

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

141415

TÜRK SİYASAL HAYATINDA
OSMAN BÖLÜKBAŞI

Doktora Tezi

Adem Çaylak

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sina Akşin

Ankara-2004

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

TÜRK SİYASAL HAYATINDA
OSMAN BÖLÜKBAŞI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sina Akşin

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Sina AKŞİN
Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR
Prof. M. Ali ABAOĞULLARI
Doç. Dr. Mehmet SEYİTANLIOĞLU
Prof. Dr. Ömür SERGİN

Sina Akşin
Korkmaz Alemdar
M. Ali Aboğulları
Mehmet Seyitdanlıoğlu
Ömür Sergin

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ VE SUNUŞ.....	V
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	2
B. TARİHSEL ARKA PLAN.....	4
1. KLASİK OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ.....	4
2. BATILILAŞMA/YENİLEŞME DÖNEM.....	8
3. MEŞRUTİYET DÖNEMİ.....	10
4. MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ.....	14
5. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ.....	22

BİRİNCİ BÖLÜM

I. ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ VE OSMAN BÖLÜKBAŞI.....	30
A. ÇOK PARTİLİ DÜZENE GEÇİŞTE SİYASAL İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİSİ.....	30
B. BÖLÜKBAŞI'NIN SİYASET ÖNCESİ YAŞAMI (1911-1946).....	44
1. BÖLÜKBAŞI'NIN SOYKÜTÜĞÜ.....	45
2. BABASI HACI AHMET AĞA.....	48
3. HACI OSMAN BÖLÜKBAŞI.....	52
C. DEMOKRAT PARTİ VE BÖLÜKBAŞI.....	57
1. BÖLÜKBAŞI'NIN DP'YE GİRİŞİ VE DP İÇİNDEKİ KAYNAŞMA.....	59
2. DP'NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI.....	69

3. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ'NİN YAYIMLANMASI VE DP'DE YAŞANAN KRİZ.....	81
4. BÖLÜKBAŞI'NİN DP'DEN AYRILMA SÜRECİ.....	89
5. MP'NİN DOĞUŞUNA YOL AÇAN GELİŞMELER VE BÖLÜKBAŞI.....	104
6. MP'NİN KURULUŞU	137
7. MP'NİN PROGRAMI.....	140
8. MP'NİN CHP VE DP İLE GİRİŞTİĞİ MÜCADELE VE BÖLÜKBAŞI.....	147
9. İNÖNÜ VE BAYAR'A SUİKAST İHBARI VE BÖLÜKBAŞI.....	160
10.1950 SEÇİMLERİNDE MP VE BÖLÜKBAŞI.....	184

İKİNCİ BÖLÜM

II. BÖLÜKBAŞI'NİN 1950-60 ARASI SİYASAL HAYATI.....	197
A. 1950 YILINDA BÖLÜKBAŞI.....	197
B. MP'NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI.....	209
C. 1951 YILINDA BÖLÜKBAŞI.....	212
D. MP'NİN II. KONGRESİ VE GELİŞEN OLAYLAR.....	217
E. MP'NİN III. KONGRESİ, MP'DE KRİZ VE BÖLÜKBAŞI (1952).....	221
F. MP'NİN IV. KONGRESİ, MP'DE BÖLÜNME VE BÖLÜKBAŞI (1953).....	231
G. MP'NİN KAPATILMASI, YANKILARI VE BÖLÜKBAŞI.....	250
H. CMP'NİN KURULUŞU VE PROGRAMI (1954).....	272
İ. CMP-CHP İŞBİRLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE 1954 SEÇİMLERİ.....	276
J. KIRŞEHİR'İN İLÇE YAPILMASI VE BÖLÜKBAŞI.....	282
K. 1955 YILI GELİŞMELERİ, CMP'NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI'NİN CMP LİDERİ OLMASI.....	304

L. MUHALEFETİN İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ VE BÖLÜKBAŞI (1956).....	318
M. KIRŞEHİR'İN YENİDEN İL YAPILMASI.....	337
N. BÖLÜKBAŞI'NIN DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI VE TUTUKLANMASI (1957)	351
O. MUHALEFETİN GÜÇ BİRLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE 1957 SEÇİMLERİNDE BÖLÜKBAŞI.....	379
P. BÖLÜKBAŞI'NIN TUTUKLULUK HALİNİN SONA ERMESİ.....	392
R. 1958 YILI GELİŞMELERİ, CMP'NİN “ÜÇÜNCÜ KUVVET” GİRİŞİMİ VE CKMP.....	397
S. CKMP'DE PARTİ İÇİ ANLAŞMAZLIK VE BÖLÜKBAŞI.....	408
T. 1960 İHTİLALİ ÖNCESİ CKMP VE BÖLÜKBAŞI.....	419

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. BÖLÜKBAŞI'NIN 1960-73 ARASI SİYASAL HAYATI.....	445
A. 1960 İHTİLALİ DÖNEMİNDE BÖLÜKBAŞI VE CKMP.....	447
B. CKMP'NİN 5. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI (1961).....	470
C. YUVARLAK MASA TOPLANTILARI VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI (1961).....	474
D. 1961 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI.....	480
E. BÖLÜKBAŞI'NIN CKMP'DEN İSTİFASI VE YENİDEN MP'Yİ KURMASI.....	499
F. II. İNÖNÜ KOALİSYONU DÖNEMİNDE BÖLÜKBAŞI (1962-63).....	516
G. BÖLÜKBAŞI'NIN İNTİHARA TEŞEBBÜS HADİSESİ (1963).....	531
H. III. İNÖNÜ HÜKÜMETİ'NİN DÜŞÜRÜLMESİNDE BÖLÜKBAŞI'NIN KATKISI (1965).....	538
İ. BÖLÜKBAŞI'NIN KOALİSYON ORTAĞI OLMASI (1965).....	547

J. 1965 SEÇİMLERİ VE BÖLÜKBAŞI.....	562
K. AP İKTİDARININ İLK YILINDA BÖLÜKBAŞI (1965-66).....	568
L. 1967-1969 YILLARI ARASI MP VE BÖLÜKBAŞI.....	585
M. 1969 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI HAREKETİNİN PARÇALANMASI VE ÇÖKÜŞÜ.....	596
N. BÖLÜKBAŞI'NIN AKTİF SİYASETTEN AYRILIŞI VE SİYASETE BAKIŞ AÇISI.....	606
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	618
ÖZET.....	630
ABSTRACT.....	631
KAYNAKÇA.....	633
EKLER.....	658

ÖNSÖZ VE SUNUŞ

Çok partili siyasal hayata geçiş, DP iktidarı ve 1960 İhtilali gibi Türk siyasal hayatının belki de en çalkantılı dönemeçlerinin bizzat içinde yer almış ve söz konusu dönemlerin üçüncü büyük siyasal partilerinin (MP, CMP ve CKMP) liderliğini üstlenmiş Osman Bölükbaşı'nın Kırşehir'li hemşehrisi olarak, temsil ettiği siyasal hareketin Türk demokrasisinin gelişimindeki yeri olup olmadığı konusunda uzun zamandır bir araştırma yapmak istiyordum. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde lisans öğrencisi olduğum 1990'lı yıllarda, kendisinin aktif siyasetten çekildiği o mütevazı evinde birkaç arkadaşıyla ziyaret etmiş ve uzunca bir mülakat yapma fırsatı elde etmiştim. Bu çalışmada ortaya çıkacak etkenlerin bir sonucu olarak Türk siyasetine “*kargın*” ve “*küskün*” bir halinin olduğunu daha o dönemde gözlemlemiştim. Siyasal hatırat da bırakmayan Bölükbaşı, ne gazetecilere ne de siyasal araştırmacılara kapısını açmamış ve tüm ısrarları geri çevirmiştir. Bu durum da, bizleri böylesi bir çalışma yapmaya daha fazla tahrik etmiştir. Kendisiyle doktora tezi hazırlamaktan büyük onur duyduğum hocam Prof. Dr. Sina Akşin'in teklifi ile uzun zamandır tasarladığım bir projeyi, doktora tezi boyutunda uygulamaya geçirmek beni çok sevindirmiştir. Bu doğrultuda hemen çalışmaya girişilmiş ve ömrünün son demlerini daha çok hastanede geçiren Bölükbaşı ile iki kez görüşme olanağı bulmuş isem de, Bölükbaşı, her şeyin zabıtlarda ve o dönemin gazetelerinde olduğunu ileri sürerek, sorularımıza açıklama getirmekten kaçınmıştır. Ancak, yine de, sohbet esnasında Bölükbaşı'nın siyasal hayatı ve Türk siyasetine bakış tarzı konusunda bazı ipuçları elde edilebilmiştir.

Öte yandan, Türkiye'de çok partili siyasal döneme geçişle birlikte cereyan eden iktidar-muhalefet ilişkisi bağlamında yapılan araştırmaların çoğunluğunun, daha çok dönemin iki ana siyasal kütlesi olan CHP ve DP ekseninde durmaları da, bizleri böyle bir çalışmanın gerekliliğine inandırmıştır. Böylece CHP ve DP yanında üçüncü büyük siyasal gücü oluşturan MP'nin önce kurucusu, ardından lideri olan Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin incelenmesiyle, hem Türk demokrasisinin karanlıkta kalmış farklı yönlerinin açığa çıkabileceği, hem de CHP ve DP gibi büyük siyasal güçlerin, demokrasi ve iktidar-muhalefet ilişkisi gibi benzeri konularda yaklaşım tarzlarının daha bir aydınlığa kavuşabileceği düşünülmüştür.

Aynı şekilde bu çalışma, güçlü hitabeti ve keskin dili ile Türk siyasal hayatında sert muhalefetin en iyi örneğini verdiği düşünülen Bölükbaşı ve temsil ettiği siyasal hareketin, bugüne kadar açığa çıkmamış toplumsal temellerine inilebileceği saikiyle hareket etmiştir. Çok partili hayata geçiş ve sonrası ile ilgili yapılan çalışmalarda Bölükbaşı ve temsil ettiği harekete, genellikle genel geçer bir iki cümle ile değinilmiştir. Bunlar da daha çok, Bölükbaşı'nın nüktedan, renkli ve muhalif siyasal kişiliği ile Türk siyasetine bir farklılık kazandırdığını söylemekten öteye geçmeyen değerlendirmelerdir. Kimi konuşma ve eylemleri ve yaptığı sert muhalefetle o günlerin siyasetinde en az İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Celal Bayar, Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Ekrem Alican vd. kadar etkili olduğu düşünülen Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin beslendiği kaynakları, Türk siyasal yelpazesindeki yerini incelemeyi amaç edinen bu çalışma ile yakın Türk siyasal tarihinde bazı yönleri ile kendinden söz ettirmiş bir siyasal hareketin (MP), bugüne kadar açığa çıkmamış kimi yönlerinin açıklığa kavuşturulabileceği düşünülmektedir.

Son olarak bu çalışmanın, bir bakıma Türk siyasal edebiyatına katkısının olabileceği düşünülmektedir. Şöyle ki, güçlü hafızası, nüktedan kişiliği ve hazır cevaplığı ile ünlü olan Bölükbaşı, Türk siyasal hayatına dair kimi konuşmaları ve veciz sözleriyle, siyasal edebiyatın gelişiminde büyük rol sahibi olmuştur. Çalışmada yeri geldikçe bunun örnekleri sunulmuştur.

Yukarda kısaca izah edilen nedenlerin etkisiyle girilen bu çalışmanın, ilk bakışta üstesinden kolay gelineceği tasavvuru ile hareket edilmişse de, vefat etmeden önce Bölükbaşı'nın fazlaca konuşmaktan kaçınması ve hatırat bırakmaması, ilkin işimi zorlaştırmıştır. Aynı şekilde, Bölükbaşı'nın eşi Mediha Hanım'ın konuşmaması ve oğlu Büyükelçi Deniz Bölükbaşı'nın, kendisinde var olduğu söylenen küçük çaplı Bölükbaşı arşivinden bizleri yararlandırmak istememesi de, bizleri başkaca arayışlara itmiştir. İlk etapta hocam Prof. Sina Akşin'in tavassutu ile Bölükbaşı'nın öz yiğeni Çağpar Fıkrkoca ile temasa geçilmiştir. Çağpar Fıkrkoca, Bölükbaşı'nın ablasının oğlu olup, Bölükbaşı'nın aktif siyaset yıllarını derinlemesine bilen ve değerlendiren bir kişi olarak, verdiği bilgi, belge ve görüşleri ile bu çalışmaya katkısının büyük olduğu belirtilmelidir. Burada kendisine teşekkürü bir borç bilirim. Yine Fıkrkoca'nın yönlendirmesiyle, Bölükbaşı'nın Kırşehir'de mukim ve 82 yaşında olan üvey kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı ile görüşülmüş ve özellikle

kendisinden Bölükbaşı'nın siyaset öncesi yaşamına dair çok değerli bilgiler temin edilmiştir. Kendisine müteşekkirim. Ayrıca Bölükbaşı'nın soykütüğü çalışmasını AÜ DTCF'den rahmetli Prof. Faruk Sümer danışmanlığında gerçekleştiren ve çalışmayı yaparken bizzat Bölükbaşı'nın talimatları ile hareket eden arkeolog-araştırmacı Hasan Şahin'in çok değerli koleksiyon ve araştırma dosyalarının bu çalışmada katkısı çok büyüktür. Hasan Şahin, Bölükbaşı'nın doğduğu Kırşehir'in Hasanlar köyünden olup yakın akrabasıdır. Hasan Şahin'e buradan teşekkürü bir borç bilirim. Aynı şekilde, söz konusu soykütüğünün sonraki çalışmasını yürüten ve İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olan Prof. İlhan Şahin'le de, Bölükbaşı hareketi konusunda görüşmede bulunulmuştur.

Yine, Bölükbaşı ile aynı siyasal hareket içinde yer alan ve partinin en önde gelen isimlerinden olan General Sadık Aldoğan'ın kızı Gönül Özansu ile uzun bir görüşme yapılmıştır. Gönül Hanım sağladığı belge ve aktardığı çok değerli bilgilerle, özellikle 1946-54 arası dönemde Bölükbaşı ve Aldoğan'ın siyasal hareketi konusunda bizleri çok aydınlatmıştır. O dönemde genç bir kız olarak MP hareketi içinde olan Gönül Hanım, babası tutuklandığı sıralarda MP'nin radyo bildirimlerini okuyan kişi olmuştur. Gönül Hanım'ın eşi olan ve 1965'te Bölükbaşı'nın MP'sinde Balıkesir milletvekili olarak parlamentoya giren Mesut Özansu da, 1960 sonrası Bölükbaşı hareketi konusunda aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Özansu çiftine de, teşekkürlerimi sunarım. Öte yandan Bölükbaşı'nın en sık görüştüğü ve çok yakın dava arkadaşının oğlu gazeteci Hulusi Turgut'la da İstanbul'da bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Turgut, hatıra bırakmayan Bölükbaşı'nın hatıralarını gazetesinde (**Sabah**) kısmen de olsa yayınlayan bir gazetecidir.

Diğer taraftan Bölükbaşı'nın siyasal hayatı ve kişiliğini daha iyi temellendirebilmek gayesiyle, Bölükbaşı'nın doğduğu Kırşehir'in Hasanlar ve daha küçük yaşlarda iken babasının taşındığı Kırşehir'in hemen yakınındaki Güzler köylerinde inceleme ve gözlemlerde bulunulmuştur. Hasanlar'da köyün en yaşlısı olan ve ağıt üslubu ile söylediği dörtlüklerle tam bir halk şairi olduğu gözlemlenen Esmen Şahin (Prof. İlhan Şahin'in annesi)'den, tarihe mal olmuş bazı Bölükbaşı sözleri temin edilmiş ve Esmen Şahin'in Bölükbaşı hakkında söylediği ağıtları kaleme alınmıştır. Bunlar, Kırşehir eksenli siyaset yapan Bölükbaşı'nın siyasal kişiliğini daha iyi anlamamıza yardım etmiştir. Ayrıca Bölükbaşı'nın okuduğu İstanbul Erkek

Lisesi ile siyasete atılmadan önce matematik öğretmeni olarak çalıştığı Haydarpaşa Lisesi ve Bölükbaşı'nın asistanlık yaptığı ve meşhur Fatin Hoca'nın ilk müdürü olduğu Kandilli Rasathanesi'nden de, bir takım bilgiler temin edilmiştir. Fatin Hoca, Bölükbaşı'yı siyasete kazandıran bir bilim adamıdır.

Tüm bu görüşme ve incelemeler yapılırken, bir taraftan da, dönemin gazeteleri taranmakta ve bizzat dönemin içinde yaşamış siyasetçi ve gazetecilerin hatıra ve kitapları okunmaktaydı. 1946'dan 1973'e kadar uzanan Bölükbaşı siyasal hayatının 27 yılını kapsayan ve her biri değişik dönemlere ışık tutan **Cumhuriyet, Yeni Sabah, Başkent, Kuvvet, Kudret, Millet, Millet Yolu, Millet Sözü, Demirkırat, Ant, Milletın Sesi, Büyük Millet, Vatan, Zafer, Ulus, Tasvir, Son Posta, Son Havadis, Günaydın, Tercüman** ve **Akşam** gibi gazeteler ile **Forum, Yön, Akis** ve **Kim** gibi dergiler de taranmıştır. Bu arada, İnönü, Bayar ve Menderes'in hatıra ve belge niteliğindeki kimi kitapları da okunmuştur. Bu arada, 1950-1973 yılları arasında milletvekilliği yapan, Türk siyasal tarihinde en uzun konuşma rekorunu elinde bulunduran Bölükbaşı'nın, Meclis konuşmalarını içeren ve ilkokul üçüncü sınıfa giden küçük kızım Elif'in o uzun boyunu da aşan Meclis Tutanakları'nı okumak, beni gerçekten çok müşkül duruma sokmuştur. Yeri gelmişken, Meclis Tutanakları'nın taranması ve gerekli notların alınmasında bizlere yardımcı olan saygıdeğer meslektaş ve arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Şuayıp Özdemir'e, Dr. Cemal Fedayi'ye, Dr. Adnan Akın'a ve Dr. Faruk Çakır'a, buradan ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca, çalışmanın büyük çoğunluğu Meclis Kütüphanesi'nde gerçekleştirilmiştir. Tutanakların temin edilmesinde ve gazete ve dergilerin taranmasında yardımcı olan, başta Meclis Kütüphanesi eski müdürü Ali Rıza Cihan olmak üzere, Kütüphane müdür yardımcısı Cihan Erkal ve Mikro Film Bölümü yetkililerinden İhsan Güler ve Ömer İmamoğlu'na da teşekkürü bir borç bilirim.

Öte yandan bir giriş ve üç bölümden oluşan bu tez, bir doktora çalışmasının sınırları aşacak derecede bir parça uzun olmuştur. Çalışmayı sınırlandırmak ve kısa tutmak için ne kadar gayret sarfedilmişse de hem bir tarih çalışması olması hasebiyle hem de yaklaşık 30 yıl süren ve Bölükbaşı gibi aktif ve çok konuşkan bir siyasetçinin siyasal hayatını ele alması itibarıyla, bunun önüne geçilememiştir. Benzer şekilde, Bölükbaşı'nın siyasal hareketi verilirken, dönemin siyasal gelişmeleri bağlamında,

iktidar ve diğerk muhalefet partileri ile liderlerinden konu çerçevesinde bahsedilmesi gibi etkenler de çalışmanın çapını biraz büyötmüştür.

Çalışmanın giriş bölümünde, konuya ışık tutması amacıyla, tarihsel süreçle birlikte Türk siyasal hayatındaki iktidar-muhalefet ilişkisinin nasıl oluştuğuna değinilmiştir. Birinci bölümde ise, öncelikle Bölükbaşı'nın siyaset öncesi yaşamı anlatılmış ve ardından çok partili siyasal hayata geçişte iktidar-muhalefet ilişkisinden bahisle, bu süreçte Bölükbaşı ve temsil ettiği siyasal hareketin edindiğı yere temas edilmiştir. İkinci bölüm, 1950-60 yılları arası DP iktidarı döneminde, muhalefet partisi lideri olarak Bölükbaşı'nın siyasal çalışmalarına ayrılmıştır. Üçüncü bölüm ise, 1960 İhtilali ile başlayan yeni siyasal düzende, Bölükbaşı'nın aktif siyaseti bırakacağı 1973 yılına değin, içinde bulunduğu siyasal ortamın tahliline yöneliktir.

Öte yandan çalışma boyunca, bir taraftan yazamamanın verdiği sıkıntı ve diğerk taraftan da ailevi maişet yanında, bir de, doktora çalışmasının gerektirdiğı giderlerin etkisiyle, ciddi derecede maddi ve manevi buhranlar yaşadığımı itiraf etmek durumunda kalmam, herhalde Türkiye'de bilimsel çalışmalara verilmeyen değeri açığa çıkarması açısından dikkate değerk olsa gerektir. Buna rağmen, çalışmanın bütün safhalarında sıkıntılarımı paylaşan ve mikro tarihe verdiği önem ve gösterdiği yöntemle, metodoloji sorununu aşmamı sağlayarak çalışmanın bu aşamaya gelmesinde büyük katkısı olan tez danışmanım Prof. Sina Akşin'in, rahatlatıcı, yol gösterici ve hatta kimi zaman burs temin etmeye yönelik girişimleri için, kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca tüm bu sorunları, aynı çatı altında benimle paylaşmak durumunda kalan sevgili eşim Ergül'e de, hezeyanlarımı dinlemenin yanında, yazdığım metinleri tashih etmesi ve rutin metinleri bilgisayara girmesi gibi gayretleri için şükranlarımı bildirmem, sanırım fazla bir semahat olmayacaktır. Yine çalışma uzadıkça, Bölükbaşı'yı büyük dedesi gibi görmeye başlayan ve "*Babacığım! Bugün hangi yıldasın?*" diye serzenişte bulunan değerk kızlarım Esra ile Elif'i de, sunamadığım ilgi ve bazen çalış(ama)manın verdiği sıkıntı ile kendilerine yüklenmem nedeniyle gösterdikleri sabır için kutlarım.

Aynı şekilde, hediye ettiği diz üstü bilgisayarla, kütüphanelerde ve sahada yaptığım araştırmalarda kullanarak büyük zorlukların üstesinden gelmemi temin eden saygıdeğerk ağabeyim Sami Kılıç'a, buradan sevgi ve saygılarımı sunarken, engin bilgisayar bilgisi ve deneyimi ile çalışmada karşılaştığım teknik zorlukları

aşmamda yardımcı olan sevgili kardeşim Bülent Çelik'e de, teşekkürü bir borç bilirim. Geçerken, büyük bir yekün teşkil eden gazetelerin birkaç yılının okunması ve notlar alınmasında yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşım Ali Çiftçi'yi de burada anmak gerekecektir. Tezin yazımı aşamasında açtıkları rahat çalışma mekanı için İkizler apartmanı sakinleri Yaşar Çakmak, Erhan Erenoğlu ile Abdurrahman-Zeynettin Çetin'e de teşekkürlerimi sunarım. Bu arada, çok değerli anne ve babama ve kıymetli ablam Döndü Alagöz ile candan ağabeyim Kemal Alagöz'e, çalışmanın üstesinden gelmem için yaptıkları teşvik için en içten şükranlarımı ifade ederken, çalışma boyunca türlü sıkıntılarında madden ve manen yanımda olan çok değerli arkadaş ve ağabeylerim Erhan Özen'e, Yahya Kemal Cihangir Erenoğlu'na, Behzat Erenoğlu'na, Mustafa Kükrek'e, Yavuz Kocamış'a, Arş. Gör. Kudret Bülbül'e, Arş. Gör. İsmail Akbal'a, Yrd. Doç. Nasuh Uslu'ya ve Yrd. Doç. Berdal Aral'a da, ne kadar teşekkür etsem azdır.

KISALTMALAR

A. g. e.	: Adı geçen eser
A. g. g.	: Adı geçen görüşme
A. g. y.	: Adı geçen yayın (Dergi, gazete gibi yayınlar kastedilmiştir)
AP	: Adalet Partisi
AÜHFY	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AÜSBFY	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
C.	: Cilt
CDTA	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Derl.	: Derleyenler
DP	: Demokrat Parti
DTCFD	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Eds.	: Editörler
GİK	: Genel İdare Kurulu
GP	: Güven Partisi
Haz.	: Hazırlayan
HP	: Hürriyet Partisi
İÜEF	: İÜEF
KM	: Kurucu Meclis
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
Mv.	: Milletvekili
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
TBMMVY	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TKP	: Türkiye Köylü Partisi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Yay. Yön.	: Yayın Yönetmeni
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Osman Bölükbaşı'nın siyasal hareketini ve bu hareketin Türk siyasal ve toplumsal hayatında edinmiş olduğu yeri, Türk demokrasisinin kurumlaşması¹ sürecinde incelemeyi amaç edinen bu çalışmanın siyasal ve toplumsal tarihe ilişkin bir tür temellendirilmesinin yapılması, konunun daha derinlikli boyutuyla anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Bu amaçla, Türk siyasal hayatında muhalif söylemi ile dikkati çeken Osman Bölükbaşı'nın siyasal hareketine geçmeden önce, Türkiye'de siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi ve demokratikleşme süreci genel hatları ile çözümlenmeye çalışılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'ni hazırlayan gelişmeleri ve bugünkü siyasal ve toplumsal yapıyı gereği gibi kavrayabilmek için öncelikle Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısının çok kısa da olsa gözden geçirilmesi yararlı olabilecektir. Cumhuriyetle birlikte zihniyet ve kurumsal olarak çok köklü bir değişim sürecine girilmişse de, özellikle devlet-toplum ilişkisi ve toplumun davranış kalıbı hızlı bir şekilde bu sürece eşlik edememiş ve her toplumda olduğu gibi Türkiye de kendi öz aşamasından etkilenmiştir. 1946 yılında çok partili siyasal hayata girilmesine rağmen, Türkiye'de hala tam anlamıyla demokrasinin olup olmadığı tartışması yapılmaktadır. Demokrasi ve siyasal özgürlükler bağlamında Türkiye'de siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin tarihsel arka planının verilmesi, Osman Bölükbaşı hareketinin, genel gelişim çizgisi içinde Türk demokrasisindeki yerinin ne olduğunu tayin edebilecektir. Burada öncelikle, siyasal muhalefet açısından, demokrasinin ne anlama geldiği ele alınacak, ardından siyasal muhalefet ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi, başka bir deyişle "yöneten-yönetilen"² ilişkisinin kimi ana hatları tahlil edilmeye çalışılacaktır.

¹ Burada demokrasinin kurumlaşması ile kastedilen, toplumsal ve siyasal alanda tam bir eşitlik ve özgürlüğün sağlanmasıdır. Bu anlamda Türkiye'de çok partili dizgeye geçiş, biçimsel anlamda bile demokrasiye geçiş değildir. Türk demokrasisinin kurumlaşması kavramı ile, genel olarak Türkiye'de II. Meşrutiyet'le girilen siyasal süreçte, demokratik anlamda ne oranda bir gelişme kaydedilip kaydedilmediği kastedilmektedir. Burada, çok partili dizgeye geçişle birlikte, iktidar-muhalefet ilişkisi çerçevesinde Osman Bölükbaşı ve temsil ettiği siyasal hareketin, Türk demokrasisinin genel gelişim çizgisi içinde bir yerinin olup olmadığına bakılacaktır. Özgürlük ve eşitlik rejimi olan demokrasi ile bir mekanizma olan çok partili siyasal dizge arasındaki fark için, bkz., Sina Akşin, **Türkiye'nin Önünde Üç Model** (İstanbul: Telos Yayıncılık, 1997), s. 93-94.

² Teorik olarak siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi, "yöneten-yönetilen" ilişkisinden farklı iki siyasal kategori olmasına rağmen, Türkiye'nin siyasal tarihinde siyasal iktidar ile muhalefetin ilişkisi, bir tür "yöneten-yönetilen" ilişkisine benzer bir nitelik göstermiştir. Bunun nedeni Türkiye'de siyasetin cepheleşmesi ile ilgili olsa gerektir. Aşağıda da göreceğimiz gibi Türkiye'nin siyasal tarihinde, bir siyasal tabakalaşma olgusu, beraberinde idare eden ile idare edilen arasında, belki de demokrasinin

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bilindiği gibi, demokrasi, her şeyden önce kendisinden başkasının varlığını tanıma kültürüdür. Başka bir deyişle, aynı bütünün içinde birbirinde farklı, hatta birbirine karşıt olan, kısacası aynı zamanda hem birbirlerine benzeyen hem de birbirinden ayrılan birey ve öbekleri bir arada yaşatmak iradesidir.³ Bu anlamıyla siyasal muhalefetsiz bir demokrasinin düşünülemez bir gerçektir. Demokrasinin çok sağlam toplumsal temellere dayanabilmesi için toplumsal isteklerle siyasal sunular, başka bir deyişle toplum ile siyasal partiler arasında bir uyuma ulaşmak gerekir. İşte bu nedenle en güçlü bir demokrasi siyasal özgürlüğü tanımış, genel kapsamlı bir toplumsal karşıtlığa dayanan demokrasidir.⁴ Demokratik rejimlerin, partilerin toplumsal kesimleri hakkıyla temsil etmeleri için gerekli hukuksal ve siyasal zemini kurmaları, buna karşılık siyasal partilerin de vücut buldukları bu zemini tahrip etmeden hareket etmeleri, demokratik kültürün oluşumunda asgari bir gereklilik halini almıştır.⁵

Öte yandan Türkiye’de siyasal partilerin doğuşundaki farklılık, Türkiye’nin siyasal ve toplumsal yapısının dayandığı temeli açıklayacak olması açısından da dikkate değerdir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de siyasal partilerin, Batı’da olduğu gibi **işlevsel eksen** etrafında toplanan çatışmalardan doğmadığı, aksine **yerel (territorial) eksen** etrafında toplanan çatışmalardan doğduğu belirtilebilir.⁶ Bununla anlatılmak istenen, gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet döneminde siyasal iktidarın icrası ile ilgili mücadeleler, yönetici elitin temsil ettiği **“merkez”** ile yönetilenlerin oluşturduğu **“çevre”** arasında vuku bulmuş, partiler de bu çatışmaların bir ürünü

kurumlaşmasının da önüne geçen bir nitelik göstermiştir. Bunun da, yapıcı bir siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin önüne geçerek, iktidar ile muhalefet arasında bir tür ölüm-kalım mücadelesinin oluşmasına yol açtığı düşünülmektedir. Bunun değişik yöndeki uygulamalarına aşağıda değinilmiştir.

³ Alain Touraine, **Demokrasi Nedir**, Çev., Olcay Kunal (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 1997), s. 277.

⁴ A. g. e., s. 81.

⁵ Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Demokrasi ve Siyasal Partiler** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), s. 1.

⁶ Siyasal partilerin doğuşu ile ilgili bkz., Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler** (Ankara: AÜHFY, 4. Bası, 1983). Burada **işlevsel eksen**, ekonomik ve ideolojik değer çatışmalarını anlatır. **Yerel eksen** ise, devlet yönetiminde merkeziyetçi eğilimlere karşı tepki olarak doğan çeşitli etnik, dinsel, dilsel ya da kültürel azınlıkların kendi çıkarlarını ve özelliklerini devlet içinde kabul ettirme isteklerini ifade eder. Yerel eksene, “merkez-kenar eksen” (**center-periphery axis**) de denmektedir. Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 37-38.

olarak vücut bulmuşlardır.⁷ Bu durum, Türkiye’de siyasal partilerin tabakalaşması⁸ ile ilgilidir. Ancak bu tabakalaşma, başlangıçta belirli bir rol oynayan her toplumsal kesimin bir sınıf teşkil etmesi ve partilerin de, yalnızca bu sınıflara tekabül etmesi anlamında değildir. Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiye’sinde siyasal partiler, sosyo-ekonomik bir tabakalaşma sonucu meydana gelen bir mücadelenin kadrosu olarak görülemez. Türkiye’nin imparatorluk ve cumhuriyet dönemi partileri, bir siyasi tabakalaşmanın ifadesi olmuşlardır. Başka bir deyişle, Türkiye’de siyasal partiler, toplumda var olan siyasi tabakalaşmadan doğmuş ve onun mücadele alanı olmuştur. Siyasi tabakalaşma ise, toplumu katı bir şekilde “yöneten” ve “yönetilen”⁹ olarak ikiye ayırmıştır. Başka bir deyişle, Türk siyasal yaşamının Osmanlılardan beri iki genel cephe arasındaki etkileşimlerle belirlendiği bir durum ortaya çıkmıştır. Emre Kongar’ın ifadelendirdiği gibi, bunlardan birincisine, “devletçi-seçkinci” cephe, ikincisine de “gelenekçi-liberal” cephe denmiştir.¹⁰ İşte Türkiye’de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e görülen siyasi teşekküller, her şeyden önce idare edenlere karşı bir direnmenin, idarenin iktidarını sınırlandırmanın, bu iktidara ortak olmanın ve bu iktidarı cumhura geçirmenin ifadesidir.¹¹ Türkiye’de siyasal iktidar-siyasal muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçimi de, Osmanlı’nın son dönemlerinden Cumhuriyet’in çok partili siyasal hayatına kadar geçen sürede Türk demokrasisinin yönünü tayin ettiği söylenebilir. Bu yönün nasıl oluştuğuna geçmeden, siyasal muhalefet kavramından ne anlaşıldığının belirtilmesi yerinde olacaktır.

Siyasal muhalefet,¹² toplumsal yapının her bir yönünü (ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla) temelli bir tartışma konusu yapmayı, sadece devleti kontrol

⁷ Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, s. 34.

⁸ Tabaka, tabaka farkındalığı ve bunların değişik anlam ve kullanımları için bkz., Şerif Mardin, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, Çev., N. Yavuz, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 1992) içinde, s. 78-79.

⁹ Türkiye’de kökleri Osmanlı’da saklı katı “yöneten-yönetilen” ilişkisinin kurumlaşma biçimi için, bkz., Adem Çaylak, **Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi** (Ankara: Vadi Yayınları, 1998).

¹⁰ Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, C. 1-2 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), s. 143.

¹¹ Bahri Savcı, “Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti ve Sosyal Muhtevalı Politika Meyli”, **AÜSBFD**, C. 13, S. 1 (1958), s. 42-43.

¹² Siyasal muhalefet kavramının herkesçe kabul edilen, genel, objektif ve belirgin bir tanımı olmamakla birlikte, “*Belli bir toplumsal formasyonda, var olan siyasal rejime ve içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik düzene, veya bunlardan yalnızca birine, ya da sadece siyasal iktidarı ellerinde bulunduranlara ve/veya bunların faaliyetlerine karşı olmayı, bunları, karşılığında alternatif bir program ya da bir öneri sunarak veya sunmayarak, yasal veya yasal sayılmayan çeşitli yollara başvurarak eleştirmeyi ve bu arada istenilen amaç doğrultusunda etki ve sonuçlar yaratmayı içeren*

eden ya da siyasal iktidarı elinde bulunduran kişi, grup veya hanedana karşı direnmek ve onun meşruluğunu kabul etmemek¹³ anlamında ele alındığında, siyasal ve toplumsal yapının demokrasi yönünde evrilmesi sorunlu olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin en azından 1960'lı yıllarına kadar -bazı yönleri ile günümüze kadar- siyasal muhalefetin söylemi bu çerçevenin dışına çok az çıkmıştır.

B. TARİHSEL ARKA PLAN

1. KLASİK OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde¹⁴ mutlak monarşinin temsilcisi merkezîyetçi bir devlet vardı. Bu haliyle Osmanlı toplumu bir "*statü toplumu*"¹⁵ görüntüsü içindeydi. Bir tarafta ayrıcalıklı sınıf olarak askeri sınıf (yönetenler), öbür tarafta reaya sınıfı (yönetilenler) vardı.¹⁶ Bu sınıflardan ilki, saltanat beratı ile padişahın kendilerin dini ya da idari etki tanıdığı kimseleri, yani saray memurlarını, mülki memurları ve ulemayı içine alan "*askeri sınıfı*", ikincisi ise, vergi ödeyen, fakat idareye hiçbir şekilde katılmayan bütün Müslim ve gayr-i Müslim zümrelerden oluşan "*reaya sınıfı*"nı oluşturmaktaydı.¹⁷ Burada Osmanlı toplumunun genel hatları ile ikili takakalaşma örüntüsü üzerinde durulmayacaktır. Ancak Türkiye, Cumhuriyet rejimine ve demokratik bir yönetim tarzına geçmesine rağmen, kökleri Osmanlı'da saklı, "*merkez-çevre*"¹⁸ eksenli bir tür siyasal ve toplumsal bölünme yaşamıştır ve

bir olgu, bir davranıştır." Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet** (Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984), s. 8.

¹³ A. g. e., s. 7.

¹⁴ Klasik dönem derken, Osmanlı Devleti'nin güç açısından zirvede olduğu dönem, İstanbul'un fethini kapsayacak şekilde, özellikle Kanuni dönemini (1520-1566) içine alan bir zaman dilimi kastedilmektedir. Sina Akşin, "Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme", **Toplum ve Bilim** 1 (Yaz 1977), s. 31.

¹⁵ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev., Taha Parla (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 3. Baskı, 1993), 182-183. Weber'in statü düzeni tasvirinin, Osmanlı durumuna çok uygun düştüğü, Osmanlı toplumunda piyasanın yerini, büyük ölçüde devlet ayrıcalıkları (statü imtiyazları) sağlayacak nüfuzlu ilişkiler uğrunda rekabetin aldığı dile getirilmiştir. Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji** (İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı, 1993), s. 113.

¹⁶ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980), s. 5.

¹⁷ Halil İnalcık, "The Nature of Traditional Society: Turkey", (Eds.) R. E. Ward and D. Rustow, **Political Modernization in Japan and Turkey** (Princeton University Press, 1968) in, s. 44.

¹⁸ "Merkez-çevre" yaklaşımı için, bkz., Edward Shils, "Center-Periphery", **The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi on His Seventieth Birthday**, 11 March 1961

kısmen de olsa hala yaşamaktadır. Bu durumun açıklığı kavuşturulması ve yerel eksenli (merkez-çevre eksenli) böylesi bir bölünmeye neden olan etkenlerin açıklanmasıyla, Türkiye'deki siyasal ve toplumsal gelişmeler bir ölçüde daha iyi anlaşılabilir.

Osmanlı toplumunda sosyal bölünmenin en etkili çizgisi olarak “*merkez*” ve “*çevre*”, Batıdaki ekonomik ölçütlere dayalı sosyal sınıflar değil, aksine, bölünmenin ve çatışmanın en derin temelli kültürel, siyasal ve biraz da devletin iktisadiyatı belirlemesiyle oluştuğu birer toplumsal zümre olarak görülebilecektir. Bu toplumsal zümreler, kendini ve başkalarını belirli tabakalara yerleştirme geleneğine dayalı olarak mesleki, dinsel, ırksal ve sınıf eksenli tabaka bağlılığı biçiminde ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda çatışmalara uzun vadede bakıldığında, bunların kabaca **cemaat/devlet** ekseninde odaklandığı ve çevresel güçlerin merkezin baskın çıkması karşısında hiçbir zaman elle tutulur bir biçimde, devletten bağımsız bir özerk (autonomy) alan açamadığı bir durumla karşılaşmıştır.²⁰ Osmanlı'da merkez, Osmanlı Devleti'nin bir arada tutmayı başardığı merkezi bürokratik aygıtı olduğu kadar, bu devletin işlemlerini mümkün kılan meşruiyetin özünü de temsil eder. Çevre ise, geri kalan toplumsal alana, merkezden ayrı yaşayan ve onunla ancak gevşek bir bütünleşme içinde olan kurumlara işaret etmektedir.²¹ Türk siyasasının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluk olarak değerlendirilebilecek merkez-çevre, birbirinden düşünüş ve davranış tarzı, semboller alanı ve temel amaç (birinde devletin bekası, diğerinde çok değişik bileşenleri ile devlet sultasından kaçan toplumun yararı) bakımından keskin olmayan bir ayrışma içerisinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, merkezin derli toplu (yeknesak) olması karşısında, çevre, bölük pörçük bir pozisyona sahip olmuştur.²² Osmanlı'da merkez-çevre ve daha sonraki dönemlerde giderek birbirlerinin varlıklarına bile tahammülü olmayan keskin siyasal

(Glencoe: 1961), ss. 117-130. Şerif Mardin de “*merkez-çevre*” yaklaşımı ile Osmanlı toplumunu çözümlenmiştir. Bu çalışma için, bkz., Şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, ss. 34-76.

¹⁹ Şerif Mardin, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, s. 79.

²⁰ Şerif Mardin, “Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum”, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, s. 22.

²¹ Şerif Mardin, “Türkiye'de Gençlik ve Şiddet”, Çev., Mustafa Erdoğan, **Türk Modernleşmesi** (İstanbul: İletişim Yay., 1991) içinde, s. 275.

²² Şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, s. 45.

iktidar-muhalefet oluşumunun altında, birbirinden farklı bir takım kurumsal ve hukuki yapılar bulunmaktaydı.

Ancak ne var ki, on altıncı yüzyılın ilk yarısından on dokuzuncu yüzyıla kadar uzanan dönemde Osmanlı klasik dönemindeki kurumlaşma biçimi önemli değişikliklere uğramıştır. Söz konusu kurumlaşmayı sağlayan unsurların başında bulunan tımar sistemi yerini iltizam sistemine bırakmıştır.²³ Klasik dönemde merkezin çevre üzerindeki egemenliğini sağlayan unsurlardan birisi olan tımar sisteminin yerini, iltizam sisteminin almaya başlaması merkezin çevre üzerindeki mutlak denetimini zayıflatmıştır.²⁴ Bu bir anlamda çevrede “*iktidar boşluğu*” doğurmuştu. Bu boşluktan yararlanarak merkez karşısında daha özerk bir bünye oluşturabilecek bir kesim olan ayan sınıfı, merkez-çevre ayırımı üzerine bina edilen Osmanlı toplumsal-siyasal yapısında bir değişimin öncüsü olabilirlerdi. Ayan sınıfı, zaman zaman merkezi otorite karşısında önemli bir güç odağı olmakla birlikte, esasında resmi otoriteyi taşrada temsil edici görevler üstlenmişlerdir. Bu açıdan, ayan zümresini Sina Akşin’e katılarak, yönetenler sınıfının ademimerkezi bir kolu olarak değerlendirmek gerekmektedir.²⁵ Bu noktada Osmanlı toplumsal ve siyasi yapısında bir değişimin öncüsü olabilecek ve yerel güç odakları olan ayan ile padişah arasında imzalanan bir belge olan Sened-i İttifak’ın (1808) da gereken toplumsal dönüşümü temin edemediği görülmüştür. Sened-i İttifak’ın da 1215 tarihli İngiliz Magna Carta’sı gibi hükümdarın mutlak otoritesi üzerinde yerel kodamanlar tarafından getirilen bir sınırlama niteliği taşıdığı iddia edilebilirse de, Magna Carta’nın yaygın anlamından farklı olarak, bu vesika Osmanlı’da bir aristokrat sınıfının yasallık kazanarak Avrupa’da olduğu gibi hukuksal bir zümre olmasını temin etmemiştir. Başka bir deyişle, Sened-i İttifak, Osmanlı İmparatorluğu’nun toplumsal-siyasal yapısını değiştirecek bir hareketin temeli olamamıştır.²⁶

Ayrıca Osmanlı Devleti, krallık mülkleri, eyaletler, imtiyazlı şehirler ve topluluklar gibi Batı’da varolan hükmi grupların (tüzel kişiliği haiz yapılar)

²³ Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1993), s. 26 ve Şerif Mardin, “Türkiye’de İktisadi Düşüncenin Gelişimi” (1838-1918)”, **Siyasal ve Sosyal Bilimler** (İstanbul: İletişim Yay., 1992) içinde, s. 52.

²⁴ Metin Heper, “Osmanlı’da Devlet Geleneği”, **Türkiye Günü** 13 (Kış 1990), s. 143.

²⁵ Akşin, “Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı...”, s. 36.

²⁶ Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1789-1908)”, Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990) içinde, s. 90-91. Ayrıca bu konu ilgili ayrıntılı bir çözümleme için bkz., Sina Akşin, “Sened-i İttifak ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması”, **AÜDTCF Tarih Bölümü Dergisi**, C. XVI, S. 26, 1994.

gelişmesine iyi gözle bakmamıştır.²⁷ Bu anlamda Orta ve Doğu Avrupa'daki aristokrasi ile sadece belli bir "çiftlik"e belli bir süre sahip olan Osmanlı ayan ve eşrafı arasında büyük fark vardır.²⁸ Batı'da ve özellikle İngiltere'de çitleme hareketinin (*enclosure*) başlamasıyla birlikte tarımın ticarileştiği ve feodal senyörün, giderek malikanesinin maddi kaynaklarını kar amacıyla etkili bir biçimde işleten akıllı bir işadamına benzeyen bir toprak beyine dönüştüğü görülmüştür. Ayrıca bu tutumlar, yalnızca toprak sahibi yukarı sınıflara özgü olmayıp, üstte "gentry"nin, altta da daha az zengin tabakaların sınırlarıyla bir parça örtüşebilen bir tabaka olan "yeoman" sınıfının başlıca özelliklerini oluşturmaktaydı. Bunların hepsinin kapitalist sınıfının oluşumunda önemli rolleri olmuştur. Batı'da tarım kapitalizmi akımını başlatanlar, eski düzene karşı verilen savaşımın galipleri, "yeoman"lar arasında çıkan ve hatta onlardan çok, toprak sahibi yukarı sınıflardan gelen kimselerdi.²⁹ Bu açıdan Osmanlı'ya baktığımızda ne ayanın "gentry", ne de köylü tabakasının "yeoman" olabildiği görülmüştür. Osmanlı köylüsü, hiçbir zaman Batı'daki karşılığında görüldüğü gibi malikanenin katı hukuksal çerçevesi ile senyöre karşı kişisel sorumluluk içine sokulmamıştır. Ayrıca ayanlar, köylülüğü çözecek ve dönüştürecek bir politika izleyememişlerdir.³⁰ Bu durum, memurlar sınıfının köylü ile devlet arasına kurumsallaşmış her hangi bir aracı sınıfa yasallık vermemesi ile açıklanabilir. Dolayısıyla iktidar sahibi olmuş ve bir "hanedan" oluşturmuş bir ayan, hukuksal korunmadan yoksun bir çerçevede işi görmekteydi.³¹ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e taşınan burjuvalaşma ve toplumsal tabakalaşma yönündeki çarpıklığın bir nedeninin de, bu tarihsel süreçte yattığı söylenebilir.

²⁷ Şerif Mardin, "Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet", Çev. Fahri Unan, **Türk Modernleşmesi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), içinde, s. 111-112.

²⁸ Metin Heper, "Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi", **Toplum ve Bilim** 9-10 (Bahar-Yaz 1980), s. 17-18.

²⁹ Barrington Moore Jr., **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli-Alaeddin Şenel (Ankara: Verso Yayınları, 1989), s. 13-15. Burada, "gentry", İngiltere'de soyluluk (*nobility*) ile küçük mülk sahibi orta sınıf (*yeomanry*) arası köylü tabakasıdır. "Yeoman" ise, kendi toprağını ekip biçen küçük mülk sahibi tabakadır. Zorlanarak "gentry" köy eşrafı, "yeoman" ise köy zenginleri olarak çevrilebilir.

³⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, s. 28.

³¹ Şerif Mardin, "Türkiye: Bir Ekonomik Kodun Dönüşümü", s. 211.

2. BATILILAŞMA/YENİLEŞME DÖNEMİ

Osmanlı toplumunda Tanzimat'la başlayan batılılaşma/yenileşme sürecinde, klasik döneme ilişkin siyasal-toplumsal tabakalaşma örüntüsü ve bu zeminde yükselen siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi biçimsel anlamda önemli değişikliklere uğramakla birlikte, öz itibarıyla aynı kalmıştır. Önce askeri alanda Batı teknolojisini esas almakla başlayan, sonra eğitim ve idare gibi alanlara da yayılan reform hareketleri ve yenileşme çabaları doğrultusunda alınan önlemler ve girilen uygulamalar yönetici sınıf içindeki güç dengesinde bozulmalar meydana getirmiştir. Daha sonraki anayasalaşma çabalarında baş rolü oynayacak asker-sivil bürokrat aydın tabaka,³² siyasal iktidarın dizginlerini eline aldıkça, yapılan reformlar ve iktisadi yapıdaki (toprak sistemi) değişiklikler yüzünden eski nüfuzlarını kaybeden diğer toplumsal tabakaların (sipahiler, şehirlerdeki esnaf ve zanaatçılar ve daha sonra da yerel eşraf ve küçük tüccar kesimleri) muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bunlara bir de yapılan yenilikleri dine aykırı göstererek, toplumdaki dinsel nitelikli muhalefet hareketlerinden yararlanan gelişmeler eklenmiştir. Böylece Osmanlı'nın son dönemlerinde görülen ve etkisi Cumhuriyet döneminde de devam edegelen siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin iki boyutu genel hatları ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasal muhalefetin iki temel direğinden biri, devlet müdahalesi karşısında pazarı savunan iktisadi temelli muhalefet hareketleri, diğeri yine devlet karşısında mahalli gelenekleri ve dinsel inanış biçimlerini savunan dinsel içerikli muhalefet hareketleri. Genellikle bürokratik sistemlerde burjuva muhalefetinin bu iki ögesi ile donanmış siyasal muhalefet hareketlerinin siyasal ve toplumsal gelişmelere damgasını vurduğu ifade edilmektedir.³³

Benzer şekilde Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinden başlayarak daha sonraki tüm gelişmelerde görüleceği gibi, devleti kurtarmaya yönelik tüm reformlar, belirli tabakaların muhalefeti ile karşılaşmıştır. Genel olarak Osmanlı'nın son dönemlerinde dış güçlerin etkisiyle yapılan reformların getirdiği yeni düzenin kendi zararlarına geliştiğini düşünen, toprak sahipleri, köylüler, şehirlerdeki küçük esnaf, memur ve işçilerin muhalefetleri bunda etkili olmuştur. Ayrıca yapılan reformlara

³² Osmanlı'da sivil bürokrasinin geçirmiş olduğu evrimin ayrıntılı bir şekilde çözümlenışı için, bkz., Carter Findley, **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform**, Çev. L. Boyacı-İ. Akyol (İstanbul: İz Yay., 1994).

³³ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, s. 164.

karşı olan geleneksel-dinsel muhalefet hareketleri geniş Müslüman kitleyi etkilemiştir. Bu arada reformlar yüzünden bazı somut çıkarları zedelenenler, Müslüman toplumda varolan muhalefet potansiyelini kendi yararlarına kullanmaktan çekinmemişlerdir. Dinsel nitelikli muhalefetin merkez ve çevrede bulunan çeşitli güçlerce (Ulema ve eşraf gibi) oluşturulmasının yanında, geleneksel muhalefeti temsil eden ancak dinsel temele dayanmayan diğer muhalefet türünde ise, eşraf (özellikle toprak sahipleri) merkezi otorite karşısında “kenar”³⁴ muhalefetin temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır.³⁵ Bunların yanında, merkezden yapılan reformlara değil, paşaların yönetimine karşı olan ve Tanzimat gibi düzenlemeleri yeterli bulmayarak anayasal bir düzene geçişi savunan, yeni açılan okullarda Batılı esaslara göre eğitim görmüş olan genç aydınlar diğer bir muhalefet odağı olarak yer almıştır.³⁶

Osmanlı İmparatorluğu içinde değişik nitelikte muhalefet odakları olsa da örgütlü muhalefetin ilk ciddi temsilcileri Yeni Osmanlılardır.³⁷ Bunlar, sultanın şahsından çok, Tanzimat paşalarının istibdadına “liberal-dini” bir tepkide bulunan bir grup gazeteci-aydın idi.³⁸ Bunların önemi, Osmanlı Devleti’nin I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde etkili olan siyasal hareketlenmelere bir ölçüde ilham kaynağı olmalarıdır.³⁹

Burada Yeni Osmanlılar’ın muhalefetlerinde kilit önemi haiz olan “hürriyet” söyleminin arka planına işaret edilmesi, daha sonraki dönemlerde görülen muhalefet hareketlerinin kimi özelliklerini de açığa çıkaracaktır. Yeni Osmanlılardaki hürriyet fikri, Batılı anlamda “şahsi hakların” korunmasına yönelik değil, aksine toplumun işleyişinin istenilen tarzda tutulmasıyla ilgili “kolektivist bir hürriyet” anlayışı etrafında odaklanıyordu.⁴⁰ Namık Kemal’in “ne efsunkar imişsin ah ey didar-ı hürriyet” sözünden de anlaşılacağı gibi hürriyet fikri, Yeni Osmanlılar elinde, Türk

³⁴ Osmanlı toplumunu incelerken, “çevre” kavramı yerine, “kenar” sözcüğünü tercih Metin Heper’in çözümlemesi için, bkz., Metin Heper, “Osmanlı Siyasi Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi”, **Toplum ve Bilim** 9-10 (Bahar-Yaz 1980), s. 3.

³⁵ Nühket Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 234-235.

³⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859 – 1952** (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, 1952), s. 78.

³⁷ Yeni Osmanlılar hakkında bkz., Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1996).

³⁸ Şerif Mardin, “Yeni Osmanlıların Hakiki Hüviyeti”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, Üçüncü Baskı, 1992) içinde, 278.

³⁹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 17.

⁴⁰ Şerif Mardin, “Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet”, s. 121.

kamu efkarına romantik şekliyle intikal etmişti. Başka bir ifade ile hürriyet mefhumu, romantik bir ifadeden öteye geçmediği gibi sadece iktidarda bulunanların baskı ve yönetiminden kurtulmak olarak anlaşılmıştır.⁴¹ İşte Türk siyasi hayatının daha sonraki dönemlerinde görülen iktidar-muhalefet ilişkisinin önemli bir boyutunu oluşturan hürriyet fikri ve bu doğrultuda yapılan siyasal mücadeleler, böyle bir arka plandan tevarüs edilmiştir.

3. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

Yeni Osmanlılardan sonra gelen Jön Türk'lerin kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti de, Batı'dan esinlendiği fikirlerin etkisinde kalarak, Osmanlı Devleti'ni Meşrutiyet yoluyla hürriyete kavuşturmak ve istibdadı yıkmak isteyen bir teşekküldü.⁴² Jön Türkler her ne kadar Abdülhamit'in baskıcı yönetimi karşısında hürriyetçi bir söylem tutturmuşlarsa da, Jön Türk'lerin de derin anlamda "*hürriyetçi*" ve "*halkçı*" olduklarını söylemek zordur. Onların siyasi faaliyetlerinin odak noktasında "*devlet*", "*devlete zeval gelmemesi*" fikri varolmuştur.⁴³

Öte yandan Jön Türkler de Yeni Osmanlılar gibi ortak bir program etrafında toplanarak belirgin, tutarlı ve bilinçli bir muhalefet politikası izleyememişlerdir. Tunaya'nın çok güzel ifadesi ile, "*Jön Türkler yapmakta değil yıkmakta müttefiktirler ve bu isteklerine milliyetçi, ihtilalci ve infiradçı teşekküller de katılmakta tereddüt etmemişlerdir*".⁴⁴ Ayrıca bu dönemdeki siyasi teşekküller arasında program farkı gayet azdır, ayrılıklar daha çok şahsi çekişmelerden kaynaklanmıştır. Bu akımın çok geniş ve birbirinden farklı muhalefet odaklarını yapısında barındırıyor olması ve üyelerinin sorunların kökenini araştırıp çözümlemesini yapmaya ilişkin kuramsal formasyondan uzak oluşları da iktidar-muhalefet ilişkisinin sağlıklı bir temelde yükselmesinin önüne geçmiştir.⁴⁵ Birbirinden farklı kesimlerin oluşturduğu bu akım, II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, belli bir fikir etrafında tek bir örgüt halinde birleşememiş, farklı cemiyetlerin

⁴¹ Şerif Mardin, "Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet", s. 103-122.

⁴² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 74.

⁴³ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasal Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, 1992), s. 301-305.

⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 750.

⁴⁵ Selahattin Hilav, "Düşünce Tarihi (1908-1980), Yay. Yön. Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980* (İstanbul: Cem Yayınevi, İkinci Baskı, 1990) içinde, s. 387.

oluşturulmasına yol açmıştır. Bunlar içinde en önemlisi daha sonradan İttihat ve Terakki adını alacak olan, İttihadi Osmani adındaki gizli örgüt olup, bunun içinde de zamanla ayrılma ve birleşmeler olmuştur.⁴⁶ Söz konusu gruplar, iki temel noktada yani, yönetim anlayışı ve muhalefetlerinin başarıya ulaşmasında izleyecekleri politika ve yöntem konularında farklı görüşlere sahip olsalar da, muhalif oldukları ve savundukları şeyler konusunda aynıdır.⁴⁷ Gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti ve sonradan Fırkası, gerekse Sabahattinci grubun etkili olduğu diğer fırkalar, muhalefetlerinde Tanzimat bürokrasinin başlattığı halktan kopuk olma geleneğini sürdürmekle kalmamışlar, sultanın iktidarına karşı gelenlerin partileri olmuşlardır. Belli bir sosyal gruplaşma ve sınıflaşma düzeni ile uzvi bir bağları olmamıştır. Yani, onların yapısında belli bir sosyal sınıfın temel taşı vazifesi gördüğünü tesbit etmek mümkün değildir.⁴⁸ Bu durum da, daha önceleri sözünü ettiğimiz gibi, toplumun siyasal tabakalaşma düzeni (idare eden-idare edilen biçiminde) ile ilgili olsa gerektir.

II. Meşrutiyet dönemi, Türk siyasal tarihi ve özellikle de Cumhuriyet tarihi için “*Siyasi bir laboratuvar*”⁴⁹ olarak nitelendirildiği kadar ehemmiyetlidir. Bir kere bu dönem, Cumhuriyet tarihimiz açısından dönüm noktası olacak gelişmeler bakımından bir başlangıç noktası olmasının yanında⁵⁰, öte yandan siyasal partileşme, iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşması ve Cumhuriyet dönemine taşınması açısından da önemlidir.

II. Meşrutiyet dönemi Türk siyasal hayatında siyasal partilerin geçirdiği değişim ve iktidar-muhalefet ilişkisi açılarından da bir geleneğin başlatıcısı olmuştur. Siyasal partiler içinde hizipleşme ve bölünmelerin ilk çekirdekleri bu dönemde atılmaya başlanmıştır.⁵¹ Bu bakımdan Tunaya, İttihat ve Terakki’yi “*doğuran partiler*” sınıfına koyar.⁵²

⁴⁶ Bu ayrılma-birleşme ve bu suretle ortaya çıkan çeşitli fırkalar hakkında bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C. 1 (İstanbul: İletişim Yay., Birinci Baskı, 1998), s. 44 vd.

⁴⁷ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 241.

⁴⁸ Bahri Savcı, “Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti...”, s. 49.

⁴⁹ II. Meşrutiyet’in bu şekilde nitelendirilişi için, bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyet’in Fikir Cereyanları** (İstanbul: Teksir Baskı, 1948), s. 189.

⁵⁰ II. Meşrutiyet’le birlikte Türk tarihinde suların bambaşka bir istikamete aktığını ve Cumhuriyet’le birlikte meydana gelen gelişmelerin bir filiz halinde bu dönemde doğduğunu ve bu bakımdan da tarihimiz açısından yeni bir çağa girilmiş olduğunu anlatan değerlendirmeler için, bkz., Sina Akşin, “Önsöz”, Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yayınevi, İkinci Baskı, 1990) içinde, s. 11-12.

⁵¹ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi** (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991), s. 47. Bu hiziplerin ayrırıtısına girilmeyecektir. Ancak şu kadarını belirtmekte fayda vardır. Türk siyasal

Öte yandan İttihat ve Terakki'nin tecrübesiz, mutlakıyetçi yönetim tarzı, dışa bağımlılıktan doğan zorluklarla çabucak birleşmiş ve İttihat ve Terakki karşısında gittikçe büyüyen ve çığlayan bir muhalefet oluşmuştur. En çok eleştiri, hürriyeti ilan eden bir örgütün, Abdülhamit istibdadı yerine başka bir istibdat, Merkez-i Umumi istibdadı kurduğu yolunda idi.⁵³

Bu dönemde asıl önemli muhalefet, partilerin tek başlarına yaptıkları muhalefet olmayıp, hepsinin birleşmeleri sonucu kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın oluşturduğu akımdır. Bu bir çeşit birleşik muhalefet cephesiydi.⁵⁴ O dönemde İttihat ve Terakki'ye karşı kişi, dernek, grup veya parti bu birleşik muhalefet cephesinin yani Hürriyet ve İtilaf Fırkası saflarında birleşmişlerdir.⁵⁵ Bu haliyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın son derece türdeş olmayan unsurlardan kurulu bir yapısı vardı ve en büyük amaçları İttihat ve Terakki iktidarını yıkmaktı. Akşin, Hürriyet ve İtilaf'ın 1945'ten sonra CHP iktidarını yıkmak için toplanmış "türlü-çeşitli" unsurların oluşturdukları Demokrat Parti'ye benzetilebileceğinin de altını çizmektedir.⁵⁶ Böylece parlamento için de o güne kadar İttihatçılar karşısında dağıntık kalan muhalefet toplanma olanağı bulmuş ve **iki parçalı (kutuplaşmış)** bir meclis ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Bu durum, Türk siyasal hayatında bir tür **cepheleşme** siyasetinin başlangıcını oluşturmuştur denilebilir.

İttihat ve Terakki dönemi ile siyasette normal usullerin dışına çıkılmış, siyasal sistem ve iktidar-muhalefet ilişkisi suikastlerden idam sehplarına götürücü çok sert bir ölüm- kalım savaşına dönüşmüştür. Ancak buradaki sorumluluk sadece İttihat ve

tarihinde, genellikle siyasal partilerin kendi içinde bölünme ve hizipleşme ile ortaya çıkmalarına bir gelenek oluşturması bakımından II. Meşrutiyet dönemi dikkate değerdir.

⁵² Tarık Zafer Tunaya, "Doğuran Partiler", **Vatan**, 15 Mayıs 1949. Tunaya, bu yazısında Türk siyasal hayatında partilerin kendi içinde yaşadığı bölünme ve hizipleşme sonucu kurulduklarını anlatmaktadır. Gerçekten de daha sonra göreceğimiz gibi Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi içinde bulunanlarca kurulmuş ve Demokrat Parti de kendi içinden Millet Partisi'ni doğurmuştur.

⁵³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi**, C. 3 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 487.

⁵⁴ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990), s. 51-54.

⁵⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, Fırka'nın "yönetim kurulu ve kurucuları diye duyurulan sayın kişiler arasında öylelerini yan yana görüyoruz ki kazanda yirmi yıl birlikte kaynatılsalar uyusmaları olasılığı bulunmadığını herkes kabul eder... Bu kişiler, yapmak için değil yıkmak için birleşmişlerdir... Hürriyet ve İtilaf Partisi, ülkede iş görmek üzere kurulmuş sürekli ve verimli bir parti değildir, olumlu bir güç değildir. Anca İttihat ve Terakki'yi yıkmak ve kırıp dökme için işe yarayabilir bir güç olmak üzere ana rahmine düşmüştür..." diyerek Türkiye'de siyasi parti oluşumlarındaki çarpıklığa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası özelinde bir ölçüde işaret etmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), s. 230.

⁵⁶ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 193.

⁵⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C. I, s. 296.

Terakki'nin olmasa gerektir. Tunaya, yüzyılların birikmiş sorunlarını hürriyet ilan etmekle, Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymakla ve padişahı tahttan indirmekle çözülebileceği “*hayalperestliği*” içinde olan dönemin Osmanlı aydını ve yöneticilerini eleştirerek, yönetime Hürriyet ve İtilaf da gelse sonunun İttihat ve Terakki ile aynı olacağını altını çizmektedir.⁵⁸

Burada yeri gelmişken belirtmekte yarar vardır. Daha önce Yeni Osmanlılar'da gördüğümüz romantizm içerikli “*hürriyet*” söylemi, II. Meşrutiyet'le birlikte yeniden ortaya çıkmıştır. Devletin ve toplumun ekonomik ve siyasal koşulları göz önünde bulundurulmadan, sadece biçimsel bir romantik hürriyet söylemi ile işlerin yoluna girmesi olası değildi. Hürriyet isteğinin içi doldurulmadığı ve hürriyet sadece baskıcı yönetimlerden kurtulmak olarak algılandığı sürece, Türkiye'de siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin sağlıklı bir zemine oturmasının pek olası gözükmeyeceği söylenebilir.

Öte yandan II. Meşrutiyet rejimi, daha sonraki devrelerde (Mütareke, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi) tekrarlanacak devri (cyclique) hadiselerin başlangıcını oluşturması bakımından da dikkate değerdir. Tunaya, gayr-i memnun ve muhalif teşekküllerin müstebit ilan ettikleri bir rejimi yıkmak için birleşmeleri 1908 ve 1911 yıllarında olmak üzere iki defa vuku bulduğunu ve daha sonra tekrarlanacak olan bu hadiselerin, siyasi partiler tarihinde devriliğin ilk halkalarını oluşturduğunu dile getirmektedir.⁵⁹ Gerçekten de, her iki olayda da istibdat addettikleri bir yönetime karşı, birbirinden farklı ve türdeş olmayan muhalefet kütleleşmiş ve hürriyeti getirmek inancıyla varolan sistemi yıkmak istemişlerdir. Yine Tunaya, bu dönemin özelliklerinden birisinin de, çok partili rejimin hukuken mevcut olmasına rağmen, fiili tek parti hakimiyetinin kurulmuş olduğunu, Kanun-ı Esasi başta olmak üzere cemiyet hürriyeti ve çok partili rejimle ilgili mevzuatın lafzi, demokratik müesseselerin boş bir kalıptan ibaret kaldığını ve biçimsel anlamda bir meşrutiyet rejiminin sürdürüldüğünü ve en önemlisi de, normal bir demokrasi iklimi oluşturulamadığı için, iktidar ve muhalefet partilerinin birbirinin yerine geçecek ve programlarına göre bir yönetim gösterecekleri çok partili rejime has bir düzenin kurulmasının olanaksızlaştığını, iktidarla muhalefet arasındaki ilişkinin, hürriyetin istibdadı yok etmesi anlamında yekdiğerini ifna, bir intikam ve ölüm kalım

⁵⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki*, C. 3, s. 489.

⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 752.

mücadelesi halini aldığı anlatılmaktadır.⁶⁰ Bu dönemle birlikte, siyasi potansiyel ikiye ayrılmış, **İttihatçı ve İtilafçı** şekilde tezahür eden bir cepheleşme oluşmuştur. Bu gelişmelerin Türk siyasal hayatında, mahalle kahvehanelerinde bile huzur bırakmayacak bir siyasi çatışma ve huzursuzluk ortamı yarattığı da ifade edilmiştir.⁶¹

4. MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

Mütareke dönemi ile birlikte⁶² siyasal mücadele, Padişahın başını çektiği İstanbul Hükümetleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği önce Anadolu ve sonradan tüm ülkeyi saracak olan Müdafaa-i Hukuk hareketi arasında olacaktır.⁶³ Mütareke döneminde İstanbul'da otuzdan fazla siyasi teşekkül kurulmuştur.⁶⁴ Ancak bunların hemen hemen hepsi, Bahri Savcı'nın yerinde ifadesiyle, "*İmparatorluk bakiyesini muhafaza devri partileridir*".⁶⁵ Bunların çoğu İstanbul hükümetinden yana ve ilerde akdedilecek sulh muahedelerinden (Sevr) selamet ummaktaydılar. Bunların karşısında ise yer yer Anadolu ve Trakya'nın değişik bölgelerinde kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yer almışlardır.⁶⁶ Bu cemiyetleri, diğer siyasal kuruluşlardan ayıran en önemli özellik, bunların bölgesel olarak kurulmaları, fırkacılıkla ilgileri olmadığını ilan etmeleri ve en önemlisi de Türklerin bir millet

⁶⁰ A. g. e., s. 753.

⁶¹ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, s. 97.

⁶² Mütareke dönemi ile, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi üzerine çıkmasından sonra imzalanan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) başlayan ve Saltanatın ilgasına (1 Kasım 1922) kadar süren dönem kastedilmektedir.

⁶³ İttihat ve Terakki'nin "*artçı*" kabinesi İzzet Paşa Hükümeti (14 Ekim 1918 – 11 Kasım 1918) ve Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan İstanbul Hükümetleri ile Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Müdafaa-i Hukuk hareketi arasındaki mücadele ve ilişkilerin ayrıntılı çözümlemesi için, bkz., Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, 2 Cilt (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998).

⁶⁴ Bunlar için, bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, C. II (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999).

⁶⁵ Bahri Savcı, "Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti", s. 54.

⁶⁶ Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu ve Trakya'da kurulan bu örgütlerle ilgili olarak, bkz., Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 478-533. Bu cemiyetler, yurdun kurtarılmasını tek amaç olarak gördükleri için, her ne kadar fırkacılıkla ve İttihatçılıkla bir ilgilerinin olmadığını belirtse de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin büyük çoğunluğu İttihatçı idiler. Bkz., Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali** (İstanbul: Örgün Yay., Beşinci Baskı, 1981), s. 94. 1918 Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da gelişen milli direniş hareketlerinde İttihatçılar gerek birey ve grup olarak, gerekse bazı örgütlenmeler yoluyla etkili oldukları için, ilerde Milli Mücadele kazanıldıktan sonra iktidar savaşı, eski İttihatçılar ile bu hareketi başarıya ulaştıran ve daha çok İttihatçılarla ilgileri oldukları halde organik bir bağı bulunmayan daha genç subayları örgütleyen Mustafa Kemal Paşa arasında olacaktır. Milli Mücadele sırası ve sonrasında bu iktidar savaşının ayrıntılı çözümlemesi için bkz., Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Bağlam Yay., 1992), s. 11-47.

olarak, milli , müstakil bir devlet sıfatıyla yaşamak hakkını, Osmanlı hükümetine ve hakkı tanımayan Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerine karşı fiili mücadele sonunda elde etmek yönünde bir iradelerinin bulunmasıdır. Tunaya, o dönemdeki bu iki yaklaşımı “**muhafazakar**” ve “**inkılapçı**” iki telakkinin çarpışması olarak nitelendirmektedir.⁶⁷

Öte yandan bu dönemde Osmanlı Devleti'nin son İttihatçı hükümetinin (Talat Paşa Hükümeti) istifasıyla yönetim, yine padişah ve geleneksel saray paşalarının eline geçmiştir. Sina Akşin'in yerinde ifadesiyle, “*Söz konusu olan Padişahın (Vahdettin) Meşrutiyet rejimine karşı mutlakıyetçi bir karşı ihtilalidir*”.⁶⁸ Bu dönemde özellikle Damat Ferit Paşa kabineleri zamanında Meşrutiyetin ana muhalefet partisi olan Hürriyet ve İtilaf Partisi yönetime ağırlığını koysa da pek etkili olamamıştır. Zaten bu dönemdeki mücadele, Vahdettin'in temsil ettiği Saray ile İttihat Terakki ekseninde cereyan etmiştir.⁶⁹ Böylece görünürde, siyasal mücadelede bir tarafta İttihatçı diğer tarafta Sarayın güdümündeki İtilafçı çekişmesi yine hakim olmaya başlamıştır. Çünkü İtilafçılar yönetimden yana ağırlıklarını koyarlarken, İttihatçılar Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri safında ve Saray ile onun hükümetleri karşısında yer almışlardır. Ancak bu dönemin koşullarında gerçek anlamda siyasal mücadeleden ve iktidar-muhalefet ilişkisinden söz etmek pek yerinde olmasa gerektir. Bu dönem, tam anlamıyla bir intikal (geçiş) ve Tunaya'nın ifadesiyle, bir **iktidar boşluğu (interregnum)** dönemidir.⁷⁰ Özellikle 1919'da yapılan ve daha çok Müdafaa-i Hukukçuların başarılı olduğu seçimlerden sonra açılan son Mebusan Meclisi'nin basılarak dağıtılması üzerine, artık parlamento düzeyinde bir iktidar-muhalefet mücadelesinin kalmadığını belirten Turgut, bundan sonra Müdafaa-i Hukukçuların İstanbul Hükümeti'ne karşı muhalefetlerini (T. B. M. M. Açılıp Ankara Hükümeti kurulana dek) toplumsal çerçevede yürütmüş olduklarını, ancak bu sırada ön planda ele alınan konunun devletin kurtarılması olduğunun da altını çizmektedir.⁷¹

Bu dönemde, ilerde bağımsızlık mücadelesini kazanacak ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan kadrolara önderlik edecek olan Mustafa Kemal Paşa da,

⁶⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 472-473.

⁶⁸ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C. I, s. 591.

⁶⁹ Mütareke dönemindeki Saray-İttihatçı çekişmesi için, bkz. Sina Akşin, **a. g. e.**, s. 34-40, 78-81.

⁷⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, C. II, s. 33.

⁷¹ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 248.

öncelikle iktidar merkezi olan İstanbul'da bir takım girişimlerde bulunmuş,⁷² ancak bunlardan bir sonuç alamayınca, Türkiye'yi İstanbul'dan kurtarmanın artık mümkün olmayacağını anlayarak, birkaç aydın ve yerel eşrafın bölük pörçük başlattıkları Anadolu Müdafaa-i Hukuk direnişlerini birleştirmek ve ulusal bir güce ulaştırmanın gereğine inanarak, bir şekilde kendisini Üçüncü Ordu Müfettişi olarak tayin ettirerek Anadolu'ya geçmiştir.⁷³ 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basmasıyla birlikte, Türkiye'nin tarihi ve siyaseti için yeni bir devrin açılmış olduğunun altını çizen Kemal Karpat, böylece memleketin **iki ayrı kampa** bölündüğünü dile getirmektedir. Yani bir yanda, İstanbul'da Padişah ve Hükümeti, Müttefiklerle işbirliği ederek padişahlık idaresinin devamını sağlamaya çalışacaklar, diğer yanda da Anadolu'da Mustafa Kemal ile onun etrafında toplanan Müdafaa-i Hukukçular memleketin toprak bütünlüğü ve milli bağımsızlığı uğruna emsalsiz bir mücadeleye atılacaklardır.⁷⁴

Önce yerel kongrelerle başlayıp daha sonra Erzurum ve Sivas Kongresi ve ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dönemeçleri ile ulusal bir nitelik kazanan Müdafaa-i Hukuk hareketi ya da sosyal yapısı dikkate alınarak söylenecek olursa asker-sivil bürokrat ve aydınların eşrafla kurduğu bu ittifak da türdeş görünümünden uzaktır. Başka bir deyişle, ortak amaç için bir çeşit geçici ittifak kurulmuştur. Muhalefetin kütleleşmesi diye de nitelendirilen bu geçici ittifak, Tunaya'nın daha önce sözünü ettiğimiz "*devri hadiselerin*" bir üçüncü görünümünü vermektedir. Şöyle ki, İttihat ve Terakki ve Hürriyet ve İtilaf halkalarına, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk halkasının da eklendiğini belirten Tunaya, nasıl ki İttihat ve Terakki, istibdadı ve geri addettiği bir hükümet sistemini yıkmak üzere birleşmiş "*Hürriyetperverlerden*" oluşan bir kütle idiye, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de içerden (İstanbul Hükümeti ve Padişah) ve dışardan (işgalci devletler) milli bir Türk Devleti'nin kurulmasına engel olmak isteyenlerin kurdukları baskı ve tehdit sistemini yıkmak üzere birleşmiş "*Milliyetperverlerden*" oluşan bir

⁷² Bu girişimler için, bkz., Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 125-133. Yaptığı görüşmelerden bir sonuç alamayan ve oyalandığını sezen Mustafa Kemal Paşa için artık iki yol kaldığını belirten Akşin, ya darbe yaparak zorla iktidara gelmek ya da Anadolu'ya gidip Hükümetin ve İtilaf Devletleri'nin erişemeyecekleri yerden çalışmak. Akşin, Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci yola karar vererek siyasal mücadelesine başladığını belirtir. Bkz., Akşin, **a. g. e.**, s. 189-194.

⁷³ Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya görevlendirilmesi ile ilgili olarak ayrıntılı çözümler için, bkz., Akşin, **a. g. e.**, s. 279-94.

⁷⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), s 50-51.

kütle olduğunu anlatır. Ancak devriliği aynen devam ettirmeyen ve her iki oluşum arasında fark olduğunu altını çizen Tunaya, İttihat ve Terakki, 1876 Kanun-ı Esasi ile kayıtlı sistemin, meşruti bir saltanatın ihyasını isterken, Müdafaa-i Hukukçular ve bu arada Mustafa Kemal, “*hilafet ve saltanatın tahlisi*” amacından uzaklaşarak ihya (yeniden diriltme) siyasetine dayanmamış, inkılapçı bir görüşle meşruti bir monarşi yerine, 1921 Anayasası ile, “*İcra kudreti ve teşrii salahiyyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli eder*” (1921 Anayasası maddesi) formülünden hareket ederek yeni bir sisteme doğru gitmiş ve bu amaca ulaşmak için milli bağımsızlık savaşını vermiştir. Başka bir deyişle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti sadece yıkıcı olarak kalmamış, aynı zamanda yapıcı olmuştur. Ancak bu üçüncü geçici ittifak da, yine birbirinden farklı, geniş ve türdeş olmayan bir topluluk olarak görülmektedir. Ortak amaç olan ulusal bağımsızlık kazanıldıktan sonra, yıkılanın yerine konacak rejimin ne olduğu tartışılmaya başladığı anda, yine görüş ayrılıkları belirmiş, gruplaşma ve hizipleşmeler bu suretle meydana çıkmıştır.⁷⁵

Ortak amaç olan yurdun işgalci güçlerden kurtarılması doğrultusunda, genel olarak toplumun tüm katmanlarını bünyesinde barındıran ve ulusal bağımsızlığı sağlayan Milli Mücadele hareketi, 23 Nisan 1919’da Ankara’da ilk Meclis’i açmıştır. İşte bu tarihten itibaren, Milli Mücadelenin öncü kadrolarını oluşturan asker-sivil yönetici bürokratlar arasında, zaferin kazanılmasından sonra yapılması gerekenler konusunda esaslı görüş ayrılıkları belirmeye başlamıştır. Çünkü Meclis’te bulunan üyeler, birbirlerinden çok farklı düşünce, inanç ve görüşlere sahiptiler.⁷⁶ Daha sonra anlatılacağı gibi iktidar mücadelesinde Mustafa Kemal Paşa’nın karşısında sadece muhafazakarlar yoktu. Siyasi endişelerle Mustafa Kemal’i yıpratmakta menfaati olan eski İttihatçılar da, devamlı bir şekilde Mustafa Kemal Paşa’yı endişelendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bütün Meşrutiyet devri boyunca komiteci zihniyetleri ile

⁷⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 755-56.

⁷⁶ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 575-578. Zürcher de, Kurtuluş Savaşı’nda İttihatçıların oynadığı role değinerek, bunun daha sonraki yıllarda ortaya çıkan iktidar mücadelesinin niteliğini belirlediğini, ayrıca “*Hukuk-u Milliye*”yi savunmuş İttihatçı ve İttihatçı denetimindeki Karakol Cemiyeti gibi bir dizi örgütler ve ordu birliklerindeki üst rütbeli subaylar için, Mustafa Kemal’in liderliğinin gönüllü olarak kabul edilmiş bir taktik zorunluluk olduğunu belirterek, daha sonraki aşamada milliyetçi hareketin lideri olarak Mustafa Kemal Paşa’yı tanınmış bir İttihatçı önderle ile değiştirme girişiminin, Dokuzuncu Ordu Kumandanı Kazım Karabekir’in Mustafa Kemal Paşa’dan yana açık desteğini vermesiyle birlikte suya düştüğünü anlatmaktadır. Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 29-30.

mücadele eden bu ihtilalci takımının, Milli Mücadeleye bir İttihatçılık damgası vurmalarından endişe ediyordu.⁷⁷ Bu durum, bağımsızlık sonrası siyasi iktidar sorunu olarak, askeri zaferden sonra merkezi otoriteyi sağlayacak olan siyasi iktidarın kim/kimler tarafından ele geçirileceği konusunda, Milli Mücadeleyi birlikte yapmış öncü kadrolar arasında ilerde bir ayrışmayı getirmesi doğaldı.⁷⁸

Başlangıçta Milli Mücadele hareketi, Anadolu'nun Avrupalı güçler tarafından bölünmesine karşı direnen güçlerin bir tür gayr-i resmi ittifakı olarak doğmuştu. Kentli orta sınıf ve aydınlar (hukukçu, gazeteci ve öğretmenler gibi), ordu ve devlet görevlileri ile Anadolu eşrafından (toprak ağaları ve tüccarlar gibi) oluşan bu zımni ittifak, bağımsızlık sonrası yeni rejimin niteliği konusunda fazlaca bir fikir birliği içinde değildi. Dolayısıyla ilerde bu ittifakın içinde belli gerilimlerin olması muhtemeldi.⁷⁹ İşbirlikçi İstanbul Hükümeti karşısında, devrimci Ankara Hükümeti'nin küçük burjuva kökenli asker-sivil aydın ve Anadolu eşrafı (büyük toprak sahipleri, küçük ticaret burjuvazisi) ittifakına dayandığını belirten Taner Timur da, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte Osmanlı Hükümeti'nin tarihe karıştığını, bu durumda siyasi iktidar mücadelesi yapan sınıf ve zümrelerin, İstanbul kökenli büyük ticaret burjuvazisi, Anadolu küçük burjuvazisi, büyük toprak sahipleri ve asker-sivil devrimci aydınlar olduğunu belirtir.⁸⁰

Böylece çok farklı görüş ve tabakaları tek bir neden altında bir araya getiren sözü edilen gayr-i resmi ittifakın, ortak amaca ulaşıldıktan sonra ortaya çıkacak başlıca muhalefet hareketlerine temel oluşturması son derece beklenebilir bir sonuç olmuştur. Nitekim bu ittifakın ilk temsil edildiği yer olan TBMM açılır açılmaz farklı görüşler ortaya atılmış, her biri kendine göre programlar yapan çeşitli gruplaşmalar oluşmuştur.

Bu konuya değinen Mustafa Kemal Paşa da, I. Meclis'te zaman geçtikçe birlik olarak çalışmanın güçsüzleştiğini anlatır. Anayasa çalışmaları boyunca I. Meclis'te birbirinden farklı **Tesanüt Grubu** (Dayanışma Grubu), **İstiklal Grubu**, **Müdafaa-i Hukuk Zümresi**, **Halk Grubu** ve **Islahat Grubu** gibi bir takım

⁷⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Vatan Yolunda**, s. 116-118'den aktaran, Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C. II (İstanbul: Remzi Kitabevi, İkinci Baskı, 1966), s. 397.

⁷⁸ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih 1923-1950", Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yay., 1990) içinde, s. 86.

⁷⁹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yay., İkinci Baskı 1996), s. 15-21.

⁸⁰ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası** (Ankara: İmge Kitabevi, 3. Baskı, 1994), s. 59-64.

grupların oluştuğunu belirten Mustafa Kemal, Misak-ı Milli ile saptanmış olan ilkelerde her bakımdan görüş ve amaç birliği olduğu halde, Anayasa ile konulan ilkeler üzerinde tam bir birlik sağlanamadığını, sonunda, işe el koyarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurarak, yeni devletin dayanması gereken esasları bu grup çatısı altında şekillendirdiğini dile getirir.⁸¹ İşte, Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'ne bir Anayasa projesiyle meclisin mahiyetini ve görevlerini açıklayan bir milli siyaset programını (Halkçılık Programı)⁸² sunmasıyla birliktedir ki, bu gerçekte, memleketin ilerde rejimini tayin eden bir girişimdi ve tahmin edileceği gibi Millet Meclisi'nde çatışmalara yol açmıştır. "*Muhafazakarlar*" olarak adlandırılan bir grubun, ilerde saltanatın kaldırılmasıyla sonuçlanacak yeni bir siyasal yapının doğmakta olduğunu sezdiklerini belirten Karpaz, özellikle Anayasanın kabulünden sonra (20 Ocak 1921) Meclis'te "*Muhafazakarlar*" ve "*Yenilikçiler*" olmak üzere başlıca iki kesimin oluştuğunu vurgular.⁸³ Ayrıca dönemin dış şartları açısından Rusya ile girişilen iyi ilişkiler sonucu, bir kısım mebuslarda ve Meclis dışı bazı kimselerde, komünizan bir tabakalaşma eğilimi yaratmıştır.⁸⁴ Zaten 1920'nin sonu ve 1921 başında Anadolu'daki duruma bakılırsa, önce **Yeşil Ordu** ile daha sonra ise Millet Meclisi'nde **Halk Zümresi**'nde örgütlenen ve düşüncelerinin pek çoğu, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer alacak ölçüde güçlü olan açık bir sol muhalefetin varlığı görülmüyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu türden sol muhalefeti de denetim altına almak için kendi direktifleri doğrultusunda güvenilir yandaşlarına **Türkiye Komünist Fırkası**'nı kurdurmuştur. Resmi Komünist Fırkası, bir tür muvazaa⁸⁵ partisiydi.⁸⁶ İçinde 1946'da Demokrat Parti'yi kuran ve sonradan muvazaa ile suçlanan Mahmut Celal (Bayar) Bey de vardı. Daha sonra, gerçek komünistler ve bazı köktenci solcular **Halk İştirakiyun Fırkası**'nı kurmuşlarsa da, kapatılmışlardır.⁸⁷

⁸¹ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk – Söylev 1920-1927**, C. II (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, 1987), s. 793-97.

⁸² 13 Eylül 1920 tarihli Gazi Mustafa Kemal tarafında Meclise sunulan ve Meclisin öz niteliğini ve yönetim yöntemini anlatan program. Bkz., a. g. e., s. 795.

⁸³ Kemal H. Karpaz, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 54.

⁸⁴ Bahri Savcı, "Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti...", s. 58.

⁸⁵ Siyaset bilimi literatüründe "*muvazaa*" terimi, iki siyasal parti ya da örgütün birbiri ile danışıklı ve anlaşmalı bir çeşit mücadele biçimini anlatmak için kullanılmaktadır. Bkz., Tolga Ersoy, **Muvazaa Partileri** (Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2000).

⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, s. 377.

⁸⁷ Bu örgütlerin kuruluş nedenleri ve faaliyetleri için, bkz., Mete Tuncay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925** (Ankara: AÜSBFY, 1967). Ayrıca o dönemde sol'un ve sol örgütlerin önemli olmadığı ve

Meclis içindeki tüm bu hizipleşmeler ve sonu gelmeyen tartışmalar karşısında, Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturup grubun başına geçmiş ve Meclis'te beliren diğer oluşumları ortadan kaldırmış ve böylece Meclis'in birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu grubun kurulmasıyla birlikte, muhalefet çekirdeği gittikçe büyümeye başlamış ve karşıtlar yandaş buldukça Grup'un işlerini güçleştirmeye çalışmışlardır. Bu arada, Millet Meclisi'nde Cumhuriyet rejimine doğru yönelen “yenilikçi” bir grupla, saltanatı muhafaza etmek isteyen “muhafazacılar” arasında henüz üstü örtülü ama gittikçe artan bir çatışma başlamıştır.⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa grubuna karşı olanlar kısaca, “*Hilafet ve Saltanat haklarını muhafaza ve ilerde İslam alemlerinde büyük mahzurlar ve karışıklıklar doğuracağına inandıkları Cumhuriyet ilanından sakınmak*” kaygısı ile hareket etmişlerdir.⁸⁹

Böylece daha önce iki karşıt kutupta toplanan görüş ayrılıkları (İslamcı-muhafazakar ve yenilikçi-Batıcı görüş) devam ettiği gibi, zamanla bu kez Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kendi içinde **Birinci** ve **İkinci Grup** şeklinde ayrılmalar da olmuştur.⁹⁰ Bu aşamada Meclis içindeki siyasi tartışmalar iyice yoğunlaşmıştır. İkinci Grup, Birinci Grubun örgütlenmesinden sonra, ona karşı 1921 yılı sonlarında örgütlenmeye başlamıştır. Daha önce Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra Malta'ya sürülen ve çoğunluğu İttihatçı olan bazı kişiler de, Malta'dan döndükten sonra bu gruba katılmışlardır. Grubun 120 kadar üyesinin olduğu belirtilmiştir.⁹¹ İkinci Grubun bileşimi de türdeş bir yapı göstermiyordu. Bu grup, saltanatçı-hilafetçi mebuslardan, Mustafa Kemal Paşa'nın gittikçe artan otoritesinden, onun diktatör olacağı endişesine kapılıp, şahsına muhalif olanlardan, İttihat ve Terakki Fırkası'nı yeniden ihya etmek isteyen aşırı İttihatçılardan ve Birinci Gruba alınmamaktan kırınglık duyan mebuslar ile Birinci Grup içinde

bunların bastırılışındaki asıl nedenin de onların güçlerinden çekinilmesi olmayıp, hükümetin muhafazakar muhalefete karşı durumunu sağlamlaştırmak olduğu yolundaki yorum ve açıklamalar için, bkz., Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu** (Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984), s. 27 vd.

⁸⁸ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 54.

⁸⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal**, s. 398.

⁹⁰ I. Büyük Millet Meclisi'nde Birinci ve İkinci Gruplar'ın bileşimi ve özellikle de İkinci Grup'un muhalefeti konusunda, bkz., Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet - İkinci Grup** (İstanbul: İletişim Yay., 1994).

⁹¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal**, s. 401.

rahatsız olup ayrılanlardan müteşekkildi.⁹² Ayrıca İkinci Grubu, kökleri Osmanlı'da saklı merkez-çevre ikiliğinin Türk Kurtuluş Savaşı'nda ortaya çıkmış çevresel bir görünüşü olarak gören Şerif Mardin de, bu türden bir gruplaşmayı, görevinden alınmış memur sınıfı üyelerinin önderliğinde bulunan eşrafın partisi olarak zikreder.⁹³

Mustafa Kemal Paşa'nın önderi olduğu Birinci Grubun gözünde, İkinci Grup, "mürteci"lerden kurulu bir topluluktan ve siyasi iktidar mücadelesinde hesaba katılması gereken en önemli ve güçlü muhalefet akımını temsil ediyordu.⁹⁴ Bahri Savcı, Birinci Grubun daha laik, inkılapçı ve devletçi zihniyetini benimseyenlerin toplandığı bir tabakalaşmanın ürünü olarak görürken, İkinci Grubu, meclis diktatoryasına taraftar, ancak şahsi otokratlığa muhalif olan muhafazacı, liberal ve daha az disiplinci bir zihniyetten doğan bir tabakalaşma olarak değerlendirmektedir.⁹⁵ Bunların yanında İkinci Grup, özgül bir programı olmayan, gevşek bağlarla bir araya gelmiş bir muhalefet koalisyonu idi. Bütün olarak bakıldığında, Mustafa Kemal Paşa grubundan daha tutucu oldukları doğrusu da, üyelerinin hepsi dinsel gericilerden ibaret değildi. Temelde onları bir araya getiren, Mustafa Kemal Paşa'nın gittikçe daha fazla kendini gösteren şahsi otokrasiye kayacağı yönündeki endişeleri idi.⁹⁶ Başka bir deyişle, bu grubun teşekkülü ve çalışmasında da, geçmişte örneklerini görmüş olduğumuz muhalefet hareketlerine temel olan, baştaki yönetici kadroya şahsi karşı duruşlarının egemen olmasıdır.

Meclis'in bu döneminde gruplaşmaların varlığına ve hükümet karşısında muhalifleri bir araya toplama girişimlerine rağmen, gerçek anlamda plan ve programa dayalı örgütlenmiş bir muhalefetin varlığından ve program ve siyasaya yönelik bir muhalefetin yapıldığından söz edilemez. Dolayısıyla muhalefet, genelde şahsi çatışmalar ve kırgınlıklar temelinde, Hilafet ve Saltanatın korunması ve Meclis'le hükümetin görev ve yetkilerinin sınırları gibi konularda odaklanmıştır. Muhalefetin dağınık, karmaşık ve belirsiz oluşunda, İkinci Grubun bileşimi ve kökenleri açısından Birinci Gruptan pek farklı olmayışı ve bunun bir sonucu olarak bir gruptan diğerine geçme olaylarıyla sık sık karşılaşılmasının rolü olmuştur. Bu arada, I. Meclis döneminde görülen muhalefet, Milli Mücadeleyi birlikte yapmış

⁹² Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 600-601.

⁹³ Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 48.

⁹⁴ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih 1923-1950", s. 88-89.

⁹⁵ Bahri Savcı, "Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti...", s. 58-60.

⁹⁶ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 37.

öncü kadrolar arası siyasi iktidar mücadelesi (İttihatçıların muhalefeti de bu çerçevede ele alınmalıdır) olduğu kadar, muhalefetin İslamcı-Muhafazakar niteliğinin ağır bastığını da belirtmek yerinde olsa gerektir.

5. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ

I. Meclis döneminde görülen Birinci Grup ve İkinci Grup biçiminde görülen siyasal bölünme ve ayrışma, 1923'te yenilenen seçimde İkinci Grup üyelerinin pek çoğunun mebus seçilmelerinin engellenmesi sonucu ortadan kalkmış gibi görünse de, II. Meclis'in açılması ve 1924 Anayasası'nın kabulü ile birlikte mücadele yeniden başlamıştır. Özellikle daha I. Meclis zamanında Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922) ve daha sonra Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923) ve en önemlisi de Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924) ile birlikte ülkedeki siyasal iktidar mücadelesi, bir tür rejim kavgasına dönüşmeye yüz tutmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra iki büyük gruplaşmanın memleketteki ve Meclis'teki vaziyetleri daha açıkça belli olmaya başlamıştır. Muhafazakarlar, Halife etrafında toplanırlarken, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği Yenilikçiler Meclis ve Hükümeti kontrolleri altında tutmakla birlikte, kendi iktidarları için halifeliğin her zaman bir tehlike teşkil ettiğini biliyorlardı. Halifeliğin kaldırılmasının görünüşteki siyasi gayesinden çok daha önemli kültürel ve tarihi manası olduğunun altını çizen Karpat, On dokuzuncu yüzyılın başlarından beri sürüp gelen mücadelede laik-yenilikçi-devletçi grubun, dinci-muhafazakar-liberal gruba karşı bir ölçüde zaferini ilan etmekle kalmadığını, aynı zamanda İslamcı-monarşik devlet anlayışından kesin bir ayrılışı ve belirli bir şekilde laikliğe doğru yönelişi ifade ettiğini belirtmektedir.⁹⁷

Meclis'in ikinci dönemi ile birlikte Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sonunu bildiren **Dokuz Umde**'lik⁹⁸ bir beyanname ilan ederek, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı kurmuştur.⁹⁹ Böylece siyasal kutuplaşmanın

⁹⁷ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 57-59.

⁹⁸ "Dokuz Umde"nin önemli noktaları şunlardı: Ulusal egemenliğe bağlılık, Saltanatın kaldırılması kararının değiştirilemezliği, güvenliğin sağlanması, ekonomik ve sosyal alanda kalkınma, ordunun refahının sağlanması, bürokraside reform yapılması gibi hususlar. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk – Söylev**, C. II, s 957-59.

⁹⁹ Cumhuriyet Halk Fırkası ve daha sonra Partisi'nin kuruluş ve daha sonra geçirdiği aşamalar için, bkz., Hikmet Bila, **CHP Tarihi 1919-1979** (Ankara: Doğu Matbaacılık). Akşin, İttihat ve Terakki'nin Milli Mücadele'nin kadrolarını oluşturduğunu belirterek, "Böylece *İT, zaman içinde*

bir kanadı, siyasal bir parti olarak açığa çıkmıştır. Siyasal gücü elinde tutan ve laik reformları bir biri ardı sıra gerçekleştiren iktidara karşı artan yakınmalar, Cumhuriyet'in ilanı ve halifeliğin kaldırılması sırasında iyice kendini göstermeye başlamış ve CHP içinde ayrılıkların baş göstermesine ve nihayet ayrılanların yeni bir parti kurmalarına yol açmıştır.

İşte bu şartlar içinde Cumhuriyet döneminin ilk örgütlü muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştur.¹⁰⁰ Yeni fırkanın kurucuları Meclis içinde Mustafa Kemal'e karşı birleşen eski İttihatçılar ve Gazi'nin yakın silah arkadaşlarıdır.¹⁰¹ Burada TCF'nin kuruluşu ve yaptığı muhalefet çalışmalarının ayrıntılarına inilmeyecektir. Ancak Türk siyasal hayatında siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma şekli ve demokrasinin almış olduğu biçimin daha iyi anlaşılabilmesi için bir takım değerlendirmelerde bulunulması gerekmektedir.

Cumhuriyet Halk Fırkası içinde bir siyasi bunalıma yol açarak, TCF'nin kurulmasına sağlayan en önemli etmenlerden birisi de Cumhuriyetin ilanı olduğu kadar, bunun yapılış tarzıydı. Milli Mücadelenin öncü kadroları içinde bulunan bazı kimseler (Rauf Bey, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa ve Kazım Paşa gibi), Cumhuriyet ilan edilirken kendilerine danışılmadığını, gerekli hazırlıkların ve görüşmelerin yapılmadığını, durumdan haberdar edilip kendileri Ankara'da yok iken böyle bir kararın verildiğini düşünerek, Mustafa Kemal Paşa'ya bir tür kırgınlık içindeydiler.¹⁰² Kazım Karabekir Paşa'nın Milli Mücadeleye ilk atılanlardan biri olduğu ve yaptıkları karşısında kendisine hak ettiği değer ve mevkiin verilmemesinden ve memleketin ilerlemesi bakımından arzu ettiği sonuçların alınmamasından şikayetçi olduğunu belirten Tekin Erer, meşru yollardan giderek

CHP'ye dönüşmüş oldu...İT ile CHP arasında yakın ideolojik, sosyolojik bağlar ve hatta kadro bağları bu tarihi birlikteliğin önemli işaretlerindedir" demek suretiyle, CHP'nin kökenine ilişkin farklı bir yorum getirmektedir. Bkz., Sina Akşin, **İttihat ve Terakki ve Jön Türkler**, s. 312.

¹⁰⁰ TCF, 17 Kasım 1924 tarihinde Halk Fırkası içinde Hükümete ve özellikle Başvekil İsmet Paşa'ya muhalefetle başlayan gelişmelerin sonucunda kurulmuştur. Mecliste önce dörtler teşekkül etmiştir. Bunlar da Milli Mücadele kahramanları, eski Birinci Grup üyeleri ve Müdafaa-i Hukukçulardır. Rauf, Canbulat, Adnan Beyler ve Refet Paşa'nın girişimleri sonucu Halk Fırkası içinde istifalar başlamış ve ordudan ayrılan Ali Fuat ve Kazım Paşa (Karabekir)'nin liderliğinde TCF kurulmuştur. Bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 606-608.

¹⁰¹ Erdoğan Teziç, **Siyasal Partiler – Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976), s. 243-244.

¹⁰² Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 49.

Paşa'nın hükümeti elde etmek için siyasal mücadeleye atılıp TCF'nin kurulumunu sağladığını belirtmektedir.¹⁰³

Yeni partinin kurucuları Mustafa Kemal Paşa ile temas ederek hareketlerinin kendisine karşı olmadığını beyan etseler ve Mecliste hücumlarını Başvekil İsmet Paşa Hükümeti'ne yöneltseler de, asıl muhalefetin Mustafa Kemal Paşa'ya olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴ TCF'nin dayandığı esas, muhalefet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin Millet Meclisi'nde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı düşüncesi idi. Parti kuruluş beyannamesinde¹⁰⁵, ne bir kişinin ne de birkaç kişinin tahakkümüne yol açacak “*Oligarşik meramlara*” karşı koyarak ferdi hürriyetleri korumak amacı zikredilirken, hiç şüphesiz Mustafa Kemal Paşa ve grubu kastediliyordu.

Zürcher, TCF'nin dayandığı esasların, teorik anlamda partinin beyannamesinde ve programında belirtildiği gibi, iktidarın köktenci ve otoriter eğilimlerine direnişin damgasını taşıyan siyasal liberalizmin ve demokrasinin klasik bir ifadesi olarak yorumlanacağını ve TCF'nin kurulmasının nedenlerini anlatan beyannamenin, on dokuzuncu yüzyıl liberal siyaset kuramının ortodoks bir metniymişçesine okunabileceğini belirtse de¹⁰⁶, demokrasi ve hürriyet özelemlerinin sosyal bir tabana dayanmayışı, Mustafa Kemal Paşa çevresindeki iktidar rekabetinin bir ürünü olmaları ve iktidarı elinde bulunduran gruba direnmek ve meşruluğunu kabul etmemek yönündeki eğilimleri nedeniyle, TCF'nin de, kendinden önceki çarpık muhalefet geleneğinin bir devamı görünümünde olduğu belirtilebilir.

Ayrıca TCF muhalefetinin kurumlaşmasının kişisel çekişmelerden mi yoksa belirlen bir siyasal programa sahip ideolojik farklılaşmadan mı doğduğu yolunda tartışmalar vardır. Suna Kili, TCF için, “*Kuruluşunda bu parti ile CHP arasında bazı konularda görüş ayrılığı yanında her iki partinin üyelerinin bazıları arasında da, kaynağı Milli Mücadele dönemlerinden gelen bir ‘şahsiyet mücadelesi’ de vardı*”¹⁰⁷ demektedir. Samet Ağaoğlu'nun görüşü ise, bu partinin, “*geniş ölçüde Atatürk*

¹⁰³ Tekin Erer, **Türkiye’de Parti Kavgaları** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, Basım Yılı Belirtilmemiş), s. 28.

¹⁰⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, 1859-1952**, s. 606-607.

¹⁰⁵ Parti programından önce yayınlanan beyannamenin tam metni için, bkz., Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 615. Ayrıca partinin nizamnamesi için, bkz., **Türkiye’de Siyasal Dernekler**, C. II (Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1950). s. 63-71.

¹⁰⁶ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 128.

¹⁰⁷ Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, -Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme- (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Çağlayan Basımevi, 1976), s. 77.

çevresindeki iktidar rekabetinin sonucunda doğduğu”¹⁰⁸ yolundadır. Ayrıca Mustafa Kemal, oldukça erken bir tarihte **The Times** muhabirine 21 Kasım 1924’de verdiği beyanatta, CHP ile TCF arasındaki siyasal farklılıkların, ihmal edilebilecek kadar küçük olduğunu ve bölünmenin yalnızca kişisel düşmanlıklardan kaynaklandığını dile getirmiştir.¹⁰⁹ Tunaya da, her iki partinin ilişkisini “*Tipik bir tarzda gergin, şahsiyatla memzuç bir mücadele halinde cereyan ettiğini*”, ancak Halkçılarla Terakkiperverlerin anlaşamadıkları noktaların, Meclis hükümet sistemi ile (kuvvetler ayrılığı) parlamentarizm (mutedil bir kuvvetler ayrılığı) sistemleri arasındaki farklarda mündemiç olduğunu anlatır.¹¹⁰

Öte yandan TCF, Cumhuriyetin ilk yılının karışık döneminde Mustafa Kemal Paşa’yı frenlemek isteyen “*ıımlı yenilikçilerin*” oluşturdukları siyasal bir hareket ve “*Kemalist rejimin radikal otoriter eğilimlerine ıımlı, liberal muhalefeti*” temsil ettiği şeklinde de değerlendirilmiştir.¹¹¹ Aynı şekilde Kongar da, partinin “*gelenekçi-liberal*” cephe tarafından Mustafa Kemal Paşa şahsında “*devletçi-seçkinci*” cepheye karşı kurulduğunu dile getirmiştir.¹¹²

TCF, daha sonra 1925 yılının Şubat ayında Doğu illerinde patlak veren Şeyh Sait Ayaklanması’nın bastırılmasından sonra, bu ayaklanma ile ilintisi olduğu ve parti programının 6. Maddesi’nde zikredilen, “*Fırka efkar ve itikadat-ı diniyeye hüürmetkardır*”¹¹³ ifadesinin dini siyasete alet etmek anlamına geldiği gerekçesiyle, hükümete iki yıllık süre için geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükun Kanunu’nun (4 Mart 1925) kendisine verdiği yetki ile Hükümet tarafından 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır.¹¹⁴

Bu partinin kapatılmasının temel amacının, siyasal rakipleri tasfiye etmek olarak değerlendirilmekle birlikte¹¹⁵, TCF’yi iktidar karşısında bu kadar tehlikeli yapan şeyin, TCF’nin birbirinden çok farklı toplumsal grupları ya da CHP’nin

¹⁰⁸ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru** (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), s. 20.

¹⁰⁹ Bu beyanatı, Zürcher aynen kitabına almıştır. Bkz., Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 182-185.

¹¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 611.

¹¹¹ Nevin Yurdsever Ateş, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994), s. 308-323.

¹¹² Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, s. 151.

¹¹³ Bkz., Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s.618.

¹¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952**, s. 614. Erdoğan Teziç, **Siyasal Partiler**, s. 245.

¹¹⁵ Şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, s. 49.

dayandığı ideolojiye tümüyle karşıt bir ideolojiyi temsil etmesinden değil, tamamen CHP'nin de içinden çıktığı ulusal hareketin nüvesini oluşturan gruplarca oluşturulmuş olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir.¹¹⁶ Ayrıca, TCF'nin parti örgütlenmesinin biçimsel olarak demokratik olduğu, ancak çoğu geleneksel demokratik partiler gibi güçlü oligarşik eğilimlerinin bulunduğu ve bu açılardan CHP ve hatta İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Demokrat Parti'de de seçkinlerin egemen oldukları ve güçlü oligarşik tutumların bu partilerde de görüldüğü anlatılmıştır.¹¹⁷

Öte yandan TCF'yi, hakim sınıfların Atatürk'e karşı tezgahladıkları oyunun son perdesi olarak değerlendiren Timur, aslında Terakkiperver hareketinin Türkiye'de Kurtuluş Savaşı sonrası iktidar savaşının sınıfsal niteliğini ortaya koyması bakımından önemli bir dönüm noktası teşkil ettiğini de dile getirmektedir. Ancak Takrirî Sükun Kanunu ile bu iktidar savaşının kontrolü Atatürk liderliğinde küçük burjuva kökenli asker-sivil devrimcilerin eline geçmişse de, iktidar, daha sonraki yıllarda da, egemen sınıflara yaslanmak durumunda kalmıştır. Bu ise Türkiye'nin tarihsel kökenlerinde esasen var olan otoriter devlet geleneğinin devam etmesine neden olmuştur.¹¹⁸

Bundan sonra ancak 1930'larda, dünya koşullarının da etkisiyle izlenmeye başlayan iktisadi politikayla birlikte, Cumhuriyet döneminin ikinci önemli muhalefet denemesi olarak, ancak bu kez iktidar çevrelerinin kurulmasına önyak olduğu, güdümlü nitelikte bir muhalefet görülecektir. Timur'a göre, 1929 dünya ekonomik buhranı meydana geldiğinde Türkiye'de siyasi rejimin önünde iki yol vardı: Ya demokratik hak ve hürriyetlerin iadesi ile rejimi yumuşatmak, ya da büsbütün sertleştirmek. Timur, Serbest Fırka'yla birinci yolun tercih edildiğini dile getirir.¹¹⁹

Türkiye'de 1922-30 yılları ve sonrasında yapılan devrimler tahmin edileceği üzere iktidara karşı bir direnme yaratmıştır. Ayrıca 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ülkedeki etkileriyle birlikte, ekonomik açıdan bunalan halkın tüm huzursuzlukların kaynağını bürokratik yönetici kadroda görmelerine yol açmıştır. Yine CHP iktidarının devrimlerin yerleşmesi ve bu devrimleri kabul içselleştirecek

¹¹⁶ Eric Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 124.

¹¹⁷ A. g. e., s. 98.

¹¹⁸ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 69-72.

¹¹⁹ A. g. e., s. 161.

bir toplum yaratmak amacıyla her türlü muhalefeti susturmak için uyguladığı politika, ülkede bir muhalefet partisinin kurulmasının gerekli kılmıştır. Bu itibarla Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın teşvik ve icazeti ile Ali Fethi Bey liderliğinde 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur.¹²⁰

Bilindiği gibi Serbest Fırka, daha sonra iktidarın uygulamaları karşısında hoşnutsuz olan tüm toplum kesimlerinin ve öteden beri siyasal iktidara muhalif, ancak gizil bir durumda bulunan dinsel nitelikteki potansiyel muhalefetin geniş desteğine mazhar olmaya başlamasıyla, iktidarın parti üzerinde baskısı artmış ve muhalefetin memleketi anarşiye sürüklediği, toplumsal yapıdaki irtica olaylarına açıkça karşı tavır almadığı ve gericilere ödün verdiği yolundaki eleştirileri üzerine, kendini feshetmek zorunda kalmıştır.¹²¹ Çıkarları birbirinden farklı olan toplumsal kesimlerin desteğini alan Serbest Fırka denemesi de göstermiştir ki, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatında demokrasinin tüm biçim ve içerikleri ile kurumlaşabildiği bir muhalefet kültürünü bünyesinde barındırabilecek bir toplumsal sınıf bilinci henüz yerleşmemiştir.

Türk siyasal tarihinde yaşanan somut olayların da gösterdiği gibi, Cumhuriyet dönemi ile birlikte girilen yeni devrede karşılaşılan siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi ve bunların birbirlerine bakış açılarına hakim olan siyasal kültür açısından İkinci Meşrutiyet ve öncesinde görüldenen büyük farklılık görülmez. Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma süreci ile birlikte, özellikle Meşrutiyet dönemlerinde daha sonraki toplumsal ve siyasal süreçte de tekrarlanarak geleneksellenen bazı tutum ve anlayışların tohumları atılmıştır. Bu tohumların atılmasında baş rolü, anayasalı bir yönetime kavuşmaya yönelik bir muhalefet başlatan ve Batılı değerlerle yetişmiş genç aydınlar oynamıştır. Bu aydınların, muhalefetlerinde belirli bir sosyal tabana dayanmayışları, halkla iletişim kurmayışları ve en önemlisi de baskıcı yönetimlere karşı yürüttükleri "hürriyet" mücadelesinde, hürriyetin anlamını "kolektivist", biçimsel ve içeriği doldurulmamış bir tarzda ele almaları, yukardan aşağıya doğru gerçekleştirilen toplumsal ve siyasal yaşamı dönüştürme çabalarının

¹²⁰ Türkiye'de Siyasal Dernekler II, s. 73.

¹²¹ Fırka lideri Ali Fethi Bey'in 15 Kasım 1930 tarihinde müzakere edilen, "Belediye intihabına karıştırılan fesad ve yolsuzluklar hakkında Dahiliye Vekili'nden istizahta bulunulmasına dair" önergesi Fırkanın fesih kararı almasını sebebiyet vermiştir. Burada, siyasi tarihimiz içinde çok önemli yeri olan ciddi tartışmalar yapılmıştır. Müzakerelerin tam metni için, bkz., TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 4, s. 319 vd.

ve çarpık ve yapıcı olmayan iktidar-muhalefet ilişkisinin başlangıcını oluşturmuştur.¹²² Böylece sosyo-ekonomik yapısı iç etkileşim yoluyla durağanlıktan kopamayan toplum, bundan sonra hep yukardan yapılan hukuksal ve siyasal düzenlemelerle değiştirilmeye çalışılacaktır. Halbuki Batıda toplumların kendi iç dinamikleri neticesinde ortaya çıkan değişimler sonucu, yeni güçler devletin karşısına birey ve grup özgürlüğünü/özerkliğini korumak amacıyla dikilmişler ve siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin sağlıklı bir toplumsal zeminde yükselmesinin yolunu açmışlardır. Batı'daki “*kamuoyu*” ve “*milli çıkar*” kavramlarının arkasında, topluluğun iktisadi kesimlerinin oluşturdukları bir kişi ve grup özerkliği fikri vardır. Bundan dolayı Batı'da “*milli çıkar*” dendiği zaman “*kişi*” ve “*grup*” özerkliği akla gelir. Türkiye’de ise siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinde temel tartışma konusu olan “*milli çıkar*”ın kişi ve grup özelliklerine bağlı olmayan kolektif bir anlamı oluşmuştur.¹²³ Bundan dolayı da Türkiye’de siyasal iktidar ve muhalefetiyle, “*hürriyet*” fikri etrafındaki tartışmalar genellikle, bir *varlık mücadelesi* halini almıştır.

Öte yandan, İdris Küçükömer’in belirttiği gibi, bizdeki batı(lı)laşma, mevcut üretim ilişkilerinden kopuk, iktisadi temeli olmayan, sadece Batı'nın geçirdiği aşamaların bir ürünü bir takım kurumların (askeri, eğitim, siyasi ve hukuki kurumlar), üst yapısal bir biçimde ülkemize aktarılması ameliyesi şeklinde tezahür etmiştir.¹²⁴ Durum böyle olunca, daha sonraki dönemlerde de, siyasal süreçte yer alan güçler, muhalefet konusuna da belirli ve tutarlı bir politika ile değil de, yine biçimsel açıdan yaklaşmışlar ve bazı somut hesapları göz önünde tutmuşlardır. Başka bir deyişle, muhalefetin anlam ve işlevi hem iktidar, hem de muhalefet partilerince yeterince kavranılmadığı için, çarpık ve yozlaşmaya eğilimli bir siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi oluşmaya başlamıştır. Muhalefet, iktidarın politikasını ve uygulamalarını eleştirerek onun üzerinde etki yapmak ve kendi görüş ve seçeneklerini de ortaya koymak gibi bir yaklaşımı esas almamış, ilk iş olarak iktidarı

¹²² Türk siyasal düşüncesinde “*hürriyet*” fikrinin toplumsal temelden yoksunluğunun ve siyasal muhalefet hareketlerinin sadece başta bulunan iktidarı yıkmak olarak algılandığının anlatımı için, bkz., Şerif Mardin, “Atatürk Devrimlerini Hazırlayan Faktörler (Siyasi Batılılaşmamızda Üç Engel)”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1992) içinde, s. 174-179.

¹²³ Şerif Mardin, “Sivil Toplum”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, İkinci Baskı, 1991) içinde, s. 16.

¹²⁴ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması* (İstanbul: Bağlam Yayınları, Birinci Basım, 1994), s. 55, 68, 83.

ve başında bulunan kişiyi düşürmeyi planlamış ve bu yönde bazen normal usullerin bile dışına çıkmıştır. İktidar ise, muhalefeti kendisinin bir alternatifi olarak değil de, kendisine zarar vermeyecek, sadece eleştirilerde bulunacak ve iktidarını düşürmeye çalışmayacak bir güç olarak düşünmüştür. Ayrıca bu durum, çok değişik görüşteki muhalefet partilerinin ve anlayışların (Hürriyet ve İtilaf ve ilerde göreceğimiz gibi Demokrat Parti geleneğinde olduğu gibi), sırf iktidarı devirmek için bir araya gelmeleri ve bu çerçevede halktaki dinsel potansiyel de dahil olmak üzere pek çok aracı kullanmaları sonucunu doğurmuştur.¹²⁵ Ayrıca iktidarın otoriter ve hürriyeti kısıtlayıcı politikasından memnun olmayan muhalefet, bu kez kendisi iktidara geldiğinde, daha önce savunduğu hürriyetin zeminini ortadan kaldıracı bir politika gütmeye başlamıştır. Sonuç olarak, Türk siyasal hayatında yapıcı bir muhalefet geleneği ve içeriği doldurulmuş bir siyasal iktidar- muhalefet ilişkisi yerleştirilemediği ve sistemden sapma yolundaki alışkanlıkların başlangıcını oluşturduğu söylenebilir.

¹²⁵ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 254-255.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ VE OSMAN BÖLÜKBAŞI

A. ÇOK PARTİLİ DÜZENE GEÇİŞTE SİYASAL İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİSİ

Demokrat Parti (DP)'nin kuruluşu ile başlayan çok partili siyasal hayata geçişin biçimi ve süreci konusunda bir takım değerlendirmelerde bulunulması, söz konusu dönemde siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi ve bu bağlamda Osman Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin daha iyi anlaşılabilmesi sonucunu doğuracaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, bir tek parti rejimi olarak doğmamış, aksine “*Kuvayı Milliye Ruhu*”nu¹ temsil eden Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çoğulcu yapısı süreç içinde bir tek parti hegemonyasına dönüşmüştür.² Birinci bölümde açıklandığı üzere, tek parti döneminde ilki, hemen Cumhuriyet'in başında (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası), diğeri 1930 yılında (Serbest Cumhuriyet Fırkası) olmak üzere, iki kez çok partili siyasal hayat denemesi başarısızlıkla sonuçlanmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye Cumhuriyeti, tek partili cumhuriyet olarak yönetilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı, “*demokrasi*” cephesinin kazanması ve tümünün olmasa da, dünyada tek partili rejimlerin (özellikle Almanya ve İtalya) ortadan kalkması, yönünü çağdaş Batı uygarlığına çevirmiş³ ve bu yönde adımlar atmış olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, siyasal rejimini de, daha çoğulcu bir biçime dönüştürme zorunluluğu, dönemin yönetici seçkinlerince ciddi bir biçimde hissedilmiştir. Buna bağlı olarak, Türkiye'deki yönetici kadro, Mustafa Kemal Atatürk geleneğine uygun olarak, Batı'nın siyasal ve kültürel kurumlarını sisteme dahil etmeyi bir ilerici hamle görüyorlardı. Cem Eroğul'un ifadesiyle,

¹ Bu kullanım için, bkz., Samet Ağaoğlu, *Kuvayı Milliye Ruhu*, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (İstanbul: Baha Matbaası, 1973).

² Cemil Koçak, “Siyasi Tarih 1923-1950”, Yay. Yön. Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980* (İstanbul: Cem Yay., 1990) içinde, s. 85.

³ Bu yön, bizzat Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir. Ona göre, çağdaş medeniyetin beşiği Avrupa idi ve medenileşmek isteyen bir milletin Avrupa'ya yönelmesi zaruri idi. Ülkeler farklı, ancak medeniyet birdi. Bir milletin ilerlemesi için bu tek medeniyete katılmak gerekliydi. Bkz., Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1918-1937*, C. 3 (Ankara: TİTE Yayınları, 1972), s. 67-68.

Cumhuriyet'in getirdiği siyasal rejim, bir büyük eksik dışında, Avrupa parlamentarizmine oldukça benzemeyi başarmıştır. Bu büyük eksik, bilindiği gibi, çok partili sistemdi.⁴ 1945 yılında, Türkiye'nin Sovyet-Rus tehdidi altında bulunması da, hem Türkiye'nin Batı'ya yaklaşma sürecini hızlandırmış, hem de Batı'da olduğu gibi çok partili siyasal hayata geçişi kolaylaştırmıştır.⁵ Bu doğrultuda Türkiye, savaş sonrası oluşan yeni güç dengesinde yerini almak ve Birleşmiş Milletler'e üye olabilmek için, önce 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş ve ardından 24 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalamıştır.⁶ Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni kabul etmekle Türkiye, bu andlaşmanın demokratik prensiplerine uygun, daha hür ve demokratik bir rejime geçmeyi taahhüt ediyordu. İşte, savaş sonrası gelişmeler ve Anglo-Sakson dünyasıyla kurulan yakın temaslar Türkiye'deki çok partili sistemin Anglo-Amerikan modeline benzemesi yolunda bir takım değerlendirmeleri de gündeme getirmiştir. Hatta öyle ki, 25 Nisan'da San Francisco'ya giden Türk heyeti, Reuters Ajansı'na, "*Türkiye'de Cumhuriyet rejiminin siyasi bakımdan modern demokrasi yolunda ilerlediğini ve savaştan sonra her türlü demokratik cereyanların gelişmesine müsaade edileceğini*" söylüyordu.⁷ Ayrıca, savaş sonrası koşullarında Sovyet tehdidi altında yalnız kalmış bir Türkiye'nin kendini koruyabilmek için, tabir caizse "*Batıya sığınması*" gerekiyordu. Bunu da kolaylaştıracak, Türkiye'yi Batıya "*şirin*" gösterecek şey ise, çok partili dizge idi. Batının çok partili dizgeye geçerseniz sizi koruruz biçiminde bir telkini olmamışsa da, çok partili dizgenin daha çok, Sovyetlerin Türkiye'ye takındığı

⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2003), s. 86.

⁵ Çok partili siyasal hayata geçişte dış etkenlerin rolü konusunda bkz., Ömer Kürkçüoğlu, "Türk Demokrasininin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler, 1946'dan Bu Yana", **AÜSBFD**, C. XXXIII, S. 1-2 (Mart-Haziran 1978). Haluk Ülman, Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I", **AÜSBFD**, C. XXIII, S. 3 (Eylül 1968), ss. 241-273. Rıfki Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950** (Ankara: Olgaç Yayınevi, 1979).

⁶ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976), s. 12.

⁷ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), s. 128. Nitekim, San Francisco Konferansı'na katılan Türk Heyeti'ne üçüncü delege olarak dahil olan ve sonradan Dışişleri Bakanlığı da yapmış olan Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, yıllar sonra İsmet İnönü'nün ölümü üzerine yayınladığı bir makalede, San Francisco'ya giderken, kendisine İnönü'nün şu sözleri söylediğini aktarır: "...Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı sorabilirler. Böyle bir soruya şöyle cevap verirsiniz: Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Atatürk büyük reformcu olmuştur. İnönü'nün rolü, reformları raylarında perçinleştirmek ve Atatürk'ün de arzu ettiği, gerçek, tam demokrasiyi kurmak olacaktır. İnönü şimdiye kadar bu çığıra girmeyi istiyordu. Harbin ortaya çıkardığı çeşitli tehlike ve sorunları buna imkan vermedi. Savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek Cumhurbaşkanının en aziz arzusudur". Feridun Cemal Erkin, "İnönü, Demokrasi ve Dış İlişkiler", **Milliyet**, 14. 01. 1974.

düşmanca tutum karşısında “*telaşa*” kapılan milli şef İnönü’nün kişisel girişimi sonucu uygulamaya geçirilmiştir.⁸ Bu dönemde İnönü, istese çok partili dizgeye geçmeyebilirdi.

Türkiye’nin “*demokrasi*” yolunda ilerlemesi doğrultusunda Batı’dan ve özellikle de Amerika’dan esen rüzgarın, dönemin siyasal seçkinleri üzerinde yarattığı baskının etkisi küçümsenemese de, Türkiye’nin çok partili sisteme geçişini sadece dış etkenlere bağlı olarak açıklamak, Türkiye’nin tarihsel arka planında mevcut siyasal-toplumsal kültürüne büyük bir haksızlık olacaktır. Ancak şu kadar belirtilmelidir ki, savaş sonrası Türk dış politikası, Batı etkisine daha duyarlı hale gelmeye başlamış ve bu da, gerek egemen ideoloji ve tarih anlayışı, gerekse diplomasi ve iç politikadaki değişimleri beraberinde getirerek, Kemalist bakış açısından bir ölçüde bir kopuş niteliğine bürünmüştür.⁹

Öte yandan, biraz sorunlu ve bünyesine uygun bir gelişme biçimi gösterse de, Türkiye’nin tarihsel arka planında “*demokrasi*” ve çok partili siyasal sistemle ilgili bir birikimin olduğu bir yadsınamaz gerçekliktir. Tarık Zafer Tunaya, aslında 1946’ya 1908 İkinci Meşrutiyet’le birlikte girildiğini, çok partili siyasetin kökeninin 1908’de aranması gerektiğini belirterek, Türk siyasal hayatının temel karakteristiği olan, sıkı ve baskıcı bir rejimden sonra muhalefetin bir çağlayan gibi aktığını, 1946’da da böyle olduğunu, ancak Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin bu muhalefeti kanalize edemeyerek kendi sonunu hazırladığını anlatır.¹⁰ Bu tarihsel bakış açısı, doğru olmakla birlikte, Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı yıllarında alınan çeşitli toplumsal, siyasi ve ekonomik tedbirlerin memleket içinde doğurduğu hoşnutsuzluk o derece ciddi bir hal almıştı ki, daha önceki yıllarda olduğu gibi, genel bir karışıklığa meydan vermemek için bir “*emniyet subabı*”nın¹¹ açılması, yönetici seçkinlerce zaruri görünmüştür. Ayrıca, Cumhuriyet’in başından beri bürokratik yol ve yöntemlerle tepeden inme uyguladığı çağdaşlaşma programı, toplumun gelenekçi

⁸ Sina Akşin, **Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi** (Ankara: İmaj Yayınevi, 2002), s. 111, 178, 216.

⁹ Taner Timur, “Osmanlı Mirası”, Derl. İrvın Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 18.

¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, “Tarık Zafer Tunaya ile Türkiye’de Çok Partili Hayatın 40. Yılı Üzerine Bir Röportaj”, **Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan** (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 1992) içinde, s. 25.

¹¹ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), s. 128.

kesimlerini oldukça tedirgin etmiştir. Giriş kısmında belirtildiği üzere, Türk muhalefet geleneğinde toplumdaki dinsel potansiyel de bir şekilde kullanılmıştır.

Değişik etkenlerin bir sonucu olsa da, 1946 yılında çok partili hayata geçişte, yine muhalefetin kütleleşmesi açısından, girişte sözünü ettiğimiz “*devri hadiselerin*” bir halkası ile karşılaşılmaktadır. Tek parti idaresindeki iktidarın baskıcı rejiminden bunalan tüm toplum kesimleri, iktidarı devirmek için genel ve türdeş olmayan bir biçimde bir muhalefet çekirdeği oluşturmuşlardır. Daha sonra görüleceği gibi, iktidar karşısındaki tüm kesimler, farklı ilke ve politikalarda olsalar da, Demokrat Parti (DP) muhalefetinde bir araya gelmişler ve iktidar karşısında bir muhalefet bloku oluşturmuşlardır.¹² Bunun Türk demokrasisinin kurumlaşmasında, daha önceki örneklerinde olduğu gibi, bir zaaf teşkil ettiği görülebilecektir.

Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti 1923’te ülkenin Batılı güçlerce işgal edilmesine direnen tüm toplum kesimlerinin ittifakı ile kurulmuştu. 1923’ten 1946’ya gelene kadar, bu ittifak kimi dalgalanmalara rağmen bozulmamış ya da tek parti döneminin uygulamaları diğer toplum kesimlerinden gelebilecek bir muhalefetin önüne geçmiştir. Asker-sivil bürokrat ve aydın yönetici seçkinlerin önderliğindeki siyasal iktidar ile yeni meslek sahipleri (hukukçu, gazeteci, öğretmen gibi) tüccar, işadami, toprak ağası ve kırsal eşrafı arasında oluşturulan bu gayr-i resmi ittifak, 1945’lere geldiğinde, yeni dış ve iç politika gelişmelerinin etkisi ile bozulmaya yüz tutmuştur. Cumhuriyet Hükümeti, üst yapısal devrimler (modern hukuk sistemi ve laik bir devlet yapısı) yaptığı sürece, yerel güç odaklarının tepkisi ile karşılaşmamıştır. Bu yerel güç odaklarının Meclisteki kadroları, var olan ekonomik ve toplumsal yapıyı tehdit eden gelişmeler karşısında (Çiftçiyi Topraklandırma Yasası (11 Haziran 1945) ve Ormanların Devletleştirilmesine İlişkin Orman Kanunu’nda Değişiklik (9 Temmuz 1945) gibi yasal düzenlemeler) muhalefetlerini açığa vurmuştur.¹³ Daha sonraki gelişmeler de, toplumsal yapıda tek parti iktidarına yönelik birikmiş muhalefetin bir biçimde göstergesi olmuştur. Toplumsal yapıdaki bu muhalefet, çok değişik plan ve politika ile çıkmaya

¹² Tarık Zafer Tunaya, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan çok partili rejimin teamülleri oluşmadığı için, Türkiye’de siyasal iktidar-muhalefet arasındaki ilişkinin kolayca şiddetlenebildiğini ve partiler arasında doktrin mücadelesine itibar edilmediği için de mücadelenin şahsi bir nitelik kazandığını belirtir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859 – 1952* (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, 1952), s. 757.

¹³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayın, İkinci Baskı, 1996), s. 16-21.

başlamıştır. Daha savaş yıllarında, Almanya'nın da etkisiyle Türkiye'de ırkçı, Turancı ve aşırı milliyetçi gibi Türkçü akım ve oluşumlar bir hareketlilik kazanmışsa da, iktidar buna izin vermemiş ve Türkçü akımları kesmiştir.¹⁴ Aynı şekilde Sovyet-Rusya etkisiyle komünist ve sol eğilimli hareketlenmelerde de bir artış yaşanmış, ancak sol akımlar ve yayınları da aynen, aşırı sağcı cereyanlar gibi hatta onlardan bir ölçüde daha fazla, iktidarın husumetine uğramıştır.¹⁵

Bu çerçevede, İsmet İnönü, CHP içinde değişik konularda, Meclis'te beliren muhalefete bir şekil vermeye başlamıştır. Bu türden girişimlerini önce, 19 Mayıs 1945 tarihli nutkunda, siyaset ve düşünce hayatında demokrasi ilkelerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği biçiminde dile getirmiş, daha sonra 1 Kasım 1945 tarihinde Meclis'in açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmasında, bir muhalefet partisinin varlığından açıkça söz etmiş ve bu doğrultuda Celal Bayar ve arkadaşlarının, CHP karşısında bir parti kurmalarını adeta zorlamıştır.¹⁶ Abidin Nesimi İnönü'nün ikinci parti kurdurma sürecinde Bayar'dan önce Kazım Karabekir ve Rauf Orbay seçeneklerini düşündüğünü, ancak bu girişimlerin bazı nedenlerle akamete uğradığı iddiasında bulunmaktadır.¹⁷

Öte yandan, değişik konularda Meclis içinde başlayan muhalefet, nihayet CHP Grubu'na verilen Dörtlü Takrir (7 Haziran 1945)'le daha belirgin bir şekil almaya başlamıştır. Bu takriri imzalayanlar, eski başbakan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dı.¹⁸ Ancak Takrir, söz konusu edilen şikayetlerin ve önerilerin sunulduğu önergelerin yeri CHP Meclis Grubu değil, Meclis'tir biçiminde usuli bir gerekçe ile reddedilmiştir. 1945 yılı boyunca çeşitli konularda başlayan Meclis içi muhalefetin sözcülüğünü genellikle bu kişiler

¹⁴ İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de beliren aşırı milliyetçi sağ akımların gelişimi konusunda, bkz., Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aşırı Milliyetçi Sağ", Derl. İrvın Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 204-207.

¹⁵ Çok partili hayata geçişte solcu akımların gelişimi hakkında, bkz., Murat Belge, "Sol", Derl. İrvın Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 164-166.

¹⁶ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971**, s. 15.

¹⁷ Abidin Nesimi, **Yılların İçinden** (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977), s. 214-227.

¹⁸ Takrir'in tam metni için., Bkz. Şükrü Esirci (Der.), **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1946-50** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999), s. 23. Ayrıca İnönü'nün emri ile reddedildiği söylenen Takrir'in reddedilme gerekçesinin, bir muhalefet partisi kurmak için Takrir sahiplerine bir imkan verildiği, hatta İnönü'nün bunu vesile ederek, bizzat Celal Bayar ve arkadaşlarını teşvik ettiği yolundadır. Bu konuda, bkz., Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye** (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), s. 90-92.

yapmışlardır. Takrir'in reddedilmesinde İnönü'nün etkili olduğu bir gerçektir. Sina Akşin'e katılarak, böylece İnönü'nün bir taşla iki kuş vurmuş olduğunu belirtmek gerekir. İnönü'nün amacı, Bayar ve arkadaşlarına parti kurdurarak çok partili sisteme geçmek ve aynı zamanda CHP içinde kendi iktidarına yönelik rekabeti bertaraf etmektir. Başka bir deyişle, İnönü, çok partili sisteme taraftardı ancak, iktidarını tehlikeye düşürecek bir parti içi demokrasiden pek yana değildi.¹⁹

Burada dönemin iç ve dış koşulları gereğince, CHP'ye alternatif olacak bir takım girişimlerde bulunan bazı siyasi şahsiyetlere değinilmesi, Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçişte, yukarıda anlatılan dış ve iç etkenlerin yanında, ne gibi kişisel faktörlerin de rol oynadığının bilinmesi açısından önemli olacaktır. Dörtlü Takrir'in verilmesinden çok önceleri de, CHP içinde ve dışında, ancak yine yönetici seçkinler içinde yeni bir parti kurmak yönünde bir takım çabaların olduğu bilinmektedir. Atatürk döneminin eski Dışişleri Bakanı, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ile birlikte Londra Büyükelçiliği görevine atanan ve Sovyet yanlısı ve sol eğilimli görüşleri ile tanınan Tefik Rüştü Aras, bu yöndeki çalışmalarda epey etkindir. Metin Toker, Atatürk dönemi ve sonrasında, CHP içinde bir "*Atatürk'ün adamları*" ve bir de "*İnönü'nün adamları*" şeklinde bir ayırımın olduğunu, Tefik Rüştü Aras, Şükrü Kaya ve Celal Bayar gibi şahsiyetlerin "*Atatürk'ün adamları*" olarak kabul edilirken, Refik Saydam, Nevzat Tandoğan ve Saffet Arıkan gibi siyasilerin de "*İnönü'nün adamları*" olarak kabul edildiğini dile getirerek, İnönü'nün çok partili hayata geçerken, CHP karşısında olacak bir muhalefet partisinin başında, Cumhuriyet'in temeli ve Atatürk konusunda aynı görüşte oldukları, ancak iktisadi ve mali konularda ayrıştıkları Celal Bayar'ı tercih ettiğini anlatır.²⁰ Ancak Bayar, her ne kadar parti içi muhalefette etkin olsa ve bir takım görüş ayrılıkları içinde bulunsun da, tüm bu girişimlerin içinde İnönü'nün karşısına geçip, yeni bir parti kurmayı ilk planda düşünmemektedir. Zaten Takrir'le onun ve arkadaşlarının yapmak istediği, Hükümet'in dikkatini çekmektir. Şevket

¹⁹ Sina Akşin, "Demokrat Parti'nin Kuruluşu" **Tarih ve Toplum**, C. 9, S. 53 (Mayıs 1988), s. 269-270.

²⁰ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 60-70. İnönü, muhalefetin Celal Bayar liderliğinde yapılmasını, teşvikten de çok, ısrarla istemiştir. Bayar'a defalarca haber yollamıştır. Hatta Kazım Özalp'e "*Ne oldu, yapacak mı?*" tarzında sorular yönelmiştir. Bu noktada bir hususun altını çizen Toker, Milli Şef'in icazetiyle ve onun istediği ölçüler içinde gelişmekte bulunan bir demokratlaşma hareketinin, Türk demokrasisinin kurumlaşmasında bir handikap olduğunu beyan etmiştir. **A. g. e.**, s. 52.

Süreyya Aydemir'e bakılırsa, 1946 çok partili siyasal hayatın oluşumunda en ürkek, en mütereddit olan Bayar'dı. Halk Partisi içinde bir kaynaşma açığa vurulunca ve bu kaynaşmada Bayar'ın adı duyulunca, Başvekil Şemsettin Günaltay Bayar'a, "*Şu halde siz ayrılın ve bir başka parti kurun*" dediği zaman Bayar, "*hayır ben bir Miralay (Albay) Sadık Bey²¹ olamam*" diye yanıt verdiği anlatılır.²²

Bütün bunlara ilaveten Celal Bayar'ın sol görüşleri ile tanınan Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykurt²³ ve **Tan** gazetesi sahipleri Sertel çifti ile de ilişki içinde olduğu da bir gerçektir. Hatta DP kurulmadan hemen önce (1 Aralık 1945), Sertel çiftinin çıkardığı **Görüşler** dergisinde hem Bayar'ın hem de, özellikle Çiftçiye Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde isminden çok söz ettiren Adnan Menderes'in yazı yazacakları bizzat derginin sahipleri tarafından açıklanmıştır.²⁴ Ancak tüm bu girişimlerde Tevfik Rüştü Aras baş rodedir.²⁵ O bir taraftan Bayar'la Atatürk döneminden yakındırlar, bir taraftan da Menderes'in akrabasıdır. Bayar-

²¹ Miralay Sadık Bey, gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır Heyeti başkanı idi. 1908'de hürriyet, Rumeli'nin pek çok merkezlerinde olduğu gibi Manastır'da da ilan edilmişti. Bir dönem Manastır önemli bir merkez iken, İttihat ve Terakki'nin açığa çıkmasıyla birlikte, Selanik'teki genç ve biraz da bağımsız insanlar, hareketin yönünü süratle Selanik'e çevirdiler. Manastır gölgede kaldı. Bir müddet sonra Miralay Sadık Bey İttihat ve Terakki içinde, bir ayak bağı olarak görülüp ihmal edildi. Bunun üzerine Sadık Bey, 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurdu. İttihat ve Terakki'den ayrıldı. Bu durum, hem kendisi hem de İttihat ve Terakki için acı tecrübeler yaşanmasına neden olmuştur. Bkz., Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990), s. 152.

²² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C: III (İstanbul: Remzi Yayınları, Altıncı Basım, 2000), s. 23.

²³ Cami Baykurt'un asıl adı Abdurrahman Süleymaniye'dir. Irak Süleymaniye'de doğduğu için Harp Okulundaki künyesi bu isimle çağrılırdı. Harbiyede Mareşal Fevzi Çakmak'ın sınıf arkadaşı idi. Daha sonra Cami künye adıyla Fizan'a mutasarrıf tayin edilen Baykurt, 1908'de Fizan'dan Osmanlı Meclisi Mebusan'ına girmiştir. Burada Ferit Tek'le birlikte İttihat Terakki'ye karşı Hizb-i Terakki'yi kurmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk derneklerinin başkanlıklarında bulunan Baykurt, bir ara İstanbul'da İçişleri Müsteşarlığı yapmış ve İsmail Suphi ile birlikte Milli Ahrar Partisi'ni kurmuştur. Daha sonra Anadolu'ya geçmiş ve Milli Hükümetin İçişleri kadrosunu kurmuştur. Ancak Kuvay-i Seyyare ile Kuvay-i Milliye çatışmasında Atatürk'le arası açılmış Baykurt, fevkalade yetkilerle İtalya'ya elçi olarak gönderilmiştir. 1920-1945 arasında tamamıyla politika dışı bir hayat süren Baykurt, 1945 sonrası siyasal gelişmelerin ve yeni parti kurma çalışmalarının hep baş aktörü olmasına rağmen ne DP içinde ne de MP içinde yer almıştır. Sol görüşleri ile bilinen Baykurt, solcu **Tan** gazetesi ve **Görüşler** dergisinde yazılar yazmış ve **Yeni Dünya** gazetesini kurmuştur. Bkz., Abidin Nesimi, **Yılların İçinden**, s. 223-226.

²⁴ Sabiha Sertel'in anlattıklarına bakılırsa, CHP'den istifa eden Bayar, Zekeriya Sertel'le ikinci parti için **Tan** gazetesini kullanma doğrultusunda temasa geçer. Bu doğrultuda, Bayar, Tevfik Rüştü Aras Sertel çiftinin Moda'daki evinde toplanırlar. Bayar, yeni bir derginin çıkarılması işini konuşur ve derginin Serteller tarafından çıkarılmasını ister. Sermayesini de bizzat kendisinin vereceğini söyler. Derginin amacını Bayar, "*Yarım kalan demokrasi devrimini tamamlamak*" olarak çizer. Burada Bayar, dergiye yazı yazmayıp, mülakat vereceğini belirtir. Dergi, CHP'ye karşı bir cephe muhalefeti yapacaktır. Aynı şekilde, Adnan Menderes'in evinde de Dörtlülük Takrir sahipleri, Aras ve Serteller buluşarak, ikinci parti ve dergiye konuşurlar. Menderes ve Köprülü, dergiye yazı vereceklerini de söylerler. Bkz., Sabiha Sertel, **Roman Gibi** (İstanbul: Ant Yayınları, 1969), s. 298-321.

²⁵ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 69.

Aras, muhalefet çekirdeği 1942’de Aras’ın Londra Büyükelçiliği’nden alınmasından sonra gelişmiştir. Bu ikili, bundan sonra sık sık görüşmüşlerdir. Zekeriya Sertel, anılarında, DP’nin fikir babasının Aras ile kendisi olduğunu, bunun temelini, Aras, Bayar ve Menderes ve kendisinin 1945 yılı boyunca Aras’ın Bahçelievler’deki evinde yaptıkları toplantılarda atıldığını iddia eder.²⁶

Tüm bu gelişmelerden sonra, Takrir’i veren Bayar ve arkadaşları süreç içinde Aras, Baykurt ve Serteller’le ilişkilerini kesmişlerdir. Bunda, o dönemde bu grubun gazete ve dergilerinde (**Tan** gazetesi ve **Görüşler** dergisi) komünizm propagandası yaptıkları yolunda bir iktidar duyarlılığının yattığı söylenebilir. Başka bir deyişle, İnönü’nün, amaçlanan ikinci partide komünist oldukları bilinen ve Cumhuriyet’in kazanımlarını sorgulayacak kişilerin yer almaması gerektiği konusunda hassas olduğu, Bayar ve arkadaşlarınca iyi algılanmıştır. Böylece İnönü, ikinci parti için Bayar’ın yanına Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan gibi ne aşırı sola ve ne de aşırı sağa hiçbir yakınlıkları olmayan isimleri de sokarak, bir tür “*sadık muhalefet*” yaratmaya çalışmıştır.²⁷

Bu süreçte, İnönü’nün ikinci parti başkanı olarak Bayar’ı düşünmesinde en önemle etkenler, Bayar’ın da geçmişin sorumluluğunu paylaşmış, Atatürk’e bağlı, Cumhuriyet’in kazanımları ile devrimler konusunda en az İnönü kadar hassas olması ve bu itibarla geçmişin meşruluğunu tartışma konusu yapmayacağını düşünülmesidir.²⁸ Eroğul, Bayar’ın da, kendisi başkanlığında kurulacak bir muhalefet partisinin başarılı olması için, Cumhuriyet’in büyük yasaklarına (irtica ve anti-komünizm) dokunmamasının ve kamuoyunun partiyi bir muvazaanın eseri olarak görmemesinin gerekli olduğu konusunda bilinçli olduğunu yazar.²⁹ Başka bir deyişle, nasıl ki, Cumhuriyet yönetimi, o ana kadar siyasal hayatı iki kalın duvar (laiklik ve anti-komünizm) arasında tutmuşsa, çok partili siyasal düzene geçilirken de aynı sınırlamalar içinde kalan bir siyasal hayat tasavvur edilmiştir.

²⁶ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım** (İstanbul: Gözlem Yay., İkinci Basım, 1977), s. 251-53.

²⁷ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 115.

²⁸ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 60-61, 91; Nihal Kara, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı: 1945**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982, s. 340.

²⁹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 87.

Böylece, Bahri Savcı'nın da belirttiği gibi, Türkiye'de çok partili rejim, "mahdut (sınırlı) partili bir rejim" haline gelmiştir.³⁰ İrtica ve antikomünizm, Cumhuriyet'in aşılmaması gereken kırmızı çizgileri olarak, çok partili düzenin sınırlarını da açıklıkla belirlemiştir. Türkiye'de çok partili rejimin ancak bu iki hudut arasında tesis edilebileceği, her manasıyla hilafetçi, saltanatçı, ırkçı, yıkıcı ve ihtilalci (bilhassa aşırı sağ ve aşırı sol) partilerin kurulamayacağı bir siyasi iklim yaratılmıştır.³¹ İşte, bu noktalarda çok hassas olan İnönü, DP'nin programını Çankaya'da kendisine getiren Bayar'a dönerek, üç konuda teminat almıştır. Bu üç konu hakkında İnönü ile Bayar'ın konuşmaları şöyle cereyan etmiştir: İnönü, "Terakkiperverlerde olduğu gibi, 'İtikadatı diniyeye riayetkarız' diye bir madde var mı?" diye sorar. Bayar, "Hayır Paşam, Laikliğin dinsizlik olmadığı var" diye cevap verir. İnönü, "Ziyarı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?" diye ekler. Bayar, "Hayır" yanıtını verir. Daha sonra İnönü, "Dış politikada ayrılık var mı?" diye sorar. İnönü, Bayar'dan "Yok" yanıtını alınca, "O halde, tamam" der.³²

Böylece, devlet başkanı ve dolayısıyla da iktidarın onayını alan kurucular, çok partili düzenin ilk muhalefet partisini, 7 Ocak 1947 tarihinde kurmuş oldular.³³ DP'nin kuruluşu ile ilgili değerlendirmeler farklı olsa da,³⁴ DP isminin konuluşunda,

³⁰ Bahri Savcı, "Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti ve Sosyal Muhtevalı Politika Meyli", AÜSBFD, C. 13, S. 1, 1958, s. 64.

³¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: 1859-1952**, s. 555.

³² Bu diyalog Şevket Süreyya Aydemir ve Metin Toker'in kitaplarında geçmektedir. Bkz., Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı: 1889-1960** (İstanbul: Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 1998) s. 313 ve Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 112-113.

³³ Aslında çok partili siyasal hayata geçişte ilk muhalefet partisi, işadamı Nuri Demirağ'ın 07. 07. 1945 tarihinde kurduğu Milli Kalkınma Partisi'dir. Ancak bu partinin siyasal hayatta her hangi bir etkisi olmamıştır. Bu konuda bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: 1859-1952**, s. 640. Çok partili düzene geçilirken DP'den önce kurulan bir muhalefet partisi varken, muhalefetin bu partide kütleleşmemesi bile, başlı başına Türkiye'nin demokratikleşme sorunsalı içinde olduğu ve muhalefetin, sosyo-ekonomik etkenlerin gelişimi sonucu oluşmadığı, aksine siyasal yönlendirme ile oluştuğu fikrine geçerlik kazandırmaktadır.

³⁴ Demokrat Parti'nin kuruluşuna ilişkin birbirinden farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle Kurucular'ın her biri Parti'nin kuruluş fikrini kendisine mal etmektedir. İçerden bir isim olan Samet Ağaoğlu'nun anlattığı kadarıyla, Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın her biri fikrin kendilerine ait olduğunu bizzat Ağaoğlu'na söylemişlerdir. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1992), s. 418. Bayar, 14 Mart 1962'de Kayseri Bölge Cezaevi'nde yatarken, Samet Ağaoğlu'na, yeni bir parti kurulması fikrinin sadece bir kişiye ait olmadığını, herkesin kendi muhitinde bu fikir doğrultusunda bir çaba içinde olduğunu açıklamıştır. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru** (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), s. 83- 86.

Amerikan'ının hiç de azımsanmayacak bir etkisinin olduğu görülmüştür.³⁵ Başkaca etkenlerin yanında, sembolik de olsa isim konusunda bu küçük etki bile, çok partili düzene geçişle birlikte, ülke politikasının dış etkenlere daha duyarlı bir vaziyet almaya başladığının bir göstergesi olsa gerektir. DP kurulur kurulmaz, muvazaa isnadı ile yüz yüze kalmıştır. Bu konuda Bayar, “*Muvazaa hafifliktir. Kimse böyle bir teklifte bulunmamış, kimse de böyle bir şeyi kabul etmemiştir*”³⁶ diyerek, kamuoyunu tatmin etmek yönünde açıklamalar yapmak zorunda kalmıştır. Zaten muvazaa isnadı, daha sonraki yıllarda DP'deki parçalanmanın ana eksenini teşkil edecek ve çok partili hayatın üçüncü siyasal partisi olan Millet Partisi'nin kuruluşu ile sonuçlanacaktır. Bu konu ileriki bölümlerde ayrıntıları ile işleneceği için, burada biraz da DP'nin kurulması ile başlayan süreçte muhalefet fikrinin ne anlama geldiğine değinilmesinin, DP'nin gerçek muhalefet partisi olmadığı iddiası ile ortaya çıkan bir başka muhalefet odağının ve daha sonra Millet Partisi'ni kuruluşu ile sonuçlanan gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

DP kurulur kurulmaz, ülkede tek parti iktidarı ve uygulamalarından hoşnut olmayan tüm toplum kesimleri, muhalefetlerinin kaynakları farklı olsa da, DP'ye katılmıştır. Sina Akşin'in tabiriyle, DP, CHP iktidarını yıkmak için toplanmış “*türlü-çeşitli*” unsurların oluşturdukları bir muhalefet bloku idi.³⁷ Başka bir deyişle, DP, Tunaya'nın belirttiği gibi, muhalefetin kütleleşmesi diye adlandırılan, geniş ve türdeş olmayan bir muhalefeti temsil eder.³⁸

Samet Ağaoğlu, DP'nin daha yeni kurulduğu yıllarda yazdığı bir kitabında, Meşrutiyet'te olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de kurulan bütün siyasal partilerin

³⁵ Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, Basım Yılı Belirtilmemiş), s. 88. Ayrıca dönemin “*liberal*” eğilimli ve dış etkilere açık **Vatan** gazetesinin baş muharriri Ahmet Emin Yalman da **Demokrat Parti** isminin kendisi tarafından, Bayar'a önerilerek kabul edildiğini yazar. Bkz., Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim** (İstanbul: Rey Yayınları, İkinci Baskı, 1997), s. 1321.

³⁶ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş: 1946-1950** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1982), s. 42.

³⁷ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980), s. 193. DP, “*bir fikre inananlar*”ın kurduğu bir parti olmaktan ziyade, birlikteliklerini “*CHP iktidarına karşı olmak*”tan alanların oluşturdukları bir parti idi. Öyle ki, partiyi, birbirlerine karşı olduğu olan İslamcı Necip Fazık Kısakürek ile liberal Ahmet Emin Yalman da destekliyordu. Solun her türlüüne karşı olan Prof. Kenan Öner (DP'nin kuruluşundan hemen sonra İstanbul teşkilatını kuran ve ilk başkanı olan Öner, Adliye Müsteşarlığı'ndan gelme, hukukçu bir üniversite hocası idi. Ayrıca DP'nin teşkilatlanması ve halka yayılmasında çok emeği olmuştur. Daha sonra Kurucularla anlaşamayarak, partiden ayrılmış ve Millet Partisi'nin kuruluşuna katılmıştır) ile başlangıçta partinin program çalışmalarına katılmış olan sosyalist Zekeriya Sertel de DP eksenli politika yapmışlardır. Erman Şener, “Demokrasimizde DP Damgalı Dönemeç: 1946-47'nin Öyküsü”, **Milliyet**, 20 Eylül 1987.

³⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: 1859-1952**, s. 756.

(İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf, Cumhuriyet Halk, Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Fırka) yönetici kadronun kendi içindeki hareketlerinden doğduğunu, bunların bir halk hareketi olmadığını, ancak 1945'ten sonra kurulan siyasal partilerin halkın baskısı sonucu oluştuğunu ve bu itibarla DP'nin bir halk hareketi olduğunu iddia etse de,³⁹ DP'yi kuran ve kurduran iradenin iktidar seçkinleri içindeki bir kısım yönetici kadro olduğu bir gerçektir. DP'nin kuruluşu döneminde, Refik Koraltan'ın inisiyatifıyla, DP'ye bir program hazırlığı içinde olan, bunu Bayar ve arkadaşları ile defalarca konuşan ve hürriyet konusunda farklı fikirlere sahip bulunan Ahmet Hamdi Başar, o günlerde yazdığı bir makalede,⁴⁰ DP'nin bir halk hareketi olmadığını ve bu gibi "*hürriyet isteriz, kahrolsun istibdat*" diye basit hürriyet fikri etrafında kütleleşen muhalefet hareketlerinin demokrasinin kurumlaşmasında çok yaralar açacağını anlatırken, yukardan beri anlatılan çarpık siyasal iktidar-muhalefet ilişkisine parmak basıyordu. Bu durumu, Bayar ve arkadaşlarına defalarca anlatmaya çalıştığını, tuttukları yolun sonunun bir dikta rejime varacağını söylemesine rağmen, DP liderlerinin kendisini dinlemeyip, bildikleri yoldan gittiklerini anlatır.⁴¹ Öyle ki, DP'nin zihniyeti, görüşleri ve programı ayrıntısı ile bilinmediği halde, ülkedeki tüm muhalif grupların, DP'ye katılarak, iktidar mücadelesine girişmeleri, DP liderlerinin aldıkları bir kararla değil, halkın zorlamasıyla olmuştur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Demokrat Parti'nin mitinglerinde halkı en çok galeyana getiren ve CHP'yi suçlayan hususun, "*Bizi aç bıraktınız, çıplak bıraktınız. Ölülerimizi saracak*

³⁹ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri**, s. 37-46.

⁴⁰ Ahmet Hamdi Başar, "Demokrat Parti ve Muhalefet Fikri", **Cumhuriyet**, 10. 8. 1946. Başar, bu makalesinde Türk siyaseti ve demokrasisi için ufuk açacak nitelikte bir değerlendirmede bulunmuştur. Makalede, DP'nin sadece halkın memnuniyetsizliklerine oynadığını (yani popülist politikayı ülkeye soktuğunu), yapıcı fikirler serdetmediğini anlatan Başar, sanki ülkede Resne dağlarından inmiş, Fizan'dan gelmiş "*hürriyet kahramanları*" varmış gibi DP liderlerinin bir günde "*kahraman*" olduklarını, halbuki daha düne kadar tek partili rejimin bütün işlerine karışmış olduklarını ve DP'nin kendinden evvel dayandığı hiç bir fikri temeli ve siyasal edebiyatı olmadığını belirtir.

⁴¹ Ahmet Hamdi Başar, o dönemde özellikle hürriyet konusundaki fikirleri ile dönemin siyasetçi ve aydınlarından epeyce bir farklılık arz ediyordu. Aslına bakılırsa onun çizdiği hürriyet ve kalkınma gibi kavramlar, Türk siyasal tarihinde çok yüzeysel ele alınmalarına karşılık, doktrinini bir dünya ve tarih görüşüne dayandırıyor. Yine Başar, Türk siyasal tarihinde hep yapılagelen bir yanlış anlayışı, yani ülkede hürriyetin, sadece hürriyet mücadelesi yolu ile elde edilemeyeceğini, bunun için idealist ve inkılapçı bir müdahale ile hürriyet fikrinin sosyo-ekonomik alt yapısının hazırlanması gerektiğini, basit hürriyet isteriz ideolojisinin, bizim gibi ülkelerde sadece diktatörlerin işine geleceğini, tarihi tekamülümüz açısından, Batı'nın yaşadığı şartları yaşamadığımızdan, bizdeki basit hürriyet anlayışının iktisadi refah ve demokrasi alanında çok kötü sonuçlar doğuracağını, DP yöneticilerinin de bu basit hürriyet fikri ile hareket ederek, amaca (iktidara) en kısa yoldan varmanın yolunu aradıklarını, halbuki yapılması gerekenin bir fikir partisi kurmak olduğunu, başta Bayar ve Koraltan olmak üzere DP yöneticilerine anlatsa da, hiçbir sonuç alamamıştır. Bkz., Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü** (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960), s. 28-31.

kefen bile bulamadık” feryatlarının olduğunu dile getirmektedir.⁴² Ayrıca DP liderleri de, CHP içinden çıkmış olmalarına rağmen, bir günde nasıl da *“kahraman”* olmuşlardı. Öyle bir hava estirilmişti ki, halkın zihniyet, program ve politikalarının ne olduğunu bilmediği DP’ye oy vermesi, aslında sadece CHP’ye karşı oy vermek demektir. Karpat da, hiçbir fark gözetilmeksizin muhalefetin böyle toptan desteklenmesini, Türkiye’nin gelecekteki çok partili hayatı bakımından endişe verici bulur.⁴³

Öte yandan, Türkiye’de tuhaf bir şekilde bazen, demokrasi ile özdeşleştirilen çok partili siyasal hayatın, bir idealizm ve doktrin yolundan gelmeyip, politika yolundan geldiğine değinen Aydemir, DP’nin gerek, kadro olarak CHP içinden doğması, gerekse doktrin ve program olarak CHP’nin programından pek de farklı olmaması nedeniyle, Türkiye’de çok partili rejimin sağlıklı bir zeminde hayat ve beka bulmasının ve iktidarla muhalefet arasında *“müşterek bir dilin”* kurulmasının zor olduğunu vurgular.⁴⁴ Ayrıca o dönemde DP’nin seçim platformu temel olarak, toplum üzerinde dini-kültürel baskı ve ekonomi üzerinde ezici devlet denetimi üzerinde odaklanıyordu ki,⁴⁵ bu durum karşısında iktidar partisi hem dini-kültürel alanda (laiklik politikası), hem de iktisadi alanda o zamana kadar uyguladığı politikadan bir ölçüde ayrılmak gereğini hissederek, rakibi DP’nin elinden seçmenleri kazanmada çok etkili olabileceğini sandığı bir silahı almak istemiştir. Dönemin tanıklarından Yakup Kadri, 1946 seçim mücadelesinden sonra laik ve devrimci geçinen CHP yöneticilerinin geminin dümenini soldan sağa çevirmeye başladıklarını belirtir. DP’nin, halkın dini hislerini siyasal mücadelede kullanması karşısında, CHP’nin de bundan geri kalmamak için okullarda din dersleri okutulması, Köy Enstitüleri’nin kaldırılması, eski usul imam ve sübyan mekteplerinin kurulması gibi bir çalışma içine girdiğini belirten Yakup Kadri, hatta 1950 seçim mücadelesinde CHP’nin Ticani tarikatıyla işbirliğine dahi gittiğini anlatır. Aynı

⁴² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl** (İstanbul: İletişim Yayınları, İkinci Baskı, 1984), s. 189.

⁴³ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 145-146.

⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes’in Dramı**, s. 148-149. DP’nin programı için, bkz., **Türkiye’de Siyasal Dernekler**, C. II (Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1950), s. 145-182.

⁴⁵ Çağlar Keyder, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, Derl. İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 53-54.

yerde Yakup Kadri şöyle devam eder: ⁴⁶“*Halk Partili politikacılar oy kazanma ya da siyasi rakiplerini yenme yolunda giriştikleri gericilik hareketlerinde bu kadarla kalmamışlar, muarızlarının kendilerine karşı kullandıkları dinsizlikle suçlandırma silahlarından da bol bol faydalanmışlardır.*” Başka bir deyişle, CHP, DP’leşirken, DP de süreç içinde CHP’leşmiştir. Bu süreç, zaten program olarak birbirinden fazlaca farklılık göstermeyen her iki partiyi, birbirine son derece benzer hale getirmiştir. Timur, bu durumu, Türkiye’deki “*partiler demokrasisi*”nin bir “*ikiz partiler demokrasisi*” haline gelmesi olarak değerlendirmektedir.⁴⁷ İlerde görüleceği gibi Osman Bölükbaşı da, bu bakış açısına sahipti.

Gelinen aşamada, çok partili siyasal hayatın kuruluş süreci ve biçimi ile DP’nin Türk siyasetine kazandırdığı “*popülist politik söyleme*” bakarak, 1946 ile birlikte Türkiye’de bir ölçüde “*muhalefetsiz bir demokrasi*”nin kurumlaşmaya başladığı yolunda bir değerlendirmede bulunmak pek de yabana atılabilecek bir yaklaşım tarzı olmasa gerek. Türk siyasal tarihinde DP muhalefeti ile başlayan popülist politik söylemin özelliği ise, iktidarı elinde bulunduran hakim ittifakı sorgulayan ve iktidar dışı kalmış tüm toplum kesimlerinin bir takım söylemlerle iktidara karşı harekete geçirilmesidir. Başka bir deyişle, popülist politik söylemde, kitleleri birleştirebilecek yaygın folklorik öğeler, belirli bir şekle sokularak dinci, milliyetçi, faşist, sosyalist, liberal ya da başkaca bir ideoloji ile karıştırıldıktan sonra, hakim ideolojiye karşı yöneltilir. DP ile başlayan bu süreçte Türkiye’nin toplumsal yapısı ve gelişmişlik düzeyi, söz konusu söylemin amaçlarına uygun bir zemin teşkil edecek nitelikteydi. Aslına bakılırsa DP hareketi, halkçı-laik ideolojinin popülist bir biçimde yeniden yorumlanmasıdır.⁴⁸ Başka bir açıdan bakılırsa, Cumhuriyetçi elit, “*modern millet*” yaratmak için giriştiği icraatta kendisi ile geleneksel halk arasında bir çelişki yaratmıştı. Daha sonra “*tarih dışı*” olarak görülen bu toplum kesimi, demokrat elitlerin “*halk*” nosyonu, Cumhuriyetçi elitlerin “*millet*” nosyonuna baskın çıkar çıkmaz, tarih sahnesine toplumsal güçler olarak çıkmışlardır. Başka bir deyişle, siyasal sistemde tek partiden çok partili demokrasiye geçişle birlikte “*milliyetçi*

⁴⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, s. 192-193.

⁴⁷ Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş* (İstanbul: İletişim Yay., İkinci Baskı, 1994), s. 63.

⁴⁸ İlkay Sunar, “Demokrat Parti ve Popülizm”, *CDTA*, C. 8 (İstanbul: İletişim Yayınları), s. 2076-86.

devrimcilik"ten, "*popülist liberalizm*"e geçilmiştir.⁴⁹ Eroğul'un belirttiği gibi, çok partili düzene geçiş sürecinde, "*Halkın figüranlıktan pek ileri gidemeyeceği bir tür biçimsel demokrasi*" kurgulanmıştır.⁵⁰ DP ve onu temsil eden güçler, harekete "*halkçı*" ve "*demokratik*" bir görünüm verseler de, bu hareketin bir tür "*otoriter popülist*" bir hareket olduğu, daha muhalefet döneminde parti içinde uyguladığı anti-demokratik tutum ve eylemlerinden anlaşılacaktır. MPartisi eksenli Osman Bölükbaşı hareketini doğuran DP'nin bu tutumu ilerde ayrıntılı bir şekilde sunulacaktır.

Sonuç olarak, 1946 demokrasisi, siyasal partilerin doktrin, program ve politika yönünden iyiden iyiye birbirine benzediği, aşırı sağ ve aşırı ol kutupların temsilinin asla söz konusu olmadığı bir yasallık zemini oluşturmuştur.⁵¹ Yönetici seçkinlerin, siyaseti tek parti rejimini siyasal seçkinler merkezinde tutmak ve aşırı sağ ve sol akımları, siyasal faaliyetin dışında bırakmak için daha önce gösterdikleri çabaları, 1946-50 dönemi çok partili hayata geçişte de gösterdiklerini belirten Nihal Kara, çok partili hayata geçişin kararını veren yönetici seçkinlerin, geçişin biçimini de belirlemek istediklerini ileri sürmüştür. Kara devamla, TCF ve SCF ve DP'nin kuruluşunda, yönetici seçkinlerin ideolojisi ve siyasal kültür özelliklerinin arzu edilen Batı demokrasisi ile çeliştiğini, DP yöneticileri de aynı siyasal gelenekten geldiği içindir ki, çok partili sürecin ileriki aşamalarında parti-içi muhalefete hoşgörü ile bakmayacaklarını anlatır.⁵² Kara bir başka yayınında, yönetici seçkinlerin DP ile oluşturmaya çalıştıkları çok partili sistemin, gerçekten rekabetçi ve çoğulcu bir parti sistemi değil, muhalefet partilerinin sadece görünüşte varıldığı bir "*hegemonyacı parti*" rejimi olduğunu anlatarak, böylece siyasal faaliyetten toplumun dışlanmışlığının devam ettiğini belirtir.⁵³

⁴⁹ Nilüfer Göle, **Mühendisler ve İdeoloji** (Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere), Çev., Eli Levi (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1986), s. 70.

⁵⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 20-21.

⁵¹ Bu konuda Eroğul, çok partili düzende sol kanatın öngörülmediği, hatta sağın tüm eğilimlerinin (Osmanlı düzenine geri dönmek isteyen gericiler, laikliğe karşı olan şeriatçılar, Nazilere özenen faşistler gibi) temsilinin asla söz konusu edilmediği bir "*demokrasi*" yaratılmaya çalışıldığını ve meşru olarak kabul edilen tek muhalefetin, iktidarın ideolojisinden pek farklı olmayacak bir tür yarı-liberal bir sağcı muhalefet olduğunu dile getirir. Bkz., Cem Eroğul, "*Çok Partili Düzenin Kuruluşu...*", s. 115.

⁵² Nihal Kara, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı, 1945**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982, s. 344, 394, 400.

⁵³ Nihal Kara-İncioğlu, "*Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları*", **Tarih ve Demokrasi/Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan** (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Yay., 1992) içinde, s. 69-86.

Bu durum, ileride değinileceği üzere siyasete DP saflarında katılmış Osman Bölükbaşı ve bir çok arkadaşının, DP'den ayrılması sürecinde daha iyi anlaşılabilir. Bunlara yeri geldiğinde değinilecektir. Ancak burada öncelikle, Bölükbaşı'nın siyaset öncesi yaşamı anlatılacak, ardından Bölükbaşı'nın DP'ye giriş ve kopuş öyküsü, DP'nin daha muhalefet yıllarında, parti içinde yaşamış olduğu ciddi kırılmalar bağlamında ortaya konulacaktır.

B. BÖLÜKBAŞI'NIN SİYASET ÖNCESİ YAŞAMI

Osman Bölükbaşı, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatının Atatürk döneminden sonra en önemli dönüm noktalarını oluşturan Çok Partili Siyasal Hayat'a geçiş, Demokrat Parti iktidarı, 1960 İhtilali ve 1971 Muhtırası gibi dönemleri, bizzat siyasetin merkezinde yer alan bir siyasal aktör olarak yaşamakla kalmamış, aynı zamanda sözü edilen dönemlerin oluşumu ve gelişiminde önemli bir söz sahibi de olmuştur. Türk siyasetinin en çalkantılı dönemlerini bizzat yaşamış ve etkilemiş bir siyasal liderin doğduğu ve yetiştiği kültür havzasının derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle Bölükbaşı'nın siyasal söyleminin ve bu doğrultuda vermiş olduğu siyasal mücadelenin oturmuş olduğu zeminin arka planı bir ölçüde aydınlığa kavuşabilecektir.

Bölükbaşı'nın siyaset öncesi yaşamı, doğduğu yer, soykütüğü ve yetiştiği toplumsal-kültürel ortamların bir bütünsellik içinde ele alınmasıyla işlenecektir. Bu şekilde ele alınmasının elbette nedenleri vardır: Böylelikle, tarih çalışmasına konu olan bir siyasal lider aracılığıyla, verili bir durumda dönemin toplumsal-kültürel yapısı daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca farklı bir siyasal kişiliğe sahip olan Bölükbaşı'nın, siyasal hareketine yön veren kültürel-toplumsal arkaplanın derinlemesine bilinmesi, Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin daha iyi kavranması sonucunu doğuracaktır. Bu çerçevede ilkin, Bölükbaşı'nın soykütüğü üzerinde durulacaktır.

1. BÖLÜKBAŞI'NIN SOYKÜTÜĞÜ

Bölükbaşı'nın soykütüğü çalışması, yıllar önce Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi tarih profesörlerinden Prof. Faruk Sümer danışmanlığında, arkeolog-yazar Hasan Şahin⁵⁴ tarafından yapılmıştır. Bölükbaşı'ların soykütüğü 16. Yüzyılın başlarına kadar uzanır. Osman Bölükbaşı, **Bölükbaşı soyadının** asırlarca evvel büyük dedeleri Süleyman Bölükbaşı'nın taşıdığı askeri bir unvan olarak kendilerine intikal ettiğini⁵⁵, Soyadı Kanunu'ndan önce de bu adı kullandıklarını ve sadece tescil ettirdiklerini belirtmiştir.⁵⁶ Bölükbaşı, anne tarafının Akkoyunlu Devleti'ni kuran Akkoyunlu Türkmen oynağına, baba tarafının ise, Akkoyunlu

⁵⁴ Hasan Şahin, Bölükbaşı'nın yakın akrabasıdır. 1965'ten beri Bölükbaşı'nın soykütüğü hakkında çalışmaktadır. Ancak Hasan Şahin, 3 klasörden fazla bilgi ve belgeleri içeren çalışmasını yayınlamamıştır. Yapmış olduğu ayrıntılı soy ağacı çalışmasını, Bölükbaşı ile de sık sık paylaşmış ve onun direktifleri doğrultusunda gereken düzeltmeleri yapmıştır. Soykütüğünün bir nüshası da Bölükbaşı'nda kalmıştır. Bölükbaşı'nın oğlu Deniz Bölükbaşı ile yapmış olduğum görüşmede söz konusu soykütüğünün kendisinde olduğunu belirtmesine rağmen, bunu bizlere sunmaktan kaçınmıştır. Soykütüğüne, çalışmayı yapan Hasan Şahin'in değerli katkıları ve özverisi sonucu ulaşılmıştır. Burada soykütüğüne ilişkin anlatacağımız, Hasan Şahin'in yaptığı ancak yayınlanmayan çalışmasından alınmıştır. "**Hasan Şahin'le Görüşme**", 22. 06. 2003. Öte yandan Hasan Şahin'in bu çalışmasına, yine akrabası İstanbul Üniversitesi tarih profesörü İlhan Şahin'in de katkısı büyük olmuştur. Soykütüğünün bir nüshası da Prof. Dr. İlhan Şahin'de bulunmaktadır. Bu konuda, Prof. İlhan Şahin'le de, İstanbul Üniversitesi'nde bir görüşme yapılmış ve gerekli notlar alınmıştır. "**İlhan Şahin'le Görüşme**", 13. 02. 2002. Yine Bölükbaşı'nın siyaset öncesi yaşamı ile bilgi, belge ve canlı tanıklarla görüşmek üzere 29. 10. 2003 ve 02. 11. 2003 tarihleri arasında Bölükbaşı'nın doğduğu ve yetiştiği yerler olan Hasanlar Köyü, Güzler Köyü ve Kırşehir İli'nde bulundum. Burada önce, Kırşehir'de Osman Bölükbaşı'nın üvey kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı ile görüştim. Daha sonra Hasanlar Köyü'ne gittim. Orada köyün en yaşlı kişisi ve Bölükbaşı'nın yakın akrabası olan Esme Şahin'le ve köyün ileri gelenleri ile görüştim. Esme Şahin, aynı zamanda Prof. İlhan Şahin'in annesidir. Ayrıca köyün coğrafi, fiziksel ve stratejik konumu ile ilgili gözlemlerde bulundum. Ardından Güzler Köyü'ne (Bölükbaşı'nın babası Hacı Ahmet Ağa'nın 1922 yılında arazi ve çiftlik alarak taşıdığı köy) gittim. Daha sonra Kırşehir'de Hacı Bey Bölükbaşı'nın yanında bulunan ve Bölükbaşı'nın siyasal hareketinde bulunmuş bazı şahıslarla görüşmelerde bulundum. Burada yazacağım bilgiler, her hangi bir yazılı kaynak olmadığı için, daha çok görüşme ve bilgilerden kaynaklanmaktadır.

⁵⁵ Bölükbaşı soyadı ile ilgili olarak kendisi ile görüştüğümüz, Hacı Bey Bölükbaşı (Osman Bölükbaşı'nın hayatta bulunan tek üvey kardeşi, 82 yaşında), Osman Bölükbaşı'nın kendisine verdiği bilgiyi şu şekilde anlatmıştır: "*Türkler, Malazgirt Meydan Muharebesi ile Anadolu'nun kapısını açarlar. Öbek öbek, bölük bölük gelen Türklerin çok sayıda çadırları var. Bizim sülalemizin büyüklerine, işte bu çadırların, oymakların ve bölüklerin amiri anlamında Bölükbaşı denmiştir. Ordan isim olarak bu sülaleye Bölükbaşı denmiştir*". "**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**", 31. 10. 2003 ve 01. 12. 2003.

⁵⁶ Örsan Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor", **Günaydın**, 27. 7. 1973. Öymen'nin Bölükbaşı ile yapmış olduğu bu röportajda Öymen, Bölükbaşı'ya, "*Hitabet ve şairliğin size soydan geldiği söylenir. Doğru Mu?*" diye sorması üzerine, Bölükbaşı, "*Ailemiz fertleri, güzel konuşmalarıyla tanınmışlardır. Aralarında okuyup yazma bilmedikleri halde irticalen şiir söyleyenler çoktur. Mesela babamın annesi merhume Hacı Zeliha ve merhume halam Gülizar, okur-yazar olmadıkları halde şairdiler*" yanıtını vermiştir. Bölükbaşı'nın soykütüğünde aileden her ferdin ölümünden sonra yakılan ağıtlar da yer almaktadır. Bölükbaşı'nın hitabet gücünün bir geleneği olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra da göreceğimiz gibi, Bölükbaşı, siyasal faaliyetinde yazı ve makalelerinden ziyade, güzel konuşmaları ve nutukları ile yer almıştır. Bu da Onun şifahi (sözlü) bir kültür geleneğinden geldiğini göstermektedir.

Devleti'nin çöküşünden yüz küsur sene sonra Kırşehir havalisine gelerek yerleşen Oğuz Türkleri'nin **Bayat** boyundan **Karacakurt** Türkmen oymağına mensup olduğunu anlatmıştır.⁵⁷ Karacakurt ya da Karacayurt⁵⁸ Türkmen aşireti Anadolu'ya geldikten sonra şimdiki Şanlıurfa'nın Karacadağ yöresine yerleşmişler ve ismini de oradan almışlardır.⁵⁹ Bu aşiretin ilk liderleri, Türkmen Karaca Kethüda ve Kurt Karaca Bey gibi beylerdir. Aşiret, yaklaşık altı yüz yıl bu bölgede yaşamıştır. Urfa'da bulunduğu süre zarfında önce Akkoyunlu Devleti'nin daha sonra da Dulkadirli Beyliği'nin kuruluşunda katkısı olmuştur. Daha sonra aşiretin bir kısmı, 1518'lerde Uzunyayla üzerinden Kırşehir'e gelirken, diğer bir kısmı ise 1613'ten sonra Bozulus (Diyarbakır çevresindeki Türkmenlere verilen ad) yıkıldıktan sonra hayvanları ile birlikte Adana üzerinden Torosları aşarak 1660'larda Karaman'a gelirler. Burada iken aşiretin başkanı Mustafa Bölükbaşı (1600-1670)'dir. Ardından aşiret başkanı Cafer Bölükbaşı (1620-1678) olur. Aşiret yine Karaman'dadır. Aşiret Karamandan sonra Nevşehir ve Aksaray dolaylarına geldiğinde Nevşehir'in Dadal mıntıkasında bir müddet yaşar. Bu esnada aşiretin başkanı, Süleyman Bölükbaşı (1650-1730)'dir. Daha sonra Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sadrazam olunca (1718-1730) o havalideki aşiretleri ve bu arada Karacakurt aşiretini de Nevşehir'e yerleştirmek ister.⁶⁰ Aşiret bunu kabul etmez ve Kırşehir havalisine göç eder. Bununla birlikte Damat İbrahim 59 hanenin Nevşehir'e yerleşmesini temin eder. Bu zorla iskan durumu karşısında aşiret, bu ızdırap ve şikayetlerini bir takım ağıtlarda dile getirir ki, bu bir bakıma Bölükbaşı sülalesinin, göçebe oldukları ve sabit bir yerleri olmadığı bir zaman dilimi içinde yaşadıklarının dile getirilişidir. Osmanlı'da

⁵⁷ "Bölükbaşı Anlatıyor", **Günaydın**, 27. 7. 1973.

⁵⁸ Osman Bölükbaşı'nın geldiği aşiretin **Karacakurt** mu yoksa **Karacayurt** mu olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bölükbaşı, Öymen ile yaptığı görüşmede, Karacakurt ismini kullanmaktadır. Günaydın, 27. 7. 1973. Daha sonraları, yazılı herhangi bir eserde belirtilmemesine rağmen, Karacakurt ifadesinden Bölükbaşı'nın **Kürt** olduğu yolunda spekülasyonlar yapılmışsa da, dönemin aşiretleri ve oymakları üzerinde çalışan Prof. İlhan Şahin, bunun gerçeği yansıtmadığını, kendisinin de içinde bulunduğu Bölükbaşı soyunun tüm gelenek, adet ve görenekleri ile ailenin geçmişteki ileri gelenlerinin söyledikleri ağıt ve şiirlerden de anlaşılacağı üzere, Bölükbaşı soyunun tamamen Türkmen soyu olduğunu, tarafıma anlatmıştır. "**İlhan Şahin'le Görüşme**", 13. 02. 2002.

⁵⁹ Urfa'nın Karacadağ bölgesinde, halen Bölükbaşı Köyü bulunmaktadır.

⁶⁰ Damat İbrahim Paşa, Muşkara adlı köyün gelişmesi sonucu vücut bulan Nevşehir'i oluştururken, köyün nüfusunu artırmak için Niğde ile Konya arasındaki geniş bir bölgede yaşayan Boynu İncelü Türkmenleri'nden hatırı sayılır bir nüfusun 1727 yılında buraya yerleşmesini sağlar. Bu dönemde Karacakurt Türkmenleri de Boynu İncelü Türkmenleri'ndendir. Bkz., İlhan Şahin, "Osmanlı Anadolu'su Göçebelerinin Yazılı ve Sözlü Kaynakları", **İÜEF Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, Bildiriler**, 6-7 Haziran 1996 (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1997), s. 172. Bu konu ile alakalı olarak bkz., Ahmet Refik, "Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir", **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, XIV/3 (1340), ss. 156-185.

göçebelerle ilgili yazılı kaynaklar⁶¹, daha çok devlet zaviyesinden verildiği için, onların sözlü kaynaklarına da (ağıtlar, türküler gibi kimi dörtlükler) bakılması gerektiğini belirten İlhan Şahin, Damat İbrahim Paşa tarafından zorla iskana tabi tutulan Boynu İncelü Türkmenlerinden birisi olan Karacakurt Türkmen aşiretine ait bir ağıt sunmaktadır. Bu ağıt şöyledir: ⁶²

Damat Paşa yine ferman yollamış
Gelsin aşiretler otursun deyü
Olmaz Paşam olmaz biz de insanız
Ayrma eş dosttan sana yalvarırız

Karacakurt aşireti tam bir göçer ruhu ile hareket ettiği için belirli bir otoritenin altında bulunmanın verdiği rahatsızlıktan dolayı, 1727’lerde o dönemdeki aşiret başkanı Kadir Bölükbaşı (1700-1780) başkanlığında buldukları bölgeden ayrılarak, Kırşehir civarındaki, Hasanlar Köyü’ne yerleşmişlerdir. İşte Kadir Bölükbaşı ile birlikte aşiretin bundan böyle sabit olarak ikamet edecekleri belde Hasanlar Köyü’dür. Burası Kadir Bölükbaşı’na Niğde Sancağı tarafından temlik (yurtluk) olarak verilir. Kadir Bölükbaşı’nın bu olaya işaret eden bir dörtlüğü ise şöyledir: ⁶³

Hasanlar Başköyü temlike yurdum
Küheylan at besledim, çadırlar kurdum
Nice kanlı kinli davalar gördüm
Davalarım vardı Niğde’de benim

⁶¹ Bu yazılı kaynaklara örnek olarak bkz., Selahaddin Çetintürk, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri”, *DTCFD*, II (1943), ss. 107-116. İlhan Şahin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin Hukuki Nizamları”, *Türk Kültürü*, XX/227 (1982), ss. 285-294.

⁶² İlhan Şahin, “Osmanlı Anadolu Göçebelerinin Yazılı ve Sözlü Kaynakları”, s. 172. Araştırmacı Hasan Şahin de Nevşehir’in Türkmen mahallesinde yapmış olduğu araştırmadan aynı dörtlüğü aktarmaktadır. Ancak onun aktardığı dörtlük biraz farklıdır:

Damat Paşa yine haber yollamış
Gelsin Aşiretler otursun deyü
Padişahım düşer miydi şanına
Damat vezirinde insaf kalmamış
İnsaf Paşam insaf biz de insanız
Ayrma eş dosttan sana yalvarırız

Eşinden ayrılmış köşek (deve) bozular
Derdim artar yarelerim sızılar
Anadan ayrılmış emlik kuzular
İnsaf eyle Paşam biz de insanız
Ayrma eş dosttan et tırnak kanız.

“Hasan Şahin’le Görüşme”, 06. 12. 2003. Bu dörtlükler, dönemin sosyo-ekonomik yapısı ve siyasal durumu hakkında kısa ama özlü bilgiler vermektedir. Bölükbaşı soyunun, geçimlik kaynağının hayvancılığa dayandığı konusunda da bizleri bilgilendirmektedir.

⁶³ Bu dörtlüğü, Osman Bölükbaşı’nın babası Hacı Ahmet Bölükbaşı’nın üçüncü eşi ve Hacı Bey Bölükbaşı’nın annesi Fati Bölükbaşı’dan 1965 yılında, Hasan Şahin dinlemiş ve kayıtlara geçirmiştir. “Hasan Şahin’le Görüşme”, 06. 12. 2003.

Daha sonra aşiretin başında Kara Süleyman lakaplı Süleyman Ağa⁶⁴ (1730-1800) görülmektedir. Kadir Bölükbaşı'nın en küçük oğludur. Babasından bir müddet sonra ağabeyi Ahmet Ağa'dan aşiret başkanlığını almıştır. Süleyman Ağa'nın Mehmet isminde bir oğlu daha vardır. Bundan sonra Kara İbrahim Ka⁶⁵ (1770-1840) aşiretin başına geçer. Bunun da üç kız üç oğlu vardır. Bunlardan Koca İhtiyar Ağa lakaplı Hacı Süleyman Ağa (1800-1890) aşiret başkanlığını devralır. İşte bu başkan ile birlikte, aile fertlerinin isimlerinin başına genelde “*Hacı*” takısı eklenmeye başlanmıştır. Hacı Süleyman Ağa'nın biri kız⁶⁶, dört çocuğu vardır. Bunlar, Hacı Mustafa, Hacı Halil, Hacı İbrahim ve Senem Hanım'dır. Bunlardan Hacı İbrahim Ağa (1839-1920)'yı aşiret başkanı olarak görürüz. Hacı İbrahim Ağa'nın iki eşi var. Birincisi Hasanlar Köyü'nden Havva Hanım, ikincisi Akçağıl Köyü'nden Hacı Zeliha Hanım'dır. Hacı Zeliha, Osman Bölükbaşı'nın babaannesidir. Bu kadınlardan beş erkek, üç kız olmuştur. Bunlar, Kara Mehmet Ağa, Ali Ba (Bey), Osman Bölükbaşı'nın babası **Hacı Ahmet Ağa** (1881 - 23. 05. 1950), Rıza Ağa (1915 yılında Çanakkale Harbi'nde şehit düşmüştür), Hacı Ese Ağa ile Senem Hanım, Gülizar Hanım ve Pembe Hanım'dır.

2. BABASI HACI AHMET AĞA

Osman Bölükbaşı'nın babası Hacı Ahmet Ağa (1881- 23. 05. 1950)⁶⁷ Hacı İbrahim Ağa ile Akçağıl Köyü'den Zeliha Hanım'ın oğludur. Hacı Ahmet Ağa, kapısında çok sayıda yarıcının olduğu asil, Kırşehir'in ileri gelenlerinden ve geniş arazisi olan bir tür toprak ağasıydı. Aşiret, tarihlerindeki göçebe geleneğinin bir ürünü olarak temelde hayvancılıkla uğraşıyorsa da, tarımsal üretim yaptıkları geniş bir araziye de sahipti. Ahmet Ağa'nın atalarından kalma zenginliği olsa da, onun döneminde ailenin toprakları ve zenginliği iyiden iyiye arttı. Bölükbaşı sülalesinin en dikkat çeken ismidir. H. Ahmet Ağa zamanında ailenin Hasanlar Köyü'nde yaklaşık

⁶⁴ Osman Bölükbaşı'nın sülalesine “*Ağalar*” sülalesi de denmektedir.

⁶⁵ Ailenin ya da aşiretin ağası, büyüğü anlamına gelen Ka ifadesi, Anadolu'nun yerel şivesi olarak halen kullanılmaktadır.

⁶⁶ Senem isimli bu kızın, kardeşleri istemediği bir adamla evlendirdiği için kendisini astığı, yaptığım görüşmelerde tarafıma söylenmiştir.

⁶⁷ Hacı Ahmet Ağa, Kör Ahmet Ağa olarak da bilinir. Küçüklüğünde bir hastalık geçirdiği için, gözlerinde biraz görme bozukluğu olduğu anlatılmıştır. “**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**”, 31. 10. 2003.

15-20 bin dönüm arazisi vardı. Ancak bunların, 3034 bin dönümü tapulu arazi hükmündeydi.⁶⁸ O dönemde H. Ahmet Ağa aşireti, devlet adına yed-i emin sıfatıyla köylüden aşar alırdı.⁶⁹ H. Ahmet Ağa, daha sonra Milli Mücadele yıllarında, 1921 yılında, Hasanlar Köyü'nden Kırşehir'e göç eder.⁷⁰ Burada Kırşehir'in doğusunda bulunan ve arazisi daha verimli olan Güzler Köyü'nden zamanla 5-6 bin dönüm arazi satın alır.⁷¹

⁶⁸ Adnan Menderes Hükümeti'nin iş başına geldiği ilk yıllarda siyasal nedenlerle Bölükbaşı'nın memleketi ve doğduğu yer olan Hasanlar Köyü'ndeki tapusuz arazilerine el konulduğu, bu iş için Menderes'in Demokrat Parti (DP) Kırşehir milletvekillerinden Amiral Rıfat Özdeş'i görevlendirdiği, Bölükbaşı'ların hudutları sabit arazilerinin hudutları yıkılarak, arazinin Bulgar göçmenlerine tahsis edildiği ve Yurtyeri isimli bir köy oluşturulduğu tarafıma canlı tanıklarınca anlatılmıştır. "**Hacı Bey Bölükbaşı ve Esme Şahin ile Görüşme**", 01. 11. 2003. Bu olaya temas eden ve Esme Şahin tarafından 1960'larda söylenen bir ağıt şöyledir:

Her zaman böyle Menderes işlerin
Akıl verdin kaldırtın hudut taşların
Padişah gibi indirdiler tahtından
Mümkün ise haydi kurtar başların

Osman Bölükbaşı'nın kardeşleri bu konuda dava açmışsa da, davayı kaybetmişlerdir. Bölükbaşı'nın bu davada müdahil olmadığı belirtilmiştir. **Çağpar Fıkrkoca ile Görüşme**, 16. 3. 2003. Çağpar Fıkrkoca, H. Ahmet Ağa'nın kızı Zeliha Fıkrkoca (1910- 1987)'nin oğludur. Kendisi, entelektüel ve araştırmacı bir kişiliğe sahiptir. Özellikle dayısı Bölükbaşı hayatta iken, onunla pek çok kez birlikte olmuşlar ve dayısının siyasal hareketi konusunda fikir teatisi yapmışlardır. Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin derinlemesine araştırılmasına çok değer veren Çağpar Fıkrkoca, tezin araştırması aşamasında, sunmuş olduğu belge ve yaptığı değerlendirmelerle bizlere çok yardımcı olmuştur.

⁶⁹ Hacı Ahmet Ağa'nın ailenin başında olduğu yıllar olan Osmanlı'nın son dönemi ile Kurtuluş Savaşı'nın başladığı o sıkıntılı zamanlarda, civarda büyük bir kıtlık baş gösterir. Civardaki köy, nahiye ve kazalar da büyük yoksulluklar başlar. Bu durum karşısında, H. Ahmet Ağa, yed-i emin sıfatıyla daha önceden karşılığını vererek, köylüden topladığı ürünleri ambarlarını açarak yoksul köylülere dağıttığı anlatılır. Bu konularla ilgili bilgiler, Hacı Ahmet Ağa'nın hayattaki tek oğlundan ve Hasanlar Köyü'nde mukim ve H. Ahmet Ağa'nın dedesinin kardeşinin torunu olan ve ağıt ve türküleri ile tam bir halk şairi olduğu gözlemlenen Esma (Esme) Şahin (80 yaşında)'den alınmıştır. "**Esme Şahin'le Görüşme**", 01. 11. 2003. ve "**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**", 31. 10. 2003. Ayrıca bizzat Osman Bölükbaşı, bu durumu Örsan Öymen'e anlatmıştır. Bkz., Örsan Öymen, "**Bölükbaşı Anlatıyor**", **Günaydın**, 26. 7. 1973.

⁷⁰ Ailenin göç etme nedeni, Hasanlar Köyü'nün hayvancılık açısından iyi olmasına rağmen, tarımsal üretimde topraklarının daha az verimli olmasıdır. Yine o dönemde Hasanlar Köyü'nü zaman zaman eşkiyanın bastığından bahsedilerek, göç etmede bu durumun da etkisinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca köyde o dönemde okul olmadığı için, çocuklarının eğitimi için Kırşehir'e taşınmıştır. Bu göç hadisesi ile birliktedir ki, Bölükbaşı da oldukça geç bir yaşta (10 yaşında-1922 yılında) ilkokula başlamıştır. "**Çağpar Fıkrkoca ile Görüşme**", 16. 03. 2003. Bu göç hadisesi ve Hasanlar Köyü'ne ait bir ağıtta şöyle seslenilir:

Büyük bir köydür Hasanlar Köyü
Tükendi kalmadı ağaların soyu
Ne bir emmim kalmış, ne de bir dayı
Hani namlı şanlı ağalar nic'oldu?

Teker teker gitmiş, kalmamış biri
Kimi çoktan göçmüş, kimisi yeni
Kiminin mezarı yok olmuş, hani?
Yeller eser olmuş, şimdi nic'oldu?

"**Bölükbaşı Anlatıyor**", **Günaydın**, 27. 7. 1973.

H. Ahmet Ağa, bölgesinde zengin, sözü dinlenir ve itibarlı bir şahıs olduğu için, Milli Mücadele yıllarında oynadığı rol bakımından da dikkate değer bir özellik gösterir. Bölükbaşı'nın anlattığına göre, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden sonra Ankara'ya geçerken, H. Ahmet Ağa, yüzlerce atıyla Mustafa Kemal Paşa'yı Kırşehir-Kayseri şosesi üzerinde İlicek mevkiinde karşılar ve ona açtığı Milli Mücadele'de yanında olduğu mesajını verir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, her ilin ileri gelenlerinden bir heyeti Ankara'ya davet eder. Sonradan "*Heyet-i Nasih*a" (Nasih

H. Ahmet Ağa, dört evlilik yapmıştır. İlk eşi, Osman Bölükbaşı'nın da annesi olan, kökeni Akkoyunlu Türkmenleri'ne dayanan ve Kozaklı İlçesi Büyük Yağlı Köyü (Hasanlar köyünden Hacı Hamza'nın kızı Fatma Hanım'dır. Fatma Hanım, Bölükbaşı çok küçük iken veremden ölmüştür. Çağpar Fıkrkoca, Bölükbaşı'nın annesini erken kaybetmesinin, onu bir gönül adamı yaptığı, hayatında sarsıcı etkiler yaptığı ve onu bir şefkat arayışına ittiğini belirterek, yazdığı şiirlerinde aşk ve hayal kırıklıklarının derin izlerinin olduğunu anlatmıştır.⁷³ H. Ahmet Ağa'nın Fatma

⁷¹ Bu konudaki bilgi, Güzler Köyü'nün en yaşlısı ve olayları çocukluğundan ve kendisine anlatılanlardan aktaran Akif Gök (90 yaşında)'ten alınmıştır. Akif Gök, H. Ahmet Ağa'nın Güzler'deki araziye ve çiftliği oğlu biraz deli dolu olan Mehmet Ağa'dan aldığını, daha sonra da Güzler Köyü'nde zaman içinde pek çok arazi satın aldığını belirtmektedir. "**Akif Gök ile Görüşme**", 01. 11. 2003.

⁷² "**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**", Kasım 1990. Görüşmenin günü, o zaman not edilmediği için, şimdi hatırlanamamaktadır. Bölükbaşı, siyasi hatırat bırakmamıştır. Kendisi ile yurt dışı ve yurt içinden araştırmacıların yapmak istedikleri görüşmeleri genellikle geri çevirmiştir. Ancak, ben ve üç arkadaşım (Sami Kılıç, Yahya Kemal Cihangir Erenoğlu, Yusuf Ejder ve Mustafa Saka), daha A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenci iken (1990 yılının son ayları), kendisini ziyaret etmiştik. Bizleri, "*Ben normalde hiçbir araştırmacı ve bilim adamı ya da gazetecinin görüşme taleplerini kabul etmiyorum, ancak siz öğrencisiniz*" diyerek kabul etmiş, ancak üzerimizde her hangi alıcı bir cihaz olup olmadığını, bizzat kendisi kontrol etmiştir. Kendisi ile ilk görüşmemiz o tarihte yapılmıştır. 5-6 saatlik görüşmede bizlere Milli Mücadele yıllarından başlayarak, siyasal hayatın önemli dönemeçlerini ve bu dönemdeki liderleri anlatmıştır. Aslında fazlaca konuşmak istemese de, öğrenciliğimizin verdiği rahatlık ve bunun kendisi tarafından hoşgörü ile karşılanacağına ilişkin düşünce ile ısrarlı sorularımızla kendisinden bir takım bilgi ve değerlendirme almaya çalıştık. Ancak, her hangi bir şekilde not tutulmasına karşı olduğu için, görüşme daha çok sohbet havası içinde geçmiş ve ayrıntıları not etme fırsatımız bulunmamıştı. Daha sonra da bu görüşmeye ilişkin bazı notlar alınmıştır.

⁷³ "**Çağpar Fıkrkoca ile Görüşme**", 16. 03. 2003.

Hanım'dan Zeliha, Elmas, Nazik, Muazzez ve Canfidan isimlerinde beş kızı, Osman (Bölükbaşı) isminde de bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. H. Ahmet Ağa'nın ikinci eşi, Fati Hanım (1894-1977)'dir. Fati Hanım, H. Ahmet Ağa'nın amcasının kızıdır. H. Ahmet Ağa'nın Fati Hanım'dan olma Hacı Bey Bölükbaşı (1922-) isminde bir oğlu olmuştur. Daha sonra da boşanmışlardır.⁷⁴ Fati Hanım, H. Ahmet Ağa'nın Çanakkale'de şehit olan Rıza Ağa isimli kardeşinin ilk eşidir. Rıza Ağa'dan A. Türkmenoğlu⁷⁵ isimli çocuğu var. Ayrıca Fati Hanım, Rıza Ağa'dan önce de diğer kardeş, Kara Mehmet Ağa ile nişanlıdır. Mehmet Ağa'nın Rus Harbi'nde ölmesiyle birlikte Rıza Ağa ile evleniyor. Bu da, o dönemde Anadolu'da dul kalan kadının diğer erkek kardeşle evlenmesi geleneğinin yaygın olduğunu göstermesi açısından önemli olsa gerektir. H. Ahmet Ağa'nın üçüncü eşi, Şaziye Hanım'dır. Şaziye Hanım'dan çocuğu yoktur. Dördüncü eşi, Kırşehir'in Toklügen Köyü'nden Kürt olduğu söylenen Zebi(ye) Hanım'dır. Ondan da Rıza isimli bir çocuk olmuştur.

H. Ahmet Ağa, Osman Bölükbaşı'nın ilk defa milletvekili seçildiği tarihten dokuz gün sonra, 23. 05. 1950 tarihinde vefat etmiştir. Osman Bölükbaşı, babasının kendisine çok düşkün olduğunu, maddi ve manevi her şeyini ona borçlu olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir: *"...Cennetmekan babam, çok zeki, nüktedan, filozof, hazırcevap, hoşsohbet, aynı zamanda son derece dürüst ve hayırsever bir insandı. Hayrı gösteriş için yapanlardan değildi. Yaptığı bir çok hayırları ancak ölümünden sonra öğrenebildik...O benim için her sıkıntılı anımda sırtımı dayadığım bir Erciyes Dağı idi. Siyasi hayata girmemi hiç arzu etmediği halde, mücadelelerimden ve halkın şahsıma karşı gösterdiği sevgi ve güvenden son derece mutlu olmuştum. 1946'da Kırşehir'de bir mitingde yaptığım konuşmayı halkın içinde dinlerken, bir köylünün duygulanarak: '-Hay seni doğuran ana cennete gitsin... demesi üzerine, bu sözü*

⁷⁴ H. Ahmet Ağa, Hasanlar Köyü'nden Kırşehir'e göç etmek isteyince, Fati Hanım gelmek istemez. Bunun üzerine H. Ahmet Ağa, eşini boşar. Boşanma işi ile ilgili olarak H. Ahmet Ağa'nın şunu söylediği belirtilir: *"Mavzer diye almıştım, kara martin çıktı"*. **"Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme"**, 31. 10. 2003. Ayrıca aynı görüşmede Hacı Bey Bölükbaşı, babasının çocuklarının okuması için elinden gelen her şeyi yapan, ileri görüşlü bir insan olduğunu anlatır. Hacı Bey, okumamış ve çocukluğunda da biraz yaramaz olan bir çocukmuş. Bir gün Hacı Ahmet Ağa, oğlu Hacı'ya sinirlenmiş ve *"Amcamın kızını aldım, zihnini soğuk çıktı"* demiştir. Bu bakış açısı da gösteriyor ki, H. Ahmet Ağa, daha o dönemlerde akraba evliliğinin çocuklar üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu bilincindedir.

⁷⁵ Osman Bölükbaşı sülalesinde dört değişik soy isim gözükmektedir. Soyadı Kanunu'na kadar ailenin kullandığı sıfat, Bölükbaşı'lardır. Ancak Kanun'dan sonra, Bölükbaşı soyadından başka, ailenin bir kısmı Türkmenoğlu, Özdemir ve Şahin soyadlarını alırlar. H. Ahmet Ağa'nın kardeşi Ali Ba (Bey), Türkmenoğlu soyadını almıştır. Ali Bey, genellikle ailenin, hayvan ticaretini yönetirdi. **"Hacı Bey Bölükbaşı"**, 01. 11. 2003.

söyleyen köylüye dönerek: ‘-Keramet yalnız anasında mı? Babasının hiç mi hissesi yok?’⁷⁶ Hacı Ahmet Ağa, oğlunun siyasi hayata girmesini istemez ve Bölükbaşı siyasete girdiği zaman, oğluna siyasetin Türkiye’de almış olduğu biçimi eleştiren şu tarihi sözleri söylemiştir: “Bu devirde, akşam nikahları üstüne yemin edip söz verecek, sabah da sözlerinden rahatça dönebilecek insanlar çoktur. Siyaseti de böyleleri ele geçirir”⁷⁷

3. HACI⁷⁸ OSMAN BÖLÜKBAŞI⁷⁹

1 Mart 1911⁸⁰ tarihinde Kırşehir’in Mucur İlçesi, Hasanlar Köyü’nde⁸¹ (1, 63, 26) doğan (Hacı) Osman Bölükbaşı, Nevşehir İli, Hacıbektaş İlçesi, Hasanlar Köyü

⁷⁶ “Osman Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 26. 7. 1973.

⁷⁷ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 20. 01. 2002 ve “Osman Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 26. 7. 1973.

⁷⁸ Asıl ismi Hacı Osman Bölükbaşı’dır. Meclis kayıtlarında “Osman Bölükbaşı” kullanılmaktadır. Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757, **TBMM Olumluk Kağıdı**. Nüfus kaydında “Hacı Osman Bölükbaşı” olarak geçmektedir. 12. 8. 1933 tarih ve A- 477076 numaralı Kırşehir Nüfus Dairesi’nce verilen **Nüfus Hüviyet Cüzdanı**.

⁷⁹ Hacı Osman Bölükbaşı’nın kendi el yazısı ile kısa hal tercümesini anlattığı Meclis kayıtları için, bkz., **EK 1**.

⁸⁰ Resmi nüfus kağıdında (12. 8. 1933 tarih ve A- 477076 numaralı Kırşehir Nüfus Dairesi’nce verilen **Nüfus Hüviyet Cüzdanı**) ve Meclis kayıtlarında (Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757, **TBMM Olumluk Kağıdı**) doğum tarihi olarak 1 Mart 1913 geçse de, Bölükbaşı doğumunun aslında Mart 1911 olduğunu beyan etmiştir. “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 16. 03. 2001. Ayrıca, Bölükbaşı son yıllarında en çok görüştüğü gazeteci Emin Çölaşan’a da doğum tarihinin 1911 olduğunu belirtmiştir. Bkn., Emin Çölaşan, “İhtiyar Dostum Osman Bölükbaşı”, **Hürriyet**, 21 Ekim 2001; Emin Çölaşan, “İhtiyar Dostumun Ardından”, **Hürriyet**, 8 Şubat 2002. Ayrıca, Bölükbaşı’nın soykütüğü çalışmasını birlikte yapan ve aynı zamanda Bölükbaşı ile yakın akraba ve aynı köylü olan, tarihçi Prof. Dr. İlhan Şahin ile arkeolog Hasan Şahin de, Bölükbaşı’nın doğum tarihi olarak 1 Mart 1911’i kaydetmişlerdir. “**İlhan Şahin’le Görüşme**”, 13. 02. 2002; “**Hasan Şahin’le Görüşme**”, 22. 11. 2003. Osman Bölükbaşı’nın **Nüfus Hüviyet Cüzdanı EK 2’de**, **TBMM Olumluk Kağıdı EK 3’te**dir.

⁸¹ Yürürlükteki idari teşkilatlanmada Hasanlar Köyü, Nevşehir ili, Hacıbektaş ilçesine bağlı, 30 köyün en zengin köylerinden birisidir. Kırşehir-Mucur’dan sonra gelen Ankara-Kayseri yolunun 12 km kuzeyinde bulunan bu köyün 1730’lardaki ismi, Hasanlar Baş Köyü’dür. Bunu, yukarıda naklettiğimiz üzere 1720’lerde bu köye yerleşen Kadir Bölükbaşı’nın türküsünden de anlayabiliriz. Yukarıda tamamını verdiğimiz üzere, Kadir Bölükbaşı’nın türküsü şöyle başlar: “*Hasanlar Başköyü temlike yurdum...*”. Cumhuriyet’ten önce, 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi’ne göre köy ilk olarak Mucur Nahiyesi, Kırşehir Mutasarrıflığı, Niğde Sancağı, Karaman Eyaleti’ne bağlanır. 1877’de Konya İli, Niğde Sancağı, Mucur Nahiyesine, 1902’de Kırşehir’in sancak olması ile birlikte, Ankara İli, Kırşehir Sancağı, Mucur Nahiyesi’ne, 1918’de Kırşehir Sancağı, Mucur İlçesi, Hacı Bektaş Nahiyesi’ne bağlanır. Cumhuriyet dönemi, 1924 düzenlemesiyle Kırşehir İli, Mucur İlçesi, Hacı Bektaş Nahiyesi’ne bağlanan Hasanlar Köyü, 01. 01. 1948’de 17. 12. 1947 tarihinde ilçe olan Hacı Bektaş İlçesi’ne bağlanır. Köy, 07. 07. 1954 tarih ve 8748 sayılı Kanun’la Kırşehir İlçe haline getirilince, aynı tarihte İl yapılan Nevşehir İli, Hacı Bektaş İlçesi’ne bağlanır. 19. 06. 1957 tarih ve 9637 sayılı Kanun’la, Kırşehir, tekrar İl statüsüne kavuşmasına rağmen, Hasanlar Köyü, Hacı Bektaş’ın Nevşehir İline bağlı olması statüsü devam ettirildiği için, Nevşehir İli, Hacı Bektaş İlçesi’ne bağlı kalır. Köylülerle yapmış olduğumuz görüşmelerde, kendilerinin resmi muameleler dışında Hacı Bektaş ve

(014, 2, 1) nüfusuna kayıtlıdır. Dikkat edilecek olursa, Bölükbaşı Kırşehir’de doğmasına rağmen, nüfus kaydı Nevşehir’dir. Bunun nedeni, ileride anlatacağımız üzere, siyasi nedenlerle 20 Temmuz 1954’te Kırşehir’in, Nevşehir’e bağlı ilçe haline getirilmesidir. Nevşehir’e de il statüsü verilmiştir. Daha sonradan DP iktidarı yapmış olduğu yanlışlıktan dönerek, Kırşehir’i tekrar il statüsüne kavuşturmuşsa da, Kırşehir meselesi devamlı bir şekilde DP aleyhine bir tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu konu ileride ayrıntılı olarak işlenecektir.

Osman Bölükbaşı, beşi öz kızkardeşleri (Zeliha, Elmas, Nazik, Muazzez ve Canfidan Hanımlar) ile ikisi üvey erkek kardeşleri (Rıza Bölükbaşı ve Hacı Bey Bölükbaşı) arasında, Zeliha Hanım (1910-1987)’dan sonra ailenin en büyük çocuğudur. H. Ahmet Ağa’nın Fatma Hanım’dan olma tek erkek çocuğu olan Osman Bölükbaşı, Hasanlar Köyü’nde okul olmadığı için, ancak babasının Kırşehir’e göç etmesiyle birlikte, 1922 yılında (10 yaşında) ilkokula başlamıştır. Hacı Bey Bölükbaşı’nın anlattıklarına göre, H. Ahmet Ağa, Osman Bölükbaşı’nın okuyup büyük mertebelere gelmesini çok arzu ediyordu. Osman Bölükbaşı’da da bu istidat yok değildi. O, üstün zekaya sahip bir çocuktur. Babasının Kırşehir’e taşınmasında Osman Bölükbaşı’yı okutma arzusunun yeri büyük olduğu belirtilir. İşte bu şekilde Kırşehir’e göç eden Bölükbaşı, 10 yaşında iken, Kırşehir’de ilkokula başlamıştır (1922). İlkokul hatıraları ile bilgisine başvurduğumuz Hacı Bey Bölükbaşı, Bölükbaşı’nın ilkokulda fazla ders çalışmadığını, zeki olduğunu ve özellikle matematik derslerinde sorular sorulur sorulmaz, anında yaptığını anlatır.⁸²

İlkokulu Kırşehir’de bitiren Bölükbaşı, o dönemde Kırşehir’de lise olmadığı için, 1927 yılında İstanbul Erkek Lisesi’nde lise eğitimine başlar. Bölükbaşı, ortaokulu ve liseyi burada bitirecektir. Bölükbaşı’nın İstanbul Erkek Lisesi’ne gidişinde en önemli pay, kuşkusuz babası H. Ahmet Ağa’nındır. Orta Anadolu’nun küçük ve görece yoksul bir şehri olan Kırşehir’in o dönemdeki koşulları göz önüne getirildiğinde, H. Ahmet Ağa’nın hayli zengin bir çiftçi ve tüccar olarak, ancak ülkedeki seçkin ve zengin ailelerin başarılı çocuklarının okuyabildiği bir lisede

Nevşehir’le hiçbir bağlarının bulunmadığını, ticari, sosyal, yerleşim ve ekonomik açıdan tüm bağlarının ve gidip gelmelerinin Kırşehir’le sürdüğünü tarafıma anlatmışlardır. Ayrıca, bu konuya Kırşehir’in ilçe ve daha sonra tekrar il yapılması sürecini anlatacağımız, ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Ayrıca, bu konularla ilgili, o dönemde Millet Partisi milletvekillerinden olan Hayri Çopuroğlu’nun hatıraları için, bkz., Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım** (Ankara: Yayınevi Belirtilmemiş, 1999).

⁸² “Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”, 31. 10. 2003.

okumak için oğlunu İstanbul'a göndermesi, kuşkusuz H. Ahmet Ağa adına başlı başına büyük bir uzak görüşlülük olsa gerektir. Dönemin İstanbul Erkek Lisesi'nin eğitim-öğretim süresi, ortaokulu da kapsayacak şekilde 6 yıldır. İstanbul Erkek Lisesi şu anda olduğu gibi, o dönemde de her Türk gencinin okumak için hayalini süsleyen ve başarılı öğrencilerin eğitim gördüğü Türkiye'nin en kaliteli ve seviyeli bir eğitim kurumlarından birisidir.⁸³ Okulda genellikle seçkin ve zengin ailelerin çocukları okumaktaydı.⁸⁴ İstanbul Erkek Lisesi'nden 1933 yılında "pekiyi" derece ile mezun olan Bölükbaşı, yaşamının en önemli dönemecine giriyordu.⁸⁵ O dönemde Maarif Vekaleti'nin lisans eğitimi için açmış olduğu burslu yurtdışı sınavını kazanarak, Fransa'ya Lisans eğitimi almaya hak kazanır. Trenle Fransa'da giderken önce Almanya'nın Ressen şehrinde bir hafta kalır. Ardından Marsilya'ya ve Bordeaux'da geçer. Bölükbaşı, Fransızca'sını geliştirmek için Bordeaux'nun Victor Hugo Lisesi'nin Fen Bölümü'nün son sınıfında bir müddet okur.⁸⁶ Daha sonra Fransa'da bulunan Türk Öğrenci Müfettişliği'nin kararı ile Fransa'nın kuzey batısındaki Nancy şehrinin, Nancy Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik ve Astronomi Bölümü'ne

⁸³ İstanbul Erkek Lisesi'nin temelini ilk özel okul olarak, Selanik'li Abdikamil Efendi ile Emekli Bahriye Yüzbaşı Nadir Bey'in kurdukları Şems-ül Mekatip oluşturur. 1896 yılında Maarif Nezareti okulu satın alarak resmileştirmiştir. Okulun ismi, değişik zamanlarda Numune-i Terakki, İstanbul Leyli İdadisi, İstanbul Sultanisi oldu. 1923 yılında İstanbul Erkek Lisesi ismini aldı. 1917 yılında okulun Almanca öğretim yapmasına karar verildi. 1982 yılında okulun adı, şimdiki adı olan, İstanbul Lisesi olarak değiştirilmiştir. Bkz., <http://www.istanbullisesi.com/history.asp>. Site erişim tarihi, 20. 01. 2002.

⁸⁴ İstanbul Erkek Lisesi, Bölükbaşı'nın okuduğu yıllarda eski Düyun-u Umumiye binasında hizmet vermekteydi. O dönemde okulun müdürü Celal Ferdi Gökçay'dır. İlerde Türk siyasetinin en önemli mevkilerinde bulunacak, Samet Ağaoğlu, İsmail Rüştü Aksal, Burhan Apaydın, Tahsin Banguoğlu, İhsan Sabri Çağlayangil, Necmettin Erbakan, Ferruh İter, Fuat Köprülü, Bahri Savcı, Mümtaz Tarhan ve Mesut Yılmaz gibi ünlüler de, İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuşlardır. "**Sadık Akkuş ile Görüşme**", Şubat 2002. (Sadık Akkuş, halihazırda İstanbul Erkek Lisesi'nin müdürüdür. Kendisi ile yaptığımız görüşmede, bizlere dönemin arşivini açarak, bir takım bilgilere ulaşmamızı sağlamışsa da, İstanbul Erkek Lisesi'nin 1933'ten önceki arşivi yandığı için, fazla bilgiye ulaşılammıştır. Ayrıca, <http://www.istanbullisesi.com/state.asp> ve <http://www.ielder.org.tr/school.asp>. Site erişim tarihi, 20. 01. 2002.

⁸⁵ Osman Bölükbaşı'nın İstanbul Erkek Lisesi'nde okurken başından geçen bir anıyı, aynı dönemde birlikte okudukları Dr. Hasan Rıza Akyürek, eşi Ayfer Akyürek (Ayfer Akyürek, Osman Bölükbaşı'nın kızkardeşi Zeliha Hanım'ın kızıdır)'e anlatmış ve bize de Ayfer Akyürek, Çağpar Fıkrıkoca kanalı ile şu şekilde nakletmiştir: "*O sene İstanbul Erkek Lisesi'nde birinci sınıfta Kırşehir'li bir hocanın oğlu, ikinci sınıfta ben ve lise 3'te de Osman (Bölükbaşı) sınıf birincisiydik. Bu durum karşısında Okul Müdürü, 'Kırşehirliler bütün dereceleri ile okulu fethetti' demiştir. Ancak içimizde en çalışkanı Osman'dı. O, ders çalıştığı zaman, bütün melekelerini teksif ederdi. Bir konuda yoğunlaşması o kadar ileriye ki, arkadaşlarının, onun dikkatini dağıtmak için tüm uğraşları sonuçsuz kalırdı*". "**Ayfer Akyürek'le Görüşme**", 28. 10. 2003.

⁸⁶ "**Deniz Bölükbaşı ile Görüşme**", 16. 05. 2003. Ahmet Deniz Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı'nın tek erkek çocuğudur. Hukuk eğitimi almıştır. Daha sonra Hariciye'ye giren Deniz Bölükbaşı, diplomat olarak, değişik ülkelerde görev yapmıştır ve yapmaktadır.

kaydını yapar.⁸⁷ Nancy Üniversitesi'nden 1937 yılında “*Licencie es Sciences*” diploması alarak mezun olur.⁸⁸ Fransa’da öğrenci iken ilk evliliğini⁸⁹ yapan

⁸⁷ Osman Bölükbaşı'nın lisans eğitimi için neden, Fransa'nın Alman sınırına yakın Nancy'yi tercih ettiği sorulabilir. Nancy Üniversitesi Osman Bölükbaşı'nın bir tercihi değildir. Bu, o dönemde Fransa'da bulunan Türk Öğrenci Müfettişliği'nin kararı ile olmuştur. Ayrıca Nancy Üniversitesi'nin Matematik ve Astronomi Bölümü, matematik alanında Fransa'nın en iyi bölümlerinden birisi olduğu için, matematikte başarılı olan Osman Bölükbaşı'nın Nancy'ye gönderilmesi uygun görülmüştür. “**Çağpar Fıkrkoca ile Görüşme**”, 17 Şubat 2001. Çağpar Fıkrkoca, bu konuyu dayısı Osman Bölükbaşı ile konuştuklarını ve durumun tamamen bundan ibaret olduğunu bildirmiştir. Bölükbaşı, Fransa’da öğrenci iken, Gaskonya Körfezi’ndeki Biarritz şehrinde Atlas Okyanusu’nu seyrederken “**Dalgalar**” isimli şu şiiri yazmıştır:

Hisler tabutundan kalktı dalgalar
Ezeli ateşi yaktı dalgalar
Gidelim beraber sonsuzluklara
Bir mazi bu gönle aktı dalgalar

Sermiş saçlarını nurdan tül gibi
Bakıyor uzaktan sanki el gibi
Dikeni bağrında gonca gül gibi
Mehtaba kolunu uzat dalgalar

Ölümden pervasız aşka susamış
Külleri nar olmuş maziye anmış
Leylayı ağyarın kolunda sanmış
Hislerin mahşeri bu gün dalgalar

Vursan da başını kayaya taş
Çırpına çırpına dövünsen boşa
Hissizdir şu alem döktüğün yaşa
Kimse göz yaşını silmez dalgalar

Ezelden ebede bir nağme olsan
Ben gibi bir sevdanın bağrına dalsan
Aşkın dilberinden bir buse alsan
Söner mi bağrında ateş dalgalar

Bu şiir Hasan Şahin'den alınmıştır.

Öte yandan, Osman Bölükbaşı ile aynı zaman dilimlerinde, Fransa’da eğitim görenler de vardır. Remzi Oğuz Arık (1950’den sonra Remzi Oğuz Arık’ın Köylü Partisi, Osman Bölükbaşı’nın Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’ni oluşturacaktır), Nurettin Topçu ve Tahsin Banguoğlu gibi ünlü kişilerle birlikte olan Osman Bölükbaşı, ağabey konumunda bulunan Remzi Oğuz Arık’ın “*Bugün Anadolu için ne düşündün?*” sorusuna, Balzac’ın cümlelerini de ezberleyerek, “*Türkiye’nin en büyük hatibi kim?*” sorusuna, “*Bölükbaşı cevabını verecekler*” dermiş. Bkz., Mehmet Niyazi, “Dünyamız Biraz Issızlaştı”, **Zaman**, 16. 02. 2002.

⁸⁸ **TBMM Olumluk Kağıdı**, Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX Dönem 1950-54, VII. Cilt** (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998), s. 679-680. Mezuniyet sırasında Bölükbaşı'nın başından geçen bir olay, bir siyasi aktör olarak Bölükbaşı'nın siyasetteki çizgisinin daha iyi değerlendirilmesine yol açabilecek niteliktedir. Üniversiteyi derece ile bitiren Osman Bölükbaşı'na okul yönetimi, mezuniyet töreninde ne istediğini sorar. Bölükbaşı da, bir hafta boyunca okulda Türk bayrağının asılı kalmasını ister. Bunun üzerine okula Türk bayrağı asılır. “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 15. 04. 2001. Ziyaretimizde böyle bir vakianın kendisine sorulması üzerine tebessüm eden Bölükbaşı, fazlaca bir şey söylemese de “*bunlar bilinen vakıalar*” diyerek konuyu daha fazla açmamıştır. Bu olay, değişik kaynaklarda da geçmektedir. Bkz., Seda Şimşek, “Anadolu Fırtınasının Çileli Yılları”, **Akşam**, 08. 02. 2002.

⁸⁹ Osman Bölükbaşı'nın siyaset öncesinde yaşamış olduğu ilk evliliği pek bilinmemektedir. İlk evliliği ile ilgili bilgiler, Hacı Bey Bölükbaşı ile Çağpar Fıkrkoca'dan alınmıştır. Bölükbaşı'nın ilk eşi, Kırşehir'in ilçesi Mucur kökenli Kayseri müftüsünün kızı Memduha Hanım'dır. Bölükbaşı, İstanbul Erkek Lisesi'nde okuduğu dönemlerin sonuna doğru, yaz tatilinde Kırşehir'de bulunduğu sırada yapılan bir kır gezintisinde Memduha Hanım'la tanışır. Bölükbaşı'nın ablası Zeliha Hanım, Mucur'dan Ali Rıza Fıkrkoca (Ağır Ceza Reisi) ile evlenir. Bölükbaşı, ablasını ziyaret için gittiği Mucur'da bir kır gezintisi sırasında tanıştığı Memduha Hanım'a gönlünü kaptırır. Memduha Hanım o

Bölükbaşı, yurda döndükten sonra İstanbul'a yerleşir. Matematik (Riyaziye) alanında dikkatleri üzerine çeken Bölükbaşı, 4 Haziran 1938'de Kandilli Rasathanesi Mülazımlığı'na atanır. O dönemde Kandilli Rasathanesi Müdürü, cüppeli Fatin Hoca diye de bilinen, meşhur matematikçi Mehmet Fatin Gökmen Hoca'dır.⁹⁰ 24 Eylül 1938'de asaleti onaylanır. Fatin Hoca'nın Bölükbaşı, üzerinde etkisi büyük olmuştur. İlerde anlatacağımız üzere, kendisine bilimsel anlamda hocalık yapan Fatin Hoca, aynı zamanda Bölükbaşı'nın siyasete atılmasında en önemli pay sahibi olacaktır. Bölükbaşı'nın Rasathane'deki görevi, 1Ekim 1940'da Haydarpaşa Lisesi Matematik öğretmenliği stajerliğine atanıncaya kadar sürer. Ayrıca, 1 Ekim 1940'ta yabancı dil sınavına girerek Fransızca dili zammı alır. 12 Ocak 1941'te ikinci ataması yapılır. 7 Ekim 1941'de stajerliğini tamamlayarak öğretmenliğe yükselir. Bu arada, 6 Eylül 1941'de eylemli askerlik görevini yapmak üzere hazırlık kıtasına alınır. 1 Kasım 1941'de Yedek Subay Okulu'na girip 30 Nisan 1942'de topçu asteğmen rütbesiyle mezun olur. Bu arada Haydarpaşa Lisesi'ndeki görevi aralıklarla devam etmektedir. Askerliğini önce İstanbul Davutpaşa Ölçme Alayı ve Polatlı Topçu ve Atış Okulu'nda yapar. 1 Mayıs 1942'de iltihak ettiği Polatlı Topçu ve Atış Okulu'ndan teğmen rütbesiyle 31 Mart 1944'te terhis olur. Burada matematik dersleri verir. Askerlik sonrasında eski görevi Haydarpaşa Lisesi matematik öğretmenliğine döner. Burada bir süre çalıştı ise de öğretmenlik görevinden 17 Temmuz 1944'te ayrılan

dönemde, Konya Öğretmen Okulu'nda okumaktadır. Bu aşk, daha sonra evliliğe dönüşür. Osman Bölükbaşı ile Memduha Hanım, Fransa'da evlenirler. İlginçtir ki, Memduha Hanım'ın şahidi, dönemin Türk Büyükelçisi'dir. Bu tutkulu aşk evliliği on sene kadar sürer. Ancak Bölükbaşı'nın ilk eşinden çocukları olmaz. Siyasete atıldığı 1946 yılından önce Bölükbaşı, Memduha Hanım'dan ayrılır. Bölükbaşı, o kadar çocuk istemektedir ki, not defterlerinde hayali çocuklarına Oya, Bora, Gül diye isimler verdiği ve onlarla hayali konuşmalar yaptığı, yeğeni Çağpar Fıkrkoca tarafından bildirilmiştir. "**Çağpar Fıkrkoca ile Görüşme**", 28. 10. 2003 ve "**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**", 29. 10. 2003.

⁹⁰ Mehmet Fatin Gökmen Hoca (1877-1955), Kandilli Gözlemevi'nin kurucusu ve ilk müdürüdür. Sultan Selim Camii Muvakkithanesi'nde dönemin başmüneccimi Hüseyin Hilmi Efendi'nin yanında çalışırken, ünlü bilim tarihçilerinden Salih Zeki Bey'in dikkatini çekmiş ve onun teşvikiyle 1901 yılında yeni açılan Riyaziyat Medresesi'ne (Matematiksel Bilimler Fakültesi) girmiş ve 1904 yılında buradan birincilikle mezun olmuştur. Daha sonra astronomi ve olasılık hesabı dersleri vermiştir. 1910'da dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından 1868'den beri görev yapmakta olan ve 31 Mart Vak'ası (13 Nisan 1909) sırasında binası ve aletleri tahrip edilen Rasadhane-i Amire Müdürlüğü'ne atanmıştır. Fatin Gökmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, 1923 yılında Hükümete sunduğu bir öneri ile daha önce kendisinin bugünkü İcadıye Tepesi'nde kurduğu Gözlemevi'nden ayrı bir meteoroloji teşkilatının oluşturulmasının gerekli olduğuna değinmiş ve Gözlemevi'nin Belçika'daki Uccle Kraliyet Gözlemevi gibi astronomi ve jeofizik gözlemevi olması için gerekli binaları yaptırmış ve aletleri satın almıştır. Böylece bugün de faaliyet halinde bulunan Kandilli Gözlemevi (Rasathanesi)'nin temelleri atılmıştır. Bkz., http://www.bilim tarihi.gen.tr/kimkimdir/mehmet_fatin_gokmen.html. Site erişim tarihi, 21. 01. 2002.

Bölükbaşı, memleketi Kırşehir'e döner.⁹¹ Babası Ahmet Ağa ile birlikte Kırşehir'de bulunan çiftliklerinde tarım ve Yozgat'ın Sakılı Beldesi'nde kiremit, tuğla ve kereste ticareti ile meşgul olan Bölükbaşı, 1946 yılında DP'den siyasete atılır. DP saflarından siyasete girişini ve yapmış olduğu siyasal çalışmalara ilerde değinilecektir. 27 Aralık 1948'de Mustafa-Ülfet kızı Mediha (1923) Hanım'la ikinci evliliğini gerçekleştirir.⁹² İlk evliliğinden çocuğu olmayan Bölükbaşı'nın, Mediha Hanım'la olan evliliğinden Ahmet Deniz (1949), Fatma Gül (1953) ve Gönül Hürriyet (1957) adlarında üç çocuğu dünyaya gelmiştir.

C. DEMOKRAT PARTİ VE BÖLÜKBAŞI

Yukarda çok partili siyasal hayatın başlamasıyla birlikte, ülkede tek parti idaresinden memnun olmayan tüm toplum kesimlerinin DP'de toplandığı ve türdeş olmayan bir muhalefet kitlesinin oluştuğu anlatılmıştır. Bu bakımdan, DP, siyasal "merkez"e karşı, bölük pörçük ve dağınık "çevre"sel güçleri temsil eden bir siyasal örgüttü.⁹³ O dönemin koşullarında tam olmasa da belirli toplumsal sınıflara⁹⁴

⁹¹ Buradaki bilgilerin alındığı kaynaklar: **İstanbul Haydarpaşa Lisesi Personel Arşivi**, 18 Kasım, 2003; **TBMM Olumluk Kağıdı**, Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM-IX. Dönem, 1950-54, C. VII (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998), s. 679-680. Haydarpaşa Lisesi Personel Arşivi'nde 17. 7. 1944'te görevinden ayrıldığı belirtilen Osman Bölükbaşı, görevinin başına gelmediği gerekçesi ile 07. 06. 1945 tarih ve 299 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı kararı ile mustafi sayılmıştır.

⁹² Mediha Hanım, 1923 doğumlu olup, Ankara İsmetpaşa Kız Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Demokrat Parti'nin ilk mücadeleye atıldığı 1946'lı yıllarda, Cebeci çayırında yapılan meşhur mitinglerde Osman Bölükbaşı'nı dinlemiş, daha sonra gazetelerde, onun çeşitli yerlerde konuştuğu nutuklarını okumuştur. Daha sonra bir ahabap evinde onunla tanışmış ve nihayet Ocak 1949 yılında Bölükbaşı ile evlenmişlerdir. Kendisi hala hayattadır. Mediha Hanım, Ankara'nın zengin ve tanınmış ailelerinden biri olan Yağcıoğlu eşrafındandır. Kendisi ile görüşme talep ettiğimizde önce, tereddüt geçirmişse de daha sonra görüşme talebimizi kabul etmiştir. Daha sonraları ise bazı konuların aydınlığa kavuşturulması amacıyla, görüşme taleplerimizi geri çevirmiştir. Yaptığımız görüşmede de, özellikle Osman Bölükbaşı ile ilgili sorduğumuz sorulara, ayrıntılı cevaplar vermekten kaçınmıştır. Ancak, eşi ile ilgili olarak Mediha Hanım, "*Eşim Osman Bölükbaşı, çok duygulu bir insandı. Dürüst, mert ve eteğindeki tüm taşları döktüğü için acı çektilmiş bir insandır Bölükbaşı. O, hakikati eğirmeden, bükmeden muhatabının doğrudan yüzüne söylediği için, bu, birilerinin işine gelmemiştir. Siyasette eşim, ne yemiştir ne de yedirmiştir*" biçiminde bir değerlendirmede bulunmuştur. "**Mediha (Bölükbaşı) Hanım'la Görüşme**", 17. 03. 2003.

⁹³ Birinci bölümde, Türk siyasal tarihinde "merkez" ve "çevre" kavramlarının neye karşılık geldiği anlatılmıştır. DP muhalefetinin bir "çevre" hareketi olduğu yolunda değerlendirmeler için, bkz. Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayacak Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", Şerif Mardin, Türkiye'de Toplum ve Siyaset (İstanbul: İletişim Yay., İkinci Baskı, 1991), s. 57.

⁹⁴ DP, daha çok kentteki ticaret burjuvazisi ile kırsal alandaki toprak ağası ve yerel eşraf tarafından desteklenmiştir. DP'nin muhalefetinde dayandığı toplumsal sınıflar konusunda, Çağlar Keyder şunları ifade etmektedir: "... Muhalefet platformunun evrensel iktisadi ve dini özgürlük ilkelerine başvurması popülist söylemi yansıtıyordu; bu özgürlüklerin içeriği bir sınıf eğilimini kolayca ele vermiyordu..."

dayanan DP, halkta zaten birikmiş muhalefeti açığa çıkarmıştır. Bu toplumsal sınıflar içinde, muhafazakar bir gelenek içinden gelen ve aynı zamanda Batı'da eğitim almış bir kısım aydınlar da yok değildir. Siyaset öncesi yaşamının anlatıldığı kısımda da görüleceği üzere, Orta Anadolu'nun muhafazakar/milliyetçi bir toplumsal çevresinden gelen, üniversite eğitimini Fransa'da Riyaziye (Matematik) üzerine yapan ve özellikle Fransız Devrimi'nin "hürriyet" fikrinden⁹⁵ epeyce etkilendiği⁹⁶ düşünülen (bu husus, Bölükbaşı'nın ileriki bölümlerde yer alacak konuşma ve üslubunda çok açık bir biçimde görülebilecektir), Bölükbaşı, dönemin söz konusu aydınlarından birisidir.

Bölükbaşı'nın, bir tür "toprak ağası" ve "yerel eşraf" çocuğu olması, sınıfsal çözümleme literatüründe Bölükbaşı'nın da, siyasette egemen sınıfların sözcülüğünü üstlenmiş olduğu yolunda bir varsayım ileri sürülebilir.⁹⁷ Ancak Bölükbaşı'nın, bir "toprak ağası"nın çocuğu olmasına ve Batı'da eğitim görmesine rağmen, Tanzimat'tan bu yana gelen ve Batı'da eğitim almış asker-sivil bürokrat aydın geleneğinin, seçkinci anlayışından oldukça farklı bir siyasal kişilik olduğu halk üzerinde yarattığı etkiden anlaşılabilir. Kitleler üzerinde, konuşma kabiliyetinin yanında, tüm siyasal hayatı boyunca halktan kopmayan biri olduğu görüntüsüyle yarattığı etki, oya tahvil edilemese de, Türk siyasal tarihinde, Bölükbaşı'ya bir "halk

Yine de, bürokrasinin mutlak otoritesine karşı evrensel ilkeler temelinde direniş, ayrı sınıf çıkarlarının farkına varmış olsun olmasın bütün toplumsal sınıfların bazı kesimlerini birleştirdi. Yasadışı Komünist Partisi bile 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'yi aktif biçimde destekledi." Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar** (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1993), s. 170.

⁹⁵ Fransız Devrimi ve devrime yön veren hürriyet (özgürlük) fikri konusunda, bkz., Pierre Gaxotte, **Fransız İhtilali Tarihi**, Çev. Semih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yay., İkinci Baskı, 1969), özellikle, s. 35-50.

⁹⁶ Çağpar Fıkrkoca, Osman Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin referans kaynağı ve kalkış noktasının Fransız Devrimi olduğunu belirtir. Fıkrkoca, bu konuda dayısı Bölükbaşı ile uzun konuşmalarının olduğunu ve Bölükbaşı'nın okuduğu kitapların da, genellikle hürriyet eksenli bir mahiyet taşıdığını anlatmıştır. "Çağpar Fıkrkoca ile Görüşme", 7 Şubat 2002.

⁹⁷ Çağpar Fıkrkoca, Bölükbaşı'nın dedeleri ve babası H. Ahmet Ağa'nın, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde de görülebileceği gibi feodal yapılarda rastlanan tipik bir "toprak ağası" olmadığını anlatmıştır. Ailenin soykütünün anlatıldığı kısımda da görülebileceği gibi, Bölükbaşı ailesinin temel uğraş alanı tarımdan ziyade hayvancılığa dayanır. Zaten göçebe geleneğinden gelen aile, yerleşik düzene geçtikten sonra hayvancılığın yanında tarımsal faaliyette de bulunmuş olsa da, yerleştikleri Orta Anadolu'nun o dönemdeki toplumsal yapısı göz önüne getirildiğinde, aşirete dayalı bir ağalık sisteminin artık pek de yaygın olmadığı görülebilecektir. **Çağpar Fıkrkoca ile Görüşme**, 17. 2. 2001. Ayrıca, Bölükbaşı sülalesindeki, aile reislerine "ağa" denmesi, ailenin Bölükbaşılar yanında "ağalar sülalesi" ismini almış olmasının da etkisinin olduğu, aile büyükleri ve Hasanlar Köyü'nde yapmış olduğumuz görüşmelerden anlaşılmıştır. Ancak, aile özellikle Osman Bölükbaşı'nın babası Hacı Ahmet Ağa zamanında bir ölçüde "tipik" bir aşiret düzenini hatırlatan geniş topraklara sahip olmuştur. Hasanlar Köyü'nde tapulu olmasa da 10-15 bin dönüm, daha sonra Hacı Ahmet Ağa'nın Güzler Köyü'nden satın aldığı 5-6 bin dönüm arazi göz önünde bulundurulduğunda, Osman Bölükbaşı'nın olmasa da, babasının bir "toprak ağası" hüviyetine büründüğü bir gerçektir.

adamı” ünvanı vermiştir.⁹⁸ Bu çalışma, bir ölçüde de Bölükbaşı'nın “*halk adamı*” kimliğinin siyasetteki yansımalarına ilişkindir. Bu durum, Bölükbaşı'nın siyasal hayatının ayrıntılarının anlatılacağı aşağı kısımlarda görülebilecektir. Şimdi, Bölükbaşı'nın DP saflarında siyasete girişi, üstlendiği görevi ve bu dönemde yapmış olduğu konuşma ve yazıları gözden geçirilecektir. Bu yapılırken, aynı zamanda Bölükbaşı'yı ilgilendirdiği oranda, dönemin kimi olaylarına temas edilecektir. Yine, Bölükbaşı ile aynı düşünüşe sahip olarak DP saflarında siyasete katılan ve ilerde Bölükbaşı ile aşağı yukarı aynı nedenlerle DP'den ayrılan ya da atılan ve DP'ye karşı parti içinde başlatılan muhalefet hareketinde yer alan kimi siyasetçilerin önderlik ettiği ya da içinde bulunduğu süreçlere de değinilecektir. Böylece Bölükbaşı hareketinin dayandığı siyasal ve toplumsal zemin ve bu hareketin söylemi daha iyi anlaşılabilir.

1. BÖLÜKBAŞI'NIN DP'YE GİRİŞİ VE DP İÇİNDEKİ KAYNAŞMA

Çok partili düzene geçiş ve DP'nin kurulması ile birlikte tek parti yönetimine muhalif olan ülkedeki bazı bürokrat ve aydınlar gibi,⁹⁹ Bölükbaşı da devlet yönetimi ve topluma ilişkin düşüncelerini gerçekleştirmek için, her birinin kökeni, yönelimi ve siyasal ideolojisi farklı olsa da, dönemin tüm muhalefet kütlesini bir araya getiren DP saflarında siyasete atılmıştır. Dönemin “*hürriyet mücadelesi*” akımında aktif bir rol

⁹⁸ Örsan Öymen'in “1946'dan bu yana nice politikacılar gelip geçmiştir ki, halktan çıkmışlar, halk adına konuşmuşlar, fakat halktan kopmuşlardır. Osman Bölükbaşı, 28 koca yılı siyasette geçen hayatı boyunca bir ‘halk adamı’ olarak kalmıştır. Bunu neye bağlıyorsunuz?” şeklindeki bir sorusuna, Bölükbaşı, “Bir köylü, bir halk çocuğu olduğumu hiçbir zaman unutmadım. Kaldırımdan çıktım, fakat kaldırımın üstüne çıkmadım. Halkın içinden çıktıkları halde kendilerini halkın üstünde görenlere özenmedim. Bu toprağın, bu toplumun insanı olarak kaldım. Avrupa'da okumuş olmam beni kökümden koparmadı. Her zaman şu sözleri zevkle tekrarlarım: - Ben bu boz toprağın uşağıyım. Sarayım çalı dibi!” şeklinde bir cevap verir. Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 27 Temmuz 1973.

⁹⁹ Bunlardan birisi de, Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu, Samet Ağaoğlu'dur. Samet Ağaoğlu, DP saflarında politikaya atılmaya karar vermek üzere olduğu günlerin birinde, ablası Süreyye Ağaoğlu kendisini Bakanlıktaki odasında (1 Temmuz 1946'da istifa eden Ağaoğlu, Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğü yapıyordu) ziyarete gelir. Görüşmelerinde ablası Ağaoğlu'na şunları söyler: “Siyasi hayata atılmana diyeceğim yok. Fakat kimlerle beraber oluyorsun? Düşündün mü bunu? Bayar, evet... Menderes'i tanımam. Koraltan'ı şöyle böyle bilirim. Ama Köprülü'yü iyi tanırız değil mi? Ta çocukluğumuzdan beri... Onun ne kadar vefasız, dedikoducu, arkadan vurucu olduğunu bilmiyor musun? Ziya Gökalp'e, babama (Ahmet Ağaoğlu'nu kastediyor) yaptıklarını, Mütarekede Ali Kemal'le beraber olduğunu, Reşid Galib'i nasıl hançerlediğini hatırlasana... Atatürk'ün arkasından söylediklerini şimdi de İsmet Paşa için söylüyor. Fuat Beyin peşinden nasıl gidersin sen?”⁹⁹ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 35.

oynamak isteyen Bölükbaşı, babasının tüm karşı koymasına karşın¹⁰⁰ siyasete girmeyi çok arzuluyordu. Ancak onun siyasete atılmasında kuşkusuz en önemli pay, Kandilli Rasathanesi Müdürü Mehmet Fatin Gökmen Hoca'dır.¹⁰¹ Bölükbaşı, yurtdışı eğitiminden döndükten sonra, 1937-39 yılları arası Fatin Hoca'nın asistanlığını yapmıştı. Bölükbaşı, kendisinin anlattığı kadarıyla Demokrat Parti ile ilişkisi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü hocalarından Prof. Mehmet Altay Köymen aracılığı ile olmuştur. Prof. Köymen, İstanbul Rasathane Müdürü Fatin Hoca kanalı ile Bölükbaşı'yı Fuat Köprülü'ye tavsiye etmiştir.¹⁰² Ağaoğlu'nun anlattığına göre de Bölükbaşı'yı, İstanbul Rasathane Müdürü Fatin Hoca, Fuat Köprülü'ye tanıtmış ve partiye çok faydalı olabileceğini söylemiştir.¹⁰³ Metin Toker ise, Fatin Hoca'nın eski dostu ve DP kurucularından Prof. Fuat Köprülü'ye, eski asistanından bahsettiğini ve Fatin Hoca'nın bu genç asistanı için, "Ağzı iyi laf yapar, madem ki, bir parti kuruyorsunuz, bunun gibileri size lazım olur. Özellikle Orta Anadolu'yu çok iyi bilir" şeklinde bir değerlendirmede bulunduğunu yazar.¹⁰⁴ Daha sonra Prof. Mehmet Köymen'in telgrafı ile DP'nin Sümer Sokak'taki merkezine gelir.¹⁰⁵ Köprülü tarafından Celal Bayar ve diğer kuruculara tanıştırlan Bölükbaşı, güçlü konuşma kabiliyeti ile kurucuları etkiler. DP'nin kuruluş sıkıntıları çektiği ilk günlerde, DP'nin kitlelere yaygınlaştırılması işinde, tabir caizse, Bölükbaşı, tam

¹⁰⁰ Bölükbaşı'nın babası Hacı Ahmet Ağa, oğlunun siyasete atılmasını hiç istemez. H. Ahmet Ağa'nın gözünde o dönemdeki siyasetin olumsuz bir çağrışımı vardır. O, günümüz siyasetinde samimiyetin kalmadığını, siyaseti her türlü dalavere, ikiyüzlü ve bugün söylediklerini yarın inkar edenlerin doldurduğunu belirterek, oğlunun böylesi bir yapıya girerek, acı çekmesini istemediğini anlatmıştır. Oğluna olan sevgisinden siyasete atılmasını istemediği, hem Bölükbaşı, hem de yakınları tarafından söylenmiştir. "Osman Bölükbaşı ile Görüşme", 16. 03. 2001 (Bu görüşme, ölümünden 11 ay önce rahatsızlığının iyice arttığı bir dönemde, Numune Hastanesi'ndeki özel odasında yapılmıştır). Bölükbaşı, siyasete atılmak istediğinde H. Ahmet Ağa kendisine şöyle der: "Bu devirde, akşam nikahları üstüne yemin edip söz verecek, sabah da sözlerinden rahatça dönebilecek insanlar çoktur. Siyaseti de böyleleri ele geçirir". Hulusi Turgut, "Türkiye Bunları Konuşuyor", **Sabah**, 20. 01. 2002 ve "Osman Bölükbaşı Anlatıyor", **Günaydın**, 26. 7. 1973.

¹⁰¹ DP'nin kuruluşunun ilk aylarında Bölükbaşı ile çok iyi arkadaş olan ve birlikte Anadolu'yu karış karış dolaştıkları Samet Ağaoğlu, Fatin Hoca'nın Bölükbaşı hakkındaki kanaatlerini şu edebi cümlelerle özetler: "Boğaziçinin yüksek bir tepesinde kurulu, üstü açık, yuvarlak bir binadan gök yüzünde yıldızlar keşfine koyuldu. Fakat ustası [Fatin Hoca], memleketin meşhur, sarıklı astronomu ondan tetik davranarak yepyeni bir yıldız bulmuştu: Gözlerini teleskopa yapıştırmış, boşluğun karanlıklarını araştırıran bu genç asistanı!..O sıralarda henüz kurulan Demokrat Partinin başlarından bir profesöre (Fuat Köprülü'yü kastediyor) arkadaşını tanıştırdı ve Paristen Kandilli tepesine tırmanmış genç adam, oradan da Anadolu yollarına düştü". Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler** (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965), s. 56.

¹⁰² "Osman Bölükbaşı ile Görüşme", 16 Mart 03. 2001.

¹⁰³ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 47.

¹⁰⁴ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 120.

¹⁰⁵ DP'nin ilk merkezi, Cemal Tunca'nın kuruculara tahsis ettiği Sümer Sokaktaki evidir. Daha sonra Cemal Tunca, kurucuların kararı ile beşinci üye olarak Genel İdare Kurulu'na katılmıştır.

aradıkları isimdi. Ardından 500 lira maaş ile DP'nin ilk Parti Müfettişi olur. Bölükbaşı, daha ilk günlerden itibaren dikkati çeken bir sima olarak belirmiştir. Bölükbaşı'ndan sonra DP'ye katılan Samet Ağaoğlu da partinin müfettişi olur. Cihad Baban, hatıralarında, bu ikilinin kimi zaman birlikte, kimi zaman tek başına Anadolu yollarına düştüklerini, kitleleri DP ile buluşturarak DP'nin çevrede teşkilatlanması işini üstlendiklerini ve zamanla da iyi bir ahbap-çavuş olduklarını anlatır.¹⁰⁶ Baban, Bölükbaşı'nın siyasete girişini şu cümlelerle anlatır:¹⁰⁷

Bölükbaşı, su katılmamış 1946 demokratıdır... O zaman, yeni muhalefetin yani DP'nin, gözbebeği olduğunda hemen herkes, hatta kimseleri kolay kolay beğenmeyen Samet [Ağaoğlu] bile müttefikti. Bölükbaşı, Demokrat Parti kurulduğu zaman, bu partinin aylıklı müfettişi olmuştu. Orta Anadolu'yu durmadan geziyor, o zamana kadar alışılmamış sert bir üslupla, yıllar yılı tek parti baskısı altında yaşayan insanların küllenmiş cesaretlerini ateşliyordu. Çankaya'da oturan İnönü'yle sultanlar arasında paraleller çizdiği zaman, o zamana kadar duyulmamış bu sözler, vatandaşların hayranlığını harekete getiriyordu. Demokrat Parti liderleri, onu sadece teşkilatı ayağa kaldıracak bir parti mensubu zannediyorlardı. Fakat Bölükbaşı, kendi kendisi hakkında öyle düşünmüyordu. O gezdikçe, ismini, nüfuzunu yerleştiriyor, bir gün hiç kimseye bir şey söylemeden başa oynayabilmenin çarelerini araştırıyordu.

Bölükbaşı'nın güçlü konuşma yeteneğini iyi keşfeden Bayar, CHP etkisi ve baskısı altında bulunan teşkilatlanma sorununu ve kitlelerin DP'ye yönelmesi sürecini Bölükbaşı ile çözmeye çalışacaktır. DP saflarına katılmış ateşli ve aktivist politikacılar olmuşsa da, Hükümet etkisindeki memleketin her yerine korkusuzca giderek, DP'nin teşkilatlanması ve bu doğrultuda kentsel ve kırsal alanlardaki Demokratların harekete geçirilmesi işinde, hiç kimsenin Bölükbaşı kadar etkili olmadığı, bizzat o dönemde en yakın arkadaşı Ağaoğlu tarafından şu şekilde anlatılır:¹⁰⁸

İsmi, pervasızlık derecesine varan cesareti, ataklığı, biraz da gururlu laubaliliği sayesinde pek az siyaset adamına nasip olmuş bir hızla bütün memlekete yayıldı. Orta Anadolu halkı ise, mayası kadar görünüşü de kendi toprakları kokan bu yeni

¹⁰⁶ Gazeteci Cihad Baban, DP'nin ilk kurulduğu aylarda, Ankara Palas'ın **Tasvir** gazetesi bürosunda Samet Ağaoğlu'nun Bölükbaşı'yı kendisine tanıtırırken söylediği cümleleri şöyle aktarır: "*Sana Anadolu Fırtınası'nı tanıtayım. Bölükbaşı bir fırtınadır, bir kere yaşadığı çevrenin insanları ne düşünürler, ne duyarlar iyi bilir, hitabeti sürükleyici, kendisi fevkalade cesur...Ne diyorsun kitleleri hop oturtup hop kaldırıyor! DP için büyük kazanç... Müthiş alkışlanıyor*". Cihad Baban, **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 400. Cihad Baban, önce **Tasvir**'de (1946'dan başlayarak), daha sonra 1955'te **Tercüman** gazetesinde başmakaleler yazmıştır. 1946'da DP mebus olan Baban, 1956 yılında DP'de beliren anlaşmazlık üzerine kurulan Hürriyet Partisi (HP)'ne geçmiştir. 1960'da Milli Birlik Komitesi iktidarı zamanında kurulan Kurucu Meclis'te Basın-Yayın ve Turizm Bakanı olacaktır. **A. g. e.**, s. 11-13.

¹⁰⁷ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, s. 446-447.

¹⁰⁸ Samet Ağaoğlu, **Aşina Yüzler**, s. 56-57.

yüzü heyecanla kucaklayarak başına basmıştı. Demokrat Parti'nin kuruluş devresinde rolünü, hizmetini küçümsemek mümkün değil. Şehirlerin aydınlarından, tüccarlarından çok, esnaf ve işçisine, köylerin ağalarından çok, köylülerine yanaşmasını biliyor, sonra iyi konuşuyordu.

Pek çok yerde Partinin il, ilçe ve belde teşkilatlarını kuran Bölükbaşı-Ağaoğlu ikilisi, zamanla iyi bir dost olmuşlarsa da, siyasetin azizliği olsa gerek ki, ileriki yıllarda birbirlerine düşman olmuşlardır.¹⁰⁹ Bu süreç, ilerleyen bölümlerde görülecektir.

Özellikle Karadeniz, Orta Anadolu ve Güney Bölgeleri il ve ilçe teşkilatlarının kurulmasında baş rolü oynayan Bölükbaşı, daha o günlerde kamuoyunda “*Anadolu Fırtınası*” olarak isimlendirilmiş ve kitleler üzerinde yarattığı etki ile kendinden çok söz ettirmiştir.¹¹⁰ Bölükbaşı'nın, kitleleri peşinden sürükleyen siyasi nutukları ve teşkilatçılığı ile DP'nin gelişmesi ve daha sonra iktidara gelmesinde baş rolü oynayanlardan birisi olduğu ileri sürülmüştür.¹¹¹ Bu konuda Bölükbaşı, DP'nin kurulduğu günlerde her il ve ilçede teşkilatlanmasının zorluklarından bahsetmiş ve kendisinin özellikle İç Anadolu, Güney ve Kuzey Bölgelerde partinin teşkilatlarını kurduğunu belirtmiştir. Bölükbaşı, o dönemde her il ve ilçede CHP'nin etkisi ile yerel idarecilerin kendilerine çok büyük zorluklar çıkardığını, hatta büyük baskı, tehdit ve zorlamalarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Bölükbaşı bir ölçüde Partinin kurucularını kastederek, “*Onların giremediği şehirlere bizler giderek, Partinin tüm yurt sathında teşkilatlanmasını temin ettik*” diye konuşmuştur.¹¹² Bölükbaşı, partinin müfettişi olduktan sonra, yurdun her bir köşesinde katıldığı toplantılarda, konuşmalarının ana teması, “*hürriyet*” ve “*demokrasi*” olmuştur. Örnek olarak, partisinin Ayaş Kongresi'nde konuşan

¹⁰⁹ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 47. Ağaoğlu, Bölükbaşı'yı şu şekilde anlatmaktadır: “*Tahsili kuvvetli idi. Konuşması kuvvetli idi. Uzun boyu, esmer yüzü, yürüyüşü ve esprileri ile dikkati çekiyordu. Hislerine kolaylıkla kapılıyor, buna karşılık fikirlerini cesaretle savunabiliyordu. Politika merdivenlerini hızla çıkmak istiyor, ama bunun için de ne hislerinden, ne de alışkanlıklarından en ufak bir fedakarlığı razı oluyordu. Eziyet çekmesini bildiği kadar, eziyet çekirtmekten de hoşlanıyordu. Yaradılışının bu hamuru ile çorak Orta Anadolu'nun adamı idi*”.

¹¹⁰ Parti müfettişi olarak, DP saflarında geçen “*hürriyet*” ve “*demokrasi*” mücadelesi gerçekleştiren Bölükbaşı'nın mitinglerine hakim olan sloganlardan birisi şöyledir:

Sesimiz gür olacak,
Vicdanlar hür olacak,
Efendi bir olacak

O da millet olacak. Bkz., Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 27 Temmuz 1973.

¹¹¹ Mehmet Altay Köymen, “Prof. Mehmet Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı”, **Yeni Forum**, C. II, S. 48 (1981), s. 12.

¹¹² “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 16. 03. 2001.

Bölükbaşı, geniş ve teminatlı bir hürriyet havasından istifade edemeyen bu memleketin bir korku içinde yaşadığını ve saltanattan devrolunan tek partili denetimsiz bir idarenin şu veya bu farkla devam ettiğini anlatır. Bu zihniyeti kati olarak tasfiye etmek kararında olduklarından bahseden Bölükbaşı, bunun Türk milleti adına bir kurtuluş olduğunu ileri sürmüştür.¹¹³ Vatandaş hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınmasını, Anayasa'nın özüne uygun hareket edilmesini, millete "vasilik" taslanmaması gerektiği üzerinde duran Bölükbaşı, memlekette bir "demokrasi faciası"nın cereyan ettiğini de eklemiştir.¹¹⁴ Bölükbaşı'nın DP döneminde yapmış olduğu konuşma ve yazdığı yazılar ayrıntılı bir şekilde işlenecektir.

Öte yandan DP ilk kurulduğunda iktidarın musahaması ile karşılaşsa ve teşkilatlanma derecesi fazlaca endişe verici bulunmasa da,¹¹⁵ Bölükbaşı gibi tek parti ideolojisini sorgulayan, İnönü'nün şahsında iktidarı acımasızca eleştiren, sert üsluba sahip yeni isimlerin¹¹⁶ partiye katılmaları ile birliktedir ki, siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi iyiden iyiye kızışmaya başlar ve DP bir iktidar mücadelesi içine girmiş olur. İlk başta CHP'deki kanaat, DP'nin iktidar mücadelesi içine girmeyeceği, teşkilatlanmada belirli ölçütler içinde kalacağı yolunda idi.¹¹⁷ Ancak bahsettiğimiz

¹¹³ **Başkent**, 18. 11. 1946.

¹¹⁴ **Kuvvet**, 16. 03. 1947.

¹¹⁵ Necmettin Sadak, "Demokrat Partiye Hoş Geldin Deriz", **Akşam**, 09. 01. 1946.

¹¹⁶ Bunlar, Prof. Kenan Öner (Eski Adliye Müsteşarı. DP'nin ilk İstanbul il başkanı olarak, 15. 02. 1946 tarihinde İstanbul teşkilatını kuran Öner, DP kitlesi üzerinde çok ağırlığı olan bir isimdi. Özellikle, DP'nin İstanbul'da güçlü bir hale gelmesi, onun sayesinde mümkün olmuştur. **Vatan**, 15. 02. 1946), Dr. Mustafa Kentli, General Sadık Aldoğan, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer, Osman Nuri Köni, Enis Akaygen gibi isimlerdi. Hemen hemen hepsi, DP'den koparak Millet Partisi (MP)'ne girecek olan bu isimlere, CHP içinden gelseler de, İnönü'nün şahsında "şeflik" sistemine ve iktidara karşı daha sert bir muhalefet yapılması konusunda yukardaki isimlerle aşağı yukarı aynı düşünen Yusuf Hikmet Bayur (öteden beri CHP içinde şiddetli muhalefet yapan Bayur, 22 Ocak 1946 tarihinde CHP'den çıkarılmışsa da, DP'ye katılmamış, ancak parti içinde ihtilaf başlayınca kadar DP'yi desteklemiştir. **Vatan**, 23. 01. 1946) Emin Sazak, Yusuf Kemal Tengirşenk gibi önemli isimler ve Cumhuriyetin başından, 1944'te İnönü tarafından emekli edilinceye kadar Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Mareşal Fevzi Çakmak da eklenince, DP'nin iktidara yönelik muhalefeti, iktidarı ve DP kurucularını endişelendirecek derecede sert bir tutum almaya başlamıştır. Bölükbaşı yanında, söz konusu şahsiyetlerin, siyasetteki yerleri, konuşmaları ve çalışmalarına, yeri geldikçe, aşağıda değinilecektir.

¹¹⁷ Adnan Menderes, bu durumu şu şekilde anlatır: "Bize gidilecek yol olarak telkin edilmek istenen şeyler şunlardı: 1- Şark vilayetlerinde ve hudut vilayetlerimizde teşkilat yapmamak, köylere asla uzanmamak. 2- Teker teker, seçe seçe ancak mahdut sayıdan aza kaydetmekle iktifa etmek. 3- Halk Partisine karşı hiç olmazsa 40-50 sene iktidara gelme iddiasında bulunmamak. Görülüyor ki arkadaşlar, bizden beklenen demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak, geniş veya dar, fakat Halk Partisince çizilecek bir faaliyet hududu içinde bulunmak şartıyla Meclis'te verilecek sandalyeleri işgal etmekle iktifa etmek. Gündümlü demokrasiden bahsediyorlar. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisinin lütfu ve musaadesiyle kurulmamıştır..." **Adnan Menderes'in**

gibi DP içine sert muhalefet yapacak ve CHP'yi ve İnönü'yü tek parti döneminde yaptıkları ile sorgulayacak bir grubun girmesiyle birlikte, DP, iktidar mahfillerince “*intikamcılar*” ve “*yıkıcılar*” olarak eleştiriye tabi tutulmaya başlamıştır.¹¹⁸ “*Demokrasi*” ve “*hürriyet*” özlemlerini gerçekleştirmek ve tek partiyi mahkum etmek amacıyla DP'de siyasete atılan, söz konusu yeni isimlerin ortak özelliklerinden birisi de, DP'nin kurucularının aksine, CHP içinden gelmemeleri idi. Bu isimler ve mücadelelerine yeri geldiğinde temas edilecektir. Şimdi Bölükbaşı'nın 1946 genel seçimleri çerçevesinde içinde bulunduğu durumun ortaya konulması, ilerde onun DP'den süreç içinde nasıl koptuğunun anlaşılması açısından önemli olsa gerektir.

Bu arada, CHP iktidarı, DP'nin hızlı gelişmesi ve teşkilatlanması karşısında, muhalefete fazla vakit tanımamak kaygısıyla¹¹⁹, genel seçimleri bir yıl öne almış ve CHP'nin 9-11 Mayıs 1946 tarihli Kurultayı'nda kabul ettiği ilkeler doğrultusunda tek dereceli seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır.¹²⁰ Bu arada, seçimler yaklaşırken DP, ülkedeki tüm muhalefeti yapısında barındırdığı gibi, İnönü'nün tarihi şahsiyetini dengeleyecek, Mareşal Fevzi Çakmak nezdinde çok önemli bir destek de bulmuşlardır. Çakmak, tarihi olduğu kadar, dindar ve muhafazakar kitle üzerinde çok ağırlığı ve saygınlığı olan bir kişiliktir. 1944 yılında genelkurmay başkanlığından emekli olduktan sonra CHP'nin tüm ısrarlarına karşı siyasete girmeyen Çakmak, Bayar'ın ricası üzerine DP listesinden bağımsız aday olmayı kabul eder. Bayar, Tevfik Rüştü Aras'la birlikte Çakmak'ı ziyaret ederek, DP hakkında kamuoyunda oluşan muvazaa iddiasını, partiye Çakmak'ı alarak ortadan kaldırmak ister.¹²¹ Çakmak gibi tarihi bir şahsiyetin de, bağımsız aday da olsa DP listesinden seçime girmesi, memleketteki muhalefetin tüm gövdesinin DP'ye aktığının bir göstergesi idi. Böyle bir hava içinde çok partili siyasal hayatın ilk genel seçimleri (21 Temmuz 1946) yapıldı. Zaten her yerde tam olarak teşkilatlanamayan DP, diğer yerlere oranla İstanbul'da başarılı olmuştur. Bunda Mareşal Çakmak'ın

Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri (Aralık 1933-Mart 1950), Yay. Haz. Haluk Kılçık, C. 1 (Ankara: Demokratlar Kulübü Yay., 1991), s. 93-94.

¹¹⁸ Örneğin, Ulus'ta Falih Rıfki Atay, “*Demokrat Parti bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir*” şeklinde yazıyordu. *Ulus*, 4. 7. 1946.

¹¹⁹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, s. 34.

¹²⁰ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 20.

¹²¹ “Mareşal Çakmak'ın Hatıraları”, **Hürriyet**, 9. 5. 1975. (Anlatan: Mareşal Çakmak, yazar: Murat Sertoğlu).

ağırlığının yanında,¹²² DP'nin İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in etkisinin büyük olduğu bir görülmüştür.¹²³ Seçimlerden sonra hiç bitmeyecek bir biçimde, Demokratların, seçimde yaşanan yolsuzlukları ve mazbata oyunlarını dile getirmelerinin yanında, seçim sonuçlarının, her ne kadar tek dereceli olsa da, seçim sistemindeki aksaklıklar (açık oy gizli sayım gibi) ve devlet görevlilerinin seçimde CHP yanlısı tutumları yüzünden,¹²⁴ ilerde DP saflarında büyük tartışma ve ihtilafları yaratması açısından çok daha önemli bir yanı vardı. Yapılış tarzında ve sonuçları itibariyle bu seçimlere yönelik tenkitler, Meclis'in meşruiyetini sorgulama noktasına kadar gitmiş ve bu durum, özellikle iktidar-muhalefet arasında ilişkilerinin en kritik ve çetin bir aşamaya geldiği tarihlerde, Cumhurbaşkanı İnönü tarafından iktidar ile muhalefeti uzlaştırmak ve tıkanan siyasal alana yeni bir yön vermek amacıyla yayımladığı meşhur 12 Temmuz Beyannamesi'ne kadar sürmüştür. Buna ilişkin gelişmeler üzerinde durulacaktır.

21 Temmuz seçimlerinde DP'nin 16 ilde adayı yoktu. Bu illerden birisi de Kırşehir'di. Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'den DP'nin aday koymaması, Bölükbaşı'nın siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kırşehir'den aday olamayan Bölükbaşı, Kırşehir'e yakın bir bölge şehri ve Bölükbaşı'nın iyi bildiği ve halkının üzerinde etkisinin büyük olduğu Yozgat ilinden milletvekili adayı olur. Bölükbaşı, seçimlerde 93 binin üzerinde oy aldığı halde, milletvekili seçilemez. Bunun nedeni, Bölükbaşı'ya göre, CHP etkisindeki yerel görevlilerin seçim sonuçlarını içeren mazbatalarını yaktığı ve seçimlerde tam bir yolsuzluk yapıldığı idi. Bölükbaşı, seçim sonuçlarına itiraz etmiş ve bu doğrultuda Yozgat'ta çetin bir mücadeleye girişmiştir. İnönü'ye hakaret ve Sorgun seçim komisyonunu tahkir suçlarından aleyhinde dava açılan Bölükbaşı, Sorgun Cezaevi'ne gönderilmiştir.

¹²² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 143.

¹²³ Kenan Öner, basınla yakın bir ilişki kurarak, seçim sandıklarını gazetecilere kontrol ettirerek, oyların çalınmasını önlediği belirtilmiştir. Bkz. Haydar Seçkin, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz** (İstanbul: Anka Ofset Matbaası, 1990), s. 70; Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi** (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1948), s. 26 vd.

¹²⁴ İlerde DP'nin "müfrit" kanadından sayılacak ve MP'nin kuruluşuna katılacak olan Fuat Arna'nın (siyasette Bölükbaşı'nın en yakın arkadaşlarından birisidir) kaymakamlık görevinden istifa etmesinin altında, seçimlerde iktidar ile işbirliği yapılmasını telkin eden ve CHP Genel Sekreterliği'nce mülki idarelere gönderilen talimat, bunu göstermektedir. Arna, partinin adamı olmadığını belirterek, talimatın bir nüshasının basına, bir nüshasını da hocası Prof. Kenan Öner'e gönderir. Bkz., Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, s. 88-89.

Daha sonra Yozgat Ağır Ceza Mahkemesi'nin¹²⁵ verdiği beraat kararı ile serbest kalan Bölükbaşı için, Sorgun Cezaevi, siyasetteki ilk hapis hane durağıdır.¹²⁶

Öte yandan, seçimlerden sonra İnönü, hükümeti kurmak üzere Recep Peker'i görevlendirir. Peker, tek partili sistem ve kuvvetli bir şef idaresi taraftarı, pek uzlaşmacı olduğu söylenemeyecek bir siyasal kişilik olarak biliniyordu. Muhalefetin gittikçe hızlanan propagandası ve artan gerilim, Peker gibi “*kudretli bir insan*”la hal yoluna gireceği düşünülüyordu. İnönü'nün düşündüğü ise, gerilen iktidar-muhalefet ilişkisinde Peker'in “*tatlı-sert*” politikasında, tatlılığın, kendisi tarafında kalması idi.¹²⁷ Ancak Peker'in güttüğü siyaset, hem CHP içinde hem de ilerde ayrıntıları ile görüleceği üzere DP içinde gittikçe artan bir ayrışmayı beraberinde getirecekti.¹²⁸ Ayrıca, 21 Temmuz 1946 seçimleri ile DP Birinci Büyük Kongresi (7 Ocak 1947) arasında geçen sürede, Recep Peker Hükümeti'nin muhalefet üzerinde uyguladığı baskı politikası, iktidar-muhalefet ilişkilerini büsbütün gerecekti. Özellikle Meclis mazbahalarının tasdiki, 1947 bütçe tasarısı gibi konularda çok sert tartışmalar yaşanacak ve Peker'in 18 Aralık 1946'da Adnan Menderes'in bütçe tenkitlerine verdiği cevapta, “*Adnan Menderes'in sesinden kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıkları içinde, şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden haletin akislerini dinledik*” biçiminde bir cümleyi söylemesi ve Celal Bayar'ın halkı isyana teşvik ettiğini ileri sürmesi üzerine DP Meclis Grubu, Meclis'i terk edecekti.¹²⁹ İnönü'nün arabuluculuğu ile DP'liler Meclis'e tekrar dönmüşlerse de ortam yumuşamamıştır. Daha sonra DP Birinci Büyük Kongre'nin almış olduğu “*Hürriyet Misakı*” kararına karşı, iktidarın şiddet politikasını daha da artırması, hatta İçişleri Bakanı'nın 29 Ocak 1947'de DP'yi komünistlikle suçlaması, Demokrat Parti'nin kısmi milletvekilliği seçimine girmeme

¹²⁵ O dönemde Yozgat Ağır Ceza Mahkemesi Reisi, Bölükbaşı'nın kızkardeşi Hacı Zeliha Fıkrıkoca'nın eşi Ali Rıza Fıkrıkoca'dır. “**Çağpar Fıkrıkoca ile Görüşme**”, 16. 03. 2003.

¹²⁶ Bölükbaşı, o günleri şöyle anlatır: “*1946 seçimlerinde Yozgat'tan 93.000 gibi rekor bir oyla milletvekili seçildiğim halde, o seçimlerde başvurulmuş malum sandık ve tutanak oyunlarıyla, Büyük Millet Meclisi'ne değil, Sorgun Cezaevi'ne gönderildim. Yozgat Ağır Ceza Mahkemesi'nin verdiği beraat kararı, bir iftira ve tertibe hedef olduğumu tescil etti*”. “Bölükbaşı Anlatıyor”, **Günaydın**, 28. 07, 1973.

¹²⁷ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 189.

¹²⁸ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 149.

¹²⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Toplantı 1, C. 3 (18. 12. 1946), s. 15-23.

kararının verildiği İzmir’de halka ateş edilmesi, DP ile iktidar arasındaki gerginliği, ipin büsbütün kopması noktasına getirmiştir.¹³⁰

Yine, 21 Temmuz 1946 seçimleri ile DP Birinci Büyük Kongresi (7 Ocak 1947) arasında yaşananlar, DP’de ilk ayrılıklara neden olması ve parti içinde başlayan çatışmaların ilk çekirdekleri olmaları bakımından önemlidirler. Bunlardan biri, Parti milletvekillerinin, Meclisten çekilerek, “*sine-i millete*” dönmeleri doğrultusunda yapılan tartışmadır. Diğeri de, İnsan Hakları Cemiyeti’nin kurulmasıdır.

1946 seçimlerinin bilinen baskı ve muhalefeti görmezden gelen bir çerçevede yapılmış olması, DP teşkilatlarında yaygın bir hoşnutsuzluk uyandırmıştı. Bu kızgınlık, DP mebuslarının Meclise girmemesi fikrini doğurmuştu. Ne var ki, DP Kurucuları ve müteşebbis genel kurul aynı fikirde değildi. Onların düşüncelerine göre Meclise girmemekle hiçbir şey elde edilemezdi. Bu durum, iktidarın işine gelir ve DP’yi halkın önünde ihtilalci bir örgüt yapardı. Kurucuların anlayışına göre, ihtilal fikri DP’nin bir yolu değildi. Meclisi terketmek görüşünün hararetli taraftarları arasında tanınmış ve bir kısmı milletçe de sevilen bazı şahsiyetler de vardı: Mareşal Fevzi Çakmak ve Kenan Öner gibi. Ancak DP’nin içinde sertlik yanlısı kişilerin yanında, bir de partisiz sol takım vardı. Bu kişiler, Bayar’ın DP’sinden ümidi kesmiş ve “*demokrasi*” ve “*hürriyet*” mücadelelerini DP’nin içinde bulunan, ancak Kurucuların yumuşak ve mutedil politikasından hoşlanmayan, Mareşal ve Kenan Öner gibi kimseleri de yanlarına alarak, başka bir platformda gerçekleştirmek isteyen, Cami Baykurt, Tevfik Rüştü Aras ve Sabiha-Zekeriya Sertel çiftiydi. Serteller, Meclise girmeme tezini, gazeteleri **Tan**’da şiddetle savunuyorlardı. Karı koca Serteller’in komünizm yanlıları olmaları yüzünden, Meclise girmemek yönünde yaptıkları telkinler, zihinlerde soru işaretleri uyandırıyordu. Karı-koca Serteller hatıralarında, “*Demokrat Parti’yi Nasıl Kurduk*” diye yazacak kadar bu partinin doğmasında rolleri olduğunu iddia etmektedirler.¹³¹ Ayrıca Milli Mücadele’nin ilk İçişleri Bakanlarından biri olan Cami Baykurt’un koyu bir sosyalist olduğu biliniyordu. Hatta Meclis’in açıldığının ertesi günü Baykurt, Bayar’a bir telgraf çekerek, “*Çankaya eteklerine kadar gelmiş olan halk ayaklanmasını önlediniz*”

¹³⁰ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 50.

¹³¹ Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, s. 287-88; Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 251.

diyecek kadar ihtilal yanlısıymış gibi bir tutum sergiliyordu.¹³² Samet Ağaoğlu, Mareşal Çakmak'ın daha sonraları Bayar'a bir alay askerle hükümeti devirebileceğini, bundan başka bir çarenin kalmadığını söylediğini yazmaktadır.¹³³ Zaten Kenan Öner'in DP'de daha şiddetli bir muhalefet yanlısı olanların başında geldiği bilinmekteydi.

Seçimlerden sonra Demokrat Parti'de başgösteren çekişme ve ayrılıkları ateşleyen bir diğer gelişme de İnsan Hakları Cemiyeti'nin kurulmasıydı. Bu gelişmeler üzerine, başkanlığını Mareşal'in yaptığı ve aralarında, Tevfik Rüştü Aras, Serteller çifti, Cami Baykurt, DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, DP milletvekili Sadık Aldoğan ve Cumhurbaşkanlığı Eski Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın da bulunduğu İnsan Hakları Derneği, 17 Ekim 1946 tarihinde kurulmuştur.¹³⁴ İnsan Hakları Derneği'nin kuruluşunda, Meclis'te İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Birleşmiş Milletler Türk Grubu adında CHP'lilerin kurduğu derneğin etkisi de olmuştur. Böyle bir derneğin kurulacağını daha önceden öğrenilmesi ve kurucularının iktidar partisinin müfritlerinden sayılan Poroy'la Erim'in olması Öner'e bir polemik fırsatı vermiş ve bu kuruluşu halk gözünde küçültmek için İstanbul'da da bir İnsan Hakları Cemiyeti'nin kurulması teşebbüsüne katılmakta bir sakınca görmemiştir. İlk toplantısını Öner'in yazıhanesinde yapan kurucular, cemiyetin siyaset dışı bir örgüt olduğunu özellikle belirtmişlerdir. Ancak Öner ile Mareşalin, kamuoyunca aşırı solcu olarak bilinen kimselerce işbirliği içinde olarak bir cemiyetin kuruluşuna katılması iktidar ve DP kurucuları tarafından iyi karşılanmamıştır. Öner, aslında bir polemik yaratarak bu cemiyetle, Ankara'da kurulan cemiyetin insan haklarına sırt çevirmiş kimselerle, insan hak ve hürriyetlerini nasıl koruyacağını anlatmak istemiştir. Özellikle DP kurucularından gelen tepkiler sonucu Öner ve Mareşal bu cemiyetle hiçbir ilgilerinin olmadığını bildirmişlerse de,¹³⁵ İnsan Hakları Cemiyeti de DP'de yaşanan krizde ve kurucuların kendilerine tam bağlı olmayan parti ileri gelenlerini tasfiye etmede kullandıkları bir araç işlevi

¹³² Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 265-66. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak, bkz., Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, s. 381-382.

¹³³ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 415.

¹³⁴ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş: 1946-1950**, s. 131.

¹³⁵ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, s. 107-109. Öner de, gazetelerde yayınlanan demecinde, "*Benim bu cemiyetle hiçbir ilgim yoktur. Ben şahsen cemiyetin kuruluşunda ve faaliyetinde, katiyen rol oynamadım*" demiştir. Bkz., Emrullah Nutku, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958** (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979), s. 33.

görmüştür.¹³⁶ Ağaoğlu'ya göre, Tevfik Rüştü Aras, İnsan Hakları Derneği ile DP arasında bir köprü kurmak istemiş ancak bunda başarılı olamamıştır.¹³⁷ Bundan sonra iktidar-muhalefet ilişkisi ve muhalefetin kendi içinde yaşadığı kırılmalar, DP'nin Birinci Büyük Kongresi ile daha bir açıklığa kavuşacaktır.

2. DP'NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongre'si 7 Ocak 1947 günü başlayarak beş gün sürmüştür. Kongre'nin Türk demokrasi tarihindeki yeri büyük olmuştur. Ayrıca Partinin bütün hayatında etkisi görülecek olaylara da sahne olmuştur. Bu kongre'nin, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar etkisi sürüp giden parti içi kavgaların başlangıç kaynağı olduğu söylenebilir. Bu arada Kongre'de olup bitenlerin, ilerde Bölükbaşı'nın siyasal hayatta yerini tayin ettiği de belirtilebilir.

Kongrede, delegeler adeta bir ihtilal havası estirecek kadar coşkuluydular. Bayar'ın anlattığı kadarıyla, içinde Kenan Öner, Samet Ağaoğlu, Bölükbaşı, Dr. Mükerrerem Sarol ve Osman Sarol'un bulunduğu bir grup, parti milletvekillerinin Meclis'ten çekilmelerini istiyor, iktidarı, milletle karşı karşıya getirmekte çıkar yol görüyordu. Buna karşılık veren bir itidal grubunun da olduğunu belirten Bayar, Adnan Menderes, Refik Şevket İnce, Ekrem Hayri Üstündağ, Hulusi Köymen'in sözcülüğünü yaptığı ve zaman zaman Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu ve Refik Koraltan tarafından desteklenen bu grubun, Meclis'ten çekilme ile oluşabilecek ihtilal fikrinin karşısında olduğunu anlatır.¹³⁸

Kongre, İstanbul delegesi Kenan Öner'in kongre başkanlığına seçilmesiyle başlamış ve ardından DP başkanı Bayar uzun bir konuşma yapmıştır. Bayar, konuşmasında, DP'nin kuruluşu ile gelinen noktada iktidar-muhalefet ilişkisinden, partinin kuruluşunda muvazaa isnadı ile karşı karşıya kalmasından, ancak bunun partinin gelişmesi karşısında mesnetsiz hale gelişinden ve seçimlerin uygulaması gibi pek çok konudan bahsederek, esas hedeflerinin Anayasa'nın ruhu ve metni ile yurtta demokratik gelişmeyi zorlaştıran bütün engellerin ortadan kaldırılması ve milli

¹³⁶ Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar*, s. 32-33.

¹³⁷ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 41, 415.

¹³⁸ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes* (İstanbul: Baha Matbaası, Tarih Belirtilmemiş, Meclis Kitaplığına Giriş Tarihi 1969), s. 71.

hakimiyet esaslarının teminat altına alınması olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, demokrasinin gelişmesi için, alınması gereken tedbirleri anlatmıştır. Üç noktada toplanan bu tedbirler -özetle, anayasaya aykırı kanunların tasfiyesi, Seçim Kanunu'nun güvenceli hale getirilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması- tüm kongre çalışmalarının ana teması olmuştur.¹³⁹

Anadolu'nun değişik il ve ilçelerinden gelen delegeler, konuşmalarında iktidara ve uygulamalarına çok sert bir üslupla tepki göstermişlerdir. Kongrede konuşan ilk delege olan Samet Ağaoğlu, “*Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine, zümre hakimiyetine son vermek kararı topladı*” diye konuşmuştur. Denizli delegesi Fikret Başaran, “*7 ocak tarihi hürriyet bayramıdır. Millet iradesi ile oynamak ateşle oynamaktır*” diye bağırarak, Bursa delegesi Fuat Arna, “*İstibdat devrinde millet padişaha karşı, ‘senden büyük Allah var’ derdi. Bugün de biz iktidar sevdalılarına, senden büyük millet var diyoruz*” diyerek konuşmuştur.¹⁴⁰ General Sadık Aldoğan, “*Yapılacak iş, Anayasayı tadil etmek değil, Anayasaya aykırı kanunlar yapan Cumhuriyet Halk Partisi’ni yaptığı kanunlarla beraber süpürüp atmaktır... Sosyal bir inkılap yapılmadıkça hürriyet sıfırın üstüne çıkmayacaktır. 23 senede değişen sadece şekildir. Üst tarafı eski hamam eski tas..*” diye haykırmıştır.¹⁴¹ Kongrenin havasında hürriyet hasretinin büyük heyecanı dalgalanıyordu. Ağaoğlu'nun çok abartılı bir şekilde belirttiğine göre, Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi, Türk demokrasi rejimi tarihinde “*milli hakimiyet*” kavramının ilk ayaklanma sahnesi halini almıştır.¹⁴²

Kongrede, özellikle Bölükbaşı büyük tesir bırakmıştır. Bölükbaşı yapmış olduğu konuşması ile tüm dikkatleri üzerinde çekmiştir. Bölükbaşı'nın konuşmasında geçtiği öne sürülen ve pek çok kaynakta zikredilen,¹⁴³ “*bu memleket 23 senedir kızıl bir sultan idaresinde sevk ve idare olundu*” gibi bir ifadeyi, Bölükbaşı, daha sonra tekzip etmiş ve nutkunda kızıl sultanlar tabirini kullanmadığını, sadece tek parti zihniyetini ortaya koyacak şekilde, Abdülhamit'ten bahisle, “*taçsız-tahtsız sultan*

¹³⁹ Orhan Mete, **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi** (İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası, 1947), s. 5-18.

¹⁴⁰ A. g. e., s. 21-23.

¹⁴¹ A. g. e., s. 31-32.

¹⁴² Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1992), s. 42-43.

¹⁴³ Bunlara örnek olarak, Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 232 ve Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 47 verilebilir.

istemiyoruz. 23 senelik idarenin adı ile tadı bir olmamıştır” şeklinde bir ifade kullandığını belirtmiştir.¹⁴⁴ Bölükbaşı'nın konuşmasının özeti şu şekildedir:¹⁴⁵

Türk Milleti'nin hürriyetini bayrağına yazmış olan DP'nin bir siyasi doktrin partisi olmayıp, 18 milyonun birden bir tahakküm zihniyetine karşı, kanun yoluyla mücadelesini teşkilatlandırarak bir millet partisi olduğunu tebarüz ettirerek, partimiz tahakküm zihniyetinin tasfiyesini istiyor. Bu tasfiyeyi isteyen milletin hakiki mümessilleriyiz. Birinci Cihan Savaşı'ndan sonra dünyayı saran ve demokrasilere saldıran totaliter dalgaya Halk Partisi de uymuştur. CHP'nin tek millet ve tek şef yolundaki hareketlerini bugün hatırlatmaktan üzüntü duymaktayım. Onlar tahammüllerini bir Müstakil Grup muhalefetine göre hazırlamışlardı. Ondan ötesine tahammülleri yoktur. İnhisarcı ve mütehakkim zihniyetlerinde en ufak bir değişiklik yapmamışlardır. Biz davayı Türk Milleti'nin halledebileceğine inanıyoruz. Bütün millet davanın özünü kanuna ve kanunu milletin ruhuna, vicdanına bağlayan bir demokratik idareyi bu millet kuracaktır. Bu millete neler denmişti? Reşit değildir dendi, vasiye ihtiyacı vardır dendi. Halbuki arkadaşlar, muhtelif hareketleri ile bu sözleri ifade etmek isteyen, onların bu hareketlerinin aynı Abdülhamit de yapıyordu. O da milletin vasiye ihtiyacı vardı diyordu, millet reşit değildir diyordu. Aradaki fark şu ki, Abdülhamit bu sözleri alenen söyledi, onlar ise hareketleri ile bunu ima ettiler. Arkadaşlar! Bu sözler ve hareketler, müstebitlerin parolasıdır. Onlar, kendilerini ilahi bir (vasi) olarak görürler. İşte millet bu zihniyeti yıkacaktır. Taçsız- tahtsız sultan istemiyoruz. 23 senelik idarenin adı ile tadı bir olmamıştır. Hitler ve Mussolini'ye yazıldığı gibi ne kasideler yazıldı. Bu iki diktatörün akıbetini bugün hatırlatmak bir talihsizliktir. Halk Partisi, Demokrat Parti'ye türlü isnatlarda bulundu. Hatta arkadaşlar utanmadan sıkılmadan Ruslar'ın aletidir dendi. Eğer biz Ruslar'ın aletiysek, eğer biz vatan haini isek, niçin Hükümet bizi idam sehpasına götürmüyor. Eğer biz böyleyse ve Hükümet bu vazifesini yapmıyorsa, işte vatan haini odur... Artık iktidar partisinin gayesi anlaşılmalıdır. Bu dava Türk Milleti'nin davasıdır. Olgun ve kahraman milletimiz, kendi davasını kendisi başaracaktır. Sahte hamiler istemiyoruz ve inanmıyoruz.

Öte yandan, DP Birinci Büyük Kongresi'nde memleket davalarında konuşanların üslupları, olup bitenleri kendilerine göre yorumlamaları bir kenara bırakılacak olursa, tam bir beraberlik halinde olan Kongre üyeleri, parti yöneticileri kimler olmalıdır konusunda birbirlerinden, öncelikle geldikleri memleket coğrafyasına göre uzaklaşıyorlardı. Ege illeri delegeleri, İstanbul, Trakya ve Orta Anadolu delegelerine karşı çıkıyorlardı. Doğu ve Güney illeri delegeleri daha çok sessiz kalıyorlardı. Bu coğrafi ayrılık ilkin, “Kongre başkanı kim olacak?” sorusu ile başladı. Kurucular ve en çok Ege illeri delegeleri Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nu istiyorlardı. İstanbul ve Orta Anadolu delegelerinin büyük kısmı ise Kenan Öner'i istiyorlardı. Seçimi Öner kazanmıştır. Öner, seçimlerden sonra parti Kurucularına ve en çok da Fuat Köprülü'ye karşı çıkmıştı. Demokrat Parti milletvekillerinin Meclise

¹⁴⁴ Osman Bölükbaşı, “Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, *Kuvvet*, 17. 01. 1947.

¹⁴⁵ *Cumhuriyet*, 9. 1. 1947 ve *Kuvvet*, 9. 1. 1947 (Osman Bölükbaşı'nın DP I. Kongresi'ndeki Konuşması). Ayrıca bu konuşmanın çok az bir bölümünün yer aldığı kaynak için., bkz., Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958*, s. 47-48.

katılmadan “*sine-i millete*” dönmesini isteyenlerin başında geliyordu. O ve onun gibi düşünenlere göre, Meclise girmek Halk Partisi iktidarını ve iktidarın devlet yönetimindeki “*totaliter*” görüşlerini, hele seçimlerdeki baskı ve hilelerini en azından affetmek olacaktı. Kenan Öner’in kongre başkanı seçilmesi bu bakımdan da oldukça anlamlı bir netice olmuştur. Kongre başkanlığı mücadelesi, aslına çok eski bir sosyal davanın kongre çatısı altında da canlanmasından başka bir şey değildi. Orta Anadolu, Karadeniz ve Orta Batı illeri halkı yüz yıllardır türlü ihmallerin acısı içinde idiler. Onların gözünde hep Batı illerini tutmuşlar, vatan diye oraları ele almışlardı. Onlar, DP’ye bu ayrılığa son verecek, vermesi gereken bir teşekkür diye bakıyorlardı. Bunun için de parti idaresinde söz sahibi olmak istiyorlardı. Ege illerinin Karaosmanoğlu’nu ileri sürdüğünü görünce, Öner ve arkadaşlarının başka bakımlardan atıldıkları mücadeleye katıldılar. Öner ve arkadaşları ise, gerçekte Köprülü’yü doğrudan doğruya, Menderes’i ise, Köprülü’ye vuracakları darbe ile bir kenara itmek ve Bayar’ı ele alarak parti sevk ve idaresine hakim olmak emelinde idiler. Bu arada Yusuf Kemal Tengirşenk ve Emin Sazak, çeşitli amaçlarla ve Kurucular tekeline önlemek taraftarı gözükererek gizlice Öner’i tutmuşlardır.¹⁴⁶

Delegeler arasında ikinci çekişme, yine sessiz olarak, Genel İdare Kurulu (GİK) üyelerinin sayısı ve kimler olacağı konularında belirdi. Bayar, başkanlık seçiminde olduğu gibi, bu konularda da sessizdi. Partinin Kurucuları dört kişi idi. Bunlara bir çeşit müşavir olarak, Emin Sazak, Yusuf Kemal Tengirşenk, Cemal Tunca ve Refik Şevket İnce katılmıştı. Menderes ve Köprülü, Genel İdare Kurulu’nun dokuz kişiden oluşmasını istiyorlardı. Böylelikle onlar Genel İdare Kurulu’nda nüfuzlarını bu yoldan kuvvetlendirmeyi düşünüyorlardı. Bu görüşe karşı on beş kişilik bir Genel İdare Kurulu kararlarının daha demokratik ve isabetli olacağı düşüncesini paylaşılanlar vardı. Samet Ağaoğlu, Osman Bölükbaşı, Emin Sazak ve daha bir çokları partide kurucuların etkisini azaltmak için daha geniş kadrolu bir GİK istiyorlardı. Tartışmalardan sonra kurulun sayısının on beş kişiden oluşması kabul edilmiştir.¹⁴⁷ Aslında GİK üyelerinin dokuz kişiden oluşmasını isteyen Kurucular ve özellikle de Köprülü ve Menderes ikilisi kafalarında isimleri belirlemişlerdi.

¹⁴⁶ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 416.

¹⁴⁷ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 44-45. Genel İdare Kurulu’nun 15 kişi olmasını teklifini sunan ve ısrarla destekleyen Emin Sazak olmuştur. Bkz., Orhan Mete, *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi*, s. 36.

Kurucuların yanına Emin Sazak, Yusuf Kemal Tengirşenk, Refik Şevket İnce ve Cemal Tunca gibi isimler de eklenmişti. Kurucular ve özellikle de Köprülü, Yusuf Kemal Tengirşenk'e hiç sıcak bakmıyordu. Bu mevcut yedi kişiye iki isim daha katılacaktı. Esas mücadele bu iki kimse üzerinde olacaktı. Köprülü ve Bayar, bu iki isimi de önceden telkin etmişlerdi. Biri Ahmet Tahtakılıç, diğeri ise Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu idi. Kurucular ve özellikle de Köprülü-Menderes ikilisi, Samet Ağaoğlu ile Bölükbaşı'nın GİK'e seçilmesini istemiyorlardı. Özellikle Orta Anadolu, Karadeniz, Orta Batı ve Doğu illerinden gelen delegelerin pek çoğunun, Parti müfettişleri olarak Bölükbaşı-Ağaoğlu ikilisine gösterdikleri sevgi karşısında, Menderes ve Köprülü rahatsız olmuşlardır. Çünkü onlar, bu iki aktif, hırslı ve muhalif tabiatlı gençlerin GİK'e girerek, kendilerinin nüfuzlarını sarsmalarını istemiyorlardı. Onların seçilmesi demek, Kurucuların parti üzerindeki inhisarının zayıflaması demektir. Menderes ve Köprülü, Bölükbaşı ve Ağaoğlu'nun seçilmelerine girmemeleri doğrultusunda kendileri ile görüşüp ikna ettikleri gibi, aleyhlerinde de her türlü propagandayı yapmaktan kaçınmamışlardır.¹⁴⁸

Bundan sonra GİK üyelerinin kimler olacağı meselesi gündeme gelmişti. Bu durum DP'deki iç mücadelenin yeni bir evresini oluşturmuştur. Bu konuda DP Meclis grubunun çoğunluğu, kurul üyelerinin milletvekili olmasını istiyorlardı. Birinci Büyük Kongre, gerekirse Meclisten çekilme kararının Genel Kurul'ca verilmesi görüşünde idi. Milletvekili olmayan kimselerin böylesine önemli bir yetkiye sahip bulunması grup üzerinde hakimiyet diye nitelendiriliyordu. Bu görüşe karşı, partinin manevi varlığının temsilcisinin GİK olduğunu, parti Meclis grubunun partinin ancak bir bölümünü teşkil ettiğini, GİK'in bütün partiyi ve partilileri temsil ettiğini dile getiren ve genellikle Kurucular tarafından seslendirilen görüş yer almaktaydı. Bu görüşe göre, kurul üyelerinin bir kısmının hatta çoğunluğunun milletvekili olmamaları normaldi. Emin Sazak, yeni isim olarak kendisine bağlı Eskişehir mebusu Ahmet Oğuz'un, Menderes ve Köprülü yine yeni isim olarak Kütahya mebusu Ahmet Tahtakılıç ile Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun GİK'e girmesini istiyorlardı. Fakat genç kuşaklardan başkalarının ve bu arada Samet Ağaoğlu ile Bölükbaşı'nın seçilmesini benimsemiyorlardı.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 416-17.

¹⁴⁹ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 46.

Bölükbaşı'nın DP'den süreç içinde kopmasında ya da koparılmasında değişik unsurlar etkili olmuştur. Bunlardan biri de partinin ilk kongresinde yaşananlardır. DP'nin Birinci Büyük Kongresi'ne yaklaşılacak günlerde Samet Ağaoğlu ile Bölükbaşı bir anlaşmaya varmışlardı. Her ikisi de DP müfettişi olarak Anadolu'yu karış karış gezmişler ve pek çok il, ilçe ve belde teşkilatlarını kurmuşlardır.¹⁵⁰ Parti müfettişlikleri döneminde iyi bir dost olan Ağaoğlu-Bölükbaşı ikilisinin vardıkları anlaşma, GİK'e yeni kuşakların insanları olarak girme fikriydi. Her ikisi de, Parti üzerinde Kurucuların ağırlığı ve belirleyiciliği karşısında, ancak genç insanların ve bu arada da kendilerinin GİK'e girmeleri ile bir denge sağlanabileceği düşüncesinde idiler. Bu düşüncelerini Sıtkı Yırcalı'ya da açmışlardır. Ancak O, "*Balıkesir'de parti başkanı olarak kalacağım*" diyerek onların bu mücadelesine katılmamıştır. Bu arada Ağaoğlu ile Bölükbaşı'nın GİK'e seçilebilmek için delegeler üzerinde yaptıkları hararetli telkinleri gören Köprülü-Menderes ikilisi, kongre binasına yakın bir otele Ağaoğlu ve Bölükbaşı'nı çağırarak, bu yaptıklarının doğru olmadığını bildirmişlerdir. Görüşmede Ahmet Tahtakılıç da bulunuyordu. Bunun üzerine Ağaoğlu ve Bölükbaşı, Tahtakılıç'ın da kendileri ile aynı yaşta olmasına rağmen seçilebilmek için propaganda yaptığını dile getirmişlerdir. Bu itiraz karşısında, Menderes, Tahtakılıç'ın da seçilmek için yaptığı propagandayı bırakmasını ister. Görüşmede daha genç olan Ahmet Oğuz, Tahtakılıç, Bölükbaşı ve Ağaoğlu gibi partililerin GİK'e girmek için çalışma yapmamaları karara bağlanmasına karşın, Ahmet Tahtakılıç ile Ahmet Oğuz'un daha bir gün geçmeden seçilebilmek için propagandalarına devam ettiklerini gören Bölükbaşı ile Ağaoğlu da Menderes-Köprülü ikilisine verdikleri sözü geri alarak eskisinden daha aktif kendileri için çalışmaya başlamışlardır. Gizli oyla yapılan seçimde, genç kuşaklardan Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer ile Samet Ağaoğlu GİK'e girmişlerdir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Bu konuda Bölükbaşı, DP'nin kurulduğu günlerde her il ve ilçede teşkilatlanmasının zorluklarından bahsetmiş ve kendisinin özellikle İç Anadolu, Güney ve Kuzey Bölgelerde partinin teşkilatlarını kurduğunu belirtmiştir. Bölükbaşı, o dönemde her il ve ilçede CHP'nin etkisi ile yerel idarecilerin kendilerine çok büyük zorluklar çıkardığını, hatta büyük baskı, tehdit ve zorlamalarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Bölükbaşı bir ölçüde Partinin kurucularını kastederek, "*Onların giremediği şehirlere bizler giderek, Partinin tüm yurt sathında teşkilatlanmasını temin ettik*" diye konuşmuştur. "**Osman Bölükbaşı ile Yapılan Görüşme**", 16. 03. 2001.

¹⁵¹ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 47-48. Kongrede 548 delegeden verilen 548 oyun 541 reyini kazanan Bayar, DP genel başkanlığına seçilmiştir. GİK üyeliklerine seçilen zatlardan en çok rey alanları sırası ile şöyledir: 1-Emin Sazak 2-Adnan Menderes 3- Refik Koraltan 4- Fuat Köprülü 5- Refik Şevket İnce 6- Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu 7-Cemal Tunca 8-Yusuf Kemal Tengirşek 9- Ahmet Tahtakılıç 10- Ahmet Oğuz 11- Enis Akaygen 12- Samet Ağaoğlu

Ağaoğlu'nun anlattıklarına bakılırsa Bölükbaşı kulis aralarında, delegelere kendisini, “*Ne de olsa hamurları tek parti devrinin teknesinde yoğrulmuş kuruculara karşı Genel İdare Kurulu’nda demokrat düşüncenin bir garantisi olmak*” vaadi ile takdim etmiş, nefes nefese konuşması ile delegeden delegeye koşmuş, ancak isteğine kavuşamamıştır. Yine Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın hem 1946'da milletvekili seçilememesini hem de GİK'te yer bulamamasını bir türlü affedemediğini, bunu kurucuların kendisine yapılmış bir komplosu sayarak, bundan sonra verilen işleri benimsemeyerek ile yapmadığını belirterek, 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasına kadar DP'nin hırçın çocuğu olarak kaldığını dile getirir.¹⁵² İleride görüleceği gibi, Bölükbaşı'nın GİK'e seçilememesi, onun siyasi hayatında, perdesi, kongreden birkaç ay sonra açılacak yeni bir devrenin önemli bir sahnesini teşkil edecekti.

DP'nin Birinci Büyük Kongresi bir başka açıdan ve özellikle Bölükbaşı'nın daha sonraları parti ile olan ilişkilerini belirleme yönünden farklı değerlendirilmiştir. Ağaoğlu'nun değerlendirmesiyle, ilk kongre bir yandan halkın tek-parti yönetimine ve bu yönetimin maddi, manevi etkilerine karşı bir ayaklanma, bir yandan da yine kendi içinde bu etkilerle bir çekişme; başka bir deyimle, eskilerle yeniler arasında bir kavga sahnesi halini almıştır.¹⁵³ Öte yandan, gelişmelere bakıldığında partinin ileriki yıllarda gözükecek büyük parçalanmasının temelinde, DP'nin Birinci Büyük Kongre'si ve özellikle de GİK seçimlerinin yattığı belirtilebilir. Kongrede yaşananlar ve Bölükbaşı'nın sürekli Kurucular tarafından parti yönetiminden uzakta tutulması gayretleri, Bölükbaşı'nın daha sonraki yıllarda DP'den kopuşunu hızlandırdığı gibi, partiden ayrıldıktan sonra bile DP yöneticilerine yönelik hırçın muhalefetinin temelini oluşturduğu söylenebilir.

DP'nin Birinci Kongresi'nde yaşandığı ileri sürülen bir başka gelişme de, parti içinde bir grubun, Mareşal Çakmak'ı Bayar yerine DP'nin liderliğine geçirmek yönünde bir girişimidir. Bunlar DP İzmir il haysiyet divanı üyelerinden Dr. Mustafa Ali Kentli önderliğinde (ileride görüleceği üzere, Mustafa Kentli DP içinde

13- Cemal Ramazanoğlu 14- Hasan Dinçer. Dokuz kişilik Haysiyet Divanı'na da sırası ile, Abdurrahman Münip Berkant, Osman Nuri Köni, Fuat Hulusi Demireli, Necati Erdem, Kenan Öner, Hamit Şevket İnce, Enis Akeygen, Hulusi Köymen, General Sadık Aldoğan'dır. Orhan Mete, **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi**, s. 49-50.

¹⁵² Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 58-59.

¹⁵³ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 48.

kuruculara karşı ilk muhalefeti başlatan ve daha sonra partiden ihraç edilen ilk kişidir. Kentli, ileride MP'nin kurucularından olacaktır), emekli general Rasim Aktuğ ve arkadaşlarıdır.¹⁵⁴ Onların nazarında Bayar'ın günahı, 1946 seçimlerinin sonucunu fiilen ve hukuken kabul etmek, CHP'ye ve bilhassa İnönü'nün muhataplığına rıza göstermekti. Gerçekten de Mareşalcilerden İzmirli Dr. Mustafa Kentli, DP'nin il haysiyet divanı üyeliğinden 1947 içinde istifasını verirken o günler hakkında bir ifşaatla bulunmuştur. Kentli, kongre esnasında başkan Kenan Öner'in bir emrivaki yaparak Mareşal'i DP lideri seçtirmek istediğini belirtmiştir.¹⁵⁵ DP içinde iktidara karşı sert muhalefet edilmesini isteyen ve ileride DP'nin "müfrit"leri olarak gösterilecek Öner ve Bölükbaşı'nın bu girişimde rol oynayıp oynamadıkları bilinmese de, böylesi bir durumun yaşanması da DP'de içten içe başlayan bir bunalımın ve ayrılığın ilk belirtileri olması bakımından önemli olsa gerektir.

Nihayetinde DP Birinci Büyük Kongresi, memleketin büyük meselelerini ayrıntılı olarak tetkik edip karara bağlama işini "Ana Davalar Komisyonu" ismi ile teşkil ettiği bir heyete verdi. Bu komisyon da vardığı neticeleri "Hürriyet Misakı" ismi ile kongreye bildirdi. Bu misak, Bayar'ın açış nutkunda da belirttiği üç şarttan meydana gelmişti: Bunlar, (1) Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasanın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması, (2) vatandaş reyunin emniyet ve masuniyetini sağlamak amacı ve milli hakimiyet prensibini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanunda değişiklikler yapılması, (3) devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü.¹⁵⁶ Ancak misakın en önemli kısmı ve daha sonra DP saflarında büyük kavgaları ateşleyecek yönü, bu maddeler tahakkuk etmediği takdirde muhalefetin Meclis'i terk etmesine ilişkin kararın, DP GİK'e verilmesi idi. Ana Davalar Komisyonu, Menderes'in yönetiminde çalışmış ve özellikle 1946 seçimlerinde DP'nin tutması gereken yol görüşülmüştü. Başlarında Öner'in bulunduğu bir hizip şiddetli hareket edilmesini ve DP mebuslarının istifalarını vererek *sine-i millete*

¹⁵⁴ Ant, 12. 2. 1947.

¹⁵⁵ Kentli bu ifşaatında şöyle demiştir: "Ankara'da Büyük Kongre devam ederken Mareşal'in evi bir kabe gibi ziyaret edildi. Kongre içinde yaratılmak istenilen Mareşal aleyhtarlığı bir sabun köpüğü gibi söndü. Eğer Mareşal DP'nin başına geçmek isterse, bunu biz DP için kat'i bir zafer amili olarak kabul ederiz. Eğer içimizde bunu çekemeyenler varsa onlar parti içinde yalnız mağlup olmakla kalmayacaklar, hürriyet mücadelesi aleminden de silinip gideceklerdi. Fakat Mareşal kongre devam ettiği müddetçe böyle bir arzu izhar etmedi". Son Posta, 11. 2. 1947. Cumhuriyet, 10. 2. 1947

¹⁵⁶ Orhan Mete, *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin...*, s. 52-54.

dönülmesini ve CHP iktidarının gayr-ı meşru olduğunun ilan edilmesini istiyordu. Samet Ağaoğlu, Bölükbaşı, Mükerrerem Sarol, Osman Kapani ve İsmet Bozdağ bu düşüncede olanlardandı. Bunlara ilaveten kongrede delegelerin pek çoğu, büyük kongreye ait olan Meclis'ten çekilme yetkisinin, Kurucuların hakim olduğu GİK'e verilmesi taraftarı olmamasına rağmen, Kurucular bu konuda ağırlıklarını koyarak istedikleri kararı çıkartmışlardır.¹⁵⁷

Öte yandan DP'nin Birinci Kongresi, DP'nin yöneleceği uzun vadeli bir politikanın planını yapmaması ve parti programının hiçbir tartışma yaşanmadan hemen kabul edilmesi açılarından eleştirilmiştir.¹⁵⁸ Gerçekten de, kongre, ülkenin ve demokrasinin gelişimi açılarından esaslı politikaların üzerinde durmaktan ziyade, hükümetin ve günlük politikaların tenkit edilmesi üzerinde durmuş ve bütün amacı DP'yi iktidara getirmenin yollarını aramaktan ibaret kalmıştır.

Ayrıca kongrede alınan kararlar, iktidarı memnun etmemiştir. Hükümet çevreleri, kongrede alınan kararları, "*hürriyeti baltalama misakı*" ve "*kanun ve nizam fikrini yıkmak istidadı gösteren gayretler*" olarak nitelendirmiştir. Alınan kararlardan İnönü de memnun olmamıştı. **Ulus** gazetesi de, Bayar'ı öven, fakat Mareşal'in etrafında kümelenen müfritleri eleştiren bir yazıda, Bayar ve arkadaşlarının Mareşal ve Öner gibi pek müfrit oldukları söylenen kimselerle bir uzlaşmaya mı gidecekleri yoksa, gelecekte onlardan bir fedakarlıkta mı bulunacaklarına temas eder. Ayrıca, DP liderleri ile görüşen Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, Bayar ve arkadaşlarından İnönü'ye iletilmek üzere Çankaya'ya şu mesajı iletildiği belirtilir: "*İfratçılara karşı bu kadarını yapmak zorunluluğundaydık*".¹⁵⁹ Eğer bu söz doğruysa, DP liderlerinin hem kendi tabanına hem de iktidarın başı olan İnönü'ye karşı ikili bir tutum içinde olduğu söylenebilir.

Bu sırada hükümet de boş durmamış, DP'nin elindeki en güçlü silah olan Meclis'ten çekilme tehdidini, komünist taktiği olarak ilan ederek kullanılamaz hale getirmek için elinden geleni yapmıştır. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın komünist tahriklere karşı aldığı tedbirler hakkında, Meclis'te sorulan bir soru üzerine, Türkiye'de komünist faaliyetleri özetlerken, 21 Temmuz seçimlerinden sonra Meclis'e katılmama fikrini komünist taktiğine

¹⁵⁷ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 155.

¹⁵⁸ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 156.

¹⁵⁹ Metin Toket, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 234.

benzeterek, Sertel ve Baykurt'un Meclis'e katılmama yolunda Mareşal'e yazdıkları mektupları açıklamış ve meşru muhalefetin de komünistlerin kötü maksatlarına nasıl alet yapılmak istendiğine ilişkin bir takım bilgiler vermiştir.¹⁶⁰ Sökmensüer'in komünist faaliyetleri anlatırken Mareşal'den ve DP'den bahsetmesinin bir amaca yönelik olduğu belliydi. Solcuları desteklemiş diye Mareşal'i gözden düşürmek, DP'yi Mareşal'in desteğinden yoksun bırakmak ve DP ile Mareşal'in arasına açmak amaçları güdüldüğü kadar, bundan da önemlisi, hükümet, DP kongresinin hürriyet istekleri kabul olunmadığı takdirde DP'li milletvekillerinin Meclis'ten çekilmeleri hususunda aldığı kararı suya düşürmek istiyordu. Yani, böyle bir çekilme komünist teşvikinin bir eseri olarak gösterilecekti.¹⁶¹ Sökmensüer'in bu beyanatına değinen Bölükbaşı da, bir konuşmasında, *"Türkiye'de 'komünizm tehlikesi vardır' demek, siyasi bir oyundan başka bir şey olamaz... Demokrat Parti'nin Meclis'ten çekilmesini önleyebilmek için bu hareketin, komünistlerin ekmeğine yağ sürecektir bir hareket olacağı kanaatini uyandırmak istiyorlar"* biçiminde bir açıklama yapmış ve kendilerinin komünizm ve ihtirasın değil, Türk milletinin hürriyet davasının aleti olduklarını dile getirmiştir.¹⁶² Ayrıca bir başka yazısında bu konuya değinen Bölükbaşı, Mareşal'in tanrılaştırıldığı iddiasının da, şahıs idaresine son vermek isteyen bir zihniyetle hareket eden kendileri için mümkün olmadığını, Mareşal'i millet olarak göstermek zaafı bulunsaydı, kendilerinin ona kanunun verdiği *"Mareşal"* ünvanını yeterli görmeyerek, çoktan *"Milli Mareşal"* demiş olabileceklerini de ekler.¹⁶³ Ancak tüm bu savunma ve diğer gelişmelere rağmen, hükümet, Sökmensüer'in söz konusu açıklamaları ile amacına ulaşmıştır. Daha sonraki gelişmelere bakıldığında, DP liderlerinin eskisi kadar Mareşal'e yakınlık duymamaya başladıklarına¹⁶⁴ ve özellikle 12 Temmuz Beyannamesi'nin imzalanması

¹⁶⁰ **Komünistler Mareşali ve Demokrat Parti'yi Kötü Maksatlarına Nasıl Alet Etmek İstediler?..** İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Açıklaması (Ankara: Ulus Basımevi, 1947), s. 8-10; Abdurrahman Konuk, "Mareşal", **Ant**, 7. 2. 1947.

¹⁶¹ Bu konuda bkz., Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s., 154-155 ve Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 50-51.

¹⁶² **Kuvvet**, 24. 2. 1947.

¹⁶³ Osman Bölükbaşı, "Demokraside Tanrılaşmış İnsan Yoktur", **Kuvvet**, 2. 3. 1947.

¹⁶⁴ "Mareşal Çakmak'ın Hatıraları", **Hürriyet**, 12. 5. 1975. Mareşalin Cumhurbaşkanı seçiminde Demokrat Parti adayı olarak 59 oy alması, Demokrat Parti kurucularını memnun etmemişti. Kurucular, bunu göz önünde bulundurarak Mareşalin yurt içinde yaptığı seyahatlerde Mareşale fazla bir ilgi gösterilmemesini teşkilata gizlice tavsiye etmişlerdir. Bkz., Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası** (İstanbul: Dünya Yay., 1964), s. 260.

ile birliktedir ki, DP içinde Meclis'ten çekilmek dahil her konuda daha sert muhalefet yanlısı olanların bir bir DP ile yollarının bir şekilde ayrıldığına tanık olunacaktır.

Tüm bu gelişmeler karşısında Bölükbaşı, bir taraftan **Kuvvet** gazetesinde yazılar yazıyor, diğer taraftan da yurdun değişik bölgelerinde katıldığı DP toplantılarında konuşmalar yaparak, özellikle kongre sonrası siyasal gelişmelerden bahisle Hürriyet Misakı'nın iktidarda yarattığı tepkilere, özellikle hürriyet ve demokrasi eksenli cevaplar vermiştir. Bu konuşmalara kısaca değinilmesi, Bölükbaşı'nın siyasal düşüncesinin daha iyi anlaşılması açısından önemli olsa gerektir. Bölükbaşı, özellikle Kongredeki konuşması ile şimşekleri üzerine çekmişti. Nadir Nadi yazısında, bilhassa Bölükbaşı'nın konuşmasının çok çirkin olduğundan hareketle, *“Taçsız sultanlar, kızıl hükümdarlar devrinde yaşıyorsak, bu sözleri açıkça söylemeye kim cesaret edebilirdi?”*¹⁶⁵ diyerek, Bölükbaşı'nın sözlerinin kendi kendisini yalanlayan bir manasızlık vesikası teşkil ettiğini dile getirmiştir. Bölükbaşı, **Kuvvet**'teki bir yazısında, eleştirilere cevap vermiştir.¹⁶⁶ Bölükbaşı, kongredeki nutkunda *“kızıl sultanlar”* tabirini kullanmadığını, şahıslara değil, tek parti zihniyetine hücum ettiğini dile getirerek, sözlerini şu şekilde sürdürür: *“Kullandığım ‘taçsız ve tahtsız sultanlar’ terkibi ise, yalnız saltanattan devrolunan bir zihniyeti taşıyan ve kendilerini milletin ve kanunların üstünde gören bir zümreyi tebarüz ettirmek içindi”*. Bölükbaşı, Atatürk'ün de aynı zihniyetin düşmanı olduğunu hatırlatarak, inkılabın zaruretlerinden istifade eden bu zihniyet erbabının, Serbest Fırka tecrübesinde olduğu gibi, demokrasi yolunda atılan adımları bir takım şüphe ve vehimler yaratarak durdurmaya, Kuvay-ı Milliye ruhunu felce uğratmaya ve Anayasa'nın demokratik ruhuna aykırı olan bir durumu devam ettirmeye muvaffak olduklarını, dolayısıyla tasfiyesi icap eden şeyin şahıslar olmayıp, denetimsiz bir sistem ve onun yarattığı bir tahakküm zihniyetinin olduğunu belirtir. Bölükbaşı, aynı yazısında, bir başka konuya da değinerek, iktidara mensup çevrelerin ve basının, DP'nin idealist unsurlarını hırs ve ifratla [aşırılıkla] damgaladıklarını, bunların tasfiyesini istediklerini ve böylece DP içinde bir ikilik yaratmaya çalıştıklarını zikreder.

Bölükbaşı, Adana'da yaptığı bir konuşmasında da, DP birinci kongresinin totaliter gidişin yarattığı lakayd ve rehavet havası içinde felce uğramış gibi gözükten

¹⁶⁵ Nadir Nadi, “Hürriyet İçinde İstibdad”, **Cumhuriyet**, 11. 1. 1947.

¹⁶⁶ Osman Bölükbaşı, “Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, **Kuvvet**, 17. 1. 1947.

Kuvay-ı Milliye ruhunu yeniden şahlandırdığını söyleyerek, DP milletvekillerinin, “demokratik şekiller” altında devam eden tek parti zihniyetinin bir nikabı (maskesi) olmak için seçilmediklerini, Hürriyet Misakı’nda belirtilen hususlar yerine getirilmedikçe, DP milletvekillerinin de Meclis’te bu gidişin bir şahidi olamayacaklarını anlatır. Konuşmasında, “Milli Misak” ile “Hürriyet Misakı” karşılaştırması yapan Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Türk milleti, hürriyeti dıştan tehdit edenler karşısında vaktiyle ‘Milli Misak’ı, şimdi de Türk Milleti’nin büyük bir ekseriyetini temsil eden Demokrat Parti, hürriyeti içten tehdit eden bir durum karşısında ‘Hürriyet Misakı’nı kabul etmiş bulunuyor”.¹⁶⁷ Kırşehir’de yaptığı bir konuşmada da, CHP’nin muhalefete karşı takındığı tavrı tenkit eden Bölükbaşı, CHP’nin uzun seneler devam eden “zoraki vasilik” gidişinin verdiği bir alışkanlıkla, muhalefeti vesayeti altına almak isteyerek bir çeşit “veto hakkı”nı kullanmanın peşine düştüğünü iddia ederek, muhalefeti yıkıcılıkla itham eden iktidarın da, Hürriyet Misakı’nı geçersiz kılmak için elinden geleni yaptığını, ancak Hürriyet Misakı tahakkuk etmedikçe, memleketin ne teminatlı bir hürriyete ne de gerçek demokrasiye kavuşabileceğini belirtmiştir.¹⁶⁸ Bölükbaşı, iktidarın muhalefet üzerinde baskısını iyice artırdığı ve Başbakan Recep Peker’in muhalefete çatarak, “İstiklal Mahkemeleri’nin hala yürürlükte olduğunu hatırlatırım”¹⁶⁹ sözleri karşısında, 1947 yılının Mayıs ayında yaptığı bir konuşmasında şunları söylemiştir: “Adaletle karşı itimadımız olduğu gibi, adaletsizliğe karşı da sonsuz azim ve cesaretimiz vardır. Vaktiyle değirmenini zorla almak isteyen Prusya Kralı’na hitaben ‘Sen Kralsın fakat Berlin’de hakim var’ diyen Alman köylüsü gibi bizi açık veya kapalı şekilde tehdit edenlere karşı, ‘hiçbir şey yapamazsınız, emri vicdanından alan ve bir fazilet heykeli gibi yükselen adaletin meçhul askeri Türk hakimleri vardır’ diyoruz”. Bölükbaşı, aynı konuşmasında, CHP’nin demokrasi anlayışını, “vetolu

¹⁶⁷ **Kuvvet**, 24. 2. 1947.

¹⁶⁸ **Kuvvet**, 16. 3. 1947.

¹⁶⁹ Ara seçimler öncesi Başbakan Recep Peker, 1 Nisan 1947 tarihinde İzmir’de yaptığı bir konuşmada, seçimlere katılmamanın suç olduğundan bahisle, İstiklal Mahkemeleri’nin henüz kaldırılmadığını hatırlatmıştır. Ayrıca bu dönemde yaptıkları konuşmalar yüzünden, Köprülü, Menderes, Emin Sazak ve Sadık Aldoğan’ın dokunulmazlıklarının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkereleri Mayıs ayında Meclis’e sunulmuştur. Bu gelişmeler için, bkz., Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 30-31 ve Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 52-55. Tüm bu gelişmelerin, DP liderlerini ciddi bir şekilde endişeye sevkemiş ve parti içinde bir takım önlemler almaya zorlamış olabileceği, daha sonraki gelişmeler göz önüne alındığında, olası gözükmemektedir. Öyle ki, Bayar, iktidarın DP’yi kapatmayı düşündüğünü bile yazmaktadır. Bkz., Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s. 71.

demokrasi” şeklinde nitelendirmiştir.¹⁷⁰ Niğde’de yapılan bir mitingde de Bölükbaşı, milletin istikbalini fani şahıslara değil, demokratik müesseselere bağlaması gerektiğini vurgulayarak Anayasa’ya aykırı bir zihniyetin bir takım mazeretlerle maskeli bir şekilde devam etmesine, milletin izin vermeyeceğini dile getirirerek, sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “*CHP’nin çift parti maskesi altında devam ettirmek istediği demokrasi oyununun iltifat gören bir oyuncusu olmayı Demokrat Parti’nin kabul edemeyeceği her halde anlaşılmuştur*”.¹⁷¹ Bölükbaşı, aslında bu konuşması ile DP ileri gelenlerine bir tür mesaj vermeye çalışmaktadır. İlerde daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere, Bölükbaşı’nın özellikle DP birinci kongresinden sonra DP’nin takip ettiği politika konusunda Kurucularla arasının yavaş yavaş açıldığı görülecektir.

3. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ’NİN YAYIMLANMASI VE DP’DE YAŞANAN KRİZ

İktidar-muhalefet ilişkileri, Şubat ayında yapılan Muhtar Seçimleri ve Nisan ayında yapılan İstanbul Ara Seçimleri öncesinde ve sonrasında iyice gerilimli bir hal almaya başlamıştı. Zaten 21 Temmuz seçimlerinden sonra başlayan ve hemen hemen her konuda gittikçe şiddetlenen anlaşmazlıklar, çatışmalar öyle bir aşamaya gelmişti ki, Eroğul’un da belirttiği gibi, uzlaştırıcı bir girişim olmadığı takdirde, çok partili rejimin bir çıkmaza sürüklenmesi tehlikesi ile karşı karşıya bulunuluyordu.¹⁷² Bu doğrultuda iktidar ile muhalefeti uzlaştırma gayretleri iyiden iyiye artar. İktidar ile muhalefet arasındaki bahar havası ilkin, İngiliz Parlamentosu’nun misafiri olarak Londra’ya giden Türk heyetinde bulunan Nihat Erim ile Fuat Köprülü arasında başlar. Mülkiyede birlikte hocalık yaptıkları ve Türk Hukuk Kurumu’nda birlikte çalıştıkları dönemden kalma iyi dostlukları olan bu ikili, Londra’da uzun uzun partiler arasındaki ilişkileri konuşurlar. Burada Köprülü’nün Nihat Erim kanalıyla iktidara bir takım teminatlar bulduğu ve CHP’nin Demokratların istediği bir takım demokratik tedbirleri alması karşılığında, DP’nin de aşırı propaganda

¹⁷⁰ Kuvvet, 16. 5. 1947.

¹⁷¹ Kuvvet, 7. 4. 1947.

¹⁷² Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 55.

usullerinden vazgeçmesi gerektiği konusunda anlaşıldığı belirtilmiştir.¹⁷³ Londra dönüşünde Köprülü, Erim kanalıyla İnönü ile görüştürülür. Daha sonraları, bu ikilinin getirdiği haberler neticesinde İnönü-Bayar görüşmeleri yapılacak ve 12 Temmuz Beyannamesi'ne giden yoldaki engeller bir bir aşılacaktır. O dönemde, Ahmet Emin Yalman da, İnönü-Bayar görüşmesi için her iki tarafla irtibat halinde olmuş ve kendisinin ifadesiyle, bir tür “arabulucu” rolüne soyunmuştur.¹⁷⁴ Aynı dönemlerde, bir başka koldan da, iktidarla muhalefeti uzlaştırma ve bir ortak noktada buluşturma yönünde bir takım girişimler yapılacaktır. DP Ankara il başkanı ve Ticaret Odası İkinci Başkanı Üzeyir Avunduk ile CHP Ankara il idare heyeti üyesi ve Ticaret Odası Başkanı Vehbi Koç, aralarına DP GİK üyesi Emin Sazak ve Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen'i alarak, gerilen iktidar-muhalefet ilişkisini uzlaştırmaya gayret ederler. Bu görüşmelerde, iktidar kanadının “*Meclisin meşruiyeti üzerinde durmamak şartı ile her hususta anlaşılabilir*” şeklinde bir teklifte bulunduğu belirtilmiştir.¹⁷⁵ Bu görüşmelerin ardından Başbakan Peker ile Bayar arasında bir çok görüşme yapılmışsa da, her iki taraf görüşmelerini başladıkları gibi bitirmişler ve hiçbir somut çözüme ulaşamamıştır. Daha sonra meseleye İnönü el atmış ve bu çerçevede muhalefet lideri Bayar'la bir çok görüşme yapmıştır.¹⁷⁶ Bu görüşmelerde Bayar, İnönü'ye bir takım teminatlar vermiştir. Bunlar; DP'nin muhtelif hatiplerinin (Bölükbaşı, Sadık Aldoğan ve Kenan Öner gibi sert muhalefet yanlıları kastediliyor) hareket ve sözlerinden doğacak mesuliyetten Bayar'ın sorumlu olması, DP içinde “*müfrit*” (aşırı) kimseler hakkında icap eden muamelenin yapılması, İnönü'nün arzusu hilafına Meclis'te ve partide bir hareket olmayacağını teminatı ve ordunun politikaya karıştırılmasının tamamen aleyhinde olduğunun

¹⁷³ Erim-Köprülü görüşmelerinde, Köprülü'nün, “*Canım, İsmet Paşa varken biz hiç başka bir Devlet Başkanı düşünebilir miyiz? O, partiler arasında hakem olsun, bizleri idare etsin*” biçiminde konuştuğu belirtilir. Bkz. Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 257. Ayrıca Köprülü'nün Londra'daki bir konuşmasında, “*...Bugünkü Türk Hükümeti'nin takip ettiği siyaset... asla değişmeyecek milli ve müşterek bir siyasettir*” biçiminde bir açıklama yapması, DP Genel Kurulunda iyi karşılanmamış ve partinin bu konularda kendisine her hangi bir yetki vermediği dile getirilmiştir. Bkz., **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara, Yeni Matbaa, 20 Haziran 1949), s. 12.

¹⁷⁴ Ahmet Emin Yalman, “Tek Çıkar Yol”, **Vatan**, 12. 6. 1947. Burada Yalman, İnönü-Bayar görüşmesinin tek çıkar yol olduğunu savunmakta ve muvazaa iddialarını reddetmektedir. Ayrıca “arabulucu” rolü için, bkz., Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 1393.

¹⁷⁵ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 10.

¹⁷⁶ 12 Temmuz Beyannamesi'ne giden süreçte İnönü'nün Bayar'la görüşmelerinin içeriği için, bkz., İsmet İnönü, **Defterler: 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, 2 Cilt (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2001), s. 453-468.

gösterilmesidir.¹⁷⁷ Görüşmelerin ardından meşhur 12 Temmuz Beyannamesi yayınlanmıştır.¹⁷⁸ Bu beyanname, Demokrat Parti grubunda müzakere edilirken kurucular tarafından “*Bu vesikada bizim için hiçbir taahhüt yoktur, karşı tarafın-yani Halk Partisi hükümetinin- şimdiye kadar yaptıklarının itirafı ve silahlarını kendiliğinden bırakmasıdır*” diye müdafaa edilse de¹⁷⁹ Londra’da başlayan, Çankaya’da gizlice yürütülen temaslar ve nihayetinde 12 Temmuz Beyannamesi’nin yayınlanması, hem iktidar hem de muhalefet cephelerinde bir bölünme yaratacaktır.

12 Temmuz Beyannamesi’nin yayınlanması ile birlikte, DP içinde öteden beri varolan ihtilaf iyice açığa çıkmaya başlamıştır. Beyanname’nin yayınlanması ile birlikte, hem CHP’de hem DP’de bir tür “*müfrit*”- “*mutedil*” ayrımı net olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸⁰ Bu süreçle birlikte, CHP’de “*müfrit*” kesimin temsilciliği yapan Başbakan Peker, Yardımcısı Mümtaz Ökmen ve Cevdet Kerim İncedayı gibi siyasilerin, İnönü’nün rehberliğinde hareket eden ve başını daha çok Nihat Erim’in çektiği “*mutedil*” denilen 35’lerin, parti meclis grubu toplantısında Peker aleyhine oy vermesi ile birlikte, siyasetteki ağırlıkları ortadan kaldırılmış ve zaten 1947’nin Eylül ayı başlarında Peker Hükümeti de istifa etmiştir. Burada CHP’deki gelişmelerden ziyade, DP içinde başlayan bölünme süreci üzerinde durulacaktır. Bu parçalanma sürecine geçmeden önce şu kadarı belirtilmelidir ki, 12 Temmuz Beyannamesi Türkiye’de siyasal parti hayatının gelişmesinde önemli bir belge olmuştur. Ancak, beyannamenin sonuçları açısından bakıldığında hiç de iç açıcı olmayan bir durumla karşılaşılacaktır. Başka bir deyişle, bundan böyle Türk siyaseti, hem iktidar hem de muhalefet saflarından “*müfrit*” denilen kimselerin ile her türlü sağ ve sol görüşe sahip ideoloji sahiplerinin dışlanacağı dar bir çerçevede kalacaktır. Şimdi gelişmelere bakılmalıdır.

Çankaya’da İnönü-Bayar görüşmelerinin ardından Beyanname’ye son şekli verilir. Beyanname’nin ilan edilmesinden bir gün önce, Bayar, DP GİK’i toplantıya çağırır. Bildirinin örneğini açıkladıktan sonra, GİK, ikiye ayrılır. Üyelerin bir

¹⁷⁷ İsmet İnönü, **Defterler: 1919-1973**, s. 455.

¹⁷⁸ Beyannamenin tam metni için, bkz., Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, ss. 83-84. 12 Temmuz Beyannamesi’nin İsmet Paşa kamuoyu ile paylaşmadan önce Vehbi Koç’u Köşke davet ederek, onun görüşünü de almıştır. Koç, “*Çek isabetlidir Paşam, kamuoyuna duyurulması müsbet tesir uyandıracaktır*” biçiminde bir değerlendirmede bulunmuştur. Vehbi Koç, **Hatıralarım, Görüşlerim ve Öğütlerim** (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yay., İkinci Baskı, 1987), s. 47-48, 62.

¹⁷⁹ Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, s. 254-257; **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 19

¹⁸⁰ Hikmet Bayar, “Parti Mücadelelerimizde Müfritler ve Mutediller”, **Kuvvet**, 25. 7. 1947.

bölümü, bir buçuk yıllık kötü işlerin ve baskının dayanılmaz hale geldiğini, vatandaşın DP'ye girmekten korktuğunu, yayımlanacak bildirinin bu korkuyu kaldırması bakımından yararlı olacağını söyler. Bildiriye karşı olan diğer grup üyeleri ise, İnönü'nün devlet başkanlığı ile parti başkanlığından birisini bırakmadan demokrasi oyunu oynamak istediğini iddia etmişlerdir. Bu düşüncede olanlardan birisi olan Yusuf Kemal Tengirşenk'e göre, İnönü'nün böyle bir bildiri yayımlamaya sıfat ve yetkisi yoktur. Bildirinin kabul edilmesi ile birlikte, onun yasadışı davranışı da kabul edilmiş olacaktır. Ahmet Tahtakılıç da aynı düşüncede idi. Bayar, Menderes ve Köprülü'ye göre ise, bildiri bir bağlantının belgesidir. Yani, Cumhurbaşkanı ile Başbakanı bir noktada bağlamaktadır. Kurucular, bu bildiri ile, iktidarın DP'yi parçalamak hesabı olsa bile, fiili şartlar karşısında bildiriye reddetmek de DP'yi parçalanmaktan kurtaramaz diye düşünmüşlerdir. Uzun tartışmalar sonunda Refik Şevket İnce'nin de ılımlılar tarafını tutması ile DP GİK, Yusuf Kemal Tengirşenk'in muhalefet oyu vermesine rağmen bildiriye kabul etmiştir. Bildiriye karşı olanların görüşlerine göre, DP Kurucuları bildiriye ve İnönü'nün hakemliğini kabul etmeleri ile ana davadan uzaklaşmış ve maskeleri düşmüştür.¹⁸¹ Bayar da, bildirinin kabulü ile muvazaa isnadlarına muhatap olacağını ve bunun da partiyi parçalanmaya götüreceğini düşünerek, bildiriye imza koymada tereddüt etmişse de, imzalamasa bile, DP'de parçalanmanın önüne geçemeyeceğini bildiğinden bildiriye imzaladığını dile getirmektedir.¹⁸²

İşte, önce GİK'te başlayan ayrılık ve bölünme, daha sonra DP'nin diğer önde gelen "müfrit"lerini de harekete geçirmiştir. Mareşal, Bölükbaşı ve Öner gibi etkili liderlerin etrafında toplanan müfritlerin iddialarına göre, İnönü, Türkiye'ye demokratik bir düzen getirmekten çok, batı dünyası için göstermelik bir muhalefet yaratmış, başına da "mutemet adamı" Celal Bayar'ı "münasip" görmüştü. Bayar, "milli şef"e boyun eğmiş ve DP bir "muvazaa" partisi olarak siyasete atılmıştı. Yine iddialara göre, Bayar muhalefeti ve İnönü iktidarıyla ülke bir dikensiz gül bahçesi olarak yönetilecekti. Müfritler, milli şefin, sürekli olarak Bayar'a, ne yapması

¹⁸¹ 12 Temmuz Beyannamesi'nin DP Genel İdare Kurulu'nda yarattığı sarsıntı ve yaşananlar için, bkz, **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 13-16; Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**; Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, 169-170.

¹⁸² Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s. 86.

gerektiğini gösteren “*talimat*”lar iletildiğini düşünüyordu.¹⁸³ DP’nin parçalanma sürecinde hayli etkisi olan Fuat Köprülü, CHP’nin ileri gelenleri ile girmiş olduğu “*dostluğun*” bir işareti olarak, bildiriye çok olumlu bulurken, aşırı kanadın görüşlerini temsil eden Yusuf Hikmet Bayur ise, beyannameye itimat etmemiş ve demokratların mücadele ruhunu öldürmek istediğini ileri sürmüştür. Bayur, aynı zamanda kendi partisinin merkez toplantılarının gizliliğinden de şikayetçi olmuştur.¹⁸⁴ Yine Bayur, beyannamenin birinci yıldönümünde, bu beyanname ile 1946’da kabaran halk dalgasının şevkinin kırıldığını, DP’nin uyuşuk bir hal aldığını ileri sürecek ve “...*Bu işi yapanlar demokrasi davasının öncüleri sanılan ve sırf bu sayede halk kütlelerini sürükleyebilen kimselerdir. Muvazaa sözünün bir anlamı varsa, bu işin bir muvazaa olduğu kabul edilmelidir*” diyecektir.¹⁸⁵ Mareşal Çakmak da, İnönü’nün samimi olmadığına ve muhalefeti uyuşukluğa sevk etmek için yayımladığına inandığı 12 Temmuz Beyannamesi’ni, “*bir tilki masalı*” olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁶ Kenan Öner’e göre ise, tüm bu olup bitenler, iktidarın Bayar’la gizlice anlaşmasını ve muhalefetin bir muvazaadan ibaret olduğunu gösteriyordu. 1948’de yayınlanan hatıratında Öner, CHP’nin DP ve özellikle de DP Kurucularına gösterdiği müsamahayı aralarında yaptıkları gizli anlaşmalara bağlamış ve 12 Temmuz Beyannamesi’ni Bayar’la İnönü arasında tecelli eden bir muvazaa olarak görmüştür.¹⁸⁷ DP Genel İdare Kurulu içinde “*müfrit*”lerin sözcülüğünü yapan Ahmet Tahtakılıç, çok sonraları yazdığı bir kitabında, 1946 seçimleri ve Hürriyet Misakı’nda alınan kararların İnönü’yü sarstığını, bu sarsıntıyı iyi okuyan Bayar’ın meşru müdafaa formülü ile ifade ettiği üç aşamalı bir planı devreye soktuğunu belirtir: Bunlar, (1) İnönü’nün içinde bulunduğu bunalımdan yararlanmak, (2) kendisine baş eğmeyenleri, eğmeyecekleri partiden uzaklaştırmak ve temizlemek, (3) hilesiz bir genel seçimi sağlamak. Tahtakılıç’a göre, Bayar, Cumhurbaşkanı olmak için kurnaz bir köşe kapmaca hüneri ile hareket ederek, bu yoldaki her türlü engeli ortadan kaldırmıştır. Tahtakılıç, 12 Temmuz Beyannamesi’ni bu ikili kişisel politikanın ilk belgesi olarak görmektedir. Ancak, Bayar için parti içi acele sorunlar var olduğunu belirten Tahtakılıç, Bayar ve ekibinin

¹⁸³ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları: 1947-1951** (Ankara: Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, 1983), s. 155.

¹⁸⁴ **Kuvvet**, 27. 7. 1947.

¹⁸⁵ **Millet Dergisi**, 8. 7. 1948.

¹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 16. 8. 1948.

¹⁸⁷ Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, s. 22.

kendi hesaplarına “dikensiz bir gül bahçesi” yaratmanın peşinde, Kongre’ye hakim olan özgürlükçü akımdan rahatsızlık duyduklarını, bunun için önce partiye ve teşkilata egemen olmak için “müfritlerin partide yeri yoktur” formülü ile hareket ettiklerini ve bu sayede de Milli Şef İnönü ile kadrosundan destek gördüklerini anlatır.¹⁸⁸ Zaten Tahtakılıç gibi düşünenler, o dönemde DP Kurucularının İnönü ve Erim’le yakın ilişkiler içinde olmalarını bir türlü içlerine sindiremiyorlar ve onlarla demokrasi olmaz diye düşünüyorlardı. Onların kanaatine göre, DP içinde iki yönetim kurulu vardı. Bunlardan biri gayri resmi olmakla birlikte, gerçek kudreti elinde bulunduran, yani içinde Menderes’in tek başına hakim olduğu, Bayar ve Köprülü üçlüsü (triumvirası), ikincisi ise, bu üç idarecinin kararlarını her ne pahasına olursa olsun tasdike mecbur on beş kişilik resmi bir heyet idi. Tahtakılıç ve arkadaşları özellikle Köprülü’nün DP merkezinde yaşananları Nihat Erim’e aktarmasından çok rahatsızlık duymuşlardır.¹⁸⁹ Benzer şekilde Bölükbaşı da, o günlerde yaşananları ve DP kurucularının görüşlerini, “Yeni evde eski adetler” olarak nitelendirmiş¹⁹⁰ ve 12 Temmuz Beyannamesi karşılığında partinin mefkureci unsurlarının DP kurucuları tarafından satıldığını iddia etmiştir.¹⁹¹

DP’deki bu iç çekişme ve kavgalarda etkili olan bir husus da, DP Kurucuları dışında kalan diğer DP ileri gelenlerinin pek çoğu (Mareşal, Öner, Sadık Aldoğan, Bölükbaşı, Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer ve Fuat Arna gibi) tek parti sisteminde politika hayatından uzak kalmış kimselerdi ve DP’nin dört kurucusunun önderliğini kabule pek yanaşmıyorlardı. Onların fikrince, bu kurucular uzun yıllar CHP’ye bağlı kalmış olduklarından şimdi tenkit etmekte oldukları işlerden kısmen de olsa kendileri de sorumludurlar. Birlikte uzun yıllar işbirliği yapmış bu iki grubun şimdi birbirlerinin hasmı olabileceklerinden şüphe ediyorlardı. Beyanname dolayısıyla başlayan görüşmeler ve varılan anlaşma, bu şüphelerini kendilerince haklı çıkarıyordu. Müfrit denilen bu grup, çoğunlukla kuvvetli ve halk kütlesi üzerinde çok büyük etkileri olan şahsiyetlerden müteşekkildi. Bu kişiler, parti disiplini ile uzun zaman bağlı kalabilecek kimseler değildiler. Yukardan verilen emirlere uyamayacak, partide sert, itaat talep eden usullere ve şahısların

¹⁸⁸ Ahmet Tahtakılıç, *Dönüşü Olmayan Yol* (Ankara: Akademi Matbaası, 1989), s. 130-135.

¹⁸⁹ Cihad Baban, *Politika Galerisi*, s. 421, 432.

¹⁹⁰ *Yeni Sabah*, 7. 3. 1948.

¹⁹¹ *Kudret*, 16. 05. 1949.

tahakkümüne karşı koyacak insanlardı. Karpat'ın da belirttiği gibi, bunlar genel görüşleri itibarıyla "liberal", ancak CHP'lilere ve özellikle de İnönü'nün şahsında milli şefliğe karşı "militan" hareket eden kimselerdi.¹⁹² Bunların görüşüne göre, DP'nin esas gayesi tek parti diktatörlüğünü ve milli şefliği tasfiye etmektir. Bu başarılmadıkça bir uzlaşma ya da mücadelede bir duraklama söz konusu olmamalıydı.¹⁹³

Bayar ve ekibinin izlediği "yumuşak" muhalefet politikasının, "müfrit"ler tarafından acımasızca eleştirilmesi karşısında, Bayar, kendilerinin ılımlı politikasını elinden geldiğince savunmuş, 12 Temmuz Beyannamesi'nin bir muvazaa belgesi olduğunu söyleyenlere, DP'nin İstanbul İl Kongresi'nde "Bu beyanname istikbale ait bir vaadin senedinden ibarettir. Zamanı gelince tediyelerini isteyeceğiz. Bunun zamanı gelmiş midir?.. Karşımızdakiler yapacağız diyorlar. Biz intizar ediyoruz" diyecektir.¹⁹⁴ Yine Bayar, "Biz 12 Temmuz Beyannamesi'ne arkamızı çevirmiş olsaydık, bizi memleketi ihtilale sürüklemekle itham ederlerdi"¹⁹⁵ diyerek bir bakıma bildiriye imzalamaktan başka seçeneklerinin olmadığını itiraf etmiştir. Bayar ve ekibinin İnönü ve CHP ile bir bahar havası içine girmesinde, aynen Serbest Fırka örneğinde olduğu gibi, DP'nin kapatılma korkusunu yaşadıklarını Bayar'ın şu sözlerinden çıkartmak mümkün olsa gerektir: "O zaman Halk Partisi'ne karşı izlediğimiz siyaset dolayısıyla bize yapılan tavsiyelerin yüzde beşini yerine getirmiş olsaydık, bugün DP diye bir örgüt ortada mevcut da olamazdı"¹⁹⁶ ve "Dünyadan haberleri yok, yarın bizi feshedebilirler ve kimsenin sesi çıkmaz".¹⁹⁷ Adnan Menderes de Mersin'de yaptığı bir konuşmada, "12 Temmuz Beyannamesi... bir

¹⁹² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 181.

¹⁹³ **Yeni Sabah**, 19. 2. 1948 (General Sadık Aldoğan'ın görüşleri). Bu grubun en ateşli temsilcilerinden biri olan General Sadık Aldoğan'a, "İnönü'ye niçin bu kadar sertsiniz?" diye sorulduğunda, Aldoğan Paşa, "Amacımı ve saldırı sebebini bilmeyenler vaktiyle aramızda bir şeylerin geçmiş olabileceğini düşünebilirler. Aramızda ne kişisel ne de askerlikteki görevlerim nedeniyle hiçbir olay geçmemiştir. İsmet Paşa, beğendiğim birçok yanları olan değerli ve gerçekten büyük bir kişidir...Ancak Milli Şef İsmet İnönü'ye gelince...Milli Şeflik ve onun temsilcisi İ. İnönü, özgürlük yolunda karşımıza dikilmiş en büyük engeldir...İşte benim saldırılarım Milli Şeflikten önceki İsmet Paşa'ya değil, kendisini bu duruma getirmiş olan Milli Şef İsmet İnönü'yedir. Bu saldırılarımla Milli Şefin de eleştirilebileceğini halka göstermek istiyorum" biçiminde konuşmuştur. Bkz., Nahit Saçlıoğlu, **Bir Özgürlük Savaşçısı Sadık Aldoğan** (İstanbul: Günlük Ticaret Tesisleri, 1990), s. 24-25.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 18. 01. 1948.

¹⁹⁵ **Vatan**, 23. 01. 1948; Şükrü Esirci, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1946-50**, s. 211

¹⁹⁶ Bayar, bu sözleri iktidara geldikten sonra, 1952 yılında söylemiştir. Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaaları**, s. 229.

¹⁹⁷ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları; DP'nin Altın Yılları: 1950-54** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990), s. 49.

vesika olarak iktidarın DP'ye yaklaşması manasındadır. Yoksa DP'nin bir uyuşma, millet ve vatandaş haklarının iktidara bahşolunması manasını taşıyan bir vesika değildir"¹⁹⁸ ve ayrıca İzmir'de yaptığı bir konuşmada da, "12 Temmuzdan sonra bizim, sadece taktiğimiz değişmiştir... Artık karşı taraftan bize hücum ve taarruz gelmiyordu ki, biz hücum ve taarruzlarda bulunalım"¹⁹⁹ diyecektir. Her ne kadar, DP kurucularının iktidara yakınlaşma politikası ve Beyannameye yaklaşım tarzları bu şekilde olsa da, Toker'in de belirttiği gibi, DP Kurucularının 1947-50 arasında İnönü ve iktidarı oyalamayı mükemmel başardıkları söylenebilir. Şöyle ki, perdenin önünde halka hitaben söylenmesi gerekenleri söylemişler, arkadan hemen perdenin gerisine koşarak İnönü'nün zayıf olduğu noktada, yani 1950'de de, "milletin Cumhurbaşkanı" olarak İnönü'yü görmek istedikleri yolundaki teminatlarını tekrarlamışlardır. Sıkıştıkları noktada mazeretlerinin, "Ne yapalım, partiyi müfritlere kaptırmamak için öyle davranmaya mecburuz" biçiminde olduğu ileri sürülmüştür.²⁰⁰

Öte yandan Beyanname yayınlandıktan ve DP içinde Beyannameye sert tepkiler gelmeye başladıktan sonradır ki, DP liderleri parti içindeki bu görüş ayrılığını konuşmak üzere, 22 Temmuz 1947'de, her ilden iki delegenin katıldığı Küçük İstişari Kongre'yi toplamışlardır. Bu kongrede de sert tartışmalar yaşanmış ve 12 Temmuz Beyannamesi'ni bir ölçüde reddeden bir hava oluşmuşsa da,²⁰¹ DP liderleri bu havayı dağıtmak amacıyla önce iktidara karşı sert bir bildiri yayınlamış, ardından kongre, Bayar'ın belirttiği, "Fiili neticelere intizar"²⁰² formülünü kabul ederek dağılmıştır. İnönü, DP bildirisini fazla sert bulur. Bunun üzerine, belki kongre delegelerini tatmin için böyle bir bildiri hazırlamış olan DP liderleri, bu kez de cumhurbaşkanını tatmin için yine görüşmeler yolunu tutarlar. 26 Temmuz'da Köprülü, Nihat Erim'le, 27 Temmuz'da Bayar İnönü ile görüşür. Görüşme çok dostça geçer, hatta kucaklaşıp öpüşürler. Bayar müşkülâtlarının çokluğundan yakınlıkla, müfritlerin rahat bırakmadığını söyler. Cumhurbaşkanı'na geniş izahatlar verir ve bazı müfrit isimleri sayar.²⁰³

¹⁹⁸ Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C. I, s. 257.

¹⁹⁹ A. g. e., s. 274.

²⁰⁰ Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, s. 269.

²⁰¹ Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler, s. 20-21.

²⁰² Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, s. 90.

²⁰³ Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, s. 271-272; Mahmut Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s. 173.

Tüm bu gelişmelerden sonra, 1946 seçimlerinden başlayarak Meclis'e girmemek "sine-i millete" dönmek yaklaşımı ile siyasi yönünü belirlemiş olan parti içi muhalefet, böylelikle 12 Temmuz Beyannamesini de, DP Kurucularının İsmet Paşa'nın ağına düşmesi ve partinin Kurucular tarafından İnönü'nün kucağına terk edilmesi olarak değerlendirerek başkaldırmışlardır. İlk isyan edenler, Bölükbaşı, Sadık Aldoğan ve Mustafa Kentli olmuştur. Kentli, DP genel başkanı aleyhinde sözler söylemesi üzerine, 19 Haziran 1947'de haysiyet divanına verilerek erken tarihte partiden çıkarılmıştı.²⁰⁴ Küçük İstişari Kongre'ye katılmak üzere Ankara'ya gelen Bölükbaşı, parti binasında yapılan toplantıda konuşulmaz. Ağaoğlu'nun anlattıklarına bakılırsa, Bölükbaşı, kulis ve yan odalarda 12 Temmuz Beyannamesi hakkında DP Kurucularının verdiği bilgilerin kandırıcı, ortada muhalefeti satma, İnönü'ye alet olma durumunun olduğunu, her önüne gelene anlatmanın çabası içinde olmuştur.²⁰⁵ Burada, ileriki tarihlerde DP'de yaşanacak parçalanma süreci ve Millet Partisi'nin kurulumuna yol açacak gelişmelere geçmeden önce, konumuz açısından önemli olduğu için, Bölükbaşı'nın DP'den kopuş süreci ele alınacaktır.

4. BÖLÜKBAŞI'NIN DP'DEN AYRILMA SÜRECİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Bölükbaşı, partinin ilk müfettişi olarak DP'nin kitlelerce tutunmasını sağlayan çok etkili isimlerinden biri olmasına rağmen, çok arzu ettiği GİK'e girememiştir. DP Kurucularının, Bölükbaşı'yı GİK'e sokmamak için ellerinden geleni yaptığı da bir gerçektir. Bu durumun, onu hayli etkilediği ve DP'den kopuşunun ilk perdesini teşkil ettiği belirtilebilir.²⁰⁶ Bölükbaşı, Birinci Kongre'nin ilan ettiği Hürriyet Misakı'na çok önem vermiş ve bu doğrultuda gittiği her yerde katıldığı toplantılarda, CHP'yi ve tek parti zihniyetini hedef alan ateşli ve sert konuşmalar yapmıştır. Ancak 12 Temmuz Beyannamesi'ne yaklaşıldığı günlerde, İnönü ile DP liderlerinin arasında esen "balayı" havası, Bölükbaşı'nın sert nutukları ile çatışyordu. DP liderleri de Bölükbaşı'nın kitleleri ayağa kaldıran ve Meclis'in meşruiyetini sorgulayan ateşli nutuklarından rahatsız olmaya

²⁰⁴ **Vatan**, 19. 06. 1947.

²⁰⁵ Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 59.

²⁰⁶ İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler** (İstanbul: Kervan Yayınları, 1975), s. 32; Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, 58-59.

başlamışlardı. Başka bir deyişle, DP liderleri ile partinin müfettişi Bölükbaşı arasında ipler yavaş yavaş gerilmeye başlar. Bölükbaşı da bu durumun farkındadır. Bölükbaşı'nın DP'den ayrılma ya da istifa etme süreci, 1947'nin başından 1948'in başına dek, yaklaşık bir yıl sürer. Bu dönemde DP'nin kendi içinde yaşadığı kriz gibi, Bölükbaşı da, bir taraftan bazı DP teşkilatlarından birilerinin, kendisini DP merkezine olumsuz sunma girişimleri ve bir taraftan da DP liderlerinin, İnönü'nün isteği doğrultusunda "müfrit"lerin etkisiz bırakılması yönündeki ılımlı politikaları yüzünden bir iç buhran geçiriyordu.

Bölükbaşı'nın Kongrede irat ettiği nutuk, iktidar çevrelerinde olduğu gibi DP liderlerinin de tepkisi ile karşılaşmıştır. DP liderlerinden Köprülü'nün, parti içinde "müfrit" ve "mübalağalı" konuşanları eleştiren ve itidal politikası takip edilmesini salık veren yazısı da bunun örneklerinden birisidir.²⁰⁷ DP merkez yönetimine giremeyen ve sert çıkışlarından da rahatsız olunan Bölükbaşı, nihayet DP'nin Birinci Kongresi'nin ardından DP parti müfettişliği görevinden istifa ettiğini bildiren ve içinde biraz da alınganlık hissedilen bir istifa mektubu yazar. Bu mektup aynen şöyledir.²⁰⁸

Sayın Celal Bayar
Demokrat Parti Başkanı
Ankara

Demokrat Parti'nin kurulduğu ilk günlerde bir tesadüf beni karşınıza çıkardı. Müsterek ideal uğruna her şeyimi feda, hatta hayatımı istihkar ederek bir seneden beri cephe hattında çalıştım ve yoruldu. Davamız karanlık ve tehlikeli günlerini geçirmiş ve millete mal olmuş bulunuyor. Bu itibarla davaya alaka duyan unsurlar da çoğalmıştır. Sayın Fuat Köprülü'nün dünkü makalesinde temas ettiği, müfrit ve mübalağalı konuşanlara bu merhalede ihtiyaç kalmadığı anlaşılmıştır. Normal günlerin istilzam ettiği evsafa elemanlar bulmak imkanı daima mevcuttur. Demokrasi davasının basit bir neferi kalmak üzere bir seneden beri fahriyen yaptığım müfettişlik vazifemden affımı saygılarımla dilerim.

21/1/1947
Demokrat Parti
Müfettişi
Osman Bölükbaşı

İstifa mektubunun içeriğinden de anlaşılacağı üzere, Bölükbaşı, DP liderlerine karşı yoğun bir sitemkarlık ruhu içindedir. Bu durum, onun DP'den kopma sürecinin her safhasında görülebilecektir. Bölükbaşı'nın müfettişlik görevinden istifası, DP GİK'te kabul edilmeyerek kendisine iade edilse de,

²⁰⁷ Kudret, 20. 1. 1947.

²⁰⁸ Bölükbaşı'nın istifa mektuplarını, Samet Ağaoğlu yıllar sonra yayınlamıştır. Bkz. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 433-34.

Bölükbaşı, almış olduğu görevleri gönül rahatlığı ile yapamamakta ve devamlı bir şekilde parti yönetimi ile bir takım sorunlar yaşamaktadır.²⁰⁹ Yaşanılan sorunlar ve Bölükbaşı'nın geçirdiği aşamalar, dönemin gazetelerinde intişar ettiği kadarıyla ve o dönemlerde en yakın arkadaşı Ağaoğlu'nun anlattıklarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca Bölükbaşı'nın bu dönemde yaşadıklarını yansıtan yazı ve konuşmalarına da değinilecektir. Bölükbaşı, bir konuşmasında, "*Hadise şahsi değildir. Hakikatte davaya tevcih edilen silahın ilk kurşunu bana değmiştir*"²¹⁰ diyerek, DP liderlerinin iktidarla girildiği iddia olduğu muvazaada ilk kurbanın kendisi olduğunu ihsas ettirir. Şimdi **Kudret** gazetesinde, "*İnönü'nün tasfiyesini istediği müfritler ve ilk kurban Osman Bölükbaşı*" başlığı ile yayınlanan ve Bölükbaşı ile görüşülerek yazıldığı anlaşılan gelişmelere yakından bakılacaktır. Bölükbaşı'nın yukarıda verilen ve aşağıda da verilecek istifa mektupları ile o dönemlerde gazetelerde yazdıkları yazılar ve konuşmaların içerikleri göz önüne getirildiğinde, Kudret gazetesinin Bölükbaşı kaynaklı verdiği bilgilerin olup bitenleri özetlediği söylenebilir.

Yukarıda zikredildiği gibi, parti müfettişliğinden istifası kabul edilmeyen Bölükbaşı, Bayar tarafından Haziran 1947 başında, Gaziantep parti teşkilatını teftiş ve miting düzenlemek için Antep'e gönderilir. Bölükbaşı burada, mevcut parti ihtilaflarını halledip miting de düzenleyerek merkeze döner. Bu arada İnönü-Bayar görüşmeleri başlamıştı. Çok başarılı geçen bu seyahatten sonra Ankara'ya dönen Bölükbaşı, soğuk karşılanır ve ağır tahriklere hedef olur. Bunun nedeni, Bölükbaşı'nın Gaziantep ve Maraş seyahatleri sonrası, bu iller teşkilatında bulunan bir takım kimselerin, "*Bölükbaşı'nın nutukları halk üzerinde fena tesir yapıyor*" biçiminde, Bölükbaşı aleyhine genel merkez nezdinde bir kampanya başlatmalarıdır.

Böylece, 18 Haziran 1947 tarihli DP GİK toplantısında Bölükbaşı'nın parti müfettişi olarak teşkilatlara yapmış olduğu ziyaretlerdeki tutumunun ve konuşmalarının aşırı olduğu yolunda bir görüşme yapılır. Bu toplantıda, Cemal Tunca Gaziantep'te cereyan eden olaylar üzerine Bölükbaşı'nın parti müfettişliğinden çıkarılmasını ister, ancak Samet Ağaoğlu, Bölükbaşı'nı müdafaa ederek, bir ay izinli sayılmasını teklif ederek, meselenin kapanmasını sağlar.²¹¹

²⁰⁹ Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*, s. 59.

²¹⁰ **Kudret**, 18. 6. 1949.

²¹¹ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 79.

Ayrıca, Bayar, Bölükbaşı için daha önceleri “*mücahit*” demesine ve defalarca övmesine rağmen, o günlerde toplanan GİK’te “*Bu arkadaş dava için zararlıdır*” ifadesini kullanmıştır. Bölükbaşı’nın yakın dostları olan Refik Koraltan ve Ağaoğlu, kendi akıbetlerinden endişeye düşerek, Bölükbaşı’nın Bayar’la görüşmesini ve konuyu açmasını tavsiye ederler. Bayar’la görüşmesinde Bölükbaşı, “*Davanın selameti beni gayri faal olarak bir köşede kalmamı icap ettiriyorsa derhal istifa edeceğim*” demiştir. Bayar da, “*Osman Bey, böyle bir şey yok. Bir ay sonra buluşup müşterek bir faaliyet raporu hazırlayalım*” mukabelesinde bulunur.²¹² Bu bir ay izin üzerine, dönüşte müfettişlikten istifa kararı ile Bölükbaşı, Temmuz ayı içerisinde İstanbul’a gider. İstanbul’da bulunduğu sırada davet edildiği parti toplantılarında ya da gazetelerde konuştuğu görülünce Bayar, Ağaoğlu’ya (yanlarında Ankara il idare kurulu üyeleri de bulunmaktadır) şunları söyler: “*Bu zat parti müfettişi midir, nutukçu mudur? Kendisine yazınız konuşmasın*”. Halbuki bir buçuk yıldır memleketi karış karış dolaşan ve her gittiği yerdeki toplantılarda konuşan Bölükbaşı, bu faaliyetlerinden ötürü GİK’te hiç tenkit edilmemiştir. Hatta Mayıs 1947 başında Zonguldak teşkilatının arzusuna rağmen miting yapmayan Bölükbaşı’ya Bayar telefonla, “*Arkadaşların arzusunu red edemeyiz. Rica ederim konuşunuz*” demiştir.

Daha sonra 22 Temmuz 1947’de 12 Temmuz Beyannamesi’nin ilanının DP teşkilatlarında doğurduğu rahatsızlığı konuşmak ve bir karara varmak için Ankara’da toplanan Küçük İstisari Kongre’ye katılan Bölükbaşı, burada konuşur olmaz. DP liderlerince de soğuk ve mesafeli karşılanır. Küçük Kongre’de bulunan Bölükbaşı, Bayar’ın sözlerinden haberdar olur. Ahmet Tahtakılıç aracılığı ile Bayar’la görüşmek isteyen Bölükbaşı’nın bu isteğine Bayar yanaşmaz. Bunun üzerine Bölükbaşı, Küçük Kongre devam ederken (23 Temmuz 1947 tarihinde) müfettişlikten istifa ettiğini bir kere daha genel başkanlığa bildirir.²¹³

Bölükbaşı’nın bu istifa mektubu, çok dikkate değer bir özellik göstermektedir. Mektup, Bölükbaşı’nın DP içinde yaşadığı sancılı süreci ve zamanla DP liderlerinin kendisi hakkında oluşan olumsuz bakış açısını mükemmel bir üslupla vermesinin yanında, ilerde ülkeyi 1960 İhtilali gibi sancılı bir dönemece soktuğu düşünülen DP zihniyetinin oluşumunu çok önceden görüp açık bir biçimde ortaya koyan bir siyasetçinin, siyasal edebiyatımıza örnek olabilecek bir iç hesaplaşması

²¹² Kudret, 18. 6. 1949.

²¹³ Kudret, 18. 6. 1949.

niteliğini haizdir. 23 Temmuz tarihli DP genel başkanlığına hitaben yazılan ve içinde DP liderlerine karşı sitemkar bir halet-i ruhiyeyi yansıtan yoğun bir teessür ve ızdırap bulunan istifa mektubu, önemine binaen, büyük bölümü ile şöyledir:²¹⁴

Harcı vefakarlık olan bir dava içinde kaderlerini birleştirmiş olan ve göğüslerinde madalya yerine karanlık günlerin hatıralarını ve ızdıraplarını taşıyan insanlar arasına itimatsızlığın girmesi ve hele davanın asaletine kendi aralarında riayeti unutacak kadar değişmiş olmaları karşısında, birbirlerinden ayrılmaları kadar tabii ve tabii olduğundan daha acı bir şey düşünemiyorum.

Bir milletin hak ve haysiyetine hürmetkar olmayan bir nizamı tasfiye davası ile ortaya çıkanların bir buçuk seneden beri her şeyini, babasını, ailesini feda eden, hapisane köşelerinde ve mahkeme kapılarında sürünürken, partiden lafzı bir alakayı dahi görmeyen ve hayatını istihkar ederek, cephe hattında çalışan bir arkadaşın haysiyetine hürmet etmedikleri ve vefakarlığın icaplarını bir an için olsun düşünmedikleri hadiselerle sabit olan arkadaşlarından ayrılması bir ananın evladından ayrılması kadar acı da olsa mukadderdir. **Bu memlekette adına siyaset denilen ve çok kere her gayr-i meşru harekete bir meşruiyet bahşeden karanlık bir işi bir türlü benimsememek ve bunun icaplarını yerine getirememek talihsizliğine ve daha doğrusu saadetine ermiş bir insanın, uğruna hayatını vermekten dahi çekinmeyeceği maksadlı husumetlerin sahipleri tarafından olduğu kadar, milletçe bilinen bir adama karşı ömrünü Allah'ına ve imanına vakfetmiş bir mümine (kafir) der gibi, "bu dava için zararlıdır" hükmünü sizlere verdim ve bunu her tarafa yaymaya muvaffak olmaları karşısında, (inkılap kendi öz evlatlarını yiyor) hükmüne varıp çekilmesi ve inandığı davayı üstündeki takma sıfat dışında yaşatmak için mücadele etmeye karar vermesi herhalde bir hak ve haktan çok bir vazifedir...**

...Siyaseti her türlü fenalığı meşru kılan bir saha ile telakki eden bir zihniyeti tasfiye ederek, onun yerine şövalye ruhunu ikame edeceğimiz düşüncesine ben ve benim gibi düşünen bir çok memleket evlatları bu davaya atılmıştır...

...Duyduğum ızdırapın gerçek sebebi, ömrümü harcamaya karar verdiğim bir dava için zararlı olduğum hükmünü sizlere verdim ve muvaffak olanların, bu davaya ihanet teşkil eden zihniyetlerinin Demokrat Parti'de hakim olmak istidadını gösterdiğini ve tasfiyesini istediğimiz bir zihniyetin kendi içimizde yaşamakta olduğunu müşahade etmemdir.

İktidardan uzak bulunduğumuz ve davanın asaletini, samimiyeti en çok muhafaza etmemiz icab eden şu günlerde, parti içinde esen bu havanın bu millet için ne tehlikeli bir kader hazırlayabileceğini düşünmemek ve bu düşüncenin ızdırapını duymamak mümkün değildir.

Tesadüflerin bu davada mücahedesiz kahraman ve bir damla ter dökmeden dava ve söz sahibi yaptığı entrikacıları, hususi maksad sahiplerini dinleyen ve en yakın arkadaşlarına müdafaa hakkı tanımadan hüküm veren hürriyet, hak ve haysiyet davası yolcularının bir adaletsizliğin aleti olduklarını ve entrikaları yapanlar kadar manen mes'ul olduklarını, her insaf sahibi müşahade etmek zorundadır...

...Bu itibarla, siyaset oyunlarında nimet ve iltifat toplamak için, bu davaya atılmadığımı ve omuzlarımı sadece hakkın yükselmesi için bir basamak yapacak bir adam olduğumu, hiç olmazsa kendi vicdanıma karşı isbat etmek için, Genel Kurul'un verdiği Müfettiş ünvanını, ona iade etmek vazifemi yerine getirmeye karar verdim.

²¹⁴ Bölükbaşı'nın parti müfettişliğinden ikinci kez ayrıldığını bildiren istifa mektubu, yıllar sonra Ağaoğlu tarafından yayınlanmıştır. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 431-33. Ayrıca, bu istifa mektubunun tam metni için, bkz., EK 4.

Müfritlerin tasfiyesini istemekte devam eden iktidara karşı, Genel Kurul'un bir tavizi telakki edilebilecek bu istifa ile belki de itidal politikanıza hizmet etmiş olurum...

Görüldüğü gibi, Bölükbaşı'nın mektubunda dikkat çeken beş önemli iddia vardır: Bunlar, (1) Türkiye'de siyasetin her türlü gayr-i meşru harekete, meşruiyet kazandıran bir karanlık iş olduğu, (2) büyük davalarda, en idealist olanların daha dava başarıya ermeden, *"inkılap kendi öz evladını yer"* anlayışı içinde, entrikalarla susturulduğu, (3) DP içinde anti-demokratik despotik bir zihniyetin, daha muhalefet yıllarında görüldüğü, (4) DP Kurucularındaki zihniyetin, ilerde ülke için tehlikeli bir kaderi hazırlayacağı, Bölükbaşı'nın böylesi bir bakış açısıyla 1960 İhtilali'ne giden sürece işaret ettiği söylenebilir, (5) DP liderlerinin mücahedesiz ve bir damla ter akıtmadan birden bire *"kahraman"* ilan edilerek, çevirdikleri entrikalarla, demokrasi davasını, hususi maksat sahiplerine sattıkları biçiminde sıralanabilir.

Kudret'te yayınlanan istifa sürecine devam edecek olursak, Bölükbaşı'yı istifa kararından vazgeçirmek için 22 Temmuz toplantısına iştirak eden pek çok delege ve Bölükbaşı'yı tutan bazı GİK üyeleri (Refik Koraltan, Ahmet Tahtakılıç ve Ağaoğlu gibi) çok uğraşmışlarsa da aldıkları cevap şu olmuştur: *"Hadise şahsi değildir. Hakikatte davaya tevcih edilen silahın ilk kurşunu bana değmiştir. Bu çatının altında bir dalalet havası esiyor. Hareketim bir intiharsa, emin olunuz davaya faydalı olmak için intihar ediyorum ve bir tehlike işareti veriyorum"*. Daha sonra, Bölükbaşı'nın istifa mektubundan haberdar olan Bayar, Ahmet Tahtakılıç'ın da bulunduğu bir toplantı esnasında Bölükbaşı'na hitaben, *"Osman Bey, baba-evlat birbirinden ayırlamaz, davayı beraber yürüteceğiz. İstifanızı kabul etmiyorum"* şeklinde konuşsa da, Bölükbaşı istifasını geri almaz. Ayrıca, Gaziantep seyahati ve çalışmaları üzerine oluşan istifayı örtbas etmek isteyen Kuruculara yakın isimler, *"Bölükbaşı'nın Gaziantep seyahati iyi netice vermemiş. Nutukları halk üzerinde fena tesir bırakıyormuş. Gaziantep DP İl Başkanı Ekrem Cenani, Bölükbaşı'nı şikayet etmiş"* biçiminde bir değerlendirmede bulunmuşlarsa da, Bölükbaşı, Gaziantep dönüşünde Ekrem Cenani'den bir mektup alır. Mektupta Cenani, Bölükbaşı'ya Antep'teki çalışmaları için övgüler dolusu teşekkürler etmektedir. Tüm bu gelişmelerden sonra Bayar, 22 Temmuz toplantısında, Bölükbaşı'nın istifa mektubunda da ısrarla istediği gibi, Gaziantep ve Maraş delegeleri üzerinde bir soruşturma yaptırır ve Bölükbaşı hakkında çok olumlu bir sonuç çıkar. Böylece

Bölükbaşı hakkında daha önce söylenenlerin bir iftira olduğu ortaya çıkar. Ancak Bayar ve ekibi, bunlara her hangi bir cezai müeyyide uygulamaz.²¹⁵

22 Temmuz toplantısı sonrası 1 Ağustos 1947 tarihli **Kuvvet** gazetesinde Bölükbaşı, **“Demokratların Amentüsü ve Son Toplantı”** başlıklı bir makale yazar. Makalede, demokrasi gelişmesi adı altında bir buçuk seneden beri **“çift parti maskesi”** adı altında devam ettirilmek istenen bir demokrasi oyunu oynandığından bahseden Bölükbaşı, yine tek parti zihniyetini mahkum etmekle birlikte, DP liderlerinin takip ettikleri siyaset tarzına da göndermeler yapar. Ayrıca bu zamana kadar Türk siyasetine egemen olan **“hikmet-i hükümet”** anlayışı yerine, DP'nin **“hikmet-i millet”** düsturunu yerleştirmek için eline gelen fırsatı teptiğini anlatan Bölükbaşı, 12 Temmuz Beyannamesi ile gelinen sürece ve 22 Temmuz toplantısına değinerek, memlekette bir **“Kuvay-ı Milliye Ruhü”** doğduğunu dile getirerek, makalesini şu şekilde bitirir: *“...Bu toplantının bir rehavet havası yaratacağı ve bir ‘müfritler’ ve ‘mutediller’ çarpışmasına müncer olacağı ümidine kapılanlar, münakaşayı ‘sünnet’ ve tesanüdü ‘farz’ olarak kabul eden demokratların ‘Hürriyet Misakı’nda birleştiklerini bir kere daha gördüler... Amentüsü ‘Hürriyet Misakı’ olan ve yeni evde eski adeti devam ettirmemek azmini taşıyanlar mutedil veya müfrit diye bir tasnife tutulamazlar”.*²¹⁶

Bölükbaşı, bir başka yazısında da, şahısları ve olayları somut olarak zikretmese de, burada da adeta DP liderlerini ima ederek, DP Kurucularının demokrasi davasını sulandırmamasını salık verir. Ayrıca, bir dava içinde **“siyaset tufeylileri”** ile **“idealist grupları”** ayırarak, genel değerlendirmelerde bulunsa da, DP özelinde şahısları değil, prensiplerin davasının yapılmasının gerekliliğini öne sürer. DP'nin demokrasi davasını bağlamından koparmamasını ve birileri istiyor diye kendi içindeki idealist unsurları temizlememesini de üstü kapalı olarak da olsa salık veren makalede öncelikle, Tanzimat'tan beri sürdürülen hürriyet mücadelesi anlatılır. Bu mücadelenin özünün, devleti kanuna ve kanunu milletin vicdanına bağlamak olduğunu, ancak bu boyutun Türk Devriminde eksik kaldığını ve DP'nin bu eksikliği tamamlamak üzere sahnede yerini aldığını zikreden Bölükbaşı, ne yazık ki, hürriyet için mücadele etmiş olanların bir tahakküm sarhoşluğuna tutularak davayı unuttuklarını ve boğduklarını ileri sürer. Daha sonra, millete hizmet etmiş olanlara

²¹⁵ Kudret, 18. 06. 1949.

²¹⁶ Osman Bölükbaşı, “Demokratların Amentüsü ve Son Toplantı”, **Kuvvet**, 1. 8. 1947.

tanınan “*fetih hakkı*”nın, ülkemizin en büyük zaafı olduğunu, şahısların gayenin üzerinde adeta Allahlaştırılarak bir tür “*vasilik zihniyeti*” doğduğunu ve en önemlisi de bu süreçte, bir tufeyli ve riyakar bir zümrenin entrika ve dalavereleri sonucu, davanın gerçek, idealist ve prensip sahibi olanlarının dışlandığını anlatan Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürür:²¹⁷

...Bu suretle, “*abdestsiz camiye girenler*” hakiki mü’minleri kapı dışarı ettirmenin yolunu bulmuş oluyorlar. Bu tasfiyeden kurtulmağa muvaffak olan temiz ve bahtiyar insanlar da ekalliyette ve ekseriya tesirsiz bir durumda kalmak zorunda kalıyorlar... Hem davayı hem de onun kahraman mümessillerini boğan bu zehirli hava içtimai bünyeyi ifsada devam ediyor. Boğulacak bir hale gelen cemiyet yeni bir hamle yapmak istediği zaman, en büyük mukavemet bu kölelerden geliyor. Filhakika, Fransız ahlakçısı La Rochefoucault’un dediği gibi, “*kölelik, insanları köleliği müdafaa edecek kadar alçaltıyor*”... Omuzlarında taş taşıyarak bir Cami’nin temelini atmış olanlar için ortaya bir Kilise’nin çıkmasına mani olmak hak ve vazifelerin başında gelir. “*prensiplerin bekareti*”ni korumak hususunda vazife almış bir nöbetçi hassasiyetiyle hareket etmeyenler, kendi davalarına ihanet etmiş ve neticesi bir “*efendi*” değiştirmekten ibaret olan, bedbaht bir mücadelenin zavallı kahramanları durumuna düşmüş olurlar.

Gıdası sahsiyat imha etmekten ibaret buluna totaliter bir nizamın, insanları, yemini bekleyen bir tavuk haline getirmeğe çalışan havası içinde bir çok manevi kıymetleri zaafa uğramış bir memlekette, senelerden beri hürriyete vurulmuş bulunan, “*mazeretler zinciri*”ni koparma mücadelesinde vazife alanlar azami bir hassasiyetle prensipleri her şeyden üstün tutmağa ve aksi halde “*yeni ev*” içinde “*eski adet*”in kolaylıkla hortlayacağını ve vasıtaların yani şahısların gayeye hakim bir duruma geçeceğini unutmamak durumundadırlar...

Daha sonra, Bölükbaşı, 20 Ağustos 1947 tarihinde “**Adalet Ve Türk Hakimi**”, 23 Ağustos 1947 tarihinde “**İnönü-Peker Seyahati, Bir İkaz ve Bir İzah**” ve 25 Ağustos 1947 tarihinde de “**Bir Tamimin Tahlili ve Nihat Erim’e Cevap**” başlıklarında **Kudret** gazetesinde bir dizi makaleler yazar. İlk makalesinde, bir buçuk yıldır süren hürriyet ve demokrasi mücadelesinde Türk hakimlerinin çok önemli bir işlevi olduğunu ve olmaya devam edeceğini dile getirir.²¹⁸ İkinci makalesinde, İnönü’nün 12 Temmuz Beyannamesi ile kendisini geri dönüşü imkansız bir biçimde millete ve tarihe karşı bağlamasına rağmen, hala CHP içinde Beyanname hükümlerine aykırı hareket eden ve tek parti zihniyeti ile olaylara yaklaşan kişilerden (Cevdet Kerim İncedayı gibi) örnekler veren Bölükbaşı, hürriyeti bir şahsın veya bir zümrenin bir lütfu ya da “*ihsan-ı şahanesi*” olarak kabul etmelerinin, davalarını inkar mahiyetinde telakki edeceklerini ve bunun da asla söz konusu olamayacağını belirtir. Bölükbaşı, aslında bu sözleri ile de 12 Temmuz Beyannamesi’ne eleştirel bir yaklaşım içinde olduğunu da ortaya koymaktadır.

²¹⁷ Osman Bölükbaşı, “En Büyük Zaafımız ve Prensiplerin Bekareti”, **Kudret**, 17. 08. 1947.

²¹⁸ Osman Bölükbaşı, “Adalet ve Türk Hakimi”, **Kudret**, 20. 8. 1947.

Ayrıca Bölükbaşı, DP içinde kendisi gibi “müfrit” olarak suçlananları savunarak, makalesini şöyle bitirir: “...Prensipleri medeni cesaretle müdafaa eden Demokrat Parti'nin mefkureci unsurları mı müfrittir, yoksa kitaplarıyla amel etmek istemeyenler, prensipsizliği müdafaa edenler mi müfrittir...”.²¹⁹ Anılan üçüncü makalesinde de, CHP'nin “müfrit” kesimini eleştirmekte ve 12 Temmuz Beyannamesi ile esen bahar havasının bozulmaya yüz tuttuğunu dile getirir.²²⁰

Bölükbaşı, nihayet 29 Ağustos 1947 tarihli **Kudret** gazetesinde 30 Ağustos 1947 tarihinde intişar edeceği kamuoyuna bildirilen, “12 Temmuz Rüyası” isimli çok önemli bir yazı yazar. Ancak, bu yazı neşrinden önce DP Genel Merkezi'ne intikal etmiş ve DP Genel İdare Kurulu'nda bir tetkike tabi tutulmuştur. Fuat Köprülü'nün teklifi ile makalenin neşrinin parti menfaatlerine uygun düşmediği kanaatine varılmış ve DP yöneticilerinin **Kudret** gazetesi üzerindeki nüfuzu kullanılarak, makalenin yayınlanmasının önüne geçilmiştir.²²¹ Bunun üzerine Bölükbaşı, 1 Eylül 1947 tarihinde DP genel başkanlığına hitaben şu mektubu yazar.²²²

Demokrat Parti Başkanlığı'na
Ankara

01/09/1947

Milli bir idealin tahakkuku uğrunda kaderlerini birleştirmiş insanların, bütün fil ve hareketlerinin gayeye faydeli olmak maksadına matuf olacağı tabiidir. Bu itibarla, davaya bütün varlığı ile inanmış bir insan sıfatıyla yazılarımı ve fiillerimi Demokrat Parti'nin temsil ettiği büyük davanın, hürriyet davasının emrinde birer vasıta olarak düşündüğümün partice kabul edileceğini umarım.

29 Ağustos 947 tarihli “**Kudret**” gazetesinde 30 Ağustos 947 tarihinde intişar edeceği umumi efkara bildirilen “12 Temmuz Rüyası” adlı makalemin malumat ve muvafakatım olmadan Parti Merkezi'ne celbedilerek, Genel İdare Kurulu'nca bir tetkike tabi tutulduğunu ve neşrinin parti menfaatlerine uygun olmadığı kararına varılarak, neşredilmemesi hususunun partiye aid olmayan “**Kudret**” gazetesine, partinin gazete üzerindeki nüfuzuna güvenilerek, bildirildiğini öğrenmiş ve tesbit etmiş bulunuyorum. Eğer bu tarzda hareket parti menfaatlerine, daha doğrusu partinin gayelerine bir hizmet teşkil etmiş ise, bundan bir bahtiyarlık duyacağımı ifade etmek isterim.

Yalnız, bu hadisenin ileride tekerrür edecek ve bir takım ihtilatlar tevliid edebilecek bir nevi hadiselerde emsal teşkil etmesi ve arkadaşlar arasında kırgınlıklara sebebiyet vermesi noktası üzerinde durmak ve tenvir edilmemi rica etmek ihtiyacını hissetmiş bulunuyorum.

Partice tarafıma bir karar tebliğ edilmiş bir karar bulunmamakla beraber, 23/7/947 tarihinde Parti Müfettişliği'nden istifa etmek suretiyle, fiilen hiçbir sıfat taşımayan parti üyesi bir vatandaş durumuna geçmiş bulunuyorum. Parti tüzük ve

²¹⁹ Osman Bölükbaşı, “İnönü-Peker Seyahati, Bir İkaz ve Bir İzah”, **Kudret**, 23. 8. 1947.

²²⁰ Osman Bölükbaşı, “Bir Tamimin Tahlili ve Nihat Erim'e Cevap”, **Kudret**, 25. 8. 1947.

²²¹ **Kudret**, 19. 6. 1949.

²²² Bu mektup için, bkz. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s.434-435.

programına uygun hareket etmekten başka bir mükellefiyeti kalmayan bir parti üyesinin, herhangi bir meselede görüşlerini yazmasının en mukaddes bir hak olacağı davamızın bir esası olacağı kanaatindeyim.

Malumdur ki, Demokrat Parti her şeyden evvel (Hürriyet, Hak ve Haysiyet) davasını temsil eden bir teşekküldür. Hürriyet mücadelesi yapan bir teşekkülün, kendi içinde demokrasi esas ve icablarına riayetkar olması ve prensiplerin bekareti üzerine titremesi tabiidir.

Bu itibarla Genel İdare Kurulu'muzun aldığı kararın ve gazete üzerine tesir yaparak, yazımın neşrine mani olmasının, temsil ettiğimiz davanın prensipleriyle ne dereceye kadar kabili telif olduğunun tesbit ve açıklanmasında büyük faide mülahaza ediyorum.

(Parti menfaati icab ettiriyor) gibi muhtevası şahsi ve keyfi takdirlere müsaide ve tüzüğümüzde mevcut olmayan mülahazalarla en mukaddes bir hakka her ne surette olursa olsun, bir tavsiye hududunu geçerek, müdahale etmenin arzu edilmeyen ihtiyatlar doğurması ve kurmak istediğimiz millet iradesine ve hukuka bağlı devlet idealini tehlikeye koyması ihtimali zannımızca variddir.

Binaenaleyh bu mesele hakkında partice bir karara varılmasını ve tenvir edilmemi, şahsi alinganlıktan daha çok, prensipler üzerinde hassas olduğuna inanmanızı dileyen bir arkadaşınız sıfatıyla istirham ediyorum.

Saygılarımla
Osman Bölükbaşı

Bu mektuba rağmen Bölükbaşı, ne DP genel merkezinden ne de Bayar'dan herhangi bir yanıt alamaz. Tüm bu gelişmeler üzerine, Bölükbaşı, 10 Eylül 1947 tarihinde, DP genel merkezine hitapla istifanemesini şu şekilde kaleme alır:²²³

Teraküm eden hadiseler, bir buçuk seneden beri saflarında amansız bir mücadele neferliği yaptığım DP'den ayrılarak müstakil bir vatandaş sıfatı ile demokrasi davasına daha fazla hizmet edebileceğim kanaatini verdi. **Hayattan istifa edebilirim ve fakat "Hürriyet Davası'ndan asla"** sözüne ölünceye kadar sadık kalacak bir insanın hürriyet davasını temsil eden DP'den ayrılması çok acıdır. **Uzun ve ızdıraplı bir iç mücadele ve tereddütlerden sonra vardığım bu kararı bildirdiğim şu anda, evladını gömmüş bir ananın ızdırabı içindeyim.**

DP'yi karanlıklar içinde parlayan bir meşale telakki etmiş ve ona koşmuştum. Bir buçuk seneden beri o meşale sönmesin diye hayatımın sönmesini bile çok kere göze almış, tehlike ve korku mefhumlarını kafamdan ve gönlümden silmişim. Nefesimle alevlendirmeye çalıştığım o meş'ale evvela benim gözlerimi kör etmeye çalıştı. *"Kendü [kendi] elimle kesip yare verdiğim kalem, fetvayı hununa hakkımı yazdı ibtida"* diyen Şairin hisleri içindeyim.

Siyasetin koparmayacağı bağ, söndürmeyeceği ümit ve kirlitemeyeceği hava meğer yokmuş. Siyasetin yaşayan manası buymuş demek. En karanlık günlerden başlayarak bir buçuk senelik kader ve dava arkadaşlığından sonra temiz duygularla bağlandığım sizlerden, hareketlerinizin zaruri bir neticesi olarak ayrılmaya mecbur olurken, **Allah'tan en büyük dileğim** Türk Milleti'ni yeni bir inkisarı hayalden koruması ve **sizlerle mücadeleye beni mecbur etmemesidir.** Bu akıbeti sistemli bir şekilde hazırlamış olanlara karşı bir kin duymadığımı temin etmek isterim. 12 Temmuz Beyannamesi'nin meyvalarının toplandığı kabul edilen bu sevinçli gününüzde **partiden ayrılışım, belki de sizlere ve politikanıza bir hizmet teşkil edecektir.** Kat'i hükmü zamana, millete ve tarihe bırakıyorum. Maalesef bu gün şeklen de olsa diyebileceğim, işinizde sizlere candan muvaffakiyetler ve demokrasi davasını tehlikeye koyan bir zihniyetin esiri, dünkü dava arkadaşlarıma intibah temenni eder, saygı ve teessürlerimi bildiririm.

Osman Bölükbaşı

²²³ Kudret, 19. 06. 1949.

Ancak genel kurul üyelerinin bazıları ve bir çok teşkilatın devamlı ısrarları üzerine, Bölükbaşı, Bayar'la 20 Eylül 1947 tarihinde uzun bir görüşmede bulunur. Bu görüşmede Bayar'ın izhar ettiği arzu üzerine Bölükbaşı, parti üyesi kalmaya zor da olsa ikna edilmiş ve hadise bir şekilde kapanmıştır.²²⁴ Hatta öyle ki, Bölükbaşı, istifa dedikodularını bertaraf etmek için 23 Eylül 1947 tarihli **Kudret**'te DP davasını şiddetle müdafaa eden bir makale de yazar. Bölükbaşı, Peker Hükümeti'nin istifası sonrası yazdığı ve herkesi itidale davet eden bu makalesinde de, son üç aylık siyasal hayatın demeçler, beyannameler, ithamlar düellosu ve tezatlar buhranı olarak geçtiğinden, artık vehimler ve mazeretler devrinin kapanması ve bir emniyet, itimat ve samimiyet devrinin açılması gerektiğinden bahsederek, Hürriyet Misakının tahakkukunun bir gaye olmayıp, amaca giden yolda bir merhale olduğunu belirterek, değişmesi zaruri olan şeyin kanunlardan ziyade, tek parti nizamının özü ve eseri olan "*tahakküm zihniyeti*" olduğunun altını çizer. Bölükbaşı devamla, içinde bulunulan durumun "*ruhi buhran*" olduğunu, memleketin kafalarda, gönüllerde ve vicdanlarda bir kördüğümle memleketi haline geldiğini ve bu kördüğümüleri çözecek olanın da ancak ve ancak yeni ve emniyetli bir seçimle bilenecek olan "*milli hakimiyet kılıcı*" olduğunu zikreder.²²⁵

Ayrıca Bölükbaşı, Ağaoğlu ile birlikte Ankara il idare kurulu üyelerinin de hazır bulunduğu bir DP toplantısına katılır. Ardından 30 Eylül 1947 tarihinde göğsünde DP rozeti taşıyarak, 1946 seçimleri sonrasında cereyan eden hadiselerden kalma, Yozgat'taki duruşmasına gider. Bölükbaşı, Yozgat'ta iken, dosyasında bulunan istifa mektuplarından da yararlanan Bayar ve ekibi, 3-4 Ekim 1947 tarihli gazetelerde Bölükbaşı'nın istifa ettiğini ilan ederler. Gazetelerin haberlerine bakılırsa, Sorgun Seçim Komisyonu'nu tahkirden hakkında daha önce aleyhinde bir dava açılmış olan Bölükbaşı, son duruşmada hazır bulunmak üzere DP avukatlarından ve Bölükbaşı'nın hemşehrisi olan Osman Şevki Çiçekdağ ile birlikte 30 Eylül'de Yozgat'a giderler. Bölükbaşı'nın müdafaasını daha evvel üzerine alan Samet Ağaoğlu, Yozgat'a gitmez. Yerine Çiçekdağ'ı gönderir. DP Yozgat il başkanı her ikisini de evine yemeğe davet eder. Gazetelerin ileri sürdüğüne göre, yemek sırasında Bölükbaşı ile Çiçekdağ arasında sert tartışmalara varan büyük bir kavga

²²⁴ **Kudret**, 20. 6.1947.

²²⁵ Osman Bölükbaşı, "Kördüğümle ve Milli Hakimiyet Kılıcı", **Kudret**, 23. 9. 1947.

yaşanır ve Bölükbaşı, Bayar hakkında ağır sözler söyler. Yine gazeteler yansıdığı kadarıyla, Çiçekdağ da Bölükbaşı'ya sert karşılıklar vererek, Bölükbaşı'nın savunmasını yapmayarak Ankara'ya döner.²²⁶ Samet Ağaoğlu da, kavgayı Anadolu'nun aynı çevresine (Kırşehir) mensup iki insan arasında mahalli nüfuz davası olarak nitelendirerek, Bölükbaşı'yı DP'den uzaklaştıran bir sebep olarak zikreder.²²⁷

Gazetelerin verdiği haberlere çok şaşırın Bölükbaşı, 6 Ekim tarihinde **Ulus** gazetesine bir telgraf göndererek, yazılanları tekzip eder. Telgrafta şöyle denilmiştir:²²⁸

Demokrat Parti'den ayrılışımın Yozgat'ta geçtiği iddia edilen bir hadisede sayın Celal Bayar hakkında ağır sözler söylemiş olmamla izah edildiğini hayret ve teessürle gördüm. Demokrat Parti'ye girdiğim günden beri Celal Bayar hakkında daima derin bir hürmet hissi duydum ve bu hissim devam etmektedir. Bu itibarla Yozgat muhabirinizin verdiği haber tamamen hilafı hakikattir. Bu dedikodunun mahiyetinin tesbiti için bizzat DP'ye müracaat etmiş bulunuyorum. İstifama esrarlı bir mahiyet vererek DP aleyhine bir takım yorumları tahrik etmek isteyen yazınız karşısında **Bölükbaşı'nın Demokrat Parti dışında da olsa ölüncüye kadar demokrasi davası içinde kalacağını** ve bir vatandaş olarak mukaddes saydığı bu mücadelede eski hararet ve metanetiyle kendine düşeni yapmakta devam edeceğini, dava arkadaşlığının hatırasına karşı daima hürmet besleyeceğimi söylemekle iktifa ediyorum.

Öte yandan, DP Yozgat il başkanı ve DP müfettişi olan Haşim Tatlıoğlu, yanlış anlaşılmayı önlemek için genel kurul üyesi Emin Sazak'a yazdığı 2 Ekim 1947 tarihli mektubunda, Bölükbaşı'nın DP davasına Yozgat'a geldiği günden beri sadakat ve hararetle sarıldığını, DP'yi ve Kurucularını eleştiren hiçbir sözünün olmadığını, aynı zamanda Bayar hakkında kötü konuşmak şöyle dursun, daima hürmetkar konuştuğunu yazmıştır. Bölükbaşı da, 5 Ekim 1947 tarihinde DP genel merkezine şu telgrafi çeker:²²⁹

Son görüşmemizle ve 23 Eylül 1947 tarihli **Kudret**'teki makalemle tamamen kapanmış bulunan bir hadisenin tekrar ortaya çıkarıldığını, köylere arkadaşlarımla Ocak kurmak üzere gideceğim bir sırada büyük bir teessür ve hayretle gazetede okudum. Bunun sebebi bir tezvirat ise, partinin ve şahsımın şerefi namına bir tahkikat açılmasını diler ve Gaziantep hadisesini hatırlatırım. Eğer başka sebeplerle, eldeki kağıttan istifade edilmek istenmişse bu hareketin manasının takdirini millete ve tarihe bırakırım.

²²⁶ **Cumhuriyet**, 4. 10. 1947 ve **Ulus**, 4. 10. 1947.

²²⁷ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 85.

²²⁸ **Ulus**, 6. 10. 1947.

²²⁹ **Kudret**, 20. 6. 1949.

Bu arada, Yozgat teşkilatından pek çok kişi Bayar'a bir telgraf çekerler. Telgraflarında, Bölükbaşı'nın Yozgat'ta çok büyük bir gayretle çalıştığını, köylerde ocak teşkilatları kurduğunu ve aralarındaki meselelerde hakemlik yaptığını anlatarak, istifanın Yozgat'taki tüm demokratları üzdüğünü ve bunun bir iğfalkar izahattan kaynaklandığını belirtirler. Aynı zamanda mesele hakkında izahat vermek için tarafsız bir temsil heyetini de Ankara'ya gönderirler. Heyet, Bayar'la görüşür. Ancak, görüşmelerde Köprülü'nün Bölükbaşı'ya korkunç bir kırgınlık içinde olduğunu görürler. Bayar, Heyete, *"İstifayı kabul etmiş değiliz. Bölükbaşı'nı evladım gibi severim. Yazmayın diyoruz, yazıyor. Osman Bey, konuşma diyoruz konuşuyor. İnönü, vaadetti. Vaitlerini yerine getirecektir. Osman Bey iki ay konuşmasın, yazmasın. Kendisinden büyük hizmet bekliyorum. Babasına selam söyleyiniz. Kendisinin gözlerinden öperim"* diye konuşur. Heyet, istifanın tekzibini ister, Bayar, buna yanaşmaz ise de, Yozgat heyeti sevinçle Kırşehir'de bulunan Bölükbaşı'nın yanına uğrar ve durumu ona anlatırlar. Daha sonraları ise Yozgat delegeşi olan iki zat ile görüşen (1 Ocak 1948) Bayar, *"Osman Bey'le aramızda hiçbir şey yok. Kendisine itimadım vardır. Ondan hizmet bekliyorum"* der. Delege *"Bölükbaşı'nın hizmet kabul edeceğini sanmıyoruz"* derler. Bayar, *"O halde görüşelim"* der ve 5 Ocak 48'de ikisi Yozgat delegeşi olmak üzere, üç kişinin önünde Bölükbaşı ile Bayar görüşür. Bölükbaşı, Bayar'a 20 Eylül 1947 tarihinde, son görüşmelerinde istifa hadisesinin kapandığının hatırlatır. Bayar, *"Gazetelere biz vermedik, benim de arkadaşlarım var. Bana diktatör derler. İstifanızı geri aldığınıza dair bir mektup yazınız"* der. Buna cevaben, Bölükbaşı, *"Vesika şart ise, Yozgat'tan çektiğim protesto telgrafi kafi değil midir?"* diye sorar. Bayar'ın ısrarı üzerine Bölükbaşı, iki cümlelik bir dilekçe yazar. İlk cümlesinde oynanan oyuna da temas ederek, *"Bence kapanmış bir hadisenin herkes için kapanması kararındayım"* şeklinde yazar. Ayrıca Bölükbaşı, Bayar'a, *"Beni buraya davaya bağlılık getirdi. Bu çatı altında selam vermeyeceğim insanlar vardır"* diyerek ithamlarını da bildirir. Bayar da, Kenan Öner ve Sadık Aldoğan'a hücum eder ve şöyle konuşur: *"Gevşeme var diyorlar, karşımızdakiler zayıf bulurlarsa adamı çiğnerler. Benim daha iki ay sabrım var. Sadık Aldoğan kim oluyor da Afyon'da biz diye konuşuyor. Genel Kurul aciz değildir. Kudretini gösterecektir"*. Bu görüşmeden de somut bir şey çıkmaz ve zaten aşağıda da görüleceği gibi Ocak 1948 başından itibaren DP'de *"müfrit"* sayılan Kenan Öner gibi isimlerin yavaş

yavaş yollarını ayırmaya ya da DP genel merkezi tarafından tasfiye edilmeye başlamasıyla birlikte ki, Bölükbaşı, Bayar'a 31 Ocak 1948'de şu kısa telgrafi çeker: “*Şahidi olduğumuz hadiseler son fedakarlığımı manasız bir hale getirmiştir. Ayrılan yolunuz açık olsun. Saygı ve vedalarımı*”.²³⁰

Bu arada, yukarıda zikredilen son gelişmelerden önce de, 14 Aralık 1947'de Kenan Öner, Bölükbaşı'nın daha önce İsmet İnönü ve CHP hakkında Sorgun'da yapmış olduğu konuşma dolayısıyla Yozgat Savcılığı'nca hakkında açılan bir davada avukatı sıfatı ile Yozgat'a gider. Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın, aleyhine açılmış bu davada DP genel merkezinin ilgisiz kaldığını düşünerek, başta Bayar olmak diğer GİK üyeleri hakkında çok sert ve sinirli konuşmalar yaptığını zikretmiştir.²³¹ Ayrıca, Ağaoğlu, Şubat 1948'de Bölükbaşı'nın, DP Kırşehir il teşkilatı'nı dağıtmak için Parti örgütüne baskı yaptığını iddia etmektedir. O sıralar Bayar, Osman Şevki Çiçekdağ, İhsan Şerif Özgen ve Samet Ağaoğlu'nu yanına alarak Yozgat, Yerköy ve Çiçekdağ'a bir ziyaret yapmıştır. Bunun üzerine Bölükbaşı, DP genel merkezine partiden ikinci defa istifa ettiğini bildiren bir telgraf çeker.²³² Ağaoğlu'na bakılırsa, Bölükbaşı'nın sitemi, Bayar'ın aynı bölgenin çocukları olduğu halde Osman Şevki Çiçekdağ'ı yanına alması, kendisini dışlamasıdır.²³³

Öte yandan, Tarsus'ta **Yeni Sabah** muhabirinin, “*DP'den istifadan sonra bu partiyi yıkmak için bazı girişimleriniz olduğu yolunda gazetelere çıkan iddialara ne dersiniz?*” biçiminde bir sorusu üzerine, Bölükbaşı, “*Hükümünü evvel veren ve delillerini sonra tedarikle meşgul hakimler karşısında savunmanın anlamsızlığını müdrükim. Demokrasinin kurulması için mücadelemden beni alıkoyacak kimse yoktur ve bunu demokratım diyen DP'liler daha iyi bilirler*” diyerek, yalnızca müfteriler dinlenerek hüküm verildiğini anlatmaya çalışır.²³⁴ Refik Koraltan da yıllar sonra yayınlanan not defterlerinde²³⁵ Bölükbaşı için, “*6 Eylül 1947 tarihinde DP Genel*

²³⁰ **Kudret**, 20. 6. 1949.

²³¹ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 93-94.

²³² Bölükbaşı bu telgrafında, “*Bizleri ana yurdumuzda bile küçültmek isteyen bu tavır, tek parti zihniyetinin bir delilidir*” şeklinde bir cümle ile istifa ettiğini bir kez daha açıklar. Bkz. Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, s. 61.

²³³ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 121.

²³⁴ **Yeni Sabah**, 19. 1. 1948.

²³⁵ **Milliyet**, 22. 5. 1983 (Refik Koraltan'ın Not Defterleri). Bölükbaşı'nın istifa mektubunun tarihi 10 Eylül olmasına rağmen, Koraltan, istifanın 6 Eylül'de konuşulduğunu bildirmektedir. 10 Eylül'de yazıldığı belirtilen istifanamenin 6 Eylül'de görüşülemeyeceği açıktır. Burada ya Koraltan'ın not defterlerinde bir yanlışlık var ya da DP-GİK, Bölükbaşı'nın **Kudret**'te yayınlanmayan makalesinin

İdare Kurulu toplanıyor. Bölükbaşı'nın musirren istifa talebi teessürle kabul edildi. Ne yazık! Bu faal arkadaş sırf bir hiç yüzünden kendini bu duruma sürükledi. Ne nasihat ne ikaz etkili olmadı. 22 Eylül 1947'de idare toplantısında Bölükbaşı'nın partiden ihracı kabul edildi” diyerek, aslında Bölükbaşı'nın çok önceden istifasının kabul edildiğini söylemektedir. Bu da, Bölükbaşı'nın Bayar'la irtibatlarının istifa kabul edildikten sonra da devam ettiğini gösterir. Başka bir deyişle Bölükbaşı'nın DP'den istifa süreci çok sancılı, iç çekişmeli ve ızdıraplı olduğu belirtilmelidir. Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın istifasını şu şekilde değerlendirir: *“Başta Bayar olmak üzere, Genel Kurul'un hoşgörüsünden yararlanan ve her kavgadan sonra, yüzünün gözüünün öpülmesinden Bölükbaşı'nın çıkardığı mana, DP ileri gelenlerinin kendisinden korkmalarıdır. 'Ayrılırsam parti yıkılır' demeğe varan sözlerinin arkasında gizlediği siyasi emel, ne yapıp yapıp partiyi ele geçirmek, bu olmadığı takdirde, belki parçalamaktan da geri durmamak mıydı acaba”.*²³⁶ Ancak şurası bir gerçek ki, DP içinde mücadele etmek için elinden gelen her şeyi yapan Bölükbaşı'ya şartlar izin vermemiştir. Yukarda dercedilen istifa mektuplarından da anlaşılacağı üzere, Bölükbaşı, DP'den ayrılma sürecinde çok büyük tereddütler geçirmiştir. Bayar'la irtibatlar, görüşmeler devam etse de Köprülü ile Menderes ikilisinin, DP'den ayrılan, istifa eden ya da tasfiyeye uğrayan diğer “müfrit” DP'lilerin durumunda da görüleceği üzere, Bölükbaşı'nın adeta istifaya mecbur edilmesinde çok etkili oldukları anlaşılmaktadır. Mehmet Altay Köymen de bir yazısında, Bölükbaşı gibi bir “demokrasi havarisi”nin, şu veya bu şekilde DP'den tasfiye edildiğini ve istifaya mecbur bırakıldığını yazmaktadır.²³⁷

DP'den ayrılışı ile ilgili olarak ilerde yapacağı bir değerlendirmede, *“DP'den ayrılmakla demokrasi davasından ayrılmadım. Ölünceye kadar demokrasi davası için mücadele edeceğim. Hareketim bir din değiştirmek değil, sadece arkasında namaz kılınamayacak bir imamın bulunduğu camiye terk ederek, başka bir camiye geçmektir”* diye konuşmuştur.²³⁸ Şimdi Bölükbaşı ile birlikte DP'deki diğer parçalanma sürecinin kimi unsurlarına temas edilerek, DP'den kopan ya da koparılan

nedenlerini Bayar'dan sorduğu 1 Eylül tarihli mektubu görüşmüştür. Araştırmamızda, bu iki seçeneği dışlayacak üçüncü bir belgeye rastlanmamıştır.

²³⁶ Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*, s. 60.

²³⁷ Mehmet Altay Köymen, “Prof. Mehmet Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı”, s. 13.

²³⁸ *Kudret*, 12. 11. 1948.

siyasilerin kurduğu Millet Partisi'ni (MP) hazırlayan gelişmeler üzerinde durulacaktır.

5. MP'NİN DOĞUŞUNA YOL AÇAN GELİŞMELER VE BÖLÜKBAŞI

12 Temmuz Beyannamesi ve onunla ilişkili diğer gelişmelerin DP içinde yarattığı ikilik, sürüp gidecektir. DP içinde iktidara ve İnönü'ye tam bir cephe muhalefeti yapılmasını isteyen ve isimleri "müfrit"e çıkmış kimseler, iktidar çevreleri ile İnönü'yü rahatsız etmektedir. "müfrit"ler, hiç ayırım yapmadan tüm CHP'lileri ve İnönü'yü karşılarına alacak kıyasıya bir mücadeleden yana olmalarına karşılık, DP Kurucuları daha yumuşak bir politika güdülmesinden yana, Devlet Başkanı İnönü'yü tutup, hiç olmazsa bir yana bırakıp, daha çok hükümeti eleştirilerine hedef alıyorlardı.²³⁹

Ayrıca, Ağaoğlu'nun iddiasına göre, İsmet Paşa, 1946 seçimlerinden sonra Recep Peker eliyle önce muhalefet üzerinde şiddet politikası uygulamak istemiş, ancak şiddete daha fazla devam edemeyeceğini anladığı anda, kendisi hadiselerle müdahale ediyormuş görünümü vererek, önce 12 Temmuz Beyannamesi'ni çıkartmış, arkasından da Başbakan Recep Peker'i işbaşından uzaklaştırmak suretiyle şiddet politikasını durdurmuştur. Ağaoğlu'nun anlattıklarına bakılırsa, İnönü, bunu yaparken kafasında şunları planlamıştır: 12 Temmuz Beyannamesi Demokratlar arasında önce şaşkınlık yaratacak, sonra da muhalefet içinde ayrılık yaratacaktır. 12 Temmuz Beyannamesi eğer planlı bir düşünüşün sonucu ise, gerçekten de Demokratlar arasında çoktan beri başlamış olan ayrılığın fiile neticeleri Beyannameden sonra belirmeye başlamıştır. Ağaoğlu devamla, İsmet Paşa planının ikinci maddesini, milletvekili ödeneklerinin artırılması kararının oluşturduğunu, bununla da fazla ödeneklerin alınıp alınmaması tartışmasını DP içinde çıkartarak, zaten mevcut ayrılığı bir kat daha derinleştirmek istendiğini anlatmaktadır.²⁴⁰ Ödenekler meselesine birazdan değinilecektir.

İnönü'nün hangi saikle hareket ettiği tam olarak bilinemese de, İnönü, 12 Temmuz Beyannamesi'nin uygulamaya geçirilmesi yönünde, Doğu illerine yapacağı seyahat için DP'den bir milletvekilini yanında götürmek ister. Bu cihetle, DP GİK'in

²³⁹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 230.

²⁴⁰ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 213-214.

10 Eylül 1947 tarihinde yapmış olduğu toplantıda, İsmet Paşa'nın Şark seyahati için Celal Bayar'dan istemiş olduğu bir DP'li milletvekilinin, İsmet Paşa'nın refakatinde gönderilip gönderilemeyeceği görüşülmüştür. 9 Eylül 1947'de istifa eden Recep Peker Kabinesi yerine, 10 Eylül 1947'de kurulan Hasan Saka Kabinesi'nin teşekkülünden sonra İsmet Paşa, 12 Temmuz Beyannamesi'nin uygulama alanında tahakkuk ettiğini göstermek ve Doğu illerinde beliren Komünistlik, Kürtçülük akımları ve Rus ajanlarının kışkırtmaları karşısında CHP ve DP'nin ortak hareketini temin etmek amacıyla Doğu illerine bir seyahat tertip etmişti. Ayrıca İsmet Paşa, Doğu illerinde CHP yanında DP'nin de teşkilatlanmasının önünü açmak istiyordu. Konu DP GİK'te enine boyuna tartışılmış ve nihayetinde DP Muğla mebusu Nuri Özsan'ın, İsmet Paşa'nın seyahatine katılması kararı alınmıştır. Ancak bu kararın alınmasında da Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes çok etkili olmuştur. Genel İdare Kurulu Zabıtları incelendiğinde, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Refik Şevket İnce, Enis Akaygen gibi kurul üyeleri, bir DP'li milletvekilinin seyahate katılmasının, öncelikle İsmet Paşa'nın CHP Başkanlığından ayrılması ile imkan dahiline girebileceği doğrultusunda görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak DP Kurucuları, bu seyahatin DP daha kuvvetlenmesi için bir fırsat olarak görülmesi gerektiği fikrinde ısrar etmişler ve çetin tartışmalardan sonra Nuri Özsan'ın İsmet Paşa ile birlikte seyahate katılması kararı oybirliği ile alınmıştır.²⁴¹

Daha sonraları Nuri Özsan, bu seyahatta İnönü ile (1) partilerin "müfrit" elemanlarının tasfiye edilmesi gerektiği ve (2) milletvekili ödeneklerinin artırılması konusunu görüştüklerini, GİK'e iletmiştir. Ayrıca Özsan, seyahat esnasında İnönü'nün kendisine şöyle dediğini de belirtir: "*Ben hem devlet hem parti başkanıyım. Kendi partimin içindeki müfritleri halledebilirim. Fakat siz ne yapacaksınız? Mesela Yusuf Kemal Tengirşenk işini nasıl halledeceksiniz?*". Nitekim, o günlerde Samet Ağaoğlu, Nihat Erim'i ziyaret eder. Bu görüşmede Erim, Ağaoğlu'na, Yusuf Kemal'in yanında Öner, Aldoğan, Tahtakılıç ve Bölükbaşı'nın

²⁴¹ Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nun 10 Eylül 1947 Tarihli İçtima Zabıtları için bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 436-441.

tasfiyeleri meselesinin ne olduğunu sorar. Ayrıca Erim, tasfiye meselesini Köprülü'nün kendisine söylediğini de aktarmıştır.²⁴²

Gerçekten de bu çerçevede önce, Sadık Aldoğan, 18 Aralık 1947'de, yazdığı sert yazılar ve yaptığı ateşli nutuklar yüzünden DP GİK'te, tabir caizse hesaba çekilmiş,²⁴³ ardından 12 Temmuz Beyannamesi'ne muhalefet şerhi koyan Yusuf Kemal Tengirşenk, gerek basın, gerekse DP kurucuları tarafından eleştirilerek, DP'den tasfiye edilmeye çalışmıştır. Aldoğan'la genel merkez konuşması, mahrem tutulacak biçimde bir karar alınmış olmasına rağmen, Köprülü'nün, telefonla Nihat Erim'i arayarak Aldoğan meselesini Erim'e aktardığı, bizzat, partinin sekreteri Basri Aktaş tarafından Ahmet Tahtakılıç'a söylenmiştir. Ayrıca, Aldoğan'ın GİK'te "ifade" verdiği gün, başka bir vesileyle Erim'i ziyaret eden Nuri Özsan, Erim'in kendisine, "DP GİK bugün toplanacak ve Aldoğan meselesini halledecekti, ne oldu, haberin var mı?" diye sormuştur.²⁴⁴

Yine, ertesi günkü **Ulus** gazetesi de, Aldoğan'ın GİK'te sorguya çekildiği ve Aldoğan'ın şimdiye kadar kullandığı dili terk etmezse DP ile ilişkisinin kesileceği şeklinde bir de haber yapılmıştır.²⁴⁵ Daha sonra ise GİK, özellikle 12 Temmuz Beyannamesi'ne açık muhalefeti ile iktidar nezdinde devamlı bir surette DP Kurucularının dikkatinin çekildiği Yusuf Kemal Tengirşenk (İstiklal Mücadelesi yıllarının eski Dışişleri Bakanı ve Türk-Rus anlaşmasının baş aktörü) işini görüşmüş ve Yusuf Kemal'i, (1) partiye kaydolmadığı, (2) Fuat Köprülü aleyhine gizli propaganda yaptığı ve (3) uzun zaman GİK toplantılarına devam etmediği ve bir kısım kararları imzalamadığı gibi nedenlerle suçlayarak, bu konularda daha dikkatli olması gerektiği yolunda uyarmıştır.²⁴⁶ Tengirşenk'in de partiden tasfiye edilmek

²⁴² **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 23; Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, s. 260-261.

²⁴³ Sadık Aldoğan'ın özellikle o günlerde yaptığı Afyon konuşması zikredilerek, Aldoğan, "görüşmek" adı altında bir çeşit maskeli sorgudan geçirilmiştir. Aldoğan, sorulara verdiği cevapta, "Maksadım partiye ve demokrasiye hizmetten ibarettir. Şayet DP'nin bu konularda saptanmış bir politikası varsa, bu izah edilmeli ve ben de konuşma ve yazılarımda bu çerçevede dahilinden dışarı çıkmayayım" diyerek, DP kurucularının kendisi hakkında hazırladıkları tertibi, boşa çıkarmış olduğunu belirtir. Bkz., Nahit Saçlıoğlu, **Bir Özgürlük Savaşçısı Sadık Aldoğan**, s. 25-26.

²⁴⁴ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 26-27.

²⁴⁵ **Ulus**, 19. 12. 1947.

²⁴⁶ Ahmet Tahtakılıç, **Dönüşü Olmayan Yol**, s. 133-134. Tahtakılıç, aynı yerde, 12 Temmuz Beyannamesi'ne sonuna kadar muhalefet eden ve karara da bu yolda imza koyan, Yusuf Kemal olduğundan, DP yöneticilerinin, partiden çıkarılması gereken ilk adam olarak, onu gözüne kestirdiklerini belirtir ve Yusuf Kemal'in suçlandığı konuların tamamen, partiden onu tasfiye etmek için bahaneden ibaret olduğunu dile getirir.

istendiği, 24 Aralık 1947 tarihli gazetelerde, “...DP liderleri ile pek çok konuda ters düşerek parti içinde takım ahengini bozan Yusuf Kemal Tengirşenk, DP idare heyetinden ayrıldı”²⁴⁷ şeklinde yapılan haberlerden anlaşılmaktadır. Tüm bu olanlara bakarak, aynen Bölükbaşı örneğinde olduğu gibi, DP’yi “müfrit” temizleme işinin özellikle Köprülü-Erim ekseninde, iktidar ve DP liderlerinin bir şekilde görüşüklerini ve hallettiklerini ileri sürmek, yanlış olmasa gerektir. Tahtakılıç’ın da belirttiği gibi, halkın güvenini yitirmiş milli şef kendi hesabına ve iktidarın kendilerine yaklaştığını gören DP Kurucuları da kendi hesaplarına “dikensiz bir gül bahçesi” yaratmanın peşine düşmüşlerdir ki,²⁴⁸ bu durumun, Türk demokrasisinin kurumlaşmasında ciddi bir zaaf teşkil etmiş olduğu söylenebilir.

Öte yandan, DP’de yaşanan ikilik ve kopmalarda milletvekillerinin ödeneklerinin artırılması önemli bir rol oynamıştır. Ödeneklerin artırılması fikri İnönü’den gelmiştir. İnönü, ödenekler meselesiyle DP saflarında bir ikilik yaratmak ve DP’nin muhalefetini yumuşatmanın hesabını yaptığı belirtilmiştir.²⁴⁹ Nihat Erim’in de hazır bulunduğu bir sohbet sırasında İnönü ile DP milletvekili Nuri Özsan arasında şu konuşma geçmiştir:²⁵⁰ İnönü, “Milletvekillerinin bir kısmının gelecek seneye ait tahsisatlarını çektiklerini haber alıyorum. Demokrat milletvekilleri de aynı durumda imiş, ne dersiniz?”, Nuri Özsan, “Doğrudur. Tahsisatın yetersizliği bizim arkadaşlarca da hissedilmektedir”. İnönü, “Bunun kolayı var. DP’den siz, CHP’den Nihat Erim müşterek bir zam teklifi hazırlayarak Meclise verirsiniz ve bu şekilde ödeneklerin artırılması temin edilmiş olur”. Bu haber, DP Meclis Grubu İkinci Başkanı Köprülü tarafından uygun görülmüş ve hazırlanan ödeneklere zam tasarısı DP’li Fikri Apaydın ve Haydar Aslan tarafından imzalanmıştır. Tasarı bütçe komisyonuna geldiği zaman, DP’li Hakkı Gedik, Hasan Polatkan ve Ahmet Oğuz muhalefet şerhi koymuşlardır. Daha sonra tasarı DP grubunda müzakere edilmiş ve verilen oylar tasarının aleyhinde olmuştur. Bunun üzerine imza sahipleri tekliflerini geri almaya mecbur olmuşlardır. Ancak kısa bir süre sonra yeni bir teklif hazırlanmış ve yeni baştan müzakere edildiğinde DP Meclis Grubu’nda şu karar alınmıştır: “Aylık ve yolluklar hakkında zam teklifine karşı Demokrat Parti Meclis Grubu, kırmızı oy

²⁴⁷ Vatan, 24. 12. 1947.

²⁴⁸ Ahmet Tahtakılıç, *Dönüşü Olmayan Yol*, s. 135.

²⁴⁹ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 214.

²⁵⁰ *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, s. 31-32; Ayni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, s. 260-61.

kullanmak suretiyle muhalefette bulunacaktır.” Bu kararın altında yatan gizli anlam, Sinop mebusu Suphi Batur’un şu suali üzerine meydana çıkmıştır: “Mecliste ekseriyet Halk Partisi’nde olduğuna göre, muhalefet etmemize rağmen teklif kabul edilecektir. Bu taktirde kırmızı oy kullanan bizler ne tavır takınacağız? Yapılan zammı hazineye iade etmemiz lazım.” Bunun üzerine Celal Bayar, “Paraların hazineye iadesi fazla bir semahat olmaz mı?” derken Fuat Köprülü, “Hem kırmızı oy veririz, hem de paraları cebe indiririz!” diye karşılık vermiştir.²⁵¹

Daha sonra 1947’nin sonlarında milletvekilleri ödeneklerini artıran kanun, Meclis’te iktidar milletvekillerinin oyları ile kabul edilmiştir. Ancak DP Meclis Grubu kırmızı oy kullanacakları yolunda grup kararı almalarına rağmen, DP İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Silivri, beyaz oy kullanmıştır. 17 Ocak 1948 tarihinde yapılan DP İstanbul İl Kongresi’nde, beyaz oy meselesi ile ilgili bir konuşma yapan, Silivri, CHP’den Feridun Fikri Düşünsel’in kendisine, ödenek meselesinde, *“..Arkadaşlara söyle, kanun aleyhinde konuşmasınlar, zorluk çıkarmasınlar, şu paraları alalım”* dediğini ve kendisinin de durumu Köprülü’ye açtığını, Köprülü’nün de, *“Madem arkadaşlar kabul ettiler, ben de kabul ederim. Kırmızı oy veririz, paraları da alırız”* dediğini anlatarak, arkadaşların kanun aleyhinde konuşmayacakları sözünü bizzat Köprülü’den teminat alarak, durumu daha sonra Feridun Fikri’ye ilettiğini, namus ve söz borcunu ödemek için beyaz oy vermek zorunda kaldığını ve aslında bu ödenek meselesinin, başkaca amaçları olan DP GİK’in, CHP ile oynadığı bir oyundan ibaret olduğunu beyan etmiştir.²⁵² Artan ödeneklerin ne yapılacağı konusu DP’de tartışmalar neden olur. Çözüm olarak, DP milletvekillerinin maaş farklarını partiye bırakmaları kararlaştırılır. Bu karar, DP’yi karıştırmış ve bir kısım milletvekillerinin itirazlarına yol açmıştır. DP’li milletvekillerinden 26’sı bir taktir hazırlayarak, ödeneklere yapılan zamların nereye harcanacağını kişinin vicdanına bırakılması gerektiğini ve bu konuda partinin emredici bir biçimde hareket edemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu ödenek meselesi de diğer ayrılık konularında olduğu gibi, sonraları, DP genel merkezi (yani Köprülü, Menderes, Bayar üçlüsü) tarafından müfrit sayılan kimselerin partilerin atılmasında bir bahane olarak kullanılacaktır. Maaş farklarını partiye verdikleri halde bazı kişiler,

²⁵¹ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 31-32; Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, s. 260-61.

²⁵² **Vatan**, 18-19. 1: 1948.

sırf “sivri” ya da “müfrit” oldukları için kamuoyunun yadırgamayacağı ödenek bahanesine dayanılarak partiden ihraç edileceklerdir. Bu ihraçlar birazdan ele alınacaktır. Nitekim DP’den ayrılan ya da çıkarılanlar da ödenekler meselesinin kurucular tarafından kasıtlı olarak çarpıtıldığını öne süreceklerdir.²⁵³

O günlerde, DP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni de, biri DP GİK’e, diğeri DP Meclis Grubu Başkanı sıfatıyla Celal Bayar’a olmak üzere 22 Aralık 1947 tarihinde iki mektup gönderir. Mektupta Köni, Halk Partisi’nin politikasını izah ederek, bu politikanın bir tür İsmet Paşa’nın oyalama siyaseti olduğunu, 12 Temmuz Beyannamesi ile 21 Temmuz (1946) Seçim Beyannamesi arasında bir fark olmadığını ve nihayet İsmet Paşa’nın Meclis açış nutkunda ve son CHP Kurultayı (1947) nutkunda muhalefete yönelik bütün vaatlerinin yalan çıktığını kaydederek, bütün bu gelişmelerin DP Birinci Büyük Kongresi’nde ilan edilen Hürriyet Misakına muhalif olduğunun belirtir ve DP büyük kongresinin olağanüstü toplantıya çağrılmasını ya da delegelerle bir istişare toplantısı yapılmasını ister.²⁵⁴ Bunun üzerine, Köni’nin de hazır bulunduğu genel kurul toplantısı 5 Aralık 1947’de yapılmış ve mesele müzakere edilmiştir. Müzakere sonunda, kongrenin ya da ikişer delegeden ibaret istişari bir heyetin toplanmasına gerek olmadığına karar vermiştir. Mektuplar konusunda Celal Bayar, Samet Ağaoğlu’ya ne düşündüğünü sorar. Ağaoğlu ise, mektupların bir tertipten ibaret olduğu, her iki mektubun da Öner’in telkiniyle yazılmış olduğu, Aldoğan’ın mektupta sözü edilen kongre toplanması fikriyle Karadeniz’e gittiği cevabını verir. Ağaoğlu’ya göre bu tip mektuplar, DP’ye yönelen bir komplonun başlangıcını teşkil etmektedir.²⁵⁵

DP’nin parçalanması ve MP’nin doğumuna yol açan olayların belki de en önemlisi, DP’nin İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in önce başkanlıktan sonra da partiden istifasıdır. Öner’in DP içinde ağırlığı büyüktü. Zaten ilk kongrede de Öner başkanlık yapmıştı. Ayrıca, Öner’in 1946 seçimlerinde gösterdiği başarı ve o günlerin meşhur komünistlik davasında Hasan Ali Yücel’le giriştiği polemikte uzun süre devam eden davayı kazanması,²⁵⁶ onun tüm ülkedeki DP’lilerin saygı ve

²⁵³ Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler, s. 33.

²⁵⁴ Samet Ağaoğlu, Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu, 443-444.

²⁵⁵ Samet Ağaoğlu, Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu, 89.

²⁵⁶ 18 celse süren ve 35 şahit dinlenen davayı Öner kazanmıştır. Mahkeme Hasan Ali Yücel hakkında, Öner’in komünistlik suçlamasını ele alan iddialarını sabit görerek, davayı 20.11. 1947’de bitirir.

hayranlığını kazanması sonucunu doğurmuştu. Yukarda da bahsedildiği gibi, öteden beri Öner, DP kurucularının takip ettiği politikayı, muhalefetin iktidara satılması ve muvazaa olarak telakki etmiş ve devamlı bir şekilde DP Kurucularını eleştirmiştir.

Hatta, o günlerde DP'li bir genç olarak İstanbul'da Öner'le görüşen İsmet Bozdağ, Öner'in, Birinci Kongre sonrası (Nisan 1947), Kuruculara karşı bir olağanüstü kongre tertip etmek yönünde bir takım girişlerde bulunduğunu bizzat kendisine söylediğini ileri sürmüştür. Bu iddiaya göre, Öner, Bozdağ'ın, "Ne yapacaksınız?" sorusuna, "Ne mi yapacağım.. Birlik olacağız! Bütün memlekette bir Fevkalade Kongre toplanması için imza devşireceğiz. Sonra da Anadolu'da toplanıp bu zırtapozları (DP Kurucularını ve özellikle de Köprülü'yü kastediyor) başımızdan def edeceğiz!.." demiştir. Sonra bu teşebbüs Bozdağ tarafından, DP yöneticilerine ulaştırılır ve Öner'in girişimi suya düşer.²⁵⁷

Öner'in DP'den istifa etmesinin ya da kendi ifadesiyle "istifaya mecbur bırakılmasının"²⁵⁸ yukardan beri anlatılan, yani DP Kurucularının takip ettiği yumuşak muhalefet politikasına katılmayışi ve Kurucuların parti içinde bir tahakküm saltanatı oluşturdukları iddiası gibi genel nedenlerinin yanında, bir de öznel nedenlerinin olduğu bir gerçektir. DP'nin kendi içinde yaşadığı buhran da, iktidarla sıcak ilişkiler kuran Köprülü ile iktidara karşı sert muhalefet yapılmasını isteyen Öner arasında yaşanan gerilim ve kavgaların çok önemli bir yeri vardır. Bu ikili birbirlerinden hiç hoşlanmıyorlardı. Özellikle Köprülü, Öner'in parti içinde bir ağırlık kazanmasını istemiyor ve sürekli DP İstanbul teşkilatlarına baskı yapıyordu. Ayrıca ikili arasında, Adliye teşkilatından ve üniversiteden kalma duygusal bir geçimsizlik vardı.

Ancak DP içinde Köprülü-Öner anlaşmazlığının kökenleri DP İstanbul il teşkilatının kurulması ile başlar. Öner İstanbul il başkanı olmasına rağmen, Köprülü müteşebbis heyetlerin oluşturulmasında devamlı bir şekilde müdahil olmuş ve kendisine bağlı kişilerin seçilmesi için çok çaba sarfetmiştir. İstanbul'da ilk ilçe müteşebbis heyeti Eminönü'nde Nurettin Kocaman'ın başkanlığında kurulurken partideki ikiliğin ilk işareti belirlemiştir. 27 Şubat 1946 tarihinde kurulan bu heyet,

Vatan, 20. 11. 1947. Ayrıca, Öner-Yücel davası hakkında bkz., Kenan Öner, **Öner ve Yücel Davası** (İstanbul, 1947).

²⁵⁷ İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, s. 37-40.

²⁵⁸ **Yeni Sabah**, 14. 1. 1948.

Köprülü'nün istediği kişilerden oluşmuştur. Köprülü'nün bütün hırsı, İstanbul teşkilatının kurulması sorumluluğunun Yusuf Ziya Öniş'e verilmesinden kaynaklanıyordu. Öner'in İstanbul'a başkan olmasını Öniş teklif etmiş, Bayar da onaylamıştır.²⁵⁹ Oysa Köprülü, kendisine yakın birinin il başkanı olmasını arzu ediyordu. Henüz bir genç öğrenci olan oğlu Orhan Köprülü'nün Eminönü müteşebbis heyetine katılması da Öner tarafından Köprülü'nün sözü edilen niyetinin bir delili olarak gösterilmiştir.²⁶⁰ Ayrıca Köprülü, Beyoğlu ve Eminönü ilçe kongrelerinde bulunarak, kendi taraftarlarının kazanmasını sağlamıştır. O sıralarda parti teşkilatında, özellikle Beyoğlu ilçesinin kademelerinde Karadenizliler hizbinin²⁶¹ parti yönetimini ele geçirmek istediği konuşulmaktadır. Öner, aleyhinde hazırlanan komplonun aslında Karadenizliler ve giderek İbrahim Çehrelî ve arkadaşları tarafından re'sen yönetilmeyip, perde arkasındaki Köprülü ve Menderes tarafından yürütüldüğünü bildirmiştir. Gerçekten de Beyoğlu ilçe kongresinde Öner'in hizbi ile Köprülü-Menderes'in desteklediği hizip çarpışmıştır.²⁶² İlginç olan Köprülü'nün Beyoğlu ilçe kongresi başkanlığını kabul etmesidir. Bu durum Öner'i iyice sınırlendirmiştir. Bu kongrede müteşebbis heyetlerin de oya katılıp katılmayacakları hususu çetin bir tartışma konusu olmuştur. Köprülü'nün müteşebbis heyetlerin oya katılmayacaklarına hükmetmesi ortamı iyice germiştir. Bir delege, "*Bizim kongrelerimizde müteşebbis idare kurulu oya katılmalıdır*" demiş. İşte o zaman Köprülü, "*O Kenan Öner'in fikridir*" diyerek delegenin sözünü kesmiştir. Bazı delegelerin itirazı üzerine daha da ileri giderek, "*Tüzüğü ben yaptım bilirim*" deyince Öner taraftarları çileden çıkmışlar ve "*Madem tüzüğü sen yazdın, bunu neden kapalı geçtin*" diye bağırılmışlardır. Kongrenin havası iyice elektriklenince Köprülü tehdit savurarak, "*Tüzüğün tefsiri ancak genel kurula aittir. Genel idare kurulu isterse bu gibi yanlışlıklardan ötürü kongreleri yenileyebilir*" diye konuşmuştur. Nihayetinde ilçe idare kuruluna Köprülü'nün adamları seçilmiştir. Öner bu kongrede bulunmamış ancak, Köprülü'nün böyle bir ilçe kongresi başkanlığını kabul etmesine ve işleri karıştırmasına fena içerlemiştir. Böylece Köprülü ile Öner arasında zaten var olan

²⁵⁹ Kenan Öner, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, s. 9-10.

²⁶⁰ Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958*, s. 15.

²⁶¹ İ. Çehrelî, Sağiroğlu ve Aydemir, her üçü de Karadenizliydi.

²⁶² Çok erken tarihlerde olan bu çarpışmayı, Tanin gazetesi, "*Demokrat Parti'deki Hizip Kuvvetleniyor*" biçiminde vermiştir. *Tanin*, 31.12.1946.

soğukluk, İstanbul'un ilçe idare kurullarına Köprülü'nün kendi istediği kişileri seçtirmesi yüzünden iyice artmıştır. İki lider arasındaki duygusal geçimsizliğe bir de İstanbul teşkilatında yaşananlar eklenince, DP içindeki hizipleşme büyük bir ivme kazanmıştır.²⁶³

Ayrıca Menderes'in de İstanbul teşkilatlarında Öner'in ağırlığını durdurma ve teşkilatlara kendi adamlarını sokmak için, çok mutemed adamı Mükerrerem Sarol'u Aydın'dan İstanbul'a görevlendirmiş olması da Öner'in, Köprülü-Menderes hizbine olan kinini bir kat daha artırmıştır.²⁶⁴ Böylece, Köprülü-Menderes ikilisi iki yakın adamını (Orhan Köprülü-Mükerrerem Sarol) Öner'in başına musallat etmiştir. Bunlar, İstanbul teşkilatı içinde yer altı faaliyetleri yapmışlar, hizipler kurmuşlar ve başkanın nüfuzunu kırmak için ellerinden gelen her türlü tertibi esirgememişlerdir.²⁶⁵

DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in, 12 Temmuz Beyanname'si'nin yayınlanmasından sonra parti içinde meydana gelen gelişmeleri eleştirmesi ve partide bir tür "*Kurucular tahakkümü*"nden bahsetmesi, DP Kurucularını harekete geçirmiştir. Bu çerçevede DP GİK'in talimatıyla, Ağaoğlu, bir mektup göndererek, Öner'in dikkatini çekmiştir. Ağaoğlu'nun mektubuna 25 Eylül 1947 tarihinde verdiği cevapta Kenan Öner, DP içinde bir tür "*Kurucular saltanatı ve tahakkümü*"nün oluştuğunu dile getirerek, gelişmelerin DP'de ciddi bir ihtilaf çıkaracak mahiyette olduğunu yazmıştır. Özellikle Fuat Köprülü'nün otoriter tavırları ve parti içinde aşırı olarak gördüğü kimseler hakkında yapmış olduğu telkinlerin artık çekilemez bir boyut arz ettiğini anlatan Öner, vatan ve millet hizmeti adına yüklendiği il başkanlığı görevini, merkeziyetçi ve otoriter yönetim anlayışı yüzünden bırakacağını dile getirir. Ayrıca Öner, İsmet İnönü'nün direktifleri doğrultusunda, genel merkez yönetimince DP teşkilatlarına yazılan tamimlerde Mareşal Fevzi Çakmak'ın ziyaretlerine lakayd kalınmasının istendiği iddiasında bulunarak, İnönü'den somut bir şey almadan verilenler arasında, bunun da olmasının kendileri tarafından çok kötü karşılandığını belirtir.²⁶⁶ Öner'in mektubu DP GİK'te görüşülmüş ve Ağaoğlu

²⁶³ Emrullah Nutku, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958**, s. 31, 36. Köprülü-Öner kavgası aslında daha eskiye dayanır. Köprülü'nün Maarif, Öner'in Adliye Müsteşarlığı yaptığı dönemde bu iki bürokrat arasında nedeni bilinmeyen kırgınlıklar oluşmuştur. Bkz., a. g. e., s. 37.

²⁶⁴ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 39.

²⁶⁵ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 308.

²⁶⁶ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 81-82.

tarafından Öner'e yazılan mektupta, Öner'in DP Kurucularını suçlayan iddialarının asılsız olduğu anlatılmıştır.²⁶⁷

Bu gelişmeler üzerine Öner, 27 Aralık 1947 tarihinde DP GİK'e göndermiş olduğu mektupla DP İstanbul il başkanlığından istifa etmiştir. Öner, istifasında, yine Kurucular tahakkümünden, zümre siyasetinden yakılarak, Kurucuların ve özellikle de Köprülü'nün, partide hayali bir müfritler zümresi olduğu yolundaki şikayetlerinin artık dayanılmaz bir noktaya geldiğini dile getirmiştir. Ayrıca Kurucuların İnönü'yü sevindirmek için Aldoğan ve Tengirşenk gibi ivazsız ve ihtirassız hizmet aşkıyla çalışan kimi partililerin, GİK'e çağrılarak ifadelerinin alındığı iddiasında bulunan Öner, yine CHP kadar DP'nin de efendisi haline getirilen İnönü'nün istekleri doğrultusunda Kurucular tarafından partide bir tür mutedil-müfrit ayırımının yapıldığı ve müfritlerin partiden uzaklaştırılmaları için her türlü tedbirin alındığı suçlamasında bulunmuştur. Öner, istifa mektubunda daha çok Köprülü'den şikayet ederek, Köprülü'nün GİK'te, "ya ben ya Öner" biçiminde bir tehdit savurmasının bardağı taşıran son nokta olduğunu söyleyerek, uzun zamandan beri düşündüğü istifasıyla, Köprülü gibi düşünenlere bir yol ve fırsat vermiş olacağını da belirtir.²⁶⁸ Ağaoğlu'na göre, Öner DP içinde yaşanan bir iç parçalanmanın ilk açık ve yazılı işaretlerini veren bir merkezdir.²⁶⁹

Öner, daha önce istifa etmesine rağmen, gazeteler Öner'in istifasını ancak 6 Ocak 1948 tarihi ile birlikte vermeye başlarlar.²⁷⁰ İstifası üzerine DP GİK'ten Enis Akaygen ve Emin Sazak, acilen İstanbul'a gelirler ve Öner'i istifadan vazgeçirmeye çalışırlarsa da başarılı olamazlar. Öner, "Mesele yürüyüş farklarıdır" diyerek, istifasında kat'i olduğunu beyan etmiştir.²⁷¹ Öner'in istifası üzerine, İstanbul teşkilatlarından ve ülkenin pek çok yerinden DP genel merkezine telgraflar yağmış ve istifanın kabul edilmemesini istemişlerse de, Bayar, istifa kararının verene ait

²⁶⁷ A. g. e., s. 82-85.

²⁶⁸ **Vatan**, 12. 2. 1948 ve **Cumhuriyet**, 12. 2. 1948; Ayrıca istifa mektubunun tam metni için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 465-467. Kenan Öner'in istifa mektubu, **EK 5**'te aynen verilmiştir.

²⁶⁹ A. g. e., s. 103.

²⁷⁰ **Vatan**, 6. 1. 1948; **Cumhuriyet**, 8. 1. 1948. Her iki gazete de Öner'in Ankara'ya bir rapor gönderdiği ve bu rapor DP kurucuları tarafından kabul olunmadığı takdirde, Öner'in istifa edeceğinden bahsederler.

²⁷¹ **Cumhuriyet**, 8. 1. 1948.

olduğunu belirterek, “*DP vefakardır, ama geleceğini şahıslara bağlayan parti değildir*” karşılığında bulunmuştur.²⁷²

Bu arada Öner ve DP’deki “*müfrit*”ler aleyhine propagandalar almış başını yürümüştür. **Vatan** gazetesi, DP’de kazan kaldıranları “*komünistlik*”le suçlamış ve “*kızıl tahrikçilerin takip ettikleri esas gaye: DP’yi ikiye bölmek istiyorlar*” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Yazıda, “*Profesörlük ve Adliye Müsteşarlığı yapmış bir hukuk adamı, nasıl olur da Panslav ajanlarının oyununa gelir*” denilerek, Öner’in daha önce İnsan Hakları Derneği ile komünistlerin oyununa düştüğü, daha sonra DP GİK ve DP Meclis Grubu’nda kendisine birkaç taraftar bularak, DP’yi “*muvazaa*” ile suçladığını belirtilerek, bu kişilerin bir ifrat ve ihtiras duygusu ile hareket ettikleri dile getirilmiştir.²⁷³ Ayrıca, Köprülü şahsında hücum edilmesine rağmen, el altından “*ekanimi selase*” diye adlandırdıkları Bayar-Köprülü-Menderes üçlüsüne karşı el altından bir hareket başlatıldığını, istifa ile İstanbul il kongresinde kuvvet gösterisi yapılarak, Anadolu’da bir olağanüstü kongre tertip edilmek istendiği ve bununla da Bayar ekibinin yıkılarak Öner başkanlığı ve Mareşal fahri önderliğinde yeni bir harekete zemin hazırlanmak istendiği iddia olunmuştur.²⁷⁴ Bu iddialara cevap veren Öner, suçlamaları kesin bir dille yalanlar ve Ahmet Emin Yalman’ın efendisini (kastedilen İnönü’dür) memnun etmek için bunları yazdığını dile getirir.²⁷⁵

Tüm bu gelişmelerden sonra Öner, daha önce DP İstanbul il başkanlığından istifa ettiği gibi, bu kez de, 16 Ocak 1948 tarihinde, yani DP’nin İstanbul il kongresinin yapılacağı 18 Ocak’tan iki gün önce de, DP’den istifa etmiştir.²⁷⁶ Öner, istifasından sonra Bayar’a bir mektup yazar. Mektubunda, istifası üzerine Bayar’ın tutumuna çatarak, “*Bu kötü tatbiki de Halkçılar üniversitesinden mi öğrendiniz... Benliğinde muvazaa kabiliyeti olanlar tabi ki, beni içlerine yedirememiştir. Millete hizmetten ziyade 4-5 kişilik bir zümre tahakküm ve saltanatı kurdunuz... Demokrasi Halk Partisi’nde okuduğunuz derslerle değil, millet iradesinin halelden siyaneti ile başlar*” demiştir. Ayrıca, bu mektupta Öner, istifanameyi Yalman kanalı ile basına Bayar’ın ifşa ettirdiğini, Aldoğan’ın GİK’te sigaya çekilişinin sonunu beklemeden Köprülü’nün telefonla, Erim’e bunu gizlice ihbar ettiğini, Bayar’ın kendisini tekrar

²⁷² **Vatan**, 8-9. 1. 1948.

²⁷³ **Vatan**, 12. 1. 1948 (Yazının Ahmet Emin Yalman tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır).

²⁷⁴ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 1419-20.

²⁷⁵ **Tasvir**, 13. 1. 1948.

²⁷⁶ **Vatan**, 17. 1. 1948.

seçtirmemek için İstanbul il başkanlığı'ndan iki kişiyi (Selahattin ve Muhtar isimli şahıslar) Bursa'ya çağırıp, kendisi hakkında bu iki şahsı görevlendirdiğini belirterek, bu şahıslara Bayar'ın "*demokrasi komitacıları*" ismini takar.²⁷⁷

Aydın'da yaptığı bir konuşmada Menderes, Öner'in istifasını, önceden hazırlanmış bir planın uygulamaya geçirilmesi olarak nitelendirir. Ona göre, müfritlerin DP içinde kazan kaldırmaları ve Öner'in istifası Meclis'ten çekilmek isteyenlerin bir oyunuydu.²⁷⁸ Menderes ayrıca, Öner'i kastederek, "*Aramızdan ayrılanlar olursa, bunların yürütyüşümüziün manasını kavrayamamış olduklarına hükmetmek gerekir*" demiş ve Öner gibi hareket edenleri, partinin hedefini anlamamakla itham etmiştir.²⁷⁹

Bu sıralarda yapılan İstanbul il kongresi, Önerci grupla genel merkez yanlısı grup arasında bir çatışmaya sahne olmuşsa da, Bayar'ın kongreye ağırlığını koyması ve yaptığı konuşma ile kongrenin genel merkez yanlısı bir seçimle sonuçlanması sağlanmıştır.²⁸⁰ Daha sonra Balıkesir il kongresinde Bayar, "*Bir memleket için anayasa nasıl muta (bağlanılması gereken) ise, Demokratlar da nizamnamelerine o derece bağlıdırlar. Onun hududu dışına çıkanlar, kulağından tutulup Haysiyet Divanı'na verilirler. O da olmazsa partiden atılıp geçer giderler. Biz şahsa aldanmayız*" biçiminde konuşacak ve DP içinde yaşanan ve yaşanacak olan istifa ve tasfiyelere ilişkin bakış açısını, anti-demokratik bir tarzda ortaya koyacaktır.²⁸¹

Bu arada, DP Beşiktaş İlçe İdare Kurulu Başkanı Misbah Uras, Bayar'a bir ihbar mektubu göndererek, Öner'in İstanbul kongresi sırasında bir takım gizli faaliyetlerde bulunduğunu, kongre esnasında kendisine bağlı bir grupla DP genel merkezini şiddetli bir protesto ile tenkit edecek bir komplo hazırlığı içinde olduğunu ve kongre sonrası Ankara'da Mareşal, Hikmet Bayur, Mustafa Kentli ve Bölükbaşı ile yeni bir parti için görüşmelerde bulunduğunu dile getirmiştir. Mektupta belirtildiğine göre, Öner, Ankara'da önce Mareşal'i ikna ederek, ondan yeni partinin kurucuları arasına girmesini istemiş, daha sonra Bayur'la görüşmüş ve Bayur da,

²⁷⁷ **Yeni Sabah**, 17. 1. 1948.

²⁷⁸ **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Aralık 1933-Mart 1950), C. I, s. 272-3.

²⁷⁹ **Cumhuriyet**, 18. 1. 1948.

²⁸⁰ Bayar konuşmasında doğrudan Öner meselesinden bahsetmese de, 12 Temmuz'dan beri partinin aldığı neticelerden ve tesanüd lüzumundan bahsederek, "*12 Temmuz bir va'din senedir. Vakti gelince tediyelerini isteyeceğiz*" diyerek, bir intizar (bekleme) politikası güttüklerini belirtmiştir. **Cumhuriyet**, 18. 1. 1948.

²⁸¹ **Vatan**, 23. 1. 1948.

yeni oluşum Atatürk inkılaplarının devamı olması şartı ile evet demiş, ancak bunun için para gerekeceğini söylemiştir. Öner, para meselesinin İstanbul'daki kendi yanlısı arkadaşları ile ödeneklerini partiye iade etmeyen milletvekillerinden karşılanacağını belirtmiştir. Mektupta, ayrıca Bölükbaşı'nın Hatay ve Maraş dolaylarında propaganda yapmak üzere bir miktar yol masrafı istediği ve Öner'in de bu parayı yakında Bölükbaşı'ya vereceklerini ifade ettiği de bildirilmektedir.²⁸²

Tüm bu gelişmeler, DP genel merkezi ve DP yanlısı gazetelerde Öner'in DP'yi parçalamak için yaptığı bir suikast girişimi olarak değerlendirilmiştir. **Vatan**'da Mümtaz Faik Fenik, Öner etrafındaki "*mecelleciler*"in, DP'yi yıkmak için her türlü aracı meşru kıldıklarını ve DP'yi bir muvazaa partisi olarak göstermek için de her türlü "*çirkin*" oyundan kaçınmadıklarını belirterek, müfritlere yönelik şiddetli bir kampanya başlatmıştır.²⁸³ **Tasvir** gazetesi de, DP içindeki ikilikten bahsederek, "*müfrit*" zümrenin partiyi ele geçirme teşebbüsü içinde olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca DP içinde genel kurula başkaldıran üç zümre olduğu zikredilmiştir. Bunlar ise, (1) Öner'in tahriklerine kapılmış olanlar, (2) maaş farklarını genel merkeze iade etmek istemeyen DP'li milletvekilleri, (3) birinci ve ikinci grubun tahrik ve propagandalarına kapılanlardır.²⁸⁴

Bu durum karşısında, Öner de bir tekzip göndererek, Uras mektubunda yazılanları yalanlamıştır. Tekzibinde kendini "*tamir ettiğinden*" ve "*akümülatörlerini doldurmakla*" meşgul olduğundan bahseden Öner, Mareşal, Bayur ve Bölükbaşı gibi, memlekete emniyet telkin eden, samimi ve muvazaadan nefret eden kimselerle memleket meseleleri üzerinde fikir teatisinde bulunmanın milli bir vazife olduğunu anlatarak, partiyi parçalamak için kimseyi tahrik etmediğini ve evine çağırmadığını da belirtir. Ayrıca, DP yöneticilerine yönelik İstanbul'da kendi başkanlığında bir şikayetname yazıldığı iddiasının tamamen bir iftiradan ibaret olduğunu, Uras'ın mektubunun da, İstanbul'da hasıl olan cereyanı bastırmak görevi ile gelen Refik Koraltan'la baş başa verilerek Park Otel'de hazırlandığını iddia etmiştir.²⁸⁵ İlginçtir ki, Metin Toker de bu mektubun Refik Koraltan başkanlığında

²⁸² **Cumhuriyet**, 10. 2. 1948.

²⁸³ **Vatan**, 10. 2. 1948.

²⁸⁴ **Tasvir**, 10. 2. 1948.

²⁸⁵ **Tasvir**, 11. 2. 1948; **Cumhuriyet**, 11. 2. 1948.

Park Otel’de yazıldığını doğrulamaktadır.²⁸⁶ Bu da gösteriyor ki, DP kurucuları, kendilerine tabi olmayanları tasfiye etmek için her türlü tertibe başvurmuşlardır.

Bu sıralarda Hikmet Bayur da DP’yi hedef alan bir dizi makale kaleme alarak, muhalefetin bu DP zihniyeti ile yaşayamayacağını, DP’nin acele bir tasfiye görmesi gerektiğini ve Bayar gibi konuşanların ancak, yeni bir istibdat idaresi kurabileceklerini iler sürmüştür.²⁸⁷ Bu iddialara DP GİK kararı ile Ağaoğlu cevap vererek, Bayur’un DP’nin iç işlerine karışmaması istenmiş ve Bayur’un sahte demokrasi içinde hareket ettiği iddia edilmiştir.²⁸⁸ Bayur, Ağaoğlu’nun yazısı üzerine, **Yeni Sabah**’taki yazısında, DP’nin bu hali ile memlekete hayır değil, zarar getireceğini, **“DP iyi bir tasfiye görmezse, ilerde bir diktatörlük idaresi kuracağını”**, bunun ilk örneğinin de Bayar’ın Balıkesir nutkunda söylediği, **“Nizamname hududu dışına çıkanlar kulaklarından tutulup Haysiyet Divanı’nda atılırlar”** cümlesi ile verildiğini zikretmiştir.²⁸⁹

Öte yandan, DP içinde yaşanan iç parçalanma ve ayrılıkların bir nedeni de GİK ile Parti Meclis Grubu arasında yaşanan gerilim ve kavgalardır. DP Meclis Grubu da, aynen Aldoğan, Tengirşenk, Bölükbaşı ve Öner gibi, DP Kurucularının güttükleri parti genel politikasından şikayetçiydiler. DP Meclis Grubunun Başkanvekili Fuat Köprülü idi. Böylece DP içinde Öner-Köprülü çekişmesi, GİK ile Meclis Grubu anlaşmazlığına bürünmüştür. Köprülü’nün gruptaki otoriter yönetimi ve grup idare kurulunu hiçe sayan, milletvekillerini tesadüf eseri buraya gelen insanlar olarak gören yaklaşım ve tutumu, grup idare kurulunu harekete geçirmiştir. Milletvekilleri hakkında Köprülü’nün, **“Bunlar da kim oluyor, bizim sayemizde mebus oldular, ben onların ellerini bile sıkmaya tenezzül etmem”** dediği yazılmıştır.²⁹⁰

DP Meclis Grubunda, o sıralarda milletvekillerinin itimadını kaybetmiş olan Köprülü olayının patlak vermesine ödeneklerle ilgili bir tahrir yol açmıştır. Grupta maaş farklarının partiyeye teslimi konusu görüşülürken Muğla Milletvekili Necati Erdem, bu meselenin tartışma konusu yapılmaması hakkında bir tahrir verir.

²⁸⁶ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiyeye**, s. 317.

²⁸⁷ Yusuf Hikmet Bayur, “Halkımız Hürriyet Misakını Suya Düşürenlerden Hayır Bekliyoruz”, **Akın**, 28. 1. 1948; **Yeni Sabah**, 30. 1. 1948.

²⁸⁸ **Cumhuriyet**, 7. 2. 1948.

²⁸⁹ **Yeni Sabah**, 10. 2. 1948.

²⁹⁰ **Kudret**, 30. 5. 1950.

Toplantıya başkanlık eden Köprülü, tüzüğe aykırı bulduğu bu önergeyi oya koymakta direnince anlaşmazlık baş göstermiş ve böylece ödenekler meselesi grupta bir Köprülü meselesine dönüşmüştür. Esasında Köprülü, Kasım 1947'deki grup idare heyeti seçiminde 38 oydan, ancak 21'ini alarak güçlkle başkanlığı korumuştur.²⁹¹ Grup İdare Kurulu, Bayar'dan Köprülü'nün istifasını istemiştir. Menderes, Refik Koraltan, Ağaoğlu, Fevzi Lütfü Karaoşmanoğlu, Refik Şevket İnce ve Köprülü gibi partinin ileri gelenleri ise *“Köprülü'nün istifasını istemek, Kenan Öner meselesinden beri partide gerçekleştirilmek istenen büyük bir komplonun parçasıdır. Ya onlar ya biz”* diyerek Bayar'a adeta tercihte bulunması çağrısında bulunmuşlardır.²⁹²

Bu arada, parti grup idare kurulundan Hazım Bozca, Hakkı Gedik, Osman Nuri Köni ve Fikri Apaydın istifa etmiştir. Bu istifalar, Köprülü'nün Grup başkan vekilliğinden düşürülmesini amaçlıyordu. Bunun üzerine 4 Şubat 1948 tarihinde Bayar başkanlığında toplanan DP Meclis Grubu, grup idare heyetinden boşalan üyelikler yüzünden, seçimlerin başkan hariç yenilenmesine karar vermiştir. Bu toplantıda Demokrat Parti Meclis Grubu, Köprülü'yü şu hususlarda suçlu görmüştür: (1) Londra seyahatinden sonra CHP genel başkanı ve Nihat Erim'le olan münasebetlerinin yazı ve resimlerle umumi efkara intikali (2) Öner, Tengirşenk ve partide varlığından şikayetçi olduğu bazı şahsiyetler aleyhine teviz yolu ile giriştiği mücadele, (3) Grup kararlarına kendisine göre mana vermesi ve muktezasını yapmaması (4) 12 Temmuz Beyannamesi'nin neşrinden sonra İnönü'yü ve Nihat Erim'i öven yazılar yazması (5) DP'li milletvekillerine *“topyekün tesadüfün getirdiği insanlar”* demesi. Uzun müzakerelerden sonra, grup idare kurulunun yeniden seçilmesi kararlaştırılmış ve yapılan seçimde Köprülü tek bir rey alabilmiş, böylece grup ikinci başkanlığından düşürülmüştür.²⁹³ Ancak Kurul üyelerinin tüm ısrarlarına rağmen Bayar da istifa etmiştir. Oybirliği ile Bayar, tekrar Grup başkanlığına seçilmiştir. Daha sonra yapılan seçimlerde grup idare kurulu ikinci başkanlığına Fuat Hulusi Demirelli 28 oyla seçilmiş ve grup idare kurulu da yenilenmiştir.²⁹⁴

²⁹¹ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 37.

²⁹² Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 124-125.

²⁹³ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 37.

²⁹⁴ 4 Şubat 1948 tarihli DP Meclis Grubu Toplantısı zabıtları için bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, ss. 468-476.

DP Meclis Grubu'nda tüm bunlar olurken DP GİK, 5-10 Şubat 1948 tarihleri arasında peş peşe yaptığı toplantılarda, DP Meclis Grubu'nda yapılan seçimlerin tüzük hükümlerine aykırı olduğu kararına vararak teşekkül eden yeni grup idare heyetini kabul etmediği kararına varmıştır. Ancak bu karara Hasan Dinçer, Ahmet Tahtakılıç ve Ahmet Oğuz muhalif kalmışlardır. Ayrıca GİK, Grubun yaptığı hareketi tüzüğe aykırı bulduğu için, tüzük hükümlerine aykırı bir hareket neticesinde başkan seçilen Bayar'ın da Grup başkanlığından çekilmek mecburiyetinde kaldığını açıklamıştır.²⁹⁵ Daha sonra 11 Şubat 1948 tarihinde tekrar toplanan GİK, DP Meclis Grubu ile GİK arasında geçen hadisenin tamamıyla bir hukuki mütalaadan ileri geldiğini, parti umumi politikasında görüş birliği sağlandığını dile getiren bir tebliğ yayınlamıştır. Ayrıca tebliğde eski ve yeni idare heyetlerinde vuku bulan istifalar üzerine yeni bir seçim yapıldığını ve yapılan seçimde Grup başkanlığına tekrar Celal Bayar'ın, ikinci başkanlığa Fuat Hulusi Demirelli'nin seçildikleri bildirilmiştir. Ayrıca yapılan seçimde grup idare heyeti yeniden teşekkül etmiştir.²⁹⁶

Aslında Bayar, partinin bölünmesini ve zaten küçük olan DP Meclis Grubu'nun dağılmasını istemiyordu. Bunun için uzunca bir süre Meclis Grubu ile GİK arasında bulmaya çalışmıştır. Ancak tam bu sırada anlaşmazlık çözümlenmiş gibi görünürken Köprülü, Menderes ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, ihtilafın çözümlenmesinden memnun olmamışlar ve Ege'de bir geziye çıkarak, Meclis Grubu aleyhine yoğun bir propaganda faaliyetini başlamışlardır. Burada yaptığı konuşmalarda, Menderes, DP'yi "*muvaazaa*" isnadı ile dışardan vurmak isteyenler olduğunu, 12 Temmuz'dan sonra sadece taktiklerinin değiştiğini ve ödenekler meselesiyle gündeme gelen Meclis Grubu ve GİK çatışmasına da değinerek, DP'yi içerden yıkmak isteyenlerin de tıpkı dışarıdakiler gibi hezimete uğrayacaklarını anlatmıştır. Tüm bu olanları da, bir grubun, parti idaresini ellerine almak, bu olmadığı takdirde DP'yi parçalayarak yeni bir parti kurmak emeline matuf gizli ve aşık faaliyetler olarak nitelendirmiştir.²⁹⁷

²⁹⁵ 5-10 Şubat 1948 tarihli DP Genel İdare Kurul toplantı zabıtları ve yayınlanan tebliğ için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, ss. 477-510.

²⁹⁶ **Tasvir**, 12. 2. 1948. Bu seçimde Genel Merkez kanadından Köprülü, karşı hizipten de, Osman Nuri Köni seçilememişlerdir. 11 Şubat 1948 tarihli DP Genel İdare Kurulu tebliği için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1992), s. 509-10. Ayrıca bkz., **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 38-41.

²⁹⁷ **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Aralık 1933-Mart 1950), C. I, s. 274-281.

Bununla birlikte Bayar da, artan maaş farklarını partiye vermeyen 19 DP'li milletvekilinin isimlerini basına bildirmiştir.²⁹⁸ Bundan maksat, maaşlara zam yapılmasını istemez görüldüğü halde zammı alan ve farkı partiye vermeyen karşı hizipçi milletvekillerini, kamuoyu önünde zor durumda bırakmak ve onlara yönelik yapılacak tasfiye hareketine meşruluk kazandırmaktı.

Ayrıca zamanla, DP Meclis Grubu ile GİK arasında gerginlik iyice artmıştır. Bayar ilk zamanlar Meclis Grubu ile GİK, daha doğrusu diğer DP Kurucuları olan Menderes-Köprülü hizbi arasında bir uzlaşma yaratmak isteyen bir görünüm vermiş ve epey tereddüt geçirmişse de, Köprülü-Menderes hizbinin resti karşısında, daha fazla dayanamamış ve tavrını genel merkezden yani ılımlılardan yana koymuştur. Bayar, Köprülü-Menderes hizbinin Ege'de başlattıkları kampanyaya katılmak için İzmir'e gitmek zorunda kalır ve onların baskısı ile de 26 Şubat 1948'de İzmir konuşmasında DP Meclis Grubu başkanlığından ikinci kez çekildiğini açıklamıştır.²⁹⁹ Bayar, bu açıklama ile net bir şekilde tercihini, Menderes, Köprülü, Koraltan gibi genel merkez politikasını oluşturan kişilerden yana koymuş oluyordu.³⁰⁰ Bu durum ipleri kopma noktasına getirmişti.

Öte yandan Meclis'te Mithat Sakaroğlu, Osman Nuri Köni, Emin Sazak ödenekler konusunda Bayar'ı hedef alan sözler sarfetmişlerdir. Tüm bu gelişmeler üzerine GİK, 9 Mart 1948 tarihli toplantısında, Muğla milletvekili Necati Erdem,

²⁹⁸ Şükrü Esirci, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s. 229.

²⁹⁹ **Kudret**, 27 Şubat 1948. Baban, İzmir'de gerek İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın evinde, gerekse de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun Alsancak'taki evinde, Menderes ile Köprülü'nün Bayar'ın üzerine yüreyerek, tehdit ettiklerini ve net bir şekilde "*ya onlar, ya biz*" diyerek rest çektiklerini, bu durum karşısında da, Bayar'ın Menderes ve arkadaşlarının istifaları ile partinin çökmesinden çekinerek, kurucuları tuttuğunu anlatır. Ayrıca, Baban, bu hizbin daha o günlerde, partide bir kısım insanları tasfiye ederek, tam bir hegemonya kurmanın heveslisi olduklarını ve bu durumun da demokrasimiz açısından tehlikeli bir çığır, kötü bir başlangıç olduğunu yazar. Cihad Baban, **Politika Galerisi**, s. 36-38. Samet Ağaoğlu, Adnan Menderes'in bütün muhalefet yıllarında iki noktaya çok dikkat ettiğini yazar: Bayar'ın elini bırakmamak ve 1950'ye mümkün olduğu kadar en kuvvetli adam olarak erişmek. Menderes'in siyasi hayatının tümünde rol oynamış bu politikasında kullandığı en başarılı tabiiye, kavganın kızıştığı bir anda birden bire sahneden uzaklaşması; o olmadan ve ona rağmen esaslı bir karar verilemeyeceğini böylece belli etmesiydi. Menderes, Bayar'ın ilerisi için kıskançlıkla sakladığı bir değerdi. Menderes de bunu sezmişti ve bu konuda sessiz anlaşmaları birbirlerinin ellerini bırakmamayı sağlıyordu. Örneğin, yukarıda görüldüğü üzere, DP Meclis Grubu ile Genel İdare Kurulu arasındaki kavgada Menderes ve ekibi (Köprülü ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi), Bayar'ı İzmir'e çekerek, orada Bayar'ın Grup Başkanlığı'ndan istifası yolunu zorla ve tam bir baskı havası ile gerçekleştirmişlerdir. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s.187.

³⁰⁰ Toker, tereddütlerinin sonunda Bayar, Meclis Grubu yanında vaziyet alsaydı, Türkiye'nin demokrasi tarihinde ne bir Menderes, ne bir Köprülü yer bulurdu, aksine mesela bir Tahtakılıç veya Ahmet Oğuz gibi MP'lilerin birinci planda olabileceklerini söylemektedir. Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 302.

İstanbul milletvekilleri Osman Nuri Köni ile Ahmet Kemal Silivri, Muğla milletvekili Mithat Sakaroğlu ile Afyon milletvekili Sadık Aldoğan'ın, Haysiyet Divanı'na verilmesine ekseriyetle karar vermiştir.³⁰¹ Bunlardan Osman Nuri Köni zaten 7 Mart'ta DP'den istifa etmişti. Köni, istifa ederken basın mühim bir açıklamada bulunmuştur. Açıklamasında Köni, partinin içinde demokrasiye hücum yapıldığı, bir zümre tahakkümü oluşturulduğu şeklinde DP kurucularının başından beri gösterdikleri despotik tutumu ve “*muvazaa*” içinde hareket ettiklerini iddia etmiştir.³⁰² Sözü edilen ihraç kararlarında, Sadık Aldoğan ile Mithat Sakaroğlu'nun ihraç gerekçeleri basına verilmiştir.³⁰³

Bu arada, GİK üyesi bulunan Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer partide yaşanan gelişmelerden ve en son alınan haysiyet divanı kararlarından memnun olmayarak 10 Mart 1948 tarihinde GİK üyeliğinden istifa ettiklerini açıklamışlardır. İstifalarında, Kurucuların tahakkümü altında olduğunu iddia ettikleri GİK çoğunluğunun, son aylarda partinin temelini yıkacak tutum ve eylem içinde hareket ettiklerini, partide tenkit hakkını ortadan kaldırdıklarını ifade etmişlerdir.³⁰⁴ Ayrıca DP Meclis Grubu da 11 Mart 1948 tarihli toplantısında, Kurucuları hedef alan bir takım kararlar almıştır. Buna göre, Bayar'dan boşalan grup başkanlığına İstanbul milletvekili Fuat Hulusi Demirelli, ikinci başkanlığa da Kütahya milletvekili Ahmet Tahtakılıç seçilmiştir. Parti Meclis Grubu toplantısında alınan kararlarda, GİK'te haysiyet divanı kararlarının bir tür tasfiye amacıyla alındığı belirtilerek, bunun demokrasi zihniyeti ile bağdaşmadığı gibi yasama ve denetim görevlerini güçleştirici bir mahiyet taşıdığı vurgulanmıştır.³⁰⁵

Bu arada genel merkez de boş durmuyor, tasfiyelere devam etmiştir. 11 Mart 1948 tarihli DP GİK toplantısında, Afyon milletvekili Hazım Bozca ile Çanakkale

³⁰¹ **Yeni Sabah**, 10. 3. 1948. DP Genel İdare Kurulu'nun bu kararı için bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 546. Ayrıca Şükrü Esirci, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s. 509-510. Karara muhalif olanlar, Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer'dir.

³⁰² **Yeni Sabah**, 7. 3. 1948.

³⁰³ **Kudret**, 14. 3. 1948.

³⁰⁴ **Kudret**, 11. 3. 1948. DP içindeki parçalanmanın en önemli kanıtı sayılan, söz konusu Genel İdare Kurulu üyelerinin istifa mektubu için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 547;

³⁰⁵ **Kudret**, 12. 3. 1948. 11 Mart 1948 tarihli DP Meclis Grubu Tebliği tam metni için, bkz., **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 60-61. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 548.

milletvekili Ali Rıza Kırsever'in haysiyet divanına verilmesine ittifakla karar verilmiştir.³⁰⁶ Öte yandan, 16 Mart 1948 tarihli toplantıda da, GİK'ten istifa eden 6 kişinin durumunun hiç de affedilir bir tarafının olmadığı, bu istifaların bir meydan okuma niteliği taşıdığı ve partiyi içten ve dıştan yıkmaya çalışan bir takım grupların ekmeğine yağ sürdüğü değerlendirilerek yapılarak, bunların toptan haysiyet divanına verilmesine, Suphi Batur'un muhalefet reyiyile karar verilmiştir. Daha sonra 19 Mart 1948 tarihinde merkez haysiyet divanı başkanlığına yazılan bir yazıyla, istifa eden Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer'in durumları tek tek ortaya konulmuş ve istifalarının partinin manevi şahsiyetine halel getirdiği gerekçesiyle haklarında gerekenin yapılması istenmiştir.³⁰⁷ Bu kişiler de, 24 Mart 1948'de haysiyet divanı kararı ile partiden çıkarılmışlardır.³⁰⁸ Ayrıca DP genel başkanlığı, yaptıkları tasfiyeleri meşru göstermek ve ilgilileri suçlamak üzere, ilki Hamit Şevket İnce imzalı bir tamim, ikincisi de DP genel başkanlığı imzalı ikinci bir tamim çıkartarak, bu tür hareketleri kaleyi içten yıkmaya matuf olarak nitelemiş ve DP'nin hiçbir zaman ne bir muvazaa ne de bir intikam veya ihtiras partisi olduğunu anlatmıştır. Yine, DP'ye kendi içinden yapılan hücumların partinin varlığını hiçe indirmek ya da idaresini ele geçirmek, bunlar olmazsa da partiyi bölüp parçalayarak yeni bir parti kurmak amacına yönelik olduğu ve bunu da DP'den tedarik etmek istedikleri belirtilmiştir.³⁰⁹

Daha sonra DP'li bir kısım milletvekilleri, ihraçların büyük kongre tarafından tasvip edilmesine kadar, çıkarılanların grup toplantılarına alınmalarını savunmuşlardır. Bu istekleri, kabul edilmeyince büyük kongreye kadar parti grup toplantılarına katılmama kararı almışlardır.³¹⁰ DP'de yaşananlardan ve Kurucuların

³⁰⁶ 11-12 Mart 1948 tarihlerinde toplanan GİK zabıtları okunduğunda DP'de alınan tüm karar ve uygulamalarda gerçekten bir tür "*Kurucu Diktatoryası*"nın olduğu anlaşılmaktadır. Belirtilen tarihli Genel İdare Kurulu toplantı ve alınan kararlar için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 549-558.

³⁰⁷ DP GİK üyesi 6 önemli ismin istifalarının görüşüldüğü 16 Mart 1948 tarihli toplantıda konuşulanlar ve alınan kararların merkez haysiyet divanı başkanlığına yazıldığı 19 Mart 1948 tarihli yazının tam metni için, bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 559-568.

³⁰⁸ **Vatan**, 25. 3. 1948.

³⁰⁹ **Kudret ve Vatan**, 14. 3. 1948. Ayrıca her iki tamimin tam metni için bkz., Şükrü Esirci, **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s. 510-515.

³¹⁰ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 69. DP kurucularını diktatörlükle suçlayan bu milletvekilleri şunlardır: Ali Rıza Kırsever (Çanakkale), Asım Gürsu (Muğla), Ahmet Ali Çınar (Burdur), Behçet Gökçen (Çanakkale), Bahaettin Öğütmen (Edirne), Fethi

parti üzerindeki tahakkümünden şikayetçi olan 10 DP'li milletvekili de, Nisan 1948 tarihinde parti Meclis grubuna devam etmemeye karar verdikleri yönünde bir beyanname yayınladılar. Beyanname, Hürriyet Misakı'nda çizilen gayeden uzaklaşmaları doğru yola getirmek için yapılan tenkit hakkına hürmet edilmesini istemekle başlar. Ayrıca, büyük kongre tarafından haysiyet divanına yedek üye seçilmediği ve zamanla haysiyet divanı asıl üyelikleri boşalmış olduğuna göre, haysiyet divanı üyelikleri parti kurucularına ram olan kişilerce doldurularak, çıkarmaların bu surette yapıldığı da vurgulanmıştır.³¹¹ Bu beyanname karşısında DP GİK, söz konusu 10 milletvekilinin parti ile alakalarının kesilmiş sayılmalarına ilişkin bir karara varmış ve bunu tamim olarak kamuoyu ve teşkilata bildirmiştir. Tamimin esasa ait kısmında şunlar yazar:³¹²

Kendilerini Grup dışına çıkararak bu 10 milletvekilinin esasen organlarını tanımadıkları, kararlarını saymadıkları, prestijini kırmaya çalıştıkları, hatta fiilen de Gruptan ayrıldıkları ve partiden de bu suretle kendilerini dışarıda bırakmış ve parti ile alakalarını kesmiş oldukları, Genel İdare Kurulu'nun 7 Mayıs 1948 tarihli içtimasında ittifakla tesbit edilmiştir. Bu itibarla artık partimizle hiçbir alakası kalmamış olan bu 10 milletvekilinin, Demokrat Parti'ye bir daha girmeye teşebbüs ihtimalini göz önünde tutarak, böyle bir harekete asla meydan verilmemesi hususunun temini rica...

Bu arada, Sinop Milletvekilleri Suphi Batur ve Enver Kök de partiden ayrılmışlardır. Böylece bağımsız milletvekillerinin sayısı hayli artmış oldu. Bu bağımsız milletvekillerinden 13 tanesi (Ali Rıza Kırsever, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Behçet Gökçen, Mehmet Aşkar, Hazım Bozca, Ahmet Çınar, Fethi Erimçağ, Şahin Laçın, Mithat Sakaroğlu, Ahmet Kemal Silivri, Hasan Dinçer, Haydar Arslan) 13 Mayıs 1948'de Meclis'te "*Müstakil Demokratlar Grubu*" adı ile yeni bir grup kurmuşlardır. 18 Mayıs'ta bir bildiri yayınlayan Müstakil Demokratlar, gerçek demokrasiyi kendilerinin temsil ettiklerini, GİK'in tahakkümüne boyun eğerse milletvekilliği görevini hakkıyla yapmış olmayacaklarını, bu yüzden büyük kongre toplanıncaya kadar bağımsız bir grup olarak kalmaya karar verdiklerini açıklamışlardır.³¹³ Ancak ileride görüleceği gibi, DP Büyük İkinci

Erimçağ (Edirne), Haydar Arslan (İçel), Mehmet Aşkar (Afyon), Mehmet Öktem (Edirne), Şahin Laçın (Afyon).

³¹¹ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 69.

³¹² Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 181.

³¹³ **Kudret**, 18. 5. 1948.

Kongresi, grubun tezlerini kabul etmemiş ve ihraçları onaylamıştır. Müstakil Demokratlar da ileride kurulacak olan MP'ye katılacaklardır.

Ülkede demokrasiyi geliştirmek amacıyla kurulan Müstakil Demokratlar Grubu, DP'nin İkinci Büyük Kongresi öncesi, **“Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler”** isimli bir bildiri yayınlayarak, DP kurucularına yönelik şiddetli ithamlarda bulunmuşlardır.³¹⁴ Grubun bir başkanı yoktu ve gerek de görülmemiştir. Toplantılarda gruba alfabetik sırayla birinin başkanlık yapması kararlaştırıldı. Grubun sekreterliğine Ahmet Tahtakılıç, sekreter yardımcılıklarına da Hasan Dinçer ve Hazım Bozca getirilmişlerdir. Söz konusu broşür, grubun sekreteri tarafından hazırlanmış, kısaltılarak ortaklaşa yayınlanmıştır.³¹⁵

Öte yandan, DP içindeki kaynaşma ve ayrılıklardan en fazla etkilenen Afyon milletvekilleri olmuştur. DP, 21 Temmuz seçimlerinde Afyon'dan sekiz (8) milletvekili çıkarmıştı. Ancak yukarıda görüldüğü gibi, beş (5) milletvekili DP'den ihraç edilmişti. DP Afyon il başkanlığı, tasfiyelerle ilgili gelişmeleri öğrenmek için bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda Afyon milletvekilleri ile Menderes ve Köprülü de bulunuyordu. Köprülü ile Menderes, partiden çıkarılan Sadık Aldoğan ve Hasan Dinçer'in de toplantıda bulunduğunu, bu durumda açıklama yapmayacaklarını ve toplantıya katılmayacaklarını bildirmişlerdir. Bu durum karşısında Afyon il teşkilatı, bu konunun büyük kongrede yer etmesi için genel kongre toplanmasını isteyen bir karar almıştır.³¹⁶ Ancak bu istekler DP kurucuları tarafından kabul edilmemiştir. Böylece, 27 Ağustos 1948 tarihinde Afyon'da Halil Hilmi Bozca, Hüseyin Haşim Tiryakioğlu ve Yusuf Mazhar Aren tarafından Öz Demokratlar Partisi kurulmuştur.³¹⁷ Partinin amacı, doğruluk ve ahlak kaideleriyle gerçek demokrasiyi yerleştirmek olarak ifade edilmiştir. Program esaslarına göre, parti Cumhuriyetçi-liberaldir. Bu parti yerel bir parti olmaktan ileriye gidemeyecek ve MP'ye iltihak edecektir.

Öte yandan DP'de sözü edilen istifalar ve çıkarmalar devam ederken, daha önce DP'den istifa süreci anlatılan Bölükbaşı ile ilgili gelişmeler de, bu hareketlerle bağlantılı bir şekilde cereyan etmekteydi. DP'deki tasfiyeler, teşkilatları da ayağa

³¹⁴ Bkz., **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara: Yeni Matbaa, 20 Haziran 1949).

³¹⁵ Ahmet Tahtakılıç, **Dönüşü Olmayan Yol**, s. 112.

³¹⁶ Kudret, 19. 3. 1948.

³¹⁷ **Türkiye'de Siyasal Dernekler**, C. II, s. 529.

kaldırmıştır. Gazetelerde “DP Yurt Teşkilatlarında Galeyan, Yerel Teşkilatlar Ayaklanıyor” başlıkları ile verilen bu durum, DP genel merkezini ciddi bir biçimde sarsmıştır. İlk ayaklanma Karadeniz’de başlamıştır. 9 vilayetin (Sinop, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Tokat, Amasya, Çorum ve Sivas) il başkanlarına telgraf çekilmiş ve 23 Mart 1948’de Samsun’da yapılacak bölge toplantısına her ilin iki delege ile katılması çağrısında bulunulmuştur. Bu telgrafın, Bölükbaşı’nın isteği doğrultusunda Samsun il başkanı Süleyman Balkan tarafında çekildiği iddia olunmuştur. Bu arada, Maraş DP teşkilatı, Köprülü ile Menderes’in GİK’ten istifasını istemişlerdir. Pek çok teşkilat da bu yönde bir karar alınmasını isterler. Samsun toplantısında, son ihtilaflar ile Köprülü-Menderes ikilisinin istifa etmesi için kendilerine telgraf çekilmesi konularının görüşüleceği bildirilmiştir.³¹⁸

Bu gelişmeler üzerine, hızlı davranan DP genel merkezi, 16 Şubat 1948’de il idare kurullarına gönderdiği bir tamimde, Öner ve Bölükbaşı’nın baş gösteren son hareketlerinden ve yapılan ifşaattan, partinin ahenk ve dayanışmasını bozmak gayesi ile partiye tekrar girmeye teşebbüs etmelerinin muhtemel olduğundan bahsedilerek, bunun önlenmesi istenmiştir.³¹⁹ Ayrıca başka bir tamimde de, DP genel başkanlığı, DP teşkilatlarından Bölükbaşı’nın parti mensubu olarak karşılanmamasını ve ona itibar edilmemesini de istemiştir.³²⁰

Bu tamimler gönderile dursun, Bölükbaşı, bu dönemde DP teşkilatlarını geziyor ve DP içinde, Öner önderliğinde başlayan ayrılık hareketinde, özellikle DP teşkilatları temelinde faal bir rol oynuyordu. Bu çerçevede Bölükbaşı’nın 23 Mart 1948’de Samsun’da yakın 10 ilden delegelerin katılacağı bir “isyan” toplantısı yapacağı iddia edilmiştir. Yalman’ın ileri sürdüğüne göre, Bölükbaşı Samsun’a gitmiş, orada partiden istifa eden, sonra bunu geri alan Samsun il başkanına misafir olmuş, onunla beraber on vilayetten Samsun’a delegeler çağtırmaya, DP kurucularına

³¹⁸ Yeni Sabah, 21. 3. 1948.

³¹⁹ Bu tamimin tam metni için bkz., Şükrü Esirci, **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri**, s. 506.

³²⁰ 23 Şubat 1948 tarihinde İl İdare Kurulu Başkanlıklarına yazılan 73 sayılı tamim, şu şekildedir: “Partimizden istifa etmiş olan ve bir daha Partimize alınmaması Genel İdare Kurulumuzca karar altına alınmış bulunan Osman Bölükbaşı’nın herhalde hakkında alınan kararın malum olmaması sebebiyle olacak, bazı teşkilatımız tarafından kendisi Partimiz mensubu imişçesine karşılanmış ve kabul edilmiş olduğunu öğrenmekteyiz. Bu gibi hareketlere meydan bırakılmamak üzere içtimai ve siyasi mevki ne olursa olsun Partimize mensup olmayan herhangi bir zatın teşkilatımız tarafından davet olunmasının, ancak Genel İdare Kurulumuz vasıtasıyla yapılabileceğinin teşkilat kademelerimize bildirilmesini...”. Demokrat Parti Başkanı, Celal Bayar. Bkz., Şükrü Esirci, **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri**, s. 507.

karşı isyan şeklinde bir bölge toplantısı yapmaya teşebbüs etmiştir.³²¹ Bu konu ve Bölükbaşı'nın DP Kurucuları aleyhine DP teşkilatlarında gerçekleştirdiği iddia edilen faaliyetlerine ilişkin, 4 Nisan 1948'de DP genel başkanlığından il idare kurullarına gönderilen bir tamimde de, şu ifadelere yer verilmektedir:³²²

...Kayseri teşkilatımızdan aldığımız 15. 3. 1948 tarihli mektupta (Osman Bölükbaşı'nın Maraş Kurtuluş Bayramından avdetinde Kayseri'ye giderek yeni parti hesabına faaliyette bulunduğu ve kendisiyle teşrik-i mesai eden 3 kişinin Haysiyet Divanına verildikleri) bildirilmiştir.

Ayrıca Bay Osman Bölükbaşı'nın Boğazlayan Teşkilatını bozmak için bir arkadaşımızı vazifelendirmek istediği ve bizzat kendisi Kırşehir İl Teşkilatımızı dağıtmak için teşebbüse girişmiştir. Birkaç gün evvel Amasya'dan bir rapor aldık. 24.3. 1948 tarihli ve 8 numaralı olan bu mektuba bağlı bir raporda aşağıdaki fıkra yazılıdır: "23. 3. 1948 tarihinde Samsun'da yapılmak istenilen toplantı karşısında Amasya Demokrat Parti teşkilatının durumu şöyle hülasa edilebilir. 17. 3. 1948 Çarşamba günü, Başkan Celal Topalak, ticaret ve şahsi bir iş için Samsun'a gitmiştir. Bu tarihte teşkilatımızın böyle bir toplantı hakkında malumatı yoktur... 19. 3. 1948 tarihinde Genel Kurul'dan aldığımız tel üzerine Samsun'da on il delegeleriyle bir toplantı yapılmak istenildiğini öğrenmiş bulunuyoruz. O andan itibaren İl ve Merkez İlçe Kurulumuz içtima ederek muhtemel bir davet karşısında şiddetle red cevabı verilmesini ve Merkezce alınan kararların samimiyetle tasvibedildiğini huzurunun ittifakiyle karar altına almış ve bu mealde nokta-i nazarımız İlçe teşkilatına telefonla bildirilmiştir". Hemen bu tarih ve bu dakikayı takiben Celal Topalak ile Samsun'a giden Faruk Çöl, makine ile gelerek İl, Merkez, İlçe ve diğer Demokrat Partili arkadaşlarımızın huzurunda Başkan Celal Topalak'ın on Vilayete davetiye telgrafı çektiğini bildirerek (Not: Bu telgraf, Osman Bölükbaşı ile Samsun'a gelen Bay Süleyman Balkan tarafından da ayrı bir telgrafla teyid edilmiştir), kendisinin Amasya'da ittihaz edecek (alınacak) karara inkıyat edeceğini (uyacağını) ilave etmiştir.

Samsun'da yapılacak toplantı ile varılmak istenen neticenin ne olduğu hakkında sualimize, Faruk Çöl arkadaşımız naklen: Genel İdare Kurulundaki zevatın tasfiye edilmesi ve ancak Celal Bayar'ın şimdilik bir etiket olarak muhafaza edilmek istenilmesini söylemiştir...

Bu tamimde, Bölükbaşı'nın Samsun merkezli bir bölge toplantısı gerçekleştirmek suretiyle, DP Kurucularının parti içindeki ağırlıklarını ortadan kaldırmak istediği iddia olunmuştur. İçinde Bölükbaşı olsun ya da olmasın, böylesi bir toplantının Samsun'da organize edilmek istenirken, kim bilir belki de, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da başlayan hareketinden ilham alınmış olabilir. Bölükbaşı'nın o dönemdeki konuşmalarına dikkat edilecek olursa, 1946'dan sonra Türk milletinin Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bir tür "hürriyet mücadelesi" içinde olduğu teması işlenmektedir. DP içinde bunun gibi, içten ve dıştan Kurucuların tahakkümünü ortadan kaldırmak için yapılan girişimler, genel merkezin aldığı sert

³²¹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 1429-30.

³²² Şükrü Esirci, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri*, s. 522-524.

tedbirlerle ortadan kaldırılmıştır. Samsun toplantısı da, kurucular tarafından zamanında öğrenilmiş ve ilgili vilayetlere haber verilerek uyarılmıştır. Başarısız kalan bu teşebbüse de DP çevrelerinde, “*Suya düşen Karadeniz toplantısı*” denilmiştir.³²³ Olay, parti içi anlaşmazlıkta örgütün, DP genel merkezini desteklediğini ve Kurucuların teşkilata hakim olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Yukarda görüldüğü gibi, teşkilatlarda buna benzer bir temizlik hareketi de Afyon’da gerçekleştirilmiştir. DP içinde hizipleşmelerin arttığı dönemde, bu türden hareketleri, bir takım tertipli hareketler, bozguncu faaliyetler ve DP’yi parçalamayı amaçlayan nifak ürünü çalışmalar olarak niteleyen DP, 20 Mayıs 1948’de bir tamim yayınlamıştır.³²⁴ Tamimde, DP içinde birinci kongreden itibaren başlayan parti içi anlaşmazlıklara ve ardından gelen ayrılıklara değinilmiş, tüm bu hareketler DP’yi içten yıkmaya yönelik kasıtlı ve tertipli birer faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Tamimde Bölükbaşı’nın teşkilatlar temelinde yaptığı faaliyetlere de değinilerek, “...İki ücretli parti müfettişimizin (biri Bölükbaşı, diğeri Fuat Arna) teşkilatımız arasında vazifelerini kötüye kullanarak tertipçilerin emrinde çalıştıkları ve bir çok yerlerde üstü kapalı telkin ve tahriklerde buldukları sonradan öğreniliyor... Bu teşebbüsün tatbikine ilk olarak, Samsun’da girişilmiştir...” biçiminde ifadeler kullanılmıştır.

DP’deki ihtilaf ve Samsun toplantısı konularında, **Tasvir** gazetesinin sorularını yanıtlayan Bölükbaşı, DP’deki ihtilafı, zihniyet ve itiyatları (alışkanlıkları) ayrı insanların bir araya gelmelerinden ve bunun neticesi olarak da, yeni evde eski adetin zamanla hortlamasından doğduğunu dile getirmiştir.³²⁵ Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Uzun seneler devam etmiş olan tek parti nizamı insanları aynı düşünce kalıbına dökmeye ve yemini bekleyen bir tavuk haline getirmeye çalışmış ve her devrin ve her davanın adamı olacak kadar siyasi karakteri zayıf bir zümre yetiştirmiştir...Demokrat Parti her kademesinde bu nevi insanlara az veya çok yer vermiştir...Bilhassa 12 Temmuz Beyanamesi ile bununı örttüğü anlaşılacak karşılıklı vaadler DP’deki bazı şahsiyetleri yakın bir iktidarın sarhoşluğuna tutturmuş ve bunlar bu beyannameyi ve tahtındaki vaadleri kendilerini ikbale götürecek emin bir basamak zannetmek gafletine düşmüşlerdir...Tahakkümü öldürecek bir işte rol

³²³ **Cumhuriyet**, 23. 3. 1948.

³²⁴ DP içinde olup bitenleri DP kurucularının bakış açısı doğrultusunda anlatan bu tamimin tam metni için, bkz., Şükrü Esirci, **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri**, ss. 532-541.

³²⁵ **Tasvir**, 2. 4. 1948.

oynayan medeni cesaret sahibi, mizaçları ve mazileri baş eğmeğe müsait olmayan insanlar müfrit diye damgalanmıştır. 12 Temmuz vaadlerine karşı şükran hediyesi olarak bu hoşça gitmeyen arkadaşlarının başlarını sunmak hareketlerine girişenler, davanın ruh ve asaletini ayaklar altına almak suretiyle iki yüzlü politikanın ustası tanınan Machiavelli'ye hocalık edecek bir kemale sahip olduklarını isbat etmişlerdir...Adına tasfiye denilen bu geniş tahakküm hareketine başvuranlar... ve partinin anayasası dedikleri tüzüğün Genel Kurula tanıdığı tefsir yetkisini kendi keyfi hareketlerinin meşru gösterecek hükümler doğuran bir kaynak haline getirenler, iktidara geldikleri gün, şimdi Halk Partisi'ne karşı müdafaa eder gözüktükleri Anayasa'yı çiğneyecekleri bir bedahettir sanırım.

Ayrıca gazetecinin "*Samsun toplantısı sizin eseriniz olarak gösteriliyor. Bunu neye hamledersiniz?*" şeklinde sorusuna da Bölükbaşı şu şekilde karşılık verir:

...İftirâmın siyasette cari bir silah olduğunu maalesef her gün görmekteyiz... Samsun'a DP başkanı dostum Süleyman Balkan'ın daveti üzerine gitmişim. 10 Mart tarihini taşıyan bir tamimde parti teşkilatı tarafından eskisi gibi karşılanılmadan ve kabul edilmemden şikâyet edilmekte ve bu gibi hallere meydan verilmemesi demokrasiye uygun bir tarzda istenmektedir. DP'de ahenk ve tesanüdü bozan amillerin hulasasını bu tamimin ve benzerlerinin taşıdığı küçük ruhta görüyorum...Ege'de, Adana'da, Trakya'da yapılan karma toplantıları tüzüğe aykırı bulmayan ve buralardan çekilen tasvip telgraflarını gazetelere geçirten Genel Merkez, Samsun'da yapılmak istenen toplantıyı bir suikast saymak garabetine düşmüştür... Samsun'da yapılmak istenen toplantı ile şahsen hiçbir alakam yoktur. Mamafih vehimlerini şahit, ihtiraslarını hakim yapanların hükümlerinden kurtulmaya imkan olmadığını takdir edersiniz.

Aynı şekilde, **Yeni Sabah** gazetesinin,³²⁶ "*DP İl merkezinde yapılan toplantıda Refik Koraltan, sizin ve arkadaşlarınızın hareketini Çerkes Ethem'in hareketine benzetmiştir. Bu hususta ne dersiniz?*" şeklinde sorusuna yanıt veren Bölükbaşı, DP içinde cereyan eden hadiselerle Çerkes Ethem'in ihanet hareketini mutlaka kıyaslamak gerekiyorsa, bu benzerliği, demokrasi mücadelesinde muarızımız olan Halk Partisi'nin Genel Başkanı İnönü'de ve onun 12 Temmuz Beyannamesi'ne sığınmış olan DP Kurucularının hareketlerinde aramanın daha isabetli olduğunu ileri sürmüştür. Bölükbaşı devamla, "*Mesnedsiz ve delilsiz olarak çünkü en yakın dava arkadaşlarını uluorta lekelemek ve Çerkes Ethem'lerle kıyaslamak yoluna sapanların, ellerinde iktidar olsa bu ithamlarının tabii bir neticesi olarak idam sehpaları kurarak, muarızlarını ipe çekecekleri muhakkaktır. İktidara geçmeden bu kadar ölçüsüz ithamlara ve tecavüzlere cüret edenlerin ve Büyük Kongre'yi toplamayarak millet önünde hesaplaşmaktan kaçınanların milletin beklediği hürriyeti bu memlekete getirmek şöyle dursun, birer hürriyet ve demokrasi diktatörü olacaklarına hükmetmek için fazla bir düşünceye lüzum yoktur sanırım*"

³²⁶ **Yeni Sabah**, 27. 3. 1948.

diye konuşmuştur. Bu konuşmasıyla Bölükbaşı'nın, gelecekte DP iktidarının yöneleceği, anti-demokratik tutumu önceden görmüş olduğuna hükmetmek yanlış olmasa gerektir.

Ayrıca, DP'den ilk ihraç edilen Dr. Mustafa Kentli de, genel kurulun ısrarı ve haysiyet divanının kararı ile memleket ve milletin itimadını kazanmış DP'lilerin tasfiye edildiğini, Kurucuların fikirlerine aykırı söz söylemenin, partiye karşı işlenmiş bir suç sayıldığını, söz hürriyetini kaldırmak için "*Kuruculara muhalefet*" hareketinin Çerkes Ethem hareketine benzetilerek susturulduğunu ve bunun da DP'yi çok kötü sonlara hazırladığını ileri sürmüştür. Kentli, DP Kurucularının ruhlarında otoriter ve totaliter bir mektebin izlerinin bulunduğunu, onlar için önemli olanın halk efkârı değil, halkın "*şuurlu parçası*"nın fikri, yani kendi kanaatleri olduğunu iddia ederek, DP kurucularının memlekete fikir ve söz hürriyeti getiremeyeceğini, çünkü, demokrasi prensiplerinin ilkin parti içinde ve muhalefette iken tatbik edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.³²⁷ Kentli, bir başka yazısında ise, DP'yi buhrana götüren üç nedeni sıralamıştır: Bunlar, (1) parti içinde fikir hürriyetine yer verilmemesi, (2) tüzük hiçe sayılarak keyfi bir yönetimin hakim olması, (3) DP'nin Anayasa'dan kaynaklanan devletçi bir programa sahip olması. Kentli, DP'nin halen büyük kongrece kabul edilmiş bir siyasi bir programa sahip olmadığını, eğer devletçilik birinci kongrede ortaya atılsaydı, daha ilk kongrede buhranın baş göstereceğini ve Kurucuların hezimete uğramış olacaklarını savunmuştur.³²⁸

Bu sırada *Tasvir*'de Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bir makalesi yayınlanır. DP Kurucularını muvazaa ve sahte demokratlıkla suçlayan ve DP'den ayrılarak MP'yi kuracak olan sert muhalefet yanlıları, devamlı bir surette bu makaleye göndermede bulunacaklardır. Bu makalede Tanrıöver, DP'nin kuruluşunu yakından bilen bir insan olduğunu, DP'deki sarsıntıların geçici olduğunu, bunun da atlatılacağını anlatarak, makalenin yazıldığı tarihten sekiz ay önce DP Kurucuları (Bayar, Köprülü ve Menderes) ile Bayar'ın evinde yaptıkları bir sohbetten bahsetmiştir. DP'den ayrılanların muvazaaya delil olarak kullandıkları bu yazıda Hamdullah Bey, Bayar, Köprülü ve Menderes'e bir takım sorular sormuştur. Hamdullah Suphi'nin yazısında, DP Kurucularının sorulan sorulara karşılık, ihtilale ve karışıklığa karşı olduklarını, İnönü ile bir şekilde "*gizlice*" anlaştıklarını, 1950

³²⁷ Mustafa Kentli, "Demokrat Partide Buhranın Sebepleri I", *Yeni Sabah*, 1. 4. 1948.

³²⁸ Mustafa Kentli, "Demokrat Partide Buhranın Sebepleri II", *Yeni Sabah*, 4. 4. 1948.

seçimlerinin kanuni vaktinden evvel yapılmasına taraftar olmadıklarını ve İnönü'den daha iyi bir devlet başkanı olmadığına inandıklarını belirten yanıtlar verdiklerine ilişkin bir iddia vardır.³²⁹ Bu yazı adeta muvazaanın bir belgesi olarak gösterilmiştir. Bayar, bu yazıdan on gün önce Erzincan'da yapmış olduğu bir konuşmada bu türden iddiaların bir söylentiden ibaret olduğu yanıtını vermiştir. Bayar, belirtilen konuşmasında şunları söylemiştir:³³⁰

Şimdi size bir dedikodudan bahsedeceğim. Bunu bütün milletin bilmesini istiyorum. Diyorlar ki, ben, Demokrat Parti Başkanı Bayar, Devlet Reisi İnönü'ye demişim ki, "*Demokrat Parti ekseriyeti elde ettiği zaman, seni Cumhurbaşkanı yapacağım.*" Bu meseleyi bir lahza mütalaa etmenizi rica ediyorum. Karşımdaki zat CHP Genel Başkanı'dır. Partisi davayı kaybedecek; biz seçimleri kazanacağız; O davasına hıyanet edecek, bizim Cumhurbaşkanlığı namzetliğimizi kabul edecek. İktidara 300 milletvekili ile geçilir. Bunlar Devlet Reisini gizli reyle seçerler. İşte ben o anda bu üç yüz Demokrat milletvekilinin karşısına çıkacağım ve kuvvetini sizden almış olan bu heyecanlı adamlara, "*Filan zata cumhurbaşkanlığı vaad ettim. Beni mahcup etmeyiniz, seçiniz.*" diyeceğim. Bu mümkün mü?"

Tanrıöver'in makalesi üzerine Sadık Aldoğan, üç Kurucunun GİK'in haberi olmadan, gizli bir komite gibi iktidardaki partinin yetkili bir rüknü ile uzlaştırmacı bir konuşmaya yeltenilmesini şiddetle eleştirmiş ve buradan yola çıkarak, Kurucuların memlekette uyanmış muhalefeti susturmak için menfur bir suikast yoluna saptıklarını iddia etmiştir.³³¹ Ancak Köprülü, bir yazısı ile Tanrıöver görüşmesinde konuşulardan muvazaa sonucu çıkarmanın, DP iktidarını ele geçirmek amacı taşıdığını, bu olmazsa da DP'nin mirasına konarak yeni bir parti kurmak yolunda tertip olduğunu söyleyerek, şiddetli bir karşılık vermiştir.³³²

Öte yandan, DP müfettişi Fuat Arna da DP'den istifa eder. DP'deki ihtilafın içyüzünü açıklayan Arna, buhranın Köprülü-Menderes gibi birkaç kişinin ihtirasından doğduğunu, ihtilafın GİK-Meclis Grubu ihtilafı ya da ödenekler meselesi olmayıp, tüm parti içinde bir tahakküm yaratmak hırs ve emelinden doğduğunu dile getirmiştir.³³³ Emin Sazak da, "*...Bugünkü buhranı yaratan hadise ne Kenan Öner ve ne de ödenek meselesidir. Bugünkü hadiseyi, Köprülü'nün gururu ile Menderes'in*

³²⁹ Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Demokrat Parti", *Tasvir*, 3. 4. 1948.

³³⁰ Samet Ağaoglu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 159-160.

³³¹ Sadık Aldoğan, "Tanrıöver'in Açıkladığı Hakikat", *Yeni Sabah*, 7. 4. 1948.

³³² Fuat Köprülü, "Muvazaa İftirasının İç Yüzü", *Millet Yolu*, 15. 5. 1948.

³³³ *Yeni Sabah*, 6. 3. 1948.

politika oyununa olan fazla ihtirası yaratmıştır” biçiminde bir açıklamada bulunmuştur.³³⁴

Samet Ağaoğlu da, DP içindeki kavgaları ve bu kavgalarda Köprülü'nün oynadığı rolü bir örnekle anlatmaktadır. Ağaoğlu DP'ye yeni katıldığı günlerde, daha önceden babasının genç dostu olarak yakın ailevi ilişkiler içinde bulunduğu Köprülü'yü de ziyaret etmiştir. Ziyaretinde Köprülü, “ *Partinin asıl başkanı benim. Bayar, eski Başbakan ve mutedil bir insan. Onun için Reis yaptık*” biçimindeki sözleri Ağaoğlu'nun üzerinde derin etki yapmıştır.³³⁵ Bu da gösteriyor ki, DP içinde yaşanan kopmalar ve derin kavgalarda Köprülü'nün rolü çok büyük olsa gerektir. Ayrıca, DP'de başgösteren ikilik, istifa ve çıkarmalarda Köprülü'nün izlediği politikanın çok etkili olduğunu, bizzat partiyi her türlü çalkantılı durumdan uzak tutmak isteyen genel başkan Bayar söylemiştir. 14 Nisan 1948 tarihinde parti merkezinde bazı mebuslarla görüşen Bayar, konuşmasının bir yerinde, “ *Ben bütün bu davaları doğuran Köprülü'ye göre hareket edemem. Ben ruhumu başka şeylere de hazırladım. Nihayet, 'efendiler, ben yapamıyorum' der ve çekilirim. İzmir hadiseleri tamamen hatadır. Gittiler ve şahıslar aleyhinde konuşular. Bu fena tesir etti. Köprülü neden Nihat Erim'le konuştu? Masumdur diye onu tuttum. Adnan'ı (Menderes) feda edilemez diye tuttum. Fakat yaptıklarını unutmuyorum*”³³⁶ diyerek DP'de vuku bulan ayrılık ve çözülmeye Köprülü ile Menderes'in tutumlarının çok etkili olduğunu belirtmiştir. Yine o günlerde Bayar'ın evinde Köprülü, Zühtü Velibeşe, Menderes, İhsan Şerif ve Samet Ağaoğlu toplanmışlar, son günlerin bir değerlendirmesini yapmışlardır. Ağaoğlu'nun anlattığına göre, Bayar, bir fırsatını bularak Köprülü'ye şöyle demiştir: “ *İçinde bulunduğumuz buhranın yüzde yetmiş sebebi zatı alinizin bu ağır tavrınız, bu ağır lisanınızdır. İnsan idaresi böyle olmaz. Herkesi aşağı görmeye ne sizin, ne benim, ne başkalarının hakkı vardır.*”³³⁷

Ağaoğlu'nun anlattıklarına bakılırsa, DP'de bir iç parçalanmanın ilk ve yazılı işaretlerini veren DP İstanbul il başkanı Öner olmasına rağmen, bu merkezin asıl yaratıcıları parti dışındaki çeşitli ideolojiler ve ihtiraslardan doğan rüzgarlardı. Bu

³³⁴ Kudret, 16. 3. 1948.

³³⁵ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 38.

³³⁶ A. g. e., s. 166.

³³⁷ A. g. e., s. 170-71. Adnan Menderes'e göre de Bayar'ın, Fuat Köprülü'den şikayetçi olmasının geçmişi vardır. Bayar, Köprülü'nün Adnan Adıvar, Ahmet Emin Yalman ve Rauf Orbay hizbi ile hareket ettiğine kanidir. Bkz., A. g. e., s. 182.

rüzgarların parti içinde sorumlu kimselerin mizaç farklılıklarından faydalandıklarının altını çizen Ağaoğlu, sırasıyla Mareşal Fevzi Çakmak'ın ihtilalci, Cami Baykurt, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in temsil ettikleri solcu ve en önemlisi de parti içinde Kurucuların tahakküm zihniyeti olduğunu iddia eden ve başını Tengirşenk, Tahtakılıç, Bölükbaşı ve Öner'in çektikleri heyecan ve ihtirasa dayalı eğilimlerin, DP'de başgösteren iç parçalanma ve ayrılıklarda etkili olduğunu öne sürmüştür. Ağaoğlu, DP içinde baş gösteren kavganın, bir de öteki cephesinden bahseder. Buna göre, Köprülü'nün mütehakkim, herkesi küçük gören, laubali, Menderes'in fevri, hassas, alıngan, zaman zaman hırçın ve zaman zaman teslim olmaya hazır mizaçlarının da kavga, ayrılık ve parçalanmada etkili olduğu dile getirilmiştir. Hatta bir gün, genel kurul üyesi ve partinin ileri gelenlerinden birisi olan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Samet Ağaoğlu'ya, *“Acaba tuttuğumuz yolun sonunda herkese bir tedhiş havası vererek, fikir ve murakabe hürriyetini öldürmüş olmaz mıyız? Acaba Partinin müdafaası için bu yoldan başkası yok mudur?”* diye sormuştur. Ağaoğlu ise, *“Her iki soru da yerinde. Tutulan bu yol nihayet hürriyetsizliğe gider. Fakat bugün henüz o tehlike yoktur. Ölçü iyi kullanılmalıdır”* biçiminde karşılık vermiştir.³³⁸

Bütün bunlar da gösteriyor ki DP yönetimi, parti içinde fikir hürriyetini bastıran ve bu hürriyetini basın yolu ile kullanan kimi partilileri istifaya zorlamaya ya da tasfiye etmeye yönelik bir politika izlemiştir. Gözlemlerine devam eden Ağaoğlu'ya göre, DP'deki iç parçalanma ve kavgalarda sahneye iki aktör çıkarılmıştır. Bunlar, Köprülü ve Öner'dir. Ona göre, tarafların iddia ettikleri gibi ne Köprülü, İnönü'nün aleti idi, ne de Öner DP'yi ihtilal yoluna sürüklemenin peşinde idi. Fakat Köprülü kavga adamı değilken, Öner kavgacı bir ruh haline sahipti. Bu bakımdan partide Köprülü akıl, Öner his tarafını temsil ediyordu. Ancak Köprülü'nün aklını zaman zaman sağduyudan uzaklaştıran hisleri de yok değildi. Hodgandı, kendisini beğenmişti ve laubali idi. Bunlar Öner'in kavgacılığını tahrik ediyordu. Ağaoğlu devamla, DP'nin daha ilk yılında sahneye çıkartılmış bu iki aktörün arkalarında, kökleri daha derinlere giden farklı simalar olduğunu ve çatışmaları değişik etkenler sonucu bunların körüklediğini anlatır. Ağaoğlu'nun

³³⁸ A. g. e., s. 103-104.

gözlemlerine göre, Öner'in iplerini eski kurt bir politikacı, Yusuf Kemal Tengirşenk tutarken Köprülü'nün ipleri de Menderes'in elindeydi.³³⁹

DP'de yaşanan buhran ve hizipleşmenin büyük oranda ideolojik olduğunu ileri süren Ağaoğlu, daha sonra bir takım tahrik unsurları ile birlikte yürüten şahsi kırgınlıkların hizipleşmede etkili olduğunu dile getirmiştir. Ağaoğlu, ilk hizipleşmenin CHP ile muvazaa yapıldığı isnadı ile başladığını ve ne yazık ki DP yönetimin de bu muvazaa isnadına hak verdirecek bir takım gelişmelerin içinde olduğunu anlatmıştır. Ağaoğlu'na göre, hile, baskı ve her türlü fesatlarla yapıldığı apaçık olan bir seçimden sonra DP milletvekillerinin Meclise girmeyi kabul etmeleri, 12 Temmuz Beyannameşi ile İnönü'nün hakemliğine razı olunması, DP milletvekillerinden birinin (Nuri Özsan) memlekette İsmet Paşa ile birlikte dolaşması, partinin en yüksek sorumlularından birkaç kişinin CHP ileri gelenleri, hatta İsmet Paşa ile temasları gibi bir takım olaylar, partiden ayrılan ve çıkarılan kişilerin muvazaa iddiasına samimiyetle bağlanmaları sonucunu doğurmuştur.³⁴⁰

DP GİK'ten istifa edenlerin başında gelen Tahtakılıç da, istifaları ile ilgili olarak yıllar sonraki açıklamasında, *"Biz bu istifalarla DP mensuplarını uyarmak ve sarsmak istedik, kitlenin bize hak verdiğine inanyorduk. Tahminlerimiz yanlış çıktı. Kitle hakkın ve doğrunun yanında yer alacağına kuvvetlinin yanında yer aldı"* şeklinde konuşarak, Türk siyasi hayatının temel bir yarasına vurgu yapmıştır.³⁴¹

DP'deki buhranın bölünmeyle sonuçlanmasını bir bakıma doğal ve kaçınılmaz bulan Abidin Daver de, *"Nasıl ki DP, CHP'den doğduysa, bu partiye muhalif olanları sinesinde toplayan DP de daha kuruluşu sırasında başka bir hizbe gebe kalmıştı...Bugünkü ayrılık, DP'nin bünyesinde ilk doğuş ve kuruluş günlerinden beri mevcut hastalığın neticesiydi, Aynı kazanda kaynatılmaya çalışılan ve birbirleriyle bir türlü uyşamayan, hatta birbirini bozan maddeler ayrılıyorlardı"*³⁴² diyerek, bölünmeye farklı bir sosyolojik bir içerik kazandırmıştır.

DP'deki ihtilaf konusunu bitirirken, daha sonraları **Kudret** gazetesinin açıkladığı bir takım bilgilere de yeri gelmişken temas edilmelidir. Bu gazetenin iddiasına göre, DP'deki ilk ihtilaf, 1948 başlarında İnönü'nün DP Kurucuları ile

³³⁹ A. g. e., s. 118-119.

³⁴⁰ A. g. e., s. 244-245.

³⁴¹ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 434.

³⁴² Abidin Daver, "DP'nin Geçirdiği Buhran", **Cumhuriyet**, 15. 3. 1948.

yaptığı gizli görüşmelerde, DP'den atılmasını istediği isimleri vermesiyle başlamıştır. Bu isimler, Öner, Tengirşenk, Bölükbaşı, Aldoğan, Tahtakılıç ve Ağaoğlu'dur. Daha sonra bu isimlere başka isimler de eklenmiştir.³⁴³ Yukarıda anlatıldığı üzere, partiden ihraç edileceğini anlayan Ağaoğlu, derhal Bayar'la temasa geçer ve temasın neticesinde, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı seçiminde tek oy vermeyen kişi olan Hikmet Bayur aleyhine bir yazı yazarak, durumu tenkit etmiş³⁴⁴ ve Ağaoğlu ihraç edilecekler listesinden ismi silinmiştir. Bu tertiplerden haberdar olan DP Meclis Grubu, başkaca unsurların etkisiyle de, Köprülü'yü ikinci başkanlıktan düşürmüştür. Bunun üzerine, DP'de genel kurul-Meclis grubu ihtilafı başlamış ve DP'den ihraçlar yapılmıştır. İhraçları yapan haysiyet divanı idi. Ancak birinci kongrede seçilen haysiyet divanı üyelikleri, o tarihe kadar boşalmıştı. Divanın üyelerinden, Osman Nuri Köni, partiden istifa etmiş, Aldoğan, zaten divana verilmiş, Öner İstanbul il başkanı olduğu için divan toplantısına katılmayacağından ayrılmış ve sonra partiden istifa etmiş, Hulusi Köymen ve Abdurrahman Münip Berkan, il idarede oldukları için divandan ayrılmışlar, Enis Akaygen, GİK üyesi olduğu için divanla ilgisi kalmamış, Necati Erdem zaten divana sevk edilmişti. Geriye Fuat Hulusi Demirelli ve Hamit Şevket İnce kalmıştı. Ayrıca kongrede haysiyet divanına yedek üye seçilmemişti. DP tüzüğü'nün 11. maddesi haysiyet divanı için 9 asil kadar yedek üye seçilmesini emretmesine rağmen, seçimler son gece yarısından sonra yapıldığı için bu husus unutulmuştur. Haysiyet divanı boşaldığı için, kongrenin toplanarak yeniden seçim yapması gerekirdi. Fakat Kurucular amaçlarını gerçekleştirmek için sahte bir haysiyet divanı teşkil etmişlerdir. Kurucular bunu yaparken, büyük kongrenin zabıtlarını tahrif etmişlerdir. Haysiyet divanı seçimine ilişkin sayfalar yerinden çıkarılmış, imha edilmiş ve yerlerine istedikleri kişilerin ismi doldurularak, başka kağıtlar eklenmiştir. Önceki zabıtlarda tasnif heyetinin imzaları olmasına rağmen, eklenen sayfalarda imzalar yoktur. Sonradan bir kişiye imza attırmışlardır. Öner, zabıtların tahrif edildiğini belirterek, "*Benim ve arkadaşlarımdan imzaları nerde, onu gösterebilirler*" demiştir. Kurulan sahte haysiyet divanı ile İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'nde "*şirretler*" adını verdiği ve

³⁴³ Kudret, 14. 6. 1949.

³⁴⁴ Bu konu ile ilgili olup olmadığı bilinmez ama, Ağaoğlu, özellikle Bayur'u hedef alan yazılar yazmıştır. Bunlara örnek olarak, **Cumhuriyet**, 7-10. 2. 1948 ve **Millet Yolu**, 15. 5. 1948 yıllarında yazılmış yazılara bakılmalıdır.

listesini Bayar'a tevdi ettiği "hakiki demokratlar" bir bir partiden ihraç edilmişlerdir.³⁴⁵

Bu konu ile ilgili olarak, GİK üyesi ve tüm işlerin içinde olan birisi olan Ahmet Tahtakılıç da, kongrenin seçim tasnif listelerinin değiştirilerek, sureta bir haysiyet divanı teşkil edildiğini belirtir. Ayrıca Tahtakılıç'a bazı kişiler yeni divan seçiminde, fazla oy aldıkları halde, kendilerinin heyete çağırılmadıklarını söylemeleri üzerine sekreter odasından kongre zabıtlarını istediğini, tetkik ettiği zaman da divana ait tasnif listelerinin bir kısmının hala mürekkebinin rengi değişmemiş ve bozulmamış kağıtlarda olduğunu gördüğünü anlatır. Daha sonra Bayar, parti dosyalarının kendi malumatı olmadan Tahtakılıç tarafından görülmesinden şikayet etmişse de Tahtakılıç, Bayar'a lazım gelen cevabı verdiğini söylemiştir.³⁴⁶

Yine daha sonraları DP GİK üyesi Hasan Dinçer de, ihraçlarla ilgili olarak, büyük kongreye sunulmak üzere DP genel başkanlığına verdiği dilekçede, ihraç kararları alınırken tüzüğe uygun hareket edilmediğini, ihraç kararlarına iştirak eden 7 üyeden biri hariç (Hamit Şevket İnce), diğerlerinin (Kemal Özçoban, İhsan Şerif Özgen, Ahmet Veziroğlu, Saip Başak, Eyüp Sabri Hayırlıoğlu ve Emin Koryürek) kongre tarafından seçilmediğini, bunların tüzüğün, "haysiyet divanlarında hasıl olacak üye noksanlığı aldıkları oy sırasına göre yedeklerden tamamlanır" şeklinde olan geçici ikinci maddesine göre haysiyet divanına getirilmiş olduğunu, ancak bu geçici maddenin sadece illerdeki haysiyet divanı için geçerli olduğunu dile getirmiştir.³⁴⁷

Bununla birlikte DP GİK'ten 6 üye istifa edince, büyük kongrenin toplanması gerektiğini belirten muhalifler, bu olmadığına göre, boşalan üyeliklerin, kongrece seçilen yedek üyelerle doldurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak kongre, GİK için de, aynen haysiyet divanında olduğu gibi, yedek üye seçmemişti. Kongre zabıtlarının yedek üye vasfını haiz olabileceklerin, yani müteakip sayıda oy almış olanların kimler olduğunu tesbit edip etmediği bilinmese de, tasnif heyetinin şahadetine göre, GİK için yedek üye olabilecek şekilde oy almış olanlar, sırasıyla

³⁴⁵ **Kudret**, 14. 6. 1949. Yukarıda yazılanlar, **Kudret** gazetesinin iddialarıdır. Ancak, DP genel merkezince tekzip edilmemiştir.

³⁴⁶ **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler**, s. 57-58.

³⁴⁷ **Kudret**, 9. 4. 1948.

Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı, Kenan Öner, Suphi Batur, Zühtü Velibeşe ve Himmet Ölçmen'dir. Kurucuların rey sırasına bile riayet etmediklerini belirten muhalifler, Abdülhamit'in Ayan azası tayin eder gibi, işlerine gelenleri GİK'e üye atadıklarını belirtirler. Buna rağmen, en az oy alan (27 oy) İhsan Şerif Özgen ile Zühtü Velibeşe GİK'e seçilmişlerdir. En azından bunların oy aldığını, ancak, Mustafa Haydar Nazlı, Saip Özer ve Halil Atalay'ın, oy aldıklarına dair ağaçtan bile şahit bulmanın mümkün olmadığını iddia eden muhalifler, Kurucuların, sahte haysiyet divanı ve sahte GİK kararları ile partide büyük bir tasfiye gerçekleştirdiklerini iddia etmişlerdir.³⁴⁸ Bu hususlarda kurucular kanadından olan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Beykoz'daki bir konuşmasında, "*Bizim Haysiyet Divanı'mız vardır. Adaletin kılı kırk yarması yüzünden işlerimiz bu hale geldi. Bir partide adaletten daha fazla kuvvet lazımdır*"³⁴⁹ diyerek, adeta DP Kurucularının ihraçlara yönelik tutumunu aksettirmiştir.

İddialar ne olursa olsun DP'den ihraç edilen "*müfrit*"lere hak vermemek mümkün değildir. DP'de partinin iktidar yıllarında da devam edecek bir cephe birliğinin (Bayar, Menderes, Köprülü) kurulduğu doğrudur. Özellikle ihraçlardan sonra önemli kararlar Kurucular tarafından alınmış ve partide GİK'in hiçbir ağırlığı kalmamıştır. Ağaoğlu'nun da belirttiği gibi, DP'de yaşanan çıkarmalar ve istifalar sonucu oluşan GİK daha çok, dört Kurucunun bir işletme makinesi halini alacak; Bayar bu makinenin seçimler yaklaştıkça tek makinisti olma yolunu tutacak, zaman zaman şu veya bu sebeple Bayar'la Menderes arasında çıkacak geçimsizliklerde Köprülü, Karaosmanoğlu ve Ağaoğlu, Menderes'in yanında olacak; arada sırada Koraltan ve Refik İnce de, ama hep Menderes'in arkasında olarak bu hizbe katılacaktı. Böylece görünüşü itibariyle eskiye oranla daha mütenasid, fakat eski canlılığından çok şey kaybetmiş, rengi çok solmuş bir GİK tipi yavaş yavaş belirecekti. İkinci Büyük Kongre'den sonra ise, GİK'ler genellikle parti liderlerinin kararlarını tescil eden kurullardan ibaret olacaklardır.³⁵⁰

Müfritlerin partiden tasfiyeleri de, sözde disiplini sağlamak amacıyla, fakat parti içi demokrasiye aykırı bir şekilde yapılmıştır. Liderler, bunun tahakküm olmadığını, parti disiplini ile karıştırıldığını öne sürmüşlerdir. Menderes, Aydın il

³⁴⁸ Kudret, 17. 6. 1949.

³⁴⁹ Kudret, 20. 6. 1949.

³⁵⁰ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 154.

kongresindeki konuşmasında suçlamalara cevap vermiş ve DP'nin her türlü zümre tahakküm ve zihniyetini ortadan kaldırmak için kurulduğunu ve DP'nin bütün parti üyelerinin ve parti kamuoyunun tayin ettiği istikamette yürüdüğünü söylemiştir.³⁵¹ Ne söylenirse söylensin, DP kurucularının daha muhalefette iken, “*istibdat*”ın bir çeşidine son vermek için girişilen mücadelede yeni baskı ve yeni istibdat usullerinin kullanılmasında bir mahzur görmediğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

6. MP'NİN KURULUŞU

DP kurucuları ile anlaşamayıp DP'den ayrılanlar ile DP'den çıkarılanların, hem bizzat muhalefet partisi olan DP'ye hem de iktidar partisi CHP'ye karşı oluşmuş bir cephenin mümessilleri olarak kurdukları MP, DP'nin İkinci Büyük Kongresi'nden evvel, TBMM'nin sekizinci döneminde DP'nin iktidara karşı yeterli derecede muhalefet yapmadığı gerekçesiyle siyasi hayattaki yerini almıştır.³⁵²

Zaten Öner'in istifasından sonra, yeni bir partinin kurulması beklenmeye başlamıştı. Öner, daha 6 Mayıs 1948'de yaptığı açıklamada, “*Bu parti, ne şunun ne de bunun değil, sadece milletin ilk hakiki muhalefet partisidir...Hedefimiz evvel be evvel memleketi CHP'nin elinden kurtarmaktır...Fakat bugünkü gelişmeler karşısında evvela DP ile mücadele zaruretini de hissetmekteyiz...İktisadi sahada liberal, ictimai sahada ırkçılık ve Turancılığa kapılmadan, milliyetçi olacak olan parti, inkılapçı sahada ihtiyacı, zaruretleri zorlamadan daima müterakki hamlelerle ilerlemek olacaktır*” şeklinde konuşmuştur.³⁵³ Partinin kurulma çalışmaları devam ederken ve yeni partinin evvela DP ile mücadele edeceğini açıklaması üzerine, Köprülü, DP saflarında başından beri varolan ikiyüzlü ve bozguncu hareketin maskelerinin nihayet ortaya çıktığını, muhalefeti parçalamanın vatana ihanet olduğunu, DP'yi yıkmak isteyenlerin zımnen iktidar partisinin tabii bir müttefiki olduklarını ve onların teşvik ve korumasına nail olduklarını iddia etmiştir.³⁵⁴

³⁵¹ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Aralık 1933-Mart 1950), C. I, s. 273.

³⁵² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler: 1859-1952*, s. 713.

³⁵³ *Tasvir*, 6. 5. 1948. Aynı yerde Öner, partinin kuruluşu için çalışanların sadece partiyi memlekete takdim etmekten ibaret olduğunu anlatarak, partinin kurucusu olmadığını özellikle belirtmek gerektiğini hissetmiştir.

³⁵⁴ Fuat Köprülü, “Son Hadiselerin Meydana Koyduğu Hakikatler”, *Millet Yolu*, 8. 5. 1948.

Bu arada kurulmakta olan yeni parti içinde anlaşmazlık çıktığı, liderliğin paylaşılmadığı şeklinde basında haberler çıkmaktaydı. Bu hususta Hikmet Bayur ile Öner'in anlaşamayacakları, ilkinin 1939'dan sonraki hükümet uygulamalarına karşı çıkarken, ikincisinin topyekün 25 yıllık idareye toptan muhalefet ettiği, ayrıca genel başkanlığın Bayur ile Öner arasında, genel sekreterliğin de Mustafa Kentli ile Bölükbaşı arasında paylaşılmadığı iddia edilmiştir.³⁵⁵ Bu haberlere karşı, Bayur, yeni kurulacak partinin esas umdelerinden biri siyasette dürüstlük ve ihtirassızlık olduğunu açıklar.³⁵⁶ Rauf Orbay'ın da yeni partiye gireceği söylentisi çıkmışsa da, Orbay, "Henüz verilmiş bir kararım yok" demekle yetinmiştir.³⁵⁷ Ayrıca, partinin kurulmasına az bir zaman kala, Demokratlar, bu partinin İnönü'den yardım gördüğü, hatta para aldığı yolunda bir takım söylentiler çıkarmışsalar da, partiyi kurmaya hazırlananlar bunu şiddetle reddetmişler ve memleketin büyük bir ıstırap içinde olduğunu, önemli olanın bütün gerekleriyle demokrasinin kurulmasına hizmet edecek bir muhalefetin var olmasının gerekli olduğunu dile getirmişlerdir.³⁵⁸

Nihayet 6 Temmuz 1948 yılında yapılan açıklama ile yeni partinin adının Millet Partisi olduğu, fahri başkanlığa Mareşal Fevzi Çakmak'ın,³⁵⁹ genel başkanlığa Hikmet Bayur'un, genel başkanvekilliğine Osman Nuri Köni'nin, genel sekreterliğe Dr. Mustafa Kentli'nin ve genel muhasipliğe de Mareşal'in damadı Şefik Çakmak'ın getirildiği ilan edilmiştir. MP'yi kuranlar kendilerine "kurucu" demekten sakınmışlar, bunun yerine "müessis" kavramını kullanmışlardır. Buna göre, MP'nin müessisleri, başta Mareşal Çakmak (İstanbul Mv.) olmak üzere, Hikmet Bayur (tarihçi ve gazeteci, 1946 seçimlerinde DP listesinden bağımsız olarak aday olmuşsa da kazanamamıştır), Profesör Kenan Öner (Avukat ve Eski DP İstanbul il başkanı), General Sadık Aldoğan (Afyon Mv.), Osman Nuri Köni (İstanbul Mv.), Dr. Mustafa

³⁵⁵ **Vatan**, 7. 5. 1948.

³⁵⁶ Hikmet Bayur, "Henüz Kurulmamış Olan Partiye Yapılan Hücumlar", **Kudret**, 10. 5. 1948. Ayrıca Mareşal ile Öner'in de ayrı yaratılıştaki kişiler olarak anlaşamayacakları iddia olunmuştur. **Millet Sözü**, 10. 5. 1948.

³⁵⁷ **Son Telgraf**, 7. 5. 1948.

³⁵⁸ Emin Karakuş, **40 Yıllık Gazeteci Gözüyle İşte Ankara** (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977), s. 139.

³⁵⁹ MP'nin başında Mareşal'in olması, MP'nin halk üzerinde etkinlik yaratacak bir güçte olduğu izlenimi yaratmakla kalmamış, başlangıçta DP liderlerini bile endişeye sevketmiştir. MP kurucuları, başlangıçta parti genel başkanlığına Mareşal Çakmak'ı getirmeyi düşünmüşlerdi. Ancak, Çakmak'ın bu görevi kabul etmemesi üzerine Hikmet Bayur genel başkanlığa getirildi. Mareşal de partinin onursal başkanı oldu. Bu konu hakkında değerlendirmeler için, bkz., Çağlar Kırçak, **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik: 1876-1950**, I. Kitap (Ankara: Bilal Yayınları, Yayın Tarihi Belirtilmemiş), s. 345-346.

Kentli (tıp doktoru), Enis Akaygen (İstanbul Mv.) ve Osman Bölükbaşı (çiftçi ve DP'nin eski parti müfettişi)'dir.³⁶⁰

MP'nin müessislerinin, Mareşal Çakmak dışında tümünün DP'den ayrılanlar ya da çıkarılanlar olduğu görülmekteydi. MP'nin ilk GİK'i, şu isimlerden teşekkül etmiştir: Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Osman Nuri Köni, Dr. Mustafa Kentli, Enver Kök, Suphi Batur, Yusuf Kemal Tengirşenk, Müstakil Demokratlar ile Afyon'da kurulan Öz Demokratlar Partisi'nin katılımı ile birlikte, Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, Şahin Laçın ve Reşat Aydın'ı olmuştur.³⁶¹ MP kurulur kurulmaz, 8 milletvekili, bu partiye girmiştir.³⁶² Bu sırada **Vatan**'dan Ahmet Emin Yalman, MP'ye yönelik saldırıya geçmiştir. MP'yi kuranları, kundakçı, mutaassıp, müfrit, demokrasiyi arkadan hançerleyenler, panislavizme ve Bolşevikliğe alet olanlar diye nitelendirmiştir. Ayrıca partinin ismini ve müessisler denilmesini de eleştirmiştir.³⁶³ Bu ithamlara cevap veren Mustafa Kentli, MP'nin liberal bir parti olduğunu belirtmiş ve MP düşmanı olan Yalman'ın uluslararası kongrelerde Türk liberallerini hangi yüzle temsil ettiğini sorgulamıştır. Ayrıca Kentli, kurulacak yeni bir partinin illa ki Yalman'ın refakati ve inisiyatifi ile mi kurulacağını sormuştur.³⁶⁴

Daha sonra 20 Temmuz 1948 tarihinde MP, resmen kurulmuştur. MP'nin kuruluşu, bir "mükemmelleşme" olarak nitelendirilmiş ve muhalefetin, DP Kurucularının vicdan ve adalet çerçevesinde yürümeyen vesayetinden kurtularak, MP sayesinde siyasi rüşde ve bağımsızlığa kavuşması biçiminde değerlendirilmiştir.³⁶⁵ MP'nin kuruluşu bir çok etkene bağlanmıştır. Bayur bunları şöyle sıralamıştır: (1) halkın bugünkü iktidardan bıkmış olması, (2) halkın bugünkü muhalefetten şüphe etmesi ve muhalefete inanmaması, (3) yurduna bağlı ve hiçbir muvazaa şüphesi uyandırmayan bir muhalefetin komünizm propagandası ile mücadele edebilecek olması, (4) yeni hiçbir esaslı düşünce ileri sürülmeden ve belirli

³⁶⁰ **Kudret**, 6. 7. 1948.

³⁶¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partileri**, s. 712. Reşat Aydın'ı, MP içinde yer almışsa da, daha sonra Bayar ve İnönü'ye suikast ihbarı meselesinde de göreceğimiz gibi, ilk fırsatta MP'yi sabote etmeye çalışmıştır. Aydın'ı, Mareşal'in MP'ye yaklaşmasının nedenini, DP'nin kendisini bırakmasıyla İnönü'ye karşı Cumhurbaşkanı olamayacağı endişesi ile açıklamaya çalışmıştır. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 183.

³⁶² Bunlar, Fevzi Çakmak (İstanbul), Enis Akaygen (İstanbul), Osman Nuri Köni (İstanbul), Sadık Aldoğan (Afyon), Bahattin Öğütmen (Edirne), Mehmet Öktem (Muğla), Asım Gürsu (Muğla) ve Reşat Aydın'ı (Denizli).

³⁶³ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 1433-35.

³⁶⁴ **Yeni Sabah**, 11. 7. 1948.

³⁶⁵ Vasfi Raşid Seviğ, "Büyük Millet, Büyük Allah", **Kudret**, 20. 5. 50.

hedefler gösterilmeden yalnız iktidarı devirip yerine geçmek için yapılan muhalefetin artık yeterli görülmemesi.³⁶⁶

Bayur'un özellikle son maddede zikrettiği husus, çok önemlidir. Ancak, Türk siyasi hayatının pek çok safhasında görülen ve başta olanı devirmek olarak algılanan dar muhalefet anlayışı, ne yazık ki, MP'de de yansımaları bulmuştur. İlerde görüleceği üzere, bu açıdan MP muhalefetinin de diğer muhalefet anlayışlarından pek farklı olduğu söylenemez. Bir başka yazısında da Bayur, MP'nin kuruluş nedenlerini şöyle sıralamıştır: (1) CHP ve DP'nin programları ve ana çizgileri bakımından aynı olmaları ve DP'nin, iktidara geçse bile, aynı yolu izleyecek olması, (2) DP Kurucularının iktidarla muvazaa haline düşmüş olmaları, (3) 12 Temmuz'dan sonra muhalefetin fiilen söndürülmüş olması, (4) DP Kurucularının iktidarla gizli temas halinde bulunmaları.³⁶⁷ Aynı şekilde Nurettin Ardiçoğlu da, muhalefetin parçalanmasını iki etkenle açıklar: Birincisi, iktidarla uzlaşma yolunda bazı grupların takip ettikleri politika, yani muvazaa, ikincisi ise, yine aynı grupların "*tahakküm saltanatı*" politikasıdır.³⁶⁸

7. MP'NİN PROGRAMI

Bölükbaşı'nın da kurucusu olduğu MP'nin programı ve dayandığı ideolojik zeminin kısa da olsa gözden geçirilmesi, Bölükbaşı'nın siyasetteki yerinin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Burada, ilkin MP'nin programının, konumuz açısından önemli yönleri ele alınacak ve daha sonra MP'nin CHP ve DP ile giriştiği mücadeleden yola çıkılarak, MP ve Bölükbaşı'nın siyaset anlayışı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

CHP ile DP'nin program ve siyasal ideoloji bakımlarından birbirlerinden çok da önemli bir farkları olmaması karşısında, MP'nin siyasi doktrin ve ideolojik bakımlardan bu iki partiden farklı bir özellik taşıdığı, programının hem iktisadi sahada liberal hem de milli örf ve ananeler bakımından "*muhafazakar bir demokrasi*"yi açıkça ilan ettiği dile getirilmiş ve zaten MP Kurucularının daha DP

³⁶⁶ Hikmet Bayur, "Millet Partisi", **Kudret**, 20. 7. 1948.

³⁶⁷ **Kudret**, 22. 6. 1949.

³⁶⁸ Nurettin Ardiçoğlu, "Muhalefetin Bugünkü Manzarası", **Kudret**, 17. 7. 1948.

saflarında iken “*Müfrit Demokrat Muhafazakarlar*” olarak tanındığı belirtilmiştir.³⁶⁹ MP’nin, Türkiye’de çok partili siyasal hayatın tam anlamı ile kurulup, yerleşmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için, hem ortaya koyduğu “*büyük ve felsefi bir siyasi doktrin*”e, hem de geniş kitlelere dayanan siyasal partilerin kurulması gerektiği düşüncesiyle ortaya çıktığı ve parti programının da bu düşünceleri içerdiği ileri sürülmüştür. Partinin siyasal doktrininin temelini, klasik liberal-demokrasi oluşturmakla birlikte, zamanla insan düşüncesinin toplumsal hayatta geliştirdiği yeni fikirlere de (devletin tanzimci müdahalesi ve sosyal adalet gib) programda yer verilmiştir.³⁷⁰

Programının birinci maddesinde, Cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına bağlı olduğunu belirten MP, insanların tabii ve vazgeçilmez özgürlüklerinden hareket eden ve ferdiyetçi felsefeye dayanan klasik demokrasiyi esas almıştır. Her biri hukuk devleti teşkil eden ve ferdi hak ve hürriyetleri teminat altına alan Batı demokrasilerinin yanında olduğunu, bir zümrenin ya da bir sınıfın diktatörlüğünü çağrıştıran totaliter “*Doğu demokrasileri*”nin karşısında olduğunu beyan eden MP, Anayasa’nın hakiki demokrasiye uymayan hükümlerini ve bilhassa CHP’nin siyasi umdelerini (altı ok), devletin ana vasıfları haline sokan Anayasa’nın ikinci maddesinin kaldırılmasını ister.³⁷¹

Parti, ekonomi sahasında bireysel mülkiyet esasına dayalı, mutedil (ılımlı) liberal inanca sahip olduğunu belirtmekle birlikte, liberalliklerinin “*bırakınız yapsınlar*” formülü ile ifade edilen başı boş bir liberallik olmadığını, her türlü tekele, sermayenin haksızlıklarına ve aşırı kar ihtirasına karşı olduklarını, bu itibarla sosyalist cereyanlar karşısında liberalizmin kendi iç bünyesinde yaptığı ıslahatlara, yani devletin tanzimci müdahalesine ve sosyal adalet anlayışına sahip, ancak Türkiye’de en aşırı bir şekilde uygulanan devletçilik ve devlet sermayeciliğine karşı olduğunu özellikle belirtmiştir.³⁷²

Partinin ana vasıflarından birisi de milliyetçiliktir. Programına göre, millet mefhumunun en önemli unsurları, bir çeşit düşünce, his ve ülkü birliği olarak ele

³⁶⁹ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966), s. 62.

³⁷⁰ Nurettin Ardıçoğlu, “Millet Partisinin Program ve Felsefesi”, **Kudret**, 21. 7. 1948.

³⁷¹ **Millet Partisi, Program ve Tüzük** (Ankara: Millet Partisi Yayınları, 1948), s. 3-5; Millet Partisinin Programı, **Milletin Sesi**, 8. 10. 1948.

³⁷² **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 8-9; Millet Partisinin Programı, **Milletin Sesi**, 6. 12. 1948.

alınır ve milli şuurun oluşumunda dil birliğine büyük önem atfedilir. Dayandığı milliyetçilik, muhafazakarlıkla yan yana ve birbirini tamamlar niteliktedir. O dönemde ülkede dört çeşit milliyetçilik telakkisinin bulunduğu belirtilmiştir. Bunlar, (1) Kemalist milliyetçilik,³⁷³ (2) Anadolu milliyetçiliği,³⁷⁴ (3) ırkçı-Turancı milliyetçilik,³⁷⁵ (4) ananeci mutedil Türkçülük'tür. MP, ananeci mutedil milliyetçi bir partidir. MP, Kemalist milliyetçiliği "*tebaa milliyetçiliği*" olarak yorumlayarak, bu milliyetçiliğin CHP ve DP'nin programında yer aldığını belirtir. Ayrıca, Kemalist milliyetçilikten ananeciliği ile, Anadolu milliyetçiliğinden de Anadolu dışında ikinci bir ufuk var inancı ile ayrıldığı, ancak ırkçı-Turancı milliyetçilikle hiçbir şekilde bağının olmadığı ve kana ve soya dayalı milliyetçilik türünü reddettiği ileri sürülmüştür.³⁷⁶

Programda millet kavramının ortaya koyduğu diğer unsurlar ise, din, milli ananeler ve aile kurumudur. Programın yedi ve onuncu maddelerinde, "*Parti, içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve adetin büyük*

³⁷³ Atatürk milliyetçiliği ya da Kemalist milliyetçilik, çok uluslu imparatorlukların parçalanması ile ortaya çıkan ulusal devletin sınırları dışındaki soydaşlarının yaşadıkları toprakları almak siyaseti gütmeyen, emperyalizme karşı çıkmış, çoğulcu bir yapı kurmayı amaçlayan, sınıflaşmayı önleyerek uluslaşmayı amaç edinen bir milliyetçiliktir. Bkz., Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme* (Ankara: Dost Kitabevi, 1988), s. 17-19.

³⁷⁴ İkinci Dünya Savaşı dönemindeki sağ akımlardan birisi olan "**Anadoluculuk**" akımı, 1946 sonrası siyasal gelişmelerde etkili olmuştur. Hilmi Ziya Ülken'in "Memleketçilik" diye adlandırdığı bu fikir akımı, II. Meşrutiyet'te ön planda olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık akımlarına bir tepki olarak Mütareke döneminde doğmuştur. Ülken, hareketin ilk tohumunun Türk Ocağı içinde "*Büyük Türkçülük*"e karşı, bir çeşit "*Küçük Türkçülük*" ya da "*Türkiyecilik*" şeklinde 1917'de atılmış olduğunu belirtmektedir. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul: Ülken Yay., Üçüncü Baskı, 1992), s. 477. Anadolu milliyetçiliğini savunanların başında, Şevket Raşit Hatipoğlu bulunmaktaydı. Bu akımda yer alanların çoğu Ankara Ziraat Fakültesi'nin hocalarıydılar. **Tohum** dergisinde görüşlerini açıklamışlardır. **Anadoluculuk** akımı, ırkçı-turancı harekettten farklı olarak yönetici seçkinlerin anlayışına daha yakın bir milliyetçilik ideolojisini savunmuştur. Bu dönemde CHP içinde "*Anadolucular*" diye bir grup bile ortaya çıkmıştır. Bu grup 1946 sonrası sola karşı girişilen hareketlerde etkili olmuştur. Nihal Kara, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Kararı (1945)*, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982, s. 218. 1940'lardan sonra **Anadoluculuk** akımının yeniden filizlendiği **Millet** dergisi sol akımlara, Turancılığa ve kan esaslı milliyetçiliğe karşıdır. Türk milliyetçiliği için Anadolu'yu esas almaktadır. Cahit Okurer, "Mücadeleci Milliyetçilikten Müsterek Milliyetçiliğe Geçiş", **Millet**, S. 14 (Haziran 1943), s. 63-64. **Millet Dergisi**, 1942-44 yılları arasında çıkmıştır. Sahibi, Hüseyin Avni Göktürk, Yazı İşleri Müdürü ise 1950'den sonra **Türkiye Köylü Partisi**'ni kuracak olan Remzi Oğuz Arık idi. Öte yandan **Anadoluculuk** akımı içinde bir çok CHP'li ve DP'li kişiler vardır. Bu akımın fikirlerini yansıtan **Millet** dergisinde Şevket Raşit Hatipoğlu, Sadi Irmak, Tahsin Banguoğlu, Nihat Erim gibi CHP'li ve Samet Ağaoğlu, Osman Turan, Fethi Çelikbaş, Seyfi Kurtbek gibi DP'liler de vardır.

³⁷⁵ İrkçı-Turancı milliyetçilerin başında Nihal Atsız, Sait Bilgiç, Reha Oğuz Türkkkan gelmekteydi. Görüşlerini Türkkkan'ın çıkardığı **Ergenekon** dergisi ile **Orkun**, **Özleyiş**, **Gökbörü** dergilerinde sunmuşlardır.

³⁷⁶ Nurettin Ardıçoğlu, "Millet Partisi Program ve Felsefesi: 5, Milliyetçilik", **Kudret**, 29. 7. 1948; Zeki Mesut Alsan, "MP'nin Milliyetçilik Anlayışı", **Kudret**, 5. 5. 1950.

hisselerini tanır... Aile müessesesi, cemiyetin temeli ve yüksek manevi bir kıymetidir" şeklinde izah edilen bu unsurlar, MP'nin milliyetçilik anlayışına muhafazakar bir renk vermektedir. Ayrıca sekizinci maddede, "*Parti din müessesesine ve milli ananelere hürmetkardır*" ifadesinin yer alması da, partinin muhafazakar bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir.³⁷⁷ Parti, din mefhumunu, milliyet kurumunun bir unsuru olarak kabul etmekle birlikte, programda dinin ve ananelerin "*devletin nüfuz sahası dışında kaldığı*" biçimindeki bir ifadeden yola çıkılarak, partinin laik olduğu belirtilmiştir.³⁷⁸

MP'nin savunduğu muhafazakar milliyetçilik, uzun vadede dış politikada izlenecek yolu da kapsamaktadır. Bu konuda program, "*kendileriyle tarihi, manevi ve kültürel alakamız olan milletlerle dostluğumuzu kuvvetlendirecek müteakib tesanüt temin edecek bir siyaset takip etmeyi tarihi bir borç telakki ederiz...*" biçiminde bir ifade kullanılmıştır.³⁷⁹ Muhafazakar milliyetçiliğin hodbinliği ve şovenizmi çağrıştıracak olması karşısında, programda insaniyet ülküsü ve barışçılığı telif eden bir yaklaşım içinde bulunulması, dünya uluslarının birlikte tek medeniyete doğru gittiklerinin kabul edilmesi ve onlarla işbirliği yapılmasının salık verilmesi bir ölçüde şovenizme set çektiği söylenebilir de, MP'nin, geleneksel milliyetçilik yapısı içinde dinsel öğeleri de içine katan bir tür Türkçü milliyetçilik anlayışını yansıttığı belirtilebilir.

MP'nin muhafazakarlık anlayışı da, milliyetçilik anlayışına benzemektedir. Daha önce değinildiği üzere, programın değişik yerlerinde, "*Parti, din müessesesine ve milli ananelere hürmetkardır...Parti, içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve adetin büyük hisselerini tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve Devletin nüfuz sahasının dışında kalırlar*" gibi ifadeler ve aile kurumu yücelten yaklaşım tarzı açısından, MP'nin hayli muhafazakar bir kimliğe sahip olduğu belirtilebilir. Ancak, on üçüncü maddenin ikinci fıkrasında, "*Her devrin icabatını tesbit etmek, o devirde yaşayan neslin en mukaddes hakkıdır ve o devirde yaşayan bir neslin milli ve içtimai faaliyetleri tanzim ve idare edebilir*"³⁸⁰ denmekle, katı muhafazakarlık anlayışında bir yumuşamaya gidilmiştir. Bu

³⁷⁷ **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 4-5; Millet Partisinin Programı, **Milletin Sesi**, 8. 10. 1948 ve 15. 10. 1948.

³⁷⁸ Nurettin Arıdoğan, "Millet Partisi Program ve Felsefesi: 5, Milliyetçilik", **Kudret**, 29. 7. 1948.

³⁷⁹ **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 19.

³⁸⁰ **A. g. e.**, s. 6.

bakımdan MP'nin "*mutedil muhafazakarlık*" anlayışı içinde olduğu belirtilebilir. MP'nin programı, o dönemde muhafazakar cereyanın ortaya çıkışına önemli bir örnektir. MP, çok partili düzene geçildikten sonra gittikçe ivme kazanan İslamcı ve muhafazakar hareketler içinde, o zamanki havaya oranla daha İslami ve muhafazakar bir görüşün ilk örneğini veren bir siyasal parti olarak dikkati çekmiştir.³⁸¹

Ayrıca MP, muhafazakar anlayışına uygun olarak, inkılapçılığı "*tekamülcülük*" olarak yorumlamaktadır. Tekamülcülük, "*İnsan tabiatını ve içtimai amil ve şartları zorlamadan daima ilerlemek*" anlamında ele alınmaktadır. Ayrıca "*Millet ve memleketi her sahada müterakki memleketlerle muvazi yürütmek ve medeniyet icaplarına uydurmak...anelere ve milletin iradesine uygun olmak...hakiki ihtiyaca tekabül etmek...geriliğe yönelik olmadan istikbali göz önünde tutmak*" biçimlerinde algılanan tekamülcülük,³⁸² aslına bakılırsa Kemalist inkılapçılık anlayışına alternatif bir tutum olarak ileri sürülmektedir. Bu konuda parti programının inşasında etkili olduğu anlaşılan Nurettin Ardıçoğlu'nun değerlendirmeleri hayli ilginçtir. Kemalist inkılapçılık devrinin kapandığı, o günün şartlarında ihtiyaçlarına gereken cevabı verdiği, artık yerini başka bir teze bırakması gerektiği savunulmuştur. Bu tezin, ulusun "*kendi kendine düşünüş*" tezi olduğu, Türkiye'de devrimler döneminin sona erdiği, artık "*milli intibah devri*"nin (ulusal uyanma devri) başladığı ileri sürülmüştür. Böylece, milletlerin kendi tarihine yöneleceği ve inkılaplarla benimsenen kurumların, tarihten gelen örf, adet, gelenek ve göreneklerle birleşerek, bizzat kendi ulusal kültürlerini yaratabilecekleri ve istikrara kavuşabilecekleri dile getirilmiştir.³⁸³

Öte yandan parti, din işleri ile devlet işlerinin ayrı tutulmasını kabul etmekle birlikte, partinin, Türkiye'de çeşitli din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini amaçla teşkilat oluşturmalarını ve dini vakıfların bu teşkilata devredilmesini savunması, laiklik anlayışında farklı bir görüşe sahip olduğunu göstermektedir. Din işlerinin cemaatlere bırakılmasını savunan parti, ilk ve orta öğretimde din derslerinin ilave edilmesini ve üniversitelerde ilahiyat fakültelerinin kurulmasını, ancak din derslerine katılımın, öğrenciler reşit oluncaya kadar, aile reisinin iradesine

³⁸¹ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yay., 2003), s. 169.

³⁸² *Millet Partisi, Program ve Tüzük*, 1948, s. 6.

³⁸³ Nurettin Ardıçoğlu, "Millet Partisi Program ve Felsefesi: 6, Muhafazakarlık", *Kudret*, 31. 7. 1948.

bırakılmasını istemiştir.³⁸⁴ Din işlerinin devletten ayrı, özerk bir teşkilat tarafından idare edilmesini isteyen MP'nin laiklik anlayışı, Türkiye'de o güne dek hakim olan laik düzene ters bir mahiyettedir.³⁸⁵ MP programında da yansıttığı gibi, devletin resmi laiklik anlayışından farklı, kendine özgü bir laiklik anlayışı getirmiştir. Bu laiklik, iddia ettikleri gibi, CHP ve DP'nin "*dejenere laiklik anlayışı*"ndan farklıydı. MP laiklik anlayışını vicdan özgürlüğü üzerine bina etmiştir. Bu özgürlüğe inandıktan sonra savunduğu pratik şekil, ne dinin devlet aleyhinde ne de devletin din aleyhinde hakim bir duruma geçmemesiydi. Din hayatı ve dini kurumlar tam anlamıyla "*mü'minler cemaatine*" bırakılmalı, dinle ilgili her türlü işi bu cemaat görmeli ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar kalkmalıdır. Ayrıca MP, dini hayatı düzenleyen kanunların da kaldırılmasını istiyordu. Onlara göre, ibadet şekillerini ve din adamlarının kılık kıyafetini düzenleyen bu gibi kanunlar, vicdan özgürlüğüne aykırıydı ve anti demokratik kanunlar kapsamına giriyordu. Öte yandan, MP'liler din ve devlet konusundaki bu türden görüşlerini, bütün uygar dünyada geçerli olan laiklik anlayışı olarak sunmuşlardır. Laikliği bunun dışında anlayan CHP ve DP gibi partileri, "*devletleştirilmiş bir dini hayatı*" savunan partiler olarak gören MP, bu anlayışları özgürlük rejimine aykırı bir tutum olarak görmüştür.³⁸⁶

Siyaseti, milletin refah ve saadetini temin için yapılan ve ahlak ile yüksek adalet esaslarına dayanan bir faaliyet olarak kabul eden MP, bu hususta Eflatun ve Aristo'nun siyaset anlayışını aynen benimsediğini belirtmektedir. Bu bakımdan MP doktrininin, doğal hukuk felsefesine dayandığı vurgulanmıştır.³⁸⁷ Ayrıca Cumhuriyetçi olduğunu beyan MP, hiçbir fert, zümre ve sınıfa özel bir hak tanımamak anlamında halkçı olduğunu da bildirir.³⁸⁸ Parti, hürriyetin tüm programlarının temel taşı olduğunu, hürriyetin daha çok hükümetlere tanınan geniş yetkilerden kaynaklandığını, bu yüzden hükümet yetkilerinin olabildiğince sınırlanması gerektiğini de ifade etmiştir.

Bütün bunlara ilaveten, programda o dönem için hayli ilginç olan diğer hususlar şunlardır: Bireysel haklara getirilecek sınırlandırmaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleyecek bir yüce mahkemenin (Anayasa Mahkemesi) kurulması,

³⁸⁴ **Millet Partisi, Program ve Tüzük**, 1948, s. 5-6.

³⁸⁵ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı**, s. 169.

³⁸⁶ Nurettin Arıçoğlu, "Sahte Laikler Bize Mürteci Diyorlar", **Kudret**, 17. 4. 1950.

³⁸⁷ Nurettin Arıçoğlu, "Millet Partisinin Program ve Felsefesi: VII, Ahlakçılık", **Kudret**, 2. 8. 1948.

³⁸⁸ Nurettin Arıçoğlu, "Millet Partisinin Program ve Felsefesi: I", **Kudret**, 21. 7. 1948.

kanunların daha esaslı bir şekilde incelenmesini sağlamak için halk tarafından seçilmiş bir Ayan Meclisi (ikinci meclis) teşkil edilmesi (madde 35), Cumhurbaşkanının bir dönem için seçilmesi (madde 37), Asliye mahkemeleri ile Yargıtay arasında ikinci bir kaza kademesinin bulunması (madde 51), hava hukukunun oluşturulması (madde 56), Orduyu daima ön planda tutacak Yüksek Müdafaa Meclisi kurulması (madde 67), amme menfaati adına yapılacak kamulaştırmaların, ancak mahkemelerce takdir edilecek değer pahası peşin verilmek suretiyle onaylanması ve mülkiyet haklarının ihlal edilip edilmediğinin mahkemelerce takdir edilmesi (madde 16), köylülere toprak ve tarım araçları dağıtılması, ancak bu yapılırken özel mülkiyete saygı gösterilmesi (madde 116).

Muzaffer Sencer, MP'nin CHP iktidarının giriştiği devrimlere ve özellikle CHP'nin laiklik anlayışına karşı, öncelikle ilkel bir üretim ilişkisi içinde bulunan küçük köylü ve küçük kent burjuvazisinin ideolojisi olan din ve alt kültür milliyetçiliği gibi tepkileri örgütlemek amacını güttüğünü, ancak bu ideolojiye ekonomik bir içerik kazandıramadığını, ekonomik içeriğini geniş ölçüde ihmal ettiği bir Batılı hürriyet idealini CHP'nin ilkelerini eleştirerek temellendirmeye çalıştığını ve endüstri ve ticaret burjuvazisine ters düşecek bir anlayışın sözcülüğünü yaptığını ileri sürerek, yerel bir parti konumunda kalarak, DP karşısında gelişme olanağı bulamadığını ileri sürmüştür.³⁸⁹ Serhan Yücel de, MP'nin tek handikapının muhalefeti bölmek olmadığını, parti kurucularının çok yaşlı ve her şeye peşinen itiraz eden görünüme sahip olmalarının da, milletle MP'nin yakınlaşmasına engel olduğunu belirtmiş, ancak MP'nin kuruluş sırasındaki haliyle siyasi tarihin belki de en "yerli" partisi olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁰ Son olarak belirtmelidir ki, partinin kurucularından Aldoğan, MP programının, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası'nda zikredilen hususları içerdiğini iddia etmiştir.³⁹¹

³⁸⁹ Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri* (İstanbul: Geçiş Yay., 1971), s. 207-211.

³⁹⁰ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti* (İstanbul: Ülke Yayınları, 2001), s. 70.

³⁹¹ "Gönül Aldoğan (Özansu) ve Mesut Özansu ile Görüşme", 11. 2. 2002 (İstanbul, Levent'te Sadık Aldoğan'ın Evinde Yapılan Görüşme). Gönül Aldoğan, Sadık Aldoğan'ın kızıdır. Gönül Özansu'nun eşi, Mesut Özansu ise 1965'te Balıkesir'den milletvekili seçilen ve o tarihlerde Bölükbaşı'nın partisi MP'ye "sosyal devlet" anlayışı sokmak isteyen kişidir.

CHP ve DP ile giriştiği mücadele anlatılırken görüleceği gibi, MP siyasi alanda liberal bir görünüme sahip olmakla birlikte, kültürel ve toplumsal konularda tutum olarak muhafazakar ve milliyetçi-dinci bir yapıya sahipti.³⁹²

8. MP'NİN CHP VE DP İLE GİRİŞTİĞİ MÜCADELE VE BÖLÜKBAŞI

MP'nin kuruluşu dolayısıyla Fahri Başkan Mareşal, millete bir beyanname yayınlamıştır. Mareşal beyannamesinde, DP'nin kurucularının ısrarı ile bağımsız olarak DP saflarında politikaya girdiğini, ancak gelişen olaylara bakarak, millet hakimiyetinin laftan ibaret kaldığını, CHP karşısında DP'nin de gerekli muhalefeti yapamadığını, halkı oyaladığını ve böylece iktidarı elinde tutan küçük bir zümrenin istediğini yaptığını anlattıktan sonra, insanlık haklarını savunacak, ciddi, samimi ve düzmece olmayan bir muhalefete ihtiyaç duyulduğu ve millete hak ve hürriyetini temin etmek için güven beslediği arkadaşları ile MP'yi kurduklarını açıklamıştır. Bu öyle muhalefettir ki, iktidarın tehditlerinden korkmayacak, vatandaş devlet emrine değil, devleti vatandaşın hizmetine koyacak, devlet sermayeciliğinin tahribatını durduracak, özel teşebbüsü serbest bırakarak vatandaşa çalışma hürriyeti sağlayacak, ahlaki hem özel hem de siyasi hayatta hakim kılacak, aile müessesesini yükseltecek, halkın ve gençliğin dini duygularını geliştirecek ve çocukların dini bilgileri edinmelerini temin edecek bir muhalefet olarak sunulmuştur.³⁹³ MP'nin kuruluşu ve Mareşal'in beyannamesi, dönemin basını ve siyasi çevrelerinde geniş yankı uyandırmakla kalmamış, aynı zamanda iktidar-muhalefet mücadelesinin farklı bir biçimde tartışılabilmesi olanağını da yaratmıştır. Bundan böyle, 1950'de kurulan DP iktidarına kadar uzanan dönemde, üçlü bir iktidar-muhalefet ilişkisi ve diğer muhalif partiyi kendisine iktidardan daha fazla rakip olarak seçmiş bir ikili muhalefet ilişkisinin Türk siyasal hayatında yer edindiği bir siyasal zeminin oluştuğu gözlemlenmiştir.

³⁹² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 338.

³⁹³ **Kudret**, 22. 7. 1948. Mareşal, bir başka yerde MP kurucularının kendisine daha çok samimi geldiğini, onların memleketin muhtaç olduğu ciddi muhalefet görevini daha iyi yapabileceklerine inandığını belirterek, sonunda kader ağlarının örmüştü diyerek MP Fahri Başkanlığı'nı kabul ettiğini anlatır. "Mareşal Çakmak'ın Hatıraları", **Hürriyet**, 13. 5. 1975 (Anlatan: Adnan Çakmak, Yazan: Murat Sertoğlu).

MP'nin kurulması üzerine DP GİK, genel başkan Celal Bayar imzalı, 26 Temmuz 1948 tarihinde teşkilatına gönderilmek üzere bir tamim yayınlamıştır.³⁹⁴ Tamim, “*Demokrat Parti içinde ihtilaf yaratmaya çalışanların hakiki çehresi meydana çıktı: Esas gayelerine eriştiler, partilerini kurdular.*” iddiası ile başlar. MP'nin kuruluşu, bozguncu hareket olarak nitelendirilir. MP'nin kuruluş beyannamesini, demagoji, gurur ve hodbinliğin şaheser bir örneği olarak ifadelendiren tamim, beyanname ile bu kişilerin hakiki yüzlerinin meydana çıktığını, DP'yi parçalamak ve bölmek amaçlı bu tip hareketlerin İnsan Hakları Derneği'nin kuruluşuna kadar geri götürülebileceğini dile getirir. Öte yandan MP'yi kuranların DP'nin vermiş olduğu mücadele sayesinde sağlanan emniyet havası içinde birer “*tehlikesiz kahraman*” rolüne büründüğünü anlatan tamimde, DP'yi muvazaa ile suçlayanların samimi olmadıkları anlatılır. Muvazaa iddiasını DP'yi temelinden yıkmak isteyenlerin kasten kullandıklarından bahseden tamim, MP'nin DP Kurucuları hakkında ileri sürdüğü “*tehditlerden korktukları ve oyalama politikasına kapıldıkları*” hakkındaki isnadının, muvazaa isnadı ile birleştirilerek DP hakkında ağır bir durum yaratılmak istendiğini iddia etmiştir. Tamim, DP'nin tek parti zihniyeti ve uygulamalarına karşı mücadelesini meşru bir zeminde, amaç ne ise onu istihsal etmek için yaptığını, yoksa mücadelenin sırf mücadele zevki için yıkıcı bir tarzda yapılmasının ülkeye hiçbir faydasının olmayacağından da bahsederek, MP'nin emelinin kötü olduğunu ihsas ettirmiştir. Ayrıca tamimde, DP haysiyet divanınca partiden uzaklaştırılanların kurdukları Müstakil Demokratlar ile DP'yi içinden oymak için girişilen mücadelenin bir örneğini yansıttığı ileri sürülen Afyon merkezli Öz Demokratlar gibi teşkilatların faaliyetlerine de değinilmekte ve tüm bunların DP'yi yıkmak ve parçalamak için kuruldukları bildirilmiştir. İlerde DP tarafından, CHP iktidarı döneminde, DP'nin temsil ettiği muhalefet davasına MP'nin “*ihamet*” ettiği de söylenecektir.³⁹⁵

³⁹⁴ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 583.

³⁹⁵ DP İstanbul İl İdare Kurulu Propaganda Servisi, **Başbakan Adnan Menderes'in Nutku** (Ankara, 1952), s. 7. DP'nin İkinci Büyük Kongresi'nin toplandığı günlerde (20 Haziran 1949) MP için şunlar söylenmiştir: “*Yeni muhalefet partisinin, partimize ihanet şebekesi olarak meydana çıktığı açıktır. Bunların muvazaa isnadları, iktidardakilerin ihtilalci metodlarla çalıştığımızı ısrarla söylemeleri karşısında görevimiz çok zor olmuştur*”. DP'nin muhalefet yıllarındaki yaklaşım biçimi için bkz., Halit Tanyeli- Adnan Topsakaloğlu, **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi: 1945-1950**, C. 2 (İstanbul: 1959), s. 143.

MP'nin doğuşu ile CHP ve İnönü, DP'nin bir iç bölünme aşamasına geçişi yüzünden büyük bir memnuniyet uyandırmışsa da, zamanla CHP'nin yayın organı **Ulus** da, Mareşal'in yayınladığı beyannameyi ve MP'yi eleştirmiştir. MP'nin DP'den ayrılanlar tarafından kurulması, "*muhalefetten kopan şiddet yanlısı ütöplastler*" şeklinde değerlendirmelere yol açmış ve DP'yi parçalamak düşüncesiyle MP'nin kurulduğu ve itibar görmediği ifade edilmiştir.³⁹⁶

MP'ye destek veren **Kudret** ve **Yeni Sabah** gazeteleri hariç, **Vatan**, **Cumhuriyet**, **Son Telgraf** ile **Son Posta** ve kısmen de **Ulus** ve **Tasvir** gazeteleri, MP'yi sert bir şekilde eleştirmişlerdir.. **Cumhuriyet**'te Nadir Nadi, MP adını tuhaf bulduğunu, bu adı seçerken tüm milleti temsil etmek gibi bir iddiaya kapılıyorlarsa, kendileriyle beraber olmadığını belirterek, partiyi takdim edenlerin, genellikle yaşlı başlı ve saygı değer zatlar olmakla birlikte, çok sert konuşan, ağzına geleni söylemekten çekinmeyen (*asabi-yüil mizaç*) kimseler olmakla eleştirmiştir. Ayrıca MP'nin programını hayli acemice bulan Nadi, ancak aşırı sağ bir karakter taşıyan programı, yurdumuzda kurulan bütün partilerin birbirine eş olması tuhaflığını ortadan kaldıracığı ve böylece solcu bir partinin de kurulması imkanını yaratabileceği açısından dikkate değer bulmuştur.³⁹⁷ Bu bakımdan, 1960'lı yıllarda Bölükbaşı'nın partisi haline gelecek olan MP'yi, **Yön** yazarlarından Mehmet Kemal, Türkiye'nin yeni milli bağımsızlık savaşında milli Türk sağını temsil eden bir parti olarak değerlendirecektir. Ayrıca aynı yazıda, Kemal, "*Bölükbaşı'nın Amerikan uşaklarına, vurguncuların türettiği yabancılarla işbirliği yapan politikacılara bu kadar sert çıkmasının nedeni buradadır*" diyecektir.³⁹⁸

Devam edecek olursak, Nadi, bir gün sonraki başyazısında, şeflik sistemine karşı mücadele açan MP'nin sayın sunucularının, halk karşısına yeni bir şef namzetiyle çıkmalarını da (Mareşal kastediliyor) MP adına bir çelişki olarak görmüştür.³⁹⁹

DP yanlısı Cihad Baban ise, baş yazısında, Türkiye'de partilerin henüz bir program ve doktrin esası üzerine kurulmadığını, bu açıdan MP'nin sağlam doktrini olan bir programa sahip olduğunu, ancak yeni partinin Millet Partisi adını almasını

³⁹⁶ CHP'nin MP hakkında değerlendirmeleri için, bkz., **Ulus**, 27. 7. 1948 ve Nadir Nadi, "Son Hücum", **Cumhuriyet**, 19. 6. 1949.

³⁹⁷ Nadir Nadi, "Millet Partisi", **Cumhuriyet**, 23. 7. 1948.

³⁹⁸ Hikmet Özdemir, **Sol Kemalizm** (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), s. 169.

³⁹⁹ Nadir Nadi, "Millet Partisi", **Cumhuriyet**, 24. 7. 1948.

sakıncalı bulduğunu belirterek, MP'nin mücadele silahını iktidar partisine yöneltmesini temenni etmiştir. Aksi taktirde MP, DP'nin zararına gelişmek gibi bir yol tutarsa, yapacağı işin doğrudan doğruya CHP'ye yarayacağını, bunun da memleket demokrasisine büyük bir fenalık getireceğini ileri sürmüştür.⁴⁰⁰ Ayrıca Baban, bir başka yazısında Mareşal'in beyannamesine çatarak, MP'nin sert muhalefet politikasının kendileri için çok zararlı olacağını dile getirmiştir.⁴⁰¹ Selim Ragıp Emeç de, MP programını ve Mareşal'in beyannamesini siyasi olmaktan ziyade, ahlaki bir metin olarak görmüştür.⁴⁰²

Ahmet Emin Yalman da *Vatan*'da MP'ye karşı şiddetle hücumu geçmiştir. Mareşal Çakmak'ın fahri başkanlığında kurulan partiyi amansız bir "*ifrat partisi*" olarak tanımlayan Yalman, MP'nin Türkiye'yi Batı dünyasına değil, fakat Doğu Avrupa, Orta ve Güney Amerika'daki politika kavgalarına götüreceğini, Hikmet Bayur'un yazılarının liberalliğin tam aksi fikirleri taşıdığını, isminin Millet Partisi olmasının da partinin aleyhine olduğunu ileri sürmüştür. Takdim edenleri teker teker ele alarak bu kişilerin aynı parti kazanında kaynamalarının mümkün olmadığını da belirtmiştir.⁴⁰³ Yalman'ın bu türden eleştirileri, MP Kurucularının çok sert tepkisiyle karşılaşacak ve partiyle Yalman arasında tartışmalar partinin kapatılmasına kadar güncelliğini koruyacaktır.

MP için "*ihtilal partisi*" iddiasında bile bulunulmuştur.⁴⁰⁴ İlk zamanlar MP hakkında sessizliğini koruyan *Ulus* gazetesi de zamanla, özellikle Mareşal'in şahsını ve yayınladığı bildiriye eleştiri konusu yapmıştır.⁴⁰⁵ CHP'nin eleştirilerini Mareşal'e yapmalarının nedeni, onu halkın gözünden düşürmekti. Hatta Hüseyin Cahit Yalçın, Mareşal'in İnönü'yü yıkmak için MP'yi kurduğunu bile ileri sürmüştür.⁴⁰⁶ Daha sonraları ise, MP'yi "*küfürbaz dervişler partisi*" olarak nitelendirmiştir.⁴⁰⁷ Yine *Ulus*'ta Cevat Dursunoğlu ise, MP'nin Anayasa'nın altı umdesinden birkaçını ilkin programlarına almadığını, ancak daha sonra yazdıkları maddelerde bunlardan bir ikisini çeşitli tevillerle programlarına geçirdiklerini dile getirerek, bunların silik

⁴⁰⁰ Cihad Baban, "Yeni Parti Kurulurken", *Tasvir*, 21. 7. 1948.

⁴⁰¹ Cihad Baban, "Mareşal'in Beyannamesi Münasebetiyle", *Tasvir*, 23. 7. 1948.

⁴⁰² Selim Ragıp Emeç, "Millet Partisi'nin Beyannamesi", *Son Posta*, 23. 7. 1948.

⁴⁰³ Ahmet Emin Yalman, "Millet Partisi Hakkında Düşünceler: I-II," *Vatan*, 25-26. 7. 1948.

⁴⁰⁴ Hikmet Bayur, "İhtilal Partisi İftirası", *Kudret*, 29. 8. 1948.

⁴⁰⁵ *Ulus*, 23-27. 7. 1948.

⁴⁰⁶ *Ulus*, 21. 8. 1948.

⁴⁰⁷ *Ulus*, 13. 10. 1948.

kalmış olduğunu ve muhafazakarlık ve liberallik gibi görüşlerinin de sosyal ve siyasal istikametinin açıkça anlaşılmadığını vurgulamıştır.⁴⁰⁸

MP kurulduktan sonra, DP'li yöneticiler muhalefeti ikiye böldüğü için yeni partiye yönelik hücumla geçmişlerdir. DP İzmir il başkanı Ekrem Hayri Üstündağ, Mareşal'in beyannamesi dolayısıyla yaptığı açıklamasında, "...*Beyanname, demokratik esaslara göre kurulmuş bir partinin davetinden ziyade, bir şefin halkı kendi etrafına toplanmaya çağırmasına benzemektedir*" biçiminde konuşmuştur.⁴⁰⁹ Adnan Menderes ise, MP'deki fahri başkanlıkla, CHP'deki değişmez başkanlık arasında fark olmadığını, milletin üniformalı idare değil, kendi dertleriyle uğraşacak sivil bir yönetim istediğini ve bu bakımdan DP'nin "*adsız kahramanlar*" partisi olduğunu iddia etmiştir.⁴¹⁰ Menderes, Mareşal'e çatmaya devam ederek, "*Başlarından takkelerini, sırtlarından hırkalarını çıkartıp, onların halk arasında bir kahraman edasıyla salınabilmelerine imkan veren DP olmuştur*" diyerek, elbise ve rütbelerin hiçbir zaman cesaretin ölçüsü olmadığını, bu bakımdan, DP'nin bir rütbe, üniforma ve isim partisi değil, sayısız adsız kahramanlar partisi olduğunu söylemiştir.⁴¹¹

MP'nin muvazaa iddiaları karşısında, DP'nin hiç kimsenin emri ile kurulmuş ve emri ile yürüyen bir parti olmadığını anlatan Menderes, MP ileri gelenlerinin bu tür iddialarının 12 Temmuz Beyannamesi'nden çok evvel, Atatürk'ü ve Mareşal'i bayrak yaparak başladığını, ancak kendilerine isnat edilen muvazaa iddiasının bir yalandan ibaret olduğunu dile getirmiştir. Menderes, konuşmasını şöyle bitirmiştir: "*Bize muvazaa isnat edenler, bizim bir buçuk sene evvel attığımız nalları toplamaktadırlar*".⁴¹²

Aynı şekilde Bayar da, partisinin Çeşme mitinginde yaptığı konuşmasında MP kurucularını "*ihirasa kapılmış kimseler*" olarak nitelendirerek, iki parti arasında şiddeti gün geçtikçe artacak bir polemik yaratmıştır. Bayar'ın iddiasına göre, MP, istibdada kılıç sallamak ve siperleri DP tarafından çoktan yıkılmış bir sisteme karşı hücumla geçmek gibi garip bir duruma düşmüştü. MP'nin, DP'yi bir taraftan

⁴⁰⁸ Cevat Dursunoğlu, "Yeni Partinin Programı", *Ulus*, 27. 7. 1948.

⁴⁰⁹ *Son Posta*, 23. 7. 1948.

⁴¹⁰ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, s. 239.

⁴¹¹ *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, (Aralık 1933-Mart 1950), C. I, s. 318.

⁴¹² *A. g. e.*, s. 381.

muvazaa ile suçladığını, bir taraftan da kamuoyuna karşı kendilerini gerçek ve ilk muhalefet partisi olarak göstermeye çalıştığını anlatan Bayar, bu halleriyle MP'lileri DP'nin haysiyetinden gıdalanmaya çalışan ihtiras düşkününü, garazkar ve iftiracı olarak suçlamıştır.⁴¹³

DP'nin ve basının hücumları ve MP'nin "ihtilal partisi" olduğu iddiaları karşısında, Bölükbaşı, "Bize ihtilalci diyorlar. Bu adi bir iftiradan başka bir şey değildir. Böyle bir şey olsa idi şimdi çoktan hapishaneleri boylamıştık. Ne Hikmet Bayur ne de Mareşal ihtilal yapabilirler. Zaten onların gayesi, ihtilal yapmak değil, memlekette kanun hakimiyetini tesis etmektir...Memlekette kanun hakimiyetini tesis ettirmek ihtilalcilikse, evet biz ihtilalciyiz. **İhtilaller, sosyal kudretsizliğin siyasi kudretle mütenasip olmayışından doğar**" biçiminde konuşmuştur.⁴¹⁴ Hikmet Bayur da makalesinde, MP'nin bir ihtilal partisi olmadığını, kötü gidişatı kanuni yollardan düzeltmeye çalışan yurt çapında geniş bir parti olduğunu dile getirmiştir.⁴¹⁵ Kenan Öner ise bir konuşmasında iyice hiddetlenerek, milletin kefaletine uygun bir hükümet istediklerini, MP'nin bu gaye için ölümü bile göze aldığını, davalarının ferdin ve milletin davası olmadığını, Allah'ın davası olduğunu anlatmıştır.⁴¹⁶

MP'liler Bayar'ın Çeşme mitinginde söylediklerini bir savaş ilanı olarak kabul ederek, DP'ye karşı başlattıkları muhalefet hareketini daha da şiddetlendirmişlerdir. Öner, Bayar'ı "mugalata" yapmakla itham ederek, Hamdullah Suphi'nin **Tasvir**'de yayınlanan makalesinden hareketle, tekrar DP'yi muvazaa ile suçlamıştır.⁴¹⁷ Ayrıca Hikmet Bayur, "12 Temmuz anlaşması ve Çeşme nutku kahramanlarıyla, Halk Partisi'ni birbirinden ayırmak artık mümkün değildir. Birinciler, ikincilerin aleti ve kalkanı olmuştur" diyerek, DP'ye ağır bir mukabelede bulunmuştur.⁴¹⁸ Mustafa Kentli de, "Muvazaa Cephesi Nasıl Kuruldu?" isimli yazısında, 1945 yılının sonlarında Menderes ile Köprülü'nün CHP'den çıkarılmaları üzerine kendilerine, "Partiden ayrılışınızı tebrik ederim. Halka hiçbir zaman bu kadar yakın değildiniz. Söz milletindir" şeklinde bir telgraf çektiğini, bu itibarla DP'nin "yeter söz milletindir" sloganının ilk defa bu telgrafta kullanıldığını

⁴¹³ **Vatan**, 23. 8. 1948; **Cumhuriyet**, 23. 8. 1948 (Bayar'ın Çeşme Mitingi).

⁴¹⁴ **Kudret**, 28. 3. 1949 (Bölükbaşı'nın Öztürk Bucağı açılışı konuşması).

⁴¹⁵ Hikmet Bayur, "İhtilal Partisi İftirası", **Kudret**, 29. 8. 1948.

⁴¹⁶ **Vatan**, 24. 8. 1948 (MP'nin Uşak Mitingi).

⁴¹⁷ **Vatan**, 25. 8. 1948 (Öner, Bayar'ın Çeşme nutkuna cevap veriyor).

⁴¹⁸ Hikmet Bayur, "Yurdumuzdaki Gayritabirlikler", **Kudret**, 27. 8. 1948.

belirttikten sonra, o günlerde DP'nin programının hazırlanışı konusunda Menderes'in kendisine anlattığı olayı nakletmiştir. Buna göre, o günlerde Çankaya köşkünde verilen bir ziyafette İnönü, Peker, Saraçoğlu ve diğer Halk Partisi ileri gelenleri yanında Menderes de bulunmuş ve DP programı fasıl fasıl, madde madde Menderes tarafından okunmuştur. Elbirliği ile münakaşa ve müzakere edilen DP programına son şeklini İnönü vermiştir. Kentli'nin iddiasına göre, Menderes'in anlattığı bu olay, kurulan muvazaa cephesinin ilk gizli görüşmesidir.⁴¹⁹

Menderes bu iddiaya karşılık vermiştir. Böyle bir konuşmanın olduğunu, ancak Kentli'nin iddia ettiği gibi DP programının oluşturulduğu günlerde değil, DP kurulduktan 2-3 ay sonra Çankaya'da bulunduğunu ve DP programını İnönü'ye izah ettiğini belirtmiştir.⁴²⁰ Kentli, aynı yazının devamında, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf, İkinci Grup, CHP, TCF, SCF ve DP'yi Türk demokrasisinin ufkunda batan yıldızlar olarak tanımlayarak, DP ile gelen son şansın da kurucuların tahakküm ve muvazaa politikası yüzünden kaçırıldığını ileri sürmüştür.⁴²¹

MP'nin kuruluş sebeplerinden belki de en önemlisinin, “şef ve onun sistemi içinde yer almış kişilerin sahneden uzaklaştırılması” olduğu, DP ve CHP ileri gelenlerinin bunu yapmak istememeleri karşısında MP'nin kurulduğu belirtilmiştir.⁴²² Ayrıca, İnönü'nün kendisini “demokrasi havarisi” göstererek, muhalefet partilerinin kurulmasına izin verdiği, bunu kendi otoritesi içinde tutarak halkı aldattığı, ancak MP'nin kurulmasıyla bu oyunun bozulduğu,⁴²³ bu nedenle de MP'nin tek ve gerçek muhalefet partisi olduğu, CHP'nin milletin başına bela kesildiği, DP'nin de CHP'nin elindeki imkanlardan yararlanmak için onun etrafında dolaştığı iddia edilmiştir. Yine, DP'nin tahakküm ve Makyavel oyunları ile yönetildiği ve iktidara iltica (sığınma) edildiği için bu duruma düşüldüğü ve en önemlisi de demokrasinin şahıslara değil ilkelere ve kurumlara dayanması gerektiği ifade edilmiştir.⁴²⁴ Aynı şekilde DP ve CHP'de gaye ve metod açısından bir benzerlik olduğu, bunların Türkiye'ye demokrasi getirmek şöyle dursun, bir tür

⁴¹⁹ Dr. Mustafa Kentli, “Muvazaa Cephesi Nasıl Kuruldu?”, **Kudret**, 30. 8. 1948.

⁴²⁰ **Adnan Menderes'in Konuşmaları...**, s. 317-318.

⁴²¹ **Yeni Sabah**, 19. 9. 1948 (Dr. Mustafa Kentli, muvazaayı ifşa ediyor).

⁴²² **Vatan**, 8. 8. 1948 (Sadık Aldoğan, MP'nin gayesini anlatıyor).

⁴²³ Fuat Arna, “Acı Hakikatler ve Millet Partisi”, **Kudret**, 11. 8. 1948.

⁴²⁴ Nurettin Ardiçoğlu, “Tahakküm ve Makyavel Oyunları”, **Kudret**, 30. 8. 1948.

oligarşik saltanatın idamesini, milli hakimiyet ve demokrasi kılıfı adı altında devam ettirecekleri de iddia edilmiştir.⁴²⁵

MP'nin DP'ye karşı yönelttiği en önemli eleştiri muvazaadır. MP'ye göre, DP içi ve dışı aynı olmayan bir partidir. Daha kuruluşunda Bayar ile İnönü arasında muvazaa vardır. Bayar'ın başında bulunduğu bir siyasi hareket muvazaadan başka bir şey yapamaz. Bayar, İnönü'nün kuklasıdır. İnönü'nün huzurunda nefesi kesilecek derecede titreyen bir zavallıdır biçiminde eleştirilerde bulunulmuştur.⁴²⁶ DP'nin iki gruptan oluştuğu, birinci grubun DP genel merkezi ve ona tabi olanlar, ikinci grubun ise demokrasiye inanan DP kitlesi olduğu ileri sürülmüş ve bu nedenle gerçek demokrasi taraftarlarınının MP'ye katılmaları da istenmiştir.⁴²⁷

Muvazaa konusunda Bölükbaşı da, Bayar'ın CHP'den istifa ederken 19 Eylül 1945 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşmaya değinmiştir. Konuşmasında Bayar, CHP'den ayrılırken büyük bir üzüntü duyduğunu, ancak üzüntüsünü hafifleten etkenin İnönü'nün muhalefet görevini kendisine vereceğini ve her türlü yardımda bulunacağını kendisine söylediğini belirtir. Bölükbaşı, buradan yola çıkarak bunun, bir muvazaa belgesi olduğunu iddia etmiştir.⁴²⁸

Daha sonra 17 Ekim 1948'de yapılacak 13 ildeki milletvekili ara seçimleri, MP'nin kuruluşu ve hemen sonrasında partiyi meşgul eden bir konu olarak karşısına çıkmıştır. DP, hükümetin Seçim Kanunu'nda yaptığı değişiklikleri yeterli bulmayarak, 19 Temmuz'da bir bildiri yayınlamak, seçim emniyeti sağlanmadığı gerekçesi ile ara seçimlere girmeyeceğini bildirdi.⁴²⁹ MP'den Kenan Öner, "*MP, demokrasi komedyasında bir rol almak temayülünde değildir...Bugünkü şartlar altında seçime girmek, millete ihanettir*"⁴³⁰ diyerek görüşünü açıklamıştır. Benzer şekilde MP de, 29 Temmuz'da bir bildiri yayınlamak, seçimlerin "*kelimeleri değişip, ruhu değişmeyen*" bir kanunla yapıldığını ve "*ülkede demokrasinin tek partili zümre saltanatının devamı niteliğinde olduğunu*" belirtmiştir. Ayrıca seçimlerden çok, iktidardakilerin zihniyetine hakim olan ilkelerin değişmesi gerektiği

⁴²⁵ Kenan Öner, "Demokrat ve Halk Partilerinde Gaye ve Metod Birliği: I-II", **Milletin Sesi**, 27. 12. 1948 ve 3. 1. 1949.

⁴²⁶ Hikmet Bayur, "Partiler ve Programları Arasında yapılan Karşılaştırmalar", **Kudret**, 9. 8. 1948; Nurettin Ardıçoğlu, "Celal Bayar: Muvazaa", **Kudret**, 2. 5. 1950.

⁴²⁷ Hikmet Bayur, "Bay Celal Bayar'ın Yeni Söylevleri", **Kudret**, 12. 1. 1949.

⁴²⁸ **Millet**, 12. 4. 1953.

⁴²⁹ **Vatan**, 19. 7. 1948.

⁴³⁰ **Vatan**, 22. 7. 1948.

dile getirilmiş ve MP'nin “*demokrasi dünyası karşısında oynanmak istenen bir oyuna vasıta olmak*” gibi bir niyetinin olmadığı vurgulanmıştır.⁴³¹ DP ve MP'nin birlikte ara seçimlere girmemesi ve iktidara karşı bir tür cephe oluşturmaları, Dr. Kentli tarafından, “*demo-liberal cephe*” olarak nitelendirilmiştir.⁴³²

Yine 16 Ekim 1949'da 12 ilde yapılacak olan milletvekili ara seçimine de katılmayan MP'nin 20 Ağustos'ta yayınladığı bildiriye, İnönü şiddetle eleştirilmiş ve şef sisteminin mutlaka tasfiye edilmesi gerektiği üzerinde durularak, Türkiye'de vatanın ve vatandaşın kaderiyle doğrudan ilgili bir hürriyet mücadelesi cereyan ettiği vurgulanmıştır.⁴³³

Bu arada, basında MP'nin bir irtica partisi olduğu yolunda bir takım değerlendirmeler de yapılmaktaydı. Mesela Hüseyin Cahit Yalçın, MP'yi “*Derviş Vahdeti Halifeleri*” biçiminde nitelendirerek, MP şeflerinin 31 Mart Vak'ası şeriatçıları canlandırır gibi Türk milletinin kalbine kanun yerine Allah korkusunu ikame etmek istedikleri, MP'nin siyaset sahnesinde din perdesine bürünerek hareket ettiği ve bu halleriyle de 31 Mart şeriatçılarından MP'lilerin farkı olmadığı yorumunda bulunmuştur.⁴³⁴ Yapılan bu ağır tenkit, MP'lilerce, “*iktidarın kendi kalem efendilerine verdiği son emir*” olarak nitelendirilmiş ve MP'nin özgürlük savaşımını elinde tuttuğu, halkın MP ile beraber olmasını, iktidarın bir türlü hazmedemediği ve hırçınlaştığı dile getirilmiştir.⁴³⁵ Bundan böyle, MP'nin din konusunda eleştirilmesi karşısında, MP ileri gelenleri, din konusundaki düşüncelerine açıklık kazandırmak için bir dizi makale yayınlayacak ve MP de bir beyanname neşredecektir. MP'nin din ve laiklik konusundaki eleştirilerinin ağırlık noktası, laiklik uygulamalarında dine baskı yapıldığı yönünde olmuştur. MP'ye göre, Türkiye'deki laiklik uygulaması, toplumsal yapıda derin ve tehlikeli yaralar açmış, toplumda manevi buhran yaratmış, insanın en doğal hakkı olan vicdan hürriyeti baltalanmış ve devlet laik anlayışı bir kenara bırakarak dine tahakküm eden, her zaman dinle ve dindarla uğraşan bir konuma gelmiştir.⁴³⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı

⁴³¹ **Vatan**, 30. 7. 1948.

⁴³² Kentli, bu cephe içine DP, MP ve Müstakil Demokratları almıştır. **Kudret**, 29. 7. 1948.

⁴³³ **Yeni Sabah**, 20. 8. 1949 (MP'nin 1949 yılı ara seçimlerine ilişkin bildirisini).

⁴³⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Derviş Vahdeti Halifeleri”, **Ulus**, 5. 1. 1949.

⁴³⁵ Mustafa Kentli, “Yalçın'ın Tehevürü”, **Kudret**, 7. 1. 1949.

⁴³⁶ Nurettin Arıçoğlu, “Laiklik, Dine Tahakküm Değildir”, **Kudret**, 9. 1. 1949; Sadık Aldoğan, “Siyasi Hak ve Hürriyet Anlayışında Demokrat Parti'den Ayrılıyoruz”, **Kudret**, 16. 3. 1949; Mustafa Kentli, “Din Hürriyeti Meselesi”, **Kudret**, 28. 3. 1949.

ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün devlet teşkilatı içinde yer almasına karşı çıkan MP, bunların kaldırılmasını savunarak, yerine İslamiyet ananelerine göre bağımsız bir teşkilat kurulmasını ve bu teşkilatın İslam toplumunun dini hayatını düzenlemesini ve dini kurumları yönetmesini de istemiştir.⁴³⁷

Öte yandan 1949 yılı Haziran ayı içinde TBMM'de “**Aşırı Cereyanlarla Mücadele Kanunu**” çerçevesinde Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163. maddelerinde değişiklik yapılması doğrultusunda çalışmalar yapılırken, MP adına söz alan Osman Nuri Köni, bu tasarıнын hedefinin aşırı sağ ve aşırı sol akımlar olduğunu belirterek, tasarıyla İslama tecavüz edildiğini, dinsizliğin korunduğunu, Türkiye'deki uygulamanın zaten laik olmadığını, laikliğin sınırlarının aşıldığını, Abdülhamit zamanında din yolu ile baskı yapıldığı gibi şimdi de dinsizlik yolu ile baskı yapıldığını ve bu tasarıyı Meclis'e getiren Günaltay'ın Cumhuriyet döneminin Sadrazam Ferit Paşa'sı olduğunu dile getirmiştir.⁴³⁸

Ayrıca çıkarılan kanunla ilgili olarak, CHP ve DP liderlerinin MP'ye irtica damgası vurmak için bir iftira suikastine girişmiş olduklarını izhar eden bir beyanname yayınlayan MP, kendisine haksız ve mesnetsiz bir mürteci damgası vurulduğunu, Bayar'ın Başbakanla yaptığı ve Başbakan'ın bir hiddet anında ifşa ettiği gizli görüşmelerle MP'nin irtica ile lekelenmek istendiğini ve bu suretle MP'nin hükümete jurnal edildiğini açıklamıştır. Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerin mevhum aşırı sol ve aşırı sağ ya da laikliği koruyalım perdesi altında, MP'yi ezmeyi ve yok etmeyi amaçladığı belirtilerek, aslında yapılmak istenenin, mevcut zümre saltanatının ve siyasi irticayı yaşatmak olduğu iddia edilmiştir. Ceza Kanunu'nda değişikliğin yapılacağı günkü müzakerelerde MP ve Müstakil Demokratlar gibi DP milletvekilleri de kanun aleyhine tezahüratta bulununca, Başbakan, hayret ve hiddetle DP'li mebuslara, “*DP başkanıyla bu meseleyi birkaç defa konuştum. DP başkanı daima irtica endişesini izhar etti. Sizlere mi, başkanıza mı inanayım. Rica ederim samimi olun efendiler*” diye konuşmuştur. Buradan yola çıkılarak, Bayar'ın kendi mebuslarına haber vermeden Başbakan'la gizlice görüştüğü ve MP'ye karşı bir suikast teşebbüsü içinde olduğu ileri sürülmüştür.⁴³⁹

⁴³⁷ Nurettin Ardıçoğlu, “Din Müessesesinin Muhtariyeti”, **Kudret**, 15. 1. 1949.

⁴³⁸ **Cumhuriyet**, 9. 6. 1949; “MP'nin Beyaz Kitabı, Laiklik Nedir?”, **Millet**, 6. 8. 1949.

⁴³⁹ **Yeni Sabah**, 13. 6. 1949 (MP'nin Beyanamesi); **Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Ağırlaştırılması Münasebetiyle MİLLET PARTİSİ Genel Yürütme Kurulu'nun 13 Haziran 1949 Tarihinde Çıkarttığı Beyanname** (Ankara, 1949), s. 2-4; **Milletin Sesi**, 16. 6. 1949.

Dönemin İslamcı basını **Sebilürreşad** da MP'nin beyannamesini aynen iktibas ederek, bir ölçüde MP'yi desteklediğini göstermiştir.⁴⁴⁰ Yine dergi, MP İstanbul Mv. Enis Akaygen'in Beyoğlu'nda yaptığı bir konuşmaya temas ederek, MP'nin yegane doktrin partisi vasfını taşıyan bir parti olduğuna değinmiş,⁴⁴¹ derginin bir başka sayısında da M.Raif Ogan CHP ve DP'yi aynı kategorik düzlemde değerlendirip, her iki partinin de fikir, din ve vicdan hürriyeti açısından farklı olmadığını, MP'nin ise din ve iman mevzuunda öncekilerle kıyas kabul etmeyecek derecede hassas ve hürmetkar olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴² Derginin sahibi Eşref Edip de "**Partilerin Din Siyaseti**" isimli makalesinde din ve vicdan hürriyeti, laiklik ve parti umdeleri açısından, MP'nin CHP ve DP'den hayli farklı olduğunu anlatarak, seçimleri CHP ya da DP'den birinin kazanmasıyla, MP'nin dağılıp yaşayamayacağını iddia etmiştir. Ona göre CHP ile DP laiklik temelinde birlikte hareket ederek, bu temelde farklılık arzeden MP'yi boğmak istemektedirler.⁴⁴³

Kuruluşundan itibaren, Atatürk'e ve devrimlere aleyhte tavır gösterilmeyeceği bir prensip olarak kabul edilmiş olmasın rağmen, Kenan Öner'in ölümü ve Mareşal'in hastalanmasından sonra bazı parti yöneticilerinin irtica ve Atatürk düşmanlığı konusunda, bu prensibe uygun davranmadıkları görülür. İzzet Mühürdaroğlu, **Milletin Sesi** isimli gazetede, "**MP 26 senenin muhalifidir**" başlıklı yazısı ile Cumhuriyet dönemini sert bir dille eleştirmiştir.⁴⁴⁴ Parti müteşebbis başkanı Hikmet Bayur, İstanbul il yürütme kuruluna başvurarak, yazara ihtarda bulunulması konusunda uyardıysa da, il yürütme kurulunun bu konuya ilgisiz kaldığı görülmüştür.

Değişik konularda partiler arasında mücadelenin kızıştığı bu dönemde, MP'nin Aydın'da yapılan mitingine Mareşal bir mesaj göndermiş ve bu mesaj General Şefik Çakmak tarafından okunmuştur. Mareşal, mesajında millet iradesinin sözden ibaret olduğunu, zümre idaresinin var olduğunu ve hak ve hürriyet davası için

⁴⁴⁰ "Millet Partisinin Beyannamesi", **Sebilürreşad**, S. II/48 (Haziran 1949), s. 63-64.

⁴⁴¹ "Mutlak Bir Vicdan Hürriyeti İstiyoruz", **Sebilürreşad**, S. III/51 (Temmuz 1949), s. 11.

⁴⁴² M.Raif Ogan, "Reylerimizi Kimlere Vermeliyiz?", **Sebilürreşad**, S. III/73 (Mart 1950), s.361-362.

⁴⁴³ Eşref Edib, "Partilerin Din Siyaseti", **Sebilürreşad**, S. IV/1976 (Nisan 1950), s. 6-9.

⁴⁴⁴ Bu makede, "...*Millet Partisi de çeyrek asırlık bir tahakküm idaresinin azimli ve samimi muhalifi olarak doğmuştur. Yani altı okun muhalifidir. Altı oku kabul etmiş olan Halk ve Demokrat Partiler birleşebilirler, fakat liberal esasları kabul eden, anane ve mukaddesata ve Türk tarihine büyük hürmet gösteren, çift meclis usulünü kabul ederek ihtilalci olmadığını ilan eden Millet Partisi gibi bir parti nasıl Atatürk'ün izinde yürüyebilir ve onun prensiplerini tahakkuk ettirebilir?...Millet Partisi diğer partilerden çok esaslı noktalarda ayrılmıştır...Millet Partisi, son (10) senenin değil, (26) senenin muhalifidir*" biçiminde tamamen Atatürk ve devrimleri karşıtı bir tutum alındığı görülmektedir. Makalenin tümü için, bkz., **Milletin Sesi**, 11. 8. 1949.

siyasete atıldığını, bu saikle DP'yi desteklediğini, ancak DP'nin, bir beyanname ile (12 Temmuz Beyannamesi) iki taraf arasındaki anlaşmazlıkta taraflardan birini hakem kabul ettiğini, böylece taraflardan birisi diğerine hakem, yani hakim olduğunu, bunun sonucu olarak da muhalefetin, iktidarın vesayet ve hükmü altına girdiğini belirtmiştir. 12 Temmuz Beyannamesi'nin muhalefeti kayıt altına alan sözlerinin, "...Siyasi partilere mensup olan hususi maksat sahiplerinin şirretliklerine partiler pervasızca mani olmalıdır" ifadeleri olduğunu beyan eden Mareşal, muhalefet vesayet altına alındığı içindir ki, MP'nin kurulmuş ve genişlemiş olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴⁵

Bu arada 20 Haziran 1949'da toplanan DP'nin İkinci Büyük Kongresi sırasında, partiler arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Daha önce DP haysiyet divanı kararlarıyla partiden ihraç edilen milletvekilleri ile, geçici olarak DP Meclis Grubu'na katılmayacaklarını açıklayan Müstakil Demokratlar Grubu milletvekilleri büyük kongrede kendi görüşlerini kabul ettirmek istemişlerse de, DP Kurucuları kongreye tamamen hakimiyeti neticesinde buna engel olunmuş ve böylece MP'nin kuruluşundan beri DP içinde devam eden parti içi muhalefetin son halkası da tasfiyeye uğramıştır. İkinci kongre yaklaşırken kendilerinin partiden ihraç edileceğini sezen Müstakil Demokratlar bir broşür (**Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler** isimli broşür) neşrederek, DP Kurucularını samimiyetsizlik ve muvazaa ile suçlamışlardır.⁴⁴⁶ DP İkinci Kongresi'nde bir delege, "12 Temmuz Beyannamesi ödenmeyen bir borç senedir. Beyannamenin metnini bulalım, onu elbirliği ile yakalım" demiştir. Aslında kongreye hakim olan hava, DP'nin muhalefet yolunda pasif kaldığı, DP yöneticilerinin haysiyet divanı ve GİK seçimlerini tüzüğe uygun yapmadığını, ihraçların haksız yapıldığı yolundaki suçlamalarla geçmiş ve bunun gibi durumların soruşturulması istenmişse de, Kurucular değişik yol ve yöntemlerle bunun önüne geçmişlerdir. Kongrede konuşan Bayar, MP ve Müstakil Demokratlar hareketini bozguncu ve demokrasi davasına ihanet şebekesi olarak nitelendirmiş, onların iddia ettikleri muvazaa ve tahakküm politikasını reddetmiş, 12 Temmuz Beyannamesi ile kendilerinin ihtilal yolunu değil, istikrar yolunu seçtiklerini söyleyerek, DP GİK raporu doğrultusunda DP içinde o zamana kadar

⁴⁴⁵ Kudret, 1. 6. 1949 (Mareşal'in Beyannamesi); Millet'in Sesi, 9. 6. 1949.

⁴⁴⁶ Yeni Sabah, 17. 6. 1949.

yapılan ihraçların ve DP'nin takip ettiği politikanın doğru olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁷ 25 Haziran 1949 tarihinde sona eren DP kongresinde gerçekleşmeyen “*Hürriyet Misaki*” yerine “*Milli Husumet Andı*” ismiyle meşhur olan “*Milli And*” isimli yeni bir formül kabul edilmiştir. Bu formüle göre, antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva edecek bir şekilde konulmaz ve 21 Temmuz seçim metotlarına başvurulacak olunursa, vatandaşların kanunlar dairesinde meşru müdafaa halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve TCK müeyyidelerine dayanarak yapmaları kaçınılmaz bir zaruret olacağı ifade edilmiştir.⁴⁴⁸

MP'lilere göre, Milli And'dan sonra ilan edilen hükümet tebliği ve buna DP'nin cevabı önceden hazırlanmış birer tertip idi. Bütün bunlar kongreden önce, İnönü-Bayar ve Günaltay-Bayar arasında daha önce geçen gizli görüşmelerde hazırlanmıştır. Bu görüşmelerde Bayar, İnönü ve Günaltay'dan yardım istemiş ve kongrede kendilerine muhalif olanları susturmak için, böyle bir rapor yayınlamak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. İkinci kongre ile ilgili Bölükbaşı da şunları söylemiştir.⁴⁴⁹

Bu beyanname, vaktiyle Nihat Erim'in hürriyet üzerine örtmek istediği şalın, millet karşı gösterilen bir ucudur. İki gaye takip etmektedir: (1) CHP'nin millete ve dünyaya karşı oynamak istediği demokrasi komedyasında, sahneye sürdüğü DP kurucularının 12 Temmuz anlaşmasından bu yana ve bilhassa müdafaasız hüküm veren son kongreyle meydana çıkan hakiki hüviyetlerini gizlemek, onları ciddiye aldığı hissini vererek iğfal edilmiş bulunan demokrat kütlenin hakiki muhalefeti temsil eden Millet Partisi safında yer almasına engel olmaya çalışmak, (2) bir tedhiş havası yaratarak MP'yi ve bunun dışında diğer hakiki muhalifleri tehdit ve baskı altında tutmak... Hakiki muhaliflerin tek gayesi, memleketi kana boyamadan Nihat Erim'in hürriyet üzerine örtmek istediği şalı, Halk Partisi zihniyeti üzerine örtmekten ibarettir.

Bundan sonra Müstakil Demokratlar Grubu ile Afyon'daki Öz Demokratlar Partisi MP ile birleştiklerini bildirmişler ve bu birleşme bir beyanname ile kamuoyuna duyurulmuştur. Beyannamede, tüm kötülüklerin sebebi şef ve şeflik sistemi olarak gösterilmiş, milletin gerçek demokrasi ve hürriyet için 12 Temmuz Bildirisi ile yıkılan muhalefeti yeniden başlatarak, bir “*teşkilatlı muhalefet*” yarattığı

⁴⁴⁷ **Zafer**, 21. 6. 1949 (DP GİK Raporu); **Zafer**, 24. 6. 1949 (Celal Bayar'ın DP İkinci Kongre Konuşması)

⁴⁴⁸ **Kudret**, 26. 6. 1949.

⁴⁴⁹ **Kudret**, 30. 6. 1949.

üzerinde durulmuştur.⁴⁵⁰ Birleşme ile birlikte 23 ilde teşkilatı bulunan MP'nin, bu tarihte Mecliste 23 mebusu bulunmaktaydı.⁴⁵¹

Öte yandan, 1950 seçimlerine kadarki dönemde, ilerde MP'nin siyasi hayatını belirleyecek çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir. MP'nin akıl babası ve bizzat kurucusu olan Kenan Öner (d. 1881)'in 8 Mart 1949'da⁴⁵² ve büyük tarihi şahsiyeti ile halk üzerinde çok etkisi olan MP Fahri Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak (d. 1876)'ın, hemen 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesi vefat etmeleri,⁴⁵³ MP'yi derinden sarstığı gibi, kamuoyu nazarında CHP ve DP karşısında daha savunmasız bir konuma itmiştir. Bir kere, MP'nin felsefesini iki kişi oluşturmuştu. Birisi Hikmet Bayur, diğeri Kenan Öner'di. Bu nedenle MP'nin ideolojisi, "*Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm*" olarak nitelendirilmiştir.⁴⁵⁴ Bunlardan Bayurculuğun, siyasal olaylara refleksiyle cevap veren bir düşünce olarak liberal düşünceye uymadığı ve İslam'a tenkitler yaptığı ileri sürülürken, Önerizmin, ahlak, anane ve din ile insanın manevi bir silaha büründüğü, böylece liberalizmin özgürlükçü felsefesine dayandığı iddia olunmuştur.⁴⁵⁵ Mareşal'in ise tarihten gelme bir ağırlığı vardı. MP'nin iktidar-muhalefet ilişkilerinde Mareşal'in gördüğü denge görevi çok önemliydi. Mareşal'in cenaze merasimi ve sonrasında gelişen olaylara değinilecektir. Ancak şu kadarını belirtmelidir ki, gerek Öner, gerekse Mareşal MP'nin aşırı politika usullerine kaçmalarını önleyen ve iktidar ile muhalefetin saldırıları karşısında birer denge noktalarıydılar.

9. İNÖNÜ VE BAYAR'A SUİKAST İHBARI VE BÖLÜKBAŞI

1950 seçimlerine yaklaşıldığı günlerde, partiler arasındaki mücadele normal usullerde cereyan ederken, MP Denizli milletvekili Reşat Aydın'ın⁴⁵⁶ İnönü ve

⁴⁵⁰ **Yeni Sabah, Kudret, Cumhuriyet**, 6. 7. 1949; Bu birleşme ile birlikte 5 Temmuz 1949 tarihi hakiki muhalefetin bayram günü, kara günü ise 12 Temmuz 1949 olarak ilan edilmiştir. **Milletin Sesi**, 14. 7. 1949.

⁴⁵¹ **Yeni Sabah**, 8. 7. 1949.

⁴⁵² **Vatan**, 9. 3. 1949.

⁴⁵³ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikamın...**, s. 64.

⁴⁵⁴ Cafer Tayyar Kankat, "Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm I", **Millet**, 9. 7. 1953.

⁴⁵⁵ Cafer Tayyar Kankat, "Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm II", **Millet**, 10. 7. 1953 ve Cafer Tayyar Kankat, "MP'nin İdeolojisi Kenan Önerizm ve Bayurculuk", **Millet**, 20. 7. 1953.

⁴⁵⁶ Reşat Aydın, 1946 seçimlerinde Denizli'de DP listesinden aday gösterilir. Fakat oyların iptal edileceği endişesi ile seçim günü sandıklar açılmadan, DP'den çekildiğini ilan eder ve Halk Partisi'ne bunu telgrafla bildirir. Daha sonra CHP milletvekili olur. Samet Ağaoğlu, Aydın'ın bu hareketine

Bayar'a suikast yapılacağı ihbarında bulunması, siyasal mücadelenin yönünü ve içeriğini birden bire değiştirmişti. Aydınli'nın ihbarına göre, MP Afyon milletvekili Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna, İnönü ile Bayar'ı öldürmeyi kararlaştırmışlar ve hükümeti devirmek üzere birleşmişlerdir.⁴⁵⁷ Aydınli'nın anlattıklarına bakılırsa, İstanbul'da yapılan MP'nin bir toplantısından sonra, aralarında Aydınli, Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna'nın bulunduğu bir grup konuşurlarken, Aldoğan Paşa, işlerin iyi gitmediğinden dem vurarak, MP'nin çok hırpalandığını, vaziyete İnönü'nün hakim olduğunu, onu ortadan kaldırmak lazım geldiğini söyler ve çıkıp gitmiştir. Aydınli buna iştirak edemeyeceğini söylemiştir. Daha sonra Aydınli, Aldoğan'ın evine davet edilmiştir. Orada yine Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna bulunmaktadır. Aldoğan'ın, Aydınli'ya, "*Düşündük, önce Bayar'ı yok edelim ve bunu İnönü yaptırdı diyerek, Mareşal'e bir tebliğ yayınlatır, biz de iktidara geçeriz*" diye söylediği ileri sürülmüştür. Ayrıca Bayar öldürüldükten sonra, iktidar partisi aleyhine çıkacak bir halk ayaklanmasının kargaşalığından yararlanarak, İnönü'yü de öldürecekleri ve bu suretle iktidarı ele geçirecekleri de iddia edilmiştir. Aydınli, "*durumu*" Emniyet Müdürü Naci Pergel'e ihbar etmiştir. Daha sonra mesele Başbakan'a açılmıştır. Ayrıca, Aydınli'nın Başbakanla konuşması plağa alınmıştır. Beyanat üzerine de hükümet, savcılığı harekete geçirmiştir.⁴⁵⁸

DP'nin devamlı bir şüphe ile baktığını, Aydınli'nın biraz muvazenesiz bir ruh, oldukça zeki ve konuşkan ve biraz da sergüzeşt bir insan olduğunu anlatır. Daha sonra Aydınli, yukarıda DP'ye karşı yapmış olduğu hareketten kaynaklanan havayı dağıtmak için Demokrat Parti'ye girmeye çalışmış ve bu doğrultuda DP başkanlığına iki telgraf çekmiştir. Bu iki mektupta da DP'yi göklere çıkarır. Birinci mektubun tarihi belli değil. İkinci mektup, 25 Eylül 1946'da yazılmıştır. Mektupların kendisini DP'ye affettirmeyi isteyen bir halet-i ruhiye ile yazıldığı gözlemlenmektedir. Birinci mektubun son cümlesi aynen şöyledir: "... *Demokrat Parti'nin şahsi hak ve hürriyetlere ve ferdi teşebbüse değer veren umdelerini havi nizamnamesini okudum. Davamız müsterektir. İltihakımın lütfen kabul buyurulmasını istirham ederim.*" Reşat Aydınli, tüm isteğine rağmen, DP'ye alınmaz. Daha sonra MP'ye geçen Aydınli, siyasi geleceğini düşünerek DP'nin İkinci Büyük Kongresi'nden (Haziran 1949) sonra DP'ye tekrar yanaşmaya çalışmış, Bayar'a "*Mefkure Babam*" hitaplı mektuplar yazmışsa da bir türlü DP'de iltifat görmemiştir. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 372. Mektupların tam metni için bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 372-373. Bunun üzerine yeni kurulan MP'ye girmiş ve MP'nin Ankara il idare kurulu başkanı olmuştur. Burada iken MP'lilerle pek anlaşamayan Aydınli, bir ara parti teşkilatına gizli bir yazı göndererek, teşkilat faaliyetinin CHP'den ziyade DP'ye hücum yönünde olmasını istemiştir. MP ileri gelenleri Aydınli'nın bu şekilde hareket etmesini iyi karşılamamışlar, son tamimden sonra partiden istifa etmesini istemişlerdir. Aynı zamanda Aydınli, teşkilatta çalışanlarla iyi geçinmediği ve Ankara, Kırıkkale idare kurulundaki bazı üyeleri de gücendirdiği bildirilmiştir. Suikast ihbarının yapıldığı günlerin hemen öncesinde, MP genel idare kurulunun 5 Ekim'de Aydınli meselesini konuşacağı, istifasının isteneceği, aksi takdirde partiden ihraç edileceği söylenmiştir. **Vatan**, 3. 10. 1949; **Cumhuriyet**, 18. 11. 1949.

⁴⁵⁷ **Cumhuriyet**, 17. 11. 1949.

⁴⁵⁸ **Akşam**, 17. 11. 1949.

İhbarın kamuoyunca öğrenilmesi ile birlikte, olaylar karmaşık bir hal almış ve herkes ihbar konusunda birbirini suçlamaya başlamıştır. Suikast ihbarından çok, ihbarla neyin amaçlandığı, kimlerin zarar gördüğü, ihbardan kimlerin yararlanmak istediği ve en önemlisi de ihbar hadisesi ile birlikte siyasal hayatta ne gibi sarsıntıların meydana geldiği konusu önemli olsa gerektir. İhbarın kimlerin işine geldiği, kimlerin zararına işlediği ve bunun Türk siyasal hayatında iktidar-muhalefet ilişkilerini ne yönde etkilediğine ilişkin değerlendirmelere olayın anlatımından sonra değinilecektir. Şimdi, ihbar hadisesinin kamuoyuna duyurulması ile birlikte gelişen olaylar ve sonrası anlatılacak ve böylece ihbar hadisesinin perdesi aralanmaya çalışılacaktır.

İhbar hadisesinin duyulması ile birlikte başbakanlık 16 Kasım 1949 gecesi bir tebliği yayımlayarak, Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna'nın Cumhurbaşkanı öldürmeyi kararlaştırdıkları ve kendisine de teklifte buldukları Reşat Aydın'ın durumu hükümete ihbar ettiği, hadiseye Ankara Cumhuriyet Savcılığı'nın el koyduğu bildirilmiştir. Daha sonra, Cumhuriyet Savcılığı'nın vaki talebi ve olayın gelişimi üzerine, Ankara Üçüncü Asliye Mahkemesi'nin vermiş olduğu karar gereğince, sanıklara isnat olunan eylemi ağır cezalı mevaddan bulunmuş ve suç izlerinin ortadan kaldırılması ihtimali de göz önünde bulundurularak, Osman Bölükbaşı ile Fuat Arna 17 Kasım 1949 günü, öğleden sonra tevkif edilmiştir. Sadık Aldoğan ve bu suçla ilgileri olduğu şüpheli bulunan ve İstanbul'da oturan Nuri Leflef ve MP Kadıköy İlçe Başkanı İzzet Mühürdaroğlu'nun evlerinde, bürolarında ve üzerlerinde araştırmalar yapılmıştır.⁴⁵⁹

Bölükbaşı ile Arna'nın tevkif edildikleri gün, Bölükbaşı, Arna ve Nurettin Ardıçoğlu, Bölükbaşı'nın İtfaiye Meydanı Kurtuluş Apartmanı'nda birlikteydiler. Bu üçlü tam öğle yemeği yemek üzereyken, Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Lüfti Musluoğlu, beraberinde sivil ve resmi polisler ile birlikte ve ellerinde arama ve tevkif müzekkeri olduğu halde, Bölükbaşı'nın evine gelirler. Savcılığın araması dört saat kadar sürer. Aramalarda parti beyannamelerinden yayınlara, özel vesikalardan mektuplara kadar her türlü evrak alınır. Alınan evraklar arasında, Osman Nuri Köni'nin Bölükbaşı'ya hitaben yazdığı ve Reşat Aydın'ın parti haysiyet divanına verilmesi ve partiden ihraç edilmesini istediği bir mektup da vardır. Daha sonra

⁴⁵⁹ Yeni Sabah, 17. 11. 1949.

Bölükbaşı ve Arna tutuklanarak, akşam üstü Savcılığa götürülmüşlerdir.⁴⁶⁰ Bölükbaşı, tutuklandığı sırada henüz yeni evli idi. Bir de 21 günlük bir bebeği vardı. İsmi Ahmet Deniz Bölükbaşı idi. Bölükbaşı, evinde tutuklanıp çıkarken, oğlunu kucagina almış ve ona şöyle seslenmiştir: *“Oğlum Deniz, baban gidiyor, belki geri gelmez. Bu memleketin pisliğini az su temizlemez diye adını Deniz koymuştum. Şayet gelemesem bu pisliği sen temizle”*.⁴⁶¹ Bu duygularla beraber savcılığa giden, Bölükbaşı, Adliye Sarayı koridorunda Bayar’a çatarak, *“Tabii şimdi, hürriyet kahramanı Celal Bayar’a karşı hazırlanan bu melunca tertibi protesto eden binlerce telgraf gelecek ve bunlar basına aksettirilecektir”* biçiminde konuşurken, Arna da, *“İnönü’yü öldürüp meşhur olacaktıyız. Bu iddia melunca tertip edilmiş bir komplodan başka bir şey değildir”* diye konuşmuştur. Bölükbaşı ve Arna Adliyede iken savcının odasından çıkan Aydınli, *“Ben ihbar etmedim, işte isbat ediyorum”* diyerek onlarla konuşmak istemişse de, yanlarında bulunan Nurettin Ardiçoğlu, *“Artık burada seninle konuşacak kimse yok”* diyerek, Aydınli’yı terslemiş ve Bölükbaşı da Aydınli’nin yüzüne bakmamıştır. Bundan sonra İkinci Sulh Mahkemesinin kararı ile tutukluluk hallerinin devamına karar kılınan Bölükbaşı ile Arna, cezaevine gönderilmişlerdir.⁴⁶² Tevkif kararı çıkınca, Bölükbaşı, *“Bu ne biçim ihbardır. Bunun başı sonu birbirini tutmuyor. Güya biz İnönü’yü öldürecekmişiz de ondan sonra gazete ile beyanname neşredip Hükümeti ele geçirecekmişiz! Bu ne biçim iştir. Böyle iş olur mu? O zaman ne gazete kalır, ne şu kalır, ne bu kalır...”* diyerek, ihbarı yapan zata ağır konuşmuş ve bir ihbarı bile beceremediğini dile getirmiştir.⁴⁶³

Aynı gün yine öğleden sonra Sadık Aldoğan’ın evinde de arama yapılmıştır. Aldoğan, savcı yardımcısı ile polislerle bir milletvekilinin evinde arama yapılamayacağı yönünde itiraz etmişse de, daha sonra sis perdesini dağıtmak için arama yapmalarına izin vermiştir. Aldoğan, araştırmanın dört saat sürdüğünü, tüm özel evrakının, sandıklarının bile arandığını ve bu arada evinin etrafının bir polis kordonu ile sarıldığını anlatır. Daha sonra Meclis’e gelen Aldoğan, MP Meclis Grubu’nda Hikmet Bayur ve arkadaşları otururlarken, büyük bir asabiyetle, *“Bu ne*

⁴⁶⁰ *Ulus*, 17. 11. 1949.

⁴⁶¹ *“Osman Bölükbaşı ile Görüşme”*, Kasım 1990.

⁴⁶² *Ulus*, 17. 11. 1949.

⁴⁶³ *Zafer*, 17. 11. 1949.

rezalet, komünist dünyasında bile olmaz” diye haykırarak, başından geçen olayları anlatmış ve Reşat Aydınli'nın ihbarı ile Bölükbaşı ve Arna'nın da tevkif edildiklerini ve haklarında verilen kararı okumuştur. Bu durum orada bulunanlar arasında tam anlamıyla soğuk bir duş etkisi yaratmıştır. Bunun üzerine, orada bulunanlar Aydınli'ya “*Ne duruyorsun, Savcılığa git*” derler. Aydınli, kendisine bu olaydan bir gün önce telefon edilerek savcılığa kadar gitmesinin istendiğini, ancak bu daveti kendisi ile Ahmet Tahtakılıç hakkında bir tahkikat yapıldığına hamlederek savcılığa gitmediğini bildirir. Savcılığa giden Aydınli, savcıya, kendisinin bir ihbar yapıp yapmadığını sorar. Savcı, Aydınli'nın bizzat gelerek bir ihbarda bulunmadığını, ancak 12 Kasım 1949 tarihinde Başbakanlıktan Adalet Bakanlığı'na, oradan savcılığa gelen bir yazıya istinaden, Aydınli'nın ihbarı, önemli bir şahsa, yüksek bir makama (bu kişi Başbakan Şemsettin Günaltay'dır) yaptığını ve bu ihbara ilişkin Başbakanla Aydınli arasında geçen konuşmaların kaydedildiği iki adet plağın da ellerinde olduğunu Aydınli'ya söyler. Aydınli, ihbarı ve Başbakanla aralarında geçen konuşmayı kabul etmez ve bunların birer tertip olduğunu iddia eder.⁴⁶⁴

Suikast planına dahil olan Bayar, “*Bende kurşun geçirmez muskası vardır, beni kimse öldüremez*” biçiminde konuşmuştur.⁴⁶⁵ MP Genel Başkanı Hikmet Bayur, Aydınli'yı aradığını, Aydınli'nın ihbarı tekdiz ettiğini, ancak partiye uğramayarak epey bir sis perdesi bıraktığını belirtmiştir. MP'liler ihbarın Aydınli tarafından yapıldığı kanaatindedirler. MP Ankara il başkanı olan Aydınli, MP Kırıkkale il teşkilatına, parti genel merkezinden habersiz bir tamim göndererek, CHP'ye karşı yumuşak davranılmasını, bütün hücumların DP'ye yöneltilmesini istediği ve bu yüzden de Kırıkkale teşkilatının dağıldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu tamim ve Aydınli'nın parti genel politikasına uymayan bazı konuşmaları üzerine, Aydınli'nın Ankara il başkanlığından uzaklaştırıldığı ve Bölükbaşı ile Osman Nuri Köni tarafından partiden çıkartmak üzere Aydınli'nın haysiyet divanına verilmesi konusunda bir çalışmanın olduğu da belirtilmiştir. DP yanlısı haber kaynaklarına göre, çok yakında MP'den çıkarılacağını sezen Aydınli'nın bir intikam hissi ile davranarak böyle bir ihbarda bulunduğu ileri sürülmüştür. Yine aynı kaynaklarda geçen bilgiye göre, ihbar hadisesini Adalet Bakanı'nın çok önceden bildiği de iddia olunmuştur. Şöyle ki, Adalet Bakanı, ihbardan çok önce, Meclis kürsüsünde MP'li

⁴⁶⁴ **Yeni Sabah**, 17. 11. 1949.

⁴⁶⁵ **Vatan**, 17. 11. 1949.

Osman Nuri Köni'nin bir takririne cevap verirken bir ara MP'lilere dönerek, hükümet ve Cumhurbaşkanı aleyhinde konuşanlar hakkında ellerinde bazı vesikalar olduğunu, isterlerse Meclis'e arzdebileceğini dile getirerek, bu ihbar hadisesi ile ilgili olarak malumatlarının olduğu hissisini vermiştir.⁴⁶⁶ MP Genel Sekreteri Ahmet Tahtakılıç ise, *"Ya büyük bir iftira veya iftira komplosu karşısında bulunmamız muhtemeldir"* şeklinde basına beyanat vermiştir.⁴⁶⁷

İhbar hadisesi açığa çıktığı günlerde, **Ulus** gazetesine içinde çelişkiler olan garip bir beyanat veren Aydın, *"...İnönü gibi bir devlet adamına karşı suikast yapmak değil, bunu düşünmek dahi dehşet vericidir...Onun şahsına karşı, Bölükbaşı ve Fuat Arna gibi partimiz mensuplarının şiddetli lisan kullanmaları, iktidarın bazı tedbirler hazırlamasına ve tertipler kurmasına yol açabilir. Kim bilir belki de bizden seçimleri kazanacağız diye korkuyorlar ve bizleri birbirimize düşürmek istiyorlar"* şeklinde konuşarak, partisi içinde bir suikast teşebbüsü olup olmadığını, ne yapıp ne yapmadıklarını bilmediğini, zaten partiye bile uğramadığını, böyle bir şey olsa bile memleket menfaati uğruna ilgililere durumu bildirmeyi bir borç bildiğini de ifade etmiştir.⁴⁶⁸

Ancak, Aydın, **Yeni Sabah** gazetesi muhabiri Bilal Akba'ya, kendisine bu konu ile ilgili olarak, biri 27 Ekim 1949 tarihli, diğeri 13 Kasım 1949 tarihli olmak üzere iki davet geldiğini ifade etmiştir. Davetiyeler üzerinde kaydedilmemesine rağmen, ilk davetin Ankara Emniyet Müdürü Naci Pergel'den, ikinci davetin Başbakan'dan geldiğinin anlaşıldığını belirten muhabir, bu davetlerle ilgili olarak, Aydın'ın, kendisine, Naci Beyi 1943'den beri tanıdığını, davetine gittiğini, memleket meseleleri hakkında konuştuklarını, ifade ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Aydın, Emniyet Müdürü'nün, Bölükbaşı, Arna hakkında bazı haberler aldığından bahsettiğini anlatmıştır. Aydın, hükümetin MP'den 14 arkadaşı birden mahkemeye sevkettiğini, buna karşılık Bölükbaşı ve arkadaşlarının da bir harekete geçmelerinin beklenebileceğinden bahsetmiştir. İkinci davete de giden Aydın, Naci Beyin yanında Başbakanı da görmüş ve şaşırmıştır. Emniyet Müdürü, Aydın'dan kendisine anlattıklarını Başbakan'a da anlatmasını istemiştir. Aydın, bu konuşmaların kesinlikle bir ihbar olmadığını, ihbarın bir insanın iradesi ile bildiği bir

⁴⁶⁶ **Zafer ve Vatan**, 17. 11. 1949.

⁴⁶⁷ **Cumhuriyet**, 17. 11. 1949.

⁴⁶⁸ **Ulus**, 17. 11. 1949.

şeyi resmi makama haber vermesi olduğunu belirtmiştir. Bu konuşmalarda, Aydınli'nın, önce Bayar'ın öldürüleceği, bunun İnönü'ye yıkılacağı ve ortalık karışınca da bir Mareşal bildirisini ile MP'nin iktidarı ele alacağından bahsettiği de belirtilmiştir.⁴⁶⁹

Ancak daha sonra, Aydınli, 18 Kasım 1949 tarihinde **Yeni Sabah**'ta yayınlanan ve Aydınli'nın evinde geçen yukarıdaki konuşmayı tekzip etmiştir. Aydınli, böyle biri gelmedi ve konuşmadım dese de, Aydınli'nın evine giden muhabir, Bilal Akba takma isimli Aydınli'nın aile dostu olan Osman Korkut'tur. Aralarında samimi bir konuşma geçmiştir.⁴⁷⁰ Aydınli, kimseye bir ihbarda bulunmadığını, Başbakanla konuşmalarının plağa alındığı bilgilerinin tamamen bir tertipten ibaret olduğunu ileri sürse de, Aydınli'nın Başbakanla konuşmalarını içeren iki adet plağın metni daha sonra **Akşam** gazetesi'nde aynen yayınlanmıştır.⁴⁷¹ Hükümet, Aydınli'nın bu ihbar ve isnadı üzerine derhal harekete geçeceğine, Başbakan bir açılış için Ankara dışına gideceğinden, gelince bu mesele ile ilgilenirim diyerek, hadiselerin gelişimini beklemiştir. Hükümetin bu hareketsizliği karşısında Aydınli sinirlenmiş ve sabırsızlanmıştır. Bir vesileyle Balıkesir'den dönen trende bulunan Bayar'la görüşmüş ve aynı ihbarı Bayar'a da yapmıştır. Bu ihbarın 8-9 Kasım günü olduğu söylenmiştir. Bayar, ihbarı kanuni mercilere anlatacak yerde, Kazım Özalp kanalıyla durumu İnönü'ye haber vermiştir. Kazım Özalp de hükümete aynı hadiseden bahsedince, kanuni merciler harekete geçmiştir.⁴⁷²

Daha sonra suikast ihbarının tahkikatına devam edilmiştir. 18 Kasım'da Adliyenin talebi ile Hükümet General Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını Meclis'ten istemiştir. Dokunulmazlığın kaldırılması için tetkikler yapan Meclis Karma Komisyonu mevcut delilleri yeterli görmemiş ve raporu Hazırlama

⁴⁶⁹ **Yeni Sabah**, 18. 11. 1949.

⁴⁷⁰ **Yeni Sabah**, 18. 11. 1949.

⁴⁷¹ Plağa alınan konuşmaların yayınlandığı metinde, konu ile ilgili olarak konuşan Başbakan'la Aydınli'nın ve bazen araya giren Naci'nin (Emniyet Müdürü) kimi sözleri kesik ve tamamlanmamış gözükse de, bu metinden Aydınli'nın Başbakan'a suikast ihbarında bulunduğu çok açık olarak anlaşılmaktadır. Burada Aydınli, Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna arasında geçen konuşmaların korkunç olduğu, bu adamlardan her şey beklenebileceği, bunların önce Bayar'ı imha edip sonra çıkan kargaşada İnönü'yü yok edecekleri, bir bildiri ile iktidarı alacakları, bu işin çok menfur bir yönü olduğu, Bölükbaşı'nın tüm gelirini babasından aldığı, babasının çok zengin olduğu, Arna'nın parasız olduğu halde, gereğinden çok para harcadığı, Bölükbaşı ile Arna'yı Bölükbaşı'nın babasının idare ettiği gibi kendi içinde bir bütünlük göstermeyen ifadelerle, Başbakan'ın sorularına cevap verdiği görülmektedir. İki plağın tam metinleri için, bkz., **Akşam**, 15-16. 1. 1950.

⁴⁷² **Vatan**, 18. 11. 1949.

Komisyonu'na iade etmiştir. Bunda DP Meclis grubu başkanı F. Hulusi Demirelli'nin, mücerret bir ihbarla bir mebusun dokunulmazlığının kaldırılmasının doğru olmadığı, isnadın delile istinad etmesi lazım geldiği yönünde beliren tezi etkili olmuştur. Böylece Komisyon, 11'e karşı 13 oyla Tali Komisyonun ref kararının kabul etmemiştir. Meclis Karma Komisyonu'nda Aldoğan, "*Aydınlı buraya gelsin, aramızda böyle bir konuşma geçmiştir desin. Bu iddiasını ispat etmesini beklemeden teşrii masuniyetimin kaldırılmasını komisyondan ben isteyeceğim*" demiştir.⁴⁷³

İhbarın kamuoyuna duyurulduğunun ertesi günü, Aydınli'nın MP'ye uğramadığı görülmüştür. Ancak savcılığa giderek, suallere cevap vermiştir. Arkadaşlarına, "*Bütün iş üzerime yıkıldı*" diye serzenişte bulunmuştur.⁴⁷⁴ Yine hiçbir makama ihbarda bulunmadığını belirten Aydınli, 19 Kasım'da MP'den istifa etmiştir. Daha sonra Aydınli'nın ihbarı devamlı yalanlaması ve yeterli delil bulunamadığından, Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek görülmemiş ve komplo tahkikatı 22 Kasım'da resmen durdurulmuştur.⁴⁷⁵

Bu arada, Arna ve Bölükbaşı'nın avukatları Nurettin Ardıçoğlu ve Nihat Akpınar savcılığa başvurarak, tahliye talebinde bulunmuşlardır. Tahliye talepleri reddedilen Bölükbaşı ve Arna'ya durum bildirilince, her ikisi de tutuklu kalmalarının daha iyi olacağını hapisane müdürüne söylemişlerdir. Ancak ertesi günü, yani 21 Kasım'da daha önce tahliye talepleri reddedilen komplo iddiası sanıkları, savcılığın re'sen verdiği kararla birden bire tahliye edilmişlerdir. İhbar meselesinde Karma Komisyonda cereyan eden müzakerelerde, DP Meclis Grubu başkanı F. Hulusi Demirelli'nin ortaya attığı teklifin, Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılmamasında etkili olduğu bilindiği halde, MP çevreleri bütün mesuliyeti DP ve Bayar'a yüklemek istemişlerdir. İş bununla da kalmamış, Aydınli bir kenara bırakılarak bu ihbar hadisesinin başlıca mürettibinin (düzenleyicisinin) Celal Bayar olduğu ileri sürülmüş ve işi Kazım Özalp'e açması ile en büyük günahı kazanmış olduğu iddia edilmiştir.⁴⁷⁶

İşte bu duygu ve düşüncelerle 21 Kasım 1949'da tahliye olan Bölükbaşı ve Arna yanlarında avukat Nurettin Ardıçoğlu ve gazeteci Yalçın Uraz olduğu halde

⁴⁷³ Cumhuriyet, 19. 11. 1949; Son Posta, 19. 11. 1949.

⁴⁷⁴ Cumhuriyet, 18. 11. 1949.

⁴⁷⁵ Cumhuriyet, 23. 11. 1949.

⁴⁷⁶ Cumhuriyet, 22. 11. 1949.

otomobille Bölükbaşı'nın evine giderlerken, Sıhhiye'de yürüyen Bayar'a rastlamışlardır. Otomobili Bayar'ın yanında durdurmuşlar ve Bayar'a yönelik sözlü saldırılarda bulunmuşlardır. Yalçın Uraz'ın ağır hakaretlerini müteakip, Fuat Arna, Bayar'a şöyle bağırıştır: *"Ruslardan para aldığıma dair şerefsiz iftiralarınızı duydum. Senin bir sahtekar adam olduğunu zaten ilan etmiştim. Şimdi buradaki vatandaşları da işhad (şahit) ediyorum. Şerefsiz adam, yalancı hürriyet kahramanı! Seni herkesin önünde rezil ediyorum"*. Bayar, bu sözlü saldırıya hiçbir karşılık vermemiş ve sözü Bölükbaşı almıştır. Bölükbaşı, Bayar'a dönerek, *"Vaktiyle İnönü'yü öldürtmek lazım diye Erzurum'dan gelen bir mektubu hasıraltı etmiştin. Şimdi de bize tuzak kurmak için girişilen bu tertipte baş artist rolünü alarak, Kazım Özalp'a 'belki muhafaza tedbirleri alırlar, İnönü'ye bildiriniz' demek suretiyle hem İnönü'ye kur yapıyor, hem de bizleri yani muvazaasız muhalefeti vurmak istiyorsun, hem de kendini suikastlara hedef olan bir devlet adamı ve hürriyet kahramanı göstermek fırsatını kazanıyorsun. Bütün hakikatleri ifşa edeceğim. Neden Erzurum mektubundan⁴⁷⁷ İnönü'ye bahsetmemiştin? Biz adam öldürürüz, köpek öldürmeyiz"* diye ağır sözler söylemiştir. Bayar, bu sözler karşısında sessizliğini korumuş ve yoluna devam etmiştir. Ardından Bölükbaşı ve arkadaşları otomobile binerek, Bölükbaşı'nın evine gitmişlerdir. Evde Hikmet Bayur, Tahtakılıç, Arna, Nurettin Ardıçoğlu ve Nihat Akpınar bulunmaktaydı. Bu arada bir gazetecinin, yukarıda nakledilen sözleri Bayar'a söyleyip söylemediklerini sorması üzerine, Bölükbaşı, *"Bizler söylediklerimizi imzalamaktan içtinap etmeyiz [kaçınmayız]. Polis romanlarında olduğu gibi plaklara ses veren ve ses alanlardan değiliz"* diyerek, gazetecilerin yazılarının altına imzasını atmıştır. Arna da, Sıhhiye olayının aynen yazılmasını istemiş ve yoksa tekzip edeceğini söylemiştir. Bölükbaşı, tahliye kararı

⁴⁷⁷ Aydın'ın ihbarı sonucu gözaltına alınan Bölükbaşı, savcılığa verdiği ifadelerinde Celal Bayar'ı ve DP ileri gelenlerini suçlayarak, asıl ihtilalci, bozguncu, komitacı ve tertipçi başta Bayar olmak üzere DP ileri gelenleri olduğunu anlatmıştır. Bölükbaşı, DP saflarında olduğu yıllarda Yozgat ve Erzurum'dan gelen mektuplardan bahsederek, Celal Bayar ve DP ileri gelenlerini ihtilalcilikle suçlamıştır. Ağaoğlu'nun anlattıklarına göre, Yozgat mektubunun içeriği şöyledir: *"Bölükbaşı, henüz DP'de ve müfettiş iken, Yozgat'ın bir ilçesinde Başkan veya İdare Kurulu üyesi olan Celal Aral isminde biri bana bir mektup gönderdi. Bu mektupta, birkaç bin atlı ve silahlı ile Ankara'yı basmak için Genel Kurul'dan emir beklediğini bildiriyordu. Mektubu Genel Kurul'a verdim. Okundu. Hemen orada yakılmasına ve sahibinin partiden çıkarılmasına karar verildi. Tabi ki Bölükbaşı da bundan haberdar oldu"*. Ağaoğlu, Bölükbaşı'nın Erzurum mektubu diye bahsettiği ve Celal Bayar'a gelen mektubun ise, bir zamanlar Erzurum'dan Cevat Dursunoğlu'nun Demokrat Parti'ye karşı ağır bir tertibi olduğunu anlatmaktadır. Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 357.

kendisine bildirilince sevinmediğini müdüre bildirdiğini, oyunun biraz daha devam etmediğine üzüldüğünü söyleyerek, ihbarın iktidarla anlaşmak suretiyle Bayar tarafından tertip edildiği iddiasını ileri sürmüştür. Ayrıca olayın bir tertip olduğunu, aktörlerin ve rejisörlerin akılsızlığı yüzünden komedyaya olarak sonuçlanan oyuna “MP’ye tuzak” adını taktığını söyleyen Bölükbaşı, iftira silahının geri teptiğini, sarsıntıdan perdenin yırtıldığını, kuklanın ipini tutanların başlarının gözüktüğünü belirtmiştir. Kendisini üzen tek şeyin Başbakan’ın, bu oyunda şu veya bu şekilde hazır bulunması olduğunu dile getiren Bölükbaşı, bu oyunda Bayar’ın oynadığı rolün millet tarafından kavranmasını görmekle bahtiyar olacağını ve hiçbir şeyden korkmayacaklarını ifade etmiş ve Namık Kemal’den şu beyti okumuştur: “*Ne mümkün zulm ile bid’at ile imhayı hürriyet, Çalış idraki kaldır, muktedirsene ademiyetten*”. Arna da, Bayar’ın Kazım Özalp vasıtasıyla vaki ikaz üzerine Adliyenin harekete geçmesinden yola çıkarak, bu ihbarın asıl tertipçisinin Bayar olduğunu iddia etmiştir.⁴⁷⁸ Diğer taraftan, komplo iftirasının vatandaş nezdinde MP’ye puan kazandırdığı bir sırada, Bölükbaşı ve arkadaşlarının hapis hane çıkışı Bayar’a yönelik hakaretleri, MP açısından olumsuz bir etki yapmıştır.⁴⁷⁹

Aydınlı, bu olayla ilgili olarak yazdığı bir yazıda, Bölükbaşı ve arkadaşları hakkında bir kamu davasının hazırlanmasını tahrik eden zabıt varakasının altında emniyet müdürünün imzasının bulunduğunu, dolayısıyla da muhbirin o olduğunu savunmuştur. Aydınlı, Ekim ve Kasım aylarında vaki olan davet üzerine emniyete gittiğini, hasbihaller sırasında memleket meseleleri üzerinde karşılıklı olarak bazı endişelerde bulunduğunu, ikinci gidişinde Başbakan’ın da orada hazır bulunduğunu, aralarında samimi bir sohbet olduğunu, ancak bu hasbihalleri, bazı politika meraklılarının kendi menfaatlerine çektiğini ve istedikleri gibi oynadıklarını ifade etmiştir.⁴⁸⁰

Daha sonra suikast ihbarı asılsız çıkan ve bir müfteri konumuna düşen Reşat Aydınlı hakkında takibata geçilmiş ve hükümet Meclis’e gönderdiği tezkere ile Aydınlı hakkında savcılıkça gereken adli muamelenin yapılabilmesi için dokunulmazlığının kaldırılması talebinde bulunmuştur.⁴⁸¹ Tali Komisyon

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet, Yeni Sabah, Vatan, Zafer**, 22. 11. 1949. **Vatan** ve **Zafer**, Bayar’a yönelik saldırıyı, “*Çirkin tecavüz ve küstahça bir tecavüz*” başlıkları ile vermişlerdir.

⁴⁷⁹ **Cumhuriyet**, 22. 11. 1949.

⁴⁸⁰ **Cumhuriyet**, 23. 11. 1949.

⁴⁸¹ **Son Posta**, 24. 11. 1949.

dokunulmazlığının kaldırılmasına karar vermiş olmasına rağmen, Adalet ve Anayasa Komisyonlarından oluşan Karma Komisyon, bir muhalif oya karşı, Aydınlı'nın dokunulmazlığının kaldırılmaması yönünde bir karar vermiştir. Muhalif oy kullanan Mardin mebusu Mehmet Kamil Boran'dır. Karma Komisyonun raporunda, suçun mahiyeti itibarıyla dokunulmazlığın kaldırılması lazım geldiği kaydedilmekle birlikte, Anayasa'nın ilgili maddeleri ve 25 senelik teamül de düşünülerek bu karara varıldığı belirtilerek, keyfiyetin Meclis'in takdirine bırakıldığı dile getirilmiştir.⁴⁸²

Ancak, Aydınlı'nın dokunulmazlığı, Karma Komisyon kararına rağmen, büyük çoğunluğun oyu ile kaldırılmıştır. Bunun üzerine Aydınlı tevkif edilmiştir.⁴⁸³ Aydınlı, pek çok kez tahliye talebinde bulunmuşsa da, ancak 31 Ocak 1950 tarihinde kefaletle tahliye edilecektir.

Bu arada, suikast ihbarı ile ilgili olarak daha önce, Aldoğan'ın dokunulmazlığının görüşüldüğü Karma Komisyona Cumhurbaşkanlığından gelen ve içinde Bayar'dan dinlediklerini Çankaya'da anlatan Özalp'in ifadelerinin yer aldığı not basına bildirilmiştir. 9 Kasım 1949 tarihli ve Çankaya köşkünde geçen bu konuşma sureti şöyledir:⁴⁸⁴

Hilmi Uran, Faik Ahmet Barutçu, Nihat Erim'le akşam yemeğindeyiz. Kazım Özalp'in acele mülakat istediğini haber verdiler. Yemeğin sonunda geldi... hizmet edenler çekildikten sonra konuşacak şeyler olduğunu ima etti ve biraz sonra şunları anlattı: "*Bay Celal Bayar'a son seyahatinde şimdi MP'de olan bir milletvekili gelerek yalnız ve mahrem konuşmak istediğini ve adını bildirmemesini söyleyerek şu malumatı vermiş: Millet Partisi ileri gelenlerinden Osman Bölükbaşı, Fuat Arna ve İzzet Mühürdaroğlu ve Sadık Aldoğan'ın da hazır bulunduğu konuşma esnasında Celal Bayar'la İsmet İnönü'ye suikast yapılması meselesini mütalaa etmişler. Celal Bayar'ı imha ederek bu hadiseyi Halk Partisinin yaptığı Mareşal'e bir beyanname ile ilan ettirip memlekette maksatlarına varmayı düşünmüşler... muhtemel karışıklıkları ve tepkileri bastırabilirler diyerek suikastın İnönü'ye yapılmasını tercih etmişler... Celal Bayar, bu insanların bunu yapacak istidatta olduklarını ve zaten Fuat Arna'nın eğer milli emniyetten masrafını almıyorsa, membaı malum olmayan masraflar yaptığını sözlerine ilave etmiş. Bu işte komünistler faal rol oynayabilirler onlar adamı ve vasıtayı tedarik ederek politikacıların tasavvurlarının tahakkuku imkanını hazırlayabilirler demiş". Bayar'ın ricası, Özalp'in bu malumatı bana iblağ etmesi olmuştur. Bayar, kendisine haber veren adamın meseleden milli emniyet müdürü bay Naci'ye de bahsettiğini söylemiştir... Cumhurbaşkanının notudur. Görülmüştür. Kazım Özalp, Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliği.*

Başbakan Şemsettin Günaltay ise gazetecilere yaptığı görüşmede, Aydınlı'nın elinden bir yazılı ihbar alınmasını ilgililerden istediğini, ancak Aydınlı'nın buna

⁴⁸² Cumhuriyet, 27. 11. 1949.

⁴⁸³ Cumhuriyet, 2-3. 13. 1949.

⁴⁸⁴ Son Posta, 26. 11. 1949.

yanaşmadığını, ardından emniyeti ziyaretinde kendisinin de bulunduğunu ve Aydınli'nın sözlerinin plağa geçirildiğini belirterek, Aydınli'nın sözleri plağa alınmasaydı, ellerinde hiçbir müsbet delil bulunmayacağını ve bu durumun da kamuoyunda MP'yi ortadan kaldırmak için DP ile iktidarın birlikte bir muvazaa tertip etmiş gibi gösterileceğini ifade ederek, bu olayın tamamen Aydınli'nın ihbarından ibaret olduğunu savunmuştur.⁴⁸⁵

Suikast ihbarı ile ilgili olarak, Özalp'in Bayar'dan duyduklarını savcılığa anlatması üzerine, savcılıktaki ifade ile Bayar'ın Özalp'e anlattıkları arasında bir çelişki olduğunu gören ve suikast ihbarına olumsuz yönde bulaşmaktan çekinen Bayar, teşkilata bir tamim yayınlamıştır. Bu, olayı ayrıntıları ile anlatan uzun bir yazıdır. Bayar tamimde, olup bitenleri DP'ye ve parti başkanı olarak şahsına yapılan bir manevi suikast silsilesinin yeni bir safhası olarak değerlendirmekte, bir taraftan iktidar partisinin diğer taraftan DP'ye ihanetle doğduğunu iddia ettiği MP'nin İkinci Büyük Kongre'ye yaklaşıldığı günlerden itibaren, DP'ye devamlı bir şekilde hücumla geçtiklerini anlatmakta ve ihbar olayını hemen hemen açıkça CHP'nin bir tertibi olarak göstermektedir. Bayar, Aydınli'dan işittiklerini Ankara'ya dönüşte arkadaşları ile görüştüğünü belirterek, *"...Öğrendiğim suikast ihtimalini alakadar muhitlere isma etmediğim takdirde, birkaç gün sonra umumi efkara açıklanacak olan hadisede böyle bir suikasti susmakla terviç etmiş bir insan vaziyetinde kalabilirdim ve karşımızdakilerin aylardan beri iddia ettikleri milli husumetin silahlı milis teşkilatı yaptığı yolundaki isnatların kati bir delili olarak bunu ele almış olabilirlerdi"* biçiminde bir ifade kullanmıştır. Bayar, Kazım Özalp'e söyledikleri ile Özalp'in Aldoğan'ın dokunulmazlığını görüşen Komisyonda okunan savcılığa vermiş olduğu ifadelerinin aynı olmadığını fark eder etmez, derhal Özalp'e giderek, ifadesinde zuhuller (farklı anlatım) olduğunu, bunları savcılık nazarında düzeltilmesini istemiş ve Özalp'e sorulursa da Özalp'in kendisini teyitten çekinmeyeceği teminatını almıştır. Daha sonra Bayar, savcılığa bir mektup yazarak, Özalp'in savcılıkta sunduğu ifadelerde geçen, *"Bu işte komünistler faal rol oynayabilirler onlar adamı ve vasıtayı tedarik ederek politikacıların tasavvurlarının tahakkuku imkanını hazırlayabilirler ve Aldoğan, Bölükbaşı ve Arna bu vasitalardan faydalanabilirler"* gibi ifadelerinin olmadığını, ancak, Fuat Arna'nın daima partilerin ihtilafli meseleleri içine girdiğini,

⁴⁸⁵ Cumhuriyet, 27. 11. 1949.

bu durumun da kendisinde Arna'nın milli emniyetin adamı olduğu yolunda bir his uyandırdığını, bunu da Özalp'e söylediğini dile getirmiştir. Bayar, tamimde Ankara Savcılığı'na verdiği ifadeye de aynen yer vermiştir. İfadesinde, Soma'dan trene bindiğini, Balıkesir'e kadar arkadaşları ile birlikte yolculuk ettiğini, Aydınlı'nın kendisi ile konuşmak isteğinin selamlaşmasından belli olduğunu, kondüktör ile, “görüştük isterse yalnız gelsin, vaktim müsaittir” diye haber gönderdiğini belirtmiş ve daha sonra Aydınlı ile kendi kompartımanında baş başa yaptıkları gizli konuşmayı aynen aktarmıştır. Bu konuşmada Aydınlı, Milli Emniyet Müdürü'ne anlattıklarının aynısını Bayar'a da anlatmıştır. Daha sonra Bayar, Ankara'ya gelerek, böylesi bir olayı arkadaşlarına (Köprülü, Koraltan, Ağaoğlu) açtığını ve daha sonra devlet başkanı mevzubahis olduğu için, ifşa ciddi de gevezelikte olsa, belki muhafaza tedbirleri alırlar diye durumu Özalp kanalı ile İnönü'ye bildirdiğini dile getirmiştir.⁴⁸⁶ Ancak Özalp'in İnönü'ye Bayar'dan naklettiği sözler ile Bayar'ın Özalp'e söylediği sözler arasında biraz farklılık vardır. Bu durum, Özalp-İnönü görüşmesinin içeriğini veren ve yukarıda alıntılıdığımız nottan anlaşılmaktadır.

Bayar'ın suikast ihbarı ile ilgili olarak kendisinin Özalp'e anlattıkları ile Özalp'in savcılıktaki ifadelerinin birbiri ile uyuşmadığının tedirginliği ve muhbir konumunda kalmış olmanın verdiği endişe ve heyecan ile sık sık “*Ben muhbir vaziyetinde kalıyor muyum*” diye bir tutum içinde bulunduğu şahit olan Ağaoğlu, Bayar'ın bu konuda bazı önlemler almaya çalıştığını nakletmektedir. Örneğin Özalp'in savcılıktaki ifadeleri arasında, Bayar'ın, Fuat Arna hakkında, “*Polisin adamı değilse, iradından fazla harcıyor*”; Sadık Aldoğan, Bölükbaşı ve yine Arna hakkında, “*Komünistlerin her yerde adamları vardır. Bunlar hazırlayabilirler*”

⁴⁸⁶ **Son Posta**, 30. 11. 1949 (Celal Bayar'ın suikast ihbarı ile ilgili tamimi); Ayrıca bu konu ilgili olarak bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 360-61. İnönü ve Bayar'a suikast yapılacağı ihbarı ile ilgili olarak DP GİK toplanmış ve nasıl bir hareket tarzı izleyeceklerini konuşmuşlardır. Ağaoğlu'nun anlattıklarına göre Bayar, telaşlı bir şekilde yanındakilere “*muhbir vaziyette kalıyor muyuz?*” diye sormuştur. Bu arada GİK üyesi Kemal Özçoban, suikast ihbarı ile ilgili olarak Reşat Aydınli ile aralarında geçen bir hadiseyi anlatır. Buna göre Özçoban ile Aydınli Kızılay'da rastlaşırlar, Aydınli, “*Sorma başıma neler geldi*” diye meseleyi açar. Özçoban, geçmiş olsun dedikten sonra “*Endişelenme, kanunları tetkik edelim, yeter ki sen bana hakikati söyle*” der ve ekler, “*Hakikaten böyle bir ihbar yaptın mı?*”. Aydınli, “*Yaptım, itiraf ediyorum*” cevabını verdikten Özçoban'a hadiseyi anlatmış. Özçoban'ın anlattıklarına göre, Reşat Aydınli, Başbakan'a hadiseyi anlatırken, “*Meşum bir karar verilmiştir*” cümlesini de kullanmıştır. Toplantıdan sonra, Bayar'ın Reşat Aydınli'dan işittiklerini Kazım Özalp'e anlatması tasvip edilmiştir. Bunun bir vazife olduğunu, ihbarı yapan kim olursa olsun böyle hareket edilmesinde mutabık kalınmıştır. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 354.

şeklinde sözler sarfettiği meydana çıkınca, Bayar, derhal savcılığa “*hakikat böyle değil, şöyledir*” diye bir mektup yazma işini Ağaoğlu’ya vermiştir. Aynı zamanda damadı Kütahya milletvekili Ahmet Gürsoy’u Kazım Özalp’in savcılıkta söylediklerini tekzip için Ahmet Tahtakılıç’a göndermek istemiştir. Bunu haber alan ve işin başından beri parti merkezinde yanında bulunan Refik Koraltan, İhsan Şerif ve Celal Ramazanoğlu ve özellikle Samet Ağaoğlu, bu davranışın hatalı olduğunu Bayar’a anlatmışlardır. Ancak ne var ki, Ahmet Gürsoy telefonla Tahtakılıç’ı aramış ve geleceğini haber vermiştir. Gürsoy yarı yoldan çevrilmiştir. Bayar, Gürsoy’a “*geleceğini bildirdiğine göre git; ama benim kendisinden alacağım olan bin lirayı istemek için geldiğini söyle... mesele bitsin*” tavsiyesinde bulunmuştur. Bayar daha sonra Özalp’i görmeye gitmiş ve Özalp Paşa, Bayar’a savcılıktaki ifadeleri ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “*Ben konuşmanın bu kısmını Müddei Umumiye kendiliğinden açmadım. İnönü’ye söylemiştim. Saraydan Müddei Umumiye, bana sorulacak şekil olarak tesbit edilmiş. Müddei Umumi sordu. Ben yalnız ‘Evet’ dedim*”. Ayrıca Özalp’in dediğine göre, Bayar’ın sözlerini İnönü’ye anlatırken, yanında Nihat Erim, Hilmi Uran, Fikret Sılay da varmış. Ağaoğlu, Nihat Erim’in de, “*İhbar bir ay evvel yapılmıştı. Başbakan seyahatte olduğu için bekledik. Başbakanla Bayar’a haber verildi*” dediğini nakletmiştir.⁴⁸⁷

Yine Ağaoğlu, suikast ihbarı ve DP’nin alacağı hareket tarzının konuşulduğu parti merkezini Kazım Özalp’in aradığını ve Bayar’a şunları söylediğini nakletmektedir: “*Ben sizinle görüştüğümde sonra İnönü’ye gittim. Sözlerimi dikkatle not etti. Hal ve tavrından Reşat Aydın’ın size daha evvel söylemiş olduğundan haberi bulunduğunu hissettim. Hatta Reşat Aydın’ya Başbakan, ‘Bayar’a haber ver’ demiş.*”⁴⁸⁸

Öte yandan yukarıda anlatılanlarla ilgili olarak suikast ihbarı ile suçlananlardan Fuat Arna, MP’nin Tophane Ocağı’nda konuşurken, “*Bayar, Tahtakılıç’a damadını yolladı ve ‘Aman, siyasi hayatım mahvoluyor, bunu tekzip ediyorum. Ses çıkarmasınlar*” dediğini ileri sürmüştü ve ihbar hadisesinde Bayar’ın eli olduğunu iddia etmiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, s. 355-356.

⁴⁸⁸ A. g. e., s. 355.

⁴⁸⁹ A. g. e., s. 357.

Daha sonra bu konu, Aydınlı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili Karma Komisyon raporunun görüşüldüğü Meclis Genel Kurulu'nda ele alınmıştır. “Denizli Milletvekili Reşad Aydınlı'nın Milletvekili Dokunulmazlığının Kaldırılması Hakkında Başbakanlık Tezkeresi ve Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Kurulan Karma Komisyon Raporu” nun görüşüldüğü Meclis Genel Kurulu'nda, ihbar hadisesi ile ilgili olayları, Karma Komisyon Sözcüsü Ali Rıza Türel anlatmıştır.⁴⁹⁰ Bu olayla ilgili olarak burada anlatılacaklar, Türel'in hazırladığı rapordan alınmıştır. Türel'in anlattıklarına göre, işin resmi makamlar tarafından öğrenilmesi ve adalet makamlarınca soruşturma konusu yapılması ilk olarak Reşad Aydınlı'nın Milli Emniyet Başkanına yaptığı bir ihbarla başlamıştır. Milli Emniyet hizmeti başkanının, Başbakana yazdığı 12 Kasım 1949 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre, Reşad Aydınlı 25 Ekim 1949 Salı günü kendisini görmeye gitmiş ve ona mühim meseleler anlatacağını bildirmiştir.

Aydınlı'nın Emniyet Müdürü'ne anlattıklarına bakılırsa, kendisinin de mensup olduğu MP, son günlerde milletvekili ve idare heyeti azası olmadıkları halde bazı toplantılar yapmış, Tengirşenk ve diğer Sinop milletvekillerinin katılmadığı bu ictimalarda Fuat Arna ve Osman Bölükbaşı hazır bulunmuşlar, Mustafa Kentli ise ısrarlı davetlere rağmen toplantılara gelmemiştir. Aydınlı'nın iddialarına göre, bu toplantıların ilki, devlet reisi hakkında ağır sözler sarfettiklerinden dolayı bazı parti mensuplarının mahkemeye verilmiş olmaları meselesini konuşmak için yapılmış, toplantı sonunda Sadık Aldoğan'ın, Arna ve Bölükbaşı hazır olduğu halde kendisine, “*heyet-i umumiye vaziyeti nasıl mütalaa ederse etsin, İnönü onları bir gün imha etmeyi düşünmektedir*” biçiminde sözler sarfettiğini anlatan Aydınlı, söz konusu kişilerin, buna budalaca müsaade edeceklerine daha çabuk davranarak İnönü'yü imha etmeyi tasavvur ettiklerini ve kendisini de bu işe iştirakini istemişlerdir. Aydınlı bazı vatani fikirler ileri sürerek bu teklifi reddetmiş, konuyu Hikmet Bayur'a açmak istese de buna cesaret edememiştir. Derken Seçim Kanunu tasarısı hakkında İlim Heyeti'ne verilecek cevabı hazırlamak için, aşağı yukarı aynı kişilerin nezdinde ikinci bir toplantı yapılmış, Reşad Aydınlı yine çağrılmış, tüm özür beyanlarına rağmen Aldoğan'ın ısrarları üzerine gitmek zorunda kalmıştır. Kendi ifadesine göre, Arna ile Bölükbaşı da orada hazır bulunmaktaymış. Aldoğan bu sefer, yine ilk teklifine temas

⁴⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C. 21, Toplantı: 4, On Birinci Birleşim (30. XI. 1949), s. 232-239.

ederek, şimdilik İnönü'yü imha etmekten vazgeçtiklerini, onun yerine Celal Bayar'ı imhaya karar verdiklerini ve bu cinayeti, İnönü'nün yaptırmış olduğuna halkı propaganda ile inandıracaklarını aynı zamanda, Mareşalin imzası ile beyanname neşrederek milleti iktidar partisi ile onun şefi aleyhine ayaklanmaya davet edeceklerini, böylece İnönü'yü alaşağı edecek olurlarsa onu imha etmenin de mesele teşkil etmeyeceğini anlatmıştır. Aydınlı bu sakat fikirlere katılmakta mazur görülmesini söyleyerek oradan ayrılmış, durumu önce Naci Pergel'e, daha sonra bir seyahat esnasında Celal Bayar'a anlatmış, Bayar seyahatten döndükten sonra 14 Kasım günü tekrar bu mevzuda kendisiyle görüşmüştür. Başbakanla konuşma hadisesi iki plakla tespit edilmiş, uzmanlarca dinlendikten sonra da bir zabıt varakası ile bu işitilen sözler kayıt altına alınmıştır.

Karma Komisyon raporunda Aydınlı'nın 25 Ekim tarihinde Naci Pergel, 14 Kasım tarihinde ise Başbakanla görüştüğüne dair iki adet kartvizitin adliyede olduğu önemle vurgulanmıştır, çünkü 16 Kasım'da mesele aleniye çıktıği zaman Aydınlı Naci Bey'e telefon açarak, ne kendisiyle ve ne de Başbakanla bu mesele hakkında hiçbir şey görüşmediğini söylemiştir. Ancak Aydınlı'nın adli makamlara somut bir ihbar müracaatı olduğundan dolayı, iş adalet makamlarına intikal etmiş ve ihbarda kendilerinden bahsedilen şahıslar hakkında Cumhuriyet Savcılığı bir soruşturma açmış, hükümet Aldoğan'ın milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması için meclisten müsaade istemiştir. Bu soruşturma, ihbarın doğruluğunu gösterecek hiçbir netice vermediğinden savcılık tarafından sanıklar hakkında takibat yapılmasına mahal olmadığına karar verilmiş, aramalar neticesinde yeni hiçbir delil elde edilemediği anlaşılınca da ihbarın ciddi olduğu kanaati elde edilemediğinden, Meclisteki oylama Aldoğan'ın lehinde sonuçlanmıştır. Aynı gün Ankara Savcılığı sanıklar hakkında ademitakip kararı vermiştir. Soruşturma böyle neticelenince, Ankara Savcılığınca Denizli Milletvekili Reşad Aydınlı'nın, haklarında soruşturma yapılmış olan şahıslara iftira ettiğine kanaat getirilerek, Aydınlı'nın sorguya çekilmesi ve hakkında gerekli kovuşturmanın yapılabilmesi için, milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması gündeme getirilmiştir. Bunun üzerine Karma Komisyon ad çekme suretiyle beş kişilik bir Hazırlama Komisyonu oluşturmuştur. Komisyon Aydınlı'yı dinledikten ve dosyadaki kağıtları inceledikten sonra isnatlanan eylem Anayasa'nın 12. ve 17. madde kapsamı dışında bulunduğu

için, hakkındaki kovuşturma ve yargılamanın devre sonuna bırakılmasına oy birliği ile karar vermiştir.

Karma Komisyon Sözcüsü Türel'in ifadelerinden anlaşıldığına göre, tahkikat esnasında Aydınlı, resmi makamlar önünde evvela hadiseyi tamamıyla inkar etmiş, daha sonra ise kaçamak ifadelerle yavaş yavaş tevil yoluna sapmıştır. 16 Kasımda milli emniyet başkanına telefon ederek, ne kendisiyle ne başbakanla asla görüşmediğini, savcılığa verdiği ifadeye böyle bir ihbar yapmadığını ileri süren Aydınlı, 18 Kasımda ise ihbar ve şikayette bulunmadığını yineleyerek, bu sefer davet üzerine emniyet başkanının yanına gittiğini ve kendisine atfedilen şeyleri bir hasbihal münasebetiyle Naci Bey'e söylediğini ifade etmiştir. Trendeki konuşmayı da, Bayar'ın davetine icabetle yaptığını söylemiştir.

Tutanak sayfalarından Reşat Aydınlı'nın savunması ile ilgili ifadelerini okuduğumuzda olayın bütünü, **“durumdan vazife çıkarmak”** sendromuna ilginç bir örnek teşkil ettiğini söylemek, sanırım çok da haksız bir benzetme olmayacaktır. İşte birkaç örnek: *“...İnönü hakkında, bundan evvel mensup olduğum partide abideleşen bir kanaat vardı... Bunları Naci'ye söylemekle partide çok ileri vaziyet olduğunu anlatmak istedim... Bu kanaatimi ve endişelerimi tavzih sadedinde, gözümün önünde, kulağımın dibinde geçmiş olan bir hadiseyi arzettim...”* dedikten sonra Komisyona şöyle bir şey anlatmıştır: *“Partinin Genel Kurul üyeleri geçende toplanmış uzun münakaşalardan sonra Seçim Kanunu tasarısına bir cevap hazırlanmış. Kendisi, bu yazıyı hazırlayan Tahtakılıç'ın ifadelerini çok akademik bulmuş, bunun halkın anlayacağı dile çevrilmesini söylemiş. Bu işi yapmaya kendisi ve Fuat Arna'yı memur etmişler, ikisi bitişik odaya geçmişler. Fuat Arna malum dosyalar münasebetiyle, 'Bizi süründürecekler, seçim arifesinde kim bilir ne gibi akibetlerle karşılaşacağız... Benim avukatlığımı alır mısın?... Celal Bayar da onun aleti; netice bizi yere sermektir Bu sözlerde bir kin ifadesi vardı; hep İnönü istihdaf ediliyordu”*. Biraz sonra Bölükbaşı'nın odaya geldiğini söyleyen Aydınlı, bu sözleri söyleyen Fuat Arna'ya Bölükbaşı'nın, *“Ne endişe ediyorsun, hepimiz bir can taşıyoruz, iş oraya kalmasın. Biz de yapacağımızı biliriz”* dediğini nakletmiştir. Burada Aldoğan'nın bir şey söylememiş olduğunu belirten Aydınlı, ertesi gün kendisini evindeki ziyafete çağırdığını ifade etmiştir. Aydınlı, bu konuşmada bilhassa Bölükbaşı'nın *“...İş oraya kalmasın...”* tarzındaki sözlerinin kendisini endişeye

düşürdüğünü dile getirmiştir. Böyle bir tasavvurun sonu ne facia doğurur diye düşündüğünü, derhal Naci Bey'e gittiğini ve hasbihal kabilinden durumu anlattığını zikretmiştir. Bayar'la trende yaptığı konuşmada da, "*Siz de İnönü'nün kuklasısınız o ne isterse yaparsınız. Onun tasfiyesi lazımdır*" tarzındaki MP'nin sabit fikri ve abideleşmiş kanaatini kendisine nakletmiş ve Naci Bey'le konuştuklarını Bayar'a aynen söylemiş ve "...*Bunların tasavvurları var, asarız, keseriz diyorlar...*" dediğini nakletmiştir.

Reşat Aydın'ın bu tür ifadeleri, seyahatten döndükten sonra Başbakanla yaptığı konuşmasında yinelemiş, ayrıca Bölükbaşı'nın o toplantıda, "*Mareşal bizimle beraberdir. Sıra gelirse İnönü'yü yakalamak zordur; Celal Bayar'ı daha kolay. Yaptırırız, İnönü'nün üstüne atarız*" diye söyleyerek çıkıp gittiğini iddia etmiş, kendisinin bundan endişe ettiğini, hiddet duyduğunu, bütün bu sözler nereye gider, acaba diye düşündüğünü söylemiştir. Komisyonunda bunları böylece anlattıktan sonra, Aydın'ın, "*Meclis huzurunda ve tarih huzurunda arz ederim ki, bu iki adam korkunçtur, tehlikelidir*" ve sonra da; "*Benim konuşmam, amme davasını tahrik edecek, mahiyette bir ihbar telakki edilmemelidir. Bir hasbihalden bu netice çıkarılamazdı*" biçiminde konuşmuştur. Kendisindeki intiba, iş tasavvur halindedir bundan ileri geçilmemiştir.

Karma Komisyon sözcüsü Ali Türel'in yukarıda ayrıntılı bir şekilde sunulan raporundan sonra, Reşat Aydın'ın kürsüye gelmiş ve ihbar hadisesinin kendisi üzerine yıkıldığını, hakikatin ortaya çıkmasını herkesten çok kendisinin istediğini, memleketin kardeş kavgalarına zamanı olmadığını belirten hissi bir konuşma yapmış ve verilecek kararın en isabetli karar olacağını ifade etmiştir.⁴⁹¹

Komisyon raporu konusunda söz alan CHP'den Mümtaz Ökmen de, kamuoyunun huzura kavuşması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Celal Bayar imzalı DP tamimine değinen Ökmen, tamimde bu işin bir hükümet tertibi olduğunun ima edildiğini, MP'nin de bunu şen'i bir iftira telakki ettiğini söyleyerek, adalet tezahür etmeli ve hakikat anlaşılmalıdır biçiminde konuşmuş ve Aydın'ın adalet teslim edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Daha sonra DP'den Nuri Özsan söz almış, Aydın'ın adalet huzuruna çıkması gerektiğini belirtmiştir. MP'den Necati Erdem ise, ortada şen'i bir iftira ve ihbar hadisesinin var olduğunu, ancak Aydın'ın bunu

⁴⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C. 21, Toplantı: 4, On Birinci Birleşim (30. XI. 1949), s.239-240.

kabullenmediğini belirterek, ortada gizlice yapılan tertibatla Aydınlı'ya ihbar suçu isnat edilmek istendiğini ifade etmiştir. Erdem'e göre, ihbar hadisesi ile muhalefet ezilmek istenmiştir. MP'den Ahmet Oğuz da, muhbirin ortaya iki fiske attığını, birisi ile Milli Emniyet'ten intikam alındığını diğeri ile de memleket siyasetinde büyük bir yara açıldığını dile getirerek, Bayar'ı kasıtlı, jurnalın savcılığa verilmemesinin sebepleri olduğunu altını çizmiştir. Bu konu ile ilgili olarak pek çok milletvekili söz almış ve fikirlerini açıklamışlardır. En son kürsüye Başbakan Günaltay gelmiş ve Aydınlı'nın ihbarını emniyet kanalı ile öğrendiğinde, Emniyet Müdürü'ne, "*Aydınlı söylediklerini imza etsin*" diye talimat verdiğini, ancak Aydınlı'nın bundan kaçındığını belirterek, yüksek makamların muhafazası için alınan tedbirlerin yerinde olduğu cihetiyle, konuya ehemmiyet vermeyerek, seyahate çıktığını, dönüşünde aynı zatın ihbarı DP başkanına da yaptığını öğrenince, Aydınlı'yı tekrar dinlediğini, kafasında kat'i kanaatler oluştuğunu ve böylece konuyu adalete intikal ettirdiğini belirtmiştir. Daha sonra oylamaya geçilmiş ve başta MP milletvekilleri olmak üzere pek çok milletvekilinin müstenkif (çekimser) kaldığı oylama neticesinde, büyük bir çoğunlukla Aydınlı'nın dokunulmazlığı kaldırılmış ve Aydınlı adalete teslim edilmiştir.⁴⁹²

Tüm bu olanlar karşısında Bölükbaşı, suikast ihbarı ile ilgili olarak Bayar'ın yayınladığı tamime ve bu tamimi 30 Kasım 1949 tarihinde, "**Bayar Son Hadiseleri İzah Ediyor**" başlığı ile duyuran **Zafer** gazetesine bir tekzip göndermiş, ancak gazete bunu yayınlamamıştır.⁴⁹³ Bunun üzerine Bölükbaşı, tamime uzun bir broşür yayınlarak cevap vermiştir. Demokrat Parti tamiminin, ihbarı Halk Partisi'nin bir yeni bir tertibi olarak göstermesi karşısında, Bölükbaşı, tertibin hazırlanmasında Bayar'ın eli olduğunu iddia etmiştir. Bölükbaşı, Reşat Aydınlı'nın hükümetçe ilkin kıymet verilmeyen şifahi ihbarını bir takım ilaveler ve şahsi mütalaalarla İnönü'ye duyuran ve bu surette hükümeti harekete geçiren Bayar'ın, bu ihbar hadisesinde bir alet durumunda bulunan Aydınlı'dan çok daha günahkar bir konumda bulunduğunu

⁴⁹² İhbar hadisesi ile ilgili Karma Komisyon raporunu görüşüldüğü Meclis Genel Kurul görüşmeleri için, bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C. 21, Toplantı: 4, On Birinci Birleşim (30. XI. 1949), s. 232-252. Ayrıca bkz., **Cumhuriyet**, 1. 12. 1949.

⁴⁹³ **Zafer** gazetesinde çıkan yazılara bir cevap olarak gönderdiği açıklaması yayınlanmayınca Bölükbaşı, 8 Aralık 1949 tarihinde hazırlamış olduğu broşürü, tarafsız İstanbul gazetelerinin muhabirlerine verdiğini, ancak onların da Bayar'ın kurtarmak için yapılan tesirler sonucunda bu cevaptan bahsetmediklerini iddia etmektedir. Osman Bölükbaşı, **Suikast İftirasının İçyüzü ve Celal Bayar** (Ankara: Biricik Matbaası, 1949), s. 1.

ileri sürmüştür. Bölükbaşı, Bayar'a sitem ederek önceden aynı davanın insanları olarak, kendisi ve arkadaşlarının memleketi felakete sürükleyecek kanlı bir teşebbüsün kahramanı olamayacaklarını, en çok Bayar'ın takdir etmiş olmasını beklemediklerini ancak, Bayar'ın aksine bir tutumla, Aydınli ile Soma treninde baş başa konuştuktan sonra Ankara'ya gelir gelmez Özalp'in evine koştuğunu ve onu İnönü'ye haber vermeye gönderdiğini belirtmektedir. Bölükbaşı, Özalp'in gazetelerde yayınlanan Çankaya'da söyledikleri ve savcılıktaki ifadesine göre Bayar'ın kendileri hakkında şu sözleri söylediğini de eklemektedir: *"Bu işi yapacak istidattadırlar, pek muteber insanlar değildirler. Zaten bu Fuat Arna eğer Milli Emniyetin adamı olarak bu işlerde gizli bir rolü yoksa, masrafını oradan almıyorsa menbaı malum olmayan masraflar yapıyor. Gelirinden fazla para sarfediyor. Nasıl yaşıyorlar bilmiyorum. Bu işde komünistler faal rol oynayabilirler. Onlar adamı ve vasıtayı tedarik ederek politikacıların tasavvurlarının tahakkuku imkanını hazırlayabilirler. Bunlar da bunu hatırlayabilirler."*⁴⁹⁴ Aynı yerde Bölükbaşı, Bayar'ın bu sözleri ile hadiseyi korkunç, sisli ve meşum bir hale getirerek, aleyhlerinde hükümetin harekete geçmesini temin ettiğini de açıklamaktadır.

Ayrıca Bölükbaşı, Aydınli'nın bir çok başvurusuna rağmen Bayar'ın DP'ye onu almadığından, Aydınli'nın kişiliğini en iyi bilen insanların başında Bayar'ın geldiğinden bahsetmektedir. Aydınli'nın da Bayar'ın kişiliğine ağır bir hücumda bulunduğuna ilişkin en son **Kudret** gazetesinde⁴⁹⁵ Aydınli'nın Bayar'ı Halk Partisi hesabına çalışan bir kişi olarak sunduğunu anlatan Bölükbaşı, bu gerçekler karşısında Bayar'ın Soma treninde Aydınli'yı yanına davet etmesini, savcılıktaki ifadesinde tesbit edildiği üzere Bayar'ın, *"Arkadaşlar gittikten sonra kondüktörle haber gönderdim. Görüşmek arzu ederse yalnızım gelsin dedim. Vaktim müsaittir dedim. Geldi"* diyerek izine kurşun sıktığı MP'ye mensup ve kendisini tahkir etmiş bir milletvekili ile baş başa konuşmasının demokratik nezaket ve alaka ile bağdaşmadığını ve bu durumun da vatandaşların zihninde ve vicdanında bir düğüm noktası teşkil ettiğini ifade etmektedir.⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ Bölükbaşı, a. g. e., s. 2.

⁴⁹⁵ Reşat Aydınli, 25 Ağustos 1948 tarihli **Kudret** gazetesinde Bayar'ı işaret ederek, *"Hakikaten siz C. H. Partisinden istifa ettiniz mi?"* diye ağır hücumlarda bulunmuştur. **Kudret**, 25. 8. 1948.

⁴⁹⁶ Osman Bölükbaşı, **Suikast İftirasının İçyüzü ve Celal Bayar**, s. 3.

Öte yandan Bayar'ın, Bölükbaşı ve arkadaşları hakkında sarfettiği sözler gazetelere intikal edince sözlerinin yanlış anlaşıldığını ve Kazım Özalp'ın savcılıktaki ifadelerini zühul eseri yani yanlış naklettiği iddiasında bulunduğunu, ancak bu konu ile ilgili olarak Özalp'ten her hangi bir tekzip gelmemesi karşısında Bayar'ın zor durumda kaldığını ileri süren Bölükbaşı, bu maksatla Bayar'ın savcılığa verdiği dilekçesinde Fuat Arna'nın Milli Emniyet'in adamı olduğunu kabul, ancak komünistlerden faydalanabilirler biçimindeki sözlerini inkar etmekle birlikte, "*Her yerde olduğu gibi komünistlerin muhtelif vesaitle malik oldukları bedihidir*" sözünü hiç lüzum yokken ilave ederek yine de bir şüphe noktası bırakmak istediğini belirtmiştir. Ayrıca Bölükbaşı'ya göre Bayar, kendileri hakkında daha önce Özalp'e söylediği, "*Bu işi yapacak istidattadırlar, muteber insanlar değildirler*" isnadını boşlukta bırakmıştır. Bölükbaşı, Bayar'ın genellikle mahrem işlerinde Özalp'i kullandığını, hem Özalp'in saat sekizde öğrendiği bir şeyi saat dokuzda İnönü'ye anlatırken nasıl bir zühul yapabileceğini insanın aklının kabul edemeyeceğini, dolayısıyla Bayar'ın kendilerinin şerefleri ile oynadığını ve sözlerini inkar etmesiyle de büyük bir çelişkiye düştüğünü iddia etmiştir.⁴⁹⁷

Aynı yerde Bölükbaşı, Bayar'ın neden herkesin yapması gerektiği gibi savcılığa ihbarda bulunmayıp, perde arkasında ihbarla uzaktan yakından bir ilişkisi olmayan Özalp kanalı ile İnönü'ye haber ulaştırdığını da sorgulamaktadır. Bölükbaşı'na göre, Bayar bu tutumu ile bir taraftan iktidara şirin gözükmenin hesabını yapmış, diğer taraftan da ihtilalci ve intikamcı bir parti olarak sunduğu MP'yi vurmanın çarelerini aramıştır.

Bayar, parti teşkilatına gönderdiği tamimde, "*Ben, DP Başkanı ve Celal Bayar olarak öğrendiğim suikast ihtimalini alakadar muhitlere isma etmediğim taktirde birkaç gün sonra umumi efkara açıklanacak hadisede böyle bir suikastı terviç etmiş bir insan vaziyetinde kalabilirdim*"⁴⁹⁸ diye konuştuğunu hatırlatan Bölükbaşı, özellikle "*isma*" kelimesi üzerinde durmuştur. Ona göre Bayar, duyurmak kelimesi yerine, amaçlı bir şekilde "*isma*" tabirini kullanarak, bu işde haber veren ya da muhbir konumunda bulunmaktan kaçınmak istemiştir. Bölükbaşı'ya göre Bayar'ın ihbar hadisesinde böylesi bir tutum içinde olmasının nedeni başkadır. Ona göre Bayar, İnönü'ye sadakatini ve dostluğunu kanıtlamak için, nasıl ki 12 Temmuz

⁴⁹⁷ a. g. e., s. 4.

⁴⁹⁸ *Vatan*, 30. 11. 1949.

Beyannamesi ile DP içindeki gerçek demokratların başını iktidara manen sunmuşsa, şimdi de maddeten sunmaktadır.⁴⁹⁹

Aydınlı'nın tezatlarla dolu ihbarına hükümetçe ilkin önem verilmediği Başbakanın açıklamalarından ve Bayar'ın savcılıktaki ifadesinden anlaşılmakta olduğunu belirten Bölükbaşı, ancak Bayar'ın bilinen ihbarı üzerinedir ki, Aydınlı'nın Başbakanla görüşmek üzere tekrar Milli Emniyete çağrıldığını söylemektedir. Ayrıca Bölükbaşı, Bayar'la Aydınlı arasında Soma treninde başlayan ilişkinin Ankara'da da devam ettiğini, bizzat Bayar'ın itirafından anlaşıldığını da eklemektedir. Bölükbaşı, suikast ihbarının arka planı ve ihbarın tertipçisi olarak gösterdiği Bayar hakkında iddialarının yer aldığı ayrıntılı yazısını şu cümlelerle bitirmektedir:⁵⁰⁰

... Bayar'ın teşebbüsü üzerine hükümet harekete geçmiş ve hakkımızda tevkif kararı vermiştir. Bu da Bayar'ın suikast oyunundaki mesuliyetinin, fırsat bu fırsattır diye arayıp bulduğu ve bir alet olarak kullandığı Reşat Aydınlı'nın mesuliyetinden çok daha ağır olduğunu gösterir... muhalif gözüken bir parti liderine yakışmayacak bir hafiflikle "*bende kurşun geçmez muskası var. Beni kimse öldüremez.*" demek suretiyle hem hadiseyi benimsemiş, hem de Devlet Reisi için tavsiye ettiği tahaffuz tedbirlerini kendisi için almaya lüzum görmeyerek sağda solda gülünç bir cesaret nümeyişi yapmıştır... Ne hazindir ki, 26 Temmuz 1946 tarihinde Sorgun Ceza evinde yatan Bölükbaşı'ya "*Demokrasi uğrunda mücahedenizi taktirle takip ediyoruz. Çekmekte olduğunuz ıztıraplardan biz de muhtarız. Adaletin yakında tecellisini bekliyoruz.*" diye 4196 sayılı telgrafi çeken Celal Bayar... oynadığı karanlık oyuna rağmen parti teşkilatına gönderdiği tamimde manevi bir suikast ve tertip karşısında bulunduğunu iddia edecek kadar cüretkar davranan ve masum bir insan tavrı takınmak isteyen Bayar, 'ev sahibini bastıran yavuz hırsız' rolünde gözükmemektedir... Karma komisyonda iki Demokrat Parti milletvekilinin Aldoğan lehinde reylerini kullanmış olmalarını kendi masumiyeti için delil olarak ileri sürmeye çalışan Celal Bayar'a şunu söyleyelim ki, biz Demokrat Parti'nin bütün mensuplarının Bayar'ın oyunlarına alet olabileceğini hiçbir zaman iddia etmedik ve etmeyeceğiz. Bayar'ın tezatlarla dolu sözleri şimdilik 'Allah herkesi kazdığı kuyuya düşürür' demekle iktifa edeceğiz.

Ağaoğlu, suikastle ilgili ortada bir tertip olduğunu ve üç ihtimalin bulunduğunu belirtir: (1) Aydınlı'nın kendisi, (2) Aydınlı ve Milli Emniyet'le işbirliği içinde Halk Partisi yöneticilerinden bir kısmı, (3) Aydınlı ve Milli Emniyet'le işbirliği içinde Demokrat Parti yöneticilerinden bir kısmı. Ağaoğlu, bu ihtimallerden en zayıfının üçüncüsü, en kuvvetlisinin ikincisi olduğunu, birinci ihtimalin ise ancak akli dengesini yitirmiş birisinin yapması halinde mümkün olacağını savunmuştur. Bunlardan daha çok ikincisi üzerinde duran Ağaoğlu, böylece

⁴⁹⁹ Osman Bölükbaşı, **Suikast İftirasının İçyüzü ve Celal Bayar**, s. 5.

⁵⁰⁰ a. g. e., s. 6-7.

iktidarın iki muhalefet partisini birbirine düşürmeyi ve en önemlisi de tüm muhalefetle birlikte, en başta DP'yi tehdit ve korku altında bırakmayı planlamış olabileceğini iddia etmiştir. Böyle bir suikast ihbarının, haberi olsun ya da olmasın İnönü bakımından muhalefeti sindirecek tam bir fırsat olduğunu savlayan Ağaoğlu, iktidarın DP'nin "*Tesaniid Andı*"na "*Husumet Andı*" ismini takarak, DP'yi ihtilalcilikle suçladığını, şimdi de ikinci muhalefet partisini suikastçilik ithamı altında bırakmak istemiş olabileceği yorumunda bulunmuştur. Ağaoğlu, bunlar olmasa bile en azından iktidarın, Bayar'ı muhbir durumunda göstererek, halkın gözünden düşürmeyi tasarlamış olabileceğini de eklemiştir.⁵⁰¹

DP yanlısı Mümtaz Faik Fenik de, yazısında, suikast ihbarının siyasi bir yönü olduğunu, ihbar Bayar'a yapılmaya kadar, hükümetçe işin ciddiye alınmadığını, bu işte iktidarın büyük rolü olduğunu belirterek, eğer ihbar Bayar tarafından açığa çıkarılmasaydı, Bayar hakkında bir takibata mı girişilecekti biçiminde iktidarı suçlamıştır.⁵⁰² Nadi Nadi ise, **Cumhuriyet**'teki yazısında, Bayar'ın tamimine değinerek, Bayar'ın kendisi ve partisi hakkında tertiplerden şüphelendiğine ilişkin ifadeleri karşısında şaşırıldığını ve kimsenin bu ihbar hadisesini büyüterek, bir politika silahı olarak kullanmamasını istemiştir.⁵⁰³ İhbar hadisesi ile gelişen olayları "*Bir şok tedavi*" olarak gören A. Emin Yalman da, "*...Aydınlı, böyle bir ihbar yapmakla hiç farkında olmadan siyasi hayatımıza büyük bir hizmette bulunmuştur... MP de kızacak yerde, buna memnun olmalıdırlar... Bu sayede her türlü şüphenin altından kalkmış olacaktırlar... 23 yıl evvelki bir suikast ihbarında bir çok mebusun masuniyet için müracaatta bile bulunulmadan İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildiklerini hatırlayacak olursak, siyasi kanun telakkilerimizin o zamandan beri çok geliştiği neticesine varmış oluruz*" diye yazmıştır.⁵⁰⁴

Suikast ihbarı ile ilgili olarak, herkesin siyasi hesaplarla kendi penceresinden olaylara baktığı görülmektedir. Şu kadarı belirtilmelidir ki, çok partili siyasal hayata geçişin daha dördüncü yılında ve 1950 seçimlerine az bir zaman kala, böyle bir olayın yaşanması, Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinin normal seyri içinde yürümediği, siyaseten kural dışı bir takım faktörlerin siyaseti yönlendirdiği bir durum

⁵⁰¹ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu**, s. 374-375.

⁵⁰² Mümtaz Faik Fenik, "Suikast İhbarının Siyasi Cephesi: Müphem Kalmış Bazı Noktalar", **Zafer**, 20. 11. 1949.

⁵⁰³ Nadir Nadi, "Komplo ve Tertib", **Cumhuriyet**, 1. 12. 1949.

⁵⁰⁴ Ahmet Emin Yalman, "Bir Şok Tedavisi", **Vatan**, 20. 11. 1949.

ortaya çıkmıştır. Suikast ihbarı kimin yaptığı çok önemli değildir. Konu adaletle intikal etse ve Aydınlı bu konuda suçlu görülse de, ihbar hadisesinin perde arkası bir türlü aydınlığa kavuşturulamamıştır. Önemli olan ihbar hadisesinin siyasal sonuçlarıdır.

İhbar hadisesi ile birlikte, MP ve onun ileri gelenleri kamuoyu önünde, memlekette bir tedhiş havası yaratan, ihtilalci siyasetçiler olarak görülmeye başlanmıştır. DP'nin hakiki muhalefet görevi yapmadığı iddiası ile DP'den kopan ve siyasete atılan MP'lilerin siyasetteki artan etkileri, bir ihbar hadisesi ile azaltılmaya çalışılmıştır. Mahmut Goloğlu, o dönemde Öner'in öldüğünü, Çakmak'ın yaşlı ve hasta olduğunu, genel başkan Hikmet Bayur'un sesinin politika konuşmacılığına yeterli olmadığını, Sadık Aldoğan'ın büyük toplulukların alkışlarını toplamasın rağmen, peşinden kimseyi sürükleyemediğini belirterek, MP'nin tüm ağırlığının Bölükbaşı'nın omuzlarına yüklendiğini dile getirir. Goloğlu, kuvvetli bir hafızası, inceleme ve araştırmalarla olayların içine girebilen muhakeme gücü ile toplulukları etkileyen bir konuşmacılığı ve kolay kolay aşınmayan bir enerjisi olduğunu söylediği Bölükbaşı'nın MP'de yerinin büyük olduğu anlatır.⁵⁰⁵ Bu bileşenlerle düşünülecek olursa, ihbar hadisesi fırsat bilinerek, iktidar ve DP tarafından MP'nin kamuoyu nezdinde siyasal gücünün zayıflatılmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu çerçevede Bölükbaşı gibi kitleleri derinden etkileyen bir siyasal liderin önü de, suikast yapabilecek bir kişi görünümü verdirilerek kesilmek istendiği de ileri sürülebilir.

İhbara ve yapılan tertibe ilişkin elde kesin bir vesika olmamakla birlikte, ihbar hadisesinde hükümet, önceden gerekli tedbirleri almamakla ve ilgililerle konuşmamakla büyük bir hata içinde olmuşsa da, esas sorumlu kanadın DP ve Bayar olduğu gözlemlenmektedir. İhbar hadisesinden en yararlı çıkan parti, DP olmuştur. Böylece DP tarafından, hem kamuoyuna ihbarın iktidarın bir tertibi olduğu mesajı verilip iktidara yüklenilmiş, hem de ihbar hadisesi ile en büyük rakipleri MP'nin kamuoyunda ihtilalci, tedhişçi bir örgüt olarak yıpratılması temin edilmiştir. Tüm bunlardan önemlisi de, bu tip olaylardan en çok yara alan kurumun, Türk demokrasisi olduğu söylenmelidir. Siyasetin normal usullerin dışına çıktığı, iktidar-muhalefet ilişkilerinin bu tip ihbarlarla farklı bir yöne kaydırıldığı bir siyasal

⁵⁰⁵ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş: 1946-1950**, s. 242-243.

iklimde, demokrasinin sağlıklı bir zeminde yükselebilmesi olasılığı düşük olsa gerektir.

10. 1950 SEÇİMLERİNDE MP VE BÖLÜKBAŞI

Seçim kanunundaki anti demokratik hükümler kaldırılmadığı için 1948 ve 1949 ara seçimlerine katılmayan DP ve MP'nin seçimleri boykot etmesi karşısında 1948 ara seçimlerinden sonra iktidara gelen Günaltay Hükümeti, yeni bir Seçim Kanunu hazırlamak için bir İlim Heyeti teşkil etmişti. Daha İlim Heyeti teşekkül ettirilmeden yeni Seçim Kanunu hazırlanması için partilerin görüşleri sorulmuştu. MP, görüşünü 22 Mayıs 1949'da Başbakan'a bildirmiştir. MP cevabında, önceki seçimlerde suç işlemiş ilgili kişiler ve seçime hile karıştıran şirretler –sıfat ve mevkilerine bakılmaksızın- cezalandırılmadıkça, yeni bir seçim kanunu hazırlığı mesuliyetine iştirak edemeyeceğini bildirmiştir.⁵⁰⁶ Günaltay Hükümeti tarafından kurulan İlim Heyeti, üniversite profesörleriyle, Yargıtay, Danıştay ve en kalabalık üç baro olan İstanbul, İzmir ve Ankara barolarının mensupları arasından seçilmiş 11 hukukçudan oluşmuştur.⁵⁰⁷ İlim Heyeti'nin yaptığı çalışmalar doğrultusunda siyasi partilerin de çıkarılacak yeni Seçim Kanunu hakkında görüşleri sorulmuştur. Daha önce olduğu gibi, MP, bu şartlar altında yeni bir Seçim Kanunu hazırlığına katılamayacağını bildirerek, cevap vermeyi reddetmiştir. İlim Heyeti'ne gönderdiği yazıda, tek parti-tek şef devrinin sorumlularının eliyle yapılacak seçimlerde milli iradenin gerçekleşmeyeceği, emniyet telkin edecek bir Seçim Kanunu oluşturulabilmesi için öncelikle bu kanunun dürüst ve samimi bir şekilde uygulanacağını temini gerektiği belirtilmiştir.⁵⁰⁸

Ayrıca MP, Seçim Kanunu hakkındaki görüş ve kanaatlerini umumi eftar huzurunda ve Meclis'te açıklamak ve savunmak imkanına sahip olduğunu ileri sürerek, İlim Heyeti'nin Anayasa'ya aykırı olduğunu, tarafsız olmadığını ifade etmiştir. MP, yeni seçim kanunu çalışmalarına görüşlerini sunmaktan ziyade, İlim

⁵⁰⁶ Yeni Sabah, 22. 5. 1949.

⁵⁰⁷ A. Haluk Ülman, "21Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun Geçirdiği Hazırlık Safhaları", AÜSBFD, C. 12, S. 1 (1950), s. 64.

⁵⁰⁸ Cumhuriyet, 9. 10. 1949.

Heyeti'nin kuruluşu ve görevlendirilmesi noktasında görüşler serdetmiştir.⁵⁰⁹ MP'nin bu davranışı, her şeye ve her harekete karşı sürekli muhalif olmak şeklinde bir ifrat politikası olarak yorumlanmıştır.⁵¹⁰

Yeni Seçim Kanunu'nun Meclis görüşmeleri sırasında en uzlaşmaz tavır takıyan parti MP olmuştur. MP seçim sistemi üzerindeki fikirlerinden ziyade fikirsizliğini ortaya koymuştur. Gerçekten de tasarının görüşüldüğü Genel Kurul'da konuşan MP mebusları kendi görüşlerini açıklayacakları yerde, hazırlanan tasarıya hücum etmişlerdir.⁵¹¹ MP'li Osman Nuri Köni, tasarının adalet esaslarına, Anayasa'ya, demokrasiye ve İnsan Hakları Beyannamesi'ne aykırı olduğunu ileri sürmüş ve hemen hemen tüm maddelerine itiraz etmiş ve netice de, MP bütün üyeleriyle tasarının tümü üzerinde aleyhte oy kullanmıştır. Köni konuşmasında özellikle Ordu mensuplarının seçme hakkından yoksun bırakılmalarını da istemiştir. Böyle bir isteğin arka plânında, yıllarını orduda geçirmiş ve askerler tarafından sevilen Mareşal'in MP fahri başkanı olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Ahmet Tahtakılıç ise, MP'lilerden biraz farklı olarak, seçimlerde nispi usulün ya da dar bölge usulünün kabul edilmesini istemiştir.⁵¹² Ayrıca Köni, yeni Seçim Kanunu Tasarısında zabıta amir ve memurları, subaylar, askeri memurlar, askeri öğrenciler ile silah altındaki eratin oy kullanma haklarının olmadığını belirterek, bunların oy kullanmalarının en tabii hakları olduğunu ve oy kullanmaları gerektiğine ilişkin bir takrir vermişse de, reddedilmiştir.⁵¹³

Neticede seçimlerin tek dereceli, genel, eşit, gizli oy açık sayım ve çoğunluk ilkelerine dayalı bir şekilde yapılmasına ilişkin yeni Seçim Kanunu kabul edilmiştir. Ayrıca DP'nin başından beri bastırduğu, seçimlerde adli teminat ilkesi de yürürlüğe girmiştir.⁵¹⁴ Seçim Kanununun kabul edilmesinden sonra 8. Dönem TBMM, 24 Mart 1950'de dağılmıştır. Hükümet seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılacağını açıklamıştır. Bundan sonra siyasal partiler seçim platformlarını ilan ederek, kampanyalara başlamışlardır. MP'den Nurettin Ardiçoğlu, başmakalesinde Seçim Kanununun

⁵⁰⁹ MP'nin İlim Heyeti'ne gönderdiği cevabın tam metni için, bkz., İ. Olgun ve S. Köksal, **Haşiyeli Yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu** (Ankara, 1950), s. 425-428.

⁵¹⁰ **Cumhuriyet**, "MP'nin Durumu", 10. 10. 1949.

⁵¹¹ A. Haluk Ülman, "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz", **AÜSBFD**, C. 12, S. 2 (1957), s. 55.

⁵¹² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Oturum: 4, C. 24 (Şubat 1950), s. 151.

⁵¹³ **Kudret**, 8. 2. 1950.

⁵¹⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 80-81; Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 61-62.

kabulünden sonra DP ile CHP arasında başlayan yakınlaşmanın bir koalisyonla sonuçlanacağından bahsedildiğini belirterek, bunun gerçek muhalefeti ortaya çıkaracağını ve böylelikle maskelerin düşeceğini söylemiştir. Ona göre, gerçek muhalefet, ancak CHP'yi yok sayarak yapılabilecektir. CHP ile anlaşma ve müzakere yolunun açılması ise, baskı ve şiddeti meşrulaştıracaktır. DP muhalefet yapmamakta, kendini CHP'ye teslim etmektedir.⁵¹⁵ Gerçekten de 1950 seçimleri öncesinde CHP ile DP ileri gelenleri arasında gizli görüşmeler yapıldığı, DP'nin 1955 yılında toplanan Kurultayında açıklanmıştır. İki parti arasında ilişkilerin iyi olduğunu halka ispat amacıyla Demokratlar seçimler sırasında Kabinede kendilerine bir yer verilmesini istemişlerse de, CHP'liler Seçim Kanunu'nda bu koalisyonun oluştuğunu ileri sürerek, DP'nin bu isteğini geri çevirmiştir. Ayrıca, iki parti liderinin seçilmesini garanti altına almak amacı ile aday listelerinde açık yerler bırakmak için özel tedbirler alınması da görüşmelerde konuşulmuştur. CHP'liler yeni dönemde DP'lilere 50 milletvekili sözü vermişlerse de, bu görüşmelerin kesin bir sonuca bağlanmadığı söylenmiştir.⁵¹⁶

1950 seçimleri öncesinde, MP'nin seçimlerde başarısını etkileyecek önemli olaylar da meydana gelmiştir. Meclisin dağıldığı tarihte, daha önce yaptığı konuşmalardan dolayı (Temmuz 1949 İstanbul, İzmir ve 5 Mart 1950 Kumkapı konuşmaları) General Sadık Aldoğan'ın dokunulmazlığı, 24 Martta kaldırılmıştır.⁵¹⁷ MP, Mareşal imzasıyla bir bildiri yayınlayarak, Anayasa ve insan haklarının çiğnendiğini ifade etmiştir.⁵¹⁸ 5 Mayıs 1950'de tutuklanan Aldoğan, polis nezaretinde Ankara'dan İstanbul'a götürülmüştür. 5 Mayıs akşamı saat 18: 30'da Aldoğan'ın MP adına yapması gereken radyo konuşmasını, kızı Gönül Aldoğan (Özansu) yapmıştır. Gönül'ün yaptığı konuşmayı, Aldoğan evinde polis nezaretinde dinlemiştir. İfadesi alındıktan sonra, Aldoğan, serbest bırakılsa da, İstanbul radyosunda, MP adına seçim konuşmasını yapıp, sokağa çıkınca, polis onu tekrar tevkif etmiştir. Kızı Gönül, "*Namık Kemal, Magosa zindanına atılmakla, Mithat Paşa Taif Zindanı'nda boğdurulmakla Abdülhamit'in tahtan indirilmesine mani*

⁵¹⁵ Nurettin Ardıçoğlu, "DP ile CHP Arasında Koalisyon İddiası", **Kudret**, 26. 2. 1950.

⁵¹⁶ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 200.

⁵¹⁷ **Kudret**, 25. 3. 1950.

⁵¹⁸ **Kudret**, 29. 3. 1950.

olunamadı” diyerek, babasının tevkif edilmesine tepki göstermiştir.⁵¹⁹ Radyodaki konuşmasında Aldoğan, CHP’nin İstiklal Harbi’ni biz yaptık iddialarına yanıt vermiştir. Konuşmasında Nihat Erim’den bahsederek, İstikbal Harbi’nde Erim çelik çomak oynuyordu. CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran’dan bahsederek, onun da harpte bakkallık yaptığını, Şükrü Saraçoğlu’nun ise, Milli Mücadeleden kaçarak halas bulduğunu anlatan Aldoğan, İnönü’nün Kahire’de Roosvelt ve Churchill’e harbe gireceğine dair söz verdiğini, ancak Ankara’ya dönünce, hemen Mareşal’e (dönemin Genel Kurmay Başkanı) giderek ne yapılacağını sorduğunu, Mareşal’in harbe girilmemesi gerektiği fikri alındıktan sonra İkinci Dünya Savaşı’na girilmediğini, yani savaşa mani olanın İnönü değil Mareşal olduğunu ileri sürmüştür.⁵²⁰ Daha sonra kefaletle, 1950 seçimlerine günler kala tahliye edilen Aldoğan, tahliye edilirken, *“Küçük hapishaneden büyük hapishaneye geçiyorum. İçinde yaşayan vatandaşların hür olmadığı bir vatan, hapishaneden başka bir şey değildir”* biçiminde konuşmuştur. Bu arada bu olaylara sinirlenerek sert bir yazı yazan Fuat Arna da, 16 Nisan’da Hükümetin manevi şahsiyetine hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklanmıştır.⁵²¹

Bunların yanında, seçimlerden önce MP’nin kamuoyu nezdindeki itibarını ve seçimlerde etkisini ciddi bir biçimde azaltan bir gelişme olmuştur. Mareşal Fevzi Çakmak, 10 Nisan 1950 tarihinde ölümü,⁵²² hem MP’yi etkilemiş hem de partiler arasında seçimler öncesi başlayan mücadelenin daha bir kızışmasına neden olmuştur. Özellikle, Mareşal gibi tarihi bir şahsiyetin ölüm haberinden sonra bile, bayrağın yarıya indirilmemesine ve radyonun normal yayın akışı içinde müzik yayına devam etmesine isyan edenler, Mareşal’in İstanbul’da resmi törenle yapılan cenaze merasimini, İslamcı bir gösteriye dönüştürmüşlerdir.⁵²³ Cenaze törenindeki

⁵¹⁹ **“Gönül Özansu ile Görüşme”**, 11. 2. 2002. Gönül Özansu, Sadık Aldoğan’ın kızıdır. 1965’te Bölükbaşı’nın partisi olan MP’den Balıkesir milletvekili olarak giren Mesut Özansu’nun eşidir. Gönül Özansu Aldoğan’la yaptığımız görüşmede, babasının çok özgür ruhlu bir insan olduğunu, iktidarlar karşısında eğilip bükülmediğini anlatmıştır. Ayrıca MP hareketinde, Aldoğan’ın Nurettin Ardıçoğlu ile birlikte partinin fikir hamlesinde etkili olduğunu, Bölükbaşı’nın ise eylem hamlesinde kendini gösterdiğini dile getirmiştir. Dönemin basına yansımayan yönleri konusunda kendisinden ilginç bilgiler alınmıştır.

⁵²⁰ **Kudret**, 9. 5. 1950.

⁵²¹ **Yeni Sabah**, 11. 5. 1950. Arna, **İzinsiz Muhalefet** dergisindeki *“Kıyamet”* isimli makalesi yüzünden tutuklanmıştır.

⁵²² **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1950.

⁵²³ **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1950. **Kudret**’in iddiasına bakılırsa, Associated Pres, Mareşal’in hatrasına hürmeten öldüğü akşam için başka haber vermeyeceğini bildirmiş olmasına rağmen, (**Kudret**, 11. 4.

nümayişe, **Sebilürreşad**, **Büyük Doğu** ve **Millet** gibi İslamcı ve muhafazakar basın da katılarak, CHP Hükümeti ve bilhassa laiklik politikasına hücum etmişlerdir. Ezan, kanuna aykırı olarak Arapça okunmuş ve tekbirler getirilmiştir. **Sebilürreşad** dergisinde bu merasimle ilgili yazılar yayınlanarak, “*İlahi müesseselerin insan eliyle yıkılmasına imkan olmadığına*” vurgu yapılmıştır.⁵²⁴ Eşref Edip, cenaze merasimi ile 31 Mart olayı arasında bağ kurma girişimleri konusunda, “*Hükümet itidalini muhafaza etti... Ancak bazı demokrat gazeteler bir toplantı yaparak beyanname neşrettiler. Bu hadiseyi MP’nin dini taassubu körükleyen bir nümayişi gibi göstermek istediler...Neredeyse üniversite gençliğini 31 Mart mürettepleri mevkiine koyacaklardı...Her ne ise, beklenmeyen bu muazzam hadise, Halk ve Demokrat Partililerce ümit edilen neticenin aksini tevlid etti. Millet Partisi halk nazarında büyük bir mevki ve otorite kazandı*” şeklinde cevap vermiştir.⁵²⁵

Bu başkaldırma hareketinden MP sorumlu tutulmuştur. Din konusunda, MP sunucularının ve bu arada Fahri Başkan Mareşal’in gerek şahısları gerekse de görüşleri ile, dini siyasete alet eder derecede olduğu, muhafazakar içerikli programı ile de dinci unsurları içine topladığı ve bu şekilde iktidara geçmeye çalıştığı suçlamasında bulunulmuştur.⁵²⁶ Tarihe mal olmuş Mareşal’in şahsiyetinin rejim düşmanlığının bir aleti olarak kullanıldığı belirtilmiştir.⁵²⁷ Cumhuriyet kurulalı beri ilk defa, dinin siyasete alet edildiği dile getirilmiştir.⁵²⁸ Mareşal’in cenaze töreninde cereyan eden olaylardan yola çıkılarak, MP, Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne, Hitler’in siyaset tarzına, İngiliz Mosley Partisi’ne, dini taassuba dayanan Kızıl Moskofluğa ve Amerika’da mevcut nizama karşı kin bayrağını açan Henry Wallace partisine benzetilmiş ve MP’nin dini siyasete alet ederek mevcut nizama karşı ihtilalci yol ve yöntemlerle hareket ettiği iddia olunmuştur.⁵²⁹ MP’nin seçimler yaklaşırken bu olayı siyasal propaganda malzemesi olarak kullanması düşünülebilirse de, cenazedeki

1950) Ankara ve İstanbul radyolarının müzik yayınlarına devam etmesi ve resmi olarak bayrakların yarıya indirilmemesi hayli şaşırtıcı olduğu kadar, cenazedeki olayları tahrik ettiği de söylenebilir.

⁵²⁴ “Allahü Ekber-Allahü Ekber... Ve Lillahilhamd”, **Sebilürreşad**, S. IV/76 (Nisan 1950), s. 11-12; Cevat Rifat Atilhan, “Azametli Bir Gün”, **Sebilürreşad**, S. IV/76 (Nisan 1950), s. 15.

⁵²⁵ Eşref Edip, “Partilerin Din Siyaseti”, s. 10.

⁵²⁶ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 199.

⁵²⁷ Ahmet Emin Yalman, “Mareşal Çakmak ve Rejim”, **Vatan**, 14. 4. 1950; **Vatan**, 18. 4. 1950.

⁵²⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 125.

⁵²⁹ Ahmet Emin Yalman, “Millet Partisinin Millet Borcu”, **Vatan**, 16. 4. 1950.

İslamcı gösteriye dönüşen karışıklıkları tertiplemesi uzak bir ihtimaldi. DP'nin ise, el altından bu olayı kullanmaya kalktığı da ileri sürülmüştür.⁵³⁰

MP'ye göre, cenazedeki olayları, “irtica hortluyor” diye yorumlamak, bir kaşık suda fırtına koparmaktı. Bu olaylar büyütülecek şeyler değildi. Kabahatın tekbir getirenlerde değil, vicdanlar üzerinde zalimane baskı yapılmasında aranması gerektiği belirtilmiştir.⁵³¹ MP Genel Başkanı Hikmet Bayur da, “*Memlekette dini irticaa yoktur, siyasi irtica vardır. Ölüleri için mevlit okutmak her Müslümanın tabii hakkıdır ve tekbir getirmek de suç değildir*” biçiminde konuşmuş ve tüm bunların MP'nin önlenemez yükselişini durdurmak ve DP ile CHP arasında varolan muvazaanın örtbas edilmesi için yapıldığını ileri sürmüştür.⁵³² MP yanlısı **Kudret** gazetesine bakılırsa, CHP ile DP, MP'nin yükselişini ezmek için Mareşal'in cenazesindeki dini tören ve tekbir getirmeye bakarak, MP'yi bir irtica partisi olarak damgalamak istemişlerdir. Bayar da cenaze merasimini irtica diye nitelendirmiştir. Bayar'ın bu tutumunu Günaltay ile yaptığı görüşme sonrası gösterdiği iddia edilmiştir. Ayrıca Bayar-Günaltay görüşmesinden önce, Köprülü-Emin Erişirgil görüşmüşlerdir. Köprülü, Erişirgil'e irticayı yok etmek ve MP'yi ezmek için DP'nin CHP'nin yanında yer alacağını söylemiştir. Bütün bunları MP mahfillerinde, DP ile CHP arasındaki danışıklı dövüşün tezahürleri olarak yorumlanmıştır.⁵³³ Bölükbaşı da CHP'yi, “*Zümre saltanatını devam ettirmek ve siyasi irticayı yaşatmakla*” itham etmiş ve buna örnek olarak da, CHP'nin Alevi oylarını çekmek için Hacı Bektaş Çelebisi'nin oğlu Rıza Ulusoy'un hiç alakası olmadığı halde Çorum'dan aday yapılmasını göstermiştir.⁵³⁴

Bu arada MP Mareşal'in ölümünden iki gün evvel, 9 Nisan 1950 tarihinde Mareşal tarafından yayınlanan seçim bildirisini yayınlamıştır. Bildiride, CHP ve DP'nin istibdat ve şahsi tahakkümü, MP'nin ise, hürriyet ve medeniyet yolunda yürüyüşü temsil ettiği, 1946-50 arası demokrasiye doğru değil, tahakkümün ve şahsi nüfuzun (İnönü ve Bayar kastediliyor) artmasına doğru gidildiği, Basın ve Ceza Kanunları ağırlaştırılarak aşırı sol ve aşırı sağa geçit verilmediği, **MP'nin İki Meclis usulü benimsenmediği taktirde ekseriyet sistemi ile 3'te 2 çoğunluk kazanan**

⁵³⁰ Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları: 1950-54**, s. 20.

⁵³¹ Nurettin Ardiçoğlu, “Sahte Laikler Bize Mürteci Diyorlar”, **Kudret**, 17. 4. 1950.

⁵³² **Kudret**, 21. 4. 1950.

⁵³³ **Kudret**, 21. 4. 1950.

⁵³⁴ **Kudret**, 29. 4. 1950.

partinin ve onun başının memlekette bir çeşit Sultan haline geleceği anlatılarak, MP'nin iş başına geldiği taktirde yapacakları sıralanmıştır.⁵³⁵

MP Nisan ayından itibaren yoğun propaganda faaliyeti içine girmiştir. 1950 seçimleri MP'nin katıldığı ilk seçim olması bakımından önemli olsa da, MP zor bir dönemden geçtiği kabul edilmelidir. Partinin en önemli iki ismi, Mareşal ve Öner ölmüşler, Aldoğan ile Arna tutuklanmışlardı. Partinin bütün yükü, Hikmet Bayur, Ahmet Tahtakılıç, Vasfi Raşit Seviğ, Mustafa Kentli ve Osman Bölükbaşı'nın üzerine kalmıştı. Diğerlerinin miting meydanlarına tam hakim olamayan üslupları karşısında, Bölükbaşı müthiş hitabet yeteneği ve kuvvetli hafızası ile dikkatleri üzerine çekiyordu. 1950 seçimlerinde partinin kullandığı malzemeler, partinin kurulduğundan beri öne sürdüğü hususları içeriyordu. Parti üzerine vurulmak istenen gericilik damgası reddediliyor,⁵³⁶ Mareşal'in ölümü esnasında, Hükümetin gösterdiği duyarsızlık halka şikayet ediliyor,⁵³⁷ Basına ağır eleştiriler yöneltilerek, MP'ye karşı yaklaşımların önyargılı olduğu vurgulanıyordu.⁵³⁸ Ayrıca DP hala muvazaa ile suçlanıyordu.⁵³⁹ CHP ve DP'nin takip ettiği politikalar eleştiriliyor, 14 Mayıs seçimleri ile milli hakimiyetin tecelli edeceği üzerinde duruluyordu.

1950 seçim meydanlarının yıldızı Bölükbaşı'dır. Burada Bölükbaşı'nın kimi seçim konuşmaları ele alınarak, Bölükbaşı'nın dönemin siyasal olaylarına bakış açısının açığa çıkarılabileceği düşünülmektedir. Bölükbaşı partisinin Kızılcadamam mitinginde iktidara ve DP'ye şiddetle çatarak, *"...Demokrasi her şeyden önce bir zihniyet meselesidir. İnönü, demokrasinin bu memlekette yerleşmesini samimi olarak istiyorsa, çekilmelidir. Her nizam ancak mümessilleriyle birlikte sahneden çekilebilir. Millet bu hakikati San Francisco denilen ananın doğurduğu 65'lik muhaliflerden [Bayar'ı kastediyor] daha iyi anlamıştır"* şeklinde konuşmuştur.⁵⁴⁰ MP, 1950 seçimleri öncesi Kırşehir'de Bölükbaşı sayesinde büyük bir gelişme göstermiştir. Kırşehir DP örgütü, MP'nin Kırşehir'deki inkişafını durdurmak için Bayar'ı Kırşehir'e davet etmişlerdir. Ancak Bayar beklenen ilgiyi görmediği gibi,

⁵³⁵ Kudret, 9. 4. 1950 (MP'nin 1950 Seçim Beyannamesi).

⁵³⁶ Cumhuriyet, 16. 4. 1950.

⁵³⁷ Cumhuriyet, 17. 4. 1950.

⁵³⁸ Cumhuriyet, 17. 4. 1950.

⁵³⁹ Cumhuriyet, 23. 4. 1950. MP'nin İzmir mitinginde konuşan Mustafa Kentli, MP'nin iktidarda gözü olmadığını, amaçlarının kuvvetli bir muhalefet grubu olarak Meclis'e girmek olduğunu dile getirmiştir. Cumhuriyet, 7. 5. 1950.

⁵⁴⁰ Kudret, 18. 7. 1949.

halkın Bayar ile Bölükbaşı'yı suikast ihbarında kim haklı kim haksız biçiminde karşı karşıya getirme girişimlerine Bayar katılmamış ve partisinin kongresini bile beklemeden Kırşehir'den ayrılmıştır. Bu olay, Bölükbaşı'nın Kırşehir'de daha iyi bir yer edinmesini sağlamıştır.⁵⁴¹ Bölükbaşı, Yalova ilçe teşkilatının açılışında kurdeleyi keserken, “*Kesilen her kurdelenin koparılan bir zincir manasına gelmesini Allah'tan dilerim*” biçiminde konuşarak, iktidara ve DP'ye göndermeler yapmıştır.⁵⁴²

Bölükbaşı, kendisi ile yapılan bir mülakatta, Cumhuriyet adı altında zümre saltanatını devam ettirenlerin siyasi irticayı yaşattıklarını, MP'nin CHP ile DP'nin müşterek bir iftira suikastine maruz olduğunu, MP'yi vurmak için bir dini irtica efsanesinin icat edildiğini ifade etmiştir. Vaktiyle, Bayar'ın dini irtica var diye Hükümete giderek kanun çıkarınız dediğini, şimdi de milleti hükümete jurnal etmek ve **Ulus** gazetesinin takdirlerine mazhar olmak için dini irtica var dediğini anlatan Bölükbaşı, vicdan ve din hürriyetini savunan MP'nin program ve faaliyetinin irtica ile hiçbir alakasının olmadığını, asıl CHP'nin kendi saltanatını devam ettirebilmek için, Hacı Bektaş Çelebisi'nin oğlu Rıza Ulusoy'u hiç alakası olmadığı halde Çorum'dan aday göstererek, dini siyasete alet ettiğini öne sürmüştür.⁵⁴³

Partisinin Cebeci mitinginde on binden fazla bir kalabalığa konuşan Bölükbaşı'nın söyledikleri sözler hayli önemli ve ilginç olduğu için, aynen buraya alınmıştır:⁵⁴⁴

Dört sene evvel bu meydanda, hakları tecavüze uğramış bir milletin vicdanından kopan infial sesini CHP'nin sağır kulağına [İnönü'yü kastediyor] duyurmak için, o gün hapisaneden çıkmış bir vatandaş olarak sizlere hitap etmişim. Bugün hapisaneye girmeye namzet bir vatandaş olarak sizlere hitap ediyorum. Esasen bugünün şartları içinde BMM'ye girmekle hapisaneye girmek arasında şeref bakımından bir fark görmüyoruz...Namuslu bir seçim yapılacağını vadedenler, birkaç kişinin gizli bir nikah kıyar gibi kimsenin görmediği bir köşede tertiplediği zabıtlara dayanarak, Meclis'in dağılacağı gün Aldoğan'ın dokunulmazlığını kaldırdılar. Elli yıllık bir hizmetten sonra aramızdan ayrılan...Mareşal'in ölüsü ortada iken kindar zihniyetin köçek havaları çaldırıldığına tanık olduk. Kin ve ihtirasın dalalete sevkettiği dostlarımıza Namık Kemal'in ağzıyla cevap verelim. “Ne mümkün zulm ile bidat ile imhayı hürriyet, Çalış idraki kaldır muktedir isen ademiyetten”. İdam sehpaları karşısında bile din hürriyetini müdafaa edeceğimizden hiç kimsenin şüphesi olmasın... Bu memlekette sağır bir zihniyet hakimdir. Bu tek parti zihniyetidir. Kulaklarını alkışa açar, milletin şikayetine kapar. Bu zihniyetin sırtı yere gelmedikçe, milletin yüzü gülmeyecektir. Bu zihniyeti atacağımız güllerle

⁵⁴¹ **Kudret**, 23. 1. 1050.

⁵⁴² **Kudret**, 9. 4. 1950.

⁵⁴³ **Kudret**, 29. 4. 1950.

⁵⁴⁴ **Kudret**, 7. 5. 1950.

değil, vereceğiniz reylerle yıkacaksınız. Bu tahakkuk edince; “Sesimiz gür olacak, vicdanlar hür olacak, efendi bir olacak, o da millet olacak”

MP'nin etkili isimleri tarafından meydanlar dolup taşsa, MP yurt genelinde örgütünü tam olarak kuramadan, ancak 22 ilde örgütlenerek seçimlere girmiştir.⁵⁴⁵ Seçim sonuçlarına bakıldığında, MP'nin 240. 209 oy aldığı, oy oranının ise % 3. 03 olduğu ve bir tek Kırşehir'den Osman Bölükbaşı'nın milletvekili seçildiği görülmüyordu.⁵⁴⁶ Bölükbaşı, Kırşehir'de neredeyse seçmenlerin yarıya yakınının oyunu alarak milletvekili seçilmiştir. İlginçtir ki, DP Başkanı Bayar, saatte bir Kırşehir'i arayarak Bölükbaşı'nın kazanıp kazanamadığını sorduğu belirtilmiştir.⁵⁴⁷ Kırşehir'den diğer milletvekillerini DP kazanmış, ancak en çok oyu Bölükbaşı almıştı.⁵⁴⁸ 1950 Genel Seçiminde karma listeli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu seçim sisteminde, seçmen değişik partilerin adaylarından karma bir liste oluşturabilmekte, liste içinde en fazla kişisel oy almış adaylardan, söz konusu ilin temsilci sayısı kadar milletvekili seçilmektedir.⁵⁴⁹ Bölükbaşı'nın Kırşehir'den tek MP milletvekili olarak Meclis'e girmesi de bu şekilde mümkün olmuştur.

MP, 1950 seçimlerinden sonra sonucu şu şekilde yorumlamıştır: “*Davulu Millet Partisi çaldı, parsayı Demokrat Parti topladı*”.⁵⁵⁰ Ayrıca MP, seçim

⁵⁴⁵ MP'nin seçime girdiği iller, Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Burdur, Çankırı, Çorum, Edirne, Eskişehir, İçel, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Kütahya, Niğde, Samsun, Seyhan, Sinop, Trabzon'dur. Amasya'da teşkilatı olduğu halde aday gösterilmemiştir. MP'nin teşkilatlanmasındaki güçlükler ise şöyle sıralanmıştır: 1948'de siyasete atılmak isteyenlerin çoğu DP'ye girmiştir. Bunların ve halkın çoğu 12 Temmuz Beyannamesi'nin anlamını anlayamamış ya da bir kere DP'ye girdik onu iktidara getirip ne yapacağını görmeden ondan ayrılamayız demişlerdir. Diktatörlüğü önce yıkmak sonra da yıkmak için sert ve pervasız mücadelenin lüzumunu çok az kimse takdir etmiştir. Kurulduğu günden itibaren, siyaset içi ve siyaset dışı türlü tertiplerle hem CHP hem de DP'nin ve de basının hücumuna uğramıştır. MP liderleri hakkında boyuna davalar açılmış, liderleri hapse atılmıştır. Bu yüzden pek kişi MP'ye girmekten çekinmiş ve DP'de rahat muhalefet yapmışlardır. Ayrıca muhalefetin parçalanma düşüncesi ve CHP'nin kuvvetlenmesi korkusu ile birleşince MP gelişmemiştir. Bkz., **Millet Partisi I. Büyük Kongresi Genel Müteşebbis Kurulu Mesai Raporu, Kudret**, 18-20. 6. 1950.

⁵⁴⁶ **CHP Araştırma Bürosu, Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri** (Ankara: Güven Matbaası, 1959). Bölükbaşı'nın Meclis arşivinde bulunan özlük dosyasındaki mazbatasına göre, 1950 seçimlerinde Kırşehir'deki seçmen sayısı, 76. 500'dür. Seçime iştirak edenlerin sayısı ise, 69. 759'dur., Osman Bölükbaşı'nın aldığı oy, 28. 034'tür. **TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: IX, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak**.

⁵⁴⁷ **Kudret**, 18. 5. 1950.

⁵⁴⁸ Kırşehir'de MP listesinden aday olanlar, Osman Bölükbaşı, Bay Cemil, Ahmet Bilgin, Nafi Çopuroğlu idi. **Kudret**, 18. 4. 1950.

⁵⁴⁹ Cemal Aygen, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, **AÜSBFD**, C. XVII, S. 1 (Mart 1962), s. 205.

⁵⁵⁰ Haydar Seçkin, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz**, s. 76.

sonuçlarını milletin zaferi olarak değerlendirmiş⁵⁵¹ ve partinin başarılı olamaması ise şöyle açıklanmıştır:⁵⁵²

...Halkın, Halk Partisi'ni kovayım diyerek hareket etmiş ve bunu için de MP'yi en yakından sevenler bile, DP'ye oyunu vermiştir...22 vilayetten aday gösterebilen MP'nin hepsi kazansa bile CHP tahakkümünün yıkılamayacağını düşünen halk, 63 vilayetten seçime giren DP eliyle tahakkümün yıkılacağına kanaat getirmiştir. ...Demokratik muhalefetin oyları ve CHP'den duyulan hoşnutsuzluğun getirdiği tepki oyları kestirmeden DP'ye kaymıştır. Yani oyları parçalamayalım mantığı ile hareket edilmiş ve oylar DP'ye kaymıştır. Başka bir deyişle, davulu MP çalmış, parsayı Bayar toplamıştır.

Ayrıca, Hikmet Bayur seçimlerden sonraki bir yazısında, Menderes'in kanuni propaganda müddetinin bittiği bir zamanda teşkilatına el altından bir beyanname dağıtarak, muhalif bir partinin (MP'nin) yalnız 22 ilde aday gösterdiği için iktidarı deviremeyeceğini, buna mukabil her tarafta adayı olan DP'nin ise bunu yapabileceğini belirtmesinin, tüm muhalif oyların DP'ye verilmesine yol açtığını dile getirmiştir.⁵⁵³

Seçim sonuçları ile ilgili olarak MP de bir bildiri yayımlayarak, 14 Mayıs seçimleri ile Türkiye'de şeflik idaresinin yıkıldığını ve bunun MP sayesinde sağlandığı belirtilmiştir. Ayrıca tarihte ilk defa fiili bir diktatörlüğün halkın oyu ile sona ermiş olduğu, MP'nin her zaman ve her yerde şahıs ve tahakküm idaresine karşı olduğu, milli hakimiyet prensibine ve insan haklarına uymayan hareketler kimden gelirse gelsin doğrudan doğruya cepheden mücadele edileceği ve CHP'nin geçmişi dolayısıyla muhalefet ve murakabe vazifesini yapamayacağı, bundan böyle Meclis'te muhalefet görevini tek milletvekili (Bölükbaşı) ile MP'nin yapacağı belirtilmiştir.⁵⁵⁴

Görüldüğü gibi, 1950 seçimlerinden sonra MP kendisinin bir numaralı muhalefet partisi olacağını iddia etmiştir. Onlara göre, CHP kötü bir geçmişe sahipti. DP'yi tenkite kalktığı zaman, "*Seni tecrübe ettik, bugünkü fenalıklar senin ektiğin tohumların filizidir*" diyebilirdi. Oysa, MP için böyle bir ithamda bulunmak mümkün değildi. Böylece MP'nin tek kişi ile muhalefeti üstleneceği söylenmiştir.⁵⁵⁵ İlerde görüleceği gibi, CHP seçim yenilgisini henüz üzerinden atamadığı DP iktidarının ilk yıllarında Bölükbaşı, neredeyse Meclis'in tamamına yakın mebusa

⁵⁵¹ Vasfi Raşit Seviğ, "Yaşasın Büyük Millet", **Kudret**, 16. 5. 1950.

⁵⁵² Nurettin Ardıçoğlu, "Yeni Durum Karşısında Millet Partisi", **Kudret**, 18. 5. 1950.

⁵⁵³ Hikmet Bayur, "Yeni Hükümetin Aldığı İlk Güven Oyu Dolayısıyla", **Kudret**, 8. 6. 1950.

⁵⁵⁴ **Kudret**, 19. 5. 1950 (MP'nin 1950 seçimleri sonrası beyanname).

⁵⁵⁵ Nurettin Ardıçoğlu, "Ölmek Var, Dönmek Yok", **Kudret**, 19. 5. 1950; Nurettin Ardıçoğlu, "Tek Muhalif Parti: Millet Partisi", **Kudret**, 24. 5. 1950.

sahip olan DP'nin anti-demokratik uygulamalarına, tek başına cesurca mücadele verecektir. Bu durumun, en azından CHP kendini toparlayıncaya kadar DP'nin demokratik sistemle bağdaşmayan uygulamaları karşısında bir denge oluşturduğu ve bazı meselelerin Meclis gündemine taşınmasını sağladığı belirtilebilir. 1950-54 arası Meclis muhalefet saflarında kendilerini dinletebilen Faik Ahmet Barutçu, Avni Doğan'la birlikte üç mebustan birinin de Bölükbaşı olduğunu belirten Ağaoğlu Bölükbaşı ile ilgili sözlerini şu şekilde sürdürür: “...*Hücumlarını Demokrat Partiye değil, Menderes'e ve birkaç arkadaşına yapıyor, kırbacını arada sırada da Halk Partisi saflarında gezdiriyordu...Fakat itiraf etmeli, muhalefet işini, Halk Partisinin kaybettiği otuz dört mebusla, bir türlü büyümeyen kendi partisinin kazanmamış adaylarının yerini tek başına doldurarak yapmaya başladı*”.⁵⁵⁶

Öte yandan DP'nin iktidara geldikten sonra “*devri sabık yaratmama*”, yani eski dönemin sorumlularından hesap sormama vaadini yerine getirmesi, MP'liler tarafından şiddetle eleştirilmiş ve muvazaa iddialarının yeniden ortaya atılmasına yol açmıştır. MP'lilere göre, 14 Mayıs'ta iktidar değişikliğinin pazarlığı, DP liderleriyle CHP arasında seçimden önce yapılmıştı. Eski dönemin sorumlularından hesap sormamak bunun en kesin deliliydi. CHP, iktidarı devralacak kimselerden, hesap sorulmayacağına dair teminat almış ve bu suretle dürüst ve hilesiz bir seçim yapmaya razı olmuştu. DP kurucuları, CHP içinden çıkmış ve onun sorumluluklarına katılmış kimselerdi, eski arkadaşlarını hiçbir zaman mahkeme önüne çıkartamazlardı.⁵⁵⁷ MP'ye göre, DP'nin iktidara geçmesiyle birlikte Kurucuların Meclis'e hakim olmaları tehlikesi doğmuştu. Bunun sonu bir tür diktatörlüğe kadar gidebilirdi. Kurucuların parti örgütü üzerindeki tahakkümleri malumdu. Bir parti başında böyle yapanlar, iktidara geçince neler yapmazlardı ki...⁵⁵⁸

DP iktidara geldikten sonra CHP'ye olduğu kadar MP'ye de sert bir tavır takınmıştı. DP'liler Meclis'te “*MP'yi halk bertaraf etti, bizden aldıkları yirmi milletvekilinden birini bile seçtirmediler*” diye konuşmuşlardır. Ayrıca, seçimlerden hemen sonra, genel merkezde kendisini ziyaret eden bir grup üniversite öğrencisinin, “*Hocamız Vasfi Raşit, Hikmet Bayur, Tahtakılıç ve Aldoğan neden seçilemediler*” biçimindeki bir sorusuna, Bayar, “*Memleket küfürbazlara itibar etmemiştir*” diye

⁵⁵⁶ Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*, s. 62-63.

⁵⁵⁷ Nurettin Ardıçoğlu, “Hesap Sorma ve Muvazaa”, *Kudret*, 3. 6. 1950.

⁵⁵⁸ Nurettin Ardıçoğlu, “DP Kurucuları ve Meclis”, *Kudret*, 29. 5. 1950.

karşılıklıta bulunmuştur.⁵⁵⁹ İkinci bölümde görüleceği üzere, özellikle Bölükbaşı'nın Birinci Menderes Hükümeti programını sert bir şekilde tenkit etmesi Menderes'i çileden çıkarmıştır. Başbakan, bu tenkitlere cevap verecek yerde MP'ye hücum ederek, MP'nin kindar olduğunu, halkın onu tasfiye ettiğini, komünizm ile mücadelede kendileri ile birleşmediğini, dış politika görüşünün ise bulanık olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁰ Bunun üzerine MP'nin Meclis'teki tek temsilcisi Bölükbaşı söz almak istemişse de, söz verilmemiş, bunun üzerine Bölükbaşı, yeni Meclis ve iktidar için, "1950 modeli demokrasi" diyerek yerinden bağırması ve ardından dışarı çıkmıştır.⁵⁶¹

Menderes'in MP'nin tenkitlerine cevap verirken MP'nin dış politika görüşlerinin bulanık olduğunu belirtmesi karşısında, MP'liler, Menderes bu şekilde konuşmakla, MP'nin Batı demokrasileri ile işbirliğine taraftar olmadığı ve Rusya ile uzlaşma eğilimi taşıdığı kanısını uyandırarak, partinin kamuoyu ve demokrat dünya önünde prestijini kırmaya çalıştığını iddia etmişlerdir. Halbuki MP'nin de, Batı demokrasileri ile manen ve maddeten işbirliği yapmaya, Birleşmiş Milletler'in imanlı bir üyesi olmaya taraftar olduğu belirtilmiştir.⁵⁶² Meclis'in açılması ile birlikte genelde MP'nin ve özelde de Bölükbaşı'nın Menderes Hükümeti karşısında konumu bu şekildeydi. Yeni Meclis'in açılmasıyla birlikte, özellikle Bölükbaşı'nın Menderes Hükümetleri karşısındaki konumu, yaptığı çalışmaları ileriki bölümde ele alınacaktır. Bundan sonra ilgili olduğu müddetçe MP ile ilgili gelişmelere de değinilecektir.

DP iktidarını başlatan Meclis, 22 Mayıs'ta milletvekillerinin yemin etmeleri ile ilk faaliyetine başlamıştır. Gazeteci Yalçın Uraz'ın anlattığına göre, Uraz'ın yanında oturan Bayan Rezzan Yalman, eşi Ahmet Emin Yalman'a dönerek, "Nazar boncuğu nerede?" diye sorar. Emin Yalman, "Kim nazar boncuğu?" der ve "MP'nin tek mebusu" yanıtını alır Rezzan Hanım'dan. Yalman, "Yemin ederken görürsün" yanıtını verir. Sıra Kırşehir'e gelir ve Bölükbaşı'nın ismi okununca, gazeteciler ve mebuslar arasında bir kaynaşma başlar. Bayar'ın kızı bile yemin ederken, yanındakilere Bölükbaşı'yı işaret eder. Bir gazeteci, "MP, Meclis'te en aşağı 100 milletvekili ile temsil ediliyor" deyince, "Ne gibi" diye sorulur. Gazeteci, "1 Bölükbaşı, 100 mebusa bedeldir. Nedir ondaki ikna kabiliyeti. Konuştuğu insanı

⁵⁵⁹ Kudret, 19. 5. 1950.

⁵⁶⁰ Nurettin Ardiçoğlu, "Ellerinden Gelse Bir Kaşık Suda Boğacaklar", Kudret, 4. 6. 1950.

⁵⁶¹ Kudret, 3. 6. 1950.

⁵⁶² Nurettin Ardiçoğlu, "MP'nin Dış Politika Görüşü", Kudret, 5. 6. 1950.

müdafaa ettiği tez üzerinde ikna edemediğini Şimdiye kadar görmedim” der. Ayrıca Bölükbaşı'nın yemin töreninde milletvekili yeminini ezbere okuduğu bildirilmiştir.⁵⁶³

Bu arada MP'yi Meclis'te tek başına temsil etme Şerefi kazanan Bölükbaşı sevinçle üzüntüyü bir arada yaşamıştır. Bölükbaşı, yemin etmesinden saatler sonra, her Şeyini borçlu olduğu babası Hacı Ahmet Ağa'nın vefat haberi ile adeta yıkılmıŐtır. Babası, 23 Mayıs 1950 tarihinde, müptela olduğu kalp rahatsızlığından kurtulamayarak Ankara'da vefat etmiştir.⁵⁶⁴

⁵⁶³ Kudret, 23. 5. 1950.

⁵⁶⁴ Kudret, 24. 5. 1950.

İKİNCİ BÖLÜM

II. BÖLÜKBAŞI'NIN 1950-60 ARASI SİYASAL HAYATI

Bu bölümde Bölükbaşı ve temsil ettiği MP hareketi kimi yönleri ile ele alınacaktır. Özellikle Bölükbaşı ile ilgili başlıklarda Meclis konuşmaları üzerinde ağırlıklı durulmuştur. Bunun yanında başka konuşma ve çalışmalarına da yeri geldikçe değinilmiştir. Ancak Bölükbaşı'nın Meclis konuşmaları, Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketi daha iyi anlamak bakımlarından hayli ilginçtir. Ayrıca MP ile ilgili bilgiler, MP'nin yaptığı parti kongreleri temelinde verilmeye çalışılacaktır. Çünkü MP ile ilgili tartışmalar, MP'nin bunlara verdiği karşılıklar ve MP içinde zamanla başlayan anlaşmazlık (inkılapçı ve muhafazakar ikilik temelinde) ve partinin kapatılması ile sonuçlanan gelişmeler, genellikle MP'nin kongreleri öncesi ve sonrasında yaşanmıştır. Haliyle, bu gelişmeler içinde Bölükbaşı'nın oynadığı role de kongrelerde yaşananlar çerçevesinde değinilecektir.

A. 1950 YILINDA BÖLÜKBAŞI

Meclis'te MP'nin tek temsilcisi olan Bölükbaşı, Meclis çoğunluğuna dayanan Menderes Hükümeti'nin uygulamaları karşısında sesini çok yükseltmiş ve Menderes başta olmak üzere tüm DP'li milletvekillerini karşısına alan çok etkili bir muhalefet yapmıştır. Aslında Bölükbaşı'nın Meclis konuşmaları bile Bölükbaşı'nı değerlendirmek için yeterlidir. Bölükbaşı, devamlı bir şekilde, Menderes Hükümeti'ni eski düzeni, tek parti dönemini devam ettirmekle suçlamıştır. Ona göre, 1950 öncesinden siyasi zihniyet ve kadro bakımlarından tam bir ayrılık olmadıkça ve geçmişten hesap sorulmadıkça, yani "*devri sabık yaratılmadıkça*" (buna aşağıda değinilmiştir) demokrasinin memlekette tam anlamıyla kurulup gelişmesi mümkün değildir. Bu bakımdan Bölükbaşı'nın, DP ve Menderes'ten çok daha keskin ve farklı içerikte, Atatürk inkılapları temelinde olmasa da, tek parti dönemine damgasını

vuran devrimci çizginin karşısında tam bir karşı-devrimci çizgiye sahip olduğu söylenebilir.¹

Burada yeri gelmişken Türk siyasal tarihinde devrim ve karşı-devrim kavramlarının neye tekabül ettiği konusunun aydınlığa kavuşturulması, Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin bu ekseninde nereye oturduğuna bir ışık tutabilecektir. Devrim ve karşı-devrim ile, Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üzerine bina edilen Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk'ün siyasal, toplumsal ve kültürel alanda gerçekleştirdiği devrimler ve devrimci Atatürkçülüğe karşı geliştiği iddia edilen karşı-devrimci süreçler kastedilmektedir. Sina Akşin, Cumhuriyet dönemi tarihini düz bir çizgi olarak ele almanın yanlış olduğunu, bu tarihin 1950'de DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte ciddi bir sapma gösterdiğini söylemektedir.² Devrim ve karşı-devrim süreçlerini üç modelde inceleyen Akşin'e göre, birinci model, aydınlanmacı, ideolojik ve bütünsel kalkınmaya dayalı "*Atatürkçü model*"dir. Başka bir deyişle devrimci modeldir. İkinci model, DP'nin iktidara geldiği 1950'den 28 Şubat 1997'ye kadar kimi ara dönemler dışında uygulanagelen "*Dondurulmuş Atatürkçü Model*"dir. Akşin'e göre, bu modeli DP kurmuştur ve diğer sağ iktidarlar devam ettirmiştir. Akşin bu modele, kısmi-karşı devrimci demektir. Çünkü, bu modelde Cumhuriyetin devlet ve hukuk yapısı korunmuştur. Ancak, aydınlanmacı, devrimci ve bütünsel kalkınmaya dayalı Atatürkçülük terkedilmiştir. Ortada alabildiğine bir tören Atatürkçülüğü sergilenmektedir. Yine Akşin, bu modelde, ağırlığın yol-baraj-köprü-fabrika üzerine verildiğini, kültür-bilim-felsefe-sanat-insan hakları gibi alanların ihmal edildiğini vurgulamaktadır. DP iktidarı ile devrimci Atatürkçülüğün kültür merkezleri işlevi gören Halkevleri, Halkodaları ve Köy Enstitülerinin kapatıldığını anlatan Akşin, Dondurulmuş Atatürkçülük modelinde oy kaygısı ile hareket eden siyasetçilerin tarikat şeyhlerine göz kırptığını, popülist siyaset tarzının egemen olduğunu ve dışa bağımlı bir iktisat politikası takip edilmeye başlandığının altını çizmektedir. Akşin'in üçlü tasnifinde üçüncü model ise "*şariatçı-ortaçağcı*

¹ Aslında Bölükbaşı, Atatürk devrimlerine karşı bir siyasi kişilik değildi. Kendisi ile yaptığımız görüşmede özellikle bu konu kendisine sorulmuş ve Bölükbaşı, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin dönemin şartları gereğince gerekli ve elzem olduğunu, bu bakımdan Atatürk devrimlerine karşı olmasının mümkün olmadığını, ortada bir kılıç hakkı ile kurulan bir devlet olduğunu belirtmiştir. Onun karşı olduğu tek parti döneminin anti-demokratik tarzda kurumlaşan despotik yönetim tarzıydı. Her ne kadar böyle de olsa, Bölükbaşı'nın karşı- devrimci bir hareketin temsilcisi sayılabileceği belirtilmelidir. "*Osman Bölükbaşı ile Görüşme*", Kasım 1990.

² Sina Akşin, *Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi* (Ankara: İmaj Yayınevi, 2002), s. 104, 214.

model”dir. Bu ise, Akşin’e göre, Atatürkçü görünmesine rağmen hepten karşı-devrimci bir siyasal çizgiyi temsil etmektedir.³

Cumhuriyet tarihindeki kimi süreçlere bu açıdan yaklaşılsa bile, devrimci ve aydınlanmacı Atatürkçülük’teki sapmanın, yani kısmi karşı-devrimci sürecin, tam olarak DP’nin iktidara gelmesi ile meydana gelmediği düşünülmektedir. Eğer bir karşı-devrim denilen bir siyasal çizgiye kayış olmuşsa, bu, 1950’den çok önce, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde kurgulanmıştır. Çok partili siyasal dizgeye geçilmesiyle birlikte, Türkiye hem iktisadi hem de dış politika açılarından Batı’ya daha duyarlı hale gelen bir görünüme bürünmüştür. Bu süreci başlatan da, bizzat CHP ve Cumhurbaşkanı İnönü olmuştur. Akşin’in de vurguladığı gibi, 1945-50 arasında devrimci Atatürkçülüğü sulandıran ve ileri sürülen kısmi karşı-devrim sürecinin tezgahlanmasına zemin hazırlayan CHP’nin lideri ve Cumhurbaşkanı olan İnönü’dür.⁴ Özellikle CHP’nin VII. Kurultayı’nda (1947) alınan kararlardan sonra Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in yerine, Köy Enstitülerinin düşmanı olan Reşat Şemsettin Sirer’in Bakan yapılması ve sıkı bir toprak reformu yanlısı olan Şevket Raşit Hatipoğlu’nun yerine, “*tipik*” bir toprak ağası olan Cavit Oral’ın getirilmesi gibi etkenler göz önünde bulundurulduğunda, devrimci Atatürkçülük’ten, köken ve program açısından DP’den pek farklı sayılamayacak CHP zamanında bir sapmanın yaşandığını söylemek, herhalde zorlama olmasa gerektir. Ayrıca o dönemde DP’nin seçim platformu temel olarak, toplum üzerinde dini-kültürel baskı ve ekonomi üzerinde ezici devlet denetimi üzerinde odaklanıyordu ki,⁵ bu durum karşısında iktidar partisi hem dini-kültürel alanda (laiklik politikası), hem de iktisadi alanda o zamana kadar uyguladığı politikadan bir ölçüde ayrılmak gereğini hissederek, rakibi DP’nin elinden seçmenleri kazanmada çok etkili olabileceğini sandığı bir silahı almak istemiştir. Dönemin tanıklarından Yakup Kadri, 1946 seçim mücadelesinden sonra laik ve devrimci geçinen CHP yöneticilerinin geminin dümenini soldan sağa çevirmeye başladıklarını belirtir. DP’nin, halkın dini hislerini siyasal mücadelede kullanması karşısında, CHP’nin de bundan geri kalmamak için

³ Sina Akşin, **Türkiye’nin Önünde Üç Model** (İstanbul: Telos Yayıncılık, 1997), s. 11-17. Ayrıca Akşin’in, bu üç model çerçevesinde Cumhuriyet tarihindeki devrim ve karşı-devrim süreçlerini ele alan diğer çalışması için, bkz., Sina Akşin, **Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi**, s. 99-117.

⁴ A. g. e., s. 178, 216, 265-267.

⁵ Çağlar Keyder, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, Derl. İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 53-54.

okullarda din dersleri okutulması, Köy Enstitüleri'nin kaldırılması, eski usul imam ve sübyan mekteplerinin kurulması gibi bir çalışma içine girdiğini belirten Yakup Kadri, hatta 1950 seçim mücadelesinde CHP'nin Ticani tarikatıyla işbirliğine dahi gittiğini anlatır. Aynı yerde Yakup Kadri şöyle devam eder:⁶“*Halk Partili politikacılar oy kazanma ya da siyasi rakiplerini yenme yolunda giriştikleri gericilik hareketlerinde bu kadarla kalmamışlar, muarızlarının kendilerine karşı kullandıkları dinsizlikle suçlandırma silahlarından da bol bol faydalanmışlardır.*” Başka bir deyişle, CHP, DP'leşirken, DP de süreç içinde CHP'lileşmiştir. Bu süreç, zaten program olarak birbirinden fazlaca farklılık göstermeyen her iki partiyi, birbirine son derece benzer hale getirmiştir. Timur, bu durumu, Türkiye'deki “*partiler demokrasisi*”nin bir “*ikiz partiler demokrasisi*” haline gelmesi olarak değerlendirmektedir.⁷

Bu açıdan yaklaşıldığında ve özellikle de, DP'nin iktidara geldiği 1950 tarihinde Menderes'in ilk Meclis konuşmasında, “*devr-i sabık yaratmayacağız*” biçiminde özetlenebilecek sözlerinden yola çıkıldığında, DP'nin, karşı-devrimci bir siyasal çizginin temsilcisi biçiminde görülmesinden ziyade, devrimci Atatürkçülüğü, kendi siyasal amaçları uğrunda sulandıran bir siyasal parti olarak değerlendirilmesi daha uygun olsa gerekir. Başka bir deyişle, bu süreçle birlikte, devrimci-aydınlanmacı ve milliyetçi Atatürkçülük'ten, “*popülist liberalizm*”e geçilmiştir. Bu süreçte Atatürkçülük farklı algılansa da, Atatürkçülük ve devrimler konusunda topyekun bir karşı-duruş yaşanmamıştır. Birinci bölümde zikredildiği üzere, bu konuda, CHP ve DP'yi “*ikiz parti*” olarak değerlendiren ve her ikisine de saldıran MP ve Bölükbaşı'nın, DP'den daha ziyade karşı-devrimci siyasal çizgiye sahip oldukları söylenebilir.

Bölükbaşı'nın iddiasına göre, DP Kurucuları, demokrasi davasına ihanet etmişler ve “*46 ruhu*”nu söndürmüşlerdir. Bu bakımdan DP, CHP karşısında karşı-devrimci bir karaktere bürünmüş bir hareket değildir. Bu itibarla da, DP içinden çıktığı CHP'ye benzemiştir. Ona göre, sağ iktidarların devamlı bir şekilde üzerinde vurgu yaptıkları “*1946 ruhu*” bir mitten ibarettir. Çünkü DP'nin iktidara gelmesiyle Türkiye'de hiçbir şey değişmemiştir. Değişen, girişte de belirtildiği üzere, Atatürk

⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, s. 192-193.

⁷ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş* (İstanbul: İletişim Yay., İkinci Baskı, 1994), s. 63.

devrimlerinin *popülist halkçılık* temelinde sulandırılmasından ibaret kalmıştır. Daha sonraki konuşmalarında da görüleceği üzere, esas “1946 ruhu”nu bünyesinde barındıran hareketin MP olduğunu belirten Bölükbaşı’nın, bu açıdan CHP tek parti zihniyeti ile temsil ettiği devrimci çizgisine karşı bir siyasal hareketin temsilcisi olduğu belirtilmelidir. Bu konu ile ilgili değerlendirmeler Bölükbaşı’nın aşağıda ele alınan konuşmalarında açıklıkla görülebilecektir.

1950 seçimlerinden sonra MP saflarından Meclis’e giren tek milletvekili olan Bölükbaşı’nın şöhreti günden güne artmaya başlamıştır. Ona asıl şöhretini veren özelliği ise güçlü hitabeti olmuştur. Bölükbaşı, özellikle 1950-60 arası DP iktidarı döneminde kendinden çok söz ettirmiştir. Seçim yenilgisini henüz üzerinden atamayan CHP, Meclis’te muhalefet görevini tam anlamıyla üstleninceye kadar, neredeyse tüm milletvekilliklerini uhdesinde barındıran geniş DP Meclis Grubu karşısında devamlı Bölükbaşı’nı bulmuştur. Bu itibarla Bölükbaşı’nın, DP’nin çoğunluk diktatoryasına gidebilecek pek çok uygulaması karşısına dikilerek etkili bir muhalefet görevini tek başına üstlendiği belirtilebilir. Bölükbaşı, özellikle 1950-60 arasında Menderes için bir kabus olmuştur. Menderes, Bölükbaşı ile kürsü polemikine girmekten kaçınmıştır. Baban’ın anlattığına bakılırsa, Bölükbaşı, tek başına DP Meclis Grubunu korkuturdu. Aşağıdan laf atana öylesine bir karşılıklıta bulunurdu ki, o zat o sözün altında ömrü boyunca kalmamak için, Bölükbaşı’nın gözüne hiç gözükmemeyi tercih ederdi.⁸ On yıllık iktidarı döneminde Menderes için tam bir kabus olan Bölükbaşı hakkında Menderes, “*siyaset şeriri*” (siyaset fesatçısı) tabirini kullanmıştır.⁹ Bu dönemde Menderes için Bölükbaşı’nın söyledikleri çok önemli olmuştur. DP iktidarı döneminde bir dönem bakanlık yapan Seyfi Kurtbek, Menderes’in Bölükbaşı fobisini şu şekilde anlatır: “*Şu Menderes’i bilmezsiniz, ona gelsinler ve haber versinler ki, düşman dört kolorduyla sınırlardan içeri girmiştir...Telaşlanır, fakat tam o sırada birisi ortaya çıksa ve ‘beyefendi! Bölükbaşı filan toplantıda sizin hakkınızda şöyle atmış, böyle tutmuş’ dese, o zaman Menderes, dört kolorduyla ilerleyen düşmanı unuttur ve Bölükbaşı’ya veritirmek için ilk rast geldiği adamı saatlerce meşgul eder*”.¹⁰ İşte güçlü hitabeti, keskin dili ve hazırcevahlılığı ile siyaset meydanlarında boy gösteren Bölükbaşı, 1950 DP iktidarı

⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi, Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 449-450.

⁹ Hidayet Yavuz, **Konuşmalarıyla Adnan Menderes** (İstanbul, 1958), s. 70.

¹⁰ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, s. 135.

ile birlikte ilk icraatını, Adnan Menderes Hükümeti'nin programı hakkında yaptığı konuşma ile göstermiştir. Bölükbaşı'nın bu dönemki konuşmalarına temel olan tema, tek parti döneminde meydana geldiğini iddia ettiği kanunsuzlukların ve kötülüklerin üzerine gidilmesi olmuştur. Ona göre, yeni dönemle birlikte açılacak olan “*demokrasi inkılabı*” ancak bu şekilde gelişebilecektir.

Menderes Hükümet Programında, iktidar değişikliği ile memlekette ruhi ve maddi hiçbir sarsıntıya meydan vermemek için bir “*devr-i sabık yaratmayacak*”larını, yani sorumlularından geçmişin siyasi ve ekonomik hiçbir hesabını sormayacaklarını, millete mal olmuş inkılapları koruyacaklarını belirterek, irticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları bir araç olarak kullandığını iddia ettiği aşırı solcu hareketlere geçit vermeyeceklerini, irticai tahrike müsaade etmemekle birlikte din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceklerini açıklamıştı.¹¹ Bu konuda Bölükbaşı'nın konuşmasına geçmeden şu belirtilmelidir ki, Bayar, daha sonraları “*devri sabık yaratmayacağız*” fikrinin karşısında olduğunu itiraf etmiştir. Bayar, on beş yıl içinde (1946-60) Menderes'le iki konuda bağdaşmadığını söylemiştir. Bunlar, devri sabık yaratmamak taahhüdü ve CHP'nin mallarının hazineye intikalidir. Bayar, 1950 öncesinde işlenmiş idari ve siyasi suçların affedilmesi yoluna gidilmesinin pratikte hiçbir faydasının olmadığını, bu durumu halktan ve Meclis'ten gelebilecek baskı karşısında savunmanın zor olacağını belirterek, bu fikir doğrultusunda alınan genel idare kurulu kararının isabetli olmadığını, ancak kendisinin kerhen imzaladığını itiraf etmiştir.¹²

Hükümet programı hakkında söz alan Bölükbaşı, uzun seneler devam eden diktatörlük idaresini yıkmak için beş yıldan beri Türk milletinin yaptığı mücadelenin, nihayet 14 Mayıs tarihinde yıkıldığını belirterek, programı bir Hükümet programından ziyade parti programına benzettir ve programı çok seyyal bularak eleştirir. Daha sonra Menderes'in devri sabık yaratmayacağız sözü üzerine çok şiddetli eleştirilerde bulunur. Hükümetin mazide olup biten kötülöklere, manevi zaafllara, kanunsuzluklara, suistimallere ve edinilen gayri meşru servetlerden bahsetmediğini, mazide olan biteni hata, israf ve ifrat kelimelelerinin üzerine

¹¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem, 1950-54*, C. 1 (Ankara: TBMMVY, 1998), s. 174-176.

¹² Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes* (İstanbul: Baha Matbaası, Tarih Belirtilmemiş, Meclis Kitaplığına Giriş Tarihi 1969), s.141-143.

yüklemeye çalıştığını anlatan Bölükbaşı, ülkede vatandaş hak ve hürriyetlerinin önünde fiili ve hukuki setler olduğunu (Memurin Muhakemat Kanunu gibi), bu setler ortadan kaldırılmadıkça ve mazide tek parti devrinin sorumluluğunu üstlenmiş kişilerden hesap sorulmadıkça yeni iktidarın da milletten umduğu itibarı göremeyeceğini dile getirmiştir. Bölükbaşı, özellikle devri sabık meselesi üzerinde durmuştur. Hükümetin “*bir devri sabık yaratmayacağız*” sözü ile mazinin üzerine sünger çekmeye hakkı olmadığını, geçmiş seçimlerde suç işlemiş olanların ve millet aleyhine her türlü kanunsuz harekette bulunan ve haksız servet edinenlerden hesap sorulması gerektiğini ifade eden Bölükbaşı, bunun memlekette bir tedhiş havası yaratılarak yapılmayıp normal adalet cihazının çalıştırılarak gerçekleştirilmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Ayrıca, bir demokrasi inkılabı gerçekleştirmek için mazinin hesabının sorulmasının gerekli olduğuna değinen Bölükbaşı, mücadelelerini, iktidarda bulunan adamların değil, iktidara hakim olan zihniyetin değişmesi için yaptıklarını dile getirmiştir.

Anayasa konusunda da fikirlerini açıklayan Bölükbaşı, fiili diktatörlüğün Anayasa’da değil, Anayasa’nın rafa kaldırılmasından doğduğunu, iktidara gelen her partinin Meclis’teki gücüne güvenerek, Anayasa’da tadilat (değişiklik) yapmaya kalkışrsa memlekette kurulması istenen istikrarın kökünden kazınacağını ve bunun önüne geçmek için mutlaka çift meclis sistemine geçilmesi ve Anayasa’ya aykırı kanunları iptal edecek bir anayasa mahkemesinin oluşturulması gerektiğini söylemiştir. Öte yandan yabancıya alet olduğuna inandıkları ve esasında yıkıcı saydıkları sol cereyanları programlarında katıyetle reddettiklerini belirten Bölükbaşı, din konusundaki görüşleri programlarında açıkladıklarını, dinin devlet işlerine karışması ne kadar zararlı ise, devletin de dini tasallutu altında bulundurmasının da o kadar zararlı olduğunu anlatmıştır. Bölükbaşı, son zamanlarda her hadisede bir irtica arayan bir zihniyetin oluştuğunu iddia ederek, irtica konusunda Hükümetin izleyeceği yolu sormuştur. Bölükbaşı, “*Hazır bir damga gibi vatandaşın alınına vurulmak istenen irticadan Hükümet ne anlamaktadır?.. İrticadan biz şunu anlıyoruz denmedikçe, hiçbir muhalifi kendisini emniyette telakki edemeyecektir. Din işlerinin idaresini bir cemaat işi mi, yoksa bir devlet işi mi telakki ediyorlar?*” diye Hükümet’ten sorular sormuş ve MP’nin din işlerinin idaresini bir cemaat işi olarak ele aldığını anlatarak, Ceza Kanunu’na bir takım hükümler konularak, en masum dini

duyguların izharının bile irtica ile lekelenmemesini arzu ettiklerini dile getirmiştir. Daha sonra partisinin dış politika ve iktisadi sahadaki görüşlerini anlatmıştır.¹³ Muhalefetin Hükümet programı hakkındaki eleştirilerine cevap veren Menderes, Bölükbaşı'nın şahsında MP'yi kindar olarak suçlamış ve MP'lileri ihtirasa sapsmış kişiler olarak sunmuştur. Bunun üzerine söz almak isteyen Bölükbaşı'ya söz verilmemiş ve Bölükbaşı CHP'lilerle birlikte Genel Kurul'u terk etmişlerdir. Salonu terk ederken Bölükbaşı, "1950 modeli demokrasi böyle olur" diyerek bağırıştır.¹⁴

Meclis'teki tartışmalardan sonra Kayacık Beldesi'nin açılışına katılan Bölükbaşı, burada yaptığı konuşmada, "...Ellerinde bayrak tuttuklarını iddia edenlerin koltuklarının altında Haç bulunduğu kısa zamanda anlaşılmıştır. Onları seçmiş bulunan millet, kendilerini yapılacak tenkitlerle tahlil edecek ve doğruya doğru eğriye eğri diyecek şuura sahip olmuştur" biçiminde konuşmuş ve DP'nin rozet değiştirdiğini ancak mefkureyi değiştiremediğini ileri sürmüştür. Kendilerinin adalete hırsız yakalaması gerektiğini söylediklerini, ancak kendilerine kindar denildiğini, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere tüm Hükümet erkanının mal beyanına tabi tutulmasını istediklerini, sordukları sorulara cevap verilmediğini anlatan Bölükbaşı, iktidarın değiştiğini ama ne yazık ki, zihniyetin değişmediğini söylemiştir. Bölükbaşı, DP'nin eski defterleri karıştırmayacağı vaadi ile iktidara geldiğini, bu yüzden seçimlere hile karıştırılmadığını da sözlerine eklemiştir.¹⁵

Yine Bölükbaşı, Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı (15 Mayıs 1950'den önce işlenen suçların affını öngören tasarı) konusunda Meclis'te yapılan görüşmelerde sert bir üslup kullanmıştır. Bölükbaşı konuşmasında, bunun bir af kanunu olmayıp bir tür tecil kanunu olduğunu, 1946'dan beri hürriyet için mücadele edenlerin bu kanunla af edilmediğini, eski iktidarın kötülüklerine alet olanların hala işbaşında bulduklarını, bunlardan hesap sorulmadığını, geçmiş dönemde vatandaşın reyini çalanların, mazbataları tahrif edenlerin bu kanunla af edildiğini belirterek fertler tarafından işlenen tecavüzlerin bir dereceye kadar affedilebileceğini, ancak yüzlerine kanun maskesini takarak kanunları hiçe sayanların ve her iktidara karşı uşaklık yapanların asla affedilmemeleri gerektiğini ileri

¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Dördüncü Birleşim (31. V. 1950), s. 54-64.

¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Beşinci Birleşim (2. VI. 1950), s. 142-143.

¹⁵ Kudret, 6. 6. 1950.

sürmüştür. İdare cihazını kötülükleri yapanlardan temizlemedikçe ve bunun için gerekli kurumlar kurulmadıkça 14 Mayıs inkılabının tatlı bir hatıradan ibaret kalacağını dile getiren Bölükbaşı, devletin kanuna, kanunun da milletin vicdanına bağlanarak bu işlerin düzeleceğini savunmuştur.¹⁶ Daha sonra Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu ile birlikte bir takrir (önerge) veren Bölükbaşı, 1946'dan itibaren yapılan seçimlerde suç işleyen İcra Vekilleri Heyeti üyeleri ve devlet memurları ile Türklerin kamu hakları aleyhine suç işleyenler, adam öldüren, işkence yapanlar hakkında af kanununun birinci fıkrasının hükmünün tatbik edilmemesini (yani bunların affedilmemesini) ve bu hususlarda kanuni zaman aşımının bu kanunun neşri tarihinde başlamasını istemişlerdir. Bu konuda bir konuşma yapan Bölükbaşı, 1946'dan beri yapılan seçimlerde işlenmiş suçların zaman aşımı (müruru zaman) dolayısıyla takip edilemeyeceği hususunu yanlış olduğunu, hukukta zaman aşımını kesen bir takım sebeplerin var olduğunu, geçmişteki kanunsuzlukların zaman aşımı ileri sürülerek kesilmesiyle gelecek için bu gibi suçlar hakkında gerekli tedbirlerin alınamayacağını ve af konusunda bu şekilde davranıldığı takdirde de, gelecekte her iktidarın idare cihazını kendi amaçları doğrultusunda kullanmayacağı gerçeğini kimsenin garanti edemeyeceğini vurgulamıştır. Bölükbaşı'nın takriri nedeniyle Meclis'te sert tartışmalar yaşanmıştır. Bölükbaşı, kendisi ve partisi hakkında sataşmalara yanıt vermek istemişse de Meclis'e hakim olan DP milletvekillerinin oyları ile kendisine söz verilmemiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, "*İşte 14 Mayıs demokrasisi ve hukuk devleti budur*" diyerek tepkisini dile getirmiştir. Ardından takrir reddedilmiştir.¹⁷

Bu sırada Menderes Hükümeti'nin 25 Temmuz 1950'de TBMM'ye danışmadan ve Cumhurbaşkanı Bayar başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nu kararıyla Kore'ye 4500 asker gönderme kararı alması, siyasi çevrelerde tartışmalara yol açmıştır. ABD'nin harekete geçirmesiyle Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri üye devletlere çağrıda bulunmuş ve Kuzey Kore'nin saldırısına uğrayan Güney Kore'ye asker gönderilmesini istemiştir. Bu aşamada Kore Savaşı DP için bulunmaz bir fırsat görünmüştür. Bir taraftan bu çağrıya olumlu karşılık verilirken, diğer taraftan 11

¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Yirmi İkinci Birleşim (13. VII. 1950), s. 612-615.

¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Yirmi İkinci Birleşim (13. VII. 1950), s. 651-58.

Ağustos 1950'de Nato'ya başvuru yapılmıştır. Kore'ye asker gönderilmesi konusu yaz ayları boyunca tartışılmıştır.¹⁸ Muhalefet partileri CHP ve MP Kore meselesinde aynı fikirdeydiler. Aslında muhalefetin itirazı şekle idi. Başka bir deyişle, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesine değil, kararın Meclis ve muhalefet devre dışı bırakılarak alınmasına karşı çıkıyorlardı. MP, "*Kore'ye yardım yapılması ahde vefanın Türk şanına yakışır bir icabı olmakla birlikte, Hükümet kararda yetki ve sorumluluğu aşmıştır*" diyordu. İşin Hükümet tarafından bir oldu-bittiye getirilmesinden sonra, her iki muhalefet partisi de birer bildiri yayınlamışlardır. MP bildirisinde, Cumhuriyet devrinde ilk defa Türk askeri savaşa gönderilirken Hükümetin Meclisi toplayıp onu haberdar etmemesi eleştirilmiş ve bu tarihi kararın incelenmesi için Meclis derhal toplantıya çağırılmıştır. CHP bildirisinde ise, Hükümetin bu kararı alırken muhalefeti bertaraf ettiği ifade edilmiştir.¹⁹ Ayrıca MP Başkanı Hikmet Bayur yazdığı yazılarla DP'nin sonucu meçhul bir maceraya atıldığı, Nato üyesi ülkelerin pakt sayesinde Türkiye'den daha fazla güvende oldukları halde asker göndermediklerine ama bu pakta alınmayan Türkiye'nin savaşa katıldığına dikkat çekmiştir.²⁰

Sonuçta, Hükümet yalnız başına aldığı Kore'ye asker gönderme kararına ilişkin olarak Meclis açılır açılmaz hesap vermeye çağırılmıştır. Biri CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye, diğeri MP Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ile Bağımsız Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu'na ait iki gensoru önergesi verilmiştir. İnönü, 22 Kasım'da verdiği tavrıyla, dış politika ve memleketin askeri emniyeti meseleleri hakkında Meclis'te genel bir görüşme açılmasını isteyen bir gensoru vermişse de,²¹ Menderes'in DP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmada belirttiği üzere, İnönü'nün tavrının açıklıkla yazılmadığı gerekçesiyle nizamname hükümleri gereği reddedileceği belirtilmiştir. Aynı konuşmada Menderes, Bölükbaşı'nın tavrını kabul edeceklerini de söylemiştir.²² Böylece 1 Aralık'ta İnönü'nün gensoru tavrı Meclis'te DP çoğunluğu tarafından reddedilmiş ve

¹⁸ Kore Savaşı ve tartışmalar için, bkz., Mim Kemal Öke, **Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore, 1950-53** (İstanbul, 1990); Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası** (Ankara, 1990).

¹⁹ **Kudret**, 27 Temmuz 1950.

²⁰ Hikmet Bayur, "Kore'ye Asker Gönderilmesi", **Kudret**, 27. 7. 1950 ve "Kore Savaşı'na Türkiye'nin İştiraki Hakkında", **Kudret**, 28. 7. 1948.

²¹ **Vatan**, 23. 11. 1950.

²² **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri** (Mayıs 1950-Aralık 1951), C. II, Yay. Haz. Haluk Kılçık (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 1991), s. 184-185.

Bölükbaşı ile Kemal Türkoğlu'nun gensoru önermeleri bir muhalif oya karşı (muhalif oy veren Halide Edip Adıvar'dır) Meclis'te kabul edilerek, görüşmelerin 11 Aralık'ta yapılacağı bildirilmiştir.²³ Bölükbaşı ile Kemal Türkoğlu'nun verdikleri gensoru önergesinde, Hükümetin, Meclis'e danışmadan, muhalefet ve kamuoyunu aydınlatmadan böyle bir tarihi karar verdiği, bu durumun Hükümeti zaafa uğrattığı ve bir hukuk devleti kurulduğu yolundaki iddianın temelsiz kaldığı dile getirilerek, Hükümet kararının yarattığı endişelerin Milli egemenliğin yeri olan TBMM'de yapılacak müzakerelerle ortadan kaldırılmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca takirde, Birleşmiş Milletler Anayasa'sının 43. maddesine de değinilerek (milletarası barış ve güvenliğin korunması için Güvenlik Meclisi ile Devletler arasında özel anlaşmalar yapılması, verilecek yardım kuvvetlerinin miktar ve mahiyetinin bu anlaşmalarla tasrih edilmesi ve nihayet yapılan anlaşmaların her devletin kendi Anayasa'sına göre tatbik edilmesi), söz konusu hükümlerin yerine getirilmediği, Hükümetin kararının Anayasa'ya ve Hükümetçe bahsedilen taahhütlere mesnet olarak gösterilen Birleşmiş Milletler Anayasası'na muhalif bulunduğu gibi, kendi emniyetimiz sağlanmadan verildiği de ifade edilerek, Anayasa'ya aykırı bir karar ve yetkisiz bir biçimde icraya girişmiş Hükümetin işbaşında kalamayacağı dile getirilmiştir.²⁴

Gensoru önergesi 11 Aralıkta Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmüştür. Kore kararına ilişkin gensoru görüşmeleri 10 saat sürmüştür.²⁵ Önerge okunduktan sonra söz alan Menderes, Birleşmiş Milletlere ahdi bağlarla bağlı olduğumuzu ve esasen Birleşmiş Milletler Anayasası'nda mevcut 39 ve daha sonraki maddelerin üye devletleri bu şekilde bir karar almaya zorladığını, bu Anayasa'nın 42. maddesi gereğince alınan kararların ve ahdi bağların uygulamaya konulması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Menderes, bizim Anayasa'nın 26. maddesine de değinerek, Kore'ye asker gönderme kararının bir harp kararı olmadığını anlatarak, Anayasa'ya uygun olmayan bir karar verilmediğini dile getirmiştir. Başbakan'dan sonra kürsüye gelen Bölükbaşı, Birleşmiş Milletler çağrısının bir tavsiye niteliği taşıdığı, bu sebeple bir yükümlülük özelliği bulunmadığını, asker gönderilmesinin TBMM'nin yetkisinde olduğunu belirtmiş ve Hükümetin güvenlik açısından hiçbir garanti almadan niçin

²³ *Ulus*, 2. 12. 1950.

²⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, Toplantı: 1, C. 3, On Üçüncü Birleşim (1. XII. 1950), s. 5-6.

²⁵ *Cumhuriyet*, 12. 12. 1950.

yurtdışına asker gönderdiğini sorgulamıştır. Ayrıca Bölükbaşı, Türk Devleti'ni Kore'ye asker göndermeye mecbur edecek hiçbir anlaşma ve şartın olmadığını öne sürerek, Meclis'in toplantıya çağrılmasının bir anayasa gereği olmadığını savunan Menderes'e de cevap vererek, "*BMM kubbesi altında görüşülmeyecek hiçbir mesele düşünemiyorum. 4500 kişinin hayatı üzerinde karar verme yetkisi yalnızca TBMM'ye aittir*" biçiminde konuşmuştur. Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 42. maddesinin üye devletlerin bir kuvvet tahsis ettikleri zaman bu kuvvetin istimaline ait olduğunu ve bu madde ile Türkiye'nin asker gönderme kararı alamayacağını söyleyen Bölükbaşı, 43. ve 44. maddelere de değinerek, alınan bu şekildeki kararların millet tarafından tasvip edilmesini amir olduğunu belirtmiştir. Anayasa'nın 26 maddesi (1924 Anayasası'nın 26. Maddesi'ne göre, *Devletlerle muahede, mukavele ve sulh akdi, harp ilanı gibi vezai fi BMM bizzat kendi ifa eder.*) gereğince de, harp kararının Meclis'ten geçirilmesi gerektiğini belirten Bölükbaşı, Hükümetin kararı hukuki değildir ve yerinden duramaz diyerek sözlerini tamamlamıştır. Muhalefetin tezlerine Hükümet adına cevap veren Menderes, asker gönderme kararının Birleşmiş Milletler kararlarına uyularak alındığını, Türkiye'nin BM örgütüne girmekle kendi egemenlik haklarından bir takım sınırlamalar yapmayı peşinen kabul ettiğini, Meclis daha önce bu anlaşmayı onayladığına göre, Kore kararının Meclis'ten ayrıca geçirilmesine gerek olmadığını, bu konularda hissi davranılmaması gerektiğini, icranın yetkilerini Meclis'e getirmekle sorumluluktan kaçınılması gibi bir durumun doğabileceğini belirterek Sovyet Rusya gibi düşünen kimi muhaliflerin (MP ve Bölükbaşı'yı kastederek) bu meseleyi sulandırmaya çalıştığını ifade ederek Bölükbaşı'nın değerlendirmelerine sert bir karşılık vermiştir.

Daha sonra Bölükbaşı, Başbakan'ın kendisine cevap verdiğini, partisi namına konuşacağını belirterek söz istemişse de, partisinin grubu olmadığı gerekçesiyle Bölükbaşı'ya söz verilmez. Ancak CHP adına söz alan Faik Ahmet Barutçu söz hakkını Bölükbaşı'na verir. Bölükbaşı tekrar kürsüye gelerek, "*Başbakanınızın sözlerini kuzu gibi dinliyorsunuz, bize geldi mi esasa gir*" diye bağırıyorsunuz deyince Meclis'te ani bir fırtına kopmuş, Abdullah Gedikoğlu ve Ümran Nazif Yiğiter Bölükbaşı'ya şiddetle hücum etmeye başlamışlardır. Milletvekilleri, "*Terbiyesiz, sözlerini geri al, biz kuzu değiliz*" diyerek salonda bağırmaya ve yumruklarını sıkmaya başlamışlardır. Bölükbaşı, "*Peki sizin dediğiniz olsun, kuzu*

değilsiniz, kurtsunuz kurt” diyerek karşılıklıta bulunmuştur. Bu ifade Meclis’i iyice hareketlendirmiştir. Gürültüler arasında Bölükbaşı, “*Kurt, kuzu deyince kızyorsunuz. Bağırıyor sunuz. Fakat bize Sovyet Rusya gibi düşün enler denilince sesinizi çıkarmıyorsunuz, alkışlıyorsunuz*” diyerek, sözlerine devam etmiştir. Bu kararın memleketin emniyeti temin edilmeden verilmiş olduğuna, Birleşmiş Milletler bünyesinde olmanın ona intisap etmenin bir milletin emniyetini tesis etmediğine, eğer Atlantik Paktına alınmış olsaydık 4500 asker değil, 20-30 bin asker gönderebileceğimize, Kore’ye asker gönderen milletlerin hemen hepsinin Atlantik Paktı’na girmiş ve emniyetlerinin sağlanmış olduğuna değinen Bölükbaşı, Türkiye’nin emniyeti temin edilmeden ve edilmedikçe de asker gönderilmesine ve Hükümetin kararına karşı olduklarını dile getirerek kürsüden inmiştir. Daha sonra Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile Bölükbaşı’nın söz düelloları devam etmiştir. Ardından muhalefetin iddialarının isbat edilemediği vurgulanmış ve öngenin Hükümet izahatının Meclis’ce tasvip edilmesine dair olan ikinci kısmı açık oya sunulmuştur. Osman Bölükbaşı ve CHP’liler Hükümet izahatını tasvip etmediklerini ve bu surette Hükümete ademi itimat (güvensizlik) beyan ettiklerini belirten kırmız rey vermişlerdir. Neticede Kore kararı dolayısıyla Hükümetçe alınan kararın ve verilen izahatın tatminkar olduğu, Meclis’in 311 reyle kabul ettiği ve aleyhte 39 rey olduğu ve bir mebusun da çekimser kaldığı bildirilmiştir. Meclis’teki çoğunluğun DP’ye ait olduğu düşünülürse, iktidar kendi verdiği kararı yine kendisi onaylamış oluyordu. Hükümete verilen güvenoyu, Menderes’in ifadesiyle, gayr-i meşru olduğu ifade edilen bir kararın en yetkili makam tarafından meşru olduğunun tespiti anlamına geliyordu.²⁶

B. MP’NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI

MP’nin I. Büyük Kongresi, 1950 seçimlerinden hemen sonra, 17-19 Haziran tarihlerinde yapılmıştır. Birinci Kongrenin önemi, 1950 seçimlerinin MP açısından bir tür değerlendirmesi olmuştur. Kongre öncesinde Nurettin Ardıçoğlu, MP’nin durumunu şu şekilde değerlendirmekteydi: “... *MP, bir taraftan ‘muhalifin muhalifi’ bir parti olarak demokrasi inkılabının dejenere edilmesini önledi, diğer taraftan*

²⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 3, Toplantı: 1, On Yedinci Birleşim (11. XII. 1950), s. 136-195.

*hedefini iyi seçen büyük bir taarruzla memleketteki zümre tahakkümünü yıprattı...”*²⁷

Kongre başkanlığına seçilen Ord. Profesör Vasfi Raşit Seviğ, MP'nin Atatürkçülükten ayrılmadığını, partinin çalışmalarının Atatürk inkılaplarına kazanç olduğu, MP'nin bir Çerkez Ethem hareketi olmadığını, MP'nin bir softalar partisi değil, laikler partisi olduğunu, devletin hiçbir din ve mezhebin denetimi altına giremeyeceğini, taassubun devlete hakim kılmayı kabul etmedikleri gibi devletin de herhangi bir dine karşı taassupla hareket etmesinin kabul edilemeyeceğini ve MP'nin gerçek muhalefet partisi olduğunu ileri sürmüştür.²⁸ Kongre başkanı Atatürk'ün muvakkat kabrine çelenk konacağını ve bir heyetin seçilmesi gerektiğini söyleyince, delegeler arasında bir tartışma çıkmıştır. Kimi delegeler (Ertuğrul Akça) DP ve CHP'nin geleneğini devam ettirmemek gerektiğini, çelengin Atatürk'ün kabrine değil, Ulus'taki meçhul askerler abidesine konmasını isterlerken, kimileri (Başkan dahil) Atatürk'ün kabrine çelenk gönderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Daha sonra çelenk Atatürk'ün kabrine gönderilmiştir.²⁹

Daha sonra Genel Müteşebbis Kurulu Başkanı Hikmet Bayur, faaliyet raporunu okumuştur. Raporda hürriyet ve millet iradesinin hakimiyeti noktasında diktatörlüğe ve müstebit idareye karşı Türklüğe yakışır bir vazife gören MP'nin muhalefeti övülmüş ve partinin hangi şartlar altında kurulduğu anlatılmıştır. Ayrıca, *“MP çerçevesinde şefe ve şeflik sistemine karşı pervasız bir mücadele açılmamış olsaydı, 12 Temmuz Beyannamesinden sonra muhalefetin soysuzlaşması mukadderdi”* denilerek, sert ve pervasız mücadelenin nedeni, diktatörlüğü önce yıldırma, sonra da yıkmak olarak gösterilmiştir.³⁰ MP'nin gelişmemesinin nedenleri olarak, 1948'de siyasete atılanların çoğunun DP'ye girmiş olması, bunların ve halkın çoğunun 12 Temmuz Beyannamesinin anlamını anlayamamış olması veya bir kere DP'ye girdik onu iktidara getirip ne yapacağını görmeden ondan ayrılamayız demiş olmaları, sert ve pervasız mücadelenin lüzumunu az kimsenin taktir etmesi, kurulduğu günden beri hem CHP hem de DP'nin hücumuna uğraması (açılan davalar, suikast ihbarları vd) ve muhalefetin parçalanması duygu ve düşüncesinin

²⁷ Nurettin Ardıçoğlu, “Büyük Kongre Delegelerine Açık Mektup”, **Kudret**, 17. 6. 1950.

²⁸ **Kudret**, 18. 6. 1950.

²⁹ **Vatan**, 18. 6. 1950.

³⁰ **Millet Partisi I. Büyük Kongresi Genel Müteşebbis Kurulu Mesai Raporu**, **Kudret**, 18. 6. 1950.

CHP'nin kuvvetlenmesi endişesi ile birleşmesi gibi etkenler sayılmıştır. Daha sonra delegeler birer birer söz almışlar ve MP'nin seçimlerdeki başarısızlığı ve parti içi demokrasi konularında söz söylemişlerdir. Avukat Rıfat Şeref Gözübüyük'e göre, MP, disiplinsiz olduğu, lüzumundan fazla sert konuştuğu, eski muhalefet partisi ile çok meşgul olduğu ve partinin tüzüğünün ehemmiyetle tanıtılmamasından başarısız olmuştur.³¹ Kongrede bir konuşma yapan Bölükbaşı da şunları söylemiştir:³²

MP memlekette hakkın, demokrasinin, siyasi hayatta ahlak ve doğruluğun hakim olmasını isteyen bir partidir. MP manevi cephenin kuvvetlenmesini her partiden daha çok ister. Bize mürteci damgası vurmak isteyen sabık iktidarla müttefik yeni iktidar, milletin istediği meseleyi kabule mecbur olmuştur. Bu kürsüden Menderes'e cevap vereceğim. Bir zamanlar psikopat sözü üzerine Meclisi terk edenler MP'nin tasfiye edildiğini söylediler. Onlarsa şimdi Meclis'te bize söz vermediler ve yetiştikleri mektebe sadakatten ayrılmadılar...CHP'den bahsederken "sayın" diyorlar, bana gelince "bir tek milletvekili" diye hitap ediyorlar. Evet ben BMM'de bir tek kişiyim fakat yüzbinlerce insanın verdiği bir imanla sizleri orada temsil etmeye çalışacağım.

Kongrede Mustafa Kentli de Cumhuriyet rejimi, din ve Anayasa tadili konusunda MP'nin görüşlerini aksettirecek şu ilginç konuşmayı yapmıştır:³³

Müslümanlık, dininde ikrah yani zorbalık yoktur diyenlerin dinidir. Bu telakkinin modern manası vicdan hürriyetidir. Kur'an'da başka bir ayet, sizin bir dininiz benim de bir dinim var diyor. Bu da laikliğin ifadesidir...Vicdan hürriyetine hem dindar olmak hem de dinsiz olmak dahildir...Yine Müslümanlık, siyasi sahada Cumhuriyet rejimini tavsiye eder. Devlet reisinin irsen intikalini reddeder...Milletimizin itikatlarında ve geleneklerinde en medeni milletlerin bile övünecekleri prensipler vardır...İhtilalcilerin bize ateş püskürmelerinin sebebi evvela liberal oluşumuz, saniyen bir dereceye kadar muhafazakar... Bize göre cumhuriyet anayasası'nın ilk vasfı tahdit edici bulunmamasıdır. Mutlak ve hudutsuz bir salahiyyete malik olan bir Meclis dünyanın en korkunç otoritesidir. Teşrii, icrai ve kazai kuvvetlere hudut çizmek ve bunları yek diğerine murakabe ettirmek Cumhuriyetin ve demokrasinin inkişafıdır.

Kongre'de basına çok şiddetli eleştirilerde bulunulmuştur. Bolu delegesi Haydar Seçkin, "*Basın MP'ye karşı en büyük suçludur. MP'yi mağlup eden ne DP ne de CHP'dir. Basındır...Böyle basına yuha olsun, sizi yuha çekmeye davet ediyorum, kahrolsun basın*" deyince delegelerin büyük bölümü bu çağrıya uyarak basını yuhalamışlardır.³⁴ Basına karşı yapılan bu muamele, MP'nin durumunu daha da

³¹ Kudret, 19. 6. 1950.

³² Kudret, 20. 6. 1950.

³³ Kudret, 20. 6. 1950.

³⁴ Yeni Sabah, Cumhuriyet, Vatan, 19. 6. 1950. Haydar Seçkin, genel basına hitap etmediğini, hedefinin Vatan gazetesi ve Ahmet Emin Yalman olduğunu ileri sürmüştür. Haydar Seçkin, **Olaylar**

kötüleştireceği endişesi ile Kongrenin sonunda bir bildiri ile basından özür dilenmesi kararlaştırılmıştır.³⁵

Öte yandan, Kongrede genel başkanlık, genel yürütme kurulu ve genel haysiyet divanı seçimleri yapılmış ve Hikmet Bayur, 182 delegenin 150'sinin oyunu alarak genel başkanlığa seçilmiştir. Genel Yürütme Kurulu'na Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç, Sadık Aldoğan, Ahmet Oğuz, Vasfi Raşit Seviğ, Hasan Dinçer, Osman Nuri Köni, Fuat Arna, Nurettin Ardıçoğlu, Mustafa Kentli, Şefik Çakmak, Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen ve Ali Rıza Baskan seçilmişlerdir. Haysiyet Divanına ise, Enver Kök, Suphi Batur, Şahin Laçın, Lütfi Bornavalı, Ali Rıza Kırsever, İzzet Mühürdaroğlu, Fethi Erimçağ, Ertuğrul Akça, Saadet Kaçar, Şevki Dağdelen, Raif Ogan, Rıfat Şeref Gözübüyük, Nihat Akpınar, Hayri Soyeren ve İclal İpekaya seçilmişlerdir.³⁶

Sonuç olarak, MP'nin ilk kongresi Kurucuların elinden olan parti yönetiminin, örgütün seçtiği kişilere devrini sağlamıştır. Bir MP'linin deyimiyle, partinin hayatında yeni bir devir açılmakta, öyle ki parti şimdi kurulmaktaydı.³⁷

C. 1951 YILINDA BÖLÜKBAŞI

1951 yılı Bütçe Kanun Tasarısı konusunda muhalefet sözcüsü olarak söz alan Bölükbaşı, yeni iktidarın eski düzeni devam ettirdiğini, muhalefette iken ilan ettiği prensiplere ve vaatlerine sadık kalmadığı suçlamasında bulunarak, iktidarın bütçe tasarısını sert bir dille eleştirmiştir. Bölükbaşı, Menderes'i, genellikle muhalefette iken söylediği sözlerle vurmaya çalışmıştır. Menderes ve Bayar'ın muhalefet yıllarında söylediği nutuklardan uzun parçalar okuyarak, onların iktidar dönemi uygulamalarının bir çelişki teşkil ettiğinin altını çizmeye çalışmıştır. Bütçe Tasarısı hakkında konuşmasında, yeni devrin şahısların yer değiştirmesiyle, sözde kalan

ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz (İstanbul: Anka Ofset Matbaası, 1990), s. 78.

³⁵ *Yeni Sabah*, 20. 6.1950.

³⁶ *Kudret*, 19. 6. 1950. MP'nin tüzüğü'nün 69. maddesinde, MP'de genel başkanlık iki yıldan fazla bir kişinin uhdesinde olamaz biçiminde bir kayıt vardı. Bu yüzden Hikmet Bayur, MP kurulduğundan I. Kongre'ye kadarki dönemde, MP Genel Müteşebbis Kurulu Başkanı sıfatını taşımıştır. Hikmet Bayur'un tekrar başkanlığa seçilmesi bu nedenle parti tüzüğü'nün 69. maddesine aykırı bir durum oluşturmamıştır. MP'nin böyle bir uygulamaya gitmesinin en önemli nedeni, DP'de görülen Kurucular tahakkümüne olan tepkileriydi.

³⁷ Nurettin Ardıçoğlu, "Kongre ve Görevleri", *Kudret*, 21. 6. 1950.

teminatlarla değil, iktidara hakim olan zihniyetin değişmesiyle ve yeni devrin icaplarının kanunlarda ve müesseselerde anlamını ve yerini bulmasıyla mümkün olabileceğinin altını çizen Bölükbaşı, Başbakan'ın muhalefette iken memleketin kanun dışı kanunlarla idare edildiğini söylediği halde, Başbakan'ın yine aynı kanunlar ve idari kadrolarla memleketi idareye devam ettiğini dile getirmiştir. İktidarın 9 aylık icraatında demokrasiye aykırı, rejimin siyasi karakterini ilgilendiren kanunları değiştirmek şöyle dursun, her tarafa çekilecek ve muarızlarını tasfiye edecek yeni elastiki baskıcı kanunların hazırlığı içinde olduğunu belirten Bölükbaşı, Bayar'ın vaktiyle söylediği, *“İktidara geldiğimizde millet hakimiyetini engelleyen kanunları bir ayda tasfiye edeceğiz”* sözlerini hatırlatarak, anti demokratik kanunların bir an evvel kaldırılmasını talep etmiştir. Bu arada DP'den Suat Başol (Zonguldak) *“Senin boyun uzun, teklifleri sen getirmelisin”* biçiminde bir sataşma içine girmiş, Bölükbaşı da, *“Ben bir kişiyim. Siz dört yüz kişisiniz. Teklifi sizden gelmeli”* biçiminde konuşmuştur. Mesul olmayan insanların devlet hayatında söz sahibi kılındığı döneme yeni bir devir demenin imkan dışı olduğunu ileri süren Bölükbaşı, memleket hayatında DP iktidarı ile birlikte adeta rozet asaletini ihdas edecek siyasi bir aristokrasinin kurumlaşmaya başladığını iddia etmiştir. Konuşmasının sonunda Bölükbaşı, **sadece iktidarın el değiştirdiğini, ancak rejimin siyasi karakterinin değişmediğini** ifade ederek, bu yolda devam edildiği takdirde sabık iktidar için mukadder olan sonun, DP için daha elim bir akibet olacağını vurgulamıştır.³⁸

Bütçe Kanunu Tasarısının daha sonraki oturumlarında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün konuşmasında kendisine sataşıldığı ve başbakan yardımcısının, sabık iktidarın (CHP), Rus çıkarlarına hizmet ettiğini öne sürdüğü, dönemin muhalefet partisinden (DP) bir takım kişilerin içinde bulunduğu gizli bir listeyi açıklaması cihetiyle söz alan Bölükbaşı, dış politikanın bir millet meselesi olduğunu belirtmiş ve zamanında o listenin başında kendisinin de olduğunu söylemiştir. Bu konu ile ilgili olarak 1946 seçimlerinde başından geçenleri anlatan Bölükbaşı, dönemin iktidarının, muhalefeti memleketi Ruslara satabilecek bir siyasi teşekkül olarak suçladığını, bu konuda köy köy propaganda yaptığını belirterek, bu propagandaya Yozgat'ta aynen şu cevabı verdiğini anlatmıştır: *“DP'nin memleketi Ruslara satacak bir siyasi*

³⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Beşinci Birleşim (19. II. 1951), s. 215-234.

teşekkül olduğunu ileri sürenlere hitap ediyorum. Bu vatan ve millet menfaat mukabilinde asırlık düşmanımıza satacak bir teşekkül ve insanlar var da onları idam sehvasına çekerek kendilerinden hesap sormazsa Hükümet hain ve alçaktır". O zaman bu sözünün bir suç telakki edildiğini ve kendisinin Akdağmadeni'nde tevkif edildiğini ifade eden Bölükbaşı, parti mücadelelerinde geriye bakılıp sen şunu yaptın, bunu yaptın diyerek hatalı bir temayüle gidilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu gidişin iyi olmadığını anlatan Bölükbaşı, Mecelle'nin bir kaidesinden yola çıkarak, *"Batıl makisünaleyh olamaz, yani bu millet hatalı gidişleri başkalarının hatalarını ileri sürmek suretiyle örtmeye çalışan zihniyeti iş başına getirmek için reyini kullanmadığını belirtmiştir".* Namuskarlığı ve vatanseverliği hiçbir partinin inhisarına alamayacağını, memlekette hangi taraftan olursa olsun hırsızlık yapan, milletin hakkını çiğneyen kötü ruhlu insanlar ile namuslu ile namussuzu ayırt edecek tam bir temizlik yapılması gerektiğini belirten Bölükbaşı, kendisi için **partinin bir gaye değil bir vasıta** olduğunu, önemli olanın devlet hayatı ve vatanın sulh ve selameti olduğuna değinerek, bu memlekette hürriyet hürriyet diye bir zamanlar bağırlarak köprü başında İstanbul'da adam vurulduğunu, (İttihat ve Terakki döneminde İttihatçıların suikastlarına vurgu yapmakta) bu yüzden İttihatçı hürriyeti, Demokrat hürriyeti diye bir şey tanımadıklarını ileri sürmüştür. Bölükbaşı, kendilerinin karakolda dövülenlerin, tapuda soyulanların ve nüfus kapısında kovulanların ıstırabını dindirmek için Meclis'e gelmiş olduklarını, eğer hukuk devletini bu Meclis de kurmazsa, Tanzimat'tan beri yapılan gayretlerin boşa gideceğini belirterek sözlerini bitirmiştir. Daha sonra kürsüye eski Başbakanlardan Şemsettin Günaltay gelmiş ve kendisi zamanında hiçbir şahsı ve siyasi teşekkülleri takip etmek, haklarında dosya tutmak gibi bir emir vermek şöyle dursun, bu durumdan haberdar bile olmadığını belirterek, başbakan yardımcısının iddiasına cevap vermiştir.³⁹

Öte yandan, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün Bütçesi münasebetiyle söz alan Bölükbaşı, radyo yayınlarında iktidara mensup kişilerin sözlerinin devamlı bir tarzda verilmesi karşısında, muhalefet sözcüsü olarak kendi konuşmalarının ya hiç verilmediğini ya da çarpıtılarak verildiğini belirtmiş ve devlet radyosunun siyasi çıkarlar doğrultusunda kullanımını eleştirmiştir. Hükümetin bu

³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Yedinci Birleşim (21. II. 1951), s. 377-80.

işlerden haberli ise kusurunu itiraf ederek çekilmesini, habersiz ise bu kadar gaflet içinde olduğu için yine çekilmesi gerektiğini belirten Bölükbaşı'ya Abidin Potoğlu, "Emredersiniz" biçiminde bir söz atınca, Bölükbaşı, "Potoğlu, pot kırma" diyerek mukabelede bulunmuştur.⁴⁰ Adalet Bakanlığı Bütçesi görüşmelerinde de, memlekette demokrasiyi korumanın birinci şartı olarak yargıçların tamamıyla bağımsızlığa kavuşmalarını temin edecek bir sistemin kurulmasının gerekliliğine değinen Bölükbaşı, 1950 seçimlerinden önce, seçimlerde hakim teminatı ile ilgili olarak daha önce İlim Heyeti'nin hazırladığı tasarıda geçen ve Adalet Bakanlığı ile hiçbir alakası olmayan bir Yüksek Yargıçlar Meclisi'nin hakimlerin özlük işlerinde tek söz sahibi kılınması gerektiğini de dile getirmiştir.⁴¹

Bölükbaşı, din ve devlet ilişkisi konularındaki görüşlerini en iyi biçimde yansıtan konuşmasını Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesi görüşmelerinde yapmıştır. Bu konuşma önemli olduğu için önemli kısımları aynen tutanaklardan aktarılmıştır:⁴²

...Hepinizin malumu olduğu üzere şu parti, bu parti dini siyasete alet ediyor diye bir takım ithamlar ortaya atılmaktadır...Buna mani olmanın bir tek çaresi vardır. Din hürriyeti ve vicdan hürriyeti mevzuunu toptan ele almak ve bir defada halletmek, parça parça ele alındığı takdirde, din politikaya alet edilmiş olur...Benim kanaatime göre, ezanın Arapça okunmasına müsaade etmek din hürriyetinin temini manasına gelmez...Din hürriyetinin bu memlekette tam ve kamil olabilmesi için kanaatimizce **dinin bir cemaat işi telakki edilerek, tamamıyla devletin tesir ve nüfuzundan ayrılması** lazımdır. Bugün din ve vicdan hürriyetinin bu memlekette olduğunu iddia ederken, bir taraftan da bir devlet memuru olarak Diyanet İşleri Reisinin bu işi idare ettiğini görüyoruz. Devlet bütçesinden buna tahsisat ayrıldığını görüyoruz. Bunun laiklikle kabili telif olan (bağdaşan) bir tarafı yoktur. Binaenaleyh din işini kati olarak halletmek istiyorsak, bunu bir cemaat işi olarak bir defada halletmeliyiz. **İslam cemaati din işlerini idare etmek hakkına sahip** olmalıdır...Bu taktirde bu teşekkülün irticai maksatlara alet olacağı endişesi hakim olursa, ona karşı da şu cevabı vermek mümkündür; Hükümet her teşekkülün gayesi dahilinde çalışıp çalışmadığını kontrol etmek hakkına sahiptir...

Bölükbaşı'nın ardından kürsüye gelen Menderes, vekilden sual sorulması usulden olmadığını söyleyerek, Bölükbaşı'ya cemaat teşkilatı kurulması ile din hürriyetinin nasıl sağlanacağını açıklığa kavuşturmasını istemiştir. Bölükbaşı, cevabında ayrıntılı bir açıklama getirmemiş, ancak din teşkilatının devlet teşkilatı

⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Yedinci Birleşim (21. II. 1951), s. 404-406.

⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Sekizinci Birleşim (22. II. 1951), s. 461-462.

⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Sekizinci Birleşim (22. II. 1951), s. 440.

içinde yer almasının din ve vicdan hürriyetini temin edemeyeceğinin altını çizerek, Menderes'ten bugünkü durumdan memnun olup olmadığını ve partilerinin din işini bir cemaat işi mi, yoksa bir devlet işi mi kabul ettiklerini sormuştur. Menderes de, Türkiye'de din hürriyeti anlamında vatandaşların hiçbir şikayetlerinin olmadığını ve mevcut uygulamanın da laikliğe aykırı olmadığını belirtmiştir.

Aynı şekilde, Menderes'in 1951 yılında kurduğu II. Menderes Hükümeti'nin programı üzerinde Meclis'te konuşan Bölükbaşı, yine din ve vicdan hürriyeti üzerinde durmuş, Hükümetin bu hürriyetleri koruyacağı şeklinde programda belirtilen hususların gerçeği yansıtmadığını, Müslümanların bir cemaat teşkilatına sahip olmadıklarını, din hürriyetinin bir inanma hürriyeti olmadığını, ibadet, telkin ve tedris hürriyetlerinin kısıtlı olduğunu ve bu işlerin mutlaka Hükümetin nüfuzundan uzak kalması gerektiğini anlatarak, Hükümetin, Müslümanlara bir cemaat teşkilatı kurma iznini vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hükümet emrinden çıkarılarak İslam cemaatine bırakılmasını savunan Bölükbaşı, böylece bu teşkilatın Hükümetin nüfuzundan masun bir şekilde İslam cemaatinin işlerini yüklenerek din hürriyetini sağlayabileceğini ileri sürmüştür. Bu şekilde dini hissiyatın şu ya da bu Hükümet ve parti tarafından istismar edilmesinin önüne geçilebileceğini savlayan Bölükbaşı, Hükümetten din esasına dayanan cemiyet kurulmasını yasaklayan kanunu değiştirmesini ve din işlerinin, din temelinde kurulacak bir teşkilata bırakılmasını istemiştir. Konuşmasında anti-demokratik kanunların hala Menderes Hükümeti tarafından kaldırılmadığını, eski düzenin aynı kanun ve kadrolarla devam ettiğini ileri süren Bölükbaşı, Recep Peker zamanında esasları hazırlanmış ve 1949 yılında çıkarılmış İller Kanunu'nun değiştirilmediğini, bu şekilde DP döneminde de idare cihazının Hükümetin kulu ve kölesi olmaya devam ettiğini ifade etmiştir. Uzun konuşmasının sonunda dış politika mevzuuna da değinen Bölükbaşı, dünya üzerinde iki büyük cepheden birinin komünist Rusya, diğerinin hür milletler cephesi olduğunu, Türk milletini tehdit eden komünizm tehdidi karşısında mutlaka Amerika'yı içine alacak bir anlaşmanın içinde bulunulması gerektiğini dile getirmiştir.⁴³ Bu itibarla Bölükbaşı'nın dış politika konusunda, DP'den pek de farklı düşünmediği görülmektedir.

⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 6, Toplantı: 1, Elli Dokuzuncu Birleşim (2. IV. 1951), s. 104-109.

Yine Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısı ve bazı milletvekillerinin Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinde (Sol akımlarla ilgili 141. madde gibi) değişiklik yapılması konusunda getirdikleri teklifler konusunda muhalefet sözcüsü olarak konuşan Bölükbaşı, komünizmle mücadelenin sadece kanunla yapılmasının yanlış olduğuna, ülkede komünizme geçit veren sefalet, adaletsizliğe ve sosyal sınıflar arasındaki dengesizliğe son verilmesi gerektiğine temas ederek, bu tür kanunların her iktidarın elinde rakiplerini suçlamak ve tasfiye etmek amacıyla rahatlıkla kullanılabileceğine değinmiştir. Demokrasiyi koruyalım derken demokrasinin zedelendiğine, vaktiyle böylesi kanunlarla her türlü hürriyetçi teşebbüsün komünizm tahrikçisi denilerek iftiraya maruz kaldığına (DP için CHP'nin, Mareşal ve MP için DP ve CHP'nin suçlamaları gibi) dikkat çeken Bölükbaşı, böylesi müphem ve vatandaş için kati teminat ihtiva etmeyen kanun maddelerinin, ülkede her önüne gelenin iftiraya mesnet olarak kullanılabileceği bir emniyetsizlik ve güvensizlik havası yaratabileceğine değinmiştir. Ayrıca kanun tasarısında daha önceden olduğu gibi, dini fikirleri yaymak ve komünizmin yan yana zikredildiğini belirten Bölükbaşı, tamamen vatan ve millet sevgisini baltalayan komünizmle, dini fikirleri yayma suçunun aynı mahiyette değerlendirilmesinin çok yanlış olduğunu da ileri sürmüştür. Bu açıdan devamlı bir şekilde yeni bir devir açtığını söyleyen DP iktidarının getirdikleri kanun maddeleri ile eski düzeni aratacak bir uygulama içine girdiğini iddia eden Bölükbaşı, yeni zihniyetin manası kanun ve müesseselerde yer almadıkça, yapılan işlerin ipe un sermekten ibaret kalacağını ifade etmiştir.⁴⁴

D. MP'NİN II. KONGRESİ VE GELİŞEN OLAYLAR

MP'nin İkinci Büyük Kongresi öncesinde yapılan İstanbul ve İzmir il kongrelerinde yaşananlar, MP'nin irticai bir parti olarak daha çok suçlanması sonucunu vermiştir. İstanbul il kongresi, Mareşal ve Kenan Öner için fatiha okunarak yapılan saygı duruşu ile açılmıştır. Bu durumun partinin laiklik anlayışı ile bağdaşmayacağını dile getiren bir delege yuhalanmış ve susturulmuştur.⁴⁵ Kongrede

⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 10, Toplantı: 2, Yedinci Birleşim (21. XI. 1951), s.131-142.

⁴⁵ Cumhuriyet, 15. 4. 1951.

Raif Ogan'ın (daha sonraları Necip Fazıl'ın İslamcı yayını **Büyük Doğu**'da yazı yazdığı için partiden çıkarılan ve MP'nin irtica ile suçlandırılmasında bu isim çok kullanılmıştır) etrafında toplanan "*İslamcı-muhafazakar*" grup ile dinin siyasete alet edilmemesini savunan "*ilerici-inkılapçı*" grup arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu kongrede bir delege (Hikmet Haznedar), "*Bir siyasi partinin hitabet kürsüsü, cami kürsüsüne benzemez. Burada memleket sorunları konuşulur. Anlamıyorum, bu parti İslam dini partisi midir, yoksa sadece MP midir? Dini siyasete neden alet ediyoruz*" şeklinde konuşmuştur.⁴⁶

MP'nin İzmir il kongresinde de, kongre başkanı kanunların Müslümanlıktan ve milliyetçilikten ilham alması gerektiğini söylemiştir. Kongreye katılan Sadık Aldoğan ise, MP iktidara geldiğinde dine ait bütün kanunları kaldıracaklarına temas eden bir konuşma yapmıştır. Kongrede Atatürk devrimlerine sadık kalınacağını belirten İzmir il idare kurulu, delegelerin çoğunluğu tarafından partiyi yıkmakla suçlanmış ve MP'nin din ve vicdan hürriyetini tanımayan devrimlere sadık kalınamayacağı dile getirilmiştir.⁴⁷

MP'nin İkinci Büyük Kongresi'ne gidilen tarihlerde Kırşehir'de Atatürk büstünün kırılması gibi bir olayın da yaşanması, siyasal hayatta ve partiler arasında din ve laiklik ve Atatürk devrimleri konusunda, daha çok MP'yi suçlayan sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. O dönemde Atatürk heykellerini kırmayı kendilerine bir iş edinmiş bir irticai grup vardı. Bunlar, Kemal Pilavoğlu isimli bir şahsın etrafında toplanmış Ticaniler isimli bir tarikattı. Tarikatın merkezi Fas idi. 1930 yılında Türkiye'ye intikal ettirilen tarikat, özellikle çok partili hayatın başladığı 1946 yılı ile birlikte faaliyetlerini artırmıştır. Ticaniler, 1949'da Meclis içinde ezan okuyarak, çok partili dönemin ilk dinci gösterisi yapmışlardı. Bu grup, daha sonraki yıllarda da toplu yerlerde tekbir getirme, tarikatlarının beyannamelerini dağıtma gibi eylemlerde bulunmuşlardı. 1951 yılı ile birlikte Ticaniler, Atatürk heykellerini kırmaya yönelik bir faaliyet içine girmişlerdir.⁴⁸ 1951 yılının Mart ayı başında, MP'nin siyasal merkezi olan ve MP'den tek milletvekili olarak Bölükbaşı'yı Meclis'e gönderen Kırşehir'de Atatürk heykelinin kırılması, dikkatleri MP ve

⁴⁶ Cumhuriyet, Kudret, 16. 4. 1951.

⁴⁷ Cumhuriyet, 6. 5. 1951.

⁴⁸ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yay., 2003), s. 191-193, 203.

Bölükbaşı üzerine çekmiştir. Bu olayı “şen’i bir tecavüz” olarak zikreden MP, bu tecavüzü sömürmeye kalkışan bir zihniyetin varolduğunu ileri süren ve bu hadise esas alınarak MP’nin tartışmaların içine çekildiğini anlatan sert bir beyanname yayınlamıştır. Bölükbaşı ise, hadiseyi şiddetle kınayarak, “Ölüyü hayırla yadediniz düsturunu kendisine bir rehber ittihaz etmiş olan bu millet, Atatürk gibi bir kurtarıcının heykeline yapılan tecavüz karşısında elbette nefretten başka bir şey duyamaz” biçiminde bir açıklama yapmıştır.⁴⁹ Atatürk’ün heykeline yönelen saldırı, Kırşehir’de yapılan büyük bir mitingle kınanmıştır. Mitingten sonra, üniversite gençliği ve Kırşehir halkı ile Kırşehir Halkevine giden Bölükbaşı, burada yaptığı konuşmada, bir taraftan heykele yapılan saldırıyı kınamış, diğer taraftan DP’yi Atatürk’ün gölgesinde siyaset simsarlığı yapmakla suçlamıştır.⁵⁰

İşte böylesi bir havada, 30 Mayıs-2 Haziran 1951 tarihinde açılan MP İkinci Kongresi’nde, din ve laiklik, Atatürk’ü Koruma Kanunu (25 Temmuz 1951), partiler arası ilişkiler, Anayasa değişikliği ve hukuk düzeni ile ilgili yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Birinci Kongre’de olduğu gibi, Atatürk’ün kabrine çelenk konulma meselesi yüzünden bu kongrede de sert tartışmalar yaşanmıştır. Parti Müteşebbis Kurulu’nun hazırladığı raporda parti programında, vicdan ve itikat hürriyetlerinin kutsal olduğuna ilişkin maddesinin, partiyi hiçbir şekilde dinin siyasete alet edilmesi yoluna sürüklediği belirtilmiş, dini meseleler hakkında Hükümete Meclis’ten kanun çıkarma hakkının tanınmasının doğru görülmediği ifade edilmiştir. Ayrıca kendisine yönelik eleştirilere bir cevap sadedinde, partinin hukuk nizamını dini esaslara dayandırmadığı, teaddüdü zevcatı (çok eşlilik) reddettiği ve Harf İnkılabı gibi devrimleri savunduğu belirtilmiştir.⁵¹ Kongrenin ikinci gününde konuşan Sadık Aldoğan, partinin hayatında ilk defa olmak üzere nisbi temsilin lüzumundan bahsetmiştir. Ahmet Tahtakılıç ise, iktidarın çıkarttığı Atatürk’ü Koruma Kanunu’nu, samimi bir zihniyetin eseri olarak değil, bir politik manevra olarak değerlendirmiştir.⁵² Mustafa Kentli ise MP’nin din konusundaki görüşünü programının 12. maddesinde açıkça gösterdiğini, bu maddenin biri vicdan hürriyeti, diğeri din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması yönünde iki ana ilkesinin

⁴⁹ **Kudret**, 3. 3. 1951.

⁵⁰ **Kudret**, 6. 3. 1951.

⁵¹ **Vatan**, 31. 5. 1951.

⁵² **Vatan**, 1. 6. 1951.

olduğunu, her dini topluluğa dini örgüt kurma hakkının verilmesi gerektiğini, bugün bu hakkın ülkede varolmadığını ifade etmiş ve tarikatların faaliyetine izin verilmesini istemiştir.⁵³ Ayrıca Kentli, dini devlete bağımlı olmaktan çıkarıp, dine “özerklik” tanınması gerektiğini savunmasıyla da Cumhuriyetin laiklik prensibine aykırı bir tez ileri sürmüştür. Kongrede bir konuşma yapan Bölükbaşı da DP’nin vaatlerine ihanet ederek CHP usullerini aynen takip ettiğinden, anti-demokratik kanunları kaldırmadığından ve devlet radyosunu milleti aldatmak için kullandığından bahisle CHP’nin kötü bir devamı olan DP ile mücadelelerinin devam edeceğini belirtmiştir.⁵⁴

Kongrenin üçüncü gününde yapılan seçimde, MP başkanlığına Dr. Mustafa Kentli seçilmiştir. Kentli, başkan seçildikten sonra, “*Bizim ana davamız, hukuka dayalı adil bir devlet düzeni kurmaktır*” biçiminde konuşmuştur. MP Genel Yürütme Kuruluna ise Osman Bölükbaşı, Hikmet Bayur, Sadık Aldoğan, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Enis Akaygen, Ali Rıza Başkan, Nurettin Ardıçoğlu, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, Y. Kemal Tengirşenk ve Osman Nuri Köni seçilmişlerdir.⁵⁵ Kongrenin dördüncü gününde yine Anayasanın değiştirilmesi gereği üzerinde durulmuştur. MP’lilere göre yürürlükteki Anayasa “*totaliter demokrasiler*” örnek alınarak hazırlanmıştır.⁵⁶

Bu arada MP’nin II. Kongresi’nde 150’likler⁵⁷ sorunu da tartışılmıştır. Ahmet Tahtakılıç, parti tüzüğünde bir değişiklik yapılarak, “*150’liklerin MP’ye giremeyeceklerinin*” eklenmesini istemiştir.⁵⁸ Raif Ogan ise, “*Geniş bir hürriyet isteyen MP’nin bu gibi affedilmiş eşhası arasına almakta hiçbir mahzur olmadığını, bunları partiye almamanın hukuk prensiplerine aykırı düşeceğini*” söylemiştir. Bu görüşü daha bir çok delege savunmuştur. Fuat Arna, “*Partinin vatan için kurulmuş*

⁵³ **Cumhuriyet**, 1. 6. 1951

⁵⁴ **Vatan**, 1. 6. 1951.

⁵⁵ **Kudret**, 2. 6. 1951. Parti başkanlığına Bayur’dan sonra Kentli’nin seçilmesi Türk siyasi tarihinde, bir partinin başkanını seçimle değiştirmesi ilk defa görülüyordu. MP’lilerin bu yola gitmesi, Şeflik sistemine ve Kurucular saltanatına tepkilerinin bir sonucuydu..

⁵⁶ **Kudret**, 3. 6. 1951.

⁵⁷ Lozan Barış Antlaşması gereğince, Türkiye bu anlaşmanın imza tarihine kadarki dönem için bir genel af ilanı zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu genel aftan 150 kişilik grup istisna tutulmuştu. İşte bunlara 150’likler denilmiştir. 150’likler Kurtuluş Savaşı’nda TBMM Hükümetine ve ulusal mücadeleye karşı tavır almış kişilerdi. 28 Mayıs 1927’de 150’likler bir yasa ile TC Vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Ardından Atatürk’ün buyruğu ile 26 Haziran 1938’de çıkarılan bir yasa ile affedilmişler ve isteyenlerin dönebilmeleri sağlanmıştır. 150’liklerden bazıları yurda döndükten sonra tekrar siyasete atılmışlardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve tam liste için, bkz., İlhami Soysal, **150’likler: Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular?** (İstanbul: Gür Yayınları, 1988).

⁵⁸ **Kudret**, 2. 6. 1950.

olduğunu, vatana ihanet ettikleri sabit olan kimselerin bir ahlak partisi olan MP'ye girememeleri gerektiğini" belirtmiştir. Bu tartışmalar sonunda 150'liklerin partiye girmeleri uygun görülmemiştir.⁵⁹

Kongrede ileride parti içinde başlayacak büyük anlaşmazlığın ve ikiliğin ilk ipuçlarını veren ve liderliğini Hikmet Bayur'un yaptığı bir grubun, parti programının din konusundaki bazı maddelerine ek yapılmasına ilişkin tüzük değişiklikleri istemesi de, parti içinde bir tür "inkılapçı" ve "muhafazakar-dinci" iki kanadın varolduğunu ortaya çıkarmıştır. İnkılapçı kanadın temsilcisi Bayur, programın 2. maddesine, "*Parti inkılaplarımızı korumayı ve onları muasır medeniyetin gidişi istikametinde geliştirmeyi vazife bilir*" ve 12. maddesine, "*parti dinin kutsallığını daima göz önünde bulundurur, bu yüzden her ne suretle olursa olsun dinin siyasete alet edilmesine veya siyasi toplantılarda nümayiş vesilesi yapılmasına karşıdır*" şeklinde ilaveler yapılmasını istemişse de, kongreye hakim olan muhafazakar kanat tarafından, tüzük değişikliklerinin kongre üyelerinin üçte iki çoğunluğunun kararı ile yapılabileceği, ancak çoğunluğun salonda bulunmadığı itirazı üzerine, istenen değişikliklerin diğer büyük kongrede ele alınacağı kararlaştırılmıştır.⁶⁰

E. MP'NİN III. KONGRESİ, MP'DE KRİZ VE BÖLÜKBAŞI (1952)

Kongre öncesi yaşanan bir olay, iktidar-muhalefet ilişkisi ve Bölükbaşı'nın iktidara yönelik eleştirilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Nisan 1952'de toplanan MP İstanbul il kongresine katılan Bölükbaşı, kongrede bir delegenin İstanbul'da yapılacak olan işçi mitinginin vilayetçe engellendiğini söylemesi üzerine bir konuşma yapar. Konuşmasında, yürürlükteki toplantı kanununa göre, vilayetin böyle bir yetkisinin olmadığına, her ne pahasına olursa olsun kanunsuz olarak engellenen toplantının birileri tevkif edilse ya da çığnense de yapılmış olması gerektiğine değinmiştir.⁶¹ İşçi mitingi ve bunu vilayetin engellemesi konusu, Kırşehir mebusu Halil Sezai Erkut tarafından Meclis'e taşınmıştır. Erkut, vilayetin engellemesinin sebebini Hükümetten sormuştur. Hükümet adına konuşan, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu'nun, önergeye cevap verirken, "*Toplumsal düzeni bozma*

⁵⁹ Kudret, 2. 6. 1951.

⁶⁰ Cumhuriyet, 3. 6. 1951.

⁶¹ Kudret, 15. 2. 1952.

girişimlerine, kanunlar müsaait olmasa da karşı koyacaklarını” belirtmesi büyük bir tepkiye neden olmuştur. Ağaoğlu ayrıca, bu konu münasebetiyle Bölükbaşı’yı ağır bir dille itham etmiştir. Bölükbaşı’nın yabancı cereyanların aleti olacak şekilde, işçi mitinginin tertip edilmesinde büyük bir tahrik içine girdiğini, belirten Ağaoğlu, konuşmasının bir yerinde Bölükbaşı’nın işçileri kanunsuz mitinge teşvik ettiğini iddia etmiştir.⁶²

Bunun üzerine Bölükbaşı, kendisine sataşıldığı gerekçesi ile Meclis’te bir konuşma yapmıştır. İşçi mitingi ve vilayetin engellemesi meselesiyle ilgili bu Meclis görüşmesi, Bölükbaşı’nın iktidar karşısında konumunu belirtmesi açısından önemlidir. Bu yüzden konuşma ayrıntılı bir şekilde verilecektir. Konuşmasında şahsına ve şerefine sataşıldığını, kendisinin yabancı cereyanların aleti olacak şekilde tahrikçi olarak suçlandığını belirten Bölükbaşı, Ağaoğlu’nun kafalarda soru işareti bırakmadan bildiği bir şey varsa açıkça konuşmasını, yoksa kendisini müfteri ilan edeceğini ifade ederek, işçi mitingi hadisesini izah etmiştir. İşçi eylemi ile ilgili olarak İstanbul il kongresinde, yürürlükteki İçtimaatı Umumiye Kanunu’na göre, vilayetin ya da yetkili makamların mitingi engelleme yetkisinin olmadığını, yapılması gerekenin yetkili mercilerin bir zabıt varakası düzenleyerek mitingi kontrol altına almak olduğunu dile getiren Bölükbaşı, söz konusu il kongresi konuşmasında işçilere “*Gideydiniz toplantınızı yapaydınız ne çıkardı, kanun madem hak veriyor, 50 kişi tevkif edilir, 10 kişi çığnenir*” şeklinde konuştuğunu söyleyerek, asıl Hükümetin “*kanunsuz eğilimler*” taşıdığını ileri sürmüştür. Bölükbaşı, konuşmasında bu konu ile ilgili olarak, DP’nin muhalefet yıllarında, kendisinin ve diğer DP’lilerin 1946’da Tokat’ta ve 1947’de Gaziantep’te düzenleyecekleri mitingleri, sabık iktidarın da izin vermemesi karşısında yaptıklarına değinmiş, o günkü yaptıklarını hem Ağaoğlu hem de DP ileri gelenlerinin tebrik ettiğini anlatmış, o tarihlerde toplantılara izin verilmemesi karşısında gösterdikleri direncin ve yaptıklarının komünist tahriki olmadığı gibi, işçi eylemi ile ilgili söylediklerinin de bir komünist tahriki sayılmayacağını ve bunu en iyi bilen kişinin de bizzat Ağaoğlu olduğunu vurgulamıştır. Toplantıya kanun çığnenerek, izin verilmemesini tenkit ettiğini, tahrikçi olamayacağını, Başbakan Yardımcısının konuşmasında, “*bir komünist parti var, bununla işbirliği yapan muhalefet partilerimize mensup çevreler*” (Bölükbaşı’yı

⁶² Kudret, 8. 5. 1952.

kastediyor) *var*” şeklinde konuştuğunu ve bununla da açık olarak kendisini ima ettiğini söyleyen Bölükbaşı, “*Öküz altında buzağı arıyorlar. Eğer buzağı bulmak istiyorsa Samet Ağaoğlu, kendi altında arasın, bizde buzağı yok*” biçiminde ağır bir dille Ağaoğlu’nu suçlamıştır. Meclis başkanının temiz dille konuşun diyerek ihtar etmesi karşısında, “*Efendiler asacağınızı bilsem hakikati söyleyeceğim...Azrail bile seni elimden kurtaramaz şerefime taarruz ettiğin zaman, hesaplaşacağım hesaplaşacağım*” diye konuşan Bölükbaşı’na, bir DP milletvekili, “*Hastasın sen Bölükbaşı, sıhhatin bozuk*” şeklinde karşılıklıta bulunmuş ve bir çok DP milletvekili sert ve sinirli karşılıklar vermişlerdir. Ağaoğlu’nun eski kadim dostu olarak kendisini arkadan hançerlediğini, bunu Ağaoğlu’ndan beklemediğini, eğer halkı kanunsuzluğa teşvik ettiyse neden savcılığın harekete geçirilmediğini soran Bölükbaşı, sabık CHP iktidarının en azından kanuna dayanarak yaptığı tehdidi (Recep Peker’in 1947’de İzmir’de İstiklal Mahkemeleri Kanununu hatırlatarak, DP’yi tehdit etmesi olayına temas ediyor), hukuk devletinden bahseden DP iktidarının, mevcut olmayan kanunlara dayanarak yapmaya kalkıştığını ve *milletin selameti* gibi muğlak ifadelerin her zaman müstebit idarelerin mesnedi olduğunu savunmuştur.

Daha sonra kürsüye gelen Ağaoğlu, Bölükbaşı’yı şirretlik ve haysiyetsizlikle suçlayarak, onun Türk siyasal hayatında küfür, köşe başlarında adam çevirme (Bölükbaşı ve arkadaşlarının hapisane dönüşü Bayar’ı Sıhhiye’de çevirip, sözlü hakaretlerine temas ediyor) ve tehdit gibi politika metodunun temsilcisi olarak sunmuştur. Ağaoğlu, Bölükbaşı’nın söz konusu konuşmasında işçilere “*Demokrasi vardır, elbette miting yapmak hakkınızdır, ne olur, nihayet 20-30 kişi tevkif olunur ve birkaç arkadaş kurşunla ölür veya çiğnenir*” şeklinde konuşarak, resmen kanuna ve devlete karşı bir isyan hareket başlatmak istediğini dile getirmiştir. Bölükbaşı’nın, memleketin huzurunu bozacak ve vatandaşları “*sınıflara*” ayıracak bir politika metodu takip ettiğini iddia eden Ağaoğlu, onun her yerde şantaj yaptığını ileri sürmüştür. Bu sırada Bölükbaşı, oturduğu yerden, “*İftira yapma sahte politika kahramanı, vaktiyle İnönü’ye 16. Lui diyordun, sen onu da geçtin, sahte politika kahramanı*” diye bağırmıştır. Ağaoğlu, Bölükbaşı’nın memlekette seviyesiz bir politika takip ettiğini, fedakarlıktan devamlı kaçındığını, parti disiplini içinde en ufak bir sorunu şahsi izzeti nefis meselesi telakki ettiğini ve bu haliyle de Bölükbaşı’nın

siyasi hayatın en büyük düşmanı olan hodgamlığın bir örneğini teşkil ettiğini iddia etmiştir.

Bu sözlere cevap veren Bölükbaşı, vaktiyle Ağaoğlu'nun böyle konuşmadığını, kendisinin DP'den ayrılması meselesinde Ağaoğlu'nun "*sadık bir arkadaş, hazin bir maceradır, yüreğim parçalanıyor*" şeklinde konuştuğunu, kendisinin bir takım "*aslan demokratlar*" gibi emirle konuşmadığını, 1946 demokrasi mücadelesinde herkesin korkudan kaçarken, kendisinin sahnede korkusuzca yer aldığını söyleyerek, kendisine "*bu memlekette yalnız kahraman, fazilet adamı sen misin?*" şeklinde sataşan DP milletvekillerine, "*Söyleyeceğim hakikatleri, 19 mitingden geliyorum, bir tek kişi bile kalsam konuşurum, burası Meclis'tir*" biçiminde konuşmuştur.

Tekrar kürsüye gelen Ağaoğlu, bir milletvekilinin kanunsuz olduğunu iddia ettiği bir harekete vatandaşları, itaat etmeyin diye tahrik etmesinin bir anarşi yaratacağını, bunun arkasından diktatörlerin geleceğini belirterek, "*Ama bu Bölükbaşı'ndan beklenemez, Bölükbaşı bu yola gelmez. Seksen sene milletvekili olsa yine gelmez. Çünkü o, kendisi istikbale, re'isi kare gelinceye kadar, memlekette daima hürriyetsizlik, daima kanunsuzluk görecektir...Eski arkadaşımı iyi tanırım. Alıştığı zihniyet ve yapmak istediği şey, ortalığı karıştırmak, memleketi anarşiye götürmekten başka bir şey değildir*" biçiminde çok ağır bir dille konuşmuştur. Bu konu ile ilgili olarak kürsüye gelen Başbakan Menderes de, Bölükbaşı'nın vatandaşları bir kıyama teşvik ettiğini ve DP muhalefette iken Bölükbaşı'nın kendilerini arkalarından hançerlediğini, memleketi dolaşarak, Türk milletini bir muvazaa efsanesi ve yalanı ile aldatmaya çalıştığını, bu haliyle de bir kin, doymak bilmeyen bir ihtiras içinde olduğunu ileri sürmüş ve Bölükbaşı'nın yaptığı mitinglere değinerek, hürriyetin olmadığı yerde miting yapılamayacağını, amacın vatan sathını bir kavga sahnesi haline getirmek olduğunu ifade etmiştir. Başbakanın suçlamalarına karşılık veren Bölükbaşı da, memlekette "*teminatlı hürriyet*"in olmadığını, DP'nin vaktiyle tenkit ettiği anti-demokratik kanunlarla daha baskıcı bir şekilde idareye devam ettiğini, Başbakanın bir DP kongresinde MP için "*kindar*" ve "*haçlı seferi zihniyetliler*" dediğini dile getirerek, Menderes'in memleketi CHP'den daha zalim ve gaspçı bir biçimde yönettiğini, bu haliyle de CHP'nin kötülükte bir şeddesi varsa, DP'nin iki şeddesi olduğunu iddia etmiştir. Uzun konuşma ve karşılıklı ağır

ithamların yer aldığı diyaloglarda, Bölükbaşı, iktidarı sert ve acımasız bir dille eleştirmeye devam etmiştir.⁶³

Daha sonra 15-18 Mayıs 1952 tarihleri arası **MP'nin Üçüncü Büyük Kongresi** yapılmıştır. Kongrede olup bitenlere ve MP içinde başlayan anlaşmazlık ve ikiliklere değinmeden önce, Kongre öncesinde yaşanan gelişmelere değinmekte yarar vardır. MP içinde “*ilericilik-gericilik*” tartışması daha 1949 yılında başlamış, 1950 seçimlerinden sonra gericilik propagandalarını önlemek için çalışmalar yapılmıştır. Ancak asıl mücadele 1952’de yapılan üçüncü kongre sırasında olmuştur. MP içindeki “*muhafazakar-dinci*” taraftarların, partiyi ele geçirmek için kongre öncesi, delegeler arasında çeşitli toplantılar yaptığı, çeşitli illerde bulunan bazı delegelerle irtibata geçen bu kanadın, Hikmet Bayur’un önderliğini üstlendiği “*ilerici-devrimci*” kanada karşı bir hareket içinde olduğu iddia edilmiştir. Ne olursa olsun MP içinde bir tür “*devrimci-ilerici*” ve “*muhafazakar-gerici*” grup çatışmasının olduğu aşikardı. Hatta öyle ki, muhafazakar kanadın temsilcileri Raif Ogan ve İzzet Mühürdaroğlu’nun İslamcı **Büyük Doğu** ve **Hilal** dergilerinde dincilik ve Turancılığı içeren yazılar yazmaları karşısında, MP, yazılarla partinin görüşleri arasında hiçbir ilgi kurulamayacağını, ayrıca partilerinin de bu dergilerle hiçbir ilgisi bulunmadığını açıklamak durumunda kalmıştır.⁶⁴ MP içinde başlayan bu tartışmalara yeri geldiğince değinilecektir. Şimdi kongre öncesi gelişmelere ve Bölükbaşı’nın miting konuşmalarına değinilecektir.

1952 başlarında Menderes, Köprülü ve Koraltan’la idarenin demokratikleştirilmesi ve yapılan kanun dışı uygulamalar konularında ihtilafa düşen bir kısım DP milletvekilleri DP’den ihraç edilmişlerdi. Zonguldak Mv. Abdurrahman Boyacıgiller, 8 Şubat’ta DP ihraç edilmiş ve 14 Şubat’ta MP’ye girmiştir.⁶⁵ Bu olaydan kısa bir süre sonra DP Giresun Mv. Arif Hikmet Pamukoğlu⁶⁶ ve Diyarbakır Mv. Nazım Önen⁶⁷ de MP’ye katılmışlardır. Böylece MP, Meclis’te Bölükbaşı ile birlikte 4 sandalyeye sahip olmuştur.

⁶³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 15, Toplantı: 2, Yetmişinci Birleşim (9. V. 1952), s. 139-162.

⁶⁴ **Kudret**, 4. 12. 1951.

⁶⁵ **Kudret**, 15. 2. 1952.

⁶⁶ **Kudret**, 10. 3. 1952.

⁶⁷ **Kudret**, 22. 3. 1952.

Bu arada, Zonguldak'ta düzenlenen MP mitinginde konuşan Bölükbaşı, Menderes'in milletin değil, bir zümrenin başbakanı olduğunu iddia etmiş ve “Bugünkü idarede düine göre olan değışiklik yalnız şahısların değışmesidir. Hiç olmazsa Halk Partisi, 27 senelik iktidarın verdiği bir çelebiliğe sahipti. Bunlarda şımarıklık var”⁶⁸ şeklinde konuşmuştur. Ardından MP Karabük mitingine katılan Tahtakılıç, Pamukoğlu, Boyacıgiller ve Bölükbaşı, DP Kurucularının demokrasi anlayışını tenkit eden konuşmalar yapmışlardır. Boyacıgiller DP içinde Kurucuların yarattığı bir tahakküm zihniyetinin varolduğunu anlatmış, Pamukoğlu ise, DP'nin Şeflik sistemini devam ettirmek için Kurucuların Meclis'te her türlü taktiğe başvurduklarını ifade ederek, şikayetleri karşısında Menderes'in kendilerine “dağa çık” şeklinde mukabelede bulunduğunu söylemiştir. DP iktidarının tuttuğu yolun memleket için büyük tehlikelere işaret ettiğini belirten Bölükbaşı da, DP iktidarının basın üzerinde büyük bir baskı yaptığını, resmi ilan namı altında devlet ve millet kesesinden kendisine muti (tabi olan) şakşakçı gazetelere (**Zafer** ve Necip Fazıl'ın **Büyük Doğu**'su gibi) büyük paraların akıtıldığını, **Kudret** gibi muhalif gazetelerin ise ilan verilmeyerek susturulmaya çalışıldığını anlatarak sözlerini şu şekilde bitirmiştir: “Dört senelik mücadeleye rağmen biz memlekette, Başbakanı demokrat yapamadık. Nerede kaldı ki, karakoldaki onbaşıyı demokrat yapabilelim”.⁶⁹

Van Mv. Ferit Melen ve iki arkadaşının resmi ilan tevziatındaki (dağıtımındaki) yolsuzluk dolayısıyla, başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu hakkında soruşturma yapılmasına dair önermeleri üzeri konuşan Bölükbaşı, resmi ilan kararnamesinin kendisine verdiği takdir yetkisini kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını belirterek, Hükümetin hakkaniyet yolundan ayrıldığını ve amme menfaatini ayaklar altına aldığı ileri sürmüştür. Hükümetin kendisine şakşakçılık eden basını resmi ilan paraları ile beslediği, ancak kendisine yakın hissetmediği bir takım gazeteleri de tasfiyeye sürüklediğini, gazetelere verilen resmi ilan paraları ile ayrıntılı bir şekilde açıklayan Bölükbaşı, bu uygulama ile Hükümetin basın hürriyetine büyük bir darbe indirdiğini dile getirmiştir. Böylece, Hükümetin **Zafer** ve **Büyük Doğu** gibi gazeteleri beslediği, **Kudret** gibi muhalif gazeteleri de

⁶⁸ **Kudret**, 30. 3. 1952.

⁶⁹ **Kudret**, 31. 3. 1952. Menderes, 26 Şubat 1952 tarihinde TBMM'de yapılan bütçe görüşmelerinde, Arif Hikmet Pamukoğlu'nun eleştirileri üzerine, “İçimizde olan bu arkadaş ayrılın, dağa çıksın, müstakil olsun” diyecektir.

cezalandırıldığını delilleri ile ortaya koyan Bölükbaşı, Hükümetin keyfi hareketi karşısında ufak memurların haydi haydi yolsuzluğa sapacağını vurgulamıştır.⁷⁰

MP'nin yaptığı bu mitingler Üçüncü Kongreye kadar aralıksız sürmüştür. Mitinglerde Bölükbaşı, Batı demokrasilerinde çift meclis olduğunu, yalnızca Stalin, Franco ve Peron'un ülkelerinde tek meclis olduğunu ve bu haliyle de DP iktidarının Meclis çoğunluğuna dayanarak ülkede tam bir müstebit bir yönetim tarzı oluşturduğunu ileri sürmüştür.⁷¹ Kendisinin hapisanelerde yatarken, DP'nin 1946-50 arasında “salon muhalefeti” yaptığını, 27 yıllık CHP “ayrığı”nı söken milletin, dört günlük “sarmaşık otu”nu haydi haydi sökeceğini, önemli olanın Meclis'te çoğunluk kazanmak değil, Meclis'te şahsiyetli bir muhalefetin gösterilmesi gerektiğini ifade eden Bölükbaşı,⁷² iktidara Ali'nin ya da Veli'nin değil, fikir ve prensiplerin getirilmesinin elzem olduğunu, Menderes'in kötülüğü karşısında muhalefetin “yüz bin Bölükbaşı” bile olsa, Menderes'in zulmünün önüne geçilemeyeceğini,⁷³ kendilerinin “kaypak imamlar”dan ayrıldıklarını ancak “iman”dan ayrılmadıklarını, DP'nin zulüm ve istibdadın vasıtaları ile iş gördüğünü, Menderes'e rahat uyku uyutmayacaklarını, vaktiyle İnönü'nün Falih Rıfkı Atay'ı okşadığı gibi şimdi de Bayar ve Menderes'in Mümtaz Faik Fenik'i (Zafer gazetesi baş yazarı) okşayıp büyüttüklerini⁷⁴ ve bu haliyle de 1950 iktidar değişikliği ile Türkiye'de hiçbir şeyin değişmediğini ileri sürmüştür.

Böylece MP'nin Üçüncü Büyük Konresi 15 Mayıs 1952'de başlamıştır. Kongrenin açış konuşmasını yapan Genel Başkan Mustafa Kentli, parti içindeki fikir ayrılığına değinmek gereğini hissetmiştir. Kentli, partinin sağ ve sol ucunda bulunan az sayıda kişinin dini devlet düzeninden ayırmak istedikleri hususunu yanlış anladıklarını belirtmiştir. Ona göre, parti içindeki gerilik taraftarları, kanunların dini birer fetvaya göre oluşturulmasını isterlerken (parti içinde Raif Ogan ve Lütfi Bornavalı gibi “tutucu-gerici” unsurları kastediyor), ihtilalci terakkiperverler, yani ilerici unsurların da aynı kanunların bir devrimcilik fetvasına göre düzenlenmesini ve din kurumunun devlet baskısı altında kalmasını tavsiye etmektedirler (Hikmet Bayur

⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 15, Toplantı: 2, Yetmiş Sekizinci Birleşim (30. V. 1952), s. 417-21.

⁷¹ Kudret, 6. 4. 1952 (MP'nin Trakya Mitingi).

⁷² Kudret, 10. 4. 1952 (MP'nin Trabzon Mitingi).

⁷³ Kudret, 30. 4. 1952 (MP'nin Konya mitingi. Bu mitingle birlikte Bölükbaşı, siyaset hayatının ilk Konya konuşmasını yapmıştır).

⁷⁴ Kudret, 6. 5. 1952 (MP'nin Adana mitingi).

ve arkadaşlarını kastediyor). Başka bir deyişle her iki taraf da, halkın rızasına göre değil, değişmez ve dokunulmaz saydıkları dogmatik ilkelere göre kanun yapmak istemektedirler. Kentli, MP'nin ne geriliğe taraftar olduğunu, ne de ihtilal metodları kullanan devrimci bir kuruluş olduğunu, MP'nin tekamülcü ve halkın rızasına dayanan bir siyasal parti olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁵

Daha sonra MP GİK'in, kongre için hazırladığı faaliyet raporu okunur. Bir yılın siyasi bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, raporun **Fikir Cereyanları** kısmında, partinin aşırı sağ ve sol cereyanların ortasında sosyal bir itidal hareketi olarak kurulduğu, milli müesseselerin mazisine ve tarihin tecrübelerine hürmetkar olduğu belirtilerek, parti programının 7, 8 ve 12. maddelerinin (din ve devrimlere bakış açısını belirten maddeler) siyasi muarızları tarafından devamlı bir şekilde yalan propaganda malzemesi olarak kullanılarak MP'nin irtica ile suçlandırıldığı, halbuki partilerinin tekamülcü olduğu açıklanmıştır. Raporda devamlı, "...*Bizi irticaya avans vermekle itham edenlere hatırlatmak isteriz ki, iktidara geçerse, Halife ve sultanları getireceğimiz, eski harfleri kabul edeceğimiz, peçe ve kafes devrini canlandıracağız, teaddüdü zevcata (çok eşlilik) müsaade edeceğiz gibi iddialar hayasızca uydurulmuş birer iftiradan başka bir şey değildir. Türkiyemizde bu kabil geriye dönüş hareketleri asla vuku bulmayacaktır*" denilmiş ve iktidarın "irtica korkusu vardır" biçimindeki fikirleri reddedilmiş, kara taassubu çağrıştıran böyle bir tehlikenin halkın arasında olduğu iddiasıyla, aslında halkımızın henüz demokrasiye layık olmadığı ve bir tür vasiliğe ve diktatörlüğe ihtiyacı olduğu temasının işlendiği bildirilmiştir. Ayrıca iktidarın böyle davranarak, MP içine fesat sokmaya çalıştığı, muhalefeti yok etmek istediği belirtilerek, demokrasi anlayışlarının Bölükbaşı'nın ifadesiyle, "*Halkın vicdanına uygun kanunlar ve kanuna bağlı bir devlet nizamı*" olduğu da dile getirilmiştir.⁷⁶

Kongrenin birinci gününde söz alan Hikmet Bayur, partinin Atatürk devrimlerine bağlılığının raporda belirtilmesi hususunda, genel idare kurulu ile ihtilaf halinde olduğunu, MP içinde Atatürk devrimlerine bağlılık bakımından, birbirine zıt iki ayrı zihniyetin var olduğunu anlatmıştır. MP içinde bir grubun Atatürk döneminde yapılan devrimleri, diktatörlüğün bir eseri olarak gösterdiklerini ve bazı toplantılarda

⁷⁵ Kudret, 16. 5. 1952.

⁷⁶ MP Üçüncü Büyük Kongresine Sunulan Genel Yürütme Kurulu Yıllık Çalışma Raporu, Kudret, 15. 5. 1952.

Atatürk'ün şahsı ve devrimlerine yönelik çirkin tecavüzlerin yapıldığını dile getiren Bayur, parti içinde iki ayrı fikrin barınmasının bir samimiyetsizlik örneği olarak ahlakı tahrip edeceğini de eklemiştir. Daha sonra Bayur, genel kurul raporuna konulmasını teklif ettiği hususları okumuştur. Bunda, partinin Cumhuriyet devri inkılaplarını samimiyetle kabul edip, geliştirmeye mi çalışacağı, yoksa 30 sene evvelinin hasretini mi çekeceği meselesinin parti kurulduğundan beri, programın kimi maddelerinin türlü biçimlerde tefsiri yüzünden münakaşa konusu olduğu anlatılıyordu. Bayur, bir de seçim sistemi ile ilgili olarak tüzük değişikliği de istemiştir.⁷⁷

Bayur'un teklifine, Ahmet Tahtakılıç ve Bölükbaşı, programdaki ana prensipleri tedil edecek bir durumun bulunmadığını, Bayur'un endişesinin programda bulunmayan anlamların programa izafe edilmesinden doğduğunu, bu itibarla, genel yürütme kurulunun bu teklifi kongreye sunmadığını ve bu konuda bir müzakere açılmasının tüzüğe aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Genel yürütme kurulu da Bayur'un inkılap esaslarının korunması hususundaki teklifin aleyhindeydi. Nihayetinde, kongre başkanı, programda böyle bir değişiklik yapılabilmesi için, kongrenin üçte iki çoğunluğu tarafından teklif getirilmesi gerektiğini, böyle bir teklifin olmadığını bildirerek, Bayur'un teklifini müzakereye koymayarak reddetmiştir.⁷⁸

Kongrenin ikinci gününde, Hatay ve Adana delegelerinin Atatürk'ün kabrine çelenk konulması hususundaki takrirleri, ilk iki kongrede olduğu gibi, yine sert tartışmalara yol açmıştır. Bu kez getirilen teklif, çoğunluk oyları ile reddedilmiştir. Delegelerin bir kısmı, çelenk koyma işini “*şeriat hükümleri*”ne aykırı bulmuştur. Bir delege, “*O putperesttir. Onun kabrine mi çelenk koyacağız*” diye bağırmıştır. Bolu

⁷⁷ Bayur, parti programının 7. maddesinde geçen, “*Parti, içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve adetin büyük hisselerini tanır. Bunlar sık sık değişmezler ve devletin nüfuz sahası dışında kalırlar*” ibaresinin altına şu ifadelerin eklenmesini istiyordu: “*Biz bundan Osmanlı Devleti ile doğu alemini son birkaç yüz yıl boyunca durmadan çöktüren gelenek, örf ve adetleri değil, bir kül olarak bunların zararlı olmamış olanları ile Cumhuriyetin kurulması üzerine birleşen ve Türkiye Devleti'nin Batı demokrasisinin ve medeniyet dünyasının şerefli bir uzvu olmasını mümkün kılan gelenek, örf ve adetleri kastediyoruz. Bunları tedrici bir tekamül ile çağdaş medeniyetin gidişi istikametinde daha da geliştirmek istiyoruz*”. Ayrıca Bayur, 8. maddeye de, “*Parti din müessesesine ve daimi bir gelişme halinde olması gereken milli ananelere hürmetkardır*” şeklinde bir ek yapılmasını teklif etmiştir. Bayur, 37. maddeye, MP'nin savunduğu nispi temsil biçiminin değil, dar bölgeyi esas alan seçim usulünü ele alan bir değişikliğin de eklenmesini istemiştir. **Vatan**, 16. 5. 1952.

⁷⁸ **Vatan**, 16. 5. 1952.

delegesi Haydar Seçkin ise, çelenk koyma ile heykel yapmanın anelerimize aykırı olduğu, eğer götürülecekse meçhul asker abidesine götürülmesi gerektiği ve Atatürk babatürk diye kimseyi ayıramayacakları şeklinde, Atatürk aleyhtarlığı içeren bir konuşma yapmıştır. Bu gelişmeler üzerine, eski genel başkan Hikmet Bayur ve arkadaşları (milletvekili Nazım Önen, Ahmet Bedevi ve pek çok İstanbul ve Ankara delegeleri) “*Bu kongrede Atatürk aleyhine konuşacak varsa ben bu partide asla durmam*” diyerek, kongre salonunu terk etmişlerdir. Gerilen hava sonucu, çelenk koyma teklifi geri alınmış, Bayur ve arkadaşlarına gidilerek ikna edilmiş ve Bölükbaşı'nın da aralarında bulunduğu bir grubun Atatürk'ün kabrine çelenk koyması kararlaştırılmıştır.⁷⁹ Bu mesele ile ilgili olarak Atatürk'ü öven konuşmalar da yapılmıştır. MP'nin ileri gelenlerinden biri olan Sadık Aldoğan, “*Atatürk'ün,... O mübarek adamın ismini bütün partilerden rica ediyorum, politikalarına alet etmesinler*” diyerek, o döneme ilişkin eleştirilerin 1945 sonrası ile sınırlı tutulmasını isteyen bir konuşma yapmıştır.⁸⁰ Genel yürütme kurulu üyelerinin Atatürk'ün kabrine çelenk koyma bahsinde niçin oya karışmadığına ilişkin açıklamasında, Bölükbaşı, iç tüzük gereğince genel kurulun ibra edilene kadar oya iştirak edemeyeceğini ileri sürmüştür.⁸¹

Kongrenin son gününde genel başkanlık seçimi, genel yürütme kurulu ve haysiyet divanı seçimleri yapılmış ve MP'nin üçüncü başkanı olarak Enis Akaygen genel başkanlığa seçilmiştir. Bayur genel başkanlığa adaylığının söz konusu olmadığını, aday gösterilse bile kabul etmeyeceğini, çünkü parti üzerinde tahakküm var diye yorumlanacağını belirtmiştir. Bölükbaşı'nın aday olması istenmişse de, Bölükbaşı, “*Belki iyi hatip olabilirim, fakat büyük noksanım var; tecrübesizim. Bu teveccühünüzü ebedi bir hatıra olarak muhafaza edeceğim*” diyerek, kendisine rey verilmemesini istemiştir. Bölükbaşı, genel yürütme kuruluna tekrar seçilmiştir. Bu arada, MP'nin Meclis grubu da (Bölükbaşı, Arif Hikmet Pamukoğlu, ve

⁷⁹ **Vatan, Kudret, Yeni Sabah**, 17. 5. 1952. Kudret gazetesi, kendilerine delege süsü vererek içeriye giren iki kişinin “*Bayur dinsizdir, Allah'sızdır*” diye bağırarak yakalamıp polise teslim edildiklerini yazmıştır. **Kudret**, çelenk koyma işini, “*MP kongresini sahte delegelerle arkadan vurmak*” olarak nitelendirmiştir. **Cumhuriyet** gazetesine göre, olaylara önyak olanlardan biri Milliyetçiler Derneği Ankara eski il başkanıdır. Diğeri ise, Türkiye Milli Talebe Federasyonu Kongresinden Atatürk ve devrimlere hakaret ettiği için ihraç edilen bir kişi idi. Bkz. **Cumhuriyet**, 18. 5. 1952. Kongre sonunda Genel Yürütme Kurulu, MP'nin sinesinde gerilik temayülü yer almayacağını, çelenk koyma teklifinin ittifakla kabul edilmiş olduğunu ve Atatürk'ün kabrine, Bölükbaşı ile Bayur'un birlikte çelenk koyduklarını belirten bir açıklama yapmıştır. **Kudret**, 22. 5. 1952.

⁸⁰ **Cumhuriyet**, 18. 5. 1952.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 17. 5. 1952.

Abdurrahman Boyacıgiller) teşekkül etmiştir. Son günde bir konuşma yapan Bölükbaşı, Başbakan'ın bir konuşmasında “MP'nin kapısına kilit vuracağız” şeklinde bir beyanatının olduğunu, bunun memlekete diktatörlük getirmek anlamına geldiğini, basının ağzına kilit vurmak için 30. maddenin getirildiğini, muhalefetin tasfiyesi için ise Ceza Kanununa ilgili maddenin eklenmek istendiğini (buna ilişkin bilgilere, Bölükbaşı'nın 1953 yılı Meclis konuşmaları anlatılırken değinilecektir) anlatarak, “Memleket siyasi bir irtica karşısındadır... Menderes, biz uyku uyumayacağız, ancak icraatını ve amalini halka anlatarak seni de uyutmayacağız” şeklinde konuşmuştur.⁸²

Kongrenin ardından yeni seçilen yürütme kurulu toplanmış ve Bölükbaşı tarafından verilen bir takrirle, kongreye sunulan raporun **Fikir Cereyanları**⁸³ kısmında tespit edilen görüş ve esasların, basılacak tüzük ve programa eklenmesi kararlaştırmıştır.⁸⁴ Buna rağmen, kongre sonrası parti içindeki bölünme giderek derinleşecek ve biri Hikmet Bayur ve taraftarları, diğeri Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Bölükbaşı ve taraftarları olmak üzere birbiri ile din ve irtica, devrimler ve Atatürk konusunda sürekli kavga halinde iki zıt grup oluşacaktır. **Ulus**'tan Hüseyin Cahit Yalçın, MP'yi bir irtica partisi zevahiri göstermekle suçlayacaktır.⁸⁵ Muhafazakar kanadın temsilcisi İzzet Mühürdaroğlu, Bayur'u mason ve din düşmanı olarak suçlamıştır.⁸⁶ Bayur, özel toplantılar tertip etmek, bazı partilileri “*kralcılık*”la suçlamak ve muhafazakarlığı kendine göre yorumlamak suçlarından parti disiplin kuruluna verilecektir.⁸⁷

F. MP'NİN IV. KONGRESİ, MP'DE BÖLÜNME VE BÖLÜKBAŞI (1953)

Çok partili döneme geçildikten sonra din ve irtica konusunda en yoğun tartışmanın yaşandığı dönemin, 1953 yılı olduğu söylenebilir. Özellikle 1946'da

⁸² **Vatan**, 18. 5. 1952.

⁸³ Bölükbaşı tarafından verilen takrirle programa eklenen Fikir Cereyanlarının tam metni için, bkz., **EK 6**.

⁸⁴ **Kudret**, 20. 5. 1952. Fikir Cereyanlarının programa eklenmesi kararı, “MP programına inkılapçılık giriyor” şeklinde nitelendirilmiştir. **Vatan**, 28. 5. 1952.

⁸⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Millet Partisi İçinde”, **Ulus**, 22. 5. 1952.

⁸⁶ **Ulus**, 3. 7. 1952.

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 3. 10. 1952.

başlayan çok partili rejimle birlikte, tek parti döneminde toplumsal hayat içinde bastırılmış, ancak gizil de olsa yaşamaya devam eden ve kendilerini II. Meşrutiyet'in İslamcı akımlarına bağlayan aşırı sağ ve İslamcı akımlar canlanmış, bu akımların bir kısmı Türk devrim hareketlerinin karşısında yer almış ve kendilerine yakın buldukları muhalif partilerin destekleyicisi olmuştur.⁸⁸ Bu canlanmada, toplumsal, siyasal ve iktisadi alanda çok büyük teknolojik değişimleri bünyesinde barındıran modernleşmenin de etkisinin olduğu görüşü yabana atılmamalıdır. 1950'de iktidara gelen Menderes Hükümeti de pek çok zaman, dini ve dindarları, siyasal maksatları doğrultusunda kendisine çekecek bir takım politik manevraların içinde olmuştur. Bunu yaparken politik mülahazalarla hareket etmiş ve tek parti döneminin alışkanlıklarından kendisini kurtaramamıştır. Menderes, siyasal rakibi MP ve Bölükbaşı'yı siyaset sahnesinden tasfiye etmek için, elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bu konuda irtica tehlikesi vardır söylemini bile kullanmaktan kaçınmamıştır. Menderes'in 1953 yılı başı ile birlikte din ve irtica konusunda bu kadar hassaslaşmasına neden olan bir takım gelişmeler de yok değildi. MP içinde tam bir bölünme yaratan IV. Kongrede yaşananlara geçmeden önce, kongre öncesi siyasal hayatta oluşan havanın ve gelişmelerin verilmesi uygun olacaktır.

22 Kasım 1952'de **Vatan** gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Üzmez (şu an hayatta olup, İslamcı **Vakit** gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır) isimli bir lise talebesi tarafından Malatya'da öldürülmeye teşebbüs edilmiştir. Bu olay, din ve irtica konusunda, DP iktidarı için çok önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. 25 Ocak 1953 tarihinde yapılan DP GİK toplantısında Menderes, aşırı sağ ve sol akımlar üzerinde durarak, aşırı sağcı olarak biline Milliyetçiler Derneği'nin siyasal mahiyet taşıdığına değinmiş ve derneğin kapatılması yönünde bir takım açıklamalarda bulunmuştur. İlginçtir ki, derneğin genel başkanı DP Isparta Mv. Sait Bilgiç'ti. Yine DP Isparta Mv. Tahsin Tola da derneğin idare kurulunda idi. Tartışmalar sonunda, 31 Ocak'ta Bilgiç ile Tola haysiyet divanına verilerek partiden çıkarılmışlardır. Ayrıca bunların dokunulmazlıkları da kaldırılmıştır.⁸⁹ Malatya

⁸⁸ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003), s. 168-169.

⁸⁹ Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları: 1950-1960** (Ankara: Nurol Matbaacılık, Birinci Baskı, 1998), s. 139.

suikastının ardından 1951 yılında kurulmuş olan Milliyetçiler Derneği, Üzmez'in suçu derneğe yüklenerek, 22 Ocak 1953'te kapatılmıştır.⁹⁰

Aynı şekilde dini siyasete alet ettikleri gerekçesi ile **Büyük Doğu**'cu Necip Fazıl Kısakürek, Milliyetçiler Derneği'nden Osman Yüksel Serdengeçti, **Büyük Cihad** sahibi Mustafa Bağışlayıcı ve İslam Demokrat Partisi'nden Cevat Rifat Atilhan ve Mustafa Dağ tutuklanmışlardır.⁹¹ Nurcular hakkında soruşturmalar açılmıştır.

Bu arada Menderes, MP'yi dini siyaset alet etmekle suçladığı Gaziantep konuşmasında, "*Ortada sanki dinlerine dokunan varmış gibi maksadı mahsusla hareket eden bir avuç insanın şu yaygaralarına bakınız. Dinle asla kabili telif olmayan küfürlerle nasıl haykırıyorlar*" biçiminde konuşmuştur.⁹² Ayrıca Menderes, 7 Şubat'ta toplanan DP istişari kongresinde, dinin siyasete ve dünya işlerine karıştırılmasını önleyici bir kanunun yapılması gerektiğini belirterek, DP'nin dini, vatandaşlar arasında bir politika aracı yapmaya karşı olduğunu zikretmiş ve diğer partilerin bu konuda nasıl davranacaklarını açıklamasını istemiştir.⁹³ Bu konuda yalnız CHP lideri İnönü açıklamada bulunmuş, MP'nin yayın organı **Millet**, Menderes'in partileri "*ne hakla hesaba çektiği*"ni sorgulamıştır.⁹⁴ Sadık Aldoğan, kendi adına, MP'nin din ve vicdan hürriyetinden yana olduğunu, ancak dini propagandalarına alet etmediklerini ifade etmiştir.⁹⁵ Malatya suikastinden yaralı olarak kurtulan Yalman, bu dönemde MP'ye karşı ateş püskürerek, irticanın Türkiye üzerinde bir Sovyet oyunu olduğunu dile getirmiş ve MP'nin bu oyunda alet olmaktan kendini kurtarmasını istemiştir.⁹⁶

MP genel yürütme kurulu üyesi Ertuğrul Akça da, Menderes'e cevap vermeye mecbur olmadıklarını, Menderes'in bu soruyu sormaya hakkı olmadığını belirttikten sonra, mukaddesatı ve Allah'ın ismini oy avcılığı babında siyaset kürsüsüne getirmeyeceklerini, teokratik bir devlet düzenini kabul etmediklerini ve bu hususların parti programlarında açık olmasına rağmen, bir kez daha sözleri ile teyit ettiklerini

⁹⁰ Zafer, 23. 1. 1953.

⁹¹ Zafer, Millet, 24. 1. 1953.

⁹² Zafer, 18. 1. 1953.

⁹³ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Ocak 1952-Haziran 1953), C. 3, s. 392.

⁹⁴ Millet, 20. 2. 1953.

⁹⁵ Millet, 23. 2. 1953.

⁹⁶ Ahmet Emin Yalman, "MP Nereye Gidiyor", Vatan, 23. 2. 1953.

ifade etmiştir.⁹⁷ MP Genel Başkanı Enis Akaygen de, irtica iddiaları hakkında, MP'nin müşterek bir iftira ile karşı karşıya olduğunu bir beyanname ile açıklamıştır.⁹⁸ MP'nin Kumkapı kongresinde konuşan Cemal Kitaplı, “*Menderes, hiç çekinmeden MP, irticayı körükliyor diyor. Soruyorum. Kemal Pilavoğlu’nu milletvekili adayı gösteren kimdi? Büyük Doğu gazetesine para verip çıkarılanlar kimlerdi? Asıl DP, irticayı körüklemiştir*” biçiminde konuşmuştur.⁹⁹

Bu sıralarda Menderes, irtica konusunda 4 Mart'ta bir basın toplantısı yapmış ve genel olarak inanç hürriyeti ve irtica ilişkisi üzerinde açıklamalarda bulunmuştur. Menderes özellikle “*dinci*” akımlar ve yayınlar üzerinde durarak, “*kara basın*” denilen dinci gazete ve dergilerin şu anda 11 adet kaldığını, 19 tanesinin kapatıldığını bildirmiştir. İrtica konusunda CHP ile anlaşıklarını ve evvelce de bu hususta aralarında bir görüş birliğinin olduğunu açıklayan Menderes, MP'nin dini siyasete alet etme politikasından vazgeçmesini, aksi takdirde yakın bir gelecekte bundan vazgeçmek zorunda kalacaklarını, seçimlerden önce vazgeçmedikleri takdirde de haklarında kanuni tedbirler almak zorunda kalacaklarını belirterek, adeta çok önceden MP'nin kapatılması kararını vermiş gibiydi.¹⁰⁰

Öyle ki, basın toplantısını izleyen günlerde, “*dinin siyasete alet edilmesi hallerini açıkça tehdit eden*” bir kararname bile savcılıklara gönderilmiştir. Menderes'i bu kadar kızdıran, MP'nin “*Sanki dinin tek müdafii kendileriymiş*” gibi davranmasıydı. DP irticaya karşı tavır almışken kendi sağında, din konusunda açık artırmaya girişilmesini hiç iyi karşılamıyordu.¹⁰¹ Bu dönemde Menderes'in irticaya karşı tavır almasında bir yabancı devletin, Menderes'e, “*Siz Türkiye'yi Musaddık, Molla Kaşani kavgalarına benzer kavgalar içinde boğarsanız, sizden ümidi keser, ona göre davranırız*” şeklinde bir uyarısının da etkili olduğu iddia edilmiştir.¹⁰²

⁹⁷ *Vatan*, 26. 2. 1953.

⁹⁸ *Vatan*, 27. 2. 1953. İslamcı *Sebillürreşad* dergisi bu beyannameyi aynen yayınlamıştır.

⁹⁹ *Yeni Sabah*, 2. 3. 1953. Kemal Pilavoğlu, o günlerde Atatürk büst ve heykellerini kırmakla meşhur olan aşırı-dinci Ticani tarikatının lideriydi.

¹⁰⁰ *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, (Ocak 1952-Haziran 1953), s. 437-441. Menderes'in açıkladığı “*dinci*” yayınlar, *Sebillürreşad*, *İslam Dünyası*, *İslamın Nuru*, *Yeni Yunus Emre*, *Allah Yolu*, *Demokrat Hamle*, *Müslüman Sesi*, *Ehli Sünnet*, *Yeni Şark*, *Büyük Dava*, *Hakka Doğru*, *Büyük Cihad*, *Yeşil Nur*, *İslamın Nuru*, *Fedai*, *Bağrıyanık*, *İslam Sesi*, *Komünizmle Mücadele* idi. İlginçtir ki, Menderes, dönemin en etkin İslamcı yayını olan Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu*'sunu “*dinci*” yayın arasında saymamıştır.

¹⁰¹ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları: 1950-54* (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1990), s. 231.

¹⁰² Bu iddia Hikmet Bayur tarafından MP'nin IV. Büyük Kongresinde dile getirilmiştir. *Ulus*, 1. 7. 1953.

MP'nin irtica ile suçlanarak üzerine gidilmesine karşılık, kimi MP teşkilatlarında da zaman zaman “*dinci*” tutumun belirtileri görülüyor değildi. Mart ayında yapılan MP Karamürsel ilçe kongresinde, belediyelerde dini nikah kısılması, okullarda eski harfler okutulması, din adamlarının dışarıda sarıkla gezmelerinin sağlanması ve Mecelle'nin yeniden yürürlüğe girmesi istenmiştir. Yine Erzurum'da Ertuğrul Akça, Taşköprü'de Mustafa Kentli ve İzmir Balıkuyu'da Osman Sümer, din işlerinin devletin denetiminden çıkarılmasını isteyen konuşmalar yapmışlar ve Hükümeti sert bir dille eleştirmişlerdir. Eski genel başkan Mustafa Kentli, MP'nin kapatılması sürecinde ciddi suçlamalara neden olan, “Türkiye’de Vicdan Hürriyeti” başlıklı makalesinde, “*Arapça eğitimin verilmesini, Müslümanların din işlerini örgütleyecek bir İslam cemaati teşkilatının oluşturulmasını, mezheplerin kanun önünde eşitlenmesini*” istemiş ve Menderes’i “*siyasi döneklikle*” itham etmiştir.¹⁰³ Bunlara karşı MP içinde bir tepki oluşmuş ve önce Bartın ilçe başkanı Atatürk devrimlerine indirilen sistematik darbeler karşısında daha fazla duramayacağını belirterek partiden ayrılmış, ardından İzmir il başkanı Süha Gürsel, “*MP’ye hizmet etmek kara kuvvete hizmet etmektir*” diyerek partiden istifa etmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca Hikmet Bayur, Ankara il yürütme kurulunu da arkasına alarak, MP genel yürütme kuruluna cephe almıştır.

Hem Hükümet kanadından hem de Hükümete yakın çevrelerden MP'nin irticayı teşvik ettiği yolunda yoğun bir kampanya başlatıldığı bu dönemde, Bölükbaşı ve bir takım MP'liler, Dördüncü Büyük Kongre öncesi yaptıkları konuşma ve yazdıkları yazılarla, Hükümete sert karşılıklar vermeye başlamışlardır. Meclis İçişleri Bakanlığı bütçesinin görüşüldüğü Bütçe Komisyonunda tek parti zihniyetinin devam ettiği, Hükümetin idareyi baskı altına aldığı şeklinde bir konuşma yapan Bölükbaşı, Bayar ve Menderes'in geçmişte söyledikleri ve verdikleri taahhütlerin arkasında durmadıklarını -Bayar'ın geçmişte yaptığı konuşmalarını hatırlatarak- dile getirmiş ve 14 Mayıs'tan itibaren değişenin sadece şahıslar olduğunu, teminatlı bir hürriyet rejimine geçilmediğini ileri sürmüştür. Ayrıca Menderes'in Meclis'te yaptığı bir konuşmada, muhaliflerin mitinglerde söylediklerini Hükümetin tesbit ettirdiğini ifade ettiğine değinen Bölükbaşı, bu

¹⁰³ Mustafa Kentli, “Türkiye’de Vicdan Hürriyeti”, *Sebilürreşad*, C. VI, S. 149 (Nisan 1953), s. 1-6.

¹⁰⁴ Dönemin gazeteleri, MP İzmir il başkanının, 7. 4. 1953 tarihli *Yeni Asır* gazetesinde yayınlanan bir bildiri ile istifasını açıkladığını duyurmuşlardır. *Vatan*, 8. 4. 1953.

durumun, demokrasilerde hürriyet ve emniyeti bertaraf edip muhalefeti susturmaya yönelik bir uygulama olduğunu söyleyerek, ülkeyi diktatörlük rejimine götüreceğini iddia etmiştir.¹⁰⁵

MP Zonguldak Mv. Abdurrahman Boyacıgiller de, bir makalesinde, Menderes'in MP'ye yönelik suçlamalarına karşılık vererek, MP'nin inkılapların düşmanı olmayıp, inkılapların muhafazasına sadakatla taraftar olduğunu dile getirmiş ve söylediklerinin, bundan böyle, *“Türkiye’de inkılap yapılamayacağı, çünkü demokrasiye geçildiği, inkılaplar döneminin bittiği ve inkılabın ürünü olan kurumların artık hürriyet havası içinde tekamülcü bir biçimde geliştirilmesi gerektiği”* şeklinde anlaşılmasını istemiştir. Boyacıgiller ayrıca, her iki rakip partinin (DP ve CHP), MP içine Hikmet Bayur'u kullanarak bir *“beşinci kol”* soktuklarını, MP'yi irtica ile suçlandırarak bir tertibe girişildiğini belirtmiş ve esas irticacı olan partinin DP olduğunu, DP'nin çeşitli kongrelerinde dillendirilen (Şeraite dayalı medeni kanun, namaz kılmayanın gavur olduğu, başı açık namaz kılmamanın günah olduğu, dört kadın ile evlilik istekleri gibi) hususları iddia etmiştir.¹⁰⁶ Bir başka makalesinde Boyacıgiller, MP'nin din ve vicdan hürriyeti telakkisinin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannameğine dayandığını, Beyanname içeriğinde olduğu gibi, Türkiye’de din ve vicdan hürriyetinin olmadığını, bunun kanuni teminata bağlanmadığını, Müslümanlara dini cemiyet kurma hürriyetinin tanınmadığını, memleketi irticaya sevk eden ve ortalıkta yobaz ve softaların halkı aldatmasına neden olan hususun, Türk halkına din ve vicdan hürriyetinin tam manasıyla verilmemesinde yattığını ileri sürmüştür.¹⁰⁷ Yine Boyacıgiller, MP'nin ana prensipler bakımından olduğu kadar, zihniyet ve dünya görüşü olarak CHP ve DP'den tam manasıyla ayrıldığını, MP'nin diğer iki parti gibi devletçi bir parti olmadığını, MP'nin çift meclis ve Anayasa Mahkemesi gibi demokrasilerde olmazsa olmaz hususları programına koyan bir parti olduğunu da vurgulamıştır.¹⁰⁸

Bu arada MP'nin yayın organı **Millet** gazetesi, yıllar önce (Ekim 1948) Bölükbaşı'nın, **Kudret**'te yayınlanmış bir makalesini aynen yayınlamıştır. Bu

¹⁰⁵ **Millet** 7. 1. 1953. Bu görüşmede, Bölükbaşı'nın devamlı bir şekilde DP liderlerinin geçmişte taahhütlerine ait bir çok vesikaları ortaya koyması karşısında, bir DP milletvekilinin hayretini gizlemeyerek, *“Bunları nereden buluyorsun, nereden çıkarıyorsun”* demesi üzerine, Bölükbaşı, biraz da geçmişe nazire yaparak, *“Ödenmeyen senetler dosyasından”* diye cevap vermiştir.

¹⁰⁶ Abdurrahman Boyacıgiller, “Millet Partisi ve Fikir Cereyanları”, **Millet**, 13. 1. 1953.

¹⁰⁷ Abdurrahman Boyacıgiller, “MP'nin Din ve Vicdan Hürriyeti Telakkisi”, **Millet**, 14. 1. 1953.

¹⁰⁸ Abdurrahman Boyacıgiller, “M. Partisi, Niçin CHP ile DP'ye Benzemez”, **Millet**, 5. 2. 1953.

makalede Bölükbaşı, Hüseyin Cahit Yalçın'ın MP hakkında söylediği, “*küfürbaz dervişler partisi*”¹⁰⁹ gibi ağır ithamına karşılık vermektedir. Bölükbaşı burada, Yalçın'ın MP'yi küfürbaz ve dini siyasete alet eden bir parti olarak itham ettiğini, ilk ithamın siyasi nezaket ve edeple kabili telif olmadığını, amacın MP'yi yıpratarak efendilerine yaranmak olduğunu belirtmiştir. İkinci ithama cevap olarak da, yıllardan beri laiklik adı altında dinsizliği telkin eden bir gidişin olduğunu, halkın manevi baskısını üzerinde hisseden CHP'nin bu gidiş karşısında endişeye kapılarak mekteplere din dersi koyduğunu ve İmam-Hatip okulları açtığını söyleyen Bölükbaşı, bir zaruretten doğan bu uygulamaları, dini siyasete alet etmek olarak göstermenin yanlış olduğunu belirterek, MP'nin din ve vicdan hürriyetinin zaruri bir neticesi olan laiklik esasını ihlal etmemek şartıyla, din işlerinin düzenlenme işinin cemaatlere bırakılmasını istediğini ifade etmiştir. Yazısının sonunda, “*Recep Peker, ihtilalcisi olmayan ihtilal icat etmişti. Siz de mürtecisi olmayan irticayı icat buyurdunuz*” diyerek, Hüseyin Cahit'in kızı gibi masumlara göz yaşı döktürmeyen bir yönetim kuruluncaya kadar mücadele edeceklerini anlatmıştır.¹¹⁰

MP'nin etkili isimlerinden Nurettin Ardıçoğlu da, irticaya en çok destek olanların DP ve CHP olduğunu, CHP'nin dinci Ticanilerin oylarını almak için, onları partili avukatlara savundurduğunu, CHP'nin Hacıbektaş Çelebisi ve Malatyalı Doğan Beyi listelerine almak suretiyle Alevi vatandaşlara yaranılmak istediğini ve Menderes'in de Necip Fazıl gibi din bezirganlarını yakın adamları sıfatıyla himaye edip beslediğini iddia ederek, irtica var denmesini, Menderes'in totaliter idare kurmak istemesine bağlamaktadır.¹¹¹ Ayrıca Ardıçoğlu, Menderes'in, CHP'nin etkin muhalefet görevini yapamadığı bir dönemde, ileride kendi iktidarına tehlikeye düşürebilecek MP'yi kapatmanın yollarını aradığı için de, irtica var yaygınlığının yapıldığını ileri sürmektedir.¹¹²

Öte yandan Konya'da yapılan MP mitinginde,¹¹³ Malatya suikastı şerirlerinin sırtlarını Menderes'in nasıl okşadığını delilleri ile anlatan Bölükbaşı, Malatya hadisesinin manevi faili olarak takdim ettiği Necip Fazıl'a Menderes Hükümeti'nin

¹⁰⁹ Yalçın'ın bu makalesi, 13. 10. 1948 tarihli *Ulus* gazetesinde yayınlanmıştır.

¹¹⁰ “Bölükbaşı'dan Hüseyin C. Yalçın'a Açık Mektup”, *Millet*, 1. 3. 1953. Bölükbaşı, Hüseyin Cahit Yalçın'ın İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere tevkif edilmesi üzerine kızının, “*hani baba artık böyle bir şey olmayacaktı, hürriyet gelmişti, yine beni aldattın*” diye ağlamasına atıfta bulunmaktadır.

¹¹¹ Nurettin Ardıçoğlu, “Niçin İrtica Var Diyorlar”, *Millet*, 3. 3. 1953.

¹¹² Nurettin Ardıçoğlu, “Millet Partisini Tehdit Edenlere Cevabımız”, *Millet*, 5. 3. 1953.

¹¹³ *Millet*, 6. 4. 1953 (Bölükbaşı'nın Konya Mitingi).

her ay çok büyük miktarlarda (ayda on beşer bin) ilan parası verdiğini, tüzüğünde Allah kelimesi var diye dernek kapatıldığını (Milliyetçiler Derneğine atıfta bulunuyor) dile getirmiş ve azınlıklar gibi Müslümanların da kendi cemaatlerini kurlmaları yönünde engellerin kaldırılmasını istemiştir. Demokrasiye hiçbir şekilde uymayan bir ülkede yaşadıklarını iddia eden Bölükbaşı, Hükümetin şehirler arasında bile ayırım yaparak, sırf kendisini tekrar Kırşehir'den seçtirmemek için, Menderes'in Kırşehir'e aynı derecede olan şehirlerden çok daha büyük oranlarda para aktardığını da eklemiştir. Niğde mitinginde de partisine yönelen irtica suçlamasına değinen Bölükbaşı, şu şekilde konuşmuştur:¹¹⁴

...Biz gerilik getirecek miyiz; dörder avrat vaat ediyor muşuz; peçeyi, fesi, sultanı, halifeyi getirecek miyiz. Size bir şey söyleyeyim mi, bir yiğide bir tatlı bela kafi geldiği fikrindeyiz... Bizi dini siyasete alet etmekle itham edenler dün rey avcılığı için bir çok şeyhleri Şark vilayetlerinden aday göstermişlerdir...DP halkın gönlünü kolayca avlamak ve yaptığı vaatleri unutturmak için '*size Ezan-ı Muhammedi'yi okuttuk*' diye dini hisleri istismardan çekinmemiştir. O ezan kanunu ki, Menderes Hükümeti'nden on beş gün önce Meclis'e getirilmiş ve fakat Menderes'in istismar zihniyetinin tezahürü olarak uyutulmuştur...Menderes, dönüp dolaşiyor MP'ye çatıyor. Niyeti parti başı yemek. Tutup bir de cephe kuruyorlar...Ama Malatya hadisesinden önce aynı Menderes, beyanatlarında (**Zafer**, 24. 1. 1952 ve 22. 2. 1952) '*irtica vardır diye memleket isnat altında bırakılmaz*' diyordu...Bu siyasi oyunda Menderes'in sahne arkadaşları daha düne kadar onu irticayı okşamakla itham eden CHP ile Ahmet Emin Yalmandır. CHP ile DP'nin hali oğlanla kıza benziyor: Hikayeyi bilirsiniz; meydanlarda sen neyimsin, tenhalarda sen benimsin...**Ey Menderes, dünün zalimi nasıl muhalefet lideri olamazsa, o zalime dalkavukluk ve meddahlık eden adam da Demokrat Başvekil olamaz...Fenalık tesbihinin imamesi Adnan Menderes'tir.** İmamesi kopmadıktan sonra bu fenalık tesbihi dağılamaz.

Bu arada, MP, Necip Fazıl'ın **Büyük Doğu**'sunda irticai yazılar yazan, eski genel yürütme kurulu ve eski İstanbul il yürütme kurulu üyesi Raif Ogan'ı, parti programına muhalif hareket ettiği gerekçesiyle partiden ihracına karar vermiştir. Yine, MP'nin eski Fatih ilçe başkanı avukat Yusuf Türel de, irticai konuşmalar yaptığı gerekçesiyle, partiden çıkarılması doğrultusunda haysiyet divanına sevk edilmiştir. Bu karar, bazı gazetelerde, MP'de inkılapçı hareketin güçlenmesi olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁵

Yine Mayıs 1953'te Menderes-Bölükbaşı kapışması Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'de cereyan etmiştir. Menderes, Kırşehir'e çok önem veriyor ve Bölükbaşı'nı memleketinde küçük düşürmeye çalışıyordu. Hatta DP Kırşehir Mv. Amiral Rıfat

¹¹⁴ **Millet**, 12. 4. 1953 (Bölükbaşı'nın Niğde Mitingi).

¹¹⁵ **Vatan**, 2. 5. 1953; **Vatan**, 7. 6. 1953.

Özdeş'in görevlendirilerek, Kırşehir'in köy köy dolaşıldığı, köylülere Bölükbaşı aleyhine olmaları ve DP iktidarını desteklemeleri doğrultusunda bir takım aynı ve nakdi hibeler yapıldığı, o günlerin gazetelerine geçtiği gibi, dönemin şahitleri tarafından, tarafımıza anlatılmıştır.¹¹⁶ İşte Mayıs 1953'ün ilk günlerinde DP'nin Kırşehir il kongresi için Kırşehir'e giden Menderes, burada tertiplenen bir mitingde, şiddetli bir şekilde MP ve özellikle de Bölükbaşı'na çatmış ve "*üç buçuk kişilik*" zümreye dayanan zavallı MP'lilerin, dini siyasete alet ederek, memleketi felakete sürüklediklerini ileri sürmüş, 1950'deki ilk Meclis konuşmasında söylediği gibi, halkın dini duyguların okşayacak tarzda, yine **millete mal olmuş ve olmamış devrimler** ayırımı yapmıştır. Menderes'in mitingine katılmak üzere Kırşehir'de bulunan Bölükbaşı ve Boyacıgiller'in miting alanında bulunduğunu gören Kırşehir halkı tüm ilgi ve dikkatlerini Bölükbaşı'ya çevirmiş, hatta Menderes için getirtilen davulcular bile Bölükbaşı'yı görünce, çalmaya başlamışlardır. Mitingde Bölükbaşı'nın da olduğunu gören Başbakan, kendisini memleketinde küçük düşürebilmek için, "*Kırşehir'den tesadüfen seçilen milletvekili*" diye konuşmuştur. Menderes'in neden Kırşehir'i seçtiği belliydi. Kırşehir, Bölükbaşı'nın seçim bölgesiydi. Bunun üzerine halk Bölükbaşı'nın peşinden giderek meydanı terk etmiş ve az sayıda DP'li kalmıştır. Daha sonra halk Bölükbaşı'nı omuzlarına alarak, kapalı toplantının yapılacağı salona götürmüşlerdir. "*Allah'ın aslanı, canımız sana feda olsun, biz yavan ekmeğe razıyız. Bizi senden topla, verdikleri hibelerle ayıramazlar*" şeklinde tezahüratta bulunan Kırşehirlilere hitap eden Bölükbaşı, Menderes'in yaptığı konuşma ile kendisini küçülttüğünü, esas olarak, dindarların "*zangoçluğunu*" kendisinin değil, Menderes'in yaptığını söylemiş ve din bezirganlığı yapmakla itham edilen Necip Fazıl'a el altından ya da resmi ilanlarla verdiği paralarla Ahmet Emin'e "*deyyus*" dedirtenin yine Menderes olduğunu ileri sürmüştür.¹¹⁷ Ayrıca Bölükbaşı, konuşmasının devamında, "*Menderes, Menderes! Bu adamlığa yakışır mı?...Zaten bütün karikatüristler seni kadın kıyafetinde çiziyor...Şimdi onları teyit eden konuşmalar yaptın. Bana kendi memleketimde hakaret ettin...Ne olurdu, 'Bölükbaşı*

¹¹⁶ "**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**", 31. 10. 2003; "**Esmе Şahin ile Görüşme**", 1. 11. 2003. Bu görüşme ve kişilerle ilgili bilgilere birinci bölümde değinilmiştir.

¹¹⁷ **Millet**, 13. 5. 1953.

da lütfettiler, mitingimize geldiler. Buyursunlar, onlara da yer var' deseydiniz, böyle küçülmez, karikatüristleri haklı çıkarmazdınız” şeklinde konuşmuştur.¹¹⁸

Daha sonra **Kırşehir hadisesi** Bölükbaşı tarafından Meclis'e taşınmıştır. Bölükbaşı, Meclis başkanlığına, Başbakanın son Kırşehir nutkunda, MP ve kendisi hakkında, dini siyasete alet ettikleri yolundaki isnatlarını ve Türkiye'de pürüzsüz demokratik bir idarenin kurulduğu yolundaki iddialarını neye istinat ettirdiği hususunun Başvekilden sorulmasını isteyen iki gensoru önergesi vermiştir.¹¹⁹ İlkini diğer MP'li Abdurrahman Boyacıgiller ve A. Hikmet Pamukoğlu ile birlikte verdiği önergesinde, bir Meclis seçmek ve bu Meclis'te bir miktar muhalif mebus bulundurmakla, bir memlekette teminatlı demokratik rejimin oluşmuş olmayacağını ifade eden eden Bölükbaşı, Anayasa'nın vatandaşlara verdiği hak ve hürriyetler teminat altına alınmadıkça hak ve hürriyetten bahsetmenin mümkün olmadığını ileri sürmüş ve önemli olanın şahısların değil, iktidara hakim olan zihniyetin değişmesi olduğunu vurgulamıştır. İkinci önergesinde ise, Menderes'in radyosu ve matbuatı (basını) ile bir hakikatmiş gibi, delilsiz bir şekilde MP'yi “*dini siyasete alet etmek*”le suçladığını ve bunun son örneğini Kırşehir'de yaptığı konuşmada gösterdiğini dile getiren Bölükbaşı, Menderes'in böyle yapmakla ilerde göstereceği şiddet tedbirlerine mazeret hazırlama taktiği içinde olduğunu iddia etmiştir.

MP'nin kapatılması ile sonuçlanan son kongresine gidilirken, “*devrimci-ilerici*” kanadın lideri Bayur, basına yaptığı bir açıklamada, Atatürk inkılaplarına bağlı kalmak ve dinin devlet işlerine karıştırılmaması hususlarında tüm partilerin azami gayret göstermelerini istemiş ve Menderes'in hem inkılapçıları elde tutmak hem de mürtecileri kaçırmamak için, politik manevralar içinde olduğunu belirterek, Menderes'in iktidara geçince hemen kaldıracığını millete vaat ettiği antidemokratik kanunları kaldırmak şöyle dursun, daha da şiddetlendirdiğini söylemiştir. Ayrıca bu hususta CHP'nin muhalefetini zayıf bulduğunu ifade eden Bayur, Başbakan'ın “*MP muhalefetini Meclis kürsüsünden yapmıyor*” gibi sözler sarfetmesine rağmen, Bölükbaşı'nın verdiği önergelerin DP grubunca reddedilmesinin çok büyük bir çelişki olduğunu da sözlerine eklemiştir.¹²⁰ Bu arada MP'nin Niğde il kongresinde

¹¹⁸ Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım: Kırşehir** (Ankara: Yayınevi Belirtilmemiş, 1999), s. 70. Hayri Çopuroğlu, 1957 seçimlerinde Bölükbaşı'nın partisi CMP'den Kırşehir milletvekili seçilecektir.

¹¹⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem, IX, C. 23, Toplantı: 3, Doksan Altıncı Birleşim (24. VI. 1953), s. 207-9.

¹²⁰ **Vatan**, 16. 6. 1953.

konuşan Fuat Arna'nın (o günlerde MP'nin genel katibi), “*Biz bu memlekette vatandaşın vicdanından kanun korkusunu çıkarıp Allah korkusunu sokacağız*” şeklindeki sözlerinin, ihtilale davetiye çıkarmak anlamına geldiği de belirtilmiştir.¹²¹

İşte bu ve buna benzer siyasi hava ile birlikte, ilerde MP'nin kapatılması ve MP içinde uzun zamandan beri varolan, “*devrimci-ilerici*”-“*muhafazakar-gerici*” kutupların tam bir şekilde birbirinden ayrılmasını sonucunu doğuracak gelişmelerin yaşandığı Dördüncü Büyük Kongreye girilmiştir. Kongre, 27-29 Haziran 1953 tarihleri arasında yapılmıştır. Kongrenin ilk günü, kongre divan başkanının seçiminde sert tartışmalar yaşanmıştır. Yapılan oylamada en fazla oyu Yusuf Kemal Tengirşenk'in aldığı görüldü. Ancak Tengirşenk, kongre başkanlığı görevini yüklenmek istemediğini bildirdi. Bunun üzerine kimin başkan olacağı hususu, inkılapçılarla muhafazakarların arasında gergin dakikaların yaşanmasına neden oldu. **Vatan** gazetesine bakılırsa bu durum, “*geri*” ile “*yeni*” zihniyetin bir çarpışmasıydı. İnkılapçı delegelere göre, Tengirşenk'ten sonra en fazla oy alan Vasfi Raşit Seviğ idi. Muhafazakarlar ise en fazla oyun Hazım Bozca tarafından alındığını iddia ediyordu. Başkanlık divanı oyları bir türlü açıklayamıyordu. Bazı delegeler Vasfi Raşit'in en fazla oyu aldığını iddia ediyorlardı. Sonunda muhafazakar kanadın ileri gelen temsilcilerinin (Ahmet Tahtakılıç ve Fuat Arna gibi) araya girmesiyle, el kaldırma yolu ile yeni bir seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Seçim sonucunda Hazım Bozca'nın kongre başkanı olduğu ilan edilmiştir. Ancak, bu mevzuda konuşan Pamukoğlu'nun da ifade ettiği gibi, “*İktidara namzet bir parti bir buçuk saattir bir kongre başkanının seçmekte acziyet içine düşmüştür*”. Aslında Vasfi Raşit'in en fazla oyu aldığı görülmüş ve bunu milletvekili A. Hikmet Pamukoğlu da doğrulamışsa da, bazı delegeler (Her kongrede bir olay çıkaran “*dinci*” kanadın önde gelenlerinden Haydar Seçkin gibi), “*O inkılapçı. Bari Ahmet Emin Yalman'ı seçelim*” diyerek tepkilerini dile getirmiştir.¹²²

Başkanlık seçiminden sonra Genel Başkan Enis Akaygen uzun bir konuşma yaparak, partilerinin insan haklarına dayanan bir programları olduğunu, iktidarın

¹²¹ **Vatan**, 23. 6. 1953. Arna'nın bu sözlerini, Ahmet Emin Yalman, “Bir İhtilal Daveti” başlıklı makalesi ile eleştirmiştir.

¹²² **Vatan**, 28. 6. 1953; **Yeni Sabah**, 28. 6. 1953. **Vatan** gazetesine göre, kongrede Vasfi Raşit Seviğ ve Hikmet Bayur gibi inkılapçıların taraftarlarının çok olduğunu, delegelerin Vasfi Raşit'i kongre başkanı görmek istedikleri, ancak genel başkan ile genel yürütme kurulunun seçim hakem heyetini dört kez değiştirerek kongreye muhafazakar kanadın hakim olmasını temin ettiklerini ileri sürmektedir.

kendileri için ideal bir hukuk devletinin oluşturulmasında bir araç olduğunu belirtmiş ve tüm engellemelere karşın partilerinin hızlı bir gelişme içinde olduğunu dile getirmiştir. Ardından, kongreye sunulan genel yürütme kurulu raporu okunmuştur. Raporda, iç ve dış meselelere temas edildikten sonra, Anayasa, Seçim Kanunu ve antidemokratik kanunlardan bahsedilerek, partinin kuruluş devrini tamamladığı, derinlemesine gelişme evresinin başladığından söz ediliyor ve CHP'nin geçmişin hesabı sorulur endişesi ile “*güdümlü bir muhalefet*” olma vasfını her geçen gün belli etmesi karşısında, MP'nin gerçek muhalefet partisi olduğu iddia ediliyordu.¹²³ Raporda ayrıca, ifrat ve tefritten (her türlü aşırılıktan) kaçınmış bir şekilde mutedil oldukları ve iktidarın MP içine gizli adamlar soktuğu gibi hususlara da değinilmiştir. Ayrıca parti programının 7. Maddesinde değişiklik yapılmasını isteyen Bayur'un teklifi aynen kabul edilmiş (değişikliğin neyi içerdiğine yukarda değinilmişti) ve değişikliğin aynen programa eklenmesine karar verilmiştir. Bu arada ilk üç kongrede büyük sorunlara neden olan Atatürk'ün kabrine çelenk koyulması meselesi, son kongrede tartışılmamış, delegeler toplu halde Atatürk'ün geçici kabrine çelenk koyarak saygı duruşunda bulunmuşlardır.¹²⁴

Rapor üzerine uzun bir konuşma yapan Hikmet Bayur, partinin devrimcilik ya da muhafazakarlık gibi iki yoldan birini seçmesi lazım geldiğini, orta yerde kaldığı müddetçe karşı taraflardan mürtecilikle suçlandırılacaklarını belirterek, Atatürk Türkiye'si'nde ya inkılapçı ya da muhafazakar olmaya mecburuz şeklinde konuştuktan sonra şöyle devam etmiştir: “*Prensibin mutedil muhafazakar şeklinde ortaya atılışı bir işe yarayabilir. Mürtecilerin karşısında, ‘biz muhafazakarız’, devrimcilerin, münevverleri karşısında ise, ‘muhafazakarız ama itidal kaydımız var’ demekten başka bir işe yaramaz...Bizi müşkül duruma düşürür. Böyle olmaz arkadaşlar, ya biri, ya öbürü*”. İrtica meselesine de değinen Bayur, irticanın politik bir malzeme olarak kullanılabileceğinden bahsettikten sonra, Menderes'in Antep'te irticaya karşı konuşup, en son Kırşehir'de tekrar irticaya göz kırpması olgusunun, yani Menderes'in her iki tarafı da memnun etmek gibi bir politika takip etmesinin MP tarafından taklit edilmemesini dile getirerek, Ezanın Türkçe okunması devrimini

¹²³ Millet Partisi Dördüncü Büyük Kongresine Sunulan Genel Yürütme Kurulu Çalışma Raporu (Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1953), ss. 3-20; *Millet*, 28. 6. 1953. Burada, Genel Başkan Enis Akaygen'in konuşması ve Genel Yürütme Kurulu Çalışma Raporu tam metin olarak verilmiştir.

¹²⁴ *Ulus*, 28. 6. 1953.

de övmüştür. Bayur, İzmir MP teşkilatında Osman Sümer adlı bir partilinin, “*MP iktidara geldiği zaman inkılapları yıkacaktır*” tarzında konuşması ve Savcılığın harekete geçmesi üzerine, sanığın aleyhine şahadet eden MP’li üyelerin partiden ihraç edilmesini de, esefle karşıladığını sözlerine eklemiştir.¹²⁵

Bayur’un konuşması üzerine pek çok delege ve partinin üst düzey yetkilileri söz almışlar ve Bayur’un konuşmasının leh ve aleyhinde konuşma yapmışlardır. Ahmet Tahtakılıç’ın, Bayur’un iddiaların doğru olmadığı, İzmir hadisesi sanıklarının inzibat kurullarına verildiği ve “*inkılap inkılap*” demekle memleketin inkiraz (çöküntü)’dan kurtulamayacağı biçiminde Bayur aleyhine sert konuşmasının ardından, ortam iyice kızışmıştır. Herkes konuşmak istemişse de, kimseye söz verilmemiş, ancak verilen 50 imzalı tahrir ve genel arzu üzerine Bölükbaşı bir uzun bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı konuşmasında, dini siyasete alet etmediklerini, edenlerin karşısında olduklarını, MP’nin mürteci bir parti olmadığını söyleyerek, inkılapçılık konusunda hem kendisinin hem de partisinin çok hassas olduğunu belirtmiş ve Bayur’a sert bir karşılık vermiştir. Uzun konuşmasının önemli görülen bir kısmı şöyledir:¹²⁶

Bize isnad ve iftirada bulunan sayın Başbakan bu isnad ve iftiralarını isbat edebilmesi için Meclis’e bir istizah tahriri verdim. Fakat bu istizah reddedildi. Şimdi ithamlara cevap veriyorum: MP, hiçbir zaman dini siyasete alet etmemiştir. MP’nin irtica isnatlarına verilen bütün cevapları kapalı salonlarda kalmıştır. Bir iki din bezirganının yapmış oldukları fiyaskolar, bir partiye hiçbir zaman maledilemez... Bunlar sayıca pek azdır ve bunların tasfiyesi yoluna gidilmektedir... Türk milletinin geriye gideceğine inananlar var mıdır? Hiç zannetmiyorum... Bu zihniyetle MP’ye girenler varsa bu safları terk etsinler... MP’nin dini siyasete alet ettiğine dair bir şey varsa 161. maddeye dayanarak, üzerimize yürüyebilirlerdi. Başvekilin bir Kayseri nutku vardır. Bu nutukta sayın Başvekil, “*Memlekette dini irtica yoktur. Siyasi irtica vardır*” demişti... Biz bu milletin başına ne halife, ne sultan getirmek istiyoruz. Ne eski yazıda Müslümanlık ve ne de yeni yazıda garplılık vardır... **Biz demokrasi sultanlarından kurtulmak istiyoruz**... Necip Fazıl’ı sırtından okşayan hamî Menderes, onun hakkında beyanname çıkartan MP’dir. Nerede irtica, hangi irtica! ...Bu partinin içine kasden sokulmak istenen kimseler vardır. **Bu partinin içinde bir Hikmet Bayur meselesi vardır.** Kendisine defalarca kendi fikirlerini müdafaa etmesini, mitinglerde halka anlatmasını söyledim. Fakat o bunlara aldırılmayarak, “*ben tez atarım ortaya, başkasına karışmam*” diyerek bir çocuk gibi kenara çekildi. Ben bunu namuslu bir insana yakıştıramam... Aslında Bayur’la aramızda ihtilaf yoktur. İhtilaf kabusu vardır.

¹²⁵ **Ulus**, 29. 6. 1953.

¹²⁶ **Yeni Sabah ve Ulus**, 29. 6. 1953. Bölükbaşı’nın bu konuşması, her birinde ayrı bir kısmı bulunduğu için, **Yeni Sabah, Ulus ve biraz da Vatan** gazetelerinden derlenip bir araya getirilerek oluşturulmuştur.

Bu konuşmaya Bayur'un cevap vereceği beklendiyse de, Bayur söz almamıştır. Ardından genel başkanlık ve genel yürütme kurulu seçimine geçildi. Bazı delegeler Bayur'u genel başkanlık için aday göstermek istemişlerse de, Bayur, “*Bu partide ne kadar kalacağım belli değil*” diyerek, teklifleri geri çevirmiştir. Genel başkanlık için Bölükbaşı da aday gösterilmişse de, Bölükbaşı adaylıktan feragat etmiştir. Yapılan seçimler sonunda Dr. Mustafa Kentli, Enis Akaygen'den boşalan genel başkanlığa seçilmiştir.¹²⁷ Genel yürütme kurulu ise, Fuat Arna, Sadık Aldoğan, Ahmet Tahtakılıç, Enis Akaygen, Ahmet Oğuz, Suphi Batur, Abdurrahman Boyacıgiller, Hazım Bozca, Nurettin Ardıçoğlu, Ertuğrul Akça, Kamil Koç, Şefik Çakmak, Hasan Dinçer, Osman Bölükbaşı, Lütüfı Bornovalı, Raif Yesari Bilgisev, M. Ali Derman, Necati Taşbaş, Saadet Kaçar, Enver Kök ve Arif Hikmet Pamukoğlu seçilmişlerdir.¹²⁸ Bu arada inkılapçı kanat ve Hikmet Bayur'un, daha önceki kongrelerde kabul edilmeyen, MP tüzüğünün 7 ve 12. maddelerinde değişiklik istekleri genel yürütme kurulunun teklifi ile tüzük komisyonuna sevk edilmiştir. Önceki kongrelerde de anlatıldığı üzere, bununla istenen MP programına inkılapçı fikirlerin girmesini temin etmekte. Ancak tüzük komisyonu, söz konusu maddelerde yapılması istenen teklifi reddetmiştir.¹²⁹

Tüm bu gelişmeler üzerine, yani partiye ve kongreye inkılap aleyhtarı bir grubun hakim olmasına daha fazla tahammül edemeyen Hikmet Bayur, Vasfi Raşit Seviğ başta olmak üzere eski yürütme kurulu üyesi Kemal Tamer, A. Rıza Baskan, Saffet Olgaç ile V. İleri, Hüseyin Orak, Sabri Yonar ve Tekin İleri Dikmen gibi isimler partiden istifa etmişlerdir. İnkılapçı grup bir de beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamede, (1) bazı MP ileri gelenlerinin, oy kazanmak için, öteden beri geri fikirlileri okşadığı, (2) son kongrede hileli seçim yapıldığı ve bir hizip tarafından tertiple sevk ve idare edilerek, kürsü emniyetinin ihlal edildiği, (3) bu tertiplerin partiyi nereye götürdüğü, partiden çıkarılmış **Büyük Doğu** yazarı Raif Ogan hakkında çıkarma kararı veren genel inzibat divanı kararının, Kongrede bozulmasından anlaşıldığı, (4) parti programında inkılapçılığa dair yapılması gereken tavzihin (parti programına açık bir şekilde inkılapçılık girmesini temin edecek 7, 12

¹²⁷ *Ulus*, 30. 6. 1953.

¹²⁸ *Yeni Sabah*, 30. 6. 1953.

¹²⁹ *Vatan*, *Yeni Sabah*, 29. 6. 1953. Bu gazetelerde, Bölükbaşı'nın yürütme kuruluna seçildiği belirtilmişse de, partinin yayın organının 1. 7. 1953 tarihli *Millet* gazetesinin yayınladığı listede Bölükbaşı ismi yer almamaktadır.

ve 13. maddelerde değişiklik yapılması) devamlı bir şekilde, genel yürütme kurulu tarafından, beyanname neşri ya da bir takım eklemeler yapılarak geçiştirilmeye çalışıldığı ve (5) son Kongrede, genel yürütme kurulu bu tavzihi yapmak için teklif getirmişse de, teklifin kongrede reddedilerek partinin gerici istikamete sevk edilmek istenildiği iddia edilmiştir. Aynı şekilde MP Ankara il teşkilatından çekilen bir grup da, (1) parti içinde Atatürk ve inkılap taraftarlarına karşı bir cephenin varolduğunu, (2) Atatürk ve inkılapları aleyhtarlığının bir prensip olarak parti içinde yer aldığını, (3) bu konularda söz ve kürsü hürriyetinin bir hizip tarafından gasbedildiğini iddia eden bir bildiri yayınlamışlardır.¹³⁰ İnkılapçı kanadın önemli ismi Vasfi Seviğ de bir mektup yayınlayarak, parti tüzüğünde zaaf olduğunu, partinin Atatürk husumetini ve inkılaplarını yıkmayı şiar edinmiş bir zümrenin tahakküm ve istilası altında bulunduğunu ileri sürmüştür.¹³¹

Konrenin son günü tartışmalı geçmiştir. İlk olarak, haysiyet divanı kararları hakkında teşkil olunan komisyon raporu üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Kimi delegeler, **Büyük Doğu ve İslam Dünyası** gibi yayınlarda, irticai nitelikte yazılar yazan Raif Ogan ve yine aynı konularda partiden çıkarılma kararı verilenler aleyhine, kimileri de lehine konuşmuşlardır. Ancak bu ihraçlar konusunda bir sonuca varılamayarak, haysiyet divanı kararlarının bozulması temenni edilmiş ve meselenin bir defa daha incelenmesine karar verilmiştir.¹³² Daha sonra, Erzurum delegesi Tekin İleri Dikmen, Bölükbaşı'ya çatarak, parti içinde devrimcilere yönelik büyük bir tertibin olduğunu, inkılapçıların kurban edilmek istendiğini ve hele hele Bölükbaşı'yı hiç böyle düşünmedikleri halde, onun da bu tertibin içinde olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine söz alan Bölükbaşı, "*Ben şimdiye kadar ihtilaflar ve fikir ayrılıklarını halletmek için çok uğraşan bir insanım. Eğer ortada bir tertip varsa, tertipçiler biz değil, onlardır. Namuslu insanlar bu şekildeki hareketlere tevessül etmezler*" diye karşılık vermiştir. Kongre yine karışmış ve bu arada gazetecilere yönelik saldırılar da meydana gelmiştir.¹³³

Bu arada kongrenin son günü gece yarısından sonra yaşanan bir olay da, MP'de yaşanan bölünmeyi iyice artırmıştır. Partinin bir çeşit yayın organı olan ve

¹³⁰ **Cumhuriyet, Büyük Millet**, 30. 6. 1953.

¹³¹ **Ulus, Büyük Millet**, 30. 6. 1953.

¹³² **Zafer**, 30. 6. 1953.

¹³³ **Ulus**, 30. 6. 1953.

“*muhafazakar*” kanadın önemli temsilcisi milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller’in sahibi bulunduğu **Millet** gazetesi, “*inkılapçı*” kanattan olan Ali Rıza Baskan’ın matbaasında basılıyordu. Hikmet Bayur gibi düşünen “*inkılapçı*”lar, Atatürk inkılapçılığının parti tüzüğünde yer almasını sağlayamamaları ve genel yürütme kurulunun da desteğini alan “*muhafazakar*”ların partiye hakim olmaları üzerine, **Millet** gazetesi, “*inkılapçı*” gruptan A. Rıza Baskan’ın da etkisiyle, “*Bazı mürteci fikirlilerin tertiple kongreye hakim olmaları partiyi ikiye böldü*” biçiminde bir başlık atmıştır. Bundan haberdar olan A. Boyacıgiller, gazetenin sahibi olarak olaya müdahale etmek istemiş ve yanında Nurettin Ardıçoğlu, A. Oğuz, Ertuğrul Akça ve Uğur Tahtakılıç (Ahmet Tahtakılıç’ın oğlu) olduğu halde **Millet** gazetesini basmışlar ve basılan gazete nüshalarını imha etmişlerdir. Gazetenin yazı işleri müdürü (Şükrü Osman Öztürk) ve idare meclisi başkanı (Vehbi İleri) ile kavga eden grubun bu olayı adliyeye intikal etmişse de, olay adliyede tatlıya bağlanmıştır.¹³⁴ Muhafazar kanat, matbaa baskınını, “*Gazetemiz ile MP’ye suikast*” ve “*MP’nin arkadan vurulması*” olarak değerlendirmişlerdir.¹³⁵

Kongrenin ardından MP’den istifalar artmış ve parti genel bir çöküntünün içine girmiştir. **Vatan** gazetesi, MP’den istifa edenlerin mektuplarını yayınlarak, partinin çöktüğünü duyururken, Ahmet Emin Yalman da makalesinde, Kongre arefesinde maskelerin düştüğünü, MP’de bir takım geri fikirlilerin Büyük Doğu ve Milliyetçiler Derneği gibi İslamcı ve Türkçü kesimlerle irtibatlarının olduğunu anlaşıldığını ileri sürerek, bunu ileri bir fikrin zaferi olarak nitelendirmiştir.¹³⁶ **Zafer** gazetesi de MP’nin içyüzünün tamamen ortaya çıktığını, başından beri MP içinde Mustafa Kentli, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Fuat Arna ve onlarla birlikte hareket eden inkılaplar aleyhtarı “*mürteci*” bir grubun var olduğunu, bunların İslamcı, ırkçı ve Turancı bir takım yayın ve kişilerle ilişkileri olduğunu bildiğini iddia etmiştir. Bölükbaşı’nın durumuna da değinen gazete, Bölükbaşı’nın, Kongredeki son “*cephe manevrası*”na rağmen “*mürteci*” hiziple çalışamayacağını anladığını ve sıhhi sebepler ileri sürerek, partiden ve seçildiği genel kurul üyeliğinden istifa ettiğini ileri sürmüştür.¹³⁷ Bölükbaşı, partiden istifasının söz

¹³⁴ **Büyük Millet**, 30. 6. 1953.

¹³⁵ **Millet**, 1. 7. 1953.

¹³⁶ Ahmet Emin Yalman, “İleri Bir Fikrin Zaferi”, **Vatan**, 1. 7. 1953.

¹³⁷ **Zafer**, 1. 7. 1953.

konusu olmadığını, bunun doğru da olmayacağını, ancak sıhhi sebeplerle genel yürütme kurulu üyeliğinden istifa ettiğini açıklamıştır.¹³⁸

Bu arada inkılapçı grup, **Millet** gazetesi ile irtibatlarını kesmişler ve **Büyük Millet** isimli yeni bir gazete çıkarmaya başlamışlardır. Gazetenin baş yazarlığını Bayur üstlenmiştir. **Ulus**'tan Nihat Erim de, Bayur ve Seviğ'in devrimler konusundaki son açıklamalarından yola çıkarak, MP meselesinin artık bir rejim meselesi haline geldiğinden bahisle, MP'nin Atatürk devrimlerine karşı tereddüde yer bırakmayacak bir biçimde teminat vermelerinin gerektiğini anlatmış ve devrim aleyhtarlığı, irtica sömürücülüğü gibi hususların politika pazarından çekilmesinin demokrasi için elzem olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹

Öte yandan, MP, tüm bu iddialara Kongrenin son gününde yayınladığı bir bildiri ile cevap vermiş ve MP'de Cumhuriyet ve inkılap aleyhtarlığı ile gerilik taraftarlığı olduğu yolundaki isnatları reddederek, MP'nin Cumhuriyet devrimlerini tamamen benimsediğini kat'i bir dille belirtmiştir. Ayrıca bu kararın, tüzük ve programa bir ek olarak bastırılması ve buna aykırı hareket edenler hakkında gereken muamelenin yapılması karar altına alınmıştır. Kongrenin kapanışında bir konuşma yapan Genel Başkan Mustafa Kentli ise, MP'nin ana prensiplerinde terakkiye mani bir tek fikrin bile olmadığını dile getirmiştir. MP'de yaşananlar ile ilgili sorulara cevap veren Bölükbaşı da, "*Bizim mürteci olduğumuz iddiası müretteptir. İftiradır. Bu iddiaları Kongre yayınladığı bildiri ile çürütmüş ve inkılapları benimsediğini ilan etmiştir*" biçiminde konuşarak, Kongrede mürteciler lehine karar alınmadığını, mürtecilerin ihraç kararlarının usul bakımından bozulması yanında, inkılapçı denilen 30 kişilik grubun da ihraç kararlarının bozulduğunu anlatmıştır. Aynı yerde Sadık Aldoğan da, "**4 üncü Büyük Kongremiz**" başlıklı yazısında, 1945 senesine kadar bir zaruret icabı yürütülmüş olan vesayet sistemini yaşatmak için siyasi fikir hürriyetini kısıtlayan kanunları inkılap sayan küçük bir zümrenin, MP içinde hakim olmak istediğini, bu zümrenin "*inkılap*"la Atatürk'ün yaptığı "*ıslahat*"ı birbirinden ayıramayıp her türlü değişikliği inkılap sayarak MP içinde inkılap aleyhtarı ve taraftarı diye ikilik çıkardıklarını ileri sürmüştür.¹⁴⁰ Ayrıca Genel Başkan imzalı basına verilen bildiride, Kongrenin büyük bir çoğunlukla vermiş olduğu kararlara

¹³⁸ **Yeni Sabah**, 2. 7. 1953.

¹³⁹ Nihat Erim, "MP Nereye Gidiyor", **Ulus**, 1. 7. 1953.

¹⁴⁰ **Millet**, 1. 7. 1953.

muhafif olan ve Bayur'un sevk ve idare ettiği kk bir grubun, partiden istifa ettikleri açıklanarak, partinin daha kuvvetli olarak görev yapacağı belirtilmiştir.¹⁴¹

Bu arada, MP içinde kongre öncesinde yaşananlar ve kongre sonrası ihtilafın nasıl başladığı konusu ilgililer tarafından açıklanmaya başlamıştır. Gaziantep delegesi Ahmet Gökçek, kongre esnasında irtica ile suçlanan genel yürütme kurulunun fikirlerini savunmaktan aciz kalması karşısında Bölükbaşı'nın, "*Bir genel yürütme kurulu ki, kalkıp fikirlerini müdafaadan acizdir, korkar, ondan hayır yoktur*" şeklinde konuşarak salonu terk ettiğini söylemiştir. Gökçek, Kongreden nceki akşam, Bölükbaşı'nın kendilerini Gölbaşı Balkehriz bağlarındaki bir evde toplayarak gizli bir konuşma yaptığını ve partiyi kurtarmak için tek yolun Hikmet Bayur'un arkasından gidilmesi gerektiğini kendilerine söylediği halde, kongrede bu fikrini değiştirip Bayur'un tamamen aleyhine bir konuşma yaptığını ileri sürerek, bu değişikliğe hayret ettiklerini ifade etmiştir.¹⁴²

Öte yandan MP'den istifa eden bazı şahışlar, MP'nin rejim karşısındaki durumu konusunda kafalarda epey soru işareti bırakacak ve partinin gelecekteki hayatını ilgilendirecek önemli işaat ve iddialarda bulunmuşlardır. İnkılapçı kanadın önde gelen isimlerinden avukat Saffet Olgaç, bir basın toplantısı yaparak, parti içinde "*inkılapçı-muhafazakar*" kaynaşmaların daha nc Kongreye takaddüm eden günlerde başladığını, muhafazakar fikirlilerin G. Antep, Hatay, Adana ve Karadeniz illerinde delegelerle irtibata geçerek, kongrede inkılapıları desteklememelerini telkin ettiğini ve parti içinde Hikmet Bayur aleyhine bir düşmanlık havasının estirildiğini ileri srmştir. O günlerde, 7. maddede inkılapçılık yönünde değişiklik yapılmasını isteyen Bayur'a Bölükbaşı'nın "*Beyefendi size namus sözü veriyorum. Gelecek kongrede istedikleriniz yapılacaktır*" şeklinde konuştuğunu, aynı şekilde Tahtakılıç ve Bölükbaşı'nın Bayur'la aynı fikirde olduklarını açıkladıklarını ifade eden Olgaç, konuşmasında İstanbul il teşkilatına ait gizli tutulan bir tahkikat evrakının olduğunu, bu evrakın aslının Enis Akaygen'de, suretinin de Raif Yesari'de bulunduğunu iddia etmiştir.

Buna göre, Milliyetçiler Derneği'nin kapatılmasından 5-10 gün evvel, MP İstanbul il teşkilatında "*mecelleci*" ve "*hilafetçi*" bir takım "*mürteci*" ve "*irki*" MP'lilerin gizli bir cemiyet kurdukları ve il teşkilatı içinde bir kaynaşmanın başladığı

¹⁴¹ **Yeni Sabah**, 2. 7. 1953.

¹⁴² **Ulus**, 2. 7. 1953.

şeklinde yapılan ihbarlar üzerine, Osman Bölükbaşı tarafından verilen bir takrirle genel yürütme kurulunun bir tahkikat açtığı ve partiden Abdurrahman Boyacıgiller, Raif Yesari ve Galip Bilge'nin bu konu ile görevlendirildiği söylenmiştir. Bu üç kişilik heyet, İstanbul'da 40'dan fazla partilinin ifadesine başvurarak, arasına ekledikleri bir takım vesikalarla birlikte oluşturdukları tahkikat evrakını genel yürütme kuruluna sunmuşlardır. İddiaya göre, bu heyet, İstanbul teşkilatında ülkenin rejimini değiştirmek gayesi güden ve gayeye varmak için teşkilatlanmaya çalışan bir grubun olduğunu tespit etmiştir. Plana göre ilkin partiyi ele geçirecekler, daha sonra 1954'te iktidara gelerek ve Hilafetin ihyası, Mecelle'nin ikamesi ve devletin dini temelde teşkilatlandırılması gibi hususları tatbik sahasına koyacakları iddia edilmiştir. Ayrıca aralarında Raif Ogan, Haydar Seçkin gibi kimselerin bulunduğu "Hilafetçi" gruptan başka, bunlara oranla daha mutedil bir "Mecelleci" grubun varolduğu da ileri sürülmüştür. Bu tahkikat raporu üzerinde genel yürütme kurulunda müzakere açıldığı sırada, Genel Başkan Enis Akaygen'in üyelere raporun kongreye kadar gizli tutulması yönünde yemin verdirdiği, hatta bu olay üzerine Bölükbaşı'nın da aralarında bulunduğu bazı üyelerin istifalarının zor önlendiği belirtilmiştir. Son Kongre öncesi gizli tutulan tahkikat raporunu, MP Giresun Mv. A. Hikmet Pamukoğlu deşmek istemişse de, Başkan Enis Akaygen, tahkikat raporunu içeren mühürlü dosyayı A. Boyacıgiller ile birlikte imha ettiklerini söylemiştir. Evrakın imha edildiği söylenince, bunun bir suretinin Raif Yesari'de olduğunu bilen Bölükbaşı, bunun içeriğini Kongrede ifşa etmek amacıyla bir tertibat almıştır. Bölükbaşı, Kongre için Ankara'ya gelmekte olan delegelerin bazıları ile kongre öncesi akşam gizli bir toplantı yapmıştır. İddia edildiğine göre, Bölükbaşı, her ilden güvendiği 2'şer delegeyi (aralarında Raif Yesari de var) Gölbaşı'nın Balkehriz bağlarında Bekir Ulubahlı'nın (başka kaynaktan Behir Eroğlu olarak da geçmektedir) evinde toplamış ve gizli evrakın kongrede ifşa edilip edilmemesi konusunu tartışmıştır. Toplantı sonunda, her nedense Bölükbaşı'nın partinin iktidara doğru yol aldığını, tahkikat raporunun ifşa edilmesinin doğru olmayacağını, iktidara gelince zaten "gerici" unsurları partiden tasfiye edeceklerini söyleyerek toplantıyı dağıttığı ve delegelerin Raif Yesari ve Bölükbaşı'ya şiddetli bir şekilde muhalefet ettikleri söylenmiştir. Daha sonra kongrede de Yesari ve Bölükbaşı'ya yönelik eleştiriler artınca, Yesari, sureti kendisinde olan gizli tahkikat evrakını ifşaa etmek istemişse

de, Bölükbaşı tarafından engellenmiştir. Böylece yukarda açıkladığımız kongrede cereyan eden olaylar ve MP içinde bölünmeler başlamıştır.¹⁴³

G. MP'NİN KAPATILMASI, YANKILARI VE BÖLÜKBAŞI

2 Temmuz 1953 tarihinde Genel Başkan Kentli imzalı bir bildiriye, MP'den ayrılan küçük bir azınlığın, MP'ye irtica izafe ettikleri belirtilmiş, bu tür jurnalleri kanuni bir ihbar telakki edecek olan Adalet Bakanlığı ve Cumhuriyet Başsavcılığının derhal harekete geçerek, hakikatin meydana çıkmasına yardımcı olmaları istenmiştir. Bildiriye, vaktiyle İnönü'ye suikast ihbarı komplosunda olduğu gibi, MP'nin kurulduğundan itibaren ikinci bir iftira komplosu ile karşı karşıya bulunduğu da ileri sürülmüştür.¹⁴⁴ Ayrıca Kentli, Ankara Cumhuriyet Savcılığına bir başvuruda bulunarak, bu ithamı yapanların iddialarını ispat etmelerini istemiştir.¹⁴⁵

Böylece daha önce MP'den istifa eden inkılapçı grubun neşrettikleri beyanname ile Vasfi Raşit Seviğ'in mektubunu bir ihbar telakki eden ve en son olarak Kentli'nin iddiaların ispatı ve hakikatin ortaya çıkmasını temenni eden başvurusu üzerine, Ankara Cumhuriyet Başsavcısı Cemil Bengü (DP'den milletvekili olacak ve bir ara Menderes'in özel kalemlliğini de yapacaktı), MP hakkında resmi tahkikat başlatmıştır. Bu tahkikat çerçevesinde MP'den pek çok kişinin (Fuat Arna, A. Tahtakılıç, A. Boyacıgiller, A. Hikmet Pamukoğlu, Nazım Önen, Vecihi Işık, A. Rıza Baskan gibi) ifadesine başvurulmuştur. Bölükbaşı, milletvekili olduğu için Savcılığa çağrılmamışsa da, kendi isteği ile gidip ifade vermiştir. Bölükbaşı, “*Bu bir ikinci Reşat Aydınlı hadisesidir, biz fırtınayı daha önce atlattık, yağmurdan mı korkacağız*”¹⁴⁶ demiştir. Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, gizli evrak hadisesi ile ilgili olarak Saffet Olgaç'ı yanına davet etmiş ve bu konuda bilgi almıştır.¹⁴⁷ Olay ile Adalet Bakanı yakından ilgilenmiş, hatta ifadelerin alındığı gün Başbakanlığa

¹⁴³ **Ulus, Cumhuriyet, Vatan, Zafer**, 3. 7. 1953. İstanbul teşkilatında yapılan tahkikat ve gizli evrak meselesi ile ilgili olarak yukarda anlatılanlar, genellikle MP'ye muhalif basından alınmıştır. Kaynaklardaki bilgiler de tam olarak birbirini tutmamaktadır. Ama genel hatları ile MP içinde bir İstanbul sorunu olduğu ve bir tahkikat yapıldığı bilgisi doğrudur. İçeriği konusunda MP'liler, parti içi bir takım kavgaların araştırılması olarak tahkikat yapıldığını belirtmişlerdir.

¹⁴⁴ **Millet**, 3. 7. 1953.

¹⁴⁵ **Ulus**, 3. 7. 1953.

¹⁴⁶ **Ulus**, 5. 7. 1953.

¹⁴⁷ **Vatan**, 3. 7. 1953.

giderek Menderes ile uzun uzun görüşmüştür.¹⁴⁸ MP'nin Diyarbakır ve Giresun milletvekilleri Nazım Önen ve A. Hikmet Pamukoğlu da partiden istifa ettiklerini açıklamışlardır. Bölükbaşı, gizli evrak hadisesi ile ilgili olarak, İstanbul teşkilatında partililer arasında çıkan bir ihtilafın sebeplerini tespit için genel kuruldan bir tahkikat heyetinin kurulmasını bizzat kendisinin istediğini, tahkikat neticesinin, iddia olduğu gibi adaleti ilgilendirecek bir hususu ihtiva etmediğini ve tamamen partinin iç meselesini ilgilendirdiğini açıklamıştır.¹⁴⁹ Gizli olduğu söylenen tahkikat evraki daha sonra Raif Yesari tarafından Savcılığa verilmiş ve Savcılık bu evraki incelemeye almıştır. Bu arada gizli evrak meselesini ilk ortaya atan Saffet Olgaç, Hüseyin Orak hakkında da Savcılık tahkikat başlatarak, ilgilileri dinlemiştir. Daha sonra MP, araştırmaya konu olacak ve gizli tahkikat raporunun da içinde bulunduğu 30 adet vesikayı havi dosyayı Savcılığa teslim etmiştir.¹⁵⁰

Bu arada hem inkılapçı kanat hem de muhafazakar kanatlar, kendileri açılardan gelişen olayları çeşitli toplantılarda anlatmaya başlamışlardır. Raif Yesari Bilgisev, Saffet Olgaç'ın maskesini düşürdüğünü belirttiği mektubunda, Hikmet Bayur, Saffet Olgaç ve Hüseyin Orak gibi inkılapçı geçinenlerin, önce **Millet** gazetesine kendi adamlarını sokarak, ele geçirdiklerini, ardından Üçüncü Kongreden sonra bu kişilerin gizli toplantılar yaptıklarını, en son 29/30 Haziran 1953 gecesini Bomonti gazinosunda bir araya gelerek, parti hakkında tertipler hazırladıklarını ve **Millet** gazetesine giderek, sözü edilen başlığı attırdıklarını iddia etmiştir. Boyacıgiller de **Millet** gazetesi ile partiye yapılan sabotajın iç yüzünü, inkılapçı Vasfi Raşit Seviğ ve Şükrü Öztürk'ü suçlayarak anlatmıştır.¹⁵¹

İstanbul'da parti binasında konuşan Kentli, partilerinde gizli emel güden bir teşekkül olmadığını belirtmiştir. Toplantıya katılan Arna, MP'ye karşı yapılan bu tertip hareketi içinde bir numaralı rolü Ahmet Emin Yalman'ın aldığına ve memleketin gidişinin bir tür diktatörlük olduğuna değinmiş, Aldoğan Paşa da, memlekette hala Abdülhamit devri saltanatın devam ettiğine, bunların MP'nin kafasını kesmek istediklerine ve asıl hain olanların kendilerine hücum edenler olduğuna vurgu yapmıştır. Tekrar söz alan Kentli, Bayur'la inkılapçılık konusunda

¹⁴⁸ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1964), s. 148.

¹⁴⁹ **Cumhuriyet**, 4. 7. 1953.

¹⁵⁰ **Vatan, Millet**, 4. 7. 1953.

¹⁵¹ **Millet**, 5. 7. 1953.

geçen olaylara temas ederek, inkılapçılığı tekamül olarak anladıklarını, din ve vicdan hürriyetinin ülkede olmadığını ve devletin, ananeleri değiştirecek bir kanun yapamayacağını ileri sürmüştür. İstanbul'a gelen Bayur da basına verdiği mülakatta, 1949 yılından beri MP içinde geri fikirlilerle savaştığını, 1949 Eylül'ünde teşkilata Atatürk ve devrimler aleyhtarlığının tehlikeli olduğunu anlatan tamimi teşkilata gönderdiğinde, muhafazakar genel kurul üyelerinin bundan hoşlanmadıklarını, 1951 ara seçimlerinde parti içinde geri fikirlilerle mücadeleye gireceğinden adaylığı ve her hangi bir vazifeyi kabul etmediğini, bu arada A. Oğuz'la bu konularda kavga ettikleri için, o tarihten sonra partiye uğramadığını, daha sonraki kongrelerde, programa inkılapçılığı ve dini siyasete alet etmemeyi öngören değişiklikleri koymak için çok uğraştığı halde başarılı olamadığını ve dolayısıyla MP'de softaların yalnız başına kalarak, dini siyasete alet etmek istediklerini anlatmıştır.¹⁵² Bayur'un bu suçlamalarına karşı **Millet** gazetesi de şunları yazıyordu: "*Hikmet Bayur, 1950 seçimlerinden önce aynen şunları söylemişti: 'Millet Partisi bir iftira suikastına maruzdur. Bu suikast, MP'ye haksız ve mesnetsiz olarak mürteci damgasını vurmak şeklinde tezahür etmektedir'. Şimdi aynı Bayur, aynı iftirayı bizzat yapmaktadır. Bayur'un iftiraları karanlık maksatlarının mahsulü bulunmaktadır*".¹⁵³

Bu arada, 6 Temmuz 1953 tarihinde **Millet** gazetesi, Nurettin Ardıçoğlu'nun bir tür ihtilal daveti niteliğinde okunabilecek, bir makalesini yayınlamıştır. "**Millet Partiliye Açık Mektup**" başlığı ile yazılan yazıda, MP'lilerin 30 yıllık keyfi ve tahakküme dayanan bir zümre saltanatına karşı bir meydan muharebesi verdiği, bu zümre saltanatı içinde, kuzu postuna bürünüp hürriyet diyerek aldatanların (DP'yi kastediyor), keyfi idareden nemalanan aferistlerin, milletin kanı ile beslenen tufeyli ve hırsız ordusunun, masonların, dönmelerin ve inkılabı sahtekarlık zanneden bedbahtların olduğu biçiminde çok şiddetli bir üslup kullanılmıştır. Aynı yazıda, muharebe şartlarının eşit olmadığı, karşı tarafın sermaye, banka, basın ve hikmet-i hükümet gücü olduğu belirtilerek, kendileri hakkında her türlü isnat, iftiraların hazırlandığı ileri sürülmüştür. Bu durum karşısında teslim olmayacaklarını, manevi

¹⁵² **Vatan**, 6. 7. 1953. Bayur, MP ile ilgili iddialarına sonradan yazdığı makalelerle devam etmiştir. Bunlar için, bkz., Hikmet Bayur, "Millet Partisi'nden Niçin Çekildim, I, II, III, IV", **Cumhuriyet**, 19, 20, 22, 23. 3. 1954. Bayur, 11. 1. 1954 tarihli **Cumhuriyet** gazetesine verdiği bir beyanatta, partide iki hizip olduğunu, birinin sonradan partiye katılan müstakil demokratlar, diğerinin ise, onları sevmeyen ve tahakkümlerinden korkanlar olduğunu açıklayarak, birinci hizbin başında Ahmet Tahtakılıç'ın, ikinci hizbin başında ise Osman Bölükbaşı olduğunu iddia etmiştir.

¹⁵³ **Millet**, 7. 7. 1953.

cephenin temsilcileri olarak, karşı cephenin başını ezeceklerini, şer güçlerini ortadan kaldırmak için gerekirse ölümü bile göze alacaklarını ifade eden yazıda, tam anlamıyla MP'lileri isyana ve ihtilale teşvik vardır.¹⁵⁴ **Vatan** gazetesi, bu yazıyı yeni bir 31 Marta doğru gidiş olarak yorumlayacaktı.¹⁵⁵ **Zafer**'den Mümtaz Faik de, parti içinde "*mecelleci*" ve "*hilafetçi*" iki grubun varlığından bahisle, bunlar hakkında yapılan tahkikatın hasır altı edildiğini ileri sürmüştür.¹⁵⁶

Öte yandan, Ankara Savcılığı mahkemeden aldığı bir karara istinaden MP genel merkezine iki savcı yardımcısını göndererek, bütün evrakı kontrol ettirmiştir. Bu inceleme neticesinde, tanzim edilen zabıtta, "*Tetkik edilen dosyalar içinde, inkılaplar ve Atatürk aleyhinde ve irticai mahiyette yazı ve vesikalara rastlanmamıştır*" denilmiştir.¹⁵⁷

MP tahkikatı ve bu arama üzerine bir beyanat veren Bölükbaşı, bazı çevrelerin "*kinlerini şahit, ihtiraslarını hakim yaparak*" haklarında adaletten önce hüküm verdiklerini, "*adaletin, zulme vasıta yapılmak istendiğini*", ülkede irtica bahanesiyle demokrasinin başını yemek isteyen siyasi bir irtica olduğunu ifade etmiş ve Ankara Cumhuriyet Savcısının, siyasal icra gösterdiğini ileri sürmüştür. MP konusunda iktidarla müttefiklerinin anlaşmış olduğunu iddia eden Bölükbaşı, kendileri için önemli olanın seçimi kazanmak değil, namusu kaybetmemek olduğunu da söylemiştir.¹⁵⁸

Bu arada DP Meclis Grubu'nda konuşan Başbakan Menderes, MP'lilerin DP'den ayrılma nedenini ihtiras olarak nitelendirmiş ve "*Dindar başka, mürteci başkadır. Dinle alakası olmayan bu adamlar mürtecidir. Dini siyasete alet etmek suretiyle iktidara gelmeye çalışmaktadırlar. Bunlar bir parti kurmuş olmaktan ziyade, sadece bir kin ve düşmanlık mezhebi icat ederek teşkilatlarını bu temel üzerine bina etmişlerdir ve kendilerine yol olarak irticayı seçmişlerdir*" demiştir. Menderes, söylediklerine delil olarak, Mustafa Kentli'nin **Millet** gazetesinden naklen **Sebillürreşad**'ta çıkan "**Türkiye'de Vicdan Hürriyeti**" başlıklı makalesi ile İstanbul tahkikat dosyasına temas ederek, MP'lilerin Cumhuriyeti devirmek, inkılapları baltalamak, meşruiyeti ve hilafeti ihya etmek, medeni kanun yerine

¹⁵⁴ Nurettin Ardıçoğlu, "Millet Partiliye Açık Mektup", **Millet**, 6. 7. 1953.

¹⁵⁵ **Vatan**, 7. 7. 1953.

¹⁵⁶ Mümtaz Faik Fenik, "Hilafetçiler! Mecelleciler!", **Zafer**, 6. 7. 1953.

¹⁵⁷ **Millet**, 7. 7. 1953.

¹⁵⁸ **Millet**, 7. 7. 1953.

Mecelle'yi ikame eylemek arzusunda olduklarını iddia ediyordu.¹⁵⁹ Başbakan bu sözleriyle, adalete intikal etmiş bir meselede, adeta MP'yi önceden "*suçlu*" göstererek, bir ölçüde mahkeme kararı üzerinde tesir etmiş oluyordu. Bu gelişmeler üzerine, MP GİK, Sadık Aldoğan imzalı bir bildiri ile Menderes'in iddia ve isnatları ile adalet ve mahkemenin baskı altına alındığını ve partinin bir komplo ile karşı karşıya kaldığını açıklamıştır.¹⁶⁰

İstanbul tahkikat dosyasının içeriği hakkında bir açıklama yapan MP Ankara eski il başkanı Hüseyin Orak (dosyanın bir suretinin bulunduğu Raif Yesari ile irtibatlı kişi), İstanbul teşkilatı içinde sağcı, solcu ve demokratlarla işbirliği yapan mutedil bir grup olmak üzere üç grubun bulunduğunu, sağcı grubun Raif Ogan, Lütfi Bornovalı, Ahmet Tahtakılıç, Yusuf Türel, A. Oğuz, İzzet Mühürdaroğlu ve Nurettin Ardiçoğlu'ndan müteşekkil olduğunu iddia etmiştir. Bu şahısların çeşitli günlerde eski genel idare kurulu üyesi Hüsnü Bornovalı'nın bürosunda toplantılar yaptığını ve zaman zaman bu toplantılara Genel Başkan Enis Akaygen'in de katıldığını iddia eden Orak, raporda sağcı grubun Cumhuriyeti ve inkılapları çürütmek, İslam birliği, Hilafet ve meşruiyeti tahakkuk ettirmek gayesi güttüğünü, tahkikatı yapan heyetçe tespit edildiği halde, parti genel merkezince bunlar hakkında her hangi bir işlem yapılmamasını şiddetle eleştirmiştir.¹⁶¹ Orak'ın suçlamalarının, parti içi bir iktidar kavgası niteliğinde olduğu görülmektedir. Orak'ın açıklamaları üzerine bir yazı yazan Mümtaz Faik de, "*Bu parti, ihtilalci metodlarla hareket eden, gizli tertipler kuran faşist bir parti, hatta adi bir isyan çetesidir*" şeklinde, MP'ye yükleniyordu.¹⁶²

Öte yandan **Yeni Sabah** gazetesi de, gelişen olayları Menderes ile İnönü'nün yaptıkları bir anlaşmanın hayata geçiş safhası olarak değerlendiriyordu. Gazetenin iddiasına göre, Menderes ve İnönü, DP'nin grup toplantısından evvel gizlice bir araya gelmişler ve İnönü, Menderes'e CHP kurultayında Kasım Gülek ve genç arkadaşlarını iş başından uzaklaştıracakları sözünü verirken, Menderes de, İnönü'ye CHP mallarına dokunulmaması için ellerinden geleni yapacakları sözünü vermiştir. Bu arada, Menderes ve İnönü, MP'nin tasfiyesi konusunda da anlaşmışlardır. Bu anlaşmaya göre, Bayur ve Seviğ gibi inkılapçı kişilerin MP'den ayrılmalarının telkini

¹⁵⁹ **Yeni Sabah, Vatan, Cumhuriyet**, 8. 7. 1953.

¹⁶⁰ **Yeni Sabah**, 9. 7. 1953.

¹⁶¹ **Vatan**, 8. 7. 1953.

¹⁶² Mümtaz Faik Fenik, "Parti Değil Adi Bir İsyân Çetesi!", **Zafer**, 9. 7. 1953.

vazifesinin de Yalman'a verildiği iddia olunmuştur.¹⁶³ Gazetenin bu iddiası, daha sonraları CHP GİK'in çıkardığı bir tebliğle tekzip edilmiştir.¹⁶⁴

MP hakkında tahkikatın devam ettiği günlerde, Meclis'te Emekli Sandığı Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı görüşülüyordu. 8 Temmuz günü Meclis Genel Kurulu'nda yapılan bu görüşmede söz alan Bölükbaşı, sözü bir şekilde MP meselesine getirerek, "...*Hükümet, sizin grubunuzu bir siyasi mahkeme haline getirerek bir siyasi partinin, Millet Partisinin başını yemek için tedbirler almaktadır...Müstebit Sultan Abdülhamit'in Adalet Bakanı bile bu Adalet Bakanı'nın düştüğü mevkie düşmedi*" biçiminde konuşmuştur. Bölükbaşı'dan sonra söz alan Menderes, MP'nin memlekette tahrikat yapan şerir bir parti olduğunu ima edince, Bölükbaşı oturduğu yerden, "*Ekseriyete sırtını dayayarak, kanunu yüzüne maske yaparak zulme kalkışanlar şerirdirler*" biçiminde mukabelede bulunmuştur. MP'nin kin ve nefreti hakim kılmak isteyen sönmez ihtiras içinde olduğunu ileri süren Menderes'e Bölükbaşı, "*Savcılıktaki gizli dosyayı DP grubunda okuyan, hukuk devleti Başbakanı olamaz*" diye bağırmıştır. Bölükbaşı'nın devamlı bir şekilde konuşmayı kesen bağrımları karşısında bunalan Menderes, belki de farkında olmadan ağzından şu ifadeyi kaçırmıştır: "...*Bugün Türk milletinin huzuruna seve seve seçime gideceğiz...Yaptıkları iftiraların Türk milleti tarafından nasıl yüzlerine çarpılacağını; şayet bu karma karışık, ivicaçlı yoldan yürüme neticesi partilerinin başına bir kaza gelmeyecek olursa, o zaman göreceklerdir*". Bu söz üzerine Bölükbaşı, "*Diktatör! Ha şöyle kararını açıkla*" diyerek bağırmıştır. Menderes devam ederek, duyduğu en büyük ezanın Bölükbaşı'ya muhatap olmak olduğunu, MP'lilerin iki üç sene boyunca milleti muvazaa efsanesi ile aldatmaya çalıştığını ve MP'lilerin kanun ve nizam dışında çalışarak halkı kıyama tahrik eden insanlar olduğunu ileri sürmüş ve Bölükbaşı'ya dönerek, "*Feryat eden zat, tek parti tahakkümü devrinde acaba nerede idi*" diye sormuştur. Menderes'in suçlamaları karşısında söz alan Bölükbaşı, adalete intikal etmiş bir konu hakkında bir Başbakan ve Adalet Bakanı'nın, gizli olan hazırlık tahkikatına ilişkin dosyaları meclis grubunda okuduğu ve Meclis'te de böyle konuştuğu müddetçe, o memlekette bir hukuk devletinin olamayacağını ifade etmiş ve eğer kendileri kanun dışına çıkmışsa, bu konuda hükmü, Menderes'in değil, mahkemelerin vereceğini dile getirmiştir.

¹⁶³ *Yeni Sabah*, 8. 7. 1953.

¹⁶⁴ *Cumhuriyet*, 10. 7. 1953.

Bölükbaşı, Başbakan'ın "1945'e kadar nerede idiniz?" şeklindeki sorusuna, Menderes'e dönerek, "O devirde istibdadın mesnetleri sizlerdiniz. Sen o devirde milletvekili iken, sen İnönü'ye methiyeler yazarken, ben talebe idim" diye konuşmuştur.¹⁶⁵

Meclis'te bu konuşmalar yapılırken ve MP hakkında verilecek kararın tam olarak ne olduğu konusunda kimsenin henüz bir açık bir fikri yokken, birden bire MP'nin geçici olarak kapatıldığı haberi gelmiş ve tüm siyasi çevreler bu olaya dikkat kesilmişlerdir. İlginç olan şu ki, Menderes'in Meclis'te, "Başlarına bir kaza gelmezse" diye başlayan cümleyi ettiği sıralarda, MP kapatılmıştır. Acaba Menderes'in MP'nin kapatılması işinde bir dahli var mıydı ya da Savcılığı ve adaleti etkilediği söz konusu muydu? Gelişmelere bakılarak, bu olasılığın kuvvetle muhtemel olduğu söylenilebilir. Böylece Ankara Cumhuriyet Savcılığı, Ankara Beşinci Sulh Ceza Mahkemesi'nden, Cemiyetler Kanunu'nun 33. Maddesi gereğince, soruşturmanın selameti ve delillerin yok olmaması için, "ihtiyati tedbir" mahiyetinde, geçici olarak MP'nin kapatılması talebinde bulunmuş ve MP, Beşinci Sulh Mahkemesinin verdiği karar gereğince 8 Temmuz 1953 tarihinde geçici olarak kapatılmıştır.¹⁶⁶

MP genel sekreterliği, kapatma kararı üzerine bir bildiri yayınlarak, Hükümeti tutan ve resmi ilan paraları ile beslenen bir takım Ankara, İzmir ve İstanbul gazetelerinin yayınları ile partileri hakkında, irticayı körüklediği şeklinde yalan haberler yapıldığını, 1, 5 milyon kadar üyesi olan MP'nin siyasi bir suikast karşısında bulunduğunu dile getirmiştir. Kapatma kararını haber alan Bölükbaşı ise, "Diktatör, Meclis'te açıkladığı niyetini, adaleti vasıta yaparak tahakkuk ettirmiştir...Demokrasi davasına ihanet eden Menderes gibilerle, ona sükutlarını ve vicdanlarını satmış olanlar, mücadelenin durmayacağından emin olmalıdırlar" şeklinde konuşmuştur.¹⁶⁷

Karar, görülmemiş bir hızla yerinen getirilerek, gece yarısından sonra partinin iki bini aşkın şubesi mühürlenmiş ve bütün illerdeki mallarına el konulmuştur. MP'nin kapatılma kararı üzerine, Meclis'te Türk Ceza Kanunu'nda değişiklik

¹⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 24, Toplantı: 3, Yüz Dördüncü Birleşim (8. VII. 1953), s. 370-373.

¹⁶⁶ Cumhuriyet, Zafer, Millet, 9. 7. 1953. Savcılığın talebi, aynen Zafer gazetesine alınmıştır.

¹⁶⁷ Millet, 9. 7. 1953.

yapılmasına ilişkin görüşmelerde söz alan Menderes, “*Bugünlerde bir parti hakkında da tahkikat yapılıyor. Bu partinin memlekete hayrı varsa elbette kalır, fakat memleketin fenalığına çalışmakta, gizli cemiyetler kurmakta ise Cumhuriyet kanunları, Ticanilerin olduğu gibi onların da kafalarını elbette ezecektir*” şeklinde konuşmuştur.¹⁶⁸ O gün Meclis’te olmadığı için bu sözlerden daha sonra haberdar olan Bölükbaşı, Menderes hakkında vaktiyle rahmetli Başbakan Recep Peker tarafından Meclis kürsüsünde konulmuş olan “*psikopat*” teşhisinin doğru çıktığını ileri sürmüştür.¹⁶⁹

Bu arada MP’nin kapatılmasının yankıları devam ediyordu. Basında ve siyasi çevrelerde kapatma kararı değerlendiriliyordu. **Vatan**’da Ahmet Emin Yalman, “*Hükümetin uzun bir gecikmeden sonra aldığı tedbirlerde tam isabet vardır*” biçimindeki cümlesi ile adeta MP’nin kapatılma kararını Hükümetin verdiğini ilan eder gibiydi.¹⁷⁰

MP Genel Başkanı Kentli, “*Nasıl kahredici bir diktatörlük rejiminde yaşadığımızı bundan daha büyük bir delil olamaz*” diye yazmış ve Cemiyetler Kanunu’nun yalnız Anayasa’ya değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler’ce kabul edilmiş insan haklarına da aykırı olduğunu öne sürerek, Anayasa Mahkemesi’nin eksikliğine vurgu yapmıştır.¹⁷¹ MP Zonguldak Milletvekili A. Boyacıgiller ise, DP Hükümeti’nin Dernekler Kanunu’nun 33. maddesini, muhalefetin uyuduğu bir sırada Meclis’te değiştirdiğini ve parti kapatmaya elverişli bir hale getirerek MP’nin de böylece kapatıldığını iddia ediyordu. Nitekim MP, elde hiçbir somut delil bulunmadan Hükümetin talebi ile mahkemeye verilen bazı belgelere ve partiden ayrılanların iddialarına dayanılarak kapatılmıştır.¹⁷² MP taraftarları, “*Koskoca bir siyasi partinin bir gece içinde bir randevuevi, bir eroın imalathanesi gibi kapatılması tedhiş değil de nedir? Böyle bir tedhiş karşısında bundan sonra kurulacak siyasi partiler hangi emniyet altında gelişebilecek*” diyorlardı.¹⁷³ MP’liler bu karara isyan ediyorlar ve adalet duygusunun zedelendiğini düşünüyorlardı. Bir MP’li yazar DP ve CHP’nin de dini siyasete alet ettiğine dair örnekler sunuyordu. Ona göre, meşhur

¹⁶⁸ **Yeni Sabah, Cumhuriyet**, 10. 7. 1953.

¹⁶⁹ **Millet**, 11. 7. 1953.

¹⁷⁰ Ahmet Emin Yalman, “İsabetli Tedbirler”, **Vatan**, 11.7. 1953.

¹⁷¹ Mustafa Kentli, “MP ve Diktatörlük”, **Millet**, 10. 7. 1953.

¹⁷² Abdurrahman Boyacıgiller, “Günün Yazısı”, **Millet**, 15. 7. 1953.

¹⁷³ **Yeni Sabah**, 12. 7. 1953.

Ticani şeyhi CHP listesinden aday gösterilmiş, DP Ankara Mv. vaiz Ömer Bilmen, Meclis kürsüsünden, en iyi medeni kanun olarak Kur'an-ı Kerim'i göstermiş ve Menderes, "*Hakiki inkılap 14 Mayıs'ta yapılmıştır*" diyerek, 14 Mayıs'tan önceki Meclisleri gayr-i meşru duruma düşürmüştü.¹⁷⁴ Bölükbaşı, 1952 yılında yapılan DP Üçüncü Büyük Kongresi'nde, Menderes'in, "*MP durmadan geliyiyor, bunun sonu ne olacak?*" diye soranlara, "*Merak etmeyin, onun kapısına kilit vuracağız*" dediğini iddia etmiş ve bunun sonunun diktatörlüğe varacağını öne sürmüştür.¹⁷⁵ Bir yıl sonra gelişen olaylar, Bölükbaşı'nın iddiasını doğrular nitelikteydi.

Bu arada İstanbul tahkikatında hazırlanan ve MP aleyhine günlerce kullanılan gizli evrak hakkında, tahkikatı bizzat yapan heyette bulunan Abdurrahman Boyacıgiller, yaptığı bir açıklamada, İstanbul'da iki hizbin arasında il yürütme kurulunu ele geçirme konusunda bir mücadelenin olduğunu, bunun üzerine Bölükbaşı'nın takriri ile kendilerinin bu mesele hakkında görevlendirilerek İstanbul'da 41 önde gelen partili ile görüşmeler yaptıklarını belirterek, İstanbul'daki her iki grubun da birbirlerini Hilafeti, eski harfleri getirmekle, tekkelerin açılmasını ve gizli cemiyet kurmakla suçladıklarını, bunların bile İstanbul teşkilatında mürteci, geriliği isteyen insanlar olmadığını ispatlar nitelikte olduğunu, çünkü iki ya da üç hizbin, teşkilatı ele geçirmek üzere devamlı bir şekilde bu tip şeylerle birbirlerini suçladıklarını, sonradan da bu İstanbul evrakı meselesinin, parti içi iktidar mücadelesinde, Bayurcu grup tarafından aleyhlerine kullanılarak, irtica söylentilerinin çıkarılmasına neden olduğunu öne sürmüştür.¹⁷⁶

Öte yandan CHP, ikinci muhalefet partisi MP'nin kapatılmasını ilkin sevinçle karşılarsa ve Nihat Erim, **Ulus**'ta, "*Gereken cezanın mesullere tatbikini Devletin uyanıklığına bir işaret sayarız. Devrimlere bağlanmış insanlar olarak da bir kötülüğün önlenmiş olmasını ayrıca sevinçle karşılıyoruz*"¹⁷⁷ diye yazsa da, İnönü, MP'nin kapatılmasına müsaade etmeyeceğini bildirmiş ve bu partinin Genel Başkanı Kentli ile bir görüşmede bulunmayı arzulamıştır. Tam buluşma saati kararlaştırılacağı bir sırada, bilinmeyen bir nedenle, önce iki partinin genel sekreterlerinin buluşması, bilahare, parti liderlerinin görüşmesi kararlaştırılmıştır.

¹⁷⁴ R. A. Uygun, "Bunlar Yalan mı", **Millet**, 16. 7. 1953.

¹⁷⁵ **Cumhuriyet**, 18. 7. 1953.

¹⁷⁶ **Millet**, 12. 7. 1953.

¹⁷⁷ **Ulus**, 12. 7. 1953.

Hatta seyahatte bulunan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Ankara'ya çağrılmış olmasına rağmen, grup toplantısı yapan CHP, daha sonra bu buluşmadan vazgeçmiştir. Tekin Erer'in iddiasına göre, tüm bunlar olurken, DP ile CHP, MP'nin kapatılması için tam bir görüş birliğine varmışlardır.¹⁷⁸ Ancak MP kapatıldıktan kısa bir süre sonra, bazı CHP'liler ve bu arada bizzat CHP, MP'nin kapatılmasının şekline itiraz etmeye başlamışlardır. CHP, kanuna uyulması gerektiğini açıklamakla birlikte, Türkiye'de demokrasinin gerçekten yerleşmesi ve kökleşmesi açısından, siyasi mücadelelerin (memleketin emniyeti ve geleceği tehlikeye girmediği müddetçe) geniş bir hoşgörü ile yapılması gerektiğini, aksi taktirde kontrolsüz bir iktidarın ortaya çıkarak, büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalınacağını bildirmiştir.¹⁷⁹ Nihat Erim de bu görüş çerçevesinde, MP'nin kapatılması meselesine değinerek, bir partinin kapatılması ile ilgili kararın, bir Sulh Ceza Hakimine değil, en yüksek adalet merci olan Yargıtay'ın murakabesine bırakılmasının daha hukuki olacağını belirterek, bu gidişin diktatörlüğe varacağını altını çizmek durumunda kalmıştır.¹⁸⁰ Bir başka yazısında da Erim, *"MP hakkında henüz Hükümet ve Savcılık iddia ve ithamlarından ileri ve kesin bir kanaat yokken, bütün şubelerinin bir gecede kapatılvermesi, herkesin gözüünü açmıştır...Parti kapatma yetkisi ancak Yargıtay'a tanınmalıdır. Aksi taktirde, siyasi rakipleriyle serbest münakaşa yolundan mücadeleyi kaybedeceği şüphesine düşen kötü niyetli bir iktidar, Türkiye'de siyasi emniyeti gülünç bir şekle kolaylıkla sokabilir"* şeklinde ifadeler kullanmıştır.¹⁸¹

MP'nin bu şekilde aniden kapatılması üzerine, kendi varlığı için de telaşlanan CHP, bir bildiri yayınlarak, siyasi partiler hakkında yapılacak soruşturma ve kovuşturmanın konunun önemine binaen, mütenasip adli mercilerce yapılması gerektiğine, bunu Cemiyetler Kanunu'nun sağlamadığına ve siyasi partilerin hayatına emniyet ve istikrar verilmesi için mevzuattaki bu boşluğun doldurulması lazım geldiğine işaret etmiştir.¹⁸² CHP'nin endişesi, mevcut rejimde partilerin hayat ve emniyetlerinin sağlam bir temele oturtulmadığına ilişkindi. Onlara göre, bu olay şunu göstermişti ki, herhangi bir siyasal parti, Türkiye'nin herhangi bir yerindeki bir Sulh

¹⁷⁸ Tekin Erer, **On Yılım Mücadelesi**, s. 154.

¹⁷⁹ **Ulus**, 12. 7. 1953.

¹⁸⁰ Nihat Erim, "Son Olaylar Karşısında", **Ulus**, 13.7. 1953; "Nereye Gidiyoruz", **Ulus**, 14. 7. 1953; "Diktatörlük Sathı Mailinde", **Ulus**, 15. 7. 1953.

¹⁸¹ Nihat Erim, "Şaşırtmaca Gayretleri", **Ulus**, 16. 7. 1953.

¹⁸² **Cumhuriyet**, 16. 7. 1953.

Ceza Mahkemesi'nin tek hakimi tarafından, hiçbir çıkış noktası bırakılmayacak şekilde kapatılabildi. Bu yüzden asıl ürküntü, CHP çevrelerinde görüldü. Hükümetin, CHP'yi kapatmak ve muhalefetten kurtulmak için bir vesile aradığı kuşkusu, CHP çevrelerinde gittikçe kuvvetleniyordu. MP'nin başına gelenler, 1936 tarihli Cemiyetler Kanunu'nun siyasi partilerin hayatını düzenleme ve emniyete alma konusunda yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine İnönü, parti yöneticilerini toplamış ve bir Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı hazırlatmıştır. Tasarı Meclise sunulmuş olmasına rağmen, DP çoğunluğu bu tasarıyı kanunlaştırmamıştır.¹⁸³

CHP'nin bu davranışı, Hükümet tarafından MP'nin himaye edilmesi biçiminde tefsir edilmiştir. 16 Temmuz'da toplanan DP Meclis Grubu'nda bir konuşma yapan Menderes, MP'nin kin ve nefret esaslarına dayanarak parti kurduktan sonra küfürü, hakareti ve halkı müesses nizama kıyama sevk ettiğini, dini sefil maksatlarına alet yapan bir siyasi teşekkül olduğunu öne sürmüş ve CHP'nin MP için yayınladığı beyannameye temas ederek, CHP'nin rejim meselesinde kendilerinin yanında yer almadığını dile getirmiştir. Menderes'in iddiasına göre, CHP, MP meselesinde olayı, bir rejim davası şeklinde bir ehemmiyet ve vahamet cephesinden almamış, **Yeni Sabah** gibi bir takım kışkırtıcı yayınların etkisiyle, meseleyi partilerin emniyeti açısından ele almıştır. Ona göre bu yanlıştır. Menderes, CHP'nin kapatma kararına ilişkin bildirisinde samimi olmadığını, politik davrandığını ileri sürmüştür. MP'nin kapatılmasına gerekçe olarak gösterilen yayın ve sözlerinden bir çok deliller öne süren Menderes, kalkıp da CHP'nin partiler için teminat istemesini anlayamadıklarını, tesadüfi olarak bir mebusluk kazanan (Bölükbaşı'yı kastediyor) MP'yi şerir, sefil, iftiracı ve kanun dışı yol ve yöntemler kullanan bir parti olarak suçlamıştır. Konuşmasının bir yerinde, Bölükbaşı'yı bu vatanın ufuklarından sileceklerini ve bir fırsatçı teşekkül olarak takdim ettiği CHP'nin de MP gibi şirret cephesini savunamayacaklarını dile getiren Menderes, MP'nin savunduklarının fikir hürriyeti ile geçiştirilemeyeceğini, bir "*habis ur*" olarak nitelendirdiği MP'yi siyaset sahnesinden temizleyeceklerini söylemiştir. MP hakkında çok sert ve ağza alınmayacak sözler sarfeden Menderes, MP'nin siyasi komitacılık yapan şer bir kuvvet olduğunu iddia ederek, MP'yi bu memlekette yerin dibine geçireceklerini

¹⁸³ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1950-1964**, C: III (İstanbul: Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 2000), s. 116-117.

belirtmiştir. Konuşmasının ikinci bölümünde, dini siyasete alet etme imkanını engelleyen yeni kanunlar çıkaracaklarını ifade eden Menderes, vatandaşlar arasında kin ve nefret yaratacak bu çeşit mücadeleleri ortadan kaldıracaklarını belirtmiştir.¹⁸⁴ Gerçekten de ileride değineceğimiz üzere, Menderes Hükümeti, Temmuz ayının sonlarına doğru, konuşma ve eylemleri ile iktidarlarını tehlikeye düşürdüklerine inandıkları muhaliflerini susturacak ve memleket dahilinde ekseriyete dayanan ve tam bir diktatörlüğe yol açacak iki anti demokratik kanunu Meclis'ten geçirecektir. Bunlar, Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun ile Üniversite Profesörlerinin Partilerde Fiilen Vazife Almamaları Hakkında Kanun'dur. Bunlara değinilecektir.

Aynı şekilde, 19 Temmuz günü DP Aydın il kongresinde aynı konuda bir konuşma yapan Menderes, MP'lilerin DP hakkında söylediği, "*Memleket felakete sürükleniyor, hürriyetsizlik ve istibdat almış yürüyor*" sözlerinin tam bir yalan, iftira ve desise olduğunu söylemiş ve MP'lileri mukaddes din mefhumu ve Allah'ın adını süfli siyasetlerine alet eden Derviş Vahdeti zihniyetine benzetmiştir.¹⁸⁵ Başbakan Menderes, 27 Ekim 1953 tarihli Mersin konuşmasında ise, "*Bir Parti, bütün Partiler için teminat istiyor. Hayır! Bu Parti bir Parti değil... Bir şekavet grubudur. Evet, Partiler için teminat istiyor! Hangi teminat?.. Bu Partilerden biri bir hakimi baskı yüzünden ağlatacak kadar ileriye gitmiştir. Allah bu memleketi onların şerrinden muhafaza etsin...*" diyerek MP'nin kapatılmasının meşruluğunu savunmuştur. Konuşmada geçen mahkeme sahnesi, Bölükbaşı'nın mahkeme hakimi ile olan konuşmasıdır.¹⁸⁶ Menderes, yine DP Meclis Grubu'nda yaptığı bir konuşmada, öyle ileri gitmiştir ki, MP'nin kanun dışında çalıştığının artık aşikar olduğuna değindikten sonra, "*Hatta, Halk Partisi'nin de kanun dışında çalıştığını adalet huzurunda dahi tespit etmek bugün mümkündür*" demiştir. Menderes, 1960 ihtilaline gidecek olan gelişmeleri haklı çıkaracak ve kantarın topuzunu iyice kaçırarak derecede siyasi rakipleri CMP ve CHP için, "*Birbirinize denksiniz, Allah sizi beter etsin, şu manzaranızdan beter etsin*" deme cü'retini göstermiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Temmuz 1953-Nisan 1954), C. IV, s. 33-59.

¹⁸⁵ A. g. e., s. 71-75; Cumhuriyet, 20. 7. 1953.

¹⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam 1950-1964, s. 116-17.

¹⁸⁷ Adnan Menderes'in Konuşmaları..., s. 448-449. Menderes, 9 Mart 1954 yılında DP Meclis Grubu'nda bu konuşmayı yaptığı günlerde MP temelli kapatılmış ve yerine CMP kurulmuştu.

Ayrıca, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in "MP hakkında alınan kararın demokraside yeri olmadığını"¹⁸⁸ belirtmesi, DP'liler tarafından CHP'nin Atatürk inkılaplarından ayrıldığı ve şer cephesiyle işbirliği yaparak bir taşla iki kuş vurmak olarak nitelendirilmiştir.¹⁸⁹

Öte yandan, MP'nin kapatılma davası uzun sürmüştür. Genel Başkan Kentli, 14 Temmuz'da Savcılığa bir itiraz dilekçesi sunmuştur. Kentli'nin itiraz dilekçesi, 14-15 Temmuz 1953 tarihli **Y. Sabah** ve 15 Temmuz 1953 tarihli **Millet** gazetelerinde aynen yayınlanmıştır. Dilekçede, yürürlükteki Cemiyetler Kanunu'nun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na aykırı olduğu belirtilerek partiyi idare edenler hakkında yapılmakta olan tahkikatla parti hükmü şahsiyetinin muaheze edilemeyeceği ve MP programında laikliğe aykırı ve irticai mahiyette hiçbir fikrin mevcut olmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca bu durumu partiden ayrılan Bayur ve arkadaşlarının devamlı bir şekilde söyledikleri de vurgulanmıştır. Yine dilekçede, Bayur tarafından teklif edilen 7. Maddedin tadil tasarısı adını taşıyan fikrin, tüzüğün 70. maddesinde programın ana prensiplerinin tadili şekline uymadığı için reddedildiği, buna rağmen gerek Üçüncü gerekse de Dördüncü Kongre'lerde programa eklenen lahikalarla (Bölükbaşı tarafından önerilen Fikir Cereyanları'nı kastediyor) tüm geriliklere hasım olunduğu, hiçbir irticai hareketin tasvip olunmadığı açık bir şekilde belirtilmiş ve partiden ayrılanların ileri sürdüğü parti içinde dini bir cemiyetin teşekkülü, hilafet ve saltanatın ihyası ve teokratik bir devlet nizamı kurmak gibi isnat, iftira ve tezvir kampanyasının siyasi bir mahiyet taşıdığı dile getirilmiştir. Dilekçede gizli dosya meselesine de değinilmiştir. Buna göre, partinin hiçbir gizli dosyası yoktur ve olmamıştır. İstanbul'daki parti teşkilatında görülen huzursuzluğun sebeplerini araştırmak için yapılan bir anket ve bu anketin tahlilini ihtiva eden bir rapor bahse mevzuudur. Bu dosya, genel idare kurulunda görüşüldükten ve bir sürü dedikodudan ibaret olduğuna karar verildikten sonra imha edilmesine karar verilmiştir. Yine, partiye ve şahıslara yönelik açılmış iftira ve tezvir kampanyasında bahse konu olan suçlar, ağır cezayı ilgilendirmesi bakımından muhakeme merci Sulh Ceza olmamalıdır.

Dilekçede, ayrıca İstanbul teşkilatına ait tahkikat dosyasının içeriğine ilişkin bilgiler verilmektedir. Buna göre, MP İstanbul il idare kurulunun yedi üyesi, il

¹⁸⁸ **Ulus**, 13. 7. 1953.

¹⁸⁹ Advıye Fenik, "Gülek ve Günah", **Zafer**, 14. 7. 1953.

başkanı General Aziz İter'e itimatsızlık beyan etmeleri ve bir kararla kendisini başkanlıktan indirmeleri üzerine, vaziyet parti genel kurulunda müzakere edilmiş ve il idare kurulu üyelerinin bu davranışlarının tüzük hükümlerine aykırı olduğu sonucuna varılmıştır. Keyfiyet, kendisine bildirilen il idare kurulu bu kararı tüzüğe aykırı bulduğunu, cevaben arzetmiştir. Genel yürütme kurulunun, kendilerinin inzibat divanına verileceğini bildirmesi üzerine, bu yedi üye istifa etmiştir. Bunun üzerine genel kurulun haklı gördüğü Aziz İter, inkılapçılık bahanesiyle partiden ayrılan yedek üyeleri vazifeye çağırmıştır. Tüm bu gelişmeler üzerine, İstanbul teşkilatındaki geçimsizliği ve huzursuzluğu araştırmak üzere Bölükbaşı bir takrir vermiş ve parti genel yürütme kurulu, Raif Yesari Bilgisev, A. Boyacıgiller ve Galip Bilge'den müteşekkil olan üç kişilik bir heyeti bu işle görevlendirmiştir. Bu heyet, 41 partilinin mektupla malumatlarına başvurmuş ve bunlar, hiçbir vesika ve esasa istinat etmeden, birbirleri aleyhine bir sürü iftiralar içeren cevaplar vermişlerdir. Tahkikat neticesinde, genel yürütme kurulu A. Hikmet Pamukoğlu'nun teklifi üzerine, heyetin hazırladığı raporu görüşmüş ve İstanbul teşkilatındaki huzursuzluğun her partide görülen sen-ben kavgasına müncer olduğuna karar vererek, her hangi bir muameleye gerek görmeden dosyanın kaldırılmasına karar vermiştir. İddia edildiği gibi, burada gerilik zihniyetinin ve inkılap aleyhtarlığının himayesi gibi bir durum asla mevzu bahis değildir. Genel yürütme kurulu, parti içinde daha fazla huzursuzluğa imkan vermemek ve şahsi kırgınlıkları bir tarafa bırakmak için dosyanın imha edilmesine, yaptıkları bir yeminle söz vermiştir. İstanbul tahkikat dosyasının görüşülmesinde ve alınan kararların altında, şimdi partiden istifa eden ve inkılapçılarla birlikte hareket ederek, partiyi inkılapçılık aleyhtarı gösteren A. Rıza Baskan ile A. Hikmet Pamukoğlu'nun da imzaları vardır. Bu iki zat inkılapçı olduklarını iddia eden grupla birlikte istifa ettiklerine göre, vaktiyle imza ettikleri yemin vesikasıyla bir sırrı ifşa ettiklerini ileri sürmeleri ve İstanbul tahkikatı dosyasının gizli dini cemiyet kurmak, halife ve sultanları getirmek ve inkılapları yok etmek gibi bir içeriğe sahip olduğu iddia etmeleri mesnetsiz kalmakta ve bir tertipten öteye gitmemektedir. Dilekçede öne sürülen başka hususlara göre de, inkılaplar aleyhine ve irticai nitelikte yazılar yazan ya da konuşma yapan partili bir takım kimselerin de parti haysiyet divanına verildikleri, hatta İzmir'de Osman Sümer isimli bir partilinin yaptığı konuşma üzerine, partililer tarafından Cumhuriyet Savcılığı'na şikayet edildiği ve parti

merkezince işten el çektirilip, kişinin inzibat divanına verildiği belirtilerek, inkılapçıların diline doladığı ve Savcılığın muvakkat kapatma kararına gerekçe olarak sunduğu irticai nitelikte yazılar yazan Raif Ogan isimli kişinin de haysiyet divanına verildiği dile getirilmiştir. Son olarak dilekçede, hiçbir kanuni mesnede dayanmadan verilen muvakkat kapatma kararının kaldırılması ile genç demokrasinin tekamülüne indirilmiş büyük bir darbenin bertaraf edileceği de bildirilmektedir.¹⁹⁰

İtiraz dilekçesi, Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi'nin gerekli tahkikatı yapmasından sonra reddedilmiştir.¹⁹¹ MP Genel Başkanı Kentli, Menderes'e bir telgraf çekerek, bir partinin bu şekilde kapatılmasının Türkiye'nin dünya üzerindeki itibarını sarsacağını, bu duruma Başbakan'ın fırsat vermeyeceğini belirtmiş ve suçlu iseler mahkemenin kendileri için kapatma davası açmasını, değilse Adalet Bakanı'nın kararın kaldırılmasını sağlamak için mahkemeye müracaat etmesini istemiştir. Kentli, telgrafı, "*Sayın Başvekil Türk milleti ve onun şerefli tarihi sizden itidal ve adalet bekliyor. Genç demokrasimizi 100 sene geriye götürmeyiniz*" diyerek bitiriyordu.¹⁹² Telgrafa Adalet Bakanı cevap vermiş ve soruşturmanın durdurulmasına ve tadil edilmesine müdahalelerinin söz konusu olmadığını bildirmiştir.¹⁹³ O günlerde MP aleyhinde basında çıkan bir kısım haberler MP'nin bir komplo karşısında bulunduğu izlenimini veriyordu. İstanbul'da **Vatan** ve **Dünya** gazeteleri, MP'nin halifeliği yeniden tesis etmek için Mısır'da bulunan eski hanedana mensup Faruk Efendi ile temasa geçtiğini iddia ediyorlardı.¹⁹⁴ Bu yazıya, MP davasına bakan savcı tekzip göndererek, "*MP aleyhinde hiçbir delil yoktur. Herhangi bir tevkif bahis mevzuu değildir. Bir MP'linin halife ile temasa geçtiği hakkındaki isnatları da müddeiumumi tekzip ediyor*" diyordu.¹⁹⁵

Sonunda, Savcılık iki buçuk aydan beri yaptığı soruşturma sonucunda bir iddianame hazırlamıştır. 61 sayfadan ibaret olan iddianame, Ankara Dördüncü Sulh Ceza Mahkemesi'ne tevdi etmiştir. İddianameye göre, haklarında kamu davası açılanlar, Mustafa Kentli, Enis Akaygen, Fuat Arna, Nurettin Ardıçoğlu, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Lütfi Bornovalı, Suphi Batur, Raif Yesari Bilgisev, Galip

¹⁹⁰ **Millet**, 14. 7. 1953 ve **Yeni Sabah**, 14-15. 7. 1953.

¹⁹¹ **Yeni Sabah**, 18. 7. 1953.

¹⁹² **Millet**, 25. 7. 1953.

¹⁹³ **Cumhuriyet**, 26. 7. 1953.

¹⁹⁴ **Vatan, Dünya**, 24. 7. 1953.

¹⁹⁵ **Millet**, 31. 7. 1953.

Bilge, Mehmet Ali Derman, Cemal İşlak ve Hasan Dinçer'dir. Sanıklardan Aziz İter, Kemal Tamer, Şefik Çakmak, Sadık Aldoğan, A. Hikmet Pamukoğlu ve A. Rıza Başkan'ın haklarında takipsizlik kararı verilmiş, mebus bulunmaları itibarıyla da Osman Bölükbaşı ve Abdurrah Boyacıgiller'in dokunulmazlıklarının kaldırılması için Adalet Vekaletine tezkere yazılmıştır. İddianame, sanıkların partiyi Cemiyetler Kanunu'na aykırı faaliyet ve sevk ve idarelerini saymakla başlamakta ve tahkikatın mevzuu belirttikten sonra, Dördüncü Büyük Kongre'de cereyan eden hadiseleri zikrederek kongre divanı seçimlerine dikkat çekmiştir. Parti içinde inkılapçılık, cumhuriyetçilik, laiklik aleyhtarı zihniyetle, bunların himayesinin zikredildiği iddianame, partinin inkılap esaslarını nizamname ile teyit etmekten çekinmesine temas ederek, Dördüncü Kongre'yi takip eden neşriyat, istifalar ve istifa sebeplerine değinmiştir. Bundan sonra partiye hakim olan zihniyet açıklanmış, üç kişilik heyetin İstanbul teşkilatı hakkında yaptığı tahkikat ve bu tahkikat üzerine tanzim edilmiş olan 23 Ağustos 1952 tarihli rapor ele alınmış, partinin genel gidişinde göze çarpan faaliyet ve yayın incelenmiş, bilhassa inkılap aleyhtarı grubun teşekkülü, merasimlerde fatiha okunması, gerilik, eski harfleri meth ve dini hissiyata hitap eden neşriyat üzerinde durulmuştur. Bu gruba mensup olanların hareketleri tahlil edilip genel idare kuruluna ve teşkilata bu gibilerin nüfuz edip hakimiyeti ele almaları ve Atatürk ve inkılap düşmanlığı yapıp inkılabı muhalif olmayanların asla MP'li olamayacakları iddiaları, Mecelle'nin ihyası, partinin "*İslam Demokrat*" ya da "*Müslüman Liberal*" ismini alması istekleri ve seçimlerde yine halkın her türlü dini hissiyatından istifade niyetleri ve parti dahilindeki meşruti saltanat, şeriatçılık, teaddüdü zevcat, sarık, çarşaf ve Arap harflerine olan hasret üzerinde durulmuştur.

Yine iddianamede, MP mensupları ile bu partinin fikirlerini ihtiva eden yazılar ele alınmakta, Kentli'nin "*500'lük tesbih etrafında bir odada toplanmak, Mevlevi ayini yapmak ve Arap harfleri okutmak*" fikrini vicdan hürriyeti adı altında söylediği hususlara değinilmekte, partinin 7, 8, 12 ve 13. Maddeleri üzerinde durulmakta, bu maddelerin dinin siyasete alet edilmesine olanak sağladığına temas edilmekte ve programın inkılapçılık esasına uygun olarak tadiline dair teşebbüslerin kati bir muhalefete maruz kaldığı zikredilerek, tadil taraftarlarının düşünceleri incelenmektedir. Ayrıca, tahkikat neticesinde MP'nin sevk ve idaresinde, Anayasa ve diğer kanunlarla teyit edilen inkılap esaslarının reddi ile İslam cemaati teşkilatı, Arap

harfleri, tekke, Mecelle, şeriat gibi inkılapları ortadan kaldırmak isteyen gayelerin güdüldüğü, bu neticeye varmak için dini hissiyat ve inançlara hitap edilip inkılap esaslarını küçük düşürüp irticaa ve taassuba taviz vermek suretiyle taraftar toplamak gayesini güttüklerinin anlaşılması olduğu iddia edilmiştir. İddianamenin son kısmında, MP'nin irticaya taviz verecek ve devletin temel nizamını sarsacak şekilde çalıştığı öne sürülmekte ve dini duyguların siyasi maksatlarla istismar edildiğinden yola çıkılarak, memleketi zillete ve esarete sürükleyecek bu yola götürmek isteyenlerin niyetlerinin belli olduğu ve böyle bir partinin yaşama hakkının olmadığı ileri sürülmüştür. Bu iddialardan yola çıkan Savcılık, Cemiyetler Kanunu'nun ilgili maddelerine dayanarak, sanıklar hakkında hafif para ve hapis cezası ile parti hakkında fesih kararı verilmesini talep etmiştir.¹⁹⁶

Savcılığın MP hakkında temelli kapatma kararı istemesi karşısında Bölükbaşı, bu davanın siyaset koktuğunu belirtmiş ve *“Başbakan Menderes Meclis kürsüsünde MP'yi vatan ihaneti ile suçlandırmaktan çekinmemiştir...Müddeiumumiliğin siyaset kokan bütün gayretlerine rağmen, MP idarecileri hakkında ancak 10 lira hafif para veya bir gün hafif hapis cezası verilmesini mahkemeden talepten başka bir şey yapamaması, MP'ye karşı yapılan isnatların ne kadar yersiz ve haksız olduğunu göstermeye kafidir”* biçiminde konuşmuştur.¹⁹⁷ MP davası devam ederken, Bölükbaşı, Menderes'e bir telgraf çekerek, Menderes'in *“MP'yi adalet kapattı”* sözünü kendine siper yaptığını, fakat gerçekte MP'yi Menderes'in kapattığını, bir gün bunun hesabının sorulacağını belirtmiştir.¹⁹⁸

MP hakkında yapılan soruşturmanın tamamlanmasından sonra MP davası Dördüncü Sulh Ceza Mahkemesi'nde görüşülmeye başlanmış¹⁹⁹ ve Savcı partinin kapatılmasını istemiştir. MP'liler reddi hakim talebinde bulunmuşlarsa da, Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi bu talebi reddetmiştir.²⁰⁰ Dava aralıklarla devam ederken sanıklar ve avukatlar, bir taraftan reddi hakim isteğinde bulunuyorlar diğer taraftan da kendilerine isnat edilen suçların 163. Madde'nin içine girdiğini belirterek, bu mahkemede yargılanamayacaklarını bildiriyorlardı. Beşinci Asliye Ceza bir üst

¹⁹⁶ MP'nin feshedilmesini isteyen Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın İddianamesi'nin tam metni için, bkz., *Vatan*, 28. 9. 1953.

¹⁹⁷ *Millet*, 17. 9. 1953.

¹⁹⁸ *Ulus*, 1. 10. 1953.

¹⁹⁹ *Cumhuriyet, Yeni Sabah*, 27. 9. 1953.

²⁰⁰ *Yeni Sabah*, 9. 10. 1953.

mahkeme olarak durumu değerlendirmiş, bu talebi de reddetmiştir. Bu kez MP'liler Ağır Ceza Mahkemesi'ne başvurmuştur. İkinci Ağır Ceza Mahkemesi de MP'lilerin talebini reddetmiştir.²⁰¹ MP davası mahkeme seyri çok değişik aşamalardan geçtikten sonra, sonunda İkinci Asliye Ceza Mahkemesi, MP davasının Üçüncü Sulh Mahkemesi'nde görüşülmesini kararlaştırmıştır.²⁰²

Nihayetinde, Üçüncü Sulh Ceza Mahkemesi, 27 Ocak 1954 tarihinde temyiz yolu açık olmak üzere MP'nin feshine karar vermiştir. Kararda, MP'nin Cemiyetler Kanunu'na göre, programının 7, 12 ve 13. Maddelerinin taşıdığı anlamın ve maksadın din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve amacını gizleyen bir dernek durumunda bulunduğu belirtilerek, MP'yi idare edenlerden, Kentli, Akaygen, Tahtakılıç, Arna, Ertuğrul Akça, Lütfi Bornovalı, Suphi Batur, Raif Yesari Bilgisev ve Nurettin Ardiçoğlu'nun Türk Ceza Kanunu'nun 526/1 maddesi uyarınca birer gün hapislerine ve MP'nin Ankara'da bulunan merkeziyle bütün örgütlerinin kapatılmasına, Enis Akaygen ile Yesari Bilgisev'in 65 yaşını doldurduğundan verilen cezanın affına, Galip Bilge, M. Ali Derman, Cemal İşlak ve Hasan Dinçer'in beraatlarına karar verilmiştir.²⁰³ Daha sonraları, MP'nin temyiz edilen kararı Yargıtay İkinci Ceza Mahkemesi'nce esastan bozulacaktır. Temyiz mahkemesi bozma ilamında, kurulduğundan beri tüm seçimlere katılan partinin, aradan 6 yıl geçtikten sonra Cemiyetler Kanunu'na aykırı görülmesini yersiz bulmaktadır. Ayrıca bozma kararında, programın bazı maddelerine bakılarak partinin gayesini saklayan bir dernek olduğu hükmüne varılabileceği söylenmişse de, 1, 2 ve 13. Maddelerinde de açıklıkla "*Cumhuriyet, liberallik ve milliyetçilik*" gayelerini ihtiva etmiş ve bu gayelere de kanun yolundan gidileceği zikredilmiştir. Bu bakımdan, 6 senedir seçimlere girmiş olan bir partinin, programında içtimai nizam konusunda itikat, ahlak, örf ve adete yer vermiş olmasının, Cemiyetler Kanunu'na aykırı bir durum olmadığı, yine, iddianamede zikredilen delillerin gerçeğe tekabül edip etmediği mahkemece araştırılmadan sadece programda zikredilen hususlarla partinin gayesini gizleyen bir dernek olduğunun ileri sürülemeyeceği ve iddianamenin adeta bir mütemmim karar niteliğinde olduğu belirtilerek, Sulh Mahkemesinin verdiği temelli

²⁰¹ *Cumhuriyet*, 15. 10. 1953.

²⁰² *Cumhuriyet*, 26. 10. 1953.

²⁰³ *Cumhuriyet, Yeni Sabah*, 28. 1. 1954.

kapatma kararı bozulmuştur.²⁰⁴ Ancak bu karara Cumhuriyet Başsavcılığı itiraz etmiş ve itiraz Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulu'nda görüşülmüştür. Genel Kurul, Üçüncü Sulh Mahkemesi'nin almış olduğu kararı, 9 muhalif oya karşı, 21 oyla yerinde bulmuş ve karar 21 Haziran 1954 tarihinde kesinleşmiştir.²⁰⁵

MP kapatıldıktan sonra değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, DP, MP'nin yurt sathında genişlemesinden ürkererek, bu partiyi gericilik, irtica, hilafet ve saltanat taraftarlığı ile itham etmiş ve parti içinde liderlik hevesi ile tutuşup da bu amacına ulaşamayan küçük bir azınlığı maşa gibi kullanarak partiyi baltalamayı, hatta mahkeme kararı ile kapatmayı ve feshetmeyi başarmıştır.²⁰⁶ Öyle ki, Hikmet Bayur'un sonradan 1954 seçimlerinde DP listesinden aday gösterilmesi ve 1954 seçimlerinden evvel CMP-CHP işbirliği girişimleri sırasında, CHP'yi Atatürk düşmanları ile işbirliği yapmakla suçlaması, MP'nin bir tür "beşinci kol" marifetiyle kapatıldığı varsayımını destekler niteliktedir. Kapatılmanın bir tertip sonucunda gerçekleştiğini kanıtlamak olanaklı değilse de, MP'nin kapanmasının DP'nin yararına olduğu açıktır. DP, 27 senelik memleket idaresinde bulunan CHP'yi mazisini bir parça kurcalamak suretiyle mağlup edeceğine inanıyordu. Bu bakımdan DP'den ayrılarak ayrı bir hizip halinde örgütlenen ve her geçen gün biraz daha gelişmekte olan MP'yi kendisi için daha tehlikeli gören DP, MP'yi siyaset sahnesinden silmek için her türlü tertibe başvurmuştur.²⁰⁷ Ayrıca MP'nin sağcı ve muhafazakar görüşleri ile halkın dini duygularına hitap eden bir parti olması da, DP için bir endişe kaynağı olmuştur. DP, kendi sağında bulunan bir partinin siyaset sahnesinde olmasını istememiştir.²⁰⁸ Bir süre sonra, bu tür komplo teorilerine CHP'nin de adı karıştırılacak ve MP'ye karşı ortak bir DP-CHP tertibinden bahsedilecektir.²⁰⁹ MP kapatıldıktan sonra, her iki partinin de MP'nin gericilikle suçlanan üyelerini partilerine kazandırmak için adeta bir yarışa girmeleri ise, tüm bu kuşku ve tertiplere dayanak oluşturacak kadar endişe vericiydi. Cem Eroğul da, büyük bir siyasi partinin çok kolay bir şekilde kapatılmasını, o günlerin demokratik rejiminin anlaşılması açısından anlamlı bir gösterge olarak görerek, DP yanlısı bazı

²⁰⁴ **Millet**, 8. 5. 1954; **Millet**, 24. 6. 1954. İkinci verilen yayında, Yargıtay 2. Ceza Dairesi'nin verdiği bozma kararının tam metni yayınlanmıştır.

²⁰⁵ **Cumhuriyet**, 23. 6. 1954.

²⁰⁶ **Yeni Sabah**, 13. 2. 1954.

²⁰⁷ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 154.

²⁰⁸ Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları: 1950-54**, s. 250.

²⁰⁹ **A. g. e.**, s. 252.

aydınların bile MP'nin kapatılmasını siyasi bir hata olarak değerlendirdiklerini ileri sürmektedir.²¹⁰

Diğer taraftan 1953 yılı bütçe müzakereleri DP ile CHP arasında “bahar havası”nın tohumlarının atıldığı bir dönemeç olmuştur. Bütçenin kabulü münasebetiyle bu konuya temas eden Menderes, 1 Mart 1953 günü Meclis’te yaptığı konuşmada, CHP’nin bütçe tenkitlerinin “yumuşaklığı”ndan söz etmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: “...İki parti arasında teessüs etmiş bulunan bahar havasının devamında memleket için büyük faydalar olduğunu biran bile hatırdan çıkarmamalıyız”.²¹¹ Ayrıca Menderes, ayrıntılarını yukarda verdiğimiz üzere, sol ve sağ akımlar konusunda 4 Mart’ta yaptığı bir basın toplantısında da, “dini siyasette kullanmamakta bütün partiler birleşmeli ve bize yardımcı olmalıdırlar” şeklinde konuşmuştu. Menderes, MP’nin DP’ye olduğu kadar, CHP’ye karşı da bir tehlike olduğu kanaatine CHP’yi de ortak kılmak ve bahar havasını devam ettirmekte büyük fayda görmüştür. Şu kadarı belirtilmelidir ki, elbette MP içinde dini kullanarak nemalanmak isteyen kişiler vardı. Ancak bu parti 1948’den beri aynı program ve aynı kişilerce Türk siyasal hayatında yer almaktaydı. Neden 1953 yılına kadar, MP ve yetkili kişileri hakkında her hangi bir soruşturma yapılmamıştı? Ali Fuat Başgil de kendisi ile yapılan bir mülakatta, MP’nin kapatılmasının demokrasinin gelecekte alacağı yol bakımından büyük bir hata olduğunu, bu kapatma kararının demokrasiye vurulmuş bir darbe olduğunu belirtmiştir. Başgil, CHP’nin bile kendisine o kadar saldırmasına rağmen MP’yi kapatma yoluna gitmediğini ve DP’nin MP’yi kapatmasıyla diktatörlüğe doğru yol aldığını söylemiştir.²¹² Dolayısıyla MP hakkında verilen karar, MP içinde irticaya bulaşmış kimseler bulunmakla birlikte, siyasi bir nitelikte gözükmektedir. Özellikle bir rejim meselesi olarak ele alındığında, böylesi önemli bir meselenin hallinin, mahkemelerin en yetkisizi ve en teminatsız olan bir sulh ceza mahkemesi kararı ile yerine getirilmesi ise, demokrasiyi pamuk ipliğine bağlamaktan başka bir şey olamazdı.²¹³ Hatta öyle ki, o yıllarda, çoğunlukların hiçbir

²¹⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2003), s. 129.

²¹¹ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 134.

²¹² **Yeni Sabah**, 14. 7. 1953.

²¹³ Nadir Latif İslam, **Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı** (Ankara: Kardeş Matbaası, 1966), s. 42.

sınır tanımadan hakim oldukları siyasi rejimlerde böyle hareketlerin hesabının sorulacağı mercilerin olmaması ise, başlı başına bir sorundu.²¹⁴

İlginçtir ki, DP de, avukat Cemal Özbey'in girişimleri sonucu, Mustafa Geygel'in dava açması sonucu, 29 Eylül 1960 tarihinde Ankara Dördüncü Asliye Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlar kapatılmıştır. DP kuruluşundaki gayesine aykırı hareket ettiği, dini siyasete alet ettiği, bir zümre tahakkümü kurduğu, vatandaşlar arasına kin ve düşmanlık soktuğu, Anayasa'yı ihlal ettiği, teşkilatına hesap vermeyip kongreleri zamanında yapmadığı gerekçeleriyle kapatılmıştır.²¹⁵

Bu arada, MP'nin kapatılmasından sonra ve yaklaşan 1954 seçimlerinden önce Menderes Hükümeti, iktidarını sağlamlaştırmak ve seçimlere güçlü girmek için, muhalefet üzerinde büyük baskı oluşturacak kanunları bir bir Meclis'ten geçirmeye başlamıştı. İlk 21 Temmuz 1954'te Üniversite Profesörlerinin Partilerde Fiilen Vazife Almamaları Hakkında Kanun çıkarılarak, üniversite öğretim üyeleri üzerinde büyük bir baskı kurulmuştur. 23 Temmuz'da çıkarılan Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması Hakkındaki Kanun'la da, muhalefetin kendine çeki düzen vermesi temin edilmek isteniyordu. Kanunun Meclis görüşmelerinde bir konuşma yapan Başbakan Menderes, bu tasarı ile iki amacın güdüldüğünü, birincisinin dini siyasete alet etme suçunu daha açık kıstas ve müeyyidelere bağlamak ve ikincisinin de, siyasi toplantılarda vuku bulacak tecavüz ve hakaret fiillerinin önlenmesine yönelik olduğunu belirtecektir.²¹⁶

Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması Hakkındaki Kanun üzerinde görüşlerini açıklayan Bölükbaşı, konuşmasında özellikle irtica, din ve siyaset ilişkisi üzerinde durmuştur. Çok uzun olan konuşmasını din ve irtica hakkında olması nedeniyle ayrıntılı bir şekilde sunmakta yarar vardır. Konuşmasında, böyle bir tasarinın Meclis'e getirilmesini gerektirecek şartların mevcut olmadığını, Türkiye'de dinin siyasete alet edilmesi ve irticanın devamlı bir şekilde siyasi maksatlar uğruna istismara açık konular olduğunu ve milletin siyasi haklarına kastetmek isteyenler tarafından daima dini irticanın bir bahane olarak kullanıldığını ileri süren Bölükbaşı, Menderes'in geçmişte (21. 11. 1952) Kayseri nutkunda belirttiği, "*Yine ortalarda,*

²¹⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 129.

²¹⁵ Cemal Özbey, **Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım** (Ankara: Emek Basım-Yayımevi, 1961), s. 36-39. Bu kitapta DP'nin kapatılması ile ilgili hukuk süreci ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

²¹⁶ **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Temmuz 1953-Nisan 1954), C. IV, s. 78-79.

iktidarımızın müspet işlerini gölgelemek... için dini irtica ve inkılap teranelerini de saymak lazımdır...Bu memlekette irtica vardır demek...Türk milletine hakaret etmektir...Türk milletinin siyasi haklarını gaspetmek için daima dini irtica tehlikesi ileri sürüle gelmiştir” sözlerine atıfta bulunarak, Menderes’in irtica konusunda samimi olmadığını ve Türkiye’de irticaı okşamaktan dolayı mesul edilmesi gereken tek kişinin Menderes olduğunu öne sürmüştür. Bölükbaşı, günün birinde Malatya hadisesi zuhur edince Menderes’in ağız değiştirdiğini ve fevkalade kanunlarla muhalefeti ezmek için tertipler içinde olduğunu iddia etmiş ve gerici bir takım üç-beş insana bakarak memlekette irtica vardır demenin yanlış olduğunu dile getirmiştir.

Ayrıca Türkiye’de milletin dini hislerinin okşanarak iktidar gelmenin zor olduğunu iddia eden Bölükbaşı, irtica ile mücadelede kanuni tedbirlerden ziyade, cemiyetin duyduğu ihtiyacın tatmin edilmesi, din ve vicdan hürriyetinin sağlanması ve devletin dinden elini çekmesi yoluna gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Laik bir devlette Hükümetin dini vazifelerinin olmayacağını, devletin dine müdahale edemeyeceğini, devletin, vatandaşlara din ve vicdan hürriyeti içeren inanma, ibadet, telkin ve tedris hürriyetlerini sağlaması gerektiğini ifade eden Bölükbaşı, eğer bu şekilde yapılırsa memlekette irticanın olamayacağını ve böylece kul ile Allah’ın arasına kimsenin giremeyeceğini savunmuştur. MP’nin irtica yapmadığını, parti içinde bu tip hareketlere kalkışanları genel kurul olarak devamlı takbih ettiklerini ve haysiyet divanına verdiklerini açıklayan Bölükbaşı, A. Emin Yalman’ın 1 Mayıs 1950 tarihli **Vatan**’da çıkmış olan “*Dini Bir İnkılabı Doğru*” başlıklı makalesine temas ederek, İstiklal Savaşı’nda düşmanı kovmak için yapılan mücadeleyi dini bahanelerle arkadan vurmaya isteyen bir takım din yobazlarının hasıl olduğunu, sonradan dinin asli fonksiyonu ile bu din yobazlarını birbirine karıştıran bir takım inkılap yobazlarının ortaya çıkarak, dine müdahalelerde bulunduğunu ve bunun da Türkiye’de yaşayan Müslümanların din ve vicdan hürriyetine kısıtlamalara neden olduğunu öne sürmüştür. İrticanın herkes tarafından hazır bir damga gibi siyasi muarızları için kullanılabileceğini ifade eden Bölükbaşı, dini siyasete alet etmeyi yasaklayan Ceza Kanunu’nun ilgili maddeleri varken, neden yeni kanunlar getirildiğini sormuş ve Menderes’in iddia ettiği gibi MP’nin “*devlet içinde devlet*” kurmak gibi bir iftira altında kaldığını da dile getirmiştir. Memleketin, milletin rüşdüne ve olgunluğuna inanmayan liderlerin idaresinde olduğunu iddia eden

Bölükbaşı, DP'nin irtica konusunda samimi olmadığını, vaktiyle CHP iktidarının son yılında (1949) getirilen 141, 142, ve 163. Maddelere DP milletvekillerinin nasıl bir teyakkuzla karşı çıktıklarını hatırlatarak, **politikada vehimlerin şahit, ihtirasların da hakim mevkiine getirildiğini** söylemiştir. Bölükbaşı konuşması boyunca, genellikle DP liderlerinin geçmişte söyledikleri ile şimdi yaptıkları arasında çelişkiler bulmuş ve meşhur sözden esinlenerek politikaya dair ilginç bir söz söylemiştir. Ona göre, **siyasette en hakiki mürşit, hafızadır.**

Konuşmasının sonuna doğru, bu kanunla kimin şeref ve haysiyetleri ihlal ettiği ve kimin dini siyasete alet ettiğini tesbitinin köy bekçisi, jandarma onbaşı gibi yerel kişilere bırakıldığını, bunun bir facia olduğunu Kaman'ın Kargıyenicce nahiyesinde başından geçen bir olayla (M. Ali Çavuş isimli birinin konuşmalarını yazıyormuş görünerek, Bölükbaşı aleyhine bilgiler vermesi olayı) anlatan Bölükbaşı, bununla Hükümetin işine gelmeyen her şahsın tedip edilebileceğini dile getirmiştir. Konuşmasının sonunda, hakaret, tecavüz gibi takdirini mahkemelerin bile güç yaptığı bu işlerde jandarmanın ve bekçinin selahiyetli kılınması durumunda, ülkede demokrasinin olamayacağını savlayan Bölükbaşı, Milli Selamet Kanunu adı verilen bu kanuna, "*Sandalyenin selameti kanunu*" diyerek kürsüden inmiştir. Daha sonra yeniden söz alan Bölükbaşı, hakareten şikayet eden Menderes'in bu memleketin siyasi edebiyatına, "*milli münafık*" ve "*milli müzevir*" (İnönü için söylenen sözlere değiniyor) sözlerini hediye ettiğini, yine miralay maaşından başlayıp, Karun kadar servet yaptın diyerek İnönü'yü hırsızlıkla itham ettiğini söyleyerek, Başbakan ve DP'lilerin gülmeleri üzerine, "*Gülün bakalım...Bu millet ihanetinizi cezasız bırakmayacaktır*" şeklinde mukabelede bulunmuştur.²¹⁷

H. CMP'NİN KURULUŞU VE PROGRAMI (1954)

MP'nin temelli olarak kapatıldığı günlerde, artık MP davasından herhangi bir sonuç alınamayacağına kanaat getiren eski MP'liler, 1954 seçimlerinin yaklaştığı günlerde dağılmayı önlemek ve yeniden toparlanmayı sağlamak için yeni partinin kurulma çalışmalarına hız vermişlerdi. Yeni partinin kurulması ve parti programının hazırlanması çalışmaları Sadık Aldoğan'ın İstanbul Levent'teki evinde yapılmıştır.

²¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 24, Toplantı: 3, Yüz On Beşinci Birleşim (23. VII. 1953), s. 1071-84 ve 1122-1123.

Bu çalışmaların bizzat içinde olan Gönül Aldoğan (Özansu), o günlerde Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Nurettin Ardıçoğlu, Fuat Arna ve Osman Bölükbaşı ile daha bir çoklarının evlerinde bir çok toplantılar yaptığını anlatarak, programa son şeklinin verilmesinde babası Sadık Aldoğan ile Nurettin Ardıçoğlu'nun çok etkili olduğunu, Bölükbaşı'nın ise daha çok eylem yönü gelişmiş bir siyasi kişilik olarak partinin “*vurucu hamlesini*” teşkil etmesinin konuşulduğunu tarafımıza bildirmiştir. Ayrıca tüzük ve program üzerinde son çalışmalar yapılırken, yeni partinin isminin, “*Cumhuriyetçi Millet*” ya da “*Hür Millet*” olmasının tartışıldığını, ancak her türlü Hilafetçi, saltanatçı yakıştırmalarını ve gerilik ithamlarını önlemek için partinin isminin başına “*Cumhuriyetçi*” sıfatının eklenmesi suretiyle, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin kurulduğu belirtilmiştir.²¹⁸

Yapılan bu çalışmaların ardından, 9 Şubat 1954 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuş oluyordu.²¹⁹ **Kim** dergisinin daha sonraları attığı bir iddiaya göre, CMP'nin kurulurken Bölükbaşı başlangıçta biraz çekimser davranmış, ancak sonradan arkadaşlarına “*partiyi kurmakta gecikiyoruz*” diyerek acele etmiştir. Yine, derginin iddiasına bakılırsa, partinin kuruluşuyla ilgili çalışmalar tamamlanırken, Bölükbaşı, kendisi için de iki maddelik bir protokol teklif etmiş ve kendisine 1954 seçimlerinde milletvekili olması için adaylık teklif edilmemesini istemiştir.²²⁰ Derginin bu iddialarının, ilgililere sorulması imkanı olmadığından bu konuda fazlaca bir fikir yürütmek doğru olmayacaktır. Ancak partinin ilk şubesinin Kırşehir'de açıldığı düşünülürse²²¹ Bölükbaşı'nın CMP'nin kuruluşunda çekimser kaldığı yolundaki iddianın pek de geçerli bir yönünün olmadığı anlaşılacaktır.

CMP'nin kurucularının hepsi eski MP'lilerdi. Partinin kurucuları şu kimselerden oluşuyordu: Enis Akaygen (emekli büyükelçi, eski İstanbul mebusu), Ertuğrul Akça (avukat), Sadık Aldoğan (emekli general, eski Afyon mebusu), Fuat Arna (avukat, eski kaymakam), Suphi Batur (eski Sinop mebusu), Lütfi Bornavalı

²¹⁸ “Gönül Aldoğan (Özansu) ve Mesut Özansu ile Görüşme”, 11. 2. 2002 (İstanbul, Levent'teki Sadık Aldoğan'ın Evinde Yapılan Görüşme). Ayrıca parti isminin ne olacağı ile ilgili bkz., **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 6. 2. 1954.

²¹⁹ **Cumhuriyet**, 9. 2. 1954; Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976), s. 276; Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1976), s. 119.

²²⁰ **Kim**, 21. 10. 1958.

²²¹ **Yeni Sabah**, 11. 2. 1954. Kırşehir müteşebbis heyeti, Ahmet Bilgin, Salih Sümer, Hayri Çopuroğlu, Şabat Sağdan, Mehmet Mahmutoğlu, Osman Canatan, Bekir Hatunoğlu, İsmail Keskin, İbrahim Koca, Recep Yayan ve Galip Coşkuntuna'dan oluşmuştu.

(tüccar-fabrikatör), A. Boyacıgiller (avukat, Zonguldak mebusu), Osman Bölükbaşı (Kırşehir mebusu), M. Ali Derman (doktor), Cemal Işlak (doktor-çiftçi), Saadet Kaçar (avukat), Enver Kök (orman mühendisi, eski Sinop mebusu), Ahmet Oğuz (iktisat doktoru, tüccar ve eski Eskişehir mebusu) ve Ahmet Tahtakılıç (avukat-eski Kütahya mebusu).²²² İlk şubesi Kırşehir’de açılan yeni parti, Meclis’te iki milletvekiline (Bölükbaşı ve A. Boyacıgiller) sahipti. CMP kurulurken, MP’nin başına gelenlerden ders alınarak, hilafetçi-saltanatçı ve gerilik unsurlarının partinin bünyesinde yer almamasına özellikle dikkat edilmiştir. Hatta MP’ye yönelik ithamlara maruz kalmamak için, partinin başına, “*Cumhuriyetçi*” sıfatı bilhassa eklendiği de belirtilmiştir.²²³ Kemal Karpat da, MP içindeki gericilerin tasfiye edilerek, Bölükbaşı önderliğinde CMP adı altında yeni bir örgütlenmeye gidildiğini belirtmektedir.²²⁴ Ancak, tüm bu ihtiyatlara rağmen, CMP’nin MP’nin “*muvaazası*” olarak kurulduğu, Cumhuriyetçilik vasfının, eskinin suçlarını maskeleyerek için alındığı ve bu haliyle de “*demokratik rejimin bir gereği*” olarak partinin kapatılması yoluna gidilmesi gerektiği iddia edilmiştir.²²⁵ Tam bir DP zihniyetini yansıtan bu düşünce, 1950’lerde demokrasi adına nasıl bir baskıcı yönetim tarzı ve zihniyeti içinde olunduğunun en büyük kanıtı olsa gerektir.

16 maddeden ibaret CMP programı, MP’nin hakim kararı ile kapatılmasına yol açan mevzuat ve uygulamalar göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Yeni partinin programında, laiklik ve cumhuriyetçilik prensipleri açık bir şekilde belirtiliyordu. Partinin gayesini, Türkiye’de insan haklarını hakim kılacak ve bunu güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak olarak anlatan programın ilk maddesi, bu gayeye, hürriyet, emniyet, eşitlik, adalet ülkülerine, milli hakimiyet ve laik cumhuriyet esaslarına, garp örneği demokrasi hukukuna ve milliyetçilik inancına samimi surette bağlanmakla varılabileceğini zikretmektedir.²²⁶

MP’nin başına gelenlerden oldukça etkilenilerek hazırlanan programda, Anayasa’ya kaynağı İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinde²²⁷ yer alan teminatların girilmesi istenmiştir. Bunlar, kanunların Anayasa’ya aykırılığı nedeniyle

²²² **Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program** (Ankara: Yeni Matbaa, 1954), s. 40 (Programa partinin müessesleri diye eklenmiştir). Ayrıca, **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 11. 2. 1954.

²²³ “C. M. P.”, **Yeni Sabah**, 13. 2. 1954 (**Yeni Sabah** imzalı baş makale).

²²⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996), s. 340.

²²⁵ Mümtaz Faik Fenik “CMP Kapanan Millet Partisinin Muvazaasıdır”, **Zafer**, 4. 7. 1954.

²²⁶ **Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program**, s. 3.

²²⁷ CMP, İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’ni programının içine aynen almıştır.

dava açma hakkı tanınması, Anayasa'ya aykırı kanun yapılamaması, Anayasa değişikliğinin daha teminatlı hale getirilmesi, mahkemelerin bağımsızlığının Anayasa'da kesin bir şekilde sokulması, laiklik, din ve vicdan hürriyetlerinin Anayasa'da tarif ve tesbit olunması ve siyasi partilerin Anayasa'ca teminatlı hale getirilmesi gibi hususlardır (Madde 3). Bunlara ilaveten CMP, Türkiye'de bir İkinci Meclis, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hakimler Kurulu'nun kurulmasını da istemektedir (Madde 4 ve 5). Kurulması istenen bu kurumlar, MP programında da yer almakla birlikte, daha açık bir biçimde, Türk siyasal hayatında ilk defa bir partinin programında ilan olunuyordu. Sağlık, sosyal yardım ve eğitim hizmetlerini esas itibariyle devletin yüklenmesini istemekle birlikte, bu sahalarda özel teşebbüsün de yer almasını temenni eden parti (Madde 7), iktisadi alanda esas olarak özel girişime dayalı bir ekonomik düzeni taraftarı ise de, büyük altyapı hizmetleri ve özel teşebbüsün gücünün yeterli olmadığı durumlarda devletin bu işleri yüklenmesini istemektedir (Madde 8).

Laikliği düzenleyen 12. Maddede ihtiyatlı bir dil kullanılmaktadır. Parti, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması yanında din ve vicdan hürriyetinin diğer hak ve hürriyetler gibi teminat altına alınmasını ve laikliğin hiçbir zaman din düşmanlığı olarak görülmemesini bilhassa vurgulamaktadır. Ayrıca, ülkenin ulaştığı terakki (ilerleme) aşamasından geri götürecek bir zihniyet reddedilerek, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmayı sağlayacak hamlelerin bir an önce atılması da dile getirilmektedir (Madde 14). Programda özellikle "komünizm"ın kanunlarla yasaklanması istenmektedir. Yine, partiye çağdaş bir görünüm verildiği izlenimi için, programın 15. Maddesinde kadınların tüm sahalarda erkeklerle eşit olmasının kanunlarla kayıt altına alınması istenmektedir.²²⁸

Yeni partinin programını, çok kısa ve aydınlık olmaktan uzak, bir "teminat talebi" olarak değerlendiren Muzaffer Sencer, programı MP'nin kapatılmasına yol açan gelişmelere karşı güvenlik sağlama iradesinin bir ürünü olarak görmüş ve CMP'nin de aynen MP gibi toplumda her hangi bir sosyal kategorinin çıkarlarının ideolojisini dile getirme şansından yoksun, bir "lider" ve "bölge" partisi olarak siyasi hayatta yerini aldığını öne sürmüştür.²²⁹ Refik Gökçeokan ise, CMP programı ve

²²⁸ Tüm bu maddeler için, bkz., **Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program**, s. 3-10.

²²⁹ Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri** (İstanbul: Geçiş Yay., 1971), s. 243-5.

tüzüğünü sert bir şekilde madde madde eleştirmiş ve pek çok konuda ayrıntılı olmayıp genel fikirleri içerdiğini ileri sürmüştür.²³⁰

I. CMP-CHP İŞBİRLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE 1954 SEÇİMLERİ

CMP kurulur kurulmaz 2 Mayıs 1954'te yapılacak genel seçimler ile karşı karşıya kalmıştır. Hatta parti, seçimlere katılabilmek ve gerekli teşkilatlanmayı sağlayabilmek için alelacele kurulmuştur. 1954 seçim propagandası başlamadan evvel, CMP ile CHP'nin DP'ye karşı seçimlerde işbirliği yapacağı ve bu işbirliği konusunda teklifin CMP'den geldiği belirtilmiştir. Aslında işbirliği söylentisi, daha MP kapatılmadan, 1953 yazının sonlarına doğru ortaya atılmıştır. Bu işbirliği için, özellikle CHP'den Nihat Erim **Yeni Ulus**'ta ve MP yanlısı **Yeni Sabah** gazetesi sahibi Sefa Kılıçoğlu da kendi gazetesinde buna ilişkin yayınlar yapıyorlardı. Ayrıca bu ikili bu mesele hakkında görüşmeler yapıyorlardı. Hatta Nihat Erim, Ağustos 1953 tarihinde seçim bölgesi Kocaeli'nde yaptığı bir konuşmada, "*Önümüzdeki seçimlerde MP'li arkadaşlarımız da bizi destekleyeceklerdir*" biçiminde konuşmuş ve Kocaeli'den üç MP'linin listeye alınacağını söylemiştir.²³¹ 1953'ün sonbaharında yapılan Uşak il genel meclisi seçimlerinde MP'lilerin CHP'yi desteklemesi de, işbirliği yolunda önemli adımların atıldığını göstermekteydi.

İşte böyle başlayan işbirliği teşebbüsleri CMP'nin kurulması ve 1954 seçimleri öncesi hız kazanacaktır. Böylece 1954 genel seçimlerinde, muhalefet partilerinin DP karşısında tek liste halinde çıkmalarını sağlamak yolunda CMP Genel Başkanı Ahmet Tahtakılıç ile CHP lideri İnönü arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde CMP, teşkilatları bulunan 43 ilde müşterek liste çıkarılmasını, adayların yarı yarıya gösterilmesini ve seçim masraflarının CHP tarafından karşılanmasını teklif etmişse de, CHP lideri bunu kabul etmemiş, ancak CMP adaylarının kendi listelerinden münferiden aday olabileceklerini belirtmiştir.²³² Erer'in belirttiğine göre de, CHP, seçim listelerinde CMP'ye % 30'luk bir hak tanımak istemiştir.²³³ Remzi Oğuz Arık'ın lideri bulunduğu Köylü Partisi ise bu

²³⁰ Refik Gökçeokan, **Cumhuriyetçi Millet Partisi Program ve Nizamnamesinin Açık Olarak Tenkidi** (İstanbul, 1959), ss. 4-18.

²³¹ **Vatan**, 26. 8. 1953.

²³² **Cumhuriyet**, 4. 3. 1954.

²³³ Tekin Erer, **On Yılım Mücadelesi**, s. 207.

işbirliği teşebbüslerinde kendilerinin yeri olmadığını belirterek, başlangıçta kısmen de olsa katıldığı görüşmelerden çekilmiştir. CHP'nin teklifi üzerine konuşan Bölükbaşı, “*Başka bir partinin listesine bir sığıntı gibi giremeyeceklerini*” belirterek, muhalif partilerin işbirliğinin daha ciddi esaslara bağlanması gerektiğini söylemiştir.²³⁴

İşbirliği konusunda tartışmalar sürerken, Meclis'te Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişiklik nedeniyle Meclis'te bir konuşma yapan Menderes, CHP ile CMP'nin seçimlerde işbirliği yapmak istemelerini sert bir dille eleştirerek, “*Telaşları nedir? Suyu düşmüş gibi neden birbirlerine sarılıyorlar...Niçin kitapsızlar gibi kitaplarını bir tarafa bırakarak...bir taarruz cephesi meydana getirmek istiyorlar*” diye konuşmuş ve CHP'nin öteden beri savunduğu inkılapçı fikirlerin düşmanı olduğu iddia ettiği CMP ile işbirliğine gitmesini tenkit etmiştir.²³⁵

Bu arada CHP işbirliği konusunda bir tebliğ yayınlamıştır. Buna göre, CHP seçimlerde muhalefet partileri ile yapılacak işbirliğine, her türlü ayırıcı parti menfaatinin üstünde bir “*rejim meselesi*” olarak bakmaktadır. Bu konuda partini tüzüğünde bir değişiklik yapılarak illerde teşkilata, partili olmayanlarla işbirliği yapabilmelerinin yolunun açıldığı belirtilen CHP tebliğinde, laik Cumhuriyet ve inkılap umdelerini programlarında kabul etmiş ve seçim beyannamelerinde ilan edecek tüm parti ve bağımsızlarla seçimlerde işbirliğinin yapılması “*rejimin selameti*” açısından yararlı görülmüştür. CMP ise Ahmet Tahtakılıç'ın yayınladığı bir bildiri ile, seçimlerde işbirliğinin eşit şartlarda yapılmasını, eğer işbirliği cephesi seçimlerde kazanırsa yeni Meclis'in Kurucu Meclis tayin edilerek Anayasa'da gerekli değişiklikleri yaptıktan sonra kendini feshederek seçimleri yenilemesini, işbirliğinin bir ön şartı olarak sunmuş ve işbirliğinin bir an önce gerçekleştirilmesini istemiştir.²³⁶ İşbirliğine ilişkin pazarlıklar bir müddet daha devam etmiş ve Tahtakılıç ve Aldoğan CHP ileri gelenleri ile görüşmeler yapmışlardır. CHP kendisinin güçlü olduğu bölgelerde CMP adaylarını listesine sokmak istememekte, CMP ise, özellikle bu bölgelerde müşterek bir liste yapılması halinde seçimi kazanacaklarını

²³⁴ **Yeni Sabah**, 3. 3. 1954.

²³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IX, C. 29, İçtima: 4, Altmışınca İnikat (7. III. 1954), s. 427-428. Menderes konuşurken, yerinden bağırarak Bölükbaşı, “*Menderes, bu mevzuda dertlisin, bir kanun çıkar da işbirliğine mani ol, rahat et*” diye konuşmuştur.

²³⁶ **Cumhuriyet**, 13. 3. 1954. Seçimlerde işbirliği yapacak CHP-CMP cephesine, “*Halkçı-Milletçi mihveri*” adı verilmiştir.

belirtmekteydi. Müşterek listenin öncülüğünü ise Nihat Erim yönetimindeki **Yeni Ulus** yapmaktaydı. Ancak bir kısım CHP'liler, CMP'ye fazlaca angaje olduğunu ileri sürüyorlardı.²³⁷

Böylece özellikle CHP içinde işbirliği konusunda bir ikilik başlamış ve işbirliğinin parti açısından olumsuz sonuçlara neden olacağı öne sürülmüştür. **Cumhuriyet**'te Nadir Nadi, CHP ile CMP'yi değerlendirerek, geçmişte birbirlerine düşman olan iki partinin işbirliği içine girmesini seçim aldatmacası, "*sahte işbirliği*" olarak nitelendirmiş ve program ve ilke olarak birbirine benzemesi mümkün olmayan partilerin işbirliğini rejim açısından tehlikeli bulmuştur. Ayrıca Nadi, CMP'nin geçmişinin MP olduğunu, MP'nin de "*dinci*" ve inkılap düşmanı bir parti olarak kadrolarının CMP'de geçtiğini iddia etmiştir. Tek amacı DP'yi iktidardan uzaklaştırmak olan işbirliği girişiminde, CHP'nin koltuk sevdasıyla Atatürk düşmanlarına sarıldığı da ileri sürülmüştür.²³⁸ MP'de irtica ve inkılap düşmanlığı var diyerek ayrılan Hikmet Bayur da bir bildiri yayınlamıştır. CMP'nin MP'den inkılapçı kanat temizlendikten sonra irticaya taviz verenler ve inkılaplara düşman olanlar tarafından kurulan bir parti olduğunu iddia eden Bayur, Atatürk ve inkılaplar düşmanları ile elbirliği yapmaya koyulan CHP'nin Atatürk ve inkılap partisi olmaktan çıkmak üzere olduğunu ileri sürmüştür.²³⁹ Partilerin şartlarda tam bir mutabakata varamamalarının yanında, işbirliği aleyhine basında çıkan yazılar da, özellikle CHP'nin işbirliğine ilişkin bakış açısını olumsuz etkilemiş ve İnönü bir demec vererek işbirliği teşebbüslerine son noktayı koymuştur. İnönü demecinde, başlıca muhalefet partisi durumundaki CHP'nin "*muhalefetin emniyeti*" davasını, kendi aleyhine bulunmaktan geri durmayan muhalefet partileri adına da ciddiyetle takip ettiğini, seçimlerde muhalefet partilerinin birbirleri ile uğraşmamaları ve Meclis'te kuvvetleri nispetinde temsil olunması dışında bir işbirliğine gidilmesine program ve prensiplerinin elverişli olmadığını açıklamıştır.²⁴⁰ Böylece CHP-CMP işbirliği 1954 seçimleri öncesi akim kalmıştır.

²³⁷ **Cumhuriyet**, 17. 3. 1954.

²³⁸ Nihat Erim, "Tehlikeli Bir İşbirliği", **Cumhuriyet**, 16.3. 1954. Nihat Erim, "Bir İki Denklem", **Cumhuriyet**, 17. 3. 1954. Nadi'nin işbirliği karşıtı başka makaleleri de vardır. Bunlar, "Pazarlık", **Cumhuriyet**, 20. 3. 1954 ve "Bir Demec", 21. 3. 1954.

²³⁹ **Cumhuriyet**, 21. 3. 1954.

²⁴⁰ **Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Demecleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, Der. Sabahat Erdemir (İstanbul: Yayınevi İsmi Belirtilmemiş 1956), s. 247.

Burada yeri gelmişken önemli bir hususun altının çizilmesi önemli olsa gerektir. O da, Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçimine ilişkindir. Muhalif partiler arasında işbirliği girişimlerinin yapıldığı o günlerde, **Cumhuriyet**’te Tark Zafer Tunaya “**Muhalefetin Birleşmesi**” başlıklı bir makalesi ile, Türk siyasal hayatında iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçimini sorgulayarak, adeta tezin girişinde de belirtilen yaklaşıma açıklık kazandırmaktadır. Tunaya söz konusu makalesinde, Türk siyasal hayatında iktidar karşısında muhalefetin kütleleşmesi olayının 1908 (İttihat ve Terakki), 1911 (Hürriyet ve İtilaf), 1918-23 (Müdafaa-ı Hukuk Hareketi) ve 1946-50 (DP hareketi) olmak üzere dört kez vuku bulduğunu, beşincisinin de 1954 seçimleri arefesinde işbirliği adı altında kurulmak istendiğini anlatarak, tüm bu kütleleşmelerin Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkisinde yarattığı zaafa temas etmiştir. Buna göre, Türkiye’de iktidar karşısında kütleleşen muhalefet gayr-i mütecanistir, yani türdeş değildir. 1918-23 Müdafaa-ı Hukuk hareketi müstesna, bu zamana kadar Türkiye’de muhalefetin iktidarı devirmenin dışında hiçbir şeyi düşünmediğini, yalnızca Müdafaa-ı Hukuk hareketi ile yıkılanın yerine yenisinin kurulduğuna değinen Tunaya, bu haliyle Türkiye’de muayyen, belirli esaslara bağlanmış bir muhalefet hareketinin olmadığını ileri sürmüştür. Tunaya özellikle 1949 yılında Ceza Kanunu’nda yapılan değişiklikle (141, 142 ve 163. Maddeler) Türkiye’de her manası ile aşırı sol ve aşırı sağ (hilafetçi, saltanatçı, ırkçı, faşist ya da komünist gibi) partilerin kurulamayacağını kayıt altına alınmasıyla birlikte, Türkiye’de çok partili rejimin tam manası ile kurulamadığını ileri sürmüş ve partiler arasında ideolojik farkların silinip, hepsinin birbirinden tali noktalarda ayrılmış, geniş ve türdeş olmayan teşekküller haline gelerek, partiler arasındaki mücadelenin fikri olmaktan ziyade şahsiyete dayanmaya başladığını öne sürmüştür. Her partinin içinde türlü fikirde ve görüşte insanın bulunduğu bu siyasal iklimde, meselenin “*sende az bende çok*” olduğu bir mecraya kaydığını belirten Tunaya, Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkisinin normal çalıştırılmamasının nedenini ise, partilerin gayr-i mütecanis olmalarına ve şahsiyet kavgalarına bağlamaktadır. Son olarak Tunaya, Türkiye’de partilerin, memleketin gidişine bağlı belirli gelişme safhalarına varmadıkça ve oy toplamak için büyük kütlenin insiyak ve

temayüllerine (ani hisler ve eğilimler) uyma politikasını takip ettikleri müddetçe, demokrasimiz açısından hayli karışık durumlara düşüleceğinin altını çizmiştir.²⁴¹

Nihayetinde işbirliği gerçekleşmeyince her parti seçim platformunu açmış ve kampanyalarına başlamıştır. CMP, 1954 seçimlerini bir “*rejim davası*” olarak görmüştür. CMP seçim beyannamesinde, iktidarın baskısı kanunlar ile vatandaş hak ve hürriyetlerini tahrip ettiğinden bahisle, teminatlı bir demokrasinin kurulması gerektiği belirtilmiş ve İstiklal Savaşı’ndan sonra kuruluş devri zaruretlerini yansıtan Anayasa’daki kuvvetleri birliği sisteminin değişmesi istenmiştir. CMP, birbirinden hem özerk hem de birbirini kontrol eden kuvvetler ayrılığı sisteminin kabul edilerek, kuvvetler birliği sistemine sığınarak baskıcı Hükümetlerin ve şahsi idarelerin oluşmasının önüne geçilmesini, bunun için İkinci Meclis’in oluşturulmasını ve Anayasa Mahkemesi ile Yüksek Hakimler Meclisi gibi kurumların teşekkül etmesini beyannamesinde bildirmiştir. Ayrıca yürürlükteki seçim sisteminin (çoğunluk sistemi), milli iradeyi tam yansıtmadığı, ezici bir çoğunlukla iktidara gelen partinin baskıcı yönetimine bir dayanak oluşturduğu belirtilerek, nispi temsil, o olmazsa da dar bölge seçim sistemine gidilmesi dile getirilmiştir. Beynamede, ayrıca programı doğrultusunda din-devlet ilişkisi, iktisadi görüşü ve dış politika görüşleri de verilmiştir.²⁴²

1954 genel seçimleri kampanyasında bir konuşma yapan Bölükbaşı da, DP’ye yüklenerek, “*Ne tek parti zihniyetinden vazgeçtiler, ne tek parti zihniyetine mesnet olan kanunları kaldırdılar*” biçiminde konuşmuş ve DP Hükümeti’nin abdestsiz namaz kılar gibi bir günde 36 kanun çıkarttığını söylemiştir. Konuşmasına devam eden Bölükbaşı, İstanbul’un 500’üncü Fetih Kutlamaları’nda Menderes’in Londra’da olduğunu, dört rey almak için de devamlı patriğin sakalını sıvazladığını ileri sürmüş ve vatandaşın şeref ve haysiyetini korumak amacıyla Milli Selamet Kanunu denilen bir kanunu getiren Menderes’in İnönü’ye sövdüğünü anlatmıştır. Bölükbaşı, İnönü’ye sahip çıkarak, İnönü’yü bütün kusurlarına rağmen, muharebe kazanmış, muzaffer bir kumandan olarak tavsif etmiştir. MP’yi Menderes’in kapattığını yineleyen Bölükbaşı, Hikmet Bayur’la Menderes’in kolkola bu tertipleri yaptığını iddia etmiştir.²⁴³ CMP’nin Taksim mitinginde konuşan F. Arna da, bugünkü

²⁴¹ Tarık Zafer Tunaya, “Muhalefetin Birleşmesi”, **Cumhuriyet**, 26. 3. 1954.

²⁴² **Millet**, 28. 4. 1954. (Gazete, CMP’nin Seçim Beyannamesini aynen yayınlamıştır).

²⁴³ **Millet**, 24. 4. 1954.

demokrasiyi “*sahte demokrasi*” olarak nitelendirerek, DP’nin çıkarttığı yeni kanunlarla yeni bir diktatörlüğün temellerini attığını ileri sürmüştür. Aynı toplantıda konuşan S. Aldoğan ise, 2 Mayıs’ta verilecek oylarla ya diktatörlüğün yıkılacağını ya da yaşatılacağını dile getirmiş ve vatandaşların siyasi haklarının Anayasa ile teminat altına alınmadığından yakınmıştır. Daha sonra kürsüye gelen Bölükbaşı şunları belirtmiştir:²⁴⁴

Türkiye’de Tanzimat’tan beri kanuna bağlı bir devlet ve milletin vicdanına balı bir kanun için mücadele edilmektedir...DP iktidarı ile birlikte de, bir teminatlar rejimi olan demokrasi memlekette kurulmamıştır. Çeşmeden yoldan bahsederek bütün diktatörler gibi hakikatleri halkın gözünden gizlemeye çalışıyorlar. Bir partiye diktatörlük imkanı veren Anayasa olduğu gibi duruyor. İdare tarafsız bir hale getirilmemiştir. Hakimler teminata kavuşturulmamıştır...

Daha sonra 2 Mayıs 1954 seçimleri yapılmıştır. DP ve CHP her ilde, CMP 40 ilde ve KP’de 19 ilde seçime iştirak ediyordu. CMP, Türkiye genelinde 427. 024 oy ve % 4. 69 yüzde ile sadece Kırşehir’den tam liste halinde 5 milletvekili (Osman Bölükbaşı, Ahmet Bilgin, Osman Alişiroğlu, Mehmet Mahmutoğlu ve Tahir Taşer) çıkarabilmiştir.²⁴⁵ Nihayet, CMP, Meclis’te bir grup oluşturmayı başarmıştı. O tarihte bir partinin grup kurabilmesi için en az üç milletvekili olması gerekiyordu. CMP’nin, MP’nin bir devamı olduğu düşünülürse, 1950 seçimlerine oranla oylarını yaklaşık iki katına çıkardığı, hatta Kırşehir’de 1950 seçimlerine oranla yüzde yetmiş oranında bir oy oranı artışı gösterdiği görülmüyordu. Kurulduğundan beri, başından çok önemli olaylar geçirmiş ve irtica ve inkılap düşmanlığı iddiaları ile kapatılmış bir partinin devamı olan CMP için bu büyük bir başarıydı. Nitekim CMP’liler seçim sonuçlarını olumlu değerlendirmişler ve 2 Mayıs seçimlerinde de, tıpkı 1950 seçimlerinde olduğu gibi halkın CHP’yi iktidara getirmemek yönünde oy kullandığı belirtilmiş ve CMP’nin çıkardığı beş milletvekili ve aldığı oy oranı ile daha aktif bir muhalefet

²⁴⁴ **Yeni Sabah**, 25. 4. 1954.

²⁴⁵ Cemal Aygen, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, AÜSBFD, C. XVII, S. 1 (Mart 1962), s. 208. **CHP Araştırma Bürosu, Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri** (Ankara: Güven Matbaası, 1959). Bölükbaşı’nın Meclis arşivinde bulunan özlük dosyasındaki mazbatasına göre, 1954 seçimlerinde Kırşehir’deki seçmen sayısı, 87. 363’tür. Seçime iştirak edenlerin sayısı ise, 78. 319’dur., Osman Bölükbaşı’nın aldığı oy, 45. 429’dur. **TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: X, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak**. Bu arada, Kırşehir’de büyük hayal kırıklığı yaşayan DP, seçim sonuçlarına itiraz etmişse de, Yüksek Seçim Kurulu itirazı karara bağlayarak reddetmiştir. **Millet**, 18. 5. 1954.

görevi üstleneceği dile getirilmiştir.²⁴⁶ Ayrıca CMP'nin açtığı “*hürriyet davası*”na CHP'nin katılmaması ve seçimlerden sonra kurulacak olan Meclis'i Kurucu Meclis olarak kabul etmemesinin de böyle bir sonuca neden olduğu da ifade edilmiştir.²⁴⁷ Aldoğan da, “*Demokrasiye Geçiş*” isimli makalesinde, demokrasiye geçiş davasının, Meclisi bir parti meclisi halinden çıkararak, milleti temsil eden bir Milli Meclis haline getirilmedikçe mümkün olmadığını, dolayısıyla parti kurmanın da bir anlamının kalmadığını belirtmiş ve Türkiye'deki hürriyet mücadelesinin geldiği inhisarcı ve zümre hakimiyetine yol açan son durumunu tahlil etmiştir.²⁴⁸

J. KIRŞEHİR'İN İLÇE YAPILMASI VE BÖLÜKBAŞI

DP'nin 1954 seçimleri sonucu, Türkiye'de kullanılan oyların yaklaşık %55'i ile Meclis'te 500'den fazla milletvekiline sahip olarak ezici bir çoğunluğa ulaşması, “*tek parti hakimiyeti*” ihtimalini ortaya çıkarmıştır. 1954 seçimiyle halkın desteğini de arkasına almanın verdiği iktidar sarhoşluğu ile hareket etmeye başlayan Menderes Hükümeti, seçimlerin hemen ardından, muhalefetin elini kolunu bağlayacak ve adeta muhalefeti tasfiyeye yönelik baskı tedbirlerini peş peşe sıralamaya başlamış ve muhalefete karşı saldırgan bir politika izlemeye koyulmuştu. Seçim, üniversiteler, basın ve ceza kanunlarında değişiklikler yaparak, baskının yasal yollarla arttırılması ve Bölükbaşı'na yönelik olmak üzere Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi gibi uygulamalar, 1954-57 dönemindeki antidemokratik uygulamalardan yalnızca bir kaçıydı.

1954 seçimlerini kutlamak için Hükümet ile DP GİK üyelerine verilen yemekte konuşan Bayar, “*Millet, CHP'nin Meclis'teki milletvekillerinin sayısını daha azaltıp otuza indirmekle, ne istediğini belli etmiştir. Artık bundan sonra ince demokrasiye paydos*” diyerek, DP'nin ekseriyete dayanan demokrasi ya da başka bir ifade ile yetkeci yönetim anlayışını ortaya koymuş oluyordu.²⁴⁹ Hatta öyle ki, *Akis* dergisinin sahibi Metin Toker'in aktardığına bakılırsa, DP yetkilileri, “*Biz o partiyiz ki, rakibimiz Halk Partisi oldukça, iktidardayken bile muhalefet imtiyaz ve sihiri*

²⁴⁶ Nurettin Ardıçoğlu, “CMP Büyük Vazife Karşısında”, *Millet*, 17. 5. 1954.

²⁴⁷ Cafer Tayyar Kankat, “1954 Seçimleri ve CMP”, *Millet*, 7. 5. 1954.

²⁴⁸ Sadık Aldoğan, “Demokrasiye Geçiş”, *Millet*, 10. 5. 1954.

²⁴⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam: 1950-64*, C. III, s. 260.

daima bize bağı kalacak, bizi terk etmeyecektir” diyerek, adeta hem iktidar hem muhalefet partisi, yani “*tek parti*” olma iddiasını taşımaktaydı.²⁵⁰ Bu eğilim, hükümetin program görüşmelerinde söz alan Samet Ağaoğlu’nun sözlerinde de açıkça görülebilir. Ağaoğlu, tüm halk adına konuşurcasına, “*Bu seçimlerde, halk, iki zararlı temayülün (CHP ve CMP’yi kastediyor) bu mübarek vatanın sathında tamamen silinmesi lazım geldiğini, bu temayüle düşenlere hatırlatmak gibi büyük bir vazifeyi de yerine getirdi*” biçiminde, muhalefeti ve eleştiriyi dışlayan toptancı bir demokrasi savunusu yapmıştır. Program üzerine CMP grubu adına konuşan Bölükbaşı, DP’nin tekelci ve inhisarcı politikasını sert bir dille eleştirmiş ve Menderes Hükümeti’nin programının rejim meselesine yer vermediğini belirtmiştir. Yeni devir açılmasının şahısların yer değiştirmesi ve sözde kalan teminatlar ile değil, iktidara hakim olan zihniyetin değişmesi ve bunun kanun ve müesseselerde yerini bulmasıyla imkan dahiline gireceğini yineleyen Bölükbaşı, DP’nin demokrasiyi soyut bir seçim mekanizması telakki ettiğini ileri sürmüştür. Günümüzde Hitler gibi kimi iktidarların artık kanunlarla istibdat yaptığını ifade eden Bölükbaşı, DP’nin de çıkardığı kanunlarla diktatörlüğe doğru yol aldığını savunmuştur.²⁵¹

Zaten DP, muhalefeti susturmaya yönelik baskıcı kanunları 1954 seçimlerinden hemen önce çıkarmaya başlamıştı. Daha Mart 1954’te Neşir Yolu ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanunu çıkararak, muhalefetin basın ya da başka bir yolla tenkitleri aşırıya kaçtığına ya da başka bir ifadeyle tenkitler şeref ve haysiyeti haleldar edecek bir boyuta ulaştığında, muhalefet cezalandırılacaktı. Bu kanun hakkında konuşan Bölükbaşı, dünyada şahıs ve zümre tahakkümü kurmak isteyen tüm yönetimlerin, millet ve memleket menfaatlerini ileri sürüp, kötülüğü önlemek için kanun çıkardığını, ancak genellikle bu tür kanunların vatandaş hak ve hürriyetleri ile muhalefetin katledilmesine yönelik uygulandığını ileri sürmüştür. Kanunla vatandaş hak ve hürriyetine saygı göstermek ve millet ve devlet menfaatine hadım olmak tabirleri altında, Hükümetin kendisine muhalefet eden gazeteleri dize getirmek niyetiyle bu kanunu çıkardığını iddia eden Bölükbaşı, gayenin 1954 seçimlerinde tenkiti asgariye indirmek olduğunu ifade etmiştir. Menderes’in muhalefette iken Basın Kanunu’nun antidemokratik hükümler ihtiva eden 30. Maddesini tenkit ederken kullandığı, “*Bir Meclis seçmek ve bir miktar*

²⁵⁰ Akis, 14. 8. 1954.

²⁵¹ TBMM Zabıt Zeridesi, Devre: X, C. 1, İçtima: F, Dördüncü İnikat (26. V. 1954), s. 59-72.

muhalif mebus bulundurmakla demokratik bir idare kurulmuş olmaz... Vatandaş hak ve hürriyetlerinin teminatı olan matbuat hürriyetine yönelik bu tasarının geri alınmasını istiyoruz” sözlerine atıfta bulunarak, Menderes’in geçmişi ne kadar da çabuk unutarak, iktidar sarhoşluğu ile ekseriyete dayanan tür müstebit idare kurmaya yöneldiğini ileri sürmüştür. Şeref ve haysiyetleri korumak parolası altında basın hürriyetlerine ağır darbeler indirildiğini söyleyen Bölükbaşı, basına “*ispat hakkı*” tanınmamasını da, dünyanın dört bir tarafından aksi uygulamalar getirerek eleştirmiştir. Bu kanunun haysiyetleri masun bulundurmak için değil, seçimlerde muhalif basını dize getirmek ve besleme basını da himaye etmek için getirildiğini savunan Bölükbaşı, asıl Menderes’in şeref ve haysiyetleri rendice ettiğini, örnekleri ile sunmuştur.²⁵²

İşte Demokratlar Meclis’te her yeri kaplamışlar ve böylece kendilerine sınırsız bir güç vehmetmeye başlamışlardı. Eroğul’un ifadesiyle, “*Bu iktidar sarhoşluğunun ilk hışmını Kırşehir halkı çekecekti*”.²⁵³ Kırşehir’in ilçe haline getirilmesi sürecine geçmeden, seçimlerden hemen sonra, Bölükbaşı’nın Kaman’da başından geçen müessir bir olayın da aktarılması önemli olsa gerektir. Kaman’da geçen bu hadise, Kırşehir’in ilçe yapılması sürecinde yerel faktörlerin, Hükümet tarafından tahrik edildiğini göstermesi bakımından dikkate değer bir özellik kazanmıştır. Burada hem CMP yanlısı **Millet**, hem de DP yanlısı **Zafer** gazeteleri Kaman hadisesini kendi zaviyelerinden vermişlerdir. Bu bakımdan burada her iki yaklaşım da ele alınacak ve sonunda bu olayla neye varılmak istendiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Seçimlerden hemen sonra 3 Mayıs’ta Kaman’da bulunan, DP Kırşehir eski Mv. Amiral Rifat Özdeş’in arabası, bir grup DP’li partizan tarafından, Bölükbaşı’nın arabası zannedilerek taşlanmış, ancak daha sonra yanlışlık fark edilerek Amiral’den özür dilenmiştir. Bu durumu öğrenen CMP Kırşehir Mv. Ahmet Bilgin, iki avukat ile birlikte Kırşehir Valisi’ne durumu haberdar etmişler ve 9 Mayıs’ta Bölükbaşı’nın Kaman ve Kırşehir’e yapacağı ziyaretlerde, DP’li partizanların yapabileceği her hangi bir taşkınlığa meydan verilmemesini istemişlerdir. Daha sonra 9 Mayıs’ta Kaman’a gelen Bölükbaşı’nın arabası aynı grup tarafından taş tutulmuş, Bölükbaşı’ya yönelik hakaretler edilerek saldırıya geçilmiş ve çıkan arbede ile halk

²⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IX, C. 29, İçtima: 4, Altmışıncı İnikat (7. III. 1954), s. 477-486.

²⁵³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 163.

galeyana gelmiştir. O esnada Bölükbaşı ile aynı kafilde bulunan avukat Şaban Küçükkatipoğlu ile testici Recep adındaki bir vatandaş yaralanmıştır. CMP milletvekilleri bu olay üzerine Kırşehir Valiliğini haberdar etmişlerse de Vali, Kırşehir’de düzenlenen bir müsamerede bulunduğu için olaydan sonra haberdar olmuş ve Bölükbaşı ve diğer Kırşehir mebusları Vali’yi müsamere salonunda bularak, durumu protesto etmişlerdir. Daha sonra Kaman’da cereyan eden hadiseyi telgrafla Başbakan Menderes’e aksettiren CMP’li mebuslar, telgraflarında, “*Alnı açık bir partinin beş mebus çıkarmasına tahammül edemeyen ve millet iradesini veto etmek isteyen siyaset eşkiyaları aynen Balıkesir ve Manisa’da olduğu gibi* (vaktiyle bu şehirlerde İnönü’ye yapılan müessir eylemlere atıfta bulunuluyor) *türlü tahriklerle, muhalefeti yıldırım taktiği içindeler...Muhalefete oy veren kaza köylülerine yapılan türlü hakaretleri takiben, bir mebusa karşı girişilen bu tertip karşısında, Ahmet Emin Yalman Malatya’da vurulduğu zaman, ‘fikir ve siyaset adamlarını silahla tehdit edeceklerin başını bin parça etmeye muktediriz’ diyen zatı devletinizi, mes’ul bir kimse sıfatı ile vazifeye ve bu vilayette estirilen terör havasını dağıtmaya davet ediyoruz”* diyerek, tepkilerini dile getirmişlerdir.²⁵⁴

DP tarafından olayları aktaran **Zafer** gazetesinin iddialarına bakılacak olursa Kaman’daki hadiseyi çıkaran kişi Bölükbaşı’dır. Buna göre, Kırşehir CMP’den bir grup partili Ankara’dan Kaman ve Kırşehir’e gelmekte olan Bölükbaşı’yı Kaman’ın Ömer Kahya köyünde karşılamışlar ve büyük nümayişlerle Kaman’a gelmişlerdir. Başta Bölükbaşı olmak üzere CMP’li kalabalık Kaman’da hükümet konağının önünde durmuşlar ve Bölükbaşı’nın daha önce konuşturulmadığı Tahsin Ünal’ın kahvesini önünde birikmişlerdir. Gazetenin anlattığı kadarıyla, burada Bölükbaşı, “*Kamanlılar beni vuracaklarmış, hangi kahpe avratlı Kamanlı beni vuracaksa çıksın ortaya”* diye bağırınca,²⁵⁵ DP’li partizanlar büyük bir kin ve öfke ile “*Kamanlılar yaptığın bu hakareti affetmeyeceğiz. Senin gibi bir adamı mebus tanımıyoruz”* diyerek Bölükbaşı ve CMP’li kalabalığın üzerine yürümüşlerdir. Çıkan olayda yaralanlar olmuş (avukat Şaban Küçükkatipoğlu ve bir vatandaş) ve büyük bir çatışma cereyan etmiştir. Daha sonra Bölükbaşı Kaman CMP ilçe teşkilatına gitmiş ve olayların daha fazla büyümesi üzerine Kırşehir’e hareket etmiştir. Bölükbaşı

²⁵⁴ **Millet**, 10. 5. 1954.

²⁵⁵ Olayların bizzat içinde bulunan canlı tanıkların anlattıklarına bakılırsa da, Bölükbaşı, meydan okurcasına bu sözleri sarfetmiştir. **Selvet Bahadır ile Görüşme**, 18. 2. 2004.

ilçeden ayrılırken DP'li partizan Kamanlılar, arkasından teneke çalmışlar ve arabasını taş yağmuruna tutmuşlardır. Olaylara zabıta güçleri el koymuş ve 27 kişi tevkif edilmiş ve hadise Savcılığa intikal ederek, tahkikat açılmıştır.²⁵⁶ Bu arada dönemin Kırşehir Valisi Süleyman Onur, **Millet** gazetesine gönderdiği tekzip yazısında, olayların çıkmasına neden olan Bölükbaşı'nın Kamanlı DP'lileri tahrik eden konuşmaları olduğunu, olaya adliyenin el koyduğunu ve Bölükbaşı ile ilgili herhangi bir tertibin bulunmadığını bildirmiştir.²⁵⁷ Kaman hadisesi yüzünden Bölükbaşı'nın teşri masuniyetinin (dokunulmazlığının) kaldırılması doğrultusunda 1955 yılının ilk aylarında encümen mazbataları hazırlanmıştır.²⁵⁸

Kaman hadisesinin oluşumunda 1954 seçimlerinde DP'den aday olan ancak kazanamayan Kaman'lı DP adayının (Süleyman Bektaş) büyük rolü olduğu söylenmiştir.²⁵⁹ Ayrıca Kırşehir'in ilçe yapılması sürecinde Kaman'lı DP adayının Kaman'ın Ankara'ya bağlanması yolunda Hükümet ve Cumhurbaşkanı nezdinde bir takım girişimlerinin olduğu da bilinmektedir. Zaten ilerde temas edileceği üzere, Hükümet Kırşehir'i ilçe haline getirirken, Kaman'dan kendilerine başvuruların olduğu ve Kaman'ın Ankara'ya bağlanması için kendilerine heyetlerin geldiğini söyleyecektir. Bu heyetleri tertip edenlerin başında ise Kaman'dan seçimi

²⁵⁶ Zafer, 11. 5. 1954.

²⁵⁷ Millet, 7. 6. 1954.

²⁵⁸ Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması istemine dair üç adet encümen mazbatasını ruznameye (gündeme) alınmıştır. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C. 4, Toplantı: 1, Otuz Üçüncü İnikat (28.1.1955), s. 192. Dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen mazbatalar okundu ve oylanarak kabul edildi. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C. 4, Toplantı: 1, İnikat: 34 (31.1.1955) s. 248-249. İsnat edilen suçlar: 15.6.1953 tarihinde Turgutlu'daki bir konuşmada C. Başkanına gıyabında hakarete bulunmak. 22.1.1955, C. 4, s. 2, Sıra Sayısı: 112. 19.4.1954 tarihinde, Kırşehirdeki mitingi yarım saat erken başlatmak suçu. 22.1.1955, C. 4, s. 2, Sıra Sayısı: 117. 9.5.1954 tarihinde Kaman'da halkı tahrik edici konuşma yapması ve halkı tehdit etmesi. 23.6.1954 tarihinde yapılan DP mitinginin huzur ve sükununu bozması. 22.1.1955, C. 4, s. 2, Sıra Sayısı: 118.

²⁵⁹ "Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme", 29. 10. 2003. Kaman hadisesi ile ilgili olarak, Kırşehir ve Kaman'da cereyan eden olayların bizzat içinde bulunmuş kimselerle de görüşmelerde buldum. Bunlardan birisi de, DP Kaman ilçe yönetiminde etkin bir isim olan Selvet Bahadır'dır. **Selvet Bahadır ile Görüşme**, 18. 2. 2004. Görüşmelerden edindiğim intibaya göre, Kaman hadisesi yerel düzeyde bir DP-CMP parti kavgasından ibaretmiş. Türkiye'nin her tarafında büyük çoğunlukla 1954 seçimlerini kazanan DP, Kırşehir'de seçimi Bölükbaşı'ya kaptırınca, bunu hazmedememiş ve her türlü tertibatı almaya başlamıştır. Bu yüzden Bölükbaşı'nın Kaman ya da Kırşehir'e her gelişinde partizan DP'liler Bölükbaşı'yı tahrik edecek davranışlardan kaçınmamışlardır. Bölükbaşı da, zaten bilindiği gibi sert ve kavgacı mizacı ile tahriklere kapılmış ve sivri dili ve sert konuşmaları ile de olayların bizzat içinde yer almıştır. Ayrıca CMP, Kırşehir il merkezi ve köylerde güçlü olmasına rağmen Kaman ilçe merkezinde DP'nin büyük ağırlığı olduğu belirtilmiştir. Bölükbaşı'nın, DP'nin çok güçlü olduğu Kaman'a her gelişinde, Kamanlıların kendisini büyük bir tepki ve öfke ile karşıladıkları ve hoş olmayan bir takım olayların cereyan ettiği, yaptığım görüşmelerde tarafıma anlatılmıştır.

kazanamayan DP adayı olduğu (Süleyman Bektaş), Bölükbaşı'nın konuşmalarında açıkça görülecektir.

Bu tip olayların ardından Kırşehir'in ilçe yapılmasına yönelik ilk söylentiler kamuoyunda belirmeye başlamıştır. 1954 seçimlerinde Kırşehir'de tam liste halinde CMP'nin kazanması, Kırşehir Belediyesi'nin CMP'de olması ve İl Genel Meclisi'nde de CMP'nin hakim olması, iktidarın Kırşehir üzerine bir takım tertibata girişeceği haberi, ilk olarak 15 Mayıs 1954 tarihli **Akis** dergisinde söz edilmeye başlanmıştır. Derginin haberine göre Kırşehir'in ilçesi Çiçekdağ'dan olan dönemin Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'ın, reylerini CMP'ye veren Kırşehir halkı için, "*Sizden hayır kalmadığı anlaşılıyor, hakkınızda bir şeyler düşünmeli*" tarzında söylediği sözler büyük akis yaratmıştır. Ardından 30 Mayıs 1954 tarihinde radyoda, Anadolu Ajansı'na atfen, Kırşehir ilinin kaldırılacağı ve Nevşehir kazasının il haline getirileceği biçiminde bir haber yapılmıştır. Bu söylentiler ve haberler üzerine, Bölükbaşı, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e bir telgraf çekmiş ve şunları belirtmiştir:²⁶⁰

CMP'nin Kırşehir'de seçimi tam liste halinde kazanması üzerine, bu vilayetin lağvedilerek dağıtılacağı ve merkezinin kaza haline getirileceği yolunda iktidar partisi mensuplarının yaptığı propagandaları ve bu vadideki neşriyatı ciddiyle kabili telif görmemiştik. İptidai devirlerde toptan bir köy veya kasaba halkının cezalandırıldığına tarih sahifelerinde rastlanabilirse de, 20. asırda siyasi kanaatinden dolayı bütün bir vilayet halkının cezalandırıldığına dair bir misali hiçbir medeni ve demokrat memlekette görmek mümkün değildir...Seçim esnasında Kırşehir halkını korkutmak maksadıyla yapılan aynı mahiyetteki tehditleri, radyo konuşmamda, "*Bir Arap için bir Arabistan yakmak adalet midir?*" demiş ve sayın Adnan Menderes'i partisi namına yapılan bu çirkin propagandaları önlemeye davet etmiştim. İmparatorluk devrinde müstakil sancak ve Cumhuriyetten bu yana da vilayet olan Kırşehir vilayetinin ilgası gayesi ile kurulacağı söylenen yeni vilayet, hangi ad takılırsa takılsın, millet vicdamında onun hakiki isminin "*İntikam Vilayeti*" olacağı muhakkaktır.

Öte yandan Anadolu Ajansı, Nevşehir'den gelen bir heyetin Nevşehir'in il olması hakkındaki talebinin Hükümetçe müsait karşılandığına ve bunun ancak Kırşehir'in Nevşehir'e bağlanması ile mümkün olacağı şeklinde bir haber yayınlamıştır. İçişleri Bakanı Namık Gedik de, Nevşehir heyetinin başvurusunun Hükümetçe uygun karşılandığını belirtmiştir. Ardından İçişleri Bakanlığı, hazırladığı kanun tasarısını Bakanlar Kurulu'na sunmuştur. Tasarıya göre, Kırşehir kaza haline getirilmekte ve Kırşehir ilinin Mucur, Hacıbektaş ve Avanos ilçeleri yeni kurulacak

²⁶⁰ **Yeni Sabah**, 31. 5. 1954 (telgrafın tam metni gazetede aynen verilmiştir)

olan Nevşehir iline bağlanmaktaydı. Kırşehir ilinin geriye kalan üç kazasından Kaman Ankara'ya, Çiçekdağ ve Hamamorta ilçeleri Yozgat'a bağlanmakta olup Kırşehir ise Nevşehir iline bağlı bir ilçe haline getirilmekteydi. Zaten seçimlerden hemen sonra Avanos'ta DP'nin yapmış olduğu bir mitingde, "*Kahrolsun Kırşehir, Kırşehir'i istemiyoruz*" şeklinde pankartlar asılmış ve DP Avanos ilçe başkanı Avanos'un Kayseri'ye bağlanmasını istemişti. Ayrıca DP'nin Kırşehir adaylarından Süleyman Bektaş da Kaman'ın Ankara'ya bağlanması hususunda girişimlerde bulunmaya başlamıştı.²⁶¹

Bu haberin duyulması üzerine, Kırşehir'i affettirmek amacıyla Cumhurbaşkanı Bayar'la görüşmek üzere 600 kişilik bir heyet Ankara'ya gitmiştir. Ancak heyetin ne Menderes'le ne de Bayar'la görüşmesi mümkün olabilmıştır. Bundan sonra durmadan Kırşehir'den heyetler, yörenin ileri gelenleri Ankara'ya gidip Başbakan ya da Cumhurbaşkanı ile görüşüp Kırşehir'in ilçe yapılmasının önüne geçmek istemişlerse de, buna bir türlü muvaffak olunamamıştır.²⁶² Dönemin önemli gazetecilerinden Emin Karakuş bizzat o günlerin içinde yaşamış biri olarak, hatıralarında, her partiden Kırşehir halkının büyük bir yas içinde olduğunu, Ramazan Bayramı'nın kutlandığı o günlerde bayramın Kırşehirlilere zehir olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca Karakuş, Kırşehir CHP yöneticilerinden avukat Sakıp Aksaç önderliğinde tüm Kırşehirlilerin önce büyük bir miting yaptıklarını, ardından toplanarak heyetler halinde Ankara'ya gidip geldiklerini, şoförler derneğinin heyetleri Ankara'ya bedavaya taşıdıklarını aktarmaktadır. Yine o günlerde İstanbul ve Ankara'da okuyan Kırşehir'li öğrenciler Başbakana ve Cumhurbaşkanıya telgraflar çekmişler ve karardan geri dönülmesini istemişlerdi. Ayrıca hazırlanan tasarı ile birlikte Kırşehir'e gidecek olan pek çok devlet yardımı ve yapılması gereken işler de durdurulmuştu.²⁶³

Tüm bu gelişmeler üzerine Bölükbaşı, düzenlediği bir basın toplantısında sırf muhalif bir partiye oy verdi diye Kırşehir'i cezalandıran DP'nin, yarın iktidarı kaybetme tehlikesi belirlediğinde, diktatörlük yoluna yöneleceğini ileri sürmüştür. Uzun konuşmasında Bölükbaşı şunları söylemiştir:²⁶⁴

²⁶¹ **Yeni Sabah**, 2. 6. 1954.

²⁶² **Yeni Sabah**, 7-10. 6. 1954.

²⁶³ Emin Karakuş, **40 Yıllık Gazeteci Gözüyle İşte Ankara** (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977), s. 263-264.

²⁶⁴ **Yeni Sabah**, 3. 6. 1954.

...Kırşehir'e yapılmak istenen haksız muameleyi DP'li vatandaşların da tasvip etmediklerini ve böylece tasarımı kabul etmenin Meclis'te yaptıkları namus yemini muhalif bulunduğunu DP'li bazı mebus arkadaşların encümenlerde ifade ettiklerini şükranla kaydetmek isterim. Bu layiha yalnız Kırşehir halkından intikam almak hedefini gütmemekte aynı zamanda bütün milleti tehdit eden ve böylece körpe demokrasimiz için büyük bir tehlike teşkil eden bir zihniyeti ortaya koymaktadır...500 mebusluk kazanmalarına rağmen bir vilayette muhalif bir partinin kazanmasına tahammül edemeyen insanların, iktidarı kaybetmek tehlikesi ilerde belirlediği zaman nelere başvurabileceklerini endişe ile düşünmek icap eder...Tenkitlerimiz karşısında müşkil durumda kalan Hükümet mütesisleri geçen Cuma günü bütçe encümenini ani olarak terk ederek, esbabı mucibe aramaya koyulmuşlardır...Bütün bu gayretlere rağmen mızrak çuvala sığmamış, bu hafif hareketlerin mahiyeti bütçe encümeninde vekille [Adalet Bakanı Namık Gedik'i kastediyor] aramızda cereyan eden muhaverelerle ortaya çıkmıştır...2 Mayıs seçimlerini CMP'nin bu vilayette kazanması üzerine Kırşehir vilayetinin kazalar halinde başka vilayetlere raptı suretiyle dağıtılması, böylece cezalandırılması iktidar çevrelerinde düşünölmeye başlanmış ve Anadolu Ajansı'nın neşrettiği malum haberden çok önce bu tasavvur bitaraf dergi ve gazetelere aksetmiştir. İktidarın bu tasavvuruna uygun olarak, 6 Mayıs 1954'te Avanos DP teşkilatı da miting tertip ederek "*Kahrolsun Kırşehir, biz kazamızın Kayseri'ye bağlanmasını istiyoruz*" demiş ve bir mazbata ile Hükümete başvurmuştur. Kaman merkezindeki Demokratlarla seçimi kaybeden DP namzedi Kaman'ın Ankara'ya bağlanması için derhal müracaatta bulunmuşlardır...Halkın hizmetinde olduğunu iddia eden bir hükümet halkın feryadına kulaklarını kapayamaz. Bir demokrat arkadaşımın dediği gibi Meclis'te namus yemini eden mebusların bu layihayı kabul etmemeleri beklenir. Kabul edildiği takdirde, Nevşehir vilayetinin millet vicdanındaki adı, "*İntikam Vilayeti*" olacaktır.

Kırşehir meselesi basında da geniş yankı bulmuş ve tepkiler çığ gibi büyüme başlamıştır. **Halkçı** gazetesinden Nihat Erim, "**Totaliterlik Yolunda Kırşehir ve Ötesi**" başlıklı yazısında, "*Muhalefet partilerinde adaylığını koyan devlet memurlarına yapılan muameleyi, Kırşehir'e tertip edilen cezanın açığa vurulması tamamladı. Hoş tamamladı demek de doğru olmaz. Zira henüz gizli tutulmakta olan başka tertiplerle karşılaşmak ihtimali hatırdan çıkarılamaz. Demokrasi ve hürriyet mefhumlarını görünüşte öven bu tip rejimler böyledir*" diyerek tepkisin dile getirmiştir.²⁶⁵ **Millet** gazetesinden M. Vecihi Işık da, DP iktidarının antidemokratik uygulamalarına parmak basmış ve "*Acaba bizim partimiz Ankara'da kazansaydı, Hükümet merkezi de mi değiştirilecekti*" diyerek, DP'nin kanunsuzluğunu ilginç bir soru ile ifade etmiştir.²⁶⁶ Bu arada Kırşehir ve ilçeleri ile pek çok köylerinden heyet, Bölükbaşı'yı ziyaret etmekte ve Kırşehir'in ilçe

²⁶⁵ Nihat Erim, "Totaliterlik Yolunda Kırşehir ve Ötesi", **Halkçı**, 7. 6. 1954.

²⁶⁶ M. Vecih Işık, "Kırşehir Meselesi", **Millet**, 9. 6. 1954.

yapılmaması doğrultusunda tanzim ettikleri tutanakları Bölükbaşı'ya sunmaktaydılar.²⁶⁷

Öte yandan, Kırşehir'in ilçe yapılması ve Nevşehir adında bir ilin kurulması hakkındaki kanun tasarısı, Meclis İçişleri Komisyonu'nda sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Komisyonda ilk sözü CMP Kırşehir Mv. Tahir Taşer almış ve Nevşehir'in il olmasına karşı olmadıklarını, ancak muhalif partiye oy verdi diye Kırşehir'in ilçe yapılması yolunda getirilen izahların, makul bir sebebe dayanmadığını, siyasi ve hissi sebeplerle Kırşehir'in ilçe yapıldığını söylemiştir. Sonra CMP Kırşehir Mv. Osman Alışiroğlu söz almış ve Kırşehir'in taksimatını Lehistan'ın taksimine benzetmiştir. Ayrıca Alışiroğlu, daha önce iki kazanın il yapılması hususunda, Hükümetin esbabı mucibe (gerekçe) olarak, amme hizmetlerini halkın ayağına götürülmesini söylediği halde, Kırşehir meselesinde hiçbir iktisadi ve coğrafi gerekçe olmadığını, aksine amme hizmetlerinin 200 bin Kırşehirlinin uzağına götürüldüğünü ileri sürmüştür. Alışiroğlu'nun Lehistan benzetmesi İçişleri Bakanı Gedik'i hiddetlendirmiş ve *"Sen kimin namına konuşuyorsun"* diye çıkmıştır. Bu arada söz alan DP İzmir Mv. İlhan Sipahioğlu da, kendisi gibi teşkilat kademelerinde yer almış hiçbir DP'li milletvekilinin bu kararı tasvip etmediklerini ve DP'nin menfaati için bu tasarıdan vazgeçilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yine DP Mv. Ömer Bilen de Nevşehir'in il yapılmasını kabul etmekle birlikte Kırşehir'in il olarak kalmasını temenni ettiklerini belirtmiştir.

Kırşehir'in ilçe yapılmasını savunan DP'li mebuslardan sonra söz alan Bölükbaşı ise, Hükümetin Kırşehir'i siyasi ve hissi sebeplerle yok etmeye kesin kararlı olduğu halde, bunu kamufle etmek için gerekçede hakikatle hiçbir ilgisi olmayan hususların yazıldığını ileri sürerek, Hükümetin bir Kozanoğlu semahatı (halk türküsünde kürk giydirir, at bağışlar diye meşhur Kozanoğlu) ile kendisini ziyaret eden bir Nevşehir heyetine Kırşehir'i bağışladığını, Kırşehir ilga edilmeden de Nevşehir'in kurulabileceğini ve yalnız bir evi şenlendirelim derken bir ocağın söndürülmemesini ifade etmiştir. Bölükbaşı, çürük bir gerekçe ile Meclis'in karşısına gelen Hükümetin Meclis'in kararını cebinde saydığını söyleyerek, *"Eğer Hükümet benim ve arkadaşlarımın mevcudiyetine tahammül edemiyorsa istifaya hazırız. Bizim için bir vilayete zulüm yapılmaktadır"* şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı, komisyon

²⁶⁷ Millet, 7. 6. 1954.

üyelerine dönerek, “*Kararınızı verirken iyi düşününüz. Gelecek nesillere taşınacak olan kin ve intikam tohumlarının ekilmesine izin vermeyiniz*” şeklinde konuştuğundan sonra, kendisine sunulan 32 köyün tasarısını protesto eden mazbatalarını göstermiştir. Tartışmalar artmaya başlayınca yeterlik önergesi verilerek oylamaya geçilirken Bölükbaşı, “*Bırakın Hükümetin öldürmeye karar verdiği vilayetin bir çocuğu olarak ona bir mersiye okuyayım*” diyerek itiraz etmiştir. Oylama yapılmış ve tasarı çoğunlukta bulunan DP’li mebusların kararı ile komisyonda aynen kabul edilmiştir. Ancak DP’li üç mebus (Z. Ural, M. Özkefeli ve M. R. Özal) tasarıya şerh koymuşlardır. Komisyon Hükümet tasarısını ekseriyetle kabul ederken, Ürgüp ilçesinin Kayseri’den alınarak Nevşehir’e bağlanması kararını da almıştır. Bu yeni şekliyle, Nevşehir ili, Kırşehir, Ürgüp, Avanos, Kozaklı, Hacıbektaş, Mucur ve Gülşehir ilçelerinden oluşacaktır. Tasarı, bundan sonra Bütçe Komisyonu’na havale edilmiştir.²⁶⁸

Bütçe Komisyonu tasarını gergin bir ortam içinde görüşmeye başlamıştır. Müzakerelerde tasarının Hükümet sözcüsü Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ ile Bölükbaşı arasında sert tartışmalara varan bir konuşma geçmiştir. Çiçekdağ, “*Kaman Ankara’ya ve Çiçekdağ da Yozgat’a iktisadi bakımdan bağlıdır*” deyince, Bölükbaşı, “*Vekil bey, bu taze malumatı ne vakit aldınız, gerekçede bunlar yoktu*” deyince, Çiçekdağ, “*Ne vakit istersem alırım. Siz benim telefonlarımı dinliyorsunuz demek*” diye konuşmuştur. Bölükbaşı da, “*Aman vekil bey nasıl olur. Bütün dinleme imkanı ve cihazları sizin elinizde*” diyerek espriyiyle karışık mukabelede bulunmuştur. Daha sonra görüşmelere geçilmiş ve DP’den Mustafa Ekinci, kamuoyu ve basında Kırşehir’in hissi ve siyasi sebeplerle kaza yapıldığı kanaatinin varolduğunu, dolayısıyla Nevşehir il yapılırken Kırşehir’in de il olarak kalmasının gerektiğini belirten bir konuşma yaptıktan sonra, CHP’den Nuri Sertoğlu, Kırşehir’in ilga edilmesi işinin siyasi sebeplerle yapıldığının, gerekçenin yetersizliği ile anlaşıldığını ifade etmiştir. Komisyonda en sert konuşmayı DP’li Ekrem Alican yapmıştır. Alican, Kırşehir ilinin ilgasına kesinlikle taraftar olmadığını belirttiğinden sonra, bu işin siyasi ve hissi nedenlerle yapıldığının açık olduğunun Türk milletinin gözünden kaçmadığını, ortada o kadar il olmak isteyen kaza varken neden Kırşehir’in ilga edilip Nevşehir’in vilayet haline getirildiğini vatandaşların anlayamadığını dile

²⁶⁸ Millet, 24. 6. 1954.

getirdikten sonra, bu meseleyi rejimin geleceği bakımından tehlikeli gördüklerini öne sürmüştür. Bu kanunla vatandaşın serbest reyi üzerinde bir manevi baskı kurulacağını, artık bundan böyle vatandaşın seçimlerde iradesini emniyet içinde açıklayamayacağını ifade eden Alican, bir çok yerlerde Kırşehir'in başına gelenler bizim de başımıza gelebilir diye düşünen vatandaşların iktidar lehine reyini kullanmak yoluna gidebileceğini, hatta sonbaharda yapılacak Belediye seçimlerinde Kırşehir halkının, "*Muhalifi seçersek, Belediyemiz çalışmaz*" biçiminde düşünerek, oyunu iktidardan yana kullanmak zorunda kalabileceğini söyleyerek, ettikleri milletvekili yemininin bu tasarı ile bozulacağını da altını çizmiştir. Yine DP'den İsmail Hakkı Akyüz de, kamuoyundaki kanaatin iktidarın muhalefete tahammül edemediği merkezinde belirlediğini vurgulayarak, tasarının bir hata olduğunu söylemiştir.

Komisyonunda söz alan Bölükbaşı ise, yukardan beri izah edilen hususlara temas ettikten sonra, tasarının gerekçesinin ne kadar çürük olduğunu saydığı maddelerle göstermiştir: Buna göre, (1) ilga edilen Kırşehir'i kaza olarak bağlanacağı Nevşehir iline ulaştıracak bir şosenin bile olmadığı, (2) Kırşehir halkının Nevşehir ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını ve halkın hiçbir ticari sebeple Nevşehir'e gitmediği, (3) Ankara'ya katılması istenen Kaman'ın Ankara'ya 140, Kırşehir'e 55 km olduğu, (4) Nevşehir'e verilen Mucur'un Kırşehir'e düzgün devlet yolu üzerinden 26, Nevşehir'e ise toprak yol üzerinden 72 km mesafede olduğu, (5) Hacıbektaş'ın Kırşehir'e 46, Nevşehir'e 52 km olduğu, (6) değil Nevşehir'le, evvelce bağlı bulunduğu Avanos'la dahi irtibatı bulunmayan Kozaklı'nın Nevşehir'e çok bozuk bir arazi yolu ile bağlı bulunduğu ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Daha sonra Bölükbaşı, Kaman ve Çiçekdağ köyleri ihtiyar heyetlerinin Kırşehir'den ayrılmak istemediklerini bildiren bir dosya dolusu mazbataları da Komisyona ibraz etmiştir. Bu tasarı ile gelecek nesillerin bile tasfiye edemeyeceği kin ve intikam tohumları ekildiğini ve buna mani olunmasını isteyen, Bölükbaşı ayrıca, basın bir heyet marifetiyle mahallinde tetkik yapmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine Adalet Bakanı hiddetlenmiştir. CMP mebusu Tahir Taşer de, halka rağmen halk için bir şey yapılmak istendiğini belirttiikten sonra ilginç bir teklifte bulunmuştur. Taşer, Kırşehir ve ilçeleri üzerinde bir **Plebisit** (bir çeşit halkoylaması) yapılmasını teklif etmiştir. İçişleri Bakanı Namık Gedik, verdiği cevapta, tasarının ekonomik ve coğrafi şartların

gereği olarak hazırlandığını, amacının hizmeti vatandaşın ayağına götürmek olduğunu söyleyerek, tasarının kabul edilmesini istemiştir. Daha sonra ikinci oturum yapılmıştır. Maddeler alelacele komisyonda görüşüldükten sonra tasarı, 7 muhalif oya karşı 11 oyla aynen kabul edilerek Meclis Genel Kurulu'na sevk edilmiştir.²⁶⁹ Muhalif oy kullanan mebusların içinde DP'liler de vardır. Yapılan itirazlar, diğer DP'li mebusların da dikkatini çekebilseydi ve böylelikle tasarı reddedilseydi Türk demokrasisi için çok daha iyi olacağı vurgulanmıştır.²⁷⁰

Öte yandan Kırşehir'in ilga edilmesi olayını, CMP, sert bir bildiri ile kınamıştır. Bildiride, DP iktidarının 2 Mayıs'tan bu yana muhalefete karşı takındığı tavrın ve çıkardığı anti-demokratik kanunların, korkunç bir geri dönüşün ve tek parti kadrosu ile hükümran olmak isteyen zihniyetin bariz misali olduğu, iktidarın Emeklilik Kanunu ile diğer bütün devlet memurları gibi yüksek adalet (Temyiz Mahkemesi, Divan-ı Ali ve Devlet Şurası üyeleri) ve mali denetim kurumlarının icra kuvvetinin hüküm ve nüfuzu altına almanın yolunu tuttuğu belirtilerek, Türkiye'de artık "*Benim dediğim olacak*" devrinin çoktan geçtiği ve böylesi bir iktidara karşı durmanın artık bir "**rejim davası**" olduğu ifade edilmiştir. Kırşehir tasarısına da geniş yer veren bildiride, tasarı ile bölge halkına zulüm yapılması teşebbüsüne geçildiği dile getirildikten sonra, **bu tasarı ile ekseriyetin "*milli bir imtihan*" geçirecekleri** vurgulanmıştır.²⁷¹

Ana muhalefet partisi CHP de, yayınladığı bir tebliğde, Kırşehir meselesine değinmiştir. Kırşehir'i ilçe haline getiren tasarı tenkit edildikten sonra, bu tasarı ile Meclis'teki tüm milletvekillerinin "**milli bir imtihan**"dan geçecekleri bildirilmiştir.²⁷²

Kırşehir'in lağvı tasarısının Bütçe Komisyonu'nda kabul edilmesi üzerine bir basın toplantısı düzenleyen Bölükbaşı, Kırşehir'e yapılan haksız muameleye DP'li vatandaşlar ve milletvekillerinin de karşı çıktıklarını, hatta encümen toplantılarında bazı DP'li mebusların (Ekrem Alican gibi) tasarıya evet demenin milletvekili yeminine aykırı olduğunu bildirdiklerini vurgulayarak, tasarının yalnız Kırşehir halkından intikam almak hedefini gütmeyip, aynı zamanda bütün milleti tehdit eden

²⁶⁹ **Millet, Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 29. 6. 1954.

²⁷⁰ "**Yediye Karşı Onbir**", **Yeni Sabah**, 30. 6. 1954. (**Yeni Sabah** imzalı makale)

²⁷¹ **Millet**, 30. 6. 1954.

²⁷² **Cumhuriyet**, 30. 6. 1954.

ve körpe demokrasi için tehlike olacak bir zihniyeti ortaya koyduğunu öne sürmüştür. Bölükbaşı, daha önceki değerlendirmelerinde olduğu gibi basın toplantısında da, Kırşehir'in siyasi sebeplerle ilga edildiğine değinmiş ve Hükümetin getirdiği gerekçelerin hakikatle hiçbir ilgisinin olmadığını vurgulamıştır. Bütçe Encümeni toplantısından hemen önce bir takım gerekçeler ve rakamlar getirilmek istenmişse de, bunların da hakikati örtbas edemediğini belirten Bölükbaşı, iktidarın 2 Mayıs seçimlerinden hemen sonra bu karara vardığını, hatta bu tasavvuruna uygun olarak, Avanos DP ilçe başkanlığı tarafından tertip edilen bir mitingde, "*Kahrolsun Kırşehir, biz Kayseri'ye bağlanmak istiyoruz*" şeklinde tezahüratlar yapıldığını, seçimi kaybeden Kaman'lı DP adayının (Süleyman Bektaş) ilçelerinin Ankara'ya bağlanması hususunda girişimlerde bulunduğunu dile getirerek, Hükümetin Kaman'ı Ankara'ya Çiçekdağ'ı da Yozgat'a bağlamak suretiyle Kırşehir'i ilga edip Nevşehir'e bağlamayı düşündüğünü, halbuki Kaman ve Çiçekdağ'ın Ankara ve Yozgat'la hiçbir iktisadi bağlarının bulunmadığını söylemiştir. Bu iki ilçenin Kırşehir'den ayrılmak istemediklerini gösteren köy ihtiyar heyetlerinin tanzim ettikleri mazbataları basına gösteren Bölükbaşı, Kırşehir ilinin kazalarının Ankara, Yozgat ve Nevşehir'le hiçbir coğrafi ve iktisadi bağlarının olmadığını, hatta Nevşehir'e bağlanması düşünülen Mucur, Hacıbektaş, Avanos ve Kozaklı'yı Nevşehir'e bağlayan bir şosenin bile mevcut olmadığını rakamlarla izah etmiştir. Amme hizmetlerinden halkın kolaylıkla yararlanması parolası ile hareket eden Hükümetin, Kırşehir'i ham yol üzerinden 108 km uzağındaki Nevşehir'e bağlamak istediğini, halbuki Kırşehirililerin Nevşehir'le hiçbir zaman iktisadi ve ticari bağlarının olmadığını anlatan Bölükbaşı, Meclis huzurunda yemin eden DP'li mebusların, yeminlerine sadık kalarak bu tasarıya geçit vermemelerini istemiştir.²⁷³

Bu arada Kırşehir'den Ankara'ya heyetler gelmeye devam etmiş ve gelen telgraflarla Bölükbaşı ve diğer CMP'li mebusların istifa ederek Kırşehir'i kurtarmaları istenmiştir. Ancak Bölükbaşı ve arkadaşları istifanın demokratik mücadele ile bağdaşmayacağını bildirmişlerdir.²⁷⁴

Nihayetinde Kırşehir'i ilga edecek ve Nevşehir kazasını il yapacak Hükümet tasarısı 30 Haziran'da Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmüştür. Hükümet tasarısının gerekçesinde, idari taksimatın teknikte, yolda ve nakliyattaki gelişmelere uygun

²⁷³ *Millet*, 30. 6. 1954.

²⁷⁴ *Cumhuriyet*, 30. 6. 1954.

yapılması gerektiği, köyden kazaya ve şehir merkezine gelip giden vatandaşın amme hizmetlerini daha kolaylıkla yerine getirebilmesinin temini ve kazaların bir iktisadi merkez etrafında toplanmasının elzem olduğu belirtilmekte ve bu arada Kırşehir'e bağlı kazalar birer birer ele alınarak, bunlardan Kaman'ın Ankara'ya, Çiçekdağ'ın Yozgat'a iktisaden bağlı olduğu, diğer kazaların da Kırşehir'den ziyade Nevşehir'e bir hat üzerinden daha irtibatlı olduğu anlatılmakta ve Kırşehir'in zaten 1864'te Niğde sancağı ve Konya vilayetine bağlandığı bildirilmektedir.

Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında Nevşehir Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı'nın Meclis görüşmeleri üzerinde ilk sözü CHP'den Kars mebusu Sırrı Atalay almıştır. Atalay, kaynağı hukuk ve samimiyet olmayan böylesi bir teşebbüsün siyasi gelecek için ciddi ve vahim tehlike ve kasıtlı tehdit teşkil ettiğini anlatarak, bu işin “*demokrasinin üç ayaklı sehпасı*”ndan biri olduğunu ve gelecek nesillerin dahi ıstırapla anacakları bir “*intikamın hikayesi*” olduğunu öne sürmüştür. Bu kanun tasarısının mana ve hukuk bakımından bir ihtiyaca cevap vermediğini, aksine siyasi kanaatini izhar eden vatandaş cezalandırmaya yönelik olduğunun altını çizen Atalay, DP iktidarının Kırşehir şahsında seçim ve siyasi emniyeti bertaraf ettiğini ve bu haliyle de ülkede demokrasiden bahsetmenin süslü bir hayal olduğunu dile getirmiştir. Sözlerine devam eden Atalay, DP Hükümetinin rey veren vatandaşlar arasında ayırım yaparak, kendisine oy vermeyeni hukuk dışı ilan ettiğini, vatandaşlar arasında kin ve husumet yarattığını belirterek, Kırşehir şahsında bütün millet ve muhalefetin serbest reyinin zincire vurulduğunu ve böylelikle de DP iktidarının gelecek için hürriyetler üzerinde bir karanlık mahkumiyet zinciri oluşturmaya çalıştığını ileri sürmüştür.²⁷⁵

Daha sonra CMP Kırşehir Mv. Osman Alişiroğlu söz almıştır. Alişiroğlu, Hükümetin bu icraatı ile 200 bin Kırşehir'linin bayramlarını göz yaşları içinde geçirdiklerini söyleyince Menderes oturduğu yerden, “*Ne oluyoruz yani*” biçiminde bir laf atmıştır. Alişiroğlu, Hükümetin hiç vicdan azabı hissetmeden getirdiği tasarının gerekçesinin, bir hissi intikamın ifadesi olduğunu söyleyerek, Meclis'e “*Bu gidiş nereye*” biçiminde bir soru sormuştur. Sorusunun cevabını kendisi veren Alişiroğlu, “*Dikta rejimine, dikta rejimine*” demiştir. DP'li mebusların itiraz ve gürültülerine rağmen konuşmasına devam eden Alişiroğlu, Kırşehir'in bir kinin

²⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 343-344.

kurbanı olduğunu açıklayınca Menderes gülmüştür. İlginçtir ki, bu kanun tasarısı aleyhinde konuşanların sözleri karşısında Menderes'in devamlı güldüğü, konuşulanları alaya aldığı görülmektedir. Alişiroğlu, konuşmasının bir yerinde, “*Burada benimle birlikte yemin eden DP’li arkadaşlarımı ve nankör Kırşehir çocuğu Adliye Vekilini (Kırşehir’li olan Osman Şevki Çiçekdağ’ı kastediyor) Kırşehir’i müdafaaya davet ediyorum*” deyince kıyametler kopmuş ve Alişiroğlu’dan sözünü geri alması istenmişse de, Alişiroğlu geri almaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine Alişiroğlu daha fazla konuşturulmayarak, üç celse Meclis görüşmelerinden uzaklaştırılmıştır.²⁷⁶

Ardından CMP grubu adına söz alan Bölükbaşı, öncelikle Alişiroğlu’na yapılan muameleyi kınamış ve “*Zulmetmek imkanı iktidarda ise bize de mersiye hakkını çok görmeyin*” demiştir. İmparatorluk devrinde sancak merkezi ve Cumhuriyetten bu yana da vilayet olan Kırşehir’in, Hükümetin gerekçesi ile kanun tasarısı arasında bir bağ olmadığından, hissi ve siyasi nedenlerle ortadan kaldırılmak istendiğini ileri süren Bölükbaşı, Hükümetin tam olarak gerçek niyetini ortaya koymadığını, gerekçe olarak öne sürülen hususun da Hükümetin önceki uygulamaları ile çatıştığını dile getirmiştir. Buna örnek olarak 4 Mart 1954’te Kozaklı ilçesi kurulurken, Avanos’a bağlı bazı köylerin (Karahasanlı köyü gibi) bu ilçeye 60 ila 90 km uzaklıkta olup kışın aradaki dağlar sebebiyle kaza merkezi ile irtibatının müşkül olduğu ve bu köylerin coğrafi ve ekonomik yönden Avanos’la her hangi bir bağlarının olmadığını zikreden Hükümetin, şimdi Kozaklı ilçesini Nevşehir’e bağladığını söyleyen Bölükbaşı, Kozaklı ilçesinin köyünden bir vatandaşın yol vermeyen dağlardan geçerek, önce Avanos’a geleceğini, oradan arada bir yolun dahi olmadığı, 35 km uzaktaki Nevşehir’e gideceğini anlatmış ve bu durumun Hükümetin vaktiyle öne sürdüğü gerekçe ile tam bir tenakuz oluşturduğunu iddia etmiştir. Daha sonra Hükümetin gerekçesinde, Kırşehir, Mucur, Hacıbektaş, Avanos, Kozaklı ve Gülşehir kazalarının bulunduğu Kızılırmak vadisini, iktisadi ve coğrafi yönden bir birlik içinde görüp, bu birliğin merkezi olarak Nevşehir’e bağlamak istediğini, ancak bunun gerçek dışı olduğunu harita üzerinde ispatlamaya çalışan Bölükbaşı, Kozaklı ilçesinin Kızılırmak vadisi ile hiçbir alakasının olmadığı gibi, Nevşehir’in sayılan bu

²⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 344-345.

ilçelerin tam güneyinde kaldığını ve asla merkezi bir vaziyette olmadığını ileri sürmüştür.

Daha sonra Bölükbaşı, Nevşehir'e bağlanmak istenen ilçelerin Kırşehir ve Nevşehir'e uzaklıklarına temas etmiştir. Buna göre, Hacıbektaş, Kırşehir'e muntazam bir şose ile 46 km, Nevşehir'e taşlı yolla 52 km uzaklıktadır. Mucur ilçesi muntazam bir şose ile Kırşehir'e 26 km, Kaman ilçesi devlet yolu ile Kırşehir'e 55 km ve Çiçekdağ da 69 km uzaklıktadır. Bu vaziyette bir vilayetin parçalandığını, Kızılırmak'ın güneyinde bulunan ve bu ilçelerle hiçbir iktisadi ve ticari bağı olmayan Nevşehir'e bağlandığını söyleyen Bölükbaşı, Hükümetin her nedense bağları birbirine karışmış yanibaşındaki Ürgüp ilçesini neden Nevşehir'e bağlamayı aklından bile geçirmediğini sormuştur. Ayrıca Bölükbaşı, Kaman'ın köylerinden gelen ihtiyar heyetlerinin Kırşehir'de kalmak yönünde kendilerine binlerce mazbatalar getirdiklerini Genel Kurul'a göstermiştir. Halkın hissetmediği bir ihtiyacı bir vasi gibi davranan Hükümetin halka zorla empoze etmeye çalıştığını iddia eden Bölükbaşı, eğer böyle bir ihtiyaç olsaydı, Çiçekdağ'lı olan şimdiki Adalet Bakanı'nın çoktan Çiçekdağ'ı Yozgat'a bağlamak için bir girişimde bulunacağını, ancak 2 Mayıs seçimlerine kadar böyle bir girişimin vaki olmadığını söylemiştir. Konuşmasında Bölükbaşı, Kaman'ın 50 bin köylüsünden 50'sinin bile alışveriş için Ankara'ya gitmediğini, belki 10-20 tüccarın Ankara'ya gidip geldiğini, aksine tüm köylülerin Kaman, Akpınar ve Kırşehir pazarları ile kaynaştığını dile getirmiştir.²⁷⁷

Hükümetin Kırşehir'i lağvetmek için gösterdiği gerekçede sunduğu istatistiklerin uydurma rakamlar olduğunu iddia eden Bölükbaşı, Hükümetin istatistiklerinin kaynağının ziraat memurları olduğunu, bunların da mıntıkamızda şu kadar serçe, şu kadar bağtlak, şu kadar karga vardır şeklinde istatistikler tuttuğunu söyleyince, Menderes, oturduğu yerden, "*Sizde karga çoktur*" diye seslenmiştir. Hazırcevaplılığı ile meşhur Bölükbaşı, Menderes'e dönerek, "*Bülbülü ihmal etmiş, o, Meclistedir diye*" espri ile karışık cevap vermiştir. Hükümetin tüm gerekçesinde büyük bir tezat içinde olduğunu rakamlarla izah eden Bölükbaşı, Hükümetin meşru

²⁷⁷ Kaman'lı olan bu satırların yazarı da, dönemin şahitleri ile yaptığı görüşmelerde, 1950'li yıllarda Kaman'lı köylülerin ticari ve iktisadi bağlarının Ankara'dan ziyade Kaman ve Kırşehir'le olduğunu sonucuna varmıştır. O dönemde, özellikle doğu yollarının Kaman'dan geçmesi bu savı desteklemektedir. Ancak doğu yollarının Kaman'dan alınıp, daha uzak bir yerden geçirilmesi ve 1980 sonrası gelişen teknoloji ile birlikte Kaman'lıların büyükşehir olması itibarıyla Ankara ile irtibatlarının daha yoğunlaşmaya başladığı da bir gerçektir. Ayrıca Kaman Ankara'ya 140, Kırşehir'e 55 km uzaklıktadır.

ve makul nedenlerin hududu dışına çıkarak Kırşehir'e ve Türk demokrasisine yönelik bir intikam hissi ve büyük bir tertip içinde hareket ettiğini, reyini bir muhalif partiye verdi diye bir vilayetin cezalandırıldığı bir ülkede seçim ve siyasi emniyetten bahsedilemeyeceğini öne sürmüş ve *“Zalimlere bir gün dedirir kudreti Mevla, Tallahü lekad aserekellahü aleyna”* diyerek sözlerine son vermiştir.²⁷⁸

Bölükbaşı'nın ardından kürsüye gelen Menderes, tüm konuşulanları *“vaveyla”* olarak nitelendirmiş ve konuşulanlar karşısında sanki Kırşehir'i idam ettiklerini düşünecek duruma gelerek hayretler içinde kaldıklarını söylemiştir. On beş gün önce Adapazarı'nı il yaptıklarını, ancak 30 senedir kaza olan Adapazarı'nın mağduriyeti ile Kırşehir'in kıyaslanamayacağını tam bir kayıtsızlıkla açıklamaya çalışmıştır. Menderes'in bu küçümseyici, alaycı tavrı karşısında sinirlenen Bölükbaşı, *“Bravo müğalata üstadı”* diye bağırmıştır. Kırşehir'in kaza olmasını bir facia olarak görenlere çatan Menderes, *“Eğer Kırşehir'in kaza olması bir facia ve mağduriyet ise, 500 tane Türk kazası bugün facia içindeler demektir”* şeklinde ters bir mantık tarzı geliştirerek, olayları anlatmak istemişse de, Bölükbaşı, oturduğu yerden, *“Köylüler feryat ediyor. Menderes kulağını aç, zalimliğini erkekçe yap”* diye çıkmıştır. Menderes, *“Erkekliği o derece inhisarına aldı ki, hiç kimsede kalmadı”* deyince, Bölükbaşı, *“Sana nispetle çoktur”* biçiminde yanıt vermiştir. Sık sık Menderes'in konuşmasını kesen Bölükbaşı, *“Vilayeti kaldırdınız. Bizi de kaldırın da zulmünüüz tamam olsun”* diye bağırmıştır. Konuşmasının devamında Menderes, Kırşehir'le ilgili siyasi bir karar verdiklerini itiraf edecek cümleler kurmuştur. Menderes, gelecekteki hınç ve intikamların önüne geçmek için tedbir aldıklarını belirterek, konuşmasının bir yerinde aynen şöyle demiştir: *“...Bu taksimatla muhtelif maksatların yanında, bu arada siyasi maksatların da mevcut olduğunu kabul etmek yerinde olur...Bu vilayetin bir içtimai ve siyasi bünye itibariyle anormallik göstermekte olduğunu inkar etmek kabil değildir... Evet, evet biz açık konuşuruz. Türkiye'nin hiçbir vilayetinde iki seçimde de % 3'ten fazla rey almayan bir partiye mensup bir milletvekilinin Kırşehir'de takip ettiği türlü ivicaçlı (dolambaçlı) siyaset malumdur”*. Konuşmasının sonunda artık iyice açık konuşan Menderes, Kırşehir halkının milletvekilleri tarafından idlal edildiğini (yoldan çıkarıldığını) öne sürerek, bu durumda siyasi tedbir almalarının bir zorunluluk haline geldiğini itiraf etmek

²⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 345-351.

durumunda kalmıştır. Başvekilin bu isnatları karşısında, Bölükbaşı, “*Namuslu bir adamsan üstü kapalı konuşma, dilinin altındaki baklayı çıkar*” diye mukabelede bulunmuş ve bu duruma sinirlenen Menderes, sözlerini bitirerek salondan çıkmıştır.²⁷⁹ Meclis’te bu kadar siyasi kararlıkla konuşan Menderes, 27 Mayıs 1960 İhtilali’nin ardından yapılan Yassıda Mahkemeleri’nin duruşmasında Kırşehir’in ilçe haline getirilme kararını, “*fahiş hata*” olarak nitelendirecekti.²⁸⁰

Konuşmaların ardından DP milletvekillerinden Talat Vasfi Öz ve İsmail Akyüz Kırşehir’in de il kalması Nevşehir’in ayrıca vilayet yapılması yönünde bir önerge verdilerse de, reddedilmiştir. Görüşmeler sonunda, tasarı açık oya sunulmuş ve 39 muhalif oya karşı, 259 oyla kabul edilmiştir. Kanunun son maddesinde (4. Madde) 20 Temmuz 1954 tarihinde yürürlüğe gireceği de belirtilmiştir.²⁸¹ Kırşehir tasarısına, CMP ve CHP’lilerin dışında, aleyhte rey veren 11 DP’li de vardı. Bunlar, Muhlis Bayramoğlu, Talat Vasfi Öz, Rıfat Aybar, Sait Bilgiç, İhsan Sipahioğlu, Nüzhet Akın, Ekrem Alican, Turan Güneş, Sinan Tekelioğlu, İsmail Hakkı Akyüz ve Osman Turan’dı.²⁸² Ayrıca bu kanunun kabulünden sonra DP listesinden müstakil seçilmiş bulunan İstanbul mebusu Ord. Prof. Kemal Atay mebusluktan istifa ettiğini açıklamıştır.²⁸³

Öte yandan kamuoyunda Kırşehir’in ilçe haline getirilmesinin Hükümetin siyasi kararı olduğu belirtilmiştir. **Forum**’da yayınlanan bir yazıda, Kırşehir’in CMP ile ilişkisi üzerinde durularak, “*İkinci muhalefet partisi üzerinde oldukça menfi mülahazalara varılabilir. Memleketteki aşırı muhafazacılık akımları üzerine dayandığı görülen bu siyasi kuruluşun, demokrasimizi kurmada, gerçekten yapıcı bir faaliyet gösterme istidadında olup olmadığı endişe ile düşünülebilir. Fakat hiçbir mülahaza, hiçbir endişe, bu partiye oy verdiği için Kırşehir’e reva görülmek istenen muamelenin günahını affettiremez*” deniliyordu.²⁸⁴

Kırşehir’in ilçe haline getirilmesini bizzat Cumhurbaşkanı Bayar’ın istediği öne sürülmüştür. Kırşehir meselesi yüzünden kendisine yapılan eleştirilere Menderes’in elini açarak, “*Ne yapalım, yukardaki böyle istiyor*” dediği bizzat şahit

²⁷⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 351-352.

²⁸⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam: 1950-64**, C. III, s. 261.

²⁸¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954), s. 360-61.

Kırşehir’in ilçe haline getirilmesi ile ilgili kanunun tam metni için, bkz., **EK 7**.

²⁸² **Millet**, 13. 8. 1954.

²⁸³ Tekir Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 240.

²⁸⁴ “Kırşehir’e Ceza”, **Forum**, C. 1, S. 6 (15 Haziran 1954), s. 3.

olanlarca anlatılmıştır. Bu olaya şahit olan gazeteci Cihad Baban, aslında Menderes'in verdikleri oydan dolayı halkı cezalandırmanın doğru olmadığını bildiğini, ancak ipleri elinde tutmak isteyen aynı Menderes'in, Bayar'a taviz olsun diye Kırşehir'i ilçe haline getirdiğini ileri sürmekte ve Bayar'a da Kırşehir'in ilçe olmasını, Ziyad Ebuzziya'nın yanında DP Kırşehir mebusu Amiral Rıfat Özdeş'in telkin ettiğini söylemektedir.²⁸⁵ Vehbi Koç da, Celal Bayar'ın Osman Bölükbaşı'ya kızdığı için Kırşehir'i kaza yaparak cezalandırmış olması nedeniyle, Bayar'a olan kırgınlığından bahsetmekte ve böyle bir siyasi tavrı nasıl gösterebilmiş olduğunu bir türlü anlayamadığını belirtmektedir.²⁸⁶ Kırşehir'i ilga kararını veren kişinin Bayar olduğuna bir delil de, dönemin Nevşehir İlçesi Belediye Başkanı Avukat Kemal Dedeoğlu'nun, 1957'de CMP Kırşehir mebusu olan Hayri Çopuroğlu'ya anlattıklarıdır. Buna göre, 1954 seçimlerinin hemen akabinde, Belediye Başkanı Dedeoğlu ile birlikte Nevşehir'den bir heyet, Bayar'ı tebrik ziyaretine giderler. Nevşehir o zamanlar Niğde iline bağlı bir ilçedir. Ziyaret esnasında Nevşehir heyeti, Bayar'dan özel bir istekte bulunup, *“Bizler Niğde'ye bağlanmaktan memnun değiliz. Niğde ile ekonomik, ticari münasebetlerimiz de fazla yok. Daha çok Kırşehir'e gelir, gideriz ve Kırşehir'le iç içeyiz. Bu bakımdan Nevşehir olarak Kırşehir iline bağlanmak istiyoruz”* diye konuşmuşlardır. Bunun üzerine Bayar, *“Ne münasebet, Kırşehir kaza, siz il olacaksınız. Onlar size bağlanacak”* biçiminde konuşarak, daha o günlerde Kırşehir'in ilçe yapılması kararını vermiştir.²⁸⁷

Öte yandan, Kırşehir'in kaza haline getirilip Nevşehir'e bağlanmasının, iki komşu il halkını birbirine düşman etmek noktasına getirdiği anlatılır. Dönemin canlı tanıklarından Çopuroğlu, Ankara'ya gitmek için Kırşehir'den geçen yolu kullanan Nevşehirlilerin arabalarına yönelik tek tük de olsa saldırılar düzenlendiğini ve Nevşehir esnafının Kırşehir'den çekildiğini aktarmaktadır. Yine Çopuroğlu, Kaman'ın halinden memnun olduğunu, Mucur'dan, *“Madem Kırşehir kaza oldu, Ağır Ceza Mahkemesi de Mucur'a alınsın”* diyerek Adalet Bakanlığı'na başvuruların bile çıktığını, ancak Yozgat'a bağlanan Çiçekdağ'da Kırşehir'e yönelik hiçbir üzücü olayın cereyan etmediğini anlatmaktadır. Avanos ve Hacıbektaş'ın da

²⁸⁵ Cihad Baban, *Politika Galerisi...*, s. 59 ve 311.

²⁸⁶ Vehbi Koç, *Hatıralarım, Görüşlerim ve Öğütlerim* (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yay., İkinci Baskı, 1987), s. 174.

²⁸⁷ Hayri Çopuroğlu, *Hatıralarım: Kırşehir*, s. 9-10.

Nevşehir'e bağlanmaktan memnun olmadığını ve Kırşehirliilerin yeni doğan çocuklarını Nevşehir nüfusuna yazdırmadıklarını ifade eden Çopuroğlu, 20 Temmuz 1954 tarihinden itibaren uygulamaya konulan kararlar birlikte, Kırşehir'den yeni il merkezi Nevşehir'e resmi nakiller yapılırken, sanki yeni il merkezine nakil değil, savaşta mağlup olmuş bir devletin yağmasının yapıldığı gibi bir manzara ile karşı karşıya kaldıklarını üzülenek anlatmaktadır. Çopuroğlu'nun yorumuna göre, bu olaydan itibaren Kırşehir'de DP ve onun uzantısı partilere ilgi azalmış ve ileriki dönemlerde bu partilere fazlaca oy çıkmamaya başlamıştır.²⁸⁸

Ayrıca Metin Toker, şehrin cezalandırılmasından sonra, Kırşehirliilerin felaket uğramış insanlar topluluğu manzarası gösterdiklerini ve politikadan vebadan kaçır gibi kaçır bir duruma düştüklerini anlatmaktadır. Hatta öyle ki, Kırşehir kaza olduktan sonra, bir miting düzenlemek için Kırşehir'e gelen CMP'lilere, "*Buraya neden geldiniz, sizin yüzünüzden ilçe olduk, bize çektiydikleriniz yetmedi mi?*" biçiminde saldırıların olması da,²⁸⁹ muhalefete oy veren seçmenin baskılar karşısında yılmaya başladığını, politikadan soğuduğunu ve en önemlisi de DP iktidarının amacına ulaştığını göstermesi bakımından önemli olsa gerektir.

Kırşehir'in kaza yapılmasından sonra, Bölükbaşı ve diğer CMP liderlerine yönelik baskılar iyice artmıştır. Fuat Arna, 8 Temmuz 1954 tarihinde yazdığı, "**Menderes İktidarı Ateşle Oynuyor**" başlıklı makalesi yüzünden tevkif edilmiş, Bölükbaşı'nın da İstanbul'a gelişinde karşılanmaması talimatı verilmiştir. İçişleri Bakanlığı İstanbul Valiliği kanalı ile yayınladığı bir bildiri ile Bölükbaşı'nın İstanbul'a gelişinde partililerce karşılanmasını yasaklamıştır. Valilik, CMP il idare kurulu üyelerini vilayete çağırarak, Bölükbaşı için karşılama töreni yapılacak olursa, zabıta kuvvetlerinin buna engel olacaklarını bildirmiştir. Bu konu hakkında **Halkçı** gazetesinde, "**Bize Bu Kadar Hürriyet Bile Çoktur**" başlıklı bir yazı yazan Bülent Ecevit, Bölükbaşı için İçişleri Bakanlığı'nın verdiği bu kararı eleştirmiş ve bu tip uygulamaların kanunları hiçe saymaya, vatandaş haklarını kökünden söküp atmaya ve Türkiye'de kanunların üstünde bir polis devleti kurmaya yönelik olduğunu ileri sürmüştür. Bölükbaşı için, "*Dürüst ve değerli bir insan. Bütün suçu da zaten dürüst ve değerli oluşunda, doğru söyleyişinde ve doğruyu güzel söyleyişinde*" biçiminde

²⁸⁸ A. g. e., s. 7-11.

²⁸⁹ Akis, 25. 6. 1955.

ifadeler kullanan Ecevit, yazısını, “*Eğer memlekette kısılmadık bir damla hürriyet kaldı ise, bize o bile çoktur*” diye bitirmiştir.²⁹⁰

Bu arada CMP GİK toplanmış ve ekseriyetle mahalli seçimlere katılmama kararı vermiştir. Partinin yayınladığı bildiriye, 2 Mayıs seçimlerinden sonra siyasi hak ve hürriyetlerin daha da kısıtlandığı vurgulanarak, bu şartlar altında partinin, belediye, muhtar ve il genel meclisi seçimlere katılma sorumluluğu altına girmesinin Türk demokrasisinin geleceği hesabına bir hata olacağı belirtilmiştir. Kırşehir’e reva görülen hadiseye de temas eden bildiriye, vatandaşın emniyet içinde sandık başına gitmesinin imkansızlığına değinilmiş ve iktidarın siyasi mücadeleyi partiler ve şahıslar arası bir düşmanlık haline soktuğu anlatılarak parti olarak bu sorumluluğa katılamayacakları ifade edilmiştir.²⁹¹ CMP’nin seçimlere katılmama kararı alması, genel idare kurulunda şiddetli tartışmalara yol açmış ve partinin kurucularından ve genel idare kurulu üyelerinden Ertuğrul Akça partiden istifa ettiğini açıklamıştır. Enis Akaygen de, seçimlere katılma taraftarı olarak, partiyle ilişkisini kestiğini ifade etse de, istifa edip etmediği net olarak anlaşılammıştır. Akça, istifasında, şiddet ve tahrik politikasının demokratik sistemin oluşumunda menfi bir tesir yaptığını, artık iktidara karşı tahrik yerine ikna metodu ile muhalefet yapmaları gerektiğini söyleyerek, seçimlere katılmamanın yer altı muhalefeti anlamına geldiğini öne sürmüştür.²⁹²

Diğer taraftan CMP liderlerinden General Sadık Aldoğan da, 14 Ağustos tarihinde **Millet** gazetesinde yazdığı, “**Medeni Haklarımızı Bilelim**” başlıklı makalesiyle, adliyenin manevi şahsiyetine hakaret ettiği gerekçe gösterilerek tevkif edilmiştir. Aldoğan’ın tevkifi ile, CMP genel yürütme kurulu üyelerinden Nurettin Ardıçoğlu, Fuat Arna ve Saadet Kaçar’la birlikte yapılan tevkiflerin sayısı dördü bulmuştur.²⁹³ Ayrıca Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılması için de

²⁹⁰ **Millet**, 9. 8. 1954. Bülent Ecevit’in **Halkçı** gazetesindeki yazısı, aynen aktarılmıştır. Biz de buradan yararlandık.

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 18. 8. 1954.

²⁹² **Cumhuriyet**, 17. 8. 1954.

²⁹³ **Millet**, 29. 8. 1954. Sadık Aldoğan ve **Millet** gazetesini yazı işleri müdürü Hüsnü Zeki Söylemezoğlu, 16 Kasım 1954’te kefaletle tahliye edilmişlerdir. Aldoğan’ın tahliye edileceği gün, adliye önünde toplanan CMP’lilerin, orada bulunan Bölükbaşı ve Aldoğan’a yönelik tezahüratta bulunması ve olayların bir nümayiş havası içinde cereyan etmesi, Başbakan Menderes tarafından adalete karşı yapılan bir “*isyan*” ve “*tertip*” olarak nitelendirilmiş ve olayların sorumlusu olarak Bölükbaşı gösterilmiştir. **Cumhuriyet**, 17. 11. 1954. Bu konuda bir açıklama yapan Bölükbaşı, “*Anlaşılan tezahürat iktidara yapılırsa, ‘sevgi tezahürü’, muhalefete yapılırsa ‘tertip’ oluyor*” diyerek, ortada bir tertip olmadığını, olsa olsa yasamayı, icrayı ve yargıyı tek elde toplayan Menderes

girişimlerde bulunulmaya başlanmıştır. Bu konuda Başbakanlık bir tezkere hazırlamış ve Meclis'e sevk etmiştir. Dokunulmazlığının kaldırılması için gönderilen tezkerede gösterilen gerekçe, daha önce değindiğimiz üzere Bölükbaşı'nın Kaman'da olay çıkarması ve Kırşehir'de mitingi vaktinden evvel başlatması ile yaptığı konuşma olarak gösterilmiştir. Bu konuda Bölükbaşı, “*Seçen cezalandırılmıştı, şimdi sıranın seçilene gelmiş olması kimseyi hayrete düşürmez*” diye konuşmuştur.²⁹⁴

Kasım 1954'e gelindiğinde, muhalefet partileri arasında iktidarın antidemokratik tutumu karşısında işbirliğine gidilmesi yönünde bir takım yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde muhalefet partileri arasında yapılacak işbirliği meselesi, özellikle CHP'ye yakınlığı ile bilinen **Halkçı** gazetesi ile CMP'nin yayın organı sayılan **Millet** gazetesinde seslendirilmiştir. Meclis'in açılmasıyla birlikte, **Millet** gazetesi, muhalif partileri “*rejim davası*”nda ortaklaşa hareket etmeye çağırmıştır. İşbirliği konusunda bir açıklama yapan CMP Genel Başkanı Ahmet Tahtakılıç, CMP'nin rejim davasında birleşmeye hazır olduğunu belirtmiş ve iktidarda bulunan bir ya da birkaç kişinin hükümlerlik kurmaları karşısında cesaretlerini kaybetmemiş tüm yurttaşları hürriyet davasında birleşmeye çağırmıştır.²⁹⁵ **Halkçı** gazetesinde ise, “*CHP ve CMP Milletvekillerini Bekleyen Vazife*” başlıklı bir yazı çıkmış ve muhalefetin hiç olmazsa Meclis içi çalışmalarda işbirliğine gitmesi tavsiye edilmiştir.²⁹⁶ **Millet** gazetesi, bir başka yayınında da, bütün muhalefet partilerini, “*dikta rejimi*”ni ortadan kaldırmaya davet etmiştir. Ona göre Meclis'te ezici çoğunluğu elinde bulunduran DP iktidarı toptancı ve diktatörlük kurmaya yönelmiştir. Eğer tüm muhalefet birleşip de, bir partiye ezici çoğunluk veren seçim sistemini değiştirmezler ise, 1945'ten beri devam edegelen “*diktatörlük rejimi*” devam edecektir. CMP'ye göre, işbirliği öncelikle bu konu üzerinde yapılmalıdır. Tüm bu yayınlara rağmen, bir açıklama yapan Bölükbaşı, CMP Meclis

iktidarının bir “*istibdatı*”nın söz konusu olduğunu ileri sürmüştür. **Millet**, 18. 11. 1954. CMP de, bir tebliğ yayınlarak, Menderes'in Bölükbaşı ve diğer CMP'lilere yönelik aleyhte bir hava yaratmak istediği vurgulanmış ve adalet mekanizmasının siyasi nüfuzun dışında tutulmasını istemiştir. Bu arada, CMP liderlerinden olan ve **Millet** gazetesi sahibi Fuat Arna da, **Millet** gazetesinde yayınlanan yukarıda belirtilen yazısından ötürü, 8 ay hapse mahkum edilmiştir. **Cumhuriyet**, 18. 11. 1954.

²⁹⁴ **Millet**, 30. 8. 1954.

²⁹⁵ **Millet**, 1. 11. 1954.

²⁹⁶ **Halkçı**, 31. 10. 1954.

Grubu'nun işbirliği konusunda henüz açık bir izahlarının olmadığını belirterek, işbirliği mevzuunu muallakta bırakmıştır.²⁹⁷

K. 1955 YILI GELİŞMELERİ, CMP'NİN I. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI'NIN CMP LİDERİ OLMASI

1955 yılının Bölükbaşı'nın siyasi hayatında yeri çok büyüktür. Çünkü Bölükbaşı, 1946'dan beri içinde bulunduğu siyasi hayatında ilk kez bu yılda parti lideri olacaktır. Bölükbaşı'nın CMP genel başkanı olduğu CMP kongresine geçmeden önce, 1955 yılında Bölükbaşı ve partisinin siyasal çalışmalarına değinmekte fayda vardır.

1955 yılı, Menderes iktidarının en kritik yıllarından birisidir. DP içinde Kuruculara yönelik parti içi muhalefetin ilki, 1948 yılında olmuştu. MP'nin kurulması ile başlayan bu sürece yukarıda değinildi. DP'deki parti içi muhalefetin ikincisi, belki de iktidarda olması nedeniyle, daha yıkıcı etki bırakanı ise, 1955 yılında yaşanmaya başlamıştır. DP'de "1955 temizliği" diye de bilinen bu parti içi muhalefet, Menderes iktidarına zor günler yaşatacak ve özellikle 1956 yılının başından itibaren Menderes'in, iktidarını korumak amacıyla daha baskıcı şiddet politikası takip etmesine neden olacaktır.²⁹⁸

Aynı zamanda 1955 yılı, DP iktidarı üzerinde dış politik gelişmelerin ağırlığını hissettirdiği bir yıl olması hasebiyle de önemliydi. Zaten 1954 yılının sonlarından itibaren Kıbrıs meselesi alevlenmeye başlamıştı. Yunanistan'ın aday ilhak için Birleşmiş Milletlere Başvurması ve kamuoyunu bu şekilde hazırlaması ile başlayan gerginlik, 29 Ağustos 1955'te Birleşmiş Milletler nezdinde İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katıldığı Londra Konferansı düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur.²⁹⁹ Ardından patlak veren 6/7 Eylül olayları³⁰⁰ ile Menderes Hükümeti

²⁹⁷ Millet, 5. 11. 1954.

²⁹⁸ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 189-190.

²⁹⁹ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikann...**, s. 140.

³⁰⁰ 6 Eylül 1955 tarihli **İstanbul Ekspres** gazetesinin, Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi üzerine İstanbul'da büyük bir gösteri başlamış ve galeyana gelen halk Rumların dükkanlarını, evlerini tahrip etmişlerdir. Kundakçılığa ve çapulculuğa dönüşen bu olayları bastırmakta Hükümet aciz kalmış ya da bilerek kayıtsız kalmıştı. Ordu birliklerinin müdahalesi ile bastırılan olaylar sonrası İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilerek, örfi idare kurulmuştur. 6/7 Eylül olayları da, DP ve Hükümette derin çatlakların oluşmasına neden olmuştur. Bkz., Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 175-178.

zor günler yaşamaya başlayacaktır. 1955 yılına gelindiğinde artan iktisadi güçlükler, Hükümetin, artan enflasyonu düşürme ve piyasada temel malların kıtlığının üstesinden gelmedeki başarısızlığı gibi etkenler de, hem parti içi hem de parti dışı muhalefetin iyice yükselmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmelere, başına “*ispat hakkı*” tanınması tartışması ile başlayan parti için muhalefeti temsil eden “19’lar”ın,³⁰¹ nihayet Aralık 1955’te DP’nin önde gelen isimlerinden ve DP’de, “1948 temizliği”ni yapanların başında bulunan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu başkanlığında Hürriyet Partisi’ni (HP) kurmaları da eklenince, Aralık 1955’te III. Menderes Hükümeti, Menderes hariç istifa etmiş ve IV. Menderes Hükümeti’nin kurulması ve Menderes’in yeniden baskı politikasına dönüşü ile sonuçlanmıştır. Yine 1955 yılı, CHP’nin 1950’den itibaren fazlaca etkili olmayan ve onun yerine daha çok Osman Bölükbaşı’nın tek başına yerine getirdiği muhalefet meşalesini yeniden ele alması açısından da önemli sayılmıştır.³⁰² Yukarıda anahatları verilen gelişmelere ve bu gelişmeler karşısında Bölükbaşı’nın aldığı tutuma yeri geldiğinde değinilecektir.

Bu arada 1954’ün sonlarından itibaren iktidarın antidemokratik uygulamalarına karşı başlayan CMP-CHP işbirliği görüşmeleri, 1955 yılında da devam etmiştir. Ancak 1955’in ortalarında Kıbrıs konusunda ortaya çıkan dış politik gelişmeler, muhalefetin dış politikada Menderes Hükümeti’ni destekleme kararı vermesi ile hem CHP hem de CMP’nin bir süre iç politik mücadeleyi erteleme kararı vermesine neden olmuştur. Ancak 1955’in başlarında, 1954’ün sonlarında başlayan muhalefet partileri arasındaki görüşmeler yeniden başlamıştır. Bu görüşmelerde de işbirliği konusunda resmi bir sonuç alınamasa da, Bölükbaşı ile İnönü arasında Meclis’te CHP grubunda 19 Şubat 1955’te yapılan görüşme ilginç ve bir o kadar da tarihi değeri olan diyaloglara sahne olmuştur.

İnönü-Bölükbaşı görüşmesi önemli olduğu için buraya aynen alınmıştır. Görüşmede ilkin Bölükbaşı, partilerarası başlayan son yakınlaşmaya temas ederek, “*Paşam, iktidarla muhalefet, nişan yüzüğüünü ikide bir çıkarıp takan, kavga eden ve bir türlü nikahları kıyılmayan çifte benziyor*” deyince, İnönü, kahkaha ile gülmüş ve

³⁰¹ 19’lar içinde Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Fethi Çelikbaş, Turan Güneş ve Ekrem Alican gibi DP içinde ağırlıkları olan önemli isimler vardı.

³⁰² Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yay., İkinci Baskı, 1996), s. 118-119.

Aldoğan'ın durumunu sorduktan sonra, Bölükbaşı'ya şu tarihi soruyu sormuştur: *“Bölükbaşı! Bir zamanlar benim için mi söylediklerin daha sertti, yoksa şimdikiler için mi söylediklerin daha sert”*. Bölükbaşı, *“Paşam, sizin devriniz de ballı güllü yutulur gibi değildi ama devrin icaplarına göre, iktidar kılıcınızın hakkı idi. Bugünkü iktidar ise, hürriyet diye işbaşına geldiği için onlar hakkında daha sert konuştum”* diyerek, içinden tarihi ders de çıkarılabilecek manalı bir cevap vermiştir. Bu sözler karşısında odada bulunan İnönü, Turgut Göle, Nüvit Yetkin ve Mehmet Hazlı güllüşürlerken, Bölükbaşı, *“Paşa, hep kabahat sende. O zaman, seçim kanununu değiştirseydin, başımıza bu iş gelmezdi. Meclis'te DP'nin 250 mebusu varsa, sizin 150, bizim hiç olmazsa 50 mebusumuz olurdu”* diye sözlerine devam etmiştir. Bölükbaşı, bir ara, *“Biliyor musunuz Paşam, bu Meclis en fazla sizle bana dokunur”* deyince İnönü, *“Neden?”* diye sormuş ve Bölükbaşı da, *“Neden olacak, siz bakıp düşünürsünüz. Ne idik ne olduk dersiniz. Ben de omuz omuza hürriyet mücadelesi yaptığım arkadaşlarla ne durumdayım derim”* diye yanıt vermiştir. Ardından, İnönü, Bölükbaşı'ya hitaben, *“Kırşehir'e gidecek misiniz?”* diye sormuş ve Bölükbaşı, *“Vilayet olmadan gitmeyeceğim”* dedikten sonra, *“Cehennemde olsam bu kadar azap çekmezdim. Kırşehir'in benim yüzümden bu vaziyete getirilmesi, en fazla bana ıstırap veriyor”* diye mukabelede bulunmuştur. Bölükbaşı, İnönü'ye hitaben, *“Paşam, bir sözünüzü duydum. Çok hoşuma gitti. ‘İhtiyarım diye ümitlenmesinler, daha bizim valide henüz sağdır’ demişsiniz”* deyince, İnönü gülererek, *“Hem sağdır, hafızası da yerindedir”* diye konuşmuştur. Bunun üzerine Bölükbaşı, *“Vallahi çok sabırlısiniz Paşa, çok hücumlara maruz kaldınız. Ben bu kadar tahammül edemiyor, bire binle cevap veriyorum”* şeklinde konuşunca, İnönü, Türk demokrasisi için anlamlı sayılabilecek bir karşılık vermiştir. İnönü cevabında, *“Ben bu rejimi görmek üzere bana yapılanları peşinen kabul ettim”* diye konuşmuştur. Bölükbaşı da, *“Memleketin huzura kavuşması için şahsi her türlü kinden vazgeçmek, eskiyi unutmak lazımdır. Ben buna hazırım”* biçiminde konuşarak, bir ölçüde CHP ile CMP arasında iktidara karşı bir işbirliği yapılması mesajını vermiştir.³⁰³ Bu tarihten sonra İnönü ile Bölükbaşı, özellikle Bölükbaşı'nın CMP'nin genel başkanı olması ile başlayan süreçte sık sık görüşeceklerdir.

³⁰³ Cumhuriyet, 20. 2. 1955.

Öte yandan 1955 yılı bütçesi üzerine konuşan Bölükbaşı, öncelikle bütçenin plansız- programsız olduğunu ileri sürmüş ve Hükümetin iktisadi istikrarı bozucu bir iktisat politikası güttüğünü rakamlarla ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Bir plan ve programdan yoksun hareket eden DP Hükümeti karşısında Bölükbaşı'nın planlı bir ekonomiden bahsetmesi, partisinin dayandığı yarı-liberal iktisadi politikasına kısmen de olsa ters düşüyordu. Daha sonra iç politik gelişmelere geçen Bölükbaşı, Hükümetin 2 Mayıs 1954 seçimlerinden beri, mevcutlara ilaveten çıkardığı antidemokratik kanunları eleştirerek, bu haliyle Türkiye'de demokratik bir idare bulunduğunu söylemenin imkansız olduğunu öne sürmüştür. Adaletiyle, üniversiteleriyle, basınıyla ve bürokrasisi ile tüm kurumların iktidarın baskı ve nüfuzu altında bulunduğunu iddia eden Bölükbaşı, sözlerini, "... *Tarih, gerek iktidar ve gerek muhalefet hakkında hükmünü, yapılan köprü ve barajlara göre değil, rejim mevzuunda gösterecekleri ciddiyet ve samimiyete göre verecektir*" şeklinde bitirerek, rejim konusunda hassasiyetle durulmasını istemiştir.³⁰⁴

1955 yılının özellikle başlarında ve ortasında iktidar ile muhalefet arasında, daha çok dış politikada bir yumuşama havası gözlemlenmiştir. Bu dönemde Bölükbaşı'nın konuşmalarında da, bu hava görülmüştür. Irak'la imzalanan işbirliği anlaşması münasebetiyle Meclis'te bir konuşma yapan, Bölükbaşı, "*Bu vesile ile bir kere daha belirtmek isteriz ki, dış politikamızın milli bir mahiyet almış olan gaye ve prensiplerinde iktidarla aramızda bir görüş farkı yoktur. ... Türk milletinin çıkarlarına yönelecek bir tecaviüz nereden gelirse gelsin, karşısında, tek başımıza kalsak, parti ihtilaflarının susacağını ve sadece vatanperverliğin konuşacağını görecektir*" demiştir.³⁰⁵ Bütçe Kanunu münasebetiyle yaptığı bir başka konuşmasında da, iktidar ve muhalefet münasebetlerinde düşmanlık ve tevehhüm havası yerine karşılıklı iyi niyet ve anlayış havasının hakim olmasını istemiş ve demokratik iklimin, iktidarın icraatıyla ve muhalefetin yardımı ile kurulacağı mesajını vermiştir.³⁰⁶

Aynı şekilde, Bölükbaşı ve diğer CMP liderleri, CMP Birinci Büyük Kongresi'nin yapılacağı 1955 Haziran ayının sonlarına kadar, yurt çapında düzenledikleri miting ve salon toplantılarında, dinamik ve olgun bir muhalefet örneği

³⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 5, İçtima: 1, Kırk Üçüncü İnikat (19. II. 1955), s. 257, 275.

³⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem, X, C. 5, İçtima: 1, Ellinci İnikat (26. II. 1955), s. 811.

³⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem, X, C. 5, İçtima: 3, Elli İkinci İnikat (28. II. 1955), s. 1007.

sergilemeye başlamışlardır. Bu dönemde, ayrıca CMP, lider kadrosu ve teşkilatı ile tam bir birlik ve beraberlik havası sergiliyorlardı. CMP ve Bölükbaşı'nın yaptığı ve "halka demokrasiyi maalemtmek" diye nitelenen bu toplantıları takip eden gazeteci Metin Toker, özellikle Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç ve Sadık Aldoğan'ın, basın hürriyeti, hakim teminatı, nüfuz tacirleriyle savaş, seçmenin seçim hakkına hürmet edilmesi gibi demokratik konularda müspet bir muhalefet hareketi içine girmelerini övmüş ve MP içinde "mürteçilik"le suçlandırılan söz konusu liderlerin gittikleri hiç bir yerde, hiçbir şekilde dini hisleri tahrik edecek bir politik tutum takınmadıklarını aktarmıştır. Hatta CMP'nin İstanbul il kongresi'nde şık giyimli şehir sosyetesini bayanların da azımsanmayacak derecede, CMP içinde siyaset yaptıkları belirtilmiştir.³⁰⁷

Ayrıca, CMP'nin yaklaşan kongresi öncesi, Eskişehir'de düzenlenen mitingde konuşan Bölükbaşı, önemli bir nutuk söylemiştir. Bölükbaşı, nutkunda kısaca şöyle konuşmuştur:³⁰⁸

Elimizde ne radyo, ne de büyük bir gazete var. Allah'ın verdiği bir gırtlak ve bir de dilimiz var. Biz dilimizin zekatını vermeye geldik. Eğer demokrasi olsaydı kırk yıllık vilayet, Bölükbaşı'yı seçti diye demokrasi bıçağı ile bıçaklanmazdı...Demokrasiden fersah fersah uzaklaşmış bulunuyoruz. Muhalefette iken meydanlarda gözyaşı döküp hürriyet diye haykırdılar. Hadiseler gösterdi ki, o yaşlar bir ananın gözyaşları değilmiş. İnsanlar rütbesiz yaşarlar, fakat şerefsiz ve haysiyetsiz yaşayamazlar. Bilirsiniz ki, benim bavullarım DP'nin senetleri ile dolu. Boçlu borcunu ödemediği için kah teşhir ediyoruz, kah icraya veriyoruz...Bizler taçsız tahtsız krallara döndük. Vilayetsiz mebusuz...Ben İnönü'nün devrinde de çok çile çekmiş bir adamım. İnönü'nün büyük hatalarından biri de, bir çok noksanları düzeltmeden ve tedbir almadan iktidarı devretmesidir.

Daha sonra CMP Genel Başkanı Tahtakılıç kürsüye gelmiş ve Kırşehir'de CMP'lilerin idare ve DP'liler tarafından baskı altında tutulduğunu, bunun örneğini en son, arkadaşları Fuat Arna, Tahir Taşer ve Ahmet Bilgin'le birlikte, Kayseri'de yapılan parti kongrelerinden dönerlerken Kırşehir'de bir lokantada yemek yerler iken, lokantaya gelen çok sayıda DP'linin saldırısında görüldüğünü ve yaptıkları şikayetlerin dikkate bile alınmadığını anlatmıştır. Ardından ertesi gün Kırşehir'de düzenleyecekleri CMP mitinginde herhangi bir saldırı olmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını isteyen Tahtakılıç, iktidarın Kıbrıs politikasının tam olarak ne olduğunu bildirmesini istemiş ve vatandaşların şahıslar etrafında değil, fikirler

³⁰⁷ Akis, 4. 6. 1955.

³⁰⁸ Cumhuriyet, 20. 6. 1955.

etrafında toplanması gerektiğinden bahisle, partilerarası ilişkilerde seçim hesapları yerine, demokratik ilişkilerin hakim olmasını istemiştir.³⁰⁹

CMP'nin Kırşehir'de düzenlediği mitinge katılan Bölükbaşı,³¹⁰ Kırşehir'e bir daha ayak basmayacağına dair çıkarılan haberler üzerine buraya geldiğini ve sahte Köroğlu ve Ayvazlardan herhangi bir korkusunun olmadığını dile getirdikten sonra, Kırşehir hadisesine değinmiş ve bu olayla birlikte bir vilayetin şahsında Türk milletinin tehdit edildiğini ve bir gün bayram havası içinde vilayet konağına bayrak çekilerek valinin makamına oturacağını söylemiştir. Konuşmasının bir yerinde, kendisinin bir şeyh oğlu olmasından dolayı müritlerinin oyu ile mebus seçildiğine ilişkin hakkında çıkarılan söylentilere değinen Bölükbaşı, "*Bizim aile şeyh imiş de siz onun için bana rey vermişsiniz. Bilirsiniz bizim ailede namaz kılan bile az bulunur*" diye karşılık vermiş ve esasında Yozgat ve Çorum havalisinde alevi şeyh torunlarını mebus adayı yapan DP'nin dini kullandığını ileri sürmüştür.³¹¹

İşte bu hava içinde **CMP'nin Birinci Büyük Kongresi** 27-29 Haziran 1955 tarihleri arasında Ankara'da toplanmıştır. Kongre tam bir tesanüt havası içinde başlamıştır. CMP kongresine, eski MP'de olduğundan bambaşka bir hava hakimdi. DP'nin bazı kongrelerinde teaddüdü zevcat isteyenlere bile rastlanırken, CMP'nin kongresinde dini siyasete alet edecek tarzda bir konuşma yapılmamış, aksine Atatürk inkılapları coşkun tezahürata yol açmıştır. Daha önce MP kongrelerinde yaşandığı tarzda, Atatürk'ün kabrine çelenk götürülmesi gibi bir tartışma yaşanmadan, Bölükbaşı başkanlığında bir heyet Atatürk'ün kabrine çelenk koymuştur. Kongrede her şey ittifakla kararlaştırılmıştır.³¹² Kongre başkanlığına Kırşehir CMP il başkanı Hayri Çopuroğlu seçilmiş ve saygı duruşundan sonra Kongre çalışmalarına başlamıştır. Parti GİK raporunda, CMP'nin 51 vilayette teşkilatlandığı belirtilmiş ve 1954 seçimlerinde, prensiplerde anlaşma sağlanamadığı için CHP ile işbirliğinin yapılamadığı dile getirilmiştir.³¹³

³⁰⁹ A. g. y.

³¹⁰ Bölükbaşı, Şubat 1955'te İnönü ile yaptığı görüşmede, Kırşehir vilayet oluncaya kadar Kırşehir'e gitmeyeceğini açıklamasına rağmen, özellikle iktidar kanadından gelen eleştirilerde, Bölükbaşı'nın Kırşehir'e gidip gitmemesi polemik konusu yapılmıştır. Bölükbaşı, bunun üzerine Kırşehir'de yapılan mitinge katılarak hakkında çıkarılan dedikodulara cevap vermiştir.

³¹¹ **Cumhuriyet**, 21. 6. 1955.

³¹² **Akis**, 2. 7. 1955.

³¹³ **Cumhuriyet**, 28. 6. 1955.

Daha sonra Genel Başkan Ahmet Tahtakılıç, kongrenin açılış konuşmasını yapmıştır. Konuşmasında, hürriyet diye yola çıkanların, devlet imkanlarını ele geçirdikten sonra yeniden şahsi ve keyfi bir idare kurduklarını söyleyen Tahtakılıç, CMP'nin Türkiye'de insan haklarını hakim kılacak ve bunları teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak amacıyla olduğunu belirtmiştir. Bu amaca ulaşmak için yeni bir anayasanın hazırlanmasını, antidemokratik kanunların kaldırılmasını, mahkemelerini bağımsızlığının sağlayacak bir Yüksek Hakimler Meclisi ile bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasını ve iki meclis usulüne geçilmesinin şart olduğunu ileri süren Tahtakılıç, davalarının bir "*rejim davası*" olduğunu altını çizmiştir. Memleketin bir "*rejim buhranı*" içinde olduğunu, Kırşehir meselesinde olduğu gibi siyasi ve seçim emniyetinin bulunmadığını anlatan Tahtakılıç, rejim davasına ilişkin tüm bu hususların seçimle gelecek bir Kurucu Meclis tarafından ele alınmasının gerekli olduğunu öne sürmüştür.³¹⁴

Kongrenin ikinci gününde genel başkanlık seçimi heyecanlı geçmiştir. Adaylıklarını koyanlardan Bölükbaşı 401, Tahtakılıç 314 ve Aldoğan 17 oy almış ve Bölükbaşı, siyasi hayatında 7 yıldır içinde bulunduğu (MP de bu süreye dahil edilmiştir) partisinde ilk kez genel başkan seçilmiştir. Bölükbaşı seçildikten sonra kürsüye gelen Tahtakılıç, Bölükbaşı için, on yıldır köyünü, işini gücünü bırakan demokrasi davasının bir "*Aşık Garibi*"si sıfatını kullanmıştır. Seçimlerden sonra kucaklaşan ikili, bu tutumları ile parti içinde bir seneden beri varolan hizipleşmeye bir ölçüde yanıt vermişlerdir. Daha sonra GİK seçimleri yapılmış ve sırasıyla CMP GİK'e, Tahtakılıç, Aldoğan, Arna, Saadet Kaçar, Nurettin Ardıçoğlu, Abdurrahman Boyacıgiller, Lütfi Bornovalı, Kamil Koç, M. Ali Derman, Ahmet Bilgin, Mehmet Mahmutoğlu, Enis Akaygen, Tahir Taşer, Suphi Batur, Cafer Tayyar Kankat, Ragıp Kutman, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz ve Enver Kök seçilmişlerdir. Ayrıca, 11 olan GİK üye sayısı bu kongre ile 21'e çıkarılmıştır.³¹⁵ Kongrenin son gününde bir konuşma yapan CMP Genel Başkanı Bölükbaşı, iktidar ve muhalefet olarak her türlü ayırıcı çalışmayı bir tarafa bırakıp, medeni ölçüler içinde bir siyasi mücadele yapmalarının gerektiğini vurgulayarak, hem DP'ye hem de CHP'ye bir mesaj göndermiştir. Kongreye hakim olan itidal havası da bunu göstermektedir. Bu konuda

³¹⁴ C. M. P. Umumi İdare Heyeti Raporu: Parti Reisinin Nutku (Ankara: Yıldız Matbaası, 1955), s. 6-13.

³¹⁵ Yeni Sabah, 29-30. 6. 1955.

en büyük gayretin iktidardan gelmesi gerektiğini, DP Hükümetinin 2 Mayıs seçimlerinden itibaren mevcutlara ek olarak Anayasa'ya aykırı kanunlar çıkarıp, siyaset ve seçim emniyetini bertaraf ettiğini ve en önemlisi de adalet, üniversite, basın ve bürokrasiyi kendi nüfuz ve baskısı altında tuttuğunu öne süren Bölükbaşı, devlet kuvvetlerini elinde tutanların vatandaş haklarına tecavüzünü önlemek için demokrasilerde bir takım teminatlar ve müeyyideler konulduğunu, yoksa demokrasinin salt bir seçim meselesi olarak ele alınmadığını belirtmiştir. Bölükbaşı, almış olduğu bu görevi her türlü ayırıcı siyasi mücadeleden ile kin ve garazdan uzak tutacağını beyan ederek, her zaman söylediği gibi, CMP'nin de, kanuna bağlı devlet ve milletin vicdanına bağlı kanun telakkisi ile hareket edeceğini ifade etmiştir.³¹⁶

1950 seçimlerinden sonra MP'nin tek milletvekili olarak Meclis'e giren Bölükbaşı, etkili hitabeti ve müthiş hafızası ile kendinden çok söz ettirmiş ve partinin adeta bir simgesi haline gelmiştir. MP ve daha sonra da CMP, halk arasında onun kişiliğinde tanınmış ve tutunmuştur. Bu bakımlardan Bölükbaşı'nın CMP'nin başına gelmesi parti açısından çok önemli olmakla birlikte, Bölükbaşı'nın siyasal kişiliği ve mevcut siyasal şartlardan kaynaklanan nedenlerle, Bölükbaşı, 1973 yılında aktif politikadan ayrılana kadar geçen sürede iktidarla tanışmamış ya da tanışmak istememiş, sanki "*muhalefet uğruna muhalefet*"³¹⁷ yapan ve adeta iktidarların meşruluğunu kabul etmeyen sert ve keskin muhalefetin öncüsü olmuştur. Ancak ne var ki, Bölükbaşı, tavizsiz, muvazaasız ve eteğinde taş bırakmayacak kadar cesur bir muhalefet lideri olmuşsa da, Türk siyasal hayatının en çalkantılı dönemeçlerine, renkli ve bir o kadar da uzlaşmaz kimliği ile damgasını vurmuştur. Ayrıca, 1955 yılının ortasında genel başkanlığa Bölükbaşı'nın seçilmesiyle birlikte, CMP, hızlı bir şekilde Bölükbaşı'nın kişiliği, eğilimi, hal ve hareketleri ile özdeşleşmeye başlayacak ve bir "*Bölükbaşı partisi*" haline gelmeye başlayacaktır. Hatta, kongre esnasında bir delege, "*CMP, Osman Bölükbaşı'nın partisidir*" diye bağirmiştir. Tepki alan delege sözlerini geri almak zorunda kalmıştır.³¹⁸ Bölükbaşı, lider olduktan ve liderlik süresini tamamladıktan sonra, parti genel başkanının kongrelerde yenilenmesini hükme bağlayan tüzükteki maddenin değiştirilmesini istemiştir. Bölükbaşı, genel

³¹⁶ Cumhuriyet, 30. 6. 1955.

³¹⁷ Bu tanımlama, Nermin Abadan'a aittir. Bkz., *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili* (Ankara: AÜSBFY, 1966), s. 197.

³¹⁸ Yeni Sabah, 28. 6. 1955.

başkan oluncaya kadar, MP'den gelen bir geleneğe göre, parti genel başkanları kongrelerde değişmekteydi. Ancak bu kural, Bölükbaşı'nın partinin başına gelmesiyledir ki, bozulmuş ve Bölükbaşı, aktif siyaseti bırakıncaya kadar, farklı isimler altında da olsa, partide hep genel başkanlık mevkiini koruyacaktı. Böylece karizması ve kendine özgü siyasi kişiliği ile Bölükbaşı, parti üzerinde ağırlığını koyacak ve ilerde de göreceğimiz üzere, bu durum parti içinde anlaşmazlıklara ve 1962 yılında da bölünmeye neden olacaktır. Hatta CMP'de ilk gedik, daha Bölükbaşı'nın genel başkan olmasından çok önce, Kırşehir Mv. Osman Alişiroğlu'nun CMP'den istifası ile açılmıştır.³¹⁹ Alişiroğlu'nun neden istifa ettiği konusunda her hangi bir bilgi verilirse de, Bölükbaşı ile ters düşmelerinin bu istifada etkili olduğu düşünülmektedir.

CMP kongresinde, DP'ye sert hücumda bulunulurken, CHP'nin tenkidi daha hafif geçirilmiştir. Ayrıca yerel seçimlere girip girmeme meselesi ve muhalefet partileri arasında oluşabilecek işbirliği konusu, genel başkan ile GİK'in vereceği karara bırakılmıştır. Toker'in anlattığına bakılırsa, CMP'ye bu dönemde özellikle Karadeniz illerinden olmak üzere Anadolu'nun her yerinden akın akın iltihakların olduğu ve özellikle de Bölükbaşı'nın radyo ve meydan konuşmalarındaki ateşli ve nükteli konuşmaların kitleler üzerinde ciddi etkiler bıraktığı görülmüştür. Partiye yeni katılanların çoğunu gençlerin oluşturmakla birlikte, hala kent merkezlerinde daha itidalli yaklaşıldığı da aktarılmıştır.³²⁰

Kongrede yaşanan tüm bu gelişmelere paralel olarak, Bölükbaşı, lider olduktan sonra parti teşkilatına gönderilmek üzere yayınladığı **ilk tamimi**³²¹ ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Tamimde Bölükbaşı, CMP'nin amacının laik ve demokratik bir Cumhuriyet kurmak olduğunu, bu suretle CMP mensuplarının siyasi toplantılarında ve yazılarında dini siyasete alet edecek her türlü tutum ve davranıştan sakınmalarını belirtmiş ve bunun aksine hareket edenlerin parti ile ilişkilerinin kesilmek üzere haklarında işlem yapılmasını ve ilgililerin savcılığa verilmesini istemiştir. Ayrıca Bölükbaşı, rakip siyasal partilere mensup kişilerin tahrikleri

³¹⁹ **Cumhuriyet**, 27. 4. 1955. Alişiroğlu'nun istifası, 1957 bütçe görüşmeleri yapılırken, DP'li milletvekilleri tarafından Bölükbaşı'nın parti üzerinde "dikta" kurduğu iddiasına mesnet olarak kullanılan delillerden birini teşkil edecekti. Bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, Kırk Üçüncü İnikat (22. II. 1957), s. 490-491.

³²⁰ **Akis**, 2. 7. 1955.

³²¹ Bölükbaşı'nın söz konusu tamimi için bkz., **EK 8**.

karşısında hiçbir şekilde asabiye kapılmamayı, diğer parti mensuplarına küfür etmemeyi de tamiminde bildirmiştir.³²² Lider olur olmaz, Bölükbaşı neden böyle bir tamim yayınlamıştır? Bölükbaşı'yı böyle bir davranışa iten etmenler, belki de MP'nin başına gelenlerdi. Bölükbaşı, böyle bir tamim yayınlayarak, DP iktidarının partisi hakkında yapabileceği her hangi bir suçlamanın ya da kapatma yoluna gitmesinin önüne geçmeye çalışmış olabilir. Ayrıca Bölükbaşı, CMP'nin önceki MP gibi, sertlik yanlısı bir parti olmadığını, başka bir deyişle, siyasal sistemde normal usullerle çalışan bir parti olduğu izlenimini yaratarak, kamuoyunun dikkatini çekmek istemiş de olabilir.

Bu arada CMP, 13 Kasım 1955'te yapılacak mahalli seçimlere girmemeye karar vermiştir. Bu konuda, parti yayınladığı bildiride, 2 Mayıs seçimlerinden beri iktidarın arkası kesilmeyen antidemokratik kanunlar ve kanun dışı baskı hareketleri ile seçim ve siyasi emniyeti tahrip ettiği, muhalefeti baskı altına alarak yaşayamaz hale getirdiği belirtilmiş ve DP'nin muhalefette iken seçimlere girmeme kararına sebep olarak gösterdiği şartların çok daha ağırının, bugün mevcut olduğu ileri sürülerek, seçimlerde bu zihniyetteki bir partiyi vatandaş ile yalnız bırakmaya karar verildiği ifade edilmiştir.³²³ CHP de bir tebliğ yayınlayarak, mahalli seçimlere katılmayacağını duyurmuştur.

1955 yılının yaz aylarında CHP ile CMP arasında gözle görülür yakınlaşmalar da cereyan etmekteydi. Bu dönemde özellikle Bölükbaşı ile İnönü'nün, DP iktidarı karşısında, "*rejim teminatı*"nın sağlanması konusunda bir çok kez görüştükleri belirtilmiştir.³²⁴

Ayrıca, CMP liderleri, her ne kadar yerel seçimlere katılmama kararı olsa da, Ağustos 1955'in ortalarından itibaren, DP iktidarını halka şikayet etmek ve halka demokrasiyi maletmek amacıyla bir yurt gezisine çıkmaya başlamışlardır. Çıkacakları bu yurt gezisinde, iktidarın konuştukları hakkında yanlış isnatlarda bulunmasının önüne geçmek için, yanlarında bir diktafon (ses kaydı alma cihazı) götüreceklerini açıklayan Bölükbaşı, "*Laf torbaya sığmaz derler ama biz*

³²² **Cumhuriyet**, 13. 7. 1955. Gazete, Bölükbaşı'nın tamimini, "*CMP'nin Örnek Olacak Tamimi*" şeklinde büyük başlıkla vermiştir.

³²³ **Cumhuriyet**, 4. 8. 1955.

³²⁴ **Cumhuriyet**, 13. 8. 1955. **Akis** dergisinin belirttiğine göre, İnönü ile Bölükbaşı, 1955'in yaz ayları boyunca muhalefet partileri arasında "*rejim davası*"nın halli ve seçimler konusunda işbirliği görüşmeleri yapmışlardır. **Akis**, 12. 5. 1956.

sığdıracağız” şeklinde esprili bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı’yı diktafonlu yurt gezisine çıkmaya sevkeden etmenler, Köprülü’nün muhalefet hakkında söylediği vatana ihanet etmek ve komünizm metodları ile çalışmak yönündeki suçlaması ile CHP genel sekreteri Kasım Gülek’in tevkif edilmesi hadiseleri idi.³²⁵ Köprülü’nün isnatları karşısında CMP bir tebliğ yayınlarak tüm bunları reddetmiş ve DP’deki zihniyetin ancak ve ancak totaliter idarelerde olduğunu öne sürmüştür. Tebliğde, vaktiyle 7 Temmuz 1947 tarihinde Bayar’ın yayınladığı bir beyanname, “...İstibdata mesnet ve vasıta olan kanunlar da vardır. Zamanımızda insan hak ve hürriyetlerini boğmalar, hep kanunla yapıyor... Bütün istibdatlar, kanun adına ve maalesef ‘memleket menfaatleri bunu icap ettiriyor’ teraneleri ile kurulmuş ve devam ettirilmiştir” diye söylediği konuşmasına atıfta bulunularak, DP’nin Türkiye’de çoğunluk diktatoryasına dayanarak şahsi ve keyfi bir yönetim tarzı kurduğu belirtilmekte ve müphem ifadelerle de muhalefetin ezilmeye çalışıldığı açıklanmıştır.³²⁶

Ancak, Ağustos 1955’in sonlarına doğru iktidar-muhalefet mücadelesinde bir duraksamaya yaşanmaya başlamıştır. Bunun nedeni Kıbrıs konusunda, muhalefetin iktidarı dış politik alanında desteklediği ve iç politik mücadeleye ara verdiğini açıklamasıydı. Gerçekten de, Kıbrıs konusunda Londra’da yapılacak toplantı öncesi Hükümetin açıklamalarına, muhalefetten destek gelmiştir. Bölükbaşı, vatani ve milli mevzularda, iç politik ihtilafların hiçbir şekilde kullanılmayacağını söylemiş ve Kıbrıs davasında Hükümetin yaptığı açıklamaları tasvip ettiklerini açıklamıştır. İnönü de, Kıbrıs konusunda Hükümetin alacağı tüm tedbirlerde yanlarında olduklarını beyan etmiştir.³²⁷ Hatta öyle ki, muhalefet iç politik tartışmaları da kesmiştir. Bölükbaşı, Bandırma’da düzenlenen bir mitingde, iç politika meselelerden kesinlikle söz açmayacağını ve yalnızca Kıbrıs konusu üzerinde konuşacağını söylemiştir. Kıbrıs’ı milli bir mesele olarak gören Bölükbaşı, Kıbrıs’ın Yunanlılar geçmesi halinde, Türkiye’nin emniyet ve güvenliğinin tehlikeye düşeceği uyarısında bulunmuştur.³²⁸

³²⁵ *Cumhuriyet*, 16. 8. 1955.

³²⁶ *Cumhuriyet*, 17. 8. 1955.

³²⁷ *Cumhuriyet*, 26. 8. 1955.

³²⁸ *Cumhuriyet*, 27. 8. 1955.

Kıbrıs sorunu yüzünden askıya alınan iç politik tartışmalar Ekim 1955'ten itibaren yeniden alevlenmeye yüz tutmuştur. Özellikle, 6/7 Eylül Olayları ve basına “*ispat hakkı*” verilmesi tartışmaları ile başlayan parti içi muhalefet, Aralık 1955'te HP'nin kurulması ile doruk noktasına çıkmıştır. 15 Ekim 1955'te yapılan DP Dördüncü Büyük Kongresi sonrasında parti içinde büyük çapta kaynaşma yaşanmış³²⁹ ve 29 Kasım 1955'te toplanan DP Meclis Grubu Hükümet hakkında iktisadi meselelerle ilgili olarak gensoru açılmasını kararlaştırmıştır. Böylece Menderes istifa etmese de³³⁰ Bakanlar Kurulu'nun çekilme kararı vermesi ile III. Menderes Hükümeti Kasım 29'da son bulmuş ve yerine yine Menderes başkanlığında IV. Menderes Kabinesi kurulmuştur. Eroğul, DP Meclis Grubu'nun Menderes'i düşürmemekle gösterdiği zaafın hem Menderes'in hem de memleketin başına büyük badirelerin açılmasına neden olduğunu belirtmiştir. Eğer Menderes, 1955'in sonlarında patlak veren Hükümet bunalımında, iyice yıpranmış hali ile tekrar başbakanlığı kabul etmemiş olsaydı, belki siyasal hayatını darağacında tamamlamazdı.³³¹ Ancak Menderes, 1956 yılının başı ile birlikte, ihtirası yüzünden ve koltuğunu kaybetmemek uğruna şiddet ve baskı tedbirlerini iyice arttıracak ve bu da onun siyasal ve yaşamsal sonunu hazırladığı gibi, Türk demokrasisinin büyük bir yara alması sonucunu doğuracaktır.

Öte yandan 22 ve 29 Kasım 1955 tarihlerinde büyük tartışmalarla geçen DP Meclis grubunda Menderes'in, milletvekillerine hitaben, “*Siz isterseniz, hilafeti bile geri getirebilirsiniz*”³³² şeklinde DP milletvekillerinin ruhunu okşayarak, Meclis ekseriyetinin gücüne parmak basan ve ilerde tahakkuk edecek baskı politikasına dayanak teşkil edecek söz konusu konuşması üzerine görüşlerine başvuru Bölükbaşı, “*Bu memlekette hilafet ve saltanatı geri getirebilecek bir kuvvetli tasavvura daha milletimizin tahammülü yoktur. Bu itibarla bunu söylenmemiş saymak lazımdır*” şeklinde konuşmuştur. Yeniden kurulması gündemde olan IV. Menderes Hükümeti üzerine de, Bölükbaşı, “*Gövdesiz baş yaşamaz, meğer ki*

³²⁹ Bu kongrede Menderes'in yaptığı üç konuşmanın tamamı için, bkz., **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Mayıs 1954-Eylül 1955), Yay. Haz. Haluk Kılçık (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 1992), ss. 9-31.

³³⁰ Aslında Menderes, Meclis grubuna geldiğinde istifayı düşünüyordu. Ancak Mükerrerem Sarol'un tavsiyesi ile Menderes sırf kendisi için güvenoyu istemiş ve kabineye itimatsızlık verilmesine rağmen Meclis Grubu Menderes'e güvenoyu vermişti. Menderes'in yerinde kalmasını sağlayan bu formüle “*Sarol formülü*” denmektedir. Bkz., Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 260.

³³¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 185.

³³² Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 260.

demokratik bir mucize imdada yetişse, beş yıllık icraatı ile memleketi rejim buhranına sürükleyen Menderes'in Grupta aldığı oylarla 24 ayar demokrat olmasına hayret etmemek lazımdır. Tek parti devrinde, 'Meclisler tescil heyeti halinde idi' diyen Menderes, Meclisi aynı hale sokmuştur"³³³ Bu arada CMP ile CHP arasında yeni Hükümet konusunda görüşmeler devam etmiş ve CMP'den Aldoğan, CHP merkezini ziyaret ederek, İnönü başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmasının, siyasi buhranın atlatılmasında tek çare olduğunu beyan etmiştir.³³⁴

Ancak ne var ki, IV. Menderes Hükümeti 13 Aralık 1955'te DP ekseriyetine sahip Meclis'ten güvenoyu almıştır. 16 Aralık'ta yapılan program görüşmelerinde, İnönü, Menderes'e çok sert bir dille çatmış ve istifasını istemiştir.³³⁵ İnönü, 1950'den beri hiç bu kadar sert bir muhalefet tarzı takip etmemişti. Eroğul'un ifadesiyle, 1950'den beri ilk kez CHP muhalefet meşalesini ele alıyordu.³³⁶ 1955'e kadar bu meşale, tek başına Bölükbaşı'nın elinde idi. Hükümet programı üzerine CMP adına konuşan Bölükbaşı ise, Hükümet programında rejim konusunun olmadığını belirterek, öncelikle rejim davasının halledilmesini istemiştir. Bölükbaşı, (1) adaletin bağımsızlığı ile hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmadığını, (2) tek parti döneminden kalma anti demokratik kanunların kaldırılmadığını, (3) memurların tarafsızlığının sağlanmadığını ve (4) taahhüd edilen Anayasa değişikliğinin gerçekleştirilmediğini ifade etmiştir. Bunlara mukabil olarak Bölükbaşı, (1) yürütme ve idare üzerinde kuvvetli bir yargı denetiminin kurulmasının gerekli olduğunu, (2) seçim sisteminin adil bir temsile ve dengeli bir Meclis hayatına imkan verecek şekilde değiştirilmesi gerektiğini, (3) Hükümetin "ispat hakkı"nın tanınmasına taraftar olup olmadığını açıkça ifade etmesini, (4) ispat hakkının düzgün bir şekilde işleyebilmesi için yargının bağımsız olması gerektiğini, (5) ancak ispat hakkının da, tek başına kötülükleri önleyebilmesi için, adalet, üniversite, matbuat ve idare cihazının siyasi iktidarın tesir ve tahakkümünden kurtarılması gerektiğini öne sürmüştür.

Demokrasi açısından 1950'de devralınan noktadan daha geriye gidildiğini ileri süren Bölükbaşı, 6/7 Eylül hadiselerinin, Hükümetin bir tertibi olarak mütalaa

³³³ **Cumhuriyet**, 2. 12. 1955.

³³⁴ **Cumhuriyet**, 3. 12. 1955.

³³⁵ İnönü'nün konuşması için bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 8, İçtima: 1, On Beşinci İnikat (16. 12. 1955).

³³⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 188.

edilmesini gerektirecek şüpheleri üzerinde barındırdığını, bu konuda halkı aydınlatacak resmi malumat ortaya konmadığını ve kolluk güçlerinin bu olaylar sırasındaki ataletinin şüpheler uyandırdığını dile getirmiştir. Bölükbaşı, “*Menderes’in temsil ettiği zihniyetle Türkiye’de demokratik bir idare kurulamayacağına varlığımız kadar inanmaktayız*” şeklinde konuşarak sözlerini tamamlamıştır.³³⁷

6/7 Eylül hadiseleri nedeniyle Başvekil ve eski Dahiliye Vekili hakkında Meclis Soruşturması açılması isteğiyle ilgili olarak konuşan Bölükbaşı, bu hadiseleri polisin teşvik ettiğine dair şüphelerin belirdiğini ve bunların dünyaya yayıldığını söylemiş ve elli sene çalışsalar da, bu hadise ile Türk milletine sürülmek istenilen lekenin tahribatını ortadan kaldıramayacaklarını tebarüz ettirmiştir.³³⁸

1955 yılı gelişmelerini bitirirken, aynı yıl içinde temeli atılan Hirfanlı Barajı töreni vesilesiyle Bölükbaşı ile Menderes arasında yaşanan bir diyalogu, burada vermek yerinde olacaktır. Bölükbaşı’nın, yakın dostu bir araştırmacıya anlattığı kadarıyla olay şu şekilde cereyan etmiştir: Menderes, bir telgrafla Bölükbaşı’yı Hirfanlı Barajı temel atma törenine davet etmiş, ancak Bölükbaşı, Kırşehir’in kendisine oy verdiği için ilçe haline getirildiğini, dolayısıyla törene katılmakla, manen intiharının sağlanacağını düşünerek törenlere katılmaz. O günün akşamı, Ankara Palas’ta Irak parlamento heyeti şerefine düzenlenen resepsiyonda Bölükbaşı ile karşılaşan Menderes, “*Osman Bey, Hirfanlı’ya gelmeyişinize çok üzüldüm. Sizi, bizzat kendi arabamla götürecektim*”. Başbakanın bu sözleri üzerine, Bölükbaşı, “*Zararı yok, Adnan Bey, bir gün gelir, ödeşiriz*” diye karşılıklıta bulununca, Menderes, “*İyi mana da mı?*” demiştir. Tam da aradığı soruyu alan Bölükbaşı, “*Adnan Beyefendi, onu, zekanızın takdirine bırakıyorum*” şeklinde imalı bir yanıt vermiştir.³³⁹ İleride aktarılacağı gibi, 1957 seçimlerinden sonra iyice sıkışan Menderes, mutemet adamları ile Bölükbaşı’yı müteaddit defa DP’ye davet edecektir. Aslında bu olay da göstermektedir ki, Menderes daha erken tarihlerde bile Bölükbaşı’ya çengel atmak ve ondan gelecek ağır ve acımasız eleştirilerin önüne geçmek istemiştir.

³³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 8, İçtima: 1, On Beşinci İnikat (16. 12. 1955), s. 273-280.

³³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 9, İçtima: 1, Yirmi Üçüncü İnikat (13. 1. 1956), s. 69-72.

³³⁹ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, *Sabah*, 23. 1. 2002.

L. MUHALEFETİN İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ VE BÖLÜKBAŞI (1956)

1956 yılı, baskı ve şiddet tedbirlerini iyice artıran IV. Menderes Hükümeti'nin icraatı karşısında, CHP, CMP ve HP'den oluşan muhalefetin, “*rejim davası*”nda ortak hareket edilmesi konusunda işbirliğine gidilmesi teşebbüslerine sahne olmuştur. İşbirliği teşebbüslerinde çok büyük ilerlemeler kaydedilse de, her üç partinin birbirine olan güvensizlikleri, iktidarın tutumu ve başkaca etmenler yüzünden, Türk demokrasisinin kurumlaşması açısından çok yararlı olabilecek gelişmeler ortaya çıkmamıştır. Şimdi bu teşebbüslerin nasıl cereyan ettiğine ilişkin gelişmelere geçmeden önce, Bölükbaşı'nın 1955'in sonunda başlattığı ve 1956 başı ile temposunu iyice artırdığı mitinglerine değinilecektir.³⁴⁰

Maraş'ta düzenlenen mitingde konuşan Bölükbaşı, eski iktidar dönemindeki haksızlıkların aynen devam ettiğini belirterek, “*Sazlar aynı sazlar, teller değişti, yumruk aynı yumruk, eller değişti*” diyerek, “*eskiden bir başlı padişahlık*” devrinde yaşadıklarını, şimdi ise “*300 başı padişahlık*” devrinde yaşadıklarını ileri sürmüştür. DP'ye oy vermekle aldandık diyen vatandaşlara akrep ile kurbağanın fıkrasını anlatan Bölükbaşı, suyu geçerken kendisini sokan akrebi suya dalarak boğan kurbağa gibi yapmalarını ve DP iktidarını boğmalarını istemiştir. 6/7 Eylül olaylarının tüm sorumluluğunu Hükümete yükleyen Bölükbaşı, zamanı gelince bu olayların hesabının sorulacağını da ifade etmiştir.³⁴¹ Gaziantep de ise, DP iktidarının 6 yıllık icraatında yaptığı yol, çeşme, köprü, baraj ve fabrikalarla, adaleti, hürriyeti, eşitliği ve siyasi emniyeti yok etmeye çalıştığını, önemli olanın köprü-baraj yapmak olmadığını, adalet üstüne kurulu demokratik rejimin teessüsü olduğunu söyleyen Bölükbaşı, eğer bir memlekette bir Başbakan ile bir çöpçü mahkemeler (Bölükbaşı mahkemeleri Allah'ın evi saydığını da söylemiştir) karşısında eşit şartlarda bulunmuyorlarsa, o memleketin payidar kalamayacağını belirtmiştir. 600 yıllık saltanatı yıkan milletin Menderes'in saltanatını da bir gün yıkacağını iddia eden

³⁴⁰ Bölükbaşı'nın tüm mitinglerinde zabita güçleri ile savcı bulundurulmuş ve konuştuklarının suç teşkil edip etmediği tespit edilmiştir. Hatta bir çok konuşmasında Bölükbaşı, diktafonla konuşmalarını tescil ettirmiş, konuştuklarının suç olup olmadığını savcıya sormuş, bu da yetmezse halka dönerek konuştuklarını savcının dinlediğini ve suç olmadığını kendisine söylediğini belirtmek durumunda kalmıştır. Ayrıca Bölükbaşı'nın 1956 yılının 7 aylık döneminde yaptığı mitingler için kateddiği mesafenin İstanbul'dan New York'a gidiş dönüş kadar uzun olduğu ve konuşmalarının kaydı için 36250 metre diktafon şeridi kullanıldığı da açıklanmıştır. **Cumhuriyet**, 28. 9. 1956.

³⁴¹ **Cumhuriyet**, 22. 3. 1956.

Bölükbaşı, “*Türk boşadığı avradın topuğuna bakmaz*” diyerek CHP’ye artık iktidar verilemeyeceğini, iktidar sırasının kendilerinde olduğunu ileri sürmüştür.³⁴² Adana yolunda da iki konuşma yapan Bölükbaşı, Seyhan’da, Hükümetin yüksek yargı mensuplarını emekliye sevk etmesini de eleştirmiş ve antidemokratik baskı tedbirlerini iyice yoğunlaştırdığından şikayet etmiştir.³⁴³

Adana’da dört saati aşkın uzun konuşmasında Bölükbaşı, yine DP’nin muhalefette iken yaptığı vaatleri ile iktidardaki uygulamalarından örnekler vermiş ve DP iktidarının, İnönü döneminden daha ağır bir hürriyet düşmanı olduğunu ileri sürmüştür. DP’nin kalkınma hamlelerine de değinen Bölükbaşı, Hitler’in de yaptığı yollara, attığı temellere ve inşa ettiği barajlara rağmen çöküp gittiğini, çünkü hürriyetin olmadığını anlatarak DP’nin de hürriyeti boğduğu için bir gün yok olacağını söylemiştir. Bu arada kalabalık arasından bir vatandaş, “*Senin anan 15 Bölükbaşı doğursaydı, bu memlekete yeterdi*” diye bağırınca, hazır cevaplılığı ile meşhur söz ustası Bölükbaşı, “*O zaman da 15 vilayet ilçe yapılırdı*” diyerek, Kırşehir meselesine dair esprili bir karşılık vermiştir. Konuşmasında “*ispat hakkı*” konusuna da değinen Bölükbaşı, “*ispat hakkı*”nı kendisinin daha önce ortaya attığını, ancak patentinin başkasında olduğunu iddia etmiştir.

Bir başka yerde ise, Bölükbaşı, “*4 köye işlemez çeşme yapıp Merkez Bankası’ndan mavi banknot dağıtılır mı, buna kafi diyorlar. Ne Ayan Meclisi ne de Anayasa Mahkemesi var*” diyerek, partisinin ve kendisinin uzunca bir süredir istediği çift meclis sistemine geçilmesini ve demokratik kanunların çıkarılmasını temin edecek bir Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasının gerekliliğini örnekleri ile anlatmıştır. Samsun’da konuşan Aldoğan ise, bugünkü müşterek davanın “*rejim meselesi*” olduğunu belirterek, bir ölçüde, diğer muhalefet partilerine mesaj göndermek istemiştir.³⁴⁴

Bu arada Hükümetin, seçimlerden bir ay öncesi haricinde meydan toplantılarını yasaklamak için çıkarılacak kanun ve muhalefet partileri arasında işbirliği konularında gazetecilerin sorularını yanıtlayan Bölükbaşı, rejim meselesinin halli için muhalefet partilerinin işbirliği yapması ve bir Kurucu Meclis (KM) teşekkül ettirilerek, yeniden seçime gidilmesinden yana olduklarını, ancak CHP ve

³⁴² *Cumhuriyet*, 24. 3. 1956.

³⁴³ *Cumhuriyet*, 25. 3. 1956.

³⁴⁴ *Cumhuriyet*, 28. 3. 1956.

HP'de işbirliğinden yana olduklarına dair telkinler yapılmakla birlikte, bu işbirliğinin mahiyet ve kapsamı konusunda, partilerinin yetkili organlarınca karar altına alınmış bir açık fikirlerinin olmadığını söyleyerek, CMP'nin de bu mevzuda verilmiş bir kararı olmadığını da eklemiştir. Açık hava toplantılarını kanunla yasaklamak isteyen Hükümet kararı karşısında çatır çatır mücadele edeceklerini anlatan Bölükbaşı, *“Toplantıları kanunla yasak etmek, Anayasa’yı açıkça çiğnemek ve bir nevi darbe yapma yoluna saparlarsa, sadece yıkılışlarını süratlendirmiş olurlar”* diyerek Hükümete sert tepkide bulunmuştur.³⁴⁵

Bölükbaşı'nın yurdun her yerinde yoğun meydan toplantıları düzenlemesine ve yaptığı sert tarizlere sinirlenen Başbakan Menderes, Seyhan Barajı'nın açılışı münasebetiyle 8 Nisan 1956 tarihinde Adana'da yaptığı konuşmada, muhalefetin, memlekette anarşi yaratma ve *“ihtilal havası”* içinde çalıştığını, *“sözde muhalif”* politikacıların, yaptıkları eserlere karşı arkasını dönerek boykotajcılık yaptığını (Bölükbaşı'nın Seyhan Barajı'na arkasını dönerek konuşma yapmasına değiniyor) ileri sürmüş ve bu hareketleri *“siyasi sapıklık”* olarak nitelendirmiştir. Menderes, muhalefetin sanki seçim varmış gibi günde onlarca *“sözde miting”*ler tertip ettiğini, mitinglerinde devlet ve hükümet adamlarına küfürlü sözler sarfettiklerini, şeref ve haysiyetleri ile oynadıklarını öne sürmüş ve bu adi ve alçak ithamları yapanların *“sözde milletvekili”* olarak Meclis'in çatısı altında barındırılmaması gerektiğini anlatarak, bu hareketleri *“kaba”, “iptidai”* ve *“yıkıcı”* politika oyunları olarak değerlendirmiştir. Menderes, muhalefetin *“tedhişçiliği”* hürriyet namına yaptığını, ancak hürriyet diyerek vatan bütünlüğü ve devlet menfaatlerini çiğneyen muhalefete asla izin verilmeyeceğini ve *“kulaklarından tutularak, layık oldukları yere tükülacaklarını”* söyleyerek,³⁴⁶ sanki 1956 sonrasında giriştiği ve *“diktatörlük”* derecesine varan ve tüm muhalefeti ortadan kaldırmaya yönelik baskıcı girişimlerinin düğmesine Adana'da basmış gibiydi. Menderes'in Adana nutku, iktidar-muhalefet ilişkisine nasıl baktığı ve siyaset anlayışını tebarüz ettirmesi açısından önemli olsa gerektir.

Bölükbaşı, Kırıkkale'de de yaptığı bir konuşmada, adeta Menderes'in nutkuna cevap veriyordu. Türkiye'de halkın % 70'inin okuma yazma bilmediğini, bu

³⁴⁵ Cumhuriyet, 4. 4. 1956.

³⁴⁶ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Ekim 1955-Eylül 1956), C. VI, s. 297-300.

yüzden iktidarın baskılarından ancak mitingler sayesinde halkın haberdar olduğunu dile getirmiştir. Hükümetin meydan toplantılarını yasak etmesinin amacının, vatandaş gözü kapalı oy kullanmaya sevk etmek olduğunu ileri süren Bölükbaşı, *“İhtilal havası yarattığımız söylüyorlar. Şuna işaret etmek isterim ki, ihtilal, tazyik ile tahammül arasındaki muvazenenin bozulmasından çıkar. İhtilal, iktidarda bulunanların zulmünden çıkar”* şeklinde konuşarak,³⁴⁷ adeta 27 Mayıs İhtilali'nin gerekçesini özlü, fakat anlamlı bir temelden ele almış gibiydi. Zaten Bölükbaşı'nın, 27 Mayıs İhtilali öncesi ve sonrasında bu fikrini devamlı bir şekilde işleyeceği görülecektir.

Menderes'in Adana nutkuna Kalecik nutku ile cevap vermeye devam eden Bölükbaşı, Menderes'in baraj, köprü ve birkaç elektrik santralının gölgesinde hakkı haykırانların ağızlarını tıkamak için meydanlarda kanunlar çıkarttığını, meydanlarda savcılara, zabıta memurlarına direktifler vererek muhalefetin suç işlediğini meydanlarda karara bağladığını belirtmiş ve bir taraftan da, hakim ve savcı üzerinde siyasi baskı kurmaktan geri kalmadığını dile getirerek, Ziya Paşa'nın şu şiirini okumuştur: *“Kadı ola davacı, muhzir dahi şahit, ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet”*. Menderes'in bir devlet adamının vakarı, ciddiyeti ve dürüstlüğü ile konuşmadığını, kin ve ihtiras nöbetleri içinde çırpınan bozulmuş halet-i ruhiye ile hareket ettiğini iddia eden Bölükbaşı, memleketleri ayakta tutan birinci amilin baraj, köprü, liman değil, hürriyetlerin teminat altında bulundurulması olduğunu ileri sürdükten sonra, eğer aksi sabit olsaydı, Menderes'ten bin kez fazla baraj, köprü ve yol yapan Hitler'in malum hale gelmeyeceğini söylemiştir. Bölükbaşı, konuşmasını Türk demokrasisinin kurumlaşmasında dikkate alınması gereken şu anlamlı sözler ile bitirmiştir: *“...DP liderlerinin manevi sahada bu memleket bünyesinde bıraktıkları rüsup ve kiri, 40 barajın suyu temizlemeye kafi gelmez...Demokrasi enkazı üzerine bina edilen bir kalkınma şantiyesinin temelleri asla sağlam olamaz”*.³⁴⁸ Çankırı mitinginde de, DP'nin seçim beyannamesindeki vaatlerinden, hakim teminatından, çift meclisten, Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasından ve son günlerde Hükümet tarafından emekliye sevk edilen hakimlerin durumundan bahseden Bölükbaşı, *“devr-i istibdatta, CHP zamanında, hakimler nakledilirdi, fakat tard edilmezlerdi”* diyerek,

³⁴⁷ Cumhuriyet, 8. 4. 1956.

³⁴⁸ Cumhuriyet, 11. 4. 1956.

DP iktidarının tek parti döneminden daha ziyade istibdata yöneldiğini öne sürmüştür.³⁴⁹

Bu arada, Bölükbaşı iktidarın baskıya yöneldiğini anlatmak için karış karış memleketi dolaşırken, Ankara’da muhalefet partileri arasında işbirliği yapılması yönünde bir hareketlilik başlamıştır. Muhalefet partileri arasında rejim davasının halli konusunda başlayan işbirliği teşebbüsünde ilk çağrı, CHP’den gelmiştir. 8 Nisan 1956 tarihli CHP tebliğinde, iktidarın baskıcı uygulamaları karşısında, siyasi emniyetin sağlanması ve rejim davalarının halledilmesi için diğer muhalefet partileri arasında işbirliğine gidilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu konuda parti liderleri arasında görüşmeler de başlamıştı. 15 Nisan 1956’da kendi evinde İnönü ile bir araya gelen Bölükbaşı (yanlarında CHP’den Nüvit Yetkin de var) işbirliği konusunu görüşmüşlerdir. İnönü, sonradan yayınlanan **Defterler**’inde işbirliği görüşmeleri konusunda ayrıntılı bilgiler vermektedir. İnönü’nün anlattığına göre, görüşmede Bölükbaşı, CHP’nin tebliğini açık bulmadığı için herhangi bir değerlendirmede bulunmak istemez. Ardından Bölükbaşı, 1954 seçimleri öncesi CHP’nin tebliğini gösterir ve “*Bunda değişmiş bir şey var mı?*” diye sorar. O tebliğde CHP, seçimde partilerin kuvvetleri ile orantılı bir nispette temsil edilmesinden bahsediyordu. CMP ise, her hususta eşitlik istiyordu. İnönü, şimdiki tebliğleri ile eski tebliğlerini karşılaştırmadıklarını ancak, birbirlerinin nakzetmediklerini söylemiştir. Bunun üzerine İnönü, Bölükbaşı’ya, “*Siz eski tebliğinizin üzerinde misiniz?*” diye sorunca, Bölükbaşı, “*Ne üzerindeyiz, ne değiliz, bir şey söyleyecek durumda değiliz, düşünmedik*” diye ortada bir cevap vermiştir. İnönü-Bölükbaşı görüşmesinde seçimde oran konusuna da girilmişse de hiçbir sonuç alınamamıştır. İnönü’nün intibalarına göre, bu görüşmede Bölükbaşı, “*Her şeyden evvel itimat lazımdır*” demiş ve CHP’den şikayetçi olmuştur. Sonunda herhangi bir ilerleme kaydedilmese de, Bölükbaşı İnönü’den, arkadaşlarına götürmek üzere, kendisine bir not yazmasını ister. Bu notta İnönü, (1) muhalefet partilerinin şimdi ve seçimde birbiri ile uğraşmayıp, yakın ilişkiler kurmaları gerektiğini, (2) işbirliğinin gerekli olduğunun kamuoyuna bildirilmesinin gerekli olduğunu, (3) seçimlerde işbirliği konusunda açık bir kararlarının olmadığı, ancak 1954 seçimlerinde söylediklerini nakzetmediğini belirtmiştir. Bölükbaşı görüşmede, işbirliği tebliğinin

³⁴⁹ Cumhuriyet, 25. 4. 1956.

iktidarın şiddetli tedbirlerine neden olması bakımından vakitsiz olduğunu İnönü'ye söylemiştir. Ayrıca Bölükbaşı, görüşmelerde İsmail Rüştü Aksal'ın tavassutunu kabul edeceklerini de bildirmiştir. İnönü, bu görüşmede Bölükbaşı'nın vesveseli ve meseleye uzak ve ilgisiz davrandığını, genel olarak çekingen, müstağni ve itimatsız bir havasının olduğunu belirterek, Bölükbaşı için, “*çözülmesi güç düğüm*” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.³⁵⁰

Bölükbaşı görüşmesinden önce, 14 Nisan akşamı HP'li yetkililerle görüşmüş olan İnönü, HP'den özellikle Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun işbirliği konusunda CMP'lilere ve özellikle de Bölükbaşı'ya sonsuz itimatsızlığı olduğu halde, muhalefeti parçalamadan bir “*cephe yapmak*” istediğini ve Bölükbaşı'nın da sırf bu amaçla işbirliğine gideceğinden ümidi olduğunu HP'lilere bildirmiştir. Bu arada görüşmede hazır bulunan HP'li İbrahim Öktem, CMP'den Tahtakılıç'la irtibatlarının olduğunu söyleyince, İnönü çok sevinmiş ve teşvik etmiştir. İnönü, CMP'de işbirliği konusunda bir Tahtakılıç-Bölükbaşı rekabetinin var olduğunu da eklemektedir. Ayrıca 4 Mayıs'ta yine HP'den Fevzi Lütfi, İbrahim Öktem ve Enver Güreli ile görüşen İnönü, Fevzi Lütfi'nin Bölükbaşı'ya hiç güveni olmadığını söylediğini, hatta CMP'liler için, “*Kültürleri yok, muvazeneleri yok, delidirler*” biçiminde konuştuğunu anlatmaktadır. Ancak İnönü, bir kez daha “*muhalefet cephesi*”nin gediksiz kurulması gerektiğini konusunda ısrar edince, HP'lilerin kabul ettiklerini ifade etmiştir. HP'liler ayrıca, CMP ile bir koalisyon iktidarının kurulmasını da imkansız gördüklerini bildirmişlerdir.³⁵¹ Ahmet Hamdi Başar, işbirliği görüşmelerinde muhalefetin İnönü'nün rehberliğinde bir birleşmenin gerekliliği için çalışmalar da yapmıştır. Bu itibarla HP'liler ve Bölükbaşı ile de bir çok kez görüşmüştür. Hatta bir keresinde HP'lilerin CMP hakkındaki intibasını Bölükbaşı ile paylaşırken, Bölükbaşı, hiddetlenmiş ve kendileri hakkında böyle düşünen kişilere nasıl güveneceğini belirtmiştir. Başar'a göre, CMP liderinde CHP'nin yanında, HP'ye de, müthiş bir antipati vardır. Başar, görüşmeleri sonrasında Bölükbaşı hakkında izlenimlerini de aktarmaktadır. Ona göre, Bölükbaşı, kendisi çok konuşmakta, ancak başkalarını

³⁵⁰ İsmet İnönü, **Defterler: 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, C. 2 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 662-663.

³⁵¹ A. g. e., s. 664, 667-668.

dinlemeye az tahammül etmektedir. Ayrıca, Bölükbaşı'nda uzlaşmayı sevmeyen, devamlı tenkit ve hücumla beslenen bir zihniyet vardır.³⁵²

Gerçekten de o günlerde rejim meselesi ve muhalefetin işbirliği konusunda bir toplantı yapan CMP GİK'te sert tartışmalar yaşanmıştır. İşbirliği taraftarı olan A. Tahtakılıç ve Sadık Aldoğan, partiler arasında işbirliği konusunda bir an evvel mutabakata varılmasını isterlerken, diğer genel merkez idarecileri, teşkilatın işbirliğine taraftar olmadığı, bu bakımdan diğer muhalefet partileri ile yakınlaşmaya gidilmesinin tehlikeli olacağını ifade etmişlerdir. Bölükbaşı ise ortada bir vaziyet almıştır.³⁵³ Bundan sonra CMP bir tebliğ neşrecek ve partilerin işbirliği konusunda GİK'in bir karar almaya yetkili bulunmadığını, dolayısıyla meseleyi müzakereye koymadıklarını belirtecektir. CMP'de Tahtakılıç, Aldoğan ve Arna işbirliği konusunda hevesli oldukları için iktidar destekli **Zafer** gazetesi tarafından şiddetli saldırılara uğrarken, Bölükbaşı çekimser tavrıyla aynı gazeteden övgüler alıyordu. Toker, daha önceleri CHP ile işbirliği konusunda çok istekli olan ve İnönü ile adeta bir ahbap-çavuş ilişkisi içinde sürekli işbirliği konusunda görüşmelerde bulunan Bölükbaşı'nın tavrının, özellikle 1955'in sonlarında HP'nin kurulması ile birlikte değiştiğini ileri sürmektedir. Gerçekten de HP kurulmadan önce Bölükbaşı, İnönü ile birlikte görünmeye özel bir gayret gösterdiği³⁵⁴ ve rejimin selameti açısından işbirliği içine girilmesinde ısrarlı olduğu halde, şimdi neden bu kadar gönülsüz ve çekimser ortada bir vaziyet alıyordu? Toker'e bakılırsa bunu iki nedeni var: Birincisi, Bölükbaşı, HP'nin kurulmasını sempatiyle karşılayan İnönü'yü bu partiden kıskanmıştı. İkincisi, o sıralarda **Dünya** ve **Cumhuriyet** gazetelerinin CMP ve Bölükbaşı'na yönelik haberleri büyük başlıklarla vermesi ve Bölükbaşı'nın gittiği her yerde çok büyük kalabalıklarla karşılanması ve ilgiyle izlenmesi, Bölükbaşı'na iktidara çok yakın olduğu intibasını vermiştir.³⁵⁵

Bölükbaşı'nın işbirliği konusunda eskisine oranla daha çekimser ve ortada bir vaziyet almasının nedeni, birinci şıktan ziyade ikinci şıktan aranmalıdır. Gerçekten de,

³⁵² Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü** (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960), s. 137-140.

³⁵³ **Cumhuriyet**, 6. 5. 1956.

³⁵⁴ Bölükbaşı'nın eskiden çok eleştirdiği İnönü ile bu kadar sarmaş dolaş olması ve iktidara karşı İnönü ile birlikte hürriyet şarkısı söylemesi eleştirilmiştir. Bölükbaşı'nın 1948'de DP'yi İnönü'nün ağma düşmekle suçlayarak, partiden ayrılmış olmasına rağmen, şimdi onunla birleşmesini eleştiren Samet Ağaoğlu'nun anlattığına bakılırsa, Bölükbaşı bu birleşmenin gerçek galibi olarak kendini göstermekte ve "*Diktatör, sade bir vatandaş olarak benim yoluma düştü*" diyordu. Bkz., Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler** (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965), s. 64.

³⁵⁵ **Akis**, 12. 5. 1956.

mitinglerde, hiçbir liderin toplayamadığı kadar geniş kitlelere hitap eden Bölükbaşı, CMP'nin tek başına iktidara geleceğine inanıyordu. O günlerde Bölükbaşı'yı ziyaret eden Ahmet Hamdi Başar da, Bölükbaşı'nın işbirliği teşebbüslerinde bu kadar isteksiz olmasını, CHP ve HP'ye güvensizliğinden çok, o günlerde partisine ve kendisine çok güvenmesine bağlamaktadır.³⁵⁶ Bölükbaşı, kendince bunda da haksız değildi. Ona göre halk nazarında CHP'nin sicili belli idi. DP ise, o kadar ümitle gelmesine rağmen, tek parti dönemini aratan bir baskıcı yönetim kurmuştu. Geriye denenmemiş CMP ve halkın içinden biri olan Bölükbaşı kalıyordu. Zaten, miting ve toplantılarında çok büyük insan kitlesinin Bölükbaşı için meydanları doldurması, Bölükbaşı'nın siyasi hayatında büyük yanılgılar içine girmesine neden olmuş ve olacaktı. Bölükbaşı'nın meydan nutuklarından çok etkilenen insanlar, iş oy vermeye geldiğinde, başka parti ve liderleri destekleyecekler ve bu da Bölükbaşı'nın siyasi hayatında büyük travmalar yaşamasına neden olacaktır. Bu durumun nedenlerine çalışmanın sonunda değinilecektir.

Bu arada işbirliği konusunda parti liderleri arasında görüşme trafiği hızlanmıştı. CHP'den İsmail Rüştü Aksal'la Bölükbaşı 11 Mayıs'ta bir araya gelmişler. Bölükbaşı, işbirliği meselesinin idare kurulunda görüşülmediğini, bu konuda kongrelerinin yetkili olduğunu belirtmiştir. İnönü'nün anlattıklarına bakılırsa, Bölükbaşı, CHP'yi ve onunla birlikte olanları halkın (yani teşkilatının) istemediğini, CHP ile birlikte görünürlerse DP'den ayrılacak olanların partisine girmekte tereddüt edeceğini, Aksal'a anlatmıştır. Bölükbaşı, 1954'te CHP'nin kan kaybettiğini, ancak kendilerinin oylarını ikiye katladıklarını düşünerek, işbirliğinin partilerine zarar vereceğini düşünmüştür. Ancak Tahtakılıç, Bölükbaşı'nın işbirliğine yanaşmamasını devamlı sorgulamış ve er geç yola geleceğini Aksal'a anlatmıştır.³⁵⁷ CMP'den bir grup GİK üyesi de, CHP'nin işbirliği teklifinde samimi olmadığını ileri sürerek, CHP'nin muhtemel bir iktidar değişikliğinde iktidarı ele geçirmek ve diğer partileri atıl bırakmak için işbirliğini gündeme getirdiğini ve diğer partilere yönelik bir komplo hazırladığı iddiasında bulunmuştur.³⁵⁸

CMP'nin bu iddiaları karşısında, CHP'nin 22 Mayıs'ta yapılan XII. Kurultay'ında konuşan İnönü, partiler arasında işbirliğinin, CHP'nin yalnız başına

³⁵⁶ Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, s. 144-146.

³⁵⁷ İsmet İnönü, **Defterler**, C. II, s. 668.

³⁵⁸ **Cumhuriyet**, 17. 5. 1956.

iktidara gelmesi için bir araç olarak düşünülmediğini, aksine rejim davalarının halli, seçim, siyasi emniyet, Anayasa meselesi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı gibi ana meselelerde müşterek hareket edilmesi yönünde düşündüklerini beyan etmek durumunda kalmıştır. İnönü, seçimlerde işbirliğinin ise, ana meseleler üzerinde işbirliği yapılmasından sonra geldiğini belirterek, iktidara karşı tüm muhalefet partilerini ortak çalışmaya davet etmiştir.³⁵⁹

Öte yandan bu sıralarda Bölükbaşı mitinglerine devam ediyordu. Bölükbaşı Konya’da açık hava toplantısında, Hükümetin en son üç Yargıtay üyesi ile 13 hakimin emekliye sevk etmesinin adalete vurulmuş büyük bir darbe olduğunu belirttikten sonra, Menderes’in amacının Türkiye’yi korkunun hakim olduğu bir yer yapmak olduğunu öne sürmüş ve *“DP’nin köye çeşme getirdiğini, ancak adalet, musavat ve hürriyet çeşmelerini kuruttuğunu”* dile getirmiştir. Dokunulmazlığının kaldırılması yönünde bir Başbakanlık tezkeresinin hazırlandığını anlatan Bölükbaşı,³⁶⁰ Menderes’in amacının kendisini hapse atmak olduğunu iddia etmiştir. 16 yüksek hakimin kapı dışarı edilmesini eleştiren Bölükbaşı, Menderes’in zihniyeti ile müstebit Abdülhamit zihniyetini karşılaştıracak olursa, savcıların suç duyurusunda bulunacağını belirttikten sonra, mukayeseyi halkın takdirine bırakmıştır. Ayrıca Hükümetin, Seçim Kanunu’nda yaptığı bir değişiklik, siyasal partilerin radyodan seçim zamanı konuşma haklarının kaldırılmasını şiddetle eleştiren Bölükbaşı, *“Menderes radyoda konuşmamıza asla razı değildir. Zira hakikatin fiskesi dokununca külâh düşer, kel görünür”* diye konuşmuştur.³⁶¹

Konya konuşmasının ardından İzmir’e gelen Bölükbaşı, siyasi hayatının ilk İzmir konuşmasını yapmıştır. Bölükbaşı, artık büyük kentlerin kitlelerine açılmaya başlamıştır. DP’nin güçlü olduğu Ege Bölgesi’nin merkezi İzmir’de miting düzenleyen Bölükbaşı, yaklaşan seçimlerde, partisinin iktidara gelemese de birinci parti olacağını tasavvur ediyordu. İşbirliği meselesinde ağır ve isteksiz hareket etmesinin nedeni de bu idi. Konuşma için daha önce hiç olmadığı cihetle, İzmir’in

³⁵⁹ Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla, s. 397-398.

³⁶⁰ Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasına dair encümen mazbatası hazırlanmıştır. İsnat edilen suç ise, CMP’nin Adana’daki bir toplantısında Bölükbaşı, söylediği bazı sözlerle Başbakan Menderesi tahkir etmekten maznun. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Sıra Sayısı: 226 (20. 6. 1956), s. 1. Buna dair encümen mazbatası okunmuş, kabul edilmiş ancak takibat ve muhakeme devre sonuna bırakılmıştır. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 13, İçtima: 1, Seksen Dördüncü İnikat (2. 7. 1956), s. 87.

³⁶¹ Cumhuriyet, 21. 5. 1956.

seçilmesi bunu gösteriyordu. Bölükbaşı, her yerde olduğu gibi İzmir konuşmasına da büyük önem vermiş ve elinde içi evrak ve vesika dolu mavi bir bavulla kürsiye gelmiştir. Bölükbaşı'nın İzmir konuşması önemlidir. Çünkü Hükümet, o günlerde Meclis'e yeni baskı kanunları (basın ve toplantılarla ilgili) sevk etmişlerdi. Bölükbaşı, çıkmakta olan Basın ve Toplantılara ait yeni baskı kanunlara temasla, *"Belki bir daha fırsat bulamayacağım, gidip de gelmemek, gelip de görmemek var"* diyerek konuşmasına başlamıştır. Konuşmasının önemli kısımları şu şekildedir:³⁶²

DP başkanları, *"CHP'nin idaresi köhne bir binadır. DP işbaşına gelince bu köhne bina saray olacaktır"* diyorlardı. Ne yaptılar? O köhne binaya bir sıva, **üstüne de Amerikan yardımından bir cila çektiler.** Neyzen Tevfik ne güzel söylemiş. *"Sazlar gene aynı saz, yalnız teller değişti. Yumruk gene aynı yumruk, vuran eller değişti"*. DP muhalefette iken tatlı dilli nişanlı kıza benziyordu. Nikahı sağlama aldıktan sonra bu hale geldi. Anayasa'yı değiştirmek işlerine gelmiyor. Çünkü mevcut Anayasa, iktidarda olan bir partiyi ilelebet iktidarda tutacak imkanları vermektedir...Demokratlar rey almak için, antidemokratik kanunları kendilerine bayrak yapmışlardı...Aradan 6 yıl geçti. Daha beterlerini getirdiler. Eğer onlar hiç olmazsa CHP'den kalanları muhafaza etselerdi, heykellerini dikerdik. Şimdi de kalem kırmak ve ağız kapamak için kanunlar hazırlıyorlar...Arkadaşlar bu konuşma belki de bir ayrılık konuşması olacak. **Bu memleketi ayakta tutan kuvvet, fabrikalar, yollar, binalar değil, manevi kuvvetlerdir...**CHP'nin yarı canlı bıraktığı adaleti, DP iktidara gelince öldürüverdi...Menderes iktidarının elinde mavzer var, bize mantar tabancası veriyor. Sonra gelin cenk edelim diyor. Sonra da minderden kaçan pehlivanlar gibi durmadan minderden kaçıyor...Fuat Köprülü 1947 yılında **Kuvvet**'te şunları yazmıştı: *"Matbuat ve radyoyu inhisarında tutan bir Hükümetin, demokratik prensiplerin mevcut olduğunu iddia etmesine imkan yoktur"*. Eğer bu sözler, bugün iktidarı mahkum ediyorsa, ipini bizzat Köprülü çekiyor. Ben ne yapayım...Bir zamanlar elini öptükleri İnönü'ye şimdi nasıl küfrediyorlar...

Bu arada 6 Haziran 1956'da Basın ile Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Cürümleri düzenleyen kanunlarda değişiklik yapılmasına yönelik kanun tasarıları görüşülmüştür. Hükümet bu kanun değişiklikleri ile hem basın hürriyetine ağır darbeler vurmakta hem de muhalefetin yayın ve radyo yolu ile yaptığı propagandayı önleyerek muhalefeti susturmayı amaçlamaktaydı.

Basın Kanunu hakkında partisi adına konuşan Bölükbaşı, konuşmasına Thomas Jeferson'ın basın hürriyetinin her şeyden önemli olduğuna dair sözleri ile başlamış ve basın hürriyeti olmayan bir memlekette, parlamentonun varlığından, seçim hürriyetinden, adalet ve insan haklarından söz edilemeyeceğini, olsa olsa bir kabile devletinden söz edilebileceğini dile getirmiştir. Bölükbaşı, 1946'da Başbakan Recep Peker tarafından basına hürriyetine sınırlama getirilmesi (meşhur 30. madde)

³⁶² Cumhuriyet, 4. 6. 1956.

karşısında vaktiyle Menderes'in, "...*Matbuat hürriyeti bütün millet fertlerinin malı olan bir hürriyettir. Vatandaş hürriyeti ve millet ve devlet menfaatlerine saygı parolası adı altında matbuat hürriyetinin daraltılması ve kaldırılması halinde milletin fertleri kendi hürriyetlerinden mahrum olduklarını hissederler*" biçimindeki sözlerine atıfta bulunarak, muhalif Menderes'in iktidar Menderes'i mahkum ettiğini belirterek, basına getirilen kısıtlamaları Peker'in kanunundan daha ağır bulunduğunu öne sürmüştür. Bu kanunla Hükümetin, kendisine yönelmiş en ufak tenkidi ve eleştiriye yok etmeyi amaçladığını söyleyen Bölükbaşı, şeref ve haysiyetleri korumak bahanesiyle de Hükümetin muhalefeti susturmak amacını güttüğünü ileri sürmüş ve Türk siyasal hayatının mutlakıyet devirlerinde bile (Abdülhamit yönetimi kastediliyor) basın ve söz hürriyetini ortadan kaldıran böyle bir kanunun çıkarılmadığını savunmuştur. Konuşmasının devamında, adeta DP iktidarının yıkılış öyküsünü 4 yıl önceden haber verecek mahiyette sözler sarfeden Bölükbaşı'nın bu sözlerini aynen aktarmak yerinde olacaktır:³⁶³

Bu kanun, yalnız basın hürriyetini değil, toplantı hürriyetini, söz hürriyetini, seçim emniyetini de ortadan kaldırmak gayesini gütmektedir. Yani bir kelime ile demokrasinin ruhunu öldürmektedir. Bu kanunun kabulü ile **artık rejime veda ediliyor** demektir...Kanaatimizce, bu kanun kabul edildiği takdirde rejim ve memleketle beraber en büyük kötülük DP'ye de yapılmış olacaktır. Yazı ve söz hürriyetinin kaldırılmasıyla DP iktidarı kendisini sigorta edeceğini zannediyorsa bu çok yanlış bir hesaptır...**rejim uçurumun kenarında ve ölüme mahkum edildiği müddetçe bu memlekette muhalefetin durdurulmasına imkan yoktur.** Serbest ve açık tenkit devri kapatıldığı takdirde halk kütleleri arasındaki muhalefet paydos edilecek değildir. Tazyik arttıkça, mukavemet artacak, bugün açık tenkidinden korktuğumuz hadiseler kulaktan kulağa çok tehlikeli ve çok zararlı şekillere bürünerek yayılacaktır...Artık vatandaş, nereye gidiyoruz sorulmasını kendi kendine sormaktadır. **Evet, "nereye gidiyoruz?"**...DP, normal demokratik yollarla işbaşında kalmanın mümkün olmadığını gördüklerinden normal olmayan yollara, şiddet yollarına başvurmuşlardır...DP başındakiler, halka rağmen iş başında kalabilmek için memleketteki bütün muhalefet kuvvetlerini ve mukavemet yuvalarını kırmak, dağıtmak istiyorlar. Üniversite bu yolla susturulmuştur. Adliye cihazına, iktidarın arzusu dışında iş yapamayacağı anlatılmıştır. Barolara kılıcın ucu gösterilmiştir...Yakında getirilecek olan genel toplantılara dair kanunun tadili ile de toplantı hürriyeti kaldırılmaktadır...**Bu gidişle memleket karanlık bir uçuruma, sonu gelmez bir maceraya sürükleniyor.** Bu gidişin nerede duracağı belli değildir... Bu zihniyet, yeni korkulu tedbirlere de kendilerini götürebilirler...**Bu gidiş, kanaatimize göre, iktidarda kalmayı değil, ancak oradan düşmeyi tacil [hızlandırır-öne alır] eder.**

³⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 12, İçtima: 2, Yetmiş Üçüncü İnikat (6. VI. 1956), s. 111-118. Bu kanun çıktıktan sonra yaptığı bir konuşmada Bölükbaşı, "*Siyaset sahnesi bir sırat köprüsü haline geldi*" demiştir. **Cumhuriyet**, 18. 6. 1956.

Basın Kanunu'nun kabulünden sonra muhalefet partileri arasındaki işbirliği çabaları daha da hız kazanmıştır. İnönü, Bölükbaşı ve Fevzi Lütüfi HP'nin Meclis odasında bir araya gelerek, işbirliği konusunda son durumu konuşmuşlardır. İnönü'nün söylediğine göre, işbirliği girişimleri başladıktan beri, Fevzi Lütüfi ile Bölükbaşı'nın ilk beraber olmaları idi. Bu görüşmede, yine Bölükbaşı mağrur ve soğuk davranıyor. HP'liler işbirliğine temas etmişlerse de, Bölükbaşı kanuna göre (1954'te çıkarılan kanunla partilerin ortak liste yapmasının önüne geçilmişti) seçimde beraberliğin mümkün olmadığından bahsetmiştir. İnönü, en azından birbirimiz aleyhinde bulunmayalım dediyse de Bölükbaşı, sesinin çıkarmamıştır.³⁶⁴

Bu tarihten sonra üç muhalefet lideri Haziran ayı boyunca sık sık bir araya gelmişler ve iktidarın tutumuna ve özellikle de Haziran ayı sonunda çıkaracağı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na karşı neler yapabileceklerini görüşmüşlerdir. Ayrıca rejim davaları ve seçimde işbirliği konularında da fikir alışverişinde de bulunmuşlardır. Partilerinin yetkili organları ile de toplantılar yapan üç lider, en azından bir konuda prensipte anlaşmışlardı. Üç muhalif lider, DP'nin muhalefet üzerinde uyguladığı baskı tedbirlerinin en şiddetlisi olarak da bilinen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun müzakeresi sırasında Meclis'i terk etme kararı almışlardır. Hazırlanan plana göre, kanun üzerine önce İnönü, ardından Karaosmanoğlu ve nihayetinde de Bölükbaşı konuşacaktı. Bölükbaşı'nın konuşması biter bitmez üç liderle birlikte muhalefet milletvekilleri de Meclis'i terk edeceklerdi.³⁶⁵ Gerçekten de kanunun görüşülmesi esnasında Bölükbaşı'nın sözleri biter bitmez, muhalefet Meclis'i terk etmiş ve iktidarı kendisi ile baş başa bırakmıştır.³⁶⁶

Muhalefet partilerinin propaganda dönemi hariç, her türlü toplantı, miting ve gösterilerini yasaklayan söz konusu kanun, özellikle de meydan mitingleri ile kitleler üzerinde büyük etki yaratan Bölükbaşı'ya vurulmuş bir darbeydi. Elbette Bölükbaşı gibi ülkedeki tüm muhalefetin, baskıcı DP iktidarına karşı tek propaganda silahı ortadan kaldırılmış oluyordu. Bu kanun üzerine görüşlerini açıklayan Bölükbaşı, bilhassa 1954 seçimlerinden sonra çıkarılan ve demokrasi esaslarına ve yeminlerin teminatı altında bulunan Anayasa'ya muhalif kanunlarla, yani DP'in muhalefette

³⁶⁴ İsmet İnönü, **Defterler**, s. 669.

³⁶⁵ **Akis**, 7. 7. 1956.

³⁶⁶ **Cumhuriyet**, 28. 6. 1956.

iken kullandığı tabirle “*kanun dışı kanunlar*”la, fiilen vatandaş hak ve hürriyetlerinin yok edildiğini ve ...bir sistemin kurulmasıyla neticelendiğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:³⁶⁷

Yazı ve söz hürriyetini ortadan kaldıran kanunları takiben toplanmayı ve dinlemeyi yasak eden, parti ve cemiyet kurmayı, teşkilatlanmayı ve siyasi faaliyette bulunmayı imkansız kılan bu Hükümet tasarısı, (...) bütün bu tedhiş ve baskı tedbirleri za’fını ve aczini hisseden bir iktidarın zorla işbaşında kalmak gayretlerinden başka bir şey değildir. DP kendini iktidara getiren yolları iktidardan düşmemek için kapamak istemektedir. Bu şartlar içinde seçimlerin, bir zevahiri koruma oyunundan başka bir mana taşıyamayacağı da açıktır. ...Hükümet kurduğu rejimin adını artık koymalıdır. Toplanma ve cemiyet kurma hürriyeti Türklerin tabii haklarından, diyen Anayasayı açıkça çiğneyen ve (...) CMP grubu olarak hükümeti tarih ve millet önünde mesuliyetleriyle baş başa bırakıyoruz (soldan yuha sesleri, muhalefet topluca salonu terketti).

Bu konuşmanın hemen ardından, muhalefet, iktidar milletvekillerinin hakaretleri ve kürsüye gelen Menderes’in “*tıpış tıpış geri döneceklerdir*” biçimindeki alaycı sözleri arasında, Meclis’i terk etmiştir. Muhalefet bir nevi “*sine-i millete dönüş*” politikasına yönelmişse de, her üç partinin içinde de bu politikanın lehinde ve aleyhinde olan milletvekilleri vardı. Kimilerine göre, Meclis’i terk iktidarın işini kolaylaştırmaktan öteye bir faydası yoktu ve hele hele bu kanunun çıkmasıyla birlikte, muhalefetin sesini duyurabileceği tek merci de ortadan kalkıyordu. Kimilerine göre de, “*çoğunluk diktatoryası*” marifetiyle Anayasa’ya aykırı kanunlara seyirci kalınmamalıydı. Görüşmeler sonunda ara bir formül bulunmuş ve muhalefet rejim davası gibi ana meseleler dışında Meclis çalışmalarına katılmamayı ve iktidarla münasebetleri kesmeyi kararlaştırmıştır. Bu konuda en geç kararı veren parti CMP olmuştur. Bölükbaşı, partisinin GİK üyelerin toplantıya çağırılmış ve toplantı sonunda bu karara iştirak edeceklerini bildirmiştir. Ardından Bölükbaşı, partisinin İstanbul il kongresinde bulunmak üzere İstanbul’a gitmiştir. Meclis terk edildikten sonra, Başkanlık divanı, konuşmalarında hakaret ve ağır sözler olduğuna karar vererek, Bölükbaşı’nın sözlerinin zabıtlardan çıkarılmasına karar vermiştir. İktidarın Anayasa’ya aykırı kanunlarla baskı kurması yetmezmiş gibi, Bölükbaşı’nın konuşmasının Meclis iç tüzüklerine aykırı bir şekilde tutanaklardan çıkarılması hadisesi, muhalefet liderlerini iyice hareketlendirmiş ve bir şeyler yapılması konusunda toplantı üstüne toplantı yapmışlardır. O sıralarda Bölükbaşı, İstanbul’da

³⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 12, İçtima: 1, Seksen İkinci İnikat (27. 6. 1956), s. 528.

bulunuyordu. HP ve CHP, yetkili kurullarından yetki almış ve muhalefet olarak bir tebliğ yayınlanmasına karar vermişlerdi. Bu görüşmelere CMP liderleri de katılıyorlardı ama onların henüz kesinleşmiş bir kararı mevcut değildi. Nihayetinde üç lider önce Kasım Gülek'in Bahçelievler'deki evinde, ardından HP genel merkezinde ve nihayetinde de CMP genel merkezinde yaptığı toplantılarla, en azından bir müşterek bir tebliğin yayınlanmasına karar vermişlerdir.³⁶⁸

Zaten rejim davası ve seçimde işbirliği konularında öteden beri görüşmeler yapan muhalefet liderleri, CMP ve Bölükbaşı'nın biraz ağır ve gecikmeli de olsa katılımı ile 8 Temmuz 1956'da bir tebliğ yayınlamışlardır. HP, bu tebliğin partileri bağlamasını ve işbirliğinin daha da derinleştirilmesini istemişse de, Bölükbaşı, bu konuda karar verecek durumda olmadıklarını, Kongrenin kararına göre hareket edeceklerini bildirerek, bir ölçüde CMP içinde ve kendisinde CHP ve eski demokrat HP'ye karşı bir güvensizlik olduğunu belirtmiş oluyordu. CMP ve Bölükbaşı, eski MP'nin kapatılmasında CHP'nin sukut etmesini bir türlü kendilerine yediremiyorlardı. CMP'liler nihayetinde, siyaset hayatına İnönü ve CHP düşmanlığı ile atılmışlardı. Ayrıca, 1954 seçimleri öncesi, girişilen işbirliğinde CHP'nin kendilerine eşit haklar vermemesi ile sonuç alınamayan teşebbüsü de unutmuyorlardı. Onlara göre, CHP, iktidara gelmek için işbirliğini bir manevra olarak kullanıyordu. HP'lilere güvenmiyorlardı CMP'liler. Nihayetinde onlar da tenkit ettikleri ve bir zamanlar kendilerine en büyük kötülükleri yapmış eski DP'lilerdi.³⁶⁹

Ancak ne olursa olsun, sonunda muhalefet, en azından rejim davası ve demokratik sistemin baskıdan uzak bir şekilde kurulup yaşatılması yönünde açık arzularını kamuoyuna duyurmuşlardır. Her üç liderin de imzalarının bulunduğu tebliğde, DP'nin demokratik sistemi iptal yolunda almış olduğu tedbirlere değinilmekte ve DP'nin Anayasa'ya aykırı idari ve kanuni tedbirlerle, muhalefete rey veren vatandaşın tehdit altında bulundurduğu, söz ve fikir hürriyetlerini ortadan kaldırdığı, adalete, hakim teminatına, üniversite özerkliğine ve basın hürriyetine büyük darbeler indirdiği ileri sürülmüştür. Memlekette kapalı bir rejim ve totaliter bir

³⁶⁸ **Akis**, 7. 7. 1956. Bu arada, küçük ve etkisiz olan TKP de işbirliği teşebbüslerine katıldığını açıklamıştır. **Cumhuriyet**, 2. 7. 1956.

³⁶⁹ **Akis**, 14. 7. 1956; **Cumhuriyet**, 7. 7. 1956. Ayrıca, CMP ve Bölükbaşı'nın tutumu için, bkz, İsmet İnönü, **Defterler**, s. 689.

idare kurma yoluna giren DP iktidarının bu açık ve kasıtlı niyetlerini kamuoyuna duyurmayı amaçlayan müşterek tebliğ, muhalefetin, rejime yönelik tecavüzlerinin önlenmesi ve teminatlı bir demokratik idarenin kurulması doğrultusunda birlikte hareket edeceklerini bildirerek sona ermektedir.³⁷⁰

Tebliğ yayımlandıktan sonra iktidar yanlısı **Zafer** gazetesi, “*Muhalefet tebliğini neşretti, dağ fare doğurdu*” diyordu. Gerçekten de, tebliğde ne işbirliği ne de Meclis’e girip girmemekle ilgili tek bir kelime vardı. Tebliğ, sadece rejim davasında muhalefetin birleşeceği temasına indirgenmişti. Ayrıca gazete, öteden beri CMP’nin işbirliğine karşı olduğunu, ancak Bölükbaşı’nın kerhen tebliği imza ettiğini de yazmaktaydı. Tebliğin yayınlanmasından bir gün önce, Bölükbaşı, seçimlerde birlikte yürüyeceklerine dair bir işbirliğinin bahis konusu olmadığını da açıklamıştır.³⁷¹ Gerçekten de muhalefetin tebliği tam bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Bunda özellikle Bölükbaşı’nın ileriki seçimlerde tek başına iktidar olacakları yolunda bir düşüncesinin olması kadar, her üç parti içinde işbirliği taraftarı olmayan grupların bulunması da etkiliydi.³⁷² Meclisi terk eden muhalefette, terk kararının ne olacağı konusunda belirli bir fikir oluşmamıştı. Hatta HP’den birkaç kişinin DP ile irtibata geçtiği de biliniyordu. Her üç partide de uzunca bir tereddütten sonra, ilk olarak HP Meclis’e girmek yönünde karar aldı. Ardından CHP ve CMP de buna uymuş ve sonunda muhalefet, 12 gün sonra yani 11 Temmuz 1956’da Meclis’e geri dönmüştür.³⁷³ Çünkü Meclis’te ara seçimlerin ertelenmesine ilişkin görüşmeler vardı. Bu görüşmelerde HP’den Fethi Çelikbaş, milletin nabzının yoklanması açısından ara seçimlerin ertelenmemesini istemişse de, Başbakan, mügalata yaparak, hiçbir hukuk kuralında milletin nabzını yoklamak için seçim yapılacağına dair bir kayıt olmadığını belirtmiş ve bir kez daha muhalefete çatarak, muhalefetin tebliğini tantanalı bulmuş ve Meclis’i terk edişlerini de “*cakalı, edalı*” diye nitelendirmiştir. Bir kez daha muhalefet için “*tıpış tıpış geldiler işte*” şeklinde konuşmuş ve çoğunluğun azınlığın iradesi üzerinde hakim olduğunu iddia etmiştir.³⁷⁴ Başbakanın ekseriyeti ön plana

³⁷⁰ 8 Temmuz 1956 tarihli, muhalefetin müşterek tebliğinin tam metni için, bkz., **Yeni Sabah**, 9. 7. 1956.

³⁷¹ Turhan Dilligil, “Muhalefet Tebliğini Neşretti, Dağ Fare Doğurdu”, **Zafer**, 9. 7. 1956.

³⁷² İnönü, HP içinde bir grubun da işbirliği taraftarı olmadığını bildirmiştir. Bkz., İsmet İnönü, **Defterler**, s. 689.

³⁷³ **Akis**, 14. 7. 1956.

³⁷⁴ **Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Ekim 1955-Eylül 1956), C. VI, s. 430-433.

getirmesi ve tabir caizse, “*biz çoğunluğuz, siz azınlıktasınız, siz bize tabi olmak zorundasınız*” şeklinde konuşması, onun nasıl bir siyaset anlayışı içinde hareket ettiğine güzel bir örnek olsa gerektir.

Görüldüğü gibi muhalefetin işbirliği teşebbüsü, hayal kırıklığı yaratan tebliğ ve Meclis’e geri dönmeleri ile sonuçsuz kalmıştır. Bu arada Bölükbaşı, yoğun bir şekilde propaganda faaliyetini sürdürüyordu. Toplantı ve Gösteri Kanunu çıkarıldıktan sonra ilk konuşmasını partisinin İstanbul il kongresinde yapan Bölükbaşı, Basın Kanunu görüşmelerindeki metnin aynısını okumuş ve bundan sonra muhalefetin, vatanseverlik neyi icap ettiriyorsa o yolda hareket edeceğini söylemiştir.³⁷⁵ Ayrıca Bölükbaşı, Meclis’teki son konuşmasının tutanaklardan çıkarılmasını Anayasa’ya aykırı bir uygulama olarak nitelendirmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: “*Bundan sonra bir tek teminat kalmıştır. Bu da, milletin koyun sürüsü gibi yaşamamak kararıdır*”.³⁷⁶ Samsun il kongresine de katılan Bölükbaşı için, Kongre başkanı, “*Ne CHP’nin ne de DP’nin yenemediği bir şahıs için türlü türlü kanunlar çıkarılan aksaçlı, aslan yeledi lider*” diye söz etmiştir. Burada da Basın ve Toplantı Kanunları ile ilgili Meclis’te yaptığı konuşmanın aynısı yapan Bölükbaşı, milletin avukatı olduğu halde, milletle temas ettirilmemek için kendisine yönelik her türlü tertibin alındığını belirtmiştir.³⁷⁷ Bu tertibatın ilki, maalesef Kırşehir’de vuku bulmuştur. Partisinin il kongresi için Kırşehir’e giden Bölükbaşı’yı karşılamak için toplanan halk coplarla dağıtılmıştır. Hatta öyle ki, Bölükbaşı, halk galeyana gelir gerekçesiyle, jandarmalar eşliğinde Kırşehir’e arka sokaklardan sokulmuştur.³⁷⁸ Ertesi gün CMP Kırşehir ilçe kongresi yapılmıştır. Ahmet Bilgin, Arna ve Bölükbaşı birer konuşma yaparak, iktidarı şiddetle eleştirmişlerdir.³⁷⁹

Bu arada CMP içinde işbirliğine öteden beri karşı çıktığı bilinen eski Zonguldak Mv. ve CMP genel sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller, Anadolu’nun muhtelif yerlerinde her üç partinin alt kademeleri ile görüşmeler yapmış ve muhalefet partilerinin teşkilatlarında işbirliği yapılması aleyhinde bir cereyan olduğunu belirterek, “*Muhalefetin işbirliği fikri tatbik edilemeyecek*” şeklinde

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 2. 7. 1956.

³⁷⁶ **Yeni Sabah**, 2. 7. 1956. Diğer toplantılarda olduğu gibi bu konuşmasında da Bölükbaşı’nın diktafonla konuşmuştur. “*Diktafoncu Hasan*” diye anılan meşhur kişi, Bölükbaşı’nın konuşmalarını kayda geçirmiştir. Gazete, Bölükbaşı’nın konuşması boyunca 8 şişe su içtiğini de bildirmektedir.

³⁷⁷ **Cumhuriyet**, 5. 8. 1956.

³⁷⁸ **Cumhuriyet**, 17. 8. 1956.

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, 18. 8. 1956.

konuşmuştur.³⁸⁰ Boyacıgiller, demokrasi ve hürriyet mücadelesinde kendileri kadar hiç kimsenin eza-cefa görmediğini, kendileri çile çekerken ve partileri kapatılırken, işbirliği isteyenlerin yanlarında olmadığını ileri sürmüş, işbirliği isteyenlerin açık konuşmadığını ifade etmiştir. Ayrıca kendilerinin bu konuda verilmiş bir kararları olmadığını ve işbirliğine ilişkin kararı da ancak kongrenin verebileceğini dile getirmiştir.³⁸¹

Öte yandan, CMP'nin alt kademeleri ile teşkilatlarının işbirliğine sıcak bakmadığı, zaten MP'nin devamı sayılan CMP bünyesinde, büyük bir CHP aleyhtarlığı olduğu ve müşterek beyanname yayımlandıktan sonra da, özellikle teşkilatta işbirliği fikri aleyhine bir tepki oluştuğu belirtilmiştir. Ancak CMP'de parti ileri gelenlerinden işbirliği taraftarı etkili kimseler olduğu da bilinmekteydi. CMP, rejim davası gibi ana meselelerde işbirliği taraftarı olmasına rağmen, seçimlerde işbirliği gibi konularda, kendi şartlarına uyulmadığı takdirde işbirliğine ayak diremiştir.³⁸² CMP'de işbirliği aleyhtarlarının, gelecek kongrede işbirliği lehine hareket edenleri parti üst yönetiminden uzaklaştırmak yönünde bir çalışma içine girdikleri de ileri sürülmüştür. CMP'nin işbirliğine yanaşmama nedenini sorgulayan **Cumhuriyet** gazetesinde çıkan haberlere göre, CMP, bildik nedenlerle CHP'ye zaten karşıydı. HP'ye ise şüphe ile bakıyordu. Çünkü kendilerine çektirenler arasında, bir zamanlar şimdiki HP'li önderler de bulunuyordu. Ayrıca Bölükbaşı'nın uzunca bir zamandır yaptığı yurt seyahatlerinde edindiği intiba, gelecek seçimlerde CMP'nin tek başına iktidara geleceği yönündeydi. Bu açıdan da Bölükbaşı, işbirliği konusunda açık ve kesin konuşmaktan kaçınmış ve bu konu kongrenin bileceği iş diyerek durumu sürekli geçiştirmiştir. Ayrıca CMP işbirliğini, seçimlerde işbirliği şeklinde anlamaktadır. Yoksa CMP'ye göre, zaten rejim davasında, her parti kendi çapında mücadelesini devam ettirmektedir. Bu konuda bir işbirliğine gitmeye gerek yoktur.³⁸³ İşbirliği aleyhtarlığı yapan CMP genel sekreteri Boyacıgiller'in durumu Bölükbaşı'na sorulmuşsa da, Bölükbaşı sessiz kalmakla yetinmiş ve bu konularda ancak kongrenin karar vereceğini belirtmiştir.³⁸⁴

³⁸⁰ **Cumhuriyet**, 14. 8. 1956.

³⁸¹ **Cumhuriyet**, 15. 8. 1956.

³⁸² **Cumhuriyet**, 25. 8. 1956.

³⁸³ **Cumhuriyet**, 28. 8. 1956.

³⁸⁴ **Cumhuriyet**, 12. 9. 1956.

Öte yandan 14 Eylül'de HP, işbirliğine ilişkin kendi görüşlerini maddeler halinde sıralayarak,³⁸⁵ CMP ve CHP'nin işbirliği konusunda ne düşündüğünü açık bir şekilde belirtmelerini isteyen muhtırayı CHP ve CMP genel merkezlerine göndermiştir. CMP'nin cevap vermediği muhtırayı CHP, 29 Eylül'de cevaplandırmıştır. CHP'nin gönderdiği cevabi yazıda, rejim davası gibi temel meselelerde bir ayrılık olmadığı belirtilmiş, ancak HP'nin muhtırasının, 8 Temmuz 1956 tarihli müşterek tebliğde çizilen işbirliğini daha ileri götürecek teklifleri ihtiva ettiği dile getirilerek, bu maddelerin görüşülmesi meselesine CMP'nin de katılması gerektiği ifade edilmiştir. CHP ayrıca, belirtilen maddeler hakkındaki kararı, her üç partinin kurultayının vermesi gerektiğini açıklamıştır.³⁸⁶ HP, CHP'nin tebliğini müphem bulmuştur. İnönü ise menfi olmadığını izah etmiştir. CMP'nin zaten öteden beri pek de istekli olmadığı işbirliği teşebbüsünün akim kalmasında en büyük etken, HP'nin muhtırası içine kattığı, tarafsız cumhurbaşkanı ibaresi idi. İnönü, HP'lilerle görüşmesinde, bu maddeyi neden koyduklarını sormuştur. HP'liler, "*HP, İnönü'nün kucagında doğdu*" diyorlar, onu karşılamak için koyduk demişlerse de, İnönü tatmin olmamıştır. Hatta muhtıraya gönderdikleri cevabi tebliğlerinden sonra HP'lilerin "*İnönü Reisicumhur olmaktan vazgeçmiyor*" iddiasını propaganda malzemesi yapmalarından dolayı da üzüldüğünü ifade etmiştir. İnönü, işbirliği teşebbüslerinden her hangi bir sonuç alınamaması üzerine Adnan Menderes'in şenlik yaptığını da yazmıştır.³⁸⁷ İşte, CHP'nin cevabı ile muhalefet partileri arasındaki işbirliği teşebbüsü bir başka bahara kalmış oluyordu. Gerçekten de, bunun için 1957 yılının bahar ayını beklemek gerekecekti.

Bu arada 1956 yılının son günlerinde **CMP'nin İkinci Büyük Kongresi** toplanmıştır. 25-27 Ekim tarihleri arasında toplanan kongrenin açılış konuşmasını yapan CMP lideri Bölükbaşı, CMP'nin kanuna bağlı devlet ve milletin vicdanına bağlı bir kanun düsturu içinde hareket ettiğini, demokrasinin bir seçim meselesi değil, bir teminatlar rejimi olarak kabul edilmesinin gerekli olduğunu belirterek

³⁸⁵ HP muhtırasında kısaca, işbirliğinin rejimi kurtarma mücadelesi olduğu, işbirliği neticesinde kurulacak Meclis'te bir koalisyon hükümeti kurulacağı, bir Kurucu Meclis hükmünde çalışacak olan Meclis'in anti demokratik kanunları kaldırıp, gerekli islahatı yaptıktan sonra, nispi seçim esasında 18 ay içinde seçime gideceği, seçilecek Meclis'e 60 bin nüfusta bir milletvekili nispeti konacağı, Cumhurbaşkanı ve meclis başkanının partilerüstü bağımsızlardan teşekkül etmesinin gerekliliği ve işbirliği görüşmelerinde seçimlere ilişkin adayların saptanmasında partiler arasında eşitlik esasına aykırı teklifler yapılmayacağı gibi hususların altı çizilmiştir. **Cumhuriyet**, 2. 10. 1956.

³⁸⁶ **Cumhuriyet**, 2. 10. 1956.

³⁸⁷ İsmet İnönü, **Defterler**, s. 690-691.

DP'nin ekseriyet ve Anayasa'dan kaynaklanan kuvvetler birliği sistemi ile ülkede bir şahıs ve zümre tahakkümü kurduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca varolanlara ek olarak en son çıkarılan baskı kanunları ile ülkedeki muhalefetin başının ezilmeye çalışıldığını, DP Hükümeti'nin üniversite, basın ve yargının üzerinde büyük bir siyasi baskı kurduğunu anlatan Bölükbaşı, iktidarın tüm tedhiş, baskı ve şiddet tedbirleri almasının nedenini iktidarda kalma hevesi olarak nitelendirmiş ve totaliter bir idare tarzı kurmak yolunda niyetler içine girildiğini öne sürmüştür.

Konuşmasının sonunda, muhalefet partileri arasındaki işbirliği teşebbüslerine temas eden Bölükbaşı, muhalefet partileri arasında rejim buhranının halledilmesi için ilk işbirliği çağrısını, 2 Mayıs 1954 seçimleri öncesi yayınladığı bildiri ile CMP'nin ortaya attığını dile getirmiştir. Bölükbaşı, söz konusu bildirilerinde, partilerin işbirliğine her hususta (seçimlerde adayların tespiti de dahil olmak üzere) eşit şartlarda girmeleri gerektiğini ve seçimlerin ardından çalışacak Meclis'in bir KM vazifesi yaparak Anayasa'yı demokratik tarzda değiştirip, ikinci meclis, Anayasa Mahkemesi, adaletin bağımsızlığı gibi hususlarda büyük ıslahat yaptıktan sonra dağılıp, seçimlere geçilmesi gerektiğini ifade ettiklerini açıklamıştır. Bölükbaşı, bu iyi niyetli çağrılarına karşı, İnönü'nün 20 Mart 1954'teki beyanatında, "*Meclis'te partilerin kuvvetleri nispetinde temsil olunmasını istiyoruz*" diyerek olumsuz bir yanıt verdiğini belirtmiştir. Bölükbaşı, CHP'nin işbirliğini, bir rejim davası görmeyip, yalnızca bir seçim meselesi olarak ele aldığı en büyük göstergesinin, 1954'teki işbirliği çağrısına verdiği cevap olduğunu iddia ederek, o gün müşterek liste olarak seçime girmek mümkünken, CHP'nin bunu istemediğini ileri sürmüştür. Daha sonra CHP'nin ve HP'nin işbirliği konularında yaptığı çağrı ve muhtıranın, kendi çağrılarından pek de farklı olmadığını belirten Bölükbaşı, söz konusu partilerin bu çağrılarında samimi olmadıklarından, ve işbirliğinin bu güne kadar geçirdiği aşamalardan sonra CMP GİK'in, işbirliği konusunda Kongreye her hangi bir teklifle gelmediğini de ifade etmiştir.³⁸⁸ Bölükbaşı'nın bu açıklaması ile CMP'nin işbirliğine taraftar olmadığı net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

CMP'nin İkinci Kongresi'nde parti içinde liderler arasında, özellikle de Tahtakılıç'la Bölükbaşı arasında bir gerginlik olduğu gözlemlenmiştir. Ötedenberi parti içinde bir Bölükbaşı-Tahtakılıç rekabeti yaşanmaktaydı. Aldoğan'la birlikte,

³⁸⁸ **CMP İkinci Kongresi: Parti Reisinin Nutku** (Ankara: Arı Basımevi, 1956), ss. 3-19.

Tahtakılıç, işbirliğini isteyen taraftandı. Ayrıca pek çok konuda Bölükbaşı ile aynı düşünmüyorlardı. En önemlisi de parti içinde genel başkanlık yapabilecek en önemli iki kişiydiler. Bu yüzden de aralarında henüz açığa çıkmayan bir gerilim vardı. Zaten genel başkanlık seçiminde bu durumun ortaya çıktığı görülmüştür. Bölükbaşı, “*Ben muhterislerle çalışmam*” diyerek, genel başkanlığa aday olmayacağını açıklayıp salonu iki kere terk etmişse de, delegeler önüne geçmişler ve tekrar salona getirmişlerdir. Bu arada Tahtakılıç da, “*Bölükbaşı'nın adaylıktan feragatı doğru olmaz. Bölükbaşı, partiyi ve kongreyi müşkül mevkide bırakmak hakkına sahip değildir. İsme ve resme bağlanırsanız, bana da lanet olsun size de*” şeklinde bir konuşma yapmıştır. Suphi Batur ve arkadaşlarının arkasından itmesine rağmen Bölükbaşı, aday olmayacağını açıklamışsa da, delegelerin yoğun istekleri karşısında, Bölükbaşı, aday olduğunu açıklamıştır. Tahtakılıç ve Aldoğan aday olmamış, Mehmet Turan isminde bir partili adaylığını koymuştur. Yapılan seçimlerde 780 delegenin 710'unun oyunu alan Bölükbaşı, ikinci defa CMP genel başkanı olmuştur. Aday olmasa da Tahtakılıç 43, Aldoğan 9 ve Mehmet Turan 16 oy almıştır.³⁸⁹

M. KIRŞEHİR'İN YENİDEN İL YAPILMASI (1957)

1957 yılı Bölükbaşı'nın siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde bir taraftan Kırşehir yeniden il statüsüne kavuşturulmuş, bir taraftan da Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırılarak tutuklanmış ve 1957 seçimlerini hapisanede geçirmiştir. Diğer taraftan, DP iktidarının baskı ve şiddet tedbirleri öylesine ağırlaşmıştı ki, muhalefet için tek propaganda yeri Meclis kalmıştı. 1956 yılında çıkarılan kanunlarla, muhalefetin açık hava toplantıları yasaklanmış, basın üzerinde büyük baskı kurulmuştu. Meclis dışı muhalefetin imkansızlaştığı ve muhalefet partileri arasında kurulabilecek bir işbirliğinin sonuçsuz kaldığı bu ortamda, ana muhalefet lideri İnönü, yeni bir taktik deneyerek iktidarla iyi ilişkiler içine girmeye başlamıştır. 1957 başlarında Akis dergisi sahibi ve İnönü'nün damadı Metin Toker, Mükerrer Sarol'a hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklanmıştı. İktidarla CHP arasında başlayan “bahar havası”, özellikle 1957 bütçe görüşmelerinden sonra hız kazansa da, İnönü'nün “balayı siyaseti” hiçbir sonuç vermemiş, üstelik diğer iki

³⁸⁹ Yeni Sabah, Cumhuriyet, 27. 10. 1956.

küçük muhalefet partisinin (CMP ve HP) düşmanlığını da kazanmıştı. Üç ay devam eden “bahar havası”, Mayıs 1957 sonlarından itibaren bozulmuş ve sonu 27 Mayıs 1960’a kadar uzanan sert bir iktidar-muhalefet ilişkisi yaşanmıştır.³⁹⁰ İnönü, bundan sonra daha çok diğer küçük muhalefet partileri ile olası bir seçimde ittifak yapmanın yollarını aramışsa da bunlar hep sonuçsuz kalmıştır.

İktidarla CHP arasında bunlar yaşanırken, 1957 yılının başlarında CMP ile HP arasında bir yakınlaşma gözlemlenmiştir. Şubat 1957’nin başında Bölükbaşı, Karaosmanoğlu’nu evinde ziyaret etmiş ve sıcak ilişkiler yaşanmıştır. Ancak iki lider de bunu basından gizlemeye çalışmışlar ve görüşmeleri her hangi bir siyasal sonuç vermemiştir. Görüşmede özellikle Bölükbaşı, HP’yi muhalefet arasında kurulabilecek bir işbirliğinde CHP’ye ve İnönü’ye fazla güvenmemesi konusunda uyarmıştır.³⁹¹ CMP-HP arasındaki yakınlaşmanın her hangi bir siyasal sonuç vermemesinde, her iki liderin birbirine güvensizlikleri kadar, CHP’nin iktidarla o dönemde kurduğu bahar havasının etkili olduğu bir gerçektir. O dönemde bazı basın organlarında CMP ile HP’nin birleşmesi yönünde yayınlar da yapılmıştır. Kurulabilecek bir “*Hürriyetçi Millet Partisi*”nin, DP ve CHP yanında “*üçüncü bir kuvvet*” olarak etkisinin büyük olacağından söz edilmiştir. Bölükbaşı’ya da bu konuda soru sorulmuşsa da, böyle bir birleşme teşebbüsünden haberdar olmadığını açıklamıştır. Yapılan habere göre, CMP ile HP’nin ortak yanları vardı. Her ikisi de DP’deki “*Kurucular tahakkümü*”nden şikayet ederek ayrılanların kurdukları partilerdi. HP kaliteli münevverlere sahipti, CMP’nin teşkilatı güçlüydü. Bu açıdan birbirlerini tamamlayabilirlerdi. Ancak birleşmeyi zora sokan güçlükler de yok değildi. CMP, “*muhafazakar*”, HP ise ona oranla daha “*liberal*”di. CMP, DP’nin “*sağı*”nı, HP ise “*solu*”nu temsil etmekteydi.³⁹²

İşte 1957’nin başlarında muhalefet partilerinin durumu bu şekildeydi. Muhalefet partileri arasında işbirliğinin tavsadığı bu dönemde, Menderes’in 25 Mayıs 1957 tarihinde Sivas’ta yaptığı bir konuşmada seçimlerin yaklaşmakta olduğunu söylemesi üzerine muhalefet partileri arasındaki görüşmeler yeniden sıklaşmıştır.³⁹³ Muhalefet partilerinin 1957 seçimleri öncesi seçimde ittifak dahil her

³⁹⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 196.

³⁹¹ **Akis**, 9. 2. 1957.

³⁹² **Akis**, 16. 2. 1957.

³⁹³ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 163.

konuda yapacakları görüşmelere bir sonraki alt başlıkta değinilecektir. Şimdi 1957 yılı ile birlikte Bölükbaşı'nın Meclis'te ve Meclis dışında yaptığı konuşmalara değinilecek, ardından Kırşehir'in yeniden il yapılması ile başlayan, ancak Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ve tutuklanması ile biten süreç ele alınacaktır. Bölükbaşı'nın bu dönemdeki konuşmaları, DP iktidarının 27 Mayıs İhtilaline varan gidişatını ortaya koymasından dolayı önemli olduğu kadar, onun siyasal edebiyatımıza kazandırdığı siyasal söyleminin açığa çıkması açısından da dikkate değerdir.

Bölükbaşı, 1957 bütçesi üzerine Meclis'te yaptığı konuşmada, DP iktidarının harp sonrası dünya şartlarının yarattığı çok müsait bir atmosfer içinde ve dış yardımlarla iktisadi kalkınma faaliyetlerine giriştiğini, ancak ve Hükümetin plansız ve programsız icraatlarıyla söz konusu müsait şartların heder edildiğini anlatmıştır. Bölükbaşı, ayrıca iktisadi ve içtimai bütün ıstırapların kaynağı olarak “*rejim buhranı*” nı göstermiştir. DP iktidarının menşeinin meşru, ancak devamının meşru olmadığını ileri süren Bölükbaşı, Anayasa'ya muhalif kanunlar ve anayasa dışı tatbikatla DP ve Hükümetin meşruiyet prensiplerinden ayrıldığını iddia etmiştir. Anayasayı çiğneyen kanunlar ve iktidarın bu zihniyeti devam ettikçe, **DP iktidarının meşruiyet dışında** olduğunu söyleyen Bölükbaşı, baskı kanunları ve despotik zihniyetle yapılacak müstakbel seçimlerin meşruiyetinin peşinen ihlal edilmiş olduğunu da öne sürmüştür.³⁹⁴

Bütçe konusunda diğer oturumda yaptığı konuşmada ise, her zaman yaptığı gibi, Menderes'in muhalefette iken söylediği sözler ile iktidardaki uygulamalarının birbirine zıt olduğuna ilişkin örnekler veren Bölükbaşı, vaktiyle Menderes'in “*Bu Anayasa ile bir dikta nizamı kurulabilir, ekseriyet istibdatı istibdatların en korkuncudur*” şeklinde sözler sarfettiği halde Anayasa ve Meclis çoğunluğuna dayanarak memlekette bir zulüm düzeni kurduğunu ve ülkede şahısların keyfine göre at oynatmasına mani olacak gerekli düzeltmeleri yapmadığını, bunun da ülkenin siyasi geleceğine büyük darbeler vuracağını belirtmiştir. Daha sonra Bölükbaşı, yurt

³⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: X, C. 17, İçtima 1-2, Kırk İkinci İnikat (21. 2. 1957), s. 381-399.

seyahatinde Çorum, Samsun, Bursa ve Kırşehir’de başına gelen hadiseleri anlatmış ve gittiği her yerde polis takibatı altında bulunduğunu ve halkın kendisini selamlamasına ve kendisiyle sohbet edilmesine izin verilmediğini, hatta bir bekçinin kendisine selam verdi diye takibata uğradığını belirtmiştir. Bölükbaşı, Samsun’lu bir köylünün kendisine, “*İnsanlığımızın bir kıymeti kalmamış, bir mebusun yanına varıp elini sıkamıyorum. Benim karnım tok, sırtım pek olsa ne çıkar. Ben insanım, yem bekleyen tavuk değilim*” şeklinde şikayetlerini bildirdiğini anlatarak, maruz kaldığı takibatlar ile emniyette tutulan vesikaların, demokrasinin yüz karası olduğunu ifade etmiştir. Bu sırada DP sıralarından laf atan Çorum Mv. Kemal Biberoglu’na dönerek, “*Sabret Biberoglu, dur, dur, şimdi ağzının içi biber olacak*” diye konuşarak acı bir karşılık vermiştir.

Bölükbaşı, ayrıca, basına vurulan darbe ve mitinglerin yasaklanması ile halkla kurdukları demokratik temasların ellerinden alındığından şikayet etmiştir. Bölükbaşı’nın takip edildiği iddialarını yalanlayan İçişleri Bakanı Namık Gedik, konuşmasının bir yerinde Bölükbaşı’yı sözlerinin arkasında durmamakla suçlamıştır. Gedik, vaktiyle Bölükbaşı’nın, Meclis kürsüsünden, “*Eğer Nato’ya girersek, Menderes’in elini öpeceğim*” dediği halde, bunun gereğini yerine getirmediğini söyleyerek, Bölükbaşı’nı küçük düşürmeye çalışmışsa da, Bölükbaşı, Gedik’in yalan söylediğini söyleyerek, o günün tutanaklarında “*öpmek*” ifadesi değil, “*tebrik edeceğim*” ifadesinin olduğunu, tutanaklardan okuyarak yanıtlamıştır. Ayrıca Bölükbaşı, o günlerde tebrik için telgraf çektiği Menderes’in kendisine gönderdiği cevabi telgrafı da okuyarak Gedik’in iddialarını çürütmüştür. Bundan sonra, Gedik, Bölükbaşı’nın kavgacı, hırçın ve tehditkar bir siyasal kişiliğe sahip olduğunu, hatta bütçe görüşmeleri sırasında Bölükbaşı’nın, Devlet Bakanı Cemil Bengü’yü koridorlarda kavgaya davet ettiğini iddia etmiş ve “*Meclis koridorlarını kabadayılar koğuşu haline getirmek isteyenlere daima tedbir alacağız*” şeklinde sert bir üslup kullanmıştır. Bunun üzerine söz alan Bölükbaşı, Gedik’in anlattığı olayın tamamen yalan olduğunu, kendisinin değil, Devlet Vekili Bengü’nün oturduğu yerden devamlı bir şekilde başını sallayarak, “*Çık dışarı, çık*” diye işaret ettiğini, kendisinin de, “*Bakınız bir Bakan bir mebusu kavgaya davet ediyor*” şeklinde mukabelede bulunduğunu belirtmiştir. Bu arada DP’li Murat Ali Ülgen, Bölükbaşı’ya, “*Yalan söyleme, erkeksen doğru konuş*” diye bağırınca, Bölükbaşı, “*Murat Ali, erkeklüğimin*

zekatını versem, sen de erkek olursun” diyerek Murat Ali Ülgen’e sert bir karşılıkta bulunmuştur.

Bu görüşmeler çok hararetli ve kavgalı geçmiştir. Bölükbaşı konuştuğça, DP sıralarından müthiş bir tepki almıştır. Karşılıklı sataşma ve tahrik edici konuşmalar oldukça da görüşmeler uzamıştır. Hatta DP’li Nusret Kirişçioğlu, geçmiş defterleri karıştırıp, CMP’nin kapanan MP’nin muvazaası olduğunu ve Bölükbaşı’nın CMP üzerinde dikta kurduğunu iddia ederek, Bölükbaşı’yı suçlamıştır. Bunun üzerine söz alan Bölükbaşı, muvazaa ile dikta iddialarını reddetmiş ve muvazaa konusunda asıl Hikmet Bayur’u içine alan DP’yi suçlamıştır. Bunun üzerine Menderes, oturduğu yerden, *“Halk Partisiyle neden iştirak yapıyorsunuz”* deyince, Bölükbaşı, bunu reddederek, *“Bakınız İnönü burada. Benim ona yüz yüze söylediğim sözleri belki kimse gıyabında söylememiştir. Hatta bir gün (İnönü) demiştir ki, herkesi ikna ettim, bu Bölükbaşı’yı ikna edemedim. O derece kanaatimin adamıyım. Ben filanın kahvesini içmekle, filanın yemeğini yemekle, kanaati tebahhur edecek [değişecek] adamlardan değilim”* şeklinde konuşmuştur. Menderes yine söz atarak, *“Yani menfisin”* diye suçlamada bulununca, Bölükbaşı, *“Hayır, kanaatim tebahhur etmez, kanaatim sabittir diyorum. Yani senin gibi [sol elini çevirerek] böyle dönmez diyorum”* diye karşılık vermiştir.³⁹⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi üzerine yaptığı konuşmada ise, Hikmet Bayur’un 1952’de yazdığı bir makalede, *“Atatürk’ün kapamış olduğu dini siyasete karıştırmak ve dini siyasal bir alet gibi kullanmak kapısını Halk Partisi, seçimlerde oy avcılığı yapmak düşüncesiyle yeniden açtıktan sonra, DP iktidarı bu işe daha çok tehlikeli bir biçim vermiştir”* dediğini aktararak, kendilerinin değil, asıl DP’nin dini siyasete alet ettiğini ileri sürmüştür. Bu arada Bölükbaşı, Hikmet Bayur’a da sataşınca, Bayur, Bölükbaşı ve arkadaşlarının, uygun muhit bulunca, *“Allah bana dört kadın almaya izin verdi, kul neden mani olur, İbni Suud Efendimiz ne güzel kol bacak kesiyor, asayiş ne güzel temin ediyor”* dediklerini, ancak münevver bir muhite gidince de, *“Yalnız hürriyet isteriz, din hürriyeti isteriz”* diye konuştuklarını söyleyerek ağır bir ithamda bulununca, Bölükbaşı, Bayur’un doğru konuşmadığını belirtmiş ve zamanında Bayur’un kendisini inkılaplar konusunda nasıl övdüğünü, Bayur imzalı yazılarla ispat etmeye çalışmıştır. Daha sonra kendilerinin hep

³⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, Kırk Üçüncü İnikat (22. II. 1957), 452-456, 463-469, 490-493.

inkılaplar ve laiklik taraftarı olduklarını anlatarak, **Büyük Doğu** gibi İslamcı neşriyatı tel'in ettiklerini söyleyen Bölükbaşı, konuşmasını şöyle bitirmiştir: *“Bilesiniz ki C. Millet partisi laiklik mevzuunda sizden bin defa daha samimidir. Şahidi de Hikmet Bayur’dur”*.³⁹⁶

Adliye Vekaleti bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşmada da, hakim teminatı ve Anayasanın değiştirilmesi konusunda DP'lilerin verdikleri sözleri yerine getirmediklerini, bu konuda daha da geriye gidildiğini, yargıyı baskı altına aldıklarını örneklerle anlatan Bölükbaşı, DP'nin sürekli eski CHP dönemini hatırlatarak kendi dönemlerinin daha iyi olduğu yolundaki söylemlerinin yeterli olmadığını söyleyerek, *“Batılla kıyas olmaz”* demiştir.³⁹⁷

Yine, Maarif Vekaleti bütçesi üzerine söz alan Bölükbaşı, *“Rejim teminatsızdır”* dedikten sonra, meselenin bir seçim ve seçim mekanizmasından ibaret olmadığını anlatmış ve sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: *“Bir memleket düşünün, fikirlerin tekevvününe imkan vermeyecek kanunlarla muhalefette bulunmanın ağzına kilit vurmuş, elini ve kolunu bağlamıştır. ...Mussolini iktidara seçimle gelmedi mi? Demek ki yalnız seçimle iktidara gelmek kafi değildir. Kuvveti, kuvvetle durduracak, devlette azanları durduracak müesseseler ve müeyyideler lazımdır”*.³⁹⁸

Öte yandan Dahiliye Vekaleti bütçesi görüşmelerinde, oldukça sıcak ve toparlayıcı bir konuşma yapan Bölükbaşı, 1955'te gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkisinin ortadan kalkması için yapılan girişimlere ilk icabet eden kişinin, yaralı olmasına rağmen, kendisi olduğunu ifade etmiş ancak, iktidarın rejim mevzuunda hiçbir adım atmadığını, hatta geriye gittiğini öne sürmüştür. Daha sonra sözlerini, *“Partiler ve iktidarlar fanidir, ebedi olan millettir, vatandaşlıktır. Birbirimize dört günlük fani dünyanın saltanatı için düşman olmak yolunu tutarsak, bundan yalnız biz zarar etmeyiz, çocuklarımız, o üzerinde titrediğimiz çocuklarımız ve torunlarımız da zarar eder. İktidarla muhalefetin en büyük ihtilaf noktası rejim davasıdır. DP kuruluşuna can veren sebeplere sadık kalsın. Yedi yıl geçmesine rağmen rejim davasını samimiyetle ele alsın. İktisadi ve diğer sahalardaki bütün hataların*

³⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 17, İçtima: 2, On Yedinci İnikat (24. 2. 1957), s. 662-666).

³⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, On Yedinci İnikat (24.2.1957), s. 706-711.

³⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 17, İçtima: 1, Kırk Yedinci İnikat (26. 2. 1957), s. 865-867.

teferruat olarak telakki eder, kendisini yeni tuttuğu yolda tebrik ederiz” diyerek bitirmiştir.³⁹⁹

Dış politikaya dair görüşlerini ise Hariciye Vekaleti bütçesi görüşmelerinde yapan Bölükbaşı, genel çizgiler itibariyle dış politikada Hükümet’le aynı düşündüklerini, ancak uygulamaya dair bazı çekinceleri olduğunu anlatmış ve en çok da iktidarın, dış politikada muhalefetin görüşlerine başvurmamasını eleştirmiştir. Sözlerini, “*Rejim kavgalarıyla vatandaşları üç beş kampa ayırmış, aralarındaki siyasi mücadele bir nevi düşmanlık ve kin yarışı haline gelmiş olan bir memlekette dış politikada muvaffak olmanın mümkün olamayacağını takdir edersiniz ...rejimi demokratik esaslara göre normalleştirmek lazımdır*” diyerek bitirmiştir.⁴⁰⁰

Meclis müzakerelerinden sonra yine yurt seyahatine çıkan Bölükbaşı, yakında seçim olacak havası içinde yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Ancak Bölükbaşı, Toplantı ve Gösteri Kanunu gereği bu konuşmalarını açıkavada değil, kapalı salonlarda yapmak durumunda kalmıştır. İlginçtir ki, Menderes’in 25 Mayıs’ta Sivas’ta yaptığı bir konuşmada, seçimlerin 1957’de olduğunu açıklamasından 7 gün önce (17 Mayıs 1957) DP’ye yönelen muhalefeti kendi etrafında toplamak amacıyla seçim kampanyasını açtığını ilan eden Bölükbaşı, Samsun’daki konuşmasında, “*İktidar 1957 Eylül’ünde seçim yapacaktır*” diye net bir ifade kullanmıştır.⁴⁰¹ Normal şartlarda 1958’de yapılması gereken ve iktidarın bile karar vermediği bir dönemde, seçimlerin 1957 sonlarında yapılacağı haberini veren Bölükbaşı’nın siyasi havayı iyi kokladığı söylenmelidir. Ayrıca 1957’nin başından itibaren DP ile CHP arasında tesis edilmeye çalışılan “*bahar havası*”na inanmadığını söyleyen Bölükbaşı, tekrar yoğun bir propaganda dönemine girecektir.⁴⁰²

Edirne’de düzenlenen CMP mitinginde önce Aldoğan konuşmuş ve muhalefet partilerinin iktidara karşı bir ittifak yapmaları çağrısında bulunmuştur. Aldoğan’ın partiler arası işbirliğine olumlu bakan konuşmasını tasvip etmeyen Bölükbaşı, konuşmasında, muhalefetin iktidar karşısında şamar oğlanı olmadığını belirtmiş ve Anayasa’ya aykırı kanunlarla iş gören bir iktidarla “*bahar havası*”na girilemeyeceğini söyleyerek, yine Anayasa’nın değiştirilmesi, basın hürriyeti,

³⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 17, İçtima: 2, Kırk Altıncı İnikat (25. 2. 1957), 769-770.

⁴⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, On Yedinci İnikat (25. 2. 1957), 814-415.

⁴⁰¹ Cumhuriyet, 19. 5. 1957.

⁴⁰² Vatan, 15. 3. 1957; Cumhuriyet, 20. 3. 1957 (Tekirdağ konuşmasının sonunda söylüyor).

adaletin bağımsızlığı, hakim teminatı, üniversite özerkliği ve seçim emniyeti gibi hususlara parmak basmıştır. ⁴⁰³ Samsun'da düzenlenen toplantıda da önce Bölükbaşı'nın tüm özel işlerini itina ile yerine getirdiği bilinen Kırşehir Mv. Ahmet Bilgin konuşmuş ve kesin bir dille, "*CMP, hiçbir parti ile genel seçimlerde işbirliği yapmayacak, işbirliği diyenler samimi değillerdi*" şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı'nın izni ile yapılan bu konuşmadan da anlaşılmaktadır ki, Bölükbaşı, tek başına iktidara geleceğine kesin gözle baktığı için, muhalefet partileri arası işbirliğine, 1956'dan tutuklanana kadar iyi bakmamıştır. Samsun konuşmasında söz alan Bölükbaşı ise, seçim sathı mailine girdiklerini belirttikten sonra, "*İstiklal Savaşı'ndan sonra bu topraklarda adı Cumhuriyet olan totaliter bir idare kurulmuştur. DP işte bu durumu tasfiye etmek için ortaya çıkmıştı...Türk milleti DP'yi zulmün ve istibdatın kökünü kurutsun diye bağına basmıştı...Ancak, DP, iktidara geldikten sonra Anayasa'ya aykırı kanunlara yenilerini ekledi...Ayrıca İnönü gidip Bayar gelmekle, Günaltay gidip Menderes gelmekle demokrasi kurulamaz*" şeklinde konuşmuştur. ⁴⁰⁴ Giresun-Bulancak'ta da, iktidarın, kısacık seçim dönemi dışında muhalefete toplanma ve konuşma hakkı tanımadığından şikayet ederek, padişahlar devrinde bile meydanlarda konuşmanın yasaklanmadığını söylemiş ve sözlerinin satır aralarında şu cümleleri kullanmıştır: "*Sizler 600 yıllık saltanatı ve 30 yıllık CHP iktidarını oylarınızla hürriyet için yıktınız...Sandığa atılan oyu avradın ırzı gibi beklemek lazım gelir...DP evlendikten sonra huyunu meydana çıkaran insanlar gibi çok iyi anlaşıldı*". ⁴⁰⁵

Yaklaşan seçimleri sezen ve gittiği her yerde büyük kalabalıklara hitap eden Bölükbaşı, iktidara geçmenin hesaplarını yaparken, çıkardığı antidemokratik kanunlara ve kendine muhalif tüm toplum kesimleri üzerinde uyguladığı baskı tedbirlerine ilaveten büyük ekonomik darboğaz içinde zaten zor durumda bulunan DP iktidarı, kamuoyu önünde Kırşehir'in ilçe yapılması ile yıpranan itibarını tekrar kazanmak amacıyla, Kırşehir'i yeniden il statüsüne kavuşturarak seçime gitme kararı almıştı. Daha 1957 Mart ayının ilk günlerinde bir kanun tasarısı hazırlayan Hükümet, böylece hem seçimler için yatırım yapmakta hem de Kırşehir meselesi ile kendisini en çok eleştiren CMP lideri Bölükbaşı'yı safdışı ederek, onun elindeki en büyük

⁴⁰³ Cumhuriyet, 22. 3. 1957.

⁴⁰⁴ Cumhuriyet, 19. 5. 1957.

⁴⁰⁵ Cumhuriyet, 22. 5. 1957.

muhalefet silahını almanın hesaplarını yapıyordu. Bu doğrultuda hazırlanan kanun tasarısını basından öğrenen Bölükbaşı, Kırşehir'in yeniden il yapılmasından memnun olduğunu belirterek, "...Bir çiçekle yaz gelmeyeceğini unutmamak lazımdır. Bu hadisenin, rejimin normal hale getirilmesi için bir başlangıç olmasını temenni ederim" şeklinde konuşmuştur. İnönü de, haberden çok memnun olduğunu söylemiş ve gazetecilere, "Abana ne oldu? Tekrar kaza haline getiriliyor mu?" diye sormuştur. HP genel sekreteri İbrahim Öktem de, Menderes'in bir file halinde meydana getirdikleri antidemokratik kanunlardan bir tanesini geri almasına sevindiğini açıklamıştır.⁴⁰⁶

Nihayet Kırşehir tasarısı Meclis'e sevk edilmiş ve 28 Mayıs 1957'de Meclis Bütçe Komisyonu'nda müzakere edilmiştir. Hükümet tasarısına göre, yeni kurulacak Kırşehir'e Kaman, Mucur ve Hacıbektaş ilçelerinin bağlanması öngörülmektedir. Yeni tasarının gerekçesi ile üç yıl önce Kırşehir'i kaza haline getiren tasarının gerekçesi arasında bir hayli fark bulunmaktaydı. Önceki gerekçede, kamu hizmetlerinin köy ve kazalarda vatandaşın ayağına kolayca gitmesi ve Nevşehir'in coğrafi ve iktisadi bakımdan Kızılırmak vadisinin bir merkezi olarak kabul edilmesi gerekçe gösterilmiş ve ilçeleri ile birlikte Kırşehir, Nevşehir'e bağlanmıştı. Şimdiki gerekçede ise, "*Mülki teşkilat taksimatının umumi revizyonunda oluşan önemli değişikliklerin, Kırşehir bölgesine isabet eden kısmında meydana getirdiği acil idari lüzum ve zaruretlere, Anayasa ve İl İdaresi Kanunu'na tamamen uygun bir revizyon yapılmasını gerekli kılmıştır*" gibi oldukça muğlak bir ifade kullanılmaktaydı. Başka bir deyişle, Hükümet, geçen üç yıl içinde Kırşehir bölgesinde, iktisadi, kültürel ve içtimai anlamda büyük değişiklikler olduğunu ileri sürmekte ve Kırşehir'in idari teşkilatlanmasının da, söz konusu değişikliklere uygun bir şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğini belirtmekteydi.⁴⁰⁷ Dikkat edilirse, her iki tasarının gerekçesinin de, hem teknik hem de idari teşkilatlanma yönünden oldukça zayıf olduğu görülecektir. Bu gerekçeler kullanılarak, pekala her vilayet ilçe ya da her ilçe vilayet yapılabilir. Her iki gerekçenin de, her tarafa çekilebilecek kadar muğlak ve subjektif esasları bünyesinde barındırdığı gözden kaçmamaktadır.

⁴⁰⁶ **Cumhuriyet**, 4. 3. 1957. 1954 seçimlerinden sonra, iktidar, CMP'ye karşı Kırşehir'i ilçe haline, CHP'ye karşı da Abana'yı köy haline getirmişti. Kırşehir 1957'de tekrar il, Abana da daha geç bir tarihte, 1968'de Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile tekrar ilçe statüsüne kavuşturulacaktı.

⁴⁰⁷ Kırşehir'i ilçe ve yeniden vilayet yapan Hükümet tasarılarının gerekçeleri aynen yayınlanmıştır. Bkz., **Cumhuriyet**, 3. 6. 1957.

Hükümet tasarısı Bütçe Komisyonu görüşmelerinde söz alan Bölükbaşı, Kırşehir'in siyasi nedenlerle ilçe haline getirildiği kanaatinin kamuoyu vicdanında kesin bir hükme bağlandığını öne sürerek, Kırşehir'i yeniden il haline getirirken de yine bir takım siyasi hesap ve endişelerle hareket edildiğini ileri sürmüştür. Ayrıca yukarıda ileri sürdüğümüz gibi, Bölükbaşı da, Kırşehir'in ilçe ve sonradan il haline getirilme gerekçelerini çok sathi (yüzeysel) bulmuş ve her iki gerekçe arasında büyük bir tenakuz ve tezatlar içine girildiğinden bahisle, siyasi maksatların güdüldüğünü tebarüz ettirmiştir. Ayrıca Bölükbaşı, coğrafi ve iktisadi nedenler yüzünden, Hacıbektaş ve Kozaklı'nın da, Kırşehir'e bağlanmasını istemiştir. Görüşmeler sonunda, Bütçe Komisyonu, DP Ordu Mv. Refet Aksoy'un muhalefetine karşı, ekseriyetle Hacıbektaş ve Kozaklı ilçelerinin de, Kırşehir'e bağlanmasını kabul etmiştir. Ardından, Zonguldak MV Sebati Ataman, Hükümet tasarısında iktisadi ve içtimai sebeplerle Kırşehir'e verilen Çiçekdağ'ın Yozgat'a bağlı kalmasını istemiştir. Bu duruma, Bölükbaşı ve Ahmet Bilgin şiddetle karşı çıkmışlarsa da ekseriyet oyları ile Çiçekdağ'ın Yozgat'a bağlı kalması kabul edilmiştir. Bütçe Komisyonu, Hükümet tasarısında oldukça değişiklikler yapmış ve Kaman, Mucur, Hacıbektaş ve Kozaklı ilçeleri Kırşehir'e bağlanmış, tasarıda Kırşehir'e bağlanması öngörülen Çiçekdağ'ın Yozgat'ta kalması yönünde karar vermiştir. Bölükbaşı, komisyon toplantısından sonra kendisine tebrik eden DP mebuslarına, şu cevabı vermesi anlamlıydı: *"Allah, fukarayı sevindirmek için eşeğini kaybettirir, sonra semersiz buldururmuş"*.⁴⁰⁸

Bu arada, Hükümet tasarısında olmadığı halde, Bütçe Komisyonu'nun, Çiçekdağ'ı Kırşehir'e bağlamayıp Yozgat'ta bırakması, Çiçekdağlı üniversite gençliğinin Meclis Başkanlığı'na bir telgraf göndermesine neden olmuştur. Telgrafta, Çiçekdağ'ın mülki, idari, içtimai, iktisadi ve kültürel bakımlardan Kırşehir'le irtibatlı olduğu, ilçenin 35 senedir Kırşehir'e ilçelik yaptığı, dolayısıyla Çiçekdağ halkının tamamen Kırşehir'le bağlantılı olduğu belirtilerek, ilçenin Kırşehir'e bağlanması istenmiştir.⁴⁰⁹ Daha sonra Kırşehir tasarısı, İçişleri Komisyonu'nda ayrıca ele alınmış ve komisyon, Hükümet tasarısını aynen kabul etmiştir.

Kırşehir tasarısı Meclis Genel Kurulu'na geldiğinde, Bölükbaşı ve arkadaşları, Bütçe Komisyonu raporunun müzakeresini istemişlerse de, istekleri kabul edilmemiş ve görüşmelerde İçişleri Komisyonu raporunun esas alınması

⁴⁰⁸ Cumhuriyet, 29. 5. 1957.

⁴⁰⁹ Cumhuriyet, 30. 5. 1957.

kararlaştırılmıştır. Tasarı üzerine ilk sözü HP Diyarbakır Mv. Yusuf Azizoğlu almıştır. Kırşehir'in yeniden il yapılması ile Hükümetin antidemokratik kanun ve uygulamalarının elle tutulur bir tarafının olmadığına anlaşılmasını ümit verici bulan Azizoğlu, basın, seçim, toplantı, üniversite, yargı ve hakim teminatı ile ilgili antidemokratik kanunlar ortadan kaldırılmadıkça, rejim meselesinin halledilmesinde, sadece Kırşehir tasarısının yeterli olmayacağını dile getirmiştir. Azizoğlu, ayrıca, Kırşehir'in ilçe ve il yapılmasında ileri sürülen gerekçeler arasında büyük bir tezat ve tenakuz olmasının da, samimiyetin ve gayr-i ciddiliğin en büyük delili olduğunu öne sürmüştür. Görüşmelerde söz alan CHP lideri İnönü ise, *"Bu tasarı bir tamir teşebbüsüdür"* diye söze başlamış ve Hükümetin Kırşehir konusunda yaptığı haksızlıktan geri dönmesiyle, sadece bir haksızlığı tamir etmekle kalmayıp, bir zihniyeti de reddetmiş olduğunu izhar ettiğini dile getirmiştir. Bu tasarı ile birlikte, Abana'nın da köy yapılması haksızlığının da giderilmesi gerektiğini anlatan İnönü, hakim teminatı ve yargı bağımsızlığı sağlanmadan seçim emniyetinden bahsedilemeyeceğini de sözlerine eklemiştir. İnönü'den sonra, CMP ve DP'li bazı mebuslar konuştuktan sonra, tasarının maddeleri üzerine görüşmelere geçilmiştir.⁴¹⁰

Maddeler üzerine görüşmelere geçildiğinde söz alan Bölükbaşı, uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, Bölükbaşı'nın tasarı üzerindeki ilk konuşmasıydı. Çünkü geç olduğu gerekçesiyle, tasarı bir sonraki günde yani 12 Haziran'a bırakılmıştır. Bölükbaşı, o günkü görüşmelerde tasarının tümü üzerinde söz almış ve çok sert bir konuşma yapmıştır. İkinci konuşması ve ardından meydana gelen olaylar, Bölükbaşı'nın siyasal hayatını derinden sarsacak bir takım gelişmeleri beraberinde getirecekti. Bu durumun ayrıntılarına geçmeden önce, Bölükbaşı'nın ilk konuşmasının verilmesi uygun olacaktır. Kürsüye gelen Bölükbaşı şu şekilde konuşmuştur:⁴¹¹

Kırşehir'in yeniden vilayet yapılacağını duyunca hissiyatımı şu kelimelerle ifade etmiştim: *"Kırşehir'in yeniden vilayet haline getirilmesinden elbette memnunum. Ancak bir çiçekle yaz gelmeyeceğini unutmamak lazım. Bu hadisenin rejimin normal hale getirilmesi hususunda mesut bir başlangıç teşkil etmesini temenni ederim"*. Kırşehir'in neden ve niçin kaza haline getirildiği o kadar tabii bir hakikattir ki, bunu 24 milyon da biliyor, hadiseleri takibeden bütün dünya da biliyor. İktidarınız ve

⁴¹⁰ **Cumhuriyet**, 11. 6. 1957. Ayrıca, Kırşehir tasarısının ilk günkü görüşmelerin tamamı için, bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957).

⁴¹¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 127-129.

sizler hissi ve siyasi sebeplerle Kırşehir'i kaza haline getirmek suretiyle şüphesiz manevi bir mesuliyet altına girmiş bulunuyorsunuz. Şimdi bu hatanın tamiri bahis mevzuu olurken, yine siyasi sebeplerle eskinin gölgelemesine imkan verilirse şüphesiz bu mesuliyetiniz ve vebaliniz yeni bir mesuliyet ve veballe ağırlaşmış olur.

Bu girişten sonra Hacıbektaş ve Kozaklı'nın siyasi sebeplerle Nevşehir'de bırakıldığını söyleyen Bölükbaşı, ayrıntılı açıklamalarında, ekonomik, coğrafi ve kültürel yönlerden ve ulaşım açısından bu ilçelerin Kırşehir'e bağlanmasının gerektiğini rakamlarla izah etmiş ve sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: *“Vallahi Kırşehir'in vilayet olması hadisesi benim için şans olmaktan ziyade sizin için tarihi bir şanstır. İnşallah istifade edersiniz.”* Konuşması sırasında DP'liler *“bahar havasını bozma”* diye bağırmaları üzerine, Bölükbaşı, *“Siz vereceğiniz reyle hakiki baharı bu memlekete getirin. Memleketin sahte baharlardan çektiği çoktur”* biçiminde konuşmuştur..

Bölükbaşı birinci günün ikinci konuşmasında, Hacıbektaş ve Kozaklı halkının da, kendilerini Kırşehir'e bağlamaları için Hükümete müracaat ettikleri hususunu vurgulamış ve bu iki ilçenin Kırşehir'e bağlanmasını gerektirecek iktisadi, coğrafi, kültürel nedenlere ilişkin argümanlarını tekrarlamıştır. HP adına söz alan Fethi Çelikbaş, hangi kazaların nereye bağlanacağı hususundaki anlaşmazlığın çözümlenebilmesi için, söz konusu ilçelerde *“plebisit”* yapılmasının çok yerinde bir karar olacağını dile getirmiştir.⁴¹²

Daha sonra söz alan Dahiliye Vekili Namık Gedik ise, yeniden kurulmakta olan Kırşehir vilayetinin evvelce kurulmuş bulunan Nevşehir vilayeti dikkate alınmaksızın mütalaa edilemeyeceğini öne sürmüş ve Kırşehir vilayeti kurulurken, kendisine intikal edecek olan kazalarda arzu edildiği şekilde tatmin edilmemiş olabileceğini, ancak bünyesinden bir kanunla bir vilayet çıkaran Nevşehir'in de müktesep bir takım haklarının mevcut olduğu gerçeğinin göz önünde bulundurulmasını ileri sürmüştür. Gedik daha sonra, çeşitli rakamlar vererek iki ilçenin Nevşehire bağlanmasının doğru olacağını savunmuş ve yapılmakta olan yolların bitmesiyle bu ilçelerin de Nevşehir ile ulaşımının daha kolay olacağını ifade etmiştir.⁴¹³

⁴¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 127-135.

⁴¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 136-137.

Tekrar söz alan Bölükbaşı, Nevşehir'in müktesep hakkının nazara alınmasını söyleyen Gedik'e çatarak, 100 yıllık bir sancak merkezi ve vilayet olan bir yerin kaza haline getirilerek yıllardan beri çektiği ıstırabı ve onun müktesep hakkının, neden dikkate alınmadığını sormuştur. Bölükbaşı, Kozaklı ve Hacı Bektaş'ın da Kırşehir'e bağlanması gerektiğini şu cümlelerle anlatmıştır:⁴¹⁴

Amme hizmetlerini halkın ayağına götürmek prensibimizdir diyen bir Hükümet, uzun zamandan beri Kırşehir'e bağlı bulunan yol vaziyeti dolayısıyla, coğrafi vaziyet dolayısıyla bura ile iktisadi ticari, içtimai, bir takım bağları tekevvin etmiş bölgelerin halkını, bu bağlardan tecerrüd ederek nasıl oluyor da yapılacak yolların gölgesinde Nevşehir vilayetine bağlamayı düşünüyorlar? Buyurdular ki, [Gedik'e temasla] Hacıbektaş ve Kozaklı'dan hiçbir müracaat vaki olmamıştır. Ben eğer yanılmıyorsam pek çok telgraflar Bakanlıklarına çekilmiştir. Pek çok telgraflar encümene de gelmiştir. Belki bunlardan haberleri yoktur, olabilir. Madem ki kendileri diyorlar ki hiçbir müracaat vaki olmadı, şu vaziyete göre şu dosyanın içi Kozaklı ve Hacıbektaş köylerinin ihtiyar heyetlerinin, daha Kırşehir kaza haline getirilirken Yüksek Meclise duyurmaya çalıştıkları feryatla doludur. Madem ki bir müracaat vaki olmamıştır, diyorlar, hiç olmazsa bu feryatları sıcağı sıcağına dinleyip kabul etsinler.

Bölükbaşı'nın konuşmasının ardından Başkan İhsan Baç, vaktin gecikmiş olmasını gerekçe göstererek oturumu tatil etmiş ve görüşmelere bir sonraki gün devam edeceğini bildirmiştir. Başkanın bu kararına şiddetle itiraz eden Bölükbaşı, "Kırşehir kaza yapılırken bu Meclis sabaha kadar çalışmıştı" diye bağırmıştır.

Bir gün sonraki görüşmelerde uzun bir konuşma yapan Bölükbaşı, yine Hacıbektaş ve Kozaklı'nın Kırşehir'e bağlanmasını icap ettiren sebepleri sıralamış ve daha önce savunduğu görüşlerini tekrarlamıştır. Ayrıca Bölükbaşı, Hacıbektaş'lıların da Kırşehir'e bağlı olmak istediklerini belirten Meclis'e çekilmiş telgrafların bulunduğunu, hatta DP'li Belediye Başkanı Dede Aslan'ın, Kırşehir'e bağlanmak istemediği yolunda çıkarılan söylentileri tekzip etmek ve Kırşehir'e bağlanmak için telgraf çektiğini anlatmıştıktan sonra sözü Dahiliye Vekili Namık Gedik almıştır. Gedik, konuşmasında daha çok Bölükbaşı'ya yüklenmiştir. Gedik, Bölükbaşı'nın Hacıbektaş'ın Hasanlar Köyü'nde doğduğunu hatırlatarak, Bölükbaşı'nın sırf bu nedenle Hacıbektaş'ın Kırşehir'e bağlanmasını hararetle savunduğunu iddia etmiştir. Yani Gedik'e göre, Bölükbaşı, bu meselede objektif değil, hissi davranmaktaydı. Gedik'in iddialarına cevap veren Bölükbaşı, "Dahiliye Vekili, Hacıbektaş'ın

⁴¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 137-139.

Nevşehir'e değil, Kırşehir'e bağlanması hususunda sarf ettiğim objektif delillerin karşısında öyle tahmin ediyorum ki söyleyecek söz bulamadılar. Benim Hacıbektaş'ın Hasanlar Köyü'nde doğmuş olmamı müdafaamı zayıflatacak ve çürütecek bir şey gibi ileri sürdüler. Arkadaşlar biz icap ederse, üzerinde doğmadığımız topraklarda yaşayan insanların hakkı için evlatlarımızın kanını dökmüş bir milletiz." şeklinde konuşarak, bu tür basit mülahazaların Meclis'in çatısı altında yapılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Daha sonra, Bölükbaşı, Tahir Taşer ve Ahmet Bilgin, Kozaklı ve Hacıbektaş'ın Kırşehir'e bağlanması için bir önerge vermişler, ancak az bir oy farkı ile bu önergeleri reddedilmiştir. Önergenin kabulü lehinde oy kullanan çok sayıda DP'li mebusun olduğu gözden kaçmamıştır. Maddelerin teker teker okunup kabulünden sonra, Meclis başkanı, tasarının tamamını açık oya konmadan önce, iç tüzük hükümlerine göre biri lehte diğeri aleyhte iki milletvekilinin söz alabileceğini belirtmiştir. Bu sırada Bölükbaşı yerinden fırlayarak söz istemiştir. Başkan, "*Lehte mi aleyhte mi konuşacaksınız?*" diye sormuş ve aleyhte konuşacağını söyleyen Bölükbaşı'ya söz verilmiştir. İşte, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılarak tutuklanması, bu konuşmasıyla başlayan ve Meclis koridorlarında devam eden olaylar yüzünden meydana gelecekti. Tasarının tamamı hakkında söz alan Bölükbaşı, Kırşehir'in, ancak totaliter idarelerde karşılaşılabilecek bir tarzda, siyasi ve hissi sebeplerle ilçe haline getirildiğini ileri sürerek, DP iktidarının demokratik rejimi inkar anlamına gelen bu kararı ile Türk siyasi hayatında derin bir yara açtığını ve ağır bir vebal altına girdiğini öne sürmüştür. Arkasından Bölükbaşı aynen şunları söylemiştir:

Kırşehirin bu tarzda vilayet haline getirilmesi, rejime karşı taammüden yapılmış ağır bir tecavüzün tamiri gibi samimi bir düşüncenin ve nedametın ifadesi olmaktan çok uzaktır. Bilakis bu tasarı ve burada cereyan eden müzakereler, Kırşehir'i kaza haline getirin zihniyetin halkı aldatacağı zannedilen yeni bir kisve altında devam ettirilmek istendiğinin açık bir delilini teşkil etmiştir... Hükümet bugün Kırşehir'i yeniden vilayet haline getirmek isterken de üç yıl evvel serdettiği iktisadi, coğrafi ve idari sebeplerin tam aksini ileri sürmekte bu defa da onu maske yapmaktadır. Fakat asıl sebep ve maksat yine aynıdır. Sebep yine siyasidir yine bir seçim ve rey meselesidir...2 Mayıs seçimlerinin Kırşehir'deki neticesi belli olur olmaz, iktidar çevrelerinde büyük bir infial ve kin dalgası hasıl olmuş, beni ve arkadaşlarımı seçen Kırşehir halkını cezalandırmak ihtirası kabarmıştır. Bu işin iç yüzünü, bugün muhalefet saflarında bulunan bazı arkadaşlar da çok iyi bilmektedirler... 2 Mayıs seçimlerinden birkaç gün sonra, kendisinden Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi için bir kanun teklifinde bulunması istenilen arkadaşımız, şimdi muhalefet saflarındadır. Bu arkadaş Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'dur. Ona bu teklifi yapan zat kimdir? **Rejimi bu hale getiren zat kimdir? Maalesef rejimin baş müdafii olması icabeden Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dır.**

Bölükbaşı'nın bu sözleri, şiddetli protestolar ve sıra kapakları gürültüleri ile kesilmiş ve Başkan Cumhurbaşkanı'ndan bu şekilde bahsedilemeyeceğini söylemiştir. Gürültüler arasında Bölükbaşı, “*Ederiz, ederiz, Bu gibi tertipleri yapanlardan bahsederiz. Bu memlekette herkesin maskesinin düşüreceğiz. Bu ikinci cinayetinize (1949'da İnönü ve Bayar'a suikast yapacağı iddiasıyla tutuklanmasına işaret ediyor) rağmen, bu kanun tasarısının lehinde oy vereceğiz*” demiştir. Hava çok gergin bir durum almıştı. Bu sırada söz alan Namık Gedik, Bölükbaşı'nın kendi seçim bölgesinde vaziyetini kurtarmak için mücadele ettiğini ve başarılı olamayınca da bu yola saptığını iddia edince, Bölükbaşı, söz istemiş ancak söz verilmemiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, “*Utanın (soldan sen utan, utanmaz herif sesleri) zalimlerin uşakları, utanın, son söz milletvekilinindir*” diye bağırırmsa da Başkan, “*Artık kimseye söz vermiyorum*” demiştir. Bu sırada Bölükbaşı kürsüye fırlayarak, “*Topunuz ne olduğunuzu gösterdiniz. Haysiyetten mahrum insanlar*” şeklinde konuşunca, Başkan, “*Bölükbaşı bu ne demek?*” diye tepkisini dile getirmiştir. Bölükbaşı, “*Bana sorma, benden izahat isteyeceğine, İçişleri Bakanı'nın tecavüzlerine karşı cevap verme hakkı tanı. Tekrar ediyorum, haysiyetiniz olsa bu kanunu çıkarmazdınız*” biçiminde çok ağır ifadeler kullanmıştır. Bunun üzerine Başkan, sarfettiği sözlerden dolayı iç tüzük gereğince, Bölükbaşı'nın üç oturum için Meclis'ten çıkarılmasını reye sunmuş ve oylama sonucunda Bölükbaşı, Meclis'ten çıkarılmıştır. Daha sonra 273 kişinin iştirak ettiği açık oylama sonucunda, tasarı, bir muhalife karşı 272 oyla kanunlaşmıştır.⁴¹⁵ 1 Temmuzdan itibaren yürürlüğe girecek olan bu kanuna göre Mucur, Kaman ve Çiçekdağ ilçeleri yeni kurulan Kırşehir vilayetine bağlanmıştır.⁴¹⁶

N. BÖLÜKBAŞI'NIN DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI VE TUTUKLANMASI (1957)

Kırşehir'in il olması kararında oyunu kullanamayan Bölükbaşı, büyük bir sinirle içinde ağır ifadeler ve hakaret içeren sözler söyleyerek Genel Kurulu terk

⁴¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957), s. 152-164.

⁴¹⁶ Kırşehir'in yeniden il yapan Kanun'unun tam metni için, bkz., EK 9.

ederken, bu sözlerine karşılık veren Meclis İdare Amirlerinden DP'li Ahmet Kocabıyıkoglu ile zabıt odasının önünde büyük bir kavga yaşamıştır. Söz düellosu hakaret ve yumruklaşmaya kadar varınca iki milletvekilinin arasına önce zabıt memuru, daha sonra bir polis memuru, Meclis emniyet amiri ve diğer milletvekilleri girmiş, olay daha fazla büyümeden yatıştırılmıştır.⁴¹⁷ Ancak daha sonra hadise gecesi bu olayla ilgili olarak İdare Amirliğinde bir zabıt tutulmuştur. Meclis emniyet amiri, bir komiser muavini, DP milletvekilleri Feyzi Atahan ve Hayri Büke ile zabıt işlerini tanzim eden bir memur ifade vermiştir. Tutulan zabıt aynen şöyledir:⁴¹⁸

12. 6. 1957 Çarşamba günü Yüksek Meclisin Umumi Heyet İctimaında, Kırşehir'in vilayet olması hakkındaki müzakereler sırasında, saat 16.30' da Kırşehir mebusu Osman Bölükbaşı Heyeti Umumiye'den salona, asabi bir surette bağırarak "Namussuzlar, köpekler" sözünü sarfedip çıktığında bunu duyup gören Balıkesir milletvekili Ahmet Kocabıyıkoglu'nun, "Kime küfrediyorsun?" sualine karşı, "Sizlere namussuzlar, müstebit köpekleri" diye hücuma geçmiş, komiser muavini Memiş Güven gelerek beraber aralarına girmek suretiyle birbirlerine yapacakları tecavüz güçlüğüle menedilmiş olduğunu, mübeyyin zabıt varakası tanzim, orada hadiseye şahit ve bizimle beraber aralayan sayın mebuslarımızla birlikte imza edildi.

Emniyet Amiri Hasan Oğuzcan Komiser Muavini MemişGüven
Hatay DP Mv. Feyzi Atahan Manisa DP Mv. Hayri Büke

Ancak, tutulan zabıt için ifadesi alınan komiser muavini Memiş Güven'in ifadesinde, hadise mahallinde bulunmadığını, daha sonradan kendisinin çağrıldığını ve Devlet Bakanı Cemil Bengü tarafından yapılan ihtar üzerine zaptı imzaladığını söylemesi,⁴¹⁹ hadisenin nasıl geçtiğine dair tutulan zabıt ve sonrasında gelişen olaylarda bir sis perdesi olduğu ve Bölükbaşı'nın daha sonraları iddia edeceği gibi olayların bir tertibin eseri olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. Hadise ile ilgili zabıt tutulduktan sonra Savcılık harekete geçmiş ve gerekli tahkikatın yapılabilmesi için Adalet Bakanlığı'na başvurmuştur. Adalet Bakanlığı da, Başbakanlığa,

⁴¹⁷ **Cumhuriyet**, 13. 6. 1957.

⁴¹⁸ Bu zabıt varakası aynen yayınlanmıştır. Bkz., **Cumhuriyet**, 21. 6. 1957

⁴¹⁹ **Akis**, 29. 6. 1957. Komiser muavininin ifadesi şu şekildedir: "Bendeniz bahçede vazifeli iken cümle kapısının nöbetçisi çağırarak Meclis dahilinde Emniyet Amiri Hasan Beyin bir komiser istediğini bildirdi. Acele ve koşar adımla Meclis dahiline girdiğimde, zabıt müdürlüğü önünde, Osman Bölükbaşı, Ahmet Kocabıyıkoglu, Cemil Bengü ve bazı mebuslar orada idiler. Cemil Bengü amirliğe, 'hemen muamele yapınız' dedi ve amirimiz beni yanına alarak karakola gittik ve zabutta tespit edilen sözleri Osman Bölükbaşı'nın sarfetmiş olduğunu söyledi. Karakolda zabtı ben yazdım ve birlikte imza ettik. Başka malumatım yok". DP'li Ali Feyzi Atahan da ifadesinde, Bölükbaşı tarafından sarfedilen sözlerin Kocabıyıkoglu'na yönelik olduğunu söylemiştir. Diğer DP'li Hayri Büke ise, zabıtın altını, "Kocabıyıkoglu'na söylenen sözleri işittim" şeklinde bir şerh düşerek imzalamıştır. Yine ifadesine başvuru Devlet Bakanı Cemil Bengü ile Meclis Başkanvekili Fikri Apaydın da, hadise esnasında orda olmadıklarını ama hadisenin akabinde Bölükbaşı'nın sarfettiği sözleri diğer mebuslardan işittiklerini söylemişlerdir. **Cumhuriyet**, 21. 6. 1957.

Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırılmasını isteyen bir tezkere yazmıştır. Başbakanlık da hemen harekete geçerek, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını, Meclis Başkanlığı'na gönderdiği bir tezkere ile istemiştir. Bölükbaşı ile ilgili bu tahkikatın seyrine birazdan geçilecektir. Şimdi, hadisenin vukubulduğu 12 Haziran günü ile Başbakanlığın Meclise gönderdiği tezkerenin tarihi olan 19 Haziran günleri arasında Bölükbaşı'nın başından geçen olaylara değinilecek ve daha sonra da dokunulmazlığının kaldırılması ile başlayan süreç ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Bu arada Kırşehir'in il yapılması haberi, Kırşehir'de büyük bir coşku ve gerçekleştirilen şenliklerle kutlanmıştır. Bölükbaşı da bu şenliklere katılmak ve hemşehrilerine hayırlı olsun demek için 16 Haziran'da Kırşehir'de bulunmuştur. Bölükbaşı'nın Kırşehir'e geleceği haberi, şehirde büyük bir yankı uyandırmış ve emniyet güçleri şehrin her bölgesinde büyük bir önlem almış, hatta çevre illerden takviye polis istenmiştir. Bölükbaşı her gittiği yerde halkın büyük tezahüratı ve sevgi seli ile karşılaşmış, ancak emniyet güçleri bu kez bunları dağıtmak için her hangi bir müdahalede bulunmamış, sadece Bölükbaşı'yı takip etmişlerdir.⁴²⁰ Kırşehir'in ilçelerini de gezen Bölükbaşı, akşam CMP Kırşehir mebuslarından Mehmet Mahmutoğlu'nun evinde yemekte bulunurken, ev iki jip dolusu polisle kuşatıldığı halde, tam bir buçuk saat müddetle taşlanmış ve evin camları kırılmıştır. Daha sonra gece Kırşehir'den ayrılan Bölükbaşı ve arkadaşlarını taşıyan araba, Kırşehir-Ankara istikametinin 22. km'sinde (Sofular mevki) elliser metre ara ile yola dizilen çok büyük taş yığınları ile kesilmek istenmiştir. Ancak şoförün uyanıklığı ile hadise kazasız atlatılmıştır. Bölükbaşı ve arkadaşları Sofular jandarmaya başvurarak, bir zabıt tutturmuşlardır. Gece sabaha karşı Ankara'ya dönebilen Bölükbaşı, bir basın toplantısı düzenlemiş ve *"Hukuki tertipler ve iftira kafi gelmiyor. Yola taş düşmüş. Bölükbaşı ve arkadaşları vefat etmiş diyecekler ve belki de bu tertibi yapanlar, bir de çelenk gönderecekler"* diye konuşmuştur. Ayrıca Bölükbaşı, İttihat ve Terakki devrinde misalleri görülen bu tip komitacı hareketleri ve tertiplerin memleketin siyasi hayatına sokulmak istenmesini eleştirmiştir.⁴²¹ Daha sonra aynı gün yani 17 Haziran'da Konya'ya geçen Bölükbaşı, burada yapılan il ve ilçe kongrelerinde hazır bulunmuştur. Burada yaptığı konuşmalarda genellikle rejim davası, rey meselesine

⁴²⁰ Cumhuriyet, 17. 6. 1957.

⁴²¹ Cumhuriyet, 18. 6. 1957.

temas eden Bölükbaşı, Kırşehir’de ve dönüş yolunda hayatına kastedildiğini belirterek, “*Siyasete silah sokmakla huduttan Moskof askeri sokmak arasında hiçbir fark yoktur*” şeklinde konuşmuş ve bu tertipler sonunda bir gün kurban olabileceklerini hatırlatmıştır. Bölükbaşı, vasiyetinde ise, DP’nin bir dakika bile iş başında bulundurulmamasını Türk milletinden istemiştir.⁴²²

Öte yandan, Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasını talep eden Başbakanlık tezkeresi ve tahkikat evrakı Meclis’e gelmiş, Anayasa ile Adalet Komisyonlarından müteşekkil ve dokunulmazlık konularını görüşmekle görevli Karma Komisyon alelacele toplantıya çağırılmıştır. Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen Adalet Bakanlığı tezkeresinde, (1) Osman Bölükbaşı’nın, layihanın maddeleri kabul edikten sonra kanunun tümü üzerinde aleyhte konuşma üzere söz aldığı ve yaptığı tecavüzkar konuşmaya Hükümet adına cevap veren Dahiliye Vekiline mukabelede bulunmak üzere tekrar söz almak istediği, fakat riyaset makamının layihanın tümü hakkında lehte ve aleyhte ancak iki kişiye söz verileceğine dair kanunda sarahat olduğundan bahisle söz vermeyip, kanunu açık oya arz etmek istemesi ve adı geçen mebusun da söz verilmemesine rağmen konuşmakta ısrar edip asabiyetle kürsüye doğru yürümesi üzerine, Mecliste şiddetli gürültüler ve mukabeleler başladığı ve Meclisin bu aksülameline karşı da mümaileyhin bütün Meclis’e hitaben “*Son söz Milletvekilinindir. Utanın, zalimlerin uşakları, haysiyetten mahrum insanlar*” demek suretiyle BMM’ni tahkir ve tezyif ettiği, bunu müteakip riyaset makamının teklifi üzerine Meclis’çe mezkur hakaret hadisesi dolayısıyla mümaileyhin üç inikat için Meclisten çıkarılmasına karar verildiği, (2) bu çıkarma kararı üzere büsbütün asabiyete kapılan mümaileyh mebusun oturduğu ön sıradan kalkarak sağdaki kapıdan dışarıya çıkmak üzere antreye doğru yürüdüğü ve bu suretle artık teşrii vazifesi de tamamen zail olduğu bir sırada “*Namussuzlar, namussuz olmasanız bu kanunu böyle çıkarmazsınız, rezil herifler, haysiyetsiz herifler, haysiyetsizler*” demek ve aynı hakaret kasdını temadi ettirmek suretiyle yüksek Meclis’i tekrar alenen tahkir ve tezyif ettiği, (3) bu hakaretimiz sözleri sarf ederek müzakere odasının kapısından dışarıya çıkmakta iken, o sırada orada bulunup bu sözlere muttali olan Meclis İdare Amiri Balıkesir mebusu Ahmet Kocabıykoğlu’nun mümaileyhin arkasından dışarı çıkıp kendisine “*Kime namussuz*

⁴²² Cumhuriyet, 20. 6. 1957.

diyorsun” diye sorduğu, bunun üzerine Bölükbaşı’nın da müzakere salonuna doğru dönüp yine tamamen meclisi kastederek, “*Namussuz müstebit köpekler, müstebidin köpekleri*” diye hakarete bulunduğu, TCK’nin 159 ve 160. Maddelerine tevfiikan mezkur suçtan dolayı takibat icrasını...teşrii masuniyetinin de ref’i hususunda karar verilmesini Başbakanlık aracılığı ile Meclis’ten istemiştir.⁴²³

Bakanlığın hukuki mütalaasında ise, teşrii masuniyetin, parlamento azalarının şahsi menfaatlerini korumak ya da hakaret ve tecavüzlere cevaz vermek anlamına gelecek tarzda bir hak ve imtiyaz olmadığı, bir mebusa tanınan teşrii masuniyetin, ancak teşrii görevi dışında bu vazife ile doğrudan alakalı olarak yapılan fiillerden dolayı mebusun mesuliyeti cihetine gidilemeyeceği ve bunun haricinde, bir mebusun milletvekilliği vazifesine bağlanamayan fiil ve hareketleri nerede işlenirse işlensin mesuliyetsizlik prensibinin kapsamı dışında kalacağı iddia edilmiştir. Ayrıca, hukuki mütalaa, bahis mevzuu müessif hadise esnasında Bölükbaşı’nın teşrii vazifesinin tamamen sona erdiğini, hakkında üç inikat Meclis’te çıkarılma cezasının verildiğini, dolayısıyla müzakere salonundan çıkarken antrede ve çıktıktan sonra da koridorda işlemiş olduğu hakaret suçlarının teşrii vazife ile bir alaka ve münasebeti bulunmadığından, Bölükbaşı’nın, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun (Anayasa’nın) 17. maddesinde düzenlenmiş (17. madde, “*Hiçbir mebus Meclis dahilindeki rey ve mütalaa ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalaa ve beyanatının Meclis haricinde irat ve izharından mesul değildir*” şeklindedir) ve mebusa mutlak mesuliyetsizlikten (mutlak sorumsuzluk hali) yararlanma imkanı veren hükümden yararlanmasının mümkün olmadığını öne sürmüştür. Yine Bölükbaşı’nın Meclis’e açık bir şekilde hakaret ve küfür olarak sarfettiği sözlerin, maddede zikredilen rey, mütalaa ve beyanlar gibi mütalaa edilmesinin hukuken imkan dışı olduğunu iddia eden Adalet Bakanlığı tezkeresi, antre, koridor gibi yasama faaliyetine tahsis olmayan yerlerde sarfedilen ve mebusluk vazifesinin ifası ile alakalı da olmayan hakaret ve tecavüzlerin de, 17. maddenin kapsamına girmeyeceğini iddia etmiştir. Bu cihetle, mebusa mütalaa ve görüşünden ötürü mutlak mesuliyetsizliğe yer veren Anayasa’nın 17. Maddesindeki istisna ve muafiyetin ancak Meclis kürsüsüne

⁴²³ Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen Adalet Bakanlığı tezkeresi burada geniş bir biçimde özetlenmiştir. Tam metin için, bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, İçtima: 3, Sıra Sayısı: 273 (19. 6. 1957), s. 1-3.

münhasır olduğunu açıklayan tezkere, Osman Bölükbaşı'nın Meclis'e karşı işlemiş olduğu hakaret suç dolayısıyla mutlak teşrii mesuliyetsizlikten yararlanmasına imkan olmadığına, Bölükbaşı'nın hakaret içeren sözlerinde cemi (çoğul) ifadeler kullanmasının da tam anlamda Meclis'i tahkir ve tezyif anlamı taşıdığına karar vererek, ilgili kanun maddelerine göre Bölükbaşı'nın tevkif edilerek hakkında takibata geçilebilmesine Bakanlığın izin verdiğini bildirmektedir.⁴²⁴

Başka bir deyişle, Bakan Prof. Hüseyin Avni Göktürk yönetimindeki Adalet Bakanlığı, Bölükbaşı'nın kürsüde sarfettiği sözleri mutlak mesuliyetsizliğin içinde mütalaa ederek, her hangi bir takibata geçilemeyeceğini beyan ederken, salondan çıkarken antre ve koridorda sarfettiği ve kavga esnasında söylediği sözlerinin mebusluk görevini ifa ile ilgili bulmayarak, teşri masuniyetle bağdaşmadığına hükmetmekte ve Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılarak hakkında takibata geçilmesinin gerekliliğini istemekteydi. Tezkere ayrıca, “*Meclis dahilinde*” tabirini “*dar*” anlamda, yani sadece kürsüde dermeyan edilen rey, mütalaa ve beyan şeklinde yorumlamaktaydı.

Adalet Bakanlığı'nın tezkeresi ve hukuki mütalaaasının Başbakanlıkça Meclis'e bir tezkere halinde gönderilmesiyle birlikte, Karma Komisyon, Bölükbaşı'nın ilk ifadesine başvurmak üzere kendi içinden 5 kişilik tali bir komisyon seçmiştir. Tali komisyon, tahkikat evrakını inceledikten sonra, Bölükbaşı Konya'da bulunduğu sırada, kendisine bir yıldırım telgrafı çekmiş ve ertesi gün sabahleyin komisyon toplantısından hazır bulunmasını istemiştir.⁴²⁵ Ertesi gün Tali Komisyon karşısına geçen Bölükbaşı, savunma hakkının kutsal olduğunu söylerek, savunmasını yapabilmesi için birkaç gün izin istese de, Komisyon, ertesi güne kadar izin vermiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, “*Vatan yanıyormuş gibi yıldırım telgrafı ile beni buraya çağırdınız. Dosyayı tetkik etme imkanı vermeden, müdafaamı yapmamı istiyorsunuz. Adalet Bakanlığı'nın Başbakanlığa yazdığı tezkerenin tarihi 19 Haziran, Başbakanlığın bu tezkere üzerine Meclis'e yazdığı tezkerenin tarihi 19 Haziran, Meclis'in bu yazıyı aldığı tarih 19 Haziran, yıllardan beri aylarca toplanmadığını bildiğimiz Karma Komisyonun toplantı tarihi 19 Haziran, bu işi tetkik için kurulan Tali Komisyonun faaliyete geçtiği tarih 19 Haziran. Meclis*

⁴²⁴ Bakanlığın hukuki mütalaaasının tam metni, 23. 6. 1957 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde yayınlanmıştır. Burada mütalaaanın geniş bir özeti verilmiştir.

⁴²⁵ **Cumhuriyet**, 20. 6. 1957.

tarihinde böyle bir şey yoktur. Bir insanı vurmak için her şey anında yapılmış ve harekete geçilmiştir” diye konuşmuştur. Daha sonra bir basın toplantısı düzenleyen Bölükbaşı, bu hadisenin başından sonuna kadar bir tertip olduğunu belirterek, Adalet Bakanlığı'nın tezkeresinin, kendisinin “*mahkumiyet ilanı*” olduğunu ve bunun aksine hüküm verecek bir hakimin hakkında yapılacak takibatı göze alması gerektiğini ifade etmiştir.⁴²⁶ Bölükbaşı, konuşmasına, “*Kırşehir'i kaza yapan zihniyet, asıl hedef olan bizi bir gölge gibi takip etmektedir. Bu zihniyet, bazen yol üzerinde kurulmuş pusular şeklinde, bazen de, siyasi iftiralar şeklinde çıkmaktadır. Hedefi de bizi siyasette saf dışı etmektir*” diyerek son vermiştir.⁴²⁷

Ertesi gün Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyon toplantısı yapılmıştır. Komisyon, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması hususunda bir rapor düzenlemiştir. Komisyona sunulan raporda, mesele üç safhada sunulmaktadır: (1) Osman Bölükbaşı'nın kürsüde söylediği “*Haysiyetten mahrum insanlar ve zalimlerin uşakları*” şeklindeki sözler, (2) salon dahilinde sarfettiği hakaretamiz sözler, (3) koridor ve antrede DP Balıkesir Mv. Ahmet Kocabıykoğlu ile arasında cereyan eden hadise sırasında sarfettiği sözler. Rapora göre, birinci safhada söylenen sözler dolayısı ile Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasına Anayasa muvacehesinde imkan olmadığı, ikinci safhada dokunulmazlığın kaldırılıp kaldırılmaması hususunun Komisyon taktirine bırakıldığı, üçüncü safhada sarfedilen sözlerin ise doğrudan doğruya Meclis'e hakaret olduğu ve bu sebeple de dokunulmazlığının kaldırılması gerektiği bildirilmiştir. Rapor okunduktan sonra, ilk sözü alan Ahmet Bilgin ve Tahir Taşer (CMP mebusları), Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasına hukuken imkan olmadığını ve bu yapıldığı takdirde Anayasa'nın çiğneneceği yolundaki konuşmalarından sonra söz alan HP'den Feridun Ergin, Anayasa ve hukukun temel prensiplerine göre, milletvekillerinin “*Meclis dahilinde*” teşri vazifelerini yerine getirirken söylediği ve sarfettiği sözler dolayısıyla mesul tutulamayacaklarının tartışmaya mahal bırakmayacak derecede çok sarih olduğunu, “*Meclis dahilinde*” tabirinin sadece ve sadece kürsü ile sınırlandırılmaması gerektiğini, kaldı ki bu gibi durumlarda hukukun temel prensiplerine uyarak, kanun hükümlerinin, müdafaa eden lehine tefsir edilmesinin gerektiğini çok açık bir biçimde anlattıktan sonra, Bölükbaşı'nın sözlerinin Meclisin

⁴²⁶ Cumhuriyet, 21. 6. 1957.

⁴²⁷ Yeni Sabah, 21. 6. 1957.

manevi şahsiyetine yönelik değil, sadece hakiki şahısları hedef aldığını izah ederek, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması yoluna gidilmesi ile Anayasa, hukukun temel prensipleri ile içtihat hükümlerinin zedeleneceğini ifade etmiştir. Daha sonra söz alan DP mebusu Osman Kavrakoğlu ise, Bölükbaşı'nın kürsüde, salonda ve koridorda sarfettiği sözlerin Meclis'e hakaret mahiyetinde olduğunu ve her üç safhada sarfedilen sözler dolayısıyla dokunulmazlığının kaldırılmasını beyan etmiştir. Bir başka DP mebusu Cevat Ülkü de Kavrakoğlu'nun tezini müdafaa ederek, dokunulmazlığının kaldırılmasını istemiştir.

Bundan sonra söz alan Bölükbaşı, kendisinin gerek Kırşehir kanunu görüşmelerinde, gerekse iç tüzük hükmüne göre son söz milletvekilinde olduğu ve İçişleri Bakanı'nın şahsına yönelik hücumları sebebi ile söz istemesi ve bu haklı talebi karşısında, bazı DP'li mebusların sıra kapaklarını vurarak müdahalede buldukları sırada, Başkanın söz vermemesi üzerine sarfettiği sözlerin, tamamen kendisine tepki gösteren şahıslara yönelik olduğunu, Meclis Genel Kurulu'nu hedef almadığını öne sürmüştür. Koridordaki kavganın tüm safhalarını da anlatan Bölükbaşı, tutulan zabtın altındaki imza sahiplerinin bilahare idare amirliğinde verdikleri ifadelerden kendisinin, Meclis'in manevi şahsiyetini tahkir edecek hiçbir söz sarfetmediğinin anlaşıldığını ve hadisenin sadece iki kişi arasında cereyan etmiş basit bir hakaret kavgası olduğunu ifade ettikten sonra, meselenin tamamen bir tertip eseri olduğunu ve kendisinin zoraki vurulmak istendiğini ayrıntılı bir şekilde delilleri ile birlikte (Kırşehir ve Konya'da canını kıymaya yönelik tertibatlarla temas ediyor) ortaya koymuştur. Adalet Bakanı'nın tezkeresinin, kendisinin "*mahkumiyet ilamı*" olduğunu öne süren Bölükbaşı, tezkerenin hakime tesir edici bir mahiyet taşıdığını da ileri sürmüştür. Karma Komisyon başkanı Muhlis Tümay (DP), meseleyi açık oya koyacakken, HP'den Raif Aybar, meselenin üç safhada (kürsüde, salon çıkışı antrede ve koridordaki kavga esnasında) mütalaa edilmekte olduğunu işaret ettikten sonra, hangi hususta karara varılacağına açıkça bildirilmesini istemiştir. Tartışma, yalnız koridordaki kavga sırasında sarfedilen sözler dolayısıyla dokunulmazlığın kaldırılması talebini içeren Savcılık ve Adalet Bakanlığı tezkeresinin mi, yoksa Nali Geveci (DP) ve Rami Gümüšoğlu (DP) tarafından verilen ve kürsüde, salonda ve koridorda sarfedilen bütün sözler dolayısıyla dokunulmazlığın kaldırılması yönündeki önerenin mi oya konulacağı noktasında toplanıyordu. Tartışma üzerine,

Komisyon Başkanı Muhlis Tümay, savcılık tezkeresini oya koyacağını bildirince, şiddetli bir tartışma başlamıştır. Bölükbaşı, Aybar, Tahir Taşer ve Behçet Kayaalp, kürsüde ve salonda sarfedilen sözler dolayısıyla hiçbir mebusun dokunulmazlığının kaldırılamayacağını ve Anayasa ve Meclis iç tüzüğüne sarih hükümleri karşısında, söz konusu mebusların verdiği önerenin oya dahi konulamayacağını belirtmişlerdir. Bunun üzerine Komisyon Başkanı Muhlis Tümay, savcılık tezkeresinin oya konmasının şahsi fikri olduğunu ve bu durumda başkanlıkta kalamayacağını bildirerek, başkanlıktan ayrılmış, yerini komisyon raportörü Hasan Hayati Ülken (Niğde DP)'e bırakmıştır. Yeni başkan, önergeyi oya koydu ve Bölükbaşı'nın gerek kürsüde, gerek salon dahilinde (salon çıkışı, antrede) ve gerekse koridorda kavga esnasında sarfettiği tüm sözler dolayısıyla dokunulmazlığının kaldırılması, 11 muhalife karşı, 13 oyla kabul edilmiştir. Ancak komisyonda bulunan diğer 6 DP'li (Muhlis Tümay, İhsan Aktürel, Kenan Yılmaz, Servet Sezgin, İsmail Hadımlıoğlu ve Mazhar Özsoy) mebus ise, dokunulmazlığın yalnız koridordaki sözler yüzünden kaldırılmasını istemişler, salondaki beyanların teşrii vazife sırasında yapıldığı kanaatinde bulduklarını muhalefet şerhi olarak bildirmişlerdir. Önerge aleyhinde oy kullanan DP'li olmayan diğer mebuslar ise Raif Aybar (HP), Behçet Kayaalp (HP), Tahir Taşer (CMP), Sırrı Atalay (CHP) ve Mehmet Zeki Tolunay'dır.⁴²⁸

İlginçtir ki, Adalet Bakanı Prof. Hüseyin Avni Göktürk, koridordaki hadise dolayısıyla takibat açılmasını istemişse de, Karma Komisyonu'nun çoğunluğunu teşkil eden milletvekilleri, Bölükbaşı'nın suç hudutlarını, Adalet Bakanı tarafından talep edildiğinden çok daha geniş bir çerçevede mütalaa ederek, kürsüde, içtima salonunda ve koridorda söylenen tüm sözler hakkında takibat açılması ve dokunulmazlığın kaldırılmasına karar vermişlerdir.⁴²⁹ Varılan bu karardan sonra konuşan Bölükbaşı, Kırşehir'in kendisini seçtiği için yıkıldığını, şimdi ise o yapılırken asıl hedef olanı yıkmak için, sönmeyen bir kin ve intikam duygusunun harekete geçtiğini ileri sürerek, şahsı için en ufak bir endişesi olmadığını belirtmiştir. Kendisini siyasetten safdışı etmek için bütün tertiplerle harekete geçildiğini, yoluna pusular kurulduğunu ve iftiralarla karşısına çıkıldığını öne süren Bölükbaşı, vatanın

⁴²⁸ Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldıran, Anayasa ve Adelet Komisyonlarından müteşekkil Karma Komisyon görüşmelerinin tamamı yayınlanmıştır. **Cumhuriyet**, 22. 6. 1957. Aleyhte ve lehte oy kullanan mebusların tam listesi için, bkz., **Cumhuriyet**, 23. 6. 1957.

⁴²⁹ **Akis**, 29. 6. 1957.

dış hürriyeti için binlerce insanın cephelerde can vermesi karşısında, vatanın iç hürriyeti için mücadele ederken de, kendisinin hapisaneyeye düşmesinin zül değil, ancak şeref olduğunu ve çocuklarına bırakacağı en büyük miras olacağını duygusal bir tarzda ifade ettikten sonra, DP milletvekillerine dönerek, “*Kararınız mübarek olsun, seçimlere gidiyoruz*” diye konuşmuştur.⁴³⁰

Bu arada, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının, Meclis Genel Kurulu görüşmeleri öncesi Karma Komisyonca kaldırılması muhalefet partilerini birbirine yaklaştırmıştır. HP Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Bölükbaşı'ya İzmir'den çektiği telgrafta, “*Bu hallerin, duyan, düşünen ve acıyan memleket evlatlarının artık her yerde beraber olmalarını zaruri kıldığına bir kere daha inandım*” diyerek muhalefet partilerinin “*Milli Cephe*”de birleşmelerinin önemine işaret etmiştir. Bu olayın sadece, bir parti reisinin değil, tamamen teşrii masuniyetinin başına geldiğini ifade eden Karaosmanoğlu, muhalefet cephesinin bir Kurucu Meclis teşkilinde işbirliği yapmalarını istemiş, ve “*Milli Cephe*”den kastettiklerinin mebus pazarlığı anlamında değil, hürriyet nizamına engel olmak isteyenlere karşı mücadele anlamına geldiğini dile getirmiştir. Beşiktaş İlçe Kongresi'nde konuşan HP Genel Sekteri İbrahim Öktem de, muhalefeti, “*müfteri ve muhteris*” olarak nitelendiren Menderes'in ilk muhalif kurban olarak, Bölükbaşı'yı seçtiğini ifade etmiştir.⁴³¹ HP Balıkesir Mv. E. Güreli de olaya bir başka pencereden bakarak şöyle söylemekteydi: “*TBMM tarihinde hemen hemen yalnızca DP iktidarı sırasında başvuru bu usulde... dikkat çeken taraf, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasının yıldırım sürati ile gerçekleştirilmesidir. Öyle umuyorum ki, DP grubu içinde dahi bu olaydan üzgün pek çok milletvekili vardır. Fakat ne çare ki, DP artık bir sessiz gemidir*”. Gerçekten de, DP Meclis Grubu, artık bir sessiz gemi idi. Genel Merkez ya da Kurucular gruba iyice hakim olmuşlar, istedikleri kararları aldırıyorlar ve istedikleri kanunları geçiriyorlardı. Bu bir çeşit “*meclis diktası*” idi. DP Meclis Grubu'nu ise bir gaflet bürümüştü ki, bu gaflet, DP'yi 27 Mayıs 1960'a götürecekti.

Diğer taraftan, Komisyon kararının Meclis Genel Kurulu görüşmelerine bir gün kala, başta Kırşehir olmak üzere yurdun her tarafından Bölükbaşı'ya telgraflar gelmekte ve partililer Ankara'ya akın etmekteydi. Özellikle Hacıbektaş ve Kozaklı

⁴³⁰ *Yeni Sabah*, 22. 6. 1957.

⁴³¹ *Cumhuriyet*, 24. 6. 1957.

başta olmak üzere Kırşehir merkez ve diğer ilçelerinden gelen partililere konuşan Bölükbaşı, “*Kırşehir kaza olma sırasını savdı, sıra bize geldi*” biçiminde konuşuyordu. Ayrıca bir basın toplantısı düzenleyen Bölükbaşı, Karma Komisyon’da yaptığı müdafaasını etraflıca anlatmıştır. Gazetecilerle konuşan Bölükbaşı, 33 seneden beri ilk defa TBMM’de bir mebus için böyle bir karar alındığını ve Meclis’te görüşüleceğini elindeki örnek durumlarla açıklamıştır. Bu duruma ilişkin Meclis’te daha önce vukubulmuş misalleri açıklayan Bölükbaşı, 15 Aralık 1948’te halen DP mebusu bulunan Kemal Özçoban hakkında Hükümeti tahkirden inzibatı muamele, 8 Mart 1954’te Cezmi Türk hakkında Meclis’e hakarettten inzibatı ceza, 28 Aralık 1948’te Ahmet Tahtakılıç hakkında Meclis’e hakarettten inzibatı ceza ve en son 27 Haziran 1956’da HP Genel Başkanı Karaosmanoğlu hakkında Hükümeti tahkirden inzibatı ceza kararlarının verilmesine rağmen, bu sayılan mebusların hiçbirisi hakkında takibata geçilmediği gibi dokunulmazlıklarının kaldırılması yoluna gidilmediğini aktarmıştır. Aynı toplantıda, Sadık Aldoğan’ın CMP Çankırı İl Kongresi’ndeki “*Mebuslar cahildir...*” ithamının Meclis’in manevi şahsiyetine yönelik bütün Meclis’e teşmil edilemeyeceğine dair, Temyiz Umumi Heyeti’nin 29 Mart 1956 tarihinde verdiği karara işaret eden Bölükbaşı, hakaret içeren kendi sözlerinin de, Meclis’in manevi şahsiyetine değil, kendisinin konuşmasına müdahale eden bir kısım DP’li mebuslara yönelik olduğunu ve bu bakımdan da Aldoğan’ın durumuna benzediğini öne sürmüştür.⁴³² DP yanlısı **Zafer** gazetesi ise, Bölükbaşı’nın teşrii masuniyet perdesi altında dahi olsa, Meclis’e yönelik olarak, “*Namussuz, haysiyetsiz, zalim uşağı ve köpekler*” biçiminde konuşmasının kendisine tanınmış bir imtiyaz olmadığını, dolayısıyla dokunulmazlığının kaldırılmasını isabetli bir karar olarak değerlendirmiştir.⁴³³ Bölükbaşı’nın dokunulmazlığını kaldıran Komisyon kararının görüşüleceği gün Meclis çevresi büyük bir izdiham yaşamıştır. Ancak Meclis’e çıkan bütün yollar polis görevlisi jandarma ve polislerle kapatılarak hiçbir vatandaşın Meclis’e girmesine izin verilmemiştir. Aslında Karma Komisyon raporunun Genel Kurul’da görüşülme sırası, müzakereye tabi tutulan maddeler grubunun dördüncüsü olmasına rağmen, verilen önergelerle raporun görüşülmesi ilk sıraya konmuştur. Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen Komisyon kararı üzerine, sırasıyla CMP’den Ahmet Bilgin, CHP’den İnönü, HP’den Raif

⁴³² **Yeni Sabah**, 24. 6. 1954.

⁴³³ Turhan Dilligil, “O. Bölükbaşı, Taksitli Basın Toplantısını Yaptı”, **Zafer**, 24. 6. 1957.

Aybar, DP'den ise Osman Kavrakoglu, Hamdi Sancar, Hilmi Dura söz almışlardır. Bölükbaşı ise ayrıca söz alıp kendi durumu hakkında görüşlerini açıklamıştır.⁴³⁴ İlk sözü alan Ahmet Bilgin, Anayasa'nın 17. Maddesi muvacehesince, Meclis kürsüsünde, içtima salonunda sarfedilen sözlerin cezai müeyyide tatbikatını ve dokunulmazlığın kaldırılmasını icap ettirmediğini, sadece iç tüzük hükümlerine göre inzibatı ceza verilebileceğini anlatmış ve koridordaki kavgayla ilgili şahitlerin ifadelerinde tenakuzlar olduğunu, Adalet Bakanı'nın Anayasa'nın 17. maddesinin tefsirini bu şekilde yapma hakkı olmadığını dile getirdikten sonra, bu kararın hukuki mesnetten uzak ve keyfi bir karar olduğunu ileri sürerek, zulüm eseri diye iddia ettiği kararı alanların sonlarının yakın olduğunu da eklemiştir.

Konuşmasında dokunulmazlık müessesesi üzerine hassasiyetle eğilen CHP lideri İnönü ise, Meclis dahilinde yasak bir fiili işleyen bir mebus hakkında inzibatı ceza ile yetinilmesi gerektiğini, başkaca yola başvurulamayacağını ve hele hele dokunulmazlığın kaldırılamayacağını savunmuş ve dokunulmazlık müessesesinin mebus için teşrii vazifesini salimen ve kendinden emin bir şekilde yapabilmeleri anlamına geldiğini ifade etmiştir. İnönü, konuşmasına devamla, *“Dört aydır Kırşehir meselesi ile uğraşıyoruz. Hakikatte bu mevzuu 1954'ten beri devam etmektedir...Kırşehir arzulanmayanları seçtiği için kaza yapılmıştı...Şimdi arzu edilmeyen milletvekilleri seçtiğinden dolayı o milletvekilleri bertaraf edilmek isteniyor”* diyerek, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırıldığı takdirde, bir siyasi partinin liderinin yaklaşan genel seçimleri uzaktan seyretmek zorunda kalacağını ve bunun da siyasi ve seçim emniyetini bertaraf edeceğini ifade ederek, eğer Meclis'teki vazife sırasında işlemesi icap eden mesuliyetsizlik kurumu Bölükbaşı'nın şahsında zedelenmiş olursa, devletin temelinden sarsılacağını ve memleketin istikbali adına büyük bir vebal altına girileceğini anlatmıştır.

İnönü'nün ardından söz alan HP'li Raif Aybar, dokunulmazlıklar konusunda gayet zengin bir hukuki malzeme kullanarak, Bölükbaşı'ya tevcih edilen suçlamalarla dokunulmazlığının kaldırılamayacağını hukuki bakımdan delilleri ile ortaya koymuştur. Aybar, Meclis'te çok önemli konularda sınırların gerilip, zaman

⁴³⁴ Meclis Genel Kurulu'nda Bölükbaşı'nın Meclis'in manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin görüşmeler için, bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 2, Seksen Beşinci İnikat (24. 6. 1957). Burada dipnotlarda tekrara yer vermemek için, Bölükbaşı dışında konuşma yapan mebusların görüşleri bu dipnottaki kaynaktan özetlenerek topluca anlatılmıştır.

zaman milletvekillerinin hatta Menderes'in bile hakarete varan sözler sarfettiğini belirttikten sonra, dokunulmazlık müessesesi ile Meclis kürsüsünden yapılan mesuliyetsizlik müesseselerinin birbirinden farklı olduğunu anlatmış ve Karma Komisyon mazbatasının mesuliyetsizlik kurumuna ağır bir darbe indirdiğini ileri sürmüştür. Adalet Bakanı'nın mütalaasını da kendini ayırık otlarına tutunarak kurtarmak istemekle bir tutan Aybar, daha sonra dünya devletlerindeki (Amerika, Almanya, İngiltere ve Fransa) dokunulmazlık müessesesinin kurumlaşma ve gelişmesinden örnekler vermiş ve Adalet Bakanı'nın adeta Anayasa'yı kendi anlayışına göre tefsir ederek Bölükbaşı'nın sarfettiği sözleri "beyan" ile nitelendirmekten kaçınmasıyla okullarda öğretilen bu bilgiyi es geçtiğini ifade etmiştir. Bir mebusun galiz sözlerinin dahi "beyan" kabilinden olduğunu anlatan Aybar, koridorun da Meclis dahili olduğunu, bir an böyle düşünülme bile, Anayasa'nın 17. maddesi, mebusun Meclis dahilindeki rey ve mütalaalarını dışarıda tekrarlamaktan sorumlu olmayacağı esasını koyduğu cihetle, mesuliyet aranmayacağını öne sürmüştür. Aybar, ayrıca, Anayasa tedvin edilirken bu madde üzerinde cereyan eden müzakerelere de değinmiştir. Anayasa taslağında mütalaanın "aynen tekrarı" şeklinde bir hüküm bulunduğunu ve fakat müzakereler sırasında Hakkı Tarık Us tarafından verilen bir önerenin kabulü ile "aynen" kelimesinin maddeden çıkarıldığını ve "dışarıda tekrar" esasının kabul edildiğini belirtmiştir. Aybar, kavga sonrası tutulan zabtın da, zayıf, acemice ve noksan olduğunu söyledikten sonra, şahitlerin ifadeleri arasında büyük çelişkiler bulunduğunu ve Bölükbaşı'nın sarfettiği sözlerin Kocabıyıkoglu'nun şahsına müteveccih (yönelik) olduğunu beyan etmiştir.

Daha sonra DP'den Osman Kavrakoglu söz alarak, Bölükbaşı'nın Meclis'e hakaret ettiğini, üç celse için oturumdan çıkarıldığını ve bu disiplin cezasının da Bölükbaşı'yı vikaye (koruma) gayesi ile yapıldığını ve dolayısıyla İnönü'nün söylediği gibi üç celse uzaklaştırılmakla Bölükbaşı'nın cezalandırıldığına hükmedilemeyeceğini öne sürmüştür. Kavrakoglu, Bölükbaşı'ya çatarak, Meclis'in şahsi kin ve garazların kamçılacağı ihtiraslı tecavüzlerden ve sivri dillerden uzak kalması gerektiğini de ifade etmiştir. Bölükbaşı'nın sarfettiği sözleri, hiçbir şekilde bir mebusun sarfettiği rey, mütalaa ve beyan cihetinde görmediklerini, düpedüz Meclis'e yönelik açık bir tecavüz ve hakaret addettiklerini ileri süren Kavrakoglu,

Bölükbaşı'nın bilerek yaptığı hakaret ve tecavüz içeren sözlerinin, Anayasa'nın 17. maddesinde zikrolunan mesuliyetsizlik hallerine girmeyeceğini iddia etmiştir. Dokunulmazlık kurumunun cezadan kurtulmak için değil şerefleri korumak için vazedildiğini belirten Kavrakoğlu, hakaret kasdıyla sarfedilen bu şekildeki ağır sözlerin cezasız kalmaması gerektiğini dile getirmiştir. CHP'den Sırrı Atalay ise, tutulan zabıt, iç tüzük ve Anayasa'nın sarih hükmüne göre, Bölükbaşı'nın sözlerinin mesuliyetsizlik içine girdiğini başka ülkelerden en uç örnekleri aktararak anlatmış ve Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmamasını talep etmiştir.

Meclis'in öğleden sonraki oturumunda ise önce sözü DP'den Hamdi Sancar almış ve kanunların galiz sözleri ve suistimali himaye edemeyeceğini anlattıktan sonra, kürsüde söylenen sözlerin bile cezasız kalmaması gerektiğini, Ali Fuat Başgil'in kitabından okuduğu, bir mebusun ancak beyan ve reyinden dolayı mesul olmayacağı, hakaretlerin ise kürsüden söylene dahi takibata maruz kalacağı şeklindeki görüşünü okuyarak, dokunulmazlığın kaldırılmasının şiddetle taraftarı olduğunu beyan etmiştir. Bölükbaşı'nın konuşmasından sonra kürsüye gelen Hilmi Dura da, aynen diğer DP'li mebuslar tarzında konuşmuş ve sarfedilen sözlerin Meclis'in geneline şamil olduğunu ve küfrün rey ve mütalaadan sayılamayacağını ifade ederek, hakaret içeren sözlerin mesuliyetsizlik kapsamına girmediğini iddia etmiştir. Dura, Bölükbaşı'nın konuşmasına cevap vermek istemişse de bu sadece bir reddiyeden ibaret kalmıştır. Bölükbaşı'nın 33 yıllık tatbikatta, bir mebusun hakaret ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılmadığı şeklinde vesikalara dayanan değerlendirmesine karşın, Dura cevabında sadece, bu tarih diliminde Bölükbaşı gibi şeref ve haysiyetleri ayaklar altına alan ve bu derece ağır konuşan bir mebusun olmadığı şeklinde bir cevap vermekle iktifa etmiştir. Dura ayrıca, bir fikri Meclis'te beyan etmek ve muhalefet yapmak için ille de küfür mü etmek gerekir diyerek, Bölükbaşı'nın teşri masuniyetten yararlanmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir.

Daha sonra kürsüye gelen ve üç saat kadar süren bir konuşma yapan Bölükbaşı ise, bir sanığın savunması değil, adeta suçluluğuna karar önceden karar verildiği genel havasından belli olan bir insanın sözleri ile konuşacaktı. Ne Anayasa'nın 17. Maddesi, ne de içtüzüğün açık hükümleri, öyle anlaşılıyor ki, onu

malum sonuçtan kurtaramayacaktı.⁴³⁵ Bölükbaşı'nın Meclis konuşmasının bazı önemli kısımları aynen şöyledir:⁴³⁶

...Burada mevzuu bahsolan Osman Bölükbaşı'nın fani şahsiyeti değil, bir prensibin müdafaasıdır. Hatalı bir karar, TBMM'de milletvekillerinin fikirlerini, kanaatlerini, protestolarını serbestçe ifade etmek imkanını ortadan kaldıracak bir karar buradan çıkmamalıdır... Masuniyetim kaldırılırsa ne olur? Aslıma rücu etmiş olurum. Halkın içinden çıkmış, meçhul ve kendisini himaye eden kanuni imkanlara sahip olmayan bir adamdım, yine onların arasına rücu ederim.... ..İki adam arasında cereyan eden hadise bir siyasi tertibin, şahlanmış, zaptedilmeyen bir kinin vasıtası haline getiriliyor, güya dışarıda ben BMM'ni kastederek, "Köpekler, haysiyetsizler" gibi söz söylemiş oluyorum. Haşa! böyle bir söz benden sadır olmamıştır. Ahmet Kocabıkoğlu BMM'ni şahsında temsil eden bir adam değildir. İki insan arasında bir hadise olunca ona söylenen söz onun şahsını aşarak BMM'ne söylenmiş sayılmaz...Benim burada söylediğim sözler ne DP Meclis Grubunu hedef alan sözlerdir ne TBMM'ni hedef alan sözlerdir. Ne de şu veya bu takririn aleyhinde rey vermiş olan arkadaşları toptan hedef alan sözlerdir. Sadece sıra kapağı vurup tahrik eden, hakkımı ihlale çalışan insanlara, tüzüğün doğru tatbikinden ayrılan Reise müteveccih olan sözlerdir. Şimdi işin hukuki cephesine gelelim. Bu arada Bölükbaşı, yerli ve yabancı bilim adamlarının dokunulmazlıkla ilgili görüşlerini sıralıyor]... Baha Kantar'ın eserinden bir parçayı okuyorum:

"Mebus vazife esnasında irad eylediği nutuk ve beyanatında adap ve nezaketi bırakarak birisini tahkir veya bir kimseye iftira gibi kavanini cezaiyece memnu bir fiil işlerse aleyhinde takibat icra olunamaz. Bu kabil ahval vukuunda mebus hakkında meclisin nizamnamei dahiliyesine göre inzibati tedbirler tatbik olunur."

...Barthelemy ve Duez'in beraber yazdıkları Traite de Droit Constitutionnel adlı eserin 566. Sayfasında şunlar yazıyor: "Ademi mesuliyetin suistimalinin mümkün olduğu bedihidir. Bu suistimali önlemek için ağır hatalar için mesuliyet sistemi kurmak mümkün olmamıştır. Mebus sövebilir, hakaret edebilir, iftira edebilir, hatta hafiflik göstererek Mecliste olmayan ve kendisini müdafaa edemeyecek kimselere suç isnad edebilir. Orduyu itaatsızlığa teşvik edebilir, cinayeti methedebilir, yani suçları methü sena edebilir. Bütün bunlar ademi mesuliyetin şumülüne dahildir. ...sadece bütün bu işlerden dolayı dahili nizamname ile derpiş edilen disiplin cezalarının tatbiki mevzu bahsolabilir. Bu vaziyet hali hazır parlamentolarda teamülle daha da genişletilmiştir." Bu Barthelemy'nin izah ettiği 1875 tarihli Fransız Anayasası'nın 13. Maddesi bizim Anayasamızdaki 17. Maddenin ta kendisidir. ...Daha yeni eserler, Laferriere, eserin tarihi 1947, Manuel de Droit Constitutionnel, ikinci tabı, sayfa 707, 708: "Mebus fikirlerini beyan ederken hakaret de etse, küfür de etse sözleri ceza kanununun tatbikinden muaftır. Bu hal can sıkıcı da olsa bu prensibin zarureti namü hesabına bütün siyasi rejimlerde kabul edilmiştir." Değil Meclis kürsüsünden yapılan hakaretleri, başka milletler dışarıda yapılan hakaretleri de ammenin menfaati namına tabii karşılıyor. Hırsıza hırsız diyene, uğursuza uğursuz diyene ispat hakkı tanıyor. Binaenaleyh bu bir prensip meselesidir. (...) icabında bir milletvekili çıkacak, "Ey Türk ordusu, baştakiler zalimdir, onları devireceksin" diyecek... Burada muayyen insanlara karşı söylenmiş, bir müzakerenin heyecanı içinde söylenmiş sözlerden dolayı bir muhalefet liderin hapishaneye, zindana gönderilmesini tecviz eden bir anayasa olamaz. ...anayasalar bu gibi hareketleri bile tecviz etmemiştir. Mesela Fransa'da Madagaskar mebusları orduyu itaatsızlığa teşvik etmişlerdir. Hükümet mebusları

⁴³⁵ Eved Güresin, "Meclis Notları", Cumhuriyet, 25. 6. 1957.

⁴³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, C. 20, İçtima: 2, Seksen Beşinci İnikat (24. 6. 1957), s. 483-519.

tevkif ettirmek istemiştir. Fakat Meclis reisi “yapamazsınız” demiştir. “anayasa herşeyin fevkindedir” demiş ve buna mani olmuştur. ...bu gibi beyanlar için Meclisten bir oturumdan üç oturuma kadar çıkarılma cezası tüzükte konulmuştur. ...Bir Hükümete hırsız diyen mebusa sizler muhalefette iken bu mecliste yalnız üç inikat dışarı çıkarma cezası verilmiştir...Muhterem arkadaşlar, maddi vakıaların şu cereyan tarzına, zabıttaki şu ifadelerin sarahatine, muayyen insanları hedef alarak söylenmiş olmasına, dışarıdaki hadisenin bir tertip eseri bulunmasına ve Anayasanın şu mutlak hükmüne rağmen, 33 yıllık tatbikatı da bir tarafa bırakarak Osman Bölükbaşı hakkında bir karar olmakta iktidarınızın hiçbir şey kazanacağına kani değilim. Bu memlekette bir Osman Bölükbaşı siyasetten tasfiye edilir –11 sene evvel meçhuldü- bu milletin sinesinde binlerce bölükbaşı çıkar, ondan daha çok kuvvetlileri çıkar. ...Buna kim ne derse desin, bu bir kasdı mahsusun eseridir, bir adamı mutlaka vurmak ve mahvetmek arzusunun eseridir. Bu Bölükbaşı vatani mi satmış? Rus casusluğu mu yapmış? Ne yapmış?...Kırşehir beni seçtiği için yıkıldı. O yeniden vilayet yapılırken asıl hedef olanı yıkmak için harekete geçiliyor. ...teskin edilmeyen bir kin, teskin edilmeyen bir ihtiras bir adamı siyasetten saf dışı etmek için kararın vermiş, harekete geçmiştir. ...bir tek Bölükbaşı da vatani iç hürriyet için hapisanede ölsün, bundan dolayı katıyyen müteessir değilim. ...bayrak birinin elinden düşer, diğere eline alır. Bu hürriyet mücadelesi bu memlekette devam edecektir...[ardından Meclisteki hakaret iddiası olayını tekrar anlatıyor] Muammer Alakant ve Ahmet Bilgin ile gittim, “*Şu diktafonla tesbit edilmiş zaptı çıkarın, orada riyasete tahkir edildi deniyor, basılan zapta başka türlü geçmiş*” dedim. ...sonradan her nasılsa, nasıl bir tesadüf, nasıl bir garabet bilinmiyor, basılan zabıttaki bir de Meclise hakaret tabiri konuyor...

Bölükbaşı sözünü tamamlarken Fransız İhtilali'nin önemli şahsiyetlerinden Madam Roland'ın giyotine çıkarken söylediği meşhur sözü hatırlatırcasına, “*Ey adalet, ey hak senin namına ne adaletsizlikler yapılıyor. Asılanı rahmetle, asanı lanetle anarlar, bunları unutmayın*” diye bağırmıştır. Bu esnada dinleyiciler locasında bulunan Bölükbaşı'nın eşi Mediha Hanım ve yeğeninin ağladığı görülmektedir.⁴³⁷ Sekiz saat süren görüşmelerde, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması lehinde ve daha çok aleyhinde pek çok hukuk otoritesi, kaza uzuvları ile uygulamadaki örnekler Meclis kürsüsünde geçit resmi yapmışlarsa da, DP çoğunluğuna sahip Meclis, Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk'ün nazariyesini hepsine tercih etmiştir. Nihayetinde rapor üzerine yapılan açık oylamada, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması lehinde 247, aleyhinde 47 oyun çıktığı ve 2 mebusun da müstenkif kaldığı görülmüştür. Oylamaya 298 mebus katılmıştır. Meclis'te “*yayla grubu*” diye adlandırılan bazı DP'li mebusların oylamaya katılmadığı gözlemlenmiştir. DP'den dört milletvekili de (Fahri Belen, Nuri Özsan, Yavuz Paşamehmetoğlu ve Turhan Karaca), rapor aleyhinde oy kullanmıştır. Bağımsızlardan Hamdullah Suphi ile Sabahattin Sönmez de aleyhte oy verenler arasındaydı. Başbakan Menderes, müzakereler boyunca içtima salonunda

⁴³⁷ Yeni Sabah, 25. 6. 1957.

bulunmamış, görüşmeleri yukardaki odasından takip etmiştir. Yine Cumhurbaşkanı Bayar da, görüşmeleri odasından takip etmiştir.⁴³⁸ Oylamanın ardından, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldıran Meclis, 2 Eylül'de açılmak üzere tatil edilmiştir.

Görüşmelerin ardından CMP Meclis Grubu'na gelen İnönü'ye hitaben Bölükbaşı'nın, “*Paşam, dikkatli olun sıra sizde*” diye takılması, DP iktidarının iktidar hırsı ile her şeyi yapabilecekleri gerçeğine bir nazire idi.⁴³⁹

Ne gariptir ki, DP muhalefette iken Menderes'in de dokunulmazlığının kaldırılması söz konusu olmuştu. DP Aydın Mv. Menderes'in Meclis kürsüsünden Aydın milletvekillerinin seçim tutanakları ile ilgili sözlerinde Meclis'in meşruiyeti hakkında kötü zannı çağrıştıracak şekilde davrandığı ve Hükümetin manevi şahsiyetine hakaret ettiği belirtilmişti. Ancak o zamanki CHP'lilerden oluşan Meclis çoğunluğu, Anayasa'nın 17. maddesini bugünkünden tam tersi olarak yorumlamış ve bir mebusun Meclis içindeki ve dışındaki sözlerinden sorumlu tutulamayacağını kabul ederek, Menderes'in dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek görmemişti.⁴⁴⁰ O zamanki iktidar ile sonrakinin, Anayasa'nın aynı maddesini yorumlama tarzları hayli dikkat çekicidir.

Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ve tevkifi, Anayasanın ve Meclis İttüzüğü'nün çiğnenmesi, yani çoğunlukçu zihniyete sahip DP iktidarının hukuk kurallarını hiçe sayması bakımından önemli bir gösterge olsa gerektir. Bu olayda iktidar, milletvekillerinin dokunulmazlıkları ile ilgili Anayasa'nın 17. maddesini, geçmişteki uygulamalara tamamen aykırı bir tarzda, farklı bir yoruma tabi tutmuştur. Bölükbaşı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk insandır ki, Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmadan dolayı, iktidar zoru altında bulunan hakimlerin kararıyla, parlamentodan alınıp hapse atılmıştır.⁴⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti'nde Bölükbaşı'ya gelinceye kadar, tam 33 yıl süreyle hiçbir mebusun Meclis'te sarfettiği sözler dolayısıyla dokunulmazlığı kaldırmamış, ancak disiplin cezası verilmişti. Dokunulmazlık kurumu geniş ölçüde kabul edilmezse, mutlakıyet yoluna sapıveren devlet gücünün, iktidar partisi elinde milli egemenlik esası için pek tehlikeli bir hal

⁴³⁸ **Cumhuriyet**, 25. 6. 1957.

⁴³⁹ **Akis**, 29. 6. 1957.

⁴⁴⁰ **Akis**, 13. 7. 1957.

⁴⁴¹ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 450.

alması hiçten bile değildir. Milli egemenlik rejimlerinin temel taşını teşkil eden dokunulmazlık, diktatoryal rejimlerin ise amansız düşmanı olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴² Teoride böyle olmasına rağmen, “*Teşrii masuniyet, bir tecavüz vasıtası değildir*” biçiminde değerlendirmeler de yapılmaktaydı.⁴⁴³

Bu arada, dokunulmazlığı kaldırılan Bölükbaşı'nın evi ziyaretçi akınına uğramış ve dokunulmazlığın kaldırıldığı haberinden itibaren siyasetin nabzı adeta onun evinde atmaya başlamıştır. Tüm gazeteci ve fotoğrafçıların bir numaralı adresi, artık Bölükbaşı'nın evi olmuştu. Bölükbaşı'yı evinde ziyaret eden HP ve CHP genel idare kurulu üyeleri, kendilerine her türlü yardıma hazır oldukları mesajını vermişler ve özellikle de bu olay vesilesiyle, muhalefetin tek cepheden iktidara karşı birlik olması çağrılarını yapmışlardır. Ayrıca Bölükbaşı'yı iki bin avukatın savunacağı ve HP'nin de Bölükbaşı'yı savunmak için kendi içinde ilmi bir heyet oluşturduğu bildirilmiştir. Yine yurdun her tarafından Bölükbaşı'ya teessür telgrafları yağmaya devam etmiş ve özellikle de Kırşehir ve ilçelerinden gelen CMP'liler Ankara'da Bölükbaşı'yı ziyaret etmişlerdir. Ankara Üniversitesi gençliği de bir telgraf göndererek, olayı kınamış ve Bölükbaşı'nın yanında oldukları mesajını vermişlerdir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de, Bölükbaşı hakkındaki kararı kınamış ve “*Bu şartlar altında önümüzdeki seçimleri kazanmak, artık millete bir vazife olmuştur*” şeklinde konuşmuştur. Kendisini ziyarete gelenlere ve gazetecilere CMP Genel Merkezi'nde bir açıklama yapan Bölükbaşı, “*Vakti ile şimdiki Hindistan Başbakanı Nehru, 15 yıl İngilizlerin zindanında yatmıştı. Ben Nehru'dan daha gencim. Çocuklarının akıbetini görmeye namzedim*” diye konuşmuştur. Ayrıca CMP'nin Ahmet Bilgin imzalı teşkilata gönderdiği telgrafta, olayın bir mebusun dokunulmazlığının kaldırılması davası değil, Türkiye'de “*rejimin kaderi*” davası olarak görüldüğü bilhassa vurgulanmıştır.⁴⁴⁴ CHP ve HP'nin Bölükbaşı hadisesine bu kadar ilgi göstermesi ve muhalefet partileri arasında yeniden başlaması muhtemel işbirliği hareketi karşısında hiddetlenen iktidar destekli **Zafer** gazetesi, “*Muhalefet partileri, Bölükbaşı'ya kul oldu*” biçiminde eleştirel haberler yapmaya devam etmiştir.⁴⁴⁵

⁴⁴² Muammer Aksoy, “Tekrar Seçilen Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, **Forum**, S. 89 (1. 12. 1957).

⁴⁴³ Burhan Apaydın, “Teşrii Masuniyet, Bir Tecavüz Vasıtası Değildir”, **Zafer**, 28. 6. 1957.

⁴⁴⁴ **Cumhuriyet**, 26. 6. 1957.

⁴⁴⁵ **Zafer**, 26. 6. 1957.

Bölükbaşı her an tevkifini beklerken evinde ve parti merkezinde ziyaretleri kabul ediyordu. Şevket Raşit Hatipoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata ve İsmail Rüştü Aksal'ın evdeki ziyaretlerinden sonra, parti merkezinde Bölükbaşı'yı ziyaret eden eski Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu (o günlerde yeni CHP'ye katılmıştı), Bölükbaşı'yı müdafaa için ellerinden geleni yapacaklarını belirttikten sonra, sohbet esnasında Bölükbaşı'ya hitaben, "*Eskiden kitaplardan istifade ediyorduk. Şimdi tatbikatlarınızdan istifade edeceğiz*" biçiminde konuşmuştur. Bu arada, ne zaman tevkif edileceğini bilmediği için Bölükbaşı'nın her gittiği yere, vedalaşmadan gitmemek amacıyla, 8 yaşındaki oğlu Deniz ve 4 yaşındaki kızı Gül'ü alması dikkatleri çekiyordu. Bölükbaşı'nın tevkif edileceği haberi gelince yanında bulunan kızı Gül, "*Benim babamı nasıl götürürler, tırnaklarımla parçalarını onları*" diye çocuk hali ile tepkisini dile getiriyordu. Yine tevkifinden önce bir akşam, gazetecilere ve yakın dostlarına Çiftlik lokantasında bir veda yemeği veren Bölükbaşı için Ahmet Tahtakılıç kadehi onun şerefine kaldıralım deyince Bölükbaşı, "*Başının şerefine kadehin sözü mü olur? Erciyes Dağı'nı yerinden kaldırırız*" diye karşılık vermiştir. Yemekte kızı Gül'ün her türlü sızlanma ve isteklerini yerine getiren Bölükbaşı, kızına hitaben, "*Severim seni çok severim. Devlet bile baş eğdirememiştir senin kadar bana*" diyerek, siyasi hayatında gücün karşısında hiç eğilmediğine temas etmek istemiştir.⁴⁴⁶

Bu arada, dokunulmazlığı kaldırılan Bölükbaşı hakkındaki karar da, Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmişti.⁴⁴⁷ 27 Haziran'da gelen bir davetiye ile Bölükbaşı, 2 Temmuz günü Ankara Sorgu Hakimliği'ne davet edilmiştir. Günlerdir sorgusu ile ilgili bu haberi bekleyen Bölükbaşı, sorgusunun 2 Temmuz'da olmasına çok sevinmişti. Çünkü, Kırşehir'i il yapan kanun, Kırşehir'in 1 Temmuz'da il statüsüne kavuşacağını belirtmişti. Böylece Bölükbaşı, 1 Temmuz'da Kırşehir'de yapılacak kutlama törenlerine katılabileceğine memnun olmuştu.⁴⁴⁸

Öte yandan kendisinin başına gelebilecek her hangi bir olumsuzluğa karşı 100 bin liralık kaza sigortası teklifinde bulunan bir sigorta görevlisinin teklifini, "*Beni Anayasanın sigorta etmesi gerekirdi, 100 bin liralık sigorta nasıl kurtarır*" diyerek geri çeviren Bölükbaşı, görevlinin ısrarları üzerine de, "*Çocuklarımı, babalarının*

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, Yeni Sabah, 27. 6. 1957.

⁴⁴⁷ T. C. Resmi Gazete, 26. 6. 1957, S. 9643, Karar No: 2083, Karar Tarihi: 24. 6. 1957.

⁴⁴⁸ Cumhuriyet, 28. 6. 1957.

şerefi sigorta eder...Kaza ve hayattan başka sigorta var mı, şu demokrasi ve hürriyeti sigorta ettirecek var mı? 12 yıldır biz bunu beklemekteyiz” şeklinde konuşmuştur. Diğer taraftan Bölükbaşı, Meclis Başkanlığı'na gönderdiği bir telgrafla dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili müzakerelere ait zabıtları istemiştir. Telgrafında, zabıtları daha önce de istediği halde kendisine gönderilmediğini, meclis konuşmalarının çok hızlı olması daolayısıyla stenograflar tarafından noksan ve hatalı tespit edildiğini ve bu amaçla konuşmalarının diktafonla tespit ettirilerek zabıtlara geçirildiği halde, son zamanlarda diktafonla tespit verilen emirle kaldırıldığını açıklayan Bölükbaşı, son konuşmalarına ait zabıtları istemiştir. Bölükbaşı'ya bir telgraf gönderen HP mebusu Turan Güneş de, *“Türk Milletinin ve Anayasa nizamımızın savunması olan davanızda naçiz bir hukukçu sıfatıyla hizmete hazırım”* şeklinde desteğini sunmuştur.⁴⁴⁹

Öte yandan CMP GİK de bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, iktidarın, muhalefete hayat hakkı tanımadığı, CMP'ye karşı yıllardan beri baskı ve kin politikası güttüğü ileri sürülmüş ve tüm antidemokratik uygulamalarını bu kez de teşri adem-i mesuliyet müessesesine saldırarak devam ettirdiği belirtilerek, ileride yapılacak seçimlerin meşruiyetine, bir siyasi parti liderini saf dışı bırakmak istemesiyle, gölge düşürdüğü ifade edilmiştir.⁴⁵⁰

Bu arada Kırşehir'in yeniden il olması nedeniyle, 1 Temmuz'da Kırşehir'de kutlamalar yapılmaktaydı. Yapılan devlet törenine DP büyük önem vermiş ve İçişleri Bakanı Namık Gedik, Devlet Bakanı Celal Yardımcı, Sanayi Bakanı Samet Ağaoğlu ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri de törenlere katılmak için Kırşehir'de bulunmuşlardır. 2 Temmuz'da sorgusu yapılacak olan Bölükbaşı da, törenlere katılmak için Kırşehir'e gitmiştir. Bölükbaşı'nın Kırşehir'e varışı ile birlikte halk, kendisine büyük tezahürat ve sevgi gösterinde bulunmuştur. Yaşanan büyük izdiham ve halkın Bölükbaşı'yı omuzlarına alarak Kırşehir merkeze doğru götürmesi hadisesi üzerine, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu çerçevesinde Bölükbaşı'ya yapılacak her hangi bir tezahürata izin verilmeyeceğini daha önceden açıklayan Kırşehir Emniyet Müdürü Reşad Erozan ile Bölükbaşı arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Erozan ve emniyet güçleri, kalabalık arasından Bölükbaşı'yı alarak polis arabasına zorla bindirmek istemişlerse de, halk emniyet müdürünün üzerine yürümüş

⁴⁴⁹ Cumhuriyet, 28. 6. 1957.

⁴⁵⁰ Cumhuriyet, 30. 6. 1950.

ve emniyet müdürünü tartaklamışlardır. Emniyet müdürünün, Bölükbaşı'nın yakasına yapışıp, zorla ekip arabasına bindirmeye çalışması üzerine, Bölükbaşı kükreyerek, "*Çek elini, çek! Sen, bir milletvekilinin yakasını nasıl tutarsın? Sonra, milletin intikamı, göğün yere çökmesi gibi, başına çöker*" diye bağırmıştır. Ancak buna rağmen, emniyet müdürünün halk elinde tartaklanmaktan kurtaran yine Bölükbaşı olmuştur. Bu üzücü olaylar üzerine Kırşehir emniyeti halkı dağıtmak için cop ve cip kullanmışlardır. Daha sonra belediye başkanını tebrik için belediyeye giden Bölükbaşı, başkanın yerinde bulamayınca makamına üzerinde, "*Kırşehir'in şerefi şerefim. İzdırabı ızdırabım. Bayramı bayramımdır. Vefalı bir evlad lazımsa ömrümce hizmete hazırım*" yazan bir kart bırakmıştır. Ardından Bölükbaşı, kutlama merasimine katılmıştır. Burada, emniyet müdürü Erozan'ın özür dilemesi üzerine aralarında geçen itişmeye temas eden Bölükbaşı şakayla, "*Kuvvetini denedim müdür bey, hakiki pehlivan imişsiniz*" diye konuşmuştur. Bölükbaşı, CMP il teşkilatını ve diğer yerleri ziyaret ederek vatandaşlarla vedalaştıktan sonra Ankara'ya dönmüştür.⁴⁵¹ **Zafer** gazetesi ise, Kırşehir'de cereyan eden hadiseleri, "*Bölükbaşı'nun başvurduğu tertipler*" olarak nitelendirmiştir.⁴⁵²

Sorgusunun yapılacağı 2 Temmuz sabahı evinde gazetecileri kabul eden Bölükbaşı bir beyanat vermiştir. Beyanatında, "*Yine Bölükbaşı'yı vurmak isteyen bir siyasi tertip ve iftira hazırlanıyor. Daha önce de, Cumhurbaşkanı İnönü ve DP lideri Bayar'ı öldürmek için cemiyet kurmak suçları ile itham edilip tevkif edilmiş ve hapishanenin taş hücrelerine atılmıştık...Siyasi kin ve ihtiraslar bir defa daha talihlerini denemeye kalkmış bulunuyorlar...Bilirsiniz, H. Cahit Yalçın'ı İstiklal Mahkemesi'ne götürmek üzere tevkife geldiklerinde kızı şöyle bağırmıştı. 'Hani baba böyle şeyler olmayacak demiştin. Hürriyet olacak demiştin. Beni niçin aldattın?'. Bu sözleri hatırlayarak, H. Cahitler ve Bölükbaşı'ların çocuklarına gözyaşı döktürmeyecek bir nizam kuruluncaya kadar bu mücadele devam edecektir*" şeklinde hissi bir konuşma yapmıştır. Sonra oğlu Deniz'e dönerek, "*Nasıl Deniz, babanın yolundan gidecek misin?*" diye sormuş ve sekiz yaşındaki oğlu da, "*Elbette gideceğim baba*" diyerek karşılıklıta bulunmuştur. Ardından beraberinde, CMP genel sekreteri A. Bilgin, Nurettin Ardiçoğlu, avukatları ve gazeteciler olduğu halde evinden çıkan Bölükbaşı, Adliye'ye gitmiştir. Adliye binası içinde ve dışında her

⁴⁵¹ Cumhuriyet, Yeni Sabah, 2. 7. 1957.

⁴⁵² Zafer, 2. 7. 1957.

hangi bir taşkınlığa meydan vermemek için sıkı emniyet tedbirleri alınmıştı. Halk, Bölükbaşı'yı görünce, “*Yaşa, varol hürriyet kahramanı*” diye bağırmıştır. İkinci Sorgu Hakimliği'ne giden Bölükbaşı, hakim odasında DP'den Meclis Başkanvekili Fikri Apaydın olduğu için biraz beklemiş ve ardından içeriye girmiştir.⁴⁵³ Bölükbaşı'nın avukatları tahkikatın seyrine usul bakımından itiraz ettiklerine dair dilekçeyi hakime sunmuşlar ve beklemeye başlamışlardır. Dilekçe Üçüncü Asliye Ceza Hakimliği'ne havale edilmişti. Asliye Ceza'nın hakimi Toplu Basın Mahkemeleri'ne de başkanlık eden Adil Güneşoğlu idi. Bölükbaşı ve avukatları Güneşoğlu'nun tarafsız davranacağı konusunda şüpheli idiler. Güneşoğlu, itirazın incelenmesinin öğleden sonraya kalacağını bildirince Bölükbaşı ve beraberindekiler adliyeden ayrılıp yemeğe gitmişlerdir. Öğleden sonra sorgu hakimliğinde yaklaşık beş saat ifade veren Bölükbaşı'nın ifadeleri ve dosyası savcılığa havale edilmiş ve savcılık da 17 dakikada mütalaasını bildirerek dosyayı Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi'ne havale etmiştir. Bu arada itiraz dilekçeleri de Güneşoğlu tarafından reddedilen Bölükbaşı ve avukatları bu kez de Üçüncü Asliye Hakim Adil Güneşoğlu'na reddi hakim dilekçesi vermek istemişlerse de, hakim kaydın yapılmasını isteyerek önce kabul etmemiş (halbuki kayıt yapılamazdı, çünkü vezneler kapanmıştı) ancak, Fuat Arna sert bir biçimde, “*Lütfen red dilekçemizi aldığınızı bildirin, hakim bey*” demiş ve Güneşoğlu da, “*Aldım efendim*” deyince, Arna, “*Şu halde bırakınız vazifenizi. Kanun bunu emreder*” şeklinde sert bir üslup kullanmıştır. Bu sırada hakim ile Bölükbaşı ve beraberindekiler arasında sert tartışmalar yaşanmış ve durum kavgalı bir atmosfere bürünmüştü. Bölükbaşı'nın avukatları ret sebebi olarak, Adil Güneşoğlu'nun nöbetçi olmadığı halde akşamın geç vakitlerinde yerinde bulunmasının bir tertip eseri olduğunu dilekçelerinde belirtmişlerse de, Güneşoğlu, nöbetçi olduğunu ifade ederek, red talebini geri çevirmiştir. Gerçekten de Güneşoğlu nöbetçi hakim değildi. Ortam iyice gerilmişti. Bu arada odasına doğru yönelen Güneşoğlu, sinirli bir edayla, “*Beni rahat bırakın vazifemi yapayım. Peygamber öldü ümmeti yaşıyor, Atatürk öldü milleti yaşıyor, Bölükbaşı tevkif edilse ne çıkar*” diye bağırınca, Bölükbaşı ve arkadaşları buna tepki

⁴⁵³ Bölükbaşı'nın sorgusunu yapacak olan hakim odasında Meclis Başkanvekili Fikri Apaydın'ın bulunması, muhalefetin uzunca bir süredir haklı olarak dillerine pelesenk ettikleri, hakim teminatı ve bağımsızlığı müessesesine gölge düşürecek nitelikte idi. Zaten o dönemde yargı kurumu, DP Hükümeti'nin baskısı altında iyice siyallaşmıştı.

göstermişlerdir. Bu sırada savcının talimatı ile Bölükbaşı dışında herkesin adliyeden dışarı çıkarılması istenmiş, ancak Bölükbaşı, avukatlarını benden ayıramazsınız diyerek sert bir karşılık vermiştir. Ancak üçüncü şube müdürünün emri ile avukatlar dışarıya çıkarılmaya çalışılırken, yine kavga ve patırtı çıkmıştı. Adliye önündeki kalabalık iyice coşmuş ve Bölükbaşı lehinde tezahüratta bulunuyorlardı. Bu sırada yapılanlara sinirlenen Bölükbaşı, adliyeden çıkmış ve bir taksiye atlayarak evinin yolunu tutmuştur. Hadise üzerine Bölükbaşı'nın evi ana baba gününe dönmüş gibiydi. Gazeteciler, avukatlar ve partililer evi doldurmuştu. Bu sırada, HP'den Feridun Ergin, Enver Güreli ve Behçet Kayaalp de eve gelmişlerdi. Bunu gören Bölükbaşı, espriyle karışık şu mesajı veriyordu: *“Hürriyetin partisi gelir, ama kendisi bir türlü gelmez”*. Teessürlerini bildiren HP'liler adliyede Bölükbaşı'nın başına gelenleri bir önerge konusu yapacaklarını ifade ettiler. Daha sonra, Bölükbaşı'nın evine Birinci Şube Müdürü başta olmak üzere, bir sivil polis ekibi gelmiş ve Bölükbaşı'yı götürceklerini belirtmişlerdi. Bölükbaşı, beş dakika izin isteyerek hazırlığını yapmış ve dost, arkadaş ve ailesi ile vedalaşarak, polis ekibinin nezaretinde evinden ayrılmıştır. Bu sırada Bölükbaşı'nın yeğeni, traş makinesini isteyip istemediğini sorunca, şube müdürü, traş makinesinin cezaevine sokulamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, yine hazırcevaplığı ile, *“Canım ne telaşlanıyorsunuz? Devlet başımızı kesmeğe muktedir de sakalımızı kesmeğe mi muktedir değildir”* diye bir nükte yapmıştır. Bölükbaşı, sivil polis ekibince önce adliyeye getirilmiş, ardından savcının tevkif müzekkeresini hazırlamasıyla birlikte, cezaevinin bir otomobili ile Ankara Merkez Cezaevi'ne götürülmüştür. Bölükbaşı, burada da, tevkif müzekkeresinin altına, tevkifin usulsüz yapıldığına dair şerhini düştükten sonra müzekkereyi imzalamıştır. Bölükbaşı'nın adliyeden girişi ve tutuklanıp götürülüşü esnasında yine büyük kargaşa çıkmış, ancak gerekli tedbirler alınarak, Bölükbaşı'nın tevkifi gerçekleştirilmişti. Hapishane nizamları gereği, Bölükbaşı'nın araması yapılmıştı. Bölükbaşı, bütün üstündekileri taş masanın üzerine bırakmıştı. Kesici bir alet veya bu maksatla kullanılabilir her türden eşya ile fazla paraya da müsaade edilmiyordu. Bölükbaşı'nın fazla parasına da el koymuşlardı. Edebi bir dille ifade edilecek olursa, Bölükbaşı'nın üzerinde kesici bir alet yoktu, ancak Bölükbaşı'nın bir tek keskin aleti vardı. Onu da almaya imkan yoktu. Bu keskin alet, Bölükbaşı'nın tüm siyasi hayatına damgasını vuracak olan

“keskin ve sivri dili” idi. Daha sonra Bölükbaşı, Ankara Merkez Cezaevi’nin, o günlerde gazeteci, yazar ve siyasi mahkumları barındırmasıyla, “hilton koğuşu”⁴⁵⁴ diye ünlene 10. koğuşa yerleştirilmiştir. Koğuş, iki küçük oda, bir koridor ve bir heladan müteşekkildi. Odalardan birinde 6, diğerinde 10 yatak vardı.⁴⁵⁵ Bölükbaşı, mahkemedan alınıp, elleri kelepçeli bir şekilde cezaevine götürülürken ablası Zeliha Bölükbaşı (Fıkırkoca) bir ağıt yakmıştır. Bu ağıt aynen şöyledir:

On beş avukat dizilmişler salona
Katil misin babamoğlu polis kattılar yanına
Ceza arabasından indin gördü gözlerim
Bu işler de düşer miydi şanına

Bölükbaşı hapisteyken, Esm e Şahin de, şöyle bir ağıt söylemiştir:⁴⁵⁶

Hapse düştün Hürriyeti görmedin
Gül yüzüne dudaklarını sürmedin
Bölükbaşı diye millet sızlıyor
Kundakta bebeler seni gözlüyor

Bölükbaşı dediğin mebuslar başı
Gayet cesur amma yok arkadaşı
Yusufu kuyudan çıkaran Allah
Dilerse dönderir dağ ile taşı

Bölükbaşı’nın hapsedildiği “hilton koğuşu”nda, genellikle, Ankara Toplu Basın Mahkemesi Başkanı Adil Güneşoğlu’nun karşısına çıkan gazeteciler konuk edilirdi. Şinasi Nahit, Beyhan Cenkçi, Fethi Giray, Metin Toker, Fatin Fuat ve Kurtul Altuğ bunlardan bazıları idi. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de, burada mahkum edilmiştir. Dolayısıyla koğuş birbirini tanıyan simalarla dolmaya başlamıştı. Bölükbaşı koğuşa geldiğinde, 1957 senesinin başında mahkum olan Metin Toker de mahkumdu, ancak rahatsız olup hastaneye kaldırıldığı için Bölükbaşı’yı karşılayamamıştı. Hilton’da mahkumlar yataklarına uzandıkları sırada hapisane içinde bir koğuşturma başlamıştı. Gelen kişinin Bölükbaşı olması, heyecanı iyice

⁴⁵⁴ O tarihlerde, dönemin ünlü yazar ve çizerleri, Hükümeti eleştiren bir üslup kullanmışlarsa, derhal İstanbul ve Ankara’da bulunan cezaevlerinde konuluyorlardı. Ancak bunların en ünlüsü, Ankara Merkez Cezaevi idi. Buraya düşen basın mensupları, yattıkları koğuşa, “Ankara Hilton”, havalandırmaya çıkarıldıklarında volta attıkları yerin adına da, “Menderes Bulvarı” adını takmışlardı. Bkz., Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 23. 1. 2002.

⁴⁵⁵ Bölükbaşı’nın sorgusu ve tutuklanıp cezaevine konulması ile ilgili yukardaki bilgiler, dönemin gazete, dergi ve hatıralarından yararlanılarak yazılmıştır. **Cumhuriyet**, **Yeni Sabah**, 3. 7. 1957; **Akis**, 6. 7. 1957.

⁴⁵⁶ Zeliha Bölükbaşı’nın ağıt’ı Bölükbaşı’nın akrabası ve doğduğu köyün en yaşlısı Esm e Şahin’den (79) alınmıştır. Diğer ağıt da bizzat Esm e Şahin tarafından söylenmiştir. “Esm e Şahin’le Görüşme”, 1. 11. 2003. Ağıt ve şiirleri ile meşhur Esm e Şahin hakkındaki bilgi için, birinci bölümde Osman Bölükbaşı’nın hayat hikayesinin yazıldığı başlığa bakılmalıdır.

artırmıştı. Bundan sonrasını mahkum gazeteci Şinasi Nahit Berker şöyle anlatmaktadır:⁴⁵⁷

Hepimiz pijamalarımızı giymiş, yataklarımıza uzanmıştık. Kapıda iki gardiyanın arasında, uzun boyu yüzünden başını eğerek gelen Osman Bölükbaşı'yı görünce, yataklarımızdan kalktık. Bölükbaşı gülererek içeriye girdi. Ancak, içinde ne fırtınalar estiği belli idi. Kendisine en rahat yeri ayırdık. Zaten o da, bizim gibi Hilton'un devamlı müşterilerinden olduğundan, bu kez niçin cezaevine düştüğünü merak ediyorduk. Ben Osman Bölükbaşı'ya, "Üstat, Hilton'a hoş geldiniz, ama hangi sebepten sizi içeri attılar?" dedim. Bölükbaşı, iki elini havaya kaldırıp gülmeye başladı: "Neden olacak, Meclis'e hakaret ettim de ondan" dedi. Ben de gülmeye başladım. "Ne güliyorsun Şinasi Bey" diye sordu. "Osman Bey, Meclis'e hakaret edilir mi?" dedim. "Ne yapacaktık yani, hakareti hak edenlere edilmez mi" dedi. "Tutumun yanlış olmuş, Sen ki, şu kadar yıllık politikacısın. Feleğin çemberinden geçtin. Meclis'e hakareti başka bir yolla yapsaydın" demem üzerine, Bölükbaşı, hayretle yerinden doğruldu. "Nasıl hakaret edilmiş" diyerek ve kaşlarını kaldırıarak bana baktı... "Gayet basit. Yüksek Meclis'i tenzih ederim. Mebusların topunun anasını, avradını, geçmişini, geçeceğini...der, durumu şahsi davaya çevirirdin. Bu sözler üzerine hem aynı kapıya çıkar, sen buraya gelmezdin" dedim. Osman Bölükbaşı, bir an düşündü, sonra kahkahayı bastı. "Haklısın Şinasi Bey, haklısın. Biz de, boşu boşuna içeri tüküldük. Hakareti mebusların şahsına yapmış olsaydım şahsi davaya girerdi...Şimdi hakaretim anme davasına dönüştü" diyerek beni onayladı. Ben Bölükbaşı'yı tahrik etmek için, "Biz gazeteciler galibi politikacılardan daha iyi düşünüyoruz" dedim. Bölükbaşı, "Şinasi Bey, sendeki akıl bende olsaydı, bu hallere düşmezdim, partim de iktidara gelirdi" diyerek, hatasını bir kez daha kabul etmek zorunda kaldı.

Bölükbaşı'nın tutuklanması basında geniş yer bulmuştu. Hükümet yanlısı **Zafer** gazetesi ise, "Meclis'e küfreden ucuz kahraman **CMP Genel Başkanı adaletin pençesinde**" diyerek, Bölükbaşı'yı yerden yere vurup adeta tutuklanmasından memnun kaldığını ifade etmiştir.⁴⁵⁸ Bir başka nüshasında ise, Bölükbaşı'nın o güne kadar ki siyasi hayatı değerlendirmeye tabi tutularak, Bölükbaşı'nın kendisinden bahsedilsin de nasıl bahsedilirse edilsin biçiminde hareket eden bir "şöhret hastası" olduğu iddia edilmiştir.⁴⁵⁹ **Cumhuriyet** gazetesine bir açıklama yapan Mediha Bölükbaşı (Bölükbaşı'nın eşi) ise, "Kocam, inandığı fikirler için hayatını istihkar ederek mücadele eden bir insandır. O, hürriyet davasına ailesinden daha çok bağlıdır. Onun mücadelesi bana ve çocuklarıma şeref verir. Ben de milyonlarca Türk anası gibi en kötü ihtimallere gönlümü razı ederek kocamın hatırasına bağlı kalacağım" diye konuşmuştur.⁴⁶⁰ Bölükbaşı'nın hapisteki ilk gününde, İsmet İnönü, önce bayan Bölükbaşı'yı evinde ziyaret etmiş, ardından Bölükbaşı'yı ziyaret ederek, teessürlerini bildirmiştir. Cezaevinde 16 dakika Bölükbaşı ile bir görüşmede bulunan

⁴⁵⁷ Kemal Bağlum, **Ampolitik: 1945-1960** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991), s. 139-140.

⁴⁵⁸ **Zafer**, 3. 7. 1957.

⁴⁵⁹ "Bir Şöhret Hastası", **Zafer**, 5. 7. 1957 (**Zafer** imzalı yazı).

⁴⁶⁰ **Cumhuriyet**, 4. 7. 1957.

İnönü, gazetecilerin, “*Bölükbaşı'nın saçları kesildi mi?*” şeklindeki sorusuna, “*Yoo.. Hayır. Sihatte ve neşeli. Bölükbaşı, cezaevinin hiltan koğuşunda bulunmaktadır. Ancak, Bölükbaşı tahtakurusu ve pireden şikayetçi olduğu için kendisine DDT verilmiştir.*” diyerek kısa ziyaretini anlatmıştır. Ayrıca aynı gün eşi-çocukları, avukatları ve Kırşehir mebusları da ziyaret etmişlerdir.⁴⁶¹ Bölükbaşı, bu ziyarete ilişkin anısını, daha sonra bir dostuna şöyle anlatacaktı: “*Ertesi sabah, 'bir misafiriniz geldi' dediler. Az sonra avukatların odasında, İsmet Paşa ile karşılaştık. Tabi arada tel var. İlk sözü şu oldu: 'Kahraman kardeşim, yüzünü tellere daya, tellerini öpeyim!'. Yüzümü tellere dayadım ve öptü. O anı hiç unutamam*”.⁴⁶² Bölükbaşı'nın 1946'dan beri kendisini çok ağır sözlerle eleştirdiği İnönü'nün, böylesi zor anında Bölükbaşı'yı yalnız bırakmaması ve ona sahip çıkması, herhalde siyasi ahlak açısından övülmeye değer bir hareket olsa gerektir.

Bu arada Bölükbaşı'nın tutuklanması, muhalefet partilerini iyiden iyiye birbirine yaklaştırmaya başlamıştır. Muhalefet partileri arasında işbirliği ve DP iktidarının baskıcı politikaları ile Bölükbaşı'nın durumunu konuşmak amacıyla, üç muhalif parti lideri bir araya gelmişlerdir. CMP Genel Merkezinde yapılan toplantıya, İnönü, Fethi Çelikbaş, İbrahim Öktem, Ahmet Tahtakılıç, Fuat Arna ve Ahmet Bilgin katılmışlardır. Çok sıcak geçen görüşmede, özellikle, iktidar-muhalefet ilişkisi, rejim mevzuu ve Türk siyasi hayatında siyasetin bazı yönleri konularında önemli konuşmalar yapılmıştır. Tahtakılıç, İnönü'ye hitap ederek, “*Paşam, rejim teessüs etmeyen memleketlerde, iktidarın partizanlığı zulüm ve diktatörlük oluşturuyor. Muhalefette bulunanların partizanlığı da hürriyet mücadelesine imkan vermiyor*” şeklinde konuşunca, İnönü, adeta bir politika dersi verircesine konuşmuş ve Türk siyasal hayatının kimi özelliklerine değinerek, “*Politika büyük çapta strateji ilmidir. Hadiselere göre çare bulma sanattır...Anayasa 1945'e kadar geldi. 1946'dan sonra ise yenisine ihtiyaç kendini gösterdi...Mesela evvelce benim fikrimce bir anayasa mahkemesine ihtiyaç yoktu. Zannediyordum ki, ikinci meclis olursa bu vazifeyi yapabilir. Fakat zamanla o kanaate vardım ki, Anayasa'ya aykırı kanunları siyasi organlara kabul ettirmek güç değildir...Türkiye'de her gelen bunları yapacağım diyor, sonra da yapmıyor. İşte işin düğüm noktası şu, bir defa her iktidara gelenin gidici olduğuna inanmak lazımdır. Ancak memleketimizin an'anesi,*

⁴⁶¹ Yeni Sabah, 4. 7. 1957.

⁴⁶² Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, Sabah, 23. 1. 2002.

bir defa iktidara geldi mi, gitmek mümkün değil. Böyle bir tılsım yok. Bu tecrübeye ben vardım. Şimdi, bir başkası da yapsın da görelim bakalım, bu babayiğiliktir, hayran olurum” şeklinde karşılık vermiştir. Toplantıda rejim davası ve bu konuda partiler arası işbirliği temaslarının sıklaştırılması da konuşulmuştur.⁴⁶³

Bu görüşmelerin sıklaştığı günlerde bir taraftan da, Bölükbaşı'nın avukatları (bunların başında Nurettin Ardıçoğlu bulunmaktadır), Bölükbaşı davasının kimi yönleri ile uğraşıyorlardı. Bu çerçevede avukatlar, sorgu hakimliğine verdikleri bir dilekçe ile, Bölükbaşı'nın Kırşehir konuşması zabıtlarının tetkikini istemişlerdir. Daha önce Bölükbaşı'nın konuşmaları diktafona kaydedilirken, Kırşehir konuşması tele alınmıştır. Avukatların yaptığı incelemede, tele alınmış konuşma ile Meclis matbaasında bastırılan zabıtlarda yer alan metin arasında bazı farklar olduğu ortaya çıkınca, bu durumun sorgu hakimliğince tetkik edilmesi istenmiştir.⁴⁶⁴ Ayrıca avukatlar, o günkü konuşma esnasında bulunan mebuslardan ismini verdikleri 22'sinin şahitliğine başvurulmasını istemişlerdir. Avukatlar, Üçüncü Asliye Ceza Hakimi Adil Güneşoğlu'nun davadan reddine ilişkin dilekçelerini de, red gerekçeleri ile birlikte bir üst mahkeme olan Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'ne tevdi etmişlerdir.⁴⁶⁵ Bu arada, Bölükbaşı'yı ziyaret amacıyla cezaevine gelen, İnönü, HP lideri Karaosmanoğlu, Turhan Feyzioğlu, Muammer Aksoy, Aydın Yalçın, İsmail Rüştü Aksal, Faik Ahmet Barutçu, Kemali Beyazıt gibi siyaset, ilim ve iş adamlarının Bölükbaşı ile görüşmelerine izin verilmemiştir. Bunun üzerine, Bölükbaşı'nın

⁴⁶³ Cumhuriyet, 5. 7. 1957.

⁴⁶⁴ Ayrıca resmi yazışmalar sonucu, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ve tutuklanmasına neden olan Kırşehir konuşmasının tele alınan zabıtının ve diktafon şeridinin, Bölükbaşı ile ilgili dosyada bulunmadığı gerekçesiyle, daha sonraları Bölükbaşı ve Hayri Çopuroğlu (CMP Kırşehir Mv.) iki ayrı soru önergesi vereceklerdir. Bu önergede şu ifadelere yer verilmiştir: “Kırşehir Mv. Osman Bölükbaşı'nın teşrii masuniyetini kaldıran karma komisyon dosyasında bulunduğu sabit olan ve Kırşehir'in yeniden il haline getirilmesine dair kanun tasarısının müzakeresinde Osman Bölükbaşı tarafından yapılan konuşmayı tespit ve bir köşesinde diktafondan alındığı için (telden) meşruhatı bulunan zabıtın şimdi bu dosyada bulunmadığı resmi bir yazıdan anlaşılmalıdır. Bu mühim vesikanın dosyada bulunmamasının sebebi nedir? Bundan mes'ul olanlar hakkında kanuni bir muamele yapılması düşünülmekte midir?”. Diğer önerge ise şu şekildedir: “Kırşehir'ni yeniden il haline getirilmesine dair kanun tasarısının müzakeresinde Kırşehir Mv. Osman Bölükbaşı tarafından yapılan ve TBMM'ye ait diktafonla tespit olunduğu malum bulunan konuşmaya ait diktafon şeridinin halen mevcut olmadığı resmi yazıdan anlaşılmalıdır. Vakti ile mevcut olan bu mühim şeridin bugün bulunmaması sebebi nedir? Mes'ul olanlar hakkında kanuni bir mumale yapılması düşünülmekte midir?”. Ancak, bu konuda olumlu bir yanıt alınamamıştır. Cumhuriyet, 12. 9. 1958.

⁴⁶⁵ Cumhuriyet, 7. 7. 1957.

avukatları Adalet Bakanı'na bir telgraf çekerek, hem kendilerine sürekli zorluk çıkarıldığını belirtmişler ve hem de ziyaretçi alınmaması olayını kınamışlardır.⁴⁶⁶

Bölükbaşı'nın avukatları, reddi hakim taleplerinin, Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'nce kabul edilmemesi üzerine, son itiraz haklarını kullanmak amacıyla en yakın yerde bulunan Keskin Ağır Ceza Mahkemesi'ne başvurmuşlar ve meselenin bir de orada tetkinin yapılmasını istemişlerdir.⁴⁶⁷ Neticede hakim Sırrı Kalayoğlu başkanlığındaki (diğer üyeler, Halil Özmen ve Nihat Sayıalp idi) Keskin Ağır Ceza Mahkemesi, Bölükbaşı'nın avukatlarının, Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi Hakimi Adil Güneşoğlu'nun reddedilmesi talebini yerinde bularak, Bölükbaşı'nın tahliye edilmesi yönünde karar vermiştir. Reddedilen bir hakimin tevkif kararı veremeyeceği itirazını yerinde bulan, Keskin Ağır Ceza Mahkemesi kararında, (1) ret talebinin zamanında ve henüz dosya tetkik edilerek tevkif kararı tasdik edilmeden önce yapıldığı, (2) reddolunan hakim Güneşoğlu'nun henüz karar vermeden ve tevkif kararını tasdik etmeden önce, bir çok şahısların şahitliğinde “...Bölükbaşı tevkif edilse ne çıkar” biçimde sözler söylemesinin, bitaraflığı şüpheye düşürecek mahiyette olduğu, (3) asliye ceza hakiminin tasdiki ile alınması gereken tevkif kararının, sorgu hakimi tarafından verildiği ve bir hüküm ifade etmediği, (4) her ne kadar dosya mahkemeye, tevkif kararına karşı itiraz dolayısıyla değil, sadece hakim ret hususunda gelmişse de, tevkif kararının infaz kabiliyetinin kalmadığı, (5) itirazi tetkik eden merciye, aynı zamanda itiraz mevzuu olan mesele hakkında da karar verme yetkisi tanındığı için, tevkif müzekkeresinin infazına devam edilip edilemeyeceğinin de nihai merci olan mahkememizce düşünülmesi, (6) bu durum karşısında sorgu hakimi kararına göre tevkif edilen Osman Bölükbaşı'nın mevkufiyet halinin devamının kanuna aykırı ve ilerde telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğmasına yol açabileceği belirtilerek ve ilgili şahitleri de dinleyerek Bölükbaşı'nın tahliyesine ittifakla karar vermiştir. Mahkemenin kararı, Ankara savcılığına gönderilmiştir.⁴⁶⁸

Bu karar üzerine, Güneşoğlu'nun verdiği tevkif kararı ortadan kalkan ve tahliye edilen Bölükbaşı, 21 günlük tutukluluğundan sonra, 23 Temmuz'da tahliye edilmiştir. Tahliye sonrası kalabalık bir gazeteci, avukat ve partili ile evine geçen

⁴⁶⁶ **Cumhuriyet**, 12. 7.1957.

⁴⁶⁷ **Cumhuriyet**, 14. 7. 1957.

⁴⁶⁸ Keskin Ağır Ceza Mahkemesi'nin verdiği karar, aynen yayınlanmıştır. **Cumhuriyet**, 25. 7. 1957.

Bölükbaşı, çocuklarını öptükten sonra, “*Adaletsiz bir memleket, güneşsiz bir dünya gibidir, Rabbim bu memleketi o güneşten mahrum etmesin*” diye dua etmiştir. Ardından CHP ve HP’den parti ileri gelenleri (Sırrı Atalay ve Enver Güreli gibi) evine gelmişler ve Bölükbaşı’ya geçmiş olsun dileklerini sunmuşlardır. Yine yurdun dört bir yanından geçmiş olsun telgrafları yağmaya başlamıştı.⁴⁶⁹ Bölükbaşı’nın tahliyesi üzerine, Adliye Vekili Göktürk, bir beyanat vererek, Keskin Ağır Ceza Mahkemesi Reisi’nin 1950’de CHP adayı olduğunu, dolayısıyla böyle bir siyasi davada tarafsız kalamayacağı iddiasında bulunacaktı.⁴⁷⁰ Tahliyesi üzerine, 24 Temmuz’da yanına eşi ve çocuklarına alarak İstanbul’a gelen Bölükbaşı’ya, 25 Temmuz günü İstanbul Hilton Oteli’nde bulunduğu bir sırada, kanuni formaliteleri ikmal ederek tekrar tevkifine karar veren Ankara Sorgu Hakimliği’nin kararı tebliğ edilmiştir.⁴⁷¹ Sorgu hakimliğinin tevkif kararı, Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi Hakimi Nasır Saydam tarafından da tasdik edilen Bölükbaşı, İstanbul’da tevkif edilmiş ve trenle Ankara’ya götürülmüştür. Bölükbaşı’nın trenle Ankara’ya geleceğini haber alan partililer Ankara garında beklemişlerse de, herhangi bir hadiseye meydan vermek istemeyen emniyet güçleri, Bölükbaşı’yı Etimesgut ve Gazi İstasyonları arasında bulunan Yıldırım istasyonunda indirip, polis arabası ile cezaevine sevk etmişlerdir.⁴⁷² Böylece Bölükbaşı, İstanbul’daki Hilton Oteli’nden Ankara Merkez Cezaevi’ndeki “*hilton koğuşu*”na bir tür geçiş yaparak, tekrar tutuklanmış oluyordu.

O. MUHALEFETİN GÜÇ BİRLİĞİ TEŞEBBÜSÜ VE 1957 SEÇİMLERİNDE BÖLÜKBAŞI

Bölükbaşı’nın tutuklanması, hem iktidar hem de muhalefet hesabına siyasi sonuçlar doğurmuştur. Bu hadise, DP’nin parçalanması hesabına büyük kayıplara sebebiyet vermiştir. Bölükbaşı tevkif edilince, DP İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü (Fuat Köprülü’nün oğlu), “*Hadiseyi duyunca çok üzüldüm*” diye bir beyanat vermiş ve çok geçmeden 18 Temmuz 1957 tarihinde DP’den istifa etmiştir. Orhan

⁴⁶⁹ *Yeni Sabah, Cumhuriyet*, 24. 7. 1957.

⁴⁷⁰ *Zafer*, 25. 7. 1957.

⁴⁷¹ *Cumhuriyet*, 26. 7. 1957.

⁴⁷² *Cumhuriyet*, 27. 7. 1957.

Köprülü'nün istifası, DP içinde büyük kavgaların yaşanmasına neden olmuş ve DP'nin dört kurucusundan Fuat Köprülü ile Menderes'in arası iyice açılmıştır.⁴⁷³ Zaten, bu ikilinin arası ötedenberi pek iyi değildi. Nihayetinde Fuat Köprülü'nün de, 7 Eylül 1957 tarihinde, "...Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak bu gaye (Menderes'i devirmek) uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur" şeklinde, sert bir beyanat vererek DP'den istifa ettiğini açıklamasıyla birlikte,⁴⁷⁴ DP için, 27 Mayıs 1960'a dek uzanan zor ve sıkıntılı günler başlamış oluyordu. Menderes kaptanlığındaki DP Hükümeti, iktidarın koltuğuna daha sıkı yapışacak ve bu da onu, daha keskin bir biçimde diktatoryal bir siyasal çizgiye doğru yol aldıracaktı. Köprülü, DP'yi birlikte kurdukları arkadaşlarına öylesine kızgındı ki, 27 Mayıs 1960 sabahı Meclis Başkanı Refik Koraltan Meclis'te tevkif edilip götürülürken, Meclis'in hemen karşısında bulunan evinin balkonundan hadiseyi, "*Ne iyi oldu, hak ettiniz*" der gibi mağrur bir edayla izleyecekti.

Bölükbaşı hadisesi, iktidarda böylesi bir deprem yaratırken, muhalefet partilerini de birbirlerine iyice yaklaştırmıştır. 1954'ten beri muhalefet partileri arasında işbirliği yapılması ve baskıcı DP iktidarı karşısında bir muhalefet cephesi teşkil edilmesi doğrultusunda bir takım teşebbüsler içine girilmişse de, her partinin, kurulacak işbirliğinden kendi çıkarına bir sonuç elde etmek istemesi ve şahsiyet sorunları yüzünden, işbirliği teşebbüsleri akim kalmıştı. Ancak bu kez durum farklıydı. Önceki işbirliği teşebbüslerinde, 1954 CHP-CMP işbirliği teşebbüsü hariç, pek fazla işbirliği taraftarı gözükmeyen CMP açısından durum nazikti. Özellikle 1956 işbirliği girişimlerinde işi yavaştan alan CMP'nin lideri Bölükbaşı, bu kez tutuklanmıştı. Bu olay, CHP ve HP çevrelerini de çok etkilemiş ve muhalefetin bir tek cephe halinde iktidarın karşısında yer alması ile rejim davasının çözüme kavuşturulabileceği fikri iyice yerleşmişti. 1957 seçimleri öncesi, her üç parti de işi daha ciddi ele almaya koyulmuş ve rejimi çığırından çıkaran DP iktidarı karşısında, rejimi demokratikleştirmek amacıyla seçimlerde bir "*Güç Birliği*" kurmak için topyekun bir çalışma başlatmışlardır. Güç Birliği teşebbüsü, daha ilk günlerinden itibaren iktidar tarafından çökertilmek için sert mukabele görecekti ve Güç Birliği'ne karşı, bir buçuk yıl sonra iktidar, "*Vatan Cephesi*"ni kuracaktır. Bu konuda

⁴⁷³ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 294.

⁴⁷⁴ Cem Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 198.

Menderes, “Eğer karşımızda üç parti birleşerek, Güç Birliği adı altında birleşmeselerdi, elbette Vatan Cephesini kurmağa lüzum kalmazdı”⁴⁷⁵ biçimindeki açıklamasıyla, kendince Vatan Cephesinin kurulmasına meşruiyet kazandırmaya çalışacaktı.

Resmi olarak Güç Birliği, CMP’nin muhalif partileri ortak toplantıya çağıran 5 Ağustos 1957 tarihli tebliği ile başlamış oluyordu. CMP tebliğinde, “*Muhalif partilerin, büyük vatandaş kitlesi ile birlikte bir ‘Milli Hürriyet Cephesi’ kurmak yolunda işbirliği yapmaları, artık kaçınılmaz bir vatan borcu haline gelmiştir*” deniliyordu. Tebliğde ayrıca, bu davanın hedefinin, sadece işbaşındaki şahısları veya partiyi değiştirmek değil, milletin kaderini şahsi ve keyfi idareden devamlı kurtaracak nizam ve müesseseleri kurmak olduğu belirtilmekteydi. CMP, bu gayeyi gerçekleştirmek için, her türlü teklifi müzakereye hazır olduklarını bildirdiği tebliğinde, rejim meselesini halledecek ortak bir ilkede anlaşıldığı takdirde, meselenin ayrıntılarını görüşmek üzere partinin Fevkalade Kongresi’nin de toplantıya çağırılacağını kayıt altına almıştı.⁴⁷⁶

Öte yandan muhalefet cephesinde Güç Birliği’ne ilişkin duyulan ihtiyaç, üniversite ve aydın kamuoyunda daha da hissedilir bir boyutta işlenmekteydi. “*Muhalif partilerin işbirliği derhal gerçekleştirilmelidir!*” diye çağrıda bulunan Muammer Aksoy ve Münci Kapani, anti demokratik gidişin biricik müdafii gördükleri DP’nin ilerdeki seçimi de kazanmasının dikta rejiminin “*sistem*” halinde kurulmasına yol açacağı tehlikesine işaret ederek, demokratik partileri bir “*cephe*” halinde işbirliği yapmaya davet etmişler ve rejimin kurtarılmasında tek çarenin işbirliği olduğunu ileri sürmüşlerdir. Muhalif partilerle birlikte, basın, tarafsız çevre ve geniş halk kütlelerinin de bu ihtiyacı şiddetle hissettiklerini belirten bir makale ile, işbirliğinin psikolojik şartlarını maddeler halinde sıralamışlardır. Buna göre, her üç parti de karşısındakilerin iyi niyetine inanmalı, hiçbir parti seçimi yalnız başına kazanacağı hayaline kapılmamalı ve işbirliğinin ayrıntılarını müzakereye girişmenin peşin şartı olarak ileri sürmemeli, üç muhalif parti rejim davasına dair ilkelerin yer alacağı müşterek bir beyanname yayınlamalı, davayı bir iktidar kavgası değil, prensip mücadelesi haline sokacak bir “*milli cephe*” kurulmalı, işbirliği çalışmalarında olabildiğince parti çıkarından ve şahsiyattan kaçınarak meseleyi bir

⁴⁷⁵ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 295.

⁴⁷⁶ *Cumhuriyet*, 6. 8. 1957.

rejim davası haline sokmalı ve hiçbir parti, işbirliğinde, diğerlerini tamamen bir peyk durumuna düşürecek ve anlaşmayı bir partiyi iktidara getirmek için yapılmış bir komplo manzarasına sokacak kadar bir imtiyaz içinde hareket etmemelidir.⁴⁷⁷ Ayrıca, CHP'nin kitlevi gücüne, HP'yi tutan kentliler-aydınlar çevresi ile CMP'nin belli bölgelerdeki potansiyeli eklenirse, DP'ye karşı bir “*hürriyet ve planlı iktisadi politika*” mücadelesi içine girilebileceği ve DP'nin iktidardan atılabileceği ifade edilmekteydi.⁴⁷⁸

Dönemin önde gelen ve etkili bilim adamlarının yazdıkları bu makalenin yayınlandığı gün, üç muhalefet partisi arasında işbirliği konferansı başlamıştı. Zaten bir çok yayınlar ve daha önce yapılan tebliğlerle işbirliği yapılması yönünde müsait bir hava yaratılmıştı. En son Bölükbaşı hadisesi de, CHP ve HP'nin, CMP'den gelen teklife olumlu karşılık vermelerine yol açmış ve muhalefet liderleri sanki yukardaki makalenin gereklerini yerine getirircesine, büyük bir olgunluk ve fedakarlık hisleri içinde Güç Birliği çalışmaları için düğmeye basmışlardı. Güç Birliğinin ilk istişari toplantısı, İnönü'nün Heybeliada'daki evinde gerçekleştirilmiştir. İlk iki günden sonra toplantılara, yine İnönü'nün Taşkılla'daki evinde devam edilmiştir. Toplantıya, CHP'den İnönü, Kasım Gülek, ve Turgut Göle, CMP'den Bölükbaşı'nın yokluğunda Genel Başkan Yardımcısı Fuat Arna, Nurettin Ardıçoğlu ve Ahmet Bilgin ve HP'den ise, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Enver Güreli ve İbrahim Öktem iştirak etmişlerdir. Toker, her üç partinin liderinin müzakereleri sonucunda işbirliğinin anlaşma ile sonuçlanacağını, çünkü her üçünün de uzlaşma yanlısı ve işbirliği konusunda ciddi ve hassas olduklarını söylüyordu. Bunların yanında her üç partinin ikinci adamları olan, Gülek, Güreli ve Ardıçoğlu ise, işbirliği ile parti çıkarlarını telif eden kişilerdi. Ancak, heyetlerin “*üçüncü adamları*” olarak görülen Göle, Öktem ve Bilgin'in ise, işbirliğinin hararetili ve samimi taraftarı oldukları su götürür idi. Ahmet Bilgin, Bölükbaşı'nın işbirliği içindeki sözcüsü konumundaydı. Bu bakımdan işbirliği görüşmelerinde, diğer CMP'lilere oranla daha uzlaşmaz bir çizgide idi. Bu açıdan Bölükbaşı, hapiste olmasıyla, bir taraftan işbirliğindeki muhalifleri birbirine bu kadar yaklaştırmış ve yokluğu ile de anlaşmayı kolaylaştırmış oluyordu.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Muammer Aksoy-Münci Kapani, “Muhaliif Partilerin İşbirliği Derhal Gerçekleşmelidir”, **Cumhuriyet**, 13. 8. 1957.

⁴⁷⁸ Bahri Savcı, “Partilerin Birleşmeleri ve Siyasi Güç Birliği”, **AÜSBFD**, C. 13, S. 4 (1958), s. 201. ss. 200-210.

⁴⁷⁹ **Akis**, 17. 8. 1957.

Basına kapalı yapılan toplantılar öncesi, liderler arasında hayli sıcak diyaloglar yaşanmıştır. Bir ara bir vatandaş, Bölükbaşı neden görüşmelere katılmıyor şeklinde bir soru sorunca, gazetecilerden birisi gayet ciddi bir üslupla, “*Vallahi bilmiyorum, galiba ekspres vapurunu kaçırmış*” diye karşılık vermiştir. İnönü, Arna’yı içeriye aldığı anda, “*Davet sahibi sensin, şöyle bir çalınla otur*” diyerek, onun başköşeye oturmasını istemiştir. Yine İnönü, Ardiçoğlu’na, kimin zamanında daha çok çektiğini sordu. Ardiçoğlu, eski iktidar zamanında hapse girmemiş olduğunu söyleyince, İnönü, “*Ama neler söylüyordun. Kıyametleri koparıyordun*” diye konuşmuştur. Bunun üzerine, Karaosmanoğlu söze karışarak, “*Vallahi Paşam, sizi aradık, aradık*” diyerek, adeta DP’ye bir göndermede bulunmuştur. Toplantı, Arna’nın İnönü’ye dönerek, “*Ma’şeri vicdan, sizin toplantılara başkanlık yapmanızı istiyor*” demesiyle başlamıştır.⁴⁸⁰ Güç Birliği toplantıları 13 Ağustos’tan 21 Ağustos’a kadar devam etmiş, bu süre zarfında yedi toplantı yapılmıştır. Muhafif partiler, bu görüşmelerde, öncelikle işbirliğin esas olacak rejim meselesi ve ana prensiplerde anlaşmışlar, daha sonraki görüşmelerde ise Kurucu Meclis teşkili, yeni Anayasa ve seçimde partilere verilecek kontenjan durumu gibi fiili konular ele alınmıştır. Toplantılar bittikçe CHP Genel Sekreteri basına bilgi vermiştir. Bu arada toplantı aralarında her parti kendi arasında toplanarak, parti ileri gelenleri ile müzakerelerin değerlendirmesini de yapıyorlardı.⁴⁸¹

Bu arada, müzakereler uzadıkça iktidar yanlısı gazeteler, “*Muhalefette işbirliği teranesinin içyüzü*” şeklinde haberler yapıyorlar ve muhalefeti inkarcı, tezvirci, kışkırtıcı olarak nitelendirerek, özellikle CMP’nin Bölükbaşı’nın yokluğunda İnönü’ye biat ettiğini öne sürüyorlardı.⁴⁸² Güç Birliği çalışmaları içinde muhafif partilerin, yeni Meclis’te bir de her partinin listesinden bir müstakiller kadrosu kuracakları yolunda karar almaları üzerine, iktidarı, milli iradeyi fesat edecek hareketlere karşı tedbir alacağı ve siyaseti soysuzlaştırdığını iddia ettiği muhalefetin her türlü hile ve fesatlarını hükümsüz bırakacağı söyleniyordu.⁴⁸³ İktidar cephesi, muhalefetin hiyanet içinde olduğunu, kazan kaldırdıklarını, tahrip makinesi gibi çalıştıklarını, müşterek fesat ocakları açtıklarını ve Türk demokrasisi ve

⁴⁸⁰ **Yeni Sabah, Cumhuriyet**, 13. 8. 1957.

⁴⁸¹ **Yeni Sabah**, 14. 8. 1957.

⁴⁸² **Zafer**, 14. 8. 1957.

⁴⁸³ **Zafer**, 20. 8. 1957.

vatandaşlara karşı tuzak içinde hareket ettiklerini söyleyecek kadar işi tehdit noktasına vardırılmışlardı.⁴⁸⁴ O dönemdeki iktidar-muhalefet ilişkisine ya da ilişkisizliğine bakıldığında, yine iktidar ve muhalefet olarak bir “*cephe*” politikası takip edildiği ve meseleyi sadece, birbirlerinin meşruiyetini kabul etmemek noktasında yoğunlaştırdıkları açıklıkla görülebilecektir. Özellikle iktidar, kendini milli irade dediği “*genel irade*”nin⁴⁸⁵ yerine koymakta, “*bende*” olma işlevi dışında siyaset takip edebilecek bir muhalefetin meşruiyetini kabul etmemekteydi. Böylesi bir siyasal iklimde Türk demokrasisinin yeşerip kurumlaşmasını beklemek fazla bir iyimserlik olsa gerektir.

Öte yandan, Heybeliada ve Taşkışla’da gerçekleştirilen Güç Birliği toplantıları nihayet bir anlaşma ile neticelenmişti. Liderler, işbirliğinin esasları hakkında bir anlaşmaya vardıkları gibi, seçimlerde partilere ayrılacak kontenjanlar meselesini de çözüme kavuşturmuşlardı. İlk önceleri kontenjanlar meselesinde CMP ile HP arasında bir sorun çıkmıştı. Her iki parti yarı hisseyi CHP’ye vermede bir beis görmemişler, ancak diğer yarısını paylaşamamışlardır. Bu konuda özellikle CMP, teşkilatsız HP ile eşit bölüşmeye razı olmaya yanaşmamıştır. Onlara göre, CMP yüzde 30, HP yüzde 20 almalıydı. HP’de CMP’den geri kalmayı bir prestij meselesi görüyordu. Nihayetinde araya yine İnönü girmiş ve kendi kontenjanından pay isteyen CMP’lilerin teklifini kabul etmiştir. Baban, aslında, İnönü’nün görüşmelerin ilk günlerinde, “*Yüzde kırk dokuzaya razı olmam, yüzde elli bir de istemem. CMP ve HP arasındaki taksim işine hiç karışmam ve bu müzakerelere katılmam*” dediğini iddia etmektedir. İnönü’nün böyle davranmasının nedenini, Bölükbaşı’ya itimat etmemesine bağlayan Baban, İnönü’nün, HP ile birleşebilecek Bölükbaşı’nın CHP’yi azınlıkta bırakabileceği endişesi taşıdığını ileri sürmüştür. Bu görüşmeler sırasında Bölükbaşı cezaevinde bulunuyordu. Ancak, avukatları vasıtasıyla Güç Birliği görüşmelerini bizzat arkadan yönetmiştir. Bölükbaşı aynı zamanda avukatı olan ve partinin ikinci adamı konumundaki Ahmet Tahtakılıç’ı, İnönü’ye göndermiş ve CHP’nin kendine düşen kontenjanda indirime gitmesini istemiştir. Tahtakılıç,

⁴⁸⁴ Zafer, 21. 8. 1957.

⁴⁸⁵ “*Genel irade*” kavramı için, bkz., Jan Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Alpagut Erenuluğ (Ankara: Öteki Yayınevi, İkinci Basım, 1999), s. 59-69.

Bölükbaşı'nın direktifleri doğrultusunda İnönü'yü ikna etmiş ve CHP'nin kontenjanını % 45'e düşürmüştür.⁴⁸⁶

Böylece son durumda, seçimde partilerin alacakları kontenjanlar, CHP % 45, CMP ve HP % 24'er ve bağımsızlar da % 7 oranında paylaşılmıştır. Böylece bağımsızlar meselesinde de, CHP % 5, diğer iki küçük parti % 1'er bağımsız aday göstereceklerdi.⁴⁸⁷ Ayrıca yayınlanan bir tebliğle, diğer prensipler ve tatbik şekilleri konularındaki görüşmelerin, Meclis'in 2 Eylül'de yapacağı toplantının neticesine göre Ankara'da yapıp son şeklin verileceği bildirilmiştir.⁴⁸⁸ Meclis'in 2 Eylül toplantısında seçim kararı vermesi üzerine, 4 Eylül 1957 günü üç muhalif parti temsilcileri CMP Genel Merkezi'nde bir araya gelmiş ve müşterek bir tebliğ yayınlamışlardır. Bu tebliğde, Güç Birliği'nin nedeni izah ediliyor ve üç parti de müşterek hareket etmek suretiyle, muhalefet olarak iktidara geldikleri takdirde, iki sene müddetle Kurucu Meclis olarak çalışacakları, bu iki yıl içinde Anayasa'yı değiştirip bütün antidemokratik mevzuat tasfiye edecekleri, bir anayasa mahkemesi ihdas edecekleri, hakim teminatı ve mahkeme bağımsızlığını sağlayacakları, iki meclis sistemine geçileceği ve ardından nispi usulle yeni seçimlere gidileceği belirtilmekteydi.⁴⁸⁹ Üç partinin müşterek hareket etmesi halinde bütün mesele, oy pusulaların tanziminde her partiden ne miktar adaya yer verileceği üzerinde toplanıyordu. Muhalefet bir liste çıkaracak, üç parti de aynı listeyi kullanacak ve bu listede üç partiden de aday bulunacaktı. Bir diğer şekli ise, vilayetler partiler arasında taksim edilecek ve böylece muhalif oylar birleştirilmiş olacaktı.

İktidar cephesi ise, müşterek tebliği "*husumet cephe*"sinin bir tahrik vesikası diye nitelendirerek, tebliği yayınlayan muhalefet cephesini, İkinci Meşrutiyet'in muhalefet partisi Hürriyet ve İtilaf'a benzetmiştir.⁴⁹⁰ Dolayısıyla DP iktidarı kendisini o dönemin iktidarı konumunda bulunan İttihat ve Terakki olarak görüyor, bunun karşısında bulunan muhalefet blokunu ise "*bozguncu*" Hürriyet ve İtilaf Partisi ile özdeşleştirmiş oluyordu.

Müşterek tebliği yayınladıktan sonra Ankara Merkez Cezaevi'nde tutuklu bulunan Bölükbaşı'yı ziyarete giden İnönü, T. Göle, F. Arna, A. Bilgin ve F.

⁴⁸⁶ Cihad Baban, *Politika Galerisi...*, s. 455-457.

⁴⁸⁷ *Akis*, 24. 8. 1957.

⁴⁸⁸ *Yeni Sabah*, 22. 8. 1957.

⁴⁸⁹ *Cumhuriyet*, 5. 9. 1957.

⁴⁹⁰ *Zafer*, 8. 9. 1957.

Çelikbaş'ın Bölükbaşı ile görüşmelerine izin verilmemiştir. Ayrıca CHP, CMP ve HP Meclis Grupları, Bölükbaşı'nın ilk ve ikinci tutuklanmalarında yaptığı beyanat, nümayiş ve Keskin Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararını kaldırtmak için mahkemeye 30 Temmuz 1957 tarihinde yazı yazarak mahkeme üzerinde siyasi baskı kuran ve en önemlisi de Bölükbaşı hakkında davaya dair her türlü yayını yasak eden Adliye Vekili Hüseyin Avni Göktürk aleyhine bir gensoru önergesi vermişlerse de, DP ekseriyetini haiz Meclis, gensoruyu reddetmiştir.⁴⁹¹

Ortak bildirinin hemen ardından, muhalefet partileri birbiri ardına kongrelerini toplamışlardır. 9 Eylül'de toplanan 13. CHP Kurultayı'nda, seçimde muhalefet partileri arasında Güç Birliği yapılması önerisi hararetle desteklenmiştir. Birkaç gün sonra toplanan HP Kongresi'nde de (15 Eylül 1957) işbirliğini destekleme kararı çıkmıştır. Kapanışta bir konuşma yapan Enver Güreli, "*İşbirliği, bir partiyi iktidardan uzaklaştırıp yerine diğerini iktidara getirmek için başvurulacak bir sistemdir*" diye konuşmuştur.⁴⁹² Bu ifade, Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkisinin "*ya hep-ya hiç*" ekseninde devam ettiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Biraz sonra değinileceği gibi, 18 Eylül'de toplanan CMP Olağanüstü Kogresi'nde de Güç Birliği fikri, o güne kadar olmadığı oranda şiddetle desteklenmiştir.

Bununla birlikte DP, muhalefetin bu ortak cephe girişimi karşısında, 11 Eylül 1957'de toplanarak Seçim Kanunu'nda yaptığı değişikliklerle muhalefetin seçimde ortak liste çıkartmasını engellemiştir. Bu değişikliklerin esas amacı, muhalefetin Güç Birliği teşebbüsünü imkansız kılmaktı. Yasada yapılan en önemli değişikliğe göre, bir siyasal parti, teşkilatının bulunduğu bütün seçim bölgelerinde seçime katılma ve o seçim çevresinin seçeceği sayıda mebusu aday göstermek zorundaydı. Buna uymayan siyasal partinin bütün seçim çevrelerinde seçime katılma hakkı elinden alınacaktı. Böylelikle, muhalefet partilerinin, illerde milletvekili kontenjanlarının önceden aralarında paylaşıp tek liste ile seçime girmelerinin yolu kapanmış oluyordu. Bir başka değişikliğe göre, bir siyasal partiye adaylık için başvurmuş olan bir kimse, hiçbir seçim bölgesinde başka bir partiden ya da bağımsız olarak aday olamayacaktı. Esas olarak DP'den yeni istifa etmiş olan Köprülü'yü hedef alan bir başka değişikliğe göre de herhangi bir kimsenin başka bir siyasal partiden aday olabilmesi

⁴⁹¹ *Cumhuriyet*, 7. 9. 1957.

⁴⁹² Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 296-297.

için seçimlerden en az altı ay önce partisinden istifa etmesi gerekiyordu. Seçim Kanunu'nda yapılan değişikliklerin görüşüldüğü Meclis oturumu kavgalı geçmiştir. Hikmet Bayur, İnönü'ye yüklenerek, *“İnkılapçı geçinen CHP ile mürteciliği savunan CMP nasıl olur da işbirliği, güç birliği yapar? Bu siyasi ahlaksızlıktır”* diye konuşmuştur. İnönü verdiği yanıtta, *“İşbirliği masum bir fikirdir. Teşebbüs milli davadır”* şeklinde konuşarak, inkılaplar konusunda en son konuşacak kişinin Bayur olduğunu, tarihten getirdiği bilgilerle öne sürmüştür.⁴⁹³

DP'nin bu hamlesi ile seçimlerde Güç Birliği yapılması yönünde büyük bir zorluk içine giren muhalefet liderleri için geriye iki yol kalıyordu: Birincisi, hukuken olmasa bile, fiilen vilayetlerin bölünmesi fikri idi. Buna göre, üç muhalefet partisi de bütün illerde seçime katılacaklar, ama her ilde, seçmenlere hangi muhalefet partisine oy verecekleri önceden bildirilecekti. Bu görüş, uygulama zorluğu nedeniyle çok kısa süre içinde rafa kaldırılmıştır. Geriye ikinci yol kalıyordu. Buna göre ise, üç muhalefet partisinden sadece biri seçime katılacak, diğer ikisi onu destekleyecekti. Bu görüş, CHP'liler tarafından ortaya atılmıştı. CMP Kongresi'nin yapıldığı 18 Eylül tarihine kadar her üç partiden etkili kişilerin katıldığı (CHP'den Nüvit Yetkin, Sahir Kurutluoğlu ve Turhan Feyzioğlu, HP'den Muammer Aksoy, Münci Kapani ve Emin Paksüt ve CMP'den Alaaddin Tiridoğlu, Vecih Işık ve Şaban Küçükkatiboğlu) toplantılarda, bu iki şık tartışılmış, ancak kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Bu toplantılarda, tek partinin seçime girip diğerlerinin onu destekleyeceği fikrini daha çok CHP'liler savunmuşlarsa da, en çok üzerinde durulan şık, illerin taksimi ve güçlü olan partinin orada desteklenmesi olmuştur. Eğer bu tatbik sahasına konulamazsa da, seçimlere iştirak edilmeyeceği fikri üzerinde mutabakata varılmıştı.⁴⁹⁴

Böylece CMP'nin 18 Eylül'de toplanan Olağanüstü Kongresine gelinmiş oluyordu. Bu kongre, Güç Birliği konusunda son gelişmelerin karara bağlanması açısından önemliydi. Genel Başkan Bölükbaşı hapiste olduğu için, Kongre'nin açılış konuşmasını Genel Başkan Vekili Arna yapmış ve Bölükbaşı'nın selamlarını getirdim deyince Kongre salonunda büyük bir coşku yaşanmıştır. Daha sonra Ardıçoğlu, seçimlere ilişkin işbirliği kararının verilmesi için Konreden yetki alınmasını isteyen genel idare kurulu raporunu okumuştur. CMP kongresine CHP lideri İnönü ve HP lideri Karaosmanoğlu da katılmışlar ve çok samimi birer konuşma

⁴⁹³ Cumhuriyet, 12. 9. 1957.

⁴⁹⁴ Cumhuriyet, 3-21. 9. 1957.

yapmışlardır. İnönü konuşmasında önce Bölükbaşı'yı övmüş ve kendisini her konuda desteklediğini ifade etmiştir. Ardından sözü işbirliğine getiren İnönü, Güç Birliği toplantılarında "*fikri ve siyasi*" yönden anlaştıklarını ve bunu 4 Eylül tarihli tebliğle kamuoyuna bildirdiklerini, işbirliğinin ikinci cephesi olan "*amelî*" konularda ise, büyük fedakarlıklar gösterilerek çözüme ulaştıklarını, ancak iktidarın en son çıkardığı değişikliklerle, işbirliğini "*tehlikeli ve şüpheli*" hale getirip açtıkları her kapıyı kapadıklarını belirterek, sanki Güç Birliği'nin çıkmaza girdiği mesajını vermiştir. Karosmanoğlu da bir konuşma yaptıktan sonra, partilileri gelenler konuşmuş ve hepsi de işbirliğinin tahakkuk ettirilmesini istemişlerdir. Ardından CMP kongresi, Güç Birliği'nin tahakkuk ettirilmesinde, illerin taksimini benimsediğini, kendileri bile olsa tek partinin seçime girip diğerlerinin onu desteklemesi tezini kabul etmediğini ve gerekirse seçimlere katılıp katılmama yetkisini genel idare kuruluna verdiğini karara bağlamıştır.⁴⁹⁵

CMP'nin öteden beri İnönü'ye şüphe ile baktığı bilindiği için, kongrede işbirliği lehinde bir karar çıkması, Güç Birliği girişimini başarıyla sonuçlandıracağı beklentisi içine girilmişti ki, 18 Eylül akşamı acele toplanan CHP GİK'in yayınladığı bildiri, Güç Birliği'nin tahakkukunu, fiilen suya düşürmüştü. CHP'nin tebliğinde, iktidarın son yaptığı değişikliklerle, Güç Birliğinin oluşumunu tehlikeli ve şüpheli hale getirdiği, bu şartlarda Güç Birliği'ne gitmenin kanunun açık emri gereğince, her parti için seçimlere iştirak hakkını kaybetme ihtimalinin olduğu belirtilerek, sadece üç parti arasında iyi münasebetler ve seçimde kanunlar muvacehesince yardımlaşmanın olabileceği ifade edilmiştir. CHP, ayrıca, iktidara geldiklerinde demokratik rejimi kurtaracaklarını ve muhalif partilerin arzularını yerine getireceklerini de belirtme gereğini duymuştur.⁴⁹⁶ Bunun üzerine HP ve CMP de birer bildiri yayınlayarak, her şey yolunda giderken CHP'deki tavır değişikliğine bir izah getiremediklerini ifade etmişler ve CHP'nin seçimlere tek başına girmek istediğini, diğer partilerin de kendisini desteklemeleri tezini savunduğunu ileri sürerek, verilen ortak kararlardan ayrıldığını açıklamışlardır.⁴⁹⁷ İktidarın sözcüsü konumunda bulunan **Zafer** gazetesi ise, Güç Birliği teşebbüslerinin gerçekleşmemesi

⁴⁹⁵ **Cumhuriyet**, 19. 9. 1957.

⁴⁹⁶ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 298.

⁴⁹⁷ **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 21. 9. 1957.

üzerine, “*Hilede uyuşamadılar*”⁴⁹⁸ ve “*Memleketi bunlar mı idare edecek?. Taşlık İşbirliği Anonim Şirketi iflas etti*”⁴⁹⁹ şeklinde yayınlar yaparak, işbirliğinin gerçekleşmemesi vesilesiyle muhalefet yönelik yeni bir saldırı başlatmıştır.

CHP de bir tebliğle HP ve CMP’nin iddialarının doğruyu yansıtmadığını açıklasa da, CHP’nin Güç Birliği’ni suya düşüren bir tebliğ yayınlaması, akıllara bir takım soru işaretleri getirmiştir. CHP’nin bu şekilde hareket etmesi, CHP’nin bir seçim taktiği olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, bir kere, CHP 27 Ekim seçimlerinde tek cepheden çarpışacak, sadece DP ile karşılaşacaktı. Bu suretle, diğer iki küçük partinin seçimlerde kendisine yönelecek muhalefetinden tam manası ile kurtulmuş oluyordu. Çünkü onlar, artık işbirliği içine girdikleri CHP’yi seçimlerde eleştiremezlerdi. İkinci kazanç ise, diğer iki parti de sadece DP’ye hücum etmekle iktidar partisini yıpratmak hesabına, CHP’ye yardımcı olmuş olacaktı. Üçüncü kazanç ise, işbirliği görüşmeleri aylardan beri yapıldığı için, şimdi seçimlere çok az zaman kala, bundan vazgeçildiği haberi yayıncaya kadar, seçimler bitmiş olacak ve üstelik vatandaş da reyini en kuvvetli partiden, yani CHP’den yana kullanmış olacaktı. Tüm bunlar, yılların umuru üzerinden geçmiş, “*kurt*” politikacı İnönü’nün taktikleri olarak değerlendirilmiştir.⁵⁰⁰ Yine, İnönü’nün karşısına dikilen bir başka zorluğun olduğu dile getirilmiştir. Bu zorluk, parti içinde Kasım Gülek, Turhan Feyzioğlu ve Cemil Sait Barlas gibi kişilerin, 1957 seçimlerinde CHP’nin tek başına iktidara geleceğine kesin gözle bakmaları ve işbirliğine taraftar olmamaları idi. Bütün bunlara ek olarak **Cumhuriyet**’te Nadir Nadi’nin, partileri değil, vatandaşları CHP etrafında Güç Birliği’ne davet eden yazılarının da, işbirliğini çıkmaza soktuğu ileri sürülmüştür.⁵⁰¹ Her ne olursa olsun, gerçekten de, bu taktiğin tuttuğunun göstergesi, 1957 genel seçimlerinde DP’nin kan kaybetmesine karşılık, CHP’nin oy oranı artırarak eskisine oranla daha fazla mebus çıkarması olmuştur. Ancak Ahmet Hamdi Başar, CHP’nin taktiği sonucu işbirliğinin bozulmadığını, aslında her iki küçük partinin son müzakere safhasına kadar, CHP ile anlaşmaya varmaktan daima kaçındıklarını anlatmakta ve işin esasında her üç partinin de birbirine güvenmek konusunda samimi olmadıklarını söylemektedir. Başar, HP ve CMP’nin İnönü’yü

⁴⁹⁸ Zafer, 19. 9. 1957.

⁴⁹⁹ Zafer, 22. 9. 1957.

⁵⁰⁰ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, 298-299.

⁵⁰¹ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 302.

muhalefet lideri mevkiinden atmak mümkün olmadığını anladıkları için son dakikada onunla bir anlaşmaya razı olduklarını ileri sürmektedir. Ona göre, DP iktidarına karşı gerçek işbirliği davası, ancak İnönü'nün hakemliğinin kabul edilmesi ile imkan dahiline girebilirdi.⁵⁰² Cihad Baban, olayın daha değişik bir boyutuna temas etmektedir. Baban'a göre, eğer işbirliği gerçekleşmiş olsaydı, iktidar da değişecek ve memleket karanlık ufuklara doğru sürüklenmeyecekti. Yine, Güç Birliği ile 1957 seçimlerini muhalefetin kazanacağı ve bu sayede 27 Mayıs ve Yassıada Mahkemeleri'nin vuku bulmayacağı da öne sürülmüştür.⁵⁰³

Böylece, 27 Ekim 1957 tarihinde genel seçimler yapılmış ve muhalefet partilerinin yüzde olarak, DP'den daha fazla oy aldıkları görülmüştür. Bu yüzden bu dönem için, “*azınlık iktidar*” sözü kullanılmıştır.⁵⁰⁴ CMP'nin bütün illerde seçime girdiği, 1957 seçim sonuçlarına göre, DP % 47. 70 ile 424, CHP % 40. 82 ile 178, CMP % 7. 19 ile 4 ve HP % 3. 86 ile 4 milletvekilliği kazanmıştır.⁵⁰⁵

1957 seçimlerinde cezaevinde bulunan Bölükbaşı için seçim bölgesi Kırşehir'de, yoğun bir siyasi faaliyet yaşanmıştır. MP'nin 16 Ekim 1957 tarihinde dağıttığı bir broşürde, “*Vatandaş! Bölükbaşı'yı hapishaneden senin reyin çıkaracaktır. Vatan için çalışmanı zindanda bırakma. Reyini Bölükbaşı'nın listesine ver*” denilmiş ve altında Kırşehir-Tokluöymen köyünden halk şairi Aşık Saitoğlu Seyfullah'ın, o günlerin siyasi ve toplumsal havasını aksettirdiği söylenebilecek, “**Osman'ın Destanı**” başlıklı şu ağıtı yer almıştır.⁵⁰⁶

Şiddetli bir ateş saçtı her yana
Yakar sinemizi nar Bölükbaşı
Sabiler sübyanlar düştü figana
Alem başımıza dar Bölükbaşı

Mateme büründü ol yüce dağlar
Dürdü yaprağını bahçeler bağlar
Yurdun dört köşesi ah çeker ağlar
Yağdı başımıza kar Bölükbaşı

Derindir yaramız andıkça kanar
İçimizde ateş durmadan yanar
Zannetme bu millet azminden döner
Çekilmez bu acı, zor Bölükbaşı

Yalvarırız sana gam yeme zinhar
Ancak bizi yakar o şiddetli nar
Tesellimiz kanun inanımız var
Bu zararın sonu kar Bölükbaşı

Bahçe ıssız kaldı bülbül ötmüyor
Şimdi de esnaf mal bulup satmıyor
Çoban gitti koyununu gütmüyor
İşimiz ah ile zar Bölükbaşı

Karardı gökyüzü şimşek çakıyor
Hasretin canımızı çok yakıyor
Göz yaşlarımız Ceyhun gibi akıyor
Her gün dumanlıdır ser Bölükbaşı

⁵⁰² Ahmet Hamdi Başar, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, s. 175-176.

⁵⁰³ Cihad Baban, *Politika Galerisi...*, s. 303.

⁵⁰⁴ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 171.

⁵⁰⁵ Nermin Abadan, *1965 Seçimlerinin Tahlili...*, Tablo: 48, s. 376.

⁵⁰⁶ Bu ağıt, Bölükbaşı'nın Kırşehir'de mukim ve 82 yaşında olan üvey kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı'nın koleksiyonundan alınmıştır. “**Hacı Bey Bölükbaşı**”, 31. 10. 2003.

Yaralı kuşlar gibi millet sızlıyor
Kundakta bebeler seni gözlüyor
Bu beladan halasımı [kurtuluş] özlüyor
Elbet bir gün olur hür Bölükbaşı

Makamda gözün yok rüşvet yemedin
Kanunsuz işlere evet demedin
Yurdu gölge oldun açdın kanadın
Saçtı kalbimize nur Bölükbaşı

Hürriyet davası senin feryadın
Haşrecek silinmez tarihte adın
Hüdai nabitsin yoktur üstadın
Sarsılmaz inanımız var Bölükbaşı

Mediha Bölükbaşı muhterem bacı
Her kalpte mevcuttur sendeki acı
Var olsun kanunun kuvveti gücü
Elbet kurtulursun sen Bölükbaşı

Zahir-batın sana malum ilahi
Elbet yerde kalmaz mazlumun ahı
Göz yumma güneşten ey koca dahi
Zannetme ki alem kör Bölükbaşı

Düşünme sen asla (Deniz)le (Gül)ü
Onlar has bahçenin çifte bülbülü
Okşar bu gülleri bütün Türk eli
İsmi paktır bunlar nur Bölükbaşı

Geçmiyor saatler günler uzuyor
İştıyakı sinemizi yakıyor
Merhem kar etmiyor yara azıyor
Gel de yaramızı sar Bölükbaşı

Daha yazacağım çok idi fakat
Tükendi mecalim kalmadı takat
Kalem kırık gönül bulmaz ifakat
Berat etmeyince sen Bölükbaşı

Zannetme bu millet zevkü sefade
Gamlıdır gönlümüz cevri cefada
Diller niyaz eder eller havada
Gel de halimizi gör Bölükbaşı

Bu seçimlerde 663. 295 oy alan⁵⁰⁷ CMP'nin Genel Başkanı Bölükbaşı, seçimleri hücrelerinden takip etmiştir. Ancak Bölükbaşı, 27 Ekim günü saat on altı civarında cezaevi müdürü ve iki jandarma eşliğinde Milli Kütüphane'ye gelmiş ve oyunu kullanmıştır.⁵⁰⁸ 1957 seçimlerinde Kırşehir'den aday olan Bölükbaşı, oylarını kullanan toplam 60. 923 seçmenden, 40. 041 seçmenin oyunu almıştır. Seçimlerde CMP, sadece Kırşehir'den 4 milletvekili (Bölükbaşı, Hayri Çopuroğlu, Fazıl Yalçın ve Osman Canatan) çıkarabilmiştir.⁵⁰⁹ Kırşehir'de seçmen sayısı, 74. 182'dir. Ancak bunlardan 60. 923 seçmen sandık başına giderek oyunu kullanmıştır.⁵¹⁰ Büyük bir seçmen kitlesinin Kırşehir'de oy kullanmaması ve 1954 seçimlerine oranla Bölükbaşı'nın yaklaşık 4 bin kadar oy kaybına uğraması, Kırşehir ve Bölükbaşı ile ilgili yaşanan onca hadiseden sonra, vatandaşın siyasete yönelik tutumunu gösterdiği gibi, DP iktidarının Kırşehir üzerinde uyguladığı baskıcı politikanın da büyük etkisi olsa gerektir. Seçim sonuçlarına bakıldığında, 1950 ve 1954 seçimlerine oranla, 1957

⁵⁰⁷ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili...**, bkz., eserin sonundaki Ek: 1.

⁵⁰⁸ **Cumhuriyet**, 28. 10. 1957.

⁵⁰⁹ Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım: Kırşehir**, s. 77.

⁵¹⁰ Bu bilgiler Bölükbaşı'nın Meclis Arşivi'nde bulunan özlük dosyasında bulunan resmi mazbatadan alınmıştır. **TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: XI, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak.**

seçimlerinde DP'nin toplumsal desteği büyük oranda kaybettiği görülecektir. Başkaca bir etkene bakmaksızın DP, sırf bu seçim sonuçlarından çıkan “uyarı”yı dikkate almış olsaydı, Türk demokrasisi büyük yara almaz ve Türkiye Cumhuriyeti daha demokratik bir biçime intikal edebilirdi. Aslında DP, bu treni, daha muhalefet yıllarında parti içinde yarattığı “Kurucular tahakkümü” ve iktidar döneminde de kendini “milli irade”nin yerine koyarak muhalefete uyguladığı baskıcı politikalar yüzünden, başından beri kaçırmıştı. DP'nin “biçimsel ve yetkeci demokrasi” deneyimi, daha sonra Türk demokrasisinin geleceğini olumsuz bir biçimde etkileyecek bir siyasal sonuç da yaratacaktı. Kurucuların bir demokrasi yaratmak değil, bir tür “Kurucular saltanatı” tesis ettiklerini, DP'nin içinde bir süre siyaset yaparak idrak eden Fahri Belen, DP'nin bu durumunu, “Demokrasiden Diktatörlüğe” geçiş olarak değerlendirmekte pek de haksız sayılmaz.⁵¹¹

P. BÖLÜKBAŞI'NIN TUTUKLULUK HALİNİN SONA ERMESİ

Seçim öncesinde Meclis'e hakaret ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığı kaldırılıp tutuklanan Bölükbaşı'nın, 1957 seçimlerinde cezaevinde olmasına rağmen Kırşehir'den tekrar milletvekili seçilmesiyle, tutukluluk haline son verilerek yeniden dokunulmazlık müessesesine tabi olup olmayacağı konusu da, gündem teşkil etmiştir. Bu itibarla, Bölükbaşı'nın avukatları İkinci Ceza Ağır Mahkemesi'ne başvurarak, yeniden milletvekili seçilen Bölükbaşı'nın tahliyesini istemişlerdir. Avukatlar, mahkemeye hukuk otoritelerinin ve Anayasa profesörlerinin fikirlerini de içeren bir layiha sunmuşlar ve eski Meclis'in kendi yetkisi devresi için verdiği dokunulmazlığın kaldırılması kararının, hakimiyetin hakiki sahibi olan milletin daha sonra verdiği bir kararla ortadan kaldırıldığını öne sürmüşlerdir. Ancak Mahkeme, Bölükbaşı'nın mebus bulunduğu bir sırada işlediği bir fiilden dolayı Meclis'te dokunulmazlığının kaldırıldığını, bunun aksine bir hukuk hükmünün bulunmadığını ve herhangi bir mebusun mebusluğu sırasında işlediği iddia edilen bir suçtan dolayı hakkında takibat icrasının devre sonuna bırakılmasına Meclis'te karar verildikten sonra, bu mebusun yeniden mebus seçildiği takdirde devre sonuna bırakılması kararının devam ettiği de emsal teşkil etmekte olmasına göre, Bölükbaşı'nın yeniden

⁵¹¹ Fahri Belen, **Demokrasiden Diktatörlüğe** (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1960), s. 7.

mebus seçilmesiyle tahliye edilmesine dair talebin bu sebeplere istinaden reddine karar verildiğini açıklamıştır. CHP İstanbul il başkanlığı ise yayınladığı bir tebliğde, Bölükbaşı'nın tahliye edilmemesini bir rejim meselesi görmüş ve Anayasa'nın ruhu ve lafzına tamamen aykırı bularak, yapılması gerekenin, yeniden seçilen Bölükbaşı'nın başka bir karara bile bakılmaksızın, Savcılığın ihtiyati tedbir mahiyetinde olan mevkufiyet halini derhal tahliyeye çevirmesi olduğunu, hatta İkinci Ağır Ceza Mahkemesinin bile yeniden dokunulmazlığı kaldırılincaya kadar Bölükbaşı'ya müdahale edemeyip tahliyesine karar vermesi gerektiğini kamuoyuna açıklamıştır.⁵¹² Bu konuda, Doç. Muammer Aksoy da, *“Dokunulmazlığı kaldırıldıktan sonra tekrar seçilen bir milletvekili, yeniden seçilme anında dokunulmazlığını otomatik olarak kazanır”* diye yazmıştır.⁵¹³

Aynı şekilde, Doç. Turhan Feyzioğlu ve Doç. Muammer Aksoy ise, mevkuf bir milletvekilinin tekrar seçilmesiyle derhal tahliye edilmesi gerektiğini, aksi halde, Bölükbaşı'yı yeniden seçerek onun tekrar yasama vazifesi görmesini isteyen milli iradeye büyük bir darbe vurulmuş olacağını belirtmişlerdir. Aynı şekilde, Bölükbaşı hakkında eski Meclis'in kendi yetkisi devresi için verdiği dokunulmazlığın kaldırılması kararının, milletin daha sonra verdiği kararlar, yani yeniden mebus seçme kararıyla, ortadan kaldırılmış olduğunu öne süren hocalar, ortada bir karar varken vekilin mukaddem (önceki) durumuna itibar edilemeyeceğini de ileri sürmüşlerdir. Dönemin anayasa hukuku hocalarından olan Prof. Hüseyin Nail Kubalı da, Bölükbaşı'nın milletvekili seçilmesine mani bulunmadığı için tekrar seçilmek suretiyle milletvekillilik sıfatının yenilendiği, bu itibarla teşrii masuniyet dahil bir milletvekilinin sahip olduğu her türlü hak ve imtiyazları yeniden kazandığı ve eski Meclis tarafından dokunulmazlığın kaldırılması hakkında verilen kararın bütün sonuçları ile otomatikmen ortadan kaldırıldığı görüşündeydi. Kubalı açıklamasının devamında, Bölükbaşı değil de, evvelce milletvekili olmayan bir kimse dahi olsaydı, bu kimsenin milletvekili seçilmiş olması halinde, derhal tahliyesinin gerekeceğini, hatta bir milletvekilinin seçilmesinden önce ve sonra aleyhinde verilmiş cezai bir hükmün infazının bile, milletvekillilik süresinin sonuna bırakılırken, henüz hüküm giymemiş Bölükbaşı'nın, tekrar milletvekili seçilmesine rağmen, tutuklu

⁵¹² **Yeni Sabah**, 1. 11. 1957.

⁵¹³ Muammer Aksoy, “Tekrar Seçilen Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, **Forum**, S. 89 (1. 12. 1957).

tutulmasının Anayasa'nın 17. Maddesine aykırı olduğunu ifade etmiştir. Kubalı, bunun aksine bir karar verilmesini, hukuk mantığına ve milli iradeye aykırı bulmuş, hatta bu durumu, icra ve yargı organının yasama organının yetkisine tecavüz olarak değerlendirerek Anayasa'nın ihlal edildiğini iddia etmiştir.⁵¹⁴

Bu arada, Meclis açılmış ve seçilen milletvekilleri yemin etmişlerdir. Yemin töreninde sıra, Kırşehir'e geldiğinde Bölükbaşı'nın ismi atlanarak okunmamıştır. Muhalefet bu durumu, şiddetle protesto etmiştir. Milletvekili seçildiği halde cezaevinde bulunan Bölükbaşı ise hapiste yemin etmiştir. Bu konu ile ilgili, basına gönderdiği bir mesajda Bölükbaşı, *"Meclis'ten naklen verilen radyo neşriyatında, Kırşehir milletvekili olarak ismim atlandığı halde, muhalefetten geldiği anlaşılan ısrar karşısında, yemine davet edildiğimi hücredeki hoparlörden dinledim. Meclis'te yapamadığım ve bugüne kadar ihanet etmemiş olmak için, uğrunda her türlü eza ve cefaya maruz kaldığım yeminimi, derhal orada yaptım. Şimdiye kadar sadık kaldığım bu yemine, ölünceye kadar da sadık kalacağımı ve cezaevinde de olsam, namus yeminine sadakat gösterenlerin huzuru içinde yaşayacağım"* demiştir.⁵¹⁵

CMP'li mebuslar da tahliyenin tefsir yoluyla halli için meseleyi Meclis'e intikal ettirmek istemişlerdir. Parlamento gelenekleri açısından, yeniden seçilen bir mebusun tahliyesinin yapılması gerektiğini belirten CMP Kırşehir mebusları, Alman ve İtalyan Anayasaları'ndan hükümler getirmişlerdir. İtalyan Anayasası'na göre, bir mebus ya da ayan meclisi üyesi hakkında dokunulmazlık kaldırıldıktan sonra, bu kimsenin mensup bulunduğu Meclis müddetinin sona ermesi veya feshedilmesi suretiyle nihayete erer ve o kimse yeniden seçilirse, yeni Meclis'in tekrar dokunulmazlığı kaldırarak takibata izin vermesi adettendir. Alman Anayasası'na göre ise, milletvekilinin tekrar seçilmesi, hali hakkında devam eden davanın devamına manidir.⁵¹⁶

Bölükbaşı'nın tahliye edilmesi için hukuki sürecin devam ettiği sıralarda, Bölükbaşı'nın tutukluluk halinin sona erdirilmesi yönünde siyasi bir takım girişimlerde de bulunulmuştur. Bölükbaşı'nın avukatlarından ve CMP'nin ikinci adamı Ahmet Tahtakılıç, Bölükbaşı'nın haberi olmadan tamamen kendi inisiyatifi

⁵¹⁴ **Cumhuriyet**, 1. 11. 1957.

⁵¹⁵ **Cumhuriyet**, 2. 11. 1957.

⁵¹⁶ **Yeni Sabah**, 6. 11. 1957.

doğrultusunda, Bölükbaşı'nın tahliye edilmesi için Menderes'le bir görüşme yapmıştır. Bu rivayet kamuoyunda duyulur duyulmaz, büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. Denilmekteydi ki, idealist geçinen, kendine toz kondurmayan, “*kabadayı*” Bölükbaşı, hapishaneyi boylayınca el altından Menderes'ten “*şefaaf*” dileyecek hale gelmişti. Ancak, işin aslı öyle değildi. Tahtakılıç'ın Menderes'e başvurmasından Bölükbaşı'nın hiç haberi olmamıştı. Tahtakılıç'ın Menderes'e başvurması ve Menderes'in bu konu hakkındaki görüşleri, o günlerde iktidarın muhalefeti yaşatmamak için elinden gelen her şeyi yapması ve yargının tamamen siyasete bağlı kılındığını anlatması açısından hayli çarpıcıdır. Menderes'le görüşebilmek için epey çaba sarfettiğini ve Menderes'in araya devamlı paravanlarını koyduğunu anlatan Tahtakılıç sözlerini şöyle devam ettirmiştir:⁵¹⁷

Neticede (Menderes) kabul etti ve o tarihte Kırşehir milletvekilleri olan Osman Canatan ve Hayri Çopuroğlu ile birlikte, kendisinin makamına gittik. Meseleyi teferruatı ile anlattık...Hiç renk vermeden dinledi. Aslında Bölükbaşı'yı hapisten çıkarmak istemiyor, fakat çıkarmayanın bizzat kendisi olduğu kanaatini de uyandırmış olmaktan çekiniyordu. Nihayet nazikane, “*Davayı inceleme fırsatını bulamadım, tetkik ettireceğim. Sonra taktir edersiniz ki, bu yalnız bana bağlı bir iş de değildir, benim altım var... Bakalım grup ne der; üstüm var...Bayar'ın kanaatlerini biliyorsunuz*”.

Bu sırada, avukatlar, Bölükbaşı'nın tahliyesi için girişimlerini sıklaştırmışlardı. Avukatlar, yeniden mebus seçildiği için Bölükbaşı ile ilgili davanın ya sukut (durdurulmasını) etmesini ya da Bölükbaşı tahliye edilerek davaya tutuksuz olarak devam edilmesini istemişlerdir. Avukatlar, Bölükbaşı'nın bihakkin ya da kefaletle tahliye talebinde bulunurlarken Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesi'nin CHP Kars Mv. Sırrı Atalay hakkında Anayasa'nın 17. Maddesine dayanarak vermiş olduğu meşhur kararından bahisle davanın tatiline karar verilmesini talep etmişlerdir.⁵¹⁸

Avukatların girişimleri sürerken, Keskin Ağır Ceza Mahkemesi ise, Bölükbaşı'nın avukatlarının İkinci Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Nazmi Baytok ile hakim Mustafa Kimalioğlu'nu davadan ret talebini görüşmekteydi. Dava da bu sebeple durmuştu. Keskin bu meseleyi görüşmüş ve 28 Kasım'da sadece başkan

⁵¹⁷ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 450-452.

⁵¹⁸ Avukatların bu taleplerini içeren ve Meclis Başkanlığı'na da gönderilen telgraf metni, Bölükbaşı'nın Meclis Özlük Dosyası'nda da bulunmaktadır. **Meclis Olumluluk Kağıdı**, Dönem: XI, Defter: 791, Sicil: 1757.

Nazmi Baytok'un reddini yerinde görerek kabul etmiştir. Keskin Ağır Ceza'nın almış olduğu kararda, Bölükbaşı hakkındaki davanın 9 Ekim 1957 tarihli ilk duruşmasına çıkmış ve sanığın tahliyesi lehinde oy kullanan İkinci Ağır Ceza Mahkemesi Başkan Vekili Adil Sanal'ın, herhangi kanuni mazereti olmamasına rağmen, Mahkeme Başkanı Nazmi Baytok tarafından müteakip celselere iştirak ettirilmemiş olmasında, bitarafılığı şüpheye düşürecek bir mahiyet görüldüğü gibi, Başkan Nazmi Baytok'un Eskişehir ziyaretinde Bölükbaşı'nın davası konuşulurken, şahit avukat Reşat Demirkazık, Hikmet Tunca ve Cevdet Binal'ın ifadelerinde açıklandıkları veçhile, bir "gelin" hikayesinden bahsetmiş olması da, sanığı, Nazmi Baytok'un tarafsızlığından şüpheye düşürebileceği belirtilmiş ve Nazmi Baytok'un ret talebinin yerinde görüldüğü ifade edilmiştir. Bu karar, 29 Kasım'da İkinci Ağır Ceza'ya ulaştırılmıştır. Keskin'in verdiği ret kararı doğrultusunda tahliye talebini 30 Kasım'da görüşen İkinci Ağır Ceza Mahkemesi (Nazmi Baytok reddedildiği için görüşmeye alınmamıştır) Savcılıktan da mütalaasını aldıktan sonra, Bölükbaşı'nın tahliyesine aynı gün karar vermiştir. Akşam üstü, adliye binasında avukatlar ve gazeteciler beklerlerken, CMP Keskin ilçe yönetiminden Ethem Silsüprüoğlu'nun "Bölükbaşı tahliye ediliyor" diye bağırmasıyla avukatlar cezaevine koşmuşlardır. Savcılık memurunun tahliye kararını cezaevine getirmesiyle birlikte Bölükbaşı, 2 Temmuz 1957'den 30 Kasım 1957 tarihine kadar, tam 149 gündür içinde bulunduğu cezaevinden tahliye edilmiş oluyordu. Tahliyesinden sonra, Bahçelievler'deki evine gelen Bölükbaşı'yı bahçe kapısında oğlu Deniz ile kızı Gül karşılamış ve kucaklamışlardır. Kapıda kendisini, kucağında 3 aylık bebeği ile eşi Mediha Hanım beklemekteydi. Bölükbaşı'nın üç aylık çocuğu Gönül Hürriyet, Bölükbaşı cezaevinde iken dünyaya gelmişti. Bu arada gazeteciler, avukatlar ve diğer parti erkanı da içeriye girmişlerdi. Onların önünde Bölükbaşı, hislerini, "Hürriyete ve Gönül Hürriyetime kavuştuğuma memnunum" diye başlayan cümlelere dökmüştür. Sohbet esnasında CMP İstanbul İl Başkanı Hüsnü Zeki Söylemezoğlu'nun tevkif edildiğini duyan Bölükbaşı, "Ehh.. demek ki nöbeti o devralmış" diye nükte yapmıştır. Öte yandan, Ankara İkinci Ceza Mahkemesi, milletvekili seçildiği için tahliyesine karar verdiği Bölükbaşı hakkındaki davanın sukut etmesi meselesini daha sonra görüşeceğini bildirmiştir.⁵¹⁹

⁵¹⁹ Cumhuriyet, Yeni Sabah, 1. 12. 1957.

Tahliye haberini alan İnönü, Bölükbaşı'yı evinde ziyaret etmiştir. İnönü, Bölükbaşı'yı yanağından öpmüş ve *“Maşallah gençleşmişsiniz, çok bahtiyarım”* demiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, *“Teşekkür ederim Paşam. Makam-ı Yusuf'un bir meziyeti vardır. Yatmasını bilene yarar”* diye esprili bir karşılık vermiştir. Bu arada gazetecilerin, *“Paşam, Bölükbaşı ile konuşun da bir resminizi çekelim”* ricasına, Bölükbaşı, *“Biz emirle konuşmaya alışık değiliz”* biçiminde yine nükteli bir cevap vermiştir. İnönü, artık ihtiyarladığını ve bu yüzden hastalandığını ifade edince de, Bölükbaşı, *“Yaşınızdan hükiim çıkarmaya çalışmayın Paşam, Valideniz henüz sağdır”* demiştir. Bölükbaşı'nın cezaevinde iken doğan çocuğu Gönül Hürriyeti kucasına alıp seven İnönü, kendisinin bu kadar torunu olduğunu söyleyince Bölükbaşı, *“Paşam bizim çocukların garip bir talihleri var. 949 yılında Ankara cezaevine girdiğim zaman, oğlum Deniz, 21 günlüktü. Kızım Gönül Hürriyet de, bu defa ben cezaevinde iken dünyaya geldi”* diye konuşmuştur. Bu arada İnönü'nün kucagında kımıldayan Gönül Hürriyet için Bölükbaşı, *“Adı hürriyet olduğu için kucakta fazla durmuyor”* diye konuşmuştur. Eski politikacı ise altta kalmayarak, *“Çok güzel çocuk, bana çok yakınlık gösteriyor. Babasının gösterdiği yakınlıktan fazla”* diye şakayla karışık Bölükbaşı'ya bir tür sitemde bulunmuştur. Bu lafın altında kalmaya hiç niyeti olmayan Bölükbaşı ise, *“Paşam biz ne yaklaşıyoruz, ne uzaklaşıyoruz. Olduğumuz yerdeyiz. Bektaşi'nin Mevlevi'ye dediğini bilirsiniz. ‘Siz Allah der dönersiniz. Biz Allah der, hiç dönmeyiz’* biçiminde konuşmuştur. İnönü, *“Ne zaman yemin için Meclis'e geleceksiniz”* diye Bölükbaşı'ya sormuş ve *“yarın”* cevabını alınca, yanında bulunan Turhan Feyzioğlu'na dönerek, *“İyi bir merasim olacak”* diye konuşmuştur. Daha sonra gazeteciler çıkarılarak, İnönü ile Bölükbaşı baş başa bir görüşme yapmışlardır.⁵²⁰

R. 1958 YILI GELİŞMELERİ, CMP'NİN “ÜÇÜNCÜ KUVVET” GİRİŞİMİ VE CKMP

1958 yılının ikinci yarısından itibaren iktidar-muhalefet arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmıştı. 1957 seçimleri sonrası kan kaybeden DP Hükümeti, çok daha önceden girişmiş olduğu otoriter demokrasi uygulamalarının dozunu iyice artırmaya

⁵²⁰ Cumhuriyet, 2. 12. 1957.

başlamış ve her türlü toplanma ve gösterinin yasak edildiği ve basın gibi Hükümet dışı unsurlar üzerinde baskının tesis edildiği bir siyasal ortamda, muhalefetin neredeyse takibata uğramadan konuşabileceği tek yasal merci olan Meclis kürsüsünün de iç tüzükte yapılan değişikliklerle sınırlandırmaya tabi tutulması (27 Aralık 1957)⁵²¹, CMP ile HP'nin Meclis gruplarının lağvedilmesi ve radyonun görülmemiş derecede partizan bir hal alması⁵²² gibi olaylar, Menderes Hükümeti'nin sonu ihtilale dek varacak yönünü tayin etmişti.

Öte yandan 1958 yılının iktidar ve muhalefet ilişkisi açısından en önemli olayı, hiç kuşkusuz 14 Temmuz 1958'de komşumuz Irak'ta bir devrimin olmasıydı. Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Sait, Bağdat Paktı toplantısı için Türkiye'ye hareket edecekleri gün çıkan ayaklanma sonucunda öldürülmüşlerdir. Bu hadise, Türkiye'nin dış politikasını harekete geçirdiği gibi iç politikada da iktidar-muhalefet ilişkisinin gerginleşmesine ve içinde ihtilal söyleminin sıkça kullanılacağı bir tür “*bloklaşma*” ya da “*cephelasma*” diye adlandırılabilir bir siyasal ortamın yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle 1958'in yaz aylarından itibaren, tüm yurt genelinde İnönü'nün başlattığı ve Hükümetin Irak olayları karşısındaki tutumunu⁵²³ ve iktisadi sıkıntıları sert bir dille eleştirdiği yoğun propaganda faaliyeti, DP iktidarının sınırlarını germiş ve muhalefeti tasfiye etme yönünde bir takım manevralar içine girmesine neden olmuştur. Irak'ta krallığın sona ermesi ve Cumhuriyetin kurulması, muhalefet basını ve özellikle de CHP'yi harekete geçirerek, diktatörlüğe yönelen Menderes'in de Irak Başbakanı gibi bir şekilde devrilmesi gerektiği konusunda propagandalar yapılmaya başlanmıştır.⁵²⁴

Bu dönemde, iktidar organlarının muhalefeti ihtilalcilikle itham eden ve tedbirler alınacağı söylemi karşısında, Bölükbaşı, DP'nin şu veya bu hadiseyi bahane ederek bir takım hareketlere ve baskılara giriştiğini, DP'nin tehlikeli bir yola girdiğini, daha önce de DP'nin ihtilalcilikle suçlandığını, ancak muhalefetin hiçbir

⁵²¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 218-219.

⁵²² **Forum**, S. 110, C. X (16. 10. 1958), s. 3.

⁵²³ Irak'ta devrim olması ve Cumhuriyet kurulması ile birlikte, Amerika'nın Ortadoğu'da bir askeri müdahaleye yol açabilecek girişimlerinin, Türkiye'yi olumsuz bir biçimde etkilediği yetmiyormuş gibi, bir de, daha sonra Amerika tarafından engellendiği ileri sürülen, Menderes'in Irak'ta askeri müdahaleye girişmek taraftarı olması, DP iktidarının Irak devrimi ile gözünün iyice karardığına bir gösterge olsa gerektir. Bu konudaki bilgiler için, için, bkz., Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. III (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968) ve oradan yararlanılan Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 222-223.

⁵²⁴ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 342.

zaman ihtilal yapmayacağını belirterek, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “...*Irak hadisesi vesilesiyle bazı muhalefet sözcülerinin sakıt idare hakkında söyledikleri sözleri, iktidar organları, hücum ve ithamlarına vesile yapmışlardır. Onlara göre, bu sözlerle Türkiye’deki iktidara telmihte bulunulmuş ve ihtilal tohumları ekilmek istenmiştir. Bu alınganlık yersiz ve sun’idir. Türkiye’deki bütün muhalefet partilerinin, ‘meşruiyetin bittiği yerde biz de biteriz’ sözünü düstur ittihaz ettikleri malumdur*”.⁵²⁵ Bu dönemde yine yurdun değişik yerlerinde yoğun propaganda faaliyetinde bulunan Bölükbaşı, Doğu’da yaptığı bir toplantıda, 1945’te İnönü’nün muhalefeti Kazım Karabekir ya da Rauf Orbay’a değil de, Celal Bayar’a kurdurmasının, ülkeyi bu hale getirdiğini anlatmıştır. İstanbul’a dönüşünde, bu söylediği sözleri kendisine hatırlatılınca Bölükbaşı, “*Ben Doğu’da yaptığım konuşmada, muhalefet Karabekir ile Rauf Orbay’a kurdurulsaydı demedim. Sayın İnönü, muhalefeti kurmak için neden Karabekir ile Rauf Orbay’ı aramadı da, Celal Bayar’ı bulmuştur dedim*”. Gazeteciler, “*O zaman daha iyi mi olurdu*” diye sorunca, Bölükbaşı, “*Hiç şüphesiz daha iyi olurdu. Ancak bu suali bana değil de, Adada istirahatta bulunan İnönü’ye sorunuz. Ümit ederim ki, İnönü, bu suale cevap vererek, bugün içinde bulunduğumuz şartları aydınlatacaktır*” demiştir.⁵²⁶

Muhalefetin başlattığı propaganda atağı karşısında, 12 Ağustos 1957’de Menderes başkanlığında toplanan DP Meclis Grubu, 27 Mayıs İhtilali’nin hemen öncesinde kurulacak ve tüm muhalefeti sıkı tedbirler altına alacak Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasını isteyen önerenin bile atıfta bulunduğu çok sert bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, kısaca, muhalefetin Irak olaylarından yola çıkarak, Meclis ve Hükümetin meşruiyetini şiddet yolu ile tahrip etmek istediği, muhalefetin, çoğunluğun itimadına sahip olan iktidarı yıkmak için tahakküm politikası takip ederek tehlikeli bir yola girdiği, muhalefetin, Meclis dışı bir takım faaliyetlere giriştiği (ihtilale çağrışım yapıyor), çoğunluğun üzerinde azınlık tahakkümü kurmak istediği iddia olunuyor ve muhalefet itaatkar olmaz ise gereken tedbirlerin alınacağı bildiriliyordu.⁵²⁷ Bunun üzerine CHP de bir tebliğ yayınlayarak, DP’nin muhalefet ve kendisi hakkındaki ithamlarına cevap vermiş ve CHP’nin meşruiyetten yana bir parti olduğunu ve ihtilal gibi hukuk ve demokrasi dışı yolları asla benimsemediğini ileri

⁵²⁵ Cumhuriyet, 11. 8. 1958.

⁵²⁶ Cumhuriyet, 7. 9. 1958.

⁵²⁷ Cumhuriyet, 12. 8. 1958.

sürmüştür. Irak hadisesi nedeniyle iktidarın, muhalefeti ve özellikle de CHP'yi meşru nizama karşı ihtilali ve şiddeti teşvik ediyor suçlaması ve CHP'nin de buna cevap vermesi, Meclis'e taşınmış ve sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Tekin Erer'in iddiasına göre, Hükümet, Irak olaylarının iç politikada istismarını önlemek ve ordunun yapabileceği her hangi bir harekete meydan vermemek amacıyla, 26 Ağustos 1958'de Kara Kuvvetleri Kumandanlığı'na Korgeneral Cemal Gürsel'i getirmiştir.⁵²⁸ İlginçtir ki, aynı Gürsel Paşa, 27 Mayıs'ta Menderes'i deviren MBK'nın başı olacaktı.

Ayrıca Menderes, Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada, konusu tamamen ihtilal olan bir konuşma yapmıştır. 6 Eylül'de yaptığı konuşmada Menderes, muhalefetin, küstahlıklarını, ihtilal tahriklerine yol açacak kadar ileri götürdüklerini ileri sürmüş ve şöyle konuşmuştur: “...*Sandalye kavgasından ihtilale, oradan da kardeş kavgasına öyle mi?...Şimdi bunlar kalkıyor, Irak'ı misal göstererek, devamlı...gazetelerinde milleti tahrik ederek, adeta bunlara öldürecek bir sergerd, bir serseri çıkmayacak mı demektedirler?...Biz onların bu meş'um maksatlarını seziyoruz...Atatürk'e dahi suikast tertip edilmiş olduğu halde...bize karşı da bir ihtilal veya suikast teşebbüsü çıkarabilir. ...Muhalefet, bunu teşvik etmektedir. ... Biz de buna karşı elbette tedbirlerimizi alacağız*”. Menderes'in konuşmasında dikkati çeken bir husus, Menderes'in kendisine yönelik bir ihtilal teşebbüsü içine girebileceğinin hissetmesidir. Başbakan'ın bu konuşmasına çok sinirlenen İnönü, Heybeliada'daki evinde düzenlediği basın toplantısında (7 Eylül), önce ihtilalin memlekete felaket getireceğini belirtmiş ve ardından, “...*İhtilal iki türlü olur. Ya doğru yoldan sapmış sokak serserileri, meşru hükümetler aleyhine teşebbüs ederler, yahut insan hakları dışında iktidar sürme sevdasına düşen siyaset serserileri ihtilali zorla meydana getirirler*” biçiminde konuşarak, dolaylı yoldan da olsa, Menderes'in icraatı ile ihtilale davetiye çıkardığını ifade etmiştir.⁵²⁹

İşte bu konuşmalardan da anlaşıldığı gibi, Irak hadisesinden sonradır ki, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri hiç olmadığı kadar, ihtilal sözcüğü siyasal edebiyatımızın önemli bir kavramı haline gelecek ve Eroğul'un yerinde ifadesiyle, “*ihtilal, siyasi hayatın adeta bir üçüncü aktörü*” şekline bürünecekti.⁵³⁰ Menderes

⁵²⁸ Tekin Erer, a. g. e., s. 343.

⁵²⁹ Tekin Erer, a. g. e., s. 343-345.

⁵³⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 227-228.

başkanlığındaki DP iktidarı, iktisadi çöküntü ve Irak hadisesinden sonra, özünde devam ettirdiği baskıcı politikasına yeni bir biçim vermeye başlamış ve yukardaki konuşmalarından da anlaşılacağı üzere, adeta kendini halkın yanına koyarak, kendi dışındaki muhalefet ve diğer baskı gruplarını halkın düşmanı ittihaz etmiştir. Kendi iktidarı dışında halkın düşmanı olarak gördüğü herkesi, nifak tohumu saçan odaklar olarak sunmuş ve muhalefeti kendini devirmek için ihtilali bile düşünen bir şer odağı ittihaz ederek, muhalefet ve diğer baskı grupları aleyhine olmak üzere her türlü baskı unsurlarını kullanmakta bir beis görmemiştir. Zaten bu düşünce tarzı da, onun sonunu getirecektir.

Öte yandan Menderes, bir taraftan muhalefeti ihtilal çıkırtkanlığı yapmakla suçlayarak, muhalefeti adeta tasfiye etme politikası güderken, diğer taraftan da, politik bir manevra ile muhalefeti parçalamak amacına yönelik olarak CMP ve HP'yi, DP saflarına davet etmiştir. Menderes'in her iki tutumu da, kendisine yönelik muhalefeti bertaraf etmeye yöneliktir. 20 Eylül 1957 günü İzmir'de kalabalık bir halk kitlesine hitap eden Menderes, "*İçimizde 1946 ruhu yaşamaktadır. Bugün Hürriyet Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi de muhalefet olarak karşımızdadırlar. Bu arkadaşlar bazı ihtilaflarla aramızdan ayrıldılar...Bu kardeşlerimize kollarımız açıktır. Partilerine dönsünler. CHP'ye alet olmasınlar*" diye konuşacak kadar, siyasi bir oyunun perdesini aralarken, ertesi günkü İzmir il kongresi'nde, özellikle İnönü'ye yüklenmiş ve "*Emin olunuz ki, Paşa [İnönü'yü kastederek] çekilirse bütün işler düzeldir*" diye konuşmuştur. Kongre konuşmasında, yine muhalefete yüklenen Menderes, muhalefetin gayesinin milleti yıldırarak iktidarı zorla almak olduğunu iddia etmiş ve müşterek bir "*Güç Birliği Cephesi*" karşısında, kendilerinin de bir "*Vatan Cephesi*" kuracaklarını ifade ederek, HP ve CMP başta olmak üzere, tüm vatandaşları DP saflarına davet etmiştir.⁵³¹ Aynı konuşmada Menderes, muhalefetin valiyi, savcıyı tehdit ettiğini öne sürerek, bu taktirde iktidar olarak demokrasiyi paydos edebileceklerini söyleyerek, memleketi ve milleti böyle hareket eden muhalefetin şerrinden korumak için ellerinden geleni yapacaklarını söylemiştir. Eroğul, Menderes'in arzuladığı demokrasi özleminin, halkın başında halkın sevgilisi bir "*başbuğ*" olacak ve "*milletin babası*"na karşı çıkan her görüş, halkın kutsal varlığına tehlike getiriyor gerekçesi ile amansızca ezilecek anlayışını çağrıştırdığını

⁵³¹ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, 345-346.

ileri sürerek, “*tehditkar demokrasi*” diye nitelendirdiği bu anlayışın faşizmden hiçbir farkının olmadığını ifade etmiştir.⁵³²

Menderes’in “*1946 ruhu*” söylemini bir politik bir kavramsal araç olarak kullanarak, CMP ve HP’yi DP saflarına davet etmesi, hem HP hem de CMP cephesinde yankısını bulmuştur. HP Genel Başkanı, Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu yaptığı açıklamada, DP’den ayrılmalarının, şahıslarına haksızlık yapıldığı için değil, demokratik düzen yok edilmek istendiği için gerçekleştiğini, kendilerine “*kardeşlerim*” diyen Menderes’in Turan Güneş’i mahkeme mahkeme süründürdüğünü ifade ederek, Menderes’in aslında istediği murakabesizlik nizamının milli tesanüd olmadığını, Menderes’in kendi partisi içinde “*tesanüd*” adı altında murakabeyi ve tenkidi tamamen yok ettiğini, şimdi de aynı uygulamayı siyasi hayata yaymak istediğini ileri sürmüştür. Her yeni devrenin başında, iktidarın mutlaka antidemokratik bir baskı kanunu çıkardığını, en son iç tüzük değişikliği ile Meclis’te muhalefeti de kısıtladığını dile getiren Karaosmanoğlu, Menderes’in İzmir nutkunda 1946-50 arasının hatırlatılmasını istemediğini söylediğini, bunun bile, DP’nin “*1946 ruhu*”nu temsil eden eski DP ile bir alakasının olmadığını gösterdiğini ileri sürmüştür. Yine, kimsenin “*demokrasiye paydos*” deme hakkının olmadığını söyleyen HP lideri, muhalif partilerin zorla ya da hile ve tezgah ile yok edilmek istendiğini belirtmiştir. 1946’dan beri, DP’yi kuranlar, dönemin milletvekilleri ve siyasetçilerinin artık DP’de olmadığını, tüzüğün çiğnendiğini öne süren HP lideri, DP’de tek değişmeyen şeyin Adnan Menderes olduğunu zikretmiştir. Menderes’in çağrısına, “*1946 ruhu*”nu muhafaza edenleri partisine davet ederek, çağrı ile karşılık veren CMP lideri Bölükbaşı ise, şunları söylemiştir:⁵³³

Biz, 1946’da başlayan demokrasi ve hürriyet mücadelesinin safiyet ve samimiyetini bütün manası ile temsil eden bir teşekkülüz. “*1946 ruhu*”nu muhafaza eden samimi demokratların ıslah ve tadiline muvaffak olamadıkları bu gidişin mesuliyetine daha iştirak etmemek için bizim saflarımıza bir an evvel gelmeleri icab eder. Buna rağmen, DP liderinin dağılan saflarını tutabilmek endişesi ile bizleri DP saflarına davet etmesi, dün kadar bizi boğan kolları, bugün muhabbetle bize açar görünmesi ciddi olmasa bile, ibretle üzerinde durulması icap eden bir vakadır. Menderes’in bu sözleri siyasi baharlarının değişmez sevgilisinden [İnönü’yü kastediyor] yüz çevirdiğini de göstermektedir...Bizim siyasi münasebetlerimizi, uğrunda her türlü çile ve kahra, her devirde tahammül ettiğimiz ideallerimiz ve memleketin yüksek menfaatleri ayarlar. İnce hesaplarla hareket edenlere rastlamamıza ve geçirdiğimiz acı tecrübelerle rağmen, rejim davası ile muhalefetin emniyeti mevzuunu geçici

⁵³² Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 226. 227.

⁵³³ **Cumhuriyet**, 23. 9. 1958.

menfaatlerin ve küçük endişelerin pazarlık mevzuu yapmaktan daima uzak kalmış ve kalacak bir partiyiz biz. Haysiyetlerin harabeleri üzerinde saltanat sürmek ananesinin bu memlekette tasfiyesi için mücadele eden insanlarız. Bu gibi iltifat ve davetlerle... biz CMP'lileri hiçbir zaman siyasi mevtalar koleksiyonunda görmek kimseye nasip olmayacaktır...Geçen hergün bizleri DP'den ve liderlerinden ayıran sebeplerin ne kadar haklı olduğunu acı hadiselerle doludur. Kendisine tavsiyemiz bu nevi taktikleri ve tehditleri bir tarafa bırakarak Anayasa'nın ve İnsan Haklarının sınırladığı hudutlara dönmesi ve rejimi normalleştirmesidir. Ancak, bu taktirde istikbal için endişeler telkin eden tehlikeli ihtimaller ortadan kalkmış olur.

Böylece, Bölükbaşı ile HP lideri, Menderes'in taktik icabı yaptığı daveti reddetmiş oluyorlardı. Ancak ne var ki, her iki lider de, partilerinden DP'ye iltihakların önüne geçememiş ve Menderes, kısmen de olsa, muhalefet saflarında gedik açma taktiğinde başarılı olmuştu. CMP İstanbul İl Başkanı Hüsnü Zeki Söylemezoğlu, CMP'den istifa ederek Menderes'in çağrısına icabet ettiğini bir telgrafla bildirmişti. Ancak gazeteler, Söylemezoğlu'nun Menderes'ten yüklü miktarda para aldığını iddia eden yayınlar yapmışlarsa da, Söylemezoğlu, 22 Eylül 1957'de yaptığı basın toplantısında, bunların hepsinin yalan ve iftira olarak nitelendirmiş ve *“Millet Partisi'nin bugün iki büyük siyasi parti arasında siyasi fonksiyonu kalmadığına kanaat getirdim”* diyerek istifasına gerekçeler sunmuştur.⁵³⁴ Ayrıca CMP Genel İdare Kurulu üyesi Suphi Batur da, CHP'ye iltihak etmiştir.

Söylemezoğlu'nun CMP'den istifası üzerine gazetecilerin sorularını yanıtlayan Bölükbaşı, istifaya bu kadar önem verilmemesi gerektiğini belirterek, *“Ölen öldü, kalan sağlar bizimdir, bir tane de bizim partiden olsun, sonra nazar değer bizim partiye. Biz yaşayanların ızdıraplarını dindirmekle meşgulüz. Siyasi ölümlerle meşgul olacak zamanımız yoktur”* şeklinde konuşmuştur. İstifaların önemli olduğu ısrarı üzerine de, *“Biz genel başkanlık mevkilerine gelenlerin de (Bayar ve Menderes'e telmihen) ihanetine şahit olduk”* diye karşılıklıta bulunmuştur. Bölükbaşı'ya ayrıca, Menderes'in son Ege gezisinde, *“Bu fitne bitsin”* sözleri hatırlatılınca, Bölükbaşı, *“Demokrasi kurulunca Menderes'in şikayet ettiği fitne kendiliğinden ölür. Bütün şikayet ettikleri kendi icraatının mahsulüdür. Siyasi ölümleri diriltmek mucizesini Menderes icraatı ile bu memlekette tahakkuk ettirmiştir. Kendi düşen ağlamamalıdır”* şeklinde yorumda bulunmuştur.⁵³⁵

Öte yandan Menderes'in İzmir konuşması ile vatandaşları *“Vatan Cephesi”* etrafında toplanmaya davet etmesi ve muhalefeti yok etmek için her türlü tedbiri

⁵³⁴ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 347.

⁵³⁵ *Cumhuriyet*, 25. 9. 1958.

alması üzerine, öteden beri teşkilatlı bulunan “*Güç Birliği Cephesi*” hareketinin yeni bir hamle yapmasına neden olmuştur. Zaten iktidarın muhalefet partilerinin işbirliği yapmalarının yolunu kanun yolu ile tıkadıktan sonra, muhalefet için fiili birleşmeden başka bir çıkar yol kalmıyordu. Bu kez “*Güç Birliği Cephesi*”nin bayraktarlığını, daha çok CHP yapacaktı. HP de, 5 Ekim 1958’de yayınladığı bir tebliğle, bütün muhalefet partilerini 1957 seçimlerinden önce kabul etmiş oldukları “*Güç Birliği*” bayrağı altında birleşmeye çağırmıştır. İnönü, 9 Ekim’de bir beyanat vererek, bu konuda daha ileri gitmiş ve HP’nin CHP’ye iltihak etmesini istemiştir. Muhafif basın da bu birleşmeyi teşvik edici yayınlar yapınca, nihayetinde 24 Kasım 1958 tarihinde HP Genel Kongresi toplanmış ve burada HP, 5 muhalife karşı 175 oyla CHP’ye iltihak kararı almıştır. Böylece her iki parti, 24 Kasım 1958 tarihinden itibaren, “*Güç Birliği Cephesi*” adı altında birleşmiş oluyordu. Bu birleşmeye muhalif olan diğer HP’liler, buna “*suç birliği*” adını takarak, tekrar DP’ye dönmeye başlamışlardır.⁵³⁶ HP’den sonra CMP’nin CHP’ye birleşmeye yanaşıp yanaşmayacağı konusu, Bölükbaşı’ya sorulduğunda, Bölükbaşı, “*Haysiyetlerimizden fedakarlık etmemek kararındayız. Biz prensip partisiyiz...Hem canım ‘kurd’un elinden kurtulup, ‘kasap’a teslim olmanın ne manası var ki?’*” diye konuşacaktır. Bölükbaşı’nın gözünde DP, “*kurt*”, CHP ise “*kasap*” mevkiindeydi. Dolayısıyla ikisinin dışında bir çözüm yoluna ihtiyaç vardı.⁵³⁷ İstanbul il kongresinde Güç Birliği’ne temas eden Bölükbaşı, “*Biz CHP potasında erimek istemiyoruz. Eğer mutlaka DP’yi iktidardan devirmek için bizi davet ediyorlarsa, onlar reylerini CMP’ye versinler. Mazisi temiz ve alını açık bir parti olarak, biz de memlekette demokrasiyi tahakkuk ettirdikten beş ay sonra serbest seçim yapalım ve iktidarı kim alırsa alsın*” diye konuşmuştur.⁵³⁸

HP daha CHP’ye iltihak etmeden önce yayınladığı bildiri ile tüm muhalif partilerin DP’ye karşı bir Güç Birliği temelinde birleşmeleri önerisinde bulunmuştu. HP yanlısı yayın organı **Forum** dergisi de, DP’ye karşı tüm muhalefetin katılımıyla bir “*demokrasi cephesi*” kurulmasını istiyordu.⁵³⁹ Ancak, gelişmeler beklenildiği gibi

⁵³⁶ Tekin Erer, a. g. e., s., 347-349. Bu birleşme ile CHP’nin yeni bir siyasal kimlik kazandığı, muhalefet inisiyatifini şimdi eline geçirdiği ve HP’nin genç ve liberal kanadının etkisiyle modern demokrasi ve çağdaş hukuk devleti çerçevesi ekseninde yenilendiği halde, yine de CHP’nin temellerinin aynı kaldığı ve Türkiye’nin gelişmiş büyük kentlerini kendine çekemediği öne sürülmüştür. Bkz., Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 122-124.

⁵³⁷ **Cumhuriyet**, 9. 10. 1958.

⁵³⁸ **Cumhuriyet**, 10. 11. 1958.

⁵³⁹ Muammer Aksoy, “Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir”, **Forum**, C. X, S. 110 (15. 10. 1958), s. 8.

gerçekleşmedi ve bahsedildiği gibi HP, CHP'ye iltihak etti. HP'nin teklifi karşısında CMP bir tebliğ yayınlamış ve Güç Birliği'nin CHP'siz kurulması gerektiği fikrini işlemiştir. CMP'ye göre, yeni bir devrin açılması, mazisinde zaaf olmayan bir siyasi teşekkülle mümkündür. DP'nin hali ise meydandadır. Muhalefete geçse bile yaptıkları onun da yakasını bırakmayacaktır. Bu açıdan mazilerleri bakımından sicili çok kötü olan CHP ve DP dışında, muvazene ve istikrar unsuru bir muhalif partinin bulunması zaruri görülmüştür. Başka bir deyişle CMP, Türkiye Köylü Partisi (TKP)'nin öteden beri savunduğu gibi, CHP ve DP dışında kalan üç muhalif partinin (CMP, HP ve TKP) tek bir siyasi teşekkül haline gelerek, “*Üçüncü Kuvvet*” temelinde birleşmeleri gerektiği fikrini işlemiştir.⁵⁴⁰ İşte o günlerde, “*Üçüncü kuvvet*” nazariyesi böyle bir fikrin ürünü olarak ortaya atılmıştır. Nadir Nadi ise, CHP'yi dışta bırakan bir işbirliğinin DP'den başkasının işine yaramayacağını belirtmekteydi.⁵⁴¹

Siyasal sistemde bir etkisi olmayan ve DP'den ayrılan Adana milletvekilleri Remzi Oğuz Arık (Arık, 1954'te Adana uçak kazasında ölmüştür), Ethem Menemencioğlu, Muhtar Yazır, Cezmi Türk ve Tahsin Demiray'ın 19 Mayıs 1952 tarihinde kurdukları Türkiye Köylü Partisi (TKP) de, öteden beri, “*üçüncü kuvvet*” görüşünü savunuyordu. “*Üçüncü Kuvvet*” nazariyesi çerçevesinde, partilere ilk çağrıyla TKP yapmıştır.⁵⁴² TKP lideri Tahsin Demiray, 26 Eylül 1958'de CMP ve HP'ye bir muhtıra göndermiş ve siyasal tarihte çok büyük bir kader davası içinde olduklarını, bu davanın şahıs ve zümre sultasından kurtulmak davası olduğunu belirterek, bu milli dava karşısında “*perakendeci mücadele*” halinden çıkıp, üç siyasi partinin kuvvetlerini birleştirmelerinin zaruri olduğunu beyan etmiştir. CHP'siz üç muhalif partinin tek bir kuvvet halinde birleşmesiyle, siyasi hayatın kaderi, muvazenesi ve istikrarında büyük bir işlev göreceklerini belirten Demiray, bu hususta CMP ve HP Genel Merkez idarecileri ile de uzun görüşmeler yaptıklarını ve birleşme için düşünülen tatbik planının söz konusu partilere gönderildiğini açıklamıştır.⁵⁴³ TKP, CMP ve HP arasında, DP ve CHP ikilisine karşı, “*Üçüncü*

⁵⁴⁰ **Yeni Sabah**, 11. 10. 1958.

⁵⁴¹ Nadir Nadi, “CMP Bildirisini İncelerken”, **Cumhuriyet**, 12. 10. 1958.

⁵⁴² **Akis**, 12. 10. 1958.

⁵⁴³ Tahsin Demiray, **Türkiye Köylü, Cumhuriyetçi Millet ve Hürriyet Partilerine Muhtıra** (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1958), s. 1-2. TKP lideri Demiray'ın 1948-50 arasında yayınlanan

Kuvvet” olma görüşmeleri, Demiray’ın Baltalimanı’ndaki Demiray Köşkünde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere, CMP’den Bölükbaşı, Arna, Aldoğan, HP’den Cihad Baban, Nihat Reşat Belger, Turan Güneş ve TKP’den Demiray ve Muhtar Yazır katılmışlardır. Demiray, Prens Sabahattin’in adem-i merkezîyet ve tevs-i mezuniyet sistemine bağlı bir politikacıydı. Elinden Le Play’in eserini düşürmezdi. Görüşmelerde, Demiray, DP’nin İngiliz politikasının ardından yürüdüğünü belirtmiş ve içerde de muhalefeti boğmaya çalışmakta olduğunu söyleyerek, yapılması gerekenin, Bayar-İnönü rekabeti yüzünden çok kötü duruma düşen memleketi kurtaracak “*Üçüncü Kuvvet*” teşkili olduğunu ileri sürmüştür. Demiray’a göre, Bölükbaşı yeni partinin saldırgan kuvveti olacak, HP, düşünen ve planlayan kafası olacak ve TKP de, kendi menfaatlerini bilmeyen köylülere şuur aşılacaktı. Ancak görüşmelerde Bölükbaşı yine sessiz kalmış, net bir fikir beyan etmemiştir. Baltalimanı görüşmelerinde hazır bulunan Cihad Baban’a bakılırsa, Bölükbaşı, bu kuvvet teşkilini Köylü Partisi ile yapmak istiyordu. Bölükbaşı’ya göre, bu üçüncü kuvvet tenceresine HP’liler de girecek olursa, bir arada kaynamak zor olacaktı. Baban, HP’lilerin, Bölükbaşı’nın “*pedersâhi hegemonyası*”na dayanabilecek insanlar olmadığını ve bunu da Bölükbaşı’nın iyi bildiğini öne sürmektedir. Bölükbaşı, HP’lilerin DP’de geçen dönemlerini ve mesela Kırşehir konusunda imzalarını hatırlayarak, HP ile aynı çatı altında bulunmaya pek de istekli görünmüyordu. HP’liler ise, Bölükbaşı’nın başkanlık yaptığı partiye katılmayacaklarını söz ve hareketleri ile belli ediyorlardı.⁵⁴⁴ Görüşmeler sonucunda HP’liler “*Üçüncü Kuvvet*” fikrini, üç parti bir araya gelse bile oylarının artmayacağı ve değişen bir şey olmayacağı gerekçesi ile kabul etmemişlerdir. Birazdan göreceğimiz gibi, CMP ile TKP birleşmiş, ancak siyasete etkisi Bölükbaşı’nın CMP’sinden daha fazla ağırlığı olmayan biçimsel bir “*Üçüncü Kuvvet*” olmuştur. Zaten ilerde de göreceğimiz gibi, 1959’un sonlarında Tahsin Demiray, partiden ayrılacak ve geriye sadece “*köylü*” ibaresi kalacaktı.⁵⁴⁵ Bölükbaşı’nın CHP’yi ve HP’yi devre dışı bırakıp TKP ile üçüncü bir blok oluşturma yönündeki politikası, “*Roma’da ikinci olmaktansa, köyde birinci olmak*” gayreti olarak nitelendirilmiştir.⁵⁴⁶

makalelerini içeren kitabı için, bkz., Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955).

⁵⁴⁴ *Kim*, 15. 8. 1958.

⁵⁴⁵ Cihad Baban, *Politika Galerisi...*, s. 453-455.

⁵⁴⁶ *Akis*, 13. 10. 1958.

Öte yandan, “*Üçüncü Kuvvet*” fikrinin işlenmesinde değişik düşünceler etkili olmuştur. Buna göre, TKP ve CMP, DP ve CHP’yi memletin esas siyasi kuvvetleri karşısında yalnız başlarına onlarla boy ölçüşemeyeklerini, onlarla birleşmeleri halinde kendilerinin tam anlamıyla sonlarının geleceğın düşünmüşlerdir. “*Üçüncü Kuvvet*” taraftarları, aralarına HP’yi de alarak seçimlerde vatandaşların bir kısmını kendi yanlarına çekebilirlerse, iki büyük çatışma kuvveti (DP ve CHP) arasında bir “*üçüncü orta kuvvet*” teşkil edebilirlerse ilerde memleketin kaderinde etkili olabileceklerini varsaymışlardır. Onlar, seçimlerden sonra iki esas kuvvetten birinin ancak kendilerini yanına alarak, kendilerinin desteğı ile iktidar olabilecekleri fikrini de yabana atmıyorlardı. Böylece, siyasi iktidarı kısmen de olsa kendi görüşleri doğrultusunda etkileyebileceklerine inanıyorlardı. Ayrıca CMP, öteden beri işbirliğı müzakerelerinde CHP’ye hasım davranmış ve ona güvenmemiştir. CMP, CHP ile birleşme durumunda onun nüfuz alanı içinde eriyip yok olacağını düşünerek, “*Üçüncü Kuvvet*” nazariyesini ortaya atmış ve bu fikre zaten müsait olan TKP ve ikna edilselerdi HP’yi de içine alarak, CHP’siz bir birleşme gerçekleştirmek istemiştir. Yine, “*Üçüncü Kuvvet*”çiler, çünkü (CHP) ve bugünkü (DP) iktidarlarının zihniyet ve icraatlarını beğenmeyen vatandaşın, iki kötüden birisini tercih etme zorunda kalmadan kendilerine yöneceklerini düşünmüşlerdir. Buna göre, bu hareketin bir program ve tüzüğü hazırlanarak, işbirliğine en elverişli şekil verilmelidir. Böyle bir işbirliğine kanunen bir engel çıkarılırsa, hazırlanan bu program ve tüzüğe en yakın olan partiye, diğer parti iltihak edeceği kararlaştırılmıştır.⁵⁴⁷ HP, CHP’siz bir Güç Birliğı taraftarı değildi. Ona göre, tüm muhalefet partilerinin tek hedefi, hemen DP’yi iktidardan uzaklaştırmak olmalıydı. HP, bu amaç için birleşmenin gerekli olduğuna inanmakla birlikte, CHP’siz bir birleşmeden doğacak muhalefetin başarılı olabileceğı fikrine yanaşmamıştır.⁵⁴⁸

Nihayet, uzun müzakerelerden sonra CMP ile TKP, 16 Ekim 1958’te birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ni (CKMP) oluşturmuşlardır. Birleşme üzerine bir tebliğ yayınlanmıştır. CMP lideri Bölükbaşı ile TKP Genel Başkanı Tahsin Demiray imzalı tebliğde, CMP ve TKP’nin, çünkü (CHP) ve bugünkü (DP) iktidarların sahip olduğı zihniyeti ve uygulamayı beğenmeyen vatandaşları yeni bir “*Üçüncü Kuvvet*” etrafında toplamaya karar verdiği belirtilerek, (1) partinin adının

⁵⁴⁷ Bahri Savcı, “Partilerin Birleşmeleri ve Siyasi Güç Birliğı”, AÜSBFD, s. 202-203.

⁵⁴⁸ **Yeni Sabah**, 17. 10. 1958; Bahri Savcı, a. g. e., s. 206.

CKMP olduğu, (2) birleşmeye dair kanuni muamelelerin her iki partinin kongrelerine götürüleceği, (3) TKP'nin CMP'ye iltihakı kabul etmekle birlikte, CMP'nin ilk fırsatta, köycülük, şahsiyetçilik ve muhitçilik gibi ana prensipleri içeren hususları parti programına alacağı, (4) şimdilik ikili de olsa, en yakın zamanda HP'lileri ve diğer partili ve partisiz vatandaşları içine alacak olan bu “*Üçüncü ve Milli Kuvvet*”in, memleketi iki ayrı kampa (CHP-DP) ayırmanın tehlikelerini önleyecek bir denge unsuru olacağı, (5) böylece vatandaşların seçim sırasında dünkü ve bugünkü iktidarları seçmek zorunda bırakılma durumunun ortadan kalkacağı açıklanmıştır.⁵⁴⁹ TKP, 1 Kasım'da yaptığı kongresinde birleşme protokolünü oya koymuş ve 4 muhalif oya karşı kabul ederek, kendini feshetmiştir.⁵⁵⁰ TKP'nin emlakı da CMP'ye devredilmiştir.⁵⁵¹

Bu arada, iktidar da işbirliği görüşmelerini ve birleşmeleri dikkatle takip etmiştir. Menderes, muhalefeti, şiddet politikası takip etmekle suçlamış ve mazideki hizmetleri ve sıfatı ne olursa olsun, memleketin huzurunu temin etmek için muhalefetin her türlü bozucu ve yıkıcı diye adlandırdığı hareketlerine müsaade etmeyeceklerini belirtmiştir.⁵⁵² Menderes daha da ileri giderek, muhalefetin işbirliği çalışması sonucunda bir araya gelmesini, “*ehl-i salip*” cephesi olarak nitelendirmiş ve “*Şeytan nasıl insanı yoldan çıkarırsa, meş'um politikacılar da milleti böyle baştan çıkarırlar*” biçiminde çok ağır bir üslup kullanmıştır.⁵⁵³ Cumhurbaşkanı Bayar da, Çorlu'da yaptığı bir konuşmada, adeta kendisini millet yerine koyarak, milletin, memleketin emniyetine mani olanları “*karınca gibi ayağının altında ezeceğini*” ifade ederek, muhalefete gözdağı vermektedir.⁵⁵⁴

S. CKMP'DE PARTİ İÇİ ANLAŞMAZLIK VE BÖLÜKBAŞI

CMP içinde, Bölükbaşı'nın parti üzerinde kurduğu kişisel otoritesinden rahatsız olan ve takip ettiği politikadan hoşlanmayan bazı genel idare kurulu üyeleri ve onları destekleyen bazı partililerin başlattığı bir parti içi muhalefet hareketi başlamıştı. Aslında böylesi bir hizipleşme öteden beri bulunmaktaydı. Ancak

⁵⁴⁹ *Cumhuriyet*, 17. 10. 1958.

⁵⁵⁰ *Cumhuriyet*, 2. 11. 1958.

⁵⁵¹ *Yeni Sabah*, 2. 11. 1958.

⁵⁵² *Cumhuriyet*, 24. 10. 1958.

⁵⁵³ Menderes bu konuşmayı, 24 Kasım 1958'de Lüleburgaz'da yapmıştır. Bkz., Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 349; *Forum*, “Güç Birliği”, C. X, S. 113 (1. 12.. 1958), s. 2.

⁵⁵⁴ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 353.

Kırşehir olayları, Bölükbaşı'nın tutuklanması ve diğer muhalefet partileri ile yapılan işbirliği görüşmeleri, bu iç hesaplaşmayı ertelemişti. İşte 1958'in sonlarında yapılan CMP Üçüncü Büyük Kongresi, CMP içinde yaşanan kaynaşmayı açığa vuracak olmasından dolayı önem arz etmekteydi. Hatta bazı gazeteler, kongrede Bölükbaşı'nın büyük bir "imtihan" vereceğini, parti içinde "idealist" grubun, partinin önde gelen isimlerinden Ahmet Tahtakılıç ya da Sadık Aldoğan'ı genel başkan adayı göstereceklerini yazmaktaydılar.⁵⁵⁵ Bu kongre, TKP ile birleşmeyi kongrenin nasıl karşılayacağı, partiye nasıl bir yön verileceği ve bu istikamette tüzük değişikliğine gidilecek olması açısından da dikkate değer bir özellik taşımaktaydı. Kongrede yaşananlara geçmeden önce, CMP içinde baş gösteren parti içi muhalefetin kimi yönlerine işaret edilecektir.

Aslında, CMP'deki huzursuzluk 1957 seçimleri sonrası başlamıştı. Hatta, seçimden önce Bölükbaşı'nın Kırşehir eski milletvekillerinden hiç birisini aday listesine almaması yüzünden, partide bir huzursuzluk baş göstermişti. Ancak parti içi disiplin ve Bölükbaşı'nın hapiste olmasının ona kazandırdığı imtiyaz yüzünden, bu olay çok fazla büyütülmeden kapatılmıştı.⁵⁵⁶ Seçimden sonra parti içi muhalifler ve bazı GİK üyeleri, hem seçimlerde yaşanan başarısızlık hem de diğer partilerle yapılan işbirliği girişimlerinin sonuçsuz kalması nedenleri ile parti başkanlık divanının istifa etmesini istemişlerdir. Bunlar, Bölükbaşı'nın hapiste olması nedeniyle, genel başkanın örgütten uzun zamandır ayrı kaldığını, teşkilatla yeniden temas kuruluncaya kadar çok zaman geçeceğini, bu yüzden CMP'nin kendisine yeni bir genel başkan seçmesi gerektiğini öne sürüyorlardı.⁵⁵⁷ Bu düşüncenin altında yatan gerçek niyet ise, CMP'yi bir "Bölükbaşı partisi" olmaktan ve zaman zaman açığa çıkan kaprislerine göre idare edilmekten kurtarmaktı. Başarı gelmediği sürece, parti içinde Bölükbaşı karşıtı hareket hızla yayılmış ve gelişmiştir.

Öte yandan CMP GİK ise, farklı iki görüşe ayrılmıştı. Partiye yeni bir yön verilmeli ve üçüncü parti haline getirilmeli diyen muhaliflerin (bunlara "ıslahatçılar" deniliyordu) başını, parti Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller çekmekteydi. Zaten Boyacıgiller'in diğer partiler ve özellikle de CHP ile kurulması düşünülen işbirliği teşebbüslerine şiddetle karşı olduğu bilinmekteydi. Bölükbaşı'nın temsil

⁵⁵⁵ **Yeni Sabah**, 18. 11. 1958.

⁵⁵⁶ **Akis**, 12. 10. 1957.

⁵⁵⁷ **Akis**, 7. 12. 1957.

ettiği grup ise, mevcut durumun korunması gerektiğini ve CMP'nin zamanla bir denge unsuru olacağını savunuyorlardı. Boyacıgiller, iki küçük partinin (HP-CMP) birleşmesi gerektiğini, ancak bunun, bu partilerin başında bulunan ve her iki partiyi de 1957 seçimlerinde başarılı kılamayan yöneticilerin istifa etmesi ile mümkün olduğunu savunmaktaydı.⁵⁵⁸ Boyacıgiller'in başını çektiği “*ıslahatçılar*”ın temel şikayeti, partide idari bir organizasyona gidilmemesiydi. Onlara göre, parti işleri Bölükbaşı'nın şehir şehir dolaşarak meydanlarda nutuklar söylemesi ve ünlü “*günah bavulu*”nu⁵⁵⁹ açarak politikacıların hatalı işlerini ortaya dökmesi ile yürüyemezdi. Muhalif grup, Bölükbaşı'nın liderliğindeki CMP'nin bir türlü ilerleyemediğini ifade etmiş ve Boyacıgiller, Bölükbaşı için, “*Değil devlet, aşiret bile idare edemez*” demiştir.⁵⁶⁰

CMP'nin bir tür “*Bölükbaşı partisi*” haline getirildiğini iddia eden Boyacıgiller'in, GİK tarafından gelecek kongreye kadar partiden geçici olarak ihracına kara verilmiştir. İhraç kararının tüzüğe aykırı olduğunu iddia eden Boyacıgiller, parti içi demokrasinin kalktığını, partinin Bölükbaşı ve çevresindekilerin şahsi istekleri doğrultusunda yönetildiğini ve kendisinin de buna karşı çıktığı için cezalandırıldığını ifade etmiştir. Gerçekten parti GİK'in Boyacıgiller hakkında yaptığı işlem, tüzüğe aykırıydı. Çünkü tüzük hükümlerine göre, GİK'in böyle bir yetkisi yoktu. Aslına bakılırsa GİK üyelerinden bazıları da (Ahmet Tahtakılıç, Suphi Batur ve Sadık Aldoğan gibi) Boyacıgiller'den farklı düşünmüyorlardı. Ancak onların susması ve kararda Bölükbaşı ile birlikte hareket etmelerinin bir taktik icabı olduğu belirtilmekteydi.⁵⁶¹ İlginçtir ki, vaktiyle kendileri

⁵⁵⁸ *Cumhuriyet*, 27. 3. 1958.

⁵⁵⁹ Bölükbaşı'nın hemen hemen her konuşmasında yanında taşıdığı “*Günah bavulu*” diye isimlendirilen bavul, İnönü, Bayar ve Menderes gibi önemli siyasi rakiplerinin geçmiş konuşma ve uygulamalarının belgelerini içinde taşıyan ve yeri geldiğinde, geçmişte yaptıkları konuşmaların tam aksini söyleyen siyasi rakiplerinin yüzlerine vurulmak üzere çıkarılan, Bölükbaşı'nın özel çantasıdır. Yukarıda pek çok yerde işlendiği gibi, Bölükbaşı, hangi konuda konuşursa konuşsun mutlaka siyasi rakibine geçmiş icraat ve sözlerini hatırlatmak gereği duymuştur. Ona göre, Türk siyasetinde en büyük kusur, siyasetçilerin “*dün düündür, bugün farklı*” şeklinde ifade edilebilecek davranış tarzlarından kaynaklanmaktaydı. Yıllar önce kendisi ile yaptığımız görüşmede, Bölükbaşı, Türk siyasetçilerini eleştirmiş ve bilgisiz-belgesiz konuştuklarını söylemiştir. Ona göre, bir siyasetçide olması gereken en büyük özellik, geçmişi ile bugünü arasında hiçbir çelişki olmaması ve dürüst olmasıdır. Siyasi hayatında kendisinin hiçbir zaman belgesiz konuşmadığını anlatan Bölükbaşı'ya göre, “*Vesika, siyasetin aynasıdır*”. “*Osman Bölükbaşı ile Görüşme*”, Kasım 1990. Bölükbaşı, ayrıca, konuşma kürsüsüne dosyalarla dolu çantasıyla çıktığı için, siyaset literatürüne “*çantalı muhalefet*” deyimini kazandırmış bir siyasal liderdir. Orhan Erinc, “*Tırt Osman*”, *Cumhuriyet*, 7. 2. 2002.

⁵⁶⁰ *Kim*, 30. 5. 1958.

⁵⁶¹ *A. g. y.*

DP'den ihraç edildiklerinde, tüzüğün çiğnendiğini iddia eden eski MP'li CMP yöneticileri, şimdi kendi partilerinde de aynı siyasal uygulama içine girmişlerdi. CMP'nin bu tavrı çok yadırganmıştır.⁵⁶²

Ayrıca CMP, kurulduğundan beri, anayasa mahkemesi, yüksek hakimler kurulu ve çift meclis gibi çağdaş batılı uygulamaları ve yenilikleri, programına koymakla ilk defa Türkiye'ye sokmuş bir parti olmasına rağmen, iyi yönetilmediğinden bu prensiplerin bayraktarlığını başka partilere kaptırdığı söylenmekte ve “*iyi prensiplere sahip partinin kötü idare yüzünden*” başarısız olduğu öne sürülmekteydi.⁵⁶³ Parti içinde kaynaşma vardı ama Bölükbaşı'nın DP ile giriştiği mücadelede başına gelenler ve karizmatik kişiliğini süsleyen güçlü hitabet ve ikna kabiliyeti, parti içinde Bölükbaşı'nın yerini alabilecek başka birinin çıkmasını önlemiştir. Partiden zaman zaman istifalar olsa da, onun önderliği ta ki, 1962'nin Haziran ayındaki istifasına kadar devam etmiştir. O tarihten sonra da MP'yi tekrar kurarak yine liderliğini devam ettirecektir.

Diğer taraftan, CMP'nin TKP ile birleşme kararı alması da parti içi muhalifler tarafından eleştirilmiştir. Birleşme kararının GİK'te çoğunluğun olmadığı bir sırada alındığı ve TKP ile birleşmenin partiye bir şey kazandırmadığını düşünen Ahmet Tahtakılıç etrafında kümelenen ve “*idealistler*” diye adlandırılan parti içi muhalif grup, Bölükbaşı'nın diğer partileri kapsamadan sadece TKP ile birleşme yönünde yaptığı girişimi tenkit etmişlerdir.⁵⁶⁴ Yine, Kasım 1958'de yapılacak CMP Üçüncü Kongresi'ne sunulmak üzere Kırşehir milletvekillerince hazırlandığı söylenen (yani Bölükbaşı'nın isteği doğrultusunda) ve GİK yerine bir parti meclisi kurulmasını öngören bir tüzük tadili tasarısından da bahsedilmesi de, parti içinde Bölükbaşı aleyhine oluşan cereyanı pekiştirmişti. Söz konusu tasarı, GİK yerine içinde 80 ila 100 kişinin olacağı bir parti meclisi ve bunun içinden seçilecek 5 üyeli bir merkez icra komitesi öngörüyordu. Üç ayda bir toplanacak parti meclisine, merkez icra komitesinin de başı olan genel başkanın başkanlık etmesini düzenleyen bu girişim, parti içinde büyük bir tepki ile karşılanmış ve parti içi muhaliflerin, Bölükbaşı'nın böyle bir meclisi kendisine yakın kişilerce dolduracağı ve kendisi aleyhine olan parti

⁵⁶² **Kim**, 25. 7. 1958.

⁵⁶³ **Kim**, 6. 6. 1958.

⁵⁶⁴ **Yeni Sabah**, 22. 10. 1958.

içi muhalifleri idari konumlardan uzaklaştıracağı düşüncesine kapılmalarına neden olmuştur.⁵⁶⁵

Öte yandan, Bölükbaşı'nın genel başkanlığına karşı olan ve başını Tahtakılıç'ın çektiği “*idealist*” grup, Bölükbaşı'nın yakın çevresi ile (Ahmet Bilgin, Fuat Arna ve Nurettin Ardıçoğlu gibi) partiyi kendi istekleri doğrultusunda yönettiğini ve çeşitli Batılı kurumları Türkiye'ye ilk getiren parti CMP olduğu halde “*on-on beş kişilik zümre*” yönetimi yüzünden, bunların başka partilere kaptırıldığını ifade etmişler ve partinin tüzük hükümlerine aykırı yönetildiğini iddia etmişlerdir. Onlara göre, parti, maksat ve gayesine aykırı yönetilmekte ve bir zamanlar DP'de olduğu gibi parti içi demokrasi ortadan kaldırılmaktaydı.⁵⁶⁶

CMP'de Bölükbaşı'ya yönelen tepki artmaya başlayınca, CMP GİK toplanmış ve partinin ileri gelenlerinden Abdurrahman Boyacıgiller ve M. Ali Derman hakkında işten el çektirme kararı almıştır. Bu bir tür partiden ihraç anlamına geliyordu. Ancak, tüzük hükümlerine göre, GİK'in böyle bir yetkisi yoktu. Aynen DP'de olduğu gibi, CMP'de de tüzük hükümleri hiçe sayılıyordu. Ayrıca Bölükbaşı ve çevresindekiler, pek çok yerde il idare kurullarının görevlerine son verdirerek, yerlerine müteşebbis heyetler kurdurmuşlardır. Zamanla Bölükbaşı'nın parti üzerindeki tek adamlığını ve otoritesini tartışan CMP'liler, kara listeye alınmış ve bir şekilde partiye sokulmamışlardır.⁵⁶⁷

Ayrıca Bölükbaşı, diğer partilerle olan ilişkiler konusunda da eleştirilmiştir. İdealist grup, Bölükbaşı'nın konuşmalarında daima muhalefete hücum etmesini onaylamıyorlar ve Bölükbaşı'nın tavrı yüzünden diğer muhalefet partileri ile kurulabilecek işbirliğinin suya düştüğünü belirtiyorlardı. Daha önce anlatıldığı gibi, parti için Tahtakılıç ve Aldoğan gibi parti ileri gelenleri, diğer muhalefet partileri ile işbirliği yapılmasından yana idiler. Tüm bu suçlamalara karşı Bölükbaşı, “*Bütün bunlar, maksatlarına Bölükbaşı'yu engel gören siyasi kuvvetlerin elbirliği ile piyasaya sürdüğü yalanlardır*” şeklinde cevap vermiştir.⁵⁶⁸

Ancak Tahtakılıç, Aldoğan ve Suphi Batur gibi parti ileri gelenlerinin başını çektiği ve CMP'nin “*sağduyu kanadı*” diye adlandırılan idealistler (bunlar arasında

⁵⁶⁵ **Yeni Sabah**, 18. 11. 1958.

⁵⁶⁶ **Kim**, 21. 11. 1958; 7. 11. 1958.

⁵⁶⁷ **Kim**, 7. 11. 1958; 14. 11. 1958.

⁵⁶⁸ **Cumhuriyet**, 22. 10. 1958.

Enver Kök, Lütfi Bornovalı ve Abdurrahman Boyacıgiller de vardır), Bölükbaşı'yla ve partinin eskimiş politikasını ve sadece Bölükbaşı'nın meydan mitinglerinden ibaret propaganda faaliyetlerini eleştirmeye devam etmişlerdir. Sonunda fikir ayrılıkları açığa çıkacak ve partinin kurucularından olan genel idare kurulu  yesi Suphi Batur, partiden istifa edecekti. Batur'un istifa etmesinin nedeni, genel başkan Bölükbaşı ile görüş ayrılığına düşmesiydi. 12 Kasım 1958'de basında yer alan istifanamesinde Batur, *“Bugünkü şartlar içinde belirli ve pek sınırlı bazı partimiz liderlerinin...partiyi kendi düşünce ve hislerine bağlı bir kadro haline sokmaya uğraştıklarını ve böylece başarı yollarını tıkadıklarını söylemek isterim”* şeklinde konuşmuştur.⁵⁶⁹ Batur'un istifasından önce de, istifalar olmuştur. Yukarıda anlatıldığı üzere, 1954 seçimlerinden sonra Bölükbaşı ile anlaşmazlığa düşen CMP Kırşehir Mv. Osman Alişiroğlu da, istifa edip CHP'ye geçmişti. Belirtildiği  zere, Menderes'in *“1946 ruhu”* çağrısına, CMP İstanbul il başkanlığından istifa edip DP'ye geçen Hüsnü Zeki Söylemezoğlu'nun istifası da, burada zikredilmelidir. Ayrıca CHP ile gerçekleştirilmesi düşünülen G c Birliği'ne taraftar olan CMP Kırşehir Mv. Fazıl Yalçın da, CMP liderinin parti ve ülke menfaatlerini bir kenara bırakarak şahsi mücadele yaptığını ve kendisinin buna daha fazla tahammül gösteremediğini ileri sürerek, CMP'den istifa etmiş ve CHP'ye geçmiştir.⁵⁷⁰ Yine 1957 seçiminde CMP Çanakkale adayı olan ve idealistler arasında önemli yeri bulunan Sadullah Usumi de istifa etmiştir. Batur'un ve diğerlerinin istifalarında olduğu gibi, Usumi de, Genel Başkan Bölükbaşı ile anlaşmazlığa d şt ği ve onun takip ettiği politikayı onaylamadığı için istifa ettiğini söylüyordu.⁵⁷¹ İlginçtir ki, CMP'nin yüksek kademelerinden istifalar, hep Bölükbaşı ile anlaşmazlıktan doğuyordu. Bu istifaların ardından partiden başka isimler de (Zeki Olcay, Sadık Batur, Bahaeddin Güney gibi isimler) istifa etmiş ve İstanbul, Sinop, Kastamonu teşkilatlarında önemli  l de  z lmeler görülmüştür.

İşte bu hava içinde, 19 Kasım 1958'de  c gün sürecek olan CMP'nin ** c nc  Büyük Kongresi** başlamıştır. Kongreye hakim olan başlıca iki konu, parti içindeki *“hizipleşme”* ve partiye *“doktrin arayışı”* olmuştur. CMP'nin bu kongresine, iktidar ve muhalefet çevreleri de dikkat kesilmişlerdi.  nk , partideki hizipleşme ve

⁵⁶⁹ Cumhuriyet, 12. 11. 1958.

⁵⁷⁰ Cumhuriyet, 26. 11. 1958.

⁵⁷¹ Kim, 21. 11. 1958.

işbirliği konularında Bölükbaşı'nın şiddetli tenkitlere uğraması ve genel başkanlık konusunda bir çekişme olacağı beklentisi vardı.⁵⁷² Parti içinde ağırlıklarını koruyan Tahtakılıç ve Aldoğan'ın, Genel Başkan Bölükbaşı'ya karşı adaylıklarını koyabilecekleri söyleniyordu. İdealistler, partinin gençleştirilmesi ve yenileşmesini istiyorlardı. Bazıların göre, artık Bölükbaşı değişmeliydi. Hatta Kongre öncesi Ankara il kongresinde konuşan bir delege, “Görev yapacakları seçmeliyiz, yapmayan Bölükbaşı da olsa alaşağı etmeliyiz” diye konuşmuştur. Ayrıca parti içinde Bölükbaşı aleyhine gelişen cereyanın nedenlerinden biri de, Bölükbaşı'nın işbirliğine karşı tavır alışıydı. CMP kongresinin, CHP ve HP'nin Güç Birliği çatısı altında birleştiği günlere rastlamasının da, Bölükbaşı'yı bir hayli yıpratacağı konuşulmaktaydı. Zira Bölükbaşı, TKP ile birleşmesine rağmen yine muhalefette etkisiz kalmış ve partisi adına gözle görülür bir değişme olmamıştır. İşte bu açıdan Güç Birliği dışında kalan Bölükbaşı'nın, neden böyle bir tavır aldığını kongrede izah etmesi gerekiyordu.⁵⁷³

Kongre, Genel Başkan Bölükbaşı'nın okuduğu partinin bir yıllık çalışma raporu ile başladı. Çalışma raporunun yarısı, CHP'ye şiddetli hücumla ayrılmış, diğer yarısı da iktidarın antidemokratik tutum ve uygulamalarına ayrılmıştır. Bölükbaşı konuşmasında, ülkenin siyasi manzarasını ortaya koyduktan sonra, iktidarın kapalı ve totaliter bir idare kurma yoluna yöneldiğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, sözü işbirliği çalışmalarına da getirmiş ve işbirliğinde yaşanan tüm olumsuzlukları CHP ve lideri İnönü'ye yüklemiştir. Raporu okuyan Bölükbaşı, bazen raporun dışına da çıkarak, “CHP, işbirliği havasını istismar ederek tek başına iktidara gelmeyi mümkün görmüştür” diye konuşmuştur. Öte yandan, CHP dışındaki muhalefet partilerini “Üçüncü Kuvvet” çatısı altında bir araya getirmek istemelerinin, politikaları icabı olduğunu anlatan Bölükbaşı, HP'yi de CMP-TKP blokuna davet etmiştir.⁵⁷⁴

Bu arada, kongrenin belki de en önemli konusu, partiye bir “doktrin” teklif edilmesi olmuştur. Teklifi yapan Alaaddin Tiritöğlü'dür. Tiritöğlü, eski CHP'li olup, şiddetli toprak reformu taraftarı ve sosyalist kimliği ile bilinen bir politikacı idi. 1946'daki toprak reformunu savunan kişilerin başında gelmekteydi. 1946'da CHP'den mebus seçilen Tiritöğlü, 1951'de CHP'den istifa ederek, 1956 yılında

⁵⁷² **Yeni Sabah**, 18. 11. 1958.

⁵⁷³ **Cumhuriyet**, 19. 11. 1958.

⁵⁷⁴ **Cumhuriyet; Yeni Sabah**, 20. 11. 1958.

CMP'ye geçmiş ve genel idare kurulu üyesi olmuştu. Bölükbaşı'nın ardından söz alan Tiritioğlu'na göre, CMP'de bir bünye değişikliği yapılmalıdır. CHP ve DP, programları itibariyle aynıdır. CHP ile DP'nin karşısına bir “*doktrin*” partisi olarak çıkmak gerekmektedir. Tiritioğlu, CMP'nin bir fikir ve doktrin partisi olmaktan ziyade, bir “*idealistler topluluğu*” olduğunu ve hürriyet nutukları ile partinin ayakta tutulamayacağını söylemiştir. Dolayısıyla ona göre, DP ve CHP'nin karşısına bir fikir partisi olarak çıkılmadığı takdirde, partinin başarılı olma şansı yoktur. Tiritioğlu'nun partiye doktrin teklifi, kongrede tepkiyle karşılanmıştır. Tahtakılıç, doktrinden kasıt nedir diye sormuş, Ahmet Oğuz ise, partinin doktrininin, terazi olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁵ Doktrin tartışmaları kongrenin ikinci günü de devam etmiştir. Kendisine söz verilmek istenmeyen Tiritioğlu, tekrar söz almış ve her partinin sağ ve solu olduğunu, CHP'de program savaşı yaptığını ve prensip itibariyle anlayamayıp CHP'den ayrıldığını anlattıktan sonra, CMP'nin muayyen bir fikre sahip olması gerektiğini, aksi takdirde bir parti olamayacağını ve DP ve CHP karşısında bir varlık gösteremeyeceğini ileri sürmüştür. Parti genel idare kurulu üyesi Saadet Kaçar, Tiritioğlu'na cevap vererek, doktrin isteğinin Anayasa tarafından imkansız kılındığını açıklamıştır. Nurettin Ardıçoğlu da, partinin zaten bir doktrin partisi olduğunu anlatmıştır. Ardıçoğlu'na göre, CMP'nin doktrinini, neo-liberalizmdir. Dolayısıyla başka bir doktrine ihtiyaç yoktur.⁵⁷⁶

Ayrıca kongrenin ilk günü, CMP eski genel sekreteri Boyacıgiller'in partiden ihraç kararını görüşmek ve bir karara varmak için önce 5, daha sonra 24 kişilik bir komisyon kurulmuştur.⁵⁷⁷ Bilindiği gibi Boyacıgiller, partinin bir “*Bölükbaşı partisi*” haline geldiğini öne sürmüş ve Bölükbaşı'yı ağır bir dille eleştirmişti. Bunun üzerine genel idare kurulu, yetkisi olmadığı halde Boyacıgiller'i geçici olarak partiden ihraç etmişti.

Kongrenin ikinci günü de, iktidara ve CHP'ye karşı eleştiriler devam etmiştir. Arna, CHP ile işbirliği müzakerelerine girişmenin hata olduğunu, ancak kamuoyunun baskıları sonucu görüşmelere girişildiğini, Günaltay'ın CMP'ye 30 mebus teklif ettiğini, bu teklifin kendilerince reddedildiğini öne sürerek, HP'lileri CHP'nin avucuna düşmüş “*bedbahtlar*” olarak nitelendirmiştir. İzmirli bir delege konuşması

⁵⁷⁵ Cumhuriyet, 20. 11. 1958.

⁵⁷⁶ Cumhuriyet, 21. 11. 1958.

⁵⁷⁷ Yeni Sabah, 20. 11. 1958.

içinde, “Bölükbaşı şımarmıştır. Her şeyi üzerine almak yolundadır. Bu şımarıklık partiye zararlı olmuştur” der demez, büyük bir gürültü ile kürsüden indirilmiştir. Konuşmaların ardından, Boyacıgiller hakkında GİK’in verdiği kararı görüşen komisyon, Boyacıgiller’e sadece ihtar cezası vermiştir. Bu karara, Arna ve Ardıçoğlu karşı çıkmışlarsa da, komisyonun çoğunluğu, GİK’in Boyacıgiller hakkında vermiş olduğu kararı verilmemiş saymıştır.⁵⁷⁸

Öte yandan bu kongrede, TKP’liler protokolde öngörüldüğü üzere, tüzük ve programda değişiklik yapılmasını istemişlerdir. Bu konuda TKP’liler tarafından hazırlanan rapor, müzakeresiz oya sunulmuş, ancak partinin isminin CKMP olması dışında, hiçbir değişiklik isteği kongre tarafından kabul edilmemiştir. TKP’nin, kongreye (Hür) Köylü Millet Partisi Program ve Tüzük Değişiklik Tasarısı olarak sunduğu tasarı, kongrede kabul edilmeyip, tabanın görüşlerinin de alınarak gelecek kongrede konunun değerlendirilebileceği hükmüne varılmıştır. Böylece CMP, TKP ile birleşmenin şartlarına uymayarak, onu bünyesine dahil etmenin çabasına girmiştir.⁵⁷⁹ Daha sonra genel başkanlık ve genel idare kurulu seçimlerine geçilmiştir. Kongreye katılan 1375 delegeden sadece 602’si genel başkanlık seçiminde oy kullanmıştır. Yapılan seçimde Bölükbaşı 517 oy alarak yeniden genel başkan olmuştur. Aldoğan 70, Tahsin Demiray 4 ve adaylıklarını koymayan Tahtakılıç’a 11, Ercüment Basa ve İsmail Hakkı Akdoğan’a da 1’er oy çıkmıştır. Yeni GİK üyeliklerine de, sırasıyla, Tahtakılıç, Tahsin Demiray, Arna, Aldoğan, Ahmet Oğuz, Orhan Arsal, Ethem Menemencioglu, Kamil Koç, Ahmet Bilgin, Saadet Kaçar, Nurettin Ardıçoğlu, Hayri Çopuroğlu, Muhtar Yazır, Enver Kök, Rauf Çapan, Alaaddin Tiridoğlu, Refik İsfendiyar, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Faik Turhan seçilmişlerdir. Bu arada bazı il başkanları ve delegeler bir önerge vererek, “*Milli Mukavemet Andı*”nın kabul edilmesini istemişlerdir. Buna göre, (1) insan hakları teminat altına alınıncaya ve gerçek demokrasi nizamı kuruluncaya kadar mücadeleye devam edileceği, (2) gerçek bir içtimai adaleti tesis etmek için çalışılacağı ve (3) bu kudsî gayelerden alıkoyacak her türlü kanuni teşebbüs ve hareketlere karşı son fert kalıncaya kadar mücadele ve milli mukavemet gösterileceği kabul ediliyordu. Önerge şiddetli alkışlar arasında kabul edilmiştir. Kongrede iki delege kendilerine söz verilmediği için mühürlerini

⁵⁷⁸ **Yeni Sabah**, 21. 11. 1958.

⁵⁷⁹ **Kim**, 28. 11. 1958; CMP 3. Büyük Kongresine Sunulan, (Hür) Köylü, Millet Partisi Program ve Tüzük Tasarısı (İstanbul, 1958).

kongre başkanı Orhan Arsal'a bırakarak, ayrılmışlardır. Diğer delegeler bunu tepkiyle karşılamışlar ve Arna'da, "*Partimizden ayrılmak isteyenlere uzatacak elimiz yoktur*" şeklinde konuşmuştur.⁵⁸⁰ Yakından bakıldığında "*Milli Mukavemet Andı*"nın, DP'nin muhalefet yıllarında, 1949 yılında yaptığı İkinci Büyük Kongresi'nde kabul ettiği "*Milli Teminat Andı*"na çok benzediği gözden kaçmayacaktır. Her iki beyanname de, dönemin iktidarına sert bir uyarı mahiyetindedir. CMP'nin iktidarı "*Milli Mukavemet Andı*" ile uyurma gereği duyması, DP iktidarının "*tek parti*" çizgisi ile aynı noktaya geldiğini göstermesi bakımından hayli önemli olsa gerekir.

Kongre, Ankara il idare kurulu ve Tiritöğlü tarafından hazırlanan "*doktrin*" partisi yönündeki proje ile TKP'nin parti tüzük ve programında değişiklik isteyen tasarısının, 7 kişilik bir komisyon kurularak, üzerinde çalışılmasını ve gelecek kongreye (1959) sunulmasını kararlaştırmıştır. Kongre, Genel Başkan Bölükbaşı'nın konuşması ile sona ermiştir. Ancak parti içinde tartışmalar sona ermemiştir.

Kongrede isteklerini kabul ettiremeyen Tiritöğlü, Ankara il idare kurulu'ndan, Yunus Koçak, Şükrü Bıçakçı ve Niyazi Ağırnaslı ile birlikte hazırladıkları bir program taslağı ile, CKMP'nin ismini ve programını değiştirmek ve partiye "*sosyalist*" bir kimlik kazandırmak istemişlerdir. Bu proje, partinin isminin "*Türkiye Sosyalist Köylü Millet Partisi*" olarak değiştirilmesini istiyordu. Tiritöğlü ve arkadaşlarına göre, sosyalist kimlik CMP'yi boşlukta sallanır durumdan kurtaracak ve işçi çevrelerinin desteğini kazandıracaktı. Sosyal adalet, sosyal güvenlik, vatandaşların kapitalislerce sömürsünün önüne geçmek, millileştirme gibi hususları içeren bu "*sosyalist*" projenin GİK'te görüşüleceği ve Tiritöğlü ile arkadaşlarının partiden ihraçlarının bile söz konusu olduğu belirtilmekteydi.⁵⁸¹ GİK başlamadan önce Bölükbaşı, gazetecilere Tiritöğlü'nun teklifinin gündemde olmadığını ve genel başkan olarak görüşünü açıklayamayacağını, sadece GİK'te ortaya koyacağını ifade etmiştir. Bu konuda diğer GİK üyeleri ise farklı düşüncede idiler. Partide bir rahatsızlık olduğu belliydi. Hatta Tiritöğlü, genel idare kurulu üyeleri tarafından soğuk karşılanmış ve aralarında sert tartışmalar yaşanmıştır. CKMP'deki rahatsızlığın bir nedeni de, bu teklifin çok mevsimsiz ve önceden basına açıklanmış olmasıydı.⁵⁸²

⁵⁸⁰ Cumhuriyet; Yeni Sabah, 22. 11. 1958.

⁵⁸¹ Cumhuriyet, 17. 1. 1959.

⁵⁸² Cumhuriyet, 18. 1. 1959.

Tiritoğlu ve arkadaşlarına göre, dünyanın her yerinde milletleri komünizm tehlikesine karşı koruyan kuruluşlar sosyalist partilerdir. Ayrıca onlar, CKMP'nin muhafazakar bir parti olduğunu kabul etmiyorlardı. Çünkü CKMP, çift meclis, anayasa mahkemesi, nisbi temsil gibi Türkiye için tamamen yeni olan kurumları getirmek ve mevcut rejimi değiştirmek amacıyla kurulmuştu. Ancak, parti TKP ile birleştikten sonra hızlı bir biçimde “sağa” kaymaktadır. Yine, Tiritoğlu ve arkadaşları, Bölükbaşı ve çevresindekilerin partiyi dikta usulleri ile yönettiğini de iddia ediyorlardı.⁵⁸³ İşte bu hava içinde ve tüm bunları konuşmak üzere 18 Ocak 1959'da CMP genel idare kurulu toplanmıştır. Toplantı sonrası, bir tebliğ yayınlayan CKMP GİK, Tiritoğlu'nun önerisinin reddedildiğini, Tiritoğlu'nun, partiyi sosyalist bir hüviyete sokmak isteyen beyanatının partiyi bağlamadığını ve bu kararın son büyük kongrenin direktif ve eğilimlerine uygun olarak verildiğini açıklamıştır.⁵⁸⁴ Aslında, bu meselede GİK'in bir karar vermesi tüzük hükümlerine aykırı idi. Ne varki, CKMP GİK, bununla da kalmayarak, tüzük hükümlerine aykırı olarak işten el çektirme, ihraç ve her hangi bir teklifi yetkisiz olarak reddetme gibi uygulamalar içinde olmuştur.

Bu karardan sonra Tiritoğlu ve “genç liderler” olarak takdim edilen Ankara il idare kurulu üyeleri Yunus Koçak ve Şükrü Bıçakçı, bir basın toplantısı düzenleyerek, partide gerçekleştirmek istedikleri sosyalist program taslağını basına açıklamışlardır. Amaçlarının partiyi uygar bir parti haline getirmek ve parti hakkında ileri sürülen muhafazakar iddiaları ortadan kaldırmak olduğunu söyleyen Koçak ve Bıçakçı, partinin “demagoji” değil, “doktrin” partisi olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁸⁵ Daha sonra CKMP Ankara il idare kurulu, beş üyenin bulunmadığı bir sırada, altı üye ile toplanmış ve Koçak ve Bıçakçı'nın savunmalarını bile almadan, il idare kurulundaki görevlerinden uzaklaştırılmasına karar vermiştir.⁵⁸⁶ Bu gelişmelerden sonra, Tiritoğlu ise, sosyalist bir parti haline getirme teşebbüslerinin CKMP içinde tahakkuk ettiremeyeceğini söyleyerek, partiden istifa ettiğini açıklamıştır.⁵⁸⁷ Tiritoğlu, daha sonra 1960'ın başında kurulan Sosyalist Parti'nin

⁵⁸³ Kim, 30. 1. 1959.

⁵⁸⁴ Yeni Sabah, 19. 1. 1959.

⁵⁸⁵ Cumhuriyet, 24. 1. 1959.

⁵⁸⁶ Cumhuriyet, 1. 2. 1959.

⁵⁸⁷ Cumhuriyet, 6. 2. 1959.

genel sekreteri olmuştur.⁵⁸⁸ Böylece, partideki sosyalis hareket bastırılmıştır. Ancak daha önce belirtildiği ve ilerde de görüleceği gibi, partiden ayrılan ya da çıkarılanların hemen hemen hepsi, CKMP'nin tek adamın yani Bölükbaşı'nın partisi haline geldiğinden şikayet etmişlerdir. Yine o günlerde, GİK'in tebliğini, yayınladığı bir bildiri ile eleştiren CKMP İstanbul il haysiyet divanı üyesi Sedat Erbil de, CKMP'nin dağınık fikirli liderlerden çok, siyasi spekülasyon yapmayan, belli sosyal-iktisadi ve siyasi prensipleri savunacak liderlere ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştü ve Bölükbaşı'yı hedef alan şu sözleri söylemiştir: “*Hatıra defterlerinden, gazete koleksiyonlarından parçalar okumakla CKMP'nin sevk ve idaresi mümkün değildir*”.⁵⁸⁹

Tüm bunlar da gösteriyor ki, CKMP içinde lidere ve parti politikasına karşı bir tepki oluşmuştur. Bundan sonra da CKMP içindeki hizipleşme ve Bölükbaşı eleştirisi durmadan devam etmiştir. Ancak, araya 1960 ihtilalinin girmesi ve Bölükbaşı'ya seçenek olabilecek güçlü liderlerin olmayışı, Bölükbaşı'nın 1962 ortalarına kadar CKMP'nin lideri kalmasını sağlamıştır. Üçüncü bölümde anlatılacağı üzere, 1961 seçimlerinden sonra CKMP içinde parti liderleri arasındaki hizipleşme ve Bölükbaşı tepkisi büyüyecek ve 1962 ortalarından itibaren de Bölükbaşı'nın kendisine yakın arkadaşları ile CKMP'den istifa edip yeniden MP'yi kurması ile uzun zamandan beri devam edegelen anlaşmazlığa son nokta konacaktır.

T. 1960 İHTİLALİ ÖNCESİ CKMP VE BÖLÜKBAŞI

1958 yılında “*Güç Birliği*” adı altında CHP ile HP'nin birleşmesi ve Bölükbaşı önderliğindeki CMP'nin de TKP ile birleşerek, bir başka muhalefet odağı olarak çalışmaya başlaması, DP iktidarını büyük endişeye sevk etmekle kalmamış, aynı zamanda söz edilen muhalefet odakları karşısında, bir “*Vatan Cephesi*” kurmak gayreti içine düşürmüştür. Menderes Hükümeti, muhalefetin işbirliği ve birleşme manevralarını bu kez çok daha fazla önemsemiş ve gelişmelere her zamankinden daha hissi yaklaşıma başlamıştır. Ayrıca 1957 seçimlerinde, toplam olarak muhalefetin, iktidar karşısında daha fazla oy alması da, muhalefetin, iktidar karşısında baskısını artırdığına bir gösterge idi. Tüm bu gelişmeler karşısında,

⁵⁸⁸ Cumhuriyet, 21. 1. 1960.

⁵⁸⁹ Yeni Sabah, 1. 2. 1959.

kendisine çekidüzen vermesi ve rejimi normalleştirmek adına toplumsal muhalefete bir tür barış eli uzatması beklenen DP iktidarı, muhalefetin “*cephes*” siyasetine, “*Vatan Cephesi*” ile cevap vermek gibi büyük bir siyasi hata içine düşmüş ve etkileri daha sonra da görülebilecek bir siyasi kamplaşmaya davetiye çıkarmıştır.

Başbakan Menderes, “*Vatan Cephesi*”nden ilk kez, 21 Eylül 1958’de DP İzmir il kongresinde bahsetmiştir. Menderes, “...*Müşterek bir güçbirliği cephesi kurarak üstümüze geliyorlar. Biz demokratlar da onlara karşı müşterek bir Vatan Cephesi kurarak, kendimizin haklı olduğunu müdafaa edeceğiz*” demek suretiyle, muhalefete karşı bir cephe kurulmasının ilk işaretini vermiştir.⁵⁹⁰ Daha sonra Manisa il kongresinde konuşan Menderes, vatandaşlardan kin ve husumet cephesi diye adlandırdığı muhalefet karşısında, vatan cepheleri kurmalarını istemiştir. “*Vatan Cephesi*”nin ilk mensubu, CMP’den ayrılarak DP’ye geçen, CMP İstanbul il başkanı Hüsnü Zeki Söylemezoğlu olmuştur.⁵⁹¹ Bölükbaşı, Başbakan’ın bahsettiği “*Vatan Cephesi*” için, “*Kurmak istedikleri cepheye vatan cephesi dememeli, teslimiyet ve mutavaat cephesi demeli...Biz bu cephenin içinde değil, daima karşısında olacağız. Biz derknen eşit hak ve haysiyet isteyen bütün vatandaşları da ifade ettiğimize de kaniyiz*” diye konuşmuştur.⁵⁹² DP, “*Vatan Cephesi*” ocaklarını Kasım 1958’den itibaren muhalefete karşı harekete geçirmiş ve ocakların tüm yurt sathına yayılması için radyo dahil, hert türlü iktidar aracını kullanmaktan çekinmemiştir. CKMP GİK de bir tebliğ yayınlayarak, DP yanlısı gazetelerin, “*Vatan Cephesi*”ne katılacakları yönündeki haberlerini yalanlamıştır.⁵⁹³ Bölükbaşı, gazetecilerin “*Vatan Cephesi*” hakkındaki sorularına, “*Kanaatlere ve vicdanlara değil, menfaat ve ihtiraslara hitap eden bir cephe, vatan gibi ulvi bir mefhumun gölgesine sığınamaz. Hakiki vatan cephesi kurmak icap ediyorsa, bu DP’nin dışında ve ona karşı kurulmalıdır*” diye cevap vermiştir.⁵⁹⁴

Öte yandan, 1959 yılı başından itibaren “*Vatan Cephesi*” ocakları bir çığ gibi yurdun dört bir tarafında kurulmaya başlamasıyla birliktedir ki, muhalefet ardı ardına beyannameler yayınlayarak iktidara karşı büyük bir faaliyete geçmiştir. CHP, 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında toplanan 14. Kurultay sonunda, “*Güç Birliği*”

⁵⁹⁰ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 346.

⁵⁹¹ *Akis*, 13. 1. 1960.

⁵⁹² *Cumhuriyet*, 15. 10. 1958.

⁵⁹³ *Cumhuriyet*, 4. 2. 1958.

⁵⁹⁴ *Cumhuriyet*, 25. 4. 1959.

konusunda mücadele hedeflerini ortaya koyan bir beyannane yayınlamıştır. “**İlk Hedefler Beyannamesi**” adı verilen bu bildiriyle, “**Güç Birliği**” neticesinde iktidara gelir gelmez yapılacak işler karara bağlanmıştır. Beyanname, partizanlığın kalkacağını, ikinci meclis, anayasa mahkemesi, yüksek hakimler meclisi ve yüksek iktisat şurası kurulacağını, seçim emniyeti ve üniversite özerkliğinin temin edileceğini ve sosyal adaletin Anayasa’ya gireceğini taahhüt ediyordu.⁵⁹⁵

CKMP de, “**Milletçe Demokrasiyi Kurma Davamızda Çıkar Yol Beyannamesi**” isimli bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, mevcut Anayasa’nın yetersiz olduğu, “*milli bir Anayasa*”nın milletçe yapılması gerektiği, çoğunluğa sahip partinin yapacağı anayasanın “*parti anayasası*” olacağı, seçimlerin nispi temsil esasına göre yapılması, CHP’nin ilk hedefler beyannamesinin amacının CHP’yi iktidar taşımaya yönelik olduğu, DP nispi temsile göre yeni bir seçim kanunu yapmadığı takdirde muhalefetin bir anayasa projesi ile millet önüne çıkmasının elzem olduğu gibi hususlar vurgulanmıştır.⁵⁹⁶

1959 yılının bahar ayları itibariyle, iktidar-muhalefet ilişkisi hiç olmadık derecede büyük bir gerilim içine girmeye başlamıştı. Muhalefet artık iktidarı daha sert bir şekilde eleştirmeye başlamakta ve iktidarın uygulamaları karşısında büyük bir hareketlilik içine girmektedir. Konya’da bir ocak kongresinde Bölükbaşı, “*Bugün basın sırat köprüsü haline gelmiştir. En ufak bir dikkatsizlik soluğu Hilton koğuşunda aldırır...Bu yolda ısrar eden DP’yi iktidardan uzaklaştırmak vatan hizmetlerinin en büyüğü haline gelmiştir*” şeklinde konuşmuş ve CKMP’nin “*Vatan Cephesi*”ne katılacağı yönünde çıkan söylentilere karşı da, “*...Bir taraftan okşayarak bir taraftan gırtlığımızı sıkarak bizleri vatan cephesine çekmek istiyorlar. Şunu hatırlatalım ki, bizler kılıç altında din değiştirecek insanlar değiliz...Zindanları kabul ederiz ama zilleti asla. Bize zulmetmek mümkündür ama bizi küçültmek mümkün değildir*” demiştir.⁵⁹⁷

O günlerde, CHP lideri İnönü’nün dokunulmazlığının kaldırılması yönünde yapılan teşebbüsler karşısında gazetecilerin sorduğu soruya karşılık Bölükbaşı, “*Bize geçmiş olsun diyen İnönü’ye, ‘Paşam sıra sizde’ demiştik. Ne yazık ki, iki sene geçmeden iktidar tahminimizi gerçekleştirmek yolunda ilk adımı atmıştır...Ben*

⁵⁹⁵ Tekin Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, s. 356-357.

⁵⁹⁶ **Cumhuriyet**, 21. 1. 1959.

⁵⁹⁷ **Cumhuriyet**, 20. 4. 1959.

zindanda bulunurken bana Amasya meydanlarında ağır sözlerle çatan Menderes'in teşrii masuniyetinin kaldırılmasını isteyen tezkere, ne zaman Meclis'e gelecek merak ediyoruz" diye konuşmuştur.⁵⁹⁸ Bursa il kongresinde ise, adaletin, siyaset ve ihtirasların bir tatmin vasıtası haline getirildiğini ve bunun da devleti temelinden sarstığından bahseden Bölükbaşı, DP iktidarının uygulamaları karşısında da, "...Unutmamak lazımdır ki, hiçbir silah, sahibine tam itaat göstermemiştir. Bir gün buna karşı da başkaları kullanabilir" şeklindeki konuşmasıyla, adeta Menderes iktidarının, ihtilale doğru sürüklendiğini ima ediyordu.⁵⁹⁹

Bu arada, CKMP ile CHP'nin iktidar karşısında, "*Mukavemet Cephesi*" adı altında birleşecekleri şeklinde haberler yapılmaktaydı. Buna dair işbirliği görüşmelerinin, CHP ile CKMP'nin üst düzey yöneticileri arasından büyük bir gizlilik içinde yapıldığı söylene ve Bölükbaşı'nın artık CHP'ye en küçük bir eleştiride bulunmadığı belirtilse de,⁶⁰⁰ parti tabanında CHP ile işbirliğine karşı bir tedirginlik ve karşı oluş hakimdi.⁶⁰¹ Bölükbaşı da, "*Mukavemet Cephesi*"ne ilişkin söylentilerin gerçeği yansıtmadığını, diğer partilere yönelik kararlarını kongrelerinde verdiklerini ve müstakil bir siyasi varlık olarak yollarına devam edeceklerini dile getirerek, işbirliğine taraf olmadıklarını açıklamıştır.⁶⁰²

Diğer taraftan, iktidar-muhalefet ilişkilerinin gittikçe kötüleştiği bir ortamda, CHP lideri İnönü, 29 Nisan 1959'da adına "*Büyük Ege Taarruzu*" denilen ve tüm Ege illeri ile başlayan ve İstanbul'da son bulan büyük bir kampanya başlatmıştı. Bu gezi sırasında CHP lideri İnönü ve diğer CHP'liler, başta Ankara olmak üzere sırasıyla Uşak, Manisa, İzmir ve İstanbul Topkapı'da sözlü, taşlı büyük saldırılara uğramışlardı.⁶⁰³ 7 Mayıs'ta Ankara'ya dönen İnönü başkanlığındaki CHP'liler, 11 Mayıs'ta gezi olaylarını Meclis'e taşımışlar ve bu konuda Başbakan ile İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında tahkikat açılması için bir önerge vermişlerse de, önergeleri reddedilmiştir. Bu durum karşısında Meclis'i terk eden CHP'lilerle DP'liler arasında Meclis'te büyük kavgalar yaşanmıştır. Meclis Başkanı Refik Koraltan, CHP'lilerin verdiği önergeleri kabule yanaşmıyor, CHP'liler ise, bir

⁵⁹⁸ Cumhuriyet, 26. 4. 1959.

⁵⁹⁹ Yeni Sabah, 27. 4. 1959.

⁶⁰⁰ Cumhuriyet, 1. 4. 1959.

⁶⁰¹ Cumhuriyet, 20. 4. 1959.

⁶⁰² Yeni Sabah, 7. 5. 1959.

⁶⁰³ CHP'nin başlattığı "*Büyük Ege Taarruzu*"nda yaşananlar ve sonrası hakkında bkz., Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s. 361-364 ve Cem Eroğul, **Demokrat Parti**, s. 231-234.

tarafından DP'li milletvekillerine işin iç yüzünü göstermek amacıyla muhtıralar dağıtıyorlar, bir taraftan da önergeleri gündeme alınmayan Meclis'te gündem dışı söz alarak, iktidarın Meclis'te muhalefetin iş görmesine müsaade etmediklerini dile getiriyorlardı.

Tüm bu olaylar karşısında CHP'liler, yaşananları “*Muhalefeti bir karınca gibi ezmeye yol açmak*” üzere can emniyetini ihlale kadar ileri giden ve merkezden idare edilen bir tertip olarak görmüştür. DP çevreleri ile onun iktidar organları ise, gezi ile başlayan olayları kanuna, idareye karşı gizli planlar içinde olan CHP'nin bir tahriki ve tecavüzü olarak değerlendirerek,⁶⁰⁴ adeta başta CHP olmak üzere muhalefeti tasfiye edece girişimler içine girmiştir. 15 Mayıs'ta toplanan DP Meclis Grubu, CHP muhalefetinin, milli birlik ve beraberliği ihlal ettiğini, vatandaşları birbirine düşürecek gizli tahrikler içinde olduğunu ve Meclis'in manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif edecek her türlü tecavüz içinde hareket ettiğini öne sürerek, buna müsaade edilmeyeceğini bildirmiştir.⁶⁰⁵

İşte, DP ile CHP arasında büyük kavgalara kadar varan ve CHP'nin Meclis çalışma ve görüşmelerinin pek çoğuna katılmadığı bir siyasal ortamda, CKMP, iki büyük parti arasını bulmak adına bir tür “*arabuluculuk*” faaliyetine girişmiştir. Bu konuda yaptığı girişimlerden bahseden Bölükbaşı, memleketi bir kardeş kavgası faciasına götürebilecek ihtiras ve davranışları ikaz etmek için, CKMP olarak bir takım girişimlerde bulduklarını söylemiş ve DP ile CHP arasında başlayan gerginliğin izalesi için yapılacak ilk işin, iktidarın şiddet tedbirlerinden vazgeçerek, Anayasa'nın çizdiği asgari meşruiyet sınırlarına geri çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁰⁶ Arabuluculuk girişimlerine resmi olarak, 17 Mayıs'ta başlayan Bölükbaşı liderliğindeki CKMP heyeti (E. Menemencioğlu, A. Bilgin, A. Tahtakılıç ve Fuat Arna), ilk olarak Başbakanlıkta, Başbakan Menderes, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve DP Meclis Grubu Başkanı Atıf Benderlioğlu'ndan oluşan DP heyeti ile dört saate yakın görüşmüşlerdir. Bu görüşmenin ardından, İnönü başkanlığında Kasım Gülek, İ. R. Aksal ve Nüvit Yetkin'den oluşan CHP heyeti ile bir araya gelen CKMP heyeti, görüşmenin içeriği konusunda her hangi bir bilgi vermemişlerse de, Bölükbaşı'nın

⁶⁰⁴ Bahri Savcı, “CKMP'nin Ara Buluculuğu ve Partiler Arasında Yaklaşma Hareketleri”, AÜSBFD, C. XIV, S. 4 (Aralık 1959), s. 178. ss. 178-192.

⁶⁰⁵ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 365.

⁶⁰⁶ *Cumhuriyet*, 13. 5. 1959.

Menderes ile İnönü arasında kendini bir aracı mevkiine yerleştirerek, çok gerginleşen iktidar-muhalefet çatışmasını izale için çalıştığı anlaşılmıştır.⁶⁰⁷ CKMP lideri Bölükbaşı, görüşmelerinde CHP'lilere Meclis görüşmelerine katılmayı, DP'lilere ise önergeleri gündeme almayı öneriyor ve her iki taraf arasında bir diyalog zemini bulmaya uğraşıyordu.

CHP lideri, bu görüşmeleri, o sırada toplantı halinde bulunan parti meclisine haber vermiştir. Bazı üyeler, bu telkinlerin DP'den geldiğini düşünerek, CHP Meclis Grubu'nun tespit ettiği hareket hattında devam edilmesi gerektiğini söylerken, bazı üyeler de sertlik politikasından vazgeçilmesinin yararlarına temas etmiştir. Bu sırada, Meclis'in toptan terk edilmesi de istenmişse de, kabul görmemiştir. Neticede önergelerin gündeme alınması için açılmış mücadeleye devam edilmesi kararına varılmıştır.⁶⁰⁸ CHP'nin tavizi reddeden bu davranışı karşısında, CKMP genel idare kurulu hiçbir açıklama yapmadan, arabuluculuk çalışmalarına son verdiğini belirtmiştir (19 Mayıs 1959). Gerçekten de, CHP yakınlaşma yanlısı değildi. Çünkü iktidar her türlü toplumsal muhalefeti yasakladığı gibi, Meclis'te muhalefetin çalışması önüne büyük setler çekmişti. İnönü, CHP Meclis Grubu'nda, "*Memleket hizmetlerinde ve davalarımızda taviz verecek değiliz*" diyordu.⁶⁰⁹ DP'de küçük de olsa bir yumuşama içine girildiğini gösteren bir gelişme, daha önceden teşekkül eden "*Tedbirler Komisyonu*"nun faaliyetini durdurması olmuştur. Kısa süre arabuluculuk faaliyetlerine ara veren Bölükbaşı, CHP'nin taviz vermemezliğini ortadan kaldırmak ve bu işe Bölükbaşı'nın bazı menfaat hesapları güderek giriştiği yolundaki dedikoduları bertaraf etmek için, tekrardan CHP ile temasa geçmiştir.⁶¹⁰ Bu cümleden olarak, DP ve CHP'li milletvekilleri ile irtibata geçen Bölükbaşı, CHP'lilere Meclis müzakerelerine katılmak ve DP'lilere de Meclis tahkikatı önergelerinin gündeme alınması doğrultusunda telkinler yapmıştır.⁶¹¹ 26 Mayıs'ta CHP lideri İnönü ile bir araya gelen Bölükbaşı, rejim ve muhalefetin emniyeti konularını ele alan bir görüşmede bulunmuştur.⁶¹²

⁶⁰⁷ Cumhuriyet, 18. 5. 1959; Yeni Sabah, 18-20. 5. 1959.

⁶⁰⁸ Bahri Savcı, "CKMP'nin Ara Buluculuğu...", s. 179-180.

⁶⁰⁹ Cumhuriyet, 19. 5. 1959.

⁶¹⁰ Cumhuriyet, 22. 5. 1959.

⁶¹¹ Cumhuriyet, 26. 5. 1959.

⁶¹² Cumhuriyet, 27. 5. 1959.

Bölükbaşı, İnönü ile görüşmede bulunduğu gün (26 Mayıs 1959), Başbakan Menderes ise, 1946 demokratlarından olan Enver Kök, Lütfi Bornovalı, Hasan Dinçer, Hazım Bozca, Suphi Batur ve Orhan Akça'yı Parkotelde bir öğle yemeğine davet etmiştir. Bunlardan Enver Kök ve CKMP GİK üyesi, Lütfi Bornovalı, H. Dinçer ve H. Bozca ise CKMP'nin ileri gelenlerindedir. Suphi Batur ise, bir süre önce Bölükbaşı ile anlaşmazlığa düşerek, CHP'ye geçen eski CKMP GİK üyesi ve İstanbul il başkanıdır. O. Akça da, 1957'de CKMP'den ayrılmış parti üyesi idi. Menderes'le birlikte DP'den Hasan Polatkan, Namık Gedik ve A. Benderlioğlu yemekte hazır bulunmuşlardır. Orhan Akça'nın "*Şahsen 1946 havasının geri getirileceğine kani bulunmaktayım*" diye konuşması, Menderes'in Bölükbaşı liderliğindeki CKMP'yi içten yıpratma hareketi olarak değerlendirilmiştir. CKMP GİK ise, bu yemekten haberleri olmadığını belirtmiştir.⁶¹³

Başbakanın eski mücadele arkadaşlarına verdiği yemek, CKMP'nin DP'ye kaydığı intibasını vermiştir. Aslında söz konusu kişilerin DP ile temasları daha önceden başlamıştı. Bunlardan Bornovalı ve Kök, birkaç ay önce Menderes ile iki görüşme daha yapmışlardı. Bu görüşmeler içinde en fazla faal rol oynayan kişi, eski CMP'li Ertuğrul Akça'nın kardeşi ve kendisi de üç devre CMP adayı olan avukat Orhan Akça olmuştur. O. Akça, aynı zamanda CKMP çevrelerinde, "*Vatan Cephesi*"ne katılma yönünde faaliyetler içinde olmuş ve Menderes'in 1946 dava arkadaşlarını DP'ye davet etme işinde aracılık rolü oynamıştır. Akça kanalıyla DP, başından beri CHP ile girişilen işbirliği ve en son Güç Birliği'nden yana olan CKMP'nin önde gelen liderlerinden Tahtakılıç, Aldoğan, Bilgin ve Arna'yı da defalarca partilerine davet etmiş, ancak onlar reddetmişlerdir. Hatta Bölükbaşı'nın diğer partilerle işbirliği görüşmelerine başladığı 1958 yılı içinde, Orhan Akça Ankara'ya gelerek, Bölükbaşı'ya Menderes'in bir mesajını getirmiştir. Menderes, Akça kanalı ile Bölükbaşı'yı 1946 demokrati olması hasebiyle, DP'ye davet etmiştir. Menderes'in elçisi olan Akça davetinde, Bölükbaşı'ya Başbakan'ın iltifatkar sözlerini naklettikten sonra, eğer DP'ye girerse memleketin de bundan fayda göreceğini ve demokratik rejimin eksikliklerinin zamanla düzeleceği mesajı vermiştir. Bu davet karşısında Bölükbaşı, "*Böyle bir teklifi değil konuşmak, bana hiç yapmamış olun*" diyerek, Akça'yı azarlamıştır. Ayrıca Bölükbaşı, Menderes'e

⁶¹³ Cumhuriyet, 27. 5. 1959.

gönderdiği mesajda, memlekette hala sözüne güvenilebilecek siyaset adamlarının varolduğunun vatandaşlarca bilinmesinin, ülkenin geleceği için en büyük güvence olduğunu dile getirmiştir. Bölükbaşı, er ya da geç iktidarı terk edecek olan Menderes için bile, namuslu muhaliflerin teminat olacağını da iletmiştir. Bu sert cevap karşısında Menderes, Bölükbaşı'nın sözlerini daha fazla taviz koparmak olarak yorumlayarak, yeniden Orhan Akça'yı Bölükbaşı'ya göndermişse de Menderes, aynı cevabı almıştır.⁶¹⁴

Tüm bu gelişmeler üzerine, CKMP GİK bir bildiri yayınlamak durumunda kalmıştır. Bildiride, Menderes'le yemekte buluşanlardan sadece Enver Kök'ün CKMP GİK üyesi olduğu, CKMP ile DP arasında bir irtibat kurmaya çalışan Orhan Akça'nın partide hiçbir görevinin olmadığı ve Akça'nın "*CKMP ve DP arasındaki işbirliğine engel olan kimler var?*" sorusuna, "*Bölükbaşı ve Arna*" cevabını verdiği, bunun da sanki diğer CKMP'lilerin DP ile birleşmeye taraftar oldukları biçiminde bir yanlış anlamayı çağrıştırdığı belirtilerek, bu tür haberlerle ilkeleri doğrultusunda muhalefet görevi yürüten CKMP'nin yıpratılmak istendiği anlatılmış ve partinin önceden belirlendiği üzere bağımsız olarak siyasi hayatını devam ettireceği dile getirilmiştir.⁶¹⁵

Bu arada DP Genel Merkezinin bültenine göre, CKMP'nin kalesi olan Kırşehir'de büyük ölçüde çözülme olduğu ve CKMP'lilerin DP'ye geçtiği haber verilmiştir. Yine, eski CMP Kırşehir milletvekili ve yeni DP Kırşehir il başkanı Mehmet Mahmutoğlu'nun faaliyeti neticesinde, 11730 CKMP'linin DP'ye geçtiği iddia olunmuştur. Hatta, Mahmutoğlu, CKMP Çiçekdağ ilçe tabelasını, hatıra olmak maksadıyla Menderes'e getirip hediye etmiştir.⁶¹⁶ Ancak, CKMP Çiçekdağ ilçe idare kurulu, CKMP Genel Merkezine çektiği bir telgrafta, DP il başkanı Mahmutoğlu'nun teşviki sonucunda, kimliği belirsiz bir şahsın parti tabelasını çalarak Kırşehir'e götürdüğünü bildirmiştir. CKMP Kırşehir Mv. Ahmet Bilgin de, Çiçekdağ parti tabelasının partilerine ihanet etmiş 2-3 kişinin teşvikleri ile gece çalınarak, Mehmet Mahmutoğlu'na ve oradan Menderes'e hediye edildiğini ve bunun partilerine yapılmış büyük bir komplo olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁷ DP destekli **Zafer** gazetesi,

⁶¹⁴ **Cumhuriyet**, 28. 5. 1959; **Kim**, 23. 7. 1959.

⁶¹⁵ **Cumhuriyet**, 28. 5. 1959.

⁶¹⁶ **Zafer**, 29. 5. 1959.

⁶¹⁷ **Yeni Sabah**, 30. 5. 1959.

CKMP'nin kendi kalesi Kırşehir çöktüğünü ve Çiçekdağ CKMP teşkilatının feshedildiğini gösterdiği iddia olunan vesikaları yayınlamaya ve CKMP'den DP'ye geçmiş partililerin sözlerini manşet yapmaya devam etmiştir.⁶¹⁸ Bölükbaşı ise parti teşkilatlarına gönderdiği tamim de, mevcut siyasi buhranın izalesi için giriştiği vatansever mücadele karşısında partisine yönelik ilgi ve alakanın artmasını çekemeyen ve partisinin varlığına tahammül edemeyenlerin, aleyhlerine yönelik bir tertip ve teviz kampanyasına giriştiğini ileri sürerek, parti idarecilerinin şu veya bu partiye geçtiği yolunda yapılan haberlerin hakikatle hiçbir alakasının olmadığını dile getirmiş ve partiyi mebusluk şirketi telakki etmeyen CKMP'lilerin her zamankinden daha büyük bir bağlılıkla nöbetlerinin başında olduğunu söylemiştir.⁶¹⁹ Çiçekdağ olayıyla ilgili olarak konuşan Bölükbaşı, "*İltihak haberleri asılsızdır*" demiştir.⁶²⁰

CKMP'lileri DP'ye çekmek için yapılan teşebbüslerin arttığı bir sırada, Bölükbaşı, arabuluculuk çerçevesinde İnönü ile tekrar görüşmüştür. Bu görüşmenin arabuluculuktan çok, bir işbirliği çerçevesinde geçtiği söylenmiştir. Hatta bu görüşme ve Park Otel toplantısından sonra CKMP'den CHP ve DP'ye kaymalar olacağı söylentileri hız kazanmıştır. İnönü görüşmesi ardından İstanbul'a giden Bölükbaşı, partisinin GİK'ini toplamış ve Park Otel toplantısının nedenleri üzerinde, parti üyesi Lütfi Bornovalı'dan parti disiplini çerçevesinde izahat alınmıştır.⁶²¹

Parti içinde yaşanan tüm kaynaşmalara ve Menderes'in çengel takma operasyonlarına rağmen, CKMP'den DP'ye büyük çapta iltihaklar söz konusu olmamıştır. Park Otel toplantısında bulunup da halen CKMP'li olanlar da, DP'ye geçmemiştir. Partinin bölüneceği yolunda yapılan şaiyeler da gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, CKMP teşkilatı, arabuluculuk faaliyetlerinden memnun olmadığını hissettirmeye başlamış ve DP'nin arabuluculuk çalışmalarından yararlanarak CKMP'yi zaafa uğratmaya çalıştığı yönünde bir düşünce belirlemiştir. Nitekim, CKMP GİK'in bundan sonraki çalışmaları, arabuluculuk konusundan ziyade, Başbakan'ın verdiği yemekle başlayan CKMP-DP çatışması üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ziyafete katılanlardan izahat alınmıştır.⁶²² Bu nedenle, artık arabuluculuk rolüne devam etmeme kararı alan CKMP GİK ve parti liderleri, 2

⁶¹⁸ Zafer, 31. 5. 1959.

⁶¹⁹ Cumhuriyet, 29. 5. 1959.

⁶²⁰ Yeni Sabah, 29. 5. 1959.

⁶²¹ Cumhuriyet, 30. 5. 1959.

⁶²² Bahri Savcı, "CKMP'nin Ara Buluculuğu...", s. 181.

Haziran 1959'da, arabuluculuk faaliyetindeki rolleri, maksatları konularında bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, rejimin devamlı ve tehlikeli inhiraflarla (sapmalarla) gündün güne kötüye gittiği, iç barışın tükendiği bir siyasal ortamda, kardeş kavgalarına yol açacak gelişmelerin önüne geçmek amacıyla CKMP'nin, CHP ile DP arasında vatansever bir teşebbüste bulunduğu belirtilmekte ve rejimin tehlikeye girmemesi için asgari şartların yerine getirilmesi istenmiştir. Bu şartlar ise, (1) Meclis'in itibar ve vakarına yakışmayacak hareketlerden sakınılması, (2) mevcut buhranı daha da arttıracak ve memleket için çok zararlı sonuçlar doğurabilecek şiddet tedbirlerinden vaz geçilmesi ve (3) Meclis içtüzüğünün yürür hale getirilmesi ve Meclis tahkikat önergelerinin müzakeresine imkan verilmesi olarak sayılmıştır. Tebliğin sonunda, CKMP olarak, kendilerine düşen vazifeyi yaptıklarını ve rejim meselesinin halli için iktidar ve muhalefetin ortaklaşa gayret içinde olmaları gerektiği belirtilmiştir. Tebliğin basına aktarıldığı toplantıdan sonra, gazetecilerin arabuluculuk hakkındaki sorularını yanıtlayan Bölükbaşı'nın, *"Biz CHP ile DP arasında hiçbir zaman arabuluculuk gibi bir vazife ifa etmeyi düşünmüş bile değiliz...Biz rejim konusunda inhiraflara ve memleketi kardeş kavgasına götürecek facialara set çekmek istedik"* biçiminde cevap vermesi,⁶²³ sanki arabuluculuktan başka bir şey yapıyormuş gibi, kafaları karıştırmıştır. Gazeteciler, İnönü'nün, *"Fırtına CKMP'nin başında toplanıyor?"* şeklindeki sözlerine ne diyeceğini sormuşlar, Bölükbaşı da, *"Fırtınayı başımızda hissetmiyoruz. Herhalde iktidarın son davranışlarını kastetmiş olacak...Dedikodu fırtınaları bu kayadan ufak bir taş parçası koparamayacaktır"* biçiminde karşılık vermiştir. Bu arada Bölükbaşı, Menderes'le bir araya gelen CKMP'li Enver Kök, Lütfi Bornovalı, Hasan Dinçer ve Hazım Bozca hakkında herhangi bir işlem yapılmadığını da açıklamıştır.⁶²⁴

Böylece, CKMP'nin teşebbüsü akamete uğramıştır. Üstelik bu teşebbüs, DP'nin CKMP saflarında giriştiği teşebbüsler sonucu, CKMP-DP çatışmasına dönüşmüştür. İlk bakışta, bu teşebbüsün akamete uğramasında, CHP'nin taviz vermez tutumunun etkili olduğu düşünülebilir. Ancak, CKMP'nin asgari şartlar olarak ifade ettiği maddelerin, 2. ve 3.sünü DP iktidarı gerçekleştirmiş olsaydı, zaten CHP'ye düşen ve 1. maddede zikredilen görev kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktı. Böylece, ülkede bir iç barışın tesis edilmesinde ve rejim buhranının ortadan

⁶²³ Cumhuriyet, 3. 6. 1959.

⁶²⁴ Yeni Sabah, 3. 6. 1959.

kaldırılmasında DP'ye düşen sorumluluğun çok büyük olduğu görülebilecektir. Bahri Savcı, ülkenin siyasi ve sosyal yaşamının tehlikeli bir dönemece girdiği o dönemde, CKMP'nin giriştiği teşebbüsü vatansever bulmakta, ancak bu teşebbüslerin içeriği konusunda bilgi verilmemesini yadırgamaktadır.⁶²⁵ Sonuç olarak, arabulucuk çalışmaları, CKMP içinde bir kaynaşma yarattığı gibi, DP de, CKMP'nin üst düzeyde başlattığı bu yakınlaşmadan yola çıkarak, CKMP'nin kendisiyle birleşmek isteğinde olduğu sonucunu çıkarmıştır. Dolayısıyla partiler arasında bir yumuşama şöyle dursun, gitgide bir sertlik hakim olmaya başlamıştır. Zaten önergelerin gündeme alınmaması konusunda, Meclis Başkanlığının tutumu değişmemiş ve Meclis yaz tatiline girmiştir.⁶²⁶

Meclis'in tatil olması ile birlikte, Orta Anadolu'da 50 günlük bir ziyaretten dönen Bölükbaşı, partisi hakkında oldukça iyi intibalarla dönmüş ve "*Anadolu'nun gönülü CKMP'dedir*" biçiminde basına bir açıklama yapmıştır. Ayrıca Bölükbaşı, ilerdeki seçimlerde, DP iktidarının mutlaka düşürülmesi gerektiğini de vurgulamıştır.⁶²⁷ Ardından tüm CKMP'li ileri gelenleri ile 12 günlük Karadeniz gezisine çıkan Bölükbaşı, konuşmalarında CHP'ye hiç çatmamış, tüm enerjisin, DP'nin iktidardan uzaklaştırılması üzerine tefsif etmiştir.

Öte yandan Bölükbaşı, DP'nin artık iktidarda kalamayacağını sezinlemiş ve DP kitesini, CKMP saflarına davet etmeye başlamıştır. 1960 İhtilali'nden sonra da görüleceği gibi, Bölükbaşı, ihtilalin çok öncesinden, Menderes iktidarının artık iflasın eşiğine geldiğini düşünüp, kendisine çok yakın gördüğü DP'li vatandaşları, partisine kazandırmanın mücadelesi içine girecektir. Bu itibarla, 4 Eylül 1959'da teşkilata gönderdiği bir tamimle, "*1946 ruhu*"nu taşıyan tüm DP'liler, CKMP'ye katılmaya çağırmıştır. Tamimde, önce Tanzimat'tan beri devam eden siyasi mücadelenin gayesi üzerinde durulmakta, DP'nin 1946 hareketine temas edildikten sonra, 1946 mücalesinin bayrağı olan hürriyet, adalet, eşitlik gibi kavramların DP tarafından pervasızca çiğnendiği anlatılmaktadır. Tamimde daha sonra, 1957 seçimlerinde DP'nin "*azınlık*" partisi haline düştüğü ve bu nedenle de bir "*Vatan Cephesi*" efsanesi icat edilerek, milletin DP'ye yöneldiği hissini yaratılmak istendiği vurgulanmıştır. Tüm bunlara rağmen, DP'de çözümler olduğuna değinen

⁶²⁵ Bahri Savcı, "CKMP'nin Ara Buluculuğu...", s. 182-183.

⁶²⁶ Forum, "Seçim Korkusu", C. XI, S. 129 (1. 8. 1959), s. 1.

⁶²⁷ Cumhuriyet, 15. 8. 1959.

tamim, DP kitesini CKMP saflarına Şu cümlelerle davet etmiştir: “...DP'nin büyük kitesini ile aramızda unutulması imkansız acı bir hatıra mevcut olmadığı gibi, niyet ve görüşlerimiz arasında da bir fark yoktur. Kendilerini aynı mefkurenin yolcuları, manevi kardeşlerimiz saymaktayız”.⁶²⁸

Büyük bir propaganda atağı içinde olan CKMP lideri Bölükbaşı, Konya il kongresinde yine “Vatan Cephesi” ve radyoya çatmış ve “Radyo gazetesinin ifadesi bir zamanların Göbels'ine ve onun ağzına benziyor. Bakarsınız bir gün gelir İnönü ve bana da casus derler. Bir vatan cephesi icat etmişler...Şimdiye kadar 76 milyon kişi geçmiş. 26 milyonu bizden, 50 milyonu da Marshall yardımından olsa gerek...DP yolcudur. En yakın seçimde DP yıkılacaktır. Türkiye'de yalnız iki parti [CKMP ve CHP] kalacaktır” şeklinde konuşmuştur. Gerçekten de, Bölükbaşı'nın dediği çıkmış ve 1960 İhtilali'nde yalnızca CKMP ile CHP kapatılmamıştır. Samsun il kongresinde konuşan Aldoğan ise DP ve CHP'yi kastederek, “Bunlar birer dava partisi değil, birbirlerinin mütemmimidir” demiştir.⁶²⁹

Yurt seyahatini sürdüren Bölükbaşı, 1 Kasım'da Ankara-Bala yolu üzerinde bir trafik kazası geçirmiştir. Başından yaralanan Bölükbaşı'nın tedavisi Numune Hastanesi'nde yapılmıştır. Bu itibarla Bölükbaşı'yı ziyaret eden İnönü ile Bölükbaşı arasında, ülke meseleleri hakkında bir görüşme yapılmıştır.⁶³⁰

Bu sırada Bölükbaşı hakkında süren dava da sonuçlanmıştır. Kırşehir'in yeniden il yapılması görüşmeleri ve sonrasında Meclis'in manevi şahsiyetine hakaret ettiği gerekçesi ile hakkında kamu davası açılan ve aralıklarla 149 gün tutuklu kaldıktan sonra, yeniden mebus seçildiği için tutukluluk hali kaldırılan Bölükbaşı hakkında, yaklaşık iki yıldır İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam eden dava, nihayet 7 Kasım 1959 tarihinde sonuçlanmış ve Bölükbaşı, 1 yıl ağır hapse ve 4 ay emniyet nezaretinde İstanbul'da ikamete mahkum edilmiştir. Davanın seyri ile ilgili bilgiler yukarıda işlenmiştir. Mahkeme reisi Adil Sanal'ın muhalif kaldığı karar, diğer iki üye hakimin reyleri ile alınmıştır. Mahkeme reisi karara, “Suçun kanuni unsurları tekevvün [oluşmamış] etmemiş ve esasen suç da sabit olmadığından sanığın beraati lehinde olduğunu” belirten bir şerh düşmüştür. Mahkeme, Bölükbaşı'nın Meclis'in

⁶²⁸ Osman Bölükbaşı, **Tamim: 4 Eylül 1959**, “Özeti: 946 Ruhuna Sadık Samimi Demokratların Partimiz Saflarına Davet Edilmesi Hakkında”, S. 6 (Ankara: CKMP Genel Merkezi Yay., 1959).

⁶²⁹ **Cumhuriyet**, 19. 10. 1959.

⁶³⁰ **Cumhuriyet**, 2-3. 11. 1959.

manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif ettiğini ve hareketine uyan TCK'nın 159. maddesi gereğince bir yıl ağır hapsine ve 4 ay emniyet nezaretinde İstanbul'da ikamete mahkum olduğunu, ancak hafifletici nedenler göz önünde bulundurularak, cezanın altıda bir indirilerek 10 ay hapsine ve 4 ay nezarete mahkum edildiğini ve daha önceki tutukluluk sürelerinin bu cezadan indirilerek, temyiz yolu açık olmak üzere karara bağladığını açıklamıştır. Bu dava vesilesiyle, yalnız Ankara İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde 23 duruşma yapılmış, 50'den fazla şahit dinlenmiş ve 1000'e yakın avukat vekalet etmiştir. Yine Keskin Ağır Ceza ve Ankara Mahkemelerinde olmak üzere, bu davaya karışan iki hakim hakkında ret talebi kabul edilmiş, bir hakim emekliye sevk edilmiş, üç hakim nakledilmiş ve bir hakimle savcı da istifaya mecbur olmuştur. Verilen mahkumiyet kararı temyiz aşamasında da kesinleştiği takdirde, Bölükbaşı, milletvekillikten ıskat edileceği gibi, bir daha milletvekili seçilemeyecek ve siyasi haklardan mahrum olacaktır. Ayrıca Memurin Kanunu'na göre de, devlet memuru olamayacaktır. Yine karar kesinleştiği takdirde, Bölükbaşı'nın 4 ay 27 günlük daha önceki mevkufiyeti, 10 aylık cezadan indirilecek ve Bölükbaşı, 5 ay 3 gün hapis yatacaktır. 4 ay da İstanbul'da polis nezaretinde ikamet edecektir. Bölükbaşı, İstanbul'da ikamete mahkum edilen ilk siyasetçi olarak da tarihe geçmiştir.⁶³¹

Ayrıca Cumhuriyet tarihinde Bölükbaşı'ya kadar, Anayasa'nın 27. maddesine göre, mebusluğu düşen on milletvekili olmuştur. Bölükbaşı, milletvekilliği zail olan on birinci milletvekili olacaktır. Öte yandan, Meclis kürsüsündeki konuşmadan dolayı mahkum edilen ve mebusluk sıfatı düşecek ilk milletvekili olacaktır.⁶³²

Bölükbaşı, Adliye çıkışında, *"Mahkum oldum, fakat bütün tehdit ve gayretlere rağmen teslim olmadım...Ne gam... din şehit ister, asuman kurban. Bu davanın temyizi bence ilahi adaletin mahkemesinde yapılacaktır...Temyiz kararı tasdik ederse, ben bir daha mebus olamayacağım ve onların şahane hisleri böylece tatmin olacak. Fakat şunu asla unutmamalı: Rütbeler ölür, şerefler yaşar"* şeklinde bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı daha sonra yurt gezisine çıkacağını ve ilk olarak Uşak'a gideceğini söyleyince, gazeteciler, İnönü'nün Uşak'ta başına gelenleri

⁶³¹ Cumhuriyet, 8. 11. 1959. Bölükbaşı'nın mahkumiyet kararı, aynen gazetede yayınlanmıştır.

⁶³² Cumhuriyet, 9. 11. 1959. Yukarıda belirtilen on milletvekilinden 8'i İzmir Suikasti sanıklarındandır.

hatırlatırcasına, “*Orada taş atabilirler*” diye uyarılmış ve Bölükbaşı da gazetecilere, “*Yanmış harmanın öşrü olmaz*” biçiminde karşılık vermiştir.⁶³³

Aynı günün akşamında İnönü, beraberinde Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit olduğu halde Bölükbaşı’yı evinde ziyaret etmiştir. Görüşmede flaşlar patlayınca, Bölükbaşı İnönü’ye dönerek, “*Paşam, hürriyetin resmini çekiyorlar*” demiştir. Gazetecilerin diğer grubu çekmesi üzerine Turhan Feyzioğlu, “*Bizler figüranız, başrolde olanların resmini çekin*” diye konuşunca, Bölükbaşı, “*Oyunu biz oynamıyoruz. Başkaları oynuyor, biz, bu oyunun sadece mağdurlarıyız*” biçiminde konuşmuştur. İnönü, evden ayrılırken, “*Çok iyi günler göreceksiniz, şerefli mevkiinizi cemiyette daima muhafaza edeceksiniz*” demiştir. Bölükbaşı da, “*Paşam, benim bir sözüm vardır, her zaman tekrar ederim. Bu baş, eğilmek için değil, icabında kopmak için yaratılmıştır*” diyerek İnönü’yü uğurlamıştır. Bu sırada Ankara merkez ilçe kongresi devam ediyordu. Üç kişilik bir heyet Bölükbaşı’yı kongreye davet etmiştir. Kongreye büyük tezahüratlar eşliğinde gelen Bölükbaşı, CKMP’nin varlığını ortadan kaldırmak, onu DP’ye iltihak etmek veya kendisine yardımcı bir kuvvet haline getirmek için, DP’nin, CKMP bünyesinde ihanet köprüleri kurmak istediğini anlatmış ve CKMP’nin hiçbir zaman DP’ye bir peyk olmayacağını ifade etmiştir.⁶³⁴

Bölükbaşı, hakkında mahkumiyet kararı verildiği günün ertesi, CKMP Uşak il kongresine katılmıştır. Burada yaptığı konuşmada, “*Bugünkü şartlar içinde DP, mutlaka yıkılması en büyük hedeftir*” demiş ve İnönü’nün Uşak’ta uğradığı saldırıyı, İttihat ve Terakki döneminden kalma karanlık tertiplere benzetmiştir.⁶³⁵ Ankara il kongresinde de, Kırşehirliilerin sevgi tezahüratına karşılık veren Bölükbaşı, “*Kırşehirliiler, ben ölürsem bana ağlamayınız. Ruhum şad olmaz. Ancak beni öldürenleri ağlatırsanız ruhum o zaman şad olur*” şeklinde hissi bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Menderes’ten kendisine gelen tekliflere de değinen Bölükbaşı, Menderes’in hiçbir davetini kabul etmediğini belirttikten sonra, “*CKMP iktidara gelse de gelmese de, ölüüm yumruğunu DP’ye indirecektir. Menderes, beni hiçbir zaman partisine ve fikirlerine ihanet etmiş, şerefsiz bir adam mevkiinde görmeyecektir*” diye sert bir açıklama yapmıştır.⁶³⁶

⁶³³ Yeni Sabah, 8. 11. 1959.

⁶³⁴ Cumhuriyet, 9. 11. 1959.

⁶³⁵ Cumhuriyet, 11. 11. 1959.

⁶³⁶ Yeni Sabah, 16. 11. 1959.

Öte yandan, CKMP'nin Dördüncü Büyük Kongresi, 18-20 Kasım 1959 tarihleri arasında Ankara'da yapılmıştır. Kongre öncesi, CKMP'de hala bir iç huzursuzluğun devam ettiği görülmekte ve bu durumun kongreye yansıtacağı hissedilmekteydi. Dördüncü kongre yaklaşırken, Bölükbaşı aleyhinde daha önceki yıllarda başlayan hareket, daha da belirgin bir hal almıştı. CKMP içindeki bazı muhalifler, GİK üyelerinden Aldoğan ya da Tahtakılıç'ı genel başkan seçtirmek için kongre öncesinde büyük bir kulis faaliyeti içine girmişlerdi. Bölükbaşı'nın eskisi kadar tutunmamasına neden olarak, murakabeden kaçınması ve kendi başına hareket ederek ekip çalışmasına yanaşmaması öne sürülüyordu.⁶³⁷ Eski CMP'liler, partinin keyfi hareketlerle değil, tüzüğe ve kuruluş gayesine uygun şekilde yönetilmesini istiyorlardı. Amaçları, partiyi "*şahıs partisi*" olmaktan çıkarıp, "*prensip partisi*" haline getirmektir. Ancak, CKMP içinde, liderliğini Tahsin Demiray'ın yaptığı bir başka grup ise, "*idealist*" olarak nitelendirilen eski CMP'lilerin çabalarını istismara kalkışmışlardır. Aslında eski TKP'liler de Bölükbaşı'yı devirmek istiyorlardı. Ancak, bunu CKMP'yi DP'ye daha yakın hale getirmek amacıyla yapıyorlardı. TKP'lilerin bu çabasına rağmen, CKMP içindeki geniş kitle, demokratik rejimi istemelerine rağmen antidemokratik yoldaki DP ile aynı hizaya gelmeyi düşünmüyorlardı.⁶³⁸

CKMP'nin dördüncü kongresi, farklı niyetlerle de olsa, Bölükbaşı'ya karşı oluşan böyle bir havada başlamıştır. GİK tarafından kongreye sunulan siyasi rapor niteliğini de haiz olan metni okuyan Bölükbaşı, konuşmasında iktidarı çok sert bir dille eleştirmiştir. DP'nin siyasi bünyede bir "*ihamet pazarı*" kurduğunu, "*totaliter*" bir felsefenin cazibesine kapıldığını ve icraatları ile memlekette bir kardeş kavgasına yol açacak gelişmelere davetiye çıkardığını anlatan Bölükbaşı, "*ülkenin bugünü ve yarının tehdit eden DP'nin tedavisi imkansız bir uzuv gibi siyasi hayattan koparıp atılması*" gerektiğini söylemiştir. Bölükbaşı, DP'nin hürriyet, adalet ve fazilet mefhumlarını hayata geçirmek gayesi ile iktidara geldiği halde, memleketin hala tek parti devrinden kalan kanun, müessese ve zihniyetle idare edildiğini, hatta rejim konusunda tek parti döneminde daha geriye gidildiğini ileri sürmüş ve DP'nin millet ve vatandaş haklarına tecavüz ederek, milli hakimiyeti açık ve kapalı bir şekilde çiğnediğini iddia etmiştir. Demokrasiyi mücerret bir seçim meselesi olarak değil, bir teminatlar rejimi olarak olarak gördüklerini söyleyen Bölükbaşı, mevcut seçim

⁶³⁷ Cumhuriyet, 3. 11. 1959.

⁶³⁸ Kim, 7. 11. 1959.

sistemi uyarınca, DP'nin ülkede bir “*ekseriyet istibdatı*” kurduğunu, bunun önüne geçmek için eski döneme hitap eden Anayasa'nın demokratik teminatları koruyacak bir biçimde değiştirilmesini ve iktidar partisinin ekseriyet ihtirasını önleyecek kurumların Anayasa'da yer almasını istemiştir. Kuvvetler birliğine dayanan bir anayasanın hak ve hürriyetler için büyük tehlike teşkil ettiğine değinen Bölükbaşı, Fransız İhtilali siyaset adamlarından Saint-Juste'ün, “*Zalimler, müstebitler, saltanat sürmek için halkı bölüyorlar. Hürriyetin saltanat sürmesini istiyorsanız siz de iktidarı bölünüz*” biçimindeki sözünü hatırlatarak, DP iktidarının istibdatlarını devam ettirebilmek için Anayasa'da en ufak bir değişikliğe gitmediklerini ileri sürmüştür. DP iktidarı döneminde seçimlerin bir tür “*zevahirî koruma oyunu*” haline geldiğini ve bundan yararlanan iktidarın Anayasa dışı kanuni ve idari tedbirlerle, ülkede tam bir diktatörlük kurmaya yöneldiklerini ifade eden Bölükbaşı, bundan dolayı memlekette bir “*rejim buhranı*” yaşandığını öne sürmüştür.

Millî anayasa yapacak olan bir Kurucu Meclis'in nispi seçimle işbaşına gelip demokratik düzeni sağlayacak kurumları kurmasını savunan Bölükbaşı, DP iktidarının 1957 seçimlerinde muhalefet karşısında büyük bir yenilgi aldığını düşünüp, rejimi normalleştireceği yerde, daha fazla iktidarda kalabilmek için yeni şiddet tedbirlerini devreye sokarak, adeta ülkeden tüm muhalefeti yok etmeye yöneldiğini dile getirmiştir. DP'nin CKMP üzerinde oynadığı oyunlara da temas eden Bölükbaşı, CKMP bünyesinde ihanet köprübaşları oluşturmak isteyen DP'nin totaliter gidişinin devamını sağlayacak yardımcı bir kuvvet olmayacaklarının altını bir kez daha çizmiştir.

Bölükbaşı, 1959 yılında iktidarın muhalefet üzerinde giriştiği mücadeleyi, İttihat ve Terakki döneminin köhne metodlarına, kanlı tertiplerine ve tecavüzlerine benzetmiştir. Arabuluculuk faaliyetlerine de temas eden Bölükbaşı, iç barışın sağlanması ve kardeş kavgasına yol açacak rejim buhranının halledilmesi için iktidar ve CHP arasında gerçekleştirmek istediği mütareke zemininin, taraflarca ehemmiyetinin anlaşılmadığını belirtmiştir. Hatta bu temaslardan yararlanmak isteyen iktidarın, CKMP'yi dejenere etmek ve kendisine ilhak etmenin gayretine düştüğünü anlatan Bölükbaşı, temaslara önemini anlamak istemeyen iktidarın eskisinden daha şiddetli tedbirlerle muhalefeti tasfiyeye yöneldiğini ileri sürmüştür. İktidarın kaynağının meşru olmasının yetmeyip, devamının da meşru olmasının

gerekliliğine işaret eden Bölükbaşı, demokratik rejimin kurulmasının önündeki en büyük engel olan DP iktidarının er ya da geç yıkılacağını iddia etmiştir. Bölükbaşı, konuşmasının CHP önermeleri kısmında ise hükümet komiserinin bir müdahalesi ile karşılaşmıştır. CHP'nin verdiği önermelerin Meclis'te görüşülmesine izin verilmemesi hadisesinde, “*mesuliyet sahiplerinin yeni cüret ve elverişli bir zemin*” hazırladıkları söyleyen Bölükbaşı'ya, hükümet komiseri, “*Ne demek istiyorsun?*” diyerek müdahalede bulunmuştur. Bunun üzerine tebessüm eden Bölükbaşı, “*Tarih vazifesini yapanları değil, yapmamakta ısrar ve inat gösterenleri elbette mahkum edecektir...*” diyerek sözlerini bitirmiştir.⁶³⁹

Öte yandan kongrede CMP'lilerle partiye sonradan katılan TKP'liler arasında bir hizipleşme olduğu gözden kaçmıyordu. GİK üyelerinden Ethem Menemencioğlu, bu iki grup arasındaki çekişmeden rahatsızlık duyarak, “*Bizim mücadelemiz kurtlara karşıdır, onları ezmek için bir bütün olarak hareket etmeliyiz*” şeklinde konuşuyordu. Bölükbaşı'ya göre ise, GİK'teki bazı TKP'liler, DP ile birleşmek ya da onun dümen suyunda bir politika izlemek istiyorlardı. TKP'liler, genel başkanlığı ve partinin idaresini ele geçirmek istemekteydiler.⁶⁴⁰

Bu kongrede CMP ile birleşen TKP'nin Genel Başkanı Tahsin Demiray, birleşme protokolünde öngörüldüğü şekilde program ve tüzük değişikliği yapılması üzerinde ısrarla durmuştur. Demiray, ısrara neden olarak, CMP'nin TKP ile birleşmeden önce de, tüzüğün eksiklikleri olduğunu ve eksikliklerin tamamlanması için teşkilatından istekte bulunduğunu gösteriyordu. İki partinin birleşmesinden sonra tüzüğün yetersiz kaldığı ve yorumlamalara gidildiğini belirten Demiray, ayrıca, 1954 seçimlerine yetişmek amacıyla CMP'nin tüzüğünün alelacele hazırlandığını da ileri sürmekteydi.⁶⁴¹

Kongre, birleşme protokolüne göre tüzük ve programda bir değişiklik yapmak için bir komisyon kurmuştur. Program değişikliği olarak, nispi temsil sistemi, parti bünyesinde bir temsilciler meclisi ile bir gençlik kollarının kurulması ve işçiye grev ve sigorta hakkı tanınması gibi hususlar ele alınmıştır. Temsilciler meclisi, dört ayda bir genel başkanın başkanlığında toplanacaktı. Bu meclise il başkanları da

⁶³⁹ CKMP Umumi İdare Heyeti Tarafından Parti Dördüncü Büyük Kongresine Sunulan Siyasi Rapor, Genel Başkanın Nutku (Ankara: Arı Matbaası, 18. 11. 1959), s. 3-23.

⁶⁴⁰ Yeni Sabah, 20. 11. 1959.

⁶⁴¹ Tahsin Demiray, CKMP Yeni Tüzük Tasarısı Üzerinde Bazı Düşünceler ve Seçim Organları ile Tatbikat Planları (İstanbul, 1959), s. 4.

katılabilecekti.⁶⁴² 1958 kongresinde olduğu gibi, bu kongrede de, TKP'nin tüzük ve program değişiklik isteği gerçekleşmemiş, imzalanan protokol tam olarak hayata geçirilmemiştir. Bu durum, CMP ve TKP'liler arasında bir huzursuzluğun yaşanmasına neden olmuştur.⁶⁴³

Kongrenin ikinci günü, tüzükte yapılması düşünülen değişiklikleri görüşen komisyon raporu üzerinde durulmuştur. Teklifin iki maddesi hariç, diğer maddeler kabul edilmiştir. İrticadan mahkum olanları partiye alınmaları ile gençlik kolları kurulması hakkındaki maddeler reddedilerek tüzüğe konmamıştır. Seçimlerin nispi temsil esasına göre yapılması, parti bünyesinde bir temsilciler meclisi kurulması, mebus sayısının azaltılması, işçiye grev ve sigorta hakkı tanınmasına ilişkin maddeler kabul edilmiştir. Bundan sonra çalışma raporunun tenkidine geçilmiştir. Bölükbaşı, yine sert eleştirilere hedef olmuştur. Partinin koca bir yıl Bölükbaşı'nın nutuk vermesinden başka, bir faaliyette bulunmadığı, Bölükbaşı'nın tek başına hareket ettiğini ileri süren delegeler, "*Partiyi 21 kişilik genel idare kurulu mu, yoksa tek bir kişi mi idare ediyor?*" şeklinde konuşmalar yapmışlardır.⁶⁴⁴

Kongrenin üçüncü gününe bırakılan genel başkanlık seçimi öncesinde, Bölükbaşı, genel başkan olmaması için aleyhinde yapılan kulis faaliyetlerine değinmiş ve kendisinin de başkanlığı bırakacağını söylemiştir. Ancak, daha sonra adaylıklarını koyan Tahtakılıç, Aldoğan ve Demiray, gelen tepkiler üzerine adaylıktan feragat ettiklerini açıklamışlar ve bazı delegelerin hissi konuşmaları sonucu, Bölükbaşı tek aday olarak seçime katılmıştır. Hatta Tahtakılıç, "*Eğer CKMP, Türkiye'de keyfi ve şahsi idareyi yıkar ve halk idaresini kurarsa, bütün isteğim yerine gelmiş olur. Başkanlık istemem*" diye konuşmuştur. Yapılan seçimde, Bölükbaşı, 638 delegenin 592'sinin oyunu alarak yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. Genel idare kuruluna ise sırasıyla, Ahmet Bilgin, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Kamil Koç, Sadık Aldoğan, Ahmet Oğuz, Hayri Çopuroğlu, Seyfi Öztürk, Osman Canatan, Pertev Bekişoğlu, Ahmet Aksoy, Sadettin Tokbay, Yusuf Kemal Tengirşenk, Tefik Kamil Köperler, Rauf Çapan, Tahsin Demiray, Mustafa Kepir, Enver Kök, Mehmet Altınsoy ve Ragıp Kutman seçilmişlerdir.⁶⁴⁵ Parti genel

⁶⁴² Cumhuriyet, 19. 11. 1959.

⁶⁴³ Tahsin Demiray, **Basına Verilen Beyanat**, Tahsin Demiray'ın CKMP Umumi İdare Heyetine 14 Aralık 1959 Tarihli Gönderdiği Yazısı (İstanbul: 1959), s. 4.

⁶⁴⁴ Cumhuriyet; Yeni Sabah, 20. 11. 1959.

⁶⁴⁵ Cumhuriyet, 21. 11. 1959.

başkanvekilliği mevkiinde bulunan eski TKP'li E. Menemencioğlu, GİK'e seçilememiştir. Genel başkanlığa adaylıklarını koymayan Tahtakılıç'a 26, Aldoğan'a 10, Ethem Menemencioğlu'na da 1 oy çıkmıştır. Metin Toker, 37 delegenin oyunu alamama durumunun, Bölükbaşı'yı epey huzursuz ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, bu kongrenin CKMP için önemi büyük olmuştur. Çünkü CKMP'nin kongreden parçalanarak çıkacağı yönünde bir beklenti içinde olan ve buna ilişkin bir takım tertipler düzenleyen DP, kongrede geçici de olsa birlik havasının sergilenmesiyle beklediğini bulamamıştır.⁶⁴⁶

Böylece, CKMP 1960 İhtilali öncesinde son büyük kongresini yapmış oluyordu. Ne var ki, kongre sonrası, özellikle TKP kanadından gelen eleştiri ve parti içindeki hizipleşme tam olarak sona ermemiştir. TKP'lilerin hoşnutsuzluğunun nedeni, tüzük ve program değişikliği yönündeki isteklerinin, iki yıldır yapılan büyük kongrede kabul edilmemesiydi. İstekleri kabul edilmeyen bir kısım TKP'li, istifa etmişlerdir. Tahsin Demiray ise, iki yıldır tüzük ve program değişikliğinin yapılmadığını öne sürmüş ve bunun için olağanüstü bir kongre toplanmasını istemiştir.⁶⁴⁷ Birleşme protokolüne göre değişiklik isteyen TKP'lilerin eleştirilerine cevap veren CMP'liler, olayın bir birleşme değil, katılma olduğunu ve protokol gereklerinin yerine getirildiğini öne sürmüşlerdir.⁶⁴⁸ Nihayetinde hiçbir teklifi CKMP GİK'te kabul görmeyen Demiray, GİK ve partiden istifa etmiş ve böylece CKMP içindeki TKP muhalefeti sona ermiştir.⁶⁴⁹

Kongreden sonra yurt gezilerine devam eden Bölükbaşı, Karabükte yaptığı bir konuşmada, "*Hadiseler seçimin yakın olduğunu göstermektedir...Seçimler anlaşılıyor ki, aydınlık ve karanlığın mücadelesi şeklinde cereyan edecektir*" demiştir.⁶⁵⁰ Boyabat'ta ise, "*DP'yi siyasi hayattan çıkarıp atmak mecburiyetindeyiz*" biçiminde konuşmuştur.⁶⁵¹ Seçimlerin yaklaştığını her gittiği yerde tekrarlayan Bölükbaşı, partililerin seçimlere hazır olmalarını istemiştir. Uşak'ta yaptığı konuşmada ise, "*Eğer İnönü'ye vur emri veren bir vali makamında tutuluyorsa*" için

⁶⁴⁶ Akis, 25. 11. 1959.

⁶⁴⁷ Cumhuriyet, 27. 11. 1959 ve 1. 12. 1959. Ayrıca, bkz., Tahsin Demiray, **Basına Verilen Beyanat...**, s. 5.

⁶⁴⁸ Cumhuriyet, 2. 12. 1959.

⁶⁴⁹ Cumhuriyet, 20. 12. 1959.

⁶⁵⁰ Yeni Sabah, 5. 12. 1959.

⁶⁵¹ Yeni Sabah, 6. 12. 1959.

çığırından çıktığını belirten Bölükbaşı, DP'nin er ya da geç millet nazarında mahkum edileceğini söylemiştir.⁶⁵²

Bu arada, 1960 yılının başlarında, yine iktidar-muhalefet ilişkisi çok sert bir şekil almaya başlamıştır. 27 Mayıs İhtilali'ne yaklaşıldığı günlerde, iktidar, muhalefet ve diğer baskı grupları üzerinde uyguladığı baskı tedbirlerinden geriye adım atmak şöyle dursun, kantarın topuzunu iyice kaçırmış bir vaziyette, adeta ülke içinde siyasi kamplaşmaya yol açacak ve sonu kardeş kavgasına kadar uzanabilecek kanuni bir “*istibdat*” düzeni kurma yolunda idi. Bir taraftan İnönü, diğer taraftan Bölükbaşı, iktidarın artık “*yol*”dan çıktığını ve muhalefeti tasfiyeye yöneldiğini öne sürüyorlar ve iktidarın antidemokratik tutumunu eleştiren konuşmalar yapıyorlardı. Örneğin, İnönü, 10 Ocak 1960'da Bursa il kongresinde, “*Vatandaşlarım emin olsunlar ki, seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır*” diye konuşmuştur.⁶⁵³ Bu türden konuşmalar karşısında Menderes, muhalefeti ihtilale davetiye çıkarmakla suçlamıştır. Menderes'in suçlamalarına cevap veren İnönü, 22 Ocak 1960 tarihli nutkunda da, “*İhtilalle iktidara gelmek ihtimalini bize isnat etmek, Başbakan'ın ilk gündün beri adetidir. Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daimi ihtilal tehlikesi karşısında görürler...Vaziyetin düğümlendiği esas nokta şudur: Dürüst seçim teminatı verirseniz, rahat edeceksiniz. Vermezseniz gene gideceksiniz. Hem de çok fena gideceksiniz*”⁶⁵⁴ biçiminde çok sert bir üslup kullanmış ve bir bakıma, asıl ihtilali yaratan unsurun iktidar partisi olduğunu iddia etmiştir.

Bu şekilde, Ocak 1960'da tekrar alevlenen Menderes ile İnönü arasındaki söz düellosu, değişik vesilelerle 27 Mayıs'a kadar devam etmiştir. Konuşmalarında muhalefeti kin ve husumet cephesi olarak takdim eden ve muhalefetin ülkede bir anarşi ve tahrik unsuru olarak çalıştığını ve ihtilale ve karışıklığa sebebiyet verebilecek eylemler içinde hareket ettiğini ileri süren Menderes, yeri geldikçe Bölükbaşı'ya da çatmakta ve “*CMP şimdi nerede?*” diye sormaktaydı. Bölükbaşı da, “*CMP, insan haklarının enkazı üzerine kaba bir kuvvet saltanatı kurmak isteyen zihniyetin karşısındadır. Bu hakikati ve nerede olduğumuzu, elçileriyle eşiklerimizi aşındıranlar...bizleri saflarına çekmek için tatlı dil dökenler çok iyi bilirler*” şeklinde

⁶⁵² **Yeni Sabah**, 16. 12. 1959.

⁶⁵³ Tekin Erer, **On Yılım Mücadelesi**, s. 375.

⁶⁵⁴ **A. g. e.**, s. 384-385.

cevap vermekteydi.⁶⁵⁵ Başbakanın CHP lideri İnönü'ye cevap verirken, diğer muhalefet partisine de çatması, Bölükbaşı'yı müdahaleye zorlamış, ve böylece uzun zamandır devam eden İnönü-Menderes atışmasına, bir ucundan CKMP lideri de bulaşmıştı. Bölükbaşı, CKMP'nin Ankara'daki bir ilçe kongresinde yaptığı uzun konuşmasında Türkiye'de basın özgürlüğünün olmayışına vurgu yaparak Türkiye'de basın alanında “*zindanlı hürriyet*” bulunduğunu, böyle bir ortamda demokrasinin kurulamayacağını ifade etmiştir. Bölükbaşı'nın konuşmasında şunları ifade etmiştir:⁶⁵⁶

Rakip tanımak istemiyen, hakikate dayanmayan ve halkı karanlık içinde avutmak ve istismar etmek isteyen sistemler, basın hürriyetinin baş düşmanı olmuşlar ve onu susturmanın yolunu bulmuşlardır. (...) Basın hürriyetinin olmadığı bir memlekette, demokrasinin, adaletin, faziletin ve bir kelime ile insanca bir hayatın payidar olmasına imkân yoktur....

İktidar partisinin siyaset ve basın üzerinde baskı kurduğu düşüncesiyle buna karşı sert açıklamalarını sürdüren Bölükbaşı, Vatan Cephesi gibi uygulamalara karşın partilerinin ayakta olduğunu, siyasette sebat, ahlâk ve idealizmin bekçiliğini yapmaya devam edeceklerini belirtmiştir.⁶⁵⁷

Bölükbaşı ile Başbakan Menderes arasındaki atışmalar, Bölükbaşı'nın seçim bölgesi olan Kırşehir eksenli olarak devam etmiştir. 1 Şubat 1960'da Kırşehir'de yaptığı bir konuşmada Menderes, Kırşehirlilerle iyi ilişkiler kurma ve oraya devlet hizmeti götürme arayışı içinde bulduklarını belirtmiş ve o güne kadar Kırşehir'e esas zarar verenlerin “*arabozucu*”lar olduklarını söylemiştir. Bu “*arabozucu*” tabiri ile anlatılan kişi, elbette Bölükbaşı idi. Menderes'in suçlamalarına cevap veren Bölükbaşı, Menderes'in Kırşehir'e reva gördüğü haksızlıkları bir başkasının üzerine yüklemekle sorumluluktan kurtulamayacağını ifade ederek, iktidarda bulunan kişinin öfke ve kinine tabi bir rejimden kurtulmanın en büyük vatan görevi olacağını ileri sürmüştür. Kırşehirlilerin DP dışında başka partiye oy vermekle aldandığını söyleyen Menderes'in, tam bir kin ve iftira ile hareket ettiğini söyleyen Bölükbaşı, Menderes'in devlet imkanlarını kullanarak, memlekette tam bir baskı rejimi

⁶⁵⁵ Osman Bölükbaşı, **Bölükbaşı'nın Menderes'e Cevapları** (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1960), s. 1.

⁶⁵⁶ **Cumhuriyet**, 7. 1. 1960.

⁶⁵⁷ **Cumhuriyet**, 23. 1. 1960.

kurduğunu öne sürmüştür.⁶⁵⁸ Menderes, 2 Şubat 1960'da Mucur'da yaptığı konuşmada, yine muhalefete yüklenmiş ve muhalefetin, siyasi mücadelede dokunulmazlık zırhı adı altında şeref ve haysiyetlere tecavüz ettiğini iddia etmiştir. Bu konuşmasına yanıt veren Bölükbaşı, “*profesyonel cani, milli münafık, vatani bir pula satanlar, çete ve siyaset şeriri*” gibi hakaretleri, siyasal edebiyata katan kişinin Menderes olduğunu açıklamış ve Menderes'in devlet radyosu ve kendisine bağlı kiralık kalemleri vasıtasıyla, devamlı bir şekilde muhalefete sövdüğünü ve böylelikle de demokratik rejimin manevi temelini yıktığını ileri sürmüştür.⁶⁵⁹

Öte yandan, Nisan 1960'a gelindiğinde ülkenin siyasal ve toplumsal hayatı tam bir karışıklık içine girmiştir. DP iktidarına karşı büyüyen siyasal ve toplumsal muhalefet artık sokağa taşmaya başlamıştı. Muhalefetin ve özellikle de CHP'nin eylemleri karşısında, daha da sertleşen DP iktidarı ard arda Meclis Grubunu toplamış ve 15 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grubu toplantısında, Baha Akşit ve Mazlum Kayalar'ın verdikleri önerge ile muhalefet hakkında Meclis'te 15 kişilik bir Tahkikat Komisyonu kurulması teklif edildi.⁶⁶⁰ Bu önerge, CHP'lilerin, seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, halkı kanunlara ve Hükümete karşı isyana teşvik ettiği, silahladığı, orduyu siyasete karıştırdığı gibi iddiaları içeriyordu. İktidar, CHP'nin şahsında tüm muhalefeti sindirmeye ve hatta tasfiyeye yönelmişti. CHP, hemen karşı bir önerge hazırlayarak Menderes hakkında Meclis tahkikatı açılmasını ve Başbakan'ın yüce divana sevk edilmesini istemişse de, malum olduğu üzere, önerge DP ekseriyetini haiz Meclis'ce dikkate bile alınmamıştır. Aksine, 18 Nisan 1960'da DP'nin önergesi kabul edilmiştir. 15 DP milletvekilinden teşekkül eden Tahkikat Komisyonu, hemen faaliyete geçmiş ve bir çırpıda almış olduğu üç kararla, partilerin tüm siyasal faaliyetlerini, Komisyon'un faaliyeti ile ilgili tüm yayınları ve Meclis'in tahkikat kararı müzakerelerini yasak etmiştir.⁶⁶¹

Bu yasaklar yüzünden, görüşmeler sırasında İnönü ile Bölükbaşı'nın yaptıkları konuşma, o günlerde basına intikal edememiştir. Tahkikat Komisyonu kurulması müzakerelerinde İnönü çok sert konuşmuş ve kısaca şunları belirtmiştir: “...*Meclis Tahkikatı Komisyonu namı altında bir baskı idaresi kurmak istiyorlar. Bu*

⁶⁵⁸ Osman Bölükbaşı, **Bölükbaşı'nın Menderes'e Cevapları**, s. 2.

⁶⁵⁹ A. g. e., s. 3.

⁶⁶⁰ Tekin Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, s. 394-395.

⁶⁶¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 242-243.

*baskı idaresi, Anayasa'ya, insan haklarına karşı teşebbüs edilen gayrimeşru bir darbedir...Eğer bir idare, insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ihtilal olur...Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam...İhtilal meşru hak olarak kullanılacaktır...".⁶⁶² Bu sözlerle İnönü, adeta DP iktidarına yaklaşan ihtilalin haberini veriyor ve gittikleri yoldan dönmelerini istiyordu. Ancak, iktidar hırsından mıdır, tam olarak bilinmez ama basireti tamamen bağlanan DP yöneticilerinin, bunları duyabilecek bir sağduyuya sahip oldukları söylenemezdi. Tahkikat Komisyonu görüşmelerinden sonra Meclis'te gündem dışı söz alan Bölükbaşı, Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini aştığını ileri sürerek, çok ağır ve sert bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı'nın sözleri, Meclis'e hakaret sayılarak tutanaklardan çıkarılmıştır. Ayrıca Bölükbaşı da, 6 oturum için Meclis'ten uzaklaştırılmıştır. Bölükbaşı, konuşmasının tutunaklarda geçen kısmında –tespit edilebildiği kadarıyla- *"Komisyonunuz, istediğini asmaya kalkarsa, buna gayr-i meşru demeyecek misiniz? Bunun hakaret neresinde?"* diye konuşmuştur.⁶⁶³ Bu olayın ardından, Bölükbaşı ve iki arkadaşı, Tahkikat Komisyonu Başkanı Hamdi Sancar ve üyeleri hakkında Meclis soruşturması açılmasını isteyen bir önerge vereceklerse de, haliyle reddedilecektir.*

Öte yandan Meclis, 27 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkileri hakkındaki kanunu kabul etmiştir. Eroğul'un ifadesiyle bu kanun, DP diktatoryasına kanuni bir zemin oluşturmak amacıyla çıkarılan tam bir baskı fermanı mahiyetindeydi.⁶⁶⁴ Komisyon için kabul edilen yetki yasasına göre, Komisyon, savcıların, sulh ve sorgu yargıçlarının, askeri adli mercilerin tüm yetkilerini kullanabilecek, yayın yasakları koyabilecek, gazete-dergi toplatabilecek, basımevlerine el koyabilecek, her türlü toplantı ve gösteriye yasaklayabilecek, gerekli gördüğü tedbir ve kararları alabilecek ve Hükümetin tüm araçlarından yararlanabilecekti. Ayrıca Komisyon soruşturmasının gizli olması, kararlara uymayanların itiraz hakkına sahip olmadan hapsedilebilmesi de mümkündü. Bu komisyona verdiği yetkilerle, DP iktidarı Anayasa'yı rafa kaldırmış oluyor, yasama ve yürütme ile birlikte yargıyı da uhdesine alarak diktatörlüğünü açıkça ilan etmiş

⁶⁶² Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, s. 396-397.

⁶⁶³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Elli Dokuzuncu İnikat (20. 4. 1960).

⁶⁶⁴ Cem Eroğul, *Demokrat Parti...*, s. 243. Kanunun tam metni için, bkz., *TC. Resmi Gazete*, S. 10491 (28 Nisan 1960), Kanun No: 7468, Kabul Tarihi: 27. 4. 1960.

oluyordu.⁶⁶⁵ Komisyona yetki veren kanunun görüşülmesi sırasında İnönü, yine sert bir konuşma yapmış, ancak bu kez Meclis Başkanlığı, İnönü'ye on iki oturum için Meclis'e girmeme cezası vermiştir.

Ayrıca bu sıralarda, birlikte maruz kaldıkları ortak tehlike yüzünden İnönü ile Bölükbaşı yakınlaşması artmıştır. İnönü ile görüşmeden çıkan Bölükbaşı, gazetecilere, “*Vatandaşların basiret ve uyanıklığı nöbettedir*” şeklinde konuşmuştur.⁶⁶⁶ 27 Mayıs'ın yaklaştığı günlerde Bölükbaşı, İsmet Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Görüşme İnönü'nün Ayten sokaktaki evinde yapılır. Görüşmeye CKMP'den Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç ve Fuat Arna, CHP'den İnönü, İsmail Rüştü Aksal ve Turhan Feyzioğlu ve Avni Doğan katılmışlardır. Toplantıda Bölükbaşı, artık partiler üstüne çıkan bu milli mücadelede birlikte hareket ve karar alınmasını teklif etmiştir. Bölükbaşı, İnönü'den bir teminat almak istemiş, ancak İnönü bu teminatı açık ve kesin bir sözle belirtmekten kaçınmıştır.⁶⁶⁷

Tüm bu olanlar, ülkedeki toplumsal muhalefetin ayağa kalkmasına neden olmuş ve önce İstanbul'da başlayan öğrenci eylemleri Ankara ve İzmir'e taşınmış ve her üç kentte de büyük olaylar yaşanmasına neden olmuştur. Yaşananlar karşısında, her zamankinden daha ılımlı hareket etmesi beklenen Hükümet, bir taraftan Menderes'in ard arda yaptığı radyo konuşmaları ile muhalefete ve ayaklanmaya kalkışanlara tehditler savurmaya devam etmiş ve bir taraftan da Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan ederek, olayların önüne geçmek istemiştir. Ancak, iktidarın tutumunda her hangi bir değişikliğin söz konusu bile olmaması, işi çığırından iyice çıkartmıştı. İşte, bu buhranlı dönemde, Çankaya'da bir toplantı yapılır. Toplantıda, Bayar, Menderes, Koraltan, Fatih Rüştü Zorlu ile birlikte Ali Fuat Başgil de hazır bulunur. Toplantının amacı, bu durum karşısında Başgil'in görüşlerini almaktır. Toplantıda Başgil, olayların çığırından çıktığını, şiddet tedbirlerinin hemen durdurulması gerektiğini ve derhal Menderes Kabinesi'nin istifa ederek, yerine muhalefeti de içine alacak bir tür “*Milli Koalisyon*” kurulmasını teklif etmiştir. Ayrıca, Başgil, bu koalisyonun Anayasa'ya aykırı kanunlar ile Tahkikat Komisyonu'na yetki veren kanunu değiştirmesiyle, ülkede siyasi tansiyonunun

⁶⁶⁵ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 132.

⁶⁶⁶ *Kim*, 27. 4. 1960.

⁶⁶⁷ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası* (İstanbul: Dünya Yayınları, 1964), s. 290.

düŖeçeđini ileri sürse de, Bayar, BaŖgil'in fikirlerine katılmayarak, tahrikçilerin tenkil edilmesini (cezalandırılmasını) isteyen bir edayla, “*Bu Ŗekildeki hareket bir zaaf alameti olur ve rakiplerimizi cesaretlendirmekten baŖka bir netice doğurmaz...Bilakis, metanetimizi ispat etmek ve doğruca son derece sert tedbirler almak yoluna gitmek lazımdır*” Ŗeklinde konuŖmuŖtur.⁶⁶⁸ Bu konuŖmalara bakılarak, DP iktidarının, “*daha çok sertlik*” üzerine kurulu politikasında Bayar'ın baŖ rolü oynadığı söylene yeridir.

Tüm bu olaylara kadar suskunluğunu muhafaza eden asker, nihayet 3 Mayıs'ta izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e, Cumhurbaşkanının istifa etmesi, Hükümetin deđiŖmesi, antidemokratik kanunların kaldırılması ve siyasi suçların affedilmesini talep eden bir mektup göndermesiyle, bizzat siyasete müdahil olmaya baŖlamıŖtı.⁶⁶⁹ 11 Mayıs'ta Meclis, hiçbir gerekçe yokken tatile sokulmuŖ ve Menderes de, iyice bunaldığı baŖkenti terk edip, kendisini rahatlatacak kalabalıklık bulacağı Ege'ye bir geziye çıkmıŖtır. Nehru'nun Ankara'ya geleceği 20 Mayıs akŖamı Ankara'ya avdet eden Menderes, 21 Mayıs günü Harbiyelilerin yürüyüŖü ile iyice sarsılrsa ve arkadaşlarından, “*artık takip edilen bu politikadan tamamıyla vaz geçmeliyiz*” gibi uyarılar alsa da, geri adım atmayacak ve tekrar Ankara'yı terk ederek, EskiŖehir'e gidecekti. Ancak, bu gezi onun son yurt ziyareti olacaktı.

Öte yandan, on günlük tatilden sonra 23 Mayıs'ta açılan Meclis'te BölükbaŖı, Avni Doğan'la birlikte, Hükümet hakkında Meclis soruŖturması isteyen bir önerge vermiŖtir. BölükbaŖı, önergesinde, İstanbul Üniversitesi'nde 28 Nisan 1960 tarihinde yapılan öğrenci gösterilerinde, polisin, rektörlüğün davetini beklemeksizin öğrencilerin yaralanması ve ölümlüyle sonuçlanan silahla müdahalesi sırasında, rektörün, iktisat fakültesi dekanının ve genel sekreterin de kötü muameleye maruz kaldığı olay hakkında bilgi verdikten sonra, 18 profesörün imzasıyla verilen mektuba istinaden Meclis araŖtırması yapılması gerektiğini belirtmiŖtir. BölükbaŖı, bu olayın milletin geleceğini olumsuz etkileyecek olaylara baŖlangıç teŖkil etmesinden korktuğunu ve üzerinde önemle durulması gerektiğini söylemiŖtir. Ayrıca, BölükbaŖı ve Doğan, İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylardan Hükümeti sorumlu

⁶⁶⁸ Ali Fuat BaŖgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966), s. 134-138.

⁶⁶⁹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti...**, s. 247.

tutmuşlar ve 6/7 Eylül olaylarında Hükümetin olaylara müdahale etmemeye itina gösterdiği halde, neden bu olaylarda öğrencilere karşı jop ve silah kullanıldığını sormuşlardır.⁶⁷⁰

25 Mayıs'ta, iki gün önce toplanan Meclis'in yeniden bir ay tatile girmesi için önerge verilir. Bunun üzerine söz alan Bölükbaşı, iki gün önce açılan Meclis'in tatile girmesini haklı gösterecek nedenlerin kürsüden izah edilmesini isteyerek, adeta ihtilale giden sürece şu sözleri ile parmak basar gibiydi: "*Memleketin tahammülü ile oynuyorsunuz. İhtilali siz hazırlıyorsunuz. Ülkenin içinde bulunduğu şartları bir kenara bırakıp bayram tatiline gitmek, mesuliyetlerin deryasına batmış bir Hükümetin eline bir müddetle memleketi teslim edemezsiniz...Bu memlekette gece uykularımızı kaçırın hadiseler bir gün vuku bulursa, bunun mes'ulleri sizler olacaksınız. Zulmünüz olmazsa, ayaklanma olmaz*".⁶⁷¹ Ancak, önerge kabul edilmiş ve Meclis 20 Haziran'a kadar tatil edilmiştir. Bölükbaşı'nın TBMM'de 27 Mayıs İhtilali'nden iki gün önce yapmış olduğu ama gazetelerde yayın yasağı yüzünden yayımlanamayan bu konuşması daha sonra, 13 Ekim 1960 tarihli **Kudret**'te yayımlanmıştır. Buna göre Bölükbaşı, 25 Mayıs 1960 tarihinde DP iktidarını ihtilâlâle sebep olacak davranışlarda bulunmakla suçlamış ve dürüst bir seçim kararı alınmazsa memlekette kanlı bir kardeş kavgası çıkacağı uyarısında bulunmuştur. Bölükbaşı, Tahkikat Komisyonunu da eleştirdiği konuşmasında, kendisinin 1950 öncesindeki bir beyanatında DP'nin dürüst seçim isteğinde ve hak arama davasında onlara destek verdiğini, ayrıca bir ihtilâlâle ancak iktidardakilerin uygulamalarının yol açabileceğini ifade ettiğini hatırlatarak, bu gün de aynı şeyi DP iktidarına karşı söylediğini belirtmiştir.⁶⁷² Daha sonra da bilindiği gibi, 27 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesi (MBK), ülke yönetimine el koyarak, on yıldır süren DP iktidarına son vermiştir

⁶⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Altmış Sekizinci Oturum (23. 5. 1960), s. 495-7.

⁶⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Altmış Dokuzuncu Oturum (25. 5. 1960), s. 576-578.

⁶⁷² Kudret, 13. 10 1960.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. BÖLÜKBAŞI'NIN 1960-1973 ARASI SİYASAL HAYATI

27 Mayıs İhtilalini takiben Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından kabul edilen geçici Anayasa rejimi süresince, her türlü siyasi faaliyet yasak edilmiştir. İhtilalle fiili hayatı sona eren ve sonraları hakkında açılan bir dava¹ ile hukuki yönden de kapatılan DP'yi saymazsak, 27 Mayıs İhtilali ile başlayan süreçte iki önemli siyasi parti hayatiyetlerini korumuştur. Birisi İnönü'nün CHP'si, diğeri Bölükbaşı'nın CKMP'si idi. Ancak, bu partilerin de il ve ilçe merkezleri dışında her hangi bir isim altında teşkilat kurmaları ve her hangi bir siyasi faaliyette bulunmaları yasaktı.² Ekim 1961 seçimlerine kadar, yaklaşık on yedi ay süren MBK egemenliğindeki bu dönemde, bir taraftan Kurucu Meclis (KM) teşekkülü, yeni bir anayasa ve yeni bir seçim kanunu gibi reformlarla sistemin temel taşları oluşturulmaya çalışılırken, diğer taraftan da siyasi çalışmalara konan yasakların kaldırılmasıyla oluşacak yeni siyasi sistemde güçlü bir yer işgal etmek ve gelecekte iktidar olabilmek için içten içe de yoğun bir siyasi faaliyet içinde olunmuştur. Özellikle, ihtilali gerçekleştiren MBK içindeki çatlak seslerin (14'ler diye bilinir) Kasım 1960'da tasfiye edilmesiyle birlikte, ordu hiyerarşisinde eskisine oranla bir bütünlük sağlanmış ve hızlı bir şekilde yönetimin sivil idareye bırakılması yönünde çalışmalara girişilmiştir. KM'nin çalışmaya başlamasıyla birlikte (6 Ocak 1961), haliyle siyasi faaliyetlere konan yasak kısmen olsa bile ve yoğun bir siyasi mücadele başlamıştır. Bu mücadele, devrik DP mirasına hangi partinin sahip çıkacağı konusunda düğümleniyordu. Resmen yeni partilerin kuruluş izninin verildiği 12 Ocak-13 Şubat 1961 tarihleri arasındaki döneme kadar,³ ortada kitlelerin

¹ DP, davacı Mustafa Geygel adına hareket eden avukat Cemal Özbey'in hukuki girişimleri sonucu, 29 Eylül 1960 tarihinde Ankara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesi'nin verdiği fesih kararı ile kapatılmıştır. Bkz., Cemal Özbey, **Demokrat Partiyi Nasıl Kapatırdım** (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1961). Buna ilişkin bilgilere, MP'nin kapatılması sürecinin işlendiği ikinci bölümde değinilmiştir.

² Siyasi partilerin il ve ilçe merkezlerinin açık bırakılması kararı verilmesindeki amaç, seçmen kitlelerinin geniş ölçüde okur yazar olmadıkları ocak ve bucak seviyesindeki yerel birimlerde sürekli bir ikilik havasının devamını önlemek ve siyasi faaliyetleri daha kesif nüfus bölgelerine kaydırmaktı. Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili** (Ankara: AÜSBFY, 1966), s. 25.

³ Bu dönemde kurulan partilerin kısa bir değerlendirmesi için, bkz., Celalettin Güngör, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu** (Ankara: Nuro Matbaası, 1992), s. 85-138.

destekleyebileceği iki önemli parti vardı. CHP ile Bölükbaşı'nın önderliğindeki CKMP. Yeni rejim açısından büyük önemi olan İnönü liderliğindeki CHP'nin yanında, geçmiş DP iktidarı döneminde CHP ile hemen hemen aynı kaderi paylaşmış, belki de ondan daha fazla DP iktidarının baskısını üzerinde hissetmiş CKMP için durum daha farklıydı. Geçmişte DP içinden kopan MP hareketinin temsilcisi olarak, önce CMP'yi ardından CKMP'yi örgütleyen Bölükbaşı, 27 Mayıs İhtilali ile başlayan yeni dönemde, doğal olarak kendisini CHP'den daha fazla bir biçimde DP oylarının mirasçısı olarak görüyordu.

Aşağıda görüleceği üzere Bölükbaşı'ya göre, 27 Mayıs İhtilali ve ardından yapılan 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni nizam, aslında kendilerinin ta MP döneminden beri savunageldikleri ilkeleri (çift meclis, anayasa mahkemesi, kuvvetler ayrılığı, yüksek hakimler kurulu gibi MP, CMP ve CKMP programlarındaki ilkeler) bağrında taşımaktaydı. Dolayısıyla Bölükbaşı, hem ilkesel olarak yeni kurulan nizamı hararetle desteklemiş, hem de DP seçmen kitlesi ile aynı kaynaktan gelmenin, CHP'ye oranla kendisine daha büyük avantaj kesbettiği düşüncesiyle, yeni dönemde oyların CKMP'ye akacağı yönünde büyük bir beklenti içinde olmuştur. Bölükbaşı, kendince bu düşüncesinde haksız da sayılmazdı. Bölükbaşı, on yıllık DP döneminde, DP Hükümeti tarafından partisi kapatılmış, sırf kendisini seçtiği için Kırşehir ilçe haline getirilmiş, müteaddit defa hapse atılmış ve devamlı bir şekilde iktidar baskısını üzerinde hissetmiş bir siyasal liderdi. Öte yandan, "1946 ruhu" adı verilen siyasal söylemle, Bayar ve Menderes ile birlikte DP'nin kuruluşunda bulunmuş bir siyasal kişilik olarak Bölükbaşı, yeni kurulacak siyasal sistemde "muhafazakar" DP oylarının kendisinde toplanacağı ümidi içinde hareket etmiştir.

Ancak, aşağıda da izleneceği gibi, Bölükbaşı'nın büyük ümitler taşıdığı beklentisi gerçekleşmemiş, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in onayı ve icazeti ile ihtilal yönetiminin ilk Genel Kurmay Başkanı olan Ragıp Gümüşpala liderliğinde kurulan Adalet Partisi (AP) ile eski HP liderlerinden ve ihtilal yönetiminde bir süre Maliye Bakanlığı yapmış olan Ekrem Alican liderliğinde kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP), büyük oranda DP oylarının mirasçısı olarak yeni siyasal sistemde yerlerini alacaklardı. Başlangıçta MBK ile arası gayet iyi olan Bölükbaşı'nın, bu ve buna benzer olayların etkisiyle, MBK yönetimi ile arası açılmış ve Bölükbaşı, yine bildik şekilde, 1960'ların muhalefet bayrağını eline geçirmiştir. Bu dönemde, kendi

partisi içinde de büyük sorunlar yaşayan ve 1962 ortasında CKMP'den istifa edip, tekrar 1948'i canlandırmak istercesine MP'yi kuran ve hatta 1965'in başlarında, partisi iktidar ortağı bile olan Bölükbaşı'nın, aktif siyaseti bırakacağı 1973 yılına kadar, ihtilalle başlayan 1960'ların siyasal sisteminde, az ya da çok, önemli bir rol oynadığı su götürmez bir gerçektir. İşte bu bölümde, Bölükbaşı'nın 1960'tan 1973'e kadar uzanan siyasal hareketinin kimi önemli yanları ele alınacak ve bu önemli siyasal dönemeçlerde Bölükbaşı'nın oynadığı role değinilecektir. Bu yapılırken, dönemin bilinen ve zaten konumuz dışı olan siyasal olaylarına temas edilmeyecek, sadece içinde Bölükbaşı'nın yer aldığı siyasal durum anlatılacaktır. Böylece, yakın siyasal tarihte kendisine fazlaca yer verilmemiş ve karanlıkta kalmış bir siyasal hareket aydınlığa kavuşturulmuş ve dönemin siyasetine Bölükbaşı penceresinden bakılmış olacaktır

A. 1960 İHTİLALİ DÖNEMİNDE BÖLÜKBAŞI VE CKMP

27 Mayıs'tan sonra Bölükbaşı, İnönü kadar etkin ve yoğun olmasa da, MBK Başkanı ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'le görüşmelerde bulunmuş ve çeşitli açıklamaları ile ihtilal yönetimini etkilemeye çalışmıştır. 27 Mayıs İhtilali'ni müteakiben Bölükbaşı, beraberinde Kırşehir milletvekilleri Hayri Çopuroğlu ve Osman Canatan ve CKMP GİK üyeleri Mehmet Altınsoy ve Nurettin Ardıçoğlu ile birlikte Gürsel'i makamında ziyaret ederek, tebrik ve başarı dileklerinde bulunmuşlardır.⁴ Bölükbaşı, ilerleyen günlerde de Gürsel'le istişare içinde olmuş,⁵ Gürsel'in Bölükbaşı'yı ziyaret ettiği bir görüşmede ise, Bölükbaşı, Gürsel'e hitaben, gazetecileri göstererek, *"Bunlar yıkamadığımız diktatörler paşam"* diyerek içinde ima dolu bir söz sarf etmiştir.⁶

27 Mayıs Askerî Darbesinden üç gün sonra CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı bir basın toplantısı düzenleyerek darbeye destek verdiğini açıklamıştır. DP iktidarının meşruluğunu çoktan yitirdiğini ve gayr-i meşru bir kuvvet saltanatı haline geldiğini beyan eden Bölükbaşı, milletin böyle bir iktidara karşı ihtilâl yapmasının,

⁴ Cumhuriyet, 30. 5. 1960.

⁵ Cumhuriyet, 25. 6. 1950.

⁶ Cumhuriyet, 1. 9. 1960.

onun insan hakları beyannamesinde de yer alan meşru ve mukaddes bir hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Bölükbaşı kısaca şöyle konuşmuştur:⁷

...Şanlı Türk Ordusu, daima silahını dışta düşmana ve içte zaruri olduğu zaman zulme karşı kullanagelmıştır. Onun bu tarihî geleneğini unutan ve onu ortaçağın ücretli askeri gibi milletine karşı kullanmağa kalkışan gafiller, mukadder akıbetlerine çarpılmışlardır. Kanlı bir kardeş kavgası kâbusundan memleketi kurtaran orduya minnetimiz büyüktür...

Bölükbaşı darbe sonrası döneme ilişkin beklentisini de yeni bir istibdadı imkânsız kılacak fiilî ve hukukî bir zeminin hazırlanması olarak ifade etmiştir.⁸ İnönü ile Bölükbaşı, darbeden 10 gün kadar sonra yaptıkları bir görüşmede 27 Mayıs İhtilali'nin, "*zümre istibdadı*"na karşı gerçekleştiği hususunda ortak bir değerlendirmede bulunmuşlardır. Bölükbaşı bu görüşmede İnönü'ye, 27 Mayıs'ı kastederek "*Millî Hareket*" sevgisinin halk içinde giderek daha çok yayıldığını ifade etmiştir.⁹ İki partinin bu günlerde ortak hareket ettiği görülmektedir.

İhtilalin hemen ertesinde kamuoyunda seçim sistemi ile ilgili olarak başlayan tartışmalara CKMP Genel Başkanı Bölükbaşı da katılarak *nispî temsil* sisteminin kabul edilmesini istediklerini açıklamıştır. CHP de görüşünü bu sistem yönünde ortaya koymuştur.¹⁰ CHP ile CKMP'nin ortak hareketinin görüldüğü bir husus da, ilan edilen "*geçici anayasa*"nın uygun bulunmasıdır.¹¹ Bölükbaşı, 27 Mayıs Darbesinden sonra Devlet Başkanı olan Cemal Gürsel ile yaptığı bir görüşmeden sonra yaptığı açıklamada ibret ve ahlâk zemini üzerinde sağlam bir devlet ve hürriyet nizamının kurulmasına çalışanlara yardım etmek gereğini yinelemiştir.¹² MBK ile Bölükbaşı ilişkilerinin iyi olduğu bu dönemde, Bölükbaşı'nın asıl hedefi, 27 Mayıs sonrasında derhal seçimlere gidilmesini önlemeye çalışmak olmuştur. Bölükbaşı, 27 Mayıs'la birlikte kamuoyunda CHP'nin sempatisinin arttığını düşünmekte ve böylesi bir dönemde hemen seçime gidilecek olursa, CHP'nin kesin olarak iktidara geleceği endişesini taşımaktaydı.¹³

⁷ *Yeni Sabah*, 30. 5. 1960.

⁸ *Yeni Sabah*, 30. 5. 1960.

⁹ *Cumhuriyet*, 4. 6. 1960.

¹⁰ *Cumhuriyet*, 12. 6. 1960.

¹¹ *Cumhuriyet*, 14. 6. 1960.

¹² *Cumhuriyet*, 26. 6. 1960.

¹³ "*Bölükbaşı'ya göre seçimler 1961'den evvel yapılamaz*", *Cumhuriyet*, 26. 6. 1960.

İhtilalin üzerinden beş ay gibi bir zaman geçtikten sonra Bölükbaşı 27 Mayıs hareketinden beklentileri hakkında **Kudret**'te yazdığı bir başmakalede, Türk siyasi tarihinde özgürlük için mücadele edenlerin iktidarı elde ettikten sonra özgürlüğe ihanet ettiklerini ifade etmekte ve yeni yönetim hakkındaki iyimser beklentilerini sürdürmektedir. Bölükbaşı, makalesinde partilerinin siyasal hedefleriyle 27 Mayıs ihtilâlcilerinin gerçekleştirmek istediklerinin benzerliğinden dolayı memnuniyetini belirtmekte ve bu nedenle ihtilâlcileri kendilerine yakın görmelerinin doğal olduğunu ifade etmektedir. Bölükbaşı, yeni yönetime tavsiyelerde de bulunmakta ve kurulacak düzenin ahlâk, ibret, mesuliyet ve fazilet esaslarına dayanması gereğinin altını çizmektedir. DP'nin 10 yıllık iktidarı döneminde "*devr-i sabık*" yaratmamak düşüncesiyle kendinden önceki dönemin hesabını sormamasını eleştiren Bölükbaşı, bu nedenle, ülkeye her türlü kötülüğü yapanın, yaptığıнын yanına kâr kalması gibi bir durum yaşandığına işaret ederek, MBK yönetiminin DP döneminden hesap sorması gereğine dikkat çekmektedir. Bölükbaşı'nın makalesinde öne çıkan bazı ifadeler şu şekildedir:¹⁴

...Bizde iktidar mevkii daima bir ganimet telâkki edilmiş ve gelenler icat, tevehhüm ve istismar ettikleri mazeretlerin tahtı üzerinde milletin rağmına yıllarca saltanat sürmüşlerdi. Hürriyet için mücadele edenlerin hürriyete ihanetleri siyasî tarihimizin adeta bir farıkası haline gelmişti. (...) Demokratik rejimin bütün icap ve müesseseleriyle ve yeni bir Anayasa ile gerçekleşmesini ve memleketimizde bir mesuliyet devrinin açılmasını siyasî mücadelesinin mihveri yapan kadromuz ve partimiz bu fikirlerin zaferi için çok çile çekmiştir. Bu fikirler uğrunda yaptığımız tavizsiz mücadelede devirler değişmiş, fakat çektiğimiz çile ve maruz kaldığımız iftiralar değişmemiştir.(...) Kurulmasını beklediğimiz nizamın devamlı ve verimli olabilmesi için her şeyden evvel müsait bir vasat ve manevî bir zemin hazırlanmalıdır. Bu zeminin hazırlanması için de yeni nizamın temeline ahlâk ve ibret konmalıdır. (...) "*Devri sabık yaratmamak*" gibi bir formülle mazinin üzerine sünger çeken DP iktidarı çok büyük tarihî hata işlemiş ve bu hareketiyle, devri sabıkı bütün zaafıyla devri lâhikte yaşatmak kararını da peşinen vermiş bulunuyordu. (...) "*Herkesin ettiği yanına kâr kalıyor*" kanaati memleketimizde kökleşmiş ve bu hal kötülüklerin devamında ve kötülerin cüretini artırmakta başlıca amil olmuştur...

Bölükbaşı'nın CHP'nin tek partili iktidar döneminden hesap sorulması yönündeki görüşleri ve başka bazı gelişmeler basında, CKMP'nin ve **Kudret** gazetesinin DP yerine, CHP ile uğraşmaya başladığı, ihtilalin meşruluğuna gölge düşürmeye çalıştığı, Menderes ve diğer düşkünleri korumaya çalıştığı ve DP'nin oylarına göz dikerek iktidara gelmek istediği biçiminde eleştirilere konu olmuştur.

¹⁴ Osman Bölükbaşı, "27 Mayıs ve Beklediğimiz Nizam", **Kudret**, 12. 10. 1960.

Söz konusu eleştirilere **Kudret**'te cevap veren CKMP'li Nureddin Ardiçoğlu, CKMP'yi ve **Kudret**'i savunarak eleştirilerin haksız olduğunu, kitlelerin CKMP'ye yönelme olasılığına karşı partinin yıpratılmaya çalışıldığını kaydetmektedir.¹⁵

Aynı günlerde CKMP'ye yönelik bir eleştiri konusu da, tarihinden kaynaklanan endişelerle, bu partinin irticaî bir parti olduğu biçimindedir. Bu eleştirilere **Kudret**'te Kadircaan Kafıı imzalı bir yazı ile verilen cevapta CKMP'nin MP'den başlayarak ortaya çıkışı özetlenmiş ve bu partinin irticaî bir parti olmadığı; çağdaş anlayışta bir anayasa, insan haklarını anayasa güvencesi altına alma, anayasa mahkemesi, çift meclis, ileri bir hukuk devleti peşinde bulunduğu ileri sürülmüştür. MBK'nın da, CKMP'nin programındaki bu hususları gerçekleştirmek istediği ifade edilen yazıda, MP'ye irtica sıfatının iktidar partisine yaranmak isteyenlerce bu partinin tehlikeli görülmesi üzerine yakıştırıldığı ve bu gün de bunu bazılarının sürdürmek istediği ifade edilmiştir.¹⁶

Tüm bu tartışmalara rağmen Bölükbaşı, özellikle yeni partiler kurulana dek, İhtilal yönetimi ile iyi ilişki içinde olmaya gayret etmiştir. O dönemde yapılan toplantı ve kokteylleri kaçırmayan Bölükbaşı, geleceğin siyasal iktidarında söz sahibi olacağı mesajı vermiştir. O sıralarda, Ankara Gazeteciler Cemiyeti'nin Ankara Bulvarı Palas'ta düzenlediği akşam yemeğine katılan Bölükbaşı, MBK üyelerinden bir kaçı ile çok içten sohbet etmiş ve kendine güvenen bir edayla, "*ikbal, partimin ve şahsımın ayağı altındadır*" diyecek kadar ileri gitmiştir. Bu yemekte hazır bulunan Metin Toker'in anlattıklarına bakılırsa, MBK üyelerinden genç Albay Sezai Okan'la hararetle bir sohbe dala Bölükbaşı, İhtilalin hazırlanışında, Silahlı Kuvvetler kadar, siyasiler olarak kendilerinin de büyük payı olduğunu zikretmiştir. Albay Sezai Okan'a hitaben, Bölükbaşı, "*Bakın Albayım, İhtilalin siyasi platformu politikacılar tarafından hazırlandı. Ondan sonra sizler başardınız*" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Sezai Okan ise, "*Sayın Bölükbaşı, bunu sadece silah kuvvetiyle yapılmış adi bir darbe-i hükümet olarak kabul etmeyin. İnkılabı böyle kabul etmek, sizin, işi tam manasıyla anlamadığınıza delalet eder*" deyince, Bölükbaşı, "*Ama Albayım, size bir şey hatırlatmak isterim. Sizler birliğinizin başındayken, biz zindanlarda ıstırap çekiyorduk*" şeklinde karşılık vermiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: "*İhtilali zamanında yaptınız. Yoksa biz de CHP de, kararlıydık. Her sandık başına bir adam*

¹⁵ Nureddin Ardiçoğlu, "Ahmet Emin Yalman'la Bir Hasbihal", **Kudret**, 19. 10. 1960.

¹⁶ Kadircaan Kafıı, "CKMP İrtica Partisi mi?", **Kudret**, 20. 10. 1960.

koyacaktık, rey çaldırmayacaktık. Sandık başları bu yüzden bir mezbaha haline gelecekti". Konuşma esnasında Sezai Okan Bölükbaşı'ya cevap vererek, İhtilalin tesadüfi olmadığını, zamanını tayinde epey kafa yorduklarını belirtmiş, ancak İhtilalin zamansız yapıldığı ve yersiz olduğu şeklinde CKMP yanlısı **Kudret** gibi gazetelerde çıkan yazılardan hoşnutsuzluklarını dile getirmiştir. Bunun üzerine böylesi yazıların kendisi ile alakalı olmadığını, kendisinin 12 Ekim'de çıkacak başmakalesine (yukarda zikredilen makale) dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir. Okan ise, Bölükbaşı'ya dönerek, "*Ama sizin mensup olduğunuz zümrenin fikirleri nerede olursa olsun sizin ki gibi olmalı*" diyerek, adeta Bölükbaşı'nın temsil ettiği harekete MBK'nın güvenle bakmadığını söylemek durumunda kalmıştır. Bölükbaşı bu sözün altında kalmayarak, "*Biz sizle kalben beraberiz*" diye mukabelede bulunmuştur. Daha sonra Bölükbaşı, MBK'nın ileri gelenlerinden Muzaffer Özdağ'la da sohbet etmiştir. Özdağ, 1961'de emaneti siyasilere devredeceklerini, ancak gerekli itimadı da siyasilerin vermesi gerektiğini anlatmıştır. Bunun üzerine, Bölükbaşı'nın, Özdağ'a sokularak, birbirlerinin sözlerine itimat etmeleri gerektiği, dinleri ve mezheplerinin bir olduğu gibi konulardan bahsetmesi, aslında bir anlamda kendisini İhtilal yönetimine kabul ettirmenin gayretleri olarak değerlendirilmiştir.¹⁷

Öte yandan, Devlet Başkanı Gürsel, 31 Ekim 1960'da, ODTÜ Rektörü Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki bir bilim heyetini,¹⁸ Kurucu Meclis'in (KM) teşekkülü, görev ve yetkileri doğrultusunda görevlendirmişti. Yaklaşık 20 gün süren çalışmalardan sonra, bilim adamlarından oluşan komisyon, KM tasarısını Gürsel'e sunmuştur. KM'yi en kısa bir zamanda toplama kararı veren MBK, İhtilal hareketini müteakiben yoğun bir siyasal faaliyeti gerektiren genel seçimlere gitme formülünü benimsememiş, MBK ile Temsilciler Meclisi ikilisinden oluşan bir KM'ye elverdiği oranda demokratik bir karakter kazandırmaya çalışmıştır.¹⁹ Buna göre, kapatılmış DP dışındaki siyasal partilerin yani CHP ile CKMP'nin, illerin, baroların, basının, Eski Muharipler Birliği'nin, esnaf kuruluşlarının, işçi sendikalarının, sanayi ve ticaret odalarının, öğretmen derneklerinin ve üniversite ve yargı organlarının belli sayıda temsilciyi kendi aralarında seçmeleriyle teşekkül edecek KM'ye, DP dışındaki tüm

¹⁷ Akis, 28. 10. 1960.

¹⁸ Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki bilim heyetinde, Türk Hukuk Kurumu Başkanı Muammer Aksoy, A. Ü. Hukuk Fakültesi'nden Süheyl Derbil ve İlhan Arsel, ve A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Bahri Savcı bulunmaktaydı.

¹⁹ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 29.

sivil kamuoyunun temsil gücü verilmek istenmiş ve korporatif nitelikte bir Meclis yaratılmaya çalışılmıştır.²⁰ Kanun yapıcı tam bir Meclis hüviyetine büründürülen KM çalışmalarında, Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki komisyon, İnönü ile birlikte Bölükbaşı ile de geniş istişarelerde bulunmuştur.²¹ KM, 262 üyeden teşekkül edecekti. Bunların 70'ini siyasi partiler (CHP ile CKMP), 82'sini iller, kalanını da yukarıda sayılan çeşitli kurum ve kuruluşlar seçeceklerdi. KM'nin, üniversite ve siyasi parti temsilcilerinden seçtiği Anayasa Komisyonu, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinin hazırladıkları iki ayrı Anayasa Tasarısı ile yeni seçim yasasına 27 Mayıs 1961'de son şeklini vermişler ve 1961 Anayasa'sı, 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunularak kabul edilmiştir. KM içinde oluşturulan 20 kişilik Anayasa Komisyonu'nda, CKMP'den Sadık Aldoğan ile Nurettin Ardıçoğlu da yer almıştır.²²

Konumuz açısından önemli olan husus, 1960 yılının Kasım ayı başlarında KM oluşturulması ile ilgili olarak başlayan görüşme ve tartışmalarda Bölükbaşı'nın yerinin ne olduğuna ilişkindir. Bölükbaşı, tayinle değil seçimle oluşturulacak bir KM'den yana olduklarını ifade etse de,²³ isteği dikkate alınmamış ve CKMP, KM'ye göndereceği temsilcilerinin seçim işleri ile meşgul olmaya başlamıştır.

Öte yandan, Bölükbaşı ve CKMP ile MBK yönetimi, arasında ilk görüş ayrılığı KM'nin oluşum tarzı konusunda ortaya çıkmıştır. Başından beri İhtilali destekleyen CKMP'liler ile İhtilalciler arasında ilk çatlak oluşmaya başlamıştır. KM'in seçimsiz oluşturulacağı yolundaki haberlerin artması üzerine Bölükbaşı, basına verdiği beyanatta böyle bir uygulamanın siyasî buhranı ortadan kaldırıp sağlam bir nizam kurmaya hizmet etmeyeceğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, KM'nin bir siyasî partiye ağırlık verecek biçimde oluşturulmasının yanlışlığına da değinerek, isim vermeden KM'de CHP'ye ağırlık verileceğini ima etmiştir. Bölükbaşı, aynı beyanatında kendilerinin DP ile aynı kefeye konmasına da karşı çıkarak yıllarca Anayasayı çiğneyenlerle, Anayasayı savunma uğrunda çiğnenenler arasındaki

²⁰ Cem Eroğlu, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71", Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 136-137.

²¹ *Cumhuriyet*, 21. 11. 1960.

²² T. C. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, C. 2, S. 35, s. 1, 86-87.

²³ *Kudret*, 9 Kasım 1960.

samîmîlik ve manevî otorite farkını ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir.²⁴

KM tasarısına göre, CKMP 25 üye ile KM'de temsil edilecekti. Bunların yanında CKMP lideri, illerden ve diğer teşekküllerden seçilecek KM'ye partisiz vatandaşlar arasından CKMP'ye daha yakın adayların seçilmesi için büyük gayret sarf etmiştir. Bu konuda CKMP yönetimi, Anadolu ve İstanbul'a gönderdiği tamimlerle, illerde siyaset dışı kalmış, ancak CHP eğilimli de olmayan il ileri gelenlerinin seçilmesi için büyük gayret içinde olmuşsa da, partinin güttüğü bu politika, öncelikle CKMP'nin taşra teşkilatlarında tepkiyle karşılanarak, kendilerinin neden adam yerine konulmadığı türünden eleştirilere hedef olmuştur. Ayrıca, illerde öne çıkmış partisiz kişilerin daha çok CHP'ye eğilimli olması da CKMP'nin işini zorlaştırmıştır. Bunun üzerine CKMP, MBK yönetiminin radikal bir tasarrufu sonucu 28 Ekim 1960'da üniversitelerinden ilişigi kesilen 147 öğretim üyesine el atmak ve onları parti istikametinde KM'ye sokmak istemişse de, 147'ler gibi "aydın" tabaka pek fazla CKMP'ye iltifat etmemiştir. Ayrıca Bölükbaşı, KM için partisine tanınan 25 kontenjanı da yeterli bulmamıştır. CKMP'de 25 temsilcinin seçimi de hayli sert tartışmalara neden olmuştur. Bölükbaşı, Temsilciler Meclisi'ne gitmek için adaylıklarını koyan eski Kırşehir milletvekillerinden Hayri Çopuroğlu ile Osman Canatan'ın da seçilmesinin önüne geçmiştir. Aslında Bölükbaşı'nın kendisi de KM'ye gitmek istemiyordu. Ancak delegelerin ısrarı üzerine adaylığını koymuş ve seçilmiştir. Sonuç itibariyle, Temsilciler Meclisi'ne seçilen kişiler, büyük oranda Bölükbaşı'nın istediği isimlerden oluşmuştur. Ancak tahmin edileceği üzere, partililerin yanı sıra mesleki teşekküllerde de CHP eğilimli kişilerin seçilmesiyle birlikte, Temsilciler Meclisi'nde CHP hakim bir konumda yer almıştır.²⁵

1990'lı yıllarda Türk kamuoyunda yaygın tartışma konularından biri olan "ikinci cumhuriyet" kavramı 27 Mayıs Darbesinden sonra da gündeme gelmişti. CKMP yanlısı **Kudret**'te 27 Mayıs Hareketinin desteklendiği "**İkinci Cumhuriyet Kurulurken**" başlıklı bir makalede günün ana davasının yeni bir halk idaresinin ve devlet nizamının yepyeni esaslara oturtulması işi olduğu ifade edilmektedir. Aynı makalede, her devrin farklı politikalarına kolayca uyum sağlayan kimselerin kurulacak olan bu yeni nizamda memleket ve dünya görüşlerini temsil

²⁴ **Kudret**, 25. 11. 1960.

²⁵ **Akis**, 31. 12. 1960.

edemeyecekleri vurgulanmaktadır. Makalede, ikinci bir cumhuriyetin kuruluş yolunun devrini ve zihniyetini tamamlayanların tarihe mâl edilmesi ile açılacağı ileri sürülmektedir.²⁶

KM'in yetki ve görevleri konusunda **Kudret**'te çıkan "Kurucu Meclisin Vazifesi Ne Olmalıdır?" başlıklı bir yazıda, bu Meclis fiilî olma yönünden İstiklâl Savaşı'ndaki Birinci Büyük Millet Meclisine benzetilmiştir. Siyasî buhrana son vermesi beklenen KM'nin hakimiyet hakkını kayıtsız şartsız değil, ancak Anayasayı ve demokrasiyi milletin ihtiyacına uygun biçimde tesis edip yerleştirmek kayıt ve şartı ile kullanabileceği vurgulanmıştır.²⁷

Ancak, 1960 yılı Aralık ayında, CKMP ile İhtilalcilerin arasının açıldığı yönünde basında haberler çıkmaya başlaması üzerine Bölükbaşı bunlara sert bir karşılık vererek bu tür haberlerin maksatlı olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Ancak ne var ki, CKMP ile İhtilâl Yönetimi'nin arasının açıldığının bir göstergesi de, devlet radyosunun yayınları ile ilgili yaşanan tartışmadır. CKMP yanlısı **Kudret**'te, bu partinin önde gelen isimlerinden Nurettin Ardiçoğlu, devlet radyosunda CHP yanlısı yayın yapıldığı, CKMP'nin kötülendiği, bu tarz yayının İhtilâl İdaresi adına yapıldığı için, tarafsızlık iddiası ile bağdaşmadığı eleştirilerinde bulunmuştur.²⁹

CKMP'nin üç gün boyunca toplantı halinde olan GİK'i, KM'nin oluşumu hakkında çıkarılan yasada KM'nin genel seçimle oluşturulmasının öngörülmemesini, temsil özelliği bakımından yeterli bulmamış, partilerinin ilkelerine ve dünyada yürürlükte bulunan demokratik usûllere aykırı olarak değerlendirmiştir. Yazılarında CKMP'nin görüşünü açıklayan Ardiçoğlu bununla birlikte KM'ye parti olarak girmeyi kabul ettiklerini kaydetmektedir.³⁰ KM'ye girme nedeni olarak belirtilen hususlar arasında, MBK yönetiminin ülkeye getirmeyi öngördüğü siyasal kurum ve kuralların (yeni anayasa, çift meclis, anayasa mahkemesi, bağımsız yargı v.s.) CKMP liderlerince 1948 yılından beri CHP ve DP iktidarlarına karşı önerildiği, dolayısıyla bu fikirlerin kendi partilerine ait olduğu iddiası bulunmaktadır. **Kudret**'te Ardiçoğlu, bu yoldaki davalarının KM'de de savunulması ve zafere ulaşması için KM'e girmeyi

²⁶ Ahmet Oğuz, "İkinci Cumhuriyet Kurulurken", **Kudret**, 11. 11. 1960.

²⁷ **Kudret**, 25. 11. 1960.

²⁸ **Kudret**, 2. 12. 1960.

²⁹ Nureddin Ardiçoğlu, "Radyoda Aynı Hastalık", **Kudret**, 18. 12. 1960.

³⁰ Nureddin Ardiçoğlu, "CKMP Kurucu Meclise Girerken-1", **Kudret**, 21. 12. 1960.

kararlaştırdıklarını ifade etmektedir. Ardıçoğlu, KM’i protesto etmeyip bunun çalışmalarına katılma nedenlerinden biri olarak da, Türk halkının eğiliminin boykot değil katılma yönünde olmasını göstermektedir. Ardıçoğlu’na göre, son bir neden de, ülkenin normal rejime geçişini hızlandırmaktır.³¹ Bu ifadelerden anlaşılan bir Şey var ki, CKMP yönetimi, partilerine tanınan kontenjan ve diğer olumsuzluklar yüzünden, KM’ye katılıp katılmamayı bir an için düşünmüştür.

Nihayetinde, CKMP GİK, 27 Aralık 1960 tarihinde, aralarında Genel Başkan Osman Bölükbaşı’nın da bulunduğu 25 üyesini KM’ye girecek temsilciler olarak belirlemiştir.³² Böylece KM, 6 Ocak 1961’de bir araya gelmiş ve ilk toplantısını yapmıştır. KM, demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip teminat altına alacak olan Anayasa ile yeni Seçim Kanunu’nu en kısa zamanda tamamlayarak 15 Ekim 1961 tarihinde yapılacak seçimlerden sonra iktidarı, yeni seçilecek TBMM’ye devrederek, dağılacaktı.³³ KM bünyesinde oluşturulan İhtilalin nc Kabinesi’nde, üniformalı üyeler yer almazken, ihtilalden sonra ilk defa siyasi parti mensuplarına (Turhan Feyzioğlu, Ahmet Tahtakılıç ve Cihad Baban gibi. Bunun tek istisnası MBK’nın ilk hükümetinde Maliye Bakanı olan Ekrem Alican’dır) Hükümette görev verilmiştir. Bu durum, İhtilal yönetiminin hızlı bir Şekilde sivil idareye doğru yol almak istemelerinin bir tür göstergesiydi.

Ancak, yeni kabinenin oluşumu, CKMP’de bir i huzursuzluğa yol açmıştır. Zaten nceki yıllardan kalma bu i huzursuzluk, bu kez Tahtakılıç’ın CKMP yönetiminin izni ve onayı olmadan, yeni Hükümette alışma Bakanlığı’nı deruhte etmesiyle iyice su yüzüne çıkmıştır. Bölükbaşı da, Tahtakılıç’ın kabinede görev almasını istememiştir. Ancak yapacağı da bir Şey yoktu, zira CKMP GİK’te Tahtakılıç’ın bakan olmasından yana tavır koyan Enver Kök ve Sadık Aldoğan gibi partinin önde gelen isimleri vardı. Bu isimler zaten öteden beri, Bölükbaşı karşısında, daima Tahtakılıç’ı desteklemişlerdi. Bölükbaşı, parti içinde yeniden baş gösteren kaynaşmanın önüne geçmek için, CHP’ye rakip olacak ve eski DP’li gençleri partiye çekebilecek, CKMP Gençlik Ocakları teşkili yönünde, **Kudret** gazetesini de

³¹ Nureddin Ardıçoğlu, “CKMP Kurucu Meclise Girerken-2”, **Kudret**, 22. 12. 1960.

³² **Kudret**, 28. 12. 1960.

³³ Celalettin Güngör, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, s. 61.

kullanarak, yeni bir politika gütmeye başlamıştır.³⁴ DP oylarına talip olma yönünde bu politikasının kısmen de olsa işe yaradığı görülecektir.

Öte yandan, MBK ve Temsilciler Meclisi'nden müteşekkil KM'de birbirinden epey farklı gruplar oluşmuştur. KM konuşmalarında pek fazla kavga ve polemiklere karışmayan ve bir çeşit tabii senatörlük kurumu fonksiyonunu deruhte eden MBK'nın yanında, Temsilciler Meclisi'nde üç ayrı grup kendiliğinden oluşmuştur. MBK yönetimi nazarında, bir tür "*vefalı müttelik*" olan CHP bir kutbu temsil ederken, Bölükbaşı'nın liderliğindeki CKMP ise daha çok KM'nin "*muhalefet odağı*" biçiminde bir başka kutbu temsil etmiştir. Özellikle CKMP'den Nurettin Ardıçoğlu ve Ahmet Oğuz'un konuşmaları, İhtilalin Üçüncü Hükümetinin uygulamaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Hitabet kürsülerini kimseye bırakmayan ve muhalif konuşmaları ile önceki yıllarda kendinden çok söz ettiren, söz ve hitabet üstadı Bölükbaşı, KM'nin kuruluşundan 29 Ekim 1961 genel seçimlerine uzanan dönemde, KM'de hiçbir konuda söz almamış ve kürsüden bildik tarizlerde bulunmamıştır. Toker, Bölükbaşı'nın KM'de konuşmamasını, kendisi ile aynı ayarda gördüğü Gürsel ile İnönü'nün de KM'de konuşma yapmamalarına bağlamaktadır.³⁵ Bölükbaşı'nın tutumunda bunun etkisi olduğu düşünülebilirse de, esas etken, Bölükbaşı'nın KM'yi meşru addetmemesi ile ilintili olsa gerektir. Başından beri, KM'nin seçimle işbaşına gelmesini savunan ve halk iradesine büyük önem atfeden Bölükbaşı, aksini düşünmüş olsaydı, elbette yerinde duramaz ve yeni sivil idarenin temel taşlarını oluşturacak KM içinde, o sırada rahatsız olduğu konuları dile getirmekten çekinmezdi. Çünkü o günlerde, Bölükbaşı'yı rahatsız eden bir takım siyasal gelişmeler de yok değildi.

Yukarda değinildiği üzere, DP'nin kapatılmasıyla birlikte siyasi partiler yelpazesinde büyük bir boşluk oluşmuştu. İç İşleri Bakanı'nın 12 Ocak 1961 tarihinde yayımladığı tebliğle, kısmen de olsa siyasi partilere konan yasak kalkmış ve 13 Şubat'a kadar 13 yeni siyasi parti kurulmuştur. Gerçi bu dönemde yoğun bir şekilde kurulan partiler, toplumun sosyo-ekonomik gelişmesine paralel olarak sosyal ve iktisadi bölünme ve çatışmaların bir ürünü olmaktan henüz uzaktılar. Bunun için toplumun sosyal ve iktisadi temelde, "*sağ*" ve "*sol*" eksenli bir tür bölünme ve çatışmaya uğrayacağı 1965 sonrasını beklemek gerekecektir. Ancak, bu durumun tek

³⁴ Akis, 27. 2. 1961.

³⁵ Akis, 27. 2. 1961.

istisnası, çalışmanın giriş bölümünde zikredildiği üzere, “işlevsel eksenli”³⁶ yani, “işçi-işveren” gibi toplumsal tabakalar arası sosyal bölünmeyi doğurabilecek bir nitelikte kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP)’dir (13 Şubat 1961).³⁷ Bunun dışında kurulan partilerin bir kısmı, DP’den arta kalan boşluğu doldurmak üzere kurulmasına ve bir kısmı da “*tabela partileri*” görünümleri ile siyasal alanda hiçbir etkisi görülmemesine rağmen, bunlar içinde öne çıkan ya da çıkartılan iki parti olmuştur. Bunlar, 11 Şubat 1961’de eski Genel Kurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulan AP ile 13 Şubat 1961’de eski HP’li ve KM’den önce kurulan İhtilal Kabinesi’nde Maliye Bakanı görevinde bulunan Ekrem Alican başkanlığında kurulan YTP’dir. Bu partiler, bizzat Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in icazeti ve onayı alınmış, tabir caizse “*teşvik*” edilerek kurulmuştur. İşte bu iki partidir ki, DP oylarının -dönemin siyasal egemenlerinin kontrolünde, yeni kurulan siyasal sistemin meşruluğuna gölge düşürmeyecek bir biçimde- akacağı siyasal bir kanal olarak düşünülmüştür. Başka bir deyişle, Bölükbaşı’nın CKMP’si hiç hesaba katılmamış ya da DP oylarının bu partiye kanallı olacağı endişesiyle hareket edilerek, siyasal sistemde CHP’nin yanına bir denge unsuru sağlamak amacıyla, AP ve YTP kur[dur]ulmuştur. Bunlardan özellikle YTP’nin, Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in teşviki ile kurulduğu belirtilmiştir. Gürsel, İhtilal Hükümetinde Devlet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı yapmış “*yar-i vefakarı*” ve “*briç arkadaşı*”³⁸ Nasır Zeytinoğlu aracılığı ile Alican’ı bir parti kurması yönünde adeta teşvik etmiştir. 1961 seçimleri sonrasındaki koalisyon görüşmelerinde de Gürsel, YTP lideri Alican’dan epey yararlanacaktı. Devlet başkanı, YTP’nin gelişmesini çok istediği halde, YTP beklenen büyük gelişimi gösterememiştir. Bu arada, sonradan AP’nin başına geçecek olan Gümüşpala’nın da YTP’ye girmek istediği biliniyordu. Ancak, YTP ileri

³⁶ Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de siyasal partilerin, Batı’da olduğu gibi **işlevsel eksen** etrafında toplanan çatışmalardan doğmadığı, aksine **yerel (territorial) eksen** etrafında toplanan çatışmalardan doğduğu belirtilmelidir. Burada **işlevsel eksen**, ekonomik ve ideolojik değer çatışmalarını anlatır. **Yerel eksen** ise, devlet yönetiminde merkezîyetçi eğilimlere karşı tepki olarak doğan çeşitli etnik, dinsel, dilsel ya da kültürel azınlıkların kendi çıkarlarını ve özelliklerini devlet içinde kabul ettirme isteklerini ifade eder. Yerel eksene, “merkez-kenar eksen” (**center-periphery axis**) de denmektedir. Bkz., Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler** (Ankara: AÜHFY, 4. Bası, 1983), s. 37-38.

³⁷ TİP için, bkz., Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, 3 Cilt (İstanbul: BDS Yayınları, 1988).

³⁸ Bu ifadeler Toker’e aittir. Bkz., Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973**, 6. Kitap, **İnönü’nün Son Başbakanlığı: 1961-1965** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı, 1992), s. 20-27.

gelenleri Gümüşpala'ya fazla itibar etmeyince ve henüz kurulmakta olan AP'nin İzmir demokratları Gümüşpala'yı partinin başına geçmesi için davette bulununca, Gümüşpala, Gürsel'den gereken "*icazeti*" aldıktan sonra AP'nin başına geçmiştir. Eski demokratlar YTP'ye pek itibar etmemişlerdir. Çünkü YTP'nin başında vaktiyle DP ile mücadele etmiş insanlar vardı. DP yandaşları, başlangıçta sırf CHP'nin yanında bir denge unsuru olabileceklerini düşündükleri YTP'yi "*ehven-i şer*" olarak görmüşlerdi. Ayrıca kamuoyunda YTP'nin Gürsel'in isteği doğrultusunda kurulduğu yolunda bir söylentinin de çıkması da, eski DP'lilerin desteklerini YTP'den çekmelerine neden olmuş ve Gümüşpala liderliğinde kurulan AP'yi desteklemeleri ile sonuçlanmıştır. Gümüşpala'nın, "*Benim bu partinin başında bulunmam teminattır*" demesi ve Gürsel'in de seçimler sonucunda, Cumhurbaşkanlığı konusunda kendisine en büyük rakip olarak İsmet İnönü'yü görmesi yüzünden CHP karşısında AP ve YTP'den yana tavır takınması, AP'nin ve kısmen de olsa YTP'nin gelişmesinde büyük rol oynamış faktörlerdir.³⁹

Anlaşıyor ki, yeni dönemdeki partileşme olgusunda, eski DP oylarının, dönemin egemenleri kontrolünde, "*meşru*" ve "*hayırlı*" bir kanal olarak görülen YTP ve AP'ye akması bizzat temin edilmiştir. Bu düşüncüyü pekiştirecek başka örnekler de vardır. Böylesi bir niyet ve oluşumu, o günlerde Harp Akademileri'nde öğrenci olan Emekli Tuğgeneral Sami Karamısır da, hatıralarında aktarmaktadır. Karamısır'ın anlattıklarına göre, 1961 seçimlerinden sonra Meclis'in açılıp açılmayacağına ilişkin tereddütlerin yaşandığı günlerde, Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler, Harp Akademileri öğrencilerine bir konuşma yapmıştır. Gürler, o dönemde başında devrin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın bulunduğu, yarı açık, yarı gizli gayr-i resmi bir komite olan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin (SKB) genel sekreterliğini yapmaktaydı. Konuşmasında Gürler, öğrencilerine, Meclis'in açılıp açılmayacağına dair tereddütlerin yaşandığı o günlerde yaşananları anlatmıştır. Gürler'in aralarında Karamısır'ın da olduğu konuşmasında anlattıklarına göre, SKB, seçim sonuçlarından memnun olmadığı için teşekkül edecek TBMM'nin açılmasını istemiyor, yeni bir askeri müdahalede bulunmak istiyordu. Ancak, aralarında Sunay

³⁹ Cihad Baban, **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 246-249; Ayrıca bu dönemdeki partileşme olgusunda, YTP ve AP'nin Gürsel'den gördüğü müzaheret ve teşvik konusunda ayrıntılı bir çözümleme için, bkz, Celalettin Güngör, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, özellikle s. 101-108.

ve Gürler'in de bulunduğu SKB, bu konuda net bir karara varmak için, Cumhurbaşkanı Gürsel başkanlığında köşkte bir araya gelen devrin siyasi liderleri ile (İnönü, Gümüşpala, Bölükbaşı ve Alican) bir görüşme yapmayı düşünmüşlerdir. SKB mensupları köşke gittiklerinde, Gürsel ve parti liderleri kendilerini karşılamış, selam faslından sonra, SKB başkanı Sunay, ilk sorusunu AP Genel Başkanı Gümüşpala'ya yöneltmiş ve "*Sayın Paşam, her ağzınızı açtığınızda 46 yıllık şerefli askerlik hayatınızdan söz ediyorsunuz. O kadar şerefli idiniz de siyasi parti kurup bu kuyrukları niçin başınıza topladınız*". Gümüşpala'nın cevabı ise şöyledir: "*Aslında benim parti kurmak gibi bir niyetim yoktu. Bir gün Cumhurbaşkanınız Cemal Gürsel beni çağırdı ve benden Demokrat Partilileri toplayacak yeni bir parti kurmamı istedi, aksi halde büyük çoğunlukla sayın Osman Bölükbaşı'nın Millet Partisi'nin iktidar olabileceğini, bunun ise arzu edilmeyen sonuçlar doğurabileceğini söyledi. Bu emir üzerine Adalet Partisi'ni kurdum. Defaatla, siyasi partilere alınmayacakları MBK'nın tespit edip ilan etmesini istedim. Böyle bir yasaklamaya gidilmedi. Ben de partiye girmek isteyen herkesi almak zorunda kaldım*". Bunun üzerine Sunay, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'a döndü ve ikinci sorusunu ona sordu. "*İhtilalin anlı şanlı Maliye Bakanı siz YTP'yi niçin kurdunuz?*". Alican'ın cevabı da şöyle olmuş. "*Benim de parti kurmaya niyetim yoktu. Bir gün Cumhurbaşkanı beni çağırdı. Parti kurmamı istedi. Aksi halde, ya Bölükbaşı'nın Millet Partisi'nin ya da Adalet Partisi'nin tek başına iktidar olabileceğini, bunun ise beklenmeyen durumlar meydana getirebileceğini söyledi. Partiye kurduktan sonra ben de, partilere girmeyecekleri MBK tarafından belirlenmesini defaatla istedim. Olmayınca müracaat eden herkesi partime almak zorunda kaldım*". Bunun üzerine Sunay, Gürsel'e döndü ve sordu: "*Paşam, bunlar neler söylüyorlar, söyledikleri doğru mu?*". Gürsel'in cevabı ise şöyle olmuş: "*Evet, doğru söylüyorlar. Bu şekilde hareket etmemi bana sayın İsmet İnönü telkin etti*". Sunay'ın kendisine dönmesine fırsat vermeden İnönü sözü almış ve şöyle konuşmuştur: "*Bunlar geçmiş olaylar Paşam. Şimdi biz bütün parti liderleri ile anlaştık. Bu olanlardan en büyük zararı gören sayın Osman Bölükbaşı'yı da kendimize sözcü seçtik. Hepimiz namına sizinle o görüşecek. Müsaade ederseniz biz bu Meclis'i çalıştırırız efendim*". Bundan sonra

sözü Bölükbaşı almış ve herkesi ikna eden bir konuşma yapmış ve ardından seçimle teşekkül eden Meclis'in açılmasına karar verilmiş.⁴⁰

Yeni kurulan partilerle ilgili olarak köşkte cereyan eden konuşma çok ilginç ve anlamlıdır. Doğruluk payı ne kadardır? Bilinmez. Şu anda, o toplantıda hazır bulunanların hiç birisi hayatta değildir. Bu konuda Bölükbaşı ile konuşmak istemişsek de, kendisi konuşmaktan kaçınmıştır. Ancak, şu kadarı belirtilebilir ki, asker içinde yaşanan kaynaşma ve bunu durdurmak isteyen Gürsel gibi düşünen devrin seçkinleri, böyle bir yola başvurmuş olabilirler. İddia edildiği gibi bu konuda, İnönü'nün rolü olup olmadığı net değildir. Ancak, yukarda aktardığımız üzere, bizzat dönemi yaşayanların anlattıklarına bakılırsa, AP ve YTP'nin kurulmasında ya da en azından kurulmaları ile amaçlanan şey (DP oylarının meşru bir zemine akması meselesi) konusunda, dönemin iktidar seçkinlerinin büyük rolü olduğu kesin gibidir. Hem, o dönemin başlarında ordu içinde bir takım gruplaşmalar vardı. Bir kısmı MBK içinde olan bazı komutanlar, DP'nin mirasçılarının bir seçim zaferi karşısında kendilerinden öc alabilecekleri yolunda büyük tedirginlik içindeydiler. İlerde de değinileceği gibi, işte bu tedirginlik içinde hareket eden kimi askerler, ordu içinde, üst düzeydeki bir çok komutanı da içeren gayr-i resmi bir komite olan SKB'de örgütlenmişlerdi. MBK'nın son aylarına doğru iktidar, MBK'dan çok, SKB'nin elinde geçmişti. Örgütlenme, askeri hiyerarşik düzene de uygundu. Zira SKB'nin başında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay bulunmaktaydı. Bu yüzden, Türkiye'de 1961'de ve sonrasında yer alan bir çok gelişmeye, bu gizli iktidar çekişmesi zaviyesinden bakılmalıdır. Hatta, AP'nin ilk genel başkanının, DP mirasına oldukça yabancı bir insan olması da, askerin ya da dönemin egemenlerinin kendi üzerlerinde hissettiği baskı nedeniyledir. Eroğul'un ifade ettiği gibi, nasıl DP kurulurken başında Bayar'ın bulunması İnönü için zorunlu bir güvence sayılmışsa, AP kurulurken de, başında Gümüşpala'nın bulunması, Devlet Başkanı Gürsel için önemli bir güvence oluşturmuştur.⁴¹

Öte yandan, geçerken şu da belirtilmelidir ki, Toker'in güzel ifadesi ile, 1961-65 döneminde hep iki koalisyon olmuştur. Biri hukuki, diğeri fiili. Hukuken Meclis, 1961'de CHP-AP koalisyonu, 1962'de CHP-YTP-CKMP (o tarihte Bölükbaşı bu partiyi terk etmişti) koalisyonu ve 1963'te CHP-Bağımsızlar koalisyonu kurmasına

⁴⁰ Sami Karamısır, *Türkiye'nin Siyasi Meseleleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1994), s. 85-87.

⁴¹ Cem Eroğul, *Çok Partili Düzenin Kuruluşu*, s. 138.

rağmen, ülkede temel olarak iki otorite, iki koalisyon varolmuştur. Bunlar, 27 Mayıs'ı Türk milletinin meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnişi sayanların koalisyonu ile bunu gayr-i meşru bir askeri darbe sayanların koalisyonu idi. Bunlar, görünen ve görünmeyen iki otorite kaynağı olarak, 1960'ların siyasal hayatına damgasını vurmuştur.⁴²

Elbette tüm bu yaşanan süreçten en fazla zarar gören parti Bölükbaşı'nın liderliğindeki CKMP olmuştur. 27 Mayıs İhtilali ile büyük beklentiler içine giren Bölükbaşı, kendisi ile aynı "tohum"dan gelen büyük DP camiasının oylarının CHP'den ziyade, partisi CKMP'ye akacağını düşünüyordu. Hatta, Bölükbaşı, DP'nin nasıl olursa olsun yıkılacağını erken tarihlerde görmüş ve 1959 yılının Eylül ayında, "1946 ruhu"nu taşıyan DP kitlelerini partisine davet etmişti. Buna yukarıda değinilmiştir. İşte başlangıçta, iktidarın ve ikbalin kendisine geleceğini düşünen Bölükbaşı, sonradan AP ve YTP'nin kur[dur]ulmasıyla, iplerin elinden kaçtığını düşünmeye başlamış ve büyük hayal kırıklıkları yaşamıştır. Bu durum, Bölükbaşı'nın özellikle 1961 seçimlerinden sonra hayli sertleşen siyasal söyleminde ve hiç bir uzlaşmaya yanaşmayan tutumunda görülecektir.

İşte, her şeye rağmen yönetimi sivil idareye devretmeye kararlı olan Gürsel liderliğindeki MBK, Nisan 1961'ten itibaren siyasi parti çalışmalarına daha bir açıklık kazandırmış ve ülke, 1961 Ekim'inde yapılacak seçimlere doğru hızlı bir şekilde yol almıştır. 1961 yılının ilk günlerinden başlayarak Türk siyaseti yaklaşan seçimler öncesinde büyük bir hareketlenme göstermeye başlamıştır. Kapatılan DP'nin oy kütlesine yönelik propagandada CKMP de yerini almıştır. Genel Başkan Bölükbaşı, gazetecilerin soruları üzerine DP'nin büyük kütlesinin verilecek hesabı olmayan insanlar olduklarını ve kendi davaları ile onların davasının aslında "1946 ruhu" olarak aynı dava olduğunu ifade etmiş ve onları partisine davet etmiştir.⁴³ Bölükbaşı ayrıca, bu davetlerinin yeni olmadığını, 1959 Eylül ayında da bu daveti yaptıklarını kaydetmiştir. Gazetenin metnini kısmen yayımladığı ve Bölükbaşı'nın 1959 Eylül ayında parti örgütüne gönderdiği tamimde "1946 ruhu"nun övgüsü yapılmakta ve DP liderlik kadrosunun bu ruhtan uzaklaştığı vurgulanarak DP kütlesi CKMP'ye davet edilmektedir.

⁴² Metin Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı*, s. 36, 54.

⁴³ *Kudret*, 31. 01. 1961.

Yaklaşan seçimler arefesinde görülen bir hareketlenmede, partilere katılmalar da olmaktadır. CKMP'ye katılan emekli albaylarla ilgili haberler **Kudret** gazetesinde büyütülerek verilmiştir.⁴⁴ Biraz önce bahsettiğimiz koşullar, tüm partileri olduğu gibi CKMP'yi de etkilemiş ve CKMP, 27 Mayıs ihtilalcilerinin endişeye düşmelerini gerektirecek bir durumun kendilerinde mevcut olmadığı izlenimini vermek istemiştir.

Yeni Anayasanın hazırlık çalışmalarının sürdüğü, yeni partilerin kurulmakta olduğu ve siyasal faaliyetlerin serbest bırakıldığı 1961 Nisan ayı başlarında Bölükbaşı, kendilerinin, başından beri savunduğu ilke ve görüşlerin, 27 Mayıs'tan sonra devlete temel yapıldığı iddiasını yinelemiştir. Seçim hazırlıkları sürerken gazetecilerle olan sohbetinde kendi partisini şanslı gördüğü anlaşılan Bölükbaşı, CHP'yi kastederek kötü alışkanlıklarından vazgeçemeyen bazılarının, eski devirdeki baskıcı uygulamalara meyiletme hevesinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı ayrıca, parti programlarında yeni döneme uygun değişikliklere de gittiklerini, cehalet ve sefaleti yok edecek tedbirlerin programlarında yer alacağını kaydetmiştir.⁴⁵ Osman Bölükbaşı, içine girilen yeni dönemde son on beş yılın siyasî olayları ve tecrübelerinden ilham alındığını, bu dönemde kardeşlik ve itidalin egemen kılınmasının zarurî olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Gazetecilerin bir sorusu üzerine Bölükbaşı, Cumhurbaşkanının bir defaya mahsus olmak üzere tek dereceli seçimle halk tarafından seçilmesini doğru bulduğunu da belirtmiştir.⁴⁷

Bu arada, seçimlere doğru gidilirken kendilerini iktidar adayı olarak gören CKMP'lilerin beklediği serpilme görülmeyince parti içinde bir huzursuzluk ve ihtilâl ortaya çıktığı yönünde basında haberler yer almaya başlamıştır. 1961 yılı Mayıs ayı başlarında yayılan haberlere göre, partililer beklentilerinin gerçekleşmemesinden Bölükbaşı'yı sorumlu görerek onun liderliği bırakmasını istemişlerdir. Gayr-i memnun CKMP'liler, Bölükbaşı'nın, yerini Ahmet Tahtakılıç'ın önderliğindeki "*Mücadeleciler*"e bırakmasını önermişlerdir.⁴⁸ Söz konusu iddialar CKMP yönetimi tarafından hemen ertesi gün yalanlanmış ve bu tür haberlerin her gün gelişmekte olan

⁴⁴ **Kudret**, 06. 02. 1961.

⁴⁵ **Kudret**, 7. 4. 1961.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 7. 4. 1961.

⁴⁷ **Yeni Sabah**, 7. 4. 1961.

⁴⁸ **Cumhuriyet**, 6. 5. 1961.

partilerinin güçlenmesini engelleme amacı taşıdığı ifade edilmiştir.⁴⁹ İhtilaf konusunda ise, Tahtakılıç, “Bölükbaşı ile aramızda metod farkları var” diye konuşmuştur.⁵⁰

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, darbenin hemen ardından iyi ilişkiler içinde buldukları CHP ile aralarının soğuması üzerine, CHP’lileri 27 Mayıs İhtilâli’nin ruhunu anlamamakla suçlamaya başlamıştır. Kendilerinin her devirde savunduğu ilkelerin devlete temel yapılmaya başlandığı iddiasını sürekli ön plana çıkararak, kendi partisini İhtilâlcilere CHP’den daha yakın göstermeye çalışan Bölükbaşı, bu durumu, seçimleri kazanacakları yönünde bir ipucu olarak da değerlendirmektedir.⁵¹

Yeni Anayasa hazırlıklarının sürdüğü 1961 yılı Mayıs ayında CKMP seçim sistemi olarak nisbî temsil sistemini istediğini açıklamıştır. Partinin kamuoyuna açıkladığı bir gelişme de parti programlarında yapılacak değişikliklerle ilgilidir. CKMP’liler yeni duruma göre programlarında uygulama ile ilgili bazı değişiklikler yapacaklarını, bu çalışmalarda Ali Fuat Başgil’den de yararlanmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. CKMP lideri Bölükbaşı’nın A. F. Başgil ile olan görüşmeleri bu günlerde basında gündeme gelmektedir.⁵² Bazı gazeteler Başgil’in CKMP’nin cumhurbaşkanı adayı olduğu iddialarına yer vermiştir.⁵³

Yine bu günlerde, Bölükbaşı, bir taraftan da, seçim çalışmaları sırasında İhtilâlin hedefine doğru ilerlemeye devam ettiği, geleceğe umutla bakılması gerektiği yönünde açıklamalar yaparak, İhtilâlcilerle ters düşmek istemediğini göstermenin büyük uğraşı içinde olmuştur.⁵⁴ Seçim çalışmaları sırasında Bölükbaşı’nın açıklamada bulunduğu hususlardan birisi de, Atatürk inkılapları konusundaki düşünce ve tutumları hakkındadır. Basın mensuplarının soruları üzerine yaptığı açıklamada Bölükbaşı, Atatürk inkılaplarının medeniyet yolunda milletçe aşılması gereken bir merhale olduğunu, Batılı anlamda demokratik düzeni Türkiye’de kurmak isteyen CKMP’nin bu inkılapların düşmanı değil, ancak bekçisi ve uygulayıcısı olabileceğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, ülke ve inkılaplar için en büyük tehlikenin,

⁴⁹ Kudret, 7. 5. 1961; Yeni Sabah, 7. 5. 1961.

⁵⁰ Akis, 15. 5. 1961.

⁵¹ Kudret, 11. 5. 1961; Yeni Sabah, 11. 5. 1961; Kudret, 7. 4. 1961; Yeni Sabah, 7. 4. 1961.

⁵² Kudret, 9. 5. 1961.

⁵³ Yeni Sabah, 11. 5. 1961.

⁵⁴ Kudret, 22. 5. 1961.

samimiyetsiz politikacılardan gelebileceğini de kaydetmiştir. Bölükbaşı, CHP'lilerin ordu, üniversite ve Atatürk üzerinden kendilerine karşı siyaset yaptıkları iddialarına karşı da “*Ordu da, üniversite de Atatürk de Türk milletindedir*” biçiminde tepki göstermiştir.⁵⁵

Milletvekili seçimleri yaklaştıkça CKMP'lilerin, partilerine CHP'liler tarafından baskı yapıldığı yönündeki yakınmaları artmıştır. Bu yakınmalara ilişkin bir gazete yazısında, CHP'lilerin 10 yıllık DP iktidarı döneminde kendilerinden çeyrek asrın hesabının sorulmamasından güç aldıkları iddia edilmektedir. **Yeni Sabah**'ta çıkan ve *Yeni Sabah* imzalı “Aman dikkat, Eski Huylar Depreşmesin” başlıklı söz konusu makalede CHP'nin, çeyrek asırlık iktidarı döneminde işlediği baskı, anayasayı ihlâl, seçimlere fesat karıştırma gibi fiillerinden dolayı DP tarafından sigaya çekilmemesine dayanarak bugün eski huylarına döndükleri ileri sürülmektedir.⁵⁶

Darbe sonrasında yapılacak ilk seçimlerin hazırlığı sürerken CKMP çevrelerinde CHP hakkında dile getirilen bir rahatsızlık konusu da, seçimi kazanan kim olursa olsun iktidara CHP'nin geleceği biçimindeki söylentilerin yayılmasıdır. Bu söylentilere tepki gösteren Bölükbaşı, MBK'nın iktidarı isteyene değil, milletin seçtiklerine teslim edeceğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, ayrıca bu ülkede cephede kaybedip karargâhta kazanma devrinin çoktan geçtiğini de kaydetmiştir.⁵⁷ 1961 Anayasası'nın oylanmasının yaklaştığı günlerde, Bölükbaşı, Anayasaya olumlu oy vereceklerini açıklamıştır. Osman Bölükbaşı, “*İkinci Anayasa*” dediği yeni Anayasa ile ülkemizde bir hürriyet ve fazilet devrinin açılmasını dilediğini şu sözlerle ifade etmiştir.⁵⁸

Partimizin yetkili organı, İkinci Anayasanın desteklenmesine karar vermiştir. Bu Anayasa ile yurdumuzda bir hürriyet ve fazilet devrinin açılması en halisane dileğimizdir. Bize inananların bu kararımızın icaplarını yerine getireceklerine eminiz. İnsanlığın geçirdiği acı tecrübeler göstermiştir ki kanun ve müesseseler ruh ve hayatiyetlerini, onlara yürekten inananların elinde bulmuşlardır. İnanmayanların elinde en iyi kanunların ve en iyi düşünülmüş müesseselerin gayeye ihanet eden birer vasıta haline getirildiği, inkar olunamaz bir tarihi hakikattir. Bu itibarla yeni nizama bekçilik edecek insanları yarın seçerken milletimiz bu büyük hakikati mutlaka göz önünde bulunduracak ve insanları ve müesseseleri, tatlı sözleriyle değil geçmişleri ile ve fiilleri ile kıymetlendirmek basiretini gösterecektir. Bir kere daha

⁵⁵ Kudret, 23. 5. 1961.

⁵⁶ Yeni Sabah, 24. 5. 1961.

⁵⁷ Yeni Sabah, 25. 5. 1961.

⁵⁸ Kudret, 31. 5. 1961.

belirtmek isteriz ki, Türk milletinin yarımı, kin ve intikam duygularını körüklemekle değil, sevgi ve kardeşlik hislerini hakim kılmakla teminat altına alınmış olacaktır.

CHP'den gelen baskı şikâyetlerinin artması üzerine Bölükbaşı, Montesquieu'nün, "*istibdat rejimlerinin korkuya, cumhuriyet rejiminin ise fazilete dayandığı*" sözünü hatırlatarak bir asırdır süren hürriyet ve fazilet mücadelesinde 27 Mayıs'ın önemli bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı, seçim ve Anayasaya destek konuşmalarında ayrıca CHP'lilerin İhtilâlin anlamını kavrayamadıkları ve kendilerini buna göre değiştiremedikleri iddiasını yineleyerek ve İhtilâl yönetiminin baskı kurma girişimlerine karşı gereken önlemleri alacağına inandığını ifade ederek, İhtilalcilerle arasını açmama duyarlılığını sürdürmüştür. Konuşmasının devamında Bölükbaşı, şöyle söylemiştir:⁵⁹

...Montesquieu, "*istibdat korkuya, Cumhuriyet fazilete dayanır*" der. Biz, fazilete ve hürriyete dayanan bir idare kurmak için en az bir asırdan beri milletçe çırpıyoruz. **27 Mayıs İhtilâli bu asırlık gayretler silsilesinde bir dönüm noktasıdır.** İhtilâl, faziletsiz kuvvetlerin, korkuya dayanan hakimiyetine müsaade edemez. Davranışlarını fazilet ölçülerine uyduramayanlar ne hürriyet davasının gerçek dostları olabilirler ve ne de İhtilâlin. Hüzünle görüyoruz ki İhtilâlin ahlâkî hedeflerine göre zihniyet ve metotlarını değiştirmekten uzak kalanlar, memleketin bugünkü ve yarınki huzurunu tehdit etmekten sakınmıyorlar...

Seçim gezileri sırasında Bölükbaşı'nın karşılaştığı tartışma konularından birisi de din-irtica-mukaddesat düşmanlığı konularıdır. CHP'yi dinsizlikle suçladıkları iddialarına karşı Bölükbaşı, kimsenin dinsizliği veya dindarlığı ile ilgilenmediklerini, mukaddesat düşmanlığını irtica isnatları ile örtmek isteyenlere de karşı olduklarını ifade ederek gerçek irticanın, samimiyetsizlik silahı ile ülkenin kaderine hükmetmek isteyenlerden kaynaklanabileceğini kaydetmiştir. Bölükbaşı'nın bu husustaki sözleri şöyledir:⁶⁰

...Biz kimseyle dindarlık yarışına girmedik ve kimseyi dinsizlikle itham etmedik. Kulla Allah arasına girmek ne hakkımızdır ne de haddimiz. İsimlerimizden niçin bahsedildiğini bir türlü anlayamıyoruz. Herkesin kalbini Allah, fiilini millet bilir. Mukaddes duyguların her türlü sûflî hesaplara alet edilmesinden nefret ettiğimiz kadar mukaddesat düşmanlığını gericilik isnatları ile maskeleyemeye çalışanlardan da hoşlanmayız. Rey avcılığı için listelerini her seçimde tarikat şeyhleri ile süsleyen sözde inkılapçılardan da değiliz. Bize göre en tehlikeli gericilik samimiyetsizlik silahı ile memleketin kaderine hükmetmeyi düşünmektir.

⁵⁹ Kudret, 5. 6. 1961.

⁶⁰ Kudret, 8. 6. 1961.

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı 1961 Anayasasının kabulü ve seçim propagandası için yaptığı yurt gezilerinde, 27 Mayıs İhtilâlini övmeye devam etmiş ve bu İhtilâlin, birini düşürüp diğerini onun yerine geçirmeyi amaçlayan bir “*Saray darbesi*” olmadığını, kanuna bağlı bir devlet için verilen asırlık mücadelenin son aşaması olduğunu iddia etmiştir. Bölükbaşı, 27 Mayıs’ın kanlı bir ihtilâl olmayışına da dikkat çekmiş ve bundan dolayı orduyu övmüştür. Bölükbaşı ayrıca, 27 Mayıs İhtilâlcilerinin, iktidarı milletin seçeceği kimselere teslim edeceğine olan güvenini yinelemiştir. Şu ifadeler ona aittir:⁶¹

...Seçimsiz iktidar bekleyenler olmuştur. 13 aylık tecrübe Türk ordusuna şeref sözüne sadakatini bir kere daha göstermiş, iktidar, umanlara teslim edilmemiş, milletin seçeceklerine teslim edilecek mukaddes bir emanet, bir ‘Şeref Emaneti’ olarak muhafaza edilmiştir. Milletlerin tarihinde ihtilâl denince meydanlarda kurulmuş sayısız sehpa, suçlu suçsuz tefrik edilmeden dökülmüş kanlar, söndürülmüş yuvalar akla gelir. Fakat 27 Mayıs İhtilâli böyle olmamış, gülen bir İhtilâl, hukuka bağlı bir İhtilâl olarak tarihte yerini almıştır...

Bir başka konuşmasında da Bölükbaşı, İhtilâlin, millî hakimiyeti memlekete temel yapmak için yapıldığını, hiçbir zümre ve şahıs aleyhine olmadığını söyleyerek CHP’nin bunu anlamadığını ifade etmiştir.⁶² Bölükbaşı, seçimler öncesi CHP’ye epey yüklenmiştir. O, biliyordu ki, seçimler sonrasında ne olursa olsun, CHP iktidara geçecekti. İşte, Bölükbaşı, Türkiye’nin ikinci partisi olabilmek için eski DP oylarına ihtiyaç hissediyordu. Bunun yolu da CHP’ye çatmaktan geçiyordu. Bölükbaşı’nın AP ve YTP’ye çatma nedeni ise başkaydı. Ona göre, bu partiler nereden çıkmıştı ve neden DP oylarını temsil eden börek tepsisine ortak olmuşlardı? Doğal olarak DP oylarının kendisine akacağıнын planlarını kuran Bölükbaşı, seçim konuşmalarında AP ve YTP’ye karşı çok sert konuşmuştur.⁶³

Bölükbaşı’nın 27 Mayıs yönetimi ile ilişkilerini iyi götürme çabası CKMP’ye muhalif bir gazete olan **Cumhuriyet**’te Nadir Nadi’nin bir yazısı ile övgüye değer bulunmuştur. Nadi, söz konusu yazısında, öteden beri hırçın ve kavgacı bir siyaset yapan CKMP’nin 27 Mayıs İhtilâli’nden beri, yani 13 aydır oldukça ılımlı ve yapıcı bir siyaset anlayışına sahip bulunduğunu, ayrıca oy avcılığı yapmadığını, partideki bu değişimin seçimlerde oylarını arttırabileceğini ifade etmektedir. Nadir Nadi,

⁶¹ **Kudret**, 15. 6. 1961.

⁶² **Yeni Sabah**, 26. 6. 1961.

⁶³ **Akis**, 5. 6. 1961.

“...Bu memlekette gerçek bir hürriyet rejimini kökleştirip yaşatmak istiyorsak, bunu ancak devrim ilkelerine elbirliği ile sarılmak ve (iktidar için iktidar) değil de (hizmet için iktidar) düşüncesini benimsemekle başarabileceğizdir...” temennisinde de bulunmuştur.⁶⁴

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, hem Anayasanın 9 Temmuz’da yapılacak halkoylamasında kabul edilmesi hem de seçimlerde partisinin desteklenmesi amacıyla yaptığı gezilerden birinde, (19 Mayıs kenti) Samsun’da yaptığı konuşmada Türkiye’nin Batılılaşması ve bunda Atatürk’ün yeri ile Atatürkçülük anlayışı konusundaki görüşlerini sıralamıştır. Bölükbaşı’nın ifadeleri şöyledir:⁶⁵

...Temelleri Garbin içtimaî, siyasî ve felsefî görüşlerine dayanan bir devlet telâkkisini memleket idaresine hakim kılmak fikri, menşeyini Tanzimat ve hattâ ondan evvelki ıslahat teşebbüslerinde bulur. Bu cereyana siyasî tarihimizde Garplılaşma hareketi denir. Osmanlı İmparatorluğunu çöküşünden kurtarmak, zamanın şartlarına göre ona yeni bir hayatîyet vermek lüzumunu hissedenler, bu istikamette bir takım teşebbüslere girişmişlerse de kökten bir değişikliği sağlayamamışlar, teşebbüsleri satıhta kalmağa mahkûm olmuştur. Tarihimizde ilk defa büyük Atatürk bu mevzudaki tereddüt ve engelleri bertaraf ederek bizi muasır medeniyet seviyesine götürecektir yolları açmıştır. Onun bu mevzuda giriştiği ıslahat medeniyet yolunda aşmağa mecbur olduğumuz ilk merhaledir. Hakiki Atatürkçüler, ‘inkılaplar elden gidiyor’ diye samimiyetsiz feryatlar koparanlar değil, Türk milletini bir hukuk devleti nizamına kavuşturmak, onu cehalet ve sefaletin pençesinden kurtaracak şartları hazırlamak uğrunda, her devrin çilesine göğüs gererek mücadele edenlerdir. Atatürk’e samimi bir saygı ve sevgi besleyenler onun ismini ve eserlerini bir zümre saltanatı kurmak yolunda istismara tenezzül etmezler. İstismarcılar yerine hakiki ve samimi Atatürkçüler, medeniyetçiler bu memleketin kaderine hakim olsalardı yıllarca evvel hukuk devleti nizamı kurulmuş, cehalet ve sefalet yok edilmiş olacaktı. **Kim ne derse desin fikirlerimizle ve mücadelelerimizle bu memlekette hakiki Atatürkçüler olarak dimdik ayaktayız, ortaçağın karanlıklarının değil medeniyetin nuru peşindeyiz.**

CKMP’nin Atatürkçülük hakkındaki bir beyanatını da parti Genel İdare Kurulu üyesi ve Temsilciler Meclisi üyesi Seyfi Öztürk vermiştir. Öztürk, seçim gezisi sırasında Ordu’da Gençlik Kolu Kongresinde yaptığı konuşmada, CHP’nin, kendisini Millî Mücadeleyi yapan ve Atatürk’ü sevenlerin partisi olarak sunduğunu, oysa Millî Mücadelenin top yekun bir milletin eseri olduğunu, tarih istismarı yapmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Öztürk, Atatürk’ün de bir millî kıymet

⁶⁴ Nadir Nadi, “Bir Geziden İlhamlar”, Cumhuriyet’ten naklen Kudret, 24. 6. 1961.

⁶⁵ Yeni Sabah, 19. 6. 1961.

olduğunu, onu bir partinin bünyesine alarak diğerlerini Atatürkçü saymamanın da bir millî kıymetin istismarı olduğunu kaydetmiştir.⁶⁶

DP'nin 27 Mayıs İhtilâlinde sonra kapatılması üzerine, seçime katılacak sağ siyasal çizgideki partiler için bu partinin geniş seçmen kitlesinin çekim merkezi olacağı ve hattâ bu kitle üzerinden siyasal kavgaların yaşanacağı çok önceden belli olmuştu. CKMP'nin DP'nin tabanına sıcak mesajlar verdiği bilinmekteydi. Ancak yeni kurulan partilerden Adalet Partisi (AP) siyasal alanda DP'nin yerine oturma konusunda daha iddialı görünmekteydi. Seçim hazırlıklarının sürdüğü aylarda CKMP Genel Başkanı Bölükbaşı ile AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala da bu bağlamda karşı karşıya gelmişlerdir. Bölükbaşı'yı konuşmalarından dolayı ayrımcılıkla suçlayan Gümüşpala'ya cevap veren Bölükbaşı kendi davasının halk tarafından benimsendiğini, Gümüşpala ve partisinin ise fırsat düşkününü olduğunu ima etmiştir. Bölükbaşı DP tabanına bir mesaj olarak, Türk halkının 15 yıldır hakîki dava adamları ile maceracı ve fırsat düşkünlerini ayıracak kadar bilinçlendiğini ifade etmiştir.⁶⁷

Bu sırada, KM'de hazırlanan ve MBK'nın onayından geçen 1961 Anayasa'sı 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuştur. Yeni Anayasa, % 61. 49 Evet ve % 38. 51 Hayır oyları ile halkoyunda kabul edilmiştir. Referanduma katılan 67 ilin 12'sinde (Aydın, Bolu, Bursa, Çorum, Denizli, Diyarbakır, İzmir, Kütahya, Manisa, Sakarya, Samsun ve Zonguldak) ekseriyet halinde Hayır çıkmıştır. İlginçtir ki, bu illerin hemem hemen hepsinde 1961'de yapılacak seçimleri AP kazanacaktır. Yine şark vilayetleri daha çok Evet yönünde oy kullanırken, Batı vilayetleri genellikle daha çok Hayır doğrultusunda oy kullanmıştır.⁶⁸

9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan halkoylaması ile 1961 Anayasasının kabul edilmesi üzerine Bölükbaşı, asırlık gayretlerin hedefe ulaştığını ve devletin sağlam bir temele kavuştuğunu belirterek bundan bahtiyar olunması gerektiğini ifade etmiştir. “Hayır” oylarının da saygıyla karşılanması gerektiğini ifade eden Bölükbaşı, Anayasa oylamasının baskı altında geçmemesinin yapılacak milletvekili genel seçimleri için de bir gösterge olduğunu kaydetmiştir.⁶⁹

⁶⁶ Kudret, 20. 6. 1961.

⁶⁷ Kudret, 1. 7. 1961.

⁶⁸ Cemal Aygen, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, AÜSBFD, C. XVII, S. 1 (Mart 1962), s.215.

⁶⁹ Kudret, 13. 7. 1961.

Bölükbaşı, 27 Mayıs'ın haklılığına ilişkin görüşlerini ortaya koymaya devam ederken bu İhtilâlin zarurî olarak yapıldığını, İhtilâlden önce seçime gidilmesi durumunda seçim sandıklarının kanlı olaylara sahne olabileceğini ifade etmiştir.⁷⁰ Bölükbaşı'nın bu görüşü, özellikle darbenin önünü almak için erken seçime gidilmesini bir çare olarak gören ve bunu yapmadığı için DP iktidarını eleştiren kesimler için önemlidir.

Eski DP oylarının paylaşım kavgası sürerken Bölükbaşı, DP seçmenine dönük olarak kurulan (AP ve YTP) yeni partileri kastederek kendisinin DP'ye onlardan bin kere daha yakın olduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı, yeni kurulan partilerin oy bölünmesinden yarar uman siyaset ustalarının kucağında doğması konusundaki kuşkularını yineleyerek CHP'yi işaret etmektedir.⁷¹ Çünkü DP kitesinin oylarına talip olan partilerin çoğalmasıyla oyların bölünmesinden kârlı çıkacak olan parti CHP olacaktır.

Bölükbaşı, 1961 Anayasasının kabul edilmesi ile fikirlerinin iktidara gelmiş olduğunu, şimdi bu fikirlerin uygulayıcısı olmak üzere milletin hizmetine hazır olduklarını ifade etmektedir.⁷² Bu noktada Bölükbaşı'nın, İhtilâl sonrası dönem ve 1961 Anayasasının esasları ile ilgili olarak sık sık ifade ettiği "*Fikirlerimiz ve savunduğumuz esaslar devlete temel yapıldı*" biçimindeki iddiasına 1961 yılı Ekim ayında Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel bir fıkra ile karşılık verecek ve kendisini sahte kahraman olarak nitelendirecektir.⁷³

1961 seçimleri yaklaştıkça siyasî hesaplaşmanın da sertleştiği görülmektedir. DP'nin varisi olarak görülen AP, CKMP ile yoğun bir siyasal kavga içine girmektedir. AP Genel Başkanı olan Ragıp Gümüşpala, Bölükbaşı'nın, ülkenin huzuru için artık yerini genç politikacılara bırakmasını isterken, Bölükbaşı, Gümüşpala'yı kin ve intikam cephesi kurmakla suçlamaktadır. DP'li vatandaşları, maceracı ve fırsatçı diye nitelediği AP'ye karşı uyarıyı sürdüren Bölükbaşı, AP'ye muhalefetini yaparken özellikle de Gümüşpala'nın kısa süre içinde yaşadığı siyasal çizginin zikzaklı oluşunu gündeme taşımaktadır. İhtilâl sırasında ordu komutanı, sonra Genelkurmay Başkanı olduğu halde, şu anda İhtilâle karşı olanların

⁷⁰ *Yeni Sabah*, 17. 7. 1961.

⁷¹ *Cumhuriyet*, 20. 7. 1961.

⁷² *Kudret*, 21. 7. 1961.

⁷³ *Cumhuriyet*, 6. 10. 1961.

bayraktarlığını yapmakla suçladığı Gümüşpala'nın AP Genel Başkanı olmadan önce CHP'de siyaset yapacağı yönündeki sözlerini de onun aleyhinde kullanmaktadır. Bölükbaşı ayrıca yeni Anayasanın sosyal adaleti öngördüğünü, adı "*Adalet*" olan bir partinin Genel Başkanının bu Anayasaya karşı oluşunun da diğer çelişkileri ile birlikte düşünüldüğünde davasızlıktan ve fikirsiz siyaset yapmaktan kaynaklandığını ileri sürmektedir.⁷⁴ Bölükbaşı, siyasetin fikir, ahlâk ve fazilet temelinde yapılması gerektiğini, kendilerinin temel fikirleri bulunduğunu ve bunların savunulması uğrunda on beş yıldır vazgeçmeden mücadele ettiklerini sık sık vurgulamaktadır.

B. CKMP'NİN 5. KONGRESİ VE BÖLÜKBAŞI (1961)

Bu arada CKMP'nin Beşinci Büyük Kongresi 27 Ağustos 1961 toplanmıştır. CKMP Beşinci Büyük Kongresinde yaptığı konuşmada Bölükbaşı, rejim, Anayasa, İhtilâl, hürriyet ve fazilet mücadelesi gibi temalara vurgu yapmıştır. Bölükbaşı'nın konuşmasından bazı kısımlar şöyledir:⁷⁵

...Anayasa ve rejim buhranı iç mücadele havasını teneffüs edilemeyecek bir hale getirmiş ve memleket, kardeş kavgasının, hududu ölçülemeyecek facialar ile karşı karşıya kalmıştı. Bir türlü teskin edilemeyen kin ve ihtiraslar, tertip ve davranışlar birbirini takip ediyordu. İtidal ve aklı selimin sesi artık duyulmaz hale gelmişti. Menbaini kin ve ihtirastan alan siyasî davranışların yarattığı hadiseler karşısında İhtilâl kaçınılmaz bir zaruret olmuştu. **27 Mayıs İhtilâli, hadiselerin bir uçurum kenarına getirdiği milletimizi felâketten kurtarmak ve asırlık hak ve hürriyet mücadelesini hedefine ulaştırmak için yapılmıştır.** (...) Her devirde ahlâka dayanan bir siyasetin temsilcisi olan partimiz bu davranışlar karşısında da huzur ve itidal unsuru olarak kendisine düşen vazifeyi yapmaya çalışmış ve bunu kaçınılmaz bir vatan borcu saymıştır. (...) Mücerret bir siyasi partiye mensup olmayı veya ona rey vermiş bulunmayı suç telâkki edecek kadar insaftan uzak ayırıcı ve yaralayıcı davranışlar karşısında, her zaman adil, yapıcı ve birleştirici fikirleri temsil eden partimiz, DP'li vatandaşların haksız isnatlardan ve tecavüzlerden duyduğu üzüntülere karşı alâkasız kalmamıştır...

Bölükbaşı, Kongre konuşmasında, istismarcı düşünceye sahip olmadıklarını ve şartlara göre kanaat değiştirmediklerini belgelediğini düşündüğü, CKMP'nin **4 Eylül 1959 Beyannamesi'**nden bir alıntı okumuştur. Bölükbaşı, 1946 ruhuna temas eden ve DP tabanına seslenen söz konusu Beyannameden şu kısmı okumuştur:⁷⁶

⁷⁴ Kudret, 23. 7. 1961.

⁷⁵ Kudret, 28. 8. 1961.

⁷⁶ Kudret, 28. 8. 1961.

Biz 1946'da başlayan demokrasi ve hürriyet mücadelesinin safiyet ve samimiyetini bütün manasile temsil eden bir teşekkülüz. D.P'nin büyük ve samimi kitlesile aramızda unutulması imkânsız acı bir hatıra mevcut olmadığı gibi, niyet ve görüşlerimiz arasında da bir fark bulunmadığı kanaatindeyiz. Kendilerini aynı mefkûrenin yolcuları, manevî kardeşlerimiz saymaktayız. Onların da bizlere karşı aynı hisleri beslediklerinden eminiz. Bir çoklarımızla onlar arasında eski mücadele arkadaşlığının unutulmayacak aziz hatıraları ve çözülmeyecek bağları mevcuttur.

Bölükbaşı, partisinin Büyük Kongresindeki konuşmasında demokratik düzenin kurulması konusundaki anlayışını şu sözlerle ortaya koymuştur:⁷⁷

...Demokratik bir nizamın kurulması ve yaşaması maddî ve manevî bir takım şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Batılı telâkkiye göre demokrasi sadece bir seçim ve rey mekanizması değil, bir teminatlar ve müesseseler rejimidir. Bu teminatların manevî olanları, asırlar boyunca ıstırap ve felâket rotasında eriyen nesillerin gayretleriyle tekevvün eden gelenek ve teamüller olarak içtimaî hayata temel olur. Kısa bir zaman içinde bu ruhî ve kökten değişikliği gerçekleştirmek elbette mümkün olamaz. Bizde bu manevî temeller mevcut olmadığına göre hak ve hürriyetlerin teminatını huhukî müesseselerde aramak zarureti vardı. (...) Biz şimdi bu memlekette, kimsenin üzerinde durmadığı devirlerden beri müdafaa ettiğimiz ve uğrunda kahırlara uğradığımız fikir ve müesseselerin yeni Anayasa ile devlete temel yapıldığını görmenin huzur ve bahtiyarlığı içindeyiz.

Osman Bölükbaşı, CKMP'nin Beşinci Büyük Kongresinde yaptığı konuşmada, Anayasanın kabulü ile hukuken hedefine ulaşan hak ve hürriyet mücadelesinin beklenen sonucu verebilmesi için topyekun bir milletin itidal, samimiyet, fazilet ve müsamaha gibi değerlere bağlı olması gerektiğini; siyaseti aldatma, ihtiras ve kin yarışı olarak gören alışkanlıklar da tasfiye edilmedikçe kurulan nizamın geleceğinden emin olunamayacağını kaydetmiştir. Bölükbaşı'nın konuşmasında dikkat çeken bir husus da hürriyetin saltanat sürebilmesi için cehalet, yoksulluk ve sefaletin saltanatının yıkılması gereğidir. Yoksulluk ve sefaletin olduğu yerde hürriyetin saltanatının kurulamayacağını, yoksulluk ve sefaletin insanların ahlâkî ve fikrî yönlerini tahrip ettiğini ifade eden Bölükbaşı, Atatürk'ün gösterdiği çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmanın yolunun da buradan geçtiğini vurgulamıştır.

Osman Bölükbaşı'nın ekonomik kalkınma ile ilgili görüşü, 1961 Anayasasında da öngörülen planlı kalkınma doğrultusundadır. Kendisi, bunu, değinilen Kongre konuşmasında, Türkiye'nin malî imkânlarının sınırlı oluşu, yapılacak işlerin bu yüzden ilim ve hesaba dayalı olarak bir öncelik sırasına göre iktisadî planla belirlenmesi gereği biçiminde temellendirmektedir. Ancak bu kalkınma bazı totaliter rejimlerdeki gibi özgürlükleri ortadan kaldırarak olmamalıdır. İnsanlar özgürlük ve

⁷⁷ Kudret, 28. 8. 1961.

kalkınma arasında bir tercih yapmak zorunda bırakılmamalıdır. Nihâf hedefi insanı mesut etmek olan kalkınma, özgürlük olmayınca ne işe yarayabilir? **Özgürlük içinde kalkınma politikası**, ferdî mülkiyete ve özel teşebbüse ön planda yer vermelidir. Devletin yoksul ve işsiz vatandaşların sorunlarına eğilmesi ve saadetleri için çalışması ile sosyal adalet ve sosyal güvenlik sistemi yoluyla bu alana el atması Bölükbaşı'ya göre müfrit solcu akımlara karşı en etkili bir mücadele ve savunma aracıdır. Millî devletin aynı zamanda sosyal olması vasfı bu görüş ve zaruretlerin ürünüdür.

Bölükbaşı, Anayasa kabul edilmeden önceki konuşmalarından birinde de Anayasa taslağındaki sosyal güvenlik, sosyal adalet, grev ve sendikal hakların çok önemli olduğunu, bunların aşırı ve yıkıcı akımları önlemek için ferdî mülkiyet ve şahsî teşebbüs esaslarına bağlı bir çok memlekette en etkili çareler olduğunu ifade etmişti. Bölükbaşı, vatanperver Türk işçisinin, hayalî cennetler vaat eden sistemlere hiçbir zaman iltifat etmediğini, onların saadet ve refahlarının yolunu yeni Anayasanın açtığını ileri sürmüştü.⁷⁸

Bu kongrede CKMP programında 1961 Anayasasının sosyal devlet ve planlı kalkınma gibi iktisadi hükümlerine paralel değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca kültürel kalkınma önerileri de programda yer bulmuştur.⁷⁹

CKMP 5. Büyük Kongresinde parti içinde bir takım sürtüşmelerin bulunduğuna ilişkin haberler parti yanlısı **Kudret**'te⁸⁰ çok az yer bulurken muhalif basında genişçe yer almıştır. Kongre ile ilgili haberleri veren **Cumhuriyet**, Kongrede bir başıbozukluk, düzensizlik ve Bölükbaşı-Tahtakılıç anlaşmazlığı bulunduğu hususlarını öne çıkarmaktadır. Adı geçen gazetenin haberine göre Ahmet Tahtakılıç, yaptığı konuşmada, partide hizipçilik yapmadığını, Genel Başkanlığa aday olmayacağını ve Genel Başkanların Genel İdare Kurulu üyelerinin fikirlerine hürmet etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Gazete, Tahtakılıç'ın Genel Başkanı protesto niteliğinde Kongreyi terk ettiğini belirtmektedir.⁸¹ **Akis** de, Tahtakılıç'ın, "*Siyaset*

⁷⁸ **Kudret**, 29. 6. 1961.

⁷⁹ **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı** (Ankara: San Matbaacılık, 1961). Esas düşünceleri itibariyle CMP programından fazlaca farklılık arzetmeyen program, önsöz ile birlikte 117 maddeden müteşekkildir. Eğitim ve kültür konularına program, daha ayrıntılı bir yer vermiştir.

⁸⁰ **Gazete**, 29. 8. 1961 tarihli sayısında Saadet Kaçar'ın Genel Başkanı yeni tüzük tasarısında geniş yetki verilmesini eleştiren Kongre konuşmasına kısa bir yer verdikten sonra Bölükbaşı'nın cevabı konuşmasını "*Diktatör olmaya hevesli değiliz*" biçiminde bir başlıkla vermiştir.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 29. 8. 1961.

bir bataktır. İnsanın hiçbir tarafı temiz kalmaz...Artık köşebaşı tertip ve tezvirlere baktım. Tertipçi tezvircileri kendi başlarına bırakacağım” diye konuştuğunu ve bu konuşmasıyla Bölükbaşı’yı hedef aldığını dile getirmektedir.⁸²

Cumhuriyet, Kongrenin üçüncü gününe ilişkin bir haberi de öne çıkarmaktadır. Buna göre Kongrede, Parti programının değişikliğine ilişkin tasarının 10. maddesinde partinin din ve devlet işlerinin ayrı olduğunu kabul edeceğini öngörmesine itiraz eden Avukat Yusuf Türel adlı bir delegenin aksi yönde bir önerge verdiği ve bunun reddedildiği bildirilmektedir.⁸³

Yeni Sabah gazetesi de, muhalif grubun Kongreyi basmak için protesto gösterisi yaptığı haberine yer vermektedir. Ayrıca gazete Tahtakılıç’ın, bazı delegelerle olan konuşmasında Bölükbaşı’dan şikayetle, herkesin genel başkanlığa adaylığını koyabilmesi gerektiğini ifade etmiş ve Bölükbaşı’nın tezvirlere baktığı için kendisinin aday olmayacağını açıklamıştır.⁸⁴ Aynı sayısında **Yeni Sabah**, eski GİK üyesi Saadet Kaçar’ın Kongrede parti içi demokrasinin bulunmadığı yönünde yaptığı konuşmaya yer vermiştir. Buna göre Kaçar, bir parti kendi içinde muhalefete yer vermezse dışarıdan gelecek muhalefetin altında ezileceğini, (Türkiye’de partiler, iç muhalefete tahammül etmediği için) Türkiye’de demokrasinin kolaylıkla gerçekleşeceğine inanmadığını ifade etmiştir. Mevcut tüzük değişikliği tasarısının demokrasiyi değil diktatörlüğü hedeflediğini belirten Kaçar, Bölükbaşı’yı eleştirerek konuşmasını bitirmiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı, yaptığı konuşmada şunları ifade etmiştir.⁸⁵

Yeni hazırlanan tüzükte genel başkanın hiçbir fikri yer almamıştır. Bu parti bünyesinde diktatörlük hevesi yoktur. Bu partide genel başkanın bir tesir yaptığı ileri sürülüyorsa bu karşılıklı sevgi ve itimattan ileri gelmiştir. Bölükbaşı hiçbir zaman diktatör olmamış, sadece imanının kölesi olmuştur.

CKMP’nin seçim hazırlıkları boyunca bir seçim malzemesi olarak değerlendirilebilecek bir gündemi de Mareşal Fevzi Çakmak’ın hatırası olmuştur. Millet Partisinde birlikte mücadele ettikleri Fevzi Çakmak Paşa’yı Bölükbaşı da dahil olmak üzere CKMP’liler sık sık gündeme getirmekte ve halka mesaj

⁸² **Akis**, 28. 8. 1961.

⁸³ **Cumhuriyet**, 30. 8. 1961.

⁸⁴ **Yeni Sabah**, 28. 8. 1961.

⁸⁵ **Yeni Sabah**, 28. 8. 1961.

vermektedirler. 27 Ağustos 1961'de açılan CKMP 5. Büyük Kongresinde de Fevzi Çakmak ismine önemli göndermelerde bulunulmuştur. Hattâ Fevzi Paşanın yeğeni Müfide İlhan'ın CKMP'ye girişi gösterişli bir törenle gerçekleştirilmiş ve ardından Kongrece Fevzi Çakmak Paşanın karısına ve kızına bağlılık telgrafı çekilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁶ Kongrede yapılan Genel Başkanlık seçiminde Bölükbaşı 1310, Tahtakılıç 123, Sadık Aldoğan 28, Saadet Kaçar 2 oy almışlar; Bölükbaşı tekrar genel başkan seçilmiştir.⁸⁷

C. YUVARLAK MASA TOPLANTILARI VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI (1961)

1961 Eylül'ünün başlarında Türkiye'nin siyasal gündeminde, partiler arasında yapılması düşünülen Yuvarlak Masa Toplantısı (YMT) ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. YMT, siyasal partilerin barış ve anlayış içinde bir seçim dönemi geçireceklerine ilişkin olarak kamuoyuna yaptırımı olmayan manevî bir taahhüt vermelerini amaçlamaktaydı. Birkaç gün süren toplantılar sonunda bir "*Müşterek Anlaşma*" imzalanmıştır. Anlaşmaya, diğer partilerin aksine CKMP'den Genel Başkan değil Genel Başkan Vekili Ahmet Oğuz katılmıştır. **Yeni Sabah** ve **Cumhuriyet** gibi gazeteler, CKMP'nin, bu toplantıya katılan temsilcilerine parti adına değil şahısları adına imza atma yetkisi vermesini, imza toplantısına da Bölükbaşı'nın kendisinin katılmamasını maksatlı görerek eleştirmişlerdir.⁸⁸ Cihad Baban ise, Bölükbaşı'nın toplantılara katılmamasını, aynen 1950'lerdeki Güç Birliği görüşmelerine katılmayışı gibi, pervasızlığı ile tanınan Bölükbaşı'nın toplantılarda alınan kararlarla bağlanmak istememesine yormuştur.⁸⁹ CKMP yanlısı **Kudret** ise bu yöndeki eleştirilere Bölükbaşı'nın dinlenmek amacıyla İstanbul'da bulunduğunu, toplantıda imzayı Bölükbaşı ile başka bir parti yetkilisinin atmasının farklı olmadığı cevabını vermiştir.⁹⁰ Bölükbaşı, eleştirilerin artması üzerine yaptığı açıklamada gerçekten de kendisinin tasvip etmediği bazı ilkeler bulunduğu ve bunların tartışılmasının da imkânsızlığı anlaşıldığı için YMT'na katılmadığını ifade etmiştir.

⁸⁶ **Kudret**, 29. 8. 1961.

⁸⁷ **Yeni Sabah**, 28. 8. 1961.

⁸⁸ **Yeni Sabah**, 4. 9. 1961; **Cumhuriyet**, 5, 6 ve 7. 9. 1961.

⁸⁹ Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 456.

⁹⁰ **Kudret**, 6. 9. 1961.

Osman Bölükbaşı, toplantılar sonunda yayımlanan beyannamedeki şu hususların kendisinin kanaatlerine ve inanışlarına uymadığını açıklamıştır: Birincisi, Yassıada Mahkemeleri sonuçlanmadan, orada verilecek kararları önceden tasvip etme durumunun ortaya çıkması, ikincisi ise idarî mekanizmanın seçimlerde dürüst davranacağına olan inancın partiler tarafından peşinen belirtilmesinin istenmesi.⁹¹ Bölükbaşı, toplantıya katılmayışının nedeninin din istismarı veya Atatürk Devrimlerinin korunmasına muhalefetle ilgisi olmadığını kaydetmiştir. Bölükbaşı'nın, askerî yönetimin çok önemseydiği YMT'nı boykot etmesi kuşkusuz o güne kadar iyi ilişkiler içinde bulunduğunu hissettirdiği MBK ile arasındaki açığı ve çatlağı büyütüştür.

5 Eylül 1961'de kamuoyuna açıklanan Milli Deklarasyon, demokratik nizamın kurulması için zeminin uygun olduğunda görüş birliğine varan partiler için, 27 Mayıs'ın istismarını, Yassıada kararlarını verecek olan Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği hükümlere tesir edecek her türlü beyanı Atatürk devrimlerine bağlılık dışındaki hareketleri ve DP zihniyetini devam ettirmeye yönelik her türlü davranışı yasaklıyordu.⁹² Bu anlaşma çerçevesinde bir toplantı da basın temsilcileri ile yapılarak, basının da Müşterek Anlaşmaya dahil edilmeleri temin edilmiştir.⁹³

Bölükbaşı ile İhtilâl Yönetimi arasındaki sorun, giderek daha da açıklık kazanmıştır. Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in parti liderleri ile yaptığı bir toplantıya mazeret belirtmeden katılmama kararı alması, Bölükbaşı'nın MBK Yönetimine karşı tutumunun sertleştiğini göstermektedir. Önce parti genel sekreteri, sonra da Bölükbaşı'nın yaptığı açıklamaya göre, Bölükbaşı, diğer partilerin liderlerinin de toplantıya çağrıldığını öğrenince katılmaktan vazgeçmiştir. Bölükbaşı ve CKMP Genel Sekreteri, konusu ve gündemi önceden belli olmayan bir toplantıya genel başkanın katılmasını, CKMP GİK'in uygun bulmadığını açıklamışlardır.⁹⁴

Öte yandan Bölükbaşı, seçimlerde en büyük rakibi olarak düşündüğü AP lideri ile girdiği söz düellosu ve Gümüşpala'nın YMT toplantılarına katılmadığından dolayı Bölükbaşı'ya ağır hücumlarda bulunması sonucu, YMT toplantılarına niçin katılmadığını, seçimlerden önce yaptığı bir radyo konuşmasında açıklamak

⁹¹ Kudret, 10. 9. 1961.

⁹² Cumhuriyet, 6. 9. 1961.

⁹³ Yeni Sabah, 6. 9. 1961.

⁹⁴ Cumhuriyet, 15. 9. 1961; Kudret, 15 ve 26. 9. 1961.

durumunda kalmıştır. Bölükbaşı'nın bu açıklamasının tarihi yönü olduğu düşünüldüğünde buraya aynen alınması uygun görülmüştür. Söz konusu açıklamasında Bölükbaşı, şunları söylemiştir.⁹⁵

Yuvarlak Masa Alt Kademe Toplantısında (YMAKT) hazırlanan beyanname metnini 3 Eylül 1961 Pazar günü İstanbul'a hareket etmeden evvel arkadaşlarımla birlikte tetkik ettim. Bu metinde inanışlarıma ve hukuk anlayışıma uymayan bazı mühim noktaların yer aldığını gördüm. Bu haliyle beyannameyi tasvip ve imza edemeyeceğimi arkadaşlarıma bildirdim. Onlar da bu görüşlerimi, isteğimi veçhile, Yuvarlak Masa Alt Kademe Toplantısında açıkladılar. Bütün siyasi temsilcileri önünde açıklanan ve zapta geçen bu itirazlarım, tarihin malı oldu.

Yazılı olarak Yuvarlak Masa Alt Kademe Toplantısına arkadaşlarım tarafından sunulan itirazlarım kısaca şunlardır: (1) Yassıada Mahkemelerinin henüz karara bağlanmadığı bir sırada, **Mahkemenin hükmüne açıkça tesir edecek bir ithamnameyi kabul etmeyi hukuk anlayışımın kabili telif görmüyorum.** Sayın MBK'nın da benimle aynı inanışta olacağını ümit etmekteydim. Mahkeme hükmüne müteveccih olmayan, sadece siyasi bir organ olan MBK'nın taktir ve atfetine müteveccih, "*Kansız başlayan ihtilalin kansız bitmesi kanaatimizce memleket için hayırlı olacaktır*" şeklindeki bir temennim karşısında, hükmün tefhimine [anlaşılmasına] kadar bu mevzuda her türlü neşriyat ve konuşmayı Komite bir kararla yasak etmiştir. Şimdi o yasağın dışına çıkılmak istendiğini müşahade etmekteyim. Bu mevzuda bazı partilerin girişecekleri anlaşılabilir taahhütle fiiliyatın birbirine uyacağına da kaani değilim. (2) Yassıada'dan çıkacak kararın adalete uygun olmasını temenni ederim. Ancak beyanname metninde, "**Türk adaletine inanıyoruz**" demekle, **bu mahkemenin vereceği hükmü adeta peşinen tasdik eder bir mevkie asla düşmem.** Sadece, bu hükmün seçimlerde münakaşa mevzuu yapılmamasını kabul edebilirim. (3) MBK'nın, seçimlerin dürüst cereyan edeceği hususundaki teminatını yalnız kendisi bakımından kabul edebilirim. Bünyesine muhtarları dahi alan bu günlük idari mekanizmanın, seçimlerde nasıl davranacağı hakkında peşin bir hüküm veremem. Bu mevzuda manevi bir taahhüde giremem.

Bu itirazlarım nazara alınmadığı takdirde ve beyanname metninde bir değişiklik yapılmadığı için Yuvarlak Masa Zirve Toplantısına katılmadım. Ben, ne kitlelerin kulağına bir takım tehlikeli şeyler fısıldadım ve ne de o fısıltıların hilafına tanzim edilmiş bir beyannamenin altına imza koymaya koştum. Ne yaptım uğruna hayatımı harcadığım inanışlar için yaptım. Yapılan yersiz ithamlar ve tefsirler karşısında, İngilizlerin "*dizbağı*" nisanında yazıldığı gibi, "*Kötü düşünen utansın*" demekle iktifa ederim.

Bölükbaşı, her ne kadar YMT toplantılarına katılmayışını bu şekilde açıklasa da, YMT toplantılarına katılmamasının arka planında ne gibi düşüncelerin yer aldığı pek çok yönden izaha muhtaçtır. Bu konuda kesin bir şey söylemek imkanı yoksa da, Bölükbaşı'nın YMT'ye katılmamasında bir takım hesaplar içinde olduğu söylenebilir. Bir kere, Bölükbaşı, eski DP oylarının CKMP'ye akmasını istiyordu. Askeri yönetimin gözetimi ve denetimi altında yapılan ve kesinlikle DP yandaşlığı yapmayı yasaklayan ve 27 Mayıs'ı eleştiri konu yapmamayı ilke haline getiren toplantılara katılmayarak, Bölükbaşı'nın DP seçmen tabanına göz kırptığı

⁹⁵ Osman Bölükbaşı, **Bölükbaşı'nın Tarihi Açıklaması** (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961).

söylenbilir. Böylece seçim çalışmalarında, aslında DP kütlesinin oylarına talip olarak kurulan AP ve YTP'yi, toplantılara katılması nedeniyle suçlamak mümkün olacaktı. Ayrıca, Bölükbaşı, İhtilalin kansız başlamasını ve kansız sona ermesini temenni eden bir liderdi. Belki de, Yassıada Kararları'ndan çıkacak idam kararlarını önceden sezinleyen Bölükbaşı, idamlara meşruluk kazandıracak bu toplantılara katılmayarak, yine DP oylarına talip olmak istemiş olabilir. Yine, askeri yönetimin gözetimi altında yapılan toplantılar, Bölükbaşı'nın demokrasi anlayışı ile bağdaşmamış olabilir. Başından beri partiler arasında MBK'nın tarafsız bir tutum almasını savunan Bölükbaşı'nın, askeri yönetimin kimi söz ve uygulamalarıyla, CHP'den yana tavır aldığını düşünmüş ve bu durumu protesto etmek amacıyla, toplantılara katılmak istememiş olabilir. Bir de, o dönemin koşulları içinde DP tabanına hitap edecek tek partinin CKMP olduğunu ve eski DP oylarının CKMP'ye akacağı beklentisi içinde olan Bölükbaşı, dönemin egemen iradelerinin bizzat teşviki ya da onayı ile kurulmuş olan AP ve YTP'nin kurulmalarını, kendisine yediremediği ve bu yüzden kırgınlığını ihsas ettirebilmek için toplantılara katılmadığı da düşünülebilir. Son olarak, Bölükbaşı'nın, seçim mücadelesinde en büyük rakibi gördüğü AP lideri Gümüşpala ile aynı masanın etrafında bir araya gelmeyi kendisine yediremediği de akla getirilebilir. Ancak, seçim sonuçları da göstereceği gibi, hangi niyetle hareket ederse etsin Bölükbaşı'nın, YMT'ye katılmama doğrultusundaki hareket tarzı geri tepmiş ve Bölükbaşı, yine seçimlerde tam olarak umduğunu bulamamıştır.

Seçmen tercihlerinin kolaylıkla manipüle edildiği Türkiye gibi ülkelerde, dönemin iktidar seçkinlerinin “*icazeti*” ve “*olur*”u alınmadan, girişilecek mücadele, pek de başarılı sonuçlar doğurmamaktadır. Ayrıca, o dönemde sağ temsil iddiasıyla kurulan AP ve YTP'nin, kamuoyu nezdinde DP yerine geçen partiler olarak algılandıkları da düşünülecek olursa, devrik DP oylarının neden sözü edilen partilere kaydığı anlaşılabilir. Ne var ki, toplumun muhafazakar duyarlıklarına ve aynı kökene hitap eden Bölükbaşı'nın partisi CKMP için söz konusu algılamanın geçerli olmadığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, DP'nin mirasına, neden CKMP'nin değil de, İhtilal liderlerinin bizzat teşviki ile kurulan AP ve YTP'nin konduğuna tatmin edici bir yanıt üretilememektedir. Halkın büyük kesiminin eğitimsiz ve görece yoksul olduğu o günkü Türkiye gerçeğinde, iktidar seçkinlerinin “*icazet*”inden geçen

siyasal partilerin, halkın oylarını manüpile etmede gayet başarılı oldukları söylenebilir. Aslına bakılırsa Bölükbaşı, 27 Mayıs İhtilali'nin hemen akabinde kaybetmiştir. Çünkü, İhtilal liderlerinin Bölükbaşı'ya itimatları yok denecek kadar az olmuştur. Eğer İhtilal liderleri, DP döneminde büyük haksızlığa uğramış ve baskıcı DP liderleri ile büyük mücadele içine girmiş Bölükbaşı'nın partisini, CHP'nin yanında sistem için bir denge unsuru olabileceğine kanaat getirmiş olsalardı, kesinlikle YTP ve AP gibi siyasal oluşumların önüne geçerler ve yaşatmazlardı. Bu itimatsızlık, belki de Bölükbaşı'nın geçmişinden ve kişiliğinden kaynaklanıyor olabilir. Geçmişinde partisi MP, dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatılmış olan bir zihniyetin temsilcisi olarak görülen Bölükbaşı, İhtilal liderlerinden pek iltifat görmemiştir. MBK, Bölükbaşı'yı “*dinci*” ya da sistem için zararlı bir unsur olarak görmese ve onu vatansever bir milliyetçi olarak görse de, CKMP'ye oy veren kitlenin “*muhafazakar*” ve “*aşırı sağcı*” karakteri, yeni oluşan siyasal sistemde, MBK'nın tercihini Bölükbaşı'ndan yana koymakta zorlandığını göstermektedir.

Öte yandan, Bölükbaşı'nın anılan toplantılara, özellikle de Gümüşpala'nın “*şefkat toplantıları*” diyerek sanki Adnan Menderes ve arkadaşlarının idamdan kurtarılması amacıyla yapıldığını ima ettiği toplantılara katılmaması, Gümüşpala ile aralarında tartışma konusu olmuştur. Bölükbaşı, Gümüşpala'yı, Yassıada kararlarının peşinen kabulü anlamına gelecek kararlara imza atmak, daha sonra ise Yassıada kararlarını halk nezdinde oy için istismar etmekle suçlarken, Gümüşpala da Bölükbaşı'yı bu şefkat toplantılarına katılmayarak Menderes ve arkadaşlarının kurtarılması yolunda gayret göstermemekle suçlamıştır. Bölükbaşı'nın önceki davetlere katılmaması nedeniyle, Gürsel'in liderlerle düzenlediği diğer toplantılara davet edilmemeye başlanmıştır. Örneğin Gürsel, 16 Eylül tarihindeki (Gümüşpala'nın “*şefkat toplantıları*” dediği) liderler toplantısına Bölükbaşı'yı çağırılmamıştır.⁹⁶

Bölükbaşı'nın, Devlet Başkanı tarafından düzenlenen toplantılara katılmayışı, eski DP tabanında partisinin lehine bir sonuç doğurmuşa benzemektedir. DP'nin varisi olduğunu ileri süren AP ve YTP gibi partilerin Adnan Menderes ve iki

⁹⁶ *Yeni Sabah*, 17. 9. 1961.

arkadaşına idam cezası veren idare ile uyumlu ilişkiler içinde görülmesi seçmen tabanında tepki çekmiş ve bu partilerden CKMP'ye bir yöneliş başlamıştır.⁹⁷

Bölükbaşı'nın DP'ye karşı sert bir siyasal mücadele yürüttüğü ve DP iktidarına karşı yapılan 27 Mayıs İhtilâlini desteklediği bilinmektedir. Ancak, Bölükbaşı, kapatılan DP Genel Başkanı ve eski Başbakan Adnan Menderes ile iki arkadaşının idam edilmesini onaylamamıştır. Kansız başlayan İhtilâlin kansız bitmesini isteyen ve çeşitli aşamalarda⁹⁸ idam kararlarının MBK tarafından onaylanmamasını isteyen Bölükbaşı bu konuda MBK ile ters düşmüştür.⁹⁹ Diğer taraftan, Gümüşpala'nın devamlı bir şekilde, “şefkat” ya da “şefaât” toplantıları diye adlandırdığı ve parti liderlerinin Çankaya Köşkü'nde bir araya geldiği toplantılara Bölükbaşı'nın katılmamasını eleştirmesi ve Bölükbaşı'nın “*idamlar*”ın önlenmesi konusunda hiçbir ciddi teşebbüs ve toplantılarda bulunmamasını konuşmalarında dillendirmesi karşısında, Bölükbaşı, Gümüşpala'ya vesikalarla cevap vermiştir. Bölükbaşı'nın, bu konuda Gümüşpala'dan daha samimi olduğunu açıkladığı konuşması aynen şu şekildedir:¹⁰⁰

Gümüşpala'nın bahsettiği şefkat veya şefaât meselesine gelince; Bu konudaki görüşümü Yassıada Kararlarından çok evvel, daha 20 Ağustos 1961'de basına verdiğim bir beyanla açıkça ortaya koydum. Örfi İdare mntıklarında bu beyanımın neşri yasak edildi. Örfi İdare olmayan yerlerdeki bazı gazetelerde ise yayımlandı. Adı geçen beyanımda Yüksek Adalet Divanı'nda idam kararları çıktığı taktirde Sayın Milli Birlik Komitesi'nin bunları tasdik etmemesinin, bir atfette bulunmasının en halisane temennimiz olduğunu belirttim. 15 Eylül 1961 günü de, Sayın Milli Birlik Komitesi Başkanlığına CKMP GİK kararıyla yazdığım ve bir

⁹⁷ **Yeni Sabah**, 20. 9. 1961.

⁹⁸ O günlerde bazı Yassıada mahkumlarının 6 eşi, Bölükbaşı'yı evinde ziyaret etmişler ve Bölükbaşı'nın İnönü, Gürsel ve MBK ileri gelenleri ile görüşmesini ve Kayseri'de yatan eşlerinin çıkarılması yönünde girişimlerde bulunmasını rica etmişlerdir. Bölükbaşı, mahkum eşlerinin isteklerine çok duyarlı olmuş ve elinden gelen her türlü girişimde bulunacağını açıklamıştır. Onları teselli eden Bölükbaşı, Kayseri mahkumlarının yakında çıkacağını bildirmiş. Konuşması esnasında oradan bulunan üvey kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı, “*Bunu nerden biliyorsun?*” diye sormuş, o da, “*Oğlum, dünyada hiçbir şey ilanihaye değildir, bunlar geçicidir. Yakında çıkarlar*” diye cevap vermiştir. Gerçekten çok geçmeden Kayseri mahkumlarının çoğu serbest bırakılmışlardır. Burdan da anlaşılacaktır ki, Bölükbaşı, mahkumlar konusunda duyarlı ve bir takım bilgilere sahipti. Bu bilgi, söz konusu görüşme esnasında orada bulunan Hacı Bey Bölükbaşı'ndan alınmıştır. Hacı Bey Bölükbaşı, birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi, Osman Bölükbaşı'nın üvey kardeşidir. Halen hayattadır. “**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**”, 31. 10. 2003. Bu olay da göstermektedir ki, Bölükbaşı, Menderes'in en büyük siyasal düşmanı olmasına ve DP iktidarı döneminde çok büyük zulümler yaşamasına rağmen, siyasette eşine az rastlanır bir biçimde, bir tür kadirşinaslık ve vefakarlık örneği göstermiştir.

⁹⁹ **Kudret**, 3.10. 1961.

¹⁰⁰ Osman Bölükbaşı, **Bölükbaşı'nın Tarihi Açıklaması** (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961). Ayrıca, idam kararları konusunda Bölükbaşı'nın İhtilal yönetiminin bir bakanına, Muharrem İhsan Kızıloğlu'na, “*Bu milletin Yassıadası varsa, Sivriadası da var*” diye tepki gösterdiği ileri sürülmüştür. Ahmet Selim, “Bir Başka Adamdı Bölükbaşı”, **Zaman**, 9. 02. 2002.

heyet marifetiyle tevdi olunan mektupla, idam kararlarının tasdik edilmemesi yolundaki atıfet temennimizi tekrar ettim. Sayın Devlet Reisi ve MBK ile Ağustos ayı içinde yaptığım görüşmelerde de, aynı nokta-ı nazarı ileri sürdüm. Açıkladığım bu hakikatler, kimlerin şefkat veya şefaahat mevzuunda vazifesinin herkesten evvel ve samimiyetle yaptığını göstermektedir.

Adnan Menderes ve arkadaşlarının idam edilmesinden sonra Bölükbaşı, Gümüşpala ve partisi AP'yi, vatandaşları aldatmakla suçlamaya başlamıştır. Bir yabancı gazeteci ile yaptığı görüşmede partisinin kimliği hakkında da bilgiler veren Bölükbaşı, partisinin klasik demokrasi esaslarına, BM tarafından benimsenen insan hakları ilkelerine ve “*tabîi hukuk*” felsefesine dayandığını, ekonomide şahsî teşebbüs, serbest piyasa ve serbest rekabet düzeninden yana olmakla birlikte aşırılıkları önlemek ve genel ve meşru menfaatleri korumak üzere devletin müdahale hakkını kabul ettiklerini ifade etmiştir. AP'den kendi partilerine doğru gerçekleşen kaymaları fikirlerinin dürüst ve hareketlerinin vatansever olarak görülmesinden kaynaklandığını belirten Bölükbaşı, **herhangi bir sosyal sınıfa dayanmadığını belirttiği partisinin sınıf çatışmasına karşı olduğunu** da kaydetmiştir. Bölükbaşı, seçimlerin çok yaklaştığı bu günlerde partisini seçimlerde halâ şanslı görmektedir.¹⁰¹

Eylül ayı başlarında gündeme oturan YMT Kararları kısa süre sonra CKMP içinde de karışıklıklara yol açmıştır. Bölükbaşı'nın YMT Kararlarına karşı sözleri parti içinde bazı rahatsızlıkların yaşanmasına neden olmuştur.¹⁰²

D. 1961 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI

Bölükbaşı'nın seçimler öncesinde radyoda yaptığı bir konuşması onun düşünce yapısını anlamak açısından oldukça önemlidir. Radyoda yaptığı seçim konuşması sırasında Bölükbaşı, demokrasiye yüklediği anlam konusundaki görüşlerini açıklamıştır. Ona göre demokrasi, manevî temelleri ve şartları olan bir rejimdir. Ayrıca demokrasi, Bölükbaşı'ya göre bir hayat felsefesi, bir yaşayış ve tefekkür tarzıdır. Bu niteliklere sahip bir rejimin manevî temellerinin ve şartlarının bir heyet ya da bir meclis tarafından hazırlanamayacağına işaret eden Bölükbaşı, bunu ancak topyekün milletin hazırlayabileceğini kaydettikten sonra demokrasinin, içinde yaşayabileceği manevî iklimin başlıca unsurlarını sıralamıştır. Buna göre,

¹⁰¹ Kudret, 24. 9. 1961.

¹⁰² Cumhuriyet, 29. 9. 1961.

itidal, müsamaha, samimiyet, fazilet, karşılıklı sevgi ve saygı demokrasinin manevî ikliminin unsurlarıdır. Kabul edilen 1961 Anayasasının beklenen düzeni getirdiğini düşünen Bölükbaşı, bu düzenden beklenenlerin gerçekleşebilmesi için söylediği ile yaptığı birbirine uyan, siyaseti çıkar ve fırsatlardan yararlanmak için değil feragatli bir hizmet yarışı için yapanların iş başına getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, açıkça ifade etmemekle birlikte AP ve YTP'nin kin ve intikam duygularını kullanarak iktidara gelmeye çalıştığını kaydetmekte, geçmiş olayların gönüllerde ve vicdanlarda açtığı yaraların itidal, şefkat ve kardeşlik hisleriyle tedavi edilebileceğini ifade etmektedir.¹⁰³ Bölükbaşı bu sözleriyle DP tabanının yaşadığı acılara göre değil, şefkat ve kardeşlik hislerine yaslanarak, geçmişini unutarak ya da geçmişte yaşananları affederek oylarını kullanmalarını istemektedir. Hattâ Bölükbaşı, DP tabanını, AP'yi iktidara getirmeleri durumunda ülkenin karışabileceği biçiminde bir tehditle korkutmaktadır. Seçimler öncesinde radyoda yaptığı bir başka konuşmasının, “Eski Mücadele Arkadaşlarım, 1946 Demokratları Size Hitap Ediyorum” şeklindeydi. Bu konuşmanın önemli kısımları şu şekildeydi:¹⁰⁴

...DP feshedildikten sonra ortada CKMP ile CHP kalmıştı. Yeni partiler kurulmadığı takdirde, DP'ye oy vermiş olanlar ya seçimlere katılmayacak, yahut da mevcut partilerden kendi inanış ve temayüllerine uygun gördüğüne rey vereceklerdi...1950'den bu yana cereyan eden hadiseler, demokrat kitleyi CHP'ye yaklaştırmamış, bilakis, her geçen gün ondan biraz daha uzaklaştırmıştı...İhtilalden sonra cereyan eden hadiseler ise, bir Halk Partisi iktidar ihtimalini demokrat kitle için korkulu bir rüya haline getirmişti...Bu durum karşısında, çeşitli sebeplerle, CHP iktidarını özleyenler, DP'lilerin reylerini büyük bir tehlike olarak görmeye başlamışlardır. **Bu reylerin CKMP'ye akması tabii idi.** Bu taktirde CHP'nin iktidara gelmek ümidi tamamıyla sönecekti. İşte bu ihtimal, aynı çevreleri telaş ve endişeye düşürüyor, bir takım tedbirler ve çareler aramaya sevk ediyordu. **Planın hedefi, DP'lilerin reylerini bölmek ve böylece CHP'ye iktidarın yolunu açmaktır.** Ciddi bir ihtiyaç olup olmadığı düşünülmeden, “Yeni partiler kurulmalıdır” parolası ile başlayan teşviklerin başlıca sebebi bu idi...Bunlar arasında tabir caizse, “zenginın mirasından hisse almak için sahte veraset ilanı çıkartanlara” benzeyenler de vardı...**Yeni partiler hangi ciddi ihtiyacın karşılığıdır? Hangi köklü inanışı temsil etmektedirler?...**[Burada] kulaklara tehlikeli sözler fısıldayan, DP'nin devamı olduğunu söyleyen ve fakat onun devrini mahkum eden bir beyannamenin altına da, ufak bir tereddüt duymadan imza koyan bir parti [AP] ve liderinden [Ragıp Gümüşpala] bahsedeceğiz... Bu partinin lideri partisini kurmadan kısa bir zaman önce ne söylüyor? 13 Ekim 1960 tarihli Ulus gazetesindeki beyanattır şudur: “Siyasi hayata atılmam bahis konusu olursa, Büyük İnönü'nün partisi saflarında bulunmayı tercih ederdim. Yeni parti kurulduğu takdirde Ocak, Bucak Başkanı gibi sabıkların [eski DP'lileri kastediyor] bu partiye alınmaları memleketin selameti bakımından mahzurludur”. Bu beyanattı veren, şimdi eski demokratların karşısına bir kurtarıcı edasıyla çıkan AP lideri Gümüşpala'dır...İhtilalden sonra biz

¹⁰³ Kudret, 2. 10. 1961.

¹⁰⁴ Osman Bölükbaşı, **Eski Mücadele Arkadaşlarım, 1946 Demokratları Size Hitap Ediyorum** (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961).

ne yaptık? Çektiklerini başkalarına çektirmek isteyen insanlar gibi mi hareket ettik? Bütün davranışlarımız kalplerimizde kinin değil, müsamaha ve kardeşliğin bulunduğunu göstermedi mi?.. İhtilâlden önce yayınladığımız beyannamemizde de görüleceği gibi...1946 ruhuna sadık Demokratların partimiz saflarında yer almaları, kaderin ayrı düşürdüğü kardeşlerin tekrar kavuşmaları olacaktır.

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın, radyoda yaptığı ikinci seçim konuşması tartışmalara yol açmış ve gündemi işgal etmiştir. Bölükbaşı, değinilen konuşmasında, İhtilâlden sonra, eski DP oylarının CKMP'yi iktidara getirmesinden korkanların ve CHP'yi iktidarda görmek isteyenlerin yeni partiler kurulmasını teşvik ettiğini ileri sürmüştü, AP Genel Başkanının İhtilâlden sonraki aylarda İnönü lehinde ve eski DP aleyhinde söylediği sözleri hatırlatmıştır. Bu liderin AP'nin başına geçtikten sonra ise, DP'nin devamı olduklarını söylemekle birlikte DP dönemini mahkûm eden YMT Kararlarının altına da imza attığını ifade eden Bölükbaşı, CHP hayranı olan Gümüşpala'ya MBK tarafından parti kurdurulduğunu, bir başka deyişle AP'nin muvazaa partisi olduğunu ima etmektedir.¹⁰⁵

Bölükbaşı'nın yukarıda değinilen radyo konuşması Devlet ve Hükümet Başkanını kızdırmıştır. Gürsel, Bölükbaşı'nın, kişisel savunmasını yapmak için radyoyu kötüye kullandığını, rey avcılığı yaptığını ileri sürmüştür.¹⁰⁶ O günlerde İzmir'de istirahatta bulunan Gürsel, telefonla radyo evini aramışsa da, yetişememiştir. Basın mensuplarının sorularına cevap veren Gürsel, "*Bölükbaşı, dün akşamki konuşmasıyla radyoyu suistimal etmiştir. Biz inançlarını savunmaları için partilere radyoyu verdik. Fakat Bölükbaşı, şahsi müdafaasını yaptı*" diye konuşmuştur.¹⁰⁷ Ayrıca, Bölükbaşı'nın bu konuşması üzerine MBK mensubu Muzaffer Yurdakuler, CKMP Genel Merkezi'ni arayarak Bölükbaşı'yı, Komiteye davet edip dikkatini çekmek istemişse de, Bölükbaşı, davete icabet etmemiş, Nurettin Ardıçoğlu, Mustafa Kepir ve CKMP Genel Sekreteri Abdülhak Kemal Yörtük'ten oluşan bir heyeti MBK'ya göndermiştir. Meclis binasında MBK yetkilileri ile görüşen CKMP heyetine, MBK'liler, Bölükbaşı'nın konuşmalarını dikkat etmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁰⁸ Ancak, tüm bu uyarılara kulak asmayan Bölükbaşı, aynı ton ve içerikte konuşmaya devam etmiştir. Bunun üzerine MBK, Bölükbaşı'yı hedef alan bir tebliğ yayımlamıştır. Tebliğde Bölükbaşı ve CKMP, verdiği namus

¹⁰⁵ Kudret, 4. 10. 1961.

¹⁰⁶ Cumhuriyet, 4. 10. 1961.

¹⁰⁷ Akis, 9. 10. 1961.

¹⁰⁸ A. g. y.

sözüne uymamakla eleştirilmiştir.¹⁰⁹ Bunun dışında CKMP'den birkaç yetkili, MBK tarafından çağırılarak, YMT kararlarına uyma konusunda uyarılmışlardır.¹¹⁰ CKMP bu konuda son bir uyarıyı da AP liderinden almıştır. Gümüşpala, Bölükbaşı'yı, YMT Kararlarına uymayarak seçimlerin yapılmasına engel olmaya çalışmakla ve Devlet Başkanı ve MBK'ne dil uzatmakla suçlamıştır.¹¹¹

MBK'nın uyarısı, Bölükbaşı'nın, seçim propagandasındaki tutumunu değiştirmemiş ve hattâ tarafsızlık ilkesini çiğnemekle suçladığı MBK'ya karşı meydan okuyucu bir dil kullanmaya başlamıştır. Bölükbaşı da MBK'ya, kendilerinin millete hür bir seçim için şeref ve namus sözü verdiğini hatırlatmıştır.¹¹² Bölükbaşı'nın seçim konuşmalarında ısrarla izlediği bir taktik de, AP ile MBK'yı aynı safa koyma çabasıdır. MBK'nın Gümüşpala'yı kolladığını ileri süren Bölükbaşı, bununla halk nezdinde AP'yi gözden düşürmeye çalışmıştır.¹¹³

Osman Bölükbaşı, seçim gününe yaklaşıldıkça 27 Mayıs aleyhinde daha açık ve ağır konuşmaya başlamıştır. Yakın zamana kadar İhtilâlden övgülerle söz eden Bölükbaşı, şimdi İhtilâlden beklentilerinin gerçekleşmediğini ifade etmeye başlamıştır. İhtilâlin, bir zümreye karşı, başka bir zümre adına yapılmış gibi gösterildiğini, tahakküm alışkanlığından kurtulamayanların “devlet biziz” anlayışıyla baskı ve taşkınlıklara başvurduklarını ileri süren Bölükbaşı, 1961 Anayasası hakkındaki olumlu yaklaşımını sürdürmekte ve hak ve hürriyetler rejimini getiren bu Anayasanın ancak ona yürekten inananlar tarafından uygulanabileceğini öne sürmüştür. Bölükbaşı, muhalif bazı partilerin Anayasayı çiğnediğini iddia ederken kendilerinin Anayasayı çiğnetmemek için çiğnenmeyi göze aldıklarını, dolayısıyla ancak kendilerinin Anayasadaki esasları uygulayabileceklerini ifade etmiştir. Bölükbaşı'nın muhalif partilere yönelttiği bir eleştiri de, onların ciddî bir ihtiyaçtan doğmadığı, köklü bir inanışa dayanmadığı, fırsatçı birer “mebusluk şirketi” oldukları biçimindedir. Kendilerinin “salon politikacısı” olmadığını ifade eden Bölükbaşı, ayrıca sırtında mazinin kamburu olmayan bir parti olarak iktidara en lâyük parti olduklarını kaydetmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁹ Kudret, 4. 10. 1961.

¹¹⁰ Yeni Sabah, 4. 10. 1961.

¹¹¹ Cumhuriyet, 6. 10. 1961.

¹¹² Kudret, 5. 10. 1961.

¹¹³ Cumhuriyet, 5. 10. 1961.

¹¹⁴ Kudret, 5. 10. 1961.

Bölükbaşı'nın kendilerini diğer siyasal hareketlerden ayırırken üzerinde durduğu hususlar, sözü ile davranışlarının aynı olması (dili başka dini başka olmama), on beş yıllık mücadele hayatında hakikatlerin dışında hiçbir güce boyun eğmeden dosdoğru hareket etmeleri ve siyaseti çıkar için değil **samimiyet** ve **adaletle** Türk milletine hizmet için yapıyor olmaları gibi hususlardır. Bölükbaşı bu ve benzeri hususları öne çıkararak, halkın kendilerini iktidara getirmesini istemiştir. Başka bir CKMP'li de, partilerinin Makyavelizmin düşmanı olduğunu belirterek benzer özelliklere dikkat çekmiştir.¹¹⁵ CKMP'nin AP ile yürüttüğü mücadelenin başlıca teması, "1946 ruhu"nun gerçek temsilcisinin kendisi olduğu iddiasına dayanıyordu.¹¹⁶

Diğer taraftan, Bölükbaşı'nın hiçbir güçten korkmadıkları ve hiçbir merciin himayesi altında siyaset yapmadıkları biçimindeki meydan okuyucu konuşmaları, MBK'nın tepkisini çekmiş ve tekrar bir tebliğ yayımlamıştır. Tebliğde Anayasa ve kanunlara uyulduğu sürece korkusuzluğun kimsenin tekelinde bulunmadığı ve her Türk'ün hakkı olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁷ 15 Ekim seçimleri öncesinde Bölükbaşı ile Devlet Başkanı Cemal Gürsel verdikleri mesajlarla sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Bölükbaşı, seçim döneminde en çok AP, MBK ve CHP'yi karşısına almaktadır. Özellikle Bölükbaşı, Gümüşpala'nın MBK ve CHP ile muvazaa ilişkileri bulunduğu yönünde kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

İhtilâl sonrasında kurulan yeni partilerin oyları bölerek CHP'yi iktidara getirme amacı taşıdığını yineleyen Bölükbaşı, iktidara gelmeleri durumunda CHP'nin ihmal ettiği Türk köyüne götürecekleri hizmetleri sıralamıştır. Devletin bütün imkânlarını sefalet ve cehaletle mücadelede seferber edeceklerini ifade eden Bölükbaşı, asırlardır ihmal edilen Türk köyüne bilginin nurunu ve refahın sıcak havasını götüreceklerini belirtmektedir. Bölükbaşı, Türkiye'nin medeniyet seviyesinin yükselmesinin her şeyden önce köyün bugünkü perişan halinden kurtarılmasına bağlı olduğunu düşünmektedir.¹¹⁸

O dönemde, Bölükbaşı'nın siyaset yapma tarzı hakkında **Cumhuriyet**'te bir eleştiri yazısı çıkmıştır. Nadir Nadi imzalı yazıda, güler yüzlü ve tatlı dilli

¹¹⁵ **Cumhuriyet**, 8. 10. 1961.

¹¹⁶ **Kudret**, 6. 10. 1961.

¹¹⁷ **Yeni Sabah**, 6. 10. 1961.

¹¹⁸ **Kudret**, 7. 10. 1961.

Bölükbaşı'nın halk tarafından sevilen nükteli ve hazırcıvaplılık özelliğinin son seçim kampanyası sırasında asık suratlılık ve kendini beğenmişlikle yer değiştirdiği vurgulanarak, değişen Bölükbaşı'nın artık eskisi kadar sevilmediği ileri sürülmektedir. Bölükbaşı'nın CKMP'den başka iktidara lâyık parti görmediği ve CKMP'yi de yalnızca kendi şahsı ile kaim farz ettiği ifade edilen yazıda, Bölükbaşı'nın DP oylarının avcılığını yapmak için kendisini 1946 demokrati gibi göstermesi de eleştirilmektedir.¹¹⁹ Bu arada, CKMP ve Bölükbaşı'nın AP'yi muvazaa partisi olarak nitelendirmesine ve MBK ve CHP ile gizli anlaşma içinde gösterme çabasına AP'liler, DP iktidarı döneminde bu iktidara karşı görülen CKMP-CHP işbirliğini gündeme getirerek karşılık vermeye çalışmışlardır.

Bu sırada **CKMP seçim beyannamesini** yayınlamıştır. CKMP, seçim beyannamesinde devletin idare mekanizmasını partiler üstü ve yasalarla kayıtlı olarak kuracağını belirtmektedir. Hükümeti milletin üstünde ve hep emreden bir güç olarak görmediklerini, vatandaş hizmetinde ve vatandaşla ilişkilerinde demokratik zihniyetle hareket eden bir organ olarak gördüklerini belirttikleri beyannamede CKMP, ayrıca iktisaden, ilmen ve fikren geri olan Türkiye'de ihtisasa, tecrübeye ve ilmî araştırmaya ağırlık verilen bir program uygulayacağını vurgulamaktadır. Devletin iktisadî etkinliklerinin yerel ve siyasal çıkarlar için kullanılmayacağı belirtilen beyannamede, iktisadî hürriyeti ortadan kaldıran her türlü tekele ve millî emek ve sermayenin israfına meydan verilmeyeceği kaydedilmektedir. CKMP, seçim beyannamesinde ekonomide israfa karşı olduğunu ve verimliliği esas alacağını taahhüt etmekte, ülkenin geniş olan yer altı ve yerüstü kaynaklarını verimli bir biçimde değerlendirerek millî gelirin arttırılabileceğini ifade etmektedir. CKMP, ekonomide yapılmasını gerekli gördüğü hamleyi, başlıca verimin arttırılmasına dayandırmaktadır. Ülkedeki sermaye birikimini yeterli görmeyen CKMP, iktisadî hamle ve kalkınma çabalarının başarıya ulaşabilmesi için yerli ve yabancı kredi olanaklarından yararlanmaya çalışılacağını vaat etmektedir.

Tarımda, sanayide, ticarete üretim ve gelirin arttırılmasının amaçlandığı belirtilen Beyannamede köy ve köylü sorunları ile hayvancılık üzerinde de ayrıntılı olarak durulmaktadır. Köydeki alt yapı, sağlık hizmetlerinin ihmal edilmeyeceği, çiftçinin durumunun iyileştirilebilmesi için de ürün maliyetleri ile satış fiyatları

¹¹⁹ Nadir Nadi, "Bölükbaşı'daki Değişiklikten Vatandaş Hoşlanmadı", *Cumhuriyet*, 8. 10. 1961.

arasındaki farkın satış kooperatiflerinin etkin hale getirilmesiyle azaltılacağı belirtilmektedir.

Partinin ekonomik felsefesinin, ekonomide ve ticarete şahsî teşebbüse, şahsî mülkiyete, meşru rekabete dayandığı vurgulanan beyannamede, serbest teşebbüsü önleyici her tedbirin ülke ekonomisi için zararlı kabul edildiği belirtilmektedir. Seçim beyannamesinin millî eğitimle ilgili bölümünde, eğitimde ilim ve tekniğin verilmesi yanında millî ve ahlâkî terbiyenin de önemseneneceğinin altı çizilmektedir. Her sahada üstün değerde ilim adamları yetiştirileceği vurgulanan beyannamede, ecdad yâdigârı olan eski eserlerin de önemle korunacağı belirtilmektedir.¹²⁰

Bölükbaşı, partisinin adına uygun olarak seçim propagandası sırasında köylü sorunları üzerinde çokça durmuştur. Köylünün sözde efendi olmak durumundan çıkararak Atatürk'ün kastettiği gerçek efendi durumuna getirmeyi temel hedefleri olarak gösteren Bölükbaşı, kalkınma konusunda da hürriyet içinde bir kalkınmadan söz etmektedir. Geliri adaletli dağıtmak ve zayıfı korumak ilkesine de vurgu yapan Bölükbaşı, seçim konuşmaları sırasında ayrıca kamuoyuna, kendisinin YMT yapılmadan önce Gürsel'e kansız başlayan ihtilâlin kansız bitmesi ve idam kararlarının onaylanmaması için gönderdiği mektubu açıklamıştır.¹²¹ Konuşmalarından anlaşıldığına göre Bölükbaşı, önce 20 Ağustos 1961 tarihinde verdiği beyanatta ihtilâlin kansız sonuçlanmasını istemiş, 15 Eylül 1961 tarihinde de MBK'ne idam kararlarının onaylanmaması için mektup göndermiştir.¹²²

Partisini diğer partilerin tümüne karşı rakip olarak gören Bölükbaşı, karşılarında sırrı fâş olmuşların kurduğu bir “*müttefikler cephesi*” bulunduğunu ileri sürmüştür. 1954 yılında MP'nin kapatılmasına ses çıkarmayan İnönü'nün, şu sırada AP'nin kapatılmasına karşı çıktığını, İnönü'nün bunu demokratlığından dolayı değil, CKMP iktidarını önlemek için yaptığını iddia etmiştir.¹²³ CHP'lilerin, tecrübeli olduklarından dolayı kendilerinin iktidara lâayık olduklarını ifade etmeleri karşısında Bölükbaşı, milletin de CHP karşısında tecrübeli olduğunu dile getirmiş ve CHP'yi bir “*parti hanedanlığı*” kurmak istemekle suçlamıştır.¹²⁴ Bölükbaşı, seçim çalışmaları sırasında Gümüşpala ile giriştiği tartışmada, 1948'de DP'den ayrılış

¹²⁰ Kudret, 8. 10. 1961.

¹²¹ Kudret, 9. 10. 1961.

¹²² Kudret, 12. 10. 1961.

¹²³ Cumhuriyet, 9. 10. 1961.

¹²⁴ Yeni Sabah, 9. 10. 1961.

nedeni konusuna da girmektedir. Buna göre Bölükbaşı, yücelterek andığı Mareşal Fevzi Çakmak ile birlikte CHP'ye karşı daha etkili mücadele verebilmek için DP'den ayrılarak MP'yi kurduklarını ifade etmiştir. Bölükbaşı, bununla birlikte, 1946 mücadelesinin bayrağı olan fikirlerden, yani “müşterek iman”dan asla ayrılmadıklarını bir kez daha yinelemiştir.

Seçim konuşmalarında Türkiye'nin sanayileşmesinin önemine de değinen Bölükbaşı, başka ülkelerin “pazar” görevini gören bir tarım ülkesi olmaktan kurtulmak gereğine dikkat çektikten sonra işçilerin de insanca hayata kavuşturulması gerektiğini kaydetmiştir.¹²⁵

Bölükbaşı'nın 27 Mayıs İhtilâlinde sonraki dönemde İhtilâli hararetle desteklediği ve DP iktidarının, yaptıklarıyla meşruluğunu kaybettiği için bu ihtilâli hak ettiğini söylediği daha önce ifade edilmişti. Ancak aradan geçen zaman ve yaşanan olaylardan sonra, özellikle de milletvekili seçimlerinin yaklaşması ile Bölükbaşı'nın söyleminde değişiklik olduğu görülmektedir. Menderes ve arkadaşlarının idam cezası ile cezalandırılmaları, eski DP seçmen tabanının tepkileri, Bölükbaşı'nın İhtilal yönetiminden beklediği desteği bulamaması gibi hususlar, Bölükbaşı'yı, askerî yönetime karşı tavır alırken, DP'nin iktidar dönemine daha ihtiyatla yaklaşmaya yöneltmiştir. Seçimlere bir gün kala Bölükbaşı, DP'nin iktidar dönemini peşinen mahkûm etmeyi hukuken doğru bulmadığından söz etmiştir.¹²⁶ Ayrıca Bölükbaşı, aynı konuşmasında DP tabanını etkileyecek biçimde CHP'nin tek parti iktidarı dönemini ağır biçimde eleştirmiştir. CHP'nin 1946 yılında namuslu bir seçim sözü verdiği halde, çalınan oylar ve sahte mazbatalarla bir Meclis kurduğunu ileri süren Bölükbaşı, tahammülü tükenen milletin bu zihniyeti 1950 yılında mahkûm ettiğini ifade etmiştir.

İşte bu hava içinde nispi seçim usulü esaslarına göre yapılan 1961 seçimlerinde, Bölükbaşı'nın CKMP'si, % 13. 96 oy yüzdesi ve 1. 350. 892 oyla Meclis'te 54 milletvekilliği kazanmıştır. Yeni Meclis'te, AP % 34. 80 oy yüzdesi ile 156 sandalye, CHP % 36. 80 oy yüzdesi ile 173 sandalye ve YTP % 13. 70 oy yüzdesi ile 64 sandalye kazanmıştır. Bağımsızlardan 2 mebus seçilmiştir. Çoğunluk sisteminin uygulandığı senato seçimlerinde ise CKMP, 16 senatörlük kazanmıştır.¹²⁷

¹²⁵ Kudret, 11. 10. 1961.

¹²⁶ Kudret, 14. 10. 1961.

¹²⁷ Nermin Abadan, 1965 Seçimlerinin Tahlili, s. 335 ve EK: 2 ve EK: 3.

Bu seçimde CKMP 61 ilde seçime katılmıştır. 1950'den bu yana Kırşehir'den milletvekili seçilen Bölükbaşı, 1961'den aktif siyaseti bırakacağı 1973 yılına değin artık Ankara'dan milletvekili seçilecektir. CKMP'nin Meclis'te kurduğu 70 üyeli grup, 27 Mayıs İhtilali sonrasında siyasal koşulları ve değişen seçim sisteminden kaynaklanıyordu. 1957 seçimlerinde sadece 4 mebus kazanan CMP'nin devamı olan CKMP'nin birden bire 70 üye ile iki Meclis'te bir grup kurması, partinin doğal gelişmesi ve çekirdek bir seçmen tabanına dayandığını göstermiyordu. Bu durum, dönemin nazik koşulları içinde, nispeten seçmen tercihlerinin değiştiği ve bir kısım eski DP'li seçmenlerin, partilerinin devamı olarak gördükleri AP'de henüz karar kılamamaları sonucunda kendilerine en yakın gördükleri CKMP'ye oy vermelerinden kaynaklanıyordu. Gerçi, MBK Bölükbaşı'ya iltifat etmese de, Bölükbaşı'nın tek başına gerçekleştirdiği seçim mücadelesinde eski DP oylarına talip olması ve AP'nin lideri Gümüşpala'nın bir çok AP'li seçmenin kafasında kendilerine "yabancı" bir siyasal kişilik olarak görülmesi gibi etkenler de, CKMP'nin oylarını epey yükseğe çıkarmıştır.

Seçim sonuçları, "Menderes için zafer" olarak nitelendirilmiştir.¹²⁸ Seçimlerden DP mirasçısı partilerin güçlü çıkmaları, bir kısım komutanlar arasında büyük bir tedirginlik yaratmıştır. Bu durum, demokratik rejimin geleceği açısından sıkıntılı dönemlerin yaşanmasına neden olacaktı.

1961 seçim sonuçları belli olduğu zaman, Meclisin devrik Demokrat Parti'yi destekleyen seçmen oylarını alan kişilerin çoğunluğu ile oluştuğu görüldü. Türk Silahlı Kuvvet mensuplarından bazıları bu beklenmeyen sonuçtan hoşlanmamışlardır. 21 Ekim 1961 tarihinde İstanbul Harp Akademisi'nde toplanan SKB mensupları, Millet Meclisini toplanmadan önce dağıtarak, 27 Mayıs devrimine karşı doğacak tehlikeleri önlemek kararını alırlar. Daha önce bahsettiğimiz gibi, SKB, ordu içinde MBK'dan ayrı örgütlenmiş gayr-i resmi bir örgüttü. İstanbul'da toplanan bu ekip içinde Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler gibi önemli isimlerin olması ve bu örgütün Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'dan da destek görmesi, tehdidin ne kadar ciddi olduğunu göstermeye yetecekti. Ancak, bu kararın icrası, CHP lideri İsmet Paşa'nın büyük gayreti sonucu, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanlarının aracılığı ile geri bırakılmıştır. Çankaya'da

¹²⁸ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1976), s. 239.

bir araya gelen komutanlar ile siyasiler arasında sıkı bir pazarlık olmuş, nihayetinde komutanların tedirginliklerini giderecek bir uzlaşma sağlanmış ve Meclis'in açılması ve normal sivil idarenin işbaşına geçmesinin önündeki engel kaldırılmıştır. Bunda dönemin siyasal parti liderleri ve özellikle tarihi kişiliği ağır basan İnönü'nün büyük rolü olduğu açıktır. Bu protokole göre, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığına seçilecek, İsmet İnönü başbakan olacak ve siyasi mahkumların –şimdilik- afları bahis konusu edilmeyecekti. Şimdilik kaydının konulması, Osman Bölükbaşı tarafından teklif edilmiştir.¹²⁹ Ancak, bu sonuç kolay elde edilemeyecekti. Çankaya'da pazarlıklar sürerken, bir yandan AP'nin Cumhurbaşkanı adayı Ali Fuat Başgil'in adaylıktan vazgeçmesi için MBK üyesi ve Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay silahla AP ve Başgil tehdit ediyor, bir yandan da Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesini istemeyen Osman Bölükbaşı'yı ikna için diğer parti liderleri büyük gayret sarfediyordu. Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı konusundaki ısrar üzerine, Bölükbaşı, “*Yetkili kurullarımla görüşmem lazım*” deyip, Köşk'ten ayrılmıştır. Ortada iki seçenek vardı: Ya Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesi kabul edilecek ya da TBMM açılmayacak ve askeri yönetim devam edecekti. Sorun, Gürsel'e karşı büyük direnç gösteren Bölükbaşı'nda düğümleniyordu. SKB'nin verdiği süre dolmak üzereydi. Bu sırada diğer liderler Köşk'ten Adalet Bakanlığı binasına geçmişler heyecanla Bölükbaşı'ndan gelecek cevabı bekliyorlardı. CKMP merkezinde partili arkadaşları (Hasan Dinçer, Fuat Arna ve Abdülhak Kemal Yörük) ile görüşen Bölükbaşı, Adalet Bakanlığı'na geçmişti. İnönü, Gümüşpala ve Alican heyecanla Bölükbaşı'yı karşılamışlar ve Bölükbaşı, işi uzatmadan, beklenen cevabı kerhen de olsa verecekti. Bölükbaşı, “*Hayatımın en büyük fedakarlığını yapıp 'evet' diyorum*” deyince, liderler rahat bir nefes almıştı.

Bölükbaşı'nın Hulusi Turgut'a anlattığı bu olaya göre, Bölükbaşı, yeni bir ihtilali önlemiş, bir bakıma “*demokrasiyi*” kurtarmıştı. Ancak, Bölükbaşı, Çankaya'da hazırlanan protokolün altına imza koymamış, bu görevi, CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer'e vermiştir. 1961 yılında Türkiye'nin 4. Cumhurbaşkanı seçilen Gürsel, 1966'da sağlık nedenlerinden dolayı görevinden ayrıldığı zaman 5. Cumhurbaşkanlığı için dönemin iktidarı AP'nin destekleme kararı aldığı Cevdet Sunay ismi gündeme gelecek ve Bölükbaşı, burada da Gürsel'e gösterdiği direncin aynısını Sunay'a da gösterecekti. Hatta, o günlerde Bölükbaşı, “*Bu memlekette,*

¹²⁹ Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası* (İstanbul: Dünya Yayınları, 1964), s. 345.

cumhurbaşkanı olmak için, Harp Okulu mezunu olmak gerekir” şeklinde dönemin nazik koşullarına imada bulunacaktı.¹³⁰

İşte, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinden sonra yeni Meclisin toplanması, Hükümetin oluşumu ve yeni Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi oldukça gerilimli böylesi bir ortamda sonuca bağlanabilmiştir. Yukarıda zikredilen üç önemli husus ancak askerlerle siyasal partiler arasında yapılan gergin pazarlık görüşmeleri sonucunda 24 Ekim 1961 günü kararlaştırılabildiği görülmektedir. AP'de, başlangıçta Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanlığı görüşü ağır basmıştı. Çetin pazarlık ve müzakereler sonucunda Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi, Yassıada mahkûmlarına af getirilmemesi, 27 Mayıs İhtilâlinin meşruiyetinin kabulü ve tasarruflarının dokunulmazlığı ve ordu lehindeki bazı koşullar siyasal partilere kabul ettirilmiştir.¹³¹

1961 seçimleri sonrasında askerî kanatla sivil siyasetçilerin Millî Koalisyon formülünde anlaşmaya varmak istemeleri CKMP'de kabul görmemiştir. CKMP GİK, Koalisyonda yer almayacağını açıklamıştır. Ancak parti içinde önemli isimlerden Ahmet Tahtakılıç, Koalisyona girme taraftarı olduğunu ortaya koyan tutumlara girmiştir. Bu durum CKMP'de bir iç gerginlik doğmasına yol açmıştır.¹³² Karma Hükümete girmeme kararı alan CKMP, bununla birlikte kurulacak Hükümetin programına ve kimlerden oluştuğuna bakarak güvenoyu verme eğiliminde olacağını açıklamıştır.¹³³ Hükümeti kurmakla görevlendirilen İnönü, ilk görüşmesini Bölükbaşı ile yapmıştır. Ancak, o günün şartları içinde denge ya da ayak oyunlarına kurban edilmek istenen siyasette, tabir caizse en “temiz” cevabı Bölükbaşı verecekti. Bölükbaşı, İnönü'ye CKMP'nin koalisyona katılmayacağını, ancak hükümetin kurulmasını da güçleştirmeyeceklerini söylemiştir.¹³⁴

1961 seçimlerinden sonraki hükümet oluşumu hakkında Bölükbaşı, çok sonra, 1962 yılının Ağustos ayında bir açıklamada bulunmuştur. Kendisinin, 1961 seçimlerinden sonra CKMP-AP-YTP arasında üçlü koalisyon kurulmasına engel olduğu yolundaki eleştirilere cevap verirken, Bölükbaşı, Başbakanı tayin yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, o sırada, halkın ve Silahlı Kuvvetlerin

¹³⁰ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, *Sabah*, 24. 1. 2002.

¹³¹ *Yeni Sabah*, 25. 10. 1961.

¹³² *Yeni Sabah*, 6. 11. 1961.

¹³³ *Yeni Sabah*, 9 ve 10. 11. 1961.

¹³⁴ Metin Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı...*, s. 22.

arzularını göz önünde bulundurmamak gerektiğini söylediğini, CHP'siz bir hükümetin DP'nin tekrar iktidara gelmesi olarak yorumlanacağını ifade ettiğini, CHP'siz hükümet kurulmasının imkânsızlığı bulunduğunu, dolayısıyla kendisinin suçlanamayacağını açıklamıştır.¹³⁵

1950 öncesinde CHP'nin tek parti iktidarına karşı, 1950-1960 yılları arasında da, meşruluğunu kaybettiğini düşündüğü ve müstebit olarak nitelendirdiği DP iktidarına karşı mücadele veren Osman Bölükbaşı, siyasal yaşamının belki en ümitvar günlerini siyasal sahnede sadece CHP ve CKMP'nin kaldığı 27 Mayıs İhtilâlini izleyen dönemde yaşamıştır. İhtilâl yönetiminin hukuk devleti, hak ve hürriyetlerin güvenceye bağlanması gibi hedeflerinin kendilerinin yıllardır savunduğu esaslarla örtüştüğünü ve şimdi devlete temel yapıldığını düşünen Bölükbaşı, bu durumdan çok hoşnut kalmıştı. Bölükbaşı, İhtilâl yönetimi ile olan ilişkilerini uzun süre iyi götürmüş, hattâ bu ilişkilerini, İhtilâl yönetimini rakip siyasal teşekküllerden kıskanma derecesine vardırması. Bunda büyük olasılıkla İhtilâl yönetiminin kendi partisini destekleyeceği beklentisi rol oynamıştı. Ancak 27 Mayıs İhtilâli yöneticilerinin CHP ile yakınlaşma göstermeleri ve DP oylarına talip yeni partilerin kurulması (ya da onun deyimiyle kurdurulması) Bölükbaşı'nın umutlarını kırmıştır. Bu aşamadan sonra MBK ile ilişkileri bozulan Bölükbaşı, seçimler arefesinde yeni bir taktik geliştirmiştir. Bu taktiğe göre, partisi kapatılan ve eski liderleri idam edilen küskün DP seçmeninin psikolojisini de hesaba katarak MBK'ne karşı meydan okuyucu bir söylem geliştirmiştir. Seçim döneminin başında AP'yi, kin ve intikam politikasından medet ummakla suçlayan, DP tabanını kardeşliğe ve affedici olmaya davet eden Bölükbaşı, giderek 1946 misyonunu ve DP mirasını gerçekte kendilerinin temsil ettiğini ifade etmeye ve Menderes ve arkadaşlarının idamını önlemek için yaptığı çabaları anarak bu tabanı kazanmaya çalışmıştır. Halkın, iktidarı kendi partisine vereceğine olan inancı seçim sonuçları ile birlikte sarsılmış gibi görünen Bölükbaşı, koalisyon denkleminde yer almak istememiştir. Yaşanan gelişmelerde, kendisinin siyasal olarak başarısızlık gösterdiği kanısına hükmetmiş olmalı ki, Ankara milletvekili Bölükbaşı, 13 Aralık 1961'de CKMP Genel Başkanlığından istifa etme kararı almıştır. Bölükbaşı, nöbet değişimi

¹³⁵ Yeni Sabah, 9. 8. 1962.

olarak gördüğü Genel Başkanlıktan istifasının partisine olan bağlılığını etkilemeyeceğini kaydetmiştir.¹³⁶

Bölükbaşı'nın İhtilâl yönetiminden kendi partisi için destek umduğu, ya da o koşullarda bir iktidar beklentisi içinde bulunduğu yolundaki yorumumuza, onun Temmuz 1962'de yayımladığı ve aşağıda ele alınacak olan **Zaruri Bir Açıklama** adlı broşüründe kullandığı bir ifade destek olmaktadır. Buna göre Bölükbaşı, eski partilileri ile hesaplaşırken 1959 yılında partiden ayrılanların, 27 Mayıs sonrasında partiye geri dönmelerinde, partiye İhtilâlden sonra bir muvaffakiyet şansının teveccüh ettiğini belirtmektedir.¹³⁷

Söz konusu istifadan yaklaşık olarak 7 ay sonra ikinci MP'nin Genel Başkanı iken yayımladığı bu broşürde Bölükbaşı, Aralık 1961'deki istifasına gerekçe olarak, Genel İdare Kurulunun bir partiye yakışır nizam içinde çalışmamasını ve koalisyona girme tartışmalarında parti nizamına uygun düşmeyen biçimde davrandıklarını göstermiştir.¹³⁸

Bölükbaşı'nın 7 yıldır sürdürdüğü Genel Başkanlıktan istifası CKMP çevrelerinde hayret uyandırmış ve üzüntüyle karşılanmıştır.¹³⁹ Birkaç gün süren istifa tartışmaları, parti yetkili kurullarının gösterdiği yoğun çabalar sonucunda Bölükbaşı'nın istifa kararını geri alması ile sona ermiştir.¹⁴⁰

CKMP'lilerin ve bu arada Bölükbaşı'nın eski DP'lilerle ilişkileri Türkiye'nin siyasî gündeminde zaman zaman tartışılmıştır. Bölükbaşı'nın Yassıada yargılamalarında aldığı cezayı çekmekte olduğu Kayseri Cezaevinde bulunan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret ettiği ve elini öptüğü yönünde basında haberler çıkması üzerine Bölükbaşı şu açıklamayı yapmıştır: "*Kayseri Cezaevine giderek Celal Bayar'ın elini öptüğüm yolundaki iddia tamamen yalandır. Zira 8 aydan beri Kayseri'ye gitmiş değilim. Bu vaka, ileri sürülen diğer iddiaların da, hakikat ve ciddiyetten ne kadar uzak bulunduğunu göstermeğe yetmektedir.*"¹⁴¹

Uzun müzakereler sonucu ve bir tür "ehven-i şer" mantığı içinde CHP-AP işbirliği ile 20 Kasım 1961'de kurulan I. İnönü Koalisyon Hükümeti, ülkede

¹³⁶ Kudret, 14. 12. 1961.

¹³⁷ Osman Bölükbaşı, **CKMP GİK'in İstifamız Dolayısıyla Neşrettiği Broşüre Zaruri Bir Cevap** (Ankara: Doğu Matbaası, Millet Partisi Yay., 1962), s. 54.

¹³⁸ A. g. e., s. 21.

¹³⁹ Cumhuriyet, 15. 12. 1961.

¹⁴⁰ Kudret, 16 ve 17. 12. 1961.

¹⁴¹ Kudret, 9. 2. 1962.

beklenen istikrarı bir türlü sağlayamamış ve zaten başlangıcında sorunlu kurulan ve o günün nazik koşulları içinde birbiri ile anlaşması olası görülmeyen Hükümet fazla ömürlü olmayacak ve siyasi suçluların affı konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle 31 Mayıs 1962'de son bulacaktı. I. İnönü koalisyon hükümetinde çıkan anlaşmazlıklar üzerine siyasal görüşme ve çabalar da hız kazanmıştır. Çankaya'da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in daveti üzerine kendisiyle yaptığı görüşme sonrasında Bölükbaşı şu açıklamayı yapmıştır:¹⁴²

...Memleketteki huzursuzluğun başlıca kaynağı bir tarafta **intikamcı** diğer tarafta **ihtilâlcî** tahriklerdir. Bir zümre var ki kin ve intikam tahriklerini bir siyasî sermaye olarak elden bırakmak istemiyor. Bu da ölçülü ölçsüz bir takım mukabeleleri davet ediyor. Meşru nizamı hiçe sayan tehditler yapılıyor. (...) Bugün memlekette hissedilen huzursuzluk daha çok huzuru tesis etmek için kurulan koalisyonun iki kanadından gelmektedir...

Aynı beyanatında, siyasî parti liderlerinin toplanmasını da önerdiğini ifade eden Bölükbaşı, ülkenin getirildiği bu uçurumun kenarından kurtarılmasını, parti mücadelelerinin daha sonra yapılmasını söylediğini ifade etmiştir. Bölükbaşı, ayrıca kamuoyunda tartışılan *Yassıada mahkûmlarına af* çıkarılması konusunda olumlu düşünmekle birlikte, yersiz ve tek taraflı siyasi affa taraftar olmadığını ve affın sürekli gündeme getirilmesinin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Bu konuşmasından da anlaşılmaktadır ki, Bölükbaşı, CHP'yi İhtilalin “*sömürücüsü*”, AP'yi de İhtilalin “*intikamcısı*” olarak değerlendirmektedir. O ise, 27 Mayıs'ın ne intikamcısı ne de sömürücüsü olmadığını ve 27 Mayıs'la kurulan yeni nizamın gereklerinin yerine getirilmesi gerektiğini, konuşma ve görüşmelerinde müteaddit defa açıklayacaktır. Bölükbaşı'nın bu bakış açısı, 27 Mayıs'tan aktif siyaseti bırakacağı 1973 yılına kadar değişmemiş ve bu dönemdeki politikasının yönelimi hep bu eksende cereyan etmiştir.

Öte yandan, yukarıda görüldüğü gibi, 21 Ekim Protokolü ile Meclis'in açılmasını istemeyen SKB mensuplarının girişi, üst düzey komutanların ve siyasilerin büyük çabaları ile geçiştirilmesine rağmen, ordu içinde özellikle daha alt düzeyde, albaylar ekseninde bir kaynaşma ve huzursuzluk, 22 Şubat 1961 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde Hükümete karşı bir ayaklanma içine giren Albay Talat Aydemir ve arkadaşlarının 21 Mayıs 1963 ayaklanmasından sonra idama mahkum

¹⁴² *Cumhuriyet*, 14. 2. 1962.

edilmelerine kadar sürecekti. Başlangıçta SKB'nin başkanı olan Genel Kurmay Başkanı Sunay ve ona bağlı üst düzey komutanların, daha sonraları iradelerini sivil demokratik sistemin devamlılığı yönünde koymaları ile albaylar ekseninde ordu içinde açık ve gizli bir cunta hareketi iyiden iyiye siyaseti tehdit eder bir duruma gelmiştir. Sonuç olarak, ordunun kaygılarını dindirmek için yaratılan CHP-AP sun'i hükümetinin kamuoyunda yol açtığı genel hoşnutsuzluk, ordu içinde darbe heveslilerinin yeni maceralara atılmalarına yol açmıştır. Nihayet, 21-22 Şubat 1962 gecesinde Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in önderliğinde bir grup subay (Albaylar Cuntası) hükümete isyan etmiştir.

Zaten bir grubun askeri bir darbe teşebbüsü içine gireceği endişesi ve teyakkuzu içinde bulunan İnönü,¹⁴³ isyanın patlak verdiği 21 Şubat akşamı, parti liderleri, Genelkurmay Başkanı Sunay ve kuvvet komutanları ile Çankaya Köşk'ünde Gürsel'le bir araya gelmiş ve isyana karşı hareketi bizzat buradan idare etmiştir. İsyanın bastırılışının ayrıntılarına girilmeyecektir. Ancak bu tarihi gün, CKMP lideri Osman Bölükbaşı'nın ağzından, yakın dostu gazeteci Hulusi Turgut'a anlattığı hatıralarında şu şekilde dile getirilmiştir:¹⁴⁴

22 Şubat 1962'de, Talat Aydemir darbe teşebbüsüne girdi. Hükümet harekattan haberdardı. Liderleri, Çankaya Köşkü'ne davet ettiler. Gürsel, İnönü, Gümüşpala, CHP Genel Sekreteri İ. Rüştü Aksal, Alican ve ben toplantıda hazır bulduk. Bizler Köşk'te iken, Harp Okulu Süvari Birliği, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nı kontrolü altına almış. Süvari Birliği Komutanı Fethi Gürcan, Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'e, "**Çankaya'da toplantı yapan liderleri tutuklayın**" demiş. Darbe lideri Aydemir ise, "**Serbest bırakın**" emrini vermiş. Köşk'te gergin bir havada gelişmeleri takip ediyorduk. Hem Fethi Gürcan'ın, hem de Aydemir'in emirleri, bize intikal ediyordu. Fethi Gürcan'ın sert tavrı konusunda doğrusu rahatsız olmuştuk. Toplantı sırasında İsmet Paşa'ya şu öneride bulundum: "**Paşam, gidelim Millet Meclisi'ne, ön sıralarda oturalım, bizi gelip orada teslim alsınlar**". Ama, Aydemir'in emrini işitince, liderler rahatladı. Bu gelişme üzerine, İsmet Paşa aynen şöyle söylemişti: "*Talat, şimdi kaybetti*".

Çankaya Köşk'ünden kurtulduktan sonra, doğruca Ankara Radyoevi'ne gittik. Radyoda konuşma yaptık, seslerimiz banda alındı. Daha sonra, Radyoevi'nin yakınında bulunan Hava Kuvvetleri Karargahı'na geçtik. Bu arada, YTP lideri Alican, Talat Aydemir'le konuşmaya gitti. Onların arasında bir hımsılık ilişkisi vardı. Geceyi, Hava Kuvvetleri Karargahı'nda geçirdik. O sırada, darbecilere karşı hükümet kuvvetlerinin hareketini Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in havadan yönettiği söyleniyordu. Halbuki, olay sırasında Tansel Paşa, Eskişehir Hava Üssü'nde uyuyormuş. Subaylar, bizlere, Hava Kuvvetleri Karargahı'nda çok ikramda bulundular, vitaminler verdiler. Karagah'ta sabahlarken, fotoğraflarımızı çekmişler; bunları daha sonra bize gönderdiler.

¹⁴³ Metin Toker, İnönü'nün iktidara geldikten sonra bu endişeyi sürekli hissettiğini yazmaktadır. Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı...**, s. 55 vd.

¹⁴⁴ Hulusi Turgut, "Türkiye Bunları Konuşuyor", **Sabah**, 25. 1. 2002.

Osman Bölükbaşı, hadise gecesi Hava Kuvvetleri Karargahı'nda yaşananları ise, gazeteci Örsan Öymen'e şu şekilde anlatmıştır:¹⁴⁵

22 Şubat gecesi, demokratik rejimin ölüm-kalım imtihanı geçirdiği bir geceydi. Büyük hadise karşısında, her zaman olduğu gibi, o gece de çok soğukkanlıydım. Gece saat 24'e doğru, o zaman Başbakan olan İsmet İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılacak bir toplantıya gitmesi icap ediyordu. İnönü, "*Sayın parti liderleri benim misafirimdir, onları nasıl bırakırım da giderim*" dediler. Hükümet üyeleri ve parti liderleri önünde Sayın İnönü'ye verdiğim şu cevabın havasını bugün olmuş gibi hala yaşarım: "*Paşam, siz vazifenize gidiniz. Bizi düşünmeyiniz. Vazife icap ettirirse, istediğiniz yere biz geliriz. Yalnız sizden bir ricam var. Hiçbir ümit kalmadığı zaman bize haber veriniz. Topluca Meclis'e gidelim. Bizi oradan alsınlar, orada öldürsünler. Anadolu'da bir söz vardır: 'Yiğit ölür ama, namı söylenir'. Biz ölürüz, şerefimiz yaşar*".

Tüm bu gelişmelerden sonra Aydemir'in bu ilk darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve İnönü, darbeciler için, "*Haklarında hiçbir işlem yapılmayacak*" taahhüdünde bulunarak, darbeyi önlemiştir. Aydemir'le birlikte, darbe girişimi buluna subaylar, ordudan emekli edilmişlerdir. O günlerde, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde görülen askerî müdahale girişimleri üzerinde dikkatle duran Bölükbaşı, bu gelişmelerde Hükümetin de sorumluluğu bulunduğunu belirtmiştir. Partiler üstü bir kararlılıkla bunun üstesinden gelinebileceğini ifade eden Bölükbaşı, orduyu siyasete çeken sebeplerin ortadan kaldırılmasını istemiştir. Bölükbaşı, Hükümet merkezinin Eskişehir'e taşınması, TBMM'nin kapatılacağı gibi tartışmalara dönük olarak da meydan okuyucu bir dil kullanarak, "*...Topluca Meclise gidelim, bizi oradan alsınlar veya öldürsünler, biz ölebiliriz fakat şereflerimiz yaşasın*" ve "*Meclis kapanacak yerde bizim 4 günlük defterimiz kapansın*" sözlerini söylemiştir.¹⁴⁶

Bu arada, 3 Mart tarihli Meclis oturumunda, 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi uzun boylu tartışılmıştır. Mecliste çetin geçen tartışmalar, "*Tedbirler Kanunu*" olarak da bilinen, "*Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkındaki Kanun Tasarısı*" ile ilgili görüşmeler sırasında meydana gelmiştir. Bazıları tarafından Takrir-i Sükun Kanunu'na benzetilerek karşı çıkılan bu yasa ile, hem 27 Mayısın tartışılması, hem Anayasal düzeni darbe yoluyla tehdit girişimleri, hem de kanunlar çerçevesinde önceden faaliyette bulunmuş veya şu anda faaliyette bulunan bir siyasî partiye mensup vatandaşların [eski DP'lilerin]

¹⁴⁵ Örsan Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor", *Günaydın*, 29. 7. 1973.

¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, 25. 2. 1962.

tahkir edilmesi önlenmek istenmiştir. Başbakan İnönü, Hükümetin manevî şahsiyetini korumayı, Hükümet üyelerini küçük düşürecek veya bunların haysiyetine dokunacak fiilleri men etmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir. Ayrıca konuşmasında ülke huzuru için iki uçta bulunan bir tehlikenin bulunduğunu söylemiştir. Bunlardan birisi 27 Mayıs'ın meşruluğunu tartışmaya açmak isteyen intikamcı eğilim, diğeri ise sürekli askerî darbeyi tahrik eden yaklaşımdır. Bu dönemde rejim bunalımı nedeniyle Bölükbaşı ile İnönü'nün ilişkilerinin tekrar canlandığı görülmektedir. Bu sıralar Bölükbaşı, rejimin yerleşmesi, huzurun sağlanması amacıyla İnönü Hükümetine destek vermiştir.¹⁴⁷

CKMP'den Bölükbaşı, YTP'den Ekrem Alican, CHP'den İsmail Rüştü Aksal ile birlikte hazırladıkları "Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkındaki Kanun" teklifini açıklar mahiyette bir konuşma yapan Bölükbaşı, memleketin geleceğinin her şeyden daha önemli olduğunu, istikrarlı bir sivil hükümetin bu geleceği sağlayabileceğini, kimsenin zorla bir şeyi kabul etmeyeceğini ifade etmiş ve sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:¹⁴⁸

Biz bu tasarıya inanarak ve vatan vazifesi gördüğümüze kani olarak imza koyduk. Küçük hesapların adamı olsaydık menfi hislerin varisi olurduk. **Bize evvelâ vatan lâzım. Parti ondan sonra gelir.** TBMM olarak müstakbel seçimleri değil, müstakbel nesilleri düşünürsek karşımızda kimse duramaz. (...) **27 Mayısın ruhuna aykırı konuşmak hakkı hürriyet değildir.** Hürriyetler hudutsuz mefhum olarak düşünülemez. Hudutsuz serbesti sonunda komünizm lehinde konuşmak da serbest bırakılabilir. (...) Bir ihtilâl yapmış olan Ordu'ya durmadan hücum edilirse çeşitli tahriklerle bunların ne gibi neticeler verebileceğini hepimiz bilirsiniz. (...) **27 Mayısın meşruiyetini kabul edenlerle etmeyenler memleketi felakete sürükleyeceklerdi.** Maceracıların Ordu kitlesini harekete geçirmek için kullandığı metodlar vardır. Biz kendimize düşen vazifeyi yapalım. Ordu'ya huzuru getirelim. Yine de olmazsa, **ben uzaktan Ordu'nun idare ettiği bir kukla Meclisin azası olmaktansa, şahsen ipe gitmeye hazırım.**

Bölükbaşı, yaşanan siyasal gerilim ve ekonomik sıkıntılar üzerine Başbakan İnönü ile yaptığı bir görüşmeden sonra şu açıklamayı yapmıştır:¹⁴⁹

...Memleketin iktisadî ve içtimaî huzuru ile alâkalı meseleler etrafında Sayın Başvekillere fikir teatisinde bulunduk. Partiler üstü bir görüşle ele alınmasını zaruri gördüğümüz bazı meseleler hakkındaki temenni ve tekliflerimizi kendilerine bildirdik. Bilhassa iktisadî kalkınmamızı sağlayacak bir dış yardımın elde edilmesi

¹⁴⁷ Kudret, 4. 3. 1962.

¹⁴⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 4 (3. 3. 1962), s. 42-49.

¹⁴⁹ Zafer, 14. 3. 1962.

mevzuunda hükümetin ve bütün partilerin müşterek ve sistemli bir gayret sarf etmelerini istedik.

Öte yandan, uzun süredir kamuoyunda tartışma konusu olan “*askerî ve siyasî af*” konusunda 26 Nisan 1962’de, CKMP Genel İdare Kurulu şu açıklamayı yapmıştır:¹⁵⁰

...Memleketin huzura olan ihtiyacını ve şartları nazara alan **CKMP Genel İdare Kurulu, 22 Şubat hadiselerine karışanların affını başlangıçtan beri zaruri görmüştür.** (...) Prensip itibariyle siyasî bir affa taraftar olduğumuzu muhtelif vesilelerle Millet Meclisi kürsüsünde ve ayrıca Devlet ve Hükümet Başkanlarıyla partimiz adına yapılan temaslarda açıkça ifade etmiş bulunuyoruz. (...) Siyasî affın da alınan son kanuni tedbirler gibi partiler üstü bir anlayış ile zamanında ele alınmasını ve Hükümet Başkanı ve parti liderlerinin imzalarını taşıyan bir teklif ile B. M. Meclisinin huzuruna getirilmesini, bunun dışında bu meselenin partiler ve şahıslar için bir istismar konusu yapılmamasını maksada ve memleket huzuruna hizmet edecek bir hareket olarak mütalâa etmekteyiz...

CKMP’nin resmî açıklaması dikkatle okunduğunda, Bölükbaşı’nın, 22 Şubat’taki darbe girişimine adı karışan askerlerin affı konusunda kararlı ve aceleci davranırken, 27 Mayıs İhtilali ile “*siyaset yasağına*” çarptırılan eski DP’lilerin affı konusunda, biraz daha az istekli olduğu ve işi ağırdan almaya eğilimli bulunduğu anlaşılmaktadır. CKMP’nin parti içi huzursuzluğu ve iç çekişmeyi gördüğü, 22 Nisan Küçük Kurultay’da partililerin CHP ve İnönü ile uyum içinde görünmekten yakınmaları ve AP ve YTP ile ortak gayelerinden söz etmelerine karşın partinin ve dolayısıyla Bölükbaşı’nın bu tutumu nasıl açıklanabilir? Ülke huzuru ve rejimin istikrarı gibi gerekçelerin dışında, akla ilk gelen şey Bölükbaşı’nın, siyasî afla dönecek olanların, CKMP’nin potansiyel rakipleri olması nedeniyle, geleceğe ilişkin bir hesabın içinde olabileceğidir.

27 Mayıs’la birlikte siyaseten yasaklananlara af getirilmesi tartışması, Hükümet ve partilerin gündemine daha ağırlıklı olarak otururken, İnönü’nün 29 Ekim 1962’den önce kademeli af görüşüne sahip olduğu ve CKMP’nin de, Bölükbaşı’nın açıklamalarına bakıldığında, bu yaklaşıma sıcak baktığı görülmüştür.¹⁵¹ AP, hemen çıkarılacak bir siyasi aftan yana bir tutum içinde

¹⁵⁰ Kudret, 27. 4. 1962.

¹⁵¹ Kudret, 12. 5. 1962.

görünmekle birlikte **Kudret**, AP'nin, affın çıkmamasını isteyen kişilerin yönetiminde bulunduğunu, bundan yarar umduklarını ileri sürmüştür.¹⁵²

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in siyasal konulardaki tartışmalara girmesi üzerine Bölükbaşı, TBMM'de gündem dışı söz alarak, alkışlar arasında Gürsel'i ağır biçimde eleştirmiştir. Yüksek Meclisin ve Hükümetin dikkatini Gürsel'in davranışlarına çekmeye ihtiyaç duyduğunu belirten Bölükbaşı şunları söylemiştir.¹⁵³

Eğer bu memlekette Anayasa hakim olacaksa, önce Devlet Reisi Anayasanın çizdiği hududun içine çekilmesini bilmelidir. Bu memlekette Anayasa hakim olacaksa her şahıs her makam ve her kuvvet Anayasa ve kanunların emrettiği hudut içinde kalmaya mecburdur. (...) Bu suretle de Devlet Riyaseti makamının yüksek itibarı maalesef zedelenmektedir. Memleketin içinde bulunduğu nazik şartlar muvacehesinde bu yüksek makamın itibarının sarsıntıdan uzak kalması zarureti hepimizin takdir edeceğinizden eminim. (...) Geçenlerde verdikleri ve Meclisin itibarını sarsıcı beyanları, bu rejimin devam edemeyeceği yolunda tahrikat yapanlar ve bir dikta rejiminin zeminini hazırlamak isteyenler için adeta siyasî bir fetva olmuştur...

Cumhurbaşkanı Gürsel'in, Bölükbaşı'nın açıklaması karşısında *"Bölükbaşı konuşsun. Cevap vereyim de onunla karşı karşıya mı geleyim"* biçiminde tepki göstermesi üzerine Bölükbaşı, *"Memleketin içinde bulunduğu nazik şartları düşünmesem, bu millete anlatılacak çok hatıralarım vardır"* biçiminde sırlı bir cevapla yetinmiştir.¹⁵⁴ Bölükbaşı'nın, Meclis iradesinin üstünlüğünü vurgulayan bu konuşmasının bazı çevrelerde İnönü'ye destek olarak yorumlanması ve şimdiye kadar bu tür çıkışlar yapmadığının ileri sürülmesi üzerine Bölükbaşı, kendisini savunarak şunları söylemiştir.¹⁵⁵

...Ben kimsenin yanında yer almadım, daima imanımın ve inanışlarımın yanında kaldım. Parlatmentonun üstünlüğüne gölge düşüren ve adeta onu hiçe sayan beyan ve tehditler muvacehesinde geçen Aralık ayında Sayın Başbakanı ziyaret ederek, *"Parlatmentoyu hiçe sayan tehditlere cevap vermelisiniz, bunu yapmadığınız takdirde millete hitap etmeye ben mecbur kalacağım ve bu teklifimi yerine getirmediğinizi de ona açıklayacağım"* dedim. Bu görüşme üzerine Sayın Başbakanın Aralık ayında bir sual takririne verdiği cevapta, Meclisin kudret ve kuvvetini tebarüz ettirdiği henüz unutulmamıştır...

Bölükbaşı, aynı beyanatında Tedbirler Kanununa yalnızca diğer partiler gibi imza koyduklarını, bu kanunu kendilerinin hazırlamadığını da ifade etmiştir. Bir

¹⁵² **Kudret**, 24. 5. 1962.

¹⁵³ **Kudret, Yeni Sabah**, 22. 5. 1962.

¹⁵⁴ **Zafer**, 24. 5. 1962.

¹⁵⁵ **Kudret**, 24. 5. 1962.

başka konuşmasında, 7 aylık CHP-AP Koalisyon Hükümetinde görülen uyum sorunları karşısında yeni kurulacak bir Hükümete girip girmeyeceklerini merak eden kamuoyuna Bölükbaşı, Hükümete girmeyi şahsen arzu etmediğini, bu Hükümetin icraatında başarılı olmasını temenni ettiğini ve affın da halk tarafından arzu edilmesi dolayısıyla çıkarılması gerektiğini bildirmiştir.¹⁵⁶

E. BÖLÜKBAŞI'NIN CKMP'DEN İSTİFASI VE YENİDEN MP'Yİ KURMASI

İkinci bölümde anlatıldığı üzere, 1950'li yılların sonlarından itibaren CKMP içinde, Bölükbaşı'nın liderliği, partinin politikası gibi konularda büyük bir hizipleşme mevcuttu. Ancak ülke genelinde yaşanan olağanüstü gelişmeler ve parti kitlesi üzerinde ağır basan Bölükbaşı'nın karizmatik kişiliğine rakip olabilecek güçte bir kişinin çıkmaması gibi etkenler yüzünden, CKMP'deki iç huzursuzluk, zaman zaman nüksetse de, her defasında Bölükbaşı'nın ağırlığını koyması ile geçirtilmişti. Ancak 1962 yılına gelindiğinde, özellikle 27 Mayıs İhtilali ve sonrasında yapılan seçimlerde partinin beklenildiğinin aksine çok düşük oranda bir oy alması, DP ile aynı tohumdan gelen ve uzun geçmişe sahip CKMP'nin, büyük DP camiasının oylarını, kendisinden çok sonraları kurulan AP'ye kaptırması, parti içinde, bütün bunların sorumlusu olarak Bölükbaşı'nın, ekip ruhu tanımayan şahsi ve keyfi tutumuna bağlanmış ve parti içi muhalifler, artık gizli değil, açıktan açığa kazan kaldırmaya başlamışlardı.

Tüm bu çatışma ve iç gerilim sonucu, tepkilerini açık bir dille ortaya koyan ve uzun zamandan beri partide bir hizip başı konumunda bulunan ve Bölükbaşı'nın artık onlarla çalışmak istemediğini bildirdiği, Ahmet Tahtakılıç ile birlikte Saadet Evren hakkında CKMP GİK, 13 Mart 1962'de bir karara vararak, haklarında gerekli disiplin işleminin yapılmasına izin verdiğini belirtmiştir. Bölükbaşı, bu kararın kendisinin bulunmadığı CKMP GİK toplantısında 13 Mart 1962 tarihinde alındığını yazar. Bunu belirtmesinin nedeni, CKMP'den istifa ettikten sonra kendisini suçlayan CKMP'lilere, bu kişilerden sadece kendisinin değil, parti içinde pek çok kişinin de rahatsız olduğunu anlatmak istemesidir. Çünkü ona göre bu kişiler, partinin düzen ve

¹⁵⁶ Yeni Sabah, 26. 5. 1962.

intizamını bozacak tavırlar içine girmişler, Tahtakılıç partinin yetkili kurullarının kararı ve onayı olmadan İhtilal yönetiminde Bakanlık yapmış ve Bölükbaşı aleyhinde çeşitli zamanlarda çok ağır ifadeler kullanmıştır.¹⁵⁷ Bunun dışında, görevinden alındıktan sonra Haysiyet Divanına verilen eski il başkanlarından Sıtkı Atanç da, CKMP yöneticileri aleyhinde suçlayıcı konuşmalar yapmıştır. Atanç, parti yöneticilerini dikta yönetimi kurmakla suçlamış ve ayrıca onların parasal konularda yolsuzluk yaptıklarını ileri sürmüştür.¹⁵⁸

Parti içi anlaşmazlık bir türlü durulmuyordu. Özellikle CKMP GİK'te bulunan ve partinin ağır topları olarak bilinen, başta Ahmet Tahtakılıç olmak üzere, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer, Sadık Aldoğan gibi şahısların da Bölükbaşı'ndan memnun olmadıklarını açığa çıkaran söz ve tutumları yüzünden, 1961 yılının Aralık ayı ortalarında genel başkanlıktan istifa ettiğini açıklayan ancak, ısrarlar üzerine istifasını geri alan Bölükbaşı, aradan geçen 3.5 aylık zaman diliminde partideki huzurun sağlanamadığını belirterek, bu defa kesin olarak istifa ettiğini açıklamıştır.¹⁵⁹ **Cumhuriyet**'in haberine göre Bölükbaşı, partide ekip çalışması olmaması ve tüm sorumluluğun kendinde olması, kendisinin uzun süredir istemesine rağmen Ahmet Tahtakılıç ve Saadet Evren'in parti ile ilişkilerinin kesilmemesi gibi nedenlerle istifa kararı almıştır ve bunların yerine getirilmesi durumunda istifa kararını geri alacaktır.¹⁶⁰

CKMP'deki kaynaşma bunlarla sınırlı kalmamış, Bölükbaşı ile birlikte Genel Başkan Vekili Ahmet Oğuz da partideki görevinden istifa etmiştir. Bölükbaşı, istifa nedenini, partide istemediği kişilerin tasfiyesinin gerçekleşmemiş olduğuna bağlamıştır.¹⁶¹ Bununla birlikte tasfiye meselesinde adı en başta geçen Tahtakılıç, kendisinin Genel Başkanlıkta gözü olmadığını, Bölükbaşı'nın da kendisinin partiden ihracını isteyeceğini sanmadığını belirtmiştir.¹⁶² Bölükbaşı, kendisiyle eş zamanlı istifa eden A. Oğuz'un istifasının maksatlı olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶³

İstifaya rağmen, CKMP Meclis Grubu ve Genel İdare Kurulu, Bölükbaşı'nın istifasını kabul etmemiş ve Büyük Kongreye kadar hukuken Genel Başkan olduğunu

¹⁵⁷ Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 24-27.

¹⁵⁸ **Cumhuriyet**, 14. 3. 1962.

¹⁵⁹ **Yeni Sabah**, 30.3. 1962.

¹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 31. 3. 1962.

¹⁶¹ **Kudret**, 31. 3. 1962.

¹⁶² **Yeni Sabah**, 31. 3. 1962.

¹⁶³ Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 29.

kabul etmiştir.¹⁶⁴ Bu konudaki kararın Büyük Kongre tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca milletvekilliğinden de istifa edeceği şayiaları üzerine Bölükbaşı'nın milletvekilliğinden ayrılmaması için kendisine ittifakla rica edilmesi de karar altına alınmıştır.¹⁶⁵ 3 Nisan'da toplanan CKMP Genel İdare Kurulu, istifa eden Bölükbaşı'nın yerine Afyon milletvekili Hasan Dinçer'in vekâlet etmesini kararlaştırmıştır.¹⁶⁶

Bölükbaşı'nın istifası siyasal çevrelerde geniş yankı yapmıştır. CHP Genel Başkanı ve Başbakan İnönü üzüntüsünü belirtirken, CHP Genel Sekreteri Rüştü Aksal ilginç bir değerlendirme ile "*Rejimin dengesi bozuldu*" ifadesini kullanmıştır.¹⁶⁷ Bu arada basında Bölükbaşı'nın, 22 Şubat Olayları ile ilgili olarak hazırlanan Af Yasa Tasarısını imzalamamak ve bunu da gelecek seçimlerde siyasal malzeme yapmak için CKMP Genel Başkanlığından ayrıldığı yönünde iddialar yer almaktadır.¹⁶⁸

Sürekli ahlâk ve fazilete dayalı demokratik bir rejim arzusu ve millet iradesinin üstünlüğünü gündemde tutan bir siyasal söyleme sahip olan Bölükbaşı, Nisan 1962 tarihine gelindiğinde kendi partisi içinde, tam da bu ilkelere uymamakla suçlanmaya başlamıştır. Bu dönemin, Osman Bölükbaşı'nın siyasal hayatında en sıkıntılı dönemlerinden biri olduğunu kabul etmek gerekir. Partideki bazı kişilerin ihracını istemesi parti içi demokrasi ile bağdaşmayan bir hareket olarak değerlendirilmiş ve sert bir biçimde eleştirilmiştir. Hattâ basındaki haberlere bakılırsa CKMP'nin yetkili kurullarının (CKMP GİK, Meclis Grubu ve her ilden gelen üç delege), Küçük Kurultay adı altında 22 Nisan 1962 tarihinde yaptığı bir toplantıda, Bölükbaşı'nın ihraç istemi, kendisinin zamanında DP'den ihraç edilmesi olayına benzetilmiştir. Bölükbaşı'nın Tedbirler Kanununa imza atmasının da eleştiriye uğradığı toplantıda, Bölükbaşı'nın partiden de ayrılması istenmiştir.¹⁶⁹ Ancak istifaya davet tartışması CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer tarafından yalanlanmıştır.¹⁷⁰ Bölükbaşı da Küçük Kurultay'da böyle bir şey olmadığını daha

¹⁶⁴ **Kudret**, 1. 4. 1962. Söz konusu grupların tebliğinin tam metni ve söylenenler için, bkz., Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 23-24.

¹⁶⁵ **Zafer**, 1. 4. 1962.

¹⁶⁶ **Kudret**, 4. 4. 1962.

¹⁶⁷ **Yeni Sabah**, 31. 3. 1962.

¹⁶⁸ **Zafer**, 5. 4. 1962.

¹⁶⁹ **Cumhuriyet**, 23. 4. 1962.

¹⁷⁰ **Kudret**, 25. 4. 1962.

sonraları yayınladığı broşürde açıklamış, hatta Küçük Kurultay’da alınan karar gereğince Hasan Dinçer imzalı CKMP GİK, bir mektupla Bölükbaşı’yı tekrar partinin başına dönmesini hararetle istemiştir.¹⁷¹ Bölükbaşı’ya yöneltilen eleştirilerden birisi istifa sebebini açıklamamasıdır. Milletın seçimle getirdiği kimselerin ihraç yoluyla tasfiyesinin doğru bulunmadığı ifade edilen Küçük Kurultay’da ayrıca Bölükbaşı’nın, kendisini Genel İdare Kurulundan ve diğer kurumları ile mensuplarından üstün gördüğü, partideki huzursuzluk ve çekememezliğin bundan ileri geldiği ileri sürülmüştür. Küçük Kurultay’da dile getirilen en önemli siyasal eleştiri, (Tedbirler Kanununun imzalanması ve İnönü ile iyi ilişkiler kastedilerek) partinin giderek CHP’nin kucağına düştüğü ve AP ve YTP ile olan ortak gayesinin ortadan kalktığı yönündeki görüştür.¹⁷²

Bölükbaşı ile Tahtakılıç’ın karşı karşıya geldiği Küçük Kurultay’da Tahtakılıç Bölükbaşı’ya hitaben “*Sokak kabadayısı edası ile konuşan sen, benim her yere seçilmemi kısıntıyorsun*” demiştir. Bölükbaşı ise konuşmasında şunları söylemiştir:¹⁷³

...Ferdî çalıştı diyorlar. Ekiple çalışmadı diyorlar. Ben o zaman söyledim. Hep beraber çalışalım dedik. Çalışamayacaksa benim kuvvetim kalmadı dedim. İsmet Paşa ile sarmaş dolaş olduğumu söylüyorlar. **Ben İsmet Paşa ile sarmaş dolaş olmadım. Adamın kulağı duymuyor. Mecburen öyle yapıp konuştum.**

Bölükbaşı, aynı konuşmasında Ahmet Tahtakılıç’a yönelik olarak da onun kendisine ağır hakarete bulunduğunu ama buna ses çıkarmadıklarını, Tahtakılıç’ın partide huzursuzluk çıkarttığını ifade etmiştir. Küçük Kurultay’da alınan karar gereği Bölükbaşı’nın Büyük Kongreye kadar Genel Başkanlıkta kalması¹⁷⁴, Tahtakılıç’la Saadet Evren’in geçici olarak partiden uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁵

Bir gazete haberine göre, Bölükbaşı, parti içinde sıkıntılı günler geçirmeye devam etmektedir. Gazetenin haberine göre, Parti içinde kendisinin üzerine çok gelindiğini düşünen Bölükbaşı, İstanbul’daki bir parti toplantısında hem partiden

¹⁷¹ Mart 1962’de genel başkanlıktan istifa eden Bölükbaşı’nın görevinin başına dönmesini arzulayan CKMP GİK mektubunun tam metni için, bkz., Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 10-11.

¹⁷² **Zafer**, 23. 4. 1962.

¹⁷³ **Zafer**, 23. 4. 1962.

¹⁷⁴ **Zafer**, 24. 4. 1962.

¹⁷⁵ **Zafer**, 26. 4. 1962. 22 Nisan 1962 tarihli CKMP Küçük Kurultay’ı ve alınan kararlar için, bkz., Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 30-33.

hem de milletvekilliğinden istifa etme kararı aldığını açıklamıştır. Bir partilinin, veto hakkı mı istediği sorusu üzerine Bölükbaşı şunları söylemiştir:¹⁷⁶

...Partimizin iç konularını bir münakaşa durumu haline sokmak istemiyorum. Fakat sustukça daha fazla hırpalandığım için bunların topuna birden bir cevap vereceğim. Yalnız size şu kadarını söyleyeyim, ben metin bir adamım, babamın ölümünde bile göz yaşı dökmedim. Fakat **kucağımda ninni söyleye söyleye büyüttüğüm bu parti, eğer bir gün yıkılırsa, inanın ki, o zaman hüüngür hüüngür ağlarım...**

Bölükbaşı, ertesi gün, partiden ve milletvekilliğinden ayrılacağı yolundaki gazete haberini yalanlamış, ünvansız bir nefer olarak partisinin hizmetinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁷

Bu sırada zaten sallantıda olan I. İnönü Hükümeti (CHP-AP), 31 Mayıs'ta, siyasi af konusunda çıkan anlaşmazlık sonucunda, İnönü'nün istifası ile yıkılmıştı. O günlerin nazik koşulları içinde başka bir partinin hükümet kurması düşünülmendiğinden ya da iç karışıklıklara sebep olabileceği düşünüldüğünden, İsmet Paşa, yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. İsmet Paşa'nın ilk konuştuğu lider Bölükbaşı olmuştur. Ancak o sıralarda Bölükbaşı CKMP'den istifa etmişti. Bölükbaşı'nın istifa dilekçesinde, 31 Mayıs 1962 tarihi vardı.¹⁷⁸ Bölükbaşı, sadece bir Ankara milletvekili idi ve yeniden 1948'lerin MP'sini kurmaya hazırlanıyordu. İnönü, özel kalemi Necdet Calp'tan Bölükbaşı'yı bulmasını istemiş ve Bölükbaşı, Calp'e, "*Ben CKMP'den istifa ettim. Artık sadece Ankara milletvekiliyim. Başbakanın benimle görüşecek neyi olabilir?*". İnönü'nün Calp aracılığı ile Bölükbaşı'ya gönderdiği cevap şu olmuştur: "*Bölükbaşı siyasetten ayrılıp köylerine çekilseler bile, memleketin buhranlı bir anında kendileriyle konuşmak ve fikirlerini almak ihtiyacı hissederim*". Bunun üzerine, Bölükbaşı Başbakanlığa gelmiş, ancak daha önce yaptığı gibi sözünü açık söylemiştir. Hükümette yer almayacağını açıklayan Bölükbaşı, İnönü'nün kuracağı bir kabineye de güçlük çıkarmayacağını belirtmiştir.¹⁷⁹ Bölükbaşı, hükümetin kurulmasında zorluk çıkarmamışsa da, YTP ve CKMP'yi, "*CHP'nin şubesi*" olmakla suçlamaktan çekinmemiştir.¹⁸⁰ YTP lideri daha baştan İnönü başkanlığında kurulacak üçlü bir koalisyona hazır olduğunu belli etmişti. Bölükbaşı'nın istifa ettiği CKMP yönetimi ise zaten İnönü başkanlığında

¹⁷⁶ Cumhuriyet, 4. 5. 1962.

¹⁷⁷ Cumhuriyet, 5. 5. 1962.

¹⁷⁸ Osman Bölükbaşı, *Zaruri Bir Açıklama*, s. 56.

¹⁷⁹ Metin Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı*, s. 112.

¹⁸⁰ Hulusi Turgut, "Türkiye Bunları Konuşuyor", *Sabah*, 25. 1. 2002.

kurulacak bir koalisyona girmeye çok istekliydiler. İddiaya göre, onların bu isteğine devamlı Bölükbaşı engel oluyordu. Çünkü Bölükbaşı, İnönü başkanlığındaki bir koalisyona girmeye şiddetle karşı idi. Aslında Bölükbaşı önderliğindeki CKMP GİK üyelerinin tamamı, 22 Ekim 1961’de, özellikle İnönü başkanlığındaki hiçbir koalisyona girmeme kararı vermişlerdir. Ayrıca bu kararlarını, 22 Nisan 1962’de toplanan CKMP Küçük Kurultayı’nda yazılı ve sağlam bir esasa bağlamışlardır. Zaten Bölükbaşı’nın CKMP’den istifa etmesinde en önemli neden –diğer etkenlerin yanında- tam bir birlik içinde alınmış olan bu karara, CKMP GİK’te bulunan bir takım kişilerin (Tahtakılıç, A. Oğuz, Hasan Dinçer, Kadircan Kafalı gibi) uymayıp, II. İnönü Koalisyonu’na katılma yönünde bir irade göstermeleri olmuştur.¹⁸¹

Böylece, 25 Haziran 1962’de CHP-YTP- Bölükbaşısız CKMP ve Bağımsızların katkısı ile II. İnönü Hükümeti kurulmuş oluyordu. Bu dönemde, MP’nin başında bulunan Bölükbaşı, II. İnönü Hükümeti’ni ağır bir dille eleştirmiş ve “*Hükümet, partizanlık şirketi haline geldi*” gibi sözler sarf etmiş ve İnönü ile bir koalisyonda buluşmasının imkan dışı olduğunu belirten şu sözü söylemiştir: “*Bölükbaşı, görev için hayatını bile verir. Amma, İnönü’nün koltuğu altında haysiyetini asla*”.¹⁸² İlerde görüleceği üzere, ne yazık ki, dönemin nazik koşulları içinde birbiri ile uyuşması mümkün olmayan partilerin kurdukları II. İnönü Koalisyonu, ilkinden pek farklı olmamış ve 17 Kasım 1963 Yerel Seçimleri’nde YTP ve CKMP’nin uğradığı büyük oy kaybından ötürü ve AP ve Bölükbaşı’nın MP’sinin ağır eleştirilerine dayanamayan YTP ve CKMP, daha fazla yıpranmak istemediğinden, o tarihlerde İnönü’nün Kennedy’nin cenaze töreni için Amerika’da bulunduğu bir sırada, Hükümetten istifa edecekleri doğrultusunda karar almış ve böylece II. İnönü Hükümeti de, 2 Aralık 1963 tarihinde son bulmuştur.¹⁸³

Gelişmelerle devam edecek olursak, genel başkanlıktan ayrılan ama partisinden ayrılmayan Bölükbaşı, parti içinde huzursuzluğun düzelmemesi üzerine, 31 Mayıs 1962’de CKMP’den de istifa ettiğini açıklamıştır.¹⁸⁴ Bölükbaşı’nın 29 milletvekili ve senatörle birlikte CKMP’den istifa etmesinde, yeni kurulan Koalisyon

¹⁸¹ Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 60-62.

¹⁸² Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 25. 1. 2002.

¹⁸³ Toker, II. İnönü Hükümeti’nin YTP lideri Alican ile CHP Genel Başkan Yardımcı Turhan Feyzioğlu arasında yaşanan çekişmenin sonucunda yıkıldığını iddia etmektedir. Bkz., Metin Toker, **İnönü’nün Son Başbakanlığı**, s. 113.

¹⁸⁴ **Kudret**, 2. 6. 1962.

Hükümetine CKMP'nin de girmesinin, CKMP Meclis Grubu'nda kararlaştırılmasının rol oynadığı bilinmektedir. Bölükbaşı ile birlikte CKMP'den istifa eden istifacı milletvekillerinden Nihat Berkkan, istifa gerekçeleri olarak partinin, 6 aydır tezatlarla dolu bir şekilde yönetildiğini, sempati kaybettiğini ve 27 Mayıs'ın neresinde bulunduğu bir türlü karar veremediğini açıklamıştır.¹⁸⁵ Berkkan, CKMP'nin artık bir menfaatperestler, madrabazlar, istismarcılar partisi olduğunu da eklemiştir.¹⁸⁶ İstifacı milletvekilleri yayımladıkları ortak açıklamada, *"CKMP her devirde ahlâka dayanan bir siyaset anlayışının temsilcisi olmuştur. Onun bu şiarına ve prensiplerine yakışmayacak hareketler maalesef son zamanlarda bünyesinde huzur içinde çalışmayı imkânsız kılacak bir dereceye ulaşmıştır"* ifadelerini kullanmışlardır.¹⁸⁷

CKMP yönetimi, istifalar üzerine yaptığı açıklamada ise, partilerinin, kurucuları olan Mareşal Fevzi Çakmak ve arkadaşlarının izinde mücadelesine devam ettiğini ifade etmişlerdir.¹⁸⁸ Partide kalan milletvekillerinden Veli Başaran'ın, Bölükbaşı'nın istifası konusunu yorumlarken söylediği sözler, çok ağırdı. Başaran'a göre, Bölükbaşı, şahsî kaprislerini parti içinde tahakkuk safhasına koyamadığı ve demokrasiyi hazmedemediği için istifa etmiştir.¹⁸⁹

İstifacılar, ayrılışlarının CKMP'nin yalnızca çatısından olduğunu, onun ruhundan, davasından ve kitlesinden ayrılmayacaklarını belirtmek gereği duymuşlardır.¹⁹⁰ Bölükbaşı ve arkadaşlarının partiden istifa etmesinden birkaç gün sonra, CKMP yetkili organları istifacı partilileri partiye geri çağırmış ve şu açıklamayı yapmıştır: *"Partimizin ana vasıflarından biri de değişmez Genel Başkanlık sistemine bağlı olmayışıdır. Nitekim bir çok genel başkanın görev aldığı CKMP varlığını ve hayatiyetini partiye temel teşkil eden prensip, gaye ve fikirlerde devam ettirmiştir"*¹⁹¹

Bu arada CKMP'den ayrılanlar TBMM'de müstakil bir grup halinde çalışma kararı almışlar ve aralarında görev bölümü yapmışlardır. Görev bölüşümünde Bölükbaşı her hangi bir unvan almadan çalışma kararı almıştır. CKMP'den

¹⁸⁵ **Yeni Sabah**, 2. 6. 1962.

¹⁸⁶ **Zafer**, 2. 6. 1962.

¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, 3. 6. 1962.

¹⁸⁸ **Yeni Sabah**, 3. 6. 1962.

¹⁸⁹ **Yeni Sabah**, 5. 6. 1962.

¹⁹⁰ **Zafer**, 3. 6. 1962.

¹⁹¹ **Yeni Sabah**, 6. 6. 1962.

ayrılanlar, “*Millet*” adında, ancak CKMP’nin vatansever ruh ve davasını sürdüren yeni bir parti kurmak ve dava arkadaşları ile bütün vatandaşları bu partide toplamak amacıyla olduklarını açıklamışlardır.¹⁹² Eski CKMP’liler, yaptıkları açıklamada CKMP’nin ahlâka dayanan ideallerinden uzaklaştığını, çıkarıcı bir ihtiras şirketi haline geldiğini ve bu yüzden bu parti bünyesinde çalışmanın imkânsız hale geldiğini ifade etmişlerdir. Bütün uyarılarına rağmen, parti yetkililerinin durumu düzeltmediği belirtilen açıklamada, kendilerinin istifa gerekçelerini izale etmek için gayret gösterilmediği gibi, ayrılışlarının kesin hale gelmesi için çabaladığı da vurgulanmıştır.¹⁹³

Bölükbaşı ve arkadaşları, eski partilerinin adını alarak Millet Partisi’ni (MP) canlandırmaya çalışırken, İsmail Kucur’un başını çektiği bir grup da, aynı adla bir parti kurduklarını açıklamışlardır. Şerefli bir maziye sahip bulunduğunu ifade ettikleri Millet Partisi’nin, bazılarınca dinmek bilmeyen şahsî ihtiraslarına alet edilmesinin önüne geçmek için böyle bir yola gittiklerini açıklayan Kucur öncülüğündeki grup, MP’nin ihtiras sahibi olmayan vatandaşları toplayıcı ve birleştirici olacağını kaydetmişlerdir.¹⁹⁴

Bu arada yeniden kurulan MP’nin başına Osman Bölükbaşı getirilmiştir. Bölükbaşı, mahkeme kararıyla kapatılışından yaklaşık 10 yıl sonra yeniden 1948’lerin MP’sini canlandırmak için 16 Haziran 1962 tarihinde aynı isimle yeni bir parti kurmuş ve genel başkanlığa getirilmiştir. Parti kurucuları arasında, Hüseyin Ataman, Ahmet Bilgin, Kazım Arar, İsmail Hakkı Akdoğan, Mansur Ulusoy ve İzzet Gener gibi isimler vardı. 1962 tarihli MP, esas prensipleri itibariyle 1948’in MP’sinden farklı değildir. Program ve tüzükleri, dönemlerin farklılıklarından kaynaklanan ve daha önce partinin kapatılmasına yol açan ilkeleri yumuşatan çok küçük bazı değişiklikler dışında, aynıdır. Mesela 1948 tarihli MP programı, din işlerinin tanzimi ve örgütlenmesinin devlet elinden alınıp cemaatlere bırakılmasını isterken ve Bölükbaşı da bu durumu müteaddit defa dile getirmesine rağmen, 1962 tarihli MP’de bu kayıt yoktur. Din konusunda daha ihtiyatlı bir dil kullanılmış ve daha önceki programda geçen, “*din müesseselerine ve milli ananelere hürmetkarlık*”

¹⁹² **Cumhuriyet**, 13. 6. 1962.

¹⁹³ **Yeni Sabah**, 13. 6. 1962. 13 Haziran tarihli gazetelerde yayımlanan bu açıklama, Bölükbaşı tarafından Temmuz 1962’de hazırlanan ve aşağıda değinilecek olan broşürde aynen yer almıştır.

¹⁹⁴ **Kudret**, 16. 6. 1962.

kaydı çıkarılmış ve dönemin koşullarına uygun olarak sosyal devlet ilkesine biraz daha ağırlık verilmiştir. Ayrıca eski MP programında yer alan “*liberallik*” kavramı çıkarılmıştır. Yeni MP programında, kültürel kalkınmaya da büyük ağırlık verilmiştir.¹⁹⁵ MP’nin, büyük ve küçük burjuvaziye uygun düşmeyen programıyla, bir tarım burjuvazisinin partisi bile olamadan, ancak kişisel ve yerel etkinliğe sahip bir parti olarak kaldığı belirtilmiştir.¹⁹⁶ Bu fikri destekleyecek bir biçimde, tüzüğe konan geçici bir madde ile,¹⁹⁷ Bölükbaşı’nın parti içi kaynaşmanın ve kendisine yönelecek her hangi bir muhalefetin önüne geçmeyi hedeflediği görülmüş ve partinin kişisel rengi daha da bir açığa çıkmıştır. Çünkü Bölükbaşı, hem CMP hem de CKMP içinde yaşadıklarının tekrar başına gelmesini istememektedir. Değişiklikler daha çok genel başkan ve genel idare kuruluna geniş yetkiler vermeye ve parti içi disiplini daha katı kurallara bağlamaya matuftur.

Bu arada basında Bölükbaşı’nın, hükümeti kurma çalışmalarını yürüten İnönü’ye, yeni kurulacak koalisyon hükümetine CKMP’nin alınması durumunda MP olarak hükümete olumsuz oy vereceklerini ifade ettiği haberleri yer almıştır.¹⁹⁸

MP kurulmadan başlayan tartışmalar, kurulduktan sonra da devam etmiş ve CKMP ile MP birbirine karşı suçlayıcı bir siyaset dili kullanmaya başlamışlardır. MP, CKMP teşkilatlarının kendisine katıldığını açıklarken CKMP bunu yalanlamaktadır. CKMP, Bölükbaşı’nın istifası üzerine, “*zaruri*” dediği bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamada basit kaprisler yüzünden Bölükbaşı’nın partideki değerli insanların (Tahtakılıç ve Saadet Kaçar kastedilmektedir) ihracını istediği, istifa gerekçesi olarak başka bir sebep olmadığı halde, partilerinin suçlandığı belirtilmektedir. CKMP’nin koalisyona girme kararını savunan CKMP’liler, bunun partilerinin yapıcı tutumuna uygun olduğunu kaydetmişlerdir. Bölükbaşı’nın CKMP’de iken beyanları ve davranışları arasında tezatlar bulunduğu ifade edilen açıklamada, ayrıca Bölükbaşı’nın kişiliği ve liderliği ile ilgili olarak şu saptama yapılmaktadır:¹⁹⁹

¹⁹⁵ **Millet Partisi Programı: 1962** (Ankara: San Matbaası, 1967).

¹⁹⁶ Muzaffer Sencer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri** (İstanbul: Geçit Yay., 1971), s. 347.

¹⁹⁷ Geçici madde 1’de, müteşebbis idare heyetlerinde her hangi bir geçimsizlik meydana geldiğinde, Genel İdare Kurulunun veya partili bir şahsın, bu müteşebbis heyeti değiştirmeye yetkili kılındığı belirtilmiştir. Bkz., **Millet Partisi Tüzüğü** (Ankara: San Matbaası, Dördüncü Baskı, 1965), s. 44.

¹⁹⁸ **Cumhuriyet**, 17. 6. 1962.

¹⁹⁹ **Kudret**, 20. 6. 1962.

...Bir siyaset adamı, partinin belli başlı liderlerinden birisi olarak Sayın Osman **Bölükbaşı'nın** bazı basiretlerinden dolayı biz de takdirkâr idik. Bu basiretleri ile partimize değerli hizmetlerde bulunmuşlardı. Bundan sonra için de bulunmalarına hiçbir sebep yoktu. Ancak **bu iyi hasletlerinin yanında, mantıklarının hislerini kontrol edememesinden doğan şüphelicilikleri, yersiz ve lüzumsuz vehimleri, tahammül ve müsamahadan nasipsizlikleri kendilerine toplayıcı olmaktan çok dağıtıcı bir vasıf kazandırmakta idi...**

CKMP'liler, yaptıkları aynı açıklamada Bölükbaşı'yı bu zaaflarından alıkoymak için gösterilen çabaların sonuç vermediğini de ima etmişler ve ayrıca İnönü Hükümeti'nin istifası ile Bölükbaşı'nın partiden istifasının aynı güne denk gelmesini anlamlı bulmuşlardır.

CKMP'lilerin, Bölükbaşı'nın İnönü ile anlaşarak ortak hükümet kurma niyetinde bulunduğunu ima etmek isteyen bu yaklaşım Bölükbaşı tarafından reddedilmiş, kendisinin İsmet Paşaya tâbi olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Bölükbaşı, CKMP Genel Başkanlığının 2 Haziran 1962 tarihli açıklamasında kendisinin istifasının, "*Hayli zamandan beri tasavvur edilmekte olduğunu*" ifade etmesiyle, CKMP'nin aslında, bu işin İnönü ile bağının olmadığını çok iyi bildiğini ortaya koyduğunu kaydetmiştir.²⁰⁰

Bölükbaşı'nın, partide kabul görmesi zor olan tekliflerini benimsetebilmek için istifa tehdidini kullanmayı alışkanlık haline getirdiği ifade edilen zaruri açıklamada, ülkede hükümet bunalımının bulunduğu kritik bir devrede, Bölükbaşı partiyi parçalamakla suçlanmakta ve bu davranışının partinin yapıcı, huzur getirici kimliğine uygun düşmediği kaydedilmektedir.²⁰¹ Ayrıca Bölükbaşı'nın "*megalomaniye*" kapıldığı ve ruhunda vehim fırtınası estiği iddia edilen CKMP açıklamasında kendisinin partiden istifasının parti içi sorunlarla ilgili olmadığı, gerçekte parti dışı sebeplere dayandığı ifade edilmiştir.²⁰²

Bütün bu iddialara Bölükbaşı, daha önce sözü edilen, "**Zaruri Bir Açıklama**" ismini verdiği broşürde cevap vermiştir. Bu broşürde yer alan ve Bölükbaşı'nın istifa meselesinde asıl suçlu tarafın CKMP'liler olduğunu belirttiği kimi cevap ve değerlendirmelere yeri geldikçe yukarıda değinilmiştir. Ayrıca Bölükbaşı, CKMP'nin yayınladığı broşüre "*iftira broşürü*" adını takmış ve bu broşüre, bir zamanlar ve çok

²⁰⁰ Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 55-56.

²⁰¹ **Kudret**, 21. 6. 1962.

²⁰² **Kudret**, 23. 6. 1962.

yakın zamana kadar, parti içinde yaşanan iç anlaşmazlıkta, kendisini sonuna kadar haklı gören, Hasan Dinçer'in, Abdülhak Kemal Yörük'ün (sonradan CKMP listesinden Adalet Bakanı), Şerafettin Konuray'ın, Celal Tevfik Karasapan'ın (sonradan CKMP listesinden Basın-Yayın ve Turizm Bakanı), Mustafa Kepir'in, Mehmet Altınsoy'un, kendisini kalemi ve kelamı ile devamlı metheden Kadircan Kaflı'nın,²⁰³ 1961 seçimlerinden beri kendisini muhalifler karşısında "Ağabey sen haklıymışın, bu adamlara bu zamana kadar nasıl dayandın" diyen CKMP Çankırı mebusu Kazım Arar'ın, Nevşehir mebusu Ali Baran Numanoglu'nun, yıllardır birlikte oldukları vefalı dostu Nurettin Ardıçoğlu'nun ve istifa sabahı sabah saat 4'e kadar gözyaşı dökenlerin imza koyamayacağını iddia etmiştir.

Öte yandan, MP ile siyasal yaşamında yeni bir dönem başlatan Osman Bölükbaşı, yeni partideki çalışma tarzı konusunda şunları söylemiştir:²⁰⁴

1946 mücadelesinde giydiğim demir çizmeleri, 17 sene sonra o zaman ki kadar genç olarak tekrar giyiyorum. Siyasal partiler memlekete hizmet ve bir takım fikirler için kurulur. İyiliği alkışlamak, kötülüğü taşlamak için mücadeleye giriyoruz. Ben bu fikrin mücadelesini yapıyorum...

Yeni partinin örgütlenmesi çalışmaları sırasında Bölükbaşı, AP ve YTP ile koalisyon kurarak, neden CHP'yi muhalefette bırakmadıkları sorusuna, Bölükbaşı'nın iktidar-muhalefet anlayışı açısından önemli görülebilecek şu karşılığı vermiştir:²⁰⁵

...Tabiri caizse **siyaset ordusunun ihtiyat kuvveti de muhalefet partileridir.** Bizim muhalefette ve ihtiyatta kalmamız memleket için daha hayırlı olacaktır. **Demokratik rejimlerde şerefli bir muhalefet bir iktidar kadar zaruridir...**

Yeni partinin tanıtımı toplantıları sırasında, CKMP'den istifa sebebini "çürük" koalisyona girmek istemeyişi olarak açıklayan Bölükbaşı, CKMP'de disiplin bulunmadığı için de istifa kararı aldığını belirtmiştir. Ayrıca ihtilâlcilere karşı hak

²⁰³ Gerçekten de Kadircan Kaflı, İhtilalden sonra Bölükbaşı'nın en vefalı ve sadık arkadaşlarından biriydi ve basın müşaviri idi. **Tercüman** ve **Kudret** gazetelerinde yazıyordu. Bu makalelerinde korkunç bir Bölükbaşı övgüsü vardır. Mesela, Kaflı, 13 Aralık 1961 tarihli **Kudret** ve 18 Nisan 1961 tarihli **Tercüman**'da, ilkinde, "Bu mu Şef" başlıklı yazısında, parti içinde Bölükbaşı'yı "şeflik" ve "diktatörlük"le suçlayanların asıl hedeflerinin partiyi yıkmak istediklerini, ikincisinde (**Tercüman**), "Bölükbaşı, asla şeflik iddiasında değil, şeflik sistemiyle mücadele eden birisidir" şeklinde yazılar yazmıştır. Bkz., Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 56-57.

²⁰⁴ **Yeni Sabah**, 22. 6. 1962.

²⁰⁵ **Yeni Sabah**, 23. 6. 1962.

bildiği yolda konuştuğunu, ve 15 Ekim 1961 seçimlerinden hemen sonra 25 Ekim’de Meclis’in askerler tarafından feshedilmesini önlediğini anlatan Bölükbaşı, 6 defa zindana girmiş olmasına karşın temiz kaldığı yolunda bir gazete haberini²⁰⁶ yalanlamış ve bu tür tahrif ve uydurmaların polemiğe yol açmak ve tahriklere girişmek maksadına matuf olduğunu ileri sürmüştür.²⁰⁷

İki parti arasındaki tartışmalar kızıştıkça CKMP’liler, Bölükbaşı’yı, ahlâka dayalı siyasetten söz etmekle birlikte kendisini bundan nasibini almamış olmakla itham etmeye başlamışlardır. Bölükbaşı, birlikte çalıştığı arkadaşlarına her türlü iftira, tezvir, aşağılama ve küfür etmekte hüner sahibi bir lider olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca, Bölükbaşı, başkaları için günah saydıklarını kendisi için mübah saymakla da suçlanmıştır.²⁰⁸ Bu yoldaki açıklamaları yapan eski GİK üyelerinden Ragıp Kutman hakkında Bölükbaşı, daha sonra yayınlanan bir broşürde, onun bir iftira aleti olarak kullanıldığını, aslında Kutman’ın böyle açıklamaları hazırlayabilecek birisi olmadığını, hattâ imzasını bile zor atan bir adam olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁹ Bölükbaşı, ayrıca Kutman’ın 27 Mayıs İhtilâlinde kısa bir süre önce, bir ortağı ile birlikte, muhalif bir parti adına CKMP’ye karşı bir ihanet pazarlığına girdiğinin saptandığını ve ihracı için işlemler başlatılmışken İhtilâl olduğu için yarım kaldığını açıklamıştır. Ahlâk ve fazilet konusunda onun konuşabilecek birisi olmadığını belirtmiştir.

CKMP ile MP arasındaki, daha doğrusu CKMP’lilerle Bölükbaşı arasındaki söz düellosu eski ve kamuoyunca bilinmeyen ilişkilerin açığa çıkarılması boyutuna varınca CKMP’li Ragıp Kutman, 1960 yılı ilkbaharında Bölükbaşı’nın, kendisini Başbakan Menderes’le temas kurmak üzere görevlendirdiğini, ancak Menderes’in bu talebi reddettiğini ileri sürmüştür. Kutman, ayrıca, kendilerini koalisyona girdiği için suçlaması karşısında Bölükbaşı’nın bütün siyasî hayatının yıkıcı hareketlerle dolu olduğunu, Genel Başkanlığına kadar yükseldiği kendi partisini bile yıkmaya kalkıştığını iddia etmiştir.²¹⁰

Karşılıklı tartışmalara konu olan ve böylece açığa çıktığı söylenebilecek bir husus da “*siyasî affa taraftarlık*” konusudur. Siyasi affa taraftar olduğu yönünde

²⁰⁶ **Cumhuriyet**, 24. 6. 1962.

²⁰⁷ **Cumhuriyet**, 25. 6. 1962.

²⁰⁸ **Kudret**, 29. 6. 1962.

²⁰⁹ Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 48.

²¹⁰ **Kudret**, 1. 7. 1962.

açıklamalar yapan Bölükbaşı, CKMP'lilerce, önceki fikirlerinden dönmek ve duygu istismarı yapmakla suçlanmıştır. Bölükbaşı'nın, yakın zamana kadar affın siyasî istismar konusu olmaması için en çok kendisinin toptan bir siyasi affa karşı olduğu, şimdi ise af taraftarı davranarak, düştüğü siyasî çıkmazdan kurtulabilmek için düne kadar aleyhtarı olduğu usullere başvurduğu ifade edilmiştir.²¹¹ Bölükbaşı'nın af isteyenleri, partilerini AP'nin şubesi haline getirmeye çalışmakla suçladığı ve af istenmesini istifa gerekçeleri arasında da saydığı kaydedilmektedir.

Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının CKMP'den ayrılışının ve MP'yi kurarak başına Bölükbaşının getirilişinin ardından yaşanan tartışmalar sonrasında, CKMP Genel İdare Kurulu, 17 Haziran 1962 tarihinde bir broşür yayımlamıştı. Bölükbaşı da birkaç hafta sonra cevabî nitelikte karşı bir broşür yayımlamıştır. Bölükbaşı broşürde, partiden istifa etmeden önceki gelişmeleri ve istifa sonrası yaşanan tartışmaları kendi bakış açısından ele almakta, ilk defa açıklamak zorunda kaldığını belirttiği bazı yeni bilgiler vermektedir.

Bu konuda son olarak burada, Bölükbaşı'nın, CKMP'lilerin kendisini suçlayan broşüre karşı yayınladığı ve yukarıda da bazı bölümlerini verdiğimiz **Zaruri Bir Açıklama** isimli cevabi broşüründen bazı önemli hususların anlatılması, Bölükbaşı'nın CKMP'den nasıl bir süreç içinde istifa ettiğine ışık tutabileceği düşünülmektedir. Böylece Bölükbaşı'nın siyasal kişiliği ve liderliği konusunda bir fikir de edinilebilecektir. CKMP'den ayrılışları sırasında CKMP idarecilerinin kendilerinin ayrılışına sebep olan hususları düzeltmek için hiçbir gayret göstermediklerini ve sadece samimiyetten uzak bir mektup yazarak partiye geri dönmelerini istediklerini tekrarlayan²¹² Bölükbaşı, eski açıklama ve yazışmaları broşüre aynen koymuştur. CKMP'lilerin partinin "**değişmez genel başkanlık sistemi**"ne bağlı olmadığını ifade etmelerine cevaben Bölükbaşı, kendisinin 7 yıldır arzusu hilafına Kongreler tarafından genel başkan seçildiğini, ilk defa Aralık 1961'de, ikinci defa ise Mart 1962'de genel başkanlıktan istifa ettiği halde, parti yetkililerinin bu istifaları kabul etmediğini ifade etmektedir.²¹³ Bölükbaşı, kendisini, dağıtıcı, tahammül ve müsamahadan nasipsiz, istifa tehdidiyle dediklerini yaptıran birisi olarak niteleyen CKMP'li Kadircan Kafılı'nın, kısa süre önce kendisini

²¹¹ **Yeni Sabah**, 6. 7. 1962.

²¹² Osman Bölükbaşı, **Zaruri Bir Açıklama**, s. 8.

²¹³ **A. g. e.**, s. 9.

(Bölükbaşı'yı) demokratlık, samimilik gibi sıfatlarla öven yazılarından alıntılar yapmakta ve onun siyasî ahlâkla, insanlıkla bağdaşmayan tutum içinde bulunduğunu kaydetmektedir. Kaflı, Bölükbaşı'nın ikinci istifası sıralarında **Tercüman**'da yayınlanmış olan 4 Nisan 1962 tarihli yazısında Bölükbaşı'nın mücadelesini, kişiliğini ve siyasal mazisini överken şunları da kaydetmekte idi:²¹⁴

...Osman Bölükbaşı, bir parti mensubu ve genel başkan olmaktan önce, millet adamıdır. Böyle bir adamın siyasi hayattan çekilmesi bahis konusu olmamak lâzımdır. Zira millete mâl olmuş adamlarla millet arasında hayat boyunca devam etmek üzere kesin bir sözleşme yapılmış demektir. Her ne pahasına olursa olsun bu sözleşmeye riayet gerekir. (...) **Osman Bölükbaşı, 1960'a kadar olan çalışmalarıyla partisinin prensiplerini devlete temel yapmış bir şahsiyettir.** Ondan sonraki çalışmaları ise demokrasinin yeniden kurulmasında, rejim buhranlarının atlatılmasında, huzurun sağlanmasında birinci derecede müessir olmuştur...

Kaflı, başka bir yazısında, Bölükbaşının şeflik sistemi taraftarı olmadığını, diğer bir yazısında ise partiyi en iyi temsil edebilecek kişinin Bölükbaşı olduğunu ve onun parti ile kendisini özdeşleştirmede ifade etmektedir. Kaflı'nın 13 Aralık 1961 tarihli **Kudret**'te de "*Bu mu Şef?*" başlıklı Bölükbaşı'yı oldukça övücü bir yazısına yer verilmiştir. Yazıda onun demokratiği, hitabeti, mantık sağlamlığı, etkileyiciliği, zeka ve yüksek kabiliyetliliği...v.s. vurgulanmaktadır. Ona muhalif davranan ve sevmeyenlerin yalnızca kıskandıklarından böyle yaptıkları belirtilmektedir.

Bölükbaşı'nın, broşürü ile cevap verdiği bir başka CKMP'li de Hasan Dinçer'dir. Bölükbaşı, partiden istifaları için bir gerekçeleri olmadığı yolunda açıklamalar yapan Dinçer'in, partinin en umutsuz günlerinde partiye uğramadığını, partiden vefasızca ayrıldıktan sonra, 27 Mayıs İhtilâlinden sonra tekrar döndüğünü iddia etmektedir.

Bölükbaşı, CKMP'lilere cevaben yayımladığı broşürde, 1954 yılında MP'nin kapatılma gerekçeleri konusuna da girmiştir. Bölükbaşı'ya göre, MP, başındaki birkaç kişinin lider olmak ihtirası yüzünden feshedilmiştir. O partideki muhteris hizipçiliğin daha sonra CKMP'ye bulaştığını ileri süren Bölükbaşı, bunların CKMP'de de fesatçılığa devam ettiklerini, genel idare kurulunun da görevini yapmadığı için partide tüm iş yükünün kendi omuzlarında kaldığını öne sürmüştür.²¹⁵

²¹⁴ A. g. e., s. 13.

²¹⁵ A. g. e., s. 19-20.

İstifasında kişisel nedenlerin de önemli rol oynadığını ifade edercesine partinin, “Zararı lidere, kârı herkese ait garip bir şirket” görünümü kazanmış olduğunu açıklayan Bölükbaşı, parti için hürriyetini, servetini ve sağlığını harcadığını, ancak buna karşın kendisine her türlü iftira ve hakaretin rahatlıkla yapılmaya başlandığını kaydetmiştir. Parti içinde müşterek mesuliyetin gereklerinin yerine getirilmediğinden yakınan Bölükbaşı, mağdurların mütecaviz, mütecavizlerin mağdur olarak gösterildiğini ileri sürmektedir.

Bölükbaşı, CKMP’lilerin kısa zaman içinde içine düştükleri çelişkileri anlatırken 1961 Aralık ayındaki istifasını doğal karşılayan genel idare kuruluna karşı parti Meclis Grubu’nun, kendisinin yanında yer almasını da açıklamaktadır. Parti Meclis Grubu’nun müdahalesinden sonra CKMP GİK ile Parti Meclis Grubu, Bölükbaşı’nın partinin başında kalması için 17 Aralık 1961 tarihinde, yukarıda değinilen bir tebliğ yayımlamıştır.

İkinci istifasının gerekçelerine değinirken Bölükbaşı, CKMP Genel Başkanı olduğu sırada rakibi olan Ahmet Tahtakılıç’ın suçlarını saymakta ve ona karşı ağır ifadeler kullanmaktadır. Bölükbaşı’ya göre partide hizipçilik yapmak, parti yöneticilerine görev sırasında hakaret yapmak, parti aleyhindeki yayınlarda adının geçmesine izin vermek, partiye haber vermeden İhtilâl Hükümetinden bakanlık kabul etmek Tahtakılıç’ın suçlarından yalnızca bazılarıdır.²¹⁶ Bölükbaşı, ikinci istifasında da parti nizamının işlemeyişinin rolünü vurgulamaktadır. Örneğin ona göre, genel idare kurulu, partide kişisel ihtiraslarla hareket edenlere karşı atalet içinde kalmıştır. Tahtakılıç ve benzerlerinin ihracını yalnızca kendisinin istemediğini belirten Bölükbaşı, hattâ bazı parti idarecilerinin, onun İhtilâl Hükümetinde görev aldığı zaman ihraç edilmesi gerektiğini savunduklarını kaydetmektedir. Bölükbaşı, Ahmet Oğuz’un ihraçlar konusunda ikili davrandığını, onun amacının kendisinin (Bölükbaşı) Genel Başkanlıktan ayrılmasını sağlamak olduğunu düşünmektedir. Broşürde Bölükbaşı, Ahmet Oğuz’un kendisi aleyhinde parti örgütünden bazı kişilere söylediği ve bir gazetede yayımlanan sözlerine de yer vermektedir. Oğuz’un ikiyüzlülüğünü kanıtlamaya çalışmaktadır.²¹⁷

Değinilen tartışmalarda Bölükbaşı’nın, CKMP Genel Başkanı iken GİK ile ilişkilerinin iyi olmadığı, buna karşılık partinin Meclis Grubunda ve delegeler

²¹⁶ A. g. e., s. 24-25.

²¹⁷ A. g. e., s. 37-39.

bazında desteklendiği anlaşılmaktadır. GİK'in Ahmet Tahtakılıç ve Saadet Evren'i partiden ihraç etmede hayli isteksiz davranmasını içine sindiremeyen Bölükbaşı, ihraç kararının kendisinin hatırı için alınmış olması olasılığı hakkında şunları yazmaktadır: "...Şayet bu kararları hatırımız için aldıklarını iddia ediyorlarsa, hatır için masumları mahkûm eden insanların iktidarından Allah bu memleketi korusun duasını yapmak bir vatan vazifesi olur..."²¹⁸

GİK'in, gaye ve maksadının kendisinin şahsiyetini zedelemeye matuf tezdîr ve tertiplerin devamına imkân vermek olduğu hükmüne vardığı için, genel başkanlıktan istifa kararı aldığı anlaşılan Bölükbaşı, bu hükmünü, GİK'in, ihraç ettiği iki kişi ile ilgili kararın gerekçelerini hazırlayıp parti teşkilatına uzun süre bildirmemesine karşın kendisi hakkında kısa sürede bir broşür hazırlayabilmesine dayandırmaktadır.²¹⁹ Ayrıca, Tahtakılıç ve Evren'in masum gösterilmesini de, bu hükmüne dayanak olarak göstermektedir. Bölükbaşı, istifasına giden yoldaki etkenlerden birisi olarak da, 22 Nisan 1962 tarihinde yapılan Küçük Kurultay'da, en kısa zamanda Kongrenin toplanması kararı alınmasına karşın bunun icrasında acele edilmemesini anmaktadır.

Bölükbaşı ve arkadaşları CKMP'de iken yaşanan parti içi gelişmeler hakkında Bölükbaşı'yı GİK karşısında haklı gösteren bir yazışma, Hüseyin Ataman ile Hasan Dinçer arasında olmuştur. CKMP'de GİK üyeliği yapmış olan Ataman, 1 Temmuz 1962'de Hasan Dinçer'e bir telgraf çekmiş, Bölükbaşı'nın, genel başkanlığı döneminde parti politikalarının ayrıntısına kadar GİK tarafından belirlendiğini ve Bölükbaşı tarafından savunulduğu halde, şimdi, yayınlanan broşürde parti politikalarından dolayı Bölükbaşı'yı tek başına sorumlu olarak göstermenin siyasal ahlâkla bağdaşmadığını kaydetmiştir.²²⁰

Bölükbaşı'nın, yayınladığı cevabî broşürde üzerinde durduğu en önemli husus, çok yakın zamana kadar kendisine samimi olarak bağlı olduklarını, sevgi ve saygılarının çok yüksek olduğunu ifade eden ve kendisinin meziyetlerini sayarak partileri için mutlaka vazgeçilmez bir değer olarak gördüklerini ifade eden kişilerin nasıl olup da çok kısa bir süre sonra kendisine iftira dolu olan bir broşüre imza atabildikleridir. Bunu sık sık sorgulayan Bölükbaşı, tek tek isimleri sayarak bu

²¹⁸ A. g. e., s. 35.

²¹⁹ A. g. e., s. 37, 35.

²²⁰ A. g. e., s. 45-46.

kişilerin söz konusu iftira broşürüne imza atamayacaklarını (imzalamalarının çelişki olacağını) ifade etmektedir.²²¹

Bölükbaşı, kendisine diktatör ve tahakkümcü isnadı yapılmasının nedenini de, kendisinin kiskanılmasına bağlamaktadır. Aleyhindeki broşüre imza atanların kendisiyle kişisel ilişkilerini de sorgulayan Bölükbaşı bu hususta şunları ifade etmektedir:²²²

Ayrıldığımız güne kadar bizimle beraber olanlardan hakkımızdaki iftira broşürünün altına imza atanlar varsa onların bu durumun bir izah tarzına bağlama icap eder. Onların dostlukları köklü inanışlara ve samimi duygulara değil bir takım hesaplara dayanıyormuş demek lâzım gelir. (...) Bölükbaşı'ya dost gözükersen, istikbal için, ondan birşeyler umanların Hükümet buhranı karşısında, kendilerini bir ikbal ümidine kaptırmalarını, peşini veresiye[ye] tercih etmelerini, Bölükbaşı'yı terk etmelerini çok görmemek icap eder...

Bu broşürden anlaşıldığı kadarıyla, Türk siyasal hayatının önemli dönemeçlerini yaşamış olan, Bölükbaşı'nın iktidara gelmek veya iktidar ortağı olmaktan ziyade, muhalefette bulunma ve muhalefet yapma arzusuna sahip bulunduğu görülmektedir. Demokrasinin önemli şartlarından birisi olarak gördüğü muhalefeti kendisine ve partisine çok yakıştıran Bölükbaşı, 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra partisinin muhalefette kalma kararlılığını şöyle vurgulamaktadır:²²³

...Seçimlerden sonra 22 Ekimde hiçbir koalisyona katılmamak, yapıcı ve huzur getirici bir murakıp kuvvet olarak vazife görmek kararı alınmıştı. Herkes bilir ki demokrasinin asgarî şartı Mecliste bir muhalif partinin bulunmasıdır. CKMP'nin bu vazifeyi samimiyetle ve en iyi bir şekilde ifa edeceğine inanıyorduk. Seçimlerden sonra CKMP'nin takibettiği temkinli, vekarlı, itidalli ve vatansever hareket hattı bu inanışımızın en parlak delili olmuştu. Şahsen çok ehemmiyet verdiğimiz koalisyona katılmama kararı, partiden ziyade memleketin yarınıyla alâkalı yüksek millî menfaatlardan da mülhemdi. CKMP'yi milletin yarını için bir ümit noktası ve bir ihtiyat kuvveti olarak muhafaza etmek düşüncesi şahsen bütün benliğimize hakimdi. Onu çürük bir sandalye üzerinde çürütmek istemiyorduk, bunu genel idare kurulunda, Meclis grup toplantılarında, 22 Nisan'daki istişarî toplantıda yaptığımız konuşmalarda açıkça ifade etmiştik...

Osman Bölükbaşı, parti olarak koalisyona girmeme kararını bazı GİK üyelerinin içten benimsemediğini, kendi kararlılığı sayesinde muhalefette

²²¹ A. g. e., s. 52-54.

²²² A. g. e., s. 60.

²²³ A. g. e., s. 60-61.

kaldıklarını, kendisinin istifasıyla onların koalisyona girmelerinin önünde bir engelin de kalmadığını ifade etmektedir.

Bölükbaşı'nın yaptığı açıklamalar da şunu göstermektedir ki, gerçekten de CKMP'de bir çok karar kendisinin hatırı, yönlendirmesi, iknası, kişisel kredisini kullanması, hattâ istifa şantajı sayesinde alınmaktadır. GİK'in iradesi üzerinde Bölükbaşı'nın önemli bir etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. CKMP'lilerin önceki imzaları ile son davranışları arasındaki çelişkiyi böylesine büyütürken Bölükbaşı'nın bu hususu da düşünmesi gerekirdi. Demek ki imzaları atarken kendisinin ağır etkisi altında bulunuyorlardı.

F. II. İNÖNÜ KOALİSYONU DÖNEMİNDE BÖLÜKBAŞI (1962-63)

27 Mayıs İhtilali'nden sonra kurulan İnönü koalisyonlarının kurulma sürecinde, dönemin nazik şartları gereği, dolaylı da olsa askerın iradesinin söz konusu olduğunu ileri süren Toker'e bakılacak olursa, seçimlerden çıkan tabloya bakıldığında koalisyonlar, milli iradenin bir ürünü olmaktan ziyade, İnönü'nün Ordu'dan gelen destek ve tarihi şahsiyetinin devreye sokulmasıyla gerçeklik kazanabilmiştir. II. İnönü koalisyon hükümetinin de, asker tarafından yapılmış baskıyla siyasi partilere kabul ettirildiği öne sürülmüştür.²²⁴ Bu açıdan bakıldığında, asker, seçimler sonu ve sonrasında kurdukları düzeni tehlikeye düşüreceklerini düşündüğü kesimlerin siyasal iktidar mücadelesine kalkışmaları karşısında, devamlı bir teyakkuz halinde olmuştur. O dönemin nazik koşullarında, Ordu'nun da kendi içinde tam bir birlik oluşturamadığı düşünülecek olursa, sivil Hükümetlerin, Ordu içinden gelebilecek her türlü hiyerarşi dışı sesler karşısında büyük bir endişe ve tehlike altında bulunduğu anlaşılabilir bir durum arzettiği söylenmelidir.²²⁵ Dolayısıyla, bu dönemdeki iç politika, ordu ve siyaset ilişkisi ekseninde yaşanan gerilim ve tartışmalarla geçmiştir. Bünyeleri, inandıkları hususlar ve durdukları yer itibarıyla birbirinden farklı partilerin koalisyonunun ibaret parlamentoyu oluşturan partiler arası ilişkiler de bundan nasibini almıştır.

²²⁴ Metin Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı*, s. 118.

²²⁵ Semih Vaner, "Ordu", Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, s. 259 ve 264-265.

7 ay kadar süren CHP-AP Koalisyon Hükümetinin (20 Kasım 1961- 31 Mayıs 1962) bozulmasının ardından CHP-CKMP ve YTP arasında kurulan yeni Koalisyon Hükümetinin (25 Haziran 1962) TBMM'deki program görüşmeleri sırasında Bölükbaşı'nın MP adına yaptığı konuşma olaylara yol açmıştır. Konuşmasında hem İnönü ve CHP'yi, hem askerî çevreleri, hem de diğer partileri eleştiren Bölükbaşı, bir ara CHP'ye yönelik olmak üzere, "*Biz silahların gölgesinde Türk milletini temsil etmiyoruz*" ifadesini kullanınca Meclis'te kavga çıkmıştır. Bölükbaşı, aynı konuşmasında, CHP'li milletvekillerine dönük olarak, "*...Karşınızda kimseye kulluk yapmayan bir insan var. Benim sizin İsmet Paşanızın yüzüne karşı söylediklerimi sizler onun gıyabında söyleyemezsiniz*". CHP'li milletvekillerinin "*Ordunun gölgesi*" sözüne izah getirmesi isteği karşısında Bölükbaşı, gazetede yazılanları göstererek şunları söylemiştir: "*...Benim hiçbir şeyden korkum yok. Türk ordusunu siyasetin çamuruna sokanlar bu gazetede yazılı. Bu Meclis CHP'nin Meclisi ise söyleyin. Yok milletin Meclisi ise şunları susturun.*" Ayrıca, CHP'lilere "*...Siz kanaatlara hürmet etmeme hastalığından kurtulamadıkça bin sene dahi geçse gene iktidara gelemezsiniz... Her hastalık tedavi edilir, fakat CHP'nin diktatörlük hastalığı tedavi edilemez...* Konuşmasında CHP'ye, mazideki muhalefet örneğini burada devam ettirmemeleri çağrısı yaptığı için, AP'lilerden alkış alan Bölükbaşı, bu sefer AP'lileri de eleştirmiş ve düne kadar CHP'nin ortağı olan AP ile kendisinin bir yakınlığı olamayacağını, kendisinin onların zararlı zihniyetinin de karşısında bulunduğunu ifade etmiştir. Ordunun İnönü'yü istediği biçimindeki yayınlara CHP ve Ordu çevrelerinin ses çıkarmamasını eleştirdiği konuşmasında Bölükbaşı, demokrasi, 27 Mayıs İhtilali ve Ordu-siyaset ilişkisi konusunda da şunları söylemiştir:²²⁶

Anayasa ile müesses meşru nizamı tahribe matuf **tahrikler** ile becamızı dahi tehlikeye düşürebilecek **intikamcı** cereyanlar karşısında bir hükümetin hassas olması ve bu gibi hareketler karşısında devletin mevcut müeyyidelerini ve kuvvetlerini derhal harekete geçirmesi en tabîi vazifesidir. ... Bir takım indî mülâhazalarla kendilerini mütearifenin üstünde telâkki edenler karşısında, hükümet sükûtu ihtiyar ederse, bu taahhüdü, millet vicdanını yaralayan boş bir söz olmaktan öteye gidemez. Bu memlekette Anayasa mutlak manada hakim olacaksa ve meşru nizam yürüyecekse, Ordu filanı istiyor, filanı istemiyor şeklinde umumî efkârı ve yüksek Meclisi baskı altında tutmağa matuf siyasi bidate, artık kati olarak nihayet verilmelidir. ...Hiçbir devlet her gün bir ihtilâle namzet gösterilen istikrarsız bir memlekete güvenilir memleket gözü ile bakmaz ve gönül rahatlığı ile ona yardım

²²⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 6 (5. 7. 1962), s.171-175.

edemez... Ordu'nun vazifesi, siyasetin içinde bulunmak değil, bu nizamı yıkmaya kalkışacak bedbahtlar çıkarsa, onların karşısında meşru ve yetkili organların emrinde koruyucu bir kuvvet olarak kalmaktır...**Bize göre açık bir diktatörlük, güdümlü bir demokrasiden daha az zararlıdır.** Hiç olmazsa milletin ahlakını yıkmaz ve riyayı siyaset haline sokmaz. **Türk milleti açık diktatörlüğü de güdümlü demokrasiyi de şiddetle reddetmektedir.** Anayasayı ihlâl suçundan insanların asıldığı bir memlekette, hadiselerden ibret almayanlara şahsî takdirlerine göre, meşru nizamı bertaraf etmek hususunda kendilerini yetkili görmeleri sabahtan akşama ihtilâlden bahsedilebilmesi bir cemiyet için ancak bir izmihlâl işareti olabilir.

Hükümet programı görüşmesinde, Bölükbaşı radyonun muhalefetin sesine kulak vermediğinden de bahsederek, iktidar ve muhalefetin devletin medyasında farklı algılandığını bunun milletin aydınlanmasına mani olduğunu ileri sürmüştür.²²⁷

Bir başka konuşmasında, Bölükbaşı, af konusuna değinmiş ve CKMP ve YTP'nin Hükümete girinceye kadar külli bir affa taraftar olduklarını açıkladıkları halde, iktidara gelince etki altında kalarak, bu fikirlerinden döndüklerini öne sürmüştür.²²⁸ Bu arada, 27 Mayıs yönetiminin cezaya çarptırdığı siyasî mahkumların affı konusunda büyük çaba göstermeye başlayan Bölükbaşı, CHP'nin affa karşı oluşunu eleştirirken, 1940'lı ve 1950'li yıllara giden bir değerlendirme yaparak 1950'de DP'nin geçmiş devrin hesabını sormamasını "*tarihî hata*" olarak değerlendirmiştir. Bu konuda Bölükbaşı şunları söylemiştir:²²⁹

...1950'de "*devr-i sabık yaratmayacağız*" formülüyle mazinin üzerine bir sünger çeken tarihî hata işlenmemiş olsaydı, birçok CHP'linin durumu da, bugünkü siyasî mahkumların durumundan daha parlak olmayacaktı. Yıllarca Anayasayı çiğnedikleri ve millete rağmen saltanat sürdükleri halde hiçbir cezaya çarptılmamış bulunan insanların bugünkü siyasî mahkumların çektikleri cezayı azımsamaları son derece dikkate şayandır... [CHP'lileri kastederek] Bütün günahlarını bir tarafa bıraksak bile, sadece 1946 seçimlerinin hesabı sorulsaydı, bir çokları muhakkak ki sehpaya giderdi...

Bölükbaşı, CHP'nin 1946'da fazilet ve vatanseverliğe dayanan bir düzen kuracağı yerde, çalınmış oyları ve sahte mazbataları yeni dönemin temelini koyduğunu, 1946'da küçük hesaplarla sözde demokrasiye geçme teşebbüsü başlattığını, 1950'de ise, hadiselerin zoru ile iktidar mevkiini terke mecbur kaldığını ileri sürmüştür. Ayrıca bugün ülkeyi çıkmaza sürükleyen maceraların ve 27 Mayıs

²²⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 6, (5. 7. 1962), s. 176-177.

²²⁸ Yeni Sabah, 7. 7. 1962.

²²⁹ Yeni Sabah, 6. 8. 1962.

sonrasındaki kardeşlik havasının baltalanmasının sorumluluğu da, Bölükbaşı'ya yine CHP'ye yüklemiştir.

Bu noktada Bölükbaşı'nın CHP'ye bu denli ağır biçimde yüklenmeye başlamasını ve siyasî affı ısrarla istemesini değerlendirmek gerekir. Bunun nedeni ne olabilir? Muhalefetteki Bölükbaşı'nın, CKMP ve YTP ile koalisyon kuran CHP'ye bu derecede eleştiri yöneltmesi büyük olasılıkla, CKMP ile YTP'nin tabanını kendi partisine çekme amacı taşımaktadır. Bu partilerin CHP ile işbirliğini zorlaştırarak tabanları ile karşı karşıya kalmalarını sağlamak ve bu tabanları MP'ye çekmek amacı gütmektedir. Bölükbaşı'nın amaçlarından birinin de, AP'yi muhalefette zayıf bırakarak partisini muhalefetin sözcüsü durumuna getirmek, sağın büyük partisi yapmak olduğu ileri sürülebilir.

Öte yandan, MP Genel Başkanı Bölükbaşı, parti örgütlerinin açılışlarında ve yurt gezilerinde önemli siyasal konulara da değinmiştir. Bölükbaşı'nın geçmişe dönük olarak yaptığı açıklamalara göre, 1961 seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda Ali Fuat Başgil kendisine Başvekillik teklif etmiş, Bölükbaşı da bunu kabul etmiştir. Ancak Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı olunca, CHP'siz koalisyon olmayacağı düşüncesiyle İsmet İnönü'yü Başvekil yapmış. Bölükbaşı, kendisine bir teklif gelmiş olsaydı kabul edeceğini de ifade etmiştir.²³⁰ Özellikle CHP'yi karşısına aldığı konuşmalardan birinde Bölükbaşı şunları söylemiştir:²³¹

Kim ne derse desin, tarihî bir gerçektir ki, CHP ihtilâl idaresinin akıl hocalığını yapmıştır. İhtilâlin itibarına indirilen en büyük darbe de bu olmuştur. İhtilâl, memlekete manevî temelleri sağlam bir nizam ve kardeşlik havasını getirmemiş ise, bunun başlıca mesulü, bu akıl hocasıdır. CHP, küçük ve hasis hesaplarla memleketin kaderi üzerinde bir kumar oynamış ve kaybetmiştir. Bu Halk Partisi iktidarının sağlanacağı ümidine dayanan bütün hesaplar boşa gitmiştir. Hocanın da talebenin de liyakat ve basireti böylece anlaşılmıştır. Bugün buhran dedikleri şey ise, bu kaybedilen kumarın hikayesi ve neticesidir. Şimdi müellif, eserinden şikayetçidir. Bizce CHP'nin şikayetçi olmağa hakkı yoktur. Davacı ve şikayetçi olmak ona değil, millete ve bizlere düşer. Vatandaşlar, huzur ve güven duygusundan mahrum olmanın ıstırabı içindedirler.

Bu arada, Bölükbaşı'nın, CKMP'den ayrılışına, aradan geçen onca zamana karşın halâ gerekçeler araması ve CKMP'yi CHP'nin dümen suyuna girmekle

²³⁰ Yeni Sabah, 13. 8. 1962.

²³¹ Yeni Sabah, 24. 8. 1962.

suçlamasına cevap veren CKMP'li Cevat Otyakmaz, onun siyasî anlayışının hakikatleri tahrif etmek olduğunu ileri sürmüştür.²³²

Diğer taraftan, 1962 yılının Ekim ayına gelindiğinde Türk siyasetinin gündeminde, yine hükümet bunalımı ve Millî Koalisyon tartışmaları bulunmaktadır. Bölükbaşı, beş siyasî partinin mevcut bunalım karşısında işbirliği yapmasının doğru olduğunu düşünmüştür. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de Millî Koalisyon fikrinin düşünülmeğe değer olduğunu açıklamıştır.²³³

Bu arada, Bölükbaşı, yine CHP ve İnönü'ye yüklendiği bir konuşmasında, İnönü'yü ilk koalisyonda olduğu gibi başarısızlıkla suçlamış ve memleketi içinden yıkmak isteyen şer kuvvetlerine, kin, intikam ve ihtiras cereyanlarına cesaret verdiğini ileri sürmüştür. Her iki karma hükümetin de vatandaşı daima bir endişe içinde bulundurduğunu ifade eden Bölükbaşı, mevcut müeyyideleri uygulamayan hükümetin zaaf içinde bulunduğunu kaydetmiştir. Kuvvetli bir hükümetin işi oluruna bırakmayan, hadiselerin peşinden sürüklenmeyen ama ileriye gören, meşru ve müessir tedbirleri zamanında alan ve cesaretle uygulayan bir hükümet olduğunu belirten Bölükbaşı, İnönü hükümetinin kuvvetli bir hükümet görüntüsü vermediğini ileri sürmektedir. Demokrasiye bağlılık mazeretine sarılmasının hiçbir şeyi çözmediğini anlatan Bölükbaşı, Hükümetin nikbin değil, çok tedbirli olmasını tavsiye etmiştir.²³⁴

Askeri ihtilal sonrasında sancılarını yaşayan o günlerin Türkiye'sinde, Bölükbaşı'yı bu türden konuşmalara sevk eden etmenler vardı. 27 Mayıs sonrasında çeşitli askerî darbe tehditleri Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Askerî çevreler siyasî partilerin ve siyasetçilerin, 27 Mayıs İhtilâlini tartışmaya açmalarına asla hoşgörü göstermek istememişlerdir. İhtilâlin meşruluğunun her tartışmaya açılması girişiminde Ordu çevrelerinden sert tepkiler ve sivil yönetime darbe tehditleri gelmeye başlamıştır. Bu durum ülkenin birkaç yıl istikrara kavuşmasına engel olmuştur. 1962 yılının Ekim ayı başlarında görülen yeni bir kaos ortamında, beş siyasî partinin temsilcileri ve bağımsız milletvekilleri ortak bir açıklama yaparak darbe tehdidine karşı Hükümeti desteklediklerini, Anayasa'ya dayanan parlamenter düzene sahip çıktıklarını ifade ederlerken, bu arada 27 Mayıs

²³² Kudret, 12. 9. 1962.

²³³ Yeni Sabah, 8. 10. 1962.

²³⁴ Kudret, 9. 10. 1962.

İhtilâlinin meşruluğunun tartışılmayacağını da belirtmek zorunda kalmışlardır.²³⁵

MP'nin de imzasının bulunduğu tarihî önemdeki açıklamanın Hükümete destek içeren ifadeleri şunlardır:²³⁶

...Gücünü millî iradeden alan bugünkü Hükümetin ve bundan böyle iş başına gelecek hükümetlerin, yukarıda ifadesini bulan temel görüş ve inanışlara uygun çalışmalarında kendilerine bütün gücümüzle yardımcı ve muzahir olmayı vazife biliyoruz. Büyük Meclisi teşkil eden gruplar olarak, birlikte kararlaştırdığımız bu esaslara aykırı hiçbir davranışa müsaade ve müsamaha etmeyeceğimizi beyan ederiz.

Bu arada ana muhalefet partisi AP de, kamuoyunda ortaya atılan kuşku ve şüpheleri izale etmek amacıyla Orduya, millete, Anayasaya ve rejime bağlı olduğunu belirten bir açıklama yapmak durumunda kalmıştır.

MP'nin de aralarında bulunduğu beş siyasî partinin 11 Ekim'de yaptığı ortak açıklamaya rağmen, TBMM'de Kısmî Af görüşmeleri sırasında Bölükbaşı'nın konuşurulmaması yoluyla uyulmadığını düşünen MP, şöyle bir açıklama yaparak partileri ortak bir toplantıya çağırmıştır:²³⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen 5 partinin grupları ve bağımsızlar tarafından 11 Ekim 1962 tarihinde müştereken imza edilen beyannamede kararlaştırılan esaslara aykırı hiçbir davranışa müsaade ve müsamaha edilmeyeceği taahhüt ve ilan edilmiştir. Tüzüğü ve Anayasayı ihlal ettikleri iddiasıyla mahkum edilen eski Meclis Reislerinin ve milletvekillerinin affı ile ilgili bir konunun müzakeresi esnasında parti gruplarının söz hakkı, geçmişte misali görülmedik ve Meclis çalışmalarını mefluç hale getirecek bir şekilde ihlal edilmiştir...

Beş siyasî partinin temsilcileri arasında 17 Ekim'de yapılan ortak toplantı sonrasında yapılan açıklamada, Meclis'te Bölükbaşı'ya ikinci defa söz hakkı verilmemesi konusunun görüşüldüğü ve bu konuda bundan sonra birlikte hareket edilmesi kararı alındığı belirtilmiştir.²³⁸

Bu arada müesses rejimi etkisizleştirmeye yönelik teşebbüsler konusunda tartışmalar durulmamış ve konu Meclis'e intikal etmiştir. Müesses meşru düzeni etkisizleştirmeye yönelik faaliyetler konusunda, MP'den Hüseyin Ataman'ın sol akımlara zemin hazırlayan faaliyetlere ilişkin önergesi görüşülmüştür. Önergede dile getirilen hususlar şöyleydi: 27 Mayıs düzenini güçlendirmeye, orduyu siyaset dışında

²³⁵ **Yeni Sabah**, 12. 10. 1962.

²³⁶ **Yeni Sabah**, 12. 10. 1962.

²³⁷ **Kudret**, 16. 10. 1962.

²³⁸ **Yeni Sabah**, 18. 10. 1962.

tutmaya yönelik tedbirler istenilen sonucu vermedi. Orduyu siyasete çekmeyi amaçlayan yayınlar karşısında Hükümet, açık rejime inandığını ilan etmesine rağmen, gerekli tedbirleri işletmiyor ve olayları örtbas etme gayreti içinde bir tür idare-i maslahat siyaseti gütmektedir. Ordu içinde siyasete müdahale etmeye istekli bir grubun varlığı, Hava Kuv. Komutanı'nın tekzip edilmemiş bir açıklaması ile teyit edildi. Milli Devrim Ordusu gibi teşekküller var. Diğer taraftan Başbakanın kendi parti kongresinde yaptığı açıklamaya göre, CHP içinde askeri yönetimi getirmeye istekli olanlar var ve bu kişiler Ordu içindeki akımlarla işbirliği halinde. Bunların hakkında Hükümetin işlem yapmayışı, rejim için tehlike oluşturmaktadır.

Ataman'ın önergesi hakkında Bölükbaşı, “*Hükümet, kapalı rejim metotlarıyla her şeyi örtbas etmek istiyor*” diye konuşmuştur. Tartışmayı başlatan olay, İnönü'nün CHP kurultayında yaptığı konuşmadır. Bölükbaşı, konuşmasında, İnönü'nün, Senatör Mucip Ataklı ve 3 milletvekilinin 24 Ekim 1961, 22 Şubat 62 ve 2 Ekim 1962 tarihlerinde, Ordu içinde demokrasi aleyhtarları ile işbirliği yaptığı ve bu kişilerin bir ihtilal hareketi hazırladıkları ve İstanbul'da bazı kimselerle temasta bulunduğu şeklinde konuşmasından yola çıkarak, Hükümetin bunlara karşı tedbir almada yetersiz kaldığını belirtmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanı'nın da Ordu içinde siyaseti yönlendirmeye çalışanların var olduğu görüşünde olduğunu anlatan Bölükbaşı, bunlar hakkında yapılan işlemin sadece görüntüyü kurtarmaktan ibaret olduğunu dile getirmiş ve Ordu içindeki olayın, 11'lerden (Ekim 1962'de Ordu'da ihtilal yanlısı olduğu açıklanan kişiler) daha kapsamlı bir hal aldığını ve daha da önemlisi ihtilal yapma çabası içinde olanların Başbakanın kendi partisinin üyeleri olduğunu ileri sürmüştür.²³⁹

İnönü'ye göre, 11'ler olayı ordu içinde bir disiplinsizlik meselesidir, siyasi boyutu yoktur ve onlara karşı Komutanlar gerekenleri yapmıştır. 11'ler olayı ile kendisinin parti kurultayındaki konuşmasının bir ilgisi yoktur. Konuşma, “*askeri ihtilal ve inkılap*”ı takip eden geçiş döneminin sıkıntılı ortamında bazı partililerin demokrasinin yürümeyeceği görüşüne inandıklarını ortaya koymaları üzerine yapılmıştır. Bu konuda partilileri uyarma amacı taşır. Parti kurultayı da, bu düşüncenin partiye hakim olmasına karşı çıkmıştır. Yoksa adaletle intikal etmesi gereken bir durum olmamıştır. Olsaydı, zaten adalet bağımsız olarak harekete

²³⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 10, Yirmi Birinci İnikat (24. 12. 1962), s. 394-424.

geçerdi.²⁴⁰ Mecliste konu tartışılırken başka meseleler de gündeme gelir. Bölükbaşı'ya göre, İnönü, 10 Nisan 1962'de yaptıkları bir görüşmede kendisine, 22 Şubat hadisesine katılanlar da dahil olacak şekilde kısmi bir siyasi af için söz vermiştir. Öte yandan CHP'li Seyfi Öztürk, Bölükbaşı'yı, "1946 ruhunu bayrak yaparak konuşan DP oylarının sahte avcısı" olarak nitelendirmiştir. Öztürk'e göre Bölükbaşı, aslında genel affı desteklememektedir. Ayrıca Öztürk'e bakılırsa Bölükbaşı, eski DP'li bakanlardan Namık Gedik ve Samet Ağaoğlu'nun eşlerinin milletvekili seçilmelerini, "kancıklardan mı korkacağım" ifadesiyle yorumlamıştır. AP'ye ve Hükümete çatarak kahramanlık taslamaktadır. Bölükbaşı tekrar söz almış ve 23-24 Ekim 1961 tarihindeki idareye el koyma girişimlerinde, Hükümetin fiili otoritesinin yok olduğunu, bu ortamda kendisini yönetime el koyma isteklerine şiddetle karşı çıktığını iddia etmiştir. Yine Bölükbaşına göre, aslında kendisi Gürsel'in Cumhurbaşkanlığına taraf değildi, ancak partisinin genel idare kurulu ile istişare ettikten sonra kerhen onaylamıştır.

Öte yandan, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, 22 Mart 1963'te yattığı Kayseri cezaevinden tahliye edilmesiyle birlikte, hoş olmayan bir takım olaylar cereyan etmiştir.²⁴¹ Bunun üzerine CKMP'den Tahtakılıç, bu olaylarla ilgili Hükümetin ihmali gerekeceğini göstererek iç siyasetin tartışılması için genel görüşme önergesi vermiştir. Önerge sahibi Tahtakılıç, önerge gerekçesinde "halk vicdanında uzun zamandan beri ağır tesirler yapan ve milli birliği zedeleyici mahiyette görülen, Anayasaya aykırı bir gidiş"ten bahsetmiştir. Önerge hakkında konuşan Bölükbaşı, "gayri mesul kitlelerin icrayı hükümet ettiği" bir durumda Hükümeti, "kanunları tek taraflı tatbik etmek veya hiç etmemek" ile suçlamıştır.²⁴²

Tahtakılıç'ın önergesinin görüşülmesine başka oturumlarda da devam edilmiştir. Hükümet adına konuşan İçişleri Bakanına göre, bu olaylar vesilesiyle 27

²⁴⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 10, Yirmi Birinci İnikat (24. 12. 1962), s. 413-425.

²⁴¹ Bir kısım üniversite gençliğinin Ankara'da nümâyişe geçmeleri, Nisan ayında Kütahya, İstanbul, Afyon ve Eskişehir ordu merkezlerinde "Genç Kemalistler Ordusu" başlığını taşıyan gizli beyannameler dağıtılması ve eski MBK üyesi senatör Mucip Ataklı'nın, "hukuki ihtilal" yapılmasını istemesi ve 15 Mayıs'ta AP mebusu, Reşat Özarda'nın orduya hakaret suçundan dokunulmazlığının kaldırılmaması gibi olaylar, ordu-siyaset ilişkisinde iç çekişmelere neden olmuştur. Nermin Abadan, 1965 Seçimlerinin Tahlili, s. 106.

²⁴² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 15, Altmış Dördüncü Birleşim (29. 3. 1963), s. 62-66.

Mayıs karşıtı, milli birliği zedeleyici faaliyetleri yapanlar AP'lilerdir. 22 Şubat'ı takip eden günlerde İnönü'ye destek verenlerin şimdi 27 Mayıs ile kurulan rejim aleyhine faaliyet göstermesi bir sorumsuzluk örneği olarak sunan bakan, *"Anayasanın ruhuna ve sarîh hükümlerine aykırı olan bu tutum devam edemez. Bunda ısrar etmek, hem ısrar edenlerin hem de memleketin başına badireler açar...İntikal devrinin kusurları, ... güçlükleri elbette olacaktır"* şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı ise, Gümüşpala ve AP'ye yüklenmiş ve 22 Şubat olaylarından sonra Tedbirler Kanunu'nun çıkarılmasını onaylayan Gümüşpala'nın kısa bir süre sonra tersine hareket ettiğini ileri sürmüştür. Bu durumun siyaset ortamını gerginleştirdiğini söyleyen Bölükbaşı, Bayar'ın serbest bırakılması sonrasında çıkan olayların bunu gösterdiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda, AP'nin hapisteki DP'lilere sahip çıkma gayretleri hoş karşılanamaz. Bölükbaşı, kendisinin de siyasi aftan bahsettiğini, ancak bunu İhtilali mahkum ettirmek ve tashihi karar şeklinde istemediğini söylemiştir. Bölükbaşı'ya göre, Gümüşpala, liderler toplantılarında başka, kamuoyu önünde başka konuşmaktadır. Bölükbaşı, *"Çıkıp burada 27 Mayıs meşrudur diye geveleyip de, köye gidip zehir akıtan iki yüzlülerden hiç olmadım"* şeklinde sert bir üslupla Gümüşpala ve AP'nin tavrını eleştirmiştir. Bölükbaşı'ya göre, 22 Şubat sonrası yapılan liderler toplantılarından birinde, Gümüşpala, partisine *"kötü niyet sahibi insanlar"*ın girdiğini ve onların tasfiye edileceğini söylemiştir. Gerçekten de, 6 kişi ihraç edilmiştir. Ancak sonra partiye tekrar kabul edilmiştir. Gökhan Evliyaoğlu bunlardan biridir. Bölükbaşı, sözleri ile halkı tahrik eden AP'lilerin, *"Milletin kanı ve kaderi üzerinde bir siyasi kumar oynayanlar ve bunda teselli, tatmin ve ikbal arayanlar"* olduğunu öne sürmüştür. Bölükbaşı, Gürsel'in, Gümüşpala'ya 14 Temmuz 61'de yazdığı bir mektupla, Gümüşpala'yı hayli payladığını da ileri sürmüştür. Aynı birleşimde ikinci kez söz alan Bölükbaşı'ya göre, AP'liler 27 Mayıs'ı *"gayri-meşru bir gidişi tasfiye eden bir hareket"* olarak görmez. Onların Anayasa'ya ilişkin tutumu deve kuşunun hikayesine benzer: *"... Devekuşuna uç demişler, ben deveyim demiş, eee! deve isen yük taşı, demişler, ben kuşum demiş."* Bölükbaşı'ya göre, Evliyaoğlu, şartlar gerektirince Anayasa'ya sahip çıkmaktadır. Örneğin Gürsel, *"Adalet Partisi bile iktidara gelse, bu şartlar altında affı çıkaramaz"* dediği zaman, Anayasa'nın *"haysiyetli bir çoğunluk"* tarafından kabul edildiğini, bütün kişi ve kurumların Anayasa'ya uygun

davranmak zorunda olduğunu söylemiştir. Bu konuda Bölükbaşı'nın ifadesi, *“Haysiyetli bir çoğunluk tarafından kabul edilmiş bulunan bu Anayasanın temelinde bir fikir yatıyor. ‘Meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı milletin direnme hakkını kullananlar, bu ihtilali gerçekleştirmişlerdir,’ diyor. Sizin de buna ittiba etmenizi istiyoruz.”* Biçiminde olmuştur. Bölükbaşı'nın konuşmasının bütününde en çok vurguladığı nokta, kendi gayretinin asıl amacının Hükümeti tedbir almaya sevk etmek suretiyle kitlelerin birbirine düşmesini önlemek şeklinde açıklamıştır. Bu arada milletvekilleri arasında çeşitli polemikler de yaşanmıştır. Mayıs 61 tarihli **Yeni İstanbul** gazetesinin baş makalesinde, CHP'yi en iyi bilen kişinin Bölükbaşı olduğu yolunda açıklamasına cevap veren Bölükbaşı, *“Doğru, çile çeke çeke, Halk Partisi'nin de, İnönü'nün de mütehassısı olduk”* demiştir. Askere yaranmak suretiyle politika yaptığı eleştirisine cevap veren Bölükbaşı, *“Öyle yapanlar var mı, yok mu, onun üzerinde durmayacağım. ... ancak, değil asker, kimseye şu dört günlük ömür için dalkavukluk etmeye tenezzül edecek adam değilim”* diye konuşmuştur.²⁴³

Öte yandan Meclis'te ve kamuoyunda bu türden tartışmalar sürerken, emekliye sevk edilen 22 Şubatçılar (Talat Aydemir ve arkadaşları), yeni tertipler hazırlıyorlardı. 27 Mayıs gününü Hürriyet ve Anayasa Bayramı ilan eden bir yasa çıkarmak gibi önlemlerle, bu huzursuzluğun dindirilmesi olanaksız gözüküyordu. Nihayet 21\22 Mayıs 1963 gecesi, Aydemir ve arkadaşları (genç Harbiyeliler), yeni bir silahlı teşebbüste bulunmuşlarsa da, İnönü'nün, *“Maskaralar! Radyoya baskın yaptılar. Küçük bir gruptur. Gösteririm, ben onlara”* şeklinde söylediği söz ve aldığı önlemlerle, darbe teşebbüsü önlenmiştir.²⁴⁴ Ancak bu isyan karşısında, Ordunun tüm kuvvet komutanlıkları Genelkurmayın emri altında olmuştur. Başka bir deyişle, pazarlık ya da uzlaşma ile bastırılmamış, Ordu hiyerarşisi, 27 Mayıs 1960 ve sonrasında görülen türden, hiyerarşi dışı bir kalkışmaya artık hazırlıklıydı. Bu askeri siyasal stratejiye göre, askeri hiyerarşi izin verdiği sürece sivil yönetim sürecekti. Ordu içindeki *“radikaller”* ile *“ılımlılar”* arasındaki mücadelede, her hangi bir müdahale zorunlu olursa, bu ancak Ordu hiyerarşisi bozulmadan gerçekleştirilecekti.

²⁴³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 16, Altmış Yedinci Birleşim (5. 4. 1963), s. 74-78.

²⁴⁴ Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı**, s. 124.

21 Mayıs'tan sonra başlayan bu süreç, Türkiye'de bundan sonraki tüm askeri müdahaleler için bir gelenek halini alacaktır.²⁴⁵

Aydemir ve arkadaşlarının ikinci teşebbüsü de sonuçsuz kalmış ve tutuklanmışlardır. Sıkıyönetim Askeri Mahkemede yargılanan bu şahıslardan Aydemir ve Süvari Birliği Komutanı Fethi Gürcan, haklarında çıkan idam kararının önce Askeri Yargıtay ardından Meclis'te onaylanması ile daha sonra idam edilmişlerdir. Senatör Enis Kansu ve M. Kemal Erkovan'ın anılan kişilerin cezalarının indirilmesine ilişkin kanun teklifini görüşen Meclis'te bir konuşma yapan Bölükbaşı, idama karşı olduğunu söylemiştir. Bu konuşma, Bölükbaşı'nın siyasi suç ve idamlar konusundaki fikirlerini açığa çıkarması açısından önemlidir. Teklifler üzerine yaptığı konuşmada Bölükbaşı, siyasi suç faillerine, özellikle memleketin içinde bulunduğu ortamın niteliği dikkate alınarak, ölüm cezası verilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Bölükbaşının dile getirdiği gerekçelerden belli başlıları özetle şöyleydi: (1) Demokratik rejimlerde ölüm cezası aleyhine güçlü bir akım mevcuttur, (2) siyasi iktidarlar kendi mevcudiyetleri ile toplumun bekasını özdeşleştirmekten kaçınmalıdır. Bölükbaşı, "*Teminatını, celladın çekeceği ipte gören rejimler, peşinen zaaflarını ve yaşamak kabiliyetleri olmadığını kabul etmiş sayılırlar*" diyordu. (3) Darbelerin sıkça yaşandığı Latin Amerika ülkelerinde bile hukukçular, siyasi suçlarda, ölüm cezası uygulamasına karşıdırlar. (4) Siyasi suçlular adi suçlulardan farklıdır. Fransız İhtilali, hürriyet fikrini yaymasına rağmen, ölüm cezasının uygulanması nedeniyle "*vahşete yakın suçlu bir hareket*" sayılmıştır. (5) Siyasi suçlulara ölüm cezası verilmesi, toplumda kutuplaşmalara yol açar, toplumun geleceğini tehdit eden bir "*kan davasına*" dönüşebilir. (6) Siyasi suçlara ölüm cezası, rejimin bekası için gerekli bir şart değildir ve rejimler teminatlarını başka faktörlerde aramalıdır. (7) İnönü, Gümüşpala ve Alican, 11 Eylül 1961 tarihli ortak mektupta, [o dönemde Bölükbaşı da Gürsel'e mektup göndermiş ve idam kararının onaylamamasını istemiştir] Gürsel'den Yassıada mahkumlarına verilebilecek ölüm cezalarının indirilmesini istemişlerdir. Bu kişiler fikirlerinde samimi ise, görüşülmekte olan ceza indirimi teklifini desteklerler. Aksi takdirde, o zamanki görüşlerini "*bir zevahiri koruma hareketi*" olarak değerlendirmek gerekir. (8) İdamların onayı, Türkiye'de normal demokrasiye geçilmediğini gösterir. Normal

²⁴⁵ Semih Vaner, "Ordu", s. 262 ve 270-273. ss. 255-284. Bu kaynakta, Ordu içindeki Aydemir grubu, "*radikal sağ*" olarak nitelendirilmektedir.

demokrasiye geçildi nutuklarının gerçeği yansıtmadığını ortaya çıkarır. (9) Atatürk, suçları ve hüviyetleri malum 150'liklerin dahi idamını istememiş ve onları yurtdışına göndermekle yetinmiştir.²⁴⁶

Öte yandan, 21 Mayıs 1963 isyanını bastıran İnönü, Meclis'te alkışlansa da, koalisyon birkaç ay daha zor bela yaşadıkdan sonra, yıl bitmeden bozulmuştur. Özellikle 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde AP karşısında büyük oy kaybeden ve gerilediğini düşünen koalisyonun küçük ortakları YTP ve CKMP, Başbakan İnönü'nün, Kennedy'nin cenazesi nedeniyle Amerika'da bulunduğu sırada, II. İnönü Hükümeti'nden ayrıldıklarını açıklamışlardır. Zaten YTP ve CKMP, koalisyonda huzursuzdular. İktidar ortağı olmak, onlara oy kaybettirmenin dışında bir de, kendilerini CHP'nin suç ortakları olarak niteleyen AP ve MP'nin eleştirilerine hedef oluyorlardı. Sonunda Amerika'dan dönen İnönü, 2 Aralık 1963'te istifa etmiştir.

İstifa Gürsel'e sunulduktan sonra ortada iki seçenek vardı: Kurulacak yeni iktidar, İnönü'süz mü, İnönü'lü mü olacaktı. Bütün mesele burada düğümleniyordu. I. ve II. İnönü Hükümetlerinde bu durum pek tartışma konusu olmamıştır. Çünkü, İhtilalin hemen ertesinde, daha kurulu düzen daha tam oturmadan, iktidar, 27 Mayıs'ı mahkum edebilecek partilere verilmek istenmemiş ve İnönü'lü CHP, askerinin gözünde rejim açısından bir güvence teşkil etmiştir.²⁴⁷ Zaten diğer partiler de bu konuda her hangi bir teşebbüse geçmemişler ve CHP'li bir koalisyonu kabullenmek durumunda kalmışlardır. O dönemde siyasi yelpazenin bir kanadını CHP oluşturuyordu. Diğer kanat ise, DP kökenli olmasa bile, CHP karşıtı oylarla Meclis'e gelen AP, MP, YTP ve CKMP'den müteşekildi.

İnönü'nün istifası üzerine Gürsel, liderlerle tek tek görüşmüş ve III. Koalisyon Hükümetinin teşkili konusunda fikirlerini almıştır. Gürsel ile görüşmesinden sonra, Bölükbaşı, meseleyi yetkili kurullarından müzakere etmiş ve öncelikle Hükümeti çoğunluğa sahip CHP ve AP'nin kurması gerektiğini, ancak bu olmazsa zaruret durumunda, MP'nin "*Milli Koalisyon*"a girebileceğini, bunun dışındaki hal tarzları konusunda peşin bir hüküm belirtemeyeceğini yazılı olarak

²⁴⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 26, Kırk Sekizinci Birleşim (28. 1. 1964), s. 10-12.

²⁴⁷ Metin Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı*, s. 172-173.

Gürsel'e sunmuştur.²⁴⁸ İnönü, tekrar Hükümeti kurma görevini reddetmiştir. Bu durumda Hükümeti kurma görevi, yerel seçimlerde de büyük başarı göstermiş olan ikinci büyük partinin (AP) başkanı Gümüşpala'ya verilmiştir. Görevin Gümüşpala'ya verilmesi, Ordu hiyerarşisinin artık tam olmasa da, belli bir çoğulculuğa izin verecek kadar kendi gücünden emin hale geldiğini bir işareti olarak değerlendirilmiştir.²⁴⁹ Ayrıca, İnönü de, I ve II. Koalisyonun misyonunu tamamladığını, artık demokratik rejimin büyük oranda temelini atıldığını düşünüyordu. Hükümeti kurma görevi verilen Gümüşpala, önce İnönü ile görüşmüş, ancak ondan net bir şekilde “hayır” yanıtını almıştır. İnönü, önceki koalisyonlardaki tecrübesinden yola çıkarak, yeni hükümetin CHP'siz bir hükümet olmasını istiyordu.²⁵⁰

MP'nin III. Koalisyonunun teşkili konusunda yayınladığı tebliğe göre, CHP bu görüşünde samimi değildir. Bu sadece, CHP'nin kendisinin, vazgeçilmez olduğunu göstermek gayesine matuf bir siyasi manevradır. Bölükbaşı da, 11 Aralık'ta basına yaptığı açıklamada, “*CHP dışında bir hükümetin kurulmasını şahsen çok arzu ederim. Böyle bir hükümetin kuruluşu, ‘Halk Partisi başta olmazsa, demokratik rejim yaşamaz’ endişesinin ve bu tehdide sarılanların da iflasi olacaktır.*” biçiminde konuşmuştur. Bu arada, görevi devralan Gümüşpala, YTP lideri Alican, MP lideri Bölükbaşı ve CKMP başkanı Hasan Dinçer ile görüşmek üzere temaslara başlamıştır. Daha başından beri CHP'siz bir Hükümetin de kurulabileceğini ve hatta CHP'li olacak bir koalisyonun daha iyi bir biçimde, rejimin CHP'siz de her hangi bir sarsıntı geçirmeyeceğini ispatlamamak isteyen Bölükbaşı, Gümüşpala'nın teklifine olumlu bakmış ve bir mektupla durumu Gümüşpala'ya bildirmiştir. AP liderliğinde CHP'siz bir koalisyona girmeyi hararetle savunan Bölükbaşı, mektubunda eşit mesuliyet ve eşit yetki istemiştir.²⁵¹ Gümüşpala'nın, Dinçer'den, “*Hükümetin karakteri ne olacaktır?*” ve Alican'dan ise, “*Bu bir geçici bir hükümet mi olacaktır?*” biçiminde cevaplara alması ve Gümüşpala'nın da liderlere hiçbir çözüm önerisi sunmadan, “*Canım, aramızda oturur kararlaştırırız*” şeklinde meseleye bakmasıyla, Gümüşpala'nın, CHP'siz

²⁴⁸ Millet Partisi'nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı ve Gelecek Hükümetlerde Hizmete Hazır Olduğu Hakkındaki Tamimi (Ankara: Doğu Matbaacılık, 1963), s. 5 ve Yeni Sabah, 4. 12. 1963.

²⁴⁹ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu”, s. 142.

²⁵⁰ Metin Tokar, İnönü'nün Son Başbakanlığı, s. 174-175.

²⁵¹ Millet Partisi'nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı..., s. 6-7.

kurabileceği III. Koalisyon Hükümeti gerçekleşme şansı bulamamış ve Gümüşpala, ani bir kararla görevi Gürsel'e iade etmiştir.²⁵²

Bu durumu haber alan Bölükbaşı, Gümüşpala'nın görevi Gürsel'e iade etmesine 3 saat kala, önce AP Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç'e koşmuş ve Gümüşpala'nın tarihi hatadan dönmesini istemiştir. Bu arada, acele Gümüşpala'ya bir mektup göndererek, nihai karara varmadan kendisiyle görüşmesini talep etmiş ve CHP'siz bir hükümet kurmak yolunda girdikleri teşebbüse devam etmelerini istemiştir. Ancak, AP'lilerin iddiasına göre, mektup Gürsel'e iade edildikten sonra Gümüşpala'ya ulaşmıştır. Bunun geri dönülemeyecek bir karar olmadığını savunan ve görevi tekrar almasını isteyen Bölükbaşı, talep ettiği görüşmede, 27 Mayıs'ın meşru temeli olan Anayasa'nın hakim olmasını sağlamak ve iltibas ve istismara imkan vermeyecekleri bir Hükümete hazırım mesajının Gümüşpala'ya iletileceğini, ancak bunun için iş işten geçtiğini belirterek, üzüntülerini bildirmiştir. AP'nin görevi iade kararına mesnet olarak CKMP ve YTP'nin karşılıklı itimadı zedeleyecek bir tutum içinde olduklarını ve gizli kapaklı bir takım amaçlar güttüğünü açıklayan Bölükbaşı, Gümüşpala'nın koalisyon görüşmelerinde en olumlu yanıtı verdiği için MP'yi kutladığını, ancak CKMP ve YTP yüzünden bunun gerçekleşmediği mesajını verdiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Gümüşpala'nın sadece CKMP ve YTP'ye bakarak görevi iade ettiğini, kendilerinin olumlu yaklaşımını dikkate almadığına hayli kırılan Bölükbaşı, eğer AP başkanlığında bir hükümet kurulmuş olsaydı, CHP başta olmazsa rejim buhranı olur, sistem yaşamaz zehabına kapılanlara iyi bir cevap verilmiş olacağını ve CHP'yi başta görmek istemeyen büyük kitlelerin de arzusunun yerine gelmiş olacağını dile getirmiştir.²⁵³

Daha sonra koalisyonu kurma görevini alan İnönü, Bölükbaşı ile bir görüşmede bulunmuş, ancak ona her hangi bir teklif yapmamış, sadece, reformları gerçekleştireceği bir hükümete karşı, MP'nin nasıl bir tutum içinde olacağını anlamak istemiştir. Bölükbaşı ise, program ve onu teşkil edenler kesinleşmeden bağlayıcı bir karar veremeyeceklerini belirterek, gelişmelere göre hareket edeceklerini söylemiştir.²⁵⁴

²⁵² Metin Toker, *İnönü'nün...*, s. 174-175.

²⁵³ *Millet Partisi'nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı...*, s. 8-11.

²⁵⁴ A. g. e., s. 11-12.

Öte yandan, ilk iki Hükümette olduğu gibi, artık askeri bir müdahale tehlikesinin kalmadığına inanan İnönü, kuracağı III. Hükümetin “reformcu” olacağını belirterek, AP, CKMP ve YTP liderleri ile görüşmüşse de, onlardan kesin bir cevap alamamış ve bağımsızlardan müteşekkil bir III. İnönü Koalisyon Hükümeti’ni, 25 Aralık 1963’te kurmuştur.²⁵⁵

Üçüncü koalisyonun kurulması aşamasında partinin hareket tarzını açıklayan MP’nin yayınladığı ve bizzat Bölükbaşı’nın yazdığı tamim, Bölükbaşı’nın devamlı bir şekilde sorumluluktan ve iktidar görevini üstlenmekten kaçtığı ve daima muhalefet kalmayı tercih ettiği yolundaki suçlamaların gerçeği yansıtmadığını, delilleri ile açıklamaktadır. Bu önemlidir. Zira, Bölükbaşı’nın tüm siyasal hayatının eksenin muhalefet olduğu yolunda yaygın bir kanaat vardır. İşte Bölükbaşı, açıklamalarıyla bunu reddetmekte ve yalnız muhalefette değil, iktidarda da, millet hizmete hazır olduğunu, III. Hükümet kuruluşu ve gelecek hükümetlerde de iktidar için hizmete hazır olduğunu açıkladığı tamimiyle cevap vermektedir.²⁵⁶ İktidardan kaçtığı yolundaki değerlendirmelerin, MP’yi ve kendisini yıpratmak isteyen siyasi muarızları tarafından kasıtlı olarak ortaya atıldığını anlatan Bölükbaşı, 1965’te yapılacak olan seçimlerde, CKMP ve YTP’nin, MP karşısında eriyebileceklerini iddia etmiş ve 1965 seçimleri sonucunda, ayakta iki büyük partinin (CHP ile AP) ve onların hemen yanı başında üçüncü bir kuvvet olarak MP’nin kalacağını ileri sürerek, bu durumda 1965 Hükümeti’nde MP’ye büyük iş düşeceğini söyleyip, kitlelerin bu saikle hareket etmelerini temenni etmiştir. Yoksa, bünyeleri itibariyle birbirine düşman olan CHP ile AP’nin 1965’te bir hükümet kuramayacağını, bunun da memleketi felakete sürükleyeceğini ileri sürmüştür.²⁵⁷ İlginçtir ki, Bölükbaşı, daha seçimlere 2 yıl kala, 1965’te yapılacak seçimlerde, partisinin üçüncü büyük parti olacağını baştan kabullenmekte ve CHP gelmesin diye AP’ye yüklenmenin yarardan çok zarar vereceğini öne sürmüştür. Çünkü ona göre, MP seçilmezse, buhran olacak ve Hükümet kurulamayacaktır. Onun için 1965 seçimlerinde, “*anahtar parti*” vazifesi yapacak MP’ye oy verilmelidir.

²⁵⁵ III. İnönü Hükümeti kuruluş görüşmeleri için, bkz., Toker, s. 176-186.

²⁵⁶ **Millet Partisi’nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı...**, s. 3-4.

²⁵⁷ A. g. e., s. 12-15.

G.BÖLÜKBAŞI'NIN İNTİHARA TEŞEBBÜS HADİSESİ (1963)

Her ne kadar bu çalışma, Bölükbaşı'nın siyasi hayatı ile ilgili olsa da, ilk bakışta Bölükbaşı'nın siyasi faaliyetleri ile ilgili olmadığı düşünülen bir hadisenin burada verilmesinde, Bölükbaşı'nın siyasal kişiliğini anlamak bakımından bir çok yararın olabileceği bir gerçektir. Bir kere, Türk siyasal tarihinin en kritik dönemeçlerinde (çok partili hayata geçiş, DP iktidarı ve 27 Mayıs İhtilali gibi), üçüncü büyük bir partinin (MP) lideri olmasının ötesinde, çok etkili bir rol oynayan Bölükbaşı'nın, başından geçen ve doğrudan yaşamını ilgilendiren intihara teşebbüs vakasının arka planına inilmesi gerekmektedir. Eğer iddia edildiği gibi intihara teşebbüs varsa, bunun hangi saik neticesinde meydana geldiğinin açıklanması, kafalardaki soru işaretlerini ortadan kaldıracağı gibi, dönemin nazik koşulları içinde yer alan bir siyasal liderin nasıl bir halet-i ruhiye içinde olduğuna da ışık tutulabilecektir. Ayrıca, intihara teşebbüsün arka planında, “*öznel*” mi? yoksa “*siyasal*” mı?, ne türden bir nedenin yattığının bilinmesi de, bugüne kadar bu ve benzeri konularda, Bölükbaşı hakkında yapılan spekülasyonlara bir son verebileceği gibi, dönemi ve kitlesi için çok önemli bir liderin, “[*siyasal*] *ruh dünyası*” da aydınlığa kavuşabilecektir.

İntihara teşebbüs hadisesinin, konumuz açısından önemli başkaca yararları da vardır. Teorik planda, özel hayatla siyasal hayat arasında bir sınır konabilse de, gerçek yaşamda birbirine karışmış bu alanlar arasına bir çizgi çekmek, her an için mümkün değildir. Dünyadaki güçlü liderlerin, gerçekleştirdikleri büyük devrimler, savaşlar ve reformlarda ya da gerçekleştiremedikleri çalışmalarda, hislerinin, tutkularının, düşünce yapılarının ya da aile yapısı ve beslendikleri muhitler gibi öznel dünyaların, büyük rolleri olmadığını söylemek zordur. Hitabeti ve vurucu cümleleri ile siyasal edebiyata büyük katkı yaptığı düşünülen ve o dönemde, siyasal bilinç seviyesi gelişmemiş halk katmanlarını “*demokrasi meydanları*”nda hop oturtup hop kaldırtan, Bölükbaşı'nın hırslı, tutkulu ve aktif siyasal yapısında, öznel ruh dünyasının ne kadar bir yeri vardı? Bunun da anlaşılması, “*başarılı*” olma grafiğinin iktidara gelmek olarak değerlendirildiği bir siyasal düzlemde, bu anlamda “*başarısız*” addedilebilecek Bölükbaşı'ya farklı bir pencereden bakılabilmesine yol açacaktır. İktidarı tam iktidar olmakla, yani muktedir olmakla bir tutan Bölükbaşı,

böylesi bir ortamın olmadığı ve siyasetin, siyaset-dışı bir takım oyunlarla oynandığı bir siyasal iklimde, “şerefli muhalefet” rolünü hiç kimseye kaptırmadığı düşünüldüğünde de, intihar teşebbüsünün arka planında yatan bazı unsurlara belki ulaşılabilir.

İntihara teşebbüs ettiği iddia edilen tarih diliminde, yaklaşık 18 yıldır siyasetin içinde bulunan Bölükbaşı, hem en kadim dostlarından, hem partisi içinde kendisine karşı oluşan kaynaşmadan ve hem de siyasi rakipleri olan diğer parti ve iktidarlardan çok çekmiş ve anlayamamıştı. Ya da kendisini anlatamamıştı. Aynı zamanda usta ve hisli bir şair olan Bölükbaşı, dostluğa, vefaya, anlaşmaya, onur ve şerefe büyük önem veriyordu. 1963 yılına geldiğinde etrafında pek kimse kalmamış, güvendiği bir çok partili arkadaşları ona bir fiske vurup, partisinden ayrılmıştı. 1960 İhtilali ile birlikte, DP döneminde çok çektiği için, devrik DP oylarının kendisine kayacağına kesin gözle bakan, büyük beklenti içinde olan Bölükbaşı, bunun gerçekleşmemesi ve dönemin egemenleri olan askerlerin de, kendisine beklediği itibarı vermeyip, iktidar seçenekleri arasında görmemesi yüzünden, büyük hayal kırıklıkları yaşamıştı.

Tüm bunların yanında, eşi ile aralarında geçimsizliğe varan büyük sorunlar olduğu da iddia edilmiştir.²⁵⁸ Bu iddia ne kadar doğru, tam olarak bilinmez ama ilerde görüleceği gibi, Bölükbaşı, siyaseti bıraktığı yıl olan 1973 yılından yaklaşık 20 yıl sonra, 82 yaşlarında iken eşi Mediha Hanım’dan boşanacaktı.²⁵⁹ Yine intihar

²⁵⁸ Bu konu o günlerin gazetelerine yansımıştır. Aşağıda verilecektir. Ayrıca, Bölükbaşı’nın kızkardeşi Zeliha Fıkırkoca’nın oğlu Çağpar Fıkırkoca ile Bölükbaşı’nın Kırşehir’de mukim ve halen hayatta olan kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı da, Bölükbaşı çifti arasında geçimsizlik olduğunu tarafıma bildirmişlerdir. “**Çağpar Fıkırkoca ile Görüşme**”, 16. 3. 2003; “**Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme**”, 1. 11. 2003.

²⁵⁹ Bu konuda Akşam gazetesinden Seda Şimşek şöyle yazmıştır: “1948 yılında evlendiği Mediha Hanım ile tam 44 yıl sonra 1992’de yollarını ayırmıştı. Tartıştığı Mediha Hanım, Bölükbaşı’na ‘Sen şerefli bir erkek olsan babamın evinde oturmazsın’ demişti. Bunun üzerine Bölükbaşı evini terketmiş, Ankara’daki Stad Oteli’ne yerleşmişti”. Seda Şimşek, “Anadolu Fırtınası’nın Çileli Yılları”, **Akşam**, 10. 2. 2002. Ayrıca, 17 Mart 2003 tarihinde kendisi ile bir görüşmede bulunduğumuz Mediha Hanım, boşanma hadisesi üzerinde konuşmaktan kaçınmıştır. Gerekçesi ise basın bu tip şeyleri kendi aleyhlerine kullanması. Evin Bölükbaşı’ya mı ait, yoksa Şimşek’in iddia ettiği gibi Mediha Hanım’a mı ait olduğu konusunda da, ne kadar uğraşılırsa da, net bir cevap alınamamıştır. Ancak tarafımızca bilinen bir gerçek var ki, Osman Bölükbaşı, ömrünün son yıllarında bir müddet, Ankara Stad Oteli’nde kalmıştır. Ölmeden evvel de, kendisine bir ev tutmuş ve bir bakıcı bayan nezaretinde ya da gerekli görüldüğünde Numune Hastanesi’nde müşahede altında hayatını sürdürmüştür. Bu çalışmanın sahibi olarak söz konusu yerlerde, kendisini ziyaret etme şansını yakalamıştım. “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, 16. 3. 2001; 12. 4. 2003. Ayrıca, Bölükbaşı’nın Meclis arşivinde bulunan son dönem Meclis Olumluluk Kağıdı’ndaki dosyasındaki Emekli Sandığı Tahsisler Dairesi Başkanlığı’nın, 11. 3. 2002 tarihli yazısından da anlaşılacaktır ki, sadece kızı Gönül Hürriyet Hanım’a yetim aylığı bağlanmıştır. **Meclis Olumluk Kağıdı**, Dönem: 3, Sicil No: 36.

hadisesi sıralarında, sanatçı Behiye Aksoy ile gönül ilişkisi olduğu yolunda gazetelere yansıyan haberler de, Bölükbaşı'yı sarsmış olabilir. Bölükbaşı, Behiye Aksoy'la ilgili sorulan sorulara, kendine has üslubuyla çok ilginç ve manidar cevaplar vermiştir. Ayrıca, o tarihlerde Aksoy için yazdığı iddia edilen bir şiiri de, sanatçı Aksoy tarafından çeşitli konserlerde okunmuştur. Bu şiir ve bunlara ilişkin açıklamalara aşağıda değinilecektir. İşte bu açılardan, iddia olunan intihara teşebbüs hadisesinin, tüm bu çoklu öznel ve siyasal nedenlerle birlikte düşünüldüğünde, anlamlı ya da anlamsız bir yere oturup oturmadığı yönünde bir fikir sahibi olunabilecektir.

Bu hadise ile yaptığımız araştırmalarda ne yazık ki, Bölükbaşı ailesinin pek konuşmaması ve hadisenin bir intihar teşebbüsü olmadığını söylemeleri yüzünden net bir sonuca ulaşamamıştır.²⁶⁰ Özel aile dedektifi değil, bilimsel araştırmacı titizliği ile hareket edildiği için, bu konunun, daha fazla didik didik edilmesi yoluna gidilmemiştir. Burada, hadisenin bizleri ilgilendiren boyutu, siyasal nedenleri ve sonuçları üzerinedir. Ayrıca Osman Bölükbaşı'nın kendisi ile gerçekleştirme fırsatı bulduğumuz iki görüşmede de, bu olayı sorma şansımız olmadı.²⁶¹ Dolayısıyla burada, dönemin gazeteleri ve ölümü vesilesi ile yazılan kimi yazılar ve bu konu ile ilgili yaptığımız görüşmelerden edinilen bilgilerden yola çıkılarak, hadise aktarılacaktır.

II. İnönü Hükümeti'nin çatırdamaya başladığı 1963 yılının Ekim ayı içinde, Demiryollarının yurtdışından lokomotif alım ihalesinde yolsuzluk yapıldığına dair, Meclis'e bir önerge verildiği sıralarda, MP lideri Bölükbaşı da hayli zor günler geçirmiştir. Çünkü Bölükbaşı, o günlerde yayınlanan gazetelerin verdiği haberlere bakılırsa,²⁶² 6/7 Ekim 1963 gecesi, intihara teşebbüs ederek hastaneye kaldırılmış ve

²⁶⁰ Bu konu, Bölükbaşı'nın eşi Mediha Hanım'la 17. 3. 2003 tarihinde, oğlu Deniz Bölükbaşı ile 16. 5. 2003 tarihinde ve kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı ile de 1. 11. 2003 tarihte, yapılan görüşmelerde, ilgililere sorulmuş, ancak, aile fertleri bu konuda konuşmama haklarını kullanmışlar ve böyle bir olayın gerçekte bağdaşmadığını açıklamışlardır. Ancak, Bölükbaşı'nın yakın dostunun oğlu olan gazeteci Hulusi Turgut'la yaptığımız görüşmede, Hulusi Turgut, intihar girişimini onaylamıştır. "**Hulusi Turgut ile Görüşme**", 15. 2. 2002. Aynı şekilde Turgut, ölmeden önce **Sabah**'ta yayınladığı Bölükbaşı dosyasında, intihar vak'asını doğrulamaktadır. Bkz., Hulusi Turgut, "Türkiye Bunları Konuşuyor", **Sabah**, 25. 1. 2002.

²⁶¹ Kasım 1990 ve 16. 3. 2001 tarihli, "**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**"lerde, bırakınız bu soruyu, kendisine her hangi bir soru sorulmasından pek haz etmeme geleneğini sürdüren Bölükbaşı ile sadece sohbet etme imkanı hasıl olmuştur. Bu sohbette geçmiş dönemlerden bahseden Bölükbaşı'ndan, siyasi hayatı ile ilgili bazı ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır.

²⁶² Burada, intihar hadisesi ile ilgili bilgiler, **Cumhuriyet** ve **Yeni Sabah** gazetelerinde yer alan haberlere dayanılarak yazılmıştır. İlerde künyeleri verilecektir.

müşahede altına alınmıştır. Bölükbaşı, o günlerde Mebusevlerinde oturmaktaydı. Bu hadise cereyan ettiğinde, eşi ve iki kızı (Gönül Hürriyet ve Gül) bir süredir İstanbul'da bulunuyorlardı. Evde, o günlerde 14 yaşında olan oğlu Deniz Bölükbaşı ile yakın akrabalarından Süleyman Türkmenoğlu bulunmaktaydı. 6 Ekim 1963 Pazar gününü evde geçiren Bölükbaşı, akşam vakitlerinde odasına dinlenmeye çekilmiştir. **Yeni Sabah**'ın haberine göre ise, oğlundan başka kimse yoktur. Oğlu Deniz, dışarıda arkadaşları ile oynadıktan sonra eve girmiş ve babasını uyur halde bulmuş ve herhangi bir fevkaladelik görmemiştir. Ancak, yatmaya yakın saatlerde babasından derin derin iniltiler geldiğini hisseden Deniz, odaya girdiğinde babasının elleri ve yüzünü şişmiş bir vaziyette bulunca, derhal, taksi çağırarak ve babasını Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne götürmüştür. **Yeni Sabah** gazetesinin bu haberi karşısında **Cumhuriyet** gazetesi ise, evde Deniz'in yanında yakınları Süleyman Türkmenoğlu'nun da (Türkmenoğlu soyadı, Bölükbaşı sülalesinde mevcut dört soy isimden birisiydi) bulunduğunu, hatta Bölükbaşı'ndaki fevkaladeliği ilk fark edip, oğlu Deniz ile birlikte hastaneye götürdüklerini yazmaktadır. Ancak ne olursa olsun, 6 Ekim gecesi Bölükbaşı'nın sağlığında olağanüstü bir durum hasıl olmuş ve hastaneye sevk edilmiştir. Gece 01:45'te Gülhane'ye getirilen Bölükbaşı'ya ilk müdahale yapılmış, fakat Bölükbaşı bir ara komaya girmiştir. 4 saat komada kaldıktan sonra, doktorların yoğun çabası sonucu kurtarılan Bölükbaşı'nın midesi yıkanmış ve gerekli tedavi yapılmıştır. Ertesi sabah, Gülhane'in Dahiliye Kliniği Şefi Prof. Orhan Sargın'ın basına yaptığı açıklama ile midesinin yıkanması sırasında, Bölükbaşı'nın, **Luminal, Membutal ve Doriden** markalı uyku haplarından çok miktarda içtiği ortaya çıkmıştır. Bölükbaşı ailesinin yakını olan Leman Özgüler isimli bir hanım da, olaydan çok korktuğunu anlatmış ve Bölükbaşı'nın yüzünün renginin sapsarı olduğunu dile getirmiştir. Bir süredir İstanbul'da bulunan Bölükbaşı'nın eşi ve kızları acele Ankara'ya dönmüşler ve Bölükbaşı'nın yanından hiç ayrılmamışlardır. MP senatör ve mebusları da hastane önünde beklemişlerdir. Bir süre hastanede müşahede altında kalarak tamamen iyileşen Bölükbaşı, 9 Ekim'de taburcu edilmiştir.

Bölükbaşı'nın neden böyle bir girişimde bulunduğu konusunda birbirinden farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Gazetecilere açıklama yapan Bölükbaşı, *“Çoklarının bildiği gibi, ben her zaman uyku hapi alır öyle uyurum. Bu defa dozu*

herhalde fazla kaçırmış olacağım” şeklinde konuşmuştur. Aşağıda yazılacaklar olanlar dönemin gazetelerine dayanılarak hazırlanmıştır. O günlerde yayınlanan gazetelerin yorumuna göre, Bölükbaşı, partisinin gidişatından memnun değildi. Bir çok davada, terk ettiği CKMP’den geriye düşüyordu. Aynı zamanda partisi içinde, kendi otoritesine karşı büyük bir kaynaşma vardı. Bölükbaşı, diğer partilerde görülen kaynaşmanın kendi partisi MP’de olmamasını ısrarla istemekteydi. Gazetenin yakınlarından aldığı bilgiye göre, Bölükbaşı, o günlerde partili arkadaşlarına yönelik, *“Eğer istifa ederseniz, bana 10 ilde teşkilat kurmazsanız intihar ederim. Benim siyasi hayatım buna bağlıdır”* gibisinden sözler sarfetmiş ve partili arkadaşları da onu hoş tutmak için büyük gayret göstermiştir. Bölükbaşı’yı böyle bir harekete sevk ettiği düşünülen hususlardan birisi de, parti idarecileri ile arasında baş gösteren bazı anlaşmazlıklar ve bunlara bağlı olarak yoğun bir moral bozukluğu olduğu da ileri sürülmüştür. Son grup toplantısında, mebusların Bölükbaşı’ya, *“sınırı aştığı”* iddiasıyla ağır hücumlarda bulunduğu, bundan çok müteessir olan Bölükbaşı’nın da, o günden beri ne Gruba ne Meclis’e gelmediği ve alkol miktarını arttırdığı da, gazetecilere yakınları tarafından aktarılmıştır.

Öte yandan Bölükbaşı’nın intihara teşebbüs ettiği iddiasının siyasi nedenleri yanında, bir de öznel nedenlerinin olduğu da iddia edilmiştir. İddiaya göre, Bölükbaşı’nın, o günlerin meşhur ses sanatçısı Behiye Aksoy için, *“Geçelim güzelim gel bu sevdadan”* diye bir şarkı güftesi hazırladığı ve bunun da, aile geçimsizliğine neden olduğu, hatta intihar sırasında İstanbul’da bulunan eşi Mediha Hanım’ın bu yüzden, kızlarını alarak, Bölükbaşı’yı terk ettiği söylenmiştir. Bu şarkı güftesini yazan Bölükbaşı’nın ünlü şiiri birazdan verilecektir. İntihar hadisesinden bir süre önce, Bölükbaşı çiftinin arasının açıldığı, fakat araya giren aile dostları sayesinde, bunun önüne geçildiği de ileri sürülmüştür. Hatta, o günlerde 14 yaşındaki Deniz, devrin Başbakanı İsmet İnönü’ye giderek, annesi ile babasını barıştırmasını istediği ve İnönü’nün de Bölükbaşı ailesini Atatürk Orman Çiftliği’ndeki Merkez Lokantası’na yemeğe davet ederek, dargın çifti barıştırdığı öne sürülmüştür. İddialar devam etmektedir. Bu sıralarda, Behiye Aksoy’dan ayrı yaşayan eşi Halil Aksoy’un Bölükbaşı’ya bir mektup göndererek, eşine mektup yazmamasını istediği, aksi taktirde elindeki mektupları basına açıklayacağını bildirdiği iddia olunmuştur. Yine, intihar teşebbüsünün yaşandığı günlerde, basına açıklama yapan Behiye Aksoy’un,

“Benimle hiç alakası yok” diye konuştuğu ileri sürülmüş ve intihar teşebbüsünü gazetelerden öğrenen Aksoy’un sarararak, “Ne zaman? Nerede imiş, nasılmış” diye sorduğu ve Bölükbaşı ile gönül ilişkisi olup olmadığı yolundaki bir soruya da, “Bazı söylentiler çıkmıştı ama kapandı gitti. Söylentilerin aslı yoktur ve yalnız bazı gazetelere inhisar etmiştir” şeklinde cevap verdiği de öne sürülmüştür. Yine Bölükbaşı’nın ölümü vesilesiyle **Akşam** gazetesinde, “Anadolu Fırtınası’nın Çileli Yılları” başlıklı bir yazı dizisini kaleme alan Seda Şimşek’in anlattıklarına bakılırsa, ölümünden kısa bir süre önce, Bölükbaşı’yı Numune Hastanesi’nde ziyaret eden Mürüvet Devrimci ve Müjgan Üner’e, Bölükbaşı, Behiye Aksoy aşkını itiraf etmiştir. Kendisini ziyarete gelenlerin Behiye Aksoy aşkı hakkındaki sorusu üzerine Bölükbaşı’nın, “O bana zırl zırl aşıktı. Ben ise sosyal durumum itibariyle duygularımı açıklayacak durumda değildim. Size bir şeyi itiraf edeyim. Behiye Aksoy ile güzel günlerimiz geçti” şeklinde bir ifadesinin olduğu iddia edilmiştir.²⁶³

Öte yandan, Bölükbaşı’nın Kırşehir’de mukim ve halen hayatta olan kardeşi Hacı Bey Bölükbaşı ile yaptığımız mülakatta, Hacı Bey Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı’nın Behiye Aksoy meselesi konusunda, kendisine şunları söylediğini açıklamıştır: “Ben onun sesini severdim. Aksoy, konserde okumuş o meşhur şiirimi. Bu beste kimin diye soranlara da, ‘Bir büyüğümüzün, Osman Bölükbaşı’nın’ diye cevap vermiştir”.²⁶⁴ Ayrıca çok sonraları, Behiye Aksoy’la ilgili hakkında yapılan spekülasyonlara, Bölükbaşı, şu şekilde cevap vermiştir: “Hasan Dağı çatal matal, her yiğidin gönlünde bir aslan yatar”.²⁶⁵

Osman Bölükbaşı’nın Behiye Aksoy için yazdığı iddia edilen ünlü şiiri şu şekildedir:²⁶⁶

²⁶³ İntihar hadisesi ile ilgili yukarıda verilen bilgi ve yorumlar, dönemin gazetelerine dayanmaktadır. Hem intihar hadisesi, hem de Behiye Aksoy meselesi konusunda, ne yazık ki, kendileri ile görüştüğümüz, Osman Bölükbaşı ve diğer aile fertleri konuşmaktan çekinmişlerdir. Görüşme tarihleri yukarıda verilmiştir. Gazetelerin künyeleri ise şöyledir: **Cumhuriyet**; **Yeni Sabah**, 8. 10. 1963. **Yeni Sabah**, 9. 10. 1963 ve Seda Şimşek, “Anadolu Fırtınası’nın Çileli Yılları”, **Akşam**, 10. 2. 2002.

²⁶⁴ “Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”, 31. 10. 2003.

²⁶⁵ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 28. 1. 2002.

²⁶⁶ “Hasan Şahin’le Görüşme”, 6. 12. 2003. Birinci bölümde anlattığımız gibi Hasan Şahin, Bölükbaşı’nın yakın akrabası ve onun soykütüğünü hazırlamış bir araştırmacıdır. Bölükbaşı ile devamlı irtibatla olan Hasan Şahin, onun talimatları ile araştırmalarını yapmıştır. Ayrıca bazı küçük değişikliklerle bu şiirin yer aldığı kaynak için., Yavuz Donat, “Elveda Osman Bey”, **Sabah**, 7. 2. 2002.

Bende saç ağarmış, gönül tüter mi,
Pür olmuş sinemde, çiğdem biter mi,
Virane yerlerde hiç bülbül öter mi,
Geçelim güzelim gel bu sevdadan.

Sen taze ben geçkin, güzelim olmaz,
Genç gönül kadehi benimle dolmaz,
Ben hazanı gördüm, baharım olmaz,
Geçelim güzelim gel bu sevdadan.

Taze bir çiçeksın, bahar istersin,
Tüleyen bülbülsün, gülzar istersin,
Gönlü ateş dolu bir yar istersin,
Geçelim güzelim gel bu sevdadan.

Bir gün kendisine, yakın dostu gazeteci Yavuz Donat'ın, "*Behiye Aksoy'a aşık mıydınız, bir şey oldu mu*" şeklinde ısrarlı sorusu üzerine, Bölükbaşı, "*Eli elime değmedi, ama lafi anamı belledi*" şeklinde cevap vermiştir.²⁶⁷

Sonuç olarak bu anlatılanlardan yola çıkarak şu belirtilmelidir ki, Bölükbaşı, ister öznel ister siyasal nedenlerle olsun, sağlığı ciddi tehlikeye girmiş ve hastaneye kaldırılmıştır. O güne kadar geçen 17 yıllık siyasal hayatında, epey sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. Vefaya, dostluğa ve sözünde durmaya çok önem veren Bölükbaşı, siyasal hayatında, özellikle kendi partili arkadaşlarından büyük darbeler yemiştir. Bu durum, onun ruh sağlığında ciddi yaralar açtığı gibi,²⁶⁸ büyük ümit ve beklenti ile girdiği siyasete ilişkin bakış açısında da derin değişikliklerin yaşanmasına neden olacaktı. Çünkü, ileride aktarılacak sözlerinde görüleceği gibi, Bölükbaşı, siyasetin ayak oyunları ile değil, normal bağlamı içinde oynanması gerektiğini düşünüyordu. Ancak, gerçeklik onun umduğu gibi değildi ve o bu süreçte siyasetten adeta nefret eder, kaçır bir duruma gelecektir. Verilen sözlerin tutulmadığı, ikircikli davranışların hakim olduğu bir siyasal iklimin insanı değildi Bölükbaşı. Ayrıca, tüm bunlara

²⁶⁷ Yavuz Donat, "Elveda Osman Bey", *Sabah*, 7. 2. 2002.

²⁶⁸ Bölükbaşı, özellikle 1963 yılından sonra, sağlığı konusunda büyük sorunlar yaşayacaktır. Siyasal hayatında geçirdiği sorunlar yüzünden, fiziksel ve ruhsal olarak büyük çöküntü yaşasa da, güçlü bünyesi ile bunların üstesinden gelmeyi başarmıştır. Bölükbaşı'nın yaşadığı sağlık sorunları, aldığı raporlardan belli olmaktadır. Örneğin, 28. 1. 1967 tarihli Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanlığı'nın Bölükbaşı'ya verdiği üç aylık verdiği heyet raporunda, Bölükbaşı'nın, **sürmenaj** olduğu, hafif derecede Diabetes Mellitus yaşadığı ve buna bağlı olarak karaciğer fonksiyonu bozukluğuna yol açabilecek **hepatomegali** durumunun tespit edildiği açıklanmıştır. Raporunda, kendisine tavsiye edilen ilaçlardan başka hiçbir ilacı kullanmaması gerektiği de belirtilmiştir. Bu heyet raporu Meclis arşivindeki özlük dosyasında mevcuttur. Yine, Gülhane'nin I. Dahiliye Kliniği'nin (Prof. Dr. Orhan Sargın), 8. 12. 1967 tarihinde kendisine verdiği raporda, 6. 12. 1967 tarihinde yapılan sağlık muayenesinde, Bölükbaşı'nın, uzun zamandan beri devam eden ruhi ve fikri yorgunluğunun had safhaya ulaştığı, karaciğerinde kronik hepatit durumunun tespit edildiği açıklanmış ve bu sağlık durumu ile Bölükbaşı'nın siyasal hayatın heyecan ve yorucu çalışmalarına katılmasının mahzurlu olacağı bildirilmiştir. Ayrıca Bölükbaşı'ya dört aylık dinlenme ve tedavi raporu verilmiştir. Her iki rapor için, bkz., **TBMM Olumluk Kağıdı**, Dönem: 2, Sicil No: 36.

eklenen öznel yaşamındaki kırılğanlıklar da, onu derin teessüre sevk etmiş hayata ve dünyaya bakış açısında hayli değişiklikler meydana getirmiştir.

H. III. İNÖNÜ HÜKÜMETİ'NİN DÜŞÜRÜLMESİNDE BÖLÜKBAŞI'NIN KATKISI (1965)

25 Aralık 1963'te işbaşına gelen III. İnönü Hükümeti de, ilk ikisi gibisi suni idi. Bu üçüncü hükümetin güvenoyu almasını temin eden baş etken, o günlerde hızla tırmanmaya başlayan Kıbrıs bunalımı idi.²⁶⁹ Bu konunun ayrıntılarına girilmeyecektir. Ancak şu kadarı belirtilmelidir ki, 30 Ocak 1964'te güvenoyu alan III. İnönü Hükümeti neredeyse tüm zamanını Kıbrıs eksenli dış olaylarla uğraşmakla geçirmiştir. Kıbrıs konusunda hassas olan diğer partiler de bütün dikkatlerini bu konuya çekmişlerdir. Dolayısıyla Kıbrıs gibi nazik bir konu tüm dikkatleri oraya yoğunlaştırdığı için, 1964 yılında konumuzu ilgilendiren gelişmeler fazla olmamıştır.

Bununla birlikte, Yüksek Seçim Kurulu, AP ve CKMP'nin yaptığı itiraz üzerine, 7 Haziran 1964'te yapılan Kısmi Senato seçimlerine Bölükbaşı'nın partisi MP'nin giremeyeceğine karar vermesiyle, MP açısından iç politikada bir canlanma meydana gelmiştir. Kısmi Senato seçiminde mevcut iller üç bölgeye ayrılmıştı. Bu üç bölgenin yalnız C bölgesinde seçim yapılıyordu. Belirtilen bölgede bir partinin seçime katılabilmesi için 15 ilde teşkilatlanması gerekmektedir. İşte AP Artvin teşkilatı, söz konusu bölgede MP'nin teşkilatının 14'e düştüğü, dolayısıyla seçime giremeyeceği yolunda İl Seçim Kuruluna itiraz etmiş ve nihayetinde Yüksek Seçim Kurulu, 17 Mayıs 1964 tarihinde almış olduğu karar ile MP'nin 7 Haziran tarihli Kısmi Senato seçimlerine katılamayacağını hükme bağlamıştır.²⁷⁰

Bu karara MP lideri Bölükbaşı büyük tepki göstererek itiraz etse de,²⁷¹ itirazı daha sonuçlanmadan aday listeleri kesinleşmiş ve **Resmi Gazete**'de yayımlanmıştır.²⁷² Bu karar üzerine MP, Danıştaya başvurmuşsa da,²⁷³ Danıştay, bu

²⁶⁹ Makarios'un, Kıbrıs konusunda, Şubat 1959'da imzalanan Zürih ve Londra anlaşmalarında çizilen ve Türk tarafına özel haklar tanıyan hükümleri uygulamayacağını 30 Kasım 1963'te açıklamasıyla birlikte Kıbrıs Rumları, Türklere karşı saldırıya geçmiş ve yeniden Kıbrıs bunalımı başlamıştır. Bu konuda, bkz., Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu** (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975).

²⁷⁰ **Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan Genel İdare Kurulu Raporları** (Ankara: San Matbaası, 16. 7. 1965), s. 41.

²⁷¹ **Yeni Sabah**, 19. 5. 1964.

²⁷² **Yeni Sabah**, 20. 5. 1964.

²⁷³ **Cumhuriyet**, 21. 5. 1964.

meselede kendisini yetkili görmediğini MP'ye bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine, Bölükbaşı, içinde, “*Seçimin meşruiyetine gölge düşürülmüştür... muhalefetin emniyeti ve demokrasi pamuk ipliğini bağlanmıştır*” biçiminde cümlelerin olduğu, rejime ilişkin sert bir açıklama yapmıştır.²⁷⁴ Bu arada, kamuoyunda MP'nin bu seçimlerde, kendisine yakın bir partiyi destekleyeceği yönünde çıkan haberlere sert tepki gösteren Bölükbaşı, MP'yi yıkmak isteyen zihniyetlerin beklentilerini kursaklarında bırakacaklarını dile getirmiştir.²⁷⁵

Öte yandan Kısmı Senato seçimlerinden sonra, Kıbrıs sorunu hakkında Meclis'te görüşmeler ve güvenoylamasına gidilmiştir. Bu arada, Cumhurbaşkanı Gürsel, muhalefet partilerine bir mektup göndermiş ve güvenoylamasında kırmızı oy kullanmamalarını istemiştir. Yaptığı açıklamada Bölükbaşı, hükümetin Kıbrıs konusunda zaaf ve tereddüt içinde olduğunu ileri sürerek, kırmızı oy kullanacaklarını dile getirmiştir.²⁷⁶ Ancak güvenoylaması, AP'nin olumlu oy kullanması sonucu olumlu sonuçlanmıştır.

Böylece, Eylül 1964'ten itibaren hem iç hem de Kıbrıs'tan kaynaklanan dış gelişmeler, III. İnönü Hükümeti'nin zor anlar yaşamasına neden olacaktır. Hatta Kıbrıs sorununun vahamet kesbetmesi üzerine, Bölükbaşı, Eylül 1964 başında bütün partileri, Milli Koalisyon Hükümeti içinde bir tür “*milli cephe*” oluşturmaya davet etmiştir. Ancak AP'nin buna yanaşmaması üzerine, Bölükbaşı'nın teşebbüsü akim kalmıştır.²⁷⁷

1964 yılının sonuna doğru hükümet, belirtilen sorunlar yüzünden bir buhran içine girmiştir. Bunun üzerine, 1960'lı yılların başından beri bir gelenek haline gelen özelliği ile yine Cumhurbaşkanı önderliğinde bütün parti liderleri bir araya gelmeye başlamışlardır.²⁷⁸ Toplantılarla, iç ve dış sorunlar konusunda partilerin nasıl ortak hareket edecekleri amaçlanmıştır. Bu mevzuda Gürsel'le görüşen Bölükbaşı, meşru nizamı yıkmaya yönelik intikamcı cereyanlar karşısında hükümetin, idare-i maslahat siyaseti takip ettiğini, aciz olduğunu belirtmiş ve Milli Koalisyon Hükümeti kurulmasını talep etmiştir.²⁷⁹ Bu toplantılar sonucu, altında tüm parti liderlerinin

²⁷⁴ **Cumhuriyet**, 24. 5. 1964.

²⁷⁵ **Cumhuriyet**, 28. 5. 1964.

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, 20. 6. 1964.

²⁷⁷ **Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan...**, s. 8-9.

²⁷⁸ **Zafer**, 21. 11. 1964.

²⁷⁹ **Cumhuriyet**, 21. 11. 1964.

imzalarının bulunduğu bir ortak tebliğ yayımlanmıştır. Tebliğde, Anayasa'ya aykırı davranışlardan kaçınılması, Anayasa'nın meşru temelini teşkil eden 27 Mayıs İhtilali'ne karşı girişilecek her türlü tahrikçi ve intikamcı cereyanlara izin verilmemesi konularında partilerin mutabık kaldıkları ve gereken tedbirleri Cumhurbaşkanına iletecekleri bildirilmiştir.²⁸⁰

Tüm ortak açıklamalara ve tedbirlere rağmen iç ve dış sorunların teşvik ettiği hükümet bunalımı devam etmiştir. Bu arada, Haziran 1964'te vefat eden Gümüşpala'nın yerine, 29 Kasım 1964'te yapılan kongrede, AP'nin başına Süleyman Demirel'in gelmesiyle birlikte, hükümetin icraatı hakkındaki polemik ve tartışmalar, hükümeti devirme yönünde bir gelişme kaydetmiştir. Bunda, genç ve enerjik olan ve bir "*komisyöncü*"²⁸¹ tavrıyla siyaset yapan AP'nin mühendis zekalı yeni genel başkanı Demirel'in, siyasetteki ilk sınavını, İsmet Paşa Hükümeti'ni devirmekle vermek istemesi etkili olmuştur. Demirel'in hükümeti düşürme planındaki ilk kıvılcım, o günlerde çok sayıda yapılan Yuvarlak Masa Konferanslarının birinde gündeme gelmişti. Bir ara İnönü, "*Hükümeti eleştirmenin yeri burası değil, Meclis'tir. Gelin hesabınızı orada yapın*" deyince, Demirel, hükümeti, Meclis'te sayısal çoğunluğu elinde bulunduran muhalefeti örgütleyerek, bir gensoru önergesi ile devirmek için çalışmalarına başlamıştır.²⁸² Bu konuda Demirel'in dayandığı bir "*kutsal ittifak*" vardı. Zamanında birlikte iş yaptıkları İzzettin Turanlı ve Nasır Zeytinoğlu üçlüsü aralarına MP lideri Bölükbaşı'yı da alarak, Turanlı'nın yazıhanesinde "*meşru bir hükümet darbesi*"nin hazırlıklarını yapmışlardır. Her birinin kendine göre bir hesabı vardı. Demirel, genel başkan olduktan sonra ilk sınavını, İnönü gibi bir tarihi liderin kabinesini düşürmekle vermek istiyor, Zeytinoğlu, Gürsel'in bir türlü İnönü'ye kabul ettiremediği İçişleri Bakanlığı'na geçmek istiyor, Turanlı ise, bu işi zevkine yapıyordu. Ancak Toker'in de belirttiği gibi, içlerinde en masumu, yani siyaseti oyunun kurallarına göre oynamak isteyen Bölükbaşı idi. Bölükbaşı, daha önce de anlatıldığı gibi, İnönü ve CHP'siz bir hükümet istiyordu. Bundaki amacı ise, ülkede İnönü'süz bir hükümet kurulmadığı sürece, demokrasinin tam yerleşmiş olamayacağı yolundaki düşüncesi idi. Toker, bu

²⁸⁰ Cumhuriyet; Yeni Sabah, 23. 11. 1964.

²⁸¹ Bu tabir Toker'e aittir. Bkz., Metin Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı*, s. 221.

²⁸² A. g. e., s. 224-225.

uğurda Bölükbaşı'nın “şeytanla bile ittifak kurmaya” hazır olduğunu ileri sürmüştür.²⁸³

Gerçekten de Bölükbaşı, partisinin 1965 kongresinde yaptığı bir konuşmada, “CHP’siz hükümet kurulamaz ve kurdurulamaz şeklinde, ihtilalden beri devam ettirilen propagandalarla...vatandaş kitlesinde rejimin yarını hakkında bir endişe hakim olmuştur” biçimindeki sözleriyle, CHP’siz kurulacak bir hükümetle demokrasinin kurtulacağını söylemiş ve III. İnönü Hükümeti’ni yıkmak isteyen Demirel’in en büyük destekçisi olmuştur.²⁸⁴ Ayrıca, “Muhalefetin gayesi iktidardır. 226 oyu sağladığımız anda her zaman hükümeti düşürürüz. Bu benim vazifemdir”²⁸⁵ şeklinde açıklama yapan Demirel’e cevap veren Bölükbaşı, esasen bu fikrin daha evvelce kendileri tarafından savunulduğunu belirtmiş ve “CHP dışında bir hükümet kurma fikrini, kısa ömürlü bir gösteriş olarak ele almıyorlarsa, MP onların bu teşebbüsünü zorlaştırmayacağı gibi hükümet kurmalarına da yardımcı olacaktır” diye konuşmuştur.²⁸⁶ Hükümeti düşürmek amacı ile Demirel, Bölükbaşı’yı MP genel merkezinde ziyaret etmiş ve hükümetin istifaya zorlanması konusunu ele alan ortak bir bildiri yayınlamışlardır.²⁸⁷ Daha sonra Şubat 1965 başında Demirel’e bir mektup²⁸⁸ gönderen Bölükbaşı, hükümeti düşürmek için MP’nin hazır olduğu mesajını vermiştir. İnönü başkanlığındaki III. Koalisyonu yıkmayı, rejimin hayatiyet meselesi telakki eden Bölükbaşı, Koalisyonun MP’nin teşebbüsleri sonucu yıkıldığını, MP 1965 kongresinde açıklamıştır. Gerekçesini ise, CHP’siz bir Hükümet kurulamaz inancını yıkmak ve rejimin yarınını teminat altına almak olarak açıklamıştır.²⁸⁹ Bu girişimlere CKMP ve YTP de destek vermiş ve III. İnönü Hükümeti, 13 Şubat 1965 tarihinde, bütçe aleyhine verilen 225 oyla

²⁸³ A. g. e., s. 223.

²⁸⁴ Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan..., s. 10-11.

²⁸⁵ Cumhuriyet, 19. 12. 1964.

²⁸⁶ Süleyman Demirel, Yazdıkları ve Söyledikleri (Ankara: Adalet Partisi Yay., Doğu Matbaacılık, 1965), s. 57. Ayrıca bkz., Adalet ve Zafer, 19. 12. 1964.

²⁸⁷ Cumhuriyet, 31. 1. 1965.

²⁸⁸ Bölükbaşı mektupta şunları ifade etmiştir: “...İdarede eşit müessiriyet prensibi kabul edildiği hükümet programında yer alacak esaslar...hükümetin ve dayanacağı grupların ve partilerin ahenk ve tesanüt içinde çalışmalarını sağlayacak tedbirlerle alakalı şartlarda mutabakata varıldığı taktirde...kuracağımız hükümette vazife ve mesuliyet deruhte edebileceğimiz hususu organlarımızca karara varılmıştır. Bu kararlarımız icabı, güvensizlik takriri vermeniz veya bütçe vesilesiyle, girişeceğimiz hükümeti düşürme teşebbüsünde sizinle beraber olacağız...”. Cumhuriyet; Yeni Sabah, 6. 2. 1965.

²⁸⁹ Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan..., s. 10.

düşürülmüştür.²⁹⁰ Böylece İnönü'nün son başbakanlığı, görünüşte parlamento mekanizması ile son bulmuş oluyordu.

Bununla birlikte, Toker, III. İnönü Hükümetinin devrilmesini, iç etkilerin yanı sıra, Kıbrıs sorunundan bu yana, dış politikada görece bağımsız bir politika takip eden ve böylece Amerika'yı karşısına alıp gözünden düşen İnönü'nün safdışı edilmesine yönelik güçlü dış etkilere bağlamaktadır. Hatta, Demirel'in "*mukaddes ittifak*"ının arkasında Amerika'nın olduğu hissi de verilmiştir.²⁹¹ **Cumhuriyet** gazetesinin Fransız **La Monde** gazetesinden iktibas ettiği bir haber de, bu iddiayı dile getirmiştir. Tekzip edilmeyen bu şaiyaya göre, İnönü elinde görelî de olsa bağımsızlaşmaya başlayan Türk dış politikasının aldığı istikamet karşısında (Türk-Rus anlaşmaları çerçevesinde), tedirgin olan Batı aleminin, Gürsel nezdinde temaslarda bulunarak, hükümetin dikkatini çektiği ileri sürülmüştür.²⁹²

Üçüncü İnönü koalisyon hükümetinin düşürülmesinde, Makarios'un açıklamalarıyla birlikte, 1963'ün son aylarında Rum tarafının Türklere dönük saldırıları sonucu tırmanışa geçen Kıbrıs sorununun etkili olduğu bir gerçektir. Rum kesiminin Türklere yönelik saldırıya geçmeleri karşısında, İnönü liderliğindeki Türk hükümeti, Londra ve Zürih anlaşmalarının kendisine tanıdığı haklar çerçevesinde Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmak istemişse de, dönemin Amerikan başkanı **Johnson**'ın Haziran 1964'te, Başbakan İnönü'ye gönderdiği sert mektup,²⁹³ Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarmasının önüne geçtiği gibi, Kıbrıs dahil olmak üzere dış politikada Amerika'nın isteklerini yerine getirecek bir Türk başbakan arayışının da kapısını aralamıştır. Başkaca sorunlar yanında Kıbrıs sorununu da kullanan Amerikan yönetimi, bu tarihten itibaren Türkiye üzerindeki baskısını iyiden iyiye artırmaya başlamıştır. Ağustos 1964'te Amerikalı devlet adamı **Dean Acheson**'un

²⁹⁰ **Cumhuriyet**, 14. 2. 1965.

²⁹¹ Metin Toker, **İnönü'nün...**, s 229.

²⁹² **Cumhuriyet**, 20. 2. 1965.

²⁹³ Johnson mektubunda, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin, aynı şekilde Sovyetlerin de müdahalesine yol açabileceği, bu durumda Sovyetler karşısında Nato müttefikleri olarak Türkiye'yi müdafaa etmek yükümlülükleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulamayacakları söylenerek, adeta kendilerinin rızası olmadan Türkiye'nin girişeceği bir müdahalenin kabul edilemez olduğu zikredilmektedir. Ayrıca mektupta, askeri yardım alanında çizilen Türk-Amerikan iki taraflı anlaşmalar çerçevesinde, Amerika tarafından temin edilen askeri malzemenin verilmiş amaçlarından gayri alanlarda kullanılmayacağı hatırlatılarak, Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinde Amerika tarafından sağlanan silahları kullanmasına Amerika'nın muvafakat etmesinin mümkün olmadığını altı çizilmektedir. Johnson'un mektubu ve İnönü'nün Johnson'a gönderdiği mektupların içeriği hakkında, bkz., Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri** (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000), s. 177-179.

Kıbrıs konusunda önerdiği plan reddedildiğinde, Amerika'nın Kıbrıs konusu dahil olmak üzere, diğer konularda da planlarını kabul edecek yeni bir Türk başbakanı aradığı yolunda söylentiler ortaya çıkmıştır. Sağcı yazar Ahmet Kabaklı, Amerika'nın Kıbrıs Türkünü ölüme mahkum eden Acheson planlarını kabul ettirebilmek için baskı yaptığını, hatta Johnson tazyiklerine boyun eğmeye niyeti olmayan İnönü'nün yerine, Amerikan planlarını kabule yatkın olabilecek yeni bir başbakanın gelebilmesi doğrultusunda CIA marifetiyle Türkiye'de bir sondaj yaptırdığını ileri sürmüştür.²⁹⁴ Yine **Forum** dergisi de, Amerika'yı, İnönü yerine geçebilecek başbakanlar aramak gibi gizli tertiplere girişmekle suçlamıştır.²⁹⁵ Metin Toker ise bu konuda şu şekilde yazmıştır:²⁹⁶

Benim bildiğim kadarıyla, biz Kıbrıs'a çıkmaya ciddi olarak ilk defa 1964 yazında azmettik. O teşebbüsümüz de, Johnson'ın ünlü mektubuyla durdurulmuştu...1964 Ağustos'unun sonlarında Ankara'ya gelen **General Porter** diye bir Amerikalı çıkageldi. General, Ankara'ya bizzat Johnson tarafından gönderilmişti. Görevi, İsmet Paşa'nın hayır dediği bir takım teklifleri Türkiye adına kabul edebilecek bir başbakan aramaktı... Genaral Porter'in gelişi günlerinde CIA ajanları da, Türkiye'de bir anket yapıyorlardı. "*Başbakan kim olsun?*"...Tabi akıllarındaki Johnson'ın Kıbrıs'la ilgili yeni tekliflerine evet diyebilecek bir başbakanı...CIA, Türkiye'nin dış politikasındaki dönüşümden haberdardı ve İsmet Paşa'yı değiştirmekle bu dönüşümü durdurmanın peşindeydi.

Başbakan İnönü Ocak 1965'te basına yaptığı açıklamada bu tür iddiaların gerçeği yansıtmadığını söylese de,²⁹⁷ dönemin Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare'in hükümetin düşürüldüğü 13 Şubat 1965 tarihinin hemen öncesinde içinde Bölükbaşı'nın da olduğu muhalefet liderlerini ziyaret etmesi, Amerika'nın Türkiye'nin içişlerine müdahale ettiği yolundaki söylentileri haklı çıkaracak bir yönü olduğunu gösterir gibiydi. İnönü'nün düşürülmesinde Amerikan etkisinin büyük rolü olduğunu düşünenler, Amerikan büyükelçisinin AP lideri Demirel'e İnönü hükümetini düşürmesi için telkinde bulunduğunu iddia etmişlerdir. **Yön**'de Doğan Avcıoğlu, "*Washington'un dış politikada bağımsızlığa yönelen İnönü karşısında, statükodan yana bir muhalefeti müttefik saydığı aşıkardı*" diye yazmış,²⁹⁸ ilerde CHP lideri olacak ve başbakanlığa gelecek olan Bülent Ecevit de, olaydan epey sonra,

²⁹⁴ Ahmet Kabaklı, "Gün Işığında: Zararlı Faaliyetler", **Tercüman**, 29. 8. 1964.

²⁹⁵ "Başyazı", **Forum**, 1. 9. 1964.

²⁹⁶ Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı**, s. 195-211; Metin Toker, "İsmet Paşa ile 4 Buhanlı Yıl", **Milliyet**, 11. 2. 1969.

²⁹⁷ **Cumhuriyet**, 8. 1. 1965.

²⁹⁸ Doğan Avcıoğlu, "Asıl Muhalefet Şimdi Başlıyor", **Yön**, 19. 2. 1965.

“Bazı müttefiklerimiz artık Türkiye’den çok AP’nin müttefikleri gibi davranıyorlar, büyük petrol şirketleri AP’nin ortakları gibi çalışıyor, Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı CIA’nın dost ve müttefik ülkelerde ne kadar kirli oyunlarla iç politikaya etkili olarak karıştığı Amerika’da açıklanmıştır” şeklinde konuşmuştur.²⁹⁹ İlhan Selçuk ise köşesinde, “Kimin aklına gelirdi ki, Atatürk Türkiye’sinde yabancıların bir ücretli adamı (Demirel’i kastediyor) en büyük partinin liderliğine seçilecek ve belki de yarın...Türkiye başbakanı, Türkiye cumhurbaşkanı diye tavsif edilecek” biçiminde yazmıştır.³⁰⁰ İnönü’nün düşürülmesinde yabancıların parmağı olduğu, Demirel’i destekleyen gazetelerin, İngiliz **Times** gazetesinin bile Demirel’e büyük şans tanıdığına ve artık Türkiye’de İnönü’nün desteklenmeyeceğine ilişkin görüşlerine yer vermeleri ile daha bir açıklık kazanmıştır.³⁰¹

İnönü koalisyon hükümetinin düşürülmesinde Demirel’le birlikte hareket eden, hatta bu konuda Demirel’e bir mektup yazan Bölükbaşı’nın durumu ilginçtir. İlerde görüleceği gibi, özellikle 1965’te kurulan AP iktidarı dönemindeki ilgili tüm konuşmalarında çok net bir biçimde Amerikan aleyhtarlığını ortaya koyan ve iktidarı Amerikan imtiyazlarına kanat geren bir politika takip etmekle suçlayan Bölükbaşı’nın İnönü’nün düşürülmesinde Amerika’nın planlarına uygun hareket eden Demirel’e niçin destek verdiği şaşırtıcı olsa gerektir. Bu olaydan yıllar sonra Bölükbaşı, Meclis’te yaptığı bir konuşmada, “Hükümet, her hali ile Amerika’nın imtiyazlarına kanat geren bir siyanet meleği rolünü oynamıştır...Amerika söz konusu olunca, kraldan ziyade kral taraftarlığı yaptığı görülen bir başbakanın yapılacak müzakerelerde, devletimizin hakkını, haysiyetini ve emniyetini kafi derecede koruyamacağı endişesi içindeyiz” biçiminde konuşmuştur.³⁰² Ayrıca, devamlı bir şekilde Demirel’e “Amerikan sirkinin palyaçosu”³⁰³ “Mukaddesat düşmanı mason”, “Amerikan uşağı”, “vurguncu” gibi sözlerle hitap eden Bölükbaşı’nın, İhtilalden sonra 35 yaşında askere giden Demirel’in, terhisinden sonra iki sene müteahhitlik ve Amerikan firmalarının temsilciliğini yapan bir meçhul iken, gizli kuvvetlerin eliyle

²⁹⁹ Cumhuriyet, 21. 6. 1966.

³⁰⁰ İlhan Selçuk, “Pencere: Bağımsızlık Ülküsü”, Cumhuriyet, 26. 12. 1964.

³⁰¹ Zafer gazetesinin söz konusu haberi için, bkz., Süleyman Demirel, Yazdıkları ve Söyledikleri, s. 113.

³⁰² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Oturum: 2, C. 11 (4 Ocak 1967), s. 38.

³⁰³ Cumhuriyet, 24. 5. 1966.

AP genel başkanı ve ardından Başbakan olduğunu vurgulamasına rağmen³⁰⁴ niçin Amerikan emellerine hizmet edecek bir girişimin içinde olduğu sorulabilir. Yukarıda izah edildiği üzere, aşırı-sağcı ancak anti-emperyalist bir siyasal çizgisi olan Bölükbaşı'nın, İnönü'nün düşürülmesinde başkaca saiklerin etkisi ile hareket ettiği anlaşılmaktadır. Anlatıldığı gibi Bölükbaşı, İhtilalden beri CHP'siz bir hükümet kurulamaz fikrini yıkmak amacıyla hareket etmiştir. Bölükbaşı, İnönü'süz bir hükümet kurulmadıkça demokrasinin kurulamayacağı inancına sahipti. Bir bakıma, İnönü'nün düşürülmesinde Bölükbaşı'nın hedefleri ile Amerika'nın emelleri örtüşmüştür denilebilir. Ancak, tüm siyasal yaşamı emperyalizm ve Amerikan karşıtlığı içinde geçtiği anlaşılan Bölükbaşı'nın böyle bir girişime alet olmasının da, geçerli bir izah tarzı olmasa gerektir. İnönü'nün düşürülmesine yönelik faaliyetler içinde olan Amerikalı yetkililerle Bölükbaşı'nın görüşüp görüşmediğine, görüştü ise de neler geçtiğine ilişkin bir veri olmadığı için, bu konuda fazlaca fikir yürütmenin geçerli bir çözümlenme olmadığı düşünülmektedir.

Tekrar konuya dönecek olursak, III. İnönü Hükümeti düşürülmeden evvel, uzun tartışmalardan sonra 13 Şubat 1965'te seçim sistemi değiştirilmişti. 1965 seçimlerine, seçimlerde adaleti en iyi sağladığına inanılan milli bakiye sistemi ile gidilecekti. Seçim sistemi ile ilgili tartışmalara Bölükbaşı da katılmış ve seçim sistemi değişikliğinde CHP'nin samimi olmadığını söylemiştir. Bölükbaşı, CHP'nin 1950 seçimlerinden önce çoğunluk sistemini, 1952'de nispi temsili, KM zamanında baraj sistemini, senato seçimlerinde çoğunluk ve ardından nispi temsili (1964) savunduğunu açıklamış ve CHP'nin kendini güçlü hissettiği zaman başka, zayıf hale düştüğünde başka fikirlerin partisi olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca, Bölükbaşı, 1965 başında milli bakiye sistemini getirmek isteyen CHP'nin, küçük partileri koruma maskesi altında kendi emellerini gerçekleştirmek istediğini ileri sürmüştür.³⁰⁵

İlginçtir ki, milli bakiye sistemini getiren tasarı, diğer küçük partilerce savunulmasına rağmen, MP lideri Bölükbaşı tarafından savunulmamıştır. Hatta Meclis görüşmelerinde Bölükbaşı, "1953-54'te bir parti [MP] siyasi bir takiple boğazlanıyor. Devrin ana muhalefet partisinin liderinden en ufak bir protesto yok. Meclis'te bana geçmiş olsun denmiyor" diyerek CHP'nin küçük partileri korumak

³⁰⁴ Osman Bölükbaşı'nın Radyo Konuşmaları: 1966 (Ankara: San Matbaası, 1966), s. 51-55.

³⁰⁵ Zafer, 18. 1. 1965.

saiki ile hareket etmediğini öne sürmüştür. Bölükbaşı, her ne kadar böyle söylese de, diğer MP'liler milli bakiye sistemini savunmuşlardır.

Aynı oturumda Bölükbaşı, AP'li Talat Asal'ın MP'nin AP ile hükümet kurma konusunda samimi olmadığı iddiasını şiddetle reddetmiş ve “*CHP ve İnönü olmadan da, hükümet kurulabileceğini ve demokratik rejimin yaşayacağını ispat etmek*” için AP hükümetini destekleyeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Asal, Bölükbaşı'nın DP seçmenine sahip çıkıp bir tür istismara yöneldiğini iddia etmiştir. Bölükbaşı bu iddiaya, 21 Şubat 1958'de Mecliste yaptığı konuşmadan alıntı yaparak cevap verir. Burada Bölükbaşı, kendi kimliğinin ne olduğunu açıklamak iddiasındadır. Dolayısıyla aynı kimliği şimdi halka açıklamak bir istismar değildir diyen Bölükbaşı'nın konuşmasının önemli kısımları şu şekildedir:

Ben sizin eski mücadele arkadaşınızım, ne apartmanlar dikmiş adamım, ne milyonlar vurmuş adamım. Ne de bir Vekaletin kapısından ayağımı atıp bir kimse için iltimas talep etmiş bir adamım. “*Siyasi hayatım bir derviş gibi geçen, imanım padişah, ben de onun veziriyim*” diyen gönlü tok bir Anadolu çocuğuyum” ...Bölükbaşı eski demokratlara, “*1946 ruhuna sadık olanlar, partiniz kapandı, ben sizin eski cephe arkadaşınızım, imamı terk ettim ama imanı terk etmedim, bu hüviyetimle benim etrafımda toplanın*” demiş. Bunun neresi istismar? Ya CHP devrinde, demokratların koluna kelepçe vurup da ondan sonra gelip de, burada sizin sözcülüğünüzü yapanlar?... Beni isimlere kadar indirmeyin, hepsinin şeceresi bende var... [AP'lilere hitaben]...Siz Türkiye'de facia oynamak istiyorsunuz ama muvaffak olamayacaksınız... Döner bu çarkı saltanat kimseye kalmaz. Darılmasın İsmet Paşa, düştüğü zaman maruz kaldığı hakaret ve tecavüzlerin derecesini bir kere düşününüz. ...yapılacak şey, rejimi normalleştirmektir. İktidara kim gelirse gelsin zulüm ve istibdat yapma imkanlarını kanun ve müesseselerle imkansız hale getirmek lazım.

Aynı konuşmada Bölükbaşı, istismarcı olmadığını bir diğer delini açıklamıştır. 27 Mayıs öncesinde, kendisine CHP'nin kapatılması ve MP'nin ana muhalefet partisi yapılması teklifi geldiğini, ancak bu teklifi reddettiğini açıklayan Bölükbaşı, teklifin bantta kayıtlı olmasına rağmen, Yassıada Mahkemesi'ne sunmadığını da belirtmiştir.³⁰⁶

Daha sonra yaptığı açıklama ile sadece AP ile koalisyona gideceklerini söyleyen Bölükbaşı, “*CHP'nin başta kalmak gayesi ile girişebileceği hiçbir tertibin aleti olmayacaklarını*” ifade etmiştir.³⁰⁷ Meclis'in 22 Ocak 1965 gecesi celsesinde,

³⁰⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 35, Kırk İkinci Birleşim (20. 1. 1965), s. 26-42.

³⁰⁷ Zafer, 19. 1. 1965.

Seçim Kanunu tasarısına birleşik oy pusulası kullanılmasının kabul edilmesi üzerine Bölükbaşı, “*Milli iradeye fiilen en büyük darbe indirildi*” demiştir.³⁰⁸

I. BÖLÜKBAŞI’NIN KOALİSYON ORTAĞI OLMASI (1965)

Yukarda anlatıldığı gibi, III. İnönü Hükümeti, Bütçeye verilen güvensizlik oyları ile düşürülmüştü. Ancak AP liderliğinde kurulacak hükümete kimin başkanlık edeceği konusu, bir sorun yaratmaktaydı. Çünkü Cumhurbaşkanı Gürsel, Meclis dışından bir başbakan arıyordu. AP lideri Demirel milletvekili olmadığı için başbakan olamazdı. Gerçi, yürürlükteki mevzuata göre, Demirel Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör olarak Meclis’e girebilirdi. Demirel, henüz erken bulduğu başbakanlıkta yıpranmak istemediğini söylüyordu. Gürsel ise, “*Demirel gençtir, yıpranmasın*” dese de, kafasından ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş’ın başbakanlığı geçtiği için bunu söylüyordu. AP ise, AÜ Rektörü İhsan Doğramacı’nın başbakan olmasını istiyordu. Diğer küçük partiler (MP, YTP ve CKMP) ise, Demirel’in başbakanlığında ısrarlı idiler. O günlerde Türkiye’ye başbakan bulma çalışmaları üç gün sürmüştür. Çalışmaların merkezi Çankaya Köşkü idi. Demirel, Bölükbaşı, Alican ve Ahmet Oğuz, Çankaya’da Gürsel başkanlığında toplantı üstüne toplantı yaparak, partisiz bir başbakan bulmaya çalışmışlardır.³⁰⁹ En büyük partinin başkanı Demirel başbakanlığı istemeyince, Bölükbaşı ve diğer parti liderlerine susmak kalıyordu. Ancak, bu toplantılarda, başbakanın Meclis dışından değil, Meclis içinden bir kimse olması konusunda en fazla ısrarı, siyasi oyunun kuralları içinde oynanmasını daima savunmuş olan Bölükbaşı yapmıştır. Ayrıca Gürsel’in istediği Kurdaş ve AP’nin istediği Doğramacı’nın Amerika ile iyi ilişkiler içinde olduğu bilinmekteydi.³¹⁰

Sonunda yeni hükümetin, AP listesinden bağımsız olarak seçilen Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulması kararlaştırılmıştır. Hükümet, Meclis’te CHP dışında bulunan, AP, MP, CKMP ve YTP’den oluşmaktaydı. Böylece Bölükbaşı, yaklaşık 20 yıla varan siyasi hayatında ilk kez iktidar yüzü görmüş oluyordu. Zaten bu onun ilk ve son koalisyon iktidarı olacaktı. Öte yandan, Ürgüplü Ekim 1965’e kadar sürecek olan bu geçiş döneminin ideal başbakanı olarak

³⁰⁸ Zafer, 28. 1. 1965.

³⁰⁹ Cumhuriyet, 16. 2. 1965.

³¹⁰ Metin Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı*, s. 246-7.

görülmüştür. Ürgüplü, geçmişte İnönü'nün başbakanlığında bakanlık, Menderes iktidarında ise büyükelçilik yapmış, tarafsız siyasal kişiliği ile biliniyordu. Dışardan bakan olan Demirel ise başbakan yardımcılığını uhdesine alarak, bir nevi Ürgüplü yanında, gelecek dönemleri için staj yapmış olacaktı. Bölükbaşı ise, kabine teşkilinde sayıca eşitlik istemiştir. Bu isteğini gerçekleştiren Bölükbaşı, 21 kişilik Bakanlar Kurulu listesinde MP için 5 bakanlık elde etmişti. 20 Şubat'ta teşkil edilen kabinede, MP'den Mehmet Altınsoy ile Hüseyin Ataman Devlet Bakanı, İsmail Hakkı Akdoğan İçişleri Bakanı, Orhan Alp Bayındırlık Bakanı ve Zekai Dormen Turizm ve Tanıtma Bakanı olmuşlardır. Aynı gün açıklanan Koalisyon Protokolü'nün içeriği ve ifadelerinde, Bölükbaşı'nın etkisi söz konusu idi. Protokolde, önceki tarihlerde Bölükbaşı'nın vurguladığı eşit mesuliyet ve eşit müessiriyet esaslarına ve koalisyonun dayandığı gruplar arasında ahenk ve tesanüdün korunmasını isteyen maddelere yer verilmekte ve Atatürk ilkeleri ile 27 Mayıs'ın Anayasa'nın meşru temeli olduğu, aşırı sol ve aşırı sağ akımlara geçit verilmeyeceği, idarenin tarafsız olacağı gibi ilkelere temas edilmekteydi.³¹¹

20 Şubat 1965'te ilan edilen Ürgüplü Hükümeti'nde Bölükbaşı, herhangi bir görev üstlenmemiştir. İstese, Demirel'le birlikte başbakan yardımcılığını paylaşabilirdi. Bu durum, daha sonraları Bölükbaşı'nın iktidar sorumluluğu altına girmeyi hiç düşünmediği, daima muhalefette kalmayı tercih ettiği şeklinde, eleştirilmesine neden olmuştur.³¹² Kendisinin söylediği gibi, “*İmanım padişah*” diye konuşan ve başkaca yollarla değil, sadece partisinin kazandığı oylarla sorumlu bir şekilde tek söz sahibi olmak isteyen ve başa oynama hırsı olan Bölükbaşı'nın, kendisinin başbakan olmadığı bir kabinede yer almasını beklemek, onu tanımamak anlamına gelmektedir. Çünkü bundan önceki yıllarda da, Bölükbaşı'nın eline başbakan yardımcılığı ya da bakanlık gibi bir çok fırsat geçmiş, ancak bunların hepsini elinin tersi ile itmiştir. İkinci bölümde anlatıldığı gibi Menderes'in başbakan yardımcılığı teklifini ve 1960'dan sonra da gerek KM'de bakanlık, gerekse İnönü Koalisyonlarında başbakan yardımcılığı ya da bakanlıkları reddeden Bölükbaşı'nın, partisi koalisyona katılsa da, Ürgüplü Hükümeti'nde her hangi bir görev

³¹¹ Cumhuriyet, 21. 2. 1965.

³¹² Baban, bu konuda şöyle yazmıştır: “*Nadir siyaset adamlarımızdan biridir ki, iktidara gelmeyi, bakan olmayı, hatırına en son getirir...O politikada ayakta durmanın çaresini, sorumluluk almakta değil, sorumluları dağıtmakta arar*”. Bkz., Cihad Baban, **Politika Galerisi...**, s. 442.

üstlenmeyeceği, başından belli idi. Bölükbaşı, iktidara, seçimlerde partisinin alacağı oylar neticesinde, tek başına gelmek istiyordu. Ancak, bu durum, lider olmadığı yılları da sayarsak, yaklaşık 27 yıllık siyasi hayatında gerçekleşmeyecek ve Bölükbaşı'nda siyasete ilişkin bakış açısında, kırgınlığa kadar varan, derin izler bırakacaktı.

Ayrıca Hükümet teşkil eder etmez, MP içinde Bölükbaşı'ya karşı yine büyük bir kaynaşma başlamıştır. 1961 seçim sonuçlarına göre, Meclis'e 54, Senato'ya 16 üye soka Bölükbaşı, izah edildiği üzere, partisi CKMP'den 29 arkadaşı ile istifa etmişti. Ardından MP'nin kuruluş gününde, Bölükbaşı ile anlaşmazlığa düşen, senatör V. Yardımcı ile milletvekilleri K. Özcan, N. Güngör ve T. Oğuz, MP'den istifa etmişlerdi. Şimdi ise, Bölükbaşı'nın, Ürgüplü Kabinesi'ne Bayındırlık Bakanı olarak soktuğu Orhan Alp, partide rahatsızlık uyandırmıştı. Orhan Alp, 1963'te Demiryollarının 33 lokomotif ihalesindeki usulsüzlükler konusunda, MP'lilerini bilgilendirecek bir takım belgelere ulaşmış MP'li bir kişi idi. İşte, Orhan Alp'in kendilerine sorulmadan, sadece Bölükbaşı'nın şahsi isteği doğrultusunda dışardan bakan yapılmasına karşı çıkan MP senatörleri İzzet Gener ile Fırat Etker, partilerinden istifa ettiklerini açıklamışlardır.³¹³ Böylece 1965'e gelindiğinde, MP'nin parlamentoda, 2'si senatoda, 13'ü Meclis'te olmak üzere 15 üyesi kalmıştı.³¹⁴ Tüm bunlar Bölükbaşı'nın partisi için büyük kan kaybı anlamına geliyordu.

Öte yandan Ürgüplü Hükümeti'nin Meclis'te tartışılmasından önce, Bölükbaşı, programı beğenmediğini Ürgüplü'ye gönderdiği bir mektupla bildirmiştir. Ayrıca Ürgüplü'nün Meclis'te tartışılmadan önce, programın radyo kanalı ile yayılmasını istemesi, Bölükbaşı'nın, öteden beri hassas olduğu, TRT'nin tarafsızlığı ilkesine aykırı hareket ediliyor tarzından şiddetli eleştirilerine hedef olmuştur. 1 Mayıs 1964'te kurulan TRT'nin o dönemde beri CHP'nin bir şubesi gibi çalıştığı iddiasında bulunagelen Bölükbaşı'nın, son derece sert bir üslupla, bu tutumu eleştirmesi, IV. Koalisyon hükümetinin köküne ilk ayrılık tohumlarının ekilmesi olarak değerlendirilmiş ve bu çıkış, koalisyonu oluşturan diğer partilerce de fevri bulunmuştur.³¹⁵ İşte bu tarihten itibaren ki, Bölükbaşı, ortağı olduğu Ürgüplü

³¹³ Cumhuriyet, 21. 2. 1965.

³¹⁴ Cumhuriyet, 1. 3. 1965.

³¹⁵ Cumhuriyet, 1. 3. 1965.

Hükümeti döneminin sonuna kadar, TRT konusu ile ilgilenecek, Hükümete ve TRT'nin başında bulunan Adnan Öztrak'ın “yedi göbek” CHP'li olduğunu iddia ettiği için CHP'ye yüklenecek, hatta TRT'nin tarafsızlığını sağlayacak bir kanun tasarısını Koalisyon Hükümeti'ne kabul ettirmeye çalışacaktı. Bölükbaşı'nın, TRT'nin bağlı olduğu Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na partisinden Zekai Dormen'i getirmek için, o kadar uğraşması, TRT konusundaki hassasiyetindendi. Öyle ki bir ara, Bölükbaşı'nın TRT konusundaki duyarlılığı ve tarafsızlığını sağlama için mücadelesi, IV. Koalisyon hükümetinin ciddi sarsıntılar geçirmesine neden olacak ve ileride görüleceği gibi, Bölükbaşı'nın baskılarından bunalan Zekai Dormen, partisinden istifa edecekti. Bu gelişmelere aşağıda değinilmiştir.

Öte yandan Ürgüplü Hükümeti'nin program görüşmeleri sırasında TRT konusu gündeme gelmiş ve Meclis'te sert tartışmalar yaşanmıştır. Hükümet programı üzerinde konuşan Bölükbaşı, Koalisyon ortağı olmasına ve Hükümet politikası kendisinin de katıldığı 4 kişilik liderler komitesinde kararlaştırılmasına rağmen, Hükümete ve programa yönelik ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Konuşmasında programı yetersiz bulduğunu belirten Bölükbaşı, programda, aşırı sol ve aşırı sağ akımlarla mücadelede, hiçbir vasıta ve tedbirin alınmadığını ileri sürmüştür. Sosyal adalet konusuna da değinen Bölükbaşı, sosyal adaletin, Allah'ın eşit yaratmadığı insanları gelir ve servette eşit yapmak anlamına gelmediğini, özel mülkiyet ve özel teşebbüsü reddeden bir mana taşımadığını öne sürerek, Hükümeti bu konuda daha dikkatli olmaya çağırmıştır. Devlet radyosunun CHP'ye sadakat nümayişi içinde olduğunu iddia eden Bölükbaşı, programda, radyonun tarafsızlığı konusunun geçirtilmediğini belirtmiş ve meselenin açıkça üzerine gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Radyonun partizan yayın yaptığını öne süren Bölükbaşı, bu kanaatlerinin somut olaylara dayandığını belirtmiş ve bundan böyle CHP'nin önceki hükümet dönemindeki partizan idaresi üzerinde duracaklarının altını çizmiştir.

Öte yandan Bölükbaşı'ya göre, MP'nin Koalisyon hükümetini desteklemesinin asıl nedeni, CHP'siz de bir hükümet kurulabileceğini halka göstermektir. Fakat yeni hükümete verilen destek, MP'nin daha önce belirtilen görüş ve kanaatlerini bir tarafa bıraktığı anlamına gelmez. MP'nin geçmişte rejim tehlikede olduğu zaman, hükümetin başında İnönü dahi olsa, sivil rejimi desteklediğini ve geçmişte, hem intikam tahriklerine hem de hükümetin aczine karşı şiddetle muhalefet

ettiğini söyleyen Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Sizin [CHP’lileri hedef alıyor], kim kazanırsa kazansın iktidar bizindir diyen adamlarınızın karşısında olduğum gibi, onların [AP’lileri kastediyor] bünyesinde de, iktidara gelip intikam alacağım diyenlerin de ebediyen karşısındayım”.³¹⁶ Ayrıca, CHP’li Kemal Satır’ın MP’ye yönelik eleştirisine cevap veren Bölükbaşı, başına bir kaza gelmezse, bundan böyle CHP’nin, iktidar devrinin kapandığını iddia etmiştir. Ayrıca, dış politika konusunda, partisinin o günlerdeki yaklaşımını tahlil eden Bölükbaşı, “Millet partisi, iç ve dış politika ile ilgili meselelerde, kararlarını Moskova veya Washington’un ilhamı ile değil, her şeyin üstünde vatan düsturuna bağlı bir vicdanın sesine uyarak almaktadır” diye konuşmuştur.³¹⁷ İnönü ve koalisyon hakkında sözlerini sürdüren Bölükbaşı, “22 Şubat hadisesi gecesini, muhtaç olanlara biz cesaret verdik”³¹⁸ ve “İktidarsız İnönü hükümetini devirmek için MP, AP’nin en büyük desteği olmuştur”³¹⁹ diyerek İnönü ve CHP karşıtlığını sürdürmüştür.

IV. Koalisyon hükümetinde en çok tartışılan ve koalisyon ortaklarını karşı karşıya getiren en önemli konu, TRT meselesiydi. TRT’nin CHP’nin etkisinde yayın yaptığına inanan ve tarafsızlığı konusunda çok hassas olan Bölükbaşı ve MP, TRT’nin tarafsızlığını sağlayacak bir kanun tasarısı hazırlarlar. Ancak bu konuda koalisyon ortakları arasında bir mutabakata varılamaz. Aslında Bölükbaşı’nın daha sonraları anlattıklarından anlaşılmaktadır ki, koalisyon ortakları ve TRT’den sorumlu Bakan da, TRT’nin tarafsız olmadığı ve gerekli düzeltimin yapılmasını arzu etmelerine rağmen,³²⁰ yeni TRT yasası bir türlü çıkmaz. Bu arada, basında, MP’li Turizm ve Tanıtma Bakanı Dormen ile Bölükbaşı arasında hazırlanan TRT tasarısı

³¹⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 37, Altmış Altıncı Birleşim (1. 3. 1965), 39-41.

³¹⁷ A. g. e., s. 43, 81-83.

³¹⁸ Cumhuriyet, 8. 3. 1965.

³¹⁹ Tercüman, 6. 3. 1965.

³²⁰ Bölükbaşı’nın anlattıklarına göre, hükümet programı okunduktan sonra Başbakan, Bölükbaşı’yı MP Meclis Grubu’nda ziyaret etmiş ve MP’li bakanların huzurunda radyonun tarafsız durumunu belirtmiştir. Yine 22 Mart 1965’te MP’li bakanlar, Başbakanlığa bir mektup yazmışlar radyonun Anayasa’nın emrine uygun bir kurum haline getirilmesini istemişlerdir. Ayrıca, TRT’den sorumlu bakanlığın teklifleri üzerine, Başbakan 31 Mart’ta koalisyon liderlerini toplamış ve radyonun tarafsız olduğunu açıklamış ve liderler de aynı fikri paylaşmışlardır. Turizm Bakanı Zekai Dormen de, 2 Nisan 1965’te Meclis kürsüsünde yaptığı bir konuşmada, hükümetin de radyonun tarafsız olmadığı kanaatini taşıdığı söylemiştir. YTP lideri Alican da, 1 Mart’ta, basına yaptığı bir açıklamada, radyoların CHP lehine bir politikanın içinde olduğunu belirtmiştir. AP lideri Demirel de, 2 Mart ve 9 Nisan’da basına yaptığı açıklama ile “TRT’nin tarafsız olduğuna inanmıyorum, TRT’nin tutumundan kamuoyu şikayetçidir” şeklinde konuşmuştur. Bölükbaşı, tüm bu açıklamalara rağmen koalisyon ortakları ve hükümetin, TRT’nin tarafsızlığını sağlama konusunda somut bir adım atmadıklarını ileri sürmüştür. Bkz., Millet Partisi’nin İkinci Büyük Kongresine Sunulan..., s. 13-15.

hakkında ve Bölükbaşı'nın son iki buçuk aylık TRT bantlarını istediği halde, Dormen'in buna yanaşmaması yüzünden aralarının açıldığı yolunda haberler yapılmıştır. Dormen, yaptığı açıklama ile bunları doğru olmadığını açıklamak durumunda kalmıştır.³²¹

Öte yandan Koalisyonun MP kanadı tarafından hazırlanan TRT kanunu tadil tasarısı, koalisyon liderlerinin yaptıkları toplantıda tartışılmış, ancak bir karara varılamamıştır. Bölükbaşı, hazırladıkları yeni TRT kanunu hakkında liderlerin mutabakatını istemiş, ancak diğer liderler buna yanaşmamışlar ve usul açısından bu mesele hakkında bir karara varamayacaklarını, sorunun kabinede çözüme kavuşturulması gerektiğini ileri sürüp, sorunu geçiştirmişlerdir.³²²

Tüm bu tartışmalar içinde, AP'li İhsan Ataöv'ün, TRT'de Meclis araştırması yapılması için Meclis başkanlığına bir önerge vermesiyle birlikte, TRT konusu Meclis'e taşınmış ve Meclis'te çok elektrikli bir havanın cereyan etmesine neden olmuştur. Ataöv konuşmasında, hatanın, CHP zamanında, bir bakanın (İçişleri Bakanı Orhan Öztrak), kardeşini (TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak) TRT'nin başına getirmesiyle başladığını, TRT'nin bir demir perde arkası havasına büründüğünü ileri sürmüş ve TRT kadrosunun, solculukla takibata uğramış ve CHP'lilerle doldurulan TRT'nin tarafsız olamayacağını iddia etmiştir. Ataöv, bu iddialarını destekleyecek TRT yayınlarından örnekler sunmuştur. Bölükbaşı'nın şiddetle teşvik ettiği Ataöv'ün konuşmasının ardından kürsüye gelen TRT'den sorumlu Bakan Zekai Dormen de, kamuoyunda TRT'nin tarafsızlığı ihlal ettiği türünden bir kanaatin hasıl olduğunu ve hükümetin de, radyonun tarafsız olmadığı hükmünü paylaştığını belirtip, bu konuda bir Meclis araştırması açılmasını talep etmiştir. Daha sonra kürsüye gelen Bölükbaşı, 1946'dan beri rejim mücadelesine devam ettiğini, MP kanadının koalisyondan ayrılacağı yolundaki haberlerin bir tertip eseri olduğunu belirterek, sözü TRT mevzuuna getirmiştir. TRT'den MP'li bir bakan sorumlu olduğu için, MP'nin radyoyu kendi emelleri doğrultusunda kullanmak istediği yolunda çıkarılan haberlerin yersiz olduğunu anlatan Bölükbaşı, bu bakanlığı kendilerinden alsalar da, TRT'nin Anayasa'ya aykırı yayın yaptığını yine anlatacaklarını ve hükümetlerin yakasını bırakmayacaklarını belirtmiştir. TRT konusunda CHP iktidarda iken İnönü ile de görüştiklerini ve şikayetini ona da

³²¹ Cumhuriyet, 25. 3. 1965.

³²² Cumhuriyet, 2. 4. 1965.

yaptığını izah eden Bölükbaşı, TRT'nin taraflı ve CHP yanlısı bir yayın yaptığına ilişkin örnekler sunduktan sonra, sözlerinin bazı bölümlerinde şunları söylemiştir: “*Bu radyo, memlekette bir komünist ihtilalinin zeminini hazırlıyor...Radyo, Genelkurmay Başkanının Meclis Başkanlığına yazdığı mektubu tenkit ettiğimi bile Türk milletine duyurmaz. O da İnönü gibi mukaddesattan maduttur. Ondan sonra da rejim rejim diye burada adam asmağa karar verirsiniz*”. Bu ağır ithamlar karşısında Meclis karışmış ve CHP'liler Bölükbaşı'ya, “*Manyak, içkili...sen sarhoşsun, sen aşağılık iftira yapan bir insansın, bu çatı altında bulunacak bir insan değilsin*” gibi sözlerle diye hitap edince, Bölükbaşı da, “*Aciz köpekler...terbiyesiz, ahlaksızlar, utanmazlar, reziller*” diyerek mukabelede bulunmuştur.³²³ Bu kavgalar yüzünden Meclis oturuma son vermek durumunda kalmıştır.

Meclis'te cereyan eden hadiseler üzerine MP, bir bildiri yayınlayarak olaylardan CHP'nin sorumlu olduğunu açıklamıştır. Bildiride, CHP'lilerin iftira ve hakaretlerinin İnönü'nün verdiği “*cihat*” ilanı ile başladığı, bunun da, koalisyona gözdağı vermek anlamına geldiği ileri sürülmüştür. CHP de bir tebliğ yayınlayarak, MP lideri Bölükbaşı'nın radyonun tarafsızlığı hakkındaki teşebbüsünden, başka konularda teminatsız kalabilecekleri konusunda endişe içinde olduklarını belirtmiş ve tüm bu konularda Bölükbaşı'yı suçlamıştır.³²⁴ Bölükbaşı-CHP çekişmesi sürmüştür. CHP'li İ. Hatipoğlu , TRT hakkındaki önerge görüşülürken, başkanlık görevini taraflı yaptığına inandıkları Konya mebusu Mekki Keskin hakkında cezai işlemde bulunulup bulunulmadığını sözlü soru ile isterken, MP grubu da, Bölükbaşı'ya hakaret eden CHP'lilerin isimlerinin tespitini istemiştir.³²⁵

Daha sonra yarım kalan Meclis oturumuna devam edilmiş ve Bölükbaşı konuşmasında yine TRT'ye çatmıştır. Radyonun rejimin teminatı olduğunu söyleyen Bölükbaşı, TRT yayınlarında ses montajı marifetiyle teknik suikast işlendiğini, TRT'nin tahrif, tahrik ve yalancılık yaptığını iddia etmiş ve TRT'nin adeta Türk devleti içinde bir “*Monako Prensligi*” haline geldiğini ileri sürmüştür. Yeni bakanın TRT'nin mali teftişini istediği halde, buna TRT genel müdürünün izin vermediğini söyleyen Bölükbaşı, yine TRT kadrosunda kızıl komünist kimseler olduğunu ve

³²³ Cumhuriyet, 3. 4. 1965.

³²⁴ Cumhuriyet, 4. 4. 1965.

³²⁵ Cumhuriyet, 6. 4. 1965.

yayınlarında tarafgirlik içinde olduğunu örnekleri ile açıklamıştır.³²⁶ Bölükbaşı koalisyon kabinesinin diğer ortakları ile TRT konusunda bir anlaşmaya varamayınca partisinin her zaman ısrarla ileri sürdüğü komünizm aleyhtarı fikirleri ile basında geniş yer tutmuştur. Nitekim Nisan ayı içinde Zonguldak'ta meydana gelen grev olayı ile ilgili olarak Bölükbaşı, “*Radyo, Zonguldak olayları sırasında hükümet aleyhine yayınlar yapmış, adeta halkı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Memlekette bir komünist ihtilali zemini hazırlarcasına yayın yapan radyonun karşısında nasıl susuyorsunuz? Türk milletini ‘kızlların’ tahakkümü altında görmek istemediğim için bunları söylüyorum*” diye konuşmuştur.³²⁷ Bu arada TRT kurumu da, üst üste yayınladığı bültenlerle, İhsan Ataöv ve Bölükbaşı'nın Meclis kürsüsünde TRT hakkındaki söylediklerinin gerçeği yansıtmadığını açıklamış ve Bölükbaşı'nın radyonun komünist ihtilali hazırlığı içinde olduğu iddiasını, ispata davet etmiş ve dokunulmazlık zırhından çıkararak konuşmasını istemiştir. TRT, sunduğu örneklerle, Bölükbaşı'nın olayları tahrif ettiğini de ileri sürmüştür.³²⁸ Bölükbaşı da, esasen TRT'nin hakikatleri tahrif ettiğini, kendisinin Meclis'te yaptığı konuşmayı yanlış aksettirerek, kendisi ile işçi ve ordunun karşı karşıya getirilmek istendiği öne sürmüştür.³²⁹

Bu arada ilginç bir gelişme olmuş ve İnönü, Bölükbaşı ile artık bir masaya oturmayacağını açıklamıştır. CHP'den yapılan bir açıklamada, İnönü'nün, bundan böyle yapılacak parti liderleri toplantısına MP lideri Bölükbaşı katıldıkça iştirak etmemeye karar verdiği belirtilmiştir. İnönü'nün böyle bir karara varmasında, Bölükbaşı'nın liderler seviyesinde zaman zaman yapılan gizli toplantılarda konuşulanları açıklaması ve mahremiyete riayet etmemesinin etkili olduğu dile getirilmiştir.³³⁰ Buna karşılık MP GİK de bir bildiri yayınlayarak, kanuni zaruretler ve milletin bekasını ilgilendiren toplantılar dışında Bölükbaşı'nın İsmet İnönü ve CHP ile bir araya gelmemeye ve işbirliği yapmamaya karar verdiğini açıklamıştır. Bildiride, ayrıca İnönü'nün böyle bir karara varmasının nedeni, CHP'yi iktidardan

³²⁶ **Cumhuriyet**, 7. 4. 1965.

³²⁷ Bölükbaşı, Meclis konuşması sırasında “*kızıl*” terimini kullanmadığını teklif etmesine rağmen, TRT kurumu Meclis zabıtlarının fotokopilerinde bu kelimenin yer aldığını açıklamıştır. **Tercüman**, 9. 4. 1965.

³²⁸ **Cumhuriyet**, 8. 4. 1965.

³²⁹ **Cumhuriyet**, 9. 4. 1965.

³³⁰ **Cumhuriyet**, 8. 4. 1965.

düşüren MP'yi hazmedemediği şeklinde açıklanmıştır.³³¹ Özellikle DP iktidarı döneminde çok sıkı bir dostluk içine giren İnönü-Bölükbaşı ilişkisinin bozulması, Bölükbaşı'nın bundan böyle iyice yalnızlaşmasına yol açacak ve 1965'ten sonradır ki, Bölükbaşı'nın siyasal etkinliğinde hızlı bir düşüşün temellerini atacaktı.

Ayrıca MP'nin, TRT konusunda başlayan rahatsızlıklarının tatmin edilmediği gerekçesiyle, hükümetle arasının açıldığı görülmekteydi. Bu konuda Ürgüplü'ye bir mektup gönderen MP, koalisyon ortakları arasına itimatsızlık girdiğini ve başta verilen sözlere riayet edilmediğini belirterek, TRT konusunda hükümetin de rahatsız olduğu halde somut bir adım atılmamasını eleştirmiştir.³³² Bölükbaşı, ayrıca Cumhurbaşkanı Gürsel'i ziyaret ederek, özellikle TRT konusunda beliren görüş ayrılığı konusunda koalisyon ortakları ile aralarında meydana gelen anlaşmazlıkları, Gürsel'e bildirmiştir.³³³ Bölükbaşı, Eskişehir-Seyit Gazi ilçesinde yaptığı bir konuşmada da, *“Yeni hükümetin bir idare-i maslahat ve meseleleri uyutma hükümeti olmasına razı olmayacağız. Koalisyona girmekle idrak ve vicdanımızı kimseye ipotek etmedik”* demiştir.³³⁴ MP lideri bir yandan dahil olduğu hükümeti, bir yandan da, tüm olumsuzlukların kaynağı olarak gördüğü CHP'ye karşı hücumla geçmiştir. Emirdağ'daki konuşmasında Bölükbaşı, *“TRT müdürü yedi göbek Halk Partilidir. İnönü, eline düdük almış, vermem de vermem diyor. Radyo, bu milletin radyosu değil, Halk Partisi hesabına ve millet aleyhine çalışan bir müessesedir”* diye sert bir üslup kullanmıştır.³³⁵ Bu iddialar karşısında Ankara Savcılığı harekete geçmiş, soruşturmaya girişmiştir. Savcılık Bölükbaşı'nın da ifadesine başvurmuştur. İfadesinde Bölükbaşı, *“Geçmişte hesabı sehpa görülmüş bir radyonun tarafsızlığını istiyorum”* ibarelerini kullanmıştır.³³⁶

IV. Koalisyon hükümeti, TRT konusunda başlayan tartışmalardan dolayı ciddi sarsıntı geçirmiştir. Hatta Bölükbaşı bir konuşmasında, *“Mevcudiyetinden rahatsız olanlar varsa, MP'siz bir hükümet kurulması yolu açıktır”* diye konuşarak, koalisyonu, özellikle TRT konusundaki verdikleri sözlerinin gereğini yerine getirmemekle itham etmiştir. Bölükbaşı, TRT konusunda bir karara varmak üzere,

³³¹ *Cumhuriyet*, 20. 4. 1965.

³³² *Cumhuriyet*, 21. 4. 1965.

³³³ *Cumhuriyet*, 23. 4. 1965.

³³⁴ *Milliyet*, 25. 5. 1965.

³³⁵ *Yeni İstanbul*, 25. 5. 1965.

³³⁶ *Tercüman*, 18. 5. 1965.

bundan 40 gün önce 4 bakandan müteşekkil bir komitenin teşkil edildiğini, ancak TRT mevzuunun bu komitede uyutulup, bir karara varılmadığı gerekçe gösterilerek Bakanlar Kurulu'na iade edildiğine temas ederek, tarafsız olmadığı hükümet, Başbakan ve koalisyon liderleri tarafından kabul edilen TRT'ye dokunulmak istenmemesini anlamlı bulduklarını ifade etmiştir. MP'li İçişleri Bakanı İ. Hakkı Akdoğan da bir açıklamada yaparak, kendilerinin TRT konusunda hükümeti harekete geçirmek istediklerini, ancak sorumluların buna yanaşmadığını söyleyerek, “*koalisyon çökerse çöksün*” diye konuşmuştur.³³⁷ Bölükbaşı düzenlediği bir basın toplantısında, Ürgüplü'yü TRT meselesini uyuttuğu ve koalisyon protokolünü çiğnediği gerekçesiyle istifaya davet etmiştir.³³⁸ Daha sonra ise yine Başbakanı hedef tutarak, “*Muhtevassız sözlerle kendisini amme vicdanının manevi mahkumiyete hükmünden kurtaramayacağını*” belirtmiş ve Ürgüplü'yü, “*Nasihatchı melek ve sahte kibar*” olarak nitelendirmiştir.³³⁹ TRT'den sorumlu Bakan'ın tutumu ise, MP'de rahatsızlık yaratmış ve partisinin grup kararını dinlemeyen ve TRT yayın bantlarını Bölükbaşı'ya teslim etmeye yanaşmayan Dormen'in Temmuz 1965'te yapılacak MP Kongresinde ihraç edilebileceği yönünde haberler de yapılmaktaydı.³⁴⁰

TRT'nin tarafsızlığı konusunda hazırladıkları kanun tasarısı dikkate alınmayan ve TRT konusunu karara bağlayacak komitenin de meseleyi çözümsüz bırakması yüzünden koalisyon ortakları ile arası iyice açılan MP lideri Bölükbaşı, bütün çalışmalarını yıl sonunda yapılacak seçimlere göre ayarlamış ve 16 Temmuz 1965'te yapılacak MP kongresinin hazırlıklarına başlamış, bu çerçevede yapılan il ve ilçe kongrelerinde bulunmuştur. Bölükbaşı, katıldığı her toplantıda İnönü ve CHP'yi hedef almaya başlamıştır. Kırşehir'de düzenlenen bir açık hava mitinginde Bölükbaşı, “*Memleketi bir vakıf ve kendisini mütevelli sayan İnönü, huzursuzluğun ve tahriki kaynağı olmakta devam etmektedir*” şeklinde konuşmuştur.³⁴¹ Bu arada koalisyonda büyük çatlaklar görülmeye başlanmıştı. En azından MP kanadının koalisyondan ayrılacağı yolunda haberler yapılmaktaydı. İşte, Manisa'da yaptığı mitingde Bölükbaşı bu konuya değinmiş ve “*Ortağımdan, dostumdan ihanet de görsem 10 Ekim'de seçim yapıp Türk milletinin hür iradesiyle yeni Meclis vazifeye*

³³⁷ **Cumhuriyet**, 9. 5. 1965.

³³⁸ **Tercüman**, 10. 6. 1965.

³³⁹ **Cumhuriyet**, 12. 6. 1965.

³⁴⁰ **Zafer**, 25. 6. 1965.

³⁴¹ **Zafer**, 1. 6. 1965.

*başlayıncaya kadar...gökten yıldırım yağsa Bölükbaşı ve MP koalisyondan çekilmeyecektir” biçiminde konuşmuştur.*³⁴² Alaşehir’de de bir konuşma yapan Bölükbaşı, 1965 seçimlerinden sonra hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceğini, yeni hükümeti AP ile MP’nin kuracağını iddia etmiştir. Bölükbaşı, 1965 seçimlerinden sonra AP, CHP ve MP’nin üç büyük kuvvet halinde ayakta kalacaklarını, diğer partilerin eriyceklerini ve bu durumda da AP’nin CHP ile değil, MP ile güçlü bir koalisyon hükümeti kuracağını ileri sürmüştür.³⁴³

Öte yandan 16 Temmuz’da yapılacak MP kongresinde Bölükbaşı’nın adaylığı basında tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü MP tüzüğünde genel başkanın üst üste seçilemeyeceğine ilişkin bir madde vardır. Bu durumda Bölükbaşı’nın durumunun ne olacağı tartışılmışsa da, bilhassa Ankara ve İstanbul delegeleri, Bölükbaşı’yı tekrar genel başkan seçtirebilmek için Kongrede tüzük değişikliğine gideceklerini açıklamışlardır.³⁴⁴ Bu arada, Bölükbaşı’nın il ve ilçe toplantıları devam etmekteydi. Samsun-Bafra’da yaptığı konuşmada Bölükbaşı, “*Allahsız komünizme karşı en etkili mücadele silahı, sosyal adalet ve sosyal güvenlik tedbirlerine geniş ölçüde yer verilmesidir*” diye konuşmuştur.³⁴⁵

MP Konya il kongresinde konuşan MP lideri, burada da CHP’ye şiddetle hücum etmiş ve “*CHP ihtilal idaresinin akıl hocalığını yapmıştır. Herkesin bu akıl hocasını tanıması zamanı çoktan gelmiştir*” şeklinde konuşan Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür:³⁴⁶

Kim ne derse desin, tarih mutlaka CHP’nin demokrasiye inanan teşekküllerin başında geldiğini kaydedecektir...Atatürk’e, Batı medeniyetçiliğine inananlar ve halkın saadeti fikrine candan bağlı olanlar her davaya sahip çıkar gözüken bir sömürücü teşekkülün karşısında bir “**cephe birliği**” kurmalıydılar. Suyumu bulandırdım diye, kuzunun boğazına saldıran kurdu hatırlatan bir davranış içinde bulunan CHP’ye soruyoruz: Yeni bir ihtilali tahrik mi etmek istiyorlar?...

Aynı toplantıda MP delegeleri, Turizm Bakanı Dormen’in tutumundan şikayetçi olmuşlar ve Dormen’i İstanbul listesinden MP’ye kazandıran Bölükbaşı’ya da sitem etmişlerdir. Delegeler, Dormen’in partiden ihracını isteyerek, “*Dormen MP için bir siyasi mevtadır*” şeklinde konuşmuşlardır.

³⁴² Zafer, 15. 6. 1965.

³⁴³ Zafer, 17. 6. 1965.

³⁴⁴ Zafer, 24. 6. 1965.

³⁴⁵ Zafer, 25. 6. 1965.

³⁴⁶ Zafer, 5. 7. 1965.

Bu sırada, seçimlere gidilirken MP'nin II. Büyük Kongresi 16-18 Temmuz 1965'te Ankara'da toplanmıştır. Toplantı açıldıktan sonra, kongre başkanlığına seçilen Abdurrahman Şeref Laç yaptığı konuşmada, kongre delegelerine, "*Büyük mücahit Osman Bölükbaşı'nın delegeleri*" diye hitap etmiştir. Kongre, münhasıran komünizmle mücadele edilmesini öngören teklifler etrafında cereyan etmiştir. Bu dileklerin dışında, özellikle İnönü'nün şahsına yönelen menfi fıkra ve hikayeler anlatılmış ve Bölükbaşı'yı öven şiirler okunmuştur. Kongrenin yapıldığı salon, Atatürk ve Mareşal Çakmak'ın fotoğrafları ile "*Önce vatan, sonra parti*", "*Namuslu servetin ve alınteri emeğinin yanındayız*" türünden dövizlerle süslenmiştir.³⁴⁷

Bölükbaşı kongrede yaptığı konuşmasında, intikamcı ve ihtilalci tahriklerin çalkantısı içinde, Anayasa'nın temelini oluşturan 27 Mayıs nizamının manevi temellerinin atılmadığını söylemiş ve partisinin İnönü koalisyonları dönemindeki politikasından bahsettikten sonra, CHP'siz bir hükümet kurulamaz inancını, III. İnönü koalisyonunun düşürerek yıktıklarını açıklamıştır. Bölükbaşı, memlekette, "*kol kırılır yen içinde kalır*" anlayışı içinde, koalisyon ortaklarından gelen tenkitlerin yadırgandığını, ancak bu zararlı anlayışı yıkmak için MP'nin yeri geldiğinde hükümeti ve ortakları uyardığını ifade ettikten sonra, türlü şekillerde koalisyon protokolünün ihlal edildiğini, Başbakan ve ortakların, önceden mutabık kalınan hususlara riayet etmediklerini söylemiş ve TRT'nin tarafsız olmadığı konusunda hem Başbakanın hem de koalisyon liderlerinin MP ile hemfikir olmalarına rağmen, hazırladıkları TRT kanununun dördü komitede uyutulduğunu ve MP'yi davasında yalnız bıraktıklarını açıklamıştır. "*Radyonun verdiği yayın rüşveti ile koalisyon ortaklarının mükafatlandırıldığını*", savcılıktan alınan fetva ile TRT'nin sorumluluktan kurtulamayacağını söyleyen Bölükbaşı, koalisyon ortaklarını sözlerine sadakat göstermemekle suçlamıştır. Konuşmasında CHP'ye de yüklenen Bölükbaşı, III. İnönü hükümetinin düşürülmesinde MP'nin oynadığı rolü hazmedemeyen CHP'nin, yine eski metodlara dönerek ihtirasla hareket ettiğini ve rejimi yeni buhranlara sürükleyecek tertipler içine girdiğini ileri sürmüştür. "*Memleketi CHP'nin tasallutundan kurtarmalıyız*" diye konuşan Bölükbaşı, "*CHP'nin bu ülkede bir numaralı sömürücü*" olduğunu sözlerine eklemiştir.

³⁴⁷ Cumhuriyet, 17. 7. 1965.

Dış politik gelişmelere de değinen Bölükbaşı, Kıbrıs konusunda, bundan önceki hükümetlerin aciz kaldığını, dayatılan taksim tezini kabul ettiklerini vurgulamış ve Rumların Türklere saldırıları karşısında İnönü hükümetinin, anlaşmaların Türkiye'ye tanıdığı müdahale hakkını cesaretle kullanmadığını anlatmıştır. Ayrıca aşırı sol ve aşırı sağ cereyanlardan bahseden Bölükbaşı, Türkiye için en büyük tehlikenin komünizm olduğunu anlatmış ve III. İnönü hükümetinin, 25 yıldır manen ilişkinin kesildiği Rusya ile bir kültür anlaşması imzaladığını, bunun büyük bir siyasi basiretsizlik örneği olduğunu öne sürmüştür. Ürgüplü hükümetinin de, bir kararname ile Rus-Türk kültür anlaşmasını yürürlüğe koyma girişimlerinin önüne MP'li bakanların çıktığını ve böylelikle MP sayesinde Türk-Rus kültür anlaşmasının ile bunu yürürlüğe giremediğini belirtmiştir. Sosyalizmle mücadelede en etkili yolun, sefalet ve huzursuzluğu kaldırmak, sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamak olduğunu söyleyen Bölükbaşı, MP'nin fakirin, zayıfın ve dar gelirlilerin koruyucusu ve namuslu servetin dostu olduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı, aşırı sol ve komünizm tehlikesinin yanında, aşırı sağın teşkilatlı bir tehlike haline gelmediğini, dini ihtiyaçların tam karşılanmadığı toplumda meydana gelen bir takım anormal tezahürlerin büyütülmemesi ve bir tedhiş havası yaratılmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak Anayasa nizamı dışındaki tüm aşırı cereyanlara karşı mücadele edilmesine taraftar olduklarını da belirtmiştir. Toprak reformunun yanında olduklarını, ancak CHP'nin bu konuyu sömürdüğünü anlatan Bölükbaşı, petrolün devletleştirilmesine de karşı çıkmıştır.³⁴⁸

MP kongresinin ikinci gününde söz alan hatipler konuşmaktan ziyade, Bölükbaşı'yı öven şiirler okumuşlardır. Delegeler konuşmalarında, Masonluk cereyanı ile kardeşi kardeşe vurdurmak istendiği, Türkiye'yi parçalamak için güçlü bir komünist cereyanın başladığı, İnönü hükümetlerinin bunları önlemekte pasif kaldığı, kimsenin Atatürk'ün dini cephesi üzerinde durmadığı gibi konular üzerinde durmuşlardır. Ayrıca delegeler, "*İnönü, Türk milletini kefansız öldüren, şekersiz çay içiren adamdır*", "*O yaşı, bu başı ile İnönü Türk milletine yalan söyleyen adamdır*", "*AP'nin içini düzeltmeyen Demirel, bu memlekete başbakanlık yapamaz*" türünden konuşmalar yapmışlardır.³⁴⁹

³⁴⁸ Millet Partisinin İkinci Kongresine Sunulan..., s. 6-33.

³⁴⁹ Cumhuriyet, 18. 7. 1965.

Öte yandan, genel başkanlık seçimine geçildiğinde, Bölükbaşı'nın tekrar seçilebilmesinin önündeki engel de kaldırılmıştır. MP tüzüğü'nün 8. maddesinin (d) fıkrası, parti genel başkanının üst üste seçilemeyeceğini hükme bağlamıştı.³⁵⁰ Ancak, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, bu konuda bir tüzük değişikliğine gidilebilmesi yönünde kongreden önce delegeler üzerinde bir çalışma yapılmış ve kongreye 1900 imzalı bir taktir verilerek, Bölükbaşı'nın tekrar seçilebilmesinin önündeki engel kaldırılmıştır. Tüzük tadilatı hakkında konuşan delegeler, MP'nin Bölükbaşı'sız olamayacağını belirtmişler ve “MP demek Osman Bölükbaşı demektir” biçiminde konuşmalar yapmışlardır. Genel başkanlığa tek aday olarak giren Bölükbaşı, muteber 1943 oyun hepsini alarak yeniden MP genel başkanı seçilmiştir.³⁵¹

Kongreden sonra MP'nin koalisyon hükümeti ile arası iyice açılmaya başlamıştır. Bu sırada koalisyonu oluşturan partilerden birisi olan CKMP'nin iki bakanı, (Köy İşleri Bakanı Seyfi Öztürk ile Savunma Bakanı Hasan Dinçer) partilerinden istifa etmişti.³⁵² Bu istifa sürecinde büyük rol oynanan MP lideri Bölükbaşı, Başbakan Ürgüplü'ye bir muhtıra vererek, demokratik teamül ve siyasi ahlak açısından partisinden ayrılanların koalisyon hükümetinden de ayrılmaları gerektiğini bildirmiş ve verilen söz ve atılan imzalara sadakatsizlik gösterildiğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, ayrıca muhtırasında, Başbakanın koalisyonun ahenk ve tesanüdünü korumak için protokole konulmuş mekanizmaları harekete geçirmediğini ve seçimler dolayısıyla hükümete alınacak üç bağımsız bakan hakkında da kendileriyle her hangi bir istişarede bulunulmadığını söyleyerek, Başbakanı gerekli önlemleri almaya davet etmiştir.³⁵³ Bu muhtıradan sonra, CKMP'den istifa eden iki bakan, bakanlıklarından istifa etmek durumundan kalacaklardır.

Öte yandan MP, Hazım Dağlı'nın Savunma Bakanı yapılmasına karşı çıkarak, artık hükümet içinde “*pasif mukavemet*” yapacaklarını karara bağlamıştır. Bu konuda MP GİK'te büyük tartışmalar yaşanmıştır. Bazıları hükümetten çekilmeyi bile teklif etmişlerse de, MP, hükümet içinde kararnameleleri imzalamamak suretiyle pasif

³⁵⁰ **Millet Partisi Tüzüğü** (Ankara: Atlı Matbaası, Altıncı Baskı, 1968), s. 17.

³⁵¹ **Zafer**, 18. 7. 1965.

³⁵² Bu isimlerin istifasının nedeni, Ağustos 1965'te yapılan CKMP kongresinde Alparslan Türkeş'in CKMP lideri seçilmesidir. Türkeş'in CKMP'nin başına gelmesiyle birlikte, partide yeni bir dönem başlamış ve 1962'de Bölükbaşı'nın ayrılmasıyla CKMP'nin başına gelen Hasan Dinçer, Ahmet Oğuş ve Ahmet Tahtakılıç gibi eski partililer bir bir partilerinden istifa etmişlerdir. Böylece CKMP, 1969 kongresinde de ismini MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) olarak değiştirecek ve tam anlamıyla bir Türkeş partisi haline gelecektir.

³⁵³ **Cumhuriyet**, 8. 8. 1965.

mukavemet yolunu seçmiştir. Bu doğrultuda MP'li bakanlar, Türk-Rus kültür anlaşmasını yürürlüğe koyacak kararnameyi imzalamaktan kaçınarak, adeta koalisyonu kitleme noktasına getirmişlerdir. Dağlı'nın Savunma Bakanlığına karşı çıkan MP'nin bu tavrı farklı değerlendirilmiştir. TRT meselesinden bu yana fazlaca basında yer alamayan Bölükbaşı'nın seçimler yaklaşırken, kendisinden ve partisinden daha fazla söz ettirebilmek için Dağlı meselesi gibi pek çok sorunu kaşıyarak, gündemde kalmak istediği yorumları yapılmıştır. Ürgüplü de yaptığı açıklamada, MP'nin tavrını üstü kapalı eleştirmiş ve *“Koalisyon muhakkak ki bir balayı hayatı demek değildir... 10 Ekim'e kadar aynı heyetle yürümeye kararlıyız. Bizi yarı yolda bırakacak olursa buna da teessüf ederiz...Anlaşmamız güç oluyor”* gibi ifadeler kullanmıştır.³⁵⁴ Ürgüplü'nün Moskova ziyaretinden sonra Bölükbaşı, Ürgüplü'ye bir mektup göndererek, Türk-Rus kültür anlaşmasını imzalamamaları ve Dağlı'nın bakanlığına itiraz etmeleri üzerine Ürgüplü tarafından MP'nin tavrının eleştirilmesine cevap vermiştir.³⁵⁵ Bu gelişmeler Ürgüplü'ye sorulunca, Ürgüplü, *“Şahsiyatla uğraşacak vaktim yok”* diyerek, meseleyi geçiştirmiştir.³⁵⁶

Bu arada, TRT mevzuunda başında beri genel başkanı Bölükbaşı'dan farklı düşünen, Bölükbaşı'nın kendisinden istediği TRT yayın bantlarını teslim etmeyen ve MP'nin hazırladığı kanun tasarısında aktif olmayan Turizm ve Tanıtma Bakanı MP'li Zekai Dörmenci, bu anlaşmazlık üzerine, koalisyonda adeta *“bağımsız bir bakan”* rolüne bürünmüş, hatta MP kongresinde Antalya'da bulunmuş, ardından da İnönü ile Heybeliada'da bir görüşme yaparak,³⁵⁷ hem MP'den hem de bakanlıktan ayrılıp, CHP'ye geçmiştir.³⁵⁸ Aslında MP'li bakanların her birinin Bölükbaşı'nın tutumundan rahatsız oldukları söylenmiştir. Baban'a bakılırsa, MP'li bakanlar, akşam bakanlıklarından çıktıktan sonra soluğu Bölükbaşı'nın Bahçelievler'deki evinde alıyorlar ve o günün işleri konusunda Bölükbaşı'yla görüşüyorlar ve ardından da yarın ne yapacakları konusunda Bölükbaşı'ndan gerekli talimatları alıyorlardı. Hatta bakanların Bölükbaşı'nın evine girip çıktıklarına şahit

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 9. 8. 1965.

³⁵⁵ **Cumhuriyet**, 19. 8. 1965.

³⁵⁶ **Cumhuriyet**, 20. 8. 1965.

³⁵⁷ **Cumhuriyet**, 14. 8. 1965.

³⁵⁸ **Cumhuriyet**, 24. 8. 1965.

olan mahallenin Ege taksi şoförleri, “*Bölükbaşı, vasıtalı olarak devleti idare ediyor*” şeklinde konuşmalar da yapmıştır.³⁵⁹

J. 1965 SEÇİMLERİ VE BÖLÜKBAŞI

Tüm bu gelişmelerle birlikte nihayet 1965 seçim çalışmalarına girilmiştir. AP, teşkilatına gönderdiği tamimlerle, MP’nin önseçim yapmadığı yerlerde seçimlere iştirak edemeyeceği yolundaki propagandası ve bu konuda Yüksek Seçim Kurulu’na başvurması, MP çevrelerinde, AP’nin seçimin emniyetini zedeleyici hareketlerde bulunması olarak değerlendirilmiş ve basına verdiği bir bültenle MP’nin, 52 ilde seçime katılacağı ve diğer illerde de merkez yoklaması yaparak seçimlere iştirak edeceği ve bu konudaki listelerin Yüksek Seçim Kurulu’na verildiği açıklanmıştır.³⁶⁰

1965 seçimleri öncesinde MP, yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Ancak bu propaganda, daha çok genel başkan Bölükbaşı’nın tek başına radyoda ve seçim mitinglerinde yaptığı ve kitleleri ayağa kaldıracak derecede fikra ve hikayelerle bezenmiş konuşmalara dayanmaktaydı. Bu durum, MP’nin seçimlerdeki başarısını olumsuz etkileyecektir. MP’nin seçimlerde kullandığı sloganlar ise şunlardı: “*Önce vatan, sonra parti*”, “*sosyal adaleti gerçekleştireceğiz*”, “*Biri yer biri bakar, kıyamet bundan kopar, olmazsa bir yerde sosyal adalet, ortadan kalkmaz fakr-ü sefalet*”, “*Allahsız komünizme karşıyız, komünizmin ne solundayız ne sağındayız, sadece onun karşısındayız*”, “*komünizmin vaadi cennet, getirdiği cehennemdir*”, “*denenmiş deneyip aldanma, kırk yıllık kurdu da kuzu sanma*”, “*vatandaş konma daldan dala, bağla kaderini kartala*” (partinin amblemi kartaldı).³⁶¹

Ayrıca MP, 28 sayfalık seçim beyannamesinin giriş kısmında, “*Önce vatan, sonra parti*” düsturunu benimsediğini belirterek seçim kampanyasını açmıştır. “*Hürriyet içinde plana ve programa dayalı bir kalkınma*” modelini benimsediğini açıklayan MP, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik sorunlarının, ancak liberal bir çözüm yolu ile yeterli bir sonuca bağlanabileceği tezini savunmuştur. MP, “*İktisadi ve içtimai cephesiyle geniş bir zirai reformun gerçekleştirilmesini zorunlu*”

³⁵⁹ Cihad Baban, *Politika Galerisi*, s. 448-9.

³⁶⁰ *Cumhuriyet*, 8. 9. 1965.

³⁶¹ *Cumhuriyet*, 23. 9. 1965.

gördüklerini, toprak reformunun, ancak geniş bir reformun parçası olabileceğini belirterek, sosyal politika alanında sefaletin ve yoksulluğun ortadan kaldırılarak, komünizmin önüne geçilebileceğini tekrarlamış ve namuslu servetin yanında olduklarını dile getirmiştir. Dış politikada ise, koalisyon ortağı olmasına rağmen Ürgüplü hükümetinin izlediği politikayı tasvip etmemiş olan MP'ye göre, “*Şahsiyetsiz gölge politikasının, tarihi ve manevi rabıtalara bağlı bulunulan kardeş milletleri incittiği*” belirtilmiştir. Beyannamede aşır sol ve sağ cereyanlara da temas edilmiştir. Her türlü totaliter rejimi reddettiğini belirten MP, faşist diktaya olduğu kadar, kızıl istibdata da karşı olduğunu açıklamış ve bütün partileri, aşırı solu müşterek tehlike kabul ederek, komünizm karşısında cephe birliği kurmaya çağırmıştır. Aşırı sağ cereyanlar konusunda ise, bu cereyanların bir itham gibi siyasi hayatta hazır bir damga gibi önüne gelene vurulduğunu, din ve makeddesat düşmanlığının gericilik isnadının gölgesine sığındığını, bu itibarla Türkiye'yi laik cumhuriyet esaslarından ayıracak teşkilatlı bir aşırı sağ tehlikenin olmadığını savunan MP, ancak Anayasa nizamı dışındaki bütün aşırı sağ cereyanların karşısında olduğunu açıklamıştır.³⁶²

Öte yandan seçimler dolayısıyla radyoda yaptığı konuşmalarda Bölükbaşı, CHP ve İnönü'ye yönelik hücumlarını artırmıştır. 1946'da İnönü'nün Bayar'ı kullanarak, sahte demokrasi hareketi başlattığını iddia eden Bölükbaşı, İnönü'nün demokrasi davasında samimi olmadığını iddia etmiştir. İhtilalden sonra da, CHP'nin ihtilali biz yaptırık parolası içinde hareket edip, milli birliği kundaklarcasına devlete el koymak için büyük ihtiras içinde hareket ettiğini ileri süren Bölükbaşı, Türk ordusunu İnönü kadar hiç kimsenin bu kadar sömürmediğini öne sürmüştür. Bölükbaşı sözlerini şöyle bitirmiştir:³⁶³

...Millet Partisi, Türk ordusunu bir zümrenin veya bir partinin emrinde göstermeye yeltenen açık veya kapalı bir davranışın, demokratik rejime ve orduya karşı bir saygısızlık ve hatta ihanet olduğuna inanmaktadır. Türk ordusu İnönü iktidarının değil, Anayasa'nın ve milli iradenin bekçisidir...İnönü, bütün siyasi hayatı boyunca, “*ya baş olurum, ya baş yerim*” düsturundan vazgeçmemiştir.

İkinci radyo konuşmasında, demokrasinin son çare olduğunu belirten Bölükbaşı, *ihtilalci* ve *intikamcı* cereyanlar yüzünden Türkiye'de demokrasinin sağlam bir şekilde temeline oturmadığını ileri sürmüştür. Söylediğine ilişkin delil

³⁶² **Millet Partisi Seçim Beyannamesi 1965** (Ankara: San Matbaası, 1965), s. 5-18.

³⁶³ **Zafer**, 24. 9. 1965.

olarak, MP'nin tüm ısrarlarına rağmen, hükümetin bir AP'li tarafından kurulmasının önüne geçilmesini göstermiştir. Bölükbaşı, konuşmasında, “ihtilalci” cereyan olarak CHP'yi, “intikamcı” cereyan olarak da AP'yi göstermiş ve seçimlerden sonra bu iki partinin bir hükümet kurmasının mümkün olmadığını söyleyerek, ateşle barutun bir araya gelmesinin mümkün olmadığı bir devrede, MP'nin bu iki cereyan arasında bir tür “sigorta” vazifesi göreceğini ve dolayısıyla seçimlerden sonra bu iki zararlı cereyanın yol açabileceği felaketin önüne ancak MP ile geçilebileceğini öne sürmüştür.³⁶⁴

Bir başka radyo konuşmasında Bölükbaşı, CHP'nin milletin güvenle sarılabileceği bütün dalları koparmak istediğini ileri sürmüş ve CHP'nin ortaya attığı “ortanın solu” manevrasının bir aldatmacadan ibaret olduğunu söylemiştir. Kendisini, “Boz toprağın uşağı, sarayım çalı dibi, halkın içinden çıktık ama halkın dışına çıkmadık” şeklinde tanımlayan Bölükbaşı, kendisinin, devlet imkanları üzerinde rahat bir hayat sürmüş olan politikacı neslinden gelmediğini de dile getirmiştir.³⁶⁵ Konuşmalarında özellikle komünizm tehlikesi üzerinde duran Bölükbaşı, yine radyoda yaptığı konuşmada, MP'nin Türk-Rus kültür anlaşmasını neden kabul etmediklerini uzun uzun açıklamak gereği duymuştur.³⁶⁶

MP'nin taksim mitinginde konuşan Bölükbaşı, hem CHP'ye hem de AP'ye çatmış ve “Bu kadar kinden ve intikamdan bahseden AP ve ihtilalci ihtirasları olan CHP, barutla ateşin bir araya gelmesi gibi Meclis'te iktidar ve muhalefet olarak karşılaşacaklardır. Bundan doğacak tehlikeyi önlemek için, aralarına yangın duvarı gibi gireceğiz. Aksi halde mücadele sokaklara dökülecektir. Neticenin ne olacağını ise tecrübeler bize gösteriyor” biçiminde konuşarak, adeta 1970'lerin Türkiye'sinde sokaklarda cereyan edecek olan sağ-sol ideolojik çatışmasına temas ediyor gibiydi. Ayrıca, AP'nin DP oylarına talip olma politikasını eleştiren Bölükbaşı, “Biz kayalardan parça kopararak bu duruma geldik, talihsiz bir insanın kefenini bayrak yapıp oy toplayarak değil” şeklinde konuşmuştur.³⁶⁷

³⁶⁴ Zafer, 29. 9. 1965.

³⁶⁵ Zafer, 1. 10. 1965.

³⁶⁶ Zafer, 2. 10. 1965.

³⁶⁷ Cumhuriyet, 3. 10. 1965.

Bu arada, MP gençlik kollarının başkan ve yönetim kurulu üyeleri, seçim kampanyası sırasında, tüzük ve yönetmelikleri uyutulup çıkarılmadığı ve partinin gençlik sorunları ile ilgilenmediğini ileri sürerek toptan istifa etmişlerdir.³⁶⁸

Seçim kampanyasına hızla devam eden MP lideri, seçimlerden sonra koalisyonun zorunlu olduğunu savunmuş ve “*Partizanlık zehirine karşı koalisyon hükümetlerinin bir panzehir*” olduğunu açıklamıştır.³⁶⁹ Seçim kampanyası boyunca komünizm lehinde konuşmalarına ek olarak Bölükbaşı, TİP’e (Türkiye İşçi Partisi) de şiddetle hücum etmiştir. Erzurum’da yaptığı bir konuşmada, şu ifadeleri kullanmıştır: “*Sizlere yoksullar, ırgatlar, emekçiler, topraksız köylüler diye hitap eden ve böylece Türkiye’de bir komünist ihtilalinin şartlarını hazırlamak isteyenlerin hocaları...maazallah muvaffak olurlarsa, her birisi Rus çarının saltanatına kavuşacaklar ve sizler de...sözde komünist cennetinin köleleri olacaksınız*”.³⁷⁰

Seçimlere bir hafta kala İnönü’ye her zaman yönelttiği hücumların dozunu büsbütün artıran Bölükbaşı, “*Can çıkmayınca huy çıkmaz*” diyerek, İnönü’nün Erzurum ve Sivas kongreleri sırasında, Kazım Karabekir Paşa’ya gönderdiği mektuplarda Amerikan mandasının kabul edilmesinde ısrar ettiğini iddi etmiştir.³⁷¹ Bir başka radyo konuşmasında ise TRT üzerinden CHP eleştirisini sürdüren Bölükbaşı, önceki hükümet döneminde İnönü’nün TRT’nin başına İçişleri Bakanı Orhan Öztrak’ın kardeşi Adnan Öztrak’ın getirilmesinden yola çıkarak, “*Radyolar, bir CHP Prensiği haline getirilmiştir*” diye konuşmuştur.³⁷²

Görüldüğü gibi MP, seçim kampanyasını yoğun bir CHP ve İnönü düşmanlığı, komünizm aleyhtarlığı, AP’ye hücum ve Türk-Sovyet kültür anlaşmasını yerme noktaları üzerinde yoğunlaştırmıştır. 1965 seçim kampanyasının önemli bir kısmını uçakla yapan Bölükbaşı, propaganda çalışması boyunca 4270 km yol katetmiştir. Ayrıca MP’ye radyoda ayrılan seçim konuşmalarının hepsini bizzat kullanan Bölükbaşı, radyoda seçim konuşması yapma rekorunu 160 dakika süre ile kırmıştır. Bölükbaşı’nın radyoda yaptığı onar dakikalık süratli konuşmalar kelime itibariyle, diğer liderlerinkinden bir hayli uzun olmuştur. Bu anlamda da Bölükbaşı,

³⁶⁸ Cumhuriyet, 4. 10. 1965.

³⁶⁹ Akşam, 27. 9. 1965.

³⁷⁰ Cumhuriyet, 30. 9. 1965.

³⁷¹ Zafer, 3. 10. 1965.

³⁷² Zafer, 5. 10. 1965.

rekor kırmıştır.³⁷³ Öte yandan, Bölükbaşı, milli bakiye seçim sisteminin uygulanacağı 1965 seçimlerinden sonra, AP ve CHP'nin yanında MP'nin üçüncü parti olarak parlamentoda yerini alacağını, diğer partilerin eriyebileceklerini iddia ederek, seçimden sonra yapılacak bir koalisyonda kendilerine büyük bir vazife düşeceğini, adeta kendilerinin bir “*anahtar parti*” rolü üstlenecekleri beklentisi içinde hareket etmiştir. Bölükbaşı'nın seçim sonrası hesaplarına göre, AP ile CHP birbirini zıddı ve düşmanı iki partidir. Bunlar bir koalisyon kuramayacaklar ve AP, ancak ve ancak MP ile bir koalisyona yanaşacak ve CHP'siz bir hükümet kurulacaktır. Her ne kadar MP seçim sonuçlarına göre üçüncü büyük parti olarak parlamentoda yerini alsada, seçim sonuçları Bölükbaşı'nın istediği gibi çıkmayacak AP tek başına iktidara gelecek ve Bölükbaşı'nın bir kez daha beklentileri gerçekleşmeyecekti.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçim sonuçlarına göre, AP % 52. 87 ile 240 sandalye, CHP % 28. 75 ile 134 sandalye, MP % 6. 26 ile 31 sandalye, YTP % 3. 72 ile 19 sandalye, CKMP % 2. 24 ile 11, TİP ise % 2. 97 ile 15 sandalye kazanmıştır.³⁷⁴ Bu seçimlerde Bölükbaşı da, Ankara'dan MP milletvekili seçilmiştir.³⁷⁵ Daha önceki seçimlerde olduğu gibi, 1965 seçimlerinde de MP, Bölükbaşı'nın aday olduğu Ankara başta olmak üzere, daha çok ağırlıklı olarak Orta Anadolu'nun doğu ve batısındaki iller ile bir ölçüde Karadeniz'in Orta Anadolu'ya bakan illerinden milletvekili çıkarabilmiştir. Buna göre, MP'nin milletvekili çıkardığı iller şu şekildedir: Afyon (1), Amasya (1), Ankara (3), Balıkesir, Bolu, Çankırı, Çorum, Denizli, Edirne, Erzurum, Giresun, İçel (1'er), İstanbul (2), Kastamonu, Kayseri, Kırşehir (1'er), Konya (2), Kütahya, Manisa, Maraş, Nevşehir, Niğde, Samsun, Sinop, Sivas, Trabzon, Yozgat ve Zonguldak (1'er). Bu illere bakıldığında, MP'nin o dönem için tipik bir bölge partisi hüviyeti taşıdığı hükmüne varılabilir. Abadan'ın tespitlerine göre, 1961-65 arası partilerin parlamentodaki sandalye değişim oranları incelendiğinde, 1962'ye kadar CKMP olan Bölükbaşı'nın partisi, Bölükbaşı'nın 28 arkadaşı ile CKMP'den ayrılmasıyla birlikte büyük bir

³⁷³ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlihi**, s. 192. Radyodaki seçim konuşmalarında İnönü 70, CKMP lideri Alparslan Türkeş 60, TİP lideri M. Ali Aybar 50, Demirel 50 ve YTP lideri Alican ise 40 dakika konuşmuşlardır. Bkz., **A. g. e.**, s. 254.

³⁷⁴ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlihi**, s. 377 ve Ek: 2, Ek: 3.

³⁷⁵ **TBMM Olumluk Kağıdı**, Milletvekilliğine Seçilmiş Olanlara Verilen Tutanak, 11. 10. 1965, Dönem: 2, Sicil: 36.

kayıp yaşamıştır. CKMP'nin ortadan ikiye ayrılması ve tekrar Bölükbaşı'nın liderliğinde MP'nin kurulması ile ilgili süreç ve ayrılma nedenleri yukarda ayrıntılı bir şekilde çözümlenmiştir. 1962 Haziran'ında Bölükbaşı, 19 milletvekili ve 9 senatörle MP'yi yeniden kurmuştu. MP'yi kuran 19 milletvekilinden 12'si Orta Anadolu'nun şu illerinden seçilmişlerdi: Kırşehir (3), Ankara (2), Nevşehir (2), Yozgat (2), Bolu (1), Niğde (1), Çankırı (1). MP'yi kuran 9 senatörden 8'i ise, Ankara(2), Nevşehir (1), Kırşehir (1), Kütahya (1), Niğde (1), Afyon (1) ve Yozgat (1) illerinden gelmişlerdi. Bu da gösteriyor ki, değişik isimlerle seçimlere girse de, Bölükbaşı'nın partisi MP, geleneksel kesimlerin oyunu alan, milliyetçi ve bölgesel bir karaktere sahip bir partidir. Öte yandan, partiye hakim olan ikinci önemli özellik, liderinin kuvvetli bir şahsiyete sahip olmasıdır. Nitekim 1962-1965 yılları arasında partiden ayrılan 7 üyenin hemen hepsi çekilme sebebi olarak, "*parti yöneticileri ile geçimsizlik*" gerekçesini ileri sürmüşlerdir. Çekilenlerden 3'ü CHP'ye katılmış, diğer 4'ü ise bağımsız kalmışlardır. Abadan'ın tespitlerine göre, söz konusu dönemde, üye kaybı açısından Meclis'te en yüksek azalış oranı YTP'de (%67), onu takiben Bölükbaşı'nın ayrıldığı CKMP'de (%59) ve üçüncü olarak 1962'de Bölükbaşı'nın kurduğu MP'de ise (%31) azalış vuku bulmuştur. Senatoda ise, en fazla üye kaybeden parti CKMP (%75) ve onu takiben MP (% 71) olmuştur.³⁷⁶

Bir başka açıdan bakıldığında MP, 1965 seçimlerinde ülke genelinde 582. 704 oy almıştır. MP'nin siyasal tarihine bakıldığında, ilk olarak Bölükbaşı'nın da içinde bulunduğu bir grubun 1948'de kurduğu MP, 1950 seçimlerinde 240. 209 oy, MP'nin kapatılması üzerine Bölükbaşı ve arkadaşlarının kurduğu CMP, 1954 seçimlerinde 427. 024 oy, yine CMP 1957 seçimlerinde 663. 295 oy almıştır. 1958'de CKMP olan parti 1961 seçimlerinde 1. 350. 892 oy almıştır. Partinin tarihine oranla bu kadar yüksek oy alması, 1960 İhtilali sonrası döneme özgüdür. Seçimlerden çok kısa bir süre önce kurulan AP'nin, kitlelerce henüz tam olarak tanınmadığı ve yaygınlık kazanmadığı dönemde Bölükbaşı'nın partisinin aldığı bu yüksek oy oranı, daha önceki ve sonraki seçimlerde MP'nin aldığı oylarla kıyaslandığında, partinin çekirdek oylarını yansıtmaktan uzak olduğu görülecektir. 1962'de Bölükbaşı CKMP'den istifa etmiş ve MP'yi kurmuştur. MP'nin 1965 seçimlerinde aldığı oy miktarı ise, yaklaşık 583 bindir. Yüzdesi ise 6. 26'dır. Bu

³⁷⁶ A. g. e., s. 333-337 ve Ek: 4.

sonuçlara bakıldığında MP'nin, 1962'deki büyük bölünmeye rağmen, 1957'de almış olduğu oy miktarının (663. 295) ve oy yüzdesinin (% 7. 19), doğal sınırını koruduğu görülecektir. Böylece, Türk siyasal tarihinde Bölükbaşı'nın MP'sinin ülke genelinde edinmiş olduğu yer ve çekirdek oyu yaklaşık % 6-7 civarında olduğu anlaşılmaktadır.³⁷⁷

K. AP İKTİDARININ İLK YILINDA BÖLÜKBAŞI (1965-66)

1965 seçim sonuçları ile seçimler öncesindeki beklentileri gerçekleşmeyen ve partisinin aldığı oydan hoşnut olmayan MP lideri Bölükbaşı, seçimlerin hemen akabinde kurucusu olduğu MP'den ve milletvekilliğinden istifa edeceği haberleri, o günün basınına epey meşgul etmiştir. 16 Ekim'den 26 Ekim'e kadar Bölükbaşı'nın istifa edip etmediğine ilişkin sağlıklı bir haber alınamasa da, Bölükbaşı'nın istifa kararında olduğu, ancak MP ileri gelenleri ve genel idare kurulunun yoğun baskısı ve ricası üzerine istifasından vazgeçtiği belirtilmiştir. Bölükbaşı'nın istifa kararı almasındaki en büyük neden, seçimlerde bir koalisyon bekleyen ve dolayısıyla bu koalisyonda MP'nin söz sahibi olacağını ümit eden Bölükbaşı'nın, bu düşüncesinin aksine tek parti iktidarının iş başına gelmesini bir türlü kabullenememesiydi.³⁷⁸ İstifa kararı alan Bölükbaşı'yı kararından caydırmak için yoğun bir çaba sarfeden MP'li milletvekillerinin yanı sıra, MP Genel Sekreter Yardımcısı Memduh Erdemir'in başına yaptığı açıklamada, Bölükbaşı'nın istifa gerekçesi şu sözlerle veriliyordu:³⁷⁹

Tek parti iktidarı rejim için tehlikelidir. Bu hakikati seçim konuşmalarında ve radyo konuşmalarında halka anlattım. Ancak millet, ikazlarıma rağmen bir tek partiyi iktidara getirdi. Keşke bizim parti daha az milletvekili çıkarsaydı da, tek parti iktidara gelmeseydi. Bu bir müvekkil-vekil meselesidir. Partim başarı göstermiştir. Ancak ben bütün milletin vekiliyim. Oysa benim müvekkilim olan milletle aynı kanaatte değilim. Bu durumda ben bu vekaleti kabul etmiyorum.

Bölükbaşı'nın istifa kararını, daha önce birlikte oldukları CKMP'liler ise, Bölükbaşı'nın yeni gelecek MP'li milletvekillerine bu çeşit bir davranışla baskı yaptığı ve kendi sözünden dışarı çıkmamalarını sağlamaya çalıştığı şeklinde

³⁷⁷ Bu değerlendirmeye ölçüt olan olarak verilen rakamlara ilişkin bilgiler, ilgili seçimler sonrasında verildiği için, kaynakların tekrarı yoluna gidilmemiştir.

³⁷⁸ *Cumhuriyet*, 16. 10. 1965.

³⁷⁹ *Cumhuriyet*, 17. 10. 1965.

yorumlamışlardır.³⁸⁰ **Zafer**'den Ayşe Duyar da, istifayı, küskünlükten ziyade, Bölükbaşı'nın kimin kendisini sevdiğini, kimin kendisini sevmediğini anlamak ve teşkilatın nabzını tutmak için kullandığı bir koz olarak değerlendirmiştir.³⁸¹ O günkü gazetelerin "*küskün başkan*" olarak nitelendirdiği Bölükbaşı'nın durumuna ilişkin bir açıklama da, partinin genel sekreteri İ. Hakkı Akdoğan'dan gelmiştir. Akdoğan yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:³⁸²

Bölükbaşı, dört gün önce toplanan genel idare kurulumuza geldi. Seçim neticelerini ileri sürerek, milletvekilliğinden istifa edeceğini ve genel başkanlıktan da çekileceğini söyledi ve gitti. O günden beri evine defalarca gidip geliyor ve kendisini bu karardan caydırmaya çalışıyoruz. O ise ısrar ediyor. Bölükbaşı, muttasıl "*Vekille müvekkil arasında görüş ayrılığı var. Bu o vekaleti yürütemem*" diyor. Şu ana kadar, istifa ettiğine dair partiye her hangi bir yazı gelmedi.

Bu arada, Bölükbaşı'nın partiyi aradığı sırada orada bulunan Cumhuriyet gazetesi muhabirlerinden S. A. Terzioğlu'na açıklamalarda bulunan Bölükbaşı, istifa konusunda net bir ifade ile konuşmasa da, "*Zamanı gelince gerekenleri açıklayarak istifa kararı alıp almadığını açıklayacağını*" söyleyeceğini belirtmiştir.³⁸³ Nihayet MP Meclis Grubu'nda istifa kararı aldığını açıklayan Bölükbaşı, 1961'den itibaren meydana gelen siyasal olayları ve MP açısından 1965 seçimlerini yorumlamış ve istifa gerekçesi olarak, milletin oyları ile tek bir partiyi iktidara getirmesini göstermiştir. Ancak aynı toplantıda MP grup üyeleri söz almışlar ve Bölükbaşı'yı istifa kararından vazgeçirmek için yoğun bir çaba içine girmişlerdir.³⁸⁴ Bu gelişmeler üzerine ertesi gün toplanan MP Meclis Grubu, Bölükbaşı'nın istifa kararı katıyet kazanırsa, bütün senatör ve milletvekillerinin istifa edeceklerini açıklayan bir tebliğ yayınlamışlardır.³⁸⁵ Bu tebliğin amacı, Bölükbaşı'yı istifa kararından vazgeçirmek için bir tür taktik idi. Bu taktik mi tutmuştur bilinmez ama, ertesi gün Bölükbaşı, Meclis'e gelmiş, ancak grup toplantısına katılmamıştır. Daha sonra grup yöneticilerinin ısrarları üzerine, nihayet epeydir bocaladığı istifa kararından kerhen de olsa vazgeçerek, gruba dahil olmaya razı olmuş ve çalışmalara katılmıştır.³⁸⁶

³⁸⁰ A. g. y.

³⁸¹ Aynı yazı, Bölükbaşı'nın, "*Demek ki beni alkışlayanlar, beni oy'da atlatmışlar*" diye düşünerek, hemen istifaya sarıldığını iddia etmektedir. **Zafer**, 24. 10. 1965.

³⁸² **Cumhuriyet**, 18. 10. 1965.

³⁸³ **Cumhuriyet**, 19. 10. 1965.

³⁸⁴ **Cumhuriyet**, 20. 10. 1965.

³⁸⁵ **Zafer**, 22. 10. 1965. Söz konusu tebliğ, anılan gazetede aynen yer almıştır.

³⁸⁶ **Cumhuriyet**, 26. 10. 1965.

1965 seçim sonuçlarına göre, AP'nin tek başına iktidara gelmesiyle birlikte, 1960 İhtilali ile devrilen ve kapatılan DP'nin oyları ilk kez bir partide bir araya gelmiş ve AP, aynen 1950'li yıllarda olduğu gibi tek başına iktidara gelmişti. Yukarda da açıklandığı üzere, rejimin geleceği ve selameti açısından seçimlerden tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunluğun değil de, bir koalisyonun çıkmasını arzu eden Bölükbaşı, aynen çoğunluğa dayanan DP hükümeti karşısında dikildiği gibi, 1965'ten sonra Meclis'te çoğunluk kuran AP iktidarını da karşısına alacak ve şiddetli ve sert bir muhalefet yapacaktır. AP'nin hükümet programının görüşüldüğü 6 Kasım 1965'te Meclis'te bulunan, ancak program hakkındaki görüşlerini, MP Grup Başkanvekili Seyit Faruk Önder (Konya) aracılığı ile dile getiren Bölükbaşı, hükümetin programda zikrettiğinin aksine, Türkiye'de "geçiş dönemi"nin bitmediğini, hükümetin suni bir iyimserliğe kapıldığını söylemiş ve "*Demokratik rejim memleketimizde, henüz sağlam bir şekilde temeline oturmamıştır...Onu tehdit eden çeşitli cereyanlar ve hastalıklar mevcuttur*" diye konuşmuştur. Yine Bölükbaşı, 27 Mayıs öncesi siyasi hayatı zehirleyen ve memleketi bir ihtilale sürükleyen kin ve ihtirasların azalmadığını, bilakis arttığını ileri sürmüş ve bu anlamda ihtilalden sonra komünizmin rejimi tehdit eder hale geldiğini savunmuştur. 1965 seçimlerinin yine ihtilal sonrasını hatırlatırcasına, vatandaşı birbirine kışkırtmakla yapıldığını söyleyen Bölükbaşı, hala demokrasinin manevi şartları olarak gösterdiği, fazilet, ahlak, müsahama, itidal ve karşılıklı saygının memlekette kurulmadığını, dolayısıyla demokrasinin çürük bir zemin üzerine kurulduğunu belirtmiş ve siyasi bünyede hastalık olduğunu ileri sürmüştür. AP hükümeti ile anlaşamadığı hususun bunlar olduğunu belirten Bölükbaşı, bu haliyle memleketin yeniden rejim buhranına sürükleneceği endişesini taşıdıklarını, hele tek başına işbaşına gelen iktidarların her zaman için kötü yola sapabileceklerini, bu açıdan ülkenin rejimini tam anlamıyla oturmadığını ifade etmiştir. Tek başına iktidara gelen AP'nin seçim beyannamesinde, her ne kadar, "*Parlamentoda tek partinin mutlak çoğunluğu almasıyla, memleketin istibdata sürüklenmesi tehlikesi bahis konusu olamaz*" dense ve yeni Anayasa'da bu yöne gidebilecek bir iktidara yönelik yaptırımlar yer alsa da, 1961'den bu yana hala partizanlığın devam ettiğini ifade eden Bölükbaşı, AP'nin iktidara gelir gelmez, Meclis müzakerelerine hakim olacak üç Meclis reisi vekilinden ikisini kendisine almasıyla, daha şimdiden Meclis'te ekseriyete dayalı bir baskı kurmanın peşine

düştüğünü öne sürmüştür. Demirel Hükümeti'nin ölçsüz vaatler vererek, mamur ve müreffeh bir Türkiye sloganları ile vatandaşı büyük hayal kırıklıklarına uğratacağı uyarısında bulunan Bölükbaşı, hükümetin seçim sisteminde yapmayı düşündüğü değişikliklerle, muhalefeti tasfiye etmeyi amaçladığı ve aynen 1950'lerin DP'si gibi tam anlamıyla parlamentoya hakim olmak istediğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, eğer 1950'lerde nispi temsil sistemi uygulansaydı, memleketin iki büyük kampa (Vatan Cephesi ve Güç Birliği adı altında) ayrılmayıp, 27 Mayıs İhtilali'nin önüne geçilmiş olabileceğini hatırlatarak, AP iktidarının da aynı yolun yolcusu gibi hareket etme eğiliminde olduğunu dile getirmiştir. Dış politika konusunda da, hükümetin muhalefete danışma ve müzakere geleneğini sürdürmesini isteyen Bölükbaşı, Demirel hükümetinin güçlü Batı ülkelerinin yanında değil, haklı ve zayıf üçüncü dünya ülkelerinin yanında olacak bir dış politika icra etmesini belirtmiştir. Komşu ve manevi bağlarla bağlı Orta Doğu ülkeleri ile hakiki bir dostluk ve işbirliği içine girilmesini arzu eden Bölükbaşı, haksız emeller peşinden koşan bir macera politikası güdülmesine karşı olduklarını, ancak Kıbrıs gibi milli bir davada gerekenlerin yapılmasını AP hükümetinden beklediğini dile getirmiştir.³⁸⁷

Öte yandan Bölükbaşı, Kıbrıs hakkında, 27 Aralık 1965 tarihinde Meclis'te yapılan genel görüşmede, MP grubu adına bir konuşma yaparak, Kıbrıs sorununun patlak vermesinde iç politik didişme ve zaafın büyük etkisi olduğunu ileri sürmü ve Kıbrıs konusunda bütün parti ihtilaflarının susmasını, yalnızca vatanseverlik ve yeniden "*kuvay-ı milliye*" ruhunun harekete geçirilmesini istemiştir. Dış politikanın şahsi görüşlerle idare edildiğini ileri süren Bölükbaşı, Kıbrıs meselesinde iktidar ve muhalefet gruplarının bir araya gelerek konuyu müzakere etmelerini istemiştir. AP'yi muhalefet partileri ile istişare etmemekle suçlayan Bölükbaşı, geçmişte dış politika mevzuunda iktidarı ve muhalefeti ile tüm partilerin ortak hareket ettiğini söylemiştir. Kıbrıs'ın Türkiye için bir şeref, haysiyet ve bir beka meselesi olduğunu öne süren Bölükbaşı, Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs konusunda aldığı son kararın, Türkiye'nin elinde Kıbrıs'a müdahale hakkını elinden almaya yönelik bulunduğunu ve bunun kabul edilemez olduğunu açıklamıştır. Kıbrıs hakkında alınan kararlar muvacehesinde, Makarios ve Yunanistan'ın adadaki Türklere yönelik cüret ve saldırılarına bir tür destek verilmeye çalışıldığına değinen Bölükbaşı, Kıbrıs

³⁸⁷ Millet Partisi'nin Kıbrıs Meselesi ve Adalet Partisi Hükümeti Programı Hakkındaki Görüşü: 1965-1966 (Ankara: San Matbaası, 1965), s. 3-28.

davasının kaybedilmemesi için Türkiye'nin anlaşmalardan doğan müdahale hakkını kullanarak, Kıbrıs'a silahlı bir müdahale gerçekleştirmesini, hatta bu uğurda Yunanistan'la çatışmayı bile göze almasını istemiştir.³⁸⁸

Diğer taraftan, 1966 yılın başı ile birlikte Bölükbaşı, AP'ye yönelik sert eleştirilerini devam ettirmiştir. AP'nin af ve seçim kanununda değişiklik yapmaya yönelik tasarıları karşısında Bölükbaşı, AP'nin rejim için çok zararlı bir hesabın içine girdiğini söylemiştir. Milyonlarca vatandaşın oylarını temsilcisz bırakacak bir seçim sistemine dönüşün (milletvekilliği seçiminde, milli bakiye sisteminden barajlı d'hont sistemine, senato seçiminde de nispi temsilden çoğunluk sistemine), kanun zoru ile iktidara yapışmaya ve muhalefeti zayıf ve tesirsiz bırakmaya yönelik olduğunu açıklayan Bölükbaşı, AP'nin de, bir zamanların (DP dönemini kastediyor) hayali olan dikensiz gül bahçesi kavuşmak ihtirası içinde hareket ettiğini öne sürmüştür. Af kanunu tasarısında da AP'yi aynı temayülün içinde gören Bölükbaşı, sözlerini şöyle sürdürmüştür:³⁸⁹

Anayasa'yı ihlal suçundan Yassıada'da mahkum edilenlerin cezalarının tamamı, hukuki neticeleriyle birlikte affedilirken, onlara devlet memuru olmak imkanı dahi verilirken, yine Anayasa'yı ihlal suçundan mahkum edilen 21 Mayıs olayı faillerinden bu atıfet esirgenmekte ve bunların cezaları hafifletilmekle iktifa edilmektedir. Böyle bir ayırmayı hak ve adalet telakkileriyle bağdaştırmak mümkün değildir.

1966 yılı Bütçe görüşmelerinde, “*demokrasi idaresi son tecrübemizdir*” diye konuşan Bölükbaşı, tek parti iktidarının baskı rejimine dönüşme ihtimali üzerinde uzunca durmuş ve mevcut gidişata bakarak oldukça karamsar olduğunu, millet iradesi tezine dayanılarak yapılanların demokrasiyi örselediğini ve dengeleyici kurumsal mekanizmalar oluşturulamaz ve zihniyet değişimi en azından belli ölçüde gerçekleşmezse demokrasinin tekrar kazaya uğrayabileceğini uzun uzun anlatmıştır. Demirel hükümetini kastederek, bir iktidarın Anayasa'ya aykırı kanunlar çıkarmadan da, zulüm ve istibdat yoluna sapabileceğini söyleyen Bölükbaşı, AP iktidarının kimi tutum ve uygulamaları ile böyle bir yola girdiğini ileri sürmüştür. Seçim mücadelesinin bir tür “*manevi karaborsacılık*” haline getirildiğini ve bir kısım vatandaşların aldatıldığını ileri süren Bölükbaşı, son seçimlerde, “*normal demokratik rejimde yeri olmayan vasıta*” olarak “*dinin*” kullanıldığını söylemiştir. Dini

³⁸⁸ Millet Partisi'nin Kıbrıs Meselesi..., s. 5-26.

³⁸⁹ Cumhuriyet, 21. 1. 1966.

meselelerde Başbakanın kınanacak beyanları olduğunu söyleyen Bölükbaşı, Demirel'in son bayram mesajının da bir "istismar" örneği olduğunu öne sürmüştür. Bölükbaşı'na göre, "Bir insanın ibadetinde kusur olabilir. ... ama dört başı mamur bir mümin iddiasıyla halkın hislerini istismara kalkışırsa bunu ayıplamamak mümkün değildir" diye konuşmuştur. İktidarın çıkarmayı düşündüğü af kanunu, eski devrin sorumlularına sahip çıkmak niteliğinde olduğu için Anayasaya bağlılık ile bağdaşır nitelikte olmadığını açıklayan Bölükbaşı, iktidarın bu tutumu ile Türkiye'de kamplaşma ve kutuplaşmaların yeniden kuvvet bulmasına bir zemin hazırladığına dikkat çekmiştir.³⁹⁰

Bu arada, 5 Haziran 1966 tarihinde yapılacak 52 sandalyelik kısmi senato seçimleri dolayısıyla yoğun bir propaganda faaliyeti içine giren MP lideri Bölükbaşı, konuşmalarında özellikle AP'ye yüklenmiş ve AP'nin milletvekili seçiminde, mevcut milli bakiye sistemi yerine barajlı d'hont sistemine, senato seçimlerinde ise nispi temsil yerine çoğunluk sistemine gitme yönündeki çalışmaları ile eski DP'lileri de içine alacak geniş kapsamlı bir af kanunu hazırlığı içinde olmasını şiddetle eleştirmiştir. Seçim konuşmasının ilkini İzmit'te yapan Bölükbaşı, 180 dakikalık konuşmasında, gazetelerin belirttiğine göre, 28 bardak su içmiş, 17 fıkra anlatmış ve üç bavul dolusu vesika ile kürsüye çıkmıştır. Bölükbaşı şunları söylemiştir:³⁹¹

Demirel ve AP, seçim kanununu değiştirme teşebbüsleri ve bu vesile ile muhalefete reva gördükleri iftiralarla, hem rejim ve hem de ahlak suçlusu mevkiindedirler. Besleme gazeteler, kiralık ağızlar, bir vurgun furçasının cezbesine kapılmış propagandacılar, tarihin hüküm sandalyesine oturmuş olan bu suçluyu kurtaramayacaklardır...Milletin kader gemisi yedi aydır tecrübesiz kaptanın elinde çalkalanıp dururken, "koalisyon çatal kazıktır batmıyor, iş yapamıyorum, beni tek başıma iktidara getiriniz, neler yapacağım" diye vatandaşları aldatanların, çatalı olmayan kazığı da batıramadıklarını, her gün bir beynamaz özrü icat ettiklerini görmekteyiz...İktidar Mart ayından beri yalnız seçim kanunu çıkarmak için çırpınmıştır...Demirel, geçim kanunlarını değil, seçim kanununu düşünmüş ve kendi sandalyesini sağlama bağlamayı bütün milli meselelerin üstünde tutmuştur. Muhalefeti ezmek ve demokratik rejimi soysuzlaştırmak isteyen bir seçim kanunu tasarısı karşısında meşru müdafaa hakkımızı kullanarak, direneceğiz... "Sandıktan çıktık, milli iradeyi temsil ediyoruz" diye sağa sola isnat kılıcı sallayan Demirel, demokrasinin bir nevi Zati Sungur sandığından çıkan çıplak bir rejim olmadığını ancak belirli bir manevi iklim içinde gelişip... fazilet sahibi insanların hizmetleri ile yaşayabilecek çok nazik bir rejim olduğunu unutmamalıdır. Aksi takdirde bizzat kendisi memleketin enkazı üzerinde ötmeyi göze almış bir "ihtiras kusu" olmak kaderinden kurtulamayacaktır.

³⁹⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 1, C. 4, Elli Sekizinci İnikat (27. 2. 1966), s. 753-761.

³⁹¹ Cumhuriyet, 16. 5. 1966.

Bölükbaşı'nın yukarıdaki konuşmasına cevap veren AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal, şunları söylemiştir:³⁹²

Kendisini iftiralari ve tasvirleri ile baş başa bırakmak en doğru yoldur. Laf cambazlığı ile Nasreddin Hoca hikayeleri ile demagoji ile devletin idare edileceğine yüce milletimiz itibar etmiş olsa idi, yirmi sene içerisinde bir defa olsun Bölükbaşı'nın partisine itimat ederdi. Bölükbaşı bu hali ile miting meydanlarının eğlencesi olarak kalmaya mahkumdur. Bölükbaşı, politikayı devleti idare etmek için değil, kendisini eğlendirmek için yapmaktadır.

Kısmi senato seçimlerinde radyoda yaptığı on beş konuşma ile AP iktidarının uygulamalarını şiddetle eleştiren Bölükbaşı, dikkatleri MP'nin üzerine toplasa da, bu seçimlerde yine beklediği başarıyı elde edemeyecektir. Burada söz konusu radyo konuşmalarının bazılarında temas edilmekle, Bölükbaşı'nın AP iktidarı dönemindeki siyasal düşünüş ve davranış tarzı konusunda nasıl bir eğilim içinde olduğunun ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Radyodaki ilk konuşmasını 21 Mayıs 1966'da yapan Bölükbaşı, AP'yi bir "*manevi karaborsacı*" diye nitelmiş ve bazı kaleşörlerin, ramazanda ellerinde puro ve viski kadehi düşmeyen efendilerini (AP liderlerini kastediyor) mukaddesatçı, ibadetine düşkün ve milliyetçi tanıtma bezirganlığı içinde propaganda yaparak, dini istismar ettiklerini dile getirmişlerdir. Dili başka dini başka olan böylelerinin münafıklıklarını ortaya çıkaracaklarını söyleyen Bölükbaşı kendilerine iftira atanlar karşısında, "*yel kayadan ne koparır, bizler her gün kible değiştiren politikacılar sınıfından değiliz*" demiştir. Üstü kapalı bir biçimde, AP lideri Demirel'i sözü başka özü başka münafık kimseler sınıfına sokan Bölükbaşı, fazilet ve ahlak rejimi olan demokrasinin faziletsizlerin ve ahlaksızların elinde bir gün can verebileceğini belirtmiştir. Yedi aydır iş başında bulunan ve hiçbir derde deva bulamayan AP lideri Demirel'in, "*muhalefet beni çalıştırmadı*" bahanesi karşısında, "*oynamasını bilmeyen gelin yerim dar dermiş*" sözünü sarfeden Bölükbaşı, AP'yi, "*latakrebüsselate*" (namaza yaklaşmayın) diyen ve ayetin gerisini söylemeyen binamaza benzetmiş ve rejim ve demokrasi suçlusu ilan etmiştir.³⁹³

Bu sırada Ankara-Yenimahalle'de bir konuşma yapan Bülent Ecevit de, AP lideri Demirel hakkında şunları söylemiştir:³⁹⁴

³⁹² A. g. y.

³⁹³ Osman Bölükbaşı'nın Radyo Konuşmaları: 1966 (Ankara: San Matbaası, 1966), s. 7-15.

³⁹⁴ Cumhuriyet, 22. 5. 1966.

...Dünyanın hiçbir yerinde sokaktan, gözü kapalı başbakan seçildiği görülmemiştir, fakat Türkiye’de olmuştur. Hiçbir siyaset sınavından geçmemiş bir bilinmez kişi, hem de açıkça Amerika’nın, başkan Johnson’ın ve yaverlerinin kendisini desteklediğini ilan ederek, önce AP başkanlığını ele geçirmiş, sonra da Türkiye’nin başbakanı oluvermiştir. Böyle bir kimsenin kurduğu hükümetin ilk icraatından biri de, yer altı kaynaklarımızı yabancı sermayeye karşı koruyan en başarılı devlet işletmecilerinden bazısını iş başından uzaklaştırmak olmuştur.

Öte yandan Bölükbaşı, ikinci radyo konuşmasını Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanlığını neden desteklemediğine ayırmıştır. Bilindiği gibi, 13 Şubat 1966’da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in hastalığında dolayı komaya girdiğinin altıncı günü, MP dışındaki tüm siyasi partiler Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın Cumhurbaşkanlığı üzerinde uzlaşmaya varmışlar ve 14 Mart 1966’da kontenjandan senatoya atanan Sunay, 28 Mart 1966’da Türkiye’nin beşinci Cumhurbaşkanı seçilmişti. Bu arada, 15 Mart’ta da, Sunay’ın yerine Cemal Tural genelkurmay başkanlığına getirilmişti. İşte, Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanı seçilirken MP oylamaya katılmayıp, adeta Sunay’ın Cumhurbaşkanı olmasını protesto etmişti. Bölükbaşı, bunun nedenlerini açıkladığı radyo konuşmasında, “*Gerçek demokrasi ile yönetilen ve milli iradenin saygı gördüğü hiçbir memlekette, Ordu’nun başında bulunan bir zatın Cumhurbaşkanı olduğu görülmemiştir*” diyerek, milli irade ile seçilmiş bir Meclis dururken, neden böyle bir yola başvurulduğunu sorgulamıştır. Konuşmasını, “*Ya bu yol olur da her genelkurmay başkanı kendisini müstakbel Cumhurbaşkanı görmeye başlarsa, böyle bir nevi Velihtlık müessesesi kurulursa, demokrasimiz ve memleketin yarını ne olur?*” diye sürdüren Bölükbaşı, AP’nin hangi hesap ve maksatla Ordunun başındaki zatı Cumhurbaşkanlığı makamına getirdiğini ve Sunay’ın da hangi şart ve düşüncelerle bunu kabul ettiğini sorgulamıştır. Bölükbaşı son olarak şunları söylemiştir:³⁹⁵

Demirel’e soruyoruz. Cumhurbaşkanı seçiminde milli irade, sandıktan çıkan demokrasi sözleri ne oldu? Bu manzara karşısında, Adalet Partisi arslan gibi kükredi fakat tavşan gibi teslim oldu diyenleri haksız saymamak mümkün müdür?... Adalet Partisi ve Demirel’in karanlık bir niyeti yoksa, ordu ile veya onun temsil eden şu veya bu zatla özel bir yakınlık kurma ihtiyacını hissetmemesi lazımdır...Hepimiz bu kader gemisinin yolcularıyız. Batarsak beraber batacağız.

Ayrıca Maraş’ta yaptığı bir mitingte konuşan Bölükbaşı, yine Demirel’e yüklenmiştir. Demirel’i ana dili Türkçeyi bilmemekle itham eden Bölükbaşı, devlet

³⁹⁵ Osman Bölükbaşı’nın Radyo Konuşmaları, s. 17-21.

adamlığının asgari vasıflarından yoksun olduğunu iddia ettiği Demirel'i, "Amerikan sirkinin palyaçosu" olarak nitelendirmiştir. Bölükbaşı, bu sözlerini AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal ile AP'li basının kendisini, "sahne aktörü" ve "dümbüllü İsmail" diye vasıflandırmaları üzerine söylemiştir.³⁹⁶

Bölükbaşı, üçüncü radyo konuşmasında, AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal'ın, "Bölükbaşı, İnönü ile Aybar'ın maşasıdır. CHP ve İşçi Partisi ile sarmaş dolaştır. Kaderini bu partilere bağlamıştır" şeklindeki iddialarına cevap vermiştir. Konuşması kısaca şöyledir:³⁹⁷

...Partiler ve liderler hakkında dün ne düşünüyorsak, bu gün de onu düşünüyoruz. MP ve Bölükbaşı, bu güne kadar tükürdüğünü yalamamıştır... MP, bu güne kadar şu veya bu parti ile ve hele İşçi Partisi ile oturup hiçbir siyasi meseleyi konuşmamış, müşterek bir karar dahi imza etmemiştir...Şimdi bize iftira eden AP, daha dün, Sayın Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı olması için CHP ve İşçi Partisi'nin imzasından kuvvet ve şeref aramış, onunla kolkola girmiş bir partidir...**AP'ye hakim olanlar için parti, bir menfaat ve ikbal anonim şirketidir.** Biz ise, "İmanım padişah ben de onun veziriyim" diyenlerdeniz...1963'te AP binası taşlandığı zaman Başbakanlıkta ve Meclis'te İnönü'ye en acı sözleri söyleyen Bölükbaşı idi. Cümle alem biliyor ki, o zaman Demirel batan gemisini yolculardan evvel terk eden ve canının telaşını düşen korkak kaptanlar gibi selameti genel idare kurulundan istifada buluyordu. Yine 1962'de AP tecavüze uğradığı zaman, Meclis'te İnönü'ye en ağır hücumu yapan ve AP'lilerin haysiyetini koruyan Bölükbaşı olmuştu. Sayın Cevat Önder, arkadaşlarınızın önünde, "İnsanlık haysiyetimizi siz müdafaa ettiniz" demişti...İnönü'nün devrilmesinde ve dördüncü koalisyonun kurulmasında Bölükbaşı baş rolü oynamıştı...böyle şen'i iftiralara tenezzül etmeye müsait olanlar hakkında söylenen "Amerikan uşağı", "mukaddesat düşmanı Mason", "üç gün içinde milyonlar sahibi olmuş vurguncu" sözlerinin hiç de fazla olmadığına bizzat hükmetmek gerekir...**Demirel'i ve AP'yi şeref ve haysiyet celladı bir müfteri ilan ediyoruz.**

Dördüncü radyo konuşmasında Bölükbaşı, Demirel'in seçimlerden önce halka neler vaat ettiğini sıralamış ve bu arada Amerikan Başkanı ve Demirel'in babası yaşında olan Johnson'ın, onun sınıf arkadaşı, şahsi dostu ve hayranı olarak, iktidara gelmesi ile Amerikan dolarlarının Türkiye'ye akacağını müjdelediğini, 10 Ekim 1965 seçimlerinde, Demirel'in her gittiği yere adeta cebinde taşıdığı fabrikaları dağıttığını söyleyerek, iktidara gelmesi ile Demirel'in bütün vaatlerini bir tarafa bırakıp, AP'yi tek parti diktasına götürecektir seçim kanununu vaadini gerçekleştirmek istediğini dile getirmiştir.³⁹⁸

³⁹⁶ Cumhuriyet, 24. 5. 1966.

³⁹⁷ Osman Bölükbaşı'nın Radyo Konuşmaları, 23-27.

³⁹⁸ A. g. e., s. 20-30.

Beşinci radyo konuşmasında, AP'yi, komünizme karşı tedbir alacağı yerde, komünizmin yayılmasını kolaylaştıracak hareketlerde bulunmakla suçlayan Bölükbaşı, AP'nin, mukaddesatın koruyuculuğu hamiliğine bürünerek, komünizmle mücadele konusunu bile sömüren oy avcısı olduğunu öne sürmüştür. Demirel'i "*siyaset tezgahtarı*" olarak nitelendiren Bölükbaşı, AP'nin Türkiye'de komünizmin tatbikine engel olacak sosyal adalet ve sosyal güvenlik mevzularında aldığı tek bir tedbir olmadığını, aksine komünizmin yaygınlaşmasına yol açacak siyasi gerginliği, huzursuzluğu, işsizliği ve sefaleti daha da artıran siyasi münafık gibi davrandığını iddia etmiş ve konuşmasını, "*Allahımız, milletimizi hem komünistlerin hem de her şeyi sömüren "siyaset münafıkları"nın şerrinden korusun*" diye bitirmiştir.³⁹⁹

Altıncı radyo konuşmasını AP'nin seçim sistemini değiştirmek istemesinin arkasında yatan nedenlere ayıran Bölükbaşı, Senato için nispi temsil yerine ekseriyet, Meclis için milli bakiye yerine barajlı d'hont sistemini getirmek isteyen AP'nin amacının, muhalefeti tasfiye etmek olduğunu, bu sistemlerle milletin büyük çoğunluğunun Meclis'te temsilinin mümkün olamayacağını, azınlığın diktatoryasının kurulabileceğini ve en önemlisi de memleketin yine eskisi gibi hırslı ve öfkeli iki kampa bölüneceğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı, ayrıca seçim adaletini sağlamak ve demokratik rejimin bir sigortası olmak yönlerinden milli bakiye sistemini savunmuştur.⁴⁰⁰ 1965 başlarında getirilen milli bakiye sistemini eleştiren Bölükbaşı'nın, 1966'ların ortalarından itibaren bu sistemi savunmasının nedeni, artık MP'nin siyasal sistemde büyük bir ağırlığının kalmaması ilgili olsa gerektir. 1965 seçimlerinde koalisyon ortağı olacak kadar başarı kazanacağını uyan Bölükbaşı'nın partisi MP, bu tarihten itibaren iyice kan kaybetmeye başlayacak ve küçük bir siyasal partilerin can simidi olan milli bakiye sisteminin hararetle savunucusu olacaktı.

Sekizinci radyo konuşmasında Demirel'in talimatları ile Bölükbaşı'yı eleştiren Talat Asal'ın eleştirilerine cevap veren Bölükbaşı, Demirel'e yine, "*Mukaddesat düşmanı mason*", "*Amerikan uşağı*", "*vurguncu*" gibi sözlerle hitap etmiş ve Demirel'in Bölükbaşı ve MP'ye söven ve iftira eden bedbahtlardan kurulu ordunun başkumandanı olduğunu ifade etmiştir. Demirel'i korkaklıkla ve maşalar kullanmakla suçlayan Bölükbaşı, Demirel'in erkekçe kendisi karşısına çıkamadığını iddia etmiş ve Demirel'in talimatı ile AP'li milletvekillerinin kendisi hakkında, ne

³⁹⁹ A. g. e., s. 36-39.

⁴⁰⁰ A. g. e., s. 43-44.

kadar yemek yediğine, yazdığı şiirlere, 27 Mayıs'ın meşru olup olmadığına dair, Meclis'te getirdikleri soru önermeleri ile kendisini yıpratmak için ellerinden geleni yaptığını söylemiştir. Bölükbaşı, MP'li Memduh Erdemir'in Meclis'te Demirel'e yönelik olmak üzere, “İhtilalden sonra 35 yaşında askere giden, terhisinden sonra iki sene müteahhitlik ve Amerikan firmalarının temsilciliğini yapan bir meçhul iken, gizli kuvvetlerin eliyle AP genel başkanı ve ardından Başbakan olan bir zatın, hiçbir mirasa konmadığı ve orta halli bir ailenin çocuğu olduğu halde, büyük servetini nereden temin ettiğini” sorduğunu, ancak hiçbir cevabın alınmadığını söyleyerek, asıl bunların kamuoyuna açıklanmasını istemiştir. Ayrıca Bölükbaşı, Sunay'ı vatansever ve şerefli bir maziye sahip olduğu için Cumhurbaşkanı seçtiklerini söyleyen Demirel'e yönelik şunları söylemiştir: “Ne yapsın Demirel, arslan gibi kükredik tavşan gibi teslim olduk diyemiyor. Bir ‘çizmenin’ gölgesini sığındık diyemiyor. Bunlardan hangisini tercih ettiklerini açıklamazlarsa, yakalarının bırakmayacağız”.⁴⁰¹

Ankara'daki bir açık hava mitinginde seçim propagandasını sürdüren Bölükbaşı, konuşmasında, “Türkiye'deki Amerikan üsleri” konusunda, AP iktidarının kendilerine bilgi vermemesini şiddetle eleştirmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür.⁴⁰²

İhtilalden evvelki iktidar, ayak üzeri konuşmalarla dahi, Türk toprakları üzerinde Amerika'ya tehlikeli imtiyazlar tanımıştır. Bu sözde ikili anlaşmalar, bugün dahi TBMM'nin meçhulüdür. Bu üslerde hangi silahlar vardır. Bunlar günün birinde kimin kararıyla kullanılacaktır?...Bu suallerin cevabını bir parti lideri ve milletvekili olarak biz bile bilmiyoruz...Hükümet Meclis'i aydınlatmamış ve her haliyle adeta Amerikan imtiyazlarına kanat geren bir “siyanet meleği” rolünü oynamıştır...Muhalefet ve kamuoyunun baskısı neticesi, bu ikili anlaşmaların tekrar gözden geçireceği söylenmiştir. Hükümet böylece, Amerika'ya Türkiye için tehlikeli ve zararlı imtiyazlar tanıdığını itiraf etmiştir. Ancak daha sonra Demirel, mızrağı çuvala sığdırmak isteyen sözde bir kurnazlıkla, “Topraklarımızda Amerikan üssü yoktur. Tesisleri vardır” gibi anlamsız sözlerle gerçeği örtme çabasında olmuştur. Bu zihniyete sahip olan birisi, kraldan ziyade kralcı bir tarzda, Başbakanlık koltuğunda oturarak yaptığı müzakerelerde devletin haysiyet ve emniyetini nasıl koruyacaktır?...Bu Amerikan üslerinden kalkacak uçaklar yarın şu veya bu devletin topraklarına atom bombası atarlarsa, Türkiye'nin göreceği mukabele memleketi bir büyük mezarlık haline getirmez mi? Biz MP olarak Nato ve Garp blokuna bağlıyız. Komünist tehlikesinin karşısındayız. Ama dostluk ve ittifakın “peyklik” haline getirilmesine karşıyız...

Bölükbaşı radyoda yaptığı dokuzuncu konuşmasında ise AP ve Demirel'in din istismarcılığı yaptığını öne sürmüştür. Allah'ın en sevmediği kişinin münafık

⁴⁰¹ A. g. e., s. 51-55.

⁴⁰² Cumhuriyet, 29. 5. 1966.

olduğunu söyleyen Bölükbaşı, Demirel'in durumunun, hem ibadet etmeyip, hem de ibadet eder gibi görünerek buna göre propaganda yapmak ve yaptırmakla siyasi menfaat sağlamaya çalışan münafıkların durumunu çağrıştırdığını ileri sürmüş ve vatandaşın bir politikacının, bu gibi hallerine değil, ahlakına bakması gerektiğini ifade etmiştir. AP'nin bir taraftan 27 Mayıs'a yönelik kin ve intikam tahrikçiliği ile diğer taraftan vatandaşın dini duygularını sömürme politikası ile beslenip geliştiğini öne süren Bölükbaşı, Demirel'i, kılmadığı namaza, tutmadığı oruca rağmen ibadetine düşkün bir Başbakan olarak tanıtmaya gayretlerini de dini sömürme politikasının bir tezahürü olarak göstermiştir. Demirel'in Ramazanda bütçe encümeninde puro tütürmesine rağmen, bir vaiz edasıyla Bayram gazetesine makale yazmasını da dini istismarın bir örneği olarak sunan Bölükbaşı, Peygamberin "*Lekluddinü fiddünya*", yani dinini dünya için yemek, dünya menfaatlerine alet etmektir, diyen bir hadisini hatırlatarak, daha evvel Hacı Bayram Camii'ne gitmeyen Demirel'in Başbakan olduktan sonra, bir iki defa gösteriş için bu camiye gittiğini ve halk arasında da her sabah namazını burada kılmaktadır biçiminde propagandasının yapıldığını belirtmiştir.⁴⁰³

Bu arada, 21 Mart 1966'da Bölükbaşı'yı suçlayarak MP'den istifa eden İstanbul milletvekili Abdurrahman Şeref Laç'ın iddia ve ithamlarını, AP'lilerin radyoda yaptıkları konuşmalarda kullanmaları üzerine, Bölükbaşı AP ve Demirel'e şiddetle çatmış ve AP'nin iktidara gelir gelmez ilk iş olarak, Meclis çatısı altında bir "*siyasi ihanet pazarı*" kurduğunu ve kendisine satılacak bedbahtlar aradığını ileri sürmüştür. Bu gibi ihanet pazarlarında satılık olanların, vücudunu satanlardan daha ahlaksız ve tehlikeli olduğunu söyleyen Bölükbaşı, AP ile metres hayatı yaşayan bu eski MP'linin genel idare kurulu iki gün toplanamadı diye istifa ettiğini açıklamıştır. İstifasını verdiği 21 Mart'ta kayınpederini kaybettiğini ve sonrası iki gün için de cenaze işleri ile meşgul olduğunu söyleyen Bölükbaşı, bu iddia ve isnatların kendilerini AP'den hesap sormaya engel olamayacağını da altını çizmiştir.⁴⁰⁴

AP'lilerin, "*Bunca senedir siyasettesiniz, bir mezîyetiniz olsaydı millet sizi iktidara getirirdi*" sözlerine cevap veren Bölükbaşı, 1946'den itibaren o güne kadar devam eden siyasal mücadelesinde kendisinin ve partisinin gelişmesinin önüne geçebilmek için ne gibi tertipler yapıldığını anlatmış ve kendilerinin "*başına*

⁴⁰³ Osman Bölükbaşı'nın Radyo Konuşmaları, s. 60-61.

⁴⁰⁴ A. g. e., s. 64-66.

gelenlerin, başkalarının başına gelmiş olsaydı, bugün memlekette isimlerinin bile unutulacağını” vurgulayarak, “demokrasi tarihine adam diye geçenler de var, saman çöpü diye geçenler de var” diyerek, manevi karaborsacı diye tanımladığı AP liderinin şerefli yerlerinin kabına bile ulaşamayacaklarını iddia etmiştir.⁴⁰⁵

On ikinci radyo konuşmasında Demirel’in, tarihe, manevi kayıtlara önem vermeyen bir ahlak suçlusunu, herkesi kör, herkesi sağır zannedecek kadar gaflet içinde bulunan bir Başbakan olarak geçeceğini ileri süren Bölükbaşı, Demirel’i, dindarlık propagandası ile mukaddes duyguları adi menfaatleri uğruna sömüren bir siyasal lider olarak tanımlamış ve AP’yi bir ihtiras ve menfaat anonim şirketine, Demirel’i de bu şirketin başına benzetmiştir. Bölükbaşı ayrıca Demirel kaptanlığında, memleketin büyük felaketlere gebe olduğunu şu şiiri ile anlatmak istemiştir:⁴⁰⁶

Sarmış bir taassup, vicdanlar kara
Siyaset açıyor, durmadan yara
Allahlaşmış haşa ikballe para
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Gözleri kaplamış, hırstan bir perde
Bulalım, diyen yok, deva bu derde
Tecrübesiz kaptan dümenin nerde
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Kardeşlik aradık, nifakı bulduk
Her gün biraz daha, kin ile dolduk
Huzuru kalmamış bir millet olduk
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Bölükbaşı, radyodaki on üçüncü konuşmasında sadece MP’nin bazı temel görüşlerinde bahsetmiş ve MP için, “*Biz ne ortanın solundayız, ne Amerika’nın kolundayız, sadece hakkın, Türkün ve programımızın yolundayız*” biçiminde ifadeler kullanmıştır. İktisadi görüşlerinin “*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” türünden başıboş bir liberalizm olmadığını beyan eden Bölükbaşı, özel teşebbüs ve özel mülkiyete dayalı serbest mübadele ekonomisine taraftar olduklarını, ancak devletin iktisadi faaliyetlere sosyal gayeleri gerçekleştirici ve düzenleyici olarak müdahalesinden yana olduklarını da açıklamıştır.⁴⁰⁷

Radyodaki on dördüncü konuşmasında, AP’nin aldığı oylarla övünerek, milli iradeyi ben temsil ediyorum diye kampanya yürütmesini bir tür manevi karaborsacılık olarak nitelendiren Bölükbaşı, Peygamberin bir sözünden yola çıkarak, popülist politikalarla fazla oy almanın namuslu bir davranış olmadığını

⁴⁰⁵ A. g. e., s. 69-73.

⁴⁰⁶ A. g. e., s. 76-79.

⁴⁰⁷ A. g. e., s. 82-83.

altını çizmiştir. Peygamberin, “*Fakrim, fahrimdir*”, yani fakirliğimle iftihar ederim, sözünü, namussuzca servet sahibi olanlar karşısında söylediğini, bazen çok oy toplayanların da, peygamberin bu sözü ile lanetlediği yollardan servet toplayanlara benzediğini ileri süren Bölükbaşı, AP'nin sömürücü yolundan giderek oy temin etmemeyi kendileri için bir şeref saydıklarını belirtmiştir.⁴⁰⁸ Bölükbaşı, bu sözleri ile adeta, bir taraftan, MP'ye oyların neden atılmadığının arka planını açıklamakta, diğer taraftan da, Türk siyasetinde oy için her şeyin mübah görüldüğü bir anlayışı tenkit etmekteydi.

On beşinci ve son radyo konuşmasında, kısmi senato seçimlerinde AP ve Demirel'in kendilerine en büyük rakip olarak MP'yi gördüğünü, bunun için MP ve Bölükbaşı hakkında komünistlik iftirası bile yapmaktan çekinilmediğini anlatan Bölükbaşı, Demirel'in korkak kumandanlar gibi başını siperden çıkaramayıp, Talat Asal gibilerini üzerlerine sürdüğünü dile getirmiştir. Ayrıca Bölükbaşı, Demirel ve AP'nin “*Sunay'ın çizmesi*”nin gölgesine sığındığını, bu hareketleri ile AP'lilerin, gemi arslanı gibi zaman zaman kükremelerine rağmen, tavşan gibi teslim olduklarını tescil ettirdiklerini yinelemiştir. DP döneminde Menderes'i gidişinden dolayı çok kez samimi bir biçimde uyardıklarını, ancak benden sonrası tufan olsun diyen bazı yaşlı arkadaşlarına (Bayar'ı kastediyor) uyararak sonunun hüsrana olduğunu dile getiren Bölükbaşı, şimdi ise bir kere rey aldım, ben milli iradeyim diyerek büyük bir gaflet içinde olan AP'yi ve tecrübesiz kaptanı Demirel'i, tufan gelmeden uyardıklarını ve rejimin geleceğini tehlikeye sokmamaları gerektiğini anlatmıştır.⁴⁰⁹

5 Haziran 1966 Kısmi Senato seçimleri platformunda, MP'nin ve Bölükbaşı'nın renkli ve dinamik kampanyası, AP'yi ve Demirel'i epey tedirgin etmiştir. Bunda, Bölükbaşı'nın sert ve etkili hitabeti kadar, AP'li seçmenler için MP'nin bir seçenek teşkil edişinin de büyük payı vardır. AP'liler, Bölükbaşı'nın sert muhalefetinden o kadar tedirgin olmuşlardır ki, Bölükbaşı'yı komünistlikle suçlamışlardır. **Yön** dergisininin de belirttiği gibi, Muammer Aksoy hariç, tüm sosyalistleri komünist sayan ve Sovyetlerle imzalan kültür anlaşmasını muhalefetinin merkezine oturtan Bölükbaşı'nın komünistliği, senato seçimlerinin en eğlenceli yanını teşkil etmiştir. Bu arada **Yön** dergisine göre, Bölükbaşı, Batılı anlamıyla aşırı sağcılığın en güzel örneğini veren bir siyasal liderdir. Buna göre, Batılı aşırı sağ

⁴⁰⁸ A. g. e., s. 88-89.

⁴⁰⁹ A. g. e., s. 94-97.

partiler, her şeyden önce koyu milliyetçidirler ve iç politikadaki akıl dışı muhafazakarlıklarına rağmen, yabancı uşaklığına şiddetle karşıdılar. Halbuki az gelişmiş ülkelerde, aşırı sağcılık, milliyetçilik ve mukaddesatçılık taslayan siyasi partilerin bir çoğu, aslında yabancı uşaklığı yapan teşekküllerdir. Bunun tek istisnası Bölükbaşı'dır. Bölükbaşı, seçim kampanyasında ve daha önce Kıbrıs müzakerelerinde aşırı sağcı, fakat gerçekten milliyetçi bir partinin lideri olduğunu ispatlamıştır. Bölükbaşı, konuşmalarıyla, “*Amerikan sirklerinin palyaçolarına*”, “*menfaat şebekelerinin bir kuyruklu yıldız gibi sahneye çıkardıkları sahte değerlere*”, “*üç gün içinde milyonlar sahibi olmuş vurgunculara*”, “*Alamerikan kurnazlara*” ve “*Amerikan uşağı sahte mukaddesatçılara ve masonlara*” şiddetle çatarak, bağımlı dış politikayı eleştirmiştir.⁴¹⁰

Kısmi senato seçim kampanyasında Bölükbaşı, AP'ye bu kadar yüklense ve MP'yi AP'nin alternatifi olarak sunsa da, seçim sonuçları yine MP için hüsrarla sonuçlanmıştır. 52 sandalye için yapılan seçimlerde, yine AP, kullanılan oyların yarısında fazlasını alarak (%56.29), 35 senatörlük kazanırken, MP, çekirdek oyunun da altına düşerek, %5.9 oy yüzdesi ile sadece 1 senatörlük kazanmıştır.⁴¹¹ İlerde görüleceği gibi, alınan bu sonuçlar, Bölükbaşı liderliğindeki MP'de bir takım kaynaşmalara ve istifalara yol açacak ve Bölükbaşı'nın temsil ettiği hareket gitgide siyaset sahnesinden silinmeye yüz tutacaktı.

Öte yandan, seçimlerden sonraki ayın en önemli olayı, Meclis'in 14 Temmuz 1966'da Yassıada mahkumları ile siyasi firarileri affetmesi idi. Bu kararla, Yassıada mahkumlarının politika hayatında etkin bir rol almalarına izin verilmese de, cezaların tamamı hukuki neticeleri ile birlikte affedilmiş oluyordu. İşte bu af hadisesi vesilesiyle MP lideri Bölükbaşı, 30 Temmuz 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra göndererek, AP'nin Yassıada mahkumlarını affetmeye yönelik çıkardığı Meclis kararını veto etmesini ister. Çok uzun bir metin olarak kaleme alınan bu muhtıranın, bazı önemli yanlarının buraya alınması suretiyle, 27 Mayıs sonrası siyasal düzen ve af konularında Bölükbaşı'nın yaklaşımını daha yakından tanıma olanağı doğabilecektir.

⁴¹⁰ Yön, 3. 6. 1966. Dergi, bu sayısında kapağa tam yaslanacak şekilde Bölükbaşı'nın bir baş resmini koymuş ve altına aynen şunu yazmıştır: “*Aşırı sağcı ama, Amerikan uşağı değil!...*”.

⁴¹¹ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 313.

Muhtıra, 27 Mayıs inkılabını, o günkü nizamın meşru bir temeli saydığını belirttikten sonra, AP'nin geçmişi ihya etmeye yönelik kin, ihtiras ve intikam duygusu ile hareket ettiğini vurgulayarak, bu tutum devam ettiği müddetçe AP zihniyeti ile bu zihniyetin karşısında olanların çatışmalarının devam edeceği ve rejimin istikrara kavuşamayacağını dile getirmektedir. 27 Mayıs'tan bu yana cereyan eden hadiselerin temelinde, 27 Mayıs'ın meşruiyetini kabul etmeyen intikamcı cereyan ve geçmişi ihya etme hevesinin yattığını belirten Bölükbaşı, eğer bu meşruiyet bütün partilerce kabul edilmiş ve intikamcı tahrikler siyasi bir sermaye haline getirilmemiş olsaydı, kansız başlayan İhtilalin ölümsüz bitecebileceğini ve Türkiye'nin rejim olarak huzur iklimine kavuşmuş olabileceğini ileri sürmüştür. Bölükbaşı sözlerini şöyle sürdürmüştür:

23 Ekim 1961'de çok muhterem Cemal Gürsel'in huzurunda yapılan toplantıda, parti liderleri ile, o gün başkanlık ettiğiniz Ordu temsilcileri arasında geçen konuşmaların, bu toplantıda, evvelce söz konusu olmadığı halde, bu günkü Genelkurmay Başkanımız Sayın Cemal Tural'ın bir olup bitti şeklinde liderlerin önüne imza etmeleri için, sonradan adına dörtlü protokol denen bir yazıyı sürmesi vakiasının, size kadar uzananve 961 seçimlerinden sonra da faaliyet halinde bulunan Silahlı Kuvvetler Birliği adlı teşkilatın kurulmasının, idareye el koymak için imzalanan 21 Ekim 1961 ve 9 Şubat 1962 tarihli askeri protokollar ve benzeri hareketlerin sebep ve hikmeti ne idi? Kanaatımızca, bütün bu hareketler, her şeyden evvel 27 Mayıs'ın meşruiyetini kabul etmeyen, geçmişi ihya ihtirası taşıyan intikamcı cereyan karşısında duyulan endişelerin ve ümitsizliklerin bir tezahürü sayılmalıdır.

Muhtırasında Bölükbaşı, Sunay'ın 12 Kasım 1964 tarihinde Meclis başkanlığına gönderdiği ve 27 Mayıs aleyhtarı tahrikler karşısında gerekli önlemler alınmadığı takdirde, vahim sonuçlar doğabileceğine ilişkin mektubuna da değinmekte ve o günlerde muhalefette olan intikamcı zihniyet hakkında duyduğu endişeyi, şimdilerde iktidarda olduğu halde neden duymadığını sorgulamaktadır. AP'nin geçmişi ihya hevesi ile 27 Mayıs aleyhtarı intikamcı cereyanının, her gün biraz daha pervasız hale geldiğini anlatan Bölükbaşı, AP mahfillerinde dile getirilen, “*Sunay bizimle beraberdir, Tural bizimle beraberdir*” şeklinde yapılan propagandaların, söz konusu gidişi beslediğini ve AP'nin cüretini artırdığını öne sürmüştür. Bu manzara karşısında, geçmişte büyük endişe duyarak, mektuplar yazan Sunay'ın, şimdi Cumhurbaşkanı olarak sükut etmesini ve hareketsiz kalmasını anlayamadığını söyleyen Bölükbaşı, kısmi senato seçimlerinden sonra AP'nin kabul ettiği af kanunu ile 27 Mayıs'ı gayr-i meşru gösterme gayreti içine girdiğini ve kendi içinden bir

Cumhurbaşkanı seçecek yerde, Sunay'ı Cumhurbaşkanı makamına getirilmesini tercih etmekle, Sunay'ın varlığından özel bir güç ve cür'et aldığını ileri sürmüştür.

MP'nin öteden beri siyasi mahkumların toptan affını savunduğunu dile getiren Bölükbaşı, AP'nin prensiplere değil, Yassıada mahkumlarına sahip çıktığını, Avrupa'ya kaçmış olan birkaç kişi hariç, Yassıada mahkumlarının hepsinin cezalarının daha evvel çeşitli yollarla affedilmelerine ve emeklilik haklarının kendilerine iade edilmelerine rağmen, şimdi, Anayasa'yı ihlal suçundan Yassıada'da mahkum edilenlerin tamamının, hukuki neticeleri ile birlikte affedildiğini, onlara bir nevi iadei saltanat yolu açıldığını belirterek, yine Anayasa'yı ihlal suçundan mahkum edilen ve her bakımdan daha fazla şefkaz ve atıfete layık olan genç ve tecrübesiz 21 Mayıs'çıların neden affedilmediğini sormuş ve böylesi tek taraflı karar alan AP'nin gizli niyetinin, 27 Mayıs'tan intikam almaya yönelik olduğunu iddia etmiştir. Son olarak muhtırada, AP'nin, "*Mukabil bir ihtilalle iktidara gelmişçesine hareket ettiği*" ileri sürülmekte ve 21 Mayıs'çıların bir kısmının cezaevinde tutulmalarının, muhtemel ihtilal teşebbüslerine karşı rejimi koruyacak bir tedbir sayılamayacağı söylenerek, kin ve intikam duyguları ile hareket eden AP'nin bu tek yanlı tutumu ile, huzur sağlayacak bir sosyal tedbir olarak nitelenen affın, bir nevi tashihi karar, meşru bir ihtilali mahkum etme ve yeni huzursuzluklar yaratma vasıtası haline geleceği belirtilmektedir.⁴¹²

MP'nin şikayeti yalnızca af konusu ile kalmamış, MP, AP'nin Ordu'yu kendi yanında gösterme gayretlerini ve Orduyu siyasete alet ettiğini iddia ettiği tutumlarını Meclis gündemine taşımıştır. MP Çorum milletvekili Hasan Latif Sarıyüce, Başbakan'a yönelttiği bir soru önergesinde, iktidarı Orduyu siyasete alet etmekle suçlandırmış, buna karşı tedbir alınmasını istemiş ve "*Türkiye'de bazı komutanlarla AP liderlerinden müteşekkil karma bir hükümet mevcut olduğu kanaatinin doğmasına nasıl engel olunacağını*" sormuştur. Sarıyüce, AP'nin Orduyu siyasete çekecek ve onu sömürecek bir davranış içine girdiğini iddia ettiği önergesi, AP çoğunluğuna sahip Meclis'te kabul edilmemiştir.⁴¹³

⁴¹² Osman Bölükbaşı'nın Af Kanunu'nun Veto Edilmesi İçin Sayın Cumhurbaşkanına Sunduğu Muhtıra (Ankara: San Matbaası, 30. 7. 1966), s. 3-16.

⁴¹³ Cumhuriyet, 13. 8. 1966.

L. 1967-1969 YILLARI ARASI MP VE BÖLÜKBAŞI

1965 genel seçimleri ve 1966 kısmi senato seçimlerinden beklediği sonucu alamayan ve artık partisinde de otoritesi tartışılmaya başlayan MP lideri Bölükbaşı, 1966 yılının sonlarına doğru, sağlığını gerekçe göstererek, MP genel başkanlığından istifa ettiğini açıklayan bir mektubu MP GİK'e göndermiştir. 16 Kasım 1966 tarihli istifa mektubu aynen şöyledir:⁴¹⁴

Çok ağır ve yıpratıcı şartlar altında geçen 21 yıllık mücadele hayatımın neticesi olarak, sağlık durumum son aylarda, devamlı olarak bozulmuştur. Bu yüzden bütün arzuma rağmen vazifemi yapamamaktan duyduğum derin teessürü ve sağlık durumum düzelmemesi halinde başkanlık vazifemden ve icabında milletvekilliğimden ayrılmak zorunda kalacağımı bir çok kereler parti yetkililerine ifade etmişim Bugün bir türlü düzelmeyen sağlık durumum dolayısıyla, parti genel başkanlığından ayrılmak kararına büyük bir teessür içinde varmış bulunuyorum. Bundan sonra uğrunda bir ömür harcadığım MP'nin ideallerine sonuna kadar bağlı bir nefer olarak kalacağım. Bütün arkadaşlarıma başarılar diler, saygılar sunarım.

Bölükbaşı'nın istifası üzerine, MP GİK ve Meclis Grubu ortak bir toplantı düzenlemişler ve *"istifasını geri alması"* yolunda aldıkları kararı ulaştırmışlarsa da, Bölükbaşı'ndan *"hayır"* yanıtını almışlardır. Bölükbaşı yaptığı açıklamada, *"Arkadaşların bu kararını kabul etmedim. Hastalık sebebiyle ayrılan bir kimse rica üzerine, bu karardan nasıl döner"* demiştir. Bunun üzerine, MP GİK ve Meclis Grubu, Bölükbaşı'nın istifasının kabul edilmeyeceği yönünde bir karara vararak, durumu Bölükbaşı'ya bildirmişlerdir.⁴¹⁵ Daha sonra MP lideri, Adana'nın Gülek yaylasına gitmiş ve istirahatata çekilmiştir. Bölükbaşı, tekrar genel başkanlığa döneceği Mart 1967 tarihine kadar, pek fazla ortalarda gözükmemiş, ancak önemli görüşmelerin yapıldığı Meclis oturumlarına katılmıştır. Bu görüşmelerden birisi de, o günlerin dış politika gündeminin sıcak konusu Kıbrıs konusunda olmuştur. Kıbrıs ve ikili anlaşmalara ilişkin gensoru açılmasına ilişkin bir önerenin görüşmelerinde bir konuşma yapan Bölükbaşı, daha önce Kıbrıs meselesinde muhalefete bilgi vermediği ve görüşlerini almadığı için hükümeti eleştiren AP'lilerin (başta Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil olmak üzere), şimdi aynını kendilerinin yaptığı uzun uzun anlatmıştır. Kıbrıs konusunda milli bir politika oluşturulabilecekse bunun muhalefetin katkısı olmadan oluşturulamayacağını, tespit edilen politikanın

⁴¹⁴ Cumhuriyet; Zafer, 17. 11. 1966.

⁴¹⁵ Cumhuriyet, 18. 11. 1966.

nihayetinde muhalefetin onaylayacağı bir politika olsa bile uygulama aşamasında muhalefetin desteği olmadan arzulanan sonuçların alınamayacağını ileri süren Bölükbaşı, Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin Meclis'in bilgisi dışında yapılan ikili anlaşmalarla Amerika'nın kullanımına tahsis edildiğini, Türkiye'nin bu üslerin kullanımını konusunda denetime sahip olmadığını, bu durumun ise Türkiye'yi istemediği bir savaşa sokabileceğini öne sürmüştür. Bölükbaşı'nın üsler konusunda yaptığı en dikkati çeken eleştirisi ise, Türkiye'nin hükümlerlik haklarını kısıtlayan üslerle ilgili düzenlemelerin mevcut haliyle Türkiye için büyük riskler içerdiğini bilen MBK'nın ve arkasından gelen İnönü hükümetlerinin, bu konuda hiçbir şey yapmamış olduğu yolundaki eleştirisidir.⁴¹⁶ Kıbrıs gibi milli davalarla ilgili görüşmeler dışında Bölükbaşı, ne Meclis'te ve ne de MP de bulunmuştur.

Öte yandan, Bölükbaşı'nın MP genel başkanlığından çekilmesinde, partinin özellikle 1965 seçimlerinden sonra gitgide erimeye başlaması ve siyasetteki etkinliğinin azalışına paralel olarak, MP içinde yaşanmaya başlayan kaynaşmaların ve çekişmelerin de büyük yeri vardı. Bölükbaşı'nın genel başkanlıktan çekildiği yaklaşık beş ay boyunca MP içindeki huzursuzluk iyiden iyiye artmaya başlamıştı. Partide büyük kopmaların yaşanması beklenmekteydi. Tüm bu kargaşa içinde, Bölükbaşı yeniden genel başkanlığına dönmüştür. MP genel sekreterliğinin basına yaptığı açıklamada, "*Hukuken partimizin genel başkanlığı sıfatını esasen uhdesinde bulunduran Osman Bölükbaşı'nın, parti yetkili kurullarının rica ve istirhamına uyarak, memleketin siyasi hayatında beliren vahim istidatlar ve partinin selameti açısından tekrar genel başkanlığa döndüğünü ve yapılan başkanlık divanı toplantısına riyaset ettiği*" bildirilmiştir.⁴¹⁷

Ancak ne var ki, bu kez de, MP'nin İstanbul il teşkilatında büyük bir huzursuzluk baş göstermiştir. MP'nin İstanbul il kongresinde, delege olmayan şahısların oy kullandıklarının iddia edilmesi bütün partiyi karıştırmıştır. MP İstanbul il teşkilatında uzunca bir süredir varolan huzursuzluk, kongre vesilesiyle iyice ortaya çıkmış ve Genel Başkan Bölükbaşı'nın kongrede yaptığı konuşmanın, partilileri birleştireceği yerde, birbirine düşürdüğü ileri sürülmüştür. Kongrede, Bölükbaşı'nın tuttuğu öne sürülen Eşref Aydın ile delegelerin büyük çoğunluğunun desteklediği

⁴¹⁶Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 2, Yirmi Sekizinci Birleşim (4. 1. 1967), s. 19-49.

⁴¹⁷Cumhuriyet; Zafer, 19. 3. 1967.

iddia edilen Tahsin Kitapçı arasında büyük çekişme yaşanmıştır. Kongrede bir delege, “*Parti içinde tek konuşan insan olmak isteyen ve şimdiye kadar partideki bütün kıymetlerin, atılan iftiralar sonucu partiden uzaklaşmasına neden olan Bölükbaşı’nın, son günlerde, ‘bağrım Karacaahmet mezarlığına döndü’ havasını çalmaya başladığını*” söyleyerek, Bölükbaşı’ya eleştirmiştir. İstanbul il kongresinde, 1948’den beri partili olan sadık kişileri, kendisine karşı olanlar iddiasıyla Bölükbaşı’nın harcamaya çalıştığı söylenmiş ve Bölükbaşı’nın iktisat doktoru Tahsin Kitapçı’nın il başkanı olmasını şu sözleri ile engellediği öne sürülmüştür: “**Gönlüm Karacaahmet mezarlığına döndü. Hep ‘diplomalı’ları mezara gömdüm. İhanet edenler, hep ‘diplomalı’lar içinden çıkmıştır. Ama ‘çarıklı’lardan hiç ihanet görmedim. Şimdi il başkanı olarak iki namzet var. Biri ‘diplomalı’, biri de çarıklı**”. Bu sözler üzerine, kongre karışmış ve Tahsin Kitapçı ekibi salonu terk etmişlerdir. Daha sonra yapılan seçimlerde, delege olmayanların oyları ile çarıklı diye nitelen Eşref Aydın’nın, İstanbul il başkanı seçildiği iddiaları, başta İstanbul teşkilatı olmak üzere, partiyi karıştıracaktır.⁴¹⁸

Zafer gazetesinin tüm bu iddialarına, MP, Genel Sekreter Fehmi Cumalıoğlu imzalı bir tekzip yayınlanmıştır. Bu tür yayınların Bölükbaşı’nın tekrar genel başkanlığa dönüşü dolayısıyla maksatlı yapıldığı söylenen tekzip metninde, MP’nin gerçek demokrasinin lideri Bölükbaşı’nın etrafında gün geçtikçe kuvvetlendiği bildirilmekteydi.⁴¹⁹ Ancak, bundan sonra MP içinde gelişen olaylar, durumun hiç de belirtildiği gibi cereyan etmediğini gösterecektir. Nitekim, uzun zamandır MP’de devam eden karışıklıklar sonucu, MP genel başkanlığı, 3 MP’li milletvekilinin (Kırşehir Mv. Memduh Erdemir, Niğde Mv. Oğuz Demirtüzün ve Samsun Mv. Bahattin Uzunoğlu), “*partinin nizamına aykırı hareket ettikleri*” iddiasıyla geçici ihraç talebi ile haysiyet divanına verildiğini açıklamıştır. Bu arada 18 yıldır İstanbul teşkilatında çalışan ve İstanbul teşkilatının önde gelenlerinden olduğu belirtilen Mustafa Yılmaz isimli bir MP’li basına bir mektup göndererek, Bölükbaşı’yı suçlamıştır. Yılmaz mektubunda, “*Sayın Bölükbaşı, Anadolu’ya partililerine kan verme seyahatine çıkacakmış...1964’te, ‘demir çizmeleri’ giymiştir. 1965’te, ‘kılıcını çekmiştir’. 1967 başında, ‘karargahtan cepheye intikal’ etmişti. Şimdi de, MP’lilere ‘kan verecekmiş’*” biçiminde konuşarak, Bölükbaşı’yı, İstanbul il kongresinde

⁴¹⁸ **Zafer**, 30. 3. 1967.

⁴¹⁹ **Zafer**, 3. 4. 1967.

yaşanan demokrasi faciasının ve arkasından gelen parti içindeki yaşanan ayrılık ve çözümlerin baş sorumlusu ilan etmiştir.⁴²⁰

MP içindeki çözüme ve iç çekişmeler bununla bitmemiştir. Haysiyet divanına verilen üç milletvekilinin durumunu bir yazıyla protesto eden 5 milletvekili (Yozgat Mv. İ. Hakkı Akdoğan, Erzurum Mv. Necati Güven, İçel Mv. Kemal Ataman, Afyon Mv. Mustafa Akalın ve Sivas Mv. Gıyasettin Duman), MP'den istifa ettiklerini açıklamışlardır. Aynı şekilde haysiyet divanına sevk edilen, Memduh Erdemir, Oğuz Demirtüzün ve Bahattin Uzunoğlu da, MP'den istifa ettiklerini yaptıkları bir basın toplantısı ile açıklamışlardır.⁴²¹ Kesin ihraç talebi ile haysiyet divanına sevk edilen üç milletvekili istifa mektuplarında şunları zikretmişlerdir:⁴²²

...Her gün Millet Partisi tüzüğü ve programına aykırı hareket edenlerin bizim hakkımızda böyle bir karar almaları ibret vericidir. Biz parti disiplinine, tüzüğüne ve programına aykırı hareket etmediğimiz gibi, aksine bu kabil davranışların tecziye edilmesini ısrarla takip ve talep edenlerdeniz. Halen mevcut olmayan haysiyet divanına sevkimiz ve parti ile ilişkimizin kesilmesi karşısında büyük bir ümit ve inaçla bağlı bulunduğumuz MP'den üzülen istifa ediyoruz.

Öte yandan diğer 5 milletvekili de istifa mektuplarında özetle şunları belirtmişlerdir:⁴²³

Parti içinde uzun zamandan beri devam edegelmekte olan anlaşmazlıkların kaldırılması için yapılan grup toplantısında mutabakata varıldığı, hatta kucaklaşarak öpüldüğü halde, o günden bu yana eski tutumda ısrar edilmiş, parti programına aykırı konuşmalar tasvip olunmuş, tüzüğe uygun olmayan davranışlar cezalandırılmamış, aksine olarak MP programına, geleneklerimize ve tüzüğe uygun hareket edinilmesini savunanlar dışarı itilmiş, böylelerinin millet nazarında küçük düşürülmesine gayret edilmiş, parti görüşüne aykırı olmayan konuşmalar ise desteklenmemiştir. Ezcümle, parti programına tamamen aykırı beyanda bulunan milletvekillerinin konuşmaları grupça tasvip edilmiş, geçen yıl verilen namus sözü unutulmuş, bir il kongresinde grup üyelerine yapılan hakaretler tasvip edilmiş ve teşvik görmüştür.

8'ler diye anılan bu milletvekilleri uzunca bir süre bağımsız kaldıktan sonra, Şubat 1968'de AP'ye katılacaklardır.⁴²⁴ Ayrıca, yine MP Ankara Mv. Hüseyin Balan ile Amasya Mv. Kazım Ulusoy da, 14 Mart 1967'de MP'den istifa ederek, 17 Ekim 1966'da kurulan ve basında Alevi partisi olarak nitelendirilen Birlik Partisi'ne

⁴²⁰ Zafer, 15. 4. 1967.

⁴²¹ Cumhuriyet, 16. 4. 1967.

⁴²² Zafer, 16. 4. 1967.

⁴²³ Zafer, 16. 4. 1967.

⁴²⁴ Cumhuriyet, 19. 2. 1968.

katılmışlardır.⁴²⁵ Hüseyin Balan Birlik Partisi'nin genel başkanı olacaktır. Sözü edilen 8 milletvekili ile birlikte, eş zamanlı MP'den istifa edip daha önce AP'ye katılan Trabzon Mv. Ahmet Çebi ile birlikte, sadece 1967 ortalarından 1968 başlarına kadar, MP'den istifa edip de AP'ye giren milletvekili sayısı, 9'u bulmuştur. Böylece 1965 seçimlerinden sonra 31 sandalye ile Meclis'e giren MP'nin, 1967'nin Nisan'ına gelindiğinde, daha önceki istifalarla birlikte, Meclis'teki sandalye sayısı 15'e kadar düşmüştü. Bu durum, MP'nin büyük bir çöküntü içinde olduğunu gösteriyordu. Bu duruma en çok parti Genel Başkanı Bölükbaşı üzülmüyordu. Uzun senelerdir, güçlkle partisini ayakta tutmayı başaran Bölükbaşı'nın, büyük bir titizlikle kendi eliyle seçip milletvekili ve senatör olmasının yolunu açtığı MP milletvekilleri ve senatörler, bir bir yuvayı terk ediyorlardı. Yıllar sonra, 1977'nin Aralık ayında, AP'li 11 milletvekili, bakanlık uğruna CHP'ye geçecek ve Demirel Hükümeti düşürülecekti. O günlerde ziyaretine gelen Demirel'in üzüntüsünü paylaşan Bölükbaşı, "*Süleyman Bey, üzülme! Bu konuda benim bağrım Karacaahmet Mezarlığı'na döndü. Senin bağrındaki ise, daha köy mezarlığı*" biçimindeki meşhur sözünü söyleyecek ve Türk siyasal hayatının bu zafiyetinde çok dertli olduğunu ihsas ettirecekti.⁴²⁶ Bu konuda o kadar yaralıydı ki, Konya'da yaptığı bir mitingde, CHP'den ayrılıp 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi'ni (GP) kuracak olan Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının (Ferit Melen, Orhan Öztrak ve Emin Paksüt), CHP'den ayrılışlarının, ancak menfaatle izah edilebileceğini öne süren Bölükbaşı, özellikle kendi partisinden kopup da iktidar partisine yanaşan milletvekilleri için şu sözü söylemiştir: "*Menfaat uğruna bir partiyi terk edip diğerine kaçanlar, cüzdanı kabarık hovardanın kucağına atılan fahişeden daha aşağılıktır*".⁴²⁷

Diğer taraftan, bu istifalar üzerine MP genel merkezi bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, istifa eden milletvekillerinin çıkar için istifa ettikleri belirtilmiş ve bu milletvekillerine yönelik olmak üzere, "*kız olarak alınıp da, dul çıkan*" kimseler tabiri kullanılmıştır.⁴²⁸ MP'den istifa eden Erzurum Mv. Necati Güven ve diğer milletvekilleri, yaptıkları açıklama ile tebliğe cevap vermişlerdir. Bu milletvekilleri,

⁴²⁵ *Cumhuriyet*, 15-16. 3. 1967.

⁴²⁶ "*Osman Bölükbaşı ile Görüşme*", Kasım 1990. Bölükbaşı ile bu görüşmede ve daha sonraki görüşmelerde, MP içindeki ihtilafın nedenleri konusunu açmak istemişsek de, Bölükbaşı, bu konuda bir bilgi vermektan kaçınmıştır.

⁴²⁷ *Cumhuriyet*, 7. 5. 1967.

⁴²⁸ *Cumhuriyet*, 17. 4. 1967.

tebliğde, ramazan bayramının ikinci günü İ. Hakkı Akdoğan, Memduh Erdemir, Oğuz Demirtüzün, Sami Binicioğlu ve Hasan Özcan'ın partiden ihraçlarına karar verildiği ve bu kararın altında imzalarının bulunduğu ilişkin suçlamaları kabul etmemişler ve bu kararı imzalamaya mecbur edilişlerinin nedenlerini açıklamışlardır.⁴²⁹

MP'deki bu çözülme ve istifalar, farklı düşünüş ve görüşe sahip olmaktan ziyade, parti içi kişisel iç çekişmelerden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca, o günlerde, MP içinden bazı kişilerin, AP karşısında tutunabilmek için, CKMP ve YTP ile birleşmek istemeleri de iç huzursuzlukta etkili olmuştur. Partinin aldığı başarısız sonuçlar ve genel merkeze yakın bazı partililerin açıklamaları, genel merkez tarafından pek tutulmayan milletvekillerinin istifalarına yol açmıştır. Diğer taraftan, parti lideri olarak Bölükbaşı'nın, ekip çalışmasına pek fazla itibar etmeyen yaklaşımı ve şahsi tutumu ile parti politikasını tayin etmesinin de, partide huzursuzluk kaynağı oluşturduğu bilinmekteydi. Yine Bölükbaşı'nın, alınan başarısız sonuçların akabinde, sitemkar bir şekilde, sık sık parti liderliğinden çekilme yönünde yaptığı hareketlerinin, artık parti içinde tartışmalı hale gelen otoritesini zayıflattığı ve bu durumun da, kimi partili milletvekilleri üzerinde olumsuz bir tesir yaptığı da söylenmelidir.

Özellikle 1965 seçimlerinden sonra, merkez sağ temsil eden büyük bir parti olarak AP'nin yükselişi ve ideolojiler döneminin başlamasıyla birlikte, Bölükbaşı'nın öteden beri savunageldiği fikirlerin ve attığı nutukların kitle üzerinde yarattığı etki, hayli zayıflamıştı. Yeni iktisadi ve politik duruma göre kendini yenileyemeyen ve sadece Bölükbaşı'nın rejim ve sisteme yönelik uyarıları gündeme getiren, esprili ve muhalif konuşmaları ile ayakta durması güçleşen MP'nin, bu büyük düşüşü mukadderdi. Aşağı yukarı aynı seçmen kitlesine hitap eden MP ile AP'den ikincisinin, tek başına iktidarda olması da, MP'li milletvekilleri için AP'yi bir tür çekim merkezi kılıyordu. AP'li yetkililer de, MP'li milletvekillerini kendi partilerine çekebilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Diğer yandan,

⁴²⁹ Zafer, 18. 4. 1967. Söz konusu milletvekillerinin açıklamaları net değildir. Belirttikleri günde neler olup bittiğini, neden ihraç kararlarını imzalamak zorunda kaldıklarını açıklamamışlar, sadece, Genel Başkan Vekili Hüseyin Ataman ve Grup başkan vekili Faruk Önder'in bu konuyu açıklığa kavuşturmasını istemişlerdir. Onlar da, her hangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Dolayısıyla, her iki tarafın suçlamalarından pek bir şey anlaşılammıştır. Ancak, anlaşılan şu ki, parti içinde görüşleri ve kişilikleri birbiriyle uyuşmayan iki grup oluşmuş ve parti genel merkezinin tuttuğu gruba karşı, bunun dışında kalan milletvekillerinin bir tür isyanı söz konusu olmuştur.

Cumhurbaşkanı olmasına rağmen hala Ordu içinde büyük bir ağırlığı olan Sunay'ın da, Cumhurbaşkanı seçilmesinde kendisini tercih eden AP'ye yönelik ılımlı bir tutum içinde olması ve dönemin dış güçlerinin desteğinin arkasına alan Demirel'in de AP lideri olması, Bölükbaşı'nın temsil ettiği hareketin artık başarı şansını iyiden iyiye zora sokmaya başlamıştı. Ayrıca Bölükbaşı'nın parti üzerindeki ağırlığı azaldıkça, partinin bir parça sola kaydığı yolunda değerlendirmelerde yapılmıştır. Nitekim MP Balıkesir milletvekili Mesut Özansu, o dönemde partiye, “*sosyal devlet*” ilkesini yerleştirmeye çalıştıklarını, ancak başarılı olamadıklarını kaydetmektedir.⁴³⁰

Öte yandan, MP'deki çözülme ve istifalar arttığı bir dönemde, MP il başkanları Bölükbaşı'ya bağlılıklarını bildiren bir bildiri yayınlamışlardır. Tebliğde, bazı partilerle (CKMP ve YTP), MP'nin birleşmesi yolundaki görüşlere katılmamaya karar verildiği, ancak MP'nin çatısı altında bir birleşmeye evet denileceği belirtilerek, partinin içerden ve dışardan bir tertip ve ihanete kurban edilmek istendiği ve bunun önüne geçmek için Bölükbaşı'nın liderliğinde her zamankinden daha fazla birleşilmesinin gerektiği ifade edilmiştir.⁴³¹

Daha sonra Bölükbaşı, yakında seçim söz konusu olmadığı halde, geniş çaplı bir yurt gezisine çıkarak, son istifalar ile büyük bir çözülme içine giren MP kitlesini tekrar toparlamaya ve partililere “*taze kan*” vermeye çalışmıştır. 1967'den 1968'e kadar uzanan konuşmalarında, yine bildik şekilde siyasi rakiplerine sert eleştirilerde bulunan Bölükbaşı, mitinglerde kendisine gösterilen ilgiye ve büyük kalabalıklara bakarak, gelecek için yine iyimser beklentiler içine girecektir. Çorum'da yaptığı bir konuşmada, Demirel için, “*Kıratın zamlı süvarisi*” tabirini kullanan Bölükbaşı, “*Şimdi siyasi binamaz özürleri ile halkın karşısına çıkan AP lideri Demirel, hafızasını kaybetmiş bir insana benzemektedir*” şeklinde konuşmuştur.⁴³²

Ankara Samanpazarı meydanında yaptığı bir konuşmada ise, yeni kurulan GP'yi “*Ortanın solundaki ikinci parti*” olarak nitelendiren Bölükbaşı, GP'liler için, “*Bunlar şimdi, öptüğü ellere tüküren, tükürdüğü elleri öpen insanlar durumuna girmişlerdir*” demiştir. Konuşmasında, “ortanın solu” tabirini atan İnönü'ye de çatan

⁴³⁰ Mesut Özansu ile yaptığımız görüşmede, dönemin ekonomik ve siyasal gelişmelerine paralel olarak, partide bir revizyona gitmek istediklerini, en azından “*sosyal devlet*” ilkesini programda daha belirgin bir hale getirmek yönünde çalıştıklarını, ancak buna müsaade edilmediğini bildirmiştir. “*Mesut Özansu ile Görüşme*”, 11. 2. 2002.

⁴³¹ *Cumhuriyet*, 21. 4. 1967.

⁴³² *Cumhuriyet*, 27. 4. 1967.

Bölükbaşı, “*Bu ortanın solu sözü, halkı sol lafına alıştırmak için ortaya atılmamışsa, büyük siyasi gaftır*” biçiminde açıklamada bulunmuştur. 22 yıldır mütarekesiz bir mücadele olduğunu, Demirel’in Genelkurmay Başkanının gölgesine sığınarak, Sunay’ı Cumhurbaşkanı seçtiğini ileri süren Bölükbaşı, Genelkurmay Başkanı Tural’ın Cumhurbaşkanlığı için kendisini veliyaht gördüğünü, Demirel’in de Tural’ın fetvalarını boyun eğdiğini söyleyerek, Ordu’nun siyasetin içine girdiğini ifade etmiştir. Bölükbaşı sözlerini şöyle sürdürmüştür:⁴³³

Bölükbaşı sola kaydı diyenler ahlaksızdırlar. Ben 80’inden sonra fokstrot yapanlardan değilim. Bir sağa bir sola anlayışımı hiçbir zaman beğenmedim. Partiyi selamete yürütecek birisini bulsam siyasetten çekileceğim...Gerçek münevverler siyaset hayatına girmediği için sokaktan şapka alır gibi 6 içinde Demirel’i başımıza oturttuk. **AP genel başkanı olmak için Morrison şirketinden geçmek lazımmış...Türkiye’nin mukaddesatı, bir avuç Amerikan dolarının ipoteği altına sokulmuştur...Avrupa’da Demirel gibi adamları başvekil yapmazlar. Kalem-i mahsuslara katıp bile yapmazlar...Morrison şirketinin mümessili, müteahhit olup servet yapmak kolaydır, ama devlet gemisine kaptan olmak zordur.**

MP’nin düzenlediği mitinglerde biriken kalabalıklardan ve gördüğü ilgiden memnun kalan Bölükbaşı, Samsun’da yaptığı bir konuşmasında, 1969’da iktidara geleceğini tekrarlamıştır. Bölükbaşı’nın bu ilginç konuşmasının bazı kısımları şöyledir:⁴³⁴

Bugün kötü idareden şikayet ediyorsunuz. Bunun günahı sizlerindir. Çünkü hayatta eşeğe binmemiş Demirel’i, kin, intikam hırsı ile kırata bindirdiniz. Fakat kıratın az zamanda çöktüğünü gördünüz. Bunun 1969’da iktidara geleceğimizi söylüyorum. Siz getirmezseniz bile, Morrison şirketinden bir şahadetname alır, Başvekil olurum. Rejimin teminatını, birkaç üniformalı generalde değil, meşruiyette aramak lazımdır. Ben faziletli, ahlaklı olursam, beni 100 Sunay, 100 Tural yerimden oynatamaz. Eğer ben politika sahtekarlığı yapsa idim, bugün en büyük mevkilerde bulunur, Başvekil olurum. Fakat insan Başvekil olur ama, adam olamaz.

Giresun’da yaptığı bir konuşmada ise, daha çok dış politika üzerinde duran Bölükbaşı, Kıbrıs konusunda zamanın Türkiye’nin aleyhinde işlediğini, Amerikan üslerinin milleti yok edebilecek bir tehlike kaynağı olduğunu ileri sürmüş ve hükümeti, müteceviz İsrail karşısında, haklı olan Arap devletlerini desteklemekten çekinmekle suçlamıştır. İç politikada partizan bir idarenin kurulduğunu, sefalet ve adaletsizliğin yaygınlaştığını ifade eden Bölükbaşı, bu gidişe dur denmezse rejimin tehlikeye gireceğini yinelemiştir.⁴³⁵

⁴³³ Cumhuriyet, 21. 5. 1967.

⁴³⁴ Cumhuriyet, 19. 6. 1967.

⁴³⁵ Cumhuriyet, 20. 6. 1967.

1968'in başlarında Kırşehir'de düzenlenen bir açık hava toplantısına katılan Bölükbaşı, yine Demirel Hükümeti'ne çatarak, demokratik rejim için başarısız ve inancsız iktidarların, en büyük tehlike kaynağı ve ihtilallerin baş sorumlusu olduğunu dile getirmiştir. Bölükbaşı, Türkiye'nin yeni buhranlara gebe olduğunu söyleyerek, bu konuda başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, herkesi vazifeye davet etmiştir.⁴³⁶

Diğer taraftan Bölükbaşı, Mart 1968'de gittiği Almanya gezisinin dönüşünde, Türk işçilerinin sorunlarını Meclis'e taşımış ve Avrupa'daki Türk işçilerinin sorunları ile ilgili hazırladığı bir muhtırayı Başbakanlığa göndermiş,⁴³⁷ ancak gereken tedbirlerin zamanında alınmadığını söyleyerek, Avrupa'da çalışan Türk işçileri hakkında, Hükümetçe izlenen politikalarının yetersizliğine ilişkin Başbakan hakkında Anayasanın 89. maddesi uyarınca gensoru açılmasını verdiği önergeler ile sürekli teklif etmiş ve takip etmiştir.⁴³⁸ Daha sonraları ise, yaptığı açıklamada, Bölükbaşı, Amerikan üslerinin yaratacağı tehlikeler konusunda Nato'da revizyon istemiş⁴³⁹ ve yine katıldığı mitinglerde, AP iktidarının demokrasiyi soysuzlaştırdığını, suistimal, vurgun ve israfı azdırdığını ifade etmiştir.⁴⁴⁰

Bölükbaşı, 1967'den itibaren başlattığı yurt gezilerini ve propaganda faaliyetlerine hızlı bir biçimde devam ediyordu. Onun tek hedefi 1969 seçimlerine güçlü girmekti. Partisinde büyük çaplı istifalar olsa ve hala partideki huzursuzluk tam olarak yatışmamışsa da, Bölükbaşı, 1969 seçimlerinden büyük başarı ile çıkmayı umuyordu. Daha önce belirtildiği gibi onu böylesi bir beklenti içine sokan, hem gittiği yerde gördüğü ilgi hem de artık iktidarın kendisine geldiğine ilişkin inancı idi. Ancak, MP'nin seçimlere ilişkin yaptığı propogandanın tek unsuru, Bölükbaşı'nın iktidarı hedef alan bildik konuşmaları idi. MP, tüm teşkilatı ile birlikte, bir türlü tüm yurt sathında organize olamıyor ve kan kaybetmeye devam ediyordu. Gerçi bu durumdan Bölükbaşı da rahatsızdı ama bu konuda yapabileceği fazlaca bir şey yoktu. İşte bu çerçevede Bölükbaşı, artık 1969 seçimlerinde kesin bir başarı göstermek için, AP iktidarını yine şiddetle eleştirmeye devam etmiştir.

⁴³⁶ Cumhuriyet, 26. 3. 1968.

⁴³⁷ Cumhuriyet, 6. 4. 1968.

⁴³⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 3, C. 27 (1, 5, 8 Nisan 1968), s. 472, 522, 582.

⁴³⁹ Cumhuriyet, 17. 4. 1968.

⁴⁴⁰ Cumhuriyet, 11. 7. 1968.

1969 yılının Ocak ayında Konya’da yaptığı konuşmada, Bölükbaşı, “*Türk milletinin kaderine musallat olan şer kuvvetlerini 1969 seçimlerinde inşallah yeneceğiz*” diye seslenmiştir. 1969 bütçesi hakkında MP grubu adına yaptığı konuşmada ise Bölükbaşı, bu bütçenin, AP’nin son bütçesi olmasını temenni ederek, iktidarın zihniyet ve icraatını sert bir dille eleştirmiştir. Başbakan Demirel, Bölükbaşı’nın yaptığı konuşmaya cevap verirken, Türk-Sovyet Kültür Anlaşmasına değinerek, o zamanki koalisyonun MP kanadına mensup bakanların da bu anlaşmayı imzaladıklarını öne sürmüştür. Verilen yeterlilik önergesi aleyhine söz alan Bölükbaşı, “*Başbakan yalan söylemiştir. İspat edeceğim*” demiştir. AP’li milletvekilleri, bu sözleri yuhalamak suretiyle protesto etmişlerdir. Başbakan sataşma gerekçesiyle tekrar söz almış ve “*İspata davet ediyorum, edemediği taktirde kendisini iffetsizlikle itham ediyorum*” deyince, Bölükbaşı oturduğu yerden, “*İffetsiz sizsiniz*” diye bağırmıştır. Bu arada bazı AP’liler, Bölükbaşı’ya, “*Rezil köpek, sarhoş*” diye laf atmışlardır. Bunun üzerine, AP’li İhsan Tombuş ve Ömer Eken’le Bölükbaşı arasında, yumruklaşmaya varan sert bir kavga yaşanmıştır. Kavga araya girenlerin yardımı ile güçlükle yatıştırılmıştır.⁴⁴¹

Bu arada, Bölükbaşı, 1969 seçimleri için tekrar çıkacağı yurt gezileri öncesi düzenlediği basın toplantısında, Meclis’te AP’lilerin kendisine yönelik saldırılarını eleştirmiş ve “*Akümülatör doldu. Yurdun her tarafında mitingler düzenleyeceğiz. Başbakan Demirel’in ipliğini pazara çıkaracağım*” biçiminde konuşmuştur.⁴⁴² AP iktidarının Meclis’e sevk ettiği Anayasa nizamını korumu kanun tasarısına, Afyon’da yaptığı bir konuşmayla cevap veren Bölükbaşı, “*AP hiçbir zaman, gerçekten komünizm karşısında bilgili ve inançlı savaş veren bir iktidar olmamıştır*” demiştir. AP iktidarının sosyal adalet ve sosyal güvenliği gerçekleştirecek tedbirler yoluna gitmediğini, dört yıldan beri Meclis’e getirmedeği söz konusu tasarımı, şimdi sırf seçimler öncesi oy temini için getirdiğini dile getirene Bölükbaşı, “*Anayasa nizamını korumak için asıl tedbir, milletçe bu iktidara karşı alınmalıdır. Milletimiz bu tedbiri 1969 seçimlerinde alacaktır*” diye konuşmuştur.⁴⁴³ Afyon’un Şuhut ilçesinde, iktidarın, “*yarınki nesilleri değil, yarınki seçimleri*”⁴⁴⁴ düşündüğünü ileri süren

⁴⁴¹ Cumhuriyet, 14. 2. 1969.

⁴⁴² Cumhuriyet, 22. 2. 1969.

⁴⁴³ Cumhuriyet, 7. 3. 1969.

⁴⁴⁴ Cumhuriyet, 9. 3. 1969.

Bölükbaşı, Kütahya-Domaniç'te, hükümetin Romanya ile gerçekleştirdiği kültür anlaşmasının, komünizmi yaygınlaştıracaklarını belirtmiş, Kütahya Tavşanlı'da ise, 22 Şubat 1962 darbe girişimine değinerek, AP'li politikacıların 22 Şubat olayları cereyan ederken kaçacak delik aradıklarını öne sürmüştür.⁴⁴⁵ Diyarbakır-Ergani'de ise, Anayasa'yı koruma ve TRT kanun tasarılarını, "*tedhiş ve işgal*" tasarıları olarak nitelendiren Bölükbaşı, AP iktidarının her geçen gün biraz daha meşruiyetten uzaklaştığını ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Bölükbaşı, bir taraftan 1969 seçimleri için tüm yurt sathını dolaşmaya devam ediyor, bir taraftan da Meclis'te AP'nin çıkardığı kanunlar aleyhine sert konuşmalar yapıyordu. Bunlardan birisi de, uzun zamandan beri siyasal kamuoyunu meşgul eden, eski DP'lilere siyasal haklarının geri verilmesine ilişkin Anayasa değişikliğini gerektirecek kanun tasarısı idi. 29-30 Kasım 1968 tarihinde yapılan AP kongresinde, eski DP'lilere siyasal haklarının verilmesi kabul edilmişti. Sonunda bu mesele Mayıs 1969'da Meclis gündemine gelmiş ve yapılan Anayasa değişikliği ile eski DP'lilere konan siyaset yasağının önü açılmıştır. Daha önce yaptığı açıklama ile İnönü de, eski DP'lilere siyasal haklarının öne alınmasından yana olduğunu dile getirmişti. İşte bu konuda, MP grubu adına Ankara milletvekili olarak bir konuşma yapan Bölükbaşı, üç yıl önce çıkarılan Af Kanunu vesilesiyle, bütün siyasi mahkumların affına taraftar olduğunu, ancak Yassıada hükümlülerine devlet hizmetinde bulunma hakkının verilmesine milli endişelerle sıcak bakmadığını belirtmiştir. Bölükbaşı, o dönemde, Af kanunu tasarısı müzakere edilirken, asıl maksadın 27 Mayıs 1960 devriminin tasfiye ettiği DP iktidarının suçlularının eski itibarlarına kavuşturulmasına yönelik bir senaryo olduğunu ileri sürdüğünü anlatmıştır. İnönü'nün Bayar'la görüşmesine de değinen Bölükbaşı, 1945'te Bayar'la birlikte bir demokrasi oyunu oynama kararını vermiş olan İnönü'nün, basiret ve kudretinin ülkeyi felakete sürüklemekten başka bir şeye yaramadığını ileri sürmüş ve iki eski Cumhurbaşkanı'nın siyaset sahnesinde tekrar kucaklaşmasından ziyade köşelerine çekilmelerinin daha hayırlı olacağını belirtmiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Cumhuriyet, 11. 3. 1969.

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, 8. 4. 1969.

⁴⁴⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem :2, C. 34, Toplantı: 4, Doksan Üçüncü Birleşim (14. 5. 1969), s. 436-438.

Bölükbaşı, İnönü'yü muhatap olarak yaptığı ikinci konuşmasında, tek parti Anayasasıyla demokrasinin gerçekleştirilemeyeceğini anlaması gerektiği halde, bunda ısrarcı olan İnönü'nün gerçekleşen ihtilali sorumlusu olduğunu ileri sürmüştür. Konuşmasının başka bir yerinde, Başbakan ve bakanların idamlarına ilişkin olarak, C. Gürsel'in ihtilalden bir ay sonra kendisine siyasette adam asmanın Avrupa'da hoş karşılanmayacağını, dolayısıyla yargılamaların idamsız bitirileceğini söylediği halde, tersine bir durumun vuku bulduğunu, bunu anlamanın da zor olduğunu dile getiren Bölükbaşı, Türkiye'de bir huzursuzluk varsa, 27 Mayıs'ı gayrimeşru sayanların ve bu yolda tahriklerde bulunanların yarattıkları bir huzursuzluk olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁸

M. 1969 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA BÖLÜKBAŞI HAREKETİNİN PARÇALANMASI VE ÇÖKÜŞÜ

1969 seçimlerine yaklaşıldığı günlerde, Bölükbaşı'nın liderliğini yaptığı MP, yukarıda zikredildiği üzere 1965 seçimlerinde parlamentoya soktuğu 31 milletvekilinin yarısından fazlasını kaybetmiş bulunuyordu. Bölükbaşı'nın ellerinden tutarak parlamentoya taşıdığı milletvekilleri, gerek parti içi anlaşmazlık, gerek Bölükbaşı'nın siyaset anlayışından duydukları rahatsızlık ve gerekse de iktidar partisinin teşvikleri sonucu bir bir MP'yi terk etmişlerdi. O günlerde MP'nin durumunu inceleyen Burhan Seyfi, tarihi kişiliği itibariyle başında Bölükbaşı olmasa, MP'nin çoktan dağılmaya mahkum bir parti olduğu dile getirerek, MP için, "*Parlamenter yetiştiren bir staj yeri partisi*" ifadesini kullanmıştır. Zira, MP'den parlamentoya seçilen milletvekili ve senatörlerin yarısından fazlası, süreç içinde, başta AP olmak üzere diğer partilere katılmışlardır. MP'den ayrılma ve istifalarda, Genel Başkan Bölükbaşı'nın tutumu etkili olmuştur. Seyfi'nin belirttiğine göre, Bölükbaşı, parti üst kademelerinde bulunanları daima kendisine tabi kılmaya çalışmış ve küskünlükler genellikle bu yüzden vuku bulmuştur.⁴⁴⁹

Aynı şekilde Bölükbaşı'nın, hürriyet, fazilet, demokrasi ve rejim adına 1946'dan o yana takip ettiği tenkit, itham ve isnada dayalı sert muhalefet metodunu

⁴⁴⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem :2, C. 34, Toplantı: 4, Doksan Üçüncü Birleşim (14. 5. 1969), s. 454-458.

⁴⁴⁹ Burhan Seyfi, "Seçimler Arefesinde Siyasi Partiler: 22-23", *Zafer*, 29-30. 8. 1969.

bir türlü terk etmemesi, partiyi ve kendisini politikanın değişen koşullarına göre yenileyememesi ve siyasal faaliyetinin eksenine bir ekip çalışması yerine, kendisini oturtması gibi etmenler de, parti içinde huzursuzluğa neden olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, 1946 sonrası girilen ve 1960'a kadar devam eden demokrasi ve hürriyet mücadelesinin aksine, 1960'ların siyaseti, belirli iktisadi ve toplumsal tabana dayalı sağ-sol ideolojik kamplaşmaların ön planda olduğu bir çerçeve içinde yürümeye başlamıştır. İşte bu döneme özgü siyasal dili ve metodu geliştiremeyen ya da geliştirmek istemeyen Bölükbaşı, aynen 1946 ile girilen süreçte olduğu gibi, 1960 sonrası gelişen siyasal olaylar karşısında da, eskimeyen ve artık bir sabite haline gelmiş olan muhalefet üslubu ile siyaset yapmaya devam etmiştir. Belki de, Bölükbaşı, 1960 İhtilali'nden çok şey beklediği halde, Türk siyasetinde hiçbir şeyin değişmediğini, demokrasinin kurumlaşmadığını ve dolayısıyla onca mevzuat değişikliğine rağmen, iktidara hangi parti gelirse gelsin, ülke genelinde siyasal ve toplumsal özgürlüklerin önünü kesecek bir baskı yönetimi kuracağını ve yine rejimin tehlikeye düşeceğini düşündüğünden, alışageldiği muhalefet metodunu terk etmemiş olabilir. Türk siyasetinde 1960 sonrası cereyan eden gelişmelere bakıldığında, Bölükbaşı'nın ısrarla üzerinde durduğu, yani demokrasinin, manevi temellerinin gelişmesine yol açacak bir tür “*zihniyet değişikliği*”ne gidilmemiş olması ve en küçük bir siyasal krizde rejimin tehlikeye girmesi gibi etmenler, Bölükbaşı'nın muhalif siyasal tutumuna hak verdirecek gelişmeleri içinde barındırdığı söylenebilir. Şimdi, 1969 seçimleri ile girilen süreçte Bölükbaşı hareketinin nasıl bir seyir içine girdiğine bakılmalıdır.

1969 seçimlerinin hemen öncesinde, MP'deki huzursuzluk iyiden iyiye artmaya başlamıştır. İki MP milletvekili aday, Bölükbaşı'nın tutumuna karşı çıkarak, MP'den istifa ederek, AP saflarına katıldıklarını açıklamışlardır. Bu milletvekili adaylarından, MP Balıkesir aday, Kamil Eriş, birlikte oldukları Kırşehir mitingi esnasında, Bölükbaşı'ya, parasının çalındığını söylemiş, Bölükbaşı'nın da, cebinden para çıkardığını ve “*Bak benim param helal, kaybolmuyor*” diye karşılıklı bulduğunu iddia ederek, anlaşmazlığın baş gösterdiğini ve MP'den istifa ettiğini açıklamıştır. Yine, MP Konya listesinin ön sıralarında bulunan, ancak Bölükbaşı tarafından Bolu listesine kaydırılan Recep Başman da, MP'den istifa etmiştir. Başman beyanatında, “*İstifamın ana sebebi,*

Bölükbaşı'nın keyfi olarak milletvekili listesinin tanzimine girişmesidir" şeklinde suçlayıcı bir dil kullanmıştır.⁴⁵⁰

Bu arada, daha önceki seçimlerde MP'den parlamentoya seçildiği halde, partiden istifa eden milletvekillerinin durumundan hayli dertli olan Bölükbaşı, 1969 seçimleri öncesi, Türk siyasal hayatında eşine ilk kez rastlanır bir uygulama ile MP aday yönetmeliğine, "*Partiden istifa edecek milletvekillerinin milletvekilliğinden de istifa etmeleri gerekir*" biçiminden bir madde koydurmuş ve bu maddeye binaen, MP milletvekili adaylarından noter tasdikli bir belge almıştır. Buna göre, MP'den seçilen milletvekilleri, eğer partilerinden istifa edecek olurlarsa milletvekilliğinden de istifa edeceklerine dair namus sözü vermişlerdir. 1969 seçimleri öncesi Bölükbaşı, kendi eliyle seçtiği MP'li milletvekillerinin partiden istifa etmesinin önüne geçmek için, böylesi bir uygulama içine girse de, ileride görüleceği üzere, seçilen milletvekilleri şeref sözlerine uymayacak ve yine eskiden olduğu gibi Bölükbaşı'yı terk edeceklerdi.⁴⁵¹ Bu durumla ilgili gelişmelere ileride değinilecektir.

Öte yandan, Mart 1969'da genelkurmay başkanlığından ayrılan Cemal Tural da, seçimlere bir ay kala MP'ye katılmıştır. Seçimlere yaklaşıldığı sıralarda Bölükbaşı, seçim konuşmalarında Cemal Tural'ı daima yanında bulundurmaya başlamıştır. Hayatının ilk seçim konuşmasını Bölükbaşı ile birlikte Kırşehir'de yapan eski Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, Kırşehir'lileri öven bir konuşma yapmış ve MP'de bulunmaktan bahtiyar olduğunu açıklamıştır. Bölükbaşı da konuşmasında, yine komünizm tehlikesine işaret etmiş ve devleti devlet ve milleti millet yapan bütün mefhumların tam bir çöküntü içinde olduğunu anlatarak, demokrasiyi soysuzlaştıran bir partacilik cereyanının başladığını ileri sürmüştür.⁴⁵²

Tüm bu gelişmeler içinde 12 Ekim 1969 seçimleri yapılmış ve Bölükbaşı, yine beklediği başarıyı elde edememiştir. Seçimler, 1965'de aldığı oy oranının altında olsa da, AP'nin zaferiyle sona ermiştir. AP, % 46. 63'le 256 sandalye, CHP, % 27. 36 ile 143 sandalye, CHP'den ayrılan Turhan Feyzioğlu'nun GP'si, % 6. 58'le 15 sandalye, Birlik Partisi, % 2. 80'le 8 sandalye elde ederken, Bölükbaşı'nın MP'si, büyük bir düşüşle, ancak beşinci parti olabilmiş ve % 3.22 ile 6 sandalye

⁴⁵⁰ Zafer, 27. 9. 1969.

⁴⁵¹ Fikret Otyam, "Demokrasinin Şaşmaz Bir Savunucusu: Osman Bölükbaşı", **Cumhuriyet**, 26. 11. 1972.

⁴⁵² Zafer, 29. 9. 1969.

kazanabilmiştir.⁴⁵³ Bu sonuçlar, Bölükbaşı'nın 1948'den beri temsil ettiği MP hareketi için siyasi anlamda sonun başlangıcını teşkil edecekti.

Bu arada, seçimlerden sonra, Konya'dan bağımsız olarak Meclis'e giren Necmettin Erbakan ile MP mihverinde yeni bir siyasi teşekkül meydana getirileceği yolunda haberler yapılmaktaydı. Buna göre, MP'li milletvekillerinin, MHP içindeki bazı unsurların, bazı bağımsız ve sağcı kimliği ile bilinen AP'li milletvekillerinin, Konya bağımsız milletvekili Erbakan ile birlikte büyük bir siyasi kuruluşa gidecekleri, yeni bir isim altında birleşerek, Meclis'te bir grup kuracakları planlanmaktaydı. Buna ilişkin temasları, MP'den Fehmi Cumalıoğlu, İsmet Kapısız ve Ahmet Bilgin üstlenmişlerdi. Bu çabalarla ilgili olarak MP'liler, ilk önce bir grup kurma yoluna gidileceğini, temasların yapıldığını, ancak son sözün Bölükbaşı'da olduğunu belirtmişler, Bölükbaşı'nın genel başkanlıktan ayrılarak, kurulacak grubun ve arkasından teşekkül edecek büyük siyasi kuruluşun fahri başkanlığını yapması gerektiğini açıklamışlardır. Bazı MP'liler, artık bu haliyle MP'nin, iktidara gelemeyeceğini, bu durumda Necmettin Erbakan'ın genel başkanlığını yapacağı bir büyük siyasi teşekkül oluşturulmasının gerekliliğine işaret etmişlerdir. Erbakancılar da, Türk siyasetinin yetiştirdiği nadir siyaset adamından biri olarak gördükleri Bölükbaşı'nın, artık çekilip, kurulacak yeni teşekkülün fahri başkanlığını üstlenmesini istemişlerdir. Erbakancılar, Meclis'te bağımsızlardan bir grup kurma yoluna gitmeden önce, MP tabanını ve teşkilatını kullanarak yeni bir siyasi oluşuma gitmenin daha uygun olacağını açıklamışlardır. Bölükbaşı ile Erbakan arasında bir uzlaşma temin etmek için aracılar mekik dokurken, MP GİK üyesi İsmet Kapısız, basına yaptığı açıklamada, Bölükbaşı'nın şartsız bir biçimde Erbakan'ın MP'ye iltihakını istediğini, Erbakan MP'ye iltihar ederse Mayıs 1970'te yapılacak kongrede genel başkan seçilebileceğini anlatarak, Erbakancıların ise, MP'yi kendilerine katmak gayreti içinde bulunduğun, ancak bunun kabul edilemez bir durum olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁴

Bölükbaşı, Erbakan'ın MP'ye iltihakını isterken, Erbakan ise MP'de genel başkan olmak istiyordu. Seçimlerden önce ve sonra iyi ilişkiler içinde olan Bölükbaşı ile Erbakan arasında ilk temas, MP Sinop Mv. Hilmi İzgüzar tarafından sağlanmıştır.

⁴⁵³ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1976), s. 376.

⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, 26. 11. 1969.

İşgüzar, Erbakan'a, Bölükbaşı'nın kendisini MP'ye davet eden mesajını götürmüştür. Bunun Erbakan, İşgüzar'a şu cevabı vermiştir.⁴⁵⁵

MP'ye girmekten büyük memnuniyet duyarım, ancak MP'ye girersem partinin yönetimini elime alırım. Osman Bölükbaşı, çok sevdiğim, saydığım bir kimsedir. Ona fahri genel başkanlık buluruz. MP'nin hazır bir teşkilatı vardır ve MP'ye oy veren seçmenler bizim fikriyatımıza yakındır. Bu yapıldığı takdirde, MP'nin bu seçimlerde kazanamamış olan milletvekillerini Haziran seçimlerinde senatör olarak parlamentoya sokmak bizim için mümkündür. Anadolu tüccarları bize yardım edeceklerdir.

Erbakan'ın bu cevabı, MP'nin özellikle seçilememiş milletvekilleri arasında ilgi toplamıştır. Bunlardan Sami Binicioğlu, Mehmet Ali Arsan ve Reşat Özarda, Bölükbaşı'yı ikna etmek istemişlerse de, Bölükbaşı, "*Fahri genel başkanlık ne demek? Bir arkadaş partimize gelirse, ona önemi derecesinde bir vazife verilir*" diyerek, Erbakan'ın teklifini geri çevirmiştir. Ancak, bu durum, Bölükbaşı'nın yıprandığını düşünen ve Erbakan'la yeni bir oluşuma gitmek isteyen bazı MP'li milletvekillerinin hoşuna gitmemiştir. Parti içinde Bölükbaşı, görüşünde hemen hemen yalnız kalmıştır.⁴⁵⁶ Ardından MP Genel Sekreteri Fehmi Cumalıoğlu ile MP GİK üyesi İsmet Kapısız, bir açıklama ile Erbakan ve arkadaşlarını tekrar MP'ye davet etmişlerdir. Cumalıoğlu yaptığı açıklamada, kendisinin Erbakan'la ayrı bir parti kurarak, MP'yi tasfiye etmek istediği yolunda basında çıkan haberleri yalanlamış ve Bölükbaşı liderliğindeki MP'ye Erbakan'ın katılmasının daha uygun olacağını dile getirmiştir. Tüm bu gelişmelerden anlaşıldığı kadarıyla, araçlar kanalıyla Erbakan'la Bölükbaşı arasında kurulan temaslarda, asıl sorun genel başkanlık konusunda yaşanmıştır. Erbakan, genel başkan olması şartıyla MP'ye katılmayı kabul edeceğini açıklamış, ancak Bölükbaşı buna yanaşmamıştır. Ne var ki, bazı MP milletvekilleri ve seçilemeyen eski MP milletvekilleri, Bölükbaşı'nın artık yıprandığını, çekilmesi lazım geldiğini düşünmekte ve Erbakan mihverinde yeni bir siyasal oluşumu istemekteydiler.⁴⁵⁷ İşte bu da, MP içinde büyük kopmalara, çıkarmalara ve çözümlere yol açacaktı.

Yaşanan tüm bu gelişmelerle birlikte MP içinde, "*Bölükbaşı taraftarları*" ve "*Bölükbaşı karşıtları*" biçiminde iki ayrı grup oluşmuştur. Bunlara, "*ihtiyarlar*

⁴⁵⁵ Cumhuriyet, 27. 11. 1969.

⁴⁵⁶ A. g. y.

⁴⁵⁷ Cumhuriyet, 28. 11. 1969.

grubu” ve “*gençler grubu*” da denmiştir. Bu iki ayrı kamp, kendini MP'nin Dördüncü Büyük Kongresi'nde göstermiştir. 2-3 Mayıs 1970 tarihinde toplanan **MP Dördüncü Kongresi**, sözü edilen iki grup arasında sandalyelerin havada uçtuğu, kürsünün kırıldığı ve yumruklaşmaların yaşandığı bir havada açılmıştır. MP kongresinde olaylar başkanlık divanı seçimiyle başlamıştır. MP Genel Başkanvekili Seyit Faruk Önder, başkanlık divanı seçimlerini başlatınca, gürültüler yükselmeye başlamıştır. İhtiyarlar grubu diye adlandırılan Bölükbaşı taraftarları, İstanbul İl Başkanı Sabih Atlı'yı kongre başkanlığına aday göstermişlerdir. Gençler grubu diye nitelendirilen grubun liderliğini, MP genel başkanlığına adaylığını koyduğu için kongreden iki gün önce kesin ihraç talebi ile haysiyet divanına sevk edilmiş olan eski milletvekili Sami Binicioğlu yapmaktaydı. Binicioğlu ekibi ise, kongre başkanlığına eski Çankır Mv. M. Ali Arsan'ı aday göstermişlerdir. Faruk Önder, Arsan'ın GİK üyesi olduğundan, başkanlığa adaylığını koyamayacağını açıklaması ile birlikte salonda büyük bir gürültü kopmuştur. Delegelerin bir bölümü, “*Arsan... Arsan...*” diye bağırmışmısa da, tek adayla yapılan kongre başkanlığına, 667 delegenin 179'unun oyunu alan Sabih Atlı getirilmiştir. Bu sırada gençler M. Ali Arsan'ın omuzlarına alarak, zorla başkanlık divanına oturtmak isteyince, divanın önünde, yumrukların konuştuğu kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Bölükbaşı taraftarları delegeler ve özellikle Kırşehir delegeleri, Arsan'ı kürsünün önüne yıkmışlar ve iyice hırpalamışlardır. Arsan, adaylıktan vazgeçtiğini söylese de olaylar yatışmamıştır. Olayların yatışacağı bir sırada, kesin ihraç talebi ile haysiyet divanına verilen parti genel başkan yardımcısı Sami Binicioğlu ve taraftarları salona girip, başkanlık kürsüsüne doğru yürüyünce, olaylar daha da şiddetlenmiştir. Ön sıralarda oturan Bölükbaşı, Ahmet Bilgin, Suna Tural ve İbrahim Elmalı da, kavgayı ayırmak istemişlerse de başarılı olamamışlardır. Bu arada, çıkan arbedede, Binicioğlu taraftarları, Bölükbaşı'nın üzerine yürümüşlerse de, babasını koruyan Deniz Bölükbaşı ve partililer, Bölükbaşı ve arkadaşlarının başkanlık divanına sığınmalarını sağlamışlardır. Üç saat kadar süren kavga, toplum polisinin araya girmesi ile yatıştırılmıştır. Salondan çıkartılmadan önce, başkanlık divanının önüne gelen Binicioğlu, “*Beni haysiyet divanına veremezsiniz, hakim kim, suçlu kim*” diye bağırmıştır. Daha sonra Binicioğlu ve taraftarları delegelerin yuhlaması ve saldırıları

arasında salondan polis gözetiminde çıkarılmış ve kongre normal çalışmalarına başlayabilmiştir.⁴⁵⁸

Kongrenin öğleden sonraki toplantısında bir konuşma yapan Bölükbaşı, özetle şunları söylemiştir:⁴⁵⁹

Siyasal hayatımda hiç mevki peşinde koşmadım, hep mevki benim peşimde koştu. Merhum Ali Fuat Başgil, Erbakan'la birlikte gelip bana başbakanlık teklif etti. Bunu reddettim. Ben hiçbir zaman ikbal düşünmedim. Memleket menfaatini düşündüm. IV. Koalisyonun kurucusu İsmet İnönü'yü kazasız belasız yolcu edenlerin başıyım. Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmemesi için oy kullanan tek parti MP'dir... Partinin başına ne geldi ise, Bölükbaşı'nın çabuk affetmesinden ileri geldi. Geçmiş çabuk affederim, yeter ki, geçmiş gelecekte tekerrür etmesin. Maddi ve manevi çöküntü içindeyim. Benim 25 yılda çektiğime 25 gün dayanacak insan çok az bulunur. Hiçbir mevki için oy istemiyorum, bir nefer olarak kalacağım. Partiyi yaşatamazsanız, onun türbesinin bekçisiyim...[Sunay, Demirel ve İnönü'ya çatarak]...Acz içinde bir iktidar, vazifesini yapmayan bir muhalefet. Bunun sonu, karanlıktır. Başımıza gelecekleri söylemeye dilim varmıyor...Geldiler de ne oldu? Memleketi de kendilerini de berbat ettiler. 60 yaşındayım, bir Süleyman Demirel'in durumuna düşen devlet adamı görmedim.

MP kongresinin ikinci gününde, GİK'in hesap raporunda görülen açık ile partiden son günlerde yapılan ihraçlar konuları şiddetli tartışmalar yol açmıştır. Açıklanan rapora göre, başta İsmet Kapısız olmak üzere, Kazım Karsan, Abdülkadir Gürol, Cevat Eroğlu, Gıyasettin Duman, Sami Binicioğlu, K. Ataman ve Ahmet Bilgin'in hesaplarında açık olduğu bildirilince, delegeler, "*kahrolsun yiyiciler*" diye bağırmişlardır. Tartışmaların yatışması üzerine kürsüye gelen Bölükbaşı, bir çeşit "*vasiyet*" niteliği taşıyan bir konuşma yapmıştır. Bölükbaşı, konuşmasına, Sami Binicioğlu'nu kastederek, "*İhanet bitmemiştir. Devam edecektir*" sözleriyle başlamış ve şöyle devam etmiştir:

Bu kongre, içten ve dıştan sabote edilmektedir. Kötü başlamıştır. İyi bitecektir. Bu şekildeki tartışmalarla bu partiye suikast hazırlayanlara imkan vermiş olursunuz. Partide ihtilal yapmak isteyenler varmış, cunta varmış, cuntanın başı hiçbir zaman belli olmaz. Bunlar düpedüz ihanete karar vermiş, satılmışların sözleridir. Bölükbaşı, bu partiyi bir avuç bedbahtın arzusuna bırakacak bir insan değildir. Dünkü hadiselerin başı dışarıda değil, içerdedir.

Bölükbaşı, son olarak, bir istekte bulunduğunu, bunun il başkanları ile gizli bir toplantı olacağını ve partinin geleceğinin "*vebalinden kurtulmak*" istediğini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir. Bundan sonra toplantıya ara verilmiş ve

⁴⁵⁸ MP Dördüncü Büyük Kongresi'nde yaşananlar için şu gazetelerden yararlanılmıştır: **Cumhuriyet; Zafer; Tercüman**, 3. 5. 1970. **Zafer** gazetesi, kavga esnasında Bölükbaşı'nın pantolon düğmelerinin koptuğunu bildirmektedir.

⁴⁵⁹ **Cumhuriyet; Zafer**, 3. 5. 1970.

Bölükbaşı, il başkanları ile gizli bir toplantı yaparak, genel başkanlığa adaylığını koymayacağını ve S. Faruk Önder'in başkanlığını desteklemelerini istemiştir.⁴⁶⁰ Toplantıda, il başkanları, Bölükbaşı'yı tekrar genel başkanlığa aday olması için ikna etmeye çalışmışlarsa da, Bölükbaşı, “Ölümin eşiğindeyim. Bana aktif vazife vermeyin. Bırakın bir MP'li nefer gibi çalışayım” diye konuşmuştur. Ancak, adaylığını koymayan Bölükbaşı, kongre tarafından tekrar MP genel başkanlığına seçilmiştir.⁴⁶¹ Genel idare kurulu ise şu kişilerden oluşmuştur: İbrahim Elmalı, S. F. Önder, Hüseyin Ataman, Abdülhak Kemal Yörük, A. Bilgin, Şerafettin Konuray, Reşat Özarda, İ. Kapısız, A. Baran Numanoglu, Hasan Özcan, Suna Tural (Cemal Tural'ın eşi), Halim Önalp, Kazım Karsan, İbrahim Aygüneş, Turan Şeker, A. Gürol, H. İşgüzar, İstiklal Yaradılış, S. Atlı, Asaf Yörük, Edip Sezgin, R. Hatunoğlu, H. Hayırhoğlu, N. Çetintaş ve E. Deliorman.⁴⁶²

Tartışmalı ve kavgalı kongrenin ardından, MP'deki çözülme, yaz ayları boyunca bir süre durgunluk yaşasa da, partinin GP ve YTP ile birleşme kararı alması ve daha sonra bu karardan vazgeçtiğini bildirmesi üzerine tekrar başlayacaktır. İlk GP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, MP ve YTP genel başkanlarına, “*Milliyetçi Cephe Birliği*”ni kurabilmek amacıyla partilerini birleştirme teklifinde bulunmuştur. MP lideri Bölükbaşı ve YTP lideri Tahsin Banguoğlu tarafından olumlu karşılanan bu birleşme kararına göre, yeni partinin adının, Türkiye Millet ve Güven Partisi olacağı bildirilmiştir. GP yetkilileri, “*Milliyetçi Cephe Birliği*”ne, MHP'yi de davet etmişlerse de, Türkeş bu teklifi reddettiğini iletmiştir. Aynı şekilde, CHP içinde “*ortanın göbekçileri*” olarak tanımlanan Kemal Satır ve arkadaşları ile AP'den çıkarılan 26 milletvekili ile de, aynı konuda temasta bulunmuşlardır. GP yöneticileri, muhalefeti, “*tek cephe*” şeklinde birleşmeye iktidarın ittiğini açıklamışlardır. Bu girişimde, GP'li Emin Paksüt'ün faal bir rol oynadığı belirtilmiştir. MP'nin, bu teklife olumlu yönde karar vermesi üzerine, birleşmeye karşı çıkan MP Genel Sekreter Yardımcısı İstiklal Yaradılış, partiden istifa ettiğini açıklamıştır.⁴⁶³

Daha sonra, YTP, MP ve GP, birleşme kararlarına ilişkin ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Buna göre, birleşmenin her bakımdan eşit gerçekleştirileceği,

⁴⁶⁰ **Cumhuriyet**, 4. 5. 1970.

⁴⁶¹ **Tercüman**, 4. 5. 1970.

⁴⁶² **Cumhuriyet**, 5. 5. 1970.

⁴⁶³ **Zafer; Cumhuriyet**, 17. 10. 1970.

birleşmenin GP'nin hukuki varlığı içinde olacağı kaydedilmekte, parti adının Türkiye Millet ve Güven Partisi olacağı, ambleminin ise üç partinin amblemlerinin bir araya getirilmesi ile yapılacağı bildirilmekteydi. Ayrıca, birleşmenin her üç partinin, aynı günde toplantıya çağrılacak olağanüstü kongrelerinin, ortak protokole uygun karar almalarıyla gerçekleşebileceği de açıklanmıştır.⁴⁶⁴ Birleşmede, büyük gaye olarak, milliyetçilik duygusunda kuvvetlenme ve komünizmle mücadele amacı dile getirilmiştir. Üç partinin birleşme kararının, Türk siyasetinde bir etkili bir değişiklik meydana getirmeyeceğini ve birleşmenin ayrıntılarında per çok sorunlar yaşanacağını savunan Füzünan Tekil, GP dışındaki diğer iki partinin zaten miadını doldurduğunu ve bu birleşme kararı ile birlikte partiler içinde büyük çekişmelerin yaşanacağını belirtmiştir.⁴⁶⁵

Gerçekten de Tekil'in söyledikleri gerçekleşmiş ve üç parti arasındaki birleşme kararı, MP'nin tek taraflı yaptığı açıklama ile suya düşmüştür. MP GİK'in yayınladığı bildiriye, birleşme konusunda ön bir protokol düzenlendiği, ancak bundan sonra GP'li yetkililerin iyi niyetle bağdaşmayan beyan ve davranışlarda bulunduğu öne sürülmüş ve GP'nin gerçek manada bir birleşme değil, bir teslim alma içinde küçük hesaplarla hareket ettiği ve bu konuda MP içinden de kendi amaçlarına alet olacak küçük hesap erbabını da bulunduğu ifade edilmiştir. Bu arada diğer iki parti, MP'nin kararını kınayarak, "milliyetçi cephe" teşkili kararlarının arkasında olduklarını açıklamışlarsa da, YTP'nin birleşmeden vazgeçmesi üzerine bu girişim sonuçsuz kalmıştır.⁴⁶⁶

İşte bu birleşme kararından vazgeçilmesi de MP içinde büyük bir rahatsızlık oluşturmuş ve parti içinde birleşmeyi savunan genel başkan vekili Seyit Faruk Önder ile GİK üyesi İsmet Kapısız, kesin karar alınıncaya kadar parti ile ilişkilerinin kesilerek, kesin ihraç talebiyle haysiyet divanına sevk edilmişlerdir. Bu arada, MP genel başkanlık divanında da değişiklikler yapılarak, genel başkan yardımcılığına Asaf Yörük, genel sekreterliğe Rifat Harunoğlu, genel sekreter yardımcılıklarına da, Abdülkadir Gürol ve Hayri Hayroğlu getirilmiştir.⁴⁶⁷ Böylece, MP'nin önde gelen isimleri de bir bir MP'yi terk etmeye başlamışlardır. MP milletvekilleri İsmet

⁴⁶⁴ Cumhuriyet, 18. 10. 1970.

⁴⁶⁵ Zafer, 24. 10. 1970.

⁴⁶⁶ Zafer; Cumhuriyet, 8. 12. 1970.

⁴⁶⁷ Cumhuriyet, 10. 12. 1970.

Kapısız, Suna Tural, Hilmi İşgüzar ile senatör Halil Özmen ve aralarında eski milletvekilleri de bulunan bazı MP'lilerin, partilerinden istifa edecekleri ve GP'ye katılacakları bildirilmiştir. İstifa eden Yozgat milletvekili İsmet Kapısız, MP'den istifa edecek genel idare kurulu üyesi ve eski milletvekilleri arasında, Abdülhak Kemal Yörük'ün, S. Faruk Önder'in, Hüseyin Ataman'ın, Şerafettin Konuray'ın, Reşat Özarda'nın, A. Baran Numanoğlu'nun, Eser Deliorman'ın ve Edip Sezgin'in de bulunduğunu açıklamıştır.⁴⁶⁸

Öte yandan, ülke içinde sağ-sol çatışmasının ve Ordu'yu siyasetin içine çekecek gelişmelerin iyiden iyiye artması üzerine, 1971 yılının başından itibaren, Cumhurbaşkanı Sunay başkanlığında parti liderleri bir araya gelmeye başlamışlardır. Gergin bir hal alan öğrenci eylemleri konusunda, Sunay'ın parti liderleri ve üniversite temsilcileri ile yapmaya başladığı görüşmelerle ilgili olarak Bölükbaşı da bir açıklamada bulunmuştur. Sunay'ın parti liderleri ile yaptığı görüşmelere davet edilmeyen ve görüşlerine başvurulmayan Bölükbaşı yaptığı açıklamada, Cumhurbaşkanı seçildiğinden beri Sunay'ın iktidar partisi ile kader birliği halinde görüldüğünü ve memleketi çıkmaza sokan iktidarın ve basının pervasızlık ve cüretinin tek kaynağı ve dayanağının Sunay olduğunu ileri süren Bölükbaşı, Türkiye'nin içine sürüklendiği çıkmazın gerçek sebeplerini, sosyal, ekonomik ve manevi nedenlerini bir tarafa bırakıp, sadece polis ve şiddet tedbirleri ile memleketin huzura ve demokratik rejimin selamete kavuşamayacağını ifade etmiştir. Bölükbaşı, AP iktidarını, "*komünizmin gafil müttefiki*" olarak ilan ederek, AP iktidarı döneminde, Türkiye'nin, zorbaların kol gezdiği, kışkırtılmış ve teşkilatlandırılmış kitlelerin sokaklarda vuruşturulduğu, hükümet merkezi Ankara da bile can emniyetinin kalmadığı bir ülke durumuna düşürüldüğünü söylemiştir. Demokratik rejimi tehlikeye sürükleyen çıkarıcı politikaya karşı, bir "*milli cihat*" açılmasını gerektiğini ifade eden Bölükbaşı, tüm bu olayların sorumlusu olarak gördüğü ve tarafsızlığını yitirdiğini iddia ettiği Sunay'ın istifa etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Sunay istifa etmezse, yapacağı görüşmelerin bir "*yasak savma*"dan ibaret olacağını söyleyen Bölükbaşı, memleketi bu duruma sürükleyen gelişmelerin arkasında, AP iktidarı döneminde 27 Mayıs'ı tasfiyeye yönelen intikamcı cereyanların olduğunu ve

⁴⁶⁸ Zafer, 16. 1. 1971.

bunların da, en çok Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı zamanında başarıya ulaştığını iddia etmiştir.⁴⁶⁹

Nihayetinde Ordu'nun, 12 Mart 1971'de Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanlarına verdikleri muhtıra ile AP Hükümeti istifa etmiştir. Hükümetin istifasından sonra, Cumhurbaşkanı Sunay, duruma demokratik bir çözüm bulma konusunda siyasi parti temsilcilerinin görüşlerini iletmesini istemiştir. Bu konuda Bölükbaşı'nın imzası ile Cumhurbaşkanına gönderilen yazıda, yeni hükümetin tarafsız bir zatın başkanlığında ve parlamentonun her iki kanadında büyük çoğunluğu teşkil eden partilerin mutlaka katılacağı bir koalisyon hükümeti şeklinde kurulmasını temenni edildiği bildirilmiştir.⁴⁷⁰

N. BÖLÜKBAŞI'NIN AKTİF SİYASETTEN AYRILIŞI VE SİYASETE BAKIŞ AÇISI

1971 muhtırası ile girilen yeni siyasal dönemle birlikte, Bölükbaşı'nın temsil ettiği MP'nin, görünürde siyasal hayat üzerinde hiç bir etkisinin kalmaması ve 1969 seçimlerinde kazandığı az sayıda milletvekilinin de Bölükbaşı'yı bir bir terk etmeye başlaması ile parti içinde liderliği artık tartışmalı hale gelen ve parti içinde büyük sorunlar yaşayan Bölükbaşı, iyice küçülen partide, her ne kadar 20 Kasım 1972'de yapılan MP Beşinci Kongresinde, istememesine rağmen yeniden genel başkan seçilse de, aktif siyasetten ayrılacak ve köşesine çekilecektir.

Bölükbaşı, partisinin 20 Kasım 1972'de toplanan Beşinci Kongresi'ne katılmış ve konuşma yapmıştır. Bu onun son katıldığı kongre ve MP adına siyasete ilişkin yaptığı son konuşma olacaktır. Yaptığı konuşmada, 12 Mart muhtırasının verilmiş nedenleri üzerinde duran Bölükbaşı, *"12 Mart'ta subayın yaptığı harekette bir saltanat yoktur...Ammma biz intibaha gelmezsek, geçmişte ne olmuşsa gelecekte de, o olacaktır"* demiştir. Bölükbaşı, özellikle AP lideri Demirel'in tutumuna değinmiş ve *"Tüfeğin menzili dışına çıktıktan sonra, kahraman kesilmek adettir. 12 Mart'ta hemen pıltıyı pırtıyı toplayıp gittikten sonra, şimdi milli irade, milli irade deyip tahrik yapmanın ne alemi vardır"* şeklinde konuşmuştur. MP lideri bütün partilerin ve parlamenterlerin Ordu'ya destek olması gerektiğini belirtmiş ve *"Politikacı her*

⁴⁶⁹ Cumhuriyet, 6. 1. 1971.

⁴⁷⁰ Zafer; Cumhuriyet, 17. 3. 1971.

şeyden evvel düriüst olmalıdır. Eşkiyalık yapmak için vatandaş onu seçmiyor” demiştir. Bölükbaşı, ayrıca önce huzurun sağlanması ve ardından seçimlerin yapılmasını istemiştir.⁴⁷¹

Daha sonra, genel başkanlığa aday olmayacağını söyleyen Bölükbaşı, “27 yıldan beri politikadayım. Sıhhatim artık faal görev yapmama mani oluyor. Beni affedin” diye konuşmuştur. Bunun üzerine, kürsüde mikrofonu eline geçirenler, ağlayarak Bölükbaşı’nın başkan aday olmasını istemişlerse de, Bölükbaşı, “Ayda iki kere dışarı çıkabiliyorum. Sıhhatim müsait değil, ısrar etmeyin. Artık enerjim tükendi. Gemi aslanı gibi lider olmak istemiyorum. Ama, beni peşinen ölüme mahkum etmek istiyorsanız, yine genel başkan seçin. Sıhhatim ilerde düzelirse durumu açıklarım” diyerek, genel başkanlığa aday olmayacağını, ancak ölünceye kadar MP’li kalacağını kesin bir dille söylemek durumunda kalmıştır. Ne var ki, Bölükbaşı’nın bu isteği protestolarla karşılanmıştır. Yapılan seçimlerde, aday olmasa da, 625 oy verilerek, Bölükbaşı, tekrar MP genel başkanı seçilmiştir.⁴⁷²

Bununla birlikte Bölükbaşı, bu kez kararlıydı. Özellikle 1961 seçimlerinden bu yana, kendi eliyle seçtiği milletvekili ve senatörlerin pek çok kez ihanetleri ile karşılaşan ve kendisine yönelik hiçbir itimadın kalmadığı MP’de, artık genel başkanlıktan çekilmek istiyordu. Beklendiği gibi, Bölükbaşı, kongrenin hemen ardından, MP genel merkezine bir mektup göndermiş ve sağlık durumunu gerekçe göstererek, genel başkanlıktan istifa ettiğini açıklamıştır. İstifa mektubunda Bölükbaşı, şunları belirtmiştir.⁴⁷³

...Parti genel başkanlığına tekrar seçilmek istemediğimi, rızam hilafına genel başkan seçilecek olursam, mutlaka istifa edeceğimi, 5. Büyük Kongremizde kesin bir dille ifade etmişim. Buna rağmen tekrar genel başkanlığa seçilmiş bulunuyorum...Sağlık durumumum ciddiyeti kararımı değiştirmeme imkan vermediğinden büyük bir teessür içinde parti genel başkanlığından istifa ediyorum. Bundan sonra da, bir nefer olarak, takatim nisbetinde partimin ideallerinin emrinde ve hizmetinde olacağıma şüphe yoktur...

Öte yandan genel başkanlıktan ayrılan Bölükbaşı, uzun yıllardır içinde bulunduğu aktif siyasi yaşamından da, ayrılmak istiyordu. 14 Ekim 1973 tarihinde yapılacak genel seçimlerde adaylığını koymayacağını açıklayan Bölükbaşı’ya, yurt

⁴⁷¹ Milliyet, 20. 11. 1972.

⁴⁷² Zafer, 20. 11. 1972.

⁴⁷³ Cumhuriyet, 23. 11. 1972.

içi ve dışından binlerce mektup gelmiş ve politikadan çekilmemesi istenmiştir.⁴⁷⁴ Bu mektupların çoğu, şiir halinde yazılmıştır. Bölükbaşı, siyasete veda mesajından sonra gelen mektupları o günlerde kendisi ile bir mülakat yapan gazeteci Örsan Öymen'e göstermiş ve “*Bak hele, şuna bak, İstanbul'dan bir ozan ne yazmış*” diye konuşmuştur. Bu şiir aynen şöyledir:⁴⁷⁵

Sana yakışıyor büyük meydanlar
Acemiler siyasetten ne anlar
Kime miras kalır bunca hayranlar
Son sözünden geri dönsen olmaz mı

Ayrıca, bir öğretmen yazdığı bir şiirle, Bölükbaşı'nın siyasal hayatını özetleyen ve aşağıda aktarılacak olan, “**Seraba harcanmış bir ömre yanarım**” isimli meşhur şiirine nazire yapmıştır. “**Bir ömrün hikayesine nazire**” başlıklı şiir şu şekildedir:⁴⁷⁶

Dolambaçlı yollarda doğru yürüdün
Meclisin arslanı oldun çoğu gün
Geride kalan şerefli bir dün
Bölükbaşı'm size ikbal değil mi?

Fazilet yükünü az mı taşıydın
Sana inanana önder başıydın
Hak bildiğin yolda sanma şaşırıydın
Bölükbaşı'm bu da ikbal değil mi?

Kuvvetli mantığın, doğru sözünle
Yürekli, maskesiz, gerçek yüzünle
Varmaya çalıştın en son menzile
Bölükbaşı'm bu da ikbal değil mi?

Sanma ömrünü boşa harcadın
Kendini daima halka adadın
Gönlüllere dolan haklı feryadın
Bölükbaşı'm bu da ikbal değil mi?

Fazilet yolunda çektiğin çile
Değerini bulmuş olmasa bile
Kolay mı ikbale olmamak köle
Bölükbaşı'm bu da ikbal değil mi?

Büyüklik timsali ey Bölükbaşı
Daima gediğe koyardın taşı
Yokluğuna akan gözlen yaşı
Bölükbaşı'm size ikbal değil mi?

Bu arada, Bölükbaşı ayrıldıktan sonra, MP genel başkanlığına, yeni genel başkan seçilinceye kadar, emekli kurmay albay Server Özışık getirilmiştir. Daha sonra ise, 1969 seçimleri öncesi MP'ye katılan ve parti içinde milletvekili olan eşi Suna Tural ile birlikte, Bölükbaşı'ya karşı isyan bayrağını açan ve genel idare kurulu üzerine ağırlığını koyan eski Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, MP genel başkanı seçilmiştir. Cemal Tural yönetimindeki MP, Bölükbaşı'nın 1948'den beri savunduğu ilkelere ters bir şekilde, partiyi sola kaydırmaya başlamıştır. Öte yandan, Cemal Tural, milletvekili Suna Tural ve parti genel sekreteri ve milletvekili olan Hilmi

⁴⁷⁴ Günaydın, 4. 7. 1973.

⁴⁷⁵ Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, Günaydın, 1. 8. 1973.

⁴⁷⁶ Günaydın, 4. 7. 1973.

İşgüzar, tam bir işgüzarlık örneği sergileyerek, parti içinde Bölükbaşı'ya karşı bir tertibata girişmişlerdi. İşte bundan ciddi bir rahatsızlık duymuştu Bölükbaşı. Ayrıca, Bölükbaşı liderliğindeki MP, muhafazakar ve milliyetçi bir parti idi. Hatta, 1960'larla birlikte, Türk-Sovyet kültür anlaşmasına engel olmak gibi pek çok konuda aşırı bir sol ve komünizm düşmanlığı ile tanınan MP'nin sola kaydırıldığını ve partiye sosyalist bir içerik kazandırıldığını gören Bölükbaşı, uzun süre sessiz kalmasına rağmen, suskunluğunu bozmuş ve "*Bugünkü MP 25 yıldır hizmet ettiğim MP değildir*" açıklamasını yapmıştır. MP'deki gelişmelerle ilgili olarak basına yaptığı yazılı açıklamada, partinin milletçe bilinen hüviyetinden birkaç ay içinde tamamen uzaklaştırıldığını ifade eden Bölükbaşı, şunları söylemiştir:⁴⁷⁷

MP, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partiler safında yer almış ve adeta onların bir şubesi olmuştur...Komünistlik propagandasının artmasına sebep olacağı endişesiyle yıllar önce Türkiye-Rus kültür anlaşmasının yürürlüğe girmesini önlemiş olan MP, şimdi genel başkanının ağzı ile komünist propagandasının serbest olmasını savunan bir parti haline gelmiştir...Bu yaptığı ile yetinmeyen MP genel başkanı, bir taraftan devletçi olmadığı herkesçe bilinen MP'nin devletçi olduğunu ve daha da ileri gideceğini açıklarken, diğer taraftan da, "*Atatürk'ün yolundan yürüyeceğiz*" sözleriyle birlikte, "*Ortanın solu Atatürk'ün ilk Anayasasında mevcuttur*" şeklinde gerçeğe aykırı ve tebensüm uyandıran iddialar ileri sürmek suretiyle, MP'ye bir de "*Ortanın solu*" damgasını vurmuştur...Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da, gerçek MP'nin ideallerine, program ve felsefesine, şerefli geçmişine ve imanlı büyük kitlesine yürekten bağlı kalacağımı, hiçbir kapıda ikbal ve menfaat aramaya tenezzül etmeyeceğimi de bu vesile ile bir kere daha tekrarlarım...Kendileriyle işbirliği yapamayacağımın bir işareti olarak, fahri genel başkanlığı kabul etmemekle de, ne kadar doğru bir harekette bulunduğumu geçen birkaç ayın olayları gün ışığına çıkartmıştır. Ömrümün geriye kalan kırıntısını da, fazilet ve feragat yolunda yürüterek büyük Türk milletinin mutluluğu için harcamaya kararlıyım.

Bölükbaşı, aktif siyaseti bırakmaya öyle kararlıydı ki, Kırşehir başta olmak üzere, MP'nin güçlü olduğu diğer illerden gelen bağımsız aday olması yolundaki tüm teklifleri geri çevirmişti. Yine, Kırşehir'den gelen heyetin, sabaha kadar, 1973 seçimlerinde Kırşehir'den bağımsız aday olması gösterdikleri gayret karşısında Bölükbaşı, böyle bir adaylığın o günkü şartlar içinde şahsiyetine uygun olmayacağını belirterek, seçimlerde aday olmayacağına dair aylar önce verdiği kararın nedenlerini izah etmişti. Buna göre, Bölükbaşı, seçimlere katılmamak kararının yayılmak istenen sıhhat durumu ile hiç alakasının olmadığını, sağlığının gayet yerinde olduğunu belirtmiş ve asıl nedenin, MP'de çirkin tahrikleri başlatanlara olan güvensizliği olduğunu anlatmıştır. Bölükbaşı, aylar öncesinden, MP içinde kendisine

⁴⁷⁷ Tercüman, 2. 9. 1973.

ve parti ilkelerin karşı tahrik ve tertiplerin içine girildiğinden bahsetmiş ve Cemal Tural'ın elinde MP'nin, bir ailenin mensupları (Tural ailesini kastediyor) ile bir iki ahbabı milletvekili yapmaktan öte bir gayesi olmayan bir seçim şirketi haline getirildiğini söylemiştir.⁴⁷⁸

Nihayetinde, tüm yaşananların kendisini siyasetten iyice soğuttuğu anlaşılan Bölükbaşı, 14 Ekim 1973'te yapılacak seçimleri dahi beklemeden, 9 Eylül 1973 günü hem partisinden, hem de milletvekilliğinden istifa ettiğini, uzun bir istifa mektubu ile açıklamış oluyordu. Çok uzun olan istifa mektubunun önemli kısımları şu şekildedir.⁴⁷⁹

Bugün MP yürürlükteki programını, felsefesini ve ahlaka bağlılık prensibini, siyasi geçmişini hiçe sayanların elinde milletçe bilinen gerçek hüviyetinden tamamıyla uzaklaştırılmış, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partiler safına itilmiş, tabir caizse, “Kur'an”a iman ettiklerini söyledikleri halde, “İncil” hükümleriyle amel eden inançsız insanlara benzeyen bir menfaat ve ikbal grubunun hakimiyeti altına geçmiştir. MP'yi manen katledenler karşlarına çıkanları ve çıkacak olanları yıldırım hayaliyle onlara her türlü tecavüz ve iftirayı reva görmüşler, kiralık katil kullananlar gibi adaylık mükabilinde tedarik ettikleri bazı manevi fedaileri düne kadar, kasideler okudukları ve başlarında kalması için kararlar aldıkları ve ricalarda buldukları, hiç olmazsa fahri genel başkan olmasını sağlamaya çalıştıkları şerefli kimselere [kendisini kastediyor] ve yakınlarına saldırmışlardır...

Programının açık mahiyetine göre bugüne kadar kimsenin ekonomide devletçi olduğunu söylemediği MP'nin devletçi olduğunu ve bu konuda daha da ileri gideceğini, ortanın solunda bulunduğunu, komünistlik propagandasının bugünkü ortamda dahi serbest olması gerektiğini söyleyen ve dolayısıyla Komünist Partisi'nin kurulmasına fetva veren MP'nin bugünkü genel başkanı değil midir?...**Cumhuriyet** gazetesinin başyazarı sayın Nadir Nadi'nin 7 Eylül 1973 tarihli makalesinde, “MP'nin Osman Bölükbaşı'nın ayrılmasıyla sola hızlı ve sert bir dönüş yaptığını ve Halk Partisi'nin daha solunda bir parti haline geldiğini” açıkça belirtmesi de sözlerimizin doğruluğunun bir delili değil midir?

...Tural'ın Türk milleti için zararlı olan bu davranışları karşısında tarihi bir gerçeği açıklamak zaruretinde kaldığımız dolayı üzgünüz. 24 Ekim 1961 tarihinde Cemal Gürsel'in huzurunda, zamanın genelkurmay başkanı sayın Cevdet Sunay'ın başkanlığındaki ordu temsilcileri ile Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıda, evvelce söz konusu olmadığı ve kendisinden yüksek rütbeli komutanlar bir talepte bulunmadıkları halde bir olup bitti şeklinde parti liderlerinin önüne imza etmeleri için sonradan adına, “Dörtlülük Protokol” denilen bir yazıyı sayın Cemal Tural'ın sürmesi ve bununla da yetinmeyerek kendi defterine yazdığı aynı yazı için (parti liderlerinden hatıra) imza istemesi saygı, hürriyet ve demokrasi mefhumları ile ne dereceye kadar alakalı olduğunu göstermeye kafidir...

...Zahmete katlanırlarsa, inkarın ayıp olduğunu idrak ederlerse, şimdiki iftiralarının tamamen aksine Osman Bölükbaşı'nın fukarayı ezenlerin yanında değil,

⁴⁷⁸ **Akşam**, 7. 9. 1973.

⁴⁷⁹ Bölükbaşı'nın istifa mektubu, o günün çeşitli gazetelerinde eksik yayınlanmıştır. Mektubun tümü daha sonra tam olarak, 1957'de MP'den milletvekili seçilen Hayri Çopuroğlu'nun hatıralarında yayınlanmıştır. Bkz., Hayri Çopuroğlu, **Hatıralarım: Kırşehir** (Ankara: Yayınevi Belirtilmemiş, 1999), s.79-84. Ayrıca, 10. 9. 1973 tarihli, **Cumhuriyet**, **Akşam**, **Bugün**, **Günaydın** ve **Tercüman** gazeteleri de, istifa mektubunu kısmen de olsa yayınlamışlardır.

sol doktrinlere saplanmadan, sınıf mücadelesi macerasını tahrik etmeden, gözlerine sarımsak sürüp fukaralık edebiyatında oy ve çıkar aramadan...temelinde sosyal adalet, sosyal güvenlik yatan, emeğin sömürülmesine ve büyük kitlenin sefaletine karşı olan, devletin düzenleyici müdahalesini ve zaruretlerin bulunması ve devamı ile sınırlı olmak üzere iktisadi hayatta müteşebbis olarak rol alabileceğini kabul eden, mutedil liberal ve ilmi tabiri ile neo-liberalist bir görüşe veya doktrine sahip bulunduğunu ve bu görüşün, “*Bırakınız yapsın, bırakın geçsin*” diyen modası geçmiş ve her tarafta bırakılmış klasik liberalizm olmadığını görecektir...

...Sayın Tural’a hatırlatalım ki, biz hürriyet, fazilet ve halkçı bir idare uğrunda yaptığımız çileli ve fakat şerefli savaşın şهادetnamesini zindanlardan almış insanlardanız... Değişmez kanaatimiz odur ki, **memleket ve demokratik rejim için en büyük tehlike kopmuş mayınlar gibi siyaset sahnesinde dolaşan, ikbal ve menfaat arayan inançsızlardır**...MP’yi davasından uzaklaştıran, fikri ve ahlaki temelinden koparan insanlarla bir partide kalıp halkın aldatılması vebalini omuzlarımıza alamayacağız...Bir kısmını bu yazımızda ifade ettiğimiz ve tamamı sizlerce malum olan sebeplerle kurucu ve 25 yıl hizmetinde bulunduğumuz MP’den büyük bir teessür içinde ayrılmaya mecbur kaldığımızı ve buna sebep olanları milletin ve tarihin hükmüne tevdi ettiğimizi beyan ederiz...

MP’yi 25 yıl önce Mareşal Çakmak ve Kenan Öner ile birlikte kuran, 18 yıldır genel başkanlığını yaptığı ve 23 yıldan beri de milletvekilliğini yaptığı partisinden istifa eden Bölükbaşı, istifa mektubunun altına, 1969 yılında hazırlanan aday yönetmeliğine, partiden istifa eden milletvekillerinin, milletvekilliğinden de istifa edecekleri hükmünün konulmasına rağmen, bugüne kadar buna hiç kimsenin uymadığını, kendisinin hem partiden hem de milletvekilliğinden istifa ederek, yönetmeliğe uyan tek kişi olduğunu açıklayan bir not düşmüştür.⁴⁸⁰

Başından beri anlatılanlar göz önüne getirilecek olursa Bölükbaşı’nın, neden siyaset için geçerli olmak üzere, 62 yaş gibi olgun bir dönemde, aktif politikayı terk ettiği daha iyi anlaşılabilir. Tam 27 yıldır devam eden siyasal hayatında, önce 1946-50 arası CHP iktidarı ve ardından 1960’a kadar süren DP iktidarı döneminde, sonu hapishaneye kadar uzanan büyük çile ve sıkıntı içine çeken ve siyasal hayatın gidişatı ve Türk demokrasisinin kurumlaşması, hürriyet, fazilet ve rejimin geleceği hususlarında çok hassas bir vaziyet alan ve hitabet yeteneği ve kuvvetli hafızası ile yaptığı konuşma, anlattığı fıkra ve esprilerle kitleleri derinden etkileyen Bölükbaşı, 1960 İhtilalinden sonra iktidar sırasının kendisine geldiği beklentisini içine girmişti. Ancak, İhtilal sonrasının siyasal şartları ve İhtilal yönetiminin kendisine itimatsızlığı gibi yukarıda nedenleri izah edilen etkenlerle, 1960 sonrasında da büyük hayal kırıklıkları yaşayan Bölükbaşı, bir de, 1962 ile başlayan süreçle birlikte, parti içinde kendisine muhalefet eden bazı güçlü şahsiyetlerin etkisi ile partisi içinde tartışılır

⁴⁸⁰ Günaydın; Cumhuriyet; Akşam, 10. 9. 1973.

hale gelmeye başlamış ve daha sonraları, kendisinin karizması ve siyasal ağırlığı ile milletvekili ve senatör olan MP'liler, Bölükbaşı'nın, "*ihamet pazarlıkları*" diye adlandırdığı tertiplerle, kendisini, tabir caizse, arkadan hançerleyerek, bir bir partiyi terk etmişlerdir. MP içindeki kaynaşma ve istifalarda, tartışma kabul etmeyen ve partilileri kendi otoritesi altına almak isteyen kararlı ve emrivakiden hoşlanan Bölükbaşı siyasal kişiliğinin etkisi olsa da, özellikle 1965 seçimleri sonrası, MP'li milletvekilleri ve senatörler ile bir kısım önde gelen partililerin, asgari olarak siyasette bulunması gereken kadirşinaslık ve ahde vefa ile bağdaşmayan istifaları, Bölükbaşı'yı iyiden iyiye çileden çıkarmış ve onun siyasete ve siyasal yaşama dair çok olumsuz düşünceler içine girmesine neden olmuştur. Ayrıca, tüm siyasal hayatında, pek çok kez ihanet olarak değerlendirdiği muamelelerle karşılaşan Bölükbaşı, adeta siyasete küserek, dargın ve yaralı bir şekilde aktif siyasetten çekilmiş ve öleceği 2002 yılına kadar geçen yaklaşık 30 yıllık sürede, hatıraları ile baş başa kalarak, köşesine çekilmiştir.

Bölükbaşı'nın aktif siyasetten çekilirken, "*Siyasi hayatta vefa ve sadakat karaborsada bile bulunmayan bir meta oldu. Nehri geçmek için yalvarıp sırtına bindiği kurbağayı yarı yolda sokan akrep tiyinetinde nice fazilet erbabı (!) gördük ve görmekte devam ediyoruz*" şeklinde konuşmuştur.⁴⁸¹ Bölükbaşı, aktif siyaseti bırakırken, siyasi hasımlarından çok, siyasi hayatta elinden tuttuklarından, şöhret ve makam sahibi yaptıklarından, dost diye bağrına bastıklarından şikayet etmiştir. Nitekim, bu konuda o tarihlerde **Günaydın**'dan Örsan Öymen'e anlattığı hatıralarında, "*Bağrım Karacaahmet Mezarlığı'na döndü*" ve "*Hasmın güllesi tesir etmez, dostun fiskeşi yıkar beni*" sözlerini Türk siyasal edebiyatına kazandırırken de,⁴⁸² "*dostlarının*" vefasızlığına işaret etmeye çalışmıştır. Aynı konuşmada Bölükbaşı, "*Vefasızlık ve ihanet görmenin acısını gönlümüzde taşıyoruz ama alnımızda kimseye ihanet etmiş olmanın lekesi yoktur*" demiştir.⁴⁸³

1973 seçimlerini bile beklemeden milletvekilliği ve partisinden istifa eden Bölükbaşı, Meclis'ten ayrılırken, "*İşte geldik gidiyoruz, şen olasin Halep şehri*" demiştir. Gazeteci Örsan Öymen'in, "*Seçimlere gidildiği şu sıralarda, memleketin*

⁴⁸¹ **Günaydın**, 10. 9. 1973.

⁴⁸² Bölükbaşı'nın, Türk siyasetindeki gelişmeleri kendi uslubunca açıkladığı ve Türk siyasal edebiyatına büyük katkısı olduğu düşünülen veciz sözleri için, bkz., **EK 10**.

⁴⁸³ Örsan Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor", **Günaydın**, 29. 7. 1973.

içinde bulunduğu siyasi şartları nasıl görüyorsunuz?” şeklindeki bir sorusuna, Bölükbaşı, 1966 yılında Demirel için yazdığı söylenen ve ilgili başlıkta dercedilen şu şiirle karşılık vermiştir:

Sarmış bir taassup, vicdanlar kara
Siyaset açıyor, durmadan yara
Allahlaşmış haşa ikballe para
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Kardeşlik aradık, nifakı bulduk
Her gün biraz daha, kin ile dolduk
Huzuru kalmamış bir millet olduk
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Gözleri kaplamış, hırstan bir perde
Bulalım, diyen yok, deva bu derde
Tecrübesiz kaptan dümenin nerde
Bu gidişin sonu karanlık dostlar

Bölükbaşı'nın bütün şiirlerinde olduğu gibi, siyasete dair dörtlüklerinde de, karamsarlık hakimdir. Memleketin gidişi konusunda karamsar olan Bölükbaşı'ya Öymen, siyasetin bir “*ilim*” mi yoksa “*sanat*” mı olduğunu sormuştur. Bölükbaşı'ya göre, siyaset hem bir sanat, hem de bir ilimdir. Soruyu cevaplandırırken Bölükbaşı, Bismark'ın, Eflatun'un ve siyaset ilminin hocası sayılan Aristo'nun siyaset tanımlamalarından örnekler vermiş ve siyasette ahlakın önemine değinmiştir. Siyasetle ahlak ilişkisini karşılaştıran Bölükbaşı, toplumun mutluluğunu hedef alan siyasetin, ahlaki bir faaliyet olduğunu belirtmiştir. Filozof Aristo'nun ruhu ve rahmanilerin kalbinde hala, siyasetin ahlaki bir faaliyet olduğunu söyleyen Bölükbaşı, Machiavelli'nin ruhu ve şeytanilerin kalbinde, hala siyasetin her türlü ahlaksızlık olduğunu zikretmiştir. Öymen, Bölükbaşı'ya, “*Türkiye’de hangisinin ruhu hakimdir*” diye sorunca, Bölükbaşı, “*Makyavel’in adı çıkmış. Siyasi hayatta, Makyavel’in kendilerine çiraklık bile yapamayacağı nice ustalar gördük. Biz siyaseti, milletin refah ve saadeti için yapılan, doğruluk ve ahlak esaslarına dayanan bir faaliyet olarak kabul ettik ve siyasette ahlak dışı hareketleri mübah sayan zihniyetle bir ömür boyu mücadele ettik*” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁸⁴

Bölükbaşı ise bu mücadelesinde ne bulduğunu, siyaseti bıraktığı yıllarda yazdığı şiirleri ile anlatmaya çalışmıştır. Birinci bölümde zikredildiği gibi, ağıt ve destan üslubu ile şiir söyleme geleneğinin hakim olduğu sülalesindeki çizgiyi devam ettiren Bölükbaşı'nın kendisi de iyi bir şairdi. Genellikle duygularını dörtlülere

⁴⁸⁴ Örsan Öymen, “Bölükbaşı Anlatıyor”, *Günaydın*, 31. 7. 1973.

dökmüştür. İç alemi ve aşka dair yazdığı şiirleri dışında, siyasete ve kendi siyasal yaşamına dair, şiirler de kaleme almıştır. Siyaseti bıraktığı günlerde yazdığı “Siyasete Veda” başlıklı şiiri şu şekildedir:⁴⁸⁵

Hürriyet bir Şirin, ben Ferhat oldum,
Devirler boyunca boşaldım doldum,
Bir ömür yitirdim, acep ne buldum,
Seraba harcanmış ömre yanarım.

Bir devr-i fazilet açılır sandım,
Rahmandır diyerek şeytana kandım,
Bu bir rüya imiş, artık uyandım,
Seraba harcanmış ömre yanarım.

Fazilet yolunda çok çektim çile,
İkbale kul olup düşmedim dile,
Bulmadım vefayı dostlarda bile,
Seraba harcanmış ömre yanarım.

Bölükbaşı'nın siyasal yaşamında geçirdiği tecrübeleri ve çektiği sıkıntıları yansıtan bir diğer şiiri de şu şekildedir:⁴⁸⁶

Kulluk giran [ağır] geldi, dünyada kula,
Hürriyet aşkıyla düştük bir yola,
Sonunda leylamız gitti bir pula,
Bize inkisar [kırgınlığı] ve hicranı kaldı.

Eyvah ve füsunkar aşkı fazilet,
Bu yolda yürümek, dönmek de bin dert,
Sinem şerha şerha cehennem cennet,
Bize nar-ı cahım şulesi kaldı.

Çeşmi derunumda cuş etti seller,
Seherde açmadı o gonca güller,
Ahı feryadımdan çoştı bülbüller,
Bize acısıyla eleme kaldı.

Yine Bölükbaşı'nın aktif siyasetten ayrılıp köşesine çekildiği yıllarda yazdığı ve tüm siyasal yaşamının derin iç buhranlarını yansıttığı bir başka şiiri de şudur:⁴⁸⁷

Felek mızrabı ile kırdı telimi,
Dikene sardırıldı gonca gülümü,
Ölmeden tattırdı böyle ölümü,
Kalbim türbe artık, ben de türbedar.

Bir sam gibi esti kaderin yeli,
Kuruttu “Deniz”i, soldurdu “Gül”ü,
Ağyar sustu, açıldı ellerin dili,
Kalbim türbe artık, ben de türbedar.

Her güzel hançer vurdu yarama,
Ferhata uyacak Şirin arama,
Ne söylense boştur bahtı karama,
Kalbim türbe artık, ben de türbedar.

⁴⁸⁵ “Hasan Şahin’le Görüşme”, 6. 12. 2003.

⁴⁸⁶ A. g. g.

⁴⁸⁷ “Hacı Bey Bölükbaşı ile Görüşme”, 31. 10. 2003. Kırşehir’de mukim ve 82 yaşında olan Hacı Bey Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı’nın üvey kardeşidir.

Milletin haline üzüldüğünü dile getiren bir diğer dörtlüğünde de şöyle seslenir:⁴⁸⁸

Çok arefe gördü, bayram görmedi
Leyla'ya kavuşup bir dem sürmedi
Bu milletin bahtına akıl ermedi
Böyle kara bahta yanar ağlarım, döner ağlarım

Bu dörtlüklerde de görüldüğü gibi Bölükbaşı, hürriyet ve fazilet uğruna atıldığı siyasal yaşamında geçirdiği acı tecrübelerden sonra, siyasete oldukça karamsar bir halet-i ruhiye ile veda etmiştir. Aktif politikaya atıldığı yıllarda, tabiri caizse, siyaseti, bir “*Şirin*”, kendisini de “*Ferhat*” yerine koymuş ve bir hürriyet ve fazilet davası gütmüştür. Ancak ne var ki, uzun yıllar devam eden bu sürecin sonunda Bölükbaşı, siyaseti adeta “*şeytan*” ile özdeşleştirmiş ve bezgin ve kırgın bir ruh hali ile “*Leyla*”sı olarak nitelendirdiği siyasetten nefret eder hale gelmiştir. Bu konuda Bölükbaşı, hatıralarını anlattığı gazeteci Hulusi Turgut’a şunları söylemiştir:⁴⁸⁹

9 Eylül 1973 günü siyasete veda ettim. Sebebini soranlara, şunları söyledim: “*Yüzünde, göz izi yok sanarak, siyaset denilen Leyla'ya gönül verdim. Sonradan anladım ki, benden önce, kırkbin kişinin nikahından geçmiş*”. Biliyorsunuz ben milleti bu milleti severim. Bilirim ki, bu millet de beni sever. İkimizin bu hali, birbirini sevip de, evlenemeyen oğlanla kızın kaderine benziyor.

Bütün bu süreçle birlikte Bölükbaşı aktif siyaseti terk etmiş ve ölümüne kadar⁴⁹⁰ (6 Şubat 2002), resmi olarak hiçbir siyasi faaliyetin içinde yer almamıştır. Zaten 24 Kasım 1969 yılında, 25 hizmet yılını doldurarak emekli olan Bölükbaşı,⁴⁹¹

⁴⁸⁸ Bahattin Ergezer, “Bir Türkmen Kocası Hakk’a Yürüdü...”, **Kırşehir Çiğdem**, 8. 2. 2002.

⁴⁸⁹ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 28. 1. 2002.

⁴⁹⁰ Bölükbaşı, aktif politikayı bıraktığı 1973 yılından, yaklaşık 30 yıl sonra 2002’de vefat etmiştir. Ömrünün son günlerini Ankara Numune Hastanesi’de geçiren, 11 Aralık 2001 tarihinde Ankara Üniversitesi İbn-i Sina Hastanesi Reanimasyon Servisi’ne kaldırılan Bölükbaşı, Prof. Dr. Tümer Çorapçıoğlu’nun yaptığı açıklamaya göre, septik şok ve buna bağlı kalp-akciğer yetmezliği dolayısıyla, 6 Şubat 2002 tarihinde Çarşamba günü sabaha karşı saat 05. 30 civarında yaşama gözlerini kapamıştır. **Akşam**, 7. 2. 2002. Vefat ettiğinde 91 yaşında olan Bölükbaşı’nın cenazesi, ilginç bir tesadüfle 1960 İhtilali’nin MBK üyesi Muzaffer Özdağ’la birlikte, 8 Şubat 2002 tarihinde Kocatepe Camii’nden kaldırılmıştır. Bölükbaşı’nın cenaze merasimi, çok büyük bir halk kitlesinin katıldığı büyük bir izdihama neden olmuştur. Cenaze merasimindeki gözlemlerimiz, aktif siyaseti yaklaşık 30 yıl önce bırakmasına rağmen, Bölükbaşı’nın halk arasında hala büyük bir sevgiye mazhar olduğunu göstermekteydi. Bölükbaşı’nın cenazesi, Ankara Cebeci Asri Mezarlığı’na defnedilmiştir.

⁴⁹¹ Emekli Sandığı sicil numarası 13-526-003 olan Bölükbaşı’nın emeklilik dosyası, **TBMM Olumluk Kağıdı**, Dönem: 3, Sicil No: 36’da bulunmaktadır.

ölümüne kadar yaşamını Ankara’da sürdürmüştür.⁴⁹² Çalışma, Bölükbaşı’nın aktif siyasal yaşamını kapsadığı için, Bölükbaşı’nın siyaseti bıraktığı yıllara dair her hangi bir değerlendirmede bulunulmayacaktır. Köşesine çekildiği ve kendi kendisi ile baş başa kaldığı bu dönemde, özel yaşamında epey çalkantılı bir süreç yaşayan Bölükbaşı, resmi olarak içinde bulunmasa da, dolaylı yollardan, 1970 sonrası Türk siyasetinin kimi oluşumlarına hatırı sayılır etkisinin olduğu bir gerçektir. Özellikle milliyetçi çizgide siyaset yapan AP ve MHP gibi siyasal oluşumların önde gelenleri, Bölükbaşı’ya ziyaret etmişler ve alacakları siyasi durum hakkında Bölükbaşı’nın fikir ve yönlendirmelerinden yararlanmışlardır. Örneğin, 1977 genel seçimleri sonrası Türkiye’de CHP’ye karşı teşkil edilen, “*Milliyetçi cephe hükümetleri*”nin oluşumunda, Bölükbaşı’nın katkısı büyük olmuştur. 1977 genel seçimleri öncesi bir deklarasyon yayınlayan ve “*Rejim ve devlet düşmanlarıyla kısacası ihanetle ittifak eden bu millete hayır gelmez. İşte bugünkü CHP, böyle bir ittifakın en azından manevi suçlusudur*” diye konuşan Bölükbaşı, seçimlerde bütün milliyetçileri sandık başına çağırmıştır.⁴⁹³ Yine bu dönemde Bölükbaşı, özellikle MHP’ye yakın bir siyasal vaziyet almıştır. Tarihsel süreç göz önüne getirildiğinde, aslında Bölükbaşı’nın CKMP’nin devamı olan MHP ile organik bir bağlantısı yoktu. Çünkü, Bölükbaşı 1962’de CKMP yöneticileri ile ayrılığa düşerek, bu partiden istifa etmiş ve MP’yi kurmuştu. Hatta 1969 yılında ismi MHP’ye çevrilmeden önce, CKMP için, “*Bizim terkettiğimiz parti, Ordu karargahına döndü. Çizme gıcirtısından, kılıç şakırtısından içeri girilmiyor*”⁴⁹⁴ diye açıklama yapan Bölükbaşı’nın, MHP’ye yakın durmasının nedeni, belki de, 1973 seçimleri ile birlikte MP’nin siyasi hayatının bitmesi idi. Böylece Bölükbaşı, kendi düşüncelerine en yakın gördüğü MHP’yi desteklemiştir. Gerçi, Bölükbaşı’nın muhafazakar-gelenekçi ve mutedil liberal yönü ağır basan milliyetçi çizgisi ile Alparslan Türkeş’in Turancılığı çağrıştıracak daha sert ve ideolojik milliyetçi çizgisi arasında çok yakın paralellikler kurmak zor görünse de, Bölükbaşı, ömrünün sonuna kadar MHP’ye ve Türkeş’e yakın durmuştur. ANAP’ın Türkiye’nin siyasal ve toplumsal yapısında çok kötü bir çığır açtığını ileri süren Bölükbaşı’nın, 1970’ler ve 1980 sonrası Türk siyasetinde İslamcı siyasal oluşumları ile (MNP, MSP ve RP gibi) kendisinden çok söz ettiren Necmettin Erbakan

⁴⁹² Bölükbaşı’nın siyasal yaşamını da kapsayan Bölükbaşı kronolojisi için, bkz., EK 11.

⁴⁹³ *Milliyet*, 25. 5. 1977.

⁴⁹⁴ Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, *Sabah*, 28. 1. 2002.

hakkındaki düşünceleri çok olumsuzdur. Hatta Erbakan için, “*Şeytan öldü, evliya oldu*” diyecek kadar, Erbakan’ın dini hisleri okşayarak siyaset yaptığını söylemiştir.⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ “**Osman Bölükbaşı ile Görüşme**”, Kasım 1990. Bölükbaşı’yı ziyaret ettiğimizde, 1980 sonrası Türk siyasetinde etkili olan siyasal liderler hakkında ne düşündüğünü sormuştuk. ANAP lideri Turgut Özal’ı, dış güçler ekseninde siyaset yapmakla ve Türkiye’de olumsuz bir çığır açmakla suçlayan Bölükbaşı, sadece MHP ve lideri Türkeş hakkında olumlu kanaatte bulunmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi ve Türk demokrasisinin kurumlaşması bağlamında, Türk siyasal hayatında Osman Bölükbaşı'nın temsil ettiği siyasal hareketin edinmiş olduğu yeri inceleyen bu çalışmada, ana hatları ile iki eksenli bir sonuca ulaşılmıştır. Bunlardan birincisi, Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet'e ve oradan da çok partili siyasal döneme kadar uzanan siyasal dilimde, Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçiminin, Türk demokrasisini nasıl şekillendirdiğine ilişkindir. Buna bağlı olarak ikincisi ise, çok partili döneme geçişle birlikte, Türk siyasal hayatında muhalif söylemi ile dikkatleri üzerine çeken Bölükbaşı'nın ve temsil ettiği siyasal hareketin içeriğine ve Türk demokrasisindeki yerine ilişkindir. Burada öncelikle, Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçimi kısaca değerlendirildi. Ardından Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin araştırmadan çıkan sonuçlarına temas edildi.

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, tarihsel süreç içinde Türkiye'de siyasal iktidarın ve muhalefetin temelini oluşturan siyasal partiler, belirli iktisadi ve toplumsal istemleri karşılayan bir tabakalaşmanın sonucu olarak değil, bir tür siyasal tabakalaşmadan doğmuş ve onun mücadele alanı olmuştur. Siyasal tabakalaşma ise toplumu genel hatları ile katı bir “yöneten-yönetilen” olarak ikiye ayırmış ve siyaset, işte bundan sonradır ki, bir takım “*cephelешme*”lerin bir sahnesi haline gelmiştir. İkinci Meşrutiyet'le birlikte oluşan bu “*cephelешme*” siyaseti, çok partili siyasal hayata geçildiği 1946 yılından sonra da devam etmiştir. Hatta, DP iktidarı döneminde, bir kanadında Bölükbaşı'nın da içinde bulunduğu ve “*İşbirliğ ve Güç Birliği Cephesi*” ve “*Vatan Cephesi*” biçimindeki siyasal kamplaşmaların da, demokrasinin geleceğini zedelediği düşünülmektedir. Öyle ki, demokrasiye geçildiği o dönemde, “*Vatan cephesi*”nin mimarı DP lideri Menderes'in, “*Güç Birliği*” cephesini, İkinci Meşrutiyet'in Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne benzeterek, bozgunculuk ve ihtilalcilikle suçlaması gibi etkenlerin de, çarpık bir siyasal düzenin kurumlaşmasına neden olduğu söylenebilir.

Böylesi bir siyasal iklimde siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumlaşma biçimi, Türk demokrasisinin yönünü tayin etmiştir. Şöyle ki, Türkiye'de siyasal muhalefet hareketleri, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla, toplumsal yapının

her bir yönünü temelli bir tartışma konusu yapıp, kendi vizyon ve önerilerini ortaya koyarak, başta bulunan iktidarı etkileyeceği ve böylelikle iktidar yarışında yer alacağı yerde, sadece iktidarı elinde tutan güce direnen ve onu devirmek için her türlü meşru ya da meşru olmayan siyasal mekanizmaları (toplumda var olan kutsal değerleri kullanmak gibi) harekete geçiren bir görünüm arz etmiştir. Bu da, yapıcı olmayan, çarpık, siyaseti yozlaştıran ve siyasal ve toplumsal yapının demokrasi yönünde evrilmesinin önüne geçen bir iktidar-muhalefet ilişkisi yarattığı gibi, siyaseti şahsi çekişme ve didişmelerin hakim olduğu bir mecraya sürüklemiştir. Başka bir deyişle, Türkiye’de siyasal kültür, “*ya hep, ya hiç*” kavgasına bürünmüş ve siyasal süreçte yer alan güçler, iktidar ve muhalefet konularına belirli bir içeriğe sahip tutarlı bir politika ile yaklaşmamışlar, aksine biçimsel açıdan bazı somut hesapları göz önünde bulundurmamışlardır. Muhalefet, ilk iş olarak iktidarı devirmeyi düşünürken, iktidar ise, muhalefeti, kendisinin meşru bir seçeneği olarak değil, sadece eleştirilerde bulunacak ve iktidarı düşürmeye çalışmayacak kendisine tabi bir güç telakki etmiştir. Böylece, Türk siyasal hayatında iktidar ve muhalefet ilişkisi bir tür varlık mücadelesi ve ölüm-kalım savaşı halini almış ve kimi zaman da bu uğurda, siyasette normal usullerin bile dışına çıkmıştır.

Aynı şekilde, muhalefette bulunan güçler, iktidarın uygulamaları karşısında bir hürriyet mücadelesine giriştiklerini ileri sürmüşler ve her hangi bir içeriğe sahip olup olmadığına bakmaksızın, sadece, “*kahrolsun istibdat, yaşasın hürriyet*” türünden bir saikle hareket etmişlerdir. Toplumsal ve iktisadi temelden yoksun, “*romantik*” ve “*kolektivist*” bir hürriyet söylemi ile hareket eden ve iktidarın otoriter ve hürriyeti kısıtlayıcı politikasından memnun olmayan muhalefet, bu kez kendisi iktidara geldiğinde, daha önceden savunduğu hürriyetin toplumsal, hukuki ve iktisadi şartlarını oluşturacağı yerde, bu zemini tahrip edecek bir siyasal uygulama içinde olmuştur. Yani muhalefet yapmaktan ziyade yıkmak için bir araya gelen, geniş ve türdeş olmayan “*türlü-çeşitli*” grupların meydana getirdiği bir bütün olarak teşkilatlanmıştır. Girişte belirtildiği üzere, Tarık Zafer Tunaya’nın, Türk siyasal hayatında, bu tip “*devri hadiselerin*”, sırasıyla, 1908 (İkinci Meşrutiyet), 1911 (İttihat ve Terakki karşısında Hürriyet ve İtilaf), 1919-1922 (Mütareke ve Milli Mücadele Dönemleri) ve 1946 (DP’nin kuruluşu)’da olmak üzere dört kez gündeme geldiğini, bunlardan sadece Milli Mücadele’nin yıkıcı olmaktan ziyade, yapıcı bir

karaktere büründüğünü belirten ifadelerinden yola çıkıldığında, Türk siyasal hayatında yapıcı bir muhalefet geleneği ve içeriği doldurulmuş bir siyasal iktidar-muhalefet ilişkisinin yerleştirilememiş olduğu görülebilecektir. Bunun da, Türkiye’de demokrasinin oluşumu ve ilerde alacağı seyri konusunda, bir takım zaaf ve eksikliklere neden olduğu düşünülmektedir.

İşte, 1946’da biçimsel anlamda başlatılan çok partili demokratik süreçte yerini alan DP de, geniş ve türdeş olmayan ve birbiri ile uyuşması olanaksız “*türlü-çeşitli*” toplumsal tabakaları, sırf tek parti iktidarını yıkmak ve yerine kendi iktidarını oturtmak amacıyla örgütlemiştir. “1946 ruhu” diye adlandırılan ve o dönemden sonra gelmiş tüm muhafazakar sağ siyasal partilerin meşruiyetlerini dayandırdığı siyasal söylemin, bundan öte bir anlamı ve içeriği yoktur. Bu haliyle, “1946 ruhu”nun bir mitten ibaret olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum, 1946’da DP içinde siyasete atılan, daha sonra DP Kurucularının sergiledikleri muhalefeti yeterli görmeyerek Kurucuları, “1946 ruhu”nu katletmekle suçlayan ve DP’nin CHP ile yapılan bir muvazaanın ürünü olarak kurulduğunu iddia eden ve Kurucular tarafından tasfiyeye uğradıkları için daha sonraları MP’yi kuran Bölükbaşı ve arkadaşlarının siyasal tutumlarında açıklıkla görülmüştür. Belirtildiği gibi, DP, dünya görüşü, ideolojisi ve kişisel tutumları bakımlardan birbiri ile uzlaşması mümkün olmayan farklı kişileri bir araya getirmiş bir siyasi teşekküldü ve tek amacı CHP’nin temsil ettiği tek parti iktidarını yıkmaktı. Bu süreçte, DP içinde sert muhalefet taraftarı olan ve daha sonra MP’yi oluşturacak Mareşal Çakmak, Kenan Öner ve Bölükbaşı gibi “*müfrit*” addedilen bazı şahsiyetler, hürriyet ve demokrasi davası güttüklerini iddia ettikleri DP Kurucuları tarafından, daha DP’nin muhalefet yıllarında birer birer partiden ya istifa etmek zorunda kalmışlar ya da haysiyet divanı eliyle tasfiyeye uğramışlardır. Bu itibarla, zaten aşırı sol ve sağın temsiline izin verilmediği, sınırlı ve biçimsel çok partili demokrasiye geçişte, program açısından mahiyetçe CHP’den pek farkı olmayan DP’nin, iktidar döneminde sonu 1960 İhtilali’ne varan antidemokratik ve yetkeci yapısının, esasen, 1946-50 arası muhalefet yıllarında ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. Tabir caizse, bu süreçte DP’nin CHP’lileştiği, CHP’nin DP’lileştiği, Bölükbaşı’nın tabiri ile, bir tür “*ikiz parti demokrasisi*”nin kurumlaşmaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır. CHP ve DP’yi aynı kökenden gelen “*ikiz parti*” olarak sunan Bölükbaşı’ya göre, DP’nin temsil ettiğini iddia ettiği, “1946 ruhu” bir efsaneden

ibarettir. Onun böyle konuşmasının nedeni, gerçek “1946 ruhu”nu kendisinin temsil ettiğine olan inancı idi. Aslına bakılırsa, bu açıdan 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP iktidarı, bir karşı-devrim hareketi olmaktan ziyade, milliyetçi ve devrimci Atatürkçülüğü, kendi çıkarları doğrultusunda popülist bir tarzda sulandıran bir harekettir. Bu itibarla, eğer başarılı olup iktidara gelmiş olsaydı, gerçek anlamda karşı-devrim hareketi yaratacak icraatı, Bölükbaşı’nın temsil ettiği MP’nin gerçekleştireceğini söylemek, her halde zorlama bir yorum olmasa gerektir. Çünkü, 1950 seçimlerinden sonra teşekkül eden Meclis’te ilk konuşmasını yapan Bölükbaşı, Menderes Hükümeti’nin, “*devr-i sabık yaratmayacağız*” biçiminde formüle ettiği yaklaşım tarzını şiddetle eleştirmiş ve tek parti iktidarı döneminden hesap sorulmasını, geçmişteki tüm yanlışlıkların üzerine gidilmesini istemiş ve “*devr-i sadık yaratılmadığı taktirde, yapanın yanına kar kaldığı bir düzen kurulur*” diye çıkmıştır. Bu yüzden, DP yöneticilerinin de, “*aynı kaynak*”tan geldiğini sürekli söyleyen Bölükbaşı’nın, Bayar ve Menderes’ten ziyade, daha açık bir şekilde karşı-devrimci bir siyasal çizginin temsilcisi olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın ikinci ekseninde yer alan sonuçlarına, yani Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin iktidar-muhalefet ilişkisi ve demokrasinin kurumlaşması yönünde edindiği yere bakıldığında, yine bir takım sonuçlara varılmıştır. Bunlara geçmeden önce şu belirtilmelidir ki, iktidar-muhalefet ilişkisi açısından yukarıda çıkarılan sonuçlar açısından Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin de, farklı bir yönelime sahip olduğunu söylemek zordur. Zaten bir “*gönül adamı*” ve hislerinin ağır bastığı bir mecrada siyaset yapan Bölükbaşı da, Namık Kemal’in, “*Ne efsunkar imişsin, ey didar-ı hürriyet*” diye nitelendirdiği romantik ve kolektivist hürriyet anlayışı ve bunun beraberinde getirdiği yıkıcı muhalefet geleneğinden bağışık tutulamaz. Hatta, bu konuda Bölükbaşı, daha da ileri gitmiş ve tüm siyasal hayatı boyunca, “*muhalefet uğruna muhalefet*” yaparcasına, içinde tenkitin çok yoğun olduğu bir muhalefet geleneğinin en kuvvetli uygulayıcı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Bölükbaşı da, Türk demokrasinin kurumlaşmasının önünde en büyük engel olarak düşünülen yıkıcı muhalefet geleneğini sürdüren bir siyasal aktör olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Bölükbaşı, tüm siyasal yaşamı boyunca, ülke yönetimine dair kendi projelerini sunarak iktidar üzerinde etkili olacak yerde, devamlı bir biçimde iktidarı şiddetle eleştiren, onların meşruluğunu kabul etmeyen “*yıkıcı*” bir siyasal söylemin

uygulayıcısı olmuştur. Gerçi, Bölükbaşı'nın siyasi rakiplerine yönelttiği eleştiriler, muhalefette başka iktidarda başka konuşan ve uygulayan siyasi rakipleri için geçerli olsa da, Bölükbaşı, sert siyasal dili hiç terk etmemiştir. Bu da onun dönemin basını ve kamuoyunda hırçın, ihtiraslı, sorumluluk almaktan ziyade, halk adına hareket ederek, sorumluları dağılayan bir siyasal kişilik olduğu yorumlarına neden olmuştur. Genellikle Bölükbaşı ile ilgili olarak, iktidar düşmanı olduğu, iktidara geçmek istemediği şeklinde yorumlar yapılmışsa da, bu türden değerlendirmelerin gerçeği yansıtmadığı, yaptığımız çalışmada ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, zaten 1950-60 arası DP döneminde, partisi, 1950'de 1, 1954'te 5 ve 1957'de 4 milletvekili çıkaran Bölükbaşı'nın iktidara ortak olma şansı yoktu. 1960 sonrasında, 1961'de 70 milletvekili ve senatör çıkaran MP lideri Bölükbaşı'nın, iktidara ortak olmak istemediği yolundaki değerlendirmelerin, onun daha önceki görüşleri ve 1963 yılında yayınladığı tamimi ile geçerlilik kazanmaktan uzak olduğu görülmüştür. Yine de, Bölükbaşı'nın, 1960'tan öncesi için, “*baskıcı bir iktidar olmaksansa*” ve 1960'tan sonrası için de, “*kukla iktidar olmaksansa, şerefli muhalefeti tercih ederim*” diyen yaklaşım tarzının, Bölükbaşı'yı iktidardan uzak tuttuğu belirtilebilir. Ancak ne var ki, partisi (MP), Suat Hayri Ürgüplü hükümetinde koalisyon ortağı olmasına rağmen, hükümette görev almaktan kaçınması gibi etkenler, Bölükbaşı'nın sadece ağzı iyi laf yapan ve “*demagogça*” konuşan bir muhalefet lideri olduğu yolundaki değerlendirmelere geçerlik kazandırmaktadır.

Öte yandan, CHP'nin henüz iktidardan inmenin şokunu üzerinden atmadığı, DP'nin çok büyük bir çoğunlukla iktidara geldiği ve CHP'nin azınlıkta kaldığı 1950'nin ilk yıllarındaki Millet Meclisi'nde, DP'nin büyük iktidar gücünü kullanarak tüm toplum kesimleri ve muhalefet üzerinde baskı kurması karşısında, CHP kendini toparlayana dek, Bölükbaşı'nın MP'den seçilen tek milletvekili olarak çetin bir muhalefet örneği sergilediği de bir gerçektir. Gerçi DP iktidarı döneminde, keskin muhalefet söylemi ile kendisini seçen Kırşehir ilçe haline getirilmiş ve kendisi de hapisaneyi boylayacak kadar büyük bir sıkıntı çekmişse de, Bölükbaşı'nın, Bayar ve Menderes'in otoriter ve baskıcı tutumları karşısına dikilip, gerçekleri hiç eğip bükmeden haykırmasının da, Türkiye'nin siyasal tarihinde bir takım hususların açığa çıkmasında büyük emeği olduğu sonucuna varılmıştır.

Ayrıca Bölükbaşı'nın, DP ileri gelenlerinin daha iktidara gelmeden yaptıkları icraata bakarak, 1960 İhtilali'ni aşağı yukarı 10-12 yıl önceden sezdiği ve DP yetkililerinin dikkatlerini devamlı bu konuya çektiği, o günlerde yaptığı konuşmalardan anlaşılmaktadır. Böyle düşünülmesinin temelinde, DP ileri gelenlerinin parti içinde otokratik ve baskıcı yönetim tarzı kurmasını, derinden hisseden ilk kişinin Bölükbaşı olması yatmaktadır.

Her ne kadar yıkıcı ve sert muhalefet geleneğinin bir uzantısı olsa da, Bölükbaşı'nın Cumhuriyet döneminden beri, bu kadar halkı anlayan ve halka inebilen nadir politikacılardan biri olduğu, yaptığı mitinglerde çok büyük insan kütlesine hitap etmesinden anlaşılmaktadır. Nüktedan ve renkli siyasal kişiliği ve siyasal hayatın gidişatına dair anlattığı fıkra ve hikayelerle miting meydanlarının kahramanı olan Bölükbaşı, bunu oya tahvil edemese de, siyasetin dolambaçlı diplomatik diline ve manipülasyonlara açık yönüne itibar etmeyip, eteğindeki taşı, hiç eğip bükmeden iğneleyici sivri dilinden düşen nükte, fıkra ve atasözleri ile dile getirmesi, onun halk katmanları arasında büyük itibar görmesini sağladığı ve deyim yerindeyse siyasal iktidarlar karşısında halkın yanında bir duruşu temsil ettiği fikrine geçerlik kazandırmaktadır.

Öte yandan, Bölükbaşı ve temsil ettiği MP hareketi, yerel ve bölgesel tonları ağır basan bir siyasal hareketti. Her ne kadar Bölükbaşı, “*tipik*” bir halk siyasetçisi olsa da, onun hitap ettiği toplum kesimi daha çok, konuşulanları çözümlene yetisine sahip olmayan ve belli sloganların etkisinde hareket eden eğitimsiz insan kitlelerinden oluşmaktaydı. Bu durum, Bölükbaşı'nın partisine oy veren illerin dağılımından anlaşılmaktadır. Daha çok Orta Anadolu'nun merkez, yakın doğu ve batı illeri ve orta ve iç Karadeniz illeri ile iç Akdeniz illerinin büyük desteğini almış olan MP, 1955 yılında Bölükbaşı'nın parti genel başkanı olması ile birlikte, tam bir “*lider*” partisi haline geldiği görülmüştür.

Bölükbaşı ve partisinin özellikle Orta Anadolu'da daima sosyolojik bir temeli olmuştur. Anadolu'nun fakir, saf ve fazlaca eğitime sahip olmayan köylülerinin yanı sıra, şehirlerde tabir caizse, Bölükbaşı'nın “*erkekliğine*”, kitleleri ayağa kaldıran sert, sivri ve “*cüretkar*” konuşmaları ile “*doğru sözlülüğüne*” tutkun, orta ve ortanın altı gelir düzeyine sahip mutaassıp çevrelerin oylarının daima Bölükbaşı'nın partisine verildiği gözlemlenmiştir. MP, temelde serbest piyasa ekonomisi ve özel teşebbüse

dayalı “*mutedil* [ılımlı] *liberal*” bir iktisadi görüşe sahip olmasına rağmen, büyük ticaret ve sanayi çevreleri Bölükbaşı’ya pek rağbet etmemiştir. Bölükbaşı, daha çok o dönemde Anadolu’da yeni sivriyen muhafazakar iş adamlarından destek görmüştür.

Ayrıca Bölükbaşı’nın temsil ettiği siyasal hareket, “*muhafazakar*” ve “*milliyetçi sağ*” yönelimlidir. Atatürk devrimlerinin günün şartlarına göre, evrimci ve tekamülcü bir çizgide anlaşılması ve derinleştirilmesini savunan MP, kültürel ve toplumsal alanda “*aşırı muhafazakar*” ve “*tekamülcü*” bir görünüm arz ederken, siyasal ve iktisadi sahada özgürlükçü mutedil liberal bir yönetime sahip olduğu söylenmelidir. Öyle ki, hem 1948’de kurulan MP’nin hem de 1954’te kurulan CMP’nin parti programlarında yer alan, çift meclis, anayasa mahkemesi, nispi temsil, yüksek hakimler meclisi gibi pek çok maddelerinin 1961 Anayasası’na temel olduğu sonucuna varılabilir. O dönemde MP dışında hiçbir siyasal partinin programlarında söz konusu ilkelere rastlamak mümkün değildir. Zaten Bölükbaşı da, yıllardan beri programlarına aldıkları ve savundukları ilkelerin, 1961 Anayasa’sı ile devlete temel yapıldığı iddiasını sürekli tekrarlamıştır. 1960’ın ilk yıllarında, 27 Mayıs İhtilali ve onun getirdiği yeni siyasal nizamı hararetle destekleyen Bölükbaşı, ancak daha sonraki dönemlerde İhtilal’in manevi temellerinin kurulmadığını ileri sürmüştür. Bu dönemde, savunduğu 27 Mayıs karşısında, CHP’yi tahrikçilikle, AP’yi de intikamcılıkla suçlayan Bölükbaşı, öteden beri hassas olduğu “*rejim davası*”nda, demokrasinin manevi temellerinin kurumlaşmadığını ve rejimin büyük bir tehlike altında olduğunu öne sürmüştür.

Yine Bölükbaşı’nın temsil ettiği MP hareketi, 1946’da başlayan çok partili dizgeyle birlikte tekrar açığa çıkan kimi İslamcı cereyanlara açık bir siyasal programa ve söyleme sahip bir oluşum olması itibarıyla da, dikkatleri üzerine toplamıştır. MP’nin, II. Meşrutiyet dönemi İslamcılığını çağrıştıracak kimi cereyanları bünyesinde toplamak istemişse de, bu konuda içinden çıktığı DP hareketinin iktidara gelmek için hem iktisadi hem de siyasal alanda uygulamaya giriştiği popülist siyaset tarzı karşısında fazlaca etkili olduğu söylenemez. Zaten o dönemde, tek parti iktidarına muhalif olan tüm toplum kesimleri (bunların içinde Nakşibendi tarikatı ve Nurculuk gibi kimi İslamcı cereyanlar da vardı), egemen sınıfların sözcülüğünü yapan ve yönetici seçkinlerden olan DP’de toplanmıştı. Haliyle DP iktidara geldikten sonra, DP’den daha İslamcı ve muhafazakar karakteri

haiz olan MP'nin İslamcı cemaatlerden destek bulması zordu. Bu da onun gelişimini etkilemiştir. Toplumun muhafazakar kesimleri, 1953 yılında “*dini siyasete alet ettiği*” gerekçesiyle kapatılan MP'ye fazlaca itibar etmemiş, Said Nursi'nin temsil ettiği Nurcular ile Necip Fazıl gibi dönemin etkili İslamcılarını DP'yi desteklemişlerdir. Daha sonraları aynı geleneğin farklı partilerinin başında bulunan Bölükbaşı'nın, 1960 sonrası canlanan aşırı-sağ yönelimli milliyetçiliğin öncüsü olduğu görülmüştür. Bu hareketin temsilcisi olacak Alparslan Türkeş ile aynı parti içinde bulunmamalarına, hatta CKMP'yi terk ettikten ve CKMP'ye Türkeş ve ekibi hakim olduktan sonra, MP lideri olarak Bölükbaşı, terk ettiği partinin “*kılıç şakırtısından, çizme gıcırtısından*” geçilmediğini ifade etse de, siyaseti bıraktığı 1973 yılından ölümüne değin, Bölükbaşı'nın MHP'yi destekleyen bir siyasal çizgi takip ettiği gözlemlenmiştir. 1990'da kendisi ile yaptığımız mülakatta, dönemin tüm siyasal partilerini eleştiren Bölükbaşı'nın, MHP'yi olumluyan bir söyleme sahip olduğu görülmüştür. Ancak şu kadarı belirtilmelidir ki, Bölükbaşı'nın temsil ettiği siyasal hareketin, Türkeş tarafından temsil edilen MHP'ye oranla daha İslamcı yönünün ağır bastığı da bir gerçektir. Bu haliyle Bölükbaşı hareketinin, kimi yönleri ile 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkan ve dönemin İslamcı kesimlerini siyasete kanalize eden Necmettin Erbakan'ın temsil ettiği İslamcı milli görüş hareketine, kimi yönleri ile de Türkeş'in temsil ettiği aşırı sağ milliyetçi harekete rehberlik ettiğini söylemek doğru olsa gerektir.

Ancak, Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketin, dönemin siyasal jargonu mucibince, emperyalizme karşı aşırı-ulusalcı sağ bir karakteri haiz olduğu görülmüştür. Bölükbaşı'nın bu olguyu destekleyecek bir çok konuşması, çalışmada örnekleri ile ortaya konmuştur. O dönemin Türkiye'sinde genellikle sağ temsil eden muhafazakar parti liderlerinin emperyalizme ve onun finans kapitaline pek karşı olmadıkları, aksine yandaş bir pozisyon görüntüsü çizdikleri bir siyasal ortamda, aşağı yukarı aynı temelden beslenen ve toplumun muhafazakar duyarlıklarına uygun bir duruşu temsil eden Bölükbaşı'nın, dönemin ulusalcı sol'unu temsil eden **Yön** dergisi tarafından, “*Aşırı sağcı ama Amerikan uşağı değil*” denilerek övülmesi bile, onun tam anlamıyla içinden çıktığı topraklara derinden bağlı bir “*halk siyasetçisi*” olduğunu göstermiştir. Bu da, Bölükbaşı'nın, diğer sağ parti liderlerinin aksine, bir tür “*Anadolu toplumculuğu*”nu temsil eden bir siyasal lider olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan, siyasal kişilik düzleminde Bölükbaşı'nın, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatı boyunca siyasi konuşma ve eylemleri ile karşısındaki insanları ikna etme ve etkileme konusunda gelmiş geçmiş nadir siyasi şahsiyetlerden biri olduğu bir gerçektir. Hitabet san'atının en etkin ve verimli örneklerini şahsında barındıran Bölükbaşı, siyaseti, ahlaki bir faaliyet olarak telakki etmiştir. Bölükbaşı, ayrıca ikbal, menfaat ve iktidar uğruna, 1946'dan beri savunduğu ilkelerinden hiç ödün vermemiştir. Hiçbir çıkar ilişkisi içine girmeyen ve "*Siyasi hayatım bir derviş gibi geçen, imanım padişah, ben de onun veziriyim*" ve "*Ben kanaatimin adamıyım*" diye konuşan Bölükbaşı'nın, siyasette değişen ilkelerden ziyade, değişmeyen ilkelerden hareket ettiği ve bu itibarla da kendisini değişen koşullara göre yenileyemediği görülmüştür. Bu çizgisi yüzünden, uzlaşmaz, "*hırçın*" ve sert bir üsluba sahip olduğu düşünülen Bölükbaşı'nın, her türlü ayak oyunlarına, diplomatik dile ve ivicacılara (dolambaçlı) yatkın Türk siyasal hayatına intibak edemediği düşünülmektedir. Bu bakımdan, tüm siyasal hayatı boyunca, doğru bildiğini eğip bükmeden konuşan, asla ve kat'a kuş dilini kullanmayan ve eteğinde ne varsa keskin dili ile haykıran Bölükbaşı'nın, apolitik bir kimliğe sahip olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü, bu haliyle Bölükbaşı, politikanın "*keyfini*" ve "*rahatını*" kaçıran adamdır. Siyaseti kirli bulan Bölükbaşı'nın, siyasal kişiliği yüzünden siyasetle bir tür kan uyuşmazlığının olduğu sonucuna da varılabilir.

Pek az kimseye nasip olabilecek güçlü hitabet yeteneği ile o dönemdeki siyasal liderlerden daha kalabalık kitlelere hitap eden Bölükbaşı, nüktedan siyasal kimliği ile lafı gediğine koymakta çok usta idi. Bu bakımdan çalışma, Bölükbaşı'nın çok güzel örneklerini verdiği veciz sözlerini aktarması dolayısıyla da Türk siyasal edebiyatına katkı yapacak niteliktedir. Mitinglerinde o kadar büyük kalabalıklara hitap eden Bölükbaşı'nın, bu durumu neden oya tahvil edemediği, Türk siyasal hayatında hep sorgulanagelmiştir. Bölükbaşı'nın kendisi de, bu durumu, kimi konuşmalarında kullandığı, "*Sapınız çok, ancak taneniz kıt*", "*Millet Bölükbaşı'yı alkışladı, İnönü'yü karşıladı, oyunu Demirel'e verdi*", "*Dışınız rahmani, içiniz şeytani*" gibi cümlelere dökmüştür. İşte, bir bütünsellik içinde okunduğunda bu çalışmanın, Bölükbaşı'nın temsil ettiği siyasal hareketin neden oya dönüştürülemediğini açığa çıkarabilmesi açısından da, dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte, dönemin siyasal koşullarına bağlı olarak Bölükbaşı'nın siyasal kişiliği, Bölükbaşı'nın temsil ettiği hareketin iktidara gelmesini güçleştirdiği söylenebilir. Çok küçük yaşta annesini kaybeden Bölükbaşı, atadan gelme şifahi kültürün ve yetiştiği toplumsal-kültürel bağlamın kendisine kazandırdığı halet-i ruhiye, tutum ve davranışların etkisiyle tam bir “*gönül ve his adamı*” idi. Fransa’da Riyaziye (Matematik) okumuş olmasına rağmen, “*halk dili*” ile konuşmuş ve davranmıştır. Araştırma ve görüşmelerden çıkardığımız sonuçlara göre, Bölükbaşı, -sülalesinden gelme bir özellik olsa gerek- otoriter, uzlaşmaz, hırçın, hırslı bir siyasal kişiliğe sahip olmuştur. Yine araştırmalarımızdan çıkan sonuca bakılırsa, partisi üzerinde tam yetkiye sahip olan ve partililerin kendine tam bir güvenle tabi olmaları isteyen Bölükbaşı, karizmatik özellikleri ağır basan bir siyasal lider olarak, partide bir ekip çalışmasına pek fazla itibar göstermemiş ve partisinde “*tek adam*” olmuştur. Keskin ve dağlayıcı siyasal dilinin kemiği olmayan Bölükbaşı'nın, toparlayıcı yönünün zayıf olduğu, yapılan hata ve yanlışlıkları kolay affetmediği ve bu yüzden partisi içinde ciddi sıkıntılar yaşadığı bir gerçektir.

Özellikle 1960’lı yıllarda Bölükbaşı'nın eliyle siyasete dahil ettiği ve parlamentoya soktuğu pek çok milletvekili ve senatör, MP’de bir süre kaldıktan sonra, Bölükbaşı’yı bir bir terk etmiştir. Bölükbaşı'nın aktif siyasetten “*kırgın*” ve “*küskün*” ayrılmasında, başkaca etmenler yanında bu durumun da büyük etkisi olmuştur. Çatışma ve istifalarda, Bölükbaşı'nın belirtilen siyasal kişiliğinin etkisi olsa da, istifa eden şahsiyetlerin, iktidarın ya da başka bir partinin cazip teklif, teşvik ve tahriklerine kapılması da büyük rol oynamıştır. “*dün diündür*” anlayışına şiddetle karşı olan Bölükbaşı, gerek partisi içinde gerekse siyasi rakiplerinin, dün söylediklerinin tersini yapmaları karşısında, hiçbir zaman affedici olmamış ve çelişkiyi her zaman yanında taşıdığı ve “*günah bavulu*” diye nitelendirilen çantasındaki belge ve vesikalarla ilgilinin yüzüne vurmuştur. Bu da, politikada her zaman bulunan kaypak siyasetçi tiplerinin hoşnutsuzluğunu kazanmasına neden olmuştur.

Genel olarak dolambaçlı siyasete pek yatkın olmamasının yanında, dönemin cari siyasal koşullarına da uyumlu bir siyasal kişiliğe sahip olmayan Bölükbaşı'nın, sert, tavizsiz ve keskin muhalefet taraftarı bir lider olması, 1950 ile birlikte dış etkilere daha açık bir siyasal yönelişe giren Türkiye’de, iktidar olması zordu. O

dönemde bazı hükümetlerin üzerinde, dolaylı da olsa etkileri olduğu söylenen dış güç odakları açısından bakıldığında, uzlaşma eğilimli olmayacak, kendini ucuza kaptırmayacak ve en önemlisi de söz konusu odakların ekmeğine yağ sürmeyecek özellikleri olan Bölükbaşı'nın, iktidarda sorumluluk sahibi olmasının pek istenmemiş olabileceği de akla getirilebilir.

Sonuç olarak, Bölükbaşı'nın, iç siyasal dengeler ve koşullar açısından da istenilen bir lider olmadığı düşünülmektedir. Bu durumun, hem yukardan beri izah edilen Bölükbaşı'nın siyasal kişiliğinden hem de, Bölükbaşı'nın o dönemde iktidar seçkinleri grubundan olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. 1946 çok partili siyasal hayata girişle birlikte, DP yönetiminde söz sahibi olacak kimselerin, özellikle tek parti döneminin sorumluluğunu üstlenmiş “*mutedil*” siyasal liderlerden seçilmesi düşünülmüştür. Bu sorumluluğu paylaşmamış ve geçmişin hesabını sorma ihtimali olan “*müfrit*” siyasal kişiler, DP'den bir bir tasfiye edilmişlerdir. Bunlardan biri de Bölükbaşı'dır. Zaten Bölükbaşı, milletvekili olur olmaz yaptığı ilk konuşmada, geçmişten hesap sorulmasını istemiştir. İşte böylesi bir siyasal ortam da, Bölükbaşı gibi sert muhalefet taraftarı bir siyasal kişiliğin “*başarılı*” olmasının önüne geçmiştir. Yine 1950 seçimlerinin hemen öncesinde, Bölükbaşı'nın Cumhurbaşkanı İnönü ve DP lideri Bayar'a suikast gerçekleştireceği iddiası ile tutuklanması da, Bölükbaşı hareketinin gelişimini etkilemiştir. Suikast ihbarı doğru çıkmasa da, Bölükbaşı ve arkadaşlarını, siyasal kamuoyu nezdinde tedhişçi ve saldırgan göstermeye yönelik siyaset dışı önlemler de, o dönemde, iktidar-muhalefet ilişkisinde normal olmayan usullerin kullanılmasına yol açmış ve Bölükbaşı hareketinin ivme kazanmasını engellemiştir. Ardından DP iktidarı ile birlikte, DP'ye oranla daha “*muhafazakar*” bir görünüme sahip olan MP'nin, 1954 yılında “*dini siyasete alet ettiği*” gerekçesiyle kapatılması, Bölükbaşı ve temsil ettiği hareketi sistem nezdinde güvenilmez kılmış ve bu durum, ileriki dönemlerde de hep hatırlanmıştır. Bölükbaşı, dindar ve milliyetçi bir siyasal tutuma sahip ve toplumdaki dini ihtiyacın karşılanmasıyla laikliğin tehlikeye düşmeyeceği kanaatinde olan bir siyasal tutuma sahip olmasının yanında, aslına bakılırsa Cumhuriyet esaslarına ve Atatürk devrimlerine derinden bağlıydı. Ne var ki, kimi uygulamaları açısından, Bölükbaşı'nın partisinden daha fazla dini siyasete alet eden DP iktidarı, MP'yi bir kere kapatmıştı. Bölükbaşı da bundan nasibini almıştı. Öte yandan Bölükbaşı ve arkadaşları 1954 seçimlerine

yetişmek için alelacele CMP'yi kursa da, yine başarılı olamamıştır. Teşkilatsızlık her zaman Bölükbaşı hareketinin en büyük zaafı olmuştur. Ardından Bölükbaşı'yı seçtiği için cezalandırılan Kırşehir meselesi ve bundan kaynaklanan nedenlerle Bölükbaşı'nın 1957 seçimlerini cezaevinde geçirmesi gibi etkenler de, Bölükbaşı'nın siyasal hareketinin toplumda tutunmasının önüne geçmiştir. Bunun nedenleri çalışma içinde ayrıntılı bir şekilde zmlenmiştir. 1960 İhtilal'i ile birlikte iktidarın ve ikbalin kendi ayakları altında olduğunu söyleyen ve artık denenmiş CHP ve devrik DP'den sonra iktidar sırasının kendisine geldiğine bütün kalbi ile inanan Bölükbaşı, MBK yönetiminin kendisine itimatsız olması nedeniyle, yine büyük hayal kırıklıkları yaşamıştır. Bir taraftan da, gelen başarısız siyasal sonuçlar üzerine partisinde yaşanan kaynaşmalarla mücadele halinde olan Bölükbaşı, 1962'de o dönemde liderliğini yaptığı CKMP'den istifa ederek yeniden MP'yi kurmuşsa da, beklediği siyasal sonuçlara bir türlü ulaşamamıştır. Bu süreçle birlikte, dönemin askeri erkanından "vize" alan AP'nin yükselişe geçmesi ve Amerikan destekli Demirel'in devrik DP oylarını hanesine yazdırması, aynı siyasal tabana seslenen Bölükbaşı hareketinin akim kalması sonucunu doğurmuştur.

ÖZET

Bir giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışma, Türk siyasal hayatında Osman Bölükbaşı hareketinin, iktidar-muhalefet ilişkisi ve Türk demokrasisinin kurumlaşması bağlamında edinmiş olduğu yeri incelemeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede önce, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ve oradan da çok partili siyasal hayata kadar geçen sürede, iktidar-muhalefet ilişkisinin almış olduğu biçim, kısaca gözden geçirilmiştir.

Daha sonra birinci bölümde, DP'de siyasete atılan Bölükbaşı'nın, Kurucular'la anlaşamayarak, DP'den tasfiye edilme süreci ele alınmış ve bir kısım arkadaşları ile kurduğu MP'deki siyasal çalışmaları ortaya konmuştur. Bu yapılırken aynı zamanda, 1946-50 arası siyasal mücadele içinde yer alan MP'nin, dönemin iktidar-muhalefet ilişkisi içindeki yeri de, tahlil edilmiştir. Böylece bir taraftan, Bölükbaşı hareketinin, demokrasinin kurumlaşmaya başladığı dönemde toplumsal ve siyasal dinamiklerine vurgu yapılmış, bir taraftan da, CHP ve özellikle de DP'nin demokrasi söyleminde ne kadar samimi olup olmadığı konusu, açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, 1950-60 arası DP iktidarı döneminde, Bölükbaşı'nın temsil ettiği siyasal hareketin, iktidar-muhalefet ilişkisi ekseninde gelişim çizgisi incelenmiştir. Bu çerçevede, iktidarın, dönemin ikinci büyük muhalefet partisini oluşturan MP ve Bölükbaşı üzerinde kurduğu kimi baskı ve uygulamalar ayrıntılı bir biçimde çözümlenmiştir.

Üçüncü bölüm, 27 Mayıs İhtilali ile girilen süreçte, Bölükbaşı'nın 1960-73 yılları arası siyasal mücadelesine ayrılmıştır. Bu bağlamda, İhtilali hararetle destekleyen Bölükbaşı hareketinin, aynı siyasal kaynaktan gelmelerine ve toplumun aynı kesimine hitap etmelerine rağmen, neden devrik DP oylarını alarak iktidara gelemediği hususu araştırılmıştır. Öte yandan, aynı bölümde, 1960'ların hemen başında, Bölükbaşı'nın temsil ettiği siyasal hareket içinde yaşanan kaynaşma ve kopmaların nedenleri tahlil edilmiştir. Yine bu bölümde, Bölükbaşı'nın siyasal hayatını etkileyen özel yaşamına dair bilgiler de sunulmuştur. Son olarak, 1973 yılında aktif siyaseti bırakan Bölükbaşı'nın, siyasete ve kendi siyasal yaşamına dair bakış açısı anlatılmıştır.

ABSTRACT

This thesis, comprised of an introduction and three chapters, aims to analyse the place of the Osman Bölükbaşı movement in the Turkish political life in terms of the government-opposition relationship and the institutionalisation of the Turkish democracy. In this context, firstly, the shape, which the government-opposition relationship took in the period extending from the Ottoman Empire to the early years of the new republic and then to the transition to the multi-party political life, summarised briefly.

In the first chapter, the process of the expulsion from the DP of Bölükbaşı, who started his political career in the DP, is studied and his political activities in the MP, which he established with some of his friends, explained. While these are done, the place of the MP, which participated in the political struggle in the 1946-1950 period, in the government-opposition relationship of the period, is also analysed. Thus, on the one hand, the social and political dynamics of the Bölükbaşı movement in the period, in which democracy began to institutionalise, is emphasised and on the other, the effort has been made to clarify the issue whether the CHP and especially the DP were sincere in their pro-democracy stand.

In the second chapter, the development of the political movement represented by Bölükbaşı is studied in the context of the government-opposition relationship in the DP period (1950-1960). Meanwhile, some pressures and practices, directed by the government toward the MP, which was the second largest opposition party of the period, and toward its leader, Bölükbaşı, are analysed in a detailed way.

The third chapter covers Bölükbaşı's political struggle in the 1960-1973 period, which represents a different process initiated by the 27 May revolution. In this context, the following question is tried to be answered: why did not the Bölükbaşı movement, which supported the military coup anxiously, come to power by winning the votes of the DP ousted by the coup though it shared a common political perspective with the DP and appealed to the same sections of the society. Meanwhile, in the same chapter, the reasons for disturbances within the Bölükbaşı's political movement and resignations from this party in the early 1960s are analysed. In addition, the information regarding the private life of Bölükbaşı, which affected

his political life, are also given in this chapter. Finally, the opinions of Bölükbaşı, who retired from active political life in 1973, on politics and his own political life are explained.

KAYNAKÇA

A. KİTAP VE HATIRATLAR

Abadan, Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili** (Ankara: AÜSBFY, 1966).

Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri Makaleleri (Aralık 1933-Nisan 1954), Yay. Haz. Haluk Kılçık, 4 Cilt (Ankara: Demokratlar Kulübü Yay., 1991).

Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri Makaleleri (Mayıs 1954-Aralık 1958), Yay. Haz. Haluk Kılçık, 4 Cilt (Ankara: Demokratlar Kulübü Yay., 1992).

Ağaoğlu, Samet, **Aşına Yüzler** (İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1965).

Ağaoğlu, Samet, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru** (İstanbul: Baha Matbaası, 1972).

Ağaoğlu, Samet, **Kuvayı Milliye Ruhu**, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (İstanbul: Baha Matbaası, 1973).

Ağaoğlu, Samet, **Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1992).

Ahmad, Feroz, Ahmad, Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976).

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayın, İkinci Baskı, 1996).

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, 2 Cilt (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998).

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980).

Akşin, Sina, **Türkiye'nin Önünde Üç Model** (İstanbul: Telos Yayıncılık, 1997).

Akşin, Sina, **Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi** (Ankara: İmaj Yayınevi, 2002).

Arcayürek, Cüneyt, **Demokrasinin İlk Yılları: 1947-1951** (Ankara: Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, 1983).

- Atatürk, Mustafa Kemal, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1918-1937**, C. 3 (Ankara: TİTE Yayınları, 1972).
- Ateş, Nevin Yurdsever, **Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994).
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam 1950-1964**, C: III (İstanbul: Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 2000).
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı: 1889-1960** (İstanbul: Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 1998).
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C. II (İstanbul: Remzi Kitabevi, İkinci Baskı, 1966).
- Baban, Cihad, **Politika Galesiri: Büstler ve Portreler** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970)
- Bağlum, Kemal, **Anıpolitik: 1945-1960** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991).
- Başar, Ahmet Hamdi, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü** (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960).
- Başgil, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966).
- Bayar, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes** (İstanbul: Baha Matbaası, Tarih Belirtilmemiş, Meclis Kitaplığına Giriş Tarihi 1969).
- Belen, Fahri, **Demokrasiden Diktatörlüğe** (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1960).
- Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990).
- Bozdağ, İsmet, **Demokrat Parti ve Ötekiler** (İstanbul: Kervan Yayınları, 1975).
- Bölükbaşı, Osman, **Bölükbaşı'nın Menderes'e Cevapları** (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1960).
- Bölükbaşı, Osman, **CKMP GİK'in İstifamız Dolayısıyla Neşrettiği Broşüre Zaruri Bir Cevap** (Ankara: Doğuş Matbaası, Millet Partisi Yay., 1962).
- Bölükbaşı, Osman, **Suikast İftirasının İçyüzü ve Celal Bayar** (Ankara: Biricik Matbaası, 1949).
- Bölükbaşı, Osman, **Tamim: 4 Eylül 1959**, "Özeti: 946 Ruhuna Sadık Samimi Demokratların Partimiz Saflarına Davet Edilmesi Hakkında", S. 6 (Ankara: CKMP Genel Merkezi Yay., 1959).

- Burçak, Rifkî Salim, **On Yılın Anıları: 1950-1960** (Ankara: Nurol Matbaacılık, Birinci Baskı, 1998).
- Burçak, Rifkî Salim, **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950** (Ankara: Olgaç Yayınevi, 1979).
- Çaylak, Adem, **Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi** (Ankara: Vadi Yayınları, 1998).
- Çopuroğlu, Hayri, **Hatıralarım: Kırşehir** (Ankara: Yayınevi Belirtilmemiş, 1999).
- Demiray, Tahsin, **Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları** (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955).
- Demiray, Tahsin, **Basına Verilen Beyanat**, Tahsin Demiray’ın CKMP Umumi İdare Heyetine 14 Aralık 1959 Tarihli Gönderdiği Yazısı (İstanbul: 1959).
- Demiray, Tahsin, **CKMP Yeni Tüzük Tasarısı Üzerinde Bazı Düşünceler ve Seçim Organları ile Tatbikat Planları** (İstanbul, 1959).
- Demiray, Tahsin, **Türkiye Köylü, Cumhuriyetçi Millet ve Hürriyet Partilerine Muhtıra** (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1958)
- Demirel, Süleyman, **Yazdıkları ve Söyledikleri** (Ankara: Adalet Partisi Yay., Doğu Matbaacılık, 1965).
- Doğan, Avni, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası** (İstanbul: Dünya Yay., 1964).
- Erdemir, Sabahat, (Der.), **Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, (İstanbul: Yayınevi İsmi Belirtilmemiş 1956).
- Erer, Tekin, **On Yılın Mücadelesi** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1964).
- Erer, Tekin, **Türkiye’de Parti Kavgaları** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, Basım Yılı Belirtilmemiş).
- Eroğul, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2003).
- Ersoy, Tolga, **Muvazaa Partileri** (Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2000).
- Esirci, Şükrü, (Der.), **Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri, 1946-50** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999).

- Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk – Söylev 1920-1927**, C. II (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, 1987).
- Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş: 1946-1950** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1982).
- Gökçeokan, Refik, **Cumhuriyetçi Millet Partisi Program ve Nizamnamesinin Açık Olarak Tenkidi** (İstanbul, 1959).
- Göle, Nilüfer, **Mühendisler ve İdeoloji** (Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere), Çev., Eli Levi (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1986).
- Güngör, Celalettin, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu** (Ankara: Nurol Matbaası, 1992).
- İnönü, İsmet, **Defterler: 1919-1973**, Haz. Ahmet Demirel, 2 Cilt (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2001).
- İslam, Nadir Latif, **Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı** (Ankara: Kardeş Matbaası, 1966).
- Kabasakal, Mehmet, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi** (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991).
- Kadri, Karaosmanoğlu, Yakup, **Politikada 45 Yıl** (İstanbul: İletişim Yayınları, İkinci Baskı, 1984).
- Kara, Nihal, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı: 1945**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982.
- Karakuş, Emin, **40 Yıllık Gazeteci Gözüyle İşte Ankara** (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977).
- Karamısır, Sami, **Türkiye’nin Siyasi Meseleleri** (İstanbul: Timaş Yayınları, 1994).
- Karpat, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: Afa Yayınları, 1996).
- Keyder, Çağlar, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, Derl. İrvın Cemil Schick–Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 38-75.
- Keyder, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar** (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1993).
- Kırçak, Çağlar, **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik: 1876-1950**, I. Kitap (Ankara: Bilal Yayınları, Yayın Tarihi Belirtilmemiş).

- Kili, Suna, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, - Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme- (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Çağlayan Basımevi, 1976).
- Koç, Vehbi, **Hatıralarım, Görüşlerim ve Öğütlerim** (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yay., İkinci Baskı, 1987).
- Kongar, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, C. 1-2 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993).
- Küçükömer, İdris, **Düzenin Yabancılaşması** (İstanbul: Bağlam Yayınları, Birinci Basım, 1994).
- Mardin, Şerif, **Din ve İdeoloji** (İstanbul: İletişim Yayınları, Altıncı Baskı, 1993).
- Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908** (İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, 1992).
- Mardin, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu** (İstanbul: İletişim Yay., 1996).
- Mete, Orhan, **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi** (İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası, 1947).
- Moore Jr., Barrington, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli-Alaeddin Şenel (Ankara: Verso Yayınları, 1989).
- Nesimi, Abidin, **Yılların İçinden** (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977).
- Nutku, Emrullah, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958** (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979).
- Olgun, İ., Köksal, S., **Haşiyeli Yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu** (Ankara, 1950).
- Oran, Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme** (Ankara: Dost Kitabevi, 1988).
- Osman Bölükbaşı'nın Af Kanunu'nun Veto Edilmesi İçin Sayın Cumhurbaşkanına Sunduğu Muhtıra** (Ankara: San Matbaası, 30. 7. 1966).
- Osman Bölükbaşı'nın Radyo Konuşmaları: 1966** (Ankara: San Matbaası, 1966).
- Öner, Kenan, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi** (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1948).
- Özbey, Cemal, **Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım** (Ankara: Emek Basım-Yayımevi, 1961).

- Özbudun, Ergun, **Siyasal Partiler** (Ankara: AÜHFY, 4. Bası, 1983).
- Özdemir, Hikmet, **Sol Kemalizm** (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993).
- Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX Dönem 1950-54, VII. Cilt** (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998).
- Saçlıoğlu, Nahit, **Bir Özgürlük Savaşçısı Sadık Aldoğan** (İstanbul: Günlük Ticaret Tesisleri, 1990).
- Sarıbay, Ali Yaşar, **Türkiye’de Demokrasi ve Siyasal Partiler** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000).
- Seçkin, Haydar, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz** (İstanbul: Anka Ofset Matbaası, 1990).
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali** (İstanbul: Örgün Yay., Beşinci Baskı, 1981).
- Sencer, Muzaffer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri** (İstanbul: Geçiş Yay., 1971).
- Sertel, Sabiha, **Roman Gibi** (İstanbul: Ant Yayınları, 1969).
- Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım** (İstanbul: Gözlem Yay., İkinci Basım, 1977).
- Sezgin, Ömür, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu** (Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984).
- Tahtakılıç, Ahmet, **Dönüşü Olmayan Yol** (Ankara: Akademi Matbaası, 1989).
- Tanyeli, Halit, Topsakaloğlu, Adnan, **İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi: 1945-1950, C. 2** (İstanbul: 1959).
- Teziç, Erdoğan, **Siyasal Partiler – Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976).
- Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası** (Ankara: İmge Kitabevi, 3. Baskı, 1994).
- Timur, Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş** (İstanbul: İletişim Yay., İkinci Baskı, 1994).
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları; DP’nin Altın Yılları: 1950-54** (Ankara: Bilgi Yayınevi: 1990).
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973, 6. Kitap, İnönü’nün Son Başbakanlığı: 1961-1965** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı, 1992).

- Toker, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye** (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970).
- Touraine, Alain, **Demokrasi Nedir**, Çev., Olcay Kunal (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 1997).
- Tunaya, Tarık Zafer, **Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyet'in Fikir Cereyanları** (İstanbul: Teksir Baskı, 1948).
- Tunaya, Tarık Zafer, **İslamcılık Cereyanı** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler 1859 – 1952** (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, 1952).
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C. 1 (İstanbul: İletişim Yay., Birinci Baskı, 1998).
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi**, C. 3 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000).
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, C. II (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999).
- Turgut, Nükhet, **Siyasal Muhalefet** (Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984).
- Türkiye'de Siyasal Dernekler**, 2 Cilt (Ankara: İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1950).
- Uslu, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri** (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000).
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi** (İstanbul: Ülken Yay., Üçüncü Baskı, 1992).
- Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları**, Çev., Taha Parla (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., Üçüncü Baskı, 1993).
- Yalçın, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000).
- Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim** (İstanbul: Rey Yayınları, İkinci Baskı, 1997).
- Yavuz, Hidayet, **Konuşmalarıyla Adnan Menderes** (İstanbul, 1958).
- Yücel, M. Serhan, **Demokrat Parti** (İstanbul: Ülke Yayınları, 2001).

Zürcher, Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Bağlam Yay., 1992).

B. MAKALELER

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Aşırı Milliyetçi Sağ”, Derl. İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 189-236.

Aksoy, Muammer, “Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir”, **Forum**, C. X, S. 110 (15. 10. 1958), ss. 5-11.

Aksoy, Muammer, “Tekrar Seçilen Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, **Forum**, S. 89 (1. 12. 1957).

Aksoy, Muammer, “Tekrar Seçilen Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, **Forum**, S. 89 (1. 12. 1957), ss. 4-10.

Aksoy, Muammer, Kapani, Münci, “Muhalif Partilerin İşbirliği Derhal Gerçekleşmelidir”, **Cumhuriyet**, 13. 8. 1957.

Akşin, Sina, “Demokrat Parti’nin Kuruluşu” **Tarih ve Toplum**, C. 9, S. 53 (Mayıs 1988), ss. 269-271.

Akşin, Sina, “Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”, **Toplum ve Bilim** 1 (Yaz 1977), ss. 31-46.

Akşin, Sina, “Önsöz”, Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yayınevi, İkinci Baskı, 1990) içinde, ss. 11-21.

Akşin, Sina, “Sened-i İttifak ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması”, **AÜDTCF Tarih Bölümü Dergisi**, C. XVI, S. 26, (1994).

Akşin, Sina, “Siyasal Tarih (1789-1908)”, Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990) içinde, ss. 73-188.

Aldoğan, Sadık, “Demokrasiye Geçiş”, **Millet**, 10. 5. 1954.

Aldoğan, Sadık, “Siyasi Hak ve Hürriyet Anlayışında Demokrat Parti’den Ayrılıyoruz”, **Kudret**, 16. 3. 1949.

Aldoğan, Sadık, “Tanrıöver’in Açıkladığı Hakikat”, **Yeni Sabah**, 7. 4. 1948.

- Alsan, Zeki Mesut, "MP'nin Milliyetçilik Anlayışı", **Kudret**, 5. 5. 1950.
- Apaydın, Burhan, "Teşrii Masuniyet, Bir Tecavüz Vasıtası Değildir", **Zafer**, 28. 6. 1957.
- Ardıçoğlu, Nureddin, "Ahmet Emin Yalman'la Bir Hasbihal", **Kudret**, 19. 10. 1960.
- Ardıçoğlu, Nureddin, "CKMP Kurucu Meclise Girerken-1", **Kudret**, 21. 12. 1960.
- Ardıçoğlu, Nureddin, "CKMP Kurucu Meclise Girerken-2", **Kudret**, 22. 12. 1960.
- Ardıçoğlu, Nureddin, "Radyoda Aynı Hastalık", **Kudret**, 18. 12. 1960.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Büyük Kongre Delegelerine Açık Mektup", **Kudret**, 17. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Celal Bayar: Muvazaa", **Kudret**, 2. 5. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "CMP Büyük Vazife Karşısında", **Millet**, 17. 5. 1954.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Din Müessesesinin Muhtariyeti", **Kudret**, 15. 1. 1949.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "DP ile CHP Arasında Koalisyon İddiası", **Kudret**, 26. 2. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "DP Kurucuları ve Meclis", **Kudret**, 29. 5. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Ellerinden Gelse Bir Kaşık Suda Boğacaklar", **Kudret**, 4. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Hesap Sorma ve Muvazaa", **Kudret**, 3. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Kongre ve Görevleri", **Kudret**, 21. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Laiklik, Dine Tahakküm Değildir", **Kudret**, 9. 1. 1949.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Millet Partiliye Açık Mektup", **Millet**, 6. 7. 1953.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Millet Partisi Program ve Felsefesi: 5, Milliyetçilik", **Kudret**, 29. 7. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Millet Partisi Program ve Felsefesi: 6, Muhafazakarlık",
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Millet Partisini Tehdit Edenlere Cevabımız", **Millet**, 5. 3. 1953.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Millet Partisinin Program ve Felsefesi: VII, Ahlakçılık", **Kudret**, 2. 8. 1948.

- Ardıçoğlu, Nurettin, "Millet Partisinin Program ve Felsefesi", **Kudret**, 21. 7. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "MP'nin Dış Politika Görüşü", **Kudret**, 5. 6. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Muhalefetin Bugünkü Manzarası", **Kudret**, 17. 7. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Niçin İrtica Var Diyorlar", **Millet**, 3. 3. 1953.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Ölmek Var, Dönmek Yok", **Kudret**, 19. 5. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Sahte Laikler Bize Mürteci Diyorlar", **Kudret**, 17. 4. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Tahakküm ve Makyavel Oyunları", **Kudret**, 30. 8. 1948.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Tek Muhalif Parti: Millet Partisi", **Kudret**, 24. 5. 1950.
- Ardıçoğlu, Nurettin, "Yeni Durum Karşısında Millet Partisi", **Kudret**, 18. 5. 1950.
- Atılhan, Cevat Rifat, "Azametli Bir Gün", **Sebilürreşad**, S. IV/76 (Nisan 1950).
- Aygen, Cemal, "Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri", **AÜSBFD**, C. XVII, S. 1 (Mart 1962), ss. 203-289.
- Baban, Cihad, "Mareşal'in Beyannamesi Münasebetiyle", **Tasvir**, 23. 7. 1948.
- Baban, Cihad, "Yeni Parti Kurulurken", **Tasvir**, 21. 7. 1948.
- Başar, Ahmet Hamdi, "Demokrat Parti ve Muhalefet Fikri", **Cumhuriyet**, 10. 8. 1946.
- Bayur, Hikmet, "Bay Celal Bayar'ın Yeni Söylevleri", **Kudret**, 12. 1. 1949.
- Bayur, Hikmet, "Henüz Kurulmamış Olan Partiye Yapılan Hücumlar", **Kudret**, 10. 5. 1948.
- Bayur, Hikmet, "İhtilal Partisi İftirası", **Kudret**, 29. 8. 1948.
- Bayur, Hikmet, "İhtilal Partisi İftirası", **Kudret**, 29. 8. 1948.
- Bayur, Hikmet, "Kore Savaşı'na Türkiye'nin İştiraki Hakkında", **Kudret**, 28. 7. 1948.
- Bayur, Hikmet, "Kore'ye Asker Gönderilmesi", **Kudret**, 27. 7. 1950.
- Bayur, Hikmet, "Millet Partisi'nden Niçin Çekildim, I, II, III, IV", **Cumhuriyet**, 19, 20, 22, 23. 3. 1954.

- Bayur, Hikmet, "Millet Partisi", **Kudret**, 20. 7. 1948.
- Bayur, Hikmet, "Parti Mücadelelerimizde Müfritler ve Mutediller", **Kuvvet**, 25. 7. 1947.
- Bayur, Hikmet, "Partiler ve Programları Arasında yapılan Karşılaştırmalar", **Kudret**, 9. 8. 1948.
- Bayur, Hikmet, "Yeni Hükümetin Aldığı İlk Güven Oyu Dolayısıyla", **Kudret**, 8. 6. 1950.
- Bayur, Hikmet, "Yurdumuzdaki Gayritabirlikler", **Kudret**, 27. 8. 1948.
- Belge, Murat, "Sol", Derl. İrvın Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 159-188.
- Boyacıgiller, Abdurrahman, "M. Partisi, Niçin CHP ile DP'ye Benzemez", **Millet**, 5. 2. 1953.
- Boyacıgiller, Abdurrahman, "Günün Yazısı", **Millet**, 15. 7. 1953.
- Boyacıgiller, Abdurrahman, "Millet Partisi ve Fikir Cereyanları", **Millet**, 13. 1. 1953.
- Boyacıgiller, Abdurrahman, "MP'nin Din ve Vicdan Hürriyeti Telakkisi", **Millet**, 14. 1. 1953.
- Bölükbaşı, Osman, "27 Mayıs ve Beklediğimiz Nizam", **Kudret**, 12. 10. 1960.
- Bölükbaşı, Osman, "Adalet ve Türk Hakimi", **Kudret**, 20. 8. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, "Bir Tamimin Tahlili ve Nihat Erım'e Cevap", **Kudret**, 25. 8. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, "Demokraside Tanrılaşmış İnsan Yoktur", **Kuvvet**, 2. 3. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, "Demokratların Amentüsü ve Son Toplantı", **Kuvvet**, 1. 8. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, "En Büyük Zaafımız ve Prensiplerin Bekareti", **Kudret**, 17. 08. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, "İnönü-Peker Seyahati, Bir İkaz ve Bir İzah", **Kudret**, 23. 8. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, "Kördüğömler ve Milli Hakimiyet Kılıcı", **Kudret**, 23. 9. 1947.
- Bölükbaşı, Osman, "Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap", **Kuvvet**, 17. 01. 1947.

- Bölükbaşı, Osman, “Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap”, **Kuvvet**, 17. 1. 1947.
- Çölaşan, Emin, “İhtiyar Dostum Osman Bölükbaşı”, **Hürriyet**, 21 Ekim 2001.
- Çölaşan, Emin, “İhtiyar Dostumun Ardından”, **Hürriyet**, 8 Şubat 2002.
- Daver, Abidin, “DP’nin Geçirdiği Buhran”, **Cumhuriyet**, 15. 3. 1948.
- Dilligil, Turhan, “Muhalefet Tebliğini Neşretti, Dağ Fare Doğurdu”, **Zafer**, 9. 7. 1956.
- Dilligil, Turhan, “O. Bölükbaşı, Taksitli Basın Toplantısını Yaptı”, **Zafer**, 24. 6.1957.
- Donat, Yavuz, “Elveda Osman Bey”, **Sabah**, 7. 2. 2002.
- Dursunoğlu, Cevat, “Yeni Partinin Programı”, **Ulus**, 27. 7. 1948.
- Edib, Eşref, “Partilerin Din Siyaseti”, **Sebilürreşad**, S. IV/1976 (Nisan 1950).
- Emeç, Selim Ragıp, “Millet Partisi’nin Beyannamesi ”, **Son Posta**, 23. 7. 1948.
- Emin Yalman, Ahmet, “Tek Çıkar Yol”, **Vatan**, 12. 6. 1947.
- Ergezer, Bahattin, “Bir Türkmen Kocası Hakk’a Yürüdü...”, **Kırşehir Çiğdem**, 8. 2. 2002.
- Erim, Nihat, “Bir İki Denklem”, **Cumhuriyet**, 17. 3. 1954.
- Erim, Nihat, “Diktatörlük Sathı Mailinde”, **Ulus**, 15. 7. 1953.
- Erim, Nihat, “MP Nereye Gidiyor”, **Ulus**, 1. 7. 1953.
- Erim, Nihat, “Nereye Gidiyoruz”, **Ulus**, 14. 7. 1953.
- Erim, Nihat, “Son Olaylar Karşısında”, **Ulus**, 13.7. 1953.
- Erim, Nihat, “Şaşırtmaca Gayretleri”, **Ulus**, 16. 7. 1953.
- Erim, Nihat, “Tehlikeli Bir İşbirliği”, **Cumhuriyet**, 16.3. 1954.
- Erim, Nihat, “Totaliterlik Yolunda Kırşehir ve Ötesi”, **Halkçı**, 7. 6. 1954.
- Erinç, Orhan, “Tırt Osman”, **Cumhuriyet**, 7. 2. 2002.
- Erkin, Feridun Cemal, “İnönü, Demokrasi ve Dış İlişkiler”, **Milliyet**, 14. 01. 1974.

- Eroğul, Cem, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, Derl., İrvin Cemil Schick–Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 112-158.
- Fenik, Advie, “Gülek ve Günah”, **Zafer**, 14. 7. 1953.
- Fenik, Mümtaz Faik, “CMP Kapanan Millet Partisinin Muvazaasıdır”, **Zafer**, 4. 7. 1954.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Hilafetçiler! Mecelleciler!”, **Zafer**, 6. 7. 1953.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Parti Değil Adi Bir İsyân Çetesi!”, **Zafer**, 9. 7. 1953.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Suikast İhbarının Siyasi Cephesi: Müphem Kalmış Bazı Noktalar”, **Zafer**, 20. 11. 1049.
- Fuat, Arna, “Acı Hakikatler ve Millet Partisi”, **Kudret**, 11. 8. 1948.
- Heper, Metin, “Osmanlı Siyasi Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi”, **Toplum ve Bilim** 9-10 (Bahar-Yaz 1980), ss. 3-35.
- Heper, Metin, “Osmanlı’da Devlet Geleneği”, **Türkiye Günlüğü** 13 (Kış 1990), ss. 139-149.
- Hikmet Bayur, Yusuf, “Halkımız Hürriyet Misakını Suya Düşürenlerden Hayır Bekliyemez”, **Akın**, 28. 1. 1948; **Yeni Sabah**, 30. 1. 1948.
- Hilav, Selahattin, “Düşünce Tarihi (1908-1980), Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yayınevi, İkinci Baskı, 1990) içinde, ss 357-390.
- Hulusi Turgut, “Türkiye Bunları Konuşuyor”, **Sabah**, 23-28. 01. 2002.
- İşık, M. Vecih, “Kırşehir Meselesi”, **Millet**, 9. 6. 1954.
- İnalçık, Halil, “The Nature of Traditional Society: Turkey”, (Eds.) R. E. Ward and D. Rustow, **Political Modernization in Japan and Turkey** (Princeton University Pres, 1968) in, ss. 442-64.
- Kabaklı, Ahmet, “Gün Işığında: Zararlı Faaliyetler”, **Tercüman**, 29. 8. 1964.
- Kafılı, Kadircan, “CKMP İrtica Partisi mi?”, **Kudret**, 20. 10. 1960.
- Kankat, Cafer Tayyar, “1954 Seçimleri ve CMP”, **Millet**, 7. 5. 1954.
- Kankat, Cafer Tayyar, “Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm I”, **Millet**, 9. 7. 1953.

- Kankat, Cafer Tayyar, "Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm II", **Millet**, 10. 7. 1953.
- Kankat, Cafer Tayyar, "MP'nin İdeolojisi Kenan Önerizm ve Bayurculuk", **Millet**, 20. 7. 1953.
- Kara-İncioğlu, Nihal, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", **Tarih ve Demokrasi/Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan** (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Yay., 1992) içinde, ss. 69-86.
- Kentli, Mustafa, "Demokrat Partide Buhranın Sebepleri I", **Yeni Sabah**, 1. 4. 1948.
- Kentli, Mustafa, "Demokrat Partide Buhranın Sebepleri II", **Yeni Sabah**, 4. 4. 1948.
- Kentli, Mustafa, "Din Hürriyeti Meselesi", **Kudret**, 28. 3. 1949.
- Kentli, Mustafa, "MP ve Diktatörlük", **Millet**, 10. 7. 1953.
- Kentli, Mustafa, "Muvazaa Cephesi Nasıl Kuruldu?", **Kudret**, 30. 8. 1948.
- Kentli, Mustafa, "Türkiye'de Vicdan Hürriyeti", **Sebilürreşad**, C. VI, S. 149 (Nisan 1953), ss. 1-6.
- Kentli, Mustafa, "Yalçın'ın Tehevvürü", **Kudret**, 7. 1. 1949.
- Koçak, Cemil, "Siyasi Tarih 1923-1950", Yay. Yön. Sina Akşın, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980** (İstanbul: Cem Yay., 1990) içinde, ss. 85-173.
- Konuk, Abdurrahman, "Mareşal", **Ant**, 7. 2. 1947.
- Köprülü, Fuat, "Muvazaa İftirasının İç Yüzü", **Millet Yolu**, 15. 5. 1948.
- Köprülü, Fuat, "Son Hadiselerin Meydana Koyduğu Hakikatler", **Millet Yolu**, 8. 5. 1948.
- Köymen, Mehmet Altay, "Prof. Mehmet Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı", **Yeni Forum**, C. II, S. 48 (1981).
- Mardin, Şerif, "Atatürk Devrimlerini Hazırlayan Faktörler (Siyasi Batılılaşmamızda Üç Engel)", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1992) içinde, ss. 161-180.
- Mardin, Şerif, "Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet", Çev. Fahri Unan, **Türk Modernleşmesi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), içinde, ss. 103-122.

- Mardin, Şerif, “Sivil Toplum”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, İkinci Baskı, 1991) içinde, ss. 9-19.
- Mardin, Şerif, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, Çev., N. Yavuz, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 1992) içinde, s. 77-117.
- Mardin, Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, ss. 34-76.
- Mardin, Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayacak Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, Şerif Mardin, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., İkinci Baskı, 1991) içinde, ss. 30-66.
- Mardin, Şerif, “Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., 3. Baskı, 1992) içinde, ss. 20-33.
- Mardin, Şerif, “Türkiye’de Gençlik ve Şiddet”, Çev., Mustafa Erdoğan, **Türk Modernleşmesi** (İstanbul: İletişim Yay., 1991) içinde, ss. 251-290.
- Mardin, Şerif, “Türkiye’de İktisadi Düşüncenin Gelişimi” (1838-1918)”, **Siyasal ve Sosyal Bilimler** (İstanbul: İletişim Yay., 1992) içinde, ss. 51-118.
- Mardin, Şerif, “Yeni Osmanlıların Hakiki Hüviyeti”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yayınları, Üçüncü Baskı, 1992) içinde, 275-287.
- Nadi, Nadir, “Bölükbaşı’daki Değişiklikten Vatandaş Hoşlanmadı”, **Cumhuriyet**, 8. 10. 1961.
- Nadi, Nadir, “CMP Bildirisini İncelerken”, **Cumhuriyet**, 12. 10. 1958.
- Nadi, Nadir, “Hürriyet İçinde İstibdad”, **Cumhuriyet**, 11. 1. 1947.
- Nadi, Nadir, “Komplo ve Tertib”, **Cumhuriyet**, 1. 12. 1949.
- Nadi, Nadir, “Millet Partisi”, **Cumhuriyet**, 23. 7. 1948.
- Nadi, Nadir, “Millet Partisi”, **Cumhuriyet**, 24. 7. 1948.
- Nadi, Nadir, “Son Hücum”, **Cumhuriyet**, 19. 6. 1949.
- Niyazi, Mehmet, “Dünyamız Biraz Issızlaştı”, **Zaman**, 16. 02. 2002.

- Ogan, M.Raif, "Reylerimizi Kimlere Vermeliyiz?", **Sebilürreşad**, S. III/73 (Mart 1950).
- Oğuz, Ahmet, "İkinci Cumhuriyet Kurulurken", **Kudret**, 11. 11. 1960.
- Otyam, Fikret, "Demokrasinin Şaşmaz Bir Savunucusu: Osman Bölükbaşı", **Cumhuriyet**, 26. 11. 1972.
- Öner, Kenan, "Demokrat ve Halk Partilerinde Gaye ve Metod Birliği: I-II", **Milletin Sesi**, 27. 12. 1948 ve 3. 1. 1949.
- Öymen, Örsan, "Bölükbaşı Anlatıyor", **Günaydın**, 26. 7. - 1. 8. 1973.
- Sadak, Necmettin, "Demokrat Partiye Hoş Geldin Deriz", **Akşam**, 09. 01. 1946.
- Savcı, Bahri, "CKMP'nin Ara Buluculuğu ve Partiler Arasında Yaklaşma Hareketleri", **AÜSBFD**, C. XIV, S. 4 (Aralık 1959), ss. 178-192.
- Savcı, Bahri, "Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti ve Sosyal Muhtevalı Politika Meyli", **AÜSBFD**, C. 13, S. 1, (1958), ss. 43-79.
- Savcı, Bahri, "Partilerin Birleşmeleri ve Siyasi Güç Birliği", **AÜSBFD**, C. 13, S. 4 (1958), ss. 200-210.
- Selçuk, İlhan, "Pencere: Bağımsızlık Ülküsü", **Cumhuriyet**, 26. 12. 1964
- Selim, Ahmet, "Bir Başka Adamdı Bölükbaşı", **Zaman**, 9. 02. 2002.
- Seviğ, Vasfi Raşid, "Büyük Millet, Büyük Allah", **Kudret**, 20. 5. 50.
- Seviğ, Vasfi Raşit, "Yaşasın Büyük Millet", **Kudret**, 16. 5. 1950.
- Seyfi, Burhan, "Seçimler Arefesinde Siyasi Partiler: 22-23", **Zafer**, 29-30. 8. 1969.
- Sunar, İlkay, "Demokrat Parti ve Popülizm", **CDTA**, C. 8 (İstanbul: İletişim Yayınları), ss. 2076-86.
- Şahin, İlhan, "Osmanlı Anadolu Göçebelerinin Yazılı ve Sözlü Kaynakları", **İÜEF Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, Bildiriler**, 6-7 Haziran 1996 (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1997), ss. 167-174.
- Şener, Erman, "Demokrasimizde DP Damgalı Dönemeç: 1946-47'nin Öyküsü", **Milliyet**, 20 Eylül 1987.
- Şimşek, Seda, "Anadolu Fırtınasının Çileli Yılları", **Akşam**, 8-10. 02. 2002.

- Tanrıöver, Hamdullah Suphi, “Demokrat Parti”, **Tasvir**, 3. 4. 1948.
- Timur, Taner, “Osmanlı Mirası”, Derl. İrvın Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 12-37.
- Toker, Metin, “İsmet Paşa ile 4 Buhanlı Yıl”, **Milliyet**, 11. 2. 1969.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Doğuran Partiler”, **Vatan**, 15 Mayıs 1949.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Muhalefetin Birleşmesi”, **Cumhuriyet**, 26. 3. 1954.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Tarık Zafer Tunaya ile Türkiye’de Çok Partili Hayatın 40. Yılı Üzerine Bir Röportaj”, **Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan** (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 1992) içinde, ss. 25-44.
- Uygun, R. A., “Bunlar Yalan mı”, **Millet**, 16. 7. 1953.
- Ülman, A. Haluk, “21Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun Geçirdiği Hazırlık Safhaları”, **AÜSBFD**, C. 12, S. 1 (1950).
- Ülman, A. Haluk, “Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz”, **AÜSBFD**, C. 12, S. 2 (1957), ss. 45-75.
- Vaner, Semih, “Ordu”, Derl. İrvın Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye** (İstanbul: Belge Yayınları, 1992) içinde, ss. 255-284.
Vatan, 7. 7. 1953.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, “Derviş Vahdeti Halifeleri”, **Ulus**, 5. 1. 1949.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, “Millet Partisi İçinde”, **Ulus**, 22. 5. 1952.
- Yalman, Ahmet Emin, “Bir İhtilal Daveti”, **Vatan**, 23. 6. 1953.
- Yalman, Ahmet Emin, “Bir Şok Tedavisi”, **Vatan**, 20. 11. 1949.
- Yalman, Ahmet Emin, “İleri Bir Fikrin Zaferi”, **Vatan**, 1. 7. 1953.
- Yalman, Ahmet Emin, “İsabetli Tedbirler”, **Vatan**, 11.7. 1953.
- Yalman, Ahmet Emin, “Mareşal Çakmak ve Rejim”, **Vatan**, 14. 4. 1950; **Vatan**, 18. 4. 1950.
- Yalman, Ahmet Emin, “Millet Partisi Hakkında Düşünceler: I-II, ” **Vatan**, 25-26. 7. 1948.

Yalman, Ahmet Emin, "MP Nereye Gidiyor", **Vatan**, 23. 2. 1953.

"Allahü Ekber-Allahü Ekber... Ve Lillahilhamd", **Sebilürreşad**, S. IV/76 (Nisan 1950).

"Bir Şöhret Hastası: Osman Bölükbaşı", **Zafer**, 5. 7. 1957 (Zafer imzalı yazı).

"Bölükbaşı'dan Hüseyin C. Yalçın'a Açık Mektup", **Millet**, 1. 3. 1953.

"Güç Birliği", **Forum**, C. X, S. 113 (1. 12.. 1958), ss. 2-6.

"Kırşehir'e Ceza", **Forum**, C. 1, S. 6 (15 Haziran 1954).

"Mareşal Çakmak'ın Hatıraları", **Hürriyet**, 9-15. 5. 1975. (Anlatan: Mareşal Çakmak, yazan: Murat Sertoğlu).

"Millet Partisinin Beyannamesi", **Sebilürreşad**, S. II/48 (Haziran 1949).

"MP'nin Durumu", **Cumhuriyet**, 10. 10. 1949.

"Mutlak Bir Vicdan Hürriyeti İstiyoruz", **Sebilürreşad**, S. III/51 (Temmuz 1949).

"Refik Koraltan'ın Not Defterleri", **Milliyet**, 22. 5. 1983.

C. PARTİ YAYINLARI VE BROŞÜRLER

Bölükbaşı, Osman, **Eski Mücadele Arkadaşlarım, 1946 Demokratları Size Hitap Ediyorum** (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961).

Bölükbaşı'nın Tarihi Açıklaması (Samsun: Aksiseda Matbaası, 5. 10. 1961).

C. M. P. Umumi İdare Heyeti Raporu: Parti Reisinin Nutku (Ankara: Yıldız Matbaası, 1955).

Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Ağırlaştırılması Münasebetiyle MİLLET PARTİSİ Genel Yürütme Kurulu'nun 13 Haziran 1949 Tarihinde Çıkarttığı Beyanname (Ankara, 1949).

CHP Araştırma Bürosu, Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri (Ankara: Güven Matbaası, 1959).

CKMP Umumi İdare Heyeti Tarafından Parti Dördüncü Büyük Kongresine Sunulan Siyasi Rapor, Genel Başkanın Nutku (Ankara: Arı Matbaası, 18. 11. 1959).

CMP 3. Büyük Kongresine Sunulan, (Hür) Köylü, Millet Partisi Program ve Tüzük Tasarısı (İstanbul, 1958).

CMP İkinci Kongresi: Parti Reisinin Nutku (Ankara: Arı Basımevi, 1956).

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı (Ankara: San Matbaacılık, 1961).

Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program (Ankara: Yeni Matbaa, 1954).

Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara: Yeni Matbaa, 1949).

Komünistler Mareşali ve Demokrat Parti'yi Kötü Maksatlarına Nasıl Alet Etmek İstediler?.. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Açıklaması (Ankara: Ulus Basımevi, 1947).

Millet Partisi Dördüncü Büyük Kongresine Sunulan Genel Yürütme Kurulu Çalışma Raporu (Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1953).

Millet Partisi İkinci Büyük Kongresine Sunulan Genel İdare Kurulu Raporları (Ankara: San Matbaası, 16. 7. 1965).

Millet Partisi Programı: 1962 (Ankara: San Matbaası, 1967).

Millet Partisi Seçim Beyannamesi 1965 (Ankara: San Matbaası, 1965).

Millet Partisi Tüzüğü (Ankara: Atlı Matbaası, Altıncı Baskı, 1968).

Millet Partisi Tüzüğü (Ankara: San Matbaası, Dördüncü Baskı, 1965).

Millet Partisi, Program ve Tüzük (Ankara: Millet Partisi Yayınları: 1948).

Millet Partisi'nin Kıbrıs Meselesi ve Adalet Partisi Hükümeti Programı Hakkındaki Görüşü: 1965-1966 (Ankara: San Matbaası, 1965).

Millet Partisi'nin Üçüncü Hükümet Kuruluşundaki Hareket Tarzı ve Gelecek Hükümetlerde Hizmete Hazır Olduğu Hakkındaki Tamimi (Ankara: Doğu Matbaacılık, 1963).

“MP'nin Beyaz Kitabı, Laiklik Nedir?”, **Millet**, 6. 8. 1949.

D. MECLİS TUTANAKLARI

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Toplantı 1, C. 3 (18. 12. 1946).

- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C. 21, Toplantı: 4, On Birinci Birleşim (30. XI. 1949).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Oturum: 4, C. 24 (Şubat 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Dördüncü Birleşim (31. V. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Beşinci Birleşim (2. VI. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 1, Toplantı: Olğ., Yirmi İkinci Birleşim (13. VII. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı: 1, C. 3, On Üçüncü Birleşim (1. XII. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 3, Toplantı: 1, On Yedinci Birleşim (11. XII. 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Beşinci Birleşim (19. II. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Yedinci Birleşim (21. II. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 5, Toplantı: 1, Kırk Sekizinci Birleşim (22. II. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 6, Toplantı: 1, Elli Dokuzuncu Birleşim (2. IV. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 10, Toplantı: 2, Yedinci Birleşim (21. XI. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 15, Toplantı: 2, Yetmişinci Birleşim (9. V. 1952).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 15, Toplantı: 2, Yetmiş Sekizinci Birleşim (30. V. 1952).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 23, Toplantı: 3, Doksan Altıncı Birleşim (24. VI. 1953).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 24, Toplantı: 3, Yüz Dördüncü Birleşim (8. VII. 1953).

- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C. 24, Toplantı: 3, Yüz On Beşinci Birleşim (23. VII. 1953).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IX, C. 29, İçtima: 4, Altmışınçı İnikat (7. III. 1954).
- TBMM Zabıt Zeridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, Dördüncü İnikat (26. V. 1954).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: IX, C. 29, İçtima: 4, Altmışınçı İnikat (7. III. 1954).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C. 4, Toplantı: 1, Otuz Üçüncü İnikat (28.1.1955).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C. 4, Toplantı: 1, İnikat: 34 (31.1.1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 1, İçtima: F, On Beşinci İnikat (30. VI. 1954).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 5, İçtima: 1, Kırk Üçüncü İnikat (19. II. 1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem, X, C. 5, İçtima: 1, Ellinci İnikat (26. II. 1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem, X, C. 5, İçtima: 3, Elli İkinci İnikat (28. II. 1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, Kırk Üçüncü İnikat (22. II. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 8, İçtima: 1, On Beşinci İnikat (16. 12. 1955).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 9, İçtima: 1, Yirmi Üçüncü İnikat (13. 1. 1956).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 13, İçtima: 1, Seksen Dördüncü İnikat (2. 7. 1956).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 12, İçtima: 2, Yetmiş Üçüncü İnikat (6. VI. 1956).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 12, İçtima: 1, Seksen İkinci İnikat (27. 6. 1956).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: X, C. 17, İçtima 1-2, Kırk İkinci İnikat (21. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, Kırk Üçüncü İnikat (22. II. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 2, On Yedinci İnikat (24. 2. 1957).

- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 1, Kırk Yedinci İnikat (26. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 2, Kırk Altıncı İnikat (25. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 17, İçtima: 3, On Yedinci İnikat (25. 2. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat (10. 6. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, İçtima: 3, Sıra Sayısı: 273 (19. 6. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 2, Seksen Beşinci İnikat (24. 6. 1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: X, C. 20, İçtima: 2, Seksen Beşinci İnikat (24. 6. 1957).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Elli Dokuzuncu İnikat (20. 4. 1960).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Altmış Sekizinci Oturum (23. 5. 1960).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, C. 13, Toplantı: 3, Altmış Dokuzuncu Oturum (25. 5. 1960).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 4 (3. 3. 1962).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 6 (5. 7. 1962).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, C. 6, (5. 7. 1962).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 10, Yirmi Birinci İnikat (24. 12. 1962).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 15, Altmış Dördüncü Birleşim (29. 3. 1963).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 16, Altmış Yedinci Birleşim (5. 4. 1963).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 26, Kırk Sekizinci Birleşim (28. 1. 1964).
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 35, Kırk İkinci Birleşim (20. 1. 1965).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 37, Altmış Altıncı Birleşim (1. 3. 1965).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 1, C. 4, Elli Sekizinci İnikat (27. 2. 1966).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 2, C. 11 (4 Ocak 1967).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 2, Yirmi Sekizinci Birleşim (4. 1. 1967).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 3, C. 27 (1, 5, 8 Nisan 1968).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, C. 34, Toplantı: 4, Doksan Üçüncü Birleşim (14. 5. 1969).

E. ARŞİV BELGELERİ

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: IX, Defter No: 3-680, Sicil No: 1757.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: X, Defter No: 793, Sicil No: 1757.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: XI, Defter No: 791, Sicil No: 1757.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: 1, Sicil No: 36.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: 2, Sicil No: 36.

TBMM Olumluk Kağıdı, Dönem: 3, Sicil No: 36.

İstanbul Haydarpaşa Lisesi Personel Arşivi, 18 Kasım 2003.

F. GAZETE VE DERGİLER

Cumhuriyet (1946-1973).

Vatan (1946-1957).

Zafer (1949, 1952-1973).

Yeni Sabah (1947-1965).

Tasvir (1946-1948).

Son Posta (1947-1948).

Son Telgraf (1948).

Millet Sözü (1948).
Millet Yolu (1948).
Demirkırat (1947).
Ant (1947).
Milletin Sesi (1948-1949).
Büyük Doğu (1952)
Millet (1953-1954).
Kuvvet (1947).
Kudret (1948-1952, 1960-1962).
Ulus (1952-1954).
Tercüman (1970-1973).
Hürriyet (1972-1973).
Milliyet (1972-1973).
Bugün (1972-1973).
Akşam (1950, 1973).
Günaydın (1973).

Akis (1954-1961).
Forum (1954-1960).
Kim (1958-1960).
Sebilürreşad (1949-1950, 1952-1953).
Yön (1961-1966).

G. GÖRÜŞMELER

Osman Bölükbaşı (Kasım 1990. Saat: 19.00/24.30). (16 Mart 2001. Saat: 13.45/15.30). (15 Nisan 2001. Saat: 10.30/12.00).

Deniz Bölükbaşı (16 Mayıs 2003. Saat: 9.30/11.00). (23 Mayıs 2003. Saat: 10.00/11.00).

Mediha Bölükbaşı (17 Mart 2003. Saat: 19.30/21.30).

Çağpar Fıkrkoca (17 Şubat 2001. Saat: 19.30/22.00). (16 Mart 2003. Saat: 13.30/17.30). (28 Ekim 2003. Saat: 18.00/21.30). (7 Şubat 2003: Saat:20.00/21-30).

Hacı Bey Bölükbaşı (31 Ekim 2003. Saat. 16.30/22.30). (1 Kasım 2003. Saat: 15:00/18.30).

Hasan Şahin (22 Haziran 2003. Saat: 13.30/16.00). (6 Aralık 2003. Saat: 13.00/17.30).

İlhan Şahin (13 Şubat 2002. Saat: 10.00/12.00).

Gönül Özansu ve Mesut Özansu (11. 2. 2002. Saat: 18.00/22.30).

Esm'e Şahin (1 Kasım 2003. Saat: 8.30/12.00).

Akif Gök (1 Kasım 2003. Saat: 13.00/14.00).

Hulusi Turgut (15 Şubat 2002. Saat: 10.00/12.00).

Ayfer Akyürek (28 Ekim 2003. Saat: 19.00/19.30 Telefonla).

Selvet Bahadır (18 Şubat 2004. Saat: 13.00/15.00).

EK 1

OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN KENDİ EL YAZISI İLE KISA HAL TERCEMESİ

Olumluk (Kısaca)

İlk tahsili Kurşin'de, lise tahsilini İstanbul erkek lisesinde
ikmal ederek Fransızın Nancy üniversitesine girdim. Burada
Rusya'ya tahsil ederek 1937 senesinde „Licencié es sciences“ diplo-
masını alarak mezun oldum. Türkiye'ye döndüğümde Kandı-
rasa hanesinde asistanlık ve Hacıpaşa lisesinde matema-
tik öğretmenliği yaptım. askerlik hizmetimin ifasını olan
sonra öğretmenlikten ayrılarak ticaret hayatına atıldım.
Çok partili hayat başlayınca Demokrat Partiye girdim ve
parti müfettişi olarak çalıştım. bilahere bu partiden
istifa ederek Millet partisini teşkil edenler arasında
bulundum. halen bu partinin genel yürütme Kurulu
üyeliyim ve çiftçiyim.

O. Bölükbaşı

EK 2

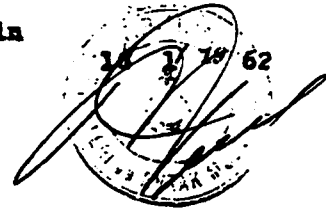
OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI SURETİ

A (477076) Numaralı nüfus hüviyet cüzdanı sureti		Fotoğraf
Soyadı	Bölükbaşı	
Adı	Hacı Osman	
Babasının adı	Ahmet	
Annesinin adı	Fatma	
Doğum yeri	Mucur	
Doğum tarihi	1. Mart 129 Üçyüz yirmidokuz	
Dini	İslam	
Mezhebi		
Bekâr mı? Evli mi? Dul mu? Boşanmış mı? Boşanmış mı?	Evli	
Boy		
Göz		
Renk		
Vücutça sakatlığı veya noksanlığı		
Nüfus kütüğünde yazılı olduğu yer		
Vilâyeti	Kirgehir	
Kazası	Mucur	
Nahiyesi		
Mahalle veya köyü	Hasanlar	
Sokağı		
Hane numarası	1	
Cilt numarası	63	
Sayfa numarası	26	
Ne suretle verildiği	Mahallinden gelen tasdikli künyesi üzerine	

Bu nüfus cüzdanında adı ve sanı yazılı olan . . Hacı Osman B. . . . Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan .12.3/933 gününde . . Kirgehir . Nüfus Dairesinden verilmiştir.

Ashı gibidir
~~XXXXXXXXXX~~

Tasdikli suretin
aynıdır.

EK 3

OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN MECLİS OLUMLUK KAĞIDI

OLUMLUK KAĞIDI

Dönem IX

Kuşçuk Milletvekili Osman Bölükbaşı

1757

9. Dönem

Doğum yeri:	Kuşçuk	İsim durumu:	
Adı:	Osman	Mevlidi ve soyadı:	Rızağazice ve ailesi
Soyadı:	Bölükbaşı	Evli veya evliliği ve ne zaman bulaşmıştı:	Evlü bir çocuk
Tatamamın ve annesinin adı:	Ahmet Fatma	Harabesini evliliği olan zamanı:	
Dişiligi:	Hacı Bektaş ile asim Hasanlar Köyü	İsteme değişik ar çısından evli olan olmamı	akillik partisi genel yürütme kuruluna başkanı
İşin tarihi:	1 mart 1329	Kıyıkı, emmimiy de Milletvekili ar dışında ne zaman vakti	
İşin tarihi:	Fransız Hacı imamının bu fakülte başkanı	Evli tatamamın tarihi:	7-5-1950
Bölüğü adı:	Fransızca	har meci Millet vekili mevlidi:	28034 yamı neylin day dnd
Nece zamanlıdır aldığı:		Tatamamın ka mıyevre zamanını tarihi:	5-6-1950
Tarihi:		Mevli tarihi:	28 mayıs 1950

EK 4

OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN DP'DEN AYRILDIĞINA DAİR İSTİFA MEKTUBU

Demokrat Parti Genel Başkanlığı'na

Ankara

Harcı vefakarlık olan bir dava içinde kaderlerini birleştirmiş olan ve göğüslerinde madalya yerine karanlık günlerin hatıralarını ve ızdıraplarını taşıyan insanlar arasına itimatsızlığın girmesi ve hele davanın asaletine kendi aralarında riayeti unutacak kadar değişmiş olmaları karşısında, birbirlerinden ayrılmaları kadar tabii ve tabii olduğundan daha acı bir şey düşünemiyorum.

Bir milletin hak ve haysiyetine hürmetkar olmayan bir nizamı tasfiye davası ile ortaya çıkanların bir buçuk seneden beri herşeyini,babasını,ailesini feda eden,hapishane köşelerinde ve mahkeme kapılarında sürünürken,partiden lafzı bir alakayı dahi görmeyen ve hayatını istihkar ederek,cephe hattında çalışan bir arkadaşın haysiyetine hürmet etmedikleri ve vefakarlığın icaplarını bir an için olsun düşünmedikleri hadiselerle sabit olan arkadaşlarından ayrılması bir ananın evladından ayrılması kadar acı da olsa mukadderdir.Bu memlekette adına siyaset denilen ve çok kere her gayr-i meşru harekete bir meşruiyet bahşeden karanlık bir işi bir türlü benimsememek ve bunun icaplarını yerine getirememek talihsizliğine ve daha doğrusu saadetine ermiş bir insanın,uğruna hayatını vermekten dahi çekinmeyeceği maksadlı husumetlerin sahipleri tarafından olduğu kadar,milletçe bilinen bir adama karşı ömrünü Allahına ve imanına vakfetmiş bir mümine (kafir) der gibi ,bu dava için zararlıdır hükmünü sizlere verdirmeye ve bunu her tarafa yaymaya muvaffak olmaları karşısında,(inkılap kendi öz evlatlarını yiyor) hükmüne varıp çekilmesi ve inandığı davayı üstündeki takma sıfat dışında yaşatmak için mücadele etmeye karar vermesi herhalde bir hak ve haktan çok bir vazifedir.

Kurunu vustayı bir hayat içinde münevver ve asri bir istibdadın ızdırabını çeken bu milletin hayatında bir çok fenalıkların tasfiyesini düşünecek yerde,daha dava yarı yolda iken en sadık ve fedakar bir arkadaşı tasfiye için,tahlilinden ızdırap duyduğum ve uzak hesapların hazırlığı olarak karşıladığım bir takım hislerin tesiri ile harekete geçmiş olanları,herhalde tarih affetmeyecektir.Siyaseti her türlü fenalığı meşru kılan bir saha ile telakki eden bir zihniyeti tasfiye ederek,onun yerine şövalye ruhunu ikame edeceğimiz düşüncesine ben ve benim gibi düşünen bir çok memleket evlatları bu davaya atılmıştır.Bugün ızdırapla görüyorum ki,siyasetin bu klasik manası benim gibileri tasfiye edecek kadar kuvvetli olduğunu isbat etmiştir. Davanın tapusuz sahipleri olmakla iktifa edeceklerin, davaya değil, hususi maksat sahiplerine zararlı olacağını, her halde bu davanın samimi mensupları takdir eder.

Büyük davaların tarihinde,o davaların en idealist mümessillerinin daha dava muvaffak olmadan hususi maksad sahiplerinin entrika firtınaları içinde boğuldukları ve onlara el uzatan vefakar arkadaşların görülmediği, tarihi bilenlerce malumdur. "Tarih bir tekerrürdür" diyenlerin yanılmadıklarını ben de bugün anlamış bulunuyorum.

Duyduğum ızdırabın gerçek sebebi,ömrümü harcamaya karar verdiğim bir dava için zararlı olduğum hükmünü sizlere verdirmeye muvaffak olanların,bu davaya ihanet teşkil eden zihniyetlerinin Demokrat Parti'de hakim olmak istidadını gösterdiğini ve tasfiyesini istediğimiz bir zihniyetin kendi içimizde yaşamakta olduğunu müşahade etmemdir. İktidardan uzak bulunduğumuz ve davanın asaletini, samimiyeti en çok muhafaza etmemiz icab eden şu günlerde, parti içinde esen bu havanın bu millet için ne tehlikeli bir kader hazırlayabileceğini düşünmemek ve bu düşüncenin ızdırabını duymamak mümkün değildir.

Tesadüflerin bu davada mücahedesiz kahraman ve bir damla ter dökmeden dava ve söz sahibi yaptığı entrikacıları, hususi maksad sahiplerini dinleyen ve en yakın arkadaşlarına müdafaa hakkı tanımadan hüküm veren hürriyet, hak ve haysiyet davası yolcularının bir adaletsizliğin aleti olduklarını ve entrikaları yapanlar kadar manen mes'ul olduklarını, her insaf sahibi müşahade etmek zorundadır. Yalnız müfritleri dinleyerek zahiri sebeplerle hüküm veren bir hakimin adaletsizliğine isyan etmek kudretini kendinde bulamayanların, bir milletin hak ve haysiyeti için mücadele ettiklerini iddia etmelerini, bu millet gülünç bir siyasi oyun olarak karşılar.Bu itibarla, siyaset oyunlarında nimet ve iltifat toplamak için, bu davaya atılmadığımı ve omuzlarımı sadece hakkın yükselmesi için bir basamak yapacak bir adam olduğumu, hiç olmazsa kendi vicdanıma karşı isbat etmek için, Genel Kurul'un verdiği Müfettiş ünvanını, ona iade etmek vazifemi yerine getirmeye karar verdim.

Müfritlerin tasfiyesini istemekte devam eden iktidara karşı, Genel Kurul'un bir tavizi telakki edilebilecek bu istifa ile belki de itidal politikanıza hizmet etmiş olurum. İzzeti nefsimi rencide eden bir durumun zahiri sebebi olan mefruz kusurların yüzbin kat ağırlığını irtikap etmiş olanlara bir şey yüklenmediğini veya söylenmek cesaretinin gösterilmediğini yakinen bilen bir insanım. Zayıf telakki edilene yüklenmek eski bir adettir. İmanları kuvvetli olanlar durumlarının zayıflığından bir üzüntü duymazlar. Sıhhi mezuniyet namı altında re'sen verdiğiniz siyasi mezuniyet kararınızın mesnedi olan hadiselerin şahitleri bugünkü toplantımızda bulunmaktadırlar. Nutuklarımın halk üzerinde fena tesir yaptığımı iddia eden ve daha bir takım tezvıratta bulunan insanların,nasıl bir maksatla hareket ettiklerini anlayabilmek için, bütün vilayetler delegeler ile temas etmenizi ve bir tahkikat açmanızı talep ediyor ve bunu bir hak olarak kabul ediyorum. Çevrilen entrikalar hakkında mufassal bir şekilde Genel Kurul'u ayrıca haberdar edeceğim. Hakikatler ortaya çıktığı zaman, maskesi yüzünden düşenlere karşı haysiyetimi rencide etmekte istical göstermiş olan Genel Kurul'un daha büyük bir hassasiyetle vazifesini yapacağımı umarım.

Kendi hizmet ve fedakarlığımdan bahsetmemin, masum bir günahkarın vefasız arkadaşlarına karşı müdafaa hakkının bir icabı olarak çok görülmeyeceğine kaniyim. Altı ay evvel verdiğim ve bana iade edilen istifanamemin birer suretini dava ile ilgili arşivlerinde bir yer işgal edebilir düşüncesi ile Genel Kurul Üyelerine takdim etmiş bulunuyorum.

Saygılarımla
23/07/1947
Demokrat Parti Müfettişi
Osman Bölükbaşı

EK 5

KENAN ÖNER'İN DP İSTANBUL İL BAŞKANLIĞI'NDAN İSTİFA MEKTUBU

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'na

Sayın Arkadaşlar,

Teşekküründen itibaren bir sene kadar tam bir ahenkle millet ve memlekete çalışmış olmanın verdiği huzura benliğimi teslimde devam ederken, sayın Kurucu Fuat Beyefendinin, çocuğunda beliren acayıplığı desteklemek için İstanbul'u şerefleştirmesinden beri bozulan bu ahengin iadesi için, şikayet bile etmeden, uğraşıp durduğum halde, bu muhterem Kurucunun infialini ortadan kaldırmak imkansızlığını göre göre şaşkın bir hale gelmişken, müşartünileyhanın, yine kongre devresinin yaklaşmasından istifadeye kalkarak, aynı faaliyeti tekrarlamaya kalkması yetmiyormuş gibi, bir de ortaya ya o, ya ben meselesini öğrenmiş bulunuyorum.

Müteşebbis heyetler ortadan kalkmış, yerine intihapla gelen idare kurulları kaim olmuş bulunduğu için, salahiyeti kalmayan merciler ve şahıslar huzurunda tekrarlanıp duran bu suali bir gösteriş mahiyetinde bulduğum cihetle, bu merakın hallini daha salahiyetli merciye bırakarak, bu çocukça arzu üzerinde durmadan, çalışıp dururken Selahattin Bey vasıtasile iblağ buyurulan noktai nazarın ifade ettiği mana karşısında adeta bunalıp kaldım. Meğer İstanbul teşkilatında ahenksizlik, ikilik varmış ve faaliyetimiz başka vilayetler kadar sayın Kurucularımızı memnun edemiyormuş... Ben şahıslara değil, millet ve memlekete hizmetle kendimi mükellef saydığım için, bu hizmetlerin takdirini kimseden beklemek küçüklüğüne vicdanımı bir an teslim etmiş değildim.

Bütün bu telkinlerin sahibi olan bu acayip Kurucunun son günlerdeki faaliyeti ihanete yaklaştığı ve şımartılmış bir çocuk gibi, parti üzerinde beliren hakimiyet ve imtiyazı mahzarı himaye ve takdir oldukça, gayenin tahakkuku ümidini kırıp parçaladığı, bilhassa son günlerde efendisini sevindirebilmek için faziletli insanları müteessir ederek uzaklaştırmak siyasetinin alıp yürümesi ve hatta parti içinde zümre tahakkümünün baş göstererek, her hareketin bu zihniyet tesiri altında kalması, ivazsız ve ihtirassız çalışanlar üzerinde kalp kırıcı ve ümit ezici bir tesir yapacağından şüphe eden bile bulunmadı.

Bir seneden beri Demokrat Parti, Kurucuların elinden çıkarak millete mal edilmiş bulunduğu halde, modası geçen bu vasfı siper gibi kullananların zihniyet ve faaliyetleri, parti mensuplarını kalem hürriyetinden de mahrum edecek surette yeni tecellilere makes olması ve partinin kendine umumi bir hattı hareket yerine, günlük vakıalara göre daima değişen birbirine benzemez düşünceler tatbik etmekle de kalmayarak, üç ayda bir olsun parti teşkilatına direktif bile vermeden pek indi ölçülerle mensupları müfrit ve mutedil gibi ikiye ayırdıktan sonra, Halk Partisi kadar Demokrat Parti'nin de efendisi haline getirilen İnönü'yü memnun edebilmek için, bu hayati müfritlerin tekdir, tevbih ve partiden uzaklaştırma gibi muamelelere layık görülmesi yetmiyormuş gibi, faraza fuzuli bir salahiyetle hesaba davet olunan Aldoğan hakkında Kurulunuzda yapılan incelemenin, kimsenin malumatı

olmadan yine Kurucu profesör tarafından Nihat Erim'e müjdelenerek ilk önce "Ulus" gazetesile aleme ilan edilmesi gibi hareketlerin de samimiyetine veya tesadüfe hamline imkan kalmamış bulunuyor.

Bütün icraat ile gayeden ayrılan ve şahsi ihtirasına yol açarak, millet kuvvetini felce uğratan bu gibilerle beraber yürümenin küçüklüğünü bana hangi zati menfaatin kabul ettireceğini bugün de anlamış değilim.

Tafsil ve izahına lüzum görmediğim bu ve buna benzer faaliyet karşısında, çoktan beri eski hayatıma dönmek kararını vermiş bulunmakla beraber, bu kararın tatbikine girişmenin memleket ve partili arkadaşlar üzerinde vücuda getireceği kötü tesirlere meydan vermemeyi taahhüd ettiğim vazifenin muktezası addettiğim için, bir fırsat zuhurunu bekleyerek mücadeleden veya infial ve teessürümü ızhardan çekinmeyi doğru bulmuştum.

Gazetelere intikal eden ve bugüne kadar tekzip edilmemekle sıhhatü teyid edilen Yusuf Kemal'in Genel Kurul'dan istifası, bana bu fırsatı vermiş oldu. Bu havadis ümit ve tahminim gibi doğru ise, bu Kurulun ilk gelen yedek azası ben olduğum için, bu vazifeyi tercih etmiş görünerek, Başkanlıktan uzaklaşmak suretile bir aksi tesir doğurmadan, iki sene evvelki hayatıma avdet kararını vermiş bulunuyor, böyle yapmakla da başta İnönü ve partisi ile aranızda fazilet ve hamiyetli geçinmek fırsatını bulan sayın profesöre de nefes almak imkanını temin etmiş olacağımı biliyorum.

Sayın Başkan ve Aziz Kardeşlerim,

Şuna itimad ediniz ki, iki sene devam eden müşterek faaliyet zamanında bütün varlığımla ve tek mil maddi ve manevi kudretimle çalıştım. Daha fazlası olsaydı, bunu da millet ve memleket hasretmekten çekinmezdim. Fakat bende bir şey kalmadığı için daha fazlasını vermek ve yapmak imkanına sahip değilim. Partiden hiçbir yardım görmeden yapabildiğim hizmet, merkezi ve hiç değilse bunu bir kısmını memnun edememiş, beliren noktai nazara göre İstanbul teşkilatını tezepzüpten kurtaramamış olmasına göre de, yerimi daha layikine terk etmek benim için iki katlı bir vazife haline gelmiş bulunuyor demektir.

Fuat Beyefendiye efendisi nezdinde yeni muvaffakiyetler fırsatı verecek hizmetim bundan ibaret kalmayacaktır. İstanbul teşkilatında sapmadan tatbik ettiğim demokrasi prensiplerini, ilk ve son defa müşarünileyh hesabına ihlal ederek, başta mahdum bey olmak üzere bura teşkilatını ellerine vermek istediği kimlerse, onlar lehine faaliyet ve hatta tahakküme girişerek muvaffakiyetlerine çalışacağım. Bu hareketimle kimin memleket ve parti için hayırlı olduğunu isbat edebilirsem, kazanacağım işte bu olacaktır.

Müşarünileyhle şahsım, partim ve memleketim hesabına mercinde buluşma imkanının tahakkukunu beklerken, bu kadar menfi faaliyetlere rağmen hakkımda muhabbet ve itimadlarını muhafaza eden arkadaşlara minnet ve şükranlarımı arz eder, kimlerin İl İdare Kurulu'na geçmesi mültezemse, 15 Ocak'ta yapılması takarrür etmiş gibi görünen il kongresinde müsbet bir netice elde edebilmek için, bir an evvel Beyefendi ile istişare buyurularak neticenin iş'arı lütfunun esirgenmemesini iki senelik hizmetimin mükafatı olarak sizlerden beklerim aziz kardeşlerim.

Bu yazımı bitirirken aldığım ve mevsuk olduğuna inandığım bir habere göre, sayın profesör zade gazeteci Saim Nuri, Avukat Mithat Benker, Hayri Yaman, Fikret Karakoyunlu, İhsan Yurdoğlu ve kabul ederse Salih Keçeci'den mürekkep bir İl Kurulu vücuda getirmek için vilayetin her tarafında

temaslara geçtikleri tahakkuk etmiş bulunuyor. Gayret, faaliyet ve memleketseverlikleri geçen seneki mesailerile zaten malum bulunan bu hamiyetli arkadaşlar elinde, bizlerin gsterediği muvaffakiyetin muhakkak surette temin edileceğini mjdelerken, Yusuf Kemal kombinezonunun tahakkukunu beklemeden bu yazılarıma bir istifaname mahiyetini vermek zaruretini hissetmiş bulunuyorum. Bu sebeple, beni kandırmak gibi çocukça teşebbüsler yerine, muvafık göreceğiniz tedbirlerin derhal alınmasını tavsiye ederken, iyi başlayan bir faaliyetin birliğinin böyle bitmesinden zevk alanlar bulursa bile, bana verdiği hzm ve teesstrleri arz ederek, İl İdare Kurulu Başkanlık ve Üyeliğinden kat'ı surette ekildiğimi saygılarımla arz ederim.

27 Aralık 1947
Kenan Öner

EK 6

OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN MİLLET PARTİSİ GENEL BAŞKANLIĞINA SUNDUĞU ÖNERGE

Programımızda mevcut olmayan fikir ve temayüllerin partimize izafe edilmek istenmesinin ne gibi ihtilaflara sebebiyet verdiği büyük kongremizde cereyan eden hadiselerle tamamen ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Daima ileriye gitmeyi hedef tutan partimize karşı yapılan gerilik isnatlarını çürütmek ve yanlış anlayışlara mani olmak için, ilk tedbir olarak büyük kongrenin ittifakla tasvip ettiği Genel Yürütme Kurulu raporunun fikir cereyanları kısmında tespit edilen görüş ve esasların Genel Yürütme Kurulu üyelerinin siyasi konuşmalarında belirtilmesini ve raporun bu kısmının basılacak tüzük ve programa bir lahika halinde raptının karar altına alınmasını arz ve teklif ederim.

Genel Yürütme Kurulu Üyesi
Osman Bölükbaşı

FİKİR CEREYANLARI

Raporumuzun bu kısmına gelmişken genel kurulumuz Türkiyemiz için yeni bir fikir hareketi getiren partimizin ana prensipleri üzerinde biraz durmayı faydalı bulmaktadır. Her şeyden evvel şunu belirtmek isteriz ki, partimiz ifrat ve tefriti temsil eden cereyanların ortasında siyasi ve ictimai bir itidal hareketi olarak kurulmuştur. Bu bakımdan Millet Partisi, hiçbir siyasi teşekküle nasip olmayan tarihi bir vazife ve mesuliyeti üzerine almış bulunuyor. Bir taraftan milli müesseselerimizin mazisine ve tarihimizden gelen tecrübelere hürmetkarız. Programımızın 7. maddesinde açıkça ifade edildiği gibi, partimiz, ictimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin ve örf ve adetin büyük hisleri bulunduğu ve bunların devlet nüfuzu dışında kalmaları gerektiğine kanidir. Partimizin bu karakteri ve vicdan hürriyeti hakkındaki 12. maddesi siyasi hasımlarımız tarafından her zaman yanlış ve yalan propagandalarla başka türlü gösterilmeye çalışılmaktadır.

Halbuki, biz aynı zamanda ve açıkça tekamülcüyüz. Partimizin 13. maddesi bu vasfımızı sarahatle göstermektedir. Bizi irticaa avans vermekle itham edenlere hatırlatmak isteriz ki, iktidara geçerse halife ve sultanlar getireceğimiz, eski harfleri kabul edeceğimiz, peçe ve kafes devrini canlandıracağımız, taaddüdü zevcata müsaade edeceğimiz gibi iddialar hayasızca uydurulmuş birer iftiradan başka bir şey değildir.

Aynı zamanda iktidarın en selahiyetli ağızları tarafından ifade edilen ve “irtica korkusu vardır” şeklinde hülasa olunan fikri de reddetmekteyiz. Çünkü; bize göre, Türkiyemizi tehdit eden ve kara bir taassubu ifade eyleyen bir tehlike varsa, bu halkımızın henüz demokratik rejime layık olmadığı manasına gelir ki, bu kanaat vasilik ve diktatörlük rejiminin yeniden tavsiyesinin başka şekilde ifadesidir. Binaenaleyh partimize fesat sokmak, halkı yıldırmaq ve muhalefeti yok etmek maksadıyla iktidar partisi lideri tarafından zaman zaman ortaya atılan bu fikrin aynı liderler tarafından 14 Mayıs akşamına kadar nefretle reddedildiğini ve Türkiye halkının her bakımdan reşit ve mümeyyiz

olduğu ve vesayete muhtaç bulunmadığı yolunda kesif propaganda yapıldığını hatırlatmak isteriz. İktidar partisi liderlerini bu bakımdan da samimiyete davet etmek vazifemizdir. Bizim demokrasi felsefemiz bir arkadaşımız tarafından şöyle hülasa edilmişti: “Halkın vicdanına uygun kanunlar ve kanuna bağlı bir devlet nizamı” Bunu kabul etmeyenlerin demokrasiden bahsetmeye hakları yoktur.

EK 7

KIRŞEHİR VİLAYETİNİN KALDIRILMASINA VE NEVŞEHİR KAZASINDA (NEVŞEHİR) ADIYLA YENİDEN BİR VİLAYET KURULMASINA DAİR KANUN

(Resmi Gazete ilan tarihi: 7. VII. 1954 - Sayı: 8748)

No: 6429

Kabul Tarihi

30. VI. 1954

MADDE 1.- Kırşehir vilayeti kaldırılmıştır.

MADDE 2.- Niğde vilayetine bağlı Nevşehir kazası merkez olmak ve (Nevşehir) adıyla anılmak üzere yeniden bir vilayet kurulmuştur.

MADDE 3.- İlişik cetvelde gösterildiği veçhile Nevşehir kazasını ihtiva eden nahiye, kasaba ve köyler Nevşehir vilayetinin merkez kazasına bağlanmış ve bugünkü Kırşehir merkez kazasını ihtiva eden nahiye, kasaba ve köyden tereküb etmek üzere Kırşehir adıyla yeniden bir kaza kurularak bu kaza ile eski Kırşehir vilayetinin Avanos, Kozaklı, Hacıbektaş ve Niğde vilayetinin Gülşehir ve Kayseri vilayetinin Ürgüp kazaları Nevşehir vilayetine, Kaman kazası Ankara ve Çiçekdağ kazası da Yozgat vilayetine bağlanmıştır.

MUVAKKAT MADDE 1.- Nevşehir vilayetinin umumi meclisi, bu vilayete bağlanan Kırşehir, Avanos, Kozaklı, Mucur, Hacıbektaş, Gülşehir ve Ürgüp kazalarıyla Nevşehir merkez kasabasının mevcut umumi meclis üyelerinden teşekkül eder.

Kaman kazasının umumi meclis üyeleri Ankara ve Çiçekdağ kazasının üyeleri de Yozgat vilayeti umumi meclis üyeleri olurlar.

MUVAKKAT MADDE 2.- Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren umumi meclis bir hafta içinde adi toplantılarına başlayarak daimi encümen üyelerini seçer, bütçe ile kadroyu tazim eder ve İdari hususiyei vilayat kanunu ile mer'i kanunların verdiği diğer vazifeleri ifa ve salahiyetleri istimal eyler.

MUVAKKAT MADDE 3.- Nevşehir vilayetine bağlanan kazalarla Ankara ve Yozgat vilayetlerine bağlanan kazalar özel idarelerinin bilumum nakit, varidat, tahakkuk, tahsilat ve bakaya muamele ve hesapları ve bu kazalarda mevcut menkul ve gayrimenkul mal, hak, alacak ve borçları ve bunları ihtiva eden defter dosya ve evrak bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Nevşehir vilayeti ile Ankara ve Yozgat vilayetleri özel idarelerine devir ve teslim olunur.

Adı geçen kazalarda bulunan her çeşit gayrimenkullerin tapu kayıtları bu kazaların bağlandıkları vilayetler hükmi şahsiyet adına harçsız tashih olunur.

MUVAKKAT MADDE 4.- Bu kanunun meriyeti tarihinden itibaren Nevşehir vilayetine bağlanan kazaların özel idarecilerince tahakkuk ettirilip tahsil olunan paralar bu kazalar özel idarelerinde veya vilayet özel idaresi merkez muhasebesinde açılacak muvakkat hesaplarda toplanır ve mer'i mevzuat hükümlerine müsteniden sarf ve tediye olunur.

MUVAKKAT MADDE 5.- Bu kanunla kaldırılan Kırşehir vilayetinin Özel İdare kadrosunda bulunup Nevşehir, Ankara ve Yozgat vilayetlerine bağlanan kazalarda ve merkezde çalışan özel idare memur ve müstahdemleri bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren maaş ve kadrolarıyla birlikte Nevşehir, Ankara ve Yozgat vilayetleri özel idarelerine geçerler. Niğde vilayetinin Özel İdare kadrosunda bulunup Nevşehir vilayetine bağlanan Nevşehir merkez kazası ile Gülşehir ve Kayseri vilayetinin Ürgüp kazalarında çalışan özel idare memur ve müstahdemleri de bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren maaş ve kadrolarıyla birlikte Nevşehir vilayeti Özel İdaresine intikal ederler. Nevşehir vilayetini teşkil eden kazaların özel idarelerinde çalışan memur ve müstahdemler ile mülga Kırşehir vilayeti Özel İdare merkez teşkilatında çalışan bilumum müdür, memur ve müstahdemlerin kadroları Nevşehir vilayetinin Özel İdare teşkilat kadrosunu teşkil eder.

Bunların maaş ve ücretleri ve diğer alacakları bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu kazaların bağlandıkları vilayetlerin özel idarelerince tediye olunur.

MADDE 4.- Bu kanun 20 Temmuz 1954 tarihten itibaren mer'idir.

MADDE 5.- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

EK 8

OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN MP GENEL BAŞKANI OLDUKTAN SONRA YAYINLADIĞI İLK TAMİM

1. A) Programın birinci maddesi ile memlekette laik ve demokratik bir Cumhuriyet kurulmasını samimi olarak gaye edinen partimiz, teşkilatından ve teşkilata mensub partililerden 6187 sayılı kanuna saygı göstermelerini temenni eder.

B) Siyasi toplantılarda yapılacak konuşmalarda, sohbetlerde ve yazılarda, kanunun menettiği din, dini his, dince tanınan mukaddes eşya, din kitapları, alet olarak kullanılmayacaktır.

Bunun aksine hareket eden partili haber alınır alınmaz, hakkında tahkikat yapılacak, tahkikat evrakının bir sureti genel merkeze gönderilecek ve keyfiyet suçun işlenmesi üzerine derhal telgrafla bildirilecektir.

Bir taraftan bu muamele cereyan ederken diğer taraftan keyfiyet mahalli müdde-i umumiliğe ihbar edilecek ve partili hakkında ana nizamnamenin 23. ve 26. maddelerine tevfikân Parti ile muvakkaten alakanın kesilmesine dair ittihaz edilecek olan karar kendisine tebliğ edilecektir.

2. Kanunun ikinci maddesinde derpiş edilen teftiş ve murakabe teşkilatı tesis edilinceye kadar, bu vazife parti kademeleri tarafından ifa edilecektir.

3. Kanunun 4. maddesi açık veya kapalı yer toplantılarında söz alan hatiplerin hakaret ve tecavüz fiillerini menetmektedir.

Partimiz mensuplarının fikir ve prensiplere dayanarak konuşma yapacakları bilinmekle beraber, gerek iktidar ve gerekse siyasi rakip partilerin mensuplarının tahrikleri sebkettiği zaman, hatiplerimiz asabiyete kapılmamalı, keyfiyeti serinkanlılıkla mütalaa etmeli, partimiz teşkilatının toplantı hürriyetini baltalayanlar hakkında zabıt varakası tanzim ederek adliyeye şikayette bulunmaları ile iktifa edilmeli ve suç işlemekten tevakki olmalıdır.

EK 9

NEVŞEHİR VİLAYETİNE BAĞLI KIRŞEHİR KAZASINDA (KIRŞEHİR) ADIYLA YENİDEN BİR VİLAYET KURULMASI HAKKINDA KANUN

(Resmi Gazete ilan tarihi: 19. VI. 1957 - Sayı: 9637)

No: 7001

Kabul tarihi: 12. VI. 1957

MADDE 1- Bağlı (1) sayılı cetvelde gösterildiği veçhile Nevşehir vilayetine bağlı Kırşehir kazası kaldırılarak merkezi Kırşehir olmak ve yine Nevşehir vilayetine bağlı Mucur kazası ile Yozgat vilayetine bağlı Çiçekdağı , Ankara vilayetine bağlı Kaman kazalarını ihtiva etmek üzere (Kırşehir) adıyla yeniden bir vilayet kurulmuş ve eski Kırşehir kazasını ihtiva eden nahiye ve köyler Kırşehir vilayetinin merkez kazasına bağlanmıştır.

MADDE 2- Bağlı (2) sayılı cetvelde derece, aylık ve adetleri gösterilen kadrolar. Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin ilgili kısımlarına eklenmiştir.

MUVAKKAT MADDE 1- Bağlı (3) sayılı cetvelde gösterilen kadrolar 1957 senesi Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (D) işaretli cetvelin ilgili kısımlarına eklenmiştir.

MUVAKKAT MADDE 2.- 1957 yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelin maliye Vekaleti kısmındaki 425 nci (Kaza teşkili masrafları) şeklinde değiştirilmiştir. Bu fasla konulan tahsisattan gerekli görülecek miktarları sözü geçen (A/1) işaretli cetvelin ilgili tertiplerine nakletmeye Maliye Vekili selahiyettardır.

MUVAKKAT MADDE 3- Kırşehir vilayetinin Umumi Meclisi, bu vilayete bağlanan Mucur, Çiçekdağı ve Kaman kazaları ile Kırşehir merkez kazasının mevcut umumi meclis azalarından teşekkül eder.

MUVAKKAT MADDE 4- Bu kanun meriyete girdiği tarihten itibaren umumi meclis bir hafta içinde adi toplantılarına başlayarak daimi encümen azalarını seçer, bütçe ile kadroyu tazim eder ve İdare-i Hususiye-i Vilayat Kanunu ile mer'i kanunların verdiği diğer vazifeleri ifa ve selahiyetleri istimal eder.

MUVAKKAT MADDE 5- Kırşehir vilayetine bağlanan kazalar hususi idarelerinin bilumum nakit, varidat, tahakkuk, tahsilat ve bakaya muamele ve hesapları ve bu kazalarda mevcut menkul ve gayrimenkul mal, hak, alacak ve borçları ve bunları ihtiva eden defter, dosya ve evrak bu kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren Kırşehir vilayeti Hususi İdaresine devir ve teslim olunur.

Adı geçen kazalarda bulunan her çeşit gayrimenkullerin tapu kayıtları bu kazaların bağlandığı vilayetin hükmi şahsiyeti adına harçsız tashih olunur.

MUVAKKAT MADDE 6- Bu kanunun meriyeti tarihinden itibaren Kırşehir vilayetine bağlanan kazaların hususi idarelerince tahakkuk ettirilip tahsil olunan paralar bu kazalar hususi idarelerinde veya vilayet hususi idaresi merkez muhasebesinde açılacak muvakkat hesaplarda toplanır

ve Kırşehir valisinin vereceği tediye emrine ve mer'i mevzuat hükümlerine müsteniden sarf ve tediye olunur.

MUVAKKAT MADDE 7- Nevşehir, Yozgat ve Ankara vilayetleri hususi idare kadrolarında olup Kırşehir vilayetine bağlanan kazalarda çalışan hususi idare memur ve müstahdemleri kadrolarıyla Kırşehir vilayeti Hususi idaresine geçerler.

Bunların maaş ve ücretleri ve diğer alacakları bu kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren Kırşehir Vilayeti Hususi İdaresince tediye olunur.

MADDE 3- Bu kanun 1 Temmuz 1957 tarihinden itibaren mer'idir.

MADDE 4- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

EK 10

OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN TÜRK SİYASAL EDEBİYATINA GİREN ÜNLÜ SÖZLERİ

- *"Hayattan istifa edebilirim ve fakat 'Hürriyet Davası'ndan asla".*
- *"Siyasetin koparmayacağı bağ, söndürmeyeceği ümit ve kirletmeyeceği hava meğer yokmuş".*
- *"Yüzünde göz izi yok sanarak siyaset denilen Leyla'ya gönül verdim. Sonradan anladım ki; benden önce kırk bin kişinin nikahından geçmiş".*
- *"DP'den ayrılmakla demokrasi davasından ayrılmadım. Ölünceye kadar demokrasi davası için mücadele edeceğim. Hareketim bir din değiştirmek değil, sadece arkasında namaz kılınamayacak bir imamın bulunduğu camiye terk ederek, başka bir camiye geçmektir".*
- *"İhtilaller, sosyal kudretsizliğin siyasi kudretle mütenasip olmayışından doğar".*
- *"Biz demokrasi sultanlarından kurtulmak istiyoruz".*
- *"Siyasette en hakiki mürşit, hafızadır".*
- *İnönü: "Bölükbaşı! Bir zamanlar benim için mi söylediklerin daha sertti, yoksa şimdikiler için mi söylediklerin daha sert". Bölükbaşı: "Paşam, sizin devriniz de ballı güllü yutulur gibi değildi ama devrin icaplarına göre, iktidar kılıcınızın hakkı idi. Bugünkü iktidar ise, hürriyet diye işbaşına geldiği için onlar hakkında daha sert konuştum".*
- *"İhtilal, tazyik ile tahammül arasındaki muvazenenin bozulmasından çıkar".*
- *"Bu memleketi ayakta tutan kuvvet, fabrikalar, yollar, binalar değil, manevi kuvvetlerdir".*
- *"Siyasete silah sokmakla huduttan Moskof askeri sokmak arasında hiçbir fark yoktur".*
- *"Siyasetçinin karısı dul, parası pul, kendisi de genel başkana kul olur".*
- *"Zengini hayırsız evlat, memuru süslü avrat, siyasetçiyi de kuru inat bitirir".*
- *"Bu memlekette fazilet mücadelesi yapanlar, daha sonra sefalet mücadelesi verirler".*
- *"Demokrat Parti'de siyasete başladım. Sonra ayrılıp CKMP'yi kurduk. Sonra, 'Neden ayrıldın?' diye sordular. Ben de, 'Abdest aldık, camiye gittik. İmamın koltuğunun altında haçı görünce dinimiz yerine camiye değiştirdik' yanıtını verdim".*
- *"Ankara öyle bir şehirdir ki...Burada adamı önce kafir diye asarlar, sonra şehit diye namazını kılarlar!".*
- *"Kural dinlemeyenlerin karşısına, kural dinlemeyenler çıkar".*
- *"İmamın güldüğü yerde cemaat kahkaha atar".*
- *"Katıra sormuşlar, 'Baban kim?' diye, 'At dayımdır' cevabını vermiş".*
- *1977 Aralık ayında, AP'li 11 milletvekili, bakanlık uğruna CHP'ye geçmiş ve Demirel Hükümeti düşürülmüştür. Demirel'in üzüntüsünü paylaşan Bölükbaşı, "Süleyman Bey, üzülme. Benim bağrım Karacaahmet Mezarlığı'na döndü. Senin bağrındaki ise, daha köy mezarlığı" diye konuşmuştur.*
- *"Menfaat uğruna bir partiyi terk edip diğerine kaçanlar, cüzdanı kabarık hovardanın kucağına atılan fahişeden daha aşağılıktır".*

- “Köhne vücudumun, haysiyetime yük olduğunu gördüğüm anda, bombayı göbeğimde kendi elimle patlatırım” .
- Bölükbaşı'ya bir Avrupa seyahatinde sorarlar: “Atalarınızın, Viyana kapılarında ne işi vardı?”. Bölükbaşı şu cevabı verir: “Haçlı Seferleri’ni iade-i ziyaret”.
- “Köpekten dost olmaz, dostunu ve düşmanını aslandan seçmelisin”.
- “Meşruiyetin karşısına çıkmak, iktidarların imtiyazı değildir”.
- DP milletvekillerinden Murat Ali Ülgen, bir tartışma sırasında Bölükbaşı'ya, “Erkeksen gel” diye laf atmıştır. Bölükbaşı, Ülgen’e şu karşılıkta bulunmuştur: “Erkekliğimin zekatını versem, sen bile erkek olursun”.
- “Bunların bakiresi bile genelevden emeklidir”.
- “Halk perdenin önünde hep evliya gördü. Ben ise perdenin arkasında ne eşkiyalar gördüm”.
- Siyasi hayatta onur, şeref ve vefayı unutanlara ve arkadan vuranlara şunu demiştir: “Şerefül mekan bil mekin”. Yani, bir yerin şerefi oturandan gelir, insan oturduğu yerden şeref almaz.
- Partisi içinde söz geçiremediği insanlar ve partisinden ayrılanlar için şöyle demiştir: “Akşam sıkıştırdığım vidalar, sabaha gevşiyor”.
- Eğer yanında (masasında) genç, fakat saçlarında az da olsa ak bulunan biri varsa “Hey delikanlı...Faziletsizliğin şeref sayıldığı bu ülkede sen namuslu muhalefet lideri misin ki saçların bu kadar erken ağarmış” diye takılırdı.
- Bir işadamına takılırken söyledikleri: “Ah benim aslan görünüşlü, tavşan yürekli özel sektörüm...Konuşmaya gelince laf çok...Ama sıkışınca çark ediverirsiniz”.
- Bir gün kendisine, “Behiye Aksoy’a aşık mıydınız, bir şey oldu mu” şeklinde ısrarlı sorular sorulması üzerine, “Eli elime değmedi, ama lafı anamı belledi” şeklinde cevap vermiştir.
- “Siyasi hayatta vefa ve sadakat karaborsada bile bulunmayan bir meta oldu. Nehri geçmek için yalvarıp sırtına bindiği kurbağayı yarı yolda sokan akrep tiynetinde nice fazilet erbabı (!) gördük ve görmeye devam ediyoruz”.
- Türk siyasetinin renkli siması olan Bölükbaşı, 22 Şubat 1962’deki Talat Aydemir İsyanı’nda zamanın Başbakanı İnönü’ye: “Birlikte Meclis’e gidelim, gelsinler orada bizi öldürsünler veya teslim alsınlar”, demiştir.
- “Benim telakkime göre memleket için en büyük tehlike, açıkça ifade ediyorum; politika adamlarının fiil ve kavillerindeki tenakuzlar ve bunların delalet ettiği samimiyetsizliklerdedir”.
- “Hayatım boyunca bütün sektörleri tetkik ettim. En karlısının din ticareti olduğunu gördüm”.
- “İnanmış insanlara Allah bir başka kuvvet veriyor. Ben hayatımda, inanmadığım hiçbir sözü söylemedim. İnanmadığım bir şeyin peşinde girmedim. Ne aldattım ne de ihanet ettim. Çok ihanet gördüm. Gördüğüm ihanetin acısı hala bağrımda yaradır. Ayrıca ben, hiç kimsenin önünde eğilmedim. Sadece hakikatin önünde eğilirim. Sizler, perdenin önünde hep evliya gördünüz. Ben arkasında ne eşkiyalar gördüm”.
- Çok büyük kalabalıkların toplandığı mitinglerde saatlerce konuşur, tek kişi bile sıkılıp ayrılmazdı. Ve Bölükbaşı derdi ki: “Harmanınız büyük, ama taneniz az. Burada beni dinlerken aşka gelip Rahman’ı alkışlıyorsunuz, sandık başına gidince şeytana sarılırsınız”.

- “Ben kimsenin yanında yer almadım, daima imanımın ve inanışlarımın yanında kaldım”.
- “İsmet Paşa ile sarmaş dolaş olduğumu söylüyorlar. Ben İsmet Paşa ile sarmaş dolaş olmadım. Adamın kulağı duymuyor. Mecburen öyle yapıp konuştum”.
- İnönü ile bir koalisyonda buluşmasının imkan dışı olduğunu belirten şu sözü söylemiştir: “Bölükbaşı, görev için hayatını bile verir. Amma, İnönü’nün koltuğu altında haysiyetini asla”.
- “Tabiri caizse siyaset ordusunun ihtiyat kuvveti de muhalefet partileridir. Demokratik rejimlerde şerefli bir muhalefet bir iktidar kadar zaruridir...”.
- “Her hastalık tedavi edilir, fakat CHP’nin diktatörlük hastalığı tedavi edilemez...”.
- “Bize göre açık bir diktatörlük, güdümlü bir demokrasiden daha az zararlıdır”.
- “Siyasi hayatım bir derviş gibi geçen, imanım padişah, ben de onun veziriyim”.
- “AP genel başkanı olmak için Morrison şirketinden geçmek lazım”.
- “Memleket ve demokratik rejim için en büyük tehlike kopmuş mayınlar gibi siyaset sahnesinde dolaşan, ikbal ve menfaat arayan inançsızlardır”.
- 3 Aralık 2001’de kendisini ziyaret eden Büyük Birlik Partisi lideri Muhsin Yazıcıoğlu’na söyledikleri ise 91 yıllık ömrünün hikayesiydi: “Muhsin, unutmak ve unutulmak istiyorum. Kaçyorsun, kopuyorsun, çalışıyorsun, sonunda idrar torbası ile baş başa kalıyorsun. Gençliğinizin ve sağlığınızın kıymetini bilin.”

EK 11

OSMAN BÖLÜKBAŞI KRONOLOJİ ÇALIŞMASI

- * 1 Mart 1911 **Osman Bölükbaşı Doğdu.**
- * 1922 **Bölükbaşı Ailesi Hasanlar Köyü'nden Kırşehir'e Göç Etti.**
- * 1933 **Bölükbaşı, İstanbul Erkek Lisesi'nden Mezun Oldu.**
- * 1937 **Bölükbaşı, Fransa Nancy Üniversitesi'nden Mezun Oldu.**
- * 14 Haziran 1938 **Bölükbaşı, Kandilli Rasathanesi Mülazımlığına Atandı.**
- * 24 Eylül 1938 **Bölükbaşı'nın Mülazımlığı Asaleten Onaylandı.**
- * 7 Ekim 1940 **Bölükbaşı, Haydarpaşa Lisesi Matematik Öğretmeni Stajerliğine Atandı.**
- * 7 Ekim 1941 **Bölükbaşı, Öğretmenliğe Asaleten Atandı.**
- * 6 Eylül 1941 **Bölükbaşı, Askerlik Görevini Yapmak Üzere Hazırlık Kıtasına Alındı.**
- * 1 Kasım 1941 **Bölükbaşı, Yedek Subay Okuluna Alındı.**
- * 30 Nisan 1942 **Bölükbaşı, Topçu Asteğmen Rütbesiyle Mezun Oldu.**
- * 31 Mart 1944 **Bölükbaşı, Teğmen Rütbesiyle Terhis Oldu.**
- * Nisan 1944 **Bölükbaşı, Askerlik Sonrası Eski Görevi Haydarpaşa Lisesi'ndeki Öğretmenliğine Döndü.**
- * 17 Temmuz 1944 **Bölükbaşı, Öğretmenlikten Ayrıldı.**
- * Tem. 44-Ocak 46 **Bölükbaşı, Memleketi Kırşehir'de Tarım Ve Ticaretle Uğraştı.**
- * Ocak 1946 **Bölükbaşı, DP'de Siyasete Atıldı Ve Parti Müfettişi Olarak Görevlendirildi.**
- * 10 Eylül 1948 **Bölükbaşı'nın, DP'den İstifa Ettiğine Dair İlk Mektubu.**
- * 31 Ocak 1948 **Bölükbaşı, DP'den Tamamen Ayrıldı.**
- * 20 Temmuz 1948 **Millet Partisi Kuruldu.**
- * 22 Temmuz 1948 **Millet Partisinin Kuruluş Beyannamesi Yayınlandı.**
- * 27 Aralık 1948 **Bölükbaşı, Mediha Hanımla Evlendi.**
- * Ekim 1949 **Bölükbaşı'nın Ahmet Deniz İsimli Oğlu Dünyaya Geldi.**
- * 17 Kasım 1949 **Reşat Aydın'ın Suikast İhbarı.**

- * 19 Kasım 1949 **Bölükbaşı, İnönü Ve Bayar'a Suikast İddiası İle Tutuklandı.**
- * 21 Kasım 1949 **Bölükbaşı Serbest Bırakıldı.**
- * 18-20 Haz. 1950 **MP'nin Birinci Büyük Kongresi.**
- * 28 Şubat 1951 **Kırşehir'de Atatürk Büstü Kırıldı.**
- * 14 Nisan 1951 **MP İstanbul İl Kongresi Fatiha Okunarak Açıldı.**
- * 30 May.3 Haz. 51 **MP'nin I. Büyük Kongresi.**
- * 16 Mayıs 1952 **Köylü Partisi Kuruldu.**
- * 31 Mayıs 1952 **MP'nin 1 Olan Mebus Sayısı 3'e Çıktı.**
- * 20 Haziran 1952 **MP'nin III. Büyük Kongresi.**
- * 2 Ekim 1952 **MP İkiye Bölündü.**
- * 1953 **Bölükbaşı'nın Fatma Gül İsimli Kızı Dünyaya Geldi.**
- * 27-29 Haziran 1953 **MP IV. Büyük Kongresi.**
- * 8 Temmuz 1953 **MP Geçici Olarak Kapatıldı.**
- * 26 Eylül 1953 **MP'nin 13 Üyesi İrticadan Suçlanarak Haklarında Dava Açıldı.**
- * 27 Ocak 1954 **MP, Temelli Kapatıldı.**
- * 10 Şubat 1954 **CMP Kuruldu.**
- * 30 Haziran 1954 **Kırşehir İlçe Yapıldı.**
- * 19 Şubat 1955 **İnönü-Bölükbaşı Görüşmesi.**
- * 27 Haziran 1955 **CMP'nin I. Büyük Kongresi Yapıldı. Bölükbaşı İlk Defa Genel Başkan Seçildi.**
- * 31 Temmuz 1955 **Bölükbaşı-İnönü Görüşmesi.**
- * 20 Aralık 1955 **Hürriyet Partisi Kuruldu.**
- * 15 Şubat 1956 **DP'ye Karşı Muhalefetin İşbirliği Görüşmeleri Başladı.**
- * 8 Temmuz 1956 **CHP, CMP Ve HP Ortak Bildirisi Yayınlandı.**
- * 25 Ekim 1956 **CMP II. Büyük Kongresi.**
- * 12 Haziran 1957 **Kırşehir Yeniden İl Yapıldı.**
- * 24 Haziran 1957 **Bölükbaşı'nın Dokunulmazlığı Kaldırıldı.**
- * 2 Temmuz 1957 **Bölükbaşı'nın Dokunulmazlığı Kaldırılarak Tutuklandı.**
- * 23 Temmuz 1957 **Bölükbaşı'nın Serbest Bırakıldı.**
- * 24 Temmuz 1957 **Bölükbaşı, Yeniden Tutuklandı.**

- * Eylül 1957 **Bölükbaşı'nın, Gönül Hürriyet İsimli Kızı Dünyaya Geldi.**
- * 29 Kasım 1957 **Bölükbaşı'nın Tutukluluk Hali Sona Erdi.**
- * 12-22 Ağus. 1957 **Muhalefet Cephesi İnönü'nün Evinde Toplandı Ve İşbirliği Görüşmeleri Yapıldı.**
- * 17-19 Eylül 1957 **CMP III. Büyük Kongresi Yapıldı.**
- * 7 Ekim 1958 **Muhalefet Partileri İşbirliği Çalışmaları Yeniden Başladı.**
- * 16 Ekim 1958 **CMP İle Köylü Partisi Birleşti.**
- * 19-21 Kasım 1958 **CMP IV. Büyük Kongresi Yapıldı Ve CKMP Adını Aldı.**
- * Nisan- Mayıs 1959 **Menderes, Orhan Akça Kanalı İle Bölükbaşı'yı DP'ye Davet Etti.**
- * 17 Mayıs 1959 **İnönü-Bölükbaşı Görüşmesi.**
- * 7 Kasım 1959 **Bölükbaşı Hakkında 10 Ay Hapis Cezası İstendi.**
- * 18 Kasım 1959 **CKMP II. Büyük Kongresi.**
- * 20 Mayıs 1960 **Bölükbaşı 6 Oturum İçin Meclisten Uzaklaştırıldı.**
- * 6/1/61-15/10/61 **Bölükbaşı, 1960 Kurucu Meclis'te Görev Yaptı.**
- * 25 Mayıs 1962 **Bölükbaşı, CKMP'den İstifa Etti.**
- * 1 Haziran 1962 **Bölükbaşı CKMP'den Ayrıldı. 29 Mebusla Birlikte.**
- * 16 Haziran 1962 **Bölükbaşı, MP'yi Kurup Genel Bşk. İhğa Seçildi.**
- * Haziran 1962 **Başbakanlık'ta Bölükbaşı- İnönü Görüşmesi Yapıldı.**
- * 8 Ekim 1963 **Bölükbaşı, İntihara Kalkışarak Hastaneye Kaldırıldı.**
- * 3 Aralık 1963 **Bölükbaşı, Milli Koalisyonun Kurulmasını İstedi.**
- * 22-23 Şubat 1964 **Türkeş Ve Arkadaşları Büyük Kongrede CKMP'ye Katıldılar.**
- * 18 Aralık 1964 **Demirel'in İnönü Hükümeti'ni Düşürme Planına Bölükbaşı da Destek Verdi.**
- * 23 Aralık 1964 **Milli Bakiye Sistemi Kabul Edildi. Bölükbaşı Karşı Çıktı.**
- * 5 Şubat 1965 **Bölükbaşı, Demirel'e İnönü Hükümetini Düşürmek İçin AP İle Hareket Edeceğini Belirten Bir Mektup Yazdı.**
- * 17 Şubat 1965 **Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Kuruldu. Bölükbaşı'nın Partisi İlk Defa Koalisyon Ortağı Oldu. Ancak Bölükbaşı Kabinede Yer Almadı.**
- * 17-19 Temmuz 65 **MP'nin II. Büyük Kongresi Yapıldı.**

- * 10-20 Ekim 65 **Bölükbaşı MP Genel Başk. Dan İstifa Edip Tekrar Döndü.**
- * 16 Kasım 1966 **Bölükbaşı MP'den İstifa Etti.**
- * 18 Mart 1967 **Bölükbaşı Yeniden MP'nin Genel Başkanı Oldu.**
- * 15 Nisan 1967 **MP'den 8 Mebus İstifa Etti.**
- * 27 Kasım 1969 **Erbakan, Bölükbaşı'ya Yeni Parti Kurma Teklifinde Bulundu.**
- * 16 Ekim 1970 **GP, YTP Ve MP Birleşme Kararına Vardı.**
- * 7 Aralık 1970 **MP, GP Ve YTP İle Birleşmekten Vazgeçti.**
- * 22 Kasım 1972 **Bölükbaşı, MP Genel Başkanlığından Ayrıldı.**
- * 9 Eylül 1973 **Bölükbaşı, MP'nden ve Mebusluktan İstifa Etti.**

